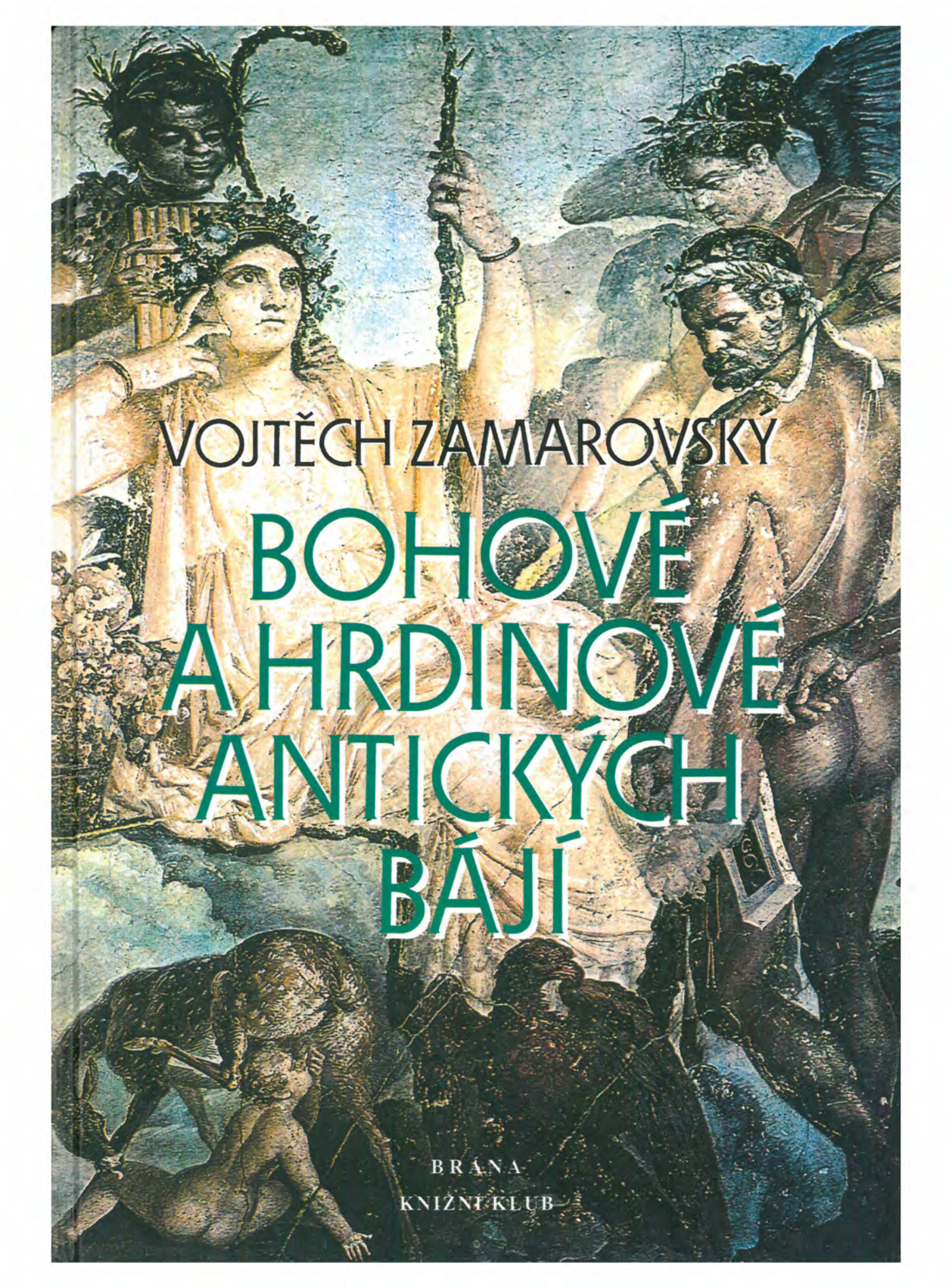

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

BOHOVÉ
A HRDINOVÉ
ANTICKÝCH
BÁJÍ

BRANA
KNIZNI KLUB

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

BOHOVÉ
A HRDINOVÉ
ANTICKÝCH
BÁJÍ

BRÁNA

KNIŽNÍ KLUB

© Vojtěch Zamarovský, 1965, 1996
Photography © Petr Zamarovský, 1982

ISBN 80-85946-29-7 (BRÁNA)
ISBN 80-7176-380-2 (KNIŽNÍ KLUB)

ÚVODEM

Bohové a hrdinové, o nichž se mluví v této knize, mají podivuhodný osud: ačkoli nikdy nežili, přežili mnohé historické osoby, které byly skutečnými hrdiny nebo se prohlašovaly za bohy. Zrodila je lidová fantazie Řeků a Římanů (zčásti i jiných národů) v době před vynálezem železného pluhu a většina z nich se dožila atomového věku. Setkáváme se s nimi v příslovích a v literatuře, v názvech kosmických raket i v astronomických atlasech, v dílech sochařů a malířů, ve výtvorech dramatiků a hudebníků, v běžné konverzaci i v projevech státníků. Mnozí z nich budou žít v povědomí lidstva tak dlouho jako lidstvo samo.

Kniha o těchto bozích a hrdinech vznikla jaksi na objednávku čtenářů. Podnět k ní daly stížnosti na besedách a v dopisech, že nemáme spolehlivou a dnešním jazykem psanou příručku, kde by se dalo rychle a pohodlně najít, co by chtěl vědět moderní člověk o postavách z antických mýtů a pověstí. Napsal jsem tedy tento *slovník ke čtení*.

Úplný seznam mytologických postav Řeků a Římanů se rovná telefonnímu seznamu velkého města. V praxi nám však obvykle stačí menší příruční seznam osob, se kterými přicházíme častěji do styku: na stejný rozsah jsem se snažil omezit počet bohů a hrdinů v tomto slovníku.

Slovník jsem sestavil tak, že přesně rok jsem si zaznamenával mytologická jména, s nimiž jsem se setkal v soudobé poezii a beletrii, v denním tisku a v rozhlasu, v katalogích výstav a muzeí, v programech divadelních představení a koncertů. Shromáždilo se mi asi pět set jmen; doplnil jsem je pak jmény, která s nimi bezprostředně souvisí. Tento seznam jsem dal prověřit spolupracovníkům v redakcích a na pracovištích z oboru antických věd; pro toto nové vydání jsem ho pak podle došlých připomínek znovu upravil. Přitom jsem dbal, aby nebyl ani příliš nadměrný, ani neúplný, a hlavně aby byl co nejvíc „soudobý“.

Hesla jsem zpracoval na základě antických pramenů a odborné literatury. To znamená u postav z řecké mytologie především podle Homéra a Hésioda, Aischyla, Sofokla a Eurípida, v několika případech též podle jiných autorů; u římských pak zejména podle Vergilia a Ovidia. Přitom jsem se neomezil na mýty ve vlastním slova smyslu, ale všiml jsem si i historických legend, alegorických povídek, hrdinských a milostných bájí, folklorních pověstí i některých parodií a anekdot. Pokud se z antiky zachovaly různé verze životních příběhů jednotlivých bohů a hrdinů, jejich genealogií atd., uvedl jsem vždy nejběžnější; u významných postav zpravidla všechny.

Jednotlivá hesla jsem se snažil zpracovat komplexně. Odkazy jsem omezil na nejmenší míru, a to i za cenu občasného stručného opakování textu, abych ušetřil čtenáři obtížné a rozptylující listování. Podstatně jsem také omezil poukazy na různé (zejména chronologické) rozpory i na četné odchylky od původních nebo kanonizovaných verzí, vyplývající z příliš volného zpracování některých mýtů nebo z rozdílného pojetí některých postav novodobými autory. Vedla mě k tomu hlavně snaha posílit čtenářské zaměření knihy.

K většině hesel, jež přesahují rámec pouhé informace, jsem připojil poznámky o dalším zpracování jejich postav a námětů v literatuře, výtvarném umění a hudbě, tj. o tom, čemu říkáme „dědictví antiky“ či „živý odkaz antiky“. K některým heslům

jsem připojil také archeologické, filologické a historické připomínky, jakož i odkazy na hlavní prameny. Tyto dodatky jsem se snažil zpracovat z toho hlediska, ze kterého se čtenář k tomu či onomu heslu pravděpodobně dostane.

U odkazů na literární, výtvarné a hudební zpracování jsem se povětšinou vyhýbal jinému hodnocení než výběrem uváděných děl. Subjektivního hlediska, jemuž se při práci tohoto druhu nelze ubránit, jsem použil jako kritéria výběru: zařadil jsem především ta díla, která na mne nejvíc zapůsobila. Většinu z uvedených děl jsem měl možnost posoudit podle originálů v hlavních evropských, maloasijských, severoafrikanických a amerických sbírkách. Zmínil jsem se však také o dílech nesporné umělecké nebo historické hodnoty, která znám pouze z reprodukcí. Obdobně jsem postupoval také u výběru literárních a hudebních děl.

Součástí této knihy jsou ilustrace. Snažil jsem se je vybrat tak, aby dokumentovaly nejdůležitější hesla a zároveň připomněly čtenáři významná výtvarná díla starověku i novověku, která čerpají náměty z antické mytologie.

Zhruba dvě třetiny reprodukovaných sochařských a malířských děl připadají na díla z antiky; asi třetina na díla pozdější. U antických děl jsem se pokusil zachytit významové proporce mezi tvorbou klasického Řecka, hellénistickou a římskou; totéž platí o proporcích mezi sochami, reliéfy, vázovými malbami apod. U novověkých děl jsem se snažil o podobné proporce mezi tvorbou renesanční, barokní atd. a soudobou. Různorodost těchto ilustrací (i děl, o nichž je zmínka v textu) názorně dokumentuje vliv antické mytologie na evropské umění mnoha staletí.

Většina reprodukcí pochází z materiálů muzeí a galerií, v nichž jsou uvedená díla vystavena. Menší část jsem převzal z monografií, jejichž autoři si nevyhradili pro jednotlivé snímky copyright; některé byly zhotoveny přímo pro tuto knihu.

V celé knize jsem se důsledně držel antických předloh; převyprávěl jsem je ovšem po svém. Neměl jsem však přitom jinou ambici než podřídit se účelu, jemuž má tato práce sloužit: být knihou ke čtení a zároveň příručkou.

První vydání tohoto „slovníku ke čtení“ vyšlo roku 1965. Nynější čtvrté vydání jsem upravil a doplnil, a to v textové i obrazové části.

Leden 1996

V. Z.

ABÁS

(2. pád *Abanta*, lat. *Abas*) – syn argejského krále Lynkea a jeho manželky Hypermnéstry, král v peloponnéském Argu.

Nevyznamenal se ničím mimořádným, přesto však ho musíme v tomto slovníku uvést, ba dokonce s ním začít. Byl totiž předkem významných hrdinů a jeho jméno se v mýtech často vyskytuje. S manželkou Aglaiou měl dva syny, kteří se proslavili vzájemným nepřátelstvím: Akrisia, pozdějšího krále v Argu, a Proita, zakladatele a krále mohutně opevněného Tíryntu. Byl také dědem Danay, milenky nejvyššího boha Dia, a pradědem hrdiny Persea.

Z Homérovy *Íliady* známe Abanta, který byl synem trojského věštce Eurydamanta. Patřil mezi statečné obránce Tróje a spolu se svým bratrem Polyídem zahynul v boji s argejským králem Diomédem. Ve Vergiliově *Aeneidě* se pak setkáváme s etruským válečníkem Abantem, který byl Aineiovým spojencem v boji o novou vlast v Itálii.

ABDÉROS

(2. pád *Abdéra*, lat. *Abderus*) – syn boha Herma, druh největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla.

Zúčastnil se s Héraklem výpravy do Thrákie, aby mu pomohl splnit jeden z dvanacti úkolů, jež dostal od mykénského krále Eurysthea:

přivést divoké koně bistonského krále Dioméda, kteří se živili lidským masem. Héraklés převal železné řetězy, jimiž byli koně připoutáni, a přivedl je ke své lodi. Když je však chtěl nalodit, objevil se král Diomédés s vojskem. Héraklés svěřil koně Abdéroví a pustil se do boje. Podarilo se mu sice zvítězit a Dioméda zabít, ale když se vrátil k lodi, s hrůzou spatřil, že Abdéros se koním neubrání. Prokázal tedy svému příteli aspoň poslední poctu: vystrojil mu nádherný pohřeb a na místě jeho smrti založil město, které pak nazval Abdérou.

Thrácké město Abdéra, jež s pýchou odvozovalo svůj původ od Hérakla, se v historických dobách proslavilo jako rodiště filozofů Démokrita a Prótagora. Ještě známější se však stalo pro omezenost a šosáctví svých obyvatel, takže „Abdéra“ měla u Řeků zpravidla tentýž význam jako u nás „Kocourkov“. Je v naprostém souladu s antickou tradicí, jestliže Voskovec a Werich položili děj své hry *Osel a stín* (1933) a F. Dürrenmatt svůj *Proces o oslův stín* (1951) právě do Abdéry. Poprvé ji v tomto smyslu uvedl do moderní literatury Ch. M. Wieland ve svém *Příběhu Abdéranů* (1774).

ACESTES

(2. pád *Acesta*) – sicilský král, syn říčního boha Krimisia.

Protože byl po matce Tró-

jan, přijal vlídně trojské uprchlíky vedené Aeneem, když se na své bludné pouti dostali do jeho království na západním pobřeží Sicílie. Pro ty, kteří odmítli pokračovat v plavbě, dovolil založit město, jež Aeneas nazval Acestou. Tato Acesta z Vergiliovy *Aeneidy* se ztotožňuje s pozdější Segestou, známou dnes zejména osamoceně stojícím dórským chrámem z konce 5. století př. n. l. Chrám zůstal nedokončen: kdo jej postavil a kterému bohu byl zasvěcen, není už známo.

ADIKIA

(2. pád *Adikie*, dosl. „Bezprávní“) – sestra řecké bohyně spravedlnosti. – Viz heslo *Diké*.

ADMÉTOS

(2. pád *Adméta*, lat. *Admetus*) – syn ferského krále Feréta a jeho manželky Klymeny nebo Periklymeny, král v thessalských Ferách.

Měl všechny vlastnosti, jež jsou ozdobou muže a krále; proto též nejvyšší bůh Zeus rozhodl, aby u něho sloužil mladý bůh Apollón, když se musel prací na zemi očistit z viny za zabití draka Pýthóna, který pronásledoval jeho matku. Apollón se měl u Adméta dobře a po propuštění ze služby se mu odměnil tím, že mu pomohl získat dívku, po které toužil. Byla to krásná Alkestis, dcera krále Pelia z Iólku, a její otec ji chtěl provdat jedině za muže, který by

dokázal zapřáhnout do vozu medvěda a lva. Apollón propůjčil Admétovi na den zkoušky takovou sílu a obratnost, že podmínku splnil. Kromě toho mu Apollón vymohl u bohů osudu, že nemusí zemřít, odejde-li za něho do podsvětí dobrovolně někdo jiný. Není divu, že Admétos žil pak šťastněji než kterýkoli jiný smrtelník – tak šťastně, že se mu vůbec nechtělo opustit tento svět.

Když Admétos cítil, že se blíží hodina jeho smrti, dal si zavolat několik ubožáků z Fer a požádal je, aby některý z nich místo něho zemřel; všichni však odmítli. Se stejnou žádostí se pak obrátil na své přátele; vysmáli se mu. Nakonec se odhodlal požádat o to své rodiče. Ačkoli byli staří a nemocní, odmítli ho taktéž. Když se to dozvěděl, jeho manželka Alkestis, vymohla si na něm slib, že nikdy nedopustí, aby jejich děti dostaly macechu, a pak mu oznámila, že sama pozve boha smrti Thanata, aby ji místo něho odvedl do říše stínů. Od Alkestidy nechtěl Admétos tuto oběť přijmout a zapřísahal ji, aby se svého úmyslu vzdala. Byla však neoblomná: milující ženě je manžel dražší než syn rodičům.

Právě ve chvíli, kdy Alkestis zavřela oči, ohlásili sluhové návštěvníka. Byl to hrdina Héraklés, Admétův dávný přítel. Admétos ho přijal s poctami, které patří synovi nejvyššího boha, a aby ho nezarmoutil, skryl před ním svůj žal. Potom rozkázal sluhům, aby mu připravili bohatou hostinu. Héraklovi bylo divné, že Admétos se hostiny nezúčastnil. Pak si však pomyslel, že kdo je sám,

je v dobré společnosti, a s chutí se pustil do jídla a s ještě větší chutí do pití. Rozjařen dal se do řeči se sluhy a dozvěděl se, že královna zemřela.

Héraklés věděl, jak Admétos svou manželku miloval. Bylo mu proto dvojnásob líto, že v domě smutku tak vesele hodoval. Admétova ohleduplnost ho dojala. Rozhodl se odměnit se mu činem, jakého se dosud nikdo neodvážil: vyrvat mrtvou Alkestidu ze spárů smrti.

Když odvezli Alkestidino tělo k hrobce, ukryl se ve stínu a vyčkal, až všichni odešli. Krátce nato zaslechl šum černých křídel boha Thanata, který přiletěl pro Alkestidinu duši. Jakmile se bůh smrti přiblížil, Héraklés vyskočil z úkrytu, vrhl se na něho a sevřel ho, až mu zapraštěly kosti. Marne se Thanatos bránil, marne útočil křídly, z nichž vanul chlad smrti: Héraklés ho přemohl a spoutal. Vrátil mu svobodu teprve, když slíbil, že vrátí Alkestidě život.

Oba manželé žili pak dlouhá léta šťastně, a když si pro ně přišel bůh smrti podruhé, společně ho následovali do říše stínů.

Mýtus o Admétovi a Alkestidě netvořil zprvu samostatný celek; ze starších dob ho známe jen jako součást mýtu o Apollónovi, Héraklovi a Argonautech (s nimiž se Admétos zúčastnil výpravy za zlatým rounem). Zachoval se proto v několika verzích, mezi nimiž jsou různé rozpory. Prvně jej souborně zrpacoval Eurípides v tragédii *Alkestis* (roku 438 př. n. l.). Několik výjevů z tohoto mýtu se zachovalo na

vázových malbách; na dvou z nich, asi z první poloviny 5. století př. n. l., je *Admétos s Alkestidou* (dnes v Muzeu umění v Bostonu a pařížském Kabinetu medailí). Z nástěnných obrazů jsou známy zejména dva: *Admétos a Alkestis* z baziliky v Herkulaneu (asi z roku 70 př. n. l., dnes v Národním muzeu v Neapoli) a *Héraklés přivádí Alkestidu k Admétovi* (z poloviny 4. století n. l., v křesťanských katakombách na římské Via Latina). S Admétem se setkáváme i v operách *Alceste* od J.-B. Lullyho (1674) a Ch. W. Glucka (1767) a *Admeto* od G. F. Händla (1727).

ADÓNIS

(2. pád *Adónida*, lat. *Adonis*) – syn kyperského krále Kinyra a jeho dcery Myrrha.

Nikdo z lidí se mu nevyrovnal krásou, ba ani nikdo z bohů, a tak se do něho zamilovala sama bohyně lásky a krásy Afrodita. Sestupovala za ním na zem a z lásky k němu se začala zajímat i o lov, kterému vášnivě holdoval, ba sama mu pomáhala lovit zvěř v kyperských lesích; ovšem jen krotkou, protože divoká nehledí na krásu a hubí ji s lhostejnou tupostí. Vždy mu také kladla na srdce, aby se nevydával na lov divoké zvěře: stačí být přece odvážný k plachým, vůči směhlým je vždy nebezpečné být smělý. Adónidovi však mužnost bránila dbát takové nemužné rady, a když ho jednou Afrodita opustila, vypravil se na lov kanců. Stalo se mu to osudným; zraněné zvíře ho napadlo a na místě ho usmrtilo. Jakmile se

Adónidova smrt. Mědirytina A. Romaneta podle ztraceného obrazu Jana Kupeckého z doby kolem roku 1705

to Afrodita dozvěděla, propukla v bezmezný žal. Proklela osud, který je mocnější než bohové, a s pláčem se vrhla na kolena před nejvyššího boha Dia, aby jí miláčka aspoň na čas vrátil. Nejvyšší bůh se nad ní slitoval a požádal boha podsvětí Háda, aby vždy na jaře pustil Adónida ze své pochmurné říše na zem. Adónis tedy zůstává vždy jen půl roku v podsvětí a půl roku žije s Afroditou na zemi. Celá příroda se raduje a odívá se do zeleně a květů, když se Adónis na jaře vrací, a zahaluje se do smutku, když se na podzim ubírá do říše stínů.

Mýtus o Adónidovi a Afrodité poskytuje už tisíce let umělcům látku k zpracování. Asi sto let láká také vědce, aby vypátrali jeho původ. Jméno Adónis se totiž vyskytuje v starých semitských jazycích, kde znamená „pán“, a mýtus stejného obsahu se objevuje i ve foinických pramenech. Jeho kořeny sahají však nepochybně dále a zejména hlouběji. Například už

Chetitě znali mýtus o bohu vegetace Telipinovi, který v zimě opouštěl zemi, v níž odumřel život, dokud se pak na jaře opět nevrátil na zem. U Babylónanů byl rozšířen podobný mýtus o bohyni lásky Ištaré a krásném Tammuzovi, který vždy na podzim umřel a na jaře vstal z mrtvých. Obdobný mytologický obraz podzimního umírání a jarního vzkříšení přírody není však neznámý ani národům, které neměly styky se starověkou Mezopotámií, například Slovanům, Germánům nebo severoamerickým Indiánům.

Jak se zdá, mýtus o Adónidovi a Afrodité je pravděpodobně foinického původu. Antičtí básníci jej ovšem tvůrčím způsobem přepracovali. Jejich dlouhou řadu začíná básnířka Sapfó (v 7.–6. století př. n. l.) a končí římský Ovidius; z jeho *Proměn* se s ním seznámila i moderní Evropa. První z novověkých básníků, který jej znovu zpracoval, byl W. Shakespeare (v poemě *Venuše a Adonis* (1593). Brzy ho následovali Lope de Vega (asi 1620), La Fontaine (1623) a se stejnojmennou operou M. A. Charpentier.

Z antických soch *Adónida* je nejcennější římská kopie hellénistického originálu z 3. až 2. století př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Z novověkých patří mezi nejpozoruhodnější *Umírající Adónis* od Michelangela z konce 16. století (dnes ve Florentském Bargellu), dále *Adónis* od A. de Vries z roku 1624, odvezená za třicetileté války z Prahy do Švédska (dnes v Drottningholmských sbírkách), dále *Adónidova smrt* od G. Mazzuoly z roku

1709 (dnes v petrohradské Ermitáži), sousoší *Venuše a Adonis* od A. Canovy (1794) a B. Thorvaldsena (1832). Z novějších sochařských děl uveďme aspoň *Adónidovu smrt* od A. Rodina z roku 1894 (v Rodinově muzeu v Paříži).

Dva slavné obrazy *Venuše a Adónida* namaloval Tizian; jeden, z roku 1554, je v madriidském Pradu, druhý, z roku 1576, je v londýnské Národní galerii. Z ostatních vzpomeňme aspoň *Venuši a Adónida* od P. Veronese z doby kolem roku 1578 (v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni) a stejnojmenné obrazy A. Carracciho z doby kolem roku 1595 (v římském Palazzo Farnese), dále *Adónidovu smrt* od Sebastiana del Piombo z let 1510–1520 (ve florentských Uffizích), *Venuši a Adónida* od P. P. Rubense z let 1630–1635 (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a od P. P. Prudhona z doby kolem roku 1810 (dnes ve Wallaceově sbírce v Londýně).

U nás máme obraz *Venuše a Adónida* od B. Sprangera z počátku 17. století (na zámku v Duchcově). Kdysi proslulý obraz *Adónidova smrt* od J. Kupeckého z doby kolem roku 1705 se nezachoval; známe ho jen z pozdější mědirytiny A. Romaneta.

ADRÁSTEIA

(2. pád *Adrasteie*, lat. *Adrastea*) – nymfa, která se svou sestrou Ídaiou vychovala na Krétě nejvyššího boha Dia.

Diův otec Kronos každého svého potomka po narození pozřel, aby se tak zajistil před případným nepřítelem,

který by ho mohl zbavit vlády. Dia, posledního z těchto potomků, porodila proto Kronova manželka Rheia tajně v hluboké jeskyni pod horou Dikté na Krétě a místo něho dala Kronovi podlouhlý kámen zabalený do plen. Kronos se dal oklamat a pozřel jej; jeho syn zůstal tedy naživu a na svobodě. Protože se Rheia nemohla o něho starat, ujal se ho nymfy Adrásteia a Idaia. Krmily ho kozím mlékem a včelím medem, chránily ho před Kronovým zrakem a všemožně o něho pečovaly, dokud nedospěl a nepovstal proti svému otci. Za tuto péči jim zůstal navždy vděčný a nezapomínal na ně, ani když svrhl Krona a stal se nejvyšším vládcem nad bohy a lidmi.

Jiná Adrásteia byla bohyně hor, uctívána v maloasijské Frygii. Chrám měla v Kyziku na dnešním poloostrově Kapidagi. Jelikož její jméno znamená „Ta, již nelze uniknout“, Řekové ji někdy ztožňovali s bohyní odplaty Nemesidou.

ADRÁSTOS

(2. pád *Adrasta*, také *Adrastos*, lat. *Adrastus*) – argejský král, syn a nástupce krále Talaa; vůdce výpravy „sedmi proti Thébám“.

Vůdcem této výpravy, po níž zůstala větší sláva literární než válečná, se stal Adrástos na naléhání svých zeťů Polyneika a Týdea. První z nich, manžel jeho dcery Argeie, byl synem thébského krále Oidipa a do Argu se dostal jako uprchlík z Théb, odkud ho vyhnal jeho bratr Eteoklés. Druhý, manžel Deipyly, byl synem kalydón-

ského krále Oinea a z vlastní musel prchnout pro zabití strýce a bratrance. Oba žádali Adrásta, aby jim pomohl dobýt vládu v rodných městech. Po dlouhých sporech, komu má pomoci prvnímu, bylo rozhodnuto, že nejdříve podnikne výpravu proti Thébám a potom proti Kalydónu. Adrástovi se za Polyneikova a Týdeova přispění podařilo získat za spojence nejslavnější argejské hrdiny, mezi nimi Amfiaráa, Kapaneu, Parthenopaia a Hippomedonta. Válečné přípravy nezůstaly ovšem Thébánům utajeny, a když argejské vojsko stanulo před hradbami města, octlo se tvář v tvář dobře připraveným obráncům.

Adrastos viděl, že útokem thébské hradby nedobude. Rozhodl se proto zaútočit na brány. Rozděлил vojsko tak, že každý ze sedmi vůdců dostal za úkol dobýt jednu ze sedmi thébských bran. Rozdělení sil je ovšem vždy výhodnější pro obránce než pro útočníky. První zahynul Kapaneus, který se chlubil, že bránu dobude, i kdyby ji chránil sám Zeus: nejvyšší bůh ho za to srazil z hradby bleskem. Když zahynul také Parthenopaios a po něm i Polyneikés, kvůli němuž celá tato válka vzplála, uzavřel Adrástos s Thébany příměří. Thébáné však využili své převahy a po vyprovokovaném porušení příměří se vrhli na Argejce. Ani jeden z nich se nevrátil domů živý – jedině Adrástos.

Jak se ukázalo, Adrástova záchrana byla spíš trestem bohů než milostí. Vždyť nač je život vojevůdci, který ztratil vojsko, nač je život králi, který ztratil moc, nač je život

otci, který učinil své dcery vdovami a vnoučata sirotky? Ale Adrástos se měl dočkat ještě horší odplaty za válku, kterou svévolně zahájil. Když se potomci jeho druhů znovu vypravili proti Thébám, přiměli k účasti na válce i jeho syna Aigialea, který pak před thébskými hradbami jako jediný ze všech padl. Adrástos se nato bolestí a zoufalstvím utrápil k smrti.

Kromě tohoto Adrásta známe z Homérovy *Iliady* tři další; jsou to méně významní trojští bojovníci. V *Iliadě* najdeme různé podrobnosti z jeho života. Výpravy proti Thébám se zúčastnil až po dlouhé a šťastné vládě v Argu. Nejdramatičtěji vylíčil jeho osudy Aischylos v tragédii *Sedm proti Thébám* (krátce před rokem 467 př. n. l.), po něm Euripidés v tragédii *Foiničanky*, posléze římský básník Statius v eposu *Thebais* (v 1. století př. n. l.).

V pozdějších dobách se Adrástovy osudy netěšily takové pozornosti dramatiků a básníků, jak by se dalo očekávat. Snad proto, že historie poskytuje dostatek příkladů ze života vládců, kteří na své útočné války doplatili, takže nebylo nutné sahát k příkladu z mýtů. Přesto se s ním setkáváme v Racinově *Thébaidě* (1664), pak v Schillerově zpracování *Foiničanek* (1789) a nověji v dramatu M. Mella *Sedm proti Thébám* (1932).

AEGEUS

(2. pád *Aegea*) – latinské jméno athénského krále Ai-

gea, po němž bylo pojmenováno moře mezi Evropou a Malou Asií. – Viz heslo *Aigeus*.

AEGYPTUS

(2. pád *Aegypta*) – latinské jméno krále z řeckých mýtů, podle něhož dostal svůj název Egypt. – Viz heslo *Aigyptos*.

Afain chrám na Aigíně z počátku 5. století př. n. l. Jeho reliéfní výzdoba je dnes z největší části ve Státních antických sbírkách v Mnichově

AENEAS

(2. pád *Aeneas*) – latinské jméno hrdiny trojské války Aineia, který se po dobytí Tróje vystěhoval do Itálie a založil město, z něhož vzešel Řím. – Viz heslo *Aineiás*.

AEOLUS

(2. pád *Aeola*) – latinské jméno vládce větrů Aiola a několika hrdinů z řeckých mýtů. – Viz heslo *Aiolos*.

ÁEROPÉ

(2. pád *Áeropy*, lat. *Aerope*) – dcera krétského krále Kátrea, první manželka mykénské královny Átreia.

Do mýtů se dostala především jako matka pozdějšího mykénské krále Agamemnona a spartského krále Meneláa, hrdinů trojské války. Kromě toho činem, který jí přivodil smrt: pomohla svému švagru Thyestovi, aby se zmocnil zlatého berana, o němž pravila věštba, že jeho majitel bude králem v Mykénách. Átreus ji dal za to hodit do moře, kde utonula.

AESCULAPIUS

(2. pád *Aesculapia*, zčeš. *Aeskulap*) – latinské jméno boha lékařství Asklépia, kterého převzali Římané od Řeků. – Viz heslo *Asklépios*.

AFAIA

(2. pád *Afaie*, lat. *Aphaia*) – jméno bohyně Britomartidy, používané na ostrově Aigíně. – Viz heslo *Britomartis*.

Na nejvyšší hoře ostrova Aigíny, zasvěcené Diovi, měla Afaia od 7. století př. n. l. nevelký chrám, který byl v letech 510–480 př. n. l. přestavěn. Sochařská výzdoba jeho štítů je dnes z největší části v mnichovské Glyptotéce; dvě sochy bojovníků jsou v národním archeologickém muzeu v Athénách. Pozůstatky chrámu a jeho sochařské výzdoby patří mezi nejlepší ukázky řeckého umění pozdní archaické a začínající klasické doby.

AFAREUS

(2. pád *Afareas*, lat. *Aphaereus*) – messénský král, syn spartského krále Periéra a jeho manželky Gorgofony.

Proslavil se svými syny: silákem Ídou a bystrozrakým Lynkeem. Byli to bratřenci blíženců Kastora a Polydeuka a vykonali s nimi mnoho hrdinských činů. Později se s nimi dostali do sporu kvůli nevěstám a nakonec kvůli společně ukradenému dobytku. V boji, k němuž tento spor vedl, oba zahynuli.

Jiného Afarea známe z básní o trojské válce. Patřil mezi statečné achajské bojovníky a padl v boji s trojským vojevůdcem Aineiem.

AFRODÍTA

(2. pád *Afrodíté*; řec. *Afrodíté*, lat. *Venus*) – bohyně lásky a krásy, nejkrásnější z bohyň antických mýtů.

Její původ je poněkud nejasný. Podle Homéra byla dcerou nejvyššího boha Dia a bohyně deště Dióny; podle Hésioda se zrodila z mořské

pěny oplodněné bohem nebe Úranem a vystoupila z moře na ostrově Kypru. Ale tak či onak, stala se díky své kráse a různým kouzlům, jimž vládla, jednou z nejmocnějších bohyní; neodolali jí bohové ani lidé. Kromě toho měla řadu pomocníků a pomocnic: bohyně půvabu a krásy Charitky, bohyni lichotivého přemlouvání Peithó, boha vášnivě touhy Himera, boha milostné touhy Potha, boha sňatku Hyména a mladého boha lásky Eróta, před jehož šípy nebylo úniku.

Protože láska hraje v životě bohů i lidí nesmírnou úlohu, těšila se Afrodita veliké úctě a vážnosti. Kdo jí prokazoval úctu a přinášel oběti, mohl spoléhat na její přízeň. Byla však bohyní poněkud nestálou a štěstí, jež poskytovala, bývalo často prchavé. Někdy dokázala pravé divy, jaké dokáže jen láska. Například kyperskému sochaři Pygmaliónovi oživila mramorovou sochu ženy, do které se zamiloval. Své oblíbence chránila na bojištích, v mořských bouřích i před úklady nepřátel. Uměla ovšem také nenávidět, vždyť nenávisť je rodnou sestrou lásky. Tak plachého mladíka Narkissa, který podle udání žárlivých nymf opovrhoval jejími dary, dohnala k tomu, že se zamiloval sám do sebe a spáchal sebevraždu. Sama kupodivu neměla v lásce příliš štěstí, neboť žádného z milenců si neudržela; neměla štěstí ani v manželství. Nejvyšší bůh Zeus jí určil za manžela nejnevzhlednějšího ze všech bohů, chromého a věčně zpoceného božského kováře Héfaista. Náhradou za to si hledala útěchu ze-

jména u boha války Area, s nímž měla pak pět dětí (Eróta, Anteróta, Deima, Foba a Harmonii), potom u boha vína Dionýsa (porodila mu syna Priápa) a kromě jiných také u boha obchodu Herma. Dokonce i u obyčejného smrtelníka, dardanského krále Anchísa, s nímž měla syna Aineia.

Z jejích zásahů do událostí světa mýtů měla nejdalekosáhlejší následky přízeň, kterou věnovala synovi trojského krále Priama Paridovi. Odměnou za to, že jí ve sporu s bohyněmi Hérrou a Athénou přikl prvenství v kráse, slíbila mu za manželku nejkrásnější ze smrtelných žen. Touto ženou byla podle shodného názoru bohů i lidí Helena z Argu, manželka spartského krále Meneláa, a proto ji Paridovi pomohla unést do Tróje. Meneláos se však Heleny nechtěl vzdát, a když mu ji Paris odmítl vrátit, zmobilizoval s pomocí svého bratra Agamemnona, mocného mykénského krále, všechny achajské vládce k trestní výpravě proti Tróji. Sto tisíc mužů se pak přeplavilo pod Agamemnonovým velením přes moře a zaútočilo na Tróju. Afrodita pochopitelně pomáhala Trójancům, ale boj nebyl její silnou stránkou. Stačilo například, že ji škrábl kopí achajského vojevůdce Dioméda, a s nářkem z bojiště prchla. V desetileté válce, které se zúčastnili všichni tehdejší hrdinové a téměř všichni bohové, Paris nakonec zahynul. Po jeho smrti padla i Trója.

Afrodita byla zřejmě bohyní maloasijského původu a vyvinula se, jak se zdá, ze sykofoinické bohyně Astarty,

Afrodita Mělská. Mramorová socha neznámého řeckého umělce z doby kolem roku 100 př. n. l. (Louvre, Paříž)

kteřá měla pak původ v asyrsko-babylónské bohyni lásky Ištar. Řekové ji převzali už v nejstarších dobách, a to podle všeho přes ostrovy Kypr a Kythéru, kde ji také nejvíc uctívali. Zasvětili jí myrtu, růži, jablko, mák, holubici, delfína, vlaštovku a lípu – a hlavně velkolepé chrámy v Knidu, Pafu, Korintu, Alabandě, na Kóu i jinde. Z řeckých osad v jižní Itálii se rozšířil její kult také do Říma, kde ji ztotožnili se staroitalskou bohyní jara Venuší a uctívali podobně jako v Řecku. Z jejích římských chrámů byly největší na Caesarově fóru (chrám Venuše Roditelky) postavený Caesarem, který od ní odvozoval původ svého rodu, a u Svaté cesty k Římskému fóru (chrám Venuše a Romy), vybudovaný za císaře Hadriana podle jeho vlastních plánů. Afroditin kult zanikl až po vítězství křesťanství. Její jméno se však zásluhou bás-

níků, sochařů, malířů a astronomů udrželo dodnes.

Jako bohyně lásky a krásy byla Afrodita snad nejčastěji zobrazovanou postavou antických mýtů. Z antiky se zachovalo několik stovek jejích vyobrazení na vázových malbách; nejčastějším jejích námětem je *Zrození Afrodity* a *Afrodita na labuti* (v různých verzích od 6. do 4. století př. n. l.). Z jiných vyobrazení je to *Venuše s Martem*, pompejská nástěnná malba z konce 1. století př. n. l., a *Afrodita vynořující se z vln*, vytvořená koncem 4. století př. n. l. Apellem pro Asklepiův chrám na Kóu (víme o ní jen z antických zpráv, které ji nazývají „nepřekonatelnou“). Z reliéfů je nejslavnější tzv. *Afrodita Ludovisi*, řecké dílo z doby kolem roku 460 př. n. l. (dnes v Římském národním muzeu v Termách). Její sochy představují vrcholné výtvořky antického umění. Patří k nim především *Afrodita Knidská*, vytvořená Praxitelem pro chrám v Knidu po roce 350 př. n. l. (její antické kopie jsou ve Vatikánských muzeích v Římě, v pařížském Louvru, v Metropolitním muzeu v New Yorku i v jiných sbírkách), dále *Afrodita Kyrénská*, římská kopie hellénistické sochy asi z 2.–1. století př. n. l. (dnes v Římském národním muzeu v Termách), *Venuše Kapitolská*, římská kopie hellénistické sochy asi z poloviny 3. století př. n. l. (v římském Kapitolském muzeu), *Venuše Medicejská*, římská kopie snad Kleomenova díla z 2. století př. n. l. (ve florentských Uffiziích). Její mramorové sochy jsou též v archeologických muzeích v Rhodu

(z 2. století př. n. l.), a Syrakúsách (z 1. století n. l.). Jak vynikající úrovně dosahovali řeční sochaři při zobrazování Afrodity, dokazují nálezy několika původních soch, o nichž se antičtí autoři ani nezmínili, například *Afrodity ze Sol* z 2. století př. n. l. (dnes v Kyperském muzeu v Nikósii) nebo *Afrodity Mělské* z konce 2. století př. n. l., objevené roku 1820, která je chloubou pařížského Louvru.

Novověcí umělci nezůstali v zájmu o Afroditu za antickými; jejich obrazů a soch se prakticky nelze dopočítat. Mezi nejproslulejší obrazy patří: *Zrození Venuše* a *Venuše a Mars* od S. Botticelliho z let 1487 a 1486 (dnes ve florentských Uffiziích a v londýnské Národní galerii), *Odpočívající Venuše* od G. Giorgiona, dokončená po roce 1510 Tizianem (dnes v Drážďanské galerii), *Venuše s Amorem* od L. Cranacha st. asi z roku 1526 (v římské Ville Borghese), *Venuše a Amor* od Palmy Vecchia z roku 1517 (v Národní galerii v Bukurešti), *Spící Venuše* a

Venuše a hráč na mandolínu od Tiziana (v Drážďanské galerii). *Zrození Venuše*, *Venušina slavnost* a *Venuše a Mars* od P. P. Rubense z let 1622–1640 (první v londýnské Národní galerii, druhý ve vídeňském Uměleckohistorickém muzeu, třetí v Palazzo Bianco v Janově), *Odpočívající Venuše* od G. Reniho z doby po roku 1605 a stejnojmenný obraz N. Poussina z roku 1630 (v Drážďanské galerii), *Venuše a Kupido* od Velásqueze z let 1648 až 1651 (v londýnské Národní galerii), jakož i *Venušina toaleta* a *Venuše utěšující Amora* od F. Bouchera (první z roku 1746, ve Wallaceově sbírce v Londýně, druhý z doby kolem roku 1751 v Národní galerii ve Washingtonu). Z novějších uveďme třeba jen *Afroditu* R. Dufyho v pražské Národní galerii (z doby kolem roku 1930), *Spící Venuši* od P. Delvauxe z roku 1944 (v londýnské Národní galerii) a rytinu *Zrození Venuše* z roku 1930 od M. Švabinského.

Ze sochařských děl je třeba se zmínit přinejmenším

Afrodítina skála u Pafu na Kypru. Zde prý zrozena z mořské pěny vystoupila Afrodita na zem

Venušino narození. Obraz Sandra Botticelliho z roku 1487 (Uffizie, Florencie)

o *Venuši* K. Donnera, vytvořené v letech 1739–1740, o *Venuši a Martovi* od A. Canovy z roku 1816 a třeba i o jeho portrétní soše *Paoliny Bonaparte jako Venuše* z roku 1807 v římské Ville Borghese, o *Afrodítě* B. Thorvaldsena z doby kolem roku 1835 (v jeho muzeu v Kodani), o *Vítězné Venuši* od A. Renoira z roku 1914 a o *Venuši s perlovým náhrdelníkem* od A. Maillola z roku 1918 (obě v londýnské Tateově galerii) a konečně o *Venuši* M. Mariniho z roku 1940 (nyní v soukromé sbírce v USA). Ve sbírkách pražské Národní galerie je bronzová *Venuše* z roku 1914 od J. Horejce a *Venuše úrodných lánů* z roku 1930 od J. Obrovského; sochu *Afrodity vystupující z vln* vytvořil roku 1932 V. Makovský. Snad nás bude v této souvislosti zajímat, že i známá *Myslbekova Hudba* (z let 1907–1912) je tvůrčím zpracováním antické předlohy *Venuše Esquilinské* (z 1. století př. n. l.).

Afrodíta lákala ke své oslavě pochopitelně i hudební skladatele. Už kolem roku 1660 složil J. B. Lully

balet *Zrození Venuše*, roku 1712 A. Campra operu *Láska Venuše a Marta*, A. Vranický na přelomu 18. a 19. století programovou symfonii *Afrodita*, A. Magnard na přelomu 19. a 20. století orchestrální *Hymnu na Venuši*, nověji C. Orff scénickou kantátovou skladbu *Triumf Afrodity* (1951). Odedávna jí věnovali verše básníci. Z množství jejich děl jsou pravděpodobně nejstarší tři *Hymny na Afroditu*, tradičně připisované Homérovi.

AGAMEMNÓN

(2. pád *Agamemnona*, lat. *Agamemnon*) – mykénský král a vrchní velitel spojených achájských vojsk v trojské válce, syn krále Átreia a jeho manželky Áeropy.

Hrdý a vznešený, mocný a v boji statečný, ale též domýšlivý a sobecký, v těžkých situacích nerozhodný a na svou prestiž malicherně žárlivý – takový se nám jeví podle Homéra i podle Aischyla, Eurípida a Sofokla. Takový také dodnes žije v románech a na jevištích, aby nás svou

povahou přitahoval i odpuzoval a svým osudem dojímал.

Narodil se v Mykénách, kde se jeho otec zmocnil vlády po králi Eurystheovi, který zemřel bez potomků. Prožil tam mládí s bratrem Meneláem v ovzduší intrik a bojů o moc, jež sváděl jeho otec Átreus se svým bratrem Thyestem. Už v útlém věku byl svědkem zločinu, jehož se dopustil Átreus na Thyestových synech Pleisthenovi a Tantalovi. Později se stal svědkem zavraždění svého otce Thyestovým synem Aigisthem. Když se pak Thyestés zmocnil vlády nad Mykénami, uprchl i s Meneláem do Sparty, kde ho přijal král Tyndareos. Při první příležitosti se však vrátil, aby pomstil otcovu smrt. Zabil Thyesta a jako právoplatný dědic krále Átreia se prohlásil za mykénského krále.

Během několika let vlády se stal Agamemnón jedním z nejmocnějších a nejbohatších achájských vládců. Žil v přátelství se všemi králi a smířil se dokonce i s vrahem svého otce Aigisthem. O jeho sídle se nemluvalo jinak než jako o „Mykénách bohatých zlatem“. Byl také šťastným manželem a otcem. Když se jeho bratr Meneláos oženil s Tyndareovou nevlastní dcerou Helenou, vzal si za manželku její sestru Klytáimnéstru a měl s ní čtyři děti: syna Oresta a dcery Chrysothemidu, Élektru a Ífigeneiu (v starších textech se uvádí místo *Élektry* Láodika a místo *Ífigeneie* Ífianassa). Žil na svém hradě klidným a spokojeným životem, těšil se všeobecné úctě a hrozilo mu jen jedno – že se dostane do mýtů bez válečné slávy.

Jednoho dne však vzrušila Mykény zpráva ze Sparty: Meneláovi, který se stal po Tyndareově smrti spartským králem, unesl trojský princ Paris manželku. Krátce nato přispěchal do Mykén i Meneláos a požádal Agamemnona, aby mu pomohl získat Helenu zpátky. Byla nejkrásnější ze všech smrtelných žen, jejím otcem byl sám nejvyšší bůh Zeus, a Paris ji unesl, když byl ve Spartě hostem. A nejen to: spolu s ní unesl Meneláovi také pokladnici. Bylo to porušení práva pohostinství, urážka krále i muže. Takový zločin nemohl zůstat bez trestu.

Agamemnon bratrovi poradil, aby se vypravil s nějakým zkušeným vyjednávačem, nejlépe s ithackým králem Odysseem, do Tróje a přednesl celou věc Paridovu otci, trojskému králi Priamovi, který dá jistě všechno do pořádku. Meneláos ho poslechl, ale ničeho nedosáhl. Paris byl ochoten vrátit jen pokladnici, o Heleně odmítl vůbec mluvit. Meneláos a Odysseus nato pohrozili Trójánům válkou, Paris však trval

„Agamemnonova maska“. Pochází ze 16. století př. n. l., je z tepaného zlata. Objevena byla Heinrichem Schliemannem roku 1876 v Mykénách (Národní archeologické muzeum v Athénách)

na svém a Priamos s ním souhlasil. Když se to dozvěděl král Agamemnon, rozeslal posly ke všem achajským králům s výzvou, aby mu pomohli pomstít Paridův čin a vrátit Meneláovi ženu a čest. Válečná výprava, v jejíž čelo se rozhodl postavit mykénský král, slibovala kořist a slávu. V přístavu Aulidě se nakonec shromáždilo 1186 lodí a sto tisíc mužů, aby se vypravili proti Tróji.

Vědom si svých povinností vrchního velitele, neváhal Agamemnon podstoupit jakoukoli oběť, aby zabezpečil výpravě přízeň bohů. Obětoval dokonce vlastní dceru Ífigeneiu bohyni Artemidě, aby tak odčinil, že ji kdysi urazil. Po nebezpečné plavbě, plné nepředvídaných překážek, přistál nakonec s loďstvem u trojských břehů. Ačkoli je chránily silné oddíly, vedené Priamovým nejstarším synem Hektorem, vyloďovací operace se podařila. Vysokých hradeb Tróje však achajské vojsko nedobylo; odrazilo se od nich jako vlna od pobřežní hráze. Agamemnon tedy poručil postavit tábor, z něhož potom podnikal nové a nové útoky na Tróju – celých devět let, a marně.

Na počátku desátého roku vypukla v achajském vojsku dlouho skrývaná nespokojenost. Vojáci toužili po návratu domů a vojevůdcové ztratili naději na kořist a slávu. Když už únava z bezvýhledné války dosahovala vrcholu, došlo navíc ke sporu mezi Agamemnonem a nejúspěšnějším achajským válečníkem Achilleem, vůdcem Myrmidonů. Příčinou toho byla žena: na jedné z výprav do sousedních království zmocnil se Achilleus něko-

lika zajatkyň, mezi nimi dcery Apollónova kněze Chrysa; při dělení kořisti připadla Agamemnonovi. Zanedlouho přišel do tábora její otec a požádal Agamemnona, aby mu ji za bohaté výkupné vrátil. Agamemnon však nesouhlasil; dívka se mu líbila, a tak jejího otce potupně vyhnal. Chrysés se nato obrátil na Apollóna, aby ho pomstil. Uražený Apollón sestoupil z Olympu a začal rozsévat svými šípy ze stříbrného luku v achajském táboře mor.

Když král Agamemnon nic nepodnikal, aby boha usmířil, zasáhl Achilleus. Svolal Achajce na sněm, aby se poradili, co dělat. Agamemnon se cítil dotčen, protože svolávat sněm považoval za své právo. Přesto však přišel, ovšem s hněvem v srdci a s úmyslem ukázat Achilleovi svou moc. Na sněmu pak věstec Kalchás prohlásil, že Apollóna lze usmířit jedině vrácením Chrysovy dcery, a však bez výkupného a s omluvou. Agamemnon se nato obořil na Kalchanta, a když se ho Achilleus zastal, rozkřikl se i na něho a hrubě ho urazil. Po ostré výměně názorů, v níž jeden ani druhý nevybíral slova, Agamemnon ustoupil. Slíbil, že se tedy Chryseovny v zájmu vojska vzdá, ale náhradou za ni si vybere od některého z vojevůdců jinou zajatkyň – a vybral si Achilleovu milenkou Briseovnu. Achilleus se rozhodnutí vrchního velitele podřídil, ať bylo jakkoli unáhlené a nespravedlivé, ale vyvodil z toho důsledek. Prohlásil, že nebude bojovat, dokud ho Agamemnon neodprosí a nevrátí mu čest.

Marně domlouvali Aga-

memnonovi ostatní králové, zejména stařík Nestór z Pyly, statečný Diomédés z Argu a chytrý Odysseus z Íthaky. Trval na svém a přivedl tak vojsko do neštěstí. Když se totiž Trójané dozvěděli, že proti nim neválčí Achilleus, z něhož měli největší strach, vyrazili z města, přinutili Achajce k ústupu a připravili se k ničivému úderu na jejich tábor. Agamemnón vyslal nato k Achilleovi posly s omluvou a s návrhem na smír. Nabídl mu vrácení Bríseovny a kromě toho sedm jiných dívek a bohaté dary. Achilleus však svou zlost nepřemohl a návrh i dary odmítl. Achajcům tedy nezbylo než bojovat bez něho. Ačkoli se statečně bránili, Trójané je zatlačili až k moři. Agamemnón bojoval v první řadě a statečně, jak se na velitele sluší. Když však musel pro zranění a velkou ztrátu krve bojiště opustit, navrhl ostatním velitelům, aby se vzdali boje a zachránili životy vojáků útekem. Vojáci však odhodlaně bojovali dále a s nimi i vojevůdcové. Nakonec se dočkali překvapujícího obrátu. Jakmile totiž Achilleus zpozoroval, že Hektór zapálil jednu z achajských lodí, dovolil svému příteli Patroklovi, aby si oblékl jeho brnění a v čele Myrmidonů zasáhl do boje. Trójané spatřili Achilleovu zbroj a v domnění, že proti nim vyrazil sám Achilleus, dali se ve zmatku na útek.

Patroklos, který takto zachránil loď a tábor, se však z boje nevrátil; padl při pronásledování Hektora. Achilleus se tedy rozhodl vrátit se do boje, aby svého přítele pomstil. Přijal Agamemnónovu nabídku ke smíru i jeho

dary a bojoval pak pod jeho vedením až do své hrdinské smrti před hradbami Tróje.

Jak víme, Achajci nakonec Tróju dobyli; pomohla jim však k tomu teprve válečná loď. Na návrh krále Odyssea postavili obrovského dřevěného koně, do jehož útrobu se ukryli nejstatečnější bojovníci. Agamemnón dal nato zapálit tábor, nalodil vojsko a odplul s celým loďstvem na západ. Neodplul ovšem do Řecka, jak se Trójané domnívali, ale ukryl se za ostrovem Tenedem a za tmy se s vojskem vrátil. Trójané mezitím vtáhli koně do města, ba zbourali dokonce část hradeb, aby jej dostali dovnitř. Uvěřili totiž výpovědi achajského vojáka Sinóna, kterého tam zanechal (s příslušnými instrukcemi) Odysseus, že obrovský kůň je darem Achajců bohyni Athéně a že má město chránit. V noci pak bojovníci z koně vystoupili, přemohli nic netušící stráž a Sinón dal smluvené znamení Agamemnonovi, který s vojskem vtrhl průlomem v hradbách do města. Ráno už jen hromada trosk a kouřícího popela připomínala místo, kde stála slavná Trója.

S loděmi přetíženými nákladem zlata, stříbra, bronzu a otrokyň vrátil se vítězný Agamemnón do Mykén. Když vstoupil na půdu rodné země, v dojetí ji políbil a přinesl děkovnou oběť bohům. Pak přikázal zapálit na pobřežní hoře velikou hranici. Před odchodem do války slíbil totiž své manželce, že jí takto oznámí šťastný návrat. Klytaimnéstra na smluvený signál nedočkavě čekala; nikoli však sama. Zatímco Agamemnón byl v Tróji a sváděl tam boje, přišel do

Lví brána na mykénském hradě. Pochází asi ze 14.–13. století př. n. l. a zdobí ji nejstarší monumentální reliéf na evropské pevnině

Mykén jeho bratranec Aigisthos a svedl mu manželku. Nejdříve se sice bránila, potom však jeho lichotkám podlehla, a nyní už měli společně připravený plán, jak se Agamemnona zbavit. Aigisthos ho slavnostně uvítal, uvedl ho do hodovní síně, a když byla hostina v nejlepším, dal znamení ukrytým vojákům, kteří pak krále i se všemi druhy surově zavraždili („jako býka u žlabu“, jak říká Homér). Potom ho dal spěšně pohřbit na pláni u hradeb, oženil se s Klytaimnéstrou a prohlásil se za mykénského krále.

Osudy Aigistha a zrádné Klytaimnéstry patří již do jiných hesel, stejně jako osudy Agamemnonových dětí. Heslo Agamemnón má však ještě dodatek. Napsal jej roku 1876 německý archeolog H. Schliemann. Když v letech 1871–1873 vykopával trosky Tróje, o jejíž existenci větší

na tehdejších učenců pochybovala, vypravil se do Mykén, aby pátral po hrobce krále Agamemnona. Opíral se přitom o údaje z Homérových básní, Aischylovy *Oresteie*, Euripidovy *Elektry* a *Putování po Helladě* od Pausania, který navštívil Mykény ve 2. století n. l. Na ohrazené pláni u hradeb v hloubi asi osmi metrů nalezl pak skutečně pět hrobů s pozůstatky patnácti mrtvých, doslova obložených zlatem a šperky. Jejich výstroj a zbraň se shodovaly s Homérovými popisy. Tváře mrtvých pokrývaly zlaté masky, které zobrazovaly jejich podobu: mohl se o tom přesvědčit, protože pod jednou z nich našel neporušenou, přirozeně mumifikovanou tvář mrtvého mykénského vládce. Ve svém nadšení ji považoval za tvář samotného Agamemnona: „Objevil jsem hroby, jež Pausaniás, opíraje se o tradici, označuje za hroby Agamemnona, Kassandry, Eurymedonta a jejich druhů, zabitých po návratu z Tróje záluďným Aigisthem a nevěrnou Klytaimnéstrou!“ – Pozdější výzkum však ukázal, že lidé, jejichž pozůstatky vykopali Schliemann v Mykénách, žili asi o čtvrt tisíciletí předtím, než byla zničena Trója a než tedy mohl žít král Agamemnon. Přímé důkazy o jeho fyzické existenci nemáme, zůstává tudíž i po Schliemannových objevech hrdinou z mýtů.

Poklady z Mykén jsou dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Zaplňují tam téměř celou vstupní síň a svým třpytem potvrzují, že Homér právem mluvil o „Mykénách bohatých zlatem“. Agamemnonovo jméno

zní tam neustále; zejména před zlatou maskou, kterou mu připsal Schliemann. Jinak kromě výše uvedených antických tragédií z 5. století př. n. l., k nimž lze připojit i pozdějšího Senekova *Agamemnona*, připomínají ho i novověké dramatizace, zejména *Agamemnonova smrt* od G. Hauptmanna (1944). Jeho osud inspiroval roku 1927 D. Milhauda k opeře *Agamemnon* a v roce 1955 P. Angevera k symfonické skladbě *Agamemnon musí zemřít!*

AGAÚÉ

(2. pád *Agauy*, lat. *Agaue*) – dcera thébského krále Kadma a jeho manželky Harmonie.

Byla nadšenou ctitelkou boha vína Dionýsa a v bachickém vytržení (nebo prostěji: v opilosti) zabila svého syna Penthea. Podle jedné verze se tak stalo omylem, protože si ho za oslav Dionýsova svátku spletla s nějakou šelmou. Podle druhé ho prý zabila proto, že byl nepřitelem radosti, kterou přinášel lidstvu Dionýsův nápoj, a hleděl si jen válek. Jak tomu bylo přesně, nevíme, neboť o Pentheově smrti kolují i jiné pověsti; o těch však v příslušném hesle.

Jiná Agaúé byla jednou z dcer mořského boha Nérea. Jak lze soudit z překladu jejího jména, byla „úžasně krásná“, ale významnější úlohu ve světě mýtů nehrála.

AGÉNÓR

(2. pád *Agénora*, lat. *Agenor*) – jméno několika hrdinů z řeckých mýtů.

Nejznámější z nich, syn boha moří Poseidóna a Ókeanovny Libye byl králem ve foinickém Sídónu a proslavil se zejména svými potomky: stal se otcem Diovy milenky Európy, thébského krále Kadma, foinického krále Foiníka, kilického krále Kilika, thráckého krále Fínea a hrdiny Thasa, krále na ostrově Thasu. – Podle starší verze tohoto mýtu pocházel Agénór z Théb a nebyl otcem, nýbrž synem Foiníka, po němž se nazývala i země s městem Sídónem Foiníkií.

Jiný Agénór byl synem psófidského krále Fégea a se svým bratrem Pronoem zabil za války epigonů (potomků první výpravy „sedmi proti Thébám“) hrdinu Alkmaióna. Z dalších nositelů tohoto jména uvádí Homér syna trojského hrdiny Anténora. Po porážce vojska na březích Skamandru se postavil proti achájskému válečníkovi Achilleovi, aby kryl ústup svých druhů za hradby.

AGLAIA

(2. pád *Aglaié*, řec. *Aglaié*) – jedna z Charitek, bohyně půvabu a krásy. – Viz heslo *Charitky*.

ACHELÓOS

(2. pád *Achelóa*, lat. *Achelous*) – bůh stejnojmenné řeky v Akarnánii, otec Sirén.

Byl nejstarší z tří tisíc synů Titána Ókeana a jeho manželky Téthye. Vynikal obrovskou silou a navíc schopností měnit svou podobu. Do mýtů se zapsal především bojem s hrdinou Héraklem. Zasnoubil se totiž s krásnou Déianeí-

Héraklés zápasí s Achelóem. Oltova červenofigurová vázová malba z let 520–510 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

rou, dcerou kalydónského krále Oinea, do které se později zamiloval hrdina Héraklés. V souboji, k němuž kvůli ní potom mezi nimi došlo, se Achelóos změnil z obra v hada, a když to nepomohlo, v býka s mohutnými rohy. Héraklés ho však s vypětím všech sil přemohl. Roh, který mu při tomto zápase ulomil, naplnily pak mořské bohyně Néreoovy různými plody, a tak se z něj stal (podobně jako z rohu kozy Amaltheie, která svým mlékem živila nejvyššího boha Dia) známý „roh hojností“.

Antičtí umělci Achelóa často zobrazovali. Jeho maska se našla už na etruském kotouči asi ze 6.–5. století př. n. l., který je dnes ve Vatikánském muzeu. Ze stejné doby je i téměř polovina z pětadvaceti známých vázových maleb, na nichž jsou výjevy z jeho boje s Héraklem. Z novodobých obrazů znázorňujících *Achelóa* jsou dva v Metropolitním muzeu v New Yorku, jeden od J. Breughela st. a druhý od P. P. Rubense; v pařížském Louvru je veliké plátno *Héraklés a Achelóos* od G. Reniho (asi z let 1617–1621). Ve starší literatuře se občas

setkáváme s Achelóovým jménem ve smyslu našeho „chameleóna“.

ACHILLEUS

(2. pád *Achillea*; lat. *Achilles*, 2. pád *Achilla*) – syn fthýjského krále Pélea a mořské bohyně Thetidy, největší achajský hrdina v trojské válce.

Nikdo ze sto tisíc Achajců, kteří přišli pod vedením mykénského krále Agamemnona pod hradby vysoké Tróje, se mu nevyrovnal silou, odvahou, obratností a rychlostí, ani přímostí povahy a mužnou krásou. Oplýval vším, co zdobí a ctí muže, všeho mu osud dopřál ve svrchované míře, jen jedno mu upřel: aby byl šťastný.

Narodil se z manželství, jež bylo jeho matce vnuceno. Původně se o ni ucházel sám nejvyšší bůh Zeus, pak se však od Titána Prométhea dozvěděl věštbu, že Thetidin syn převyšší otce, a tak ji ve svém zájmu provdal za smrtelného muže. Když se jí narodil syn, ponořila ho prý do podsvětní řeky Stygy, takže mu celé tělo (s výjimkou paty, za kterou ho držela) pokryl neviditelný pancíř.

Byly to však zřejmě jen řeči; Homér o tom nic neví. Říká jen tolik, že Thetis natírala Achillea ambrózií a zakalovala ho nad ohněm, aby se stal nezranitelným. Jednou ji však při tom přistihl Péleus. Když spatřil syna v plamenech, polekal se, že ho chce Thetis zabít, a vytasil na ni meč. Ubohé bohyni nezbyl čas na vysvětlení, pouze na útěk do mořských hlubin, a nikdy víc se k Péleovi nevrátila. Po Thetidině útěku našel Péleus opuštěnému synovi vychovatele. Stal se jím nejdříve moudrý stařec Foinix a později Kentaur Cheirón, který ho živil medvědími mozky a pečenými lvy. Tato výživa a výchova byla Achilleovi k prospěchu; už jako desetiletý chlapec zabil holýma rukama divokého kance a v běhu dostihl jelena. Než dospěl, naučil se všemu, co tehdejší hrdina v životě potřeboval: chovat se jako muž, ovládat zbraně, léčit zranění, hrát na lyru a zpívat.

Thetis znala věštbu, že její syn má být postaven před volbu: buď žít dlouho a bez slávy, anebo krátce a slavně. Třebaže mu přála slávu, jako matka dávala samozřejmě přednost tomu, aby zůstal naživu. Když se dozvěděla, že achajští králové připravují válku proti Tróji, ukryla ho na ostrově Skyru u krále Lykoméda, kde musel žít v ženském rouchu mezi královskými dcerami. Král Agamemnón však s pomocí věstce Kalchanta jeho úkryt vypátral a poslal za ním ithackého krále Odyssea a argejského krále Dioméda. V přestrojení za kupce dostali se oba králové do paláce a rozprostřeli před královskými dcerami své zboží.

Mezi drahé látky, šperky a podobné předměty, o které mají ženy vždy zájem, pohodili jakoby náhodou i meč. Když pak na smluvené znamení spustili jejich druhové před palácem válečný pokřik a zařinčeli zbraněmi, všechny dívky se v zmatku rozprchly; jedna ruka však uchopila meč. Achilleus se tak prozradil a bez dlouhého přemlouvání slíbil, že se připojí k achajskému vojsku. Nezdržela ho ani Lykomédova dcera Déidameia, která čekala od něho syna, ani vyhlídka na dlouhou a šťastnou vládu ve vlasti. Zvolil si místo Fthíe slávu.

Do přístavu Aulidy, kde se shromáždilo achajské loďstvo před výpravou proti Tróji, přivedl Achilleus pět tisíc mužů, jejichž jádro tvořili stateční Myrmidoni. Jeho

Achilleus. Červenofigurová malba tzv. Achilleova malíře na amfoře z doby kolem roku 450 př. n. l. (Vatikánská muzea)

otec Péleus se už pro vysoký věk nemohl války zúčastnit; dal mu proto své brnění, obrovský oštěp z tvrdého jasanu a válečný vůz s nesmrtelnými koňmi. Byly to svatební dary, které dostal od bohů, když se ženil s Thetidou, a Achilleus jich uměl využít. Devět let válčil na trojské pláni, dobyl třiadvacet měst v okolí Tróje, naháněl Trójánům hrůzu a strach. Celá achajská armáda si ho vážila jako nejstatečnějšího a nejúspěšnějšího bojovníka, i všichni vojevůdci – s výjimkou vrchního velitele Agamemnona.

Agamemnón totiž na Achillea žárlil. Byl sice mocným králem i zdatným válečníkem, ale ne tak velikým člověkem, aby prominul podřízenému, že ho předčí zásluhami a oblibou. Dlouho svou nevraživost skrýval, jednou se však neovládl. Vyvolal tím spor, který bezmála přivodil záhubu celého achajského vojska.

Došlo k tomu v desátém roce války, když už v achajském táboře vládla hluboká nespokojenost z jejího nekončného protahování. Vojáci se chtěli vrátit domů a vojevůdcové ztráceli naději, že dobytím Tróje získají slávu a kořist. Achilleus se vypravil se svými Myrmidony do sousedního království, aby opatřil armádě jídlo a kořistí povznesl jejího skleslého ducha. Mezi zajatci přivedl i dceru Apollónova kněze Chrysa, která pak při rozdělování kořisti připadla Agamemnonovi. Achilleus proti tomu nic nenamítal, neboť po ní netoužil; miloval krásnou Briseovnu, kterou zajal na jedné ze svých dřívějších výprav. Nedlouho poté se

však objevil v achajském táboře i Chrysés, popřál Achajcům brzké vítězství a požádal Agamemnona, aby mu dceru za bohaté výkupné vrátil. Achajcům se knězova nabídka zamlouvala, ale Agamemnón se proti ní postavil. Kněz nato požádal boha Apollóna, aby ho pomstil. Apollón ho vyslyšel, sestoupil z Olympu a střelami ze svého stříbrného luku začal rozševát v achajském táboře mor. Vojáci hynuli, ale Agamemnón nepodnikal nic, aby boha usmířil. Když už byla situace neudržitelná, Achilleus se rozhodl zasáhnout. Svolal vojsko na sněm, aby se společně poradili, co dělat. Agamemnón se cítil Achilleovým zásahem uražen a umínil si, že se mu pomstí. Když pak věstec Kalchás před vojskem prohlásil, že Apollóna lze smířit jedině vrácením Chrysovy dcery, ovšem nyní už bez výkupného a s omluvou, Agamemnón se na něho obořil a hrubě napadl i Achillea, který se ho zastal. Po neslýchaných urážkách, jimiž před celým vojskem potupil Achilleovu čest, nakonec prohlásil, že se v zájmu armády té dívky tedy vzdá, ale náhradou za ni si vybere od některého z vojevůdců jinou – a vybral si Achilleovu milenkou Briseovnu.

Achilleus se rozhodnutí vrchního velitele disciplinovaně podřídil, ale vyvodil z toho důsledky. Zapřisáhl se, že nebude válčit, dokud ho Agamemnón neodprosí a nevrátí mu před tvářích všech Achajců čest. Nato se odebral k mořskému břehu, vyvolal z hlubokých vod svou matku, a požádal ji, aby se za něho přimluvila u nejvyš-

šího boha Dia: ať pomůže Trójanům zatlačit achajské vojsko, aby Agamemnón poznal, že bez Achillea nic nedokáže, a přišel potom k němu s omluvou a prosbou.

Thetis synovu žádost přednesla a nejvyšší bůh jí vyhověl. Zakázal bohům zasahovat do boje a povzbudil vůdce Trójanů Hektora, aby využil Achilleovy nepřítomnosti a zahnal Achajce až k moři. Ačkoli Achajci bojovali statečně, museli ustoupit. Trójané se večer po bitvě dokonce nevrátili za hradby města, ale přenocovali přímo na pláni před achajským táborem, aby ho příštího dne mohutným úderem zničili. Když se tak Achajci dostali do úzkých, Agamemnón vyslal k Achilleovi posly, aby mu oznámili, že odvolá své urážky, vrátí mu milenkou a dá mu ještě sedm jiných dívek a navíc hojně dary, jen ať se usmíří a vrátí se opět do boje. Achilleus však ve svém hněvu překročil míru. Odmítl Agamemnónův návrh a prohlásil, že válčit nebude, dokud Hektór nenapadne přímo jeho tábor. K tomu prý však nedojde, protože se co nejdříve vrátí i s vojskem do rodné Fthíe.

Katastrofa se zdála neodvratná: Trójané prorazili v ranním útoku achajské šiky, prolomili hradbu, která chránila achajský tábor, a Hektór se dostal až k lodím, aby je spalil a znemožnil tak Achajcům zachránit se útekem. V té chvíli však přišel k Achilleovi Patroklos, jeho nejmilejší přítel, a požádal ho, aby mu půjčil své brnění a dovolil mu pomoci těžce zkoušeným druhům. Když prý Trójané spatří Achilleovu zbroj, budou si myslet, že se proti nim žene sám

Achilleus, a ze strachu před ním ustoupí. Achilleus chvíli váhal, pak ale zahlédl oheň, který vrhl Hektór na jednu z lodí, a bez meškání splnil Patroklovo přání; kromě brnění dal mu i celé své vojsko. Patroklos bleskurychle vyrazil proti Trójanům a lest se podařila: v domnění, že mají před sebou Achillea, zmateně couvli. Patroklos uhasil oheň, vrhl se na ustupující Trójany a zahnal je až k hradbám. Tam však poznali, že se dali oklamat, neboť Patroklos si netroufl vzít do boje těžký Achilleův oštěp, a postavili se mu na odpor. Kopiník Euforbos ho s pomocí boha Apollóna smrtelně zranil a Hektór ho potom probodl kopím.

Jakmile se Achilleus dozvěděl, že jeho přítel zahynul, propukl v zoufalý nářek. Ve chvíli zapomněl na všechny urážky a chtěl se vrhnout do boje, aby Patrokla pomstil. Jeho brnění bylo však v rukou vítězného Hektora. Požádal proto svou matku, aby mu opatřila nové; zhotovil mu je na její prosbu za jedinou noc sám zbrojář bohů Héfaistos. Nad Patroklovou mrtvolou, kterou Achajci vyrvali Trójanům, přísahal pak Achilleus Hek-

torovi pomstu. Smířil se s Agamemnónem, který před celým vojskem uznal svou vinu a vrátil mu Briseovnu, a hned v první bitvě po Patroklově smrti Hektora zabil.

Byl to nelítostný boj: Achilleus hledal Hektora v bitevním šiku a třikrát se za ním rozehnal. Vždy ho však zachránil Apollón, věrný ochránce Tróje. Hnán hněvem prolomil nato Achilleus trojský šik, zničil část vojska a zbytek přinutil k útěku za hradby. Když se zavřela obrovská Skajská brána, zůstal před ní stát Hektór. Aby zachránil čest vojska i svou, vyzval Achillea na souboj. Navrhl mu, aby se dohodli, že mu, aby se dohodli, že vítěz přenechá tělo padlého jeho druhům, aby ho mohli důstojně pohřbít. Achilleus však přijal jedině výzvu k boji a vrhl se na něho jako orel na zajíce: Hektór se dal přes všechnu svou zmužilost na útek. Třikrát oběhl v závodě o svůj život vysoké trojské hradby, nakonec se však zastavil a na popud bohyně Athény, která přála Trójanům záhubu, zkfížil s Achilleem zbraně. V souboji na život a na smrt, nad kterým žasli i bohové, padl pak Hektór proboden Achilleovým oštěpem.

Achilleus v souboji s Hektorem. Červenofigurová malba tzv. Berlínského malíře na kráteru z doby kolem roku 480 př. n. l. (Brüské muzeum v Londýně)

Vítězný Achillesu přivázal tělo mrtvého Hektora za svůj válečný vůz, třikrát s ním objel trojské hradby a přivlekl je do tábora, aby je dal napospas achajským psům. Bohové však zhonobením mrtvolky statečného Hektora nedopustili a sám Zeus rozkázal Thetidě, aby přivedla svého syna k rozumu. Když pak přišel pod rouškou noci do Achilleova stanu starý král Priamos, aby vykoupil synovu mrtvolu, Achillesu mu ji v dojetí nad jeho osudem dobrovolně vydal. Zastavil dokonce na dvanáct dní boje, aby Trójané mohli svého mrtvého vůdce slavnostně pohřbít. Zvítězil nejen nad nepřítelem v boji, ale i nad svou vášní: dokázal, že je hrdina, ba co víc – člověk.

Achilleovi nebylo souzeno, aby se dožil pádu Priamova města; brzy po Hektorovi měl sám také padnout. Přemohl ještě královnu Amazonku Penthesileiu, která přišla se svým ženským vojskem na pomoc Tróji, a zabil v souboji i nového vrchního velitele trojského vojska, krále Memnona z daleké Etiopie. Když však chtěl po jeho smrti vtrhnout otevřenou Skajskou branou do města, postavil se mu do cesty bůh Apollón. Achilles na něho vzkřikl, aby mu ustoupil z cesty, jinak že ho probodne oštěpem. Apollón ho poslechl, ale jen proto, aby tuto urážku okamžitě pomstil. Vyhledal Priamova syna Parida a vyzval ho, aby namířil luk na Achillea. Paris se nedal dvakrát pobízet a Apollón usměrnil let jeho šípu do Achilleovy paty nekryté pancířem.

Achilleus padl jak slunce

sražené z nebeské klenby a země se zatřásla, až praskla trojská hradba. Hned nato se však zvedl a vytrhl si zákeřný šíp z paty. Zahnuté háčky mu vyrvaly z nohy velký kus masa, zpretrhaly žíly a z rány mu vytryskl mohutný proud krve. Když viděl, jak rychle mu s krví uniká síla a život, zoufale vzkřikl a se strašným prokletím Apollóna a Tróje vypustil duši.

O Achilleovu mrtvolu se rozpoutal zuřivý boj. Nakonec si ji Achajci vydobyli z rukou Trójanů a slavnostně pohřbili na vysoké hranici, kterou přišel zapálit sám bůh Hefaistos. Achilleův popel smíchali potom s popelem Patrokovým a nad jejich společným hrobem postavili vysokou mohylu z hlíny, aby navěky hlásala slávu obou bohatýrů.

„Achilleus je nejskvělejší zjev ze všeho, co vytvořila řecká literatura,“ napsal překladatel Homérovy *Íliady* a *Odysseie* O. Vaňorný. Je pochopitelné, že žádné malířské nebo sochařské zobrazení Achillea, i když pochází z rukou velikých umělců, nesnese srovnání s jeho zobrazením literárním.

Zdá se, že antičtí umělci si byli tohoto omezení svých možností vědomi; zobrazovali Achillea jaksi s ostychem a zejména sochaři poměrně zřídk. Vázových maleb s Achileem se nám však zachovalo asi čtyři sta. Nejznámější z nich jsou *Achilleus* na attické amfoře z doby kolem roku 450 př. n. l., (dnes ve Vatikánských muzeích), *Achilleus hraje s Aiantem v kostky* (celkem osmdesát čtyři exempláře, mezi nimi Exekiov z doby

kolem roku 530 př. n. l., rovněž ve Vatikánských muzeích) *Achilleus obvažuje raněného Patrokla* na attické číši z doby kolem r. 490 př. n. l. (jediný exemplář v Státních muzeích v Berlíně), *Achilleův souboj s Hektorem* a *Achilleův souboj s Memnonem* z doby kolem roku 480 př. n. l., asi třicet v různých sbírkách), *Achilleus vleče Hektorovu mrtvolu* (patnáct exemplářů ze 6. století př. n. l.), *Achilleus zabíjí královnu Penthesileiu* (z doby kolem roku 460 př. n. l. v mnichovském Antikváriu, další v Britském muzeu). Z Pompejí známe nástěnné malby *Kentaur Cheirón učí Achillea hrát na lyru* a *Odysseus poznává Achillea v Lykomédově paláci* asi z let 60–70 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli).

Novověcí umělci, kteří od renesance s oblibou zobrazovali antické hrdiny, považovali dlouho homérskou velikost Achillea za výtvarně nezachytitelnou. Tento ostych překonal až P. P. Rubens kolem roku 1610 obrazem *Achilleus zabíjí Hektora* (v Beuningově muzeu v Rotterdamu); později namaloval *Achillea a Lykomédovu dceru* D. Teniers ml. (dnes na radnici v Bruggách), *Thetis přinášející Achilleovi zbroj* F. Gérard (ve Versailles) a kromě jiných E. Delacroix roku 1844 *Achilleovu výchovu* (v Národní galerii v Praze).

K dramatickému zpracování Achilleových osudů se v novověku poprvé odhodlal Corneille ve hře *Achilles* roku 1673; z novějších lze uvést *Achilleu* od S. Wyspiańskiego (1904), *Achilla mstitel* od A. Suarèse (1922)

a *Achillovo dědictví* od M. Matkoviče. Na scénu uvedl Achillea J.–B. Lully v opeře *Achilleus a Polyxera* (1687), a poté G. F. Händel v opeře *Déidameia* (1739) a L. Cherubini v baletu *Achilleus na Skyru* (1804). Z básníků se pouze dva pokusili vyplnit „chybějící článek“ mezi *Íliadou* a *Odysseiou*: v starověku Statius (v 1. století n. l.) a v novověku Goethe, kteří chtěli složit epos *Achilleis*. U obou zůstalo však jen u pokusu.

AIAKOS

(2. pád *Aiaka*, lat. *Aecus*) – syn nejvyššího boha Dia a nymfy Aigíny, král na ostrově Aigíně a po smrti soudce v podsvětí.

Narodil se na ostrově mezi Attikou a Argolidou, který má od těch dob jméno jeho matky. Nikdo ze smrtelníků se mu nevyrovnal láskou k pravdě a spravedlnosti, dokonce sami bohové si ho volili za soudce ve svých sporech. Přesto neměl život lehký: Diova manželka Héra ho ze žárlivosti na jeho matku nenáviděla a působila mu nejrůznější potíže. Největší ránu mu zasadila právě v době, kdy jeho království nejvíc vzkvétalo. Zamořila je hnilobou a množstvím jedovatých hadů, kteří otrávilí prameny a potoky, takže všichni obyvatelé zahynuli. Aiaikos se ve svém zoufalství obrátil na Dia a požádal ho, aby jeho zemi opět osídlil lidem, který by byl pilný a početný jako mravenci. Zeus seslal na něho sen, v němž se mu zjevil dub pokrytý spoustou mravenců; když jím zatřásl, sespaní mravenci se proměnili v

lidi. Otevřel oči a k velkému údivu je uviděl před sebou živé – a protože mravenec se řekne řecky „myrméx“, nazval je Myrmidony.

Moc a slávu neztratil Aiaikos ani po smrti: pro svou spravedlnost stal se spolu s Diovy syny Mínoem a Rhadamanthyem soudcem v podsvětním tribunálu, který soudil zemřelé po příchodu do Hádovy říše. Proslavil se i svými potomky: jeho syn Telamón se stal salaminským králem a otcem hrdinů Aianta a Teukra, druhý syn Péleus se stal fthýjským králem a otcem největšího achajského hrdiny v trojské válce Achillea.

AIÁS

(2. pád *Aianta*; lat. *Aiax*, 2. pád *Aiaka*) – jméno dvou hrdinů z trojské války, jednoho velké a druhého malé postavy, jejichž slavný život skončil neslavnou smrtí.

„Veliký Aiás“ byl synem salaminského krále Telamóna a po Achilleovi nejsilnějším a nejstatečnějším z achajských bojovníků, kteří přišli pod vedením mykénského krále Agamemnona před trojské hradby. Proslavil se mnoha hrdinskými činy; tři z nich však zůstaly v trvalé paměti příštích pokolení. Jako první přijal jméno Achajců výzvu trojského vůdce Hektora k souboji a statečně mu vzdoroval, dokud jejich boj nepřerušila noc. Odvážně bránil achajské lodě proti útoku Trójanů, když je chtěl Hektór zapálit, a vydržel u nich jako poslední z obránců. Třetím z jeho slavných činů, vykonaných spolu s Odysseem, byla

záchrana těla padlého Achillea z rukou Trójanů, aby mohl být slavnostně pohřben.

Přes svou sílu, statečnost i čestnou a přímou povahu neměl však veliký Aiás ve válečné radě příliš velké slovo: byl typem bojovníka, který je mocnější tělem než duchem.

Vítězného konce trojské války se nedožil. Příčinou jeho smrti se stal tragickou shodou okolností právě jeho poslední hrdinský čin. Achilleova matka Thetis totiž rozhodla, že zbroj jejího mrtvého syna, kterou zhotovil sám zbrojír bohů Héfaistos, má připadnout tomu, kdo se nejvíc zasloužil o záchranu Achilleova těla. Aiás a Odysseus si dělali na tuto zbroj stejný nárok, a jak se zdá, také stejným právem. Nevíme přesně, jakým způsobem byl jejich spor řešen. V Homérově *Íliadě* a *Odyssei* se o tom podrobně nemluví a Sofoklés to popisuje v tragédii *Aiás* jinak než pozdější autoři, například Ovidius v *Proměnách*. Nesporné je jen to, že spor vyhrál Odysseus a Aiás pak spáchal sebevraždu.

Podle jedné verze bylo prý na shromáždění vojska rozhodnuto, že zbroj má připadnout tomu, o němž se vysloví zajatí Trójané, že jim víc uškodil. V jejich hlasování zvítězil Aiás; vrchní velitel Agamemnon však při sčítání hlasů tajně vyměnil hlasovací známky, protože právem usoudil, že Trójané chtějí svým rozhodnutím poškodit Odyssea, aby se mu tak pomstili, že jim způsobil víc ztrát než Aiás, a vyhlásil vítězem Odyssea. Aiás se hrozně rozhněval a tak dlouho přemýšlel, jak ho Agamem-

Aiás se připravuje k sebevraždě. Exekiova černofigurová malba na amfore z doby kolem roku 540 př. n. l. (Muzeum v Boulogne)

nón oklamal, až se z toho nakonec pomátl; odpověď nenašel ani ve víně, kterým do noci zapíjel svůj žal. Nakonec se vypravil do Agamemnonova stanu, aby si to s ním vyřídil. Cestou však omylem přeskočil ohradu s dobyt看 a v domněnku, že má před sebou Agamemnona a jeho druhy, vrhl se s mečem na spící pastýře a všechny je i s dobyt看 pobil. Když se mu pak ráno vrátila jasná mysl, zhrozil se svého činu a aby smyl svou hanbu, utekl z tábora na mořský břeh a nalehl tam na meč.

Podle druhé verze nebyli prý soudci v tomto sporu zajatí Trójané, ale sami Achajci na vojenském sněmu. Oba hrdinové přednesli své důvody: Aiás tak neobrátně a Odysseus s takovým řečnickým uměním, že sněm přikl zbroj Odysseovi. Veliký Aiás, zvyklý vítězit na bitevním poli, nepřemohl svou zlost nad porážkou v řečnickém souboji. „Nikdo nemůže Aianta, leda sám Aiás!“ zvolal a vrazil si do hrudi meč.

„Malý Aiás“ byl synem lokridského krále Oilea. Navzdory své malé postavě a

vzpurné povaze byl statečným bojovníkem a v boji kopím se mu vyrovnal jedině krétský král Ídomeneus. Měl pouze lněné brnění, a proto většinou bojoval po boku svého velkého jmenovce, který ho kryl svým štítem. Nejvíce se vyznamenal v boji o hradbu, jež chránila achajský tábor. Byl také jedním z vybraných bojovníků, kteří se v „trojském koni“ dostali za hradby a dobyli hrad krále Priama. Po pádu Tróje se zmocnil Priamovy dcery Kassandry a zneuctil ji. Ačkoli přežil pád Tróje a získal slávu, z války se nevrátil. U ostrova Euboie, za kterým už ležela jeho rodná země, se strhla bouře a jeho loď narazila na skálu. Bůh moře Poseidón se však nad ním slitoval a nařídil vlnám, aby ho vynesly na břeh. Odtud pak Aiás zvolal na své druhy, aby se nebáli a vzali si příklad z něho: sám se svou silou a odvahou zachránil. Tato sebevědomá slova Poseidóna urazila. Uhodil trojzubcem do skály, na které stál Aiás, a rozeklál ji vedví. Polovina skály se zřítíla do moře a strhla Aianta s sebou.

Tak tedy zahynuli oba Aianti: náhrobek jednoho je hluboké moře a druhého vysoká mohyla na březích Dardanel (jak aspoň říká pohomérská tradice). Tento „Aiantův hrob“ prozkoumala roku 1873 manželka objevitele Tróje Sofie Schliemannová. Nenašla v něm sice žádné pozůstatky člověka, ale objevila, že její základ tvoří kruhová stavba z kamene, jež připomínala popis budování hrobů z *Íliady*: „Do kruhu změtil lid achajský hrobku a vyzdíl jí základy nejdřív, pak na ně nanosil mohylu z hlíny.“

Jméno velkého Aianta žije dodnes jako symbol síly v klasických příslovích i v názvech strojů (mezi jiným i naší první parní lokomotivy z roku 1841) a sportovních klubů. V povědomí moderního člověka se udržuje především pod vlivem Homérovy *Íliady* a Ovidiových *Proměn*. Z antiky se však zachovala, jak jsme se už zmínili, i raná Sofoklova tragédie *Aiás* (snad už z třicátých let 5. století př. n. l.). Od Suetonia víme, že stejnojmennou tragédii napsal i císař Augustus. Nebyl však s ní spokojen, a když se sebekritikou, tak vzácnou u panovníka, zjistil, že „jeho Ajax nalehl na houbu“, zničil ji a přenechal básnění povolanějším.

Oba Aianty známe ze starověku z velkého množství vázových maleb a z několika reliéfů. Zachovalo se osmdesát pět vyobrazení velkého Aianta s Achilleem; nejznámější malba tohoto druhu, *Aiás hraje s Achilleem v kostky*, je na Exekiově amfore asi z roku 530 př. n. l. a dnes ve zvláštní místnosti ve

Vatikánských muzeích. Jiná Exekiova váza, *Aiás se připravuje k sebevraždě* (asi z roku 540 př. n. l.), je v Městském muzeu v Boulogne. Od Dúrida známe vázovou malbu *Aiás bojuje s Hektorem* (asi z roku 480 př. n. l., dnes v Britském muzeu v Londýně). V dalších muzeích je přes dvacet vázových maleb s těmito náměty; po nich se nejčastěji setkáváme s výjevem *Spor Aianta s Odysseem o Achilleovu zbroj*, *Aiás odnáší mrtvého Achillea*, *Aiás v boji s Aineiemi*, *Aiás v podsvětí* aj. (povětšinou z 5. století př. n. l.). Jediný reliéf zobrazující *Aiantovu přípravu na sebevraždu* se našel při vykopávkách zmizelého Hérina chrámu ve Foce del Sele; je na metopě z druhé poloviny 6. století př. n. l. a dnes v Archeologickém muzeu v Paestu. *Malý Aiás* je zobrazen na šedesáti vázových malbách s Kassandrou; v římské Ville Borghese je také řecký reliéf asi ze 4. století př. n. l., *Aiás se zmocňuje Kassandry*.

Je škoda, že se nezachoval slavný Parrhasiův obraz *Aiás a Odysseus ve sporu o Achilleovu zbroj* (z druhé poloviny 5. století př. n. l.). Parrhasios se s ním zúčastnil soutěže, z níž si odnesl vítězství Timanthos. Litoval toho, jak se vyjádřil, „nikoli kvůli sobě, nýbrž kvůli Aiantovi, který tak už podruhé podlehl nehodnému“.

Novověké umělce zaujaly postavy těchto dvou hrdinů poměrně zřídka. Malého Aianta zobrazil kolem roku 1617 P. P. Rubens na plátně *Aiás a Cassandra*, sochu velkého Aianta vytvořil kolem roku 1800 A. Canova.

AIÉTÉS

(2. pád *Aiéta*, lat. *Aëtes*) – syn boha slunce Hélia a jeho manželky Persy, kolchidský král.

Byl majitelem rouna ze zlatého berana, na němž se dostal do jeho země Frixos, syn bohyně oblaků Nefely. O toto rouno ho přišel požádat Iásón, vůdce výpravy Argonautů, aby je přinesl králi Peliovi do Iólku, který mu slíbil za to vydat vládu. Aiétés se ovšem rouna nemínil vzdát. Neodvážil se však Iásonovu žádost otevřeně odmítnout, neboť jeho druhové vzbuzovali respekt. Vymyslel si proto pro Iásóna úkol, o němž byl přesvědčen, že je vyloučeno, aby jej splnil. Iásón to však dokázal, třebaže nikoli pouze vlastní silou a dovedností. Pomohla mu k tomu Aiétova dcera Médeia, která byla mocnou kouzelnicí a na první pohled se do něho zamilovala.

Aiétés nicméně své slovo nedodržel; Iásón se tedy rozhodl zmocnit se rouna proti jeho vůli. Rovněž v tom mu pomohla Médeia. Poté nastoupil s ní na loď a co nerychleji i se všemi druhy z Kolchidy zmizel. O Aiétovi se pak dovídáme už jen to, že dal Iásóna a Médeiu pronásledovat. Jak mu unikli a co všechno přitom a potom zažili, najdeme v příslušných heslech; nejpodrobněji v hesle *Argonauté*. O Aiétovi samém mýty pak už mlčí.

AIGEUS

(2. pád *Aigea*, lat. *Aegeus*) – syn krále Pandíóna a jeho manželky Pélly, athénský král.

Jeho příběh patří mezi nejznámější z celé antické mytologie: vysvětluje původ dnešního názvu Egejského moře. Aigeův (nevlastní) syn Théseus se dobrovolně přihlásil mezi sedm mladíků, které musely Athény každých devět let (nebo dokonce každoročně) odvádět spolu se sedmi dívkami krétskému králi Mínoovi jako trest za to, že Aigeus zabil Mínoova syna Androgea, když zvítězil na athénských hrách nad domácími závodníky. Tyto mladíky a dívky předhazoval pak Mínos obludnému polobýku-poločlověku Mínótaurovi, kterého choval v knósském labyrintu. Od těžké a poputné daně mohla Athény osvobodit, jak se všeobecně věřilo, jedině Mínótaurova smrt. Théseovi se podařilo s pomocí Mínoovy dcery Ariadny netvora po těžkém boji zabít a prchnout s ní a se zachráněnými mladíky a dívkami z Kréty. Zapomněl však na své lodi vyměnit smuteční černé plachty za bílé, které měly Aigeovi zdaleka hlásat šťastný návrat, jak se o tom před odplutím na Krétu domluvili. Když Aigeus spatřil na obzoru černé plachty, domníval se, že Théseus v boji s Mínótaurem zahynul, a v zoufalství se vrhl z pobřežní skály do moře, jež pak dostalo jeho jméno.

Aigea známe asi z dvaceti vázových maleb, na nichž je zobrazen povětšinou s Théseem; na některých kupodivu přihlíží k jeho zápasu s Mínótaurem. Pocházejí většinou z 5. století př. n. l. a dvě z nich jsou na zámku v Adolphecku, další v muzeích v Berlíně, Bologni, Cambridgi, Louvru a v Ermitáži. – Moře,

jež dnes nese jeho jméno, nazývali Řekové původně Helénským a považovali je za „vnitřní moře“, které spojovalo jejich města na evropském a maloasijském pobřeží.

AIGIALEUS

(2. pád *Aigialea*) – syn argejského krále Adrásta, hrdina druhé výpravy „sedmi proti Thébám“.

Zatímco jeho otec se za první výpravy proti Thébám jako jediný z jejích sedmi vůdců zachránil, on za druhé výpravy („epigonů“) naopak jako jediný z jejích vůdců padl. Zabil ho v boji thébský král Láodamás.

AIGÍNA

(2. pád *Aigíny*, lat. *Aegina*) – dcera říčního boha Ásópa, matka krále Aiaka, pozdějšího soudce v podsvětí.

Zamiloval se do ní nejvyšší bůh Zeus a unesl ji z Boiótie na ostrov Oinóné čili Oinopii v zálivu mezi Attikou a Argolidou. Tam mu potom porodila syna Aiaka. Ostrov Oinóné dostal pak její jméno a dodnes se jmenuje Aigína.

AIGISTHOS

(2. pád *Aigistha*, lat. *Aegisthus*) – syn mykénského krále Thyesta, bratranec a vrah pozdějšího mykénského krále Agamemnona.

Je jedním z mála mytických hrdinů, pro kterého nenašel žádný antický ani moderní autor slova porozumění či omluvy. Homér ho

nazval záludným zrádcem a toto epiteton mu už zůstalo – u Aischyla, Eurípida a Sofokla stejně jako u Goetha a Hofmannsthal, Hauptmana a Sartra, i u všech ostatních, kteří znovu oživilí tragédie, jež proměnily „Mykény bohaté zlatem“ v Mykény zbrocené krví.

Aigisthův otec Thyestés se dostal na mykénský trůn přes mrtvolu svého bratra Átreia. Přestože bezprávi nezakládá právo, Aigisthos se považoval za zákonného následníka trůnu. Když pak Átreův syn Agamemnón Thyesta zabil a nastoupil na mykénský trůn, Aigisthovy výhledy na vládu v Mykénách se zmenšily na minimum. Stáhl se tedy na svůj hrad a naoko se s Agamemnonem smířil. V duchu se však nikdy nepřestal zabývat myšlenkou, jak by ho připravil o moc. Vhodná příležitost se mu naskytla, když se Agamemnón vypravil v čele spojených achajských vojsk do války proti Tróji.

Na rozdíl od Achajců, kteří toužili po válečné slávě a kořisti, Aigisthos se ke společné výpravě proti Tróji nepřipojil. Když byl Agamemnón v bezpečné dálce, navštívil jeho manželku Klytaimnéstru, aby jí zkrátil dlouhý čas čekání. Poté přicházel na mykénský hrad častěji a nakonec se na něj úplně přestěhoval, aby jí pomáhal snášet břemeno vlády. A nejen to: svými sladkými řečmi ji tak dlouho sváděl, až mu podlehla. Nato jí předložil plán, jak by se Agamemnona zbavili, jestliže nepadne ve válce, a dosáhl, že s ním souhlasila.

Před odplutím do Tróje

Agamemnón Klytaimnéstře slíbil, že v případě vítězství jí podá rychlou zprávu o návratu, a to ohněm na nejvyšší hoře nad Argolským zálivem. Jakmile se to Aigisthos od ní dozvěděl, postavil hlídku, která mu včas oznámila Agamemnonův příjezd. Vypravil se ho slavnostně uvítat a připravil mu velkolepou hostinu. Předtím však ukryl v hodovní síni dvanáct vybraných vojáků ze svého kraje, kteří se na dané znamení vrhli na Agamemnona a jeho druhy a zákeřně je u stolu zavraždili. Jejich těla dal potom spěšně pohřbít na pláni u hradeb, oženil se s Klytaimnéstrou a prohlásil se za mykénského krále.

Aigisthos tedy dosáhl svého cíle. Vládl pak těžkou rukou nad Agamemnonovým lidem, který mu nikdy neodpustil vraždu svého slavného krále. Trvalo to však jen sedm let, pak přišel mstitel. Byl to Agamemnonův syn Orestés, který s pomocí sestry Élektry a staré chůvy unikl osudu otce. Dostal se nepoznán na mykénský hrad

Orestés zabíjí Aigistha. Římský nebo etruský mramorový reliéf podle řeckého vzoru asi z 5. století př. n. l. (Glyptotéka Ny Carlsberg v Kodani)

a probodl Aigistha mečem. Ve spravedlivém hněvu potrestal stejným způsobem i matku.

Aigisthovou smrtí boje o mykénský trůn neskončily; o tom však v jiných heslech. Zde jen tolik, že musel zahynout i jeho syn Alétés, aby se vláda nad Mykénami vrátila do rukou zákonného dědice Agamemnonova trůnu Oresta.

V dílech antických výtvarných umělců se s Aigisthem setkáváme v jediné situaci: asi na dvaceti vázových malbách ze 6.–5. století př. n. l. je výjev *Orestés zabíjí Aigistha*. Stejný námět má i římský nebo etruský reliéf v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani, který je napodobeninou řeckého originálu asi z 5. století př. n. l. Jinak Aigisthos mnohokrát ožil a ještě stále ožívá na jevištích a v básních, a to vždy jako jednoznačně záporný hrdina, jehož osud má sloužit na důkaz pravdy, že kdo s mečem zachází, mečem též schází. Ostatně pravdy, která už dávno nepotřebuje důkazu.

AIGLÉ

(2. pád *Aigly*, lat. *Aegle*) – nejkrásnější najáda, matka Charitek.

Charitky čili Grácie byly bohyně půvabu a krásy; mohly být tedy docela dobře jejími dcerami, tím spíš, byli jejich otcem zářivý bůh slunce Hélios. Tak to tvrdí a vysvětluje celá řada antických autorů. Podle Homéra byly však Charitky dcerami nejvyššího boha Dia a mořské bohyně Eurynomy.

AIGYPTOS

(2. pád *Aigypta*, lat. *Aegyptus*) – egyptský král z řeckých mýtů, syn krále Béla a jeho manželky Anchinoy.

Měl padesát synů, které chtěl oženit s padesáti dcerami svého bratra Danaa, krále v sousední Libyi. Když s tím Danaos nesouhlasil, vypověděl mu válku a porazil ho. Danaos pak uprchl i s dcerami do Argu na Peloponnésu, odkud pocházela jeho pramatka Íó. Aigyptos se za ním se všemi syny vypravil a donutil ho, aby za ně své dcery provdal. Danaos nato dcerám rozkázal, aby je o svatební noci zavraždily. Všechny ho (až na nejmladší, Hypermnéstru) poslechny a vysloužily si tím od bohů věčný trest, jímž vešly do přísloví: musí neustále nabírat vodu do děravého sudu.

Od Aigyptova jména odvozovali Řekové název Egypta, který později převzali Římané a po nich téměř všechny ostatní národy (kromě arabských). Staří Egyptané tento mýtus neznali a nazývali svou zemi „Tameri“, tj. Obdělaná (nebo též Milovaná) země.

AINEIÁS

(2. pád *Aineia*, lat. *Aeneas*) – syn dardanského krále Anchísa a bohyně lásky Afrodíté, hrdina trojské války a zakladatel města, z něhož vzešel Řím.

Ke své úloze v řeckých i římských mýtech měl náležité předpoklady. Byl statečný, silný, odvážný a rozvázný, mužně krásný; měl také, jak bylo v mýtech žá-

Aineiás zachraňuje Anchísa a Askania z hořící Tróje. Mramorové sousoší P. a G. L. Berniniho z let 1618–1619 (Villa Borghese, Řím)

doucí, správný původ. Jeho matkou byla bohyně, které nikdo neodolal, ale na tom nebylo dosti; jeho pradědem, i když v sedmém pokolení, byl sám nejvyšší bůh Zeus. Prvním jeho pozemským předkem byl Dardanos, zakladatel Dardanie a rodu, který v ní vládl do konce trojské války. Za Dardanova vnuka Tróa se tento rod rozdělil ve dvě větve: starší, Asarakova, vládla nad zmenšenou Dardanií, a mladší, Ílova, v nově založené Tróji, která se z Dardanie vyčlenila. Přes své příbuzenské vztahy žili dardanští a trojští králové v poněkud napjatém poměru. Když například Achajci napadli trojského krále Priama, dardanský král

Anchísés mu nikterak nespěchal pomoci. Teprve když achajská vojska zničila město jeho spojenců Lyrnéssos, rozhodl se zasáhnout. Uzavřel s Priamem spojení a vyslal do obléhané Tróje pomocné vojsko, v jehož čelo postavil svého syna Aineiá.

Aineiás spojil svůj osud s osudem Trójanů: byl po Priamově synu Hektorovi, vrchním veliteli trojských vojsk, nejobětavějším obráncem Tróje. Oženil se s Priamovou dcerou Kreúsou, která mu později porodila syna Askania, a vzal si do Tróje i svého otce Anchísa. Trojské vojsko ho poslouchalo jako Hektorova zástupce a trojský lid si ho vážil a cítil jako boha.

V bojích na pláni před hradbami Tróje vynikl Aineiás mnoha hrdinskými činy. Zabil kromě řady významných achajských válečníků velitele thessalských oddílů Medonta a velitele athénskeho vojska Iasa. Neváhal se postavit ani proti mocnému krétskému králi Ídomeneovi, ba ani proti nejslavnějšímu achajskému hrdinovi Achilleovi. Po smrti Achilleova druha Patrokla zahnal spolu s Hektorem Achajce k moři, takže „s hlasitým křikem prchali a zápas pustili z mysli“. Je pravda, že v bojích ho vždy chránili (a v souboji s Achilleem také zachránili) bohové, zejména jeho matka Afrodíta, ale tím se nikterak neodlišoval od ostatních bojovníků s božskými předky. Právem byl nazýván „statečných Dardanů pýchou“ a „hrdinou nad jiné slavným“. Avšak veškeré jeho hrdinství, stejně jako Hektorovo a všech trojských mužů, nemohlo odvrátit pád Tróje.

Stejný osud, který určil záhubu Tróje, určil Aineiovi záchranu. Měl zachovat Dardanův rod a vládnout nad trojským lidem, „a po něm i synové jeho synů, kteří se v budoucnu zrodí“. Jako jediný z trojských vůdců se zachránil z hořícího města a vyvedl z něj otce Anchísa a syna Askania. Manželku Kreúsu se mu však už nepodařilo v hořících troskách nalézt; rozloučil se jen s jejím stínem.

Do Tróje se po jejím pádu už nikdy nevrátil. Na dvaceti lodích odplul s trojskými uprchlíky na západ, aby si z Diova příkazu našel novou vlast v Itálii. Rodnou zemi opustil Aineiás nerad; nejraději by byl znovu vybudoval Tróju, ale příkazu nejvyššího boha nemohl neposlechnout. Sedm let se pak plavil dneš-

ním Egejským, Iónským a Tyrhénským mořem, navštívil mnoho krajů a zažil mnoho útrap. Za plavby mu zemřel otec, na Krétě se málem stal obětí moru, nebyl ušetřen ani setkání s Harpyjemi a Kyklópy, dostal se pod soptící Etnu, a když unikl Skylle a Charybdě, bouře mu rozmetala loď a zahnila je od břehů Itálie k severní Africe. Tam ho přátelsky přijala karthaginská královna Dídó a pro jeho krásu a statečnost se do něho zamilovala. Rád by byl přijal její nabídku a stal se po jejím boku karthaginským králem, ale Diův rozkaz byl mocnější. A proto pokračoval v plavbě do Itálie.

Po vyplutí z Karthága musel znovu překonávat nebezpečí a nástrahy, které mu kladli do cesty bohové, zejména

Aeneas s Achatem pozoruje stavbu Karthága. Ilustrace k opisu Aeneidy ze 4.–5. století n. l. (Vatikánská knihovna)

Diova manželka Héra. Při zastávce na Sicílii, kde chtěl přinést oběť u otcova hrobu, mu ženy zapálily loď, aby ho přinutily ukončit dlouhé putování. Podařilo se mu však požár uhasit a aby měli kde bydlet ti, kteří nechťeli pokračovat v cestě, založil město Acestu (dnešní Segestu). Když přistál se zbylými druhy na italském pobřeží, vypravil se do Kúmu, aby se v tamější věštírně dotázal, kde se má usadit. Věštíkně Sibylla ho doprovodila do podsvětí, kde se setkal s duchem svého otce. Podle jeho rady vplul pak do ústí řeky Tiberu a založil tam město.

Území kolem Tiberu nebylo ovšem liduprázdnou zemí; obývali ji Latinové, jimž vládl král Latinus. Podle jedné verze přijal Latinus Aineia vlídně a dovolil mu, aby si založil město. Podle druhé se nejdříve proti němu postavil, potom však v boji podlehl a uzavřel s ním mír a přátelství. Obě verze se však shodly v tom, že nakonec dal Aineiovi svou dceru Lavinii za manželku. Na její počest pojmenoval potom Aineias nově založené město Lavinium.

Vlasti se stává země až po skropení krví v obraně proti nepřátelům; Aineias se měl o tom co nejdříve přesvědčit. Latinové nesli s nelibostí, že si v jejich zemi budují město cizinci. Nelibost přerostla ve spory a spory ve srážky se zbraní v ruce. Král Latinus se snažil své lidi mírnit; vložil se však do toho král sousedních Rutulů Turnus, který měl důvod Aineia nenávidět. Byl totiž Lavininým ženichem a považoval se za dědice Latinova království. Postavil se tedy v čelo nespoko-

jených Latinů a jiných staurosedlíků a s velikým vojskem napadl Aineiovo město. Aineiovi přišli na pomoc Etruskové, dávní Turnovi nepřátelé, pomoc mu také poskytl král Euandros, původem Řek z Arkadie, který sídlil na pahorku Palatinu. Rozpoutala se krutá válka, ve které padlo mnoho Latinů. Když jejich příbuzní žádali Aineia o příměří, odpověděl jim, že nechce bojovat s latinským lidem, nýbrž, musí-li to už být, jedine s Turnem. Tím přiměl Turna k souboji, v němž pak Turnus padl.

Po vítězství nad Turnem dobudoval Aineias město a spojil svůj lid s latinským. Z tohoto spojení vznikl pak národ římský, jenž dostal své jméno podle města, které založili pozdější Aineiovi potomci Romulus a Remus.

Jak dlouho vládl Aineias ve své nové vlasti, není známo. O jeho smrti koluje několik verzí. Podle jedné zahynul prý v boji proti Rutulům anebo Etruskům, podle druhé byl vzat v plné zbroji na nebe. Jiné jsou méně rozšířené, ale všechny se shodují v tom, že nakonec se stal bohem.

Poprvé se s Aineiem setkáváme v Homérově *Íliadě*. Ještě známější je však jako titulní hrdina Vergiliovy *Aeneidy*, která líčí jeho osudy od pádu Tróje do vítězství nad Turnem. Vergilius tu mnoho převzal z řeckých i pozdějších římských pověstí a bájí a ještě víc si k nim přidal ze svého. Aineias (Aeneas) dostal kromě toho u něho poněkud odlišný charakter: je hrdinou, který se vědomě podřizuje osudu

(„vždyť přemoci los jen snášením můžes“) a jeho hlavní vlastností je uvědomělé plnění povinností vůči bohům, vlasti, rodině, přátelům a věrnost převzatým závazkům, tj. to, co se latinsky nazývá „pietas“ a co se jen nepřesně překládá slovem „zbožnost“. Ve srovnání s plnokrevnými Homérovými hrdiny je však Vergiliův Aeneas příliš ctnostný, a proto poněkud knižní. Vergilius ho ovšem záměrně vykreslil jako vzor pro tehdejší Římany. To však neubírá *Aeneidě* na velikosti, stejně jako drobné nepřesnosti a rozpory, které už Vergilius nestačil odstranit. Zemřel roku 19 př. n. l., po desetileté práci na *Aeneidě*, které chtěl věnovat ještě tři roky. Před smrtí přikázal „nevytříbenou báseň“ spálit, ale jeho přátelé ji na rozkaz císaře Augusta zveřejnili.

Od Homéra do Vergilia byly Aineiovy osudy mnohokrát zpracovány; pokaždé ovšem poněkud jinak. O jeho odchodu z Tróje na západ se poprvé zmínil básník Stésichoros (v 6. století př. n. l.), o jeho příchodu do Itálie historik Hellánikos (v 5. století př. n. l.). Jako první římský autor o něm psal, pokud víme, Gnaeus Naevius v historickém eposu *Punská válka* (v druhé polovině 3. století př. n. l.), pak Quintus Ennius v *Análech* (počátkem 2. století př. n. l.), historik Titus Livius v první ze svých 142 knih *Dějín* (koncem 1. století př. n. l.) aj. Všechna tato zpracování mizí však před září Vergiliova díla jak ranní hvězdy před sluncem. Aineias čili Aeneas tak žije dodnes v povědomí lidstva jako hrdina básně, která se

právem považuje za vrchol římské epické poezie – díla, jež bylo ve starověku všeobecně známo a natolik oblíbeno, že kdyby se nebylo zachovalo v opisech, dalo by se podle citátů a převzatých „okřídlených slov“ téměř úplně rekonstruovat.

Výjevy z Aineiových osudů se zachovaly na velkém počtu antických uměleckých památek. Vázových maleb, kde *Aineiás odnáší otce Anchísa z hořící Tróje*, známe téměř padesát; většinou pocházejí ze 6. století př. n. l., některé až z konce 7. století př. n. l., a jsou dnes asi ve dvaceti různých muzeích. *Aineia v boji s Diomédem* známe ze sedmi vázových maleb, *Aineia v boji s Aiantem* ze dvou. Nejstarší známá sochařská vyobrazení Aineia pocházejí od etruských umělců; mezi první patří nevelké sousoší *Aineiás s Anchísem* asi z přelomu 6. a 5. století př. n. l. V Pompejích se našly nástěnné malby z počátku n. l., zobrazující *Aeneův útěk z Tróje* (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Zvláštní pozornost si zasluhují ilustrace k *Aeneidě* v tzv. Vatikánském rukopisu (Codex Vaticanus 3225) ze 4.–5. století n. l. Jsou to nejstarší zachované knižní ilustrace vůbec.

S Aineiem se u novověkých umělců poprvé setkáváme se záměrným anachronismem na *Požáru Borga* z let 1514–1517 od Raffaela a G. Romana (ve Vatikáně). Později velice často; například na obrazech *Aeneas a Dido* od G. Reniho z doby kolem roku 1614 (v Zemském muzeu v Kasselu), *Ztroskotání Aeneovo* od P. P. Rubense z let 1630–1635

(v mnichovské Pinakotéce), *Aeneas a Dido na lovu* od N. Poussina asi z roku 1630 (v pařížském Louvru), *Aeneas na Délu* a *Aeneas přistává v Itálii* od Clauda Lorraina z doby po roce 1630 (v londýnské Národní galerii) a kromě jiných na obraze *Aeneas a Dido* od K. Škréty z roku 1670 (v Národní galerii v Praze). Z novějších jsou známy zejména *Venuše dává zbraň Aeneovi* od J. Thornhilla z počátku 18. století a *Aeneas se Sibyllou* od J. M. W. Turnera z poloviny 19. století (oba v Tateově galerii v Londýně). Nejslavnější sousoší *Aineiás zachraňuje Anchísa a Askania z hořící Tróje* je nesporně G. L. Berniniho; vytvořil je, jak se zdá, s pomocí svého otce Pietra v letech 1618–1619 (dnes v římské Ville Borghese).

Aineiovy osudy se staly oblíbeným námětem pro nástěnné dekorace, zejména v době baroka. K nejznámějším patří cyklus osmi koberců *Aeneas a Dido* z doby kolem roku 1620 na Státním zámku v Českém Krumlově, dále nástropní malby na aeneovské motivy ve Valdštejnském paláci od B. Bianka z doby kolem roku 1700, jakož i reliéfy v letohrádcích Belveder a Hvězda v Praze. *Venuše volá Aenea do Karthágy* je název velkého gobelínu v krakovském Wawelu. *Aeneas a Dido* jsou i titulními hrdiny první anglické opery; složil ji v letech 1688–1689 H. Purcell. Přibližně ze stejné doby pochází opera V. Righiniho *Aeneas v Latii*. S Aeneiem se setkáváme též v zpěvo-hře *Opuštěná Dido*, kterou složil kolem roku 1786 L. Koželuh.

AIOLOS

(2. pád *Aiola*, lat. *Aeolus*) – jméno dvou významných postav z řeckých mýtů a jedné z dramatické literatury.

Nejznámější z nich, podle Homéra syn hrdiny Hippota a miláček bohů, byl vládcem nad větry; držel je pod zámkem a vypouštěl je podle vlastní vůle nebo podle příkazu bohů. Sídli na ostrově Aioli, který v starověku ztotožňovali s jedním z Liparských ostrovů (u severního pobřeží Sicílie), podle pozdějších pověstí i v Thrákii. Hlavní větry, které mu podléhaly, byly Boreás, Notos, Euros a Zefyros (podrobnosti jsou ve zvláštních heslech). Připisovala se mu také veliká zásluha o rozvoj mořeplavby; vynaléhal prý lodní plachtu.

Druhý Aiolos, o němž se zmiňuje Homér, byl otcem iólského krále Kréthea a korinthského krále Sísyfa. Někteří pozdější autoři ho ztotožňovali s výše uvedeným Aiolem, jiní z něho vytvořili syna praotce Řeků Helléna a bratra Dórova a Xúthova. Podle „systematizovaných mýtů“ byl tento Hellénův syn Aiolos králem v Thessalii a s manželkou Enaretou měl sedm synů: Krétheus vládl v Iólku, Sísyfos v Korinthu, Salmóneus v Salmóně, Athamás v Orchomenu, Déión ve Fókidě, Magnés v Magnésii a Periérés v Messénii. Byl považován za praotce Aiolů.

Jiného Aiola známe z Eurípida. Byl to vnuk vládce větrů Aiola, syn jeho dcery Melanippy a boha moře Poseidóna. Považoval se rovněž za praotce Aiolů stejně jako jeho bratr Boiótés za praotce Boiófanů.

S vládcem větrů Aiolem se setkáváme na několika antických vázových malbách; nikoli však na *Věži větrů* v Athénách s reliéfy osmi personifikovaných větrů. Z novověkých obrazů si zasluhuje zmínku zejména *Héra přikazuje Aiolovi rozpoutat větry* od Lodovica da Bologna z poloviny 17. století (dnes v pařížském Louvru).

Je v duchu antické tradice, jestliže francouzské meteorologické družice pro výzkum větrů dostaly podle něho jméno „Aeole“, stejně jako když C. Ader nazval jménem Eóle svůj létající stroj, jenž se jako první stroj těžší vzduchu vlastní silou vznesl a uletěl několik set metrů (1890).

AISA

(2. pád *Aisy*) – jedna z bohyní osudu. Považovala se obvykle za bohyni toho osudu, jehož strůjcem je si sám člověk. – Viz heslo *Moiry*.

AISAKOS

(2. pád *Aisaka*, lat. *Aesacus*) – syn trojského krále Priama a nymfy Alexirhoy.

Zamiloval se do nymfy Hesperie, která žila na hoře Ídē, a jednou ji překvapil právě ve chvíli, když si sušila na slunci vlasy. Dala se před ním na útěk, ale po několika krocích padla: šlápla na jedovatého hada. Z lítosti nad tím, že zavinil její smrt, rozhodl se vzít si život a skočil z vysoké skály do moře. Přesto se neutopil; zachránila ho bohyně Téthys, manželka boha Ókeana, neboť ho změ-

nila v ptáka. Nikterak se mu však tím nezavděčila. Dnes se se svou vinou ani se svou záchranou nesmířil, neustále se vrhá z výšin do moře, potápí se do hlubin a znovu se z nich vynořuje. Protože jeho tělo zhublo, nohy se prodloužily a šíje protáhla, vypadá ve srovnání s jinými ptáky poněkud výstředně. Česky se jmenuje potápka.

O Aisakovi jsou v starých mýtech jen ojedinělé zmínky; dnes ho známe hlavně z Ovidiových *Proměn*.

AISÓN

(2. pád *Aisona*, lat. *Aeson*) – syn krále Kréthea a jeho manželky Týry, král thessalského města Iólku.

Nastoupil na trůn jako zákonný dědic krále Kréthea, ale nevlastní bratr Peliás, syn boha Poseidóna, ho zanedlouho zbavil vlády. Aby ho nezbavil také syna, který se mu krátce předtím narodil, odnesl ho tajně do hor a svěřil ho moudrému Kentauru Cheirónovi, který mu dal jméno Iásón a pečlivě ho vychoval. Po dvaceti letech se pak Iásón vrátil do Iólku a vyzval Peliu, aby mu odevzdal vládu, která mu podle práva patří. Peliás dostal z Iásóna strach a prohlásil, že jeho žádosti vyhoví, ale jedině tehdy, dokáže-li nějakým hrdinským činem, že je hoden být králem. Když Iásón souhlasil, uložil mu, aby přinesl do Iólku rouno zlatého berana, který kdysi unesl Athamantova syna Frixa do Kolchidy. Iásón po tomto rounu rovněž toužil: Athamás byl bratrem krále

Kréthea a vlastnictví zlatého rouna zabezpečovalo podle věštby štěstí a moc Athamantovým potomkům, tj. i jemu samému. Zlaté rouno patřilo však v této době kolchidskému králi Aiétovi, který se Frixa ujal. Měl je pověšené na stromě v posvátném háji boha války Area, kde ho hlídal nikdy nesušinající drak. Přinést je byla věc ne-li nemožná, tedy aspoň nesmírně nebezpečná. Peliás proto doufal, že Iásón se o splnění tohoto úkolu nepokusí, nebo že přitom zahyne. Iásón však shromáždil nejslavnější řecké hrdiny, odplul s nimi na lodi Argó do Kolchidy (na černomořském pobřeží Kavkazu) a po mnoha nebezpečích a dobrodružstvích se s pomocí Aiétovy dcery Médeie rouna zmocnil a přinesl ho Peliiovi. Podrobnosti o tom jsou v heslech *Iásón*, *Médeia* a zejména *Argonauté*; zde tedy jen tolik, že Peliás svůj slib nesplnil a vládu Iásónovi nevydal.

Staříčkový Aisón měl po synově návratu už jen jedině přání: aby se dožil dne, kde se vlada v Iólku vrátí do rukou právoplatného dědice trůnu. Když se dozvěděl, že Médeia, se kterou se Iásón na cestě z Kolchidy oženil, je mocná kouzelnice, požádal ji, aby mu vrátila mládí. Médeia jeho prosbě vyhověla. V měděném kotli svařila čarovný odvar, pak mu prořízla hrdlo, aby vytekla stará krev, a místo ní mu vlila do rány tento odvar. Když se Aisón probral, byl opět mladý, zdravý a silný. Brzy však zjistil, že by mu bylo lépe, kdyby byl po Iásónově návratu z Kolchidy zemřel. Musel se totiž stát svědkem záhuby Iá-

sónových dětí a potom i Iásónovy neslavné smrti.

Aisonovy osudy nebyly v antice zpracovány samostatně; tvořily součást mýtů o Iásónovi, Médei a Argonautech. Protože se tyto mýty zachovaly v různých verzích, známe i různé verze Aisonových osudů. Podle některých Pelias prý Aisona za Iásónovy nepřítomnosti zabil a Médeia mu pak ve svém čarodějnickém kotli vrátila život. Avšak i v tomto případě musel za to zaplatit slzami, které prolil nad mrtvolami svých vnuků i svého syna.

AITHÉR

(2. pád *Aithera*, lat. *Aether*) – bůh jasného světla, syn boha věčné tmy Ereba a bohyně noci Nykty.

V mýtech se obvykle objevuje ve společnosti své sestry, bohyně jasného dne Hémary; jinak se s jeho osobou nespojují žádné pozoruhodné příběhy. V neosobním smyslu znamená jeho jméno jednak vzduch, jednak látku jemnější než vzduch, která naplňuje výšky, v nichž sídlí hvězdy a bohové. Někdy se jím označuje i nebe a vesmír. Z mýtů přešlo do starších fyzikálních teorií k označení hypotetické látky, která umožňuje šíření světla a tepla, pak do chemie, lékařství atd., a už v nejstarších dobách samozřejmě do poezie.

Se zobrazováním Aithera neměli antičtí umělci potíže; dávali mu zpravidla podobu krásného mladíka. Tak ho také známe z několika vázových maleb a reliéfů, ze-

jména z *Gigantomachie* na Diově oltáři z Pergamu z let 180–160 př. n. l. (dnes v berlínských Státních muzeích).

AITHLIOS

(2. pád *Aithlia*, lat. *Aethlius*) – bratr praotce Řeků Héléna, praotec Aitólů a Epeiů.

Považuje se za syna zakladatelů dnešního lidského rodu, Deukalióna a Pyrrha. Je pravděpodobně „umělého původu“ a vznikl asi až při systemizaci starých mýtů, když se ukázalo, že Aitólové a Epeiové nemají na rozdíl od jiných řeckých kmenů společného praotce.

AITHRA

(2. pád *Aithry*, lat. *Aethra*; dosl. „Jasná“, „Světlá“) – řecké ženské jméno, časté u mytických i historických osob.

Z mýtů jsou známy zejména dvě jeho nositelky. První byla dcerou Titána Ókeana a jeho manželky Théty; stala se manželkou obra Atlanta a matkou Hyád, které dnes září jako souhvězdí na hlavě Býka. Druhá byla dcerou troizénského krále Pitthea a s athénským králem Aigeem (nebo s bohem moře Poseidónem) měla syna Thésea, který se stal později Aigeovým nástupcem na athénském trůně.

AKADÉMOS

(2. pád *Akadéma*, lat. *Academus*) – athénský heros, je muž byl zasvěcen v severozá-

padní části Athén háj s chrámem a s prvním athénským gymnasiem.

O jeho činech není mnoho známo. Pocházel z Arkadie, usadil se v Athénách a prozradil prý Kastorovi a Polydeukovi, kam ukryl athénský král Théseus jejich sestru Helenu, když ji s pomocí lapithského krále Peirithoa unesl ze Sparty.

V Akadémově háji se scházel filozof Platón s přáteli a žáky a v něm také založil roku 388–387 př. n. l. filozofickou školu, kterou nazval Akadémií. Existovala přes 900 let, dokud ji roku 529 n. l. nezrušil císař Justinianus. Její jméno žije dodnes v názvu vědeckých a uměleckých institucí (a kupodivu i různých zábavných atrakcí).

Tzv. Akadémův dům na místě staré Akademie je zbytkem stavby pocházející teprve z hellénistické doby. Jeho název je však nesporně podložen tradicí, protože (jak ukázaly vykopávky z roku 1956) v jeho blízkosti se našly pozůstatky svatyně z 8.–7. století př. n. l.

AKAMÁS

(2. pád *Akamanta*, lat. *Acamas*) – jméno dvou bojovníků z trojské války a několika méně významných postav z řeckých mýtů.

První z nich byl synem trojského vůdce Anténora a zahynul v boji s krétským vojevůdcem Mérionem. Druhý, syn trojského spojence Eusara, byl jedním z nejlepších velitelů thráckých oddílů; padl v boji s velkým Aiantem.

Jiný Akamás byl synem

athénskému králi Théseovi. Spolu s bratrem Démofoóntem osvobodili při dobývání Tróje Théseovu matku Aithru, která tam žila jako otrokyně Heleny. Když táhl přes Thrákii do války proti Tróji, zamilovala se do něho tamější královská dcera Fyllis; protože se dlouho nevrátil, žalem se utrápila k smrti.

Postava Théseova syna Akamanta je výtvozem z pozdějších dob. Homér se o jeho účasti na trojské válce nezmiňuje.

AKARNÁN

(2. pád *Akarnána*, lat. *Acar-nan*) – syn argejského hrdiny Alkmaióna a jeho druhé manželky Kallirhoy.

Když Alkmaión opustil svoji první manželku Arsinóé, její otec Fégeus navedl své syny Pronoa a Agénora, aby ho zabili. Kallirhoé se nato rozhodla pro okamžitou pomstu. Její synové Akarnán a Amfoterós byli však tehdy ještě nemluvněti v kolébce. Obrátila se proto na nejvyššího boha Dia s vroucí prosbou, aby je ihned změnil ve statné mladíky. Zeus ji vyslyšel a Akarnán dospěl i se svým bratrem za jedinou noc v muže. Po pomstě na Fégeovi a jeho synech se oba bratři vystěhovali do země na západním pobřeží Řecka, která pak dostala po Akarnánovi jméno Akarnánie, jež nese dosud.

Obyvatelé Akarnánie byli dórského původu. Prvá písemná zmínka o nich se vyskytuje kupodivu až v 5. století př. n. l.

AKASTOS

(2. pád *Akasta*, lat. *Acastus*) – král thessalského Iólku, syn krále Pelia a jeho manželky Astydameie.

Nastoupil na iólský trůn po svém otci, který se ho zmocnil neprávem, a uhájil svou vládu proti oprávněnému dědici trůnu Iásónovi. Podrobnosti o jejich sporu o trůn, zejména o tom, jak Iásón přinesl Peliovi zlaté rouno z Kolchidy a splnil tak podmínku, podle které mu Peliás slíbil vrátit vládu, jakož i o tom, jak Peliás své slovo nedodržel a zaplatil to životem, jsou v příslušných heslech. Tady jen tolik, že ani Akastos po vyhnání Iásóna z Iólku nevládl dlouho. Zahynul rukou fthýjského krále Pélea, kterého chtěl předtím z návodu své nevěrné manželky Hippolyty připravit o život.

Na Akastových činech nebylo nic, čím by si získal v antice oblibu. Známe pouze dvě vázové malby, na nichž je zobrazen s Péleem. Pocházejí asi z přelomu 6.–5. století př. n. l. a jedna z nich je v římské Ville Giulia, druhá v Metropolitním muzeu v New Yorku.

ÁKIS

(2. pád *Ákida*, lat. *Acis*) – syn lesního boha Fauna a nymfy Symaithidy.

Vynikal krásou a zamiloval se do Néreoovny Galateie, která jeho lásku opětovala. To se ovšem nelíbilo jinému jejímu obdivovateli, divokému a nevzhlednému Kyklópu Polyfémovi. Když jednou Polyfémos spatřil, jak

spolu sedí na mořském břehu a povídají si, v záchvatu žárlivosti hodil po nich balvanem. Galateiu nezasáhl, Ákida však rozdrtil. Krev, která začala zpod balvanu vytékat, se změnila v průzračnou říčku. Je to jedna z mála řek na Sicílii a dodnes se nazývá Fiume d'Iaci.

Příběh Ákida a Galateie, známý zejména z Ovidiových *Proměn*, se těšil veliké oblibě v aristokratické (a potom i měšťanské) společnosti 17. a 18. století. Zachoval se v početných operních, baletních, básnických i výtvarných zpracováních; většina z nich však dobu svého vzniku dlouho nepřežila. Z malířských děl má trvalý význam snad jen *Acis a Galatea* od C. Lorraina z roku 1657 (dnes v Drážďanské galerii), ze sochařských *Ákis* od I. P. Prokofjeva z roku 1801 (v Petrodvorci u Petrohradu) a *Acis a Polyfemus* od A. Rodina z doby kolem roku 1890 (v Rodinově muzeu v Paříži), z hudebních opery *Acis a Galatea* od J. B. Lullyho (1686) a G. F. Händela (1718–1719).

AKRISIOS

(2. pád *Akrisia*, lat. *Acrisius*) – král v Argu, syn a nástupce krále Abanta.

Do mýtu se dostal ze dvou důvodů: za prvé pro svou nenávist k bratru Proitovi, který pak uprchl před ním z Argu a založil hrad Tíryns, a za druhé pro svoji dceru Danaú. Byla tak krásná, že se do ní zamiloval nejvyšší bůh Zeus, ale Akrisios jejímu štěstí nepřál. Dozvěděl se totiž věštbu, že je mu souzeno

zemřít rukou svého vlastního vnuka, a tak uvrhl Danau do podzemního vězení, aby se k ní žádný muž nedostal. Nenašel se však v mýtech (stejně jako v životě) otec, který by dceru uhlídal, jestliže by to sama nechtěla. V tomto případě to bylo tím těžší, že se Zeus proměnil v déšť, vzhledem ke svému postavení samozřejmě ve zlatý, a pronikl k ní stropem. Když se jí pak narodil syn, kterému dala jméno Perseus, zavřel je Akrisios oba do veliké truhlice a hodil je do moře. Vlny však vynesly truhlici na břeh (podle řecké verze na ostrov Serifos, podle římské na pobřeží Itálie) a Perseus se po mnoha letech vrátil jako slavný hrdina i s Danaou do Argu. Akrisios před ním prchl, ale předpovědnému osudu neunikl. Při slavnostních hrách v Argu, jichž se zúčastnil inkognito jako divák, byl nešťastnou náhodou zasažen diskem, který hodil Perseus, a na místě skončil.

V literárních a na výtvarných památkách se Akrisios vyskytuje jen jako vedlejší postava. Jménem ho neuvádí ani Homér, ačkoli na jednom místě ve 14. zpěvu *Íliady* jeho existenci předpokládá.

AKTAIÓN

(2. pád *Aktaióna*, lat. *Actaeon*) – syn Autonoy, dcery thébského krále Kadma, a jejího manžela Aristaia.

Byl vášnivým lovcem a jednou v kithairónských lesích vstoupil náhodou do jeskyně, ve které se koupávala bohyně lovu Artemis. Když ho zpozorovaly nymfy, které

Aktaiónova smrt. Černofigurová malba tzv. Pánova malíře na měsidle z let 480–470 př. n. l. (Muzeum umění v Bostonu)

jí právě připravovaly lázeň, spustily velký pokřik a Artemis ho za trest, že ji spatřil nahou, proměnila v jelena. Tím však jeho neštěstí neskončilo: krátce nato ho vyslídili jeho vlastní psi, a netušíce, že mají před sebou svého pána, uštvali ho k smrti a nakonec rozsápali. Byl to skutečně ukrutný trest za přestupek, kterého se Aktaión, navíc nevědomky, dopustil. Bohyně jsou však nevypočitatelné, a nejen v řeckých mýtech.

Z antiky se zachovalo něco přes dvacet vázových maleb, jejichž námětem je *Aktaiónova smrt*; většinou pocházejí z počátku 5. století př. n. l. Téměř stejně stará je i metopa *Artemis a Aktaión* z tzv. chrámu „E“ v Selinúntu (dnes v Národním muzeu v Palermu). Z novějších vyobrazení je snad nejpozoruhodnější reliéf *Aktaiónův příběh* na sarkofágu z 2. sto-

letí n. l., nalezeném v Soluni (dnes v pařížském Louvru).

Z děl novodobých malířů patří mezi nejznámější *Aktaión a Artemis* od Domenica Veneziana z druhé poloviny 15. století (je to jeden z prvních obrazů s klasickým námětem od konce antiky), dále *Artemis a Aktaión a Aktaiónův trest* od Tiziana (první, z roku 1559, je v Bridgewater House v Londýně, druhý, z roku 1560, v londýnské Národní galerii), *Aktaión a Artemis* od P. Veronese z doby kolem roku 1570 a *Artemis s Aktaiónem* od J. Breughela st. z doby kolem roku 1600 (v Národní galerii v Praze). Ze sochařských děl vynikají zejména *Aktaión* od I. P. Matrose z roku 1801 (v moskevské Treťjakovské galerii) a sousoší *Artemis s Aktaiónem* od P. Persika, A. Brunelliho a P. Solariho z poloviny 18. století (v záměckém parku v Casertě u Neapole).

ALASTÓR

(2. pád *Alastora*, lat. *Alastor*) – jméno několika hrdinů a nadpřirozených bytostí z řeckých mýtů.

Nejznámější Alastór byl démonem pomsty; původně jeho jméno pouze zosobňovalo pomstu, na démona ho povýšil teprve Aischylos. Jiný Alastór byl synem pylského krále Nelea a jeho manželky Chlóridy, další byl synem trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby, další otcem trojského bojovníka Tróa, zabitého Achilleem. Alastór se jmenoval také jeden z koní boha podsvětí Háda.

ALÉTÉS

(2. pád *Aléta*, lat. *Aletes*) – syn uzurpátora mykénského trůnu Aigistha a jeho manželky Klytaimnéstry, mykénský král.

Jeho jméno se vyskytuje ve všech dramatech od Aischyla po Goetha, v nichž ožívají na scéně krvavé boje o mykénský trůn; poprvé se s ním setkáváme u Homéra. Není hrdinou zvlášť významným, končí jím však série ukrutných vražd, které proměnily Mykény v hrad hrůzy a děsu.

Jistěže známe podobné boje o trůn i z jiných mýtů, a zejména z historie. Tyto jsou však první, o nichž se můžeme dočíst v řecké a evropské literatuře.

ALEXANDROS

(2. pád *Alexandra*, lat. *Alexander*) – čestné přijetí

prince Parida, znamenající „Ochránce mužů“. Viz heslo *Paris*.

V historických dobách se jméno Alexandros často vyskytovalo zejména u thessalských a makedonských vládců. Nejznámější z nich je Alexandr Makedonský zvaný Veliký, jeden z největších starověkých vojevůdců a dobytých (356–323 př. n. l.).

ALFEIOS

(2. pád *Alfeia*, lat. *Alpheus*) – bůh stejnojmenné řeky v Élidě.

Známý se stal zejména milostným dobrodružstvím s nymfou Arethúsou z družiny bohyně Artemidy. – Viz heslo *Arethúsa*.

ALKAIOS

(2. pád *Alkaia*, lat. *Alcaeus*) – syn hrdiny Persea a jeho manželky Andromedy, tírynthský král.

Se svou manželkou Lýsidičkou, dcerou krále Pelopa, měl dvě děti: syna Amfitryóna, který se stal nevlastním otcem největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla, a dceru Anaxu, která se provdala za mykénského krále Élektryóna. Jeho švagr Perióres byl králem ve Spartě a bratr Sthenelos v Mykénách. – Po něm dostal též Héraklés své původní jméno Alkeidés.

ALKÉSTIS

(2. pád *Alkestis*, lat. *Alceste*) – dcera iólského krále Pelia, manželka krále Admety z thessalských Fer.

Byla krásná jako málokterá ze smrtelných žen, ale do mýtů se dostala pro jiné vlastnosti, jež zdobí ženu: pro svou lásku k manželovi a bezmeznou obětavost. Admety ji získal za manželku s pomocí boha Apollóna, který se mu tak odvděčil za to, že mu byl dobrým pánem, když u něho musel z příkazu nejvyššího boha Dia sloužit. Král Pelias slíbil totiž Alkestidu tomu, kdo dokáže zapřáhnout do vozu medvěda a lva. Apollón dal Admetovi na den zkoušky takovou sílu, že Peliovu podmínku splnil, a odvedl si pak Alkestidu jako manželku do Fer.

Dlouho žili oba manželé šťastně a Admety tím šťastněji, protože Apollón mu vymohl u bohů osudu nesmrtelnost, jestliže v poslední hodině jeho života odejde za něho dobrovolně do říše stínů někdo jiný. Když se však tato hodina přiblížila, Admety zjistil, co mohl vědět už předtím: nikdo nebyl ochoten takovou oběť přinést, ani nejubožejší ferští občané, ani jeho nejdvanější přátelé, dokonce ani jeho vlastní rodiče. Rozhodla se k tomu však Alkestis – jediný člověk, od kterého tuto oběť nežádal a ani nechtěl přijmout. Nenechala se uprosit a za svůj život žádala od manžela jen slib, že nepřivede dětem macechu. Pak povolala k sobě boha smrti Thanata.

Právě ve chvíli, kdy Alkestis naposledy vydechla, vstoupil do Admetova paláce hrdina Héraklés. Admety skryl před ním svůj žal, uvedl ho do hodovní síně a připravil mu bohatou hostinu; poté se na chvíli omluvil. Když dlouho nepřicházel, Héra-

klés začal jíst a pít sám. Nakonec vyzval sluhy, aby si s ním připili a zavolali krále. Teprve nyní se dozvěděl, jaké neštěstí postihlo jeho přítele, a tak se mu rozhodl pomoci. Ukryl se za hrobku, do které měla být Alkéstis pohřbena, a když se přiblížil bůh smrti Thanatos, aby si odnesl její duši, vrhl se na něho, po urputném zápase ho spoutal a jako výkupné si na něm vymohl slib, že vrátí Alkéstidě život. Bůh smrti své slovo dodržel.

Alkéstis a Admétos žili pak ještě dlouhá léta spojeni dřívější láskou, dokud si pro ně nepřišel Thanatos podruhé, aby je společně odvedl do Hádovy pochmurné říše.

Alkéstis je jednou z nejúšlechtilějších postav řeckých mýtů a dramatické literatury. Velkolepou (a vlastně dodnes nejlepší) tragédií o ní napsal Eurípides; jeho *Alkéstis* z roku 438 př. n. l. inspirovala mnohé antické i novověké umělce a stala se vzorem pro četné obměny. Dnes nejznámější básnické zpracování Alkéstidina osudu je dílem R. di Calzabiggiho; Ch. W. Gluck je použil jako libreta pro svou operu *Alceste* (1767). Stejnomenitou operu složil už roku 1674 též J. B. Lully a koncem 18. století V. J. Benda; nověji E. Wellesz (1924). Z novějších dramatických zpracování uvedme *Alcestis* H. von Hofmannsthal (1893) a E. W. Eschmanna (1950), z básnických skladeb *Alkéstis* R. M. Rilkeho (1907) a J. Vrchlického (1885). Do současnosti přenesl tento námět T. S. Eliot (v *Cocktail-Party* z roku 1947).

Z antiky se zachovaly výjevy z tohoto mýtu pouze na nemnohých výtvarných památkách. Nejstarší vázové malby zobrazující *Adméta a Alkéstidu* pocházejí asi z první poloviny 5. století př. n. l. a jsou v pařížském Kabinetu medailí a v Muzeu umění v Bostonu. Z nástěnných maleb patří mezi nejlépe zachované *Admétos a Alkéstis* z baziliky v Herkulaneu asi z roku 70 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli) a *Héraklés, Admétos a Alkéstis* z poloviny 4. století n. l. v katakombách na římské Via Latina. Mezi díly novověkých sochařů zaujímá první místo asi *Alkéstidina smrt* od A. Rodina z konce 19. století (v Rodinově muzeu v Paříži).

ALKINOOS

(2. pád *Alkinoos*, lat. *Alcinous*) – král blaženého národa Fajáků, syn a nástupce krále Nausithoa.

Ujal se ithackého krále Odyssea, když po ztroskotání na moři připlul na jeho ostrov, a aniž se ho zeptal na jméno, uspořádal na jeho počest slavnostní hostinu a sportovní hry. Když se z Odysseových řečí a výkonů přesvědčil, že má před sebou slavného hrdinu z trojské války, bohatě ho obdaroval a poskytl mu loď, která ho potom odvezla domů na Ithaku.

Alkinoova postava ožila koncem minulého století zejména v dílech archeologů. Homérův popis jeho paláce s vysokým stropem a ozdobnými stěnami, jež „vlys z modré skloviny vroubil“, odpovídal achajskému paláci, který vykopali H. Schliemann

s W. Dörpfeldem v letech 1884–1885 v Tírynthu. A co je stejně zajímavé: v závodech, které uspořádal Alkinoos na Odysseovu počest, se soutěžilo v běhu, skoku, hodu diskem, pěstním boji a zápase – podobně jako v pětiboji, který byl zaveden na 18. olympijských hrách (roku 708 př. n. l.).

ALKMAIÓN

(2. pád *Alkmaióna*, lat. *Alcmaeo*) – syn argejského krále Amfiaráa a jeho manželky Erifýly, hrdina tzv. války epi-
gonů.

Vypravil se s potomky bojovníků, padlých ve válce „sedmi proti Thébám“, znovu proti Thébám, aby pomstil smrt svého otce. Po jejich dobytí se však dozvěděl, že hlavní vinu na otcově záhubě měla Erifýla, protože ho za úplatek (za náhrdelník thébské královny Harmonie) donutila k účasti na této válce. Vrátil se tedy domů a vlastní rukou ji zabil. Umírající Erifýla ho proklela a s ním i zemi, která by mu poskytl útočiště. Rozloučil se tedy se svou manželkou Arsinoou a odešel do Delf, aby se v tamější věštírně dotázal, jak by se matčiny kletby zbavil. Pýthia mu odpověděla, že se může zachránit pouze v zemi, která v době, kdy jeho matka vyslovila kletbu, ještě neexistovala. Po dlouhém putování ji skutečně našel: byl to nános písku a jílu v ústí řeky Achelóa. Její bůh se nad ním slitoval, očistil ho od prolité krve a dal mu dokonce svou dceru Kallirhou za manželku.

Dlouho žil Alkmaión šťastně; matčině kletbě a trestu

za svůj čin však neunikl. Když se chtěl lstí zmocnit nešťastného náhrdelníku královny Harmonie, který v té době patřil Arsinoiu otci Fégeovi, jeho bývalí švagři Pronoos a Agénór ho z Fégeova návodu zákeřně zavraždili. Arsinoé za to své bratry proklela a historie se opakovala. Vykonavatelé pomsty se stali pak synové Alkmaíóna a Kallirhoy, pozdější zakladatelé akarnánského království Akarnán a Amfoterós.

Kromě tohoto Alkmaíóna, o němž je zmínka už v Homérově *Odyssei*, známe stejnojmenného potomka krále Nestora z Pyly. Byl pokládán za zakladatele významné athénské aristokratické rodiny, ze které pocházeli kromě jiných Kleisthenés a Periklés.

ALKMÉNA

(2. pád *Alkmény*; řec. *Alkméné*, lat. *Alc[u]mena*) – dcera mykénského krále Élektryóna a jeho manželky Anaxy, matka největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla.

Zdálo by se, že jako Héraklova matka si získala dostatečnou slávu. Mnohem proslulejší se však stala pro otázku: byla svému manželovi věrná či nevěrná? Když byl totiž její manžel Amfitryón zaneprázdněn nějakými válečnými povinnostmi, vzal nejvyšší bůh Zeus na sebe jeho podobu a vstoupil do její ložnice. Brzy poté tam však vstoupil i Amfitryón, který se z války neočekávaně vrátil. Po příslušné době se jí narodila dvojčata: nejdrív syn nejvyššího boha Héraklés, hned potom syn jejího

manžela Ífiklés. Do smrti věřila, že se nedopustila nevěry; její manžel byl ovšem opačného názoru – co však mohl dělat, když krása jeho ženy uchvátla i nejvyššího z bohů? Podle pozdějších zpráv se Alkména po Amfitryónově smrti provdala za Diova syna Rhadamanthya, kterého si oblíbila, když byl Héraklovým učitelem, a stala se tak švagrovou krétského krále Mínoa.

Alkména se zajisté těšila zájmu antických umělců; zachovalo se však jen několik málo jejich vyobrazení na vázových malbách s Héraklem (vesměs z 5. století př. n. l.). Tím častěji se však s ní setkáváme na scéně: asi v půl století her od starověku po dnešek, jejichž titulním hrdinou je Amfitryón.

Známa *Alkména Barberini* v pařížském Louvru (a v kopiích ve Vatikánských muzeích, petrohradské Ermitáži aj.), považovaná dlouho za řecký originál z 5.–4. století př. n. l., nezobrazuje ve skutečnosti Alkménu, ale jak ukázal výzkum, je to římská kopie hellénistické sochy Danay.

ALKYONÉ

(2. pád *Alkyony*, lat. *Alcyone*) – dcera vládce větrů Aiola, manželka tráchínského krále Kéýka.

Svého manžela velice milovala a nerada ho pouštěla na moře, protože z otcova domu dobře věděla, jak se dovedou zničit honic rozběsnit větry. Jednou se za jasného dne vypravil přes její varování na lov. Brzy nato se však strhla strašná bouře a

vlny jeho loď převrhly. Pod vysokou skálou, na níž čekala na jeho návrat, se potom objevila jeho mrtvola. Jakmile ji spatřila, ze zoufalství skočila do moře, aby svého manžela naposled políbila a našla po jeho boku smrt. Bohové se však nad ní slitovali: změnili ji v ptáka ledňáčka a ve stejného ptáka proměnili pak i jejího manžela, kterého vzkřísili k novému životu. Jejich děti žijí dodnes na březích moří a řek.

Kromě této Alkyony se setkáváme v mýtech s další: byla jednou ze sedmi Plejád, zářivých dcer Titána Atlanta, a na astronomické mapě ji můžeme nalézt pod latinským jménem Alcyone.

Mýtus o Alkyoně známe hlavně z Ovidiových *Proměn*; je však nepochybně velice starý, protože narážka na její přeměnu se vyskytuje už v Homérově *Íliadě*. Mnohokrát se k němu vrátili novověcí básníci a hudebníci. V repertoáru světových scén se dodnes udržuje opera M. Maraise *Alcyone* (1706); stejnojmennou kantátu složil roku 1902 M. Ravel.

ALKYONEUS

(2. pád *Alkyonea*, lat. *Alcyoneus*) – nejsilnější Gigant, zrozený bohyní země Gaiou z kapek krve boha nebe Úrana.

Byl jedním z vůdců vzpoury Gigantů proti olympským bohům a v boji nikdy neopouštěl Pallénu, západní výběžek poloostrova Chalkidiky, kde se narodil, protože podle kouzla, kterým ho obdařila jeho matka,

byl ve svém rodišti nesmrtelný. Hrdina Héraklés, který přišel na výzvu nejvyššího boha Dia olympským bohům na pomoc, vystřelil na něho smrtonosný šíp; Alkyoneus padl na zem, ale zdvihl se ještě silnější. Héraklés ho proto při zápase přehodil za hranice Pallény. V okamžiku, kdy byl Gigant odtržen od rodné země, ztratil svou sílu a zahynul.

Alkyonea známe z velkého počtu vázových maleb a reliéfů, které zobrazují *Gigantomachii* („Boj Gigantů s bohy“). Jedno z jeho nejznámějších vyobrazení je na Diově oltáři z Pergamu z let 180–160 př. n. l. (dnes v Státních muzeích v Berlíně).

ALLÉKTÓ

(2. pád *Allékty*, lat. *Allecto*) – nejneúprosnější z bohyň pomsty a kletby Erínyí; též jedna z Harpyjí. – Viz hesla *Erínye* a *Harpyje*.

ALÓEOVCI

(řecky *Alóédai* nebo *Alóadai*, lat. *Aloidae*) – Ótos a Efialtés, synové Giganta Alóea a jeho manželky Ífidemeie.

V mládí se proslavili silou a odvahou, což jim dodalo nemalé sebevědomí: pohrozili bohům, že až vyrostou, nakupí na sebe nejvyšší hory Řecka a vystoupí po nich na nebe. Když se vychloukali, že unesou Diovu manželku Héru a bohyni Artemidu, přešla Artemidina bratra Apollóna trpělivost a zastřelil je šípem.

Škoda, že je tato chlubitost stála život; podařilo se jim totiž předtím vykonat,

po čem touží všichni pořádní lidé. Zmocnili se zuřivého boha války Area, spoutali ho řetězy a zavřeli do měděného sudu, takže na celém světě zavládl mír. Arés tam zůstal bohužel jen třináct měsíců, pak ho osvobodil (tento mytologický symbol není nezajímavý) bůh obchodu Hermés.

Narážky na Alóeoince a jejich činy nacházíme už v Homérově *Odyssei*. Prvně zpracoval jejich osudy pravděpodobně Sofoklés (ve ztracené tragédii *Alóeoinci*). Jejich vyobrazení známe z několika vázových maleb a reliéfů. Na vlysu Diova oltáře z Pergamu v berlínských Státních muzeích je dobře zachovaný zejména *Ótos v zápase s Artemidou* (180–160 př. n. l.).

ALTHAIA

(2. pád *Althai*, lat. *Althaea*) – dcera aitólského krále Thestia a manželka kalydónského krále Oinea, matka hrdiny Meleagra.

Když Meleagros zabil jejího bratra (mimořádně neúmyslně), proklela ho, ačkoli jinak byl vzorným synem, a přivolala na něho smrt. Byl jí bratr bližší než vlastní syn? Dlouho se nenašla na tuto otázku obecně platná odpověď. Přineslo ji až podrobné studium řeckého rodového zřízení: Althai jednála v souladu s morálkou doby mateřského práva, ze které tento mýtus pochází, kdy vztah mezi strýcem a synovcem se považoval za obzvlášť těsný a posvátný. – Sama pak ze žalu nad nevyhnutelností svého činu zešílela a vzala si život. – Viz též heslo *Meleagros*.

AMALTHEIA

(2. pád *Amaltheie*, lat. *Amalthea*) – božská koza, která odkojila nejvyššího boha Dia, když ho jeho matka Rheia porodila na Krétě.

Za své služby dostala od Dia zlatého psa, který ji hlídal, dokud nezemřela. Jeden z jejích rohů připadl bohyni štěstí či šťastné náhody Tyché; neustále se naplňoval sám od sebe jídlem a pitím a stal se tak dodnes příslovecným „rohem hojnosti“. Z Amaltheiny kůže si dal Zeus vyrobit svůj známý nezdolný štít aigidu čili egidu.

Podle některých pozdějších autorů nebyla prý Amaltheia koza, ale horská nymfa, které tato koza patřila; jiní jí upírali i „roh hojnosti“ a přisuzovali jej říčnímu bohu Achelóovi.

Z antiky známe Amaltheiu jen z nepříliš významných výtvarných památek. V novověku namaloval obraz *Jupiter krmený Amaltheou* počátkem 16. století A. Schiavone (dnes v Dóžecím paláci v Benátkách); později zpracovali tentýž námět J. Jordaens a N. Poussin. *Malý Jupiter s kozou Amaltheou* je první sochařské dílo G. L. Berniniho. Vytvořil je 17letý roku 1615 a dlouho se považovalo s jeho mlčenlivým souhlasem za náhodně nalezenou antickou sochu (dnes v římské Ville Borghese).

AMATA

(2. pád *Amaty*) – manželka krále Latinů Latina a matka jeho dcery Lavinie.

Chtěla svou dceru provdat za krále Turna, který vládl

sousednímu národu Rutulů, a přinutila svého manžela, aby ji s ním zasnoubil. Když však přišel do Latinova království vůdce trojských uprchlíků Aeneas, aby tam založil nové město, Latinus toto zasnoubení zrušil a ve shodě s dávnou věštbou, že jeho dcera má být provdána za muže z daleké země, nabídl ji za manželku Aeneovi. Amata se proti tomu postavila a ze zlosti, že Lavinia má připadnout cizímu přistěhovalci, zešílela. Nakonec spáchala sebevraždu.

Amatu známe z Vergiliový *Aeneidy*; u dřívějších (a většinou ani pozdějších) autorů zpracování Aeneových osudů se její postava nevyskytuje.

AMAZONKY

(řecky i latinsky *Amazones*) – národ bojovných žen na severním pobřeží Malé Asie, nebo na Krymu, jehož praotcem byl bůh války Arés.

Patří samozřejmě do mýtů, i když řeční dějepisci o nich mluví jako o historickém národě. V popisech jejich společenské organizace, který podávají často s pozoruhodnými podrobnostmi, lze spatřovat odraz dávného matriarchálního zřízení. „Byly národem,“ shrnuje názory o nich Diodóros Sicilský v 1. století př. n. l., „kterému vládly ženy. Jeho způsob života byl značně odlišný od našeho. Ženy se cvičily v boji a musely sloužit určitou dobu ve vojsku. Po tuto dobu zůstávaly pannami. Po propuštění z vojenské služby se vdávaly, aby měly děti. Veškerou moc nad veřejným životem si

však ponechávaly ve svých rukou. Muži vedli domácí život, tak jako v naší společnosti vdané ženy.“ Jméno prý odvozovaly od slova „amazos“, tj. bezprsé, protože podle některých pověstí si v mládí upalovaly jeden prs, aby jim nepřekážel při střelbě z luku. Jejich hlavními zbraněmi byly sekery. Vládla jim vždy královna; války vedly stejně často jako muži a statečností za nimi nezůstávaly pozadu.

Řeční hrdinové se dostali s Amazonkami mnohokrát do styku, až na malé výjimky vždy válečného. První proti nim bojoval hrdina Bellerofontés, když vtrhly do Lykie; zahnal je na útěk. Proti jejich královně Hippolytě se vypravil hrdina Héraklés. Athénský král Théseus, který ho doprovázel, si přivedl domů zajatou vůdkyni Amazonek Antiopu a oženil se s ní. Její družky ji přišly osvobodit, ale Antiopa, která se mezitím do Théseu zamilovala, bránila po jeho boku Athény a v boji zahynula. Naposledy zkřížily zbraně s Řeky za trojské války. Jejich královna Penthesileia přišla na pomoc obléhané Tróji a padla v souboji s achajským hrdinou Achilleem. Řekové vydali Amazonkám Penthesileinu mrtvolu, ale Amazonky musely za to odpřisáhnout, že nikdy víc nepozvednou zbraň proti řeckým mužům. Svou přísahu dodržely a v mýtech zbyla po nich jen vzpomínka.

Boje s Amazonkami patřily mezi nejoblíbenější náměty řeckých (a později i římských) výtvarných umělců; básníci a spisovatelé jim věnovali menší pozornost. Vý-

Amazonka. Restaurovaná římská kopie Feidiový sochy asi z poloviny 5. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

jevy z těchto bojů se zachovaly především na vázových malbách. Známe jich přes čtyři sta (nejstarší pocházejí až z konce 7. století př. n. l.), z toho asi dvě stě sedmdesát zachycuje *Héraklův boj s Amazonkami*. Ze sochařských výtvořů patří mezi nejznámější metopa *Héraklés zabíjí Amazonku z chrámu „E“ v Selinúntu* z počátku 5. století př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Palermu), dále *Boj s Amazonkami z Apollónova chrámu v Bassách* z druhé poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně) a zejména reliéfová výzdoba z halikarnasského Mauzolea, zobrazující *Boj Řeků s Amazonkami*, kterou vytvořil v polovině 4. století př. n. l. Skopás (čtrnáct desek, objevených v letech 1862–1863 Ch. Th. Newtonem, je dnes v Britském muzeu v Londýně;

jedna dodatečně objevená je na místě nálezu v muzeu v Bodrumě). Soch Amazonek se zachovalo z antiky rovněž velmi mnoho. Římské kopie *Amazonky* podle originálu připisovaného Feidioví jsou dnes ve Vatikánských muzeích, v turínském Národním muzeu a v Muzeu Hadrianovy vily v Tivoli, kopie *Amazonky* podle Polykleita v římském Kapitolském muzeu a pařížském Louvru, kopie Krésilovy *Raněné Amazonky* v Metropolitním muzeu v New Yorku, v berlínských Státních muzeích a v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani; z pergamské školy pochází *Mrtvá Amazonka* v Římském národním muzeu. Z ostatních starověkých děl je pozoruhodný zejména *Sarkofág s Amazonkami* z etruských Tarquinii z doby kolem roku 350 př. n. l. (dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii). Asi deset novoattických reliéfů s Amazonkami z počátku 2. století př. n. l. je v Archeologickém muzeu v Pireu.

Z množství novodobých obrazů, zejména barokních, uvedme jen *Boj Amazonek*

od P. P. Rubense z doby kolem roku 1620 (dnes v mnichovské Pinakotéce) a stejnojmenné obrazy A. Feuerbacha (z roku 1873) a O. Kokoschky (1955). Ze soch si zasluhují zvláštní zmínku *Raněná Amazonka* od J. Gibsona (1840), *Boj Amazonek* a *Amazonka s koněm* od A. Schnircha (1870 a 1879) a *Amazonka na koni* od L. Tuaillona (1895). Připojme ještě jedno dílo ze zcela jiného oboru: *Masakr Amazonek*, balet J. Charrata z roku 1952.

Řekové považovali Amazonky za zakladatelky četných maloasijských měst, která jsou dnes už povětšinou v troskách; mezi ojedinelé výjimky patří Smyrna (dnešní turecký Izmir). Jméno Amazonek proniklo podivnou shodou okolností i do Nového světa. Když se roku 1541 vypravil Francisco Orellano, setník Gonzala Pissarra, po toku největší jihoamerické řeky, aby přivedl pomoc zdecimované armády, narazil u jejího ústí na indiánské kmeny, jejichž náčelníci byly ženy. Podle těchto žen a pod vlivem an-

tické literatury nazval řeku Amazonkou a jmenuje se tak dodnes. Ostatně jméno Amazonek se udrželo i ve Starém světě: označují se jím bojovné ženy, „mužatky“, a to v poněkud pejorativnějším smyslu než v antice.

AMFIARÁOS

(2. pád *Amfiaráa*, lat. *Amphiaraus*) – syn krále Oikleia, král v Argu; hrdina války „sedmi proti Thébám“.

Byl obdařen věšteckým duchem, a proto odmítal válečnou výpravu proti Thébám, ke které ho přemlouval vyhnaný thébský král Polyneikés, syn krále Oidipa. Věděl totiž, že bohové s válkou nesouhlasí a že její původci na ni doplatí. Avšak Polyneikés, který se chtěl násilím znovu zmocnit vlády v Thébách, podplatil drahocenným náhrdelníkem jeho manželku Erifýlu a ta ho k účasti na válce přinutila. Po celou dobu válčil Amfiaráos proti své vůli a vyčítal Polyneikovi, že přivedl před své rodné město cizí vojsko. Když pak přešli Thébané do protiútoků a vojsko útočníků na hlavu porazili, obrátil Amfiaráos svůj válečný vůz, aby se zachránil útekem. Dohonil ho však obrovský Periklymenos, syn boha Póseidóna, a chtěl ho probodnout kopím. Osud však neurčil Amfiaráovi smrt z rukou nepřítele. Nejvyšší bůh Zeus seslal blesk, jenž rozevřel před Amfiaráem zemi, a ta ho i s válečným vozem pohltila.

Amfiaráovy osudy známe už z Homérovy *Odyseie*, pak z obsahu básní tzv. thébského

Boj Řeků s Amazonkami. Mramorový reliéf z vlysu Artemidina chrámu v Magnésii nad Maiandrem asi z poloviny 2. století př. n. l. (Louvre, Paříž)

cyklu, a zejména z Aischylovy tragédie *Sedm proti Thébám* (z roku 467 př. n. l.). Z antiky se zachovalo dvanáct vázových maleb zobrazujících, jak *Amfiaréos odjíždí do války proti Thébám*; třináctá, z první poloviny 6. století př. n. l., byla v Státních muzeích v Berlíně, ale za druhé světové války beze stopy zmizela. Kromě toho známe dvě vázové malby *Amfiaréos se propadá do země*; starší, asi z poloviny 6. století př. n. l., je v Národním archeologickém muzeu v Athénách, mladší v Muzeu di Spina ve Ferrare.

Amfiaréos se pro svou věsteckou slávu těšil v Řecku téměř božské úctě. Svatyni s věštírnou měl v attickém Amfiaráiu (severně od Marathónu).

AMFIKTYÓN

(2. pád *Amfiktyóna*) – syn Deukalióna a Pyrrhy a bratr praotce Řeků Helléna, zakladatel delfské amfiktyónie.

Amfiktyónie, které prý odvozovaly od něho své jméno, byly spolky řeckých států v okolí významné svatyně. Jejich zástupci se pravidelně scházeli, aby se o ni starali a aby organizovali náboženské slavnosti, zpravidla spojené se sportovními a uměleckými soutěžemi. Zavazovali se také vést k její ochraně společnou „svatou válku“. Nejvýznamnější z těchto amfiktyónií byla právě delfská. Vznikla u tamější Apollónovy svatyně už asi v 8. století př. n. l. a tvořilo ji dvanáct členských států. Jiné existovaly v Argolidě, Boiótii, Korinthu aj. V klasické době nabyla zvláštního vý-

znamu amfiktyónie u Apollónova chrámu na ostrově Délu.

AMFÍÓN

(2. pád *Amfíona*, lat. *Amphion*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho milenky Antiopy, thébský král a slavný hudebník.

V rodokmenech králů (i nemytických) bývá často dost záhad; totéž platí i o rodokmenu Amfíona a jeho bratra Zéthá. Jejich matka Antiopa byla prý dcerou thébského krále Nyktea a provdala se proti jeho vůli za sikyónského krále Epafa nebo Epopea. Podle jiné verze byla však dcerou říčního boha Ásópa, který žil v stejnojmenné řece v Boiótii. Tak či onak vynikla takovou krásou, že upoutala pozornost samotného Dia. Důkazem jejich lásky se stala dvojčata Amfíón a Zéthos.

Narozením Diovyh synů nebyla Antiopa příliš nadšena a z obavy před hněvem svého manžela je pohodila v lesní houštině. Spolehla se, že Zeus se o ně postará; tak se také stalo. Našel je nějaký pastýř, vzal je k sobě a řádně je vychoval. Vyrostli v zdatné jinochy, ale kromě svého zevnějšku si nebyli ničím podobni. Amfíón byl jemný a tichý a ze všeho nejraději měl hudbu, Zéthos byl silák a nic ho víc netěšilo než lov a zbraně. Bratři o svém původu nevěděli a žili šťastně – každý po svém a oba společně.

Antiopa se brzy po jejich narození dostala do rukou thébského krále Lyka a jeho manželky Dirky, která byla její sestřenicí a nenáviděla ji,

jak dovedou nenávidět jen příbuzní. Dosáhla u svého manžela, že dal Antiopu uvrhnout do vězení. Pobyla si tam hodně dlouho, protože Zeus na ni nějak pozapomněl; pak jí však přece jen pomohl k útěku do hor. Co však nechtěla náhoda: našla přístřeší právě u pastýře, u něhož žili její synové.

Dřív než se mohlo všechno vysvětlit, objevila se ve dveřích pastýřovy chýše Dirké, která tam zabloudila při oslavách Dionýsova svátku. Jakmile spatřila Antiopu, vzplála v ní stará nenávisť. Označila ji za uprchlou otrokyni a požádala Amfíona a Zéthá, aby ji chytili a za trest přivázali k rohům divokého býka, jenž by ji rozsápal. Bratři se k tomu neměli, ale Dirké jim to rozkázala z moci královny, a tak ji neochotně poslechli. V posledním okamžiku, když se už chystali nešťastnou ženu spoutat, pastýř jim prozradil, že je jejich matkou. V hněvu nad zločinem, kterého se mohli dopustit z Dirčiny viny, potrestali ji pak touž smrtí, kterou určila jejich matce.

Po potrestání Dirky vypravili se oba bratři do Théb, aby se vypořádali také s králem Lykem. Bez slitování ho zabili a thébský lid, který pod jeho vládou velice trpěl, je prohlásil za krále. Poté se rozhodli město mohutně opevnit. Zéthos nosil balvany, kterými by nepohnuli ani Titáni, a budoval z nich nedobytné hradby. Amfíón, který se mu nemohl vyrovnat silou, dal zas do služeb obrany města své umění. Tak líbezně hrál na zlatou lyru, kterou dostal od boha Apollóna, že se kameny zvedaly z

místa a samy se ukládaly do hradeb.

Amfíonova a Zéthova sláva se roznesla daleko za hradby Théb. Dostala se až za moře, které se tehdy ještě nejmenovalo Egejské, a mocný král Tantalos z lýdského Sipylu dal Amfíonovi za manželku svou dceru Niobu. Žil s ní šťastně, stejně jako Zéthos se svou manželkou Áédonou, dokud Niobé svou pýchou nepřivolela na sebe hněv bohů (viz *Niobé*). Když se pak Amfíón dozvěděl, že bohové ji potrestali záhubou všech synů a dcer, proklál se mečem.

Mýtus o Amfíonovi, Zéthovi a jejich matce Antiopě je velice starý; připomíná se už v Homérově *Odyssei*. Přesto jej však jako uzavřený příběh poprvé zpracoval, pokud víme, teprve začátkem našeho letopočtu Ovidius v *Proměnách* podle něho též žije v povědomí dnešního člověka. Není snad v mytologii jiných národů výstižnějšího příkladu o síle umění než mýtus o Amfíonovi. V řecké ho překonává jedině mýtus o Orfeovi.

Amfíona a Zéthu známe z několika vázových maleb z 5. století př. n. l. a zejména z největšího zachovaného antického sousoší, zobrazujícího *Potrestání Dirky* od rhodských sochařů Apollónia a Tauriska z poloviny 2. století př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Jako hudebník lákal Amfíón mezi umělci pochopitelně nejvíc hudebníky. Po četných skladbách z dob baroka a rokoka, jež se dnes už příliš často nehrají, složil nejnověji scénickou poému *Amfíon* A. Honneger (1931).

AMFITRITA

(2. pád *Amfitrity*; řec. *Amfitrité*, lat. *Amphitrite*) – dcera mořského boha Nérea a jeho manželky Dóridy.

Byla jednou z nejkrásnějších mořských bohyň, a tak si ji vybral za manželku vládce mořské říše, bůh Poseidón. Bála se však za něho provdat, protože ve srovnání s ním byla mnohem nižší bohyň. Uprchla tedy na nejzazší konec moře, kde se skryla u obra Atlanta. Poseidónův delfín ji však vypátral a přivedl k svému pánovi, který se s ní pak oženil. Stala se tak jeho spoluvládkyní nad celou mořskou říší, podobně jako Héra byla Diovou spoluvládkyní na Olympu. Sídlo měla v zlatém paláci v mořských hlubinách u Aig. Tam též porodila Poseidónovi syna Tritóna a dceru Rhodu.

Někteří pozdější autoři považovali Amfitritu za dceru Titána Ókeana a jeho manželky Téthye; nakonec však znovu převládlo původní Homérovo a Hésiodovo po-dání, podle kterého byla dcerou Nérea a Dóridy.

Jedno z nejlepších antických vyobrazení *Amfitrity* známe z výzdoby západního štítu Parthenónu z let 448–435 př. n. l., kterou dal odvézt počátkem 19. století lord Elgin do Londýna (nyní v Britském muzeu). Její podoba se často vyskytuje zejména na vázových malbách a mozaikách; obvykle je tam ve společnosti svého manžela Poseidóna a různých mořských bohů a zvířat. Z vázových maleb jsou nejznámější *Théseus a Amfitrita* z doby kolem roku 490 př. n. l. (dnes v pařížském Louvru) a

Amfitrita na mořské obludě. Mozaika ze severoafrické Súsy z 2. století n. l. (Muzeum Bardo v Tunisu)

Amfitrita přiváděná delfínem z konce 5. století př. n. l. (v petrohradské Ermitáži). Z množství mozaik uvedme aspoň *Neptuna a Amfitritu* ve Ville Cervi v Herkulaneu (z počátku n. l.), *Amfitritu* z doby kolem roku 200 n. l. (v Bosséaru u Orbu ve Švýcarsku) a *Triumf Neptuna a Amfitrity* z počátku 4. století n. l. z Constantiny (v pařížském Louvru).

V novověku se stalo sousoší Poseidóna a Amfitrity oblíbenou výzdobou fontán, zejména barokních. V seznamu jejich malířských vyobrazení zaujímá přední místo *Triumf Neptuna a Amfitrity* od N. Poussina z roku 1637 (v Uměleckém muzeu ve Philadelphii) a *Triumf Amfitrity* do F. Bouchera asi z let 1754–1756 (ve Wallaceově sbírce v Londýně). Dnes v něm chybí velké plátno *Neptun a Amfitrita* z Rubensovy dílny z let 1614–1616, které shořelo za druhé světové války v Berlíně.

AMFITRYÓN

(2. pád *Amfitryóna*, lat. *Amphitryon*) – tírynthský král,

syn krále Alkaia a jeho manželky Lýsidiky, nevlastní otec hrdiny Hérakla.

Znovu a znovu ožívá v románech a na jevištích jako typ podváděného manžela. Přitom jeho případ nebyl vůbec typický: byl oklamán věrnou manželkou. Nelze jí však nic vyčítat, neboť ji svedl sám nejvyšší bůh Zeus, ovšem tak, že o tom nevěděla, protože přijal na sebe Amfitryónovu podobu. Alkména se tak stala matkou největšího hrdiny řeckých mýtů a Amfitryón paroháčem. S Alkménou měl Amfitryón i vlastního syna: jmenoval se Ífíklés a mluví se o něm ve zvláštním hesle.

Když dokončil J. Giraudoux svého *Amfitryóna*, nazval ho „Amfitryón 38“, protože se domníval, že je třicátým osmým zpracovatelem tohoto námětu. K. von Reinhardtstoettner jich však zjistil víc už před sto lety (1866). Nejstarší tragikomedie o Amfitryónovi pochází od římského Plauta (*Amphitruo*, z přelomu 3.–2. století př. n. l.). Z novověkých autorů zpracoval nebo přepracoval tento námět kromě jiných Molière (1668), H. von Kleist (1807), O. Fischer (1919), F. Michael (1944), G. Kaiser (1948); zatím posledním autorem hry o Amfitryónovi je brazilský dramatik G. Figuerido (*V tomto domě spal Jupiter*, 1944). Z hudebníků zlákal Amfitryón už koncem 17. století H. Purcella. Operu na stejné téma složil roku 1943 E. Wolf-Ferrari (*Thébská kukačka*), později R. Oboussier (1952), G. Klebe (1961) a B. Papandopulo.

AMMÓN

(2. pád *Ammón*a, lat. *Ammon*) – bůh egyptských Théb (Vesetu), v době Nové říše nejvyšší egyptský bůh.

Nebyl sice řeckým ani římským bohem, ale jeho kult pronikl na sklonku klasické doby do Řecka a později i do Říma. Rozšířil se zejména mezi Řeky v Egyptě. Velké autoritě se těšila jeho věštitelna v libyjské oáze Sivě, jejíž kněží prohlásili roku 332 př. n. l. Alexandra Velikého za Ammónova syna a uznali ho tak za legálního krále Egypta.

Řekové ztotožňovali Ammónu se svým nejvyšším bohem Diem, Římané s Jovem. Egypťané ho uctívali v podobě berana nebo člověka s beraní hlavou; při zobrazování mu dávali korunu se dvěma vysokými stylizovanými péry. Hlavní chrám měl v dnešním Karnaku. Jeho pozůstatky nasvědčují, že to byl asi největší chrám na světě.

AMOR

(2. pád *Amora*, též *Cupido*) – římský bůh lásky, totožný s řeckým Erótem. – Viz heslo *Erós*.

AMULIUS

(2. pád *Amulia*) – podle římských pověstí král v Albě Lonze, syn a nástupce krále Proka.

Pokusil se zahubit dvojčata Romula a Rema, syny boha války Marta a vestálky Rhey Silvie, příští zakladatele Říma. Oba chlapci se však zachránili, a když vyrostli, patřičně se mu po-

mstili. – Podrobnosti viz v hesle *Romulus*.

AMYKLÁS

(2. pád *Amykla*, lat. *Amyclas*) – syn krále Lakedaimona a jeho manželky Sparty, spartský král.

Se svou manželkou Diomédou měl dva syny: starší Kynortás se stal po jeho smrti spartským králem, mladšího Hyakintha nešťastnou náhodou zabil bůh Apollón. Jižně od Sparty založil Amyklás město Amykly, pozdější rodiště bratrů Kastora a Polydeuka a sester Klytaimnéstry a Heleny, významných postav řeckých mýtů.

AMYKOS

(2. pád *Amyka*, lat. *Amycus*) – král Bebryků v Bithýnii, syn boha moře Poseidóna a nymfy Melie.

Byl nesmírně silný a vychloubal se, že je nejlepší pěstní zápasník na světě. Cizinci se jeho zemi (na severozápadním pobřeží Malé Asie) zdaleka vyhýbali, protože každého hned přinutil k pěstnímu zápasu, v němž ho zmrzačil nebo rovnou zabil. Když se u břehu jeho země zastavili Argonauté, aby doplnili zásoby na cestu do Kolchidy, přijal je nevlídně a nazval je tuláky. Poté vyzval nejsilnějšího z nich, aby s ním změřil síly, má-li k tomu odvahu. Přihlásil se Diův syn Polydeukés, rovněž vynikající boxer, a ve druhém kole, když si museli oba po těžkém boji už odpočinout, mu strašným úderem pěstí rozbil lebku.

Kromě tohoto Amyka známe z mýtů ještě tři další: jeden byl synem obra Talóa a vyhnal prý z Kréty krále Ídomenea, druhý byl Kentaur a třetí trojský věstec.

Zápas Amyka s Polydeukem se z antiky zachoval na čtyřech vázových malbách. Nejstarší asi z počátku 5. století př. n. l., je v Muzeu di Spina ve Ferrafe, další jsou v pařížské Národní knihovně, v bostonském Muzeu umění a v římské Ville Giulia.

AMYTHÁÓN

(2. pád *Amytháona*, lat. *Amythaon*) – syn iólského krále Kréthea a jeho manželky Týry, otec věstce Melampoda a hrdiny Bianta.

Byl předkem mnoha slavných reků (nejznámější z nich je Amfiaráoš z války „sedmi proti Thébám“) a několika stejně slavných věštců. Sám se ničím zvláštním nevyznamenal, ale jeho jméno se přesto často v mýtech vyskytuje: jeho potomci se s oblibou nazývali Amytháonovci.

ANAXIBIA

(2. pád *Anaxibie*) – dcera mykénského krále Átreia a jeho manželky Áeropy.

Provdala se za fockého krále Strofia, a když byl její bratr Agamemnón po návratu z trojské války v Mykénách zákeřně zavražděn, ujala se jeho syna Oresta a vychovala ho společně se svým synem Pyladem. Později přijala do svého domu Orestovu sestru Élektru, která se po pomstě na Aga-

memnonových vrazích provdala za Pylada.

ANDROGEÓS

(2. pád *Androgea*, lat. *Androgeus*) – syn krétského krále Mínoa a jeho manželky Pásifay.

Zvítězil na sportovních hrách v Athénách a athénský král Aigeus, který nepřenesl přes srdce porážku domácích reprezentantů, ho z hněvu zabil. Král Mínoš vyslal nato proti Athénám veliké loďstvo a donutil je, aby mu za trest posílali každých devět let, nebo dokonce každý rok sedm mladíků a sedm dívek. Předhazoval je pak obludě Mínoťtaurovi – dokud ji s pomocí Androgeovy sestry Ariadny nezabil athénský hrdina Théseus.

ANDROMACHA

(2. pád *Andromachy*; řec. *Andromaché*, lat. též *Andromache*) – dcera krále Étióna z mýsských Théb, manželka vrchního velitele trojských vojsk Hektora.

Byla krásná, vznešená a ušlechtilá, vzor milující manželky a starostlivé matky. Žila šťastně až do dne, kdy se na březích Tróady vylodilo achajské vojsko, aby dobylo Tróje. Tou chvílí na ni dolehly útrapy války, jichž není ušetřena žena žádného vojáka, tím méně statečného muže, jenž klade vojenskou povinnost a čest nad vlastní život. Za války ztratila otce a sedm bratrů, které jí v jediném dni zabil achajský vojévůdce Achilleus; matku jí usmrtila bohyně Artemis. Nejvíce však trpěla strachem

o život svého manžela. Nikdy nevěděla, zda se jí vrátí z bojiště živý, i když byl válečník, jemuž se z nepřátel kromě Achillea nikdo nevyrovnal. „Odvahe tvoje tě zahubí,“ řekla mu při posledním loučení, „uvnitř hradeb se braň, nechceš-li učinit sirotkem svého syna a vdovou ženu – jinak tě Achajci společným útokem skolí a Trója ztratí svůj štít!“

Osud však chtěl, aby se její neblahá předtucha splnila: Hektór při obraně svého rodného města v hrdinském boji s Achilleem padl a po něm padla i Trója. Zbavená ochránce dostala se pak Andromacha do rukou Achilleova syna Neoptolema, který si ji odvedl jako otrokyni do Fthíe.

Podle tehdejšího válečného práva musela Andromacha sdílet s vítězem lože; porodila mu také syna (Molossa). Podle pozdějších pověstí zachycených zčásti Vergiliem, se po letech provdala za Hektorova bratra Helena, kterého si Neoptolemos rovněž odvedl do otroctví. Když dostali svobodu, vystěhovali se na západní pobřeží Épeiru, kde si vybudovali nové město. Přesto však neustále truchlila pro mrtvého Hektora a syna Astyanakta, který zahynul při dobývání trojského hradu. Nakonec se prý vrátila do Mýsie a založila tam město, jež nazvala po svém synovi, kterého měla s Helenem, Pergamon.

Andromacha je jednou z postav Homérových básní, jimž byl určen „od Dia neblahý los, aby se příštím pověstny staly“. Její vyobrazení se zachovalo na velkém počtu vázových maleb; mezi nejzná-

mější patří *Andromacha s malým Astyanaktem* na attické amfoře z doby kolem roku 460 př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně) a *Hektorovo loučení s Andromachou* na měsidle z Chalkidy z počátku 5. století př. n. l. (ve Würzburgském muzeu). Známe ji také z několika reliéfů, povětšinou římských kopií řeckých děl (v římském a neapolském Národním muzeu). Novodobí umělci se k ní často vraceli, zejména francouzští klasicistní malíři (A.–L. Girodet, P. N. Guerin, Marais aj.). J. L. David byl za obraz *Bolest a nářek Andromachy nad mrtvým Hektorem* z roku 1783 jmenován členem pařížské Akademie krásných umění.

První básnička v dějinách literatury, Sappó z Lesbu, jí věnovala skladbu *Svatba Hektora a Andromachy* (začátkem 6. století př. n. l.),

Andromacha s malým Astyanaktem. Podle červenofigurové malby na attické amfoře z doby kolem roku 460 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Eurípides ji povýšil na hlavní postavu tragédií *Andromacha* a *Trójaniky* (koncem 5. století př. n. l.) a také jiní básníci a dramatikové se k ní často vraceli. V novověku se stala titulní hrdinkou Racinyovy tragédie *Andromacha* z roku 1667 (zhudebněné Saint-Saësem roku 1903), setkáváme se s ní v Schillerově básni *Hektorovo loučení*. Nejnověji ji uvedl na scéně H. Wendt v opeře *Andromacha* (1932) a F. Bruckner v dramatu *Pyrrhus a Andromacha* (1953).

Přes všechna antická i moderní zpracování jejich osudů si však prvenství zachovává slavné „Loučení Hektora s Andromachou“ ze šestého zpěvu *Íliady*. Má jen asi sto veršů a nejstarší básník Řecka a Evropy dosáhl jimi jednoho z vrcholných výtvorů světové poezie.

ANDROMEDA

((2. pád *Andromedy*; řec. *Andromedé*, lat. *Andromeda*) – dcera etiopského krále Kéfea a jeho manželky Kassiopeie, manželka hrdiny Persea.

S Perseem se seznámila za zvláštních okolností: bezmocně přikovaná ke skále na mořském pobřeží, kam si pro ni měla přijít mořská obluda Kétos. Tuto obludu poslal do Kéfeova království bůh moře Poseidón, aby tak pomstil urážku svých dcer a vnuček, jíž se dopustila Kassiopeia, když prohlásila, že je krásnější než všechny mořské nymfy dohromady. Obluda ničila celé království a boj proti ní byl marný. Kéfeus se proto obrátil na Ammónovu věštinu v Libyi a ta mu po-

radila, že zemi může zachránit jedině tehdy, obětuje-li obludě svou dceru. Když se to dozvěděl lid, přinutil ho, aby rady věštinu uposlechl. Osud však Andromedě neurčil záhubu: právě ve chvíli, kdy se k ní už obluda blížila, objevil se Perseus.

Mladý hrdina se dostal do Kéfeovy země cestou z ostrova Gorgon, kde zabil neměnně nebezpečnou obludu Medúsu. Jakmile spatřil ohroženou Andromedu, bez váhání prohlásil, že ji zachrání, dostane-li ji za manželku. Andromeda i její rodiče s tím rádi souhlasili a Perseus se připravil k boji. Připevnil si na nohy okřídlené sandály, které mu umožňovaly létat, a opásal se kouzelným zahnutým mečem, který mu zajišťoval vítězství v každém boji. Přes tuto výzbroj i Perseovu nesmírnou odvahu byl boj dlouho nerozhodný; obluda se pochopitelně nechtěla vzdát kořisti ani života. Nakonec těžce zraněná obluda vylezla ještě na břeh, aby v smrtelných křečích Andromedu rozsápala, ale Perseus ji tam několika údery meče dobil. Andromeda byla zachráněna a brzy nato se v Kéfeově paláci slavila její svatba.

Nastala však malá komplikace: Andromeda byla už předtím zasnoubena s Kéfeovým bratrem Fineem. Když jí hrozilo smrtelné nebezpečí, nehnul sice prstem, aby ji zachránil, tím důrazněji však uplatňoval své právo nyní. Vtrhl s velkým průvodem ozbrojenců do svatební síně, nazval Persea lupičem nevěst a žádal, aby mu Andromedu vrátil. Marně Kéfeus namítal, že pozbyl na ni právo,

Perseus osvobozuje Andromedu. Tizianův obraz z roku 1555 (Wallaceova sbírka v Londýně)

když souhlasil s jejím obětováním, marně bránil svůj nárok i Perseus. Fíneus svým průvodcům přikázal, aby se Andromedy zmocnili násilím, a sám se vrhl na Persea s kopím. Jakmile neozbrojený Perseus viděl, že se nemůže ubránit, zvolal na své přátele, aby odvrátili zrak. Nato vytáhl z brašny hlavu Medúsy, která byla tak strašná, že při pohledu na ni každý zkameněl. Fíneus i jeho ozbrojenci se v tom okamžiku změnili v kamenné sochy.

Po svatbě se odebrala Andromeda s Perseem na ostrov Serifo, kde žila jeho matka Danaé, a potom do Argu, kde se stal Perseus králem. Tam mu dala četné potomky, z nichž mnozí se stali významnými postavami řeckých bájí; z jejich pravnuků byl i hrdina Héraklés. Po smrti přenesli bohové Andromedu na nebe. Dnes září na noční obloze

spolu se svým manželem Perseem i se svými rodiči Kéfeem a Kassiopeiou.

Andromeda je pro hvězdáře souhvězdím, které u nás nikdy nezapadá; pro umělce je rovněž „věčně zářícím“ námětem. Její osudy zpracovali mnozí antičtí básníci a dramatikové; nejslavnější dílo s tímto námětem, Eurípova tragédie *Andromeda* (z roku 412 př. n. l.) se však nezachovalo. V novověku se k tomuto námětu vrátil jako první Calderón v *Andromedě a Perseovi* (kolem roku 1640) a po něm Corneille v *Andromedě* (1650), nejnovější jeho dramatizace pochází od A. Bruzza (1953).

Z děl výtvarných umělců byl ve starověku nejproslulejší Nikiův obraz *Perseus a Andromeda* z druhé poloviny 4. století př. n. l.; známe ho z napodobenin na nástěnné malbě v Pompejích z doby

kolem roku 70 n. l. (dnes v neapolském Národním muzeu). Vázových maleb s náměty tohoto mýtu se zachovalo čtrnáct (převážně z počátku 5. století př. n. l.). Mezi reliéfy zaujímá přední místo *Perseus a Andromeda* asi z 3.–2. století př. n. l. v Kapitolském muzeu v Římě, mezi mozaikami stejnojmenné dílo z poloviny 2. století n. l. v muzeu Bardo v Tunisu.

Z novodobých umělců zaujal její příběh nejvíc snad P. P. Rubense: jeho *Perseus a Andromeda* z let 1620–1621 je v berlínských Státních muzeích, stejnojmenný obraz z let 1638 až 1640 je v petrohradské Ermitáži (považuje se za jeho barevně nejlepší dílo) a třetí obraz ze stejné doby je v madridském Prado. Slavný Tizianův obraz *Perseus a Andromeda* z doby kolem roku 1555 a stejnojmenný obraz Lemoinův z doby kolem roku 1730 je ve Wallaceově sbírce v Londýně; v římské Ville Borgheze je *Andromeda osvobozovaná Perseem* od R. Mañettiho z roku 1589, v Ermitáži také *Perseus a Andromeda* od R. Mengse z doby kolem roku 1742. V pražské Národní galerii máme *Andromedu a Persea* od M. Willmanna z doby kolem roku 1695 (Perseus se tam však vznáší na okřídleném koni Pégasu) a od A. Procházky (1940). Ze sochařských děl je nejznámější monumentální sousoší P. Pugeta *Perseus osvobozuje Andromedu* z roku 1684 (dnes v pařížském Louvru); u nás vytvořil sochu *Andromedy* B. Benda.

Andromediny osudy inspirovaly i hudebníky. První jí věnoval operu M. A. Charpentier (1682), dále pak M.

Haydn (1775) a F. Maurice (1931). Zpěvohru *Andromeda a Perseus* složil W. Kempe (premiéru měla roku 1781 ve Vídni) a stejnojmennou pantomimu A. Vančura (roku 1787 v Petrohradě).

ANCHÍSÉS

(2. pád *Anchisa*, lat. *Anchises*) – dardanský král, syn krále Kapya a jeho manželky Themidy.

Na všech obrazech a sochách je zobrazen jako vetřechý stařec. V mládí však vynikal mužnou krásou, takže se do něho zamilovala bohyně lásky a krásy Afrodita a porodila mu syna Aineia. Když Achajci napadli Tróju, zachoval neutralitu, ačkoli ho s trojským králem Priem spojovaly příbuzenské vztahy. Do války zasáhl teprve poté, když Achajci vyplnili město jeho spojenců Lyrnéso. Vyslal do Tróje silné vojsko, jehož velitelem se stal Aineiás, a sám se tam přestěhoval. Její pád přežil; Aineiás ho vynesl na zádech z hořícího města. Po zničení Tróje odplul s Aineiem a s ostatními trojskými uprchlíky na západ. Novou vlast Trójanů a Dardanů však už nespáčil. Za plavby do Itálie zemřel a byl pohřben na Sicílii.

Z četných vyobrazení Anchísovy záchrany vynikají zejména dvě; Berniniho sousoší *Aineiás zachraňuje Anchisa a Askania z hořící Tróje* z let 1618–1619 (v římské Ville Borghese) a stejnojmenný doplněk G. Romana na Raffaelově fresce *Požár Borgia* z let 1514–1517 (ve Vatikáně). Vázových maleb, jejichž ná-

mětem je jeho záchrana, známe z antiky téměř půl stovky; jedna ze sošek zobrazujících *Aineia s Anchísem* pochází od etruského umělce asi z přelomu 6.–5. století př. n. l.

ANKAIOS

(2. pád *Ankaia*, lat. *Ancaeus*) – jména dvou méně významných hrdinů z řeckých mýtů.

První z nich byl lovec z Arkadie, který se zúčastnil s hrdinou Meleagrem nebezpečného lovu na kalydónského kance a při tom zahynul. Podle jedné verze stalo se to tak proto, že jako málo známý mladík se chtěl vyrovnat slavným hrdinům a přecenil svou sílu. Podle druhé se vrhl na kance, jenž byl už zasažen šípem lovkyně Atalanty, aby dokázal, že žena nemůže ve zbrani předčít muže. Tak či onak, raněné zvíře ho rozsápalo.

Druhý Ankaios byl jedním z účastníků slavné výpravy Argonautů do Kolchidy. Když prý u Symplégad zahynul kormidelník Tífys, nastoupil na jeho místo a úspěšně přivedl loď Argó do mateřského přístavu Iólku.

Na antických památkách výtvorného umění se setkáváme jen s Ankaiem z mýtů o Meleagrově. Je zobrazen na několika vázových malbách s výjevy z *Lovu kalydónského kance*, ale jeho identifikace není vždy nesporná.

ANNA

(2. pád *Anny*) – v antice poměrně málo časté ženské jméno.

Z Vergílie známe Annu, která byla sestrou karthaginské královny Dídóny. Když se Dídó nemohla rozhodnout, zda má do smrti zachovat věrnost svému zavražděnému manželovi Sychaeovi, nebo se má provdat za vůdce trojských uprchlíků Aineia, kterého bouře zahnala do Karthágy, přemlouvala ji, aby se z osobních i státních důvodů provdala za Aineia. Po Aineiově odplutí se pak marně snažila zabránit Dídónině sebevraždě.

Jiná Anna, plným jménem Anna Perenna, byla jednou ze starobylých římských bohyň. O jejím původu a funkci neměli jasno už ani antičtí autoři. Víme jen tolik, že k její počtě se konaly každoročně slavnosti v háji u prvního milníku Flaminiovy silnice, jež byly spojené se značným konzumem vína.

ANTAIOS

(2. pád *Antaia*, lat. *Antaeus*) – syn boha moře Poseidóna a bohyně země Gaie, obr nezdolné síly.

Žil v Libyi a přinutil každého, kdo přišel do jeho země, aby s ním zápasil; v zápase ho pak přemohl a bez milosti zabil. Posledním jeho soupeřem byl Héraklés, který se dostal do Libye cestou za zlatými jablky Hesperoven, jež měl z rozkazu krále Eurysthea přinést do Mykén. Při zápase odhalil Héraklés tajemství jeho síly: když totiž Antaios cítil, že slábne, pevně se přimkl ke své matce zemi a síla se mu vrátila. Héraklés ho tedy vyzdvihl do vzduchu: obr odtržený od rodné země pozbyl síly a Héraklés ho zardousil. Právem

vítěze se pak zmocnil i Antaiovy manželky Tingy, s kterou měl pak syna Sófaka, zakladatele dnešního města Tanger.

Antaiův příběh patří mezi nejznámější z řecké mytologie. Z antiky se zachovalo téměř třicet vázových maleb s *Héraklovým zápasem s Antaiem*, mezi nimi jedna od Eufronia (z let 510–500 př. n. l., dnes v pařížském Louvru). Už v době, jež se počítá ještě do středověku, inspiroval k stejnojmennému obrazu i soše A. Pollaiuola (kolem roku 1470); později Tintoretta, H. B. Griena, G. B. Tiepola, bratry Carracciovy a mnohé jiné. Ze sochařských děl s tímto námětem je snad nejznámější *Héraklés a Antaios* od G. da Bologna z doby kolem roku 1570 (v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni). Za zmínku stojí i Antaiova socha od neznámého mistra z doby kolem roku 1720 v Lobkovickém paláci v Praze.

ANTEIA

(2. pád *Anteie*, lat. *Antea*) – dcera lyckého krále Iobata a manželka tírynthského krále Proita.

Do mýtů se dostala pro svou nestoudnost a záludnost. Pokusila se svést mladého hrdinu Bellerofonta, a když ji odmítl, z uražené samolibosti ho obvinila, že ji sváděl k nevěře, a požádala svého manžela, aby ho za to zabil. Bellerofontés z toho šťastně vyvázl (o tom v příslušném hesle), a když ho později Anteia znovu obtěžovala, zbavil se jí tím, že ji svrhl do moře. Její dcery

měly rovněž nevalnou pověst: opovrhovaly bohem Dionýsem, povyšovaly se nad Diovu manželku Héro a nakonec byly od bohů potrestány šílenstvím.

O Antei se poprvé zmiňuje Homér v *Íliadě*; v pozdějších zpracováních tohoto mýtu vystupuje však Anteia pod jménem Stheneboia, například ve stejnojmenném dramatu Eurípidově. Protože pod tímto druhým jménem se stala nakonec známější, uvádíme podrobnosti jejího příběhu v hesle *Stheneboia*.

ANTÉNÓR

(2. pád *Anténora*, lat. *Antenor*) – rádce trojského krále Priama, manžel Athéniny kněžky Théany.

Těšil se všeobecné vážnosti pro svou moudrost a lásku k právu; nikdo z Trójanů ho v tomto ohledu nepředčil. Stejně vážnosti požíval i pro statečnost svých šesti synů, kteří padli při obraně Tróje. Ífidamanta a Koóna mu zabil v boji vrchní velitel achajských vojsk Agamemnón. Démoleonta Achilleus, Archelocha veliký Aiás, Akamanta vůdce Kréťanů Mériónés a Pedaia vůdce dúlichijských oddílů Megés. Když trojský spojenec Pandaros zmařil příměří, na němž se předtím Achajci a Trójané dohodli, vystoupil Anténór na trojském sněmu s návrhem, aby Priamův syn Paris vrátil Meneláovi manželku Helenu, kterou mu unesl, protože jinak povedou Trójané válku proti právu, jež skončí záhubou Tróje. Jak známo, Priamos ani Paris Anténorův návrh nepřijali, a

ve válce, která pak vzplála s ještě větší silou, Trója nakonec padla.

Anténór byl jediný z předních Trójanů, kterého vítězní Achajci pro jeho snahu o smírné ukončení války ušetřili. Podle římské tradice odplul ze zničené Tróje na západ a po šťastné plavbě se usadil v Itálii, kde založil město Patavium, dnešní Padovu.

ANTERÓS

(2. pád *Anteróta* dosl. „Protíláska“) – mladší bratr boha lásky Eróta.

Zmínky o něm se vyskytují až v poměrně pozdních literárních pramenech; Ovidius ho nazývá mstitelem zhrzené lásky. Z vázových maleb, mezi nimi dvou Dúridových, ho však známe už ze 6.–5. století př. n. l. – Viz heslo *Erós*.

ANTIFATÉS

(2. pád *Antifata*, lat. *Antiphatēs*) – král Laistkýgonů, národa obrů a lidožroutů.

K břehům jeho říše připlul se svým loďstvem král Odysseus, když se vracel z trojské války. Podle obyčeje poslal k němu vyslance, aby se dotázali, zda může vystoupit na břeh. Antifatés však jednoho z nich ihned nabodl na rožeň a upekl si ho k večeři. Ostatní Laistkýgoni nebyli o nic lepší než jejich král; přepadli kotvící loď, rozbili je balvany a ze zajatých mužů si připravili hody. Pouze jediná loď unikla tomuto osudu, protože kotvila daleko od přístavu. Na ní se potom Odysseus se zbytky svého

vojska zachránil a pokračoval v plavbě do vlasti.

Kromě tohoto Antifata, jehož jméno se v antice stalo hanlivou přezdívkou vládců, kteří se chovali nevlídně k vyslancům, známe z Homéra ještě dva jiné. Jeden z nich byl řadovým trojským bojovníkem, druhý byl otcem krále Oikleia a dědem hrdiny Amfiaráa z války „sedmi proti Thébám“.

ANTIGONA

(2. pád *Antigony*, řec. *Antigoné*) – dcera thébského krále Oidipa a jeho manželky a matky Iokasty, jedna z největších postav řecké mytologie a světové dramatické literatury.

Zásluhu na její proslulosti má Sofoklés: jeho *Antigona* patří spolu s *Králem Oidipem* mezi nejvýznamnější díla řeckého klasického dramatu a je dodnes živou součástí dědictví antické kultury. Původně byla Antigona jednou z epizodických postav starých thébských mýtů o Oidipovi a o válce „sedmi proti Thébám“; v pozdějších podáních vyrostla v hrdinku skutečně klasické velikosti a ušlechtilosti. V tomto pojetí ji pak Sofoklés přetvořil v nositelku konfliktu mezi „proměnlivými zákony“ vládců, jejichž porušení vyvolává trest panovníků, a „věčnými zákony“ morálky a náboženství, jejichž přestoupení přináší obecnou hanbu a má za následek trest bohů. A nejen v nositelku, ale i v tragickou oběť tohoto konfliktu.

Svou ušlechtilost a oddanost vyšším nepsaným zákonům morálky dokázala Anti-

gona poprvé při vypovězení svého otce z vlasti. Oidipús musel opustit Théb, protože vyšlo najevo, že nevědomky zabil vlastního otce a oženil se s jeho ovdovělou manželkou Iokastou, tj. se svou matkou. Iokasté se nato z hrůzy oběsila a Oidipús se v zoufalství oslepil. Thébský lid, který si ho do té doby vážil a pro jeho zásluhy o stát miloval, se najednou začal domáhat, aby byl zbaven trůnu a jako „poskvrna města“ vypovězen. Iokastin bratr Kreón nešťastného Oidipa nejdřív hájil, ale když se k žádosti o jeho vypovězení připojili i Oidipovi synové Eteoklés a Polyneikés, dohodl se s nimi o rozdělení moci a Oidipa vyhnal. Mladší Oidipova dcera Isména zachovala sice otci svou lásku, ale Antigona ji navíc dokázala. Dobrovolně odešla se slepým otcem do vyhnanství, aby ho ochraňovala a pomáhala mu snášet osud.

Brzy po Oidipově a Antigonině odchodu z Théb se Eteoklés a Polyneikés dostali do sporu o vládu: Eteoklés se přitom spojil s Kreontem a Polyneika vyhnal. Polyneikés uprchl do Argu a našel si tam spojence, s jejichž vojskem se vypravil proti Thébám. Snažil se získat na svou stranu i Oidipa, protože se z věštby dozvěděl, že v boji o Théb, sám padneš zalit krví. A věz, že s tebou zhyne i Eteoklés. Tak rozdělil Oidipús dědictví rovným dílem mezi své syny.“

Oidipova kletba se splnila: oba bratři ve vzájemném souboji zahynuli a thébským králem se stal Kreón. Po vítězství nad Argeji vypravili Thébáné Eteoklovi nádherný pohřeb. Polyneikovu mrtvolu nechali však z Kreontova příkazu nepohřbenou pod hradbami jako trest za to, že přivedl před Théb, cizí vojsko.

Není pochyb, že Polyneikés se válkou proti rodnému městu dopustil zločinu. Byl však Eteoklés bez viny? A mohl Kreón jen právem vítěze odsoudit Polyneika k nejhroznější potupě a k věčnému trestu? Vždyť jeho nepohřbené tělo bylo vydáno napospas supům a divokým psům a jeho duše nemohla bez pohřbu sestoupit do říše mrtvých a nalézt tam klid. Kreontovo rozhodnutí bylo snad z hlediska státu správné, odporovalo však vyšším zákonům, které přikazují mrtvého pohřbít. A odporovalo zejména nejposvátnějším zákonům, jimiž jsou svázáni příbuzní. Antigona se proto rozhodla prokázat padlému bratrovi poslední službu bez ohledu na to, že Kreón pohrozil trestem smrti každému, kdo by jeho zákaz porušil. Pokusila se přemluvit k účasti na pohřbu i sestru Ismenu, nepřemohla však její strach. Vypravila se proto k Polyneikově mrtvole sama.

Kreón postavil nedaleko Polyneikovy mrtvoly strážce, který měl každého, kdo by ji chtěl pohřbít, zajmout a předvést ho do paláce. Bohové však Antigonin zbožný čin schválili. Rozpoutali bouři a zahalili pole před hradbami mračnem prachu, takže strážce spatřil Antigonu, teprve když posypala Poly-

neikovu mrtvolu hlínou a tak ji symbolicky pohřbila. Přivedl ji ihned ke Kreontovi, který ji zahrnul nadávkami a žádal, aby se přiznala k zločinu. Antigona svůj čin nezapřela: „Porušila jsem zákon vládce, zato jsem však splnila povinnost k mrtvému bratrovi podle nepsaných zákonů a vůle bohů. Provedla jsem nikoli zločin, nýbrž zbožný čin, a je-li zbožnost podle světských zákonů trestná, smrti se nebojím a spíš po ní toužím.“

Antigonina slova Kreonta rozzuřila. Rozhodl, že musí svůj čin zaplatit životem a s ní i její sestra Isména, o níž byl přesvědčen, že jí při pohřbu pomáhala. Bojácná Isména našla v sobě odvahu sdílet Antigonin osud. Antigona to však nepřipustila. Thébský lid, který se shromáždil na nádvoří Kreontova paláce, stál mlčky. Uznával, že Antigona jednala správně, když splnila vyšší zákon, než je zákon krále, ale strach před Kreontem mu zavřel ústa. Jedině Haimón, Kreontův syn a Antigonin snoubenec, našel odvahu, aby se proti krutému rozkazu postavil. Nej dřív otce prosil o milost pro Antigonu, pak ho přesvědčoval, že jednala správně a že i lid s jejím činem souhlasí, nakonec ho obvinil, že porušil zákon bohů, a varoval ho, že splnění jeho rozkazu přivodí další smrt. Kreón byl však příliš uchvácen hněvem, aby o Haimonových slovech uvažoval. Místo odpovědi rozkázal, aby Antigonu ihned popravit, a to přímo na nádvoří a před Haimonovým zrakem. Thébský lid se přes svůj strach proti tomu vzepřel, a protože byl stejně jednotný

jako rozhodný, Kreón musel ustoupit. Nařídil, aby tedy Antigonu zazdili do královské hrobky: nemá-li odejít mezi mrtvé, nemá zůstat ani mezi živými.

Sotva stráže Antigonu odvedly, objevil se před Kreontem věštec Teiresiás, aby mu oznámil, že spatřil zlověstná znamení. Bohové mu dali najevo, že jsou rozhněváni bezbožným zacházením s Polyneikovou mrtvolou a Antigoniným potrestáním, a žádají Kreonta, aby svou vinu napravil. Kreón se nejdřív na Teiresia obořil, pak se však ze strachu před pomstou bohů rozhodl jejich příkaz splnit. Vystrojil Polyneikovi pohřeb a po skončení obřadů odešel ke královské hrobce, aby Antigoně vrátil svobodu. Nenašel ji však už živou: oběsila se na stuze pohřebního roucha.

Antigona obětovala život, ale dosáhla vítězství. Král se musel podrobit vyšším zákonům a jeho osud sa stal varovným příkladem pro všechny, kteří se domnívají, že stojí nad zákony. Jeho syn Haimón si před mrtvolou své snoubenky vrazil do hrudi meč a jeho žena Eurydika spáchala ze žalu nad synovou smrtí sebevraždu. Opuštěn všemi žádal Kreón bohy o jediné: aby ho zbavili života a dali mu tak z milosti to, co určil Antigoně z trestu.

Sofoklés složil *Antigonu* kolem roku 442 př. n. l.; tragédii *Oidipús na Kolónu*, jejíž děj předchází *Antigoně*, vytvořil asi o pětatřicet let později, těsně před smrtí (roku 406 př. n. l.). Je málo děl, která měla takový vliv na evropskou dramatickou tvorbu (a vůbec kulturu): Hegel nazval

Antigonu „absolutním vzorem tragédie“ a vystihl tak význam, který jí byl zejména v 18. a 19. století přisuzován. Stala se nejen vzorem „tragédie vůbec“, ale i podkladem pro četná přepracování a napodobení. Žádné z nich ovšem původní Sofoklova *Antigonu* nepřekonalo a mnohé ani nepřežilo.

Dramatických děl, k nimž dala tato tragédie podnět nebo základní myšlenku, vzniklo takové množství, že se při jejich výčtu musíme omezit na nejznámější a nejnovější. Roku 1922 napsal *Antigonu* J. Cocteau, roku 1926 L. Stojanov, roku 1939 A. Maliszewski a R. Wörner, roku 1942 J. Anouilh, roku 1948 B. Brecht (*Antigone-Modell*) a K. Bervinská, roku 1959 D. Smole, roku 1956 F. Lützkendorf (*Kyperská Antigona*), roku 1962 C. Hubalek (*Hodina Antigony*).

Operu *Antigona* složil už roku 1773 J. Mysliveček; po méně známých skladatelích roku 1927 A. Honegger, roku 1949 C. Orff, roku 1963 L. Pipkov. Scénickou hudbu k Sofoklově *Antigoně* složil roku 1841 F. Mendelssohn-Bartholdy; u nás roku 1930 O. Jeremiáš, roku 1933 I. Krejčí (přepracovanou roku 1959) a roku 1957 V. Sommer (předehru).

Výtvarná zpracování námětů z mýtu o Antigoně jsou ve srovnání s dramatickými méně významná: starověká stejně jako novověká.

ANTILOCHOS

(2. pád *Antilocha*, lat. *Antilochus*) – syn pylského krále Nestora a jeho manželky Eurydiky.

Byl vzorem achajské mládeže před Trójou: vynikající běžec, neohrožený odvážný bojovník, obratný řidič válečného vozu, obětavý až za smrt. Vždy bojoval v první řadě a zabil deset významných trojských válečníků. Pro svou statečnost a přímost byl nejmilejším Achilleovým druhem po Patroklovi. Zahynul v bitvě na trojské pláni, když vlastním tělem zachytil oštěp, který vrhl proti jeho otci etiopský král Memnón. Jeho popel smíchali Achajci s Achilleovým a Patroklovým a uložili jej do společné hrobky, na kterou navršili vysokou mohylu z hlíny – podobnou těm, jež dodnes hlásají slávu dávných reků na březích Dardanel.

Podle některých pověstí přišel Antilochos před Tróju až v pátém roce války, a to proti přání svého otce Nestora. Tento *Antilochův příchod do Tróje* zachycuje vázová malba ze začátku 5. století př. n. l. (v berlínských Státních muzeích). *Antilocha jako bojovníka* známe z vázové malby ze stejné doby (v pařížském Louvru), *Antilochovu smrt* zobrazuje vázová malba ze začátku 6. století př. n. l. (v Univerzitním muzeu ve Philadelphii). Jeho postavu známe i z děl etruských umělců; na jedné z uren asi ze 4.–3. století př. n. l. se setkáváme s výjevem *Achajci odnášejí z boje mrtvého Antilocha* (v římské Ville Giulia).

ANTINOOS

(2. pád *Antinoos*, lat. *Antinous*) – syn Eupeithův, jeden z uchazečů o ruku královny Pénélopy.

Zeus a Antiopa. Rembrandtův lept z roku 1659

Když se Pénélopin manžel Odysseus dlouho nevracel z trojské války, domnívali se mnozí, že zahynul. Na jeho dvoře se sešlo nakonec přes sto mužů, kteří nabízeli Pénélopě manželství; Antinoos byl z nich nejdotěrnější. Odysseus ho proto po svém návratu potrestal jako prvního: v proslulém „boji s nápadníky“ mu prostřelil hrdlo.

Známa socha *Antinoos* ve Vatikánském muzeu (a v četných replikách a kopiích v jiných sbírkách), kterou považoval zakladatel klasické archeologie J. J. Winckelmann za „jednu z nejpůsobivějších, jež se ze starověku dochovaly“, nezobrazuje však tohoto neslavného hrdinu z *Odyseie*, ale stejnojmenného oblíbence císaře Hadriana, který se roku 130 n. l. utopil v Nilu. Smrt podstoupil dobrovolně, neboť podle věštby měl se o léta, o která zkrátil svůj život, prodloužit život tehdy nemocného Hadriana. Jako zachránce svého života ho Hadrianus prohlásil potom za boha.

ANTIOPA

(2. pád *Antiope*, řec. *Antiope*) – dosti časté ženské jméno v mýtech i historii.

Z mýtů známe tři jeho významné nositelky. Jedna z nich byla vůdkyně Amazonek a Héraklés ji zabil na výpravě za zlatým pásem královny Hippolyty. Přenechal ji pak svému příteli Théseovi, který si ji odvedl do Athén a vzal si ji za manželku. Stihl ji tragický osud: zamilovala se do něho, což sice nebylo žádné neštěstí, ale když Amazonky přitáhly k Athénám, aby ji osvobodily, vypravila se s ním proti svým bývalým družkám a v boji zahynula.

Jiná Antiopa byla manželkou makedonského krále Piéra, který dal svým devíti dcerám jména Múz. Tyto dívky vyzvaly jednou ve své domýšlivosti Múzy k soutěži ve zpěvu. Byly však přemoheny a bohové je za trest proměnili ve straky.

V thébských mýtech se setkáváme s Antiopou, která byla dcerou krále Nyktea (podle jiné verze říčního boha Ásópa) a milenkou nejvyššího boha Dia. Měla s

ním dva syny, slavného sílaka Zéthta a ještě slavnějšího hudebníka Amfíona, kteří se stali později thébskými králi.

Antičtí malíři a sochaři zobrazovali nejčastěji Théseovu manželku Antiopu. Zachovala se na deseti vázových malbách (nejstarší jsou v mnichovském Antikváriu, v Thébském muzeu a v Metropolitním muzeu v New Yorku) a na několika římských kopiích hellénistických soch. Pozornosti novodobých umělců se naproti tomu více těšila Diova milénka: A. Correggio namaloval kolem roku 1520 *Antio-pin spánek* a J. A. Watteau kolem roku 1720 *Dia a Antiopu* (oba dnes v pařížském Louvru). Známý je také Rembrandtův lept *Zeus a Antiopa* (z roku 1659). Tragédii o thébské *Antiopě* složil Eurípides; bohužel se nezachovala.

ANÚBIS

(2. pád *Anúbida*, lat. *Anubis*) – řecké, resp. latinské jméno egyptského boha Anupa.

U Egyptanů byl Anup bohem zemřelých, mumifikace a pohřbiš. Zobrazovali ho v podobě člověka se šakalí hlavou nebo jako sedícího šakala s dlouhým ušima. Jeho kult pronikl do řecko-římského světa v době hellénismu. Anúbis byl pak považován za služebníka bohyně Isidy a boha Serapida. Řekové a Římané jeho protějšek ve svém panteonu neměli; vzhledem k jeho funkci byl mu nejbližší „průvodce duší zemřelých“ Hermés (Mercurius).

Mnohá z Anúbidových vyobrazení, která se zachovala z posledních století př. n. l. i z pozdějších dob, nejsou již egyptského, ale řecko-římského původu. Od egyptských se však dají rozeznat pouze z okolností nálezů.

ANXUR

(2. pád *Anxura*) – bůh podsvětí u italského kmene Volšků, Římany později ztotožněný s nejvyšším bohem Jovem.

Anxura uctívali Římané pod jménem Juppiter Anxur. Jeho kult měl hlavní středisko v Terracine (jihovýchodně od Říma), která se za Volšků nazývala Anxur. Pozůstatky tamějšího chrámu Jova Anxura pocházejí však až z 1. století př. n. l.

Se jménem Anxur se setkáváme i u Vergilia. V *Aeneidě* se tak jmenuje jeden ze spolubojovníků rutulského krále Turna, Aeneova nepřítele.

APATÉ

(2. pád *Apaty*) – bohyně klamu a sám klam, dcera bohyně noci Nykty zrozená bez otce.

Vycházela z temnoty mezi lidmi na zem i mezi bohy na Olymp; proti její moci byl každý bezbranný, dokonce sám nejvyšší bůh Zeus. Že jí lidé ani bohové neprokazovali úctu, je docela pochopitelné. Občas ji však vzývali podvodníci, ale ti také dávali přednost mnohem vznešenějšímu bohu obchodníků a zlodějů Hermovi. Podle řeckých mýtů byla starší než Kronos, Zeus a ostatní bo-

hové i lidé, což jistě není nezajímavé.

Jako s dcerou bohyně Nykty se s Apaté setkáváme poprvé v Hésiodově skladbě *Zrození bohů* (z 8.–7. století př. n. l.), jako se zosobněním klamu zejména v tragédiích. Známe ji také z několika vázových maleb z 5. století př. n. l. (dvě s jejím jménem jsou v Národním muzeu v Neapoli) a z jedné nástěnné malby z Pompejí.

APIS

(2. pád *Apida*) – řecké i latinské jméno Hapiho, posvátného býka starých Egyptanů.

Egyptský kult Apida si vysvětlovali Řekové mýtem, podle kterého měl prý první egyptský král Epafos podobu býka, protože nejvyšší bůh Zeus proměnil jeho matku a svoji milénku Íó v krávu, aby ji tak ukryl před očima žárlivé manželky Héry.

Egyptským mýtům je tento výklad cizí. Uctívání býka bylo v Egyptě součástí prastarého kultu zvířat; posvátný býk Hapi byl považován za vtělení boha Ptaha, stvořitele bohů a lidí, a za symbol plodnosti. Egyptští kněží ho chovali ve zvláštní „svaté stáji“ u Ptahova chrámu v Memfidě (Mennoferu). Po smrti ho mumifikovali a pohřbili na pohřbišti v dnešní Sakkáry, jež nazývali Řekové Serapeion (a Římané Serapeum).

Řeky a Římany kult Apida čili Hapiho odpuzoval; ale při své náboženské snášenlivosti jej respektovali. V hellénistické době pronikl však tento kult i na řeckou půdu; doklady o něm máme

z Chalkidy a Priény. Příliš se však nerozšířil.

APOLLÓN

(2. pád *Apollóna*; lat. *Apollo*, 2. pád *Apollina*) – syn nejvyššího boha Dia a Titánky Léty, bůh světla a slunce, ochránce života a pořádku, neomylný střelec a věštec.

Narodil se na ostrově Délu, kam uprchla jeho matka před strašným hadem s dračí hlavou Pýthónem, který ji pronásledoval z rozkazu žárlivé Diovy manželky Héry. Délos byl tehdy plovoucí ostrov, který se zmítal ve vlnách, a nebyl proto zvlášť bezpečným útočištěm. Pronásledovaná Létó neměla však jinou volbu, neboť Héra vyslovila kletbu, že nemá najít kousek pevné země, kde by mohla Diovy děti porodit. Jakmile však vystoupila na jeho půdu, stal se zázrak: z hlubin moře se vynořily náhle dvě skály, které zahradily ostrovu i Pýthónovi další cestu. Na hoře Kynthu porodila

pak dvojčata – dceru Artemidu a syna Apollóna.

Když Apollón vyrostl, vznesl se se svým stříbrným lukem do výšin a zamířil k zemi, kde žil Pýthón, aby se pomstil za pronásledování své matky. Našel ho v hluboké rokli pod horou Parnasem, zasypal ho deštěm šípů a po krátkém boji ho zabil. Jeho tělo pak zakopal do země a aby po něm nezbyla ani památka, změnil dosavadní jméno této země Pýthó na Delfy. Na místě svého vítězství založil potom svatyni a věštírnu, aby v ní lidem oznamoval Diovu vůli.

Ačkoli byl Pýthón nestvůra, byl božskou bytostí, a Apollón se musel z jeho zabíjení očistit; jinak se nemohl ujmout svých božských funkcí. Z Diova příkazu se odebral proto do Thessalie a sloužil tam osm let králi Admétovi jako prostý pastýř. Po očištění od prolité krve se vrátil do Delf, které měl po Délu nejraději ze všech míst na zemi. Nezůstal tam však navždy. Když se přiblížila zima, odjel na svém voze taženém bílými labutěmi do země Hyperboreů, kde vládne věčné jaro. Tuto pouť konal pak každý rok: jaro a léto trávil v Delfách, podzim a zimu v krajích věčné svěžesti – nedal-li zrovna přednost pobytu mezi bohy na vysokém Olympu.

Apollónův příchod na Olymp nesl s sebou vždy radost a dobrou náladu. Přicházel v čele Múz, bohyň krásných umění, jako jejich uznávaný vůdce. Nikdo z bohů ho nepředčil ve hře na lyru; když zazněla jeho píseň, ztichl i bůh války Arés. Byl Diovým miláčkem stejně jako jeho sestra Artemis a

ostatní bohové na něho dost často žárlili. Lidé ho ctili z mnoha důvodů. Byl přece bohem světla a slunce, bez nichž by nebylo života, a původcem harmonie a krásy, bez nichž by život nestál za mnoho. Chránil lidi ve válkách a nebezpečích, léčil je v nemocích, pečoval o řád stanovený Diem, miloval a odměňoval dobro a trestal zlo. Střely z jeho luku se nikdy nemínuly cíle, jeho trestající šípy byly neomylné a přinášely mor. Stejně neomylné byly i jeho věštby. Nevěštil však sám ze sebe, pouze oznamoval lidem Diovu vůli, a to prostřednictvím věštkyň, zejména delfské Pýthie a Sibyll v jiných věštírnách. Jestliže se tyto věštby někdy nesplnily, měli na tom vinu ovšem sami lidé, kteří si je nesprávně vyložili.

Ve světě bohů a hrdinů hrál Apollón významnou úlohu; sám se stal také hrdinou mnoha příběhů. Známá je například jeho hudební soutěž se Satyrem Marsyem, který doplatil na svou porážku doslova vlastní kůží. Při jiné podobné soutěži s bohem lesů a pastýřů Pánem přišel král Mídás ke svým oslím uším. Podrobnosti o tom jsou v příslušných heslech; to platí i o jeho nešťastných závodech s mladíkem Hyakinthem a kromě jiného o jeho ukrutné mstě na thébské královně Niobě, které zastřelil pro urážku své matky sedm synů. V trojské válce bojoval Apollón na straně Trójanů a všemožně je chránil. Řídil také let šípů, který zasáhl Achillea do paty.

Jako každý z bohů měl i Apollón mnoho milenek. U žen však neměl přes veškerou svou krásu vždy štěstí.

Apollón. Mramorová socha ze západního štítu Diova chrámu v Olympii z konce první poloviny 5. století př. n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

Apollón Belvederský. Římská mramorová kopie řecké sochy, vytvořené pravděpodobně Leócharem kolem roku 330 př. n. l. (Vatikánská muzea)

Jeho první láska, nymfa Dafné, se změnila před jeho očima ve vavřínový strom, aby se před ním zachránila; jeho námluvy odmítly dokonce i dvě smrtelné ženy, Cassandra a Marpéssa. Z jeho potomků se nejvíce proslavili thrácký pěvec Orfeus, kterého měl s Múzou Kallio-pou, dále bůh lékařství Asklépios, kterého mu porodila nymfa Korónis, a Aristaios, syn nymfy Kyrény, který naučil lidi pěstovat včely a dobytek. Za jeho syny se považovali i hudebník Linos, Hé-raklův učitel, a bůh sňatku Hymén, pomocník bohyně Afrodítý.

Apollón byl jedním z nejstarších řeckých bohů; jeho kult se dostal do Řecka pravděpodobně z Malé Asie. Některé mýty kladou jeho ro-

diště přímo na maloasijskou půdu, do háje Ortygie u Efesu. Podle B. Hrozného byl jeho maloasijským předchůdcem chetitský bůh brány Apulunaš. Původně byl Apollón ochranným bohem stád, později měst řeckých kolonistů, nakonec se stal bohem světla a slunce (jeho sestra Artemis pak bohyní lovu, přírody a měsíce) a ještě měl celou řadu dalších funkcí. Některé byly od původních dost vzdálené. Jeli-kož prý připlul do Delf z Kréty na delfínu, stal se například ochráncem mořských cest. V básních se nazývá Ne-omylný střelec, Stříbrnoluký, Jasnozřivý, Světlorodý nebo nejčastěji Zářící (Foibos). Římané převzali jeho kult beze změny od Řeků, a jak se zdá, už před nimi ho od Řeků převzali Etruskové. K jeho počtě se pořádaly v Del-fách na jaře a na podzim o-kázalé slavnosti a každé čtyři roky pýthijské hry (od roku 582 př. n. l. sestávaly z uměleckých a sportovních soutěží a pokládaly se za nejvýznamnější po olympijských). Podobné slavnosti, třebaže s jinou náplní, se konaly také na Délu, v Mílétu a jinde. V Římě se slavily Apollinovy hry od roku 212 př. n. l. Na paměť svého vítězství u Ak-tia roku 31 př. n. l. založil k jeho počtě Augustus ještě aktijské hry.

S Apollónovým jménem jsou spojeny nejslavnější architektonické a sochařské tvory antiky. Nejstarší Apollónův chrám v Řecku, do-dnes zčásti zachovaný, je v Korintu; pochází z poloviny 6. století př. n. l. a zbývá z něj sedm monolitických dórských sloupů. Architektem jeho nejlépe zachovaného

chrámu (v Bassách v Arká-dii) byl spolutvůrce athén-ského Parthenónu Iktínos. Z ostatních jeho chrámů, zpra-vidla spojených s věštními, je třeba uvést na prvním mís-tě delfský. První jeho stavba, ze 7. století př. n. l., padla za oběť požáru a druhá, z konce 6. století př. n. l., zemětře-sení; dnešní jeho nevelké a přesto velkolepé pozůstatky pocházejí až z třetí přestavby kolem roku 330 př. n. l. Roz-lohou jej překonal jeho chrám v Didymách u Mílétu ze 6. století př. n. l., zničený roku 494 př. n. l. Peršany a pak znovu postavený. Význa-mem vynikal jeho chrám na ostrově Délu, v němž byla v letech 478–454 př. n. l. po-kladna řeckých států sdruže-ných v tzv. Délském spolku. Velké a výstavné chrámy měl Apollón také v Syrakúsách a Selinúntu na Sicílii (z 6. a 5. století př. n. l.), v maloasij-ské Alabandě a Hierapoli, v Klaru u Kolofónu, v Rhodu, v Kúmách u Neapole a jinde; společný chrám s Athénou měl v Argu. V Římě mu po-stavili už koncem 5. století př. n. l. chrám za Karment-skou bránou, další mu dal vy-budovat po roku 31 př. n. l. Augustus na Palatinu. – Jen pro zajímavost: „Apollónův chrám“ máme i u nás. Podle plánů J. Kornhäusela jej po-stavili v letech 1817–1819 v zámeckém parku v Lednici na Moravě.

Z Apollónových antických soch vyniká především tzv. *Apollón Belvederský* („vzor mužské krásy“), římská kopie řecké bronzové sochy z druhé poloviny 4. stol. př. n. l. připisované Leócha-rovi, dále *Apollón Músagetés* („Apollón vůdce Múz“), ko-pie originálu asi z poloviny 4.

století př. n. l. připisovaného Skopovi, *Apollón Sauroktonos* („Apollón zabíjející ještětěrku“), kopie Práxitelova díla z druhé poloviny 4. století př. n. l., a *Apollón Kitharódos* („Apollón s kitharou“), kopie řeckého originálu asi ze 3. století př. n. l. Všechny tyto sochy jsou dnes ve Vatikánských muzeích v Římě; četné antické kopie těchto i jiných soch jsou zejména v římském a neapolském Národním muzeu. Mezi jeho nejlepší vyobrazení zachovaná v řeckém originálu patří *Apollón* ze západního štítu Diova chrámu v Olympii asi z let 460–450 př. n. l. (dnes v Olympijském muzeu) a mramorový *Apollón* podle Kalamidovy sochy z doby kolem roku 450 př. n. l., (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Přibližně stejně staré jsou i etruské sochy Apollóna, zejména známý *Apollón Vejský* (z konce 6. století př. n. l., dnes v římské Ville Giulia). Apollónovým jménem byly donedávna označovány i archaické sochy mladých mužů v strnulém postoji (*kúrou*), povětšinou však neprávem. Co se týče jeho vyobrazení na reliéfech a hlavně vázách, stačí říct, že neexistuje katalog, který by tvrdil, že je zachycuje všechny.

Novověcí umělci nezůstali při zobrazování Apollóna pozadu za antickými. Z množství soch nadprůměrné úrovně uveďme aspoň bronzového *Apollóna* od G. da Bologna z let 1573–1575 (ve florentském Palazzo Vecchio), sousoší *Apollón a Dafné* od G. L. Berniniho z roku 1624 (v římské Ville Borghese), sousoší F. Girar-

Apollónův chrám v Korintu z poloviny 6. století př. n. l. Z jeho 38 monolitických vápencových sloupů stojí dodnes sedm

dona *Apollón a nymfy* z doby po roce 1666 (v zámeckém parku ve Versailles) a *Apollóna s Pýthónem* od A. Rodina z doby kolem roku 1900 (v Rodinově muzeu v Paříži). Z malířských děl se k nim řadí *Apollo a Diana* od L. Cranacha st. z počátku 16. století (v mnichovské Pinakotéce), *Apollón a Múzy* od Tintoretta z doby kolem roku 1580 (v benátské Akademii), *Apollón a Marsyas* od Raffaela z roku 1509 (ve Vatikánských muzeích), *Apollón a Dafné* od P. Veronese z druhé poloviny 6. století (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a stejnojmenný obraz Nicolase Poussina z roku 1665 (v pařížském Louvru).

U nás máme hodnotnou sochu *Apollóna* od M. Brauna z konce 17. století v Národní galerii v Praze a nástěnnou malbu *Apollónův triumf* od C. Carlona z let 1727–1730 v pražském Clam-Gallasově paláci. Jiné podobné nástěnné malby jsou v Lobkovickém paláci na Hradčanech, v letohrádku Amerika na Vinohradech a na několika zámcích. Reliéfy s Apollónem od A. M. del Piomba a H. Campiona z let

1555–1560 jsou v pražském letohrádku Hvězda.

Z básnických děl k Apollónově poctě patří na první místo, přinejmenším z důvodů časové priority, *Hymnus na Apollóna* asi ze 7. století př. n. l., připisovaný Homérovi. Stejnojmenný hymnus složil v první polovině 3. století př. n. l. Kallimachos. Verše mu věnovali i novověcí básníci; z těch, jež si nevyžadují překlad, uveďme *Apollinovu pomstu* a *Hymnus Apollinovi* od J. Vrchlického (z let 1891 a 1894). Ani při nejstručnějším výčtu uměleckých děl spojených s Apollónem nelze vynechat hudební. Ze starověku jsou to dva *Hymny na Apollóna*, jejichž záznam asi z 1.–2. století n. l. obsahuje první známé značky pro melodii, nechceme-li rovnou říci „noty“. Z naší doby je to zejména balet *Apollón Músagetés* I. Stravinského (1928).

Apollónovým jménem nazvali Řekové několik svých měst; jedno z nich v Albánii se dnes jmenuje Pojani, jiné v Bulharsku Sozopol. Nejnověji oživilo jeho jméno i v jiné souvislosti než mytické. Došel je americký kosmický program, při jehož uskuteč-

ňování vstoupil 21. července 1969 první člověk na Měsíc.

APSYRTOS

(2. pád *Apsyrtas*, také *Apsyr-tos*; lat. *Apsyrtus*) – syn kolchidského krále Aiéta.

Podle převládající verze mýtu o Argonautech byl velitelem kolchidského vojska, které vyslal král Aiétés, aby pronásledovalo Argonauty, když se jejich vůdce Iásón zmocnil zlatého rouna. Iásón ho s pomocí jeho sestry Médeie vylákal do opuštěného chrámu na ostrově v ústí řeky Istru (dnešního Dunaje). Tam ho zabil, jeho tělo rozsekal a hodil do řeky. Kolchidčané se potom tak dlouho zdrželi lovením jeho údů, že Argonautům zbyl čas na útěk.

V některých verzích tohoto mýtu se naopak považuje Apsyrtos za malého chlapce, kterého vzala Médeia s sebou na loď, když uprchla s Iásonem z Kolchidy. Argonauty pak pronásledoval sám Aiétés a Apsyrtos rozsekal a zabila Médeia, aby zdržela Aiéta sbíráním jeho údů.

Rozpory v Apsyrtově věku (nebo v transkripci jeho jména) nás nemusí trápit. V mýtech má docela pasívní úlohu a figuruje v nich jen svou smrtí.

AQUILO

(2. pád *Aquilona*) – staré latinské jméno boha severního větru (i severu), nazývaného později pod řeckým vlivem Boreás. – Viz heslo *Boreás*.

ARACHNÉ

(2. pád *Arachny* lat. *Arachne*) – dcera barvíře Idmona z Kolofónu, tkadlena uměleckých obrazů.

Její umění tkát obrazy lidé tak vychválili, že jí to stouplo do hlavy a odvážíla se vyzvat na soutěž samu bohyni Athénu. Kupodivu se jí vyrovnala, ale Athéna její výtvar ze zlosti roztrhala, což zdůvodnila tím, že jeho námetem byla četná milostná dobrodružství bohů, jež se zobrazovat nesluší. Arachné se nato ze žalu oběsila. Athéna v tom však viděla útěk před trestem, nikoli sám trest. Proměnila ji tedy v pavouka, jemuž je souzeno věčně viset a věčně tkát.

Příběh o Arachně se v řeckých textech nezachoval, ani na výtvarných památkách; známe ho jen z *Proměn* římského básníka Ovidia. Zaujal však četné novověké malíře, mezi nimi P. Veronese a P. P. Rubense. Soutěž Arachny s Athénou začlenil též Velázquez do svých *Tkalců kobereců* z doby kolem 1657 (v madridském Pradu). Z jeho básnických zpracování připomeňme aspoň Vrchlického *Arachne* (1899).

ARÉS

(2. pád *Area*; lat. *Mars*, 2. pád *Marta*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho manželky Héry, bůh války.

Válka je příliš složitá a příliš častá, než aby pro ni vystačil Řekům jediný bůh. Nevytvořili si však zvláštní bohy třeba pro válku útočnou nebo obrannou, spravedlivou nebo nespravedlivou apod.,

ale (zcela v souladu se zkušenostmi z praxe) jednoho boha pro válku vedenou moudře, a proto vítěznou, a druhého pro válku vedenou se slepou zuřivostí, a tudíž s nejistým výsledkem. Bohem, vlastně bohyní první z těchto válek se stala Diova dcera Athéna, bohem druhé pak Arés.

Arés byl tedy, přesně řečeno, bohem zuřivé války, válečného vraždění, krvavého boje na bitevním poli. Miloval válku pro válku, nezáleželo mu, proč vypukla, a povětšinou ani jak dopadne. Těšil ho válečný ryk, lomoz zbraní a pach krve, ze záhuby bojovníků měl stejnou radost jako z jejich odvahy. Rubem této lásky k válce (či jejím logickým doplňkem) byla nenávisť k řádu, který bránil jejímu rozpoutání; podporoval každého, kdo byl ochoten porušit mír. Pro tyto

Arés Ludovisi. Římská mramorová kopie řecké sochy z druhé poloviny 4. století př. n. l. (Římské národní muzeum v Termách)

vlastnosti ho neměli rádi bohové ani lidé. Sám nejvyšší bůh Zeus mu několikrát řekl do očí, že je mu protivný a kdyby nebyl jeho synem, byl by ho dávno svrhl do temného Tartaru.

Nebylo boje, do něhož by Arés nezasáhl. Doprovázeli ho zpravidla jeho synové Deimos a Fobos, kteří byli zosobněním děsu a hrůzy, před jeho vozem pobíhala bohyně sváru Eris a bohyně válečného vraždění Enyó. Válečné řemeslo ovládal dokonale, ale v boji byl nespolehlivý a brzy podporoval jednu, brzy druhou stranu. Přes svou sílu a obratnost nebyl neporazitelný. Když se mu mysl zatemnila vášní, musel nejednou odtáhnout s nepořízenou. Athéna, která se nikdy nedala unést slepou zuřivostí, nad ním vždy zvítězila. Stalo se dokonce, že podlehl i smrtelnému člověku. V bitvě na trojské pláni ho s Athéninou pomocí zranil kopím vůdce Argejců Diomédés. Arés tehdy zařval bolestí jako deset tisíc chlapů; celé jeho hrdinství bylo totam a s nářkem uprchl z bojiště. Jednou ho také přemohl Héraklés a už předtím podlehl dvěma mladým Gigantům, Ótovi a Efialtovi, kteří ho spoutali řetězy a zavřeli do měděného sudu. Po byl si tam plný třináct měsíců, a kdyby ho nebyl osvobodil bůh obchodu Hermés, byl by tam zůstal k radosti lidí navždy.

Jinak byl Arés docela hezký, urostlý mladý muž, i když poněkud obhroublých vojáckých způsobů, což ovšem působí na mnohé ženy přitažlivě. Zamílovala se do něho sama bohyně lásky a krásy Afrodíta, manželka

hodného, ale nevzhledného boha Héfaišta, a měla s ním pět dětí: Deima a Foba, kteří zdědili všechny nepříjemné vlastnosti Areovy, dále Eróta a Anteróta, kteří byli svou povahou jasně dětmi Afrodíty, a kromě toho krásnou dceru Harmonii. Byl pokládán také za praotce národa bojovných žen Amazonek.

Arés byl pravděpodobně bůh thráckého původu, který se už v mykénské době dostal do řeckého panteonu. Řekové ho uctívali méně než ostatní bohy. V Athénách mu sice zasvětili chrám na Agoře a pahorek Areopagos, kde bylo sídlo nejvyššího soudního dvora, ale to byla spíš výjimečná než obvyklá pocta. Jinak víme jen o jeho chrámě v Argolidě a maloasijském Halikarnassu. Před bojem si řečtí vojevůdcové snažili naklonit spíš Athénu; dokonce ani v militaristické Spartě mu nepřinášeli vzácnější oběti než mladé psy. Tím víc ho však ctili Římané, u nichž se stal pod jménem Mars druhým nejvýznamnějším bohem. (Římského Marta však nelze s řeckým Areem bez dalšího ztotožňovat; podrobnosti o tom jsou v hesle *Mars*.)

Z Areových soch zachovaných z antiky jsou nejznámější tzv. *Arés Borghese*, římská kopie řeckého originálu připisovaného Alkamenovi, z let 420–410 př. n. l. (dnes v pařížském Louvru), a tzv. *Arés Ludovisi*, rovněž římská kopie řeckého originálu, z druhé poloviny 4. století př. n. l. (dnes v Římském národním muzeu v Termách). Známá etruská bronzová socha tzv. *Mars z Todi* asi z poloviny 4. století

př. n. l. (dnes ve Vatikánských muzeích) nezobrazuje pravděpodobně Marta; je to jen její konvenční název. Vázových maleb, na nichž by se dal Arés bezpečně identifikovat, známe kupodivu velice málo. Výjevy z jeho milostného dobrodružství s Afroditou, při němž byl dopaden a spolu s ní spoután Héfaistem, se našly na nástěnných malbách z počátku n. l. v Pompejích.

Z novověkých vyobrazení Area nebo Marta uveďme: Botticelliho obraz *Venuše a Mars* z roku 1486 (v londýnské Národní galerii), Tintorettovu *Minervu a Marta* z roku 1578 (v Dóžecím paláci v Benátkách), Veronesovu *Venuši a Marta* z let 1560 až 1570 (v Metropolitním muzeu v New Yorku), Rubensovy obrazy *Mars korunovaný bohyní vítězství* asi z roku 1612 (dnes v Drážďanské galerii) a pozdější *Martův triumf* (ve Vatikánských muzeích) a Rembrandtovo velké plátno *Mars* z roku 1655 (v Umělecké galerii v Glasgowě).

Ze sochařských děl vzpomeňme aspoň *Marta s Amorem* od B. Thorvaldsena z let 1809–1810 a *Marta a Venuši* od A. Canovy z roku 1816. U nás máme sochu *Marta a Venuše* od A. de Vriese z doby kolem roku 1600 v Obrazárně Pražského hradu; nástropní malby s Martem ze 17. a 18. století jsou ve Valdštejnském a Clam-Gallasově paláci v Praze. Jedno z jeho sochařských vyobrazení se dostalo i do křesťanského chrámu, a to ne lečjakého; je na náhrobku hraběte Šlika v chrámu svatého Víta v Praze (jeho tvůrcem byl M. B. Braun).

Četné sochy a obrazy tohoto antického boha války zdobí šlechtická sídla z pozdního feudalismu i paláce ministerstev válek či obrany v mnoha zemích Evropy a Ameriky. Rozšířeny jsou hlavně kopie *Area Borghese* a *Area Ludovisi*.

ARÉTÉ

(2. pád *Aréty*, lat. *Arete*) – manželka a spoluvládkyně krále Fajáků Alkinoa.

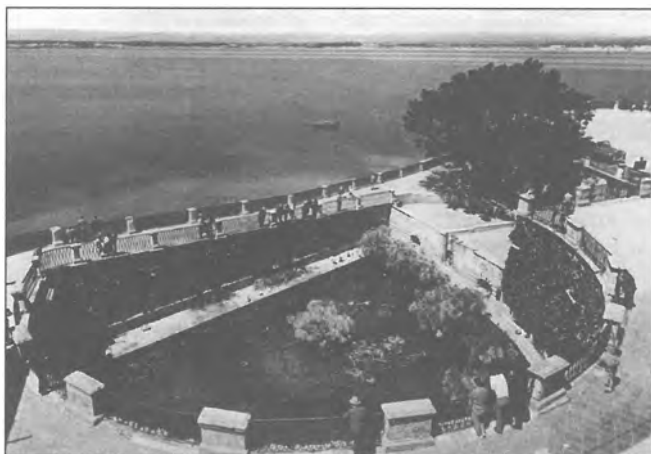
Byla dcerou Rhéxénora, který byl mladším synem prvního krále Fajáků Nausithoa. Když Rhéxénor zemřel, provdala se za jeho staršího bratra Alkinoa, který se stal Nausithovým nástupcem na trůně. Měli dceru Nausikau, která se ujala ithackého krále Odyssea, když cestou z Tróje ztroskotal na moři a našel pak záchranu na březích ostrova Fajáků.

V mýtech je Arété sice epizodickou postavou, ale se sochami nesoucími její jméno se dost často setkáváme v antických sbírkách. Jsou to však sochy zosobněné ctnosti resp. zdatnosti, zvané řecky Arété. Některé zobrazují i ctnost konkrétní osoby např. C. I. Celsa v průčelí knihovny z 2. století n. l. postavené k jeho počtě v Efesu.

ARETHÚSA

(2. pád *Arethúsy*, lat. *Arethusa*) – nymfa stejnojmenného pramene v Syrakúsách.

Původně byla členkou lovecké družiny bohyně Artemidy. Když se jednou po lovu v élidských lesích šla vykous-

„Pramen Arethúsy“ na ostrově Ortygii v Syrakúsách

pat do řeky, spatřil ji bůh této řeky Alfeios a zatoužil po ní. Protože však sama po mužích netoužila, skočila do vody a snažila se mu uplavat. Alfeios byl však lepší plavec a brzy ji dohonil. V posledním okamžiku, když se jí už chtěl zmocnit, zavolala na pomoc Artemidu. Bohyně zasáhla: proměnila ji v proudící pramen a prorazila v zemi dlouhý tunel, který vyústil až na malém ostrově Ortygii před Syrakúsami. Teprve tam spatřila Arethúsa opět světlo světa. Nakonec se však mužům přece jen neubráníla. S bohem moře Poseidónem měla syna Abanta, pozdějšího krále ve Fókidě.

Od starších řeckých autorů známe tento příběh jen z nářek. První jej souvisle zpracoval až v polovině 2. století př. n. l. alexandrijský básník Moschos, po něm římský Ovidius v *Proměnách*.

Z antiky je Arethúsa nejznámější z vyobrazení na syrakúských mincích, zejména na stříbrných tetradrachmách z roku 495 př. n. l. Z novověku pak z opery A.

Campry *Arethusa* (1701) a R. Cassalina (1904) a ovšem ze stejnojmenné básně P. B. Shelleyho (1824). „Pramen Arethúsy“ existuje v Syrakúsách dodnes, a to těsně u mořského pobřeží na ostrově Ortygii. Je bohatý na vodu a obrostlý papyrusem.

ARGONAUTÉ

(řecky *Argonautai*, lat. *Argonautae*, dosl. „Plavci na [lodi] Argó“) – účastníci výpravy za zlatým rounem do Kolchidy.

Organizátorem a vůdcem této výpravy byl hrdina Iásón z thessalského Iólku a podnikl k ní dal iólský král Peliás. Iásón byl syn krále Aisona a vnuk zakladatele Iólku Krétheu; Peliás byl Krétheův nevlastní syn. Ačkoli podle práva měl iólský trůn zdědit Aisón, Peliás ho vyhnal a zmocnil se vlády. Když Iásón dospěl, domáhal se, aby mu Peliás jako zákonnému nástupci vládu vrátil. Peliás s tím vzhledem k jeho síle nako souhlasil, ale stanovil si podmínku, že Iásón dokáže

svou způsobilost k vládě velkým hrdinským činem. Iásón na to přistoupil, a tak mu Peliás uložil, aby mu přinesl zlaté rouno z Kolchidy, které patřilo králi Aiétovi. Toto rouno pocházelo ze zlatého berana, který kdysi unesl do Kolchidy Krétheova synovce Frixu, aby ho tak zachránil před smrtí na obětním oltáři. Král Aiétés je měl pověšené na vysokém stromě v posvátném háji boha války Area, kde mu ho hlídal nikdy neusínající drak.

Zmocnit se zlatého rouna byla podle všeobecného přesvědčení věc takřka nemožná. Už sama cesta do Kolchidy (na dnešním černomořském pobřeží Kavkazu) byla spojena s velkým nebezpečím. Kdyby ji přesto někdo překonal, narazil by na mocné Aiétovo vojsko, a kdyby i nad ním zvítězil, nepochybně by podlehl strašnému drakovi. Peliás ostatně doufal, že Iásón se takového úkolu zalekne, a jestliže ne, že při pokusu o jeho splnění zahyne. Hrdina ovšem úkoly neodmítá a překážky jsou pro něho jen k tomu, aby je překonával.

Iásón Peliův úkol přijal, ale brzy si uvědomil, že mu k jeho splnění síly nestačí. Co však nedokáže jeden člověk, ať je jakkoli statečný, dokáže spojení sil mnohých. Navštívil všechny tehdejší známé hrdiny a požádal je o pomoc. Nakonec jich získal pro svou výpravu rovných padesát. Byl mezi nimi Diův syn Héraklés, chloubka Athén Théseus, slavní bratři Kastór a Polydeukés ze Sparty, král Lapithů Peirithoos, fthijský král Péleus, okřídlení rekové Kalais a Zétés, hrdinové Ídás a Lynkeus, salamínský král

Telamón, kalydónský Meleagros, silák Ankaios, hrdinové Admétos, Týdeus, Eufémos, Oileus, Klytios, Tífys, Héraklův druh Polyfémos a mnozí jiní. Jako hudebník je doprovázel slavný Orfeus, jejich věštce byl Mopsos a lékařem pozdější bůh lékařství Asklépios. Když Arestorův syn Argos postavil rychlou padesátiveslici, jež dostala po něm jméno Argó (což znamená „rychlá“), shromáždili se hrdinové v Íolku a po příslušných obětech se vydali na cestu.

Velitelem lodi byl pocho-pitelně Iásón, jejím kybernetem (jak se tehdy říkalo kormidelníkům) byl silný Tífys a funkci radaru zastával hrdina Lynkeus, který měl tak bystrý zrak, že viděl nejen pod vodu, ale i skrz dřevo a skály. Ostatní hrdinové veslovali a takt jim udával písní a lyrou Orfeus.

Z Pagasského zálivu vypluli Argonauté na modré moře, jež se tehdy ještě nenazývalo Egejské, a zamířili k ostrovu Lémnu, kde vládla královna Hypsipyla. Dostalo se jim tam nadšeného přijetí, protože Lémňanky nedávno vyvraždily všechny muže prý pro nevěru; ve skutečnosti však proto, že mužové je opustili pro zápach, kterým je potrestala bohyně Afro-díta za to, že se nevěnovaly dost horlivě jejímu kultu. Zkušenost je poučila, že život s muži je sice těžký, ale bez mužů nemožný. Argonauté se tam stali předmětem takové pozornosti a Lémňanky jim v každém ohledu natolik vycházely vstříc, že se jim z ostrova vůbec nechtělo. Nebýt Hérakla, který jim rázně připomněl jejich úkol, byli by tam

snad nadosmrti zůstali. Po dvou letech (podle jiné verze už po jedné noci) se tedy vzpamatovali a přes všechny slzy a prosby svých hostitelé, které obšťastnili mnohými potomky, nastoupili na loď, aby pokračovali v cestě.

Když se dostali do Propontidy, dnešního Marmarského moře, přistáli u poloostrova Kyziku, kde žili Poseidónovi potomci Dolíoni, kterým vládl král Kyzikos. Uvítal je přátelsky, vystrojil jim velkou hostinu a před odjezdem je upozornil na hrozné šestiruké obry, kteří žili na protilehlém břehu. Druhého dne na ně Argonauté skutečně narazili, ale Héraklés je v čele malého výsadbku všechny pobil, takže mohli klidně pokračovat v plavbě. Noční vítr jim však loď obrátil a zahnal je zpět ke kyzickým břehům. Obyvatelé je ve tmě nepoznali a pokládali je za piráty. Rozpoutal se nelítostný boj, v němž Iásón zabil vůdce obránců, aniž tušil, že je to sám Kyzikos. Teprve ráno bojovníky rozzlobilo, takže poznali svůj omyl. Tři dny a tři noci slavili pak společnou trýznu za mrtvého krále a ostatní padlé.

Na další plavbě se dostali Argonauté ke břehům Mysie, která ležela na východním pobřeží Propontidy, a tam je postihla těžká ztráta. Tamější nymfy unesly Héraklova mladého druha Hyla, načež se Héraklés a Polyfémos rozhodli nevrátit se na loď, dokud ho nenajdou. Nenašli ho, a tak se nevrátili; Iásón musel odrazit od břehu bez nich. (Héraklés odjel pak do Lýdie a Polyfémos se usadil v nedaleké zemi Chalybů, kde založil město Kios.) Do večera dosáhli pak Argo-

nauté břehů Bithýnie, země na nejzazším severu Propontidy, za kterou se už rozprostíralo Nehostinné (dnešní Černé) moře. Obyvatelé je tam uvítali nepřátelsky. Byli to nevlídní Bebrykové, kterým vládl král Amykos, silák a chvastoun. Tvrdil o sobě, že je nejlepší pěštní zápasník na světě, a každého cizince donutil k zápasu, aby mu to dokázal; v zápase ho pak zabítil. Podle svého zvyku vyzval Argonauty, aby vybrali ze svých řad nejsilnějšího, který by si s ním změřil síly. Přihlásil se Polydeukés a po nelibostném boji mu hroznou ranou pěstí roztránil lebku. Bebrykové se vrhli na Argonauty, aby pomstili královu smrt. Netrvalo však dlouho a po velkých ztrátách museli ustoupit do hor.

Před dalším úsekem cesty, který byl obzvlášť nebezpečný, rozhodl se Iásón pro krátký odpočinek a přikázal Tífyovi, aby zamířil na západ do Thrákie. Když vystoupili na břeh, potkali slepého starce, který se slabostí sotva držel na nohou. S překvapením zjistili, že je to thrácký král Fíneus, proslulý jasnovidce a věstec. Bohové ho potrestali hladem, protože z návodu své druhé manželky uvrhl syny z prvního manželství do temného žaláře. Kdyžkoli zasedl ke stolu, přiletěly Harpyje, okřídlené ženy s ohavným zápachem, a snědly mu jídlo; co nestačily sníst, znečistily výkaly. Argonautům se ho zželelo a rozhodli se, že mu pomohou. Nato vystoupili z jejich řad okřídlení hrdinové Kalais a Zétés, osvobodili uvězněné syny (byli to jejich synovci, protože první Fíneovou manželkou byla jejich sestra Kleo-

patra) a vznesli se do výšky, aby si počkali na Harpyje. Když se objevily, vrhli se na ně a zahnali je až k Plótským ostrovům v Iónském moři. Byli by je i zabili, ale poselkyně bohů Iris oba hrdiny ubezpečila, že bohové už napříště Harpyjím nedovolí Fínea obtěžovat. Vděčný Fíneus za to Argonautům poradil, jak se dostanou přes nedalekou a nebezpečnou úžinu, jež spojuje Propontidu s Nehostinným mořem.

Tuto úžinu, která se dnes jmenuje Bospor, strážily Symplégady, dvě obrovské skály, které se neustále rozestupovaly a srážely, takže se mezi nimi nedalo proplout. Argonauté vypustili podle Fíneovy rady holubici, aby jim ukázala cestu. Když šťastně proletěla (ztratila jen několik pírek z ocasu, jež uvízla mezi skalami), uvěřili, že se to podaří i jim. Opřeli se do vesel, a když se skály rozestoupily, vyrazili kupředu. S pomocí bohyně Athény, která jednu ze skal na chvíli zadržela, podařilo se jim bez úhony (až na malé poškození zádi) úžinou proplout. Symplégady zůstaly pak nehybně stát. Splnila se dávná věštba, že propluje-li mezi nimi loď, budou navěky nehybné.

Když Argó vyplula do vod Černého moře, jež se klidně vlnilo na severní straně úžiny, Argonauté si s úlevou oddychli: nejnebezpečnější úsek plavby měli za sebou. Dlouho pak pluli podél severního pobřeží Malé Asie a bez vzrušujících příhod se dostali až k ostrovu Arétiadě, o němž předtím (a ani potom) nikdo nic neslyšel. Když chtěli přistát, zakroužil nad nimi velký pták a upustil

měděné péro, jež se zabodlo do ramene reka Oilea. Argonauté s údivem poznali, že je to pero jednoho ze stymfálských ptáků, které sem kdysi zahnal Héraklés. Hned nato se objevil nad lodí druhý takový pták, ale hrdina Klytios, výborný lukostřelec, ho sestřelil. Krytí štíty vystoupili pak Argonauté na břeh, aby ptáky zahnali. Nemuseli s nimi však bojovat, protože ptáci se jich polekali a zmizeli za obzorem.

Na Arétiadě čekali Argonauty velké překvapení. Našli tam čtyři úplně vysílené mladíky – syny samotného Frixu. Uprchli z Kolchidy, protože po smrti jejich otce je král Aiétés ukrutně týral. Chtěli se dostat do Orcho-menu, země svého děda, ale cestou ztroskotali. Frixovi synové s radostí přijali zprávu, že Argonauté plují do Kolchidy, aby zbavili Aiéta zlatého rouna, a přes nebezpečí, které dobře znali, se připojili k výpravě. Příštího jitra vyplula Argó na severovýchod a zanedlouho se před její přídíl objevily namodralé vrcholky Kavkazu, pod nimiž ležela Kolchis.

Po přistání přinesli Argonauté oběť bohům a Iásón se dal ohlásit u krále Aiéta, aby ho požádal o zlaté rouno. Pokud by mu je král chtěl vydat dobrovolně, nemínil použít násilí. Aiétés ovšem usuzoval po svém: nevěřil, že by tolik hrdinů přijelo pouze pro zlaté rouno, a domníval se, že je přivedli Frixovi synové, aby se s jejich pomocí zmocnili vlády. Po ostré výměně názorů, při nichž chtěl hrdina Telamón použít jako argument meče, Iásón krále ujistil, že splní jakýkoli úkol, vydá-li mu pak zlaté rouno,

a potom že ihned se všemi druhy z Kolchidy odjede. Aiétés si tedy pro Iásona vymyslel: aby zoral pole boha války Area železným pluhem, do něhož zapřáhne ohnivé býky; dále aby toto pole osil dračími zuby, z nichž vyrostou ozbrojení vojáci; a konečně, aby tyto vojáky pobil. Jestliže to vše vykoná, dostane zlaté rouno.

Jak se Iásonovi podařilo splnit tento složitý úkol, o tom se hovoří v příslušném hesle. Zde tedy jen tolik, že největší zásluhu na tom měla Aiétova dcera Médeia, mocná kouzelnice, jež se na první pohled do Iásona zamilovala. Aiétés mu přesto rouno nevydal, a tak je Iásón s pomocí Médeie, která uspala strážného draka, z Areova háje ukradl. Odesl je na loď, a když na ni nastoupila i Médeia, jeho druhové se chopili vesel a s příznivým větrem v zádech se za tři dni a noci dostali do Skýthie, kde zakotvili v ústí řeky Istru, dnešního Dunaje.

Radost Argonautů z úspěšného splnění úkolu netrvala však dlouho. V ústí řeky Istru se brzy objevily kolchidské lodě s pronásledovateli, jež vedl Aiétův syn Apsyrtos. Iásón se cítil v právu, jelikož podmínky k získání zlatého rouna splnil, a rozhodl se svou kořist nevydat. Protože boj proti obrovské přesile Kolchidánů byl bezvýsledný, usoudil, že nejlépe bude použít lsti, a zbavit kolchidské vojsko velitele. S Médeinou pomocí vylákal Apsyrtu do opuštěného chrámu na blízkém ostrově a tam ho zabil. Jeho tělo pak rozsekal a naházal do řeky. Zatímco vyděšení Kolchidáné lovíli z kalných

Příběhy Argonautů. Gobelíny podle J. F. de Troye z konce 18. století na královském zámku ve Windsoru

vod Apsyrtovy údy, Argó jim rychlými údery vesel unikla proti proudu Istru daleko na západ.

Víme dobře, že z Dunaje nevede žádné rameno do Jaderského moře; Řekové to však v dobách vzniku mýtu o Argonautech nevěděli, a tak se loď Argó bez potíží dostala po Istru do Illýrského moře, odtud po řece Éridanu (dnešním Pádu) do Rhodanu (dnešní Rhóny) a odtamtud do Tyrhénského moře, až nakonec zakotvila u ostrova, kde žila kouzelnice Kirké, dcera boha slunce Hélia. Jako Médeina příbuzná očistila Iásona i Médeiu od prolité krve a poradila jim, jak překonají nebezpečí, jež na ně na cestě do Iólku číhá. Vděčně vzpomínali jejích rad, zejména když se dostali do úžiny mezi Skyllou a Charýbdou, kterou pak šťastně propluli, a když Orfeus překonal svým zpěvem líbezné hlasy Sirén, jež je lákaly do záhuby. Po dlouhé plavbě, za které zdolali také nebezpečné víry mezi obrovskými skálami Planktami, přistáli na ostrově blaženého národa Fajáků.

Král Fajáků Alkinoos přijal Argonauty podle svého zvyku přátelsky a připravil jim bohatou hostinu. Na druhý den přistála však u břehu jeho ostrova kolchidská loď a její velitel ho požádal, aby mu vydal Médeiu. Alkinos rozhodl, že jeho žádosti vyhová, jestliže patří Aiétovi; je-li však Iásonovou manželkou, nemá na ni už otec právo. Ještě téhož dne uzavřel Iásón s Médeiou manželství a Kolchidáné se museli s nepořízenou vrátit.

Po odpočinku u Fajáků vypluli Argonauté k řeckým břehům. Když však byly na dohled, strhla se prudká bouře a zahнала je na širé moře. Lynkeus ztratil orientaci a po dlouhém bloudění uvízl u písčiny břehů Li-bye. Protože nemohli nalézt cestu z mělčiny, rozhodli se na radu tamějších mořských nymf, že přenesou loď přes poušť k otevřenému moři. Po hrozných útrapách, vysílení vedrem a žízní, dostali se do zahrad Hesperoven, za nimiž spatřili třpytivou hladinu. Spustili Argó na vodu, ale brzy zjistili, že ne-

jsou na moři, nýbrž na jezeře, jež patřilo Tritónovi. Vystoupili na břeh a přinesli bohatou oběť. Tritón je za to převedl úžinou plnou vírů k moři, po němž pak dopluli na Krétu.

Na Krétě čekala Argonauty poslední překážka: měděný obr Talós, který z Diova rozkazu chránil říši knósského krále Mínóa, je nechtěl pustit na břeh. Médeia ho však svými kouzly zahubila. Když si pak doplnili zásoby vody, zamířili na sever. Kolem ostrovů v krásném moři se dostali konečně šťastně zpátky do thessalského Iólků.

Tak skončila slavná výprava Argonautů. Její účastníci se po velkolepých obětech bohům vrátili do svých domovů a slíbili si, že se budou každé čtyři roky scházet, aby si v společné soutěži prověřili, zda si udržují sílu a obratnost, kdyby si snad museli opět vzájemně vypomoci. Organizací této soutěže pověřili Hérakla. Vybral pro ni místo v krásném údolí mezi řekami Alfeiem a Kladeem v Élidě, jež zasvětil olympskému Diovi: podle něho dostaly tyto soutěže jméno olympijské hry.

Jaké byly další osudy Iásona a Médeie a ostatních Argonautů, dočteme se v příslušných heslech. Zde však aspoň tolik, že Iáson nakonec vládu nad Iólkem nezískal a zahynul jako vyhnanec pod troskami zetlelé lodi Argó. Zlaté rouno se propadlo do nenávratna; po mnoha staletích se však vynořilo v západní Evropě jako exkluzivní šlechtický řád. – Olympijské hry se udržely jak známo dodnes, i když s

přestávkou půldruhého tisíciletí po jejich zrušení císařem Theodosiem I. roku 394 n. l.

Mýtus o Argonautech je neobyčejně starý, dokonce i na řecká měřítka. S jednotlivými jeho epizodami se setkáváme (jako s narážkami na všeobecně známé příběhy) už u Homéra. Mezi jeho jednotlivými verzemi je pochopitelně mnoho rozporů, a to jak v průběhu událostí, tak v zeměpisných údajích i osudech hrdinů, rovněž synchronizace s ostatními mýty je nesnadná. Existovaly nepochybně i verze, které se písemně nezachovaly, podle malby na váze z konce 5. století př. n. l., která je v Britském muzeu, Iáson v Kolchidě s drakem bojoval, ve Vatikánských muzeích je malba na číši asi z 5.–4. století př. n. l., kde má Iáson hlavu v dračí tlamě atd. Souborně zpracoval příběhy Argonautů teprve ve druhé polovině 3. století př. n. l. Apollónios Rhodský ve čtyřdílném eposu *Argonautika*. Po něm v 1. století n. l. ve stejnojmenném nedokončeném eposu římský básník Valerius Flaccus.

Motivy z bájí o Argonautech se zachovaly z antiky na více než stovce vázových maleb (hlavně z 5. století př. n. l.) a desítkách reliéfů. Většinou zobrazují epizody související s jednotlivými hrdiny, zejména s Iásonem, Héraklem a Théseem. Výjimečné postavení mezi těmito díly má tzv. *Orvietský kráter* s Argonauty z doby kolem roku 450 př. n. l. (v pařížském Louvru) a tzv. *Cista Ficoroni*, bronzová skříňka ze 4. století př. n. l. s rytinami výjevů z výpravy Argo-

nautů (v římské Ville Giulia).

Z novověkých umělců se k hrdinům výpravy za zlatým rounem vrátil už v polovině 15. století některý z Pesselinových žáků obrazem *Iáson a Argonauté* (dnes v Metropolitaném muzeu v New Yorku) a brzy po něm E. de Roberti obrazem *Argonauté opouštějí Kolchidu* (v londýnské Národní galerii). Za renesance a baroka se staly výjevy z tohoto mýtu oblíbeným námětem nejen pro velká plátna, ale i pro fresky a gobelíny. Uveďme z nich cyklus fresek *Příběhy Argonautů* od B. Bianka z let 1625–1630 ve Valdštejnském paláci v Praze a cyklus gobelínů podle J. F. de Troya *Iáson a Argonauté*, který pochází z konce 18. století a zdobí dnes přijímací síň královského zámku ve WindSORU.

Výprava Argonautů se těší stále živému zájmu i u novověkých básníků a spisovatelů. Roku 1660 napsal drama *Zlaté rouno* P. Corneille, roku 1826 drama *Argonauté* F. Grillparzer (jako druhou část trilogie *Zlaté rouno*), roku 1889 hru *Argonauté na Lémnu* V. Ilić. Jako román zpracoval jejich příběhy R. Graves (*Zlaté rouno*, 1944). Nikoli o mytických hrdinech, ale o osudu španělských vystěhoalců v USA mluví román B. Ibáneze *Argonauté*; stejný námet a název, jenže o řeckých vystěhoalcích, má i stejnojmenná hra K. Assimakopula. Pod názvem *Argonauté* vyšel u nás též výběr z díla řeckého básníka a nositele Nobelovy ceny J. Seferise (1973).

ARGOS

(2. pád *Arga*, lat. *Argus*) – jméno několika postav z řeckých mýtů a kromě toho Odyseova starého psa.

Nejznámější z nich byl stooký pastýř, který vynikal neobyčejnou bdělostí. Bohyně Héra ho proto pověřila, aby hlídal její kněžku Íó, kterou záletný Zeus proměnil v krávu. Při této službě přišel Argos o život; bůh Hermés ho na Diovu žádost monotónní písní uspal a poté zabil. Nehledě k jeho neúspěchu při hlídání Íó ožívá jeho jméno v názvech detektivních a hlídacích útstavů.

Jiný Argos byl synem Arestora z Íólku a s pomocí bohyně Athény postavil proslulou loď Argó, na které se vypravil Iásón s padesáti řeckými hrdiny za zlatým rounem do Kolchidy. Cestou do Kolchidy se setkal Iásón s mladíkem, který se rovněž jmenoval Argos. Byl to syn Frixa, kterého unesl kdysi zlatý beran do Kolchidy.

Ze všech nositelů tohoto jména lákal umělce nejvíc stooký pastýř Argos; při jeho zobrazení se však s přesným počítáním jeho očí nezdržovali. Nejznámější obraz s tímto námětem, *Argos, Hermés a zakouzlená Íó* od P. P. Rubense (asi z let 1635–1638), je ve sbírkách Drážďanské galérie.

Jméno Argos nese též významné město v Argolidě, podle mýtů i archeologických nálezů jedno z nejstarších v Řecku (na severovýchodním Peloponnésu). U Homéra se tak označovalo občas celé Řecku a pod Argejci se rozuměli, stejně jako pod Achajci nebo Danay, všichni Řekové.

ARIADNA

(2. pád. *Adriadny*, řec. *Adriadné*) – dcera krétského krále Mínoa a jeho manželky Pásifay.

Dodnes se mluví o „Ariadnině niti“: označuje se tak vodítko, jež umožňuje orientaci ve spleťtých situacích a jejich řešení. Tuto nit (resp. celé klubko nití) dala Ariadna athénskému hrdinovi Théseovi, když připlul na Krétu, aby zabil obludu Mínótaura v knósském labyrintu. Po vstupu do labyrintu měl Théseus klubko rozvíjet a po zabití Mínótaura se měl zas podle rozvinuté nitě dostat ze spleťtých chodeb k východu. Kromě tohoto klubka nití dala mu Ariadna pro boj s Mínótaurem i meč. Vodítko přece k řešení těžkého úkolu nestačí, je třeba mít i potřebné prostředky. A ovšem i schopnosti a odvahu – to je však u hrdiny samozřejmé.

Théseus se dostal na Krétu tak, že se dobrovolně přihlá-

sil mezi sedm mladíků, které měl spolu se sedmi dívkami každých devět let odvádět athénský král Aigeus krétskému králi Mínoovi jako trest za to, že mu při athénských hrách zabil syna Androgea (ze žárlivosti, že porazil domácí závodníky). Tyto oběti čekal hrozný osud: Mínos je předhazoval polo-býku-poločlověku Mínótaurovi, aby je roztrhal a sežral. Před záhubou mohla zachránit athénské mladíky a dívky jedině Mínótaurova smrt, a tak se Théseus rozhodl, že ho zabije. S pomocí Ariadny, která se do něho hned po přistání na Krétě na první pohled zamilovala, se mu to také podařilo.

Zabít Mínótaura nebyla ovšem maličkost. Théseus a Ariadna se právem obávali Mínoova trestu, a proto co nejrychleji i se zachráněnými mladíky a dívkami z Kréty prchli. Pod plnými plachtami pluli až k ostrovu Naxu, kde se zastavili na noc. Ve snu se zjevil Ariadně bůh Dionýsos

Spící Ariadna. Římská mramorová kopie řecké sochy asi z 3.–2. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

a přikázal jí, aby na Naxu zůstala, protože se s ní míní oženit. Marně se proti tomu bránila a marně se vzpíral i Théseus, který ji chtěl přivést do Athén jako svou manželku. Vůli boha bylo nutno splnit.

Hluboce zarmoucen pokračoval pak Théseus bez Ariadny v plavbě do Athén. V žalu nad její ztrátou zapomněl dokonce vyměnit černé plachty na své lodi za bílé, aby už zdáli hlásaly králi Aigeovi šťastný návrat. O následcích, které mělo toto opomenutí, jakož i dalších Théseových osudech se dočteme v příslušných heslech. Tady jen tolík, že Ariadna se potom skutečně stala Dionýsovou manželkou a že Théseus se oženil (mnohem později a nešťastně) s její mladší sestrou Faidrou.

Ariadnino manželství s Dionýsem bylo rovněž nešťastné; provdala-li se žena za muže z vyššího rodu, dostane zpravidla pána a ne manžela. Žalem po Théseovi se tak dlouho trápila, až se nad ní smilovala bohyně Artemis a zastřelila ji šípem. Bohové ji pak přenesli na nebe a určili jí místo poblíž souhvězdí Hadonoše.

Mýtus o Ariadně je velice starý; jeho počátků se téměř nelze dopátrat. Je to první známý příběh o tragickém údělu milující ženy, a protože jeho osou je vnitřní zápas mezi láskou a povinností, mezi možností dosáhnout štěstí a nutností vzdát se štěstí, neustále láká umělce k novému zpracování. A nejen antické, a nejen básníky: důkazem toho je množství obrazů a soch renesančních i moderních mistrů, a zejména

množství hudebních zpracování.

Ariadnin příběh je vždy podstatnou součástí vypravování o Théseovi; samostatné básně jí věnovali zejména Catulkus a Ovidius. Už ve středověku se k jejímu osudu vrátil Chaucer (14. stol.), v novověku pak Lope de Vega (1621) a Corneille (1672), také A. Gide (1946) a M. Yourcerarová (1963).

Z antických soch patří mezi nejznámější *Spící Ariadna*, kopie hellénistického díla asi z 3.–2. století př. n. l. (ve Vatikánských muzeích, v replikách i v jiných sbírkách) a *Hlava Ariadny* z druhé poloviny 4. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách), z reliéfů *Théseus a Ariadna* asi z 2. století n. l. (v Kapitolském muzeu v Římě) a sarkofág *Dionýsos a Ariadna* z doby kolem roku 200 n. l. (v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani, o něco mladší též v pařížském Louvru), z maleb snad *Svatba Ariadny a Dionýsa* z konce 1. stol. př. n. l. (ve Ville dei Misteri v Pompejích), z mozaik *Svatba Dionýsa a Ariadny* z konce 2. století n. l. (v muzeu Bardo v Tunisu) a z 3. století n. l. (v Archeologickém muzeu v Soluni). Jinak výjevy z jejího života se zachovaly i na velkém počtu řeckých vázových maleb (většinou z 5. století př. n. l.).

Z děl novověkých výtvarných umělců, inspirovaných tímto mýtem, patří na přední místo obrazy *Bacchus a Ariadna* od Tiziana z roku 1523 (v Národní galerii v Londýně) a od Tintoretta z let 1578 až 1580 (v Dóžecím paláci v Benátkách) *Triumf Bakcha a Ariadny* od A. Car-

racciho z let 1598–1604 v římské Galerii Farnese; ze soch nepochybně *Ariadna* od A. Rodina z let 1880–1890 (v několika variantách v Rodinových muzeích v Paříži a Philadelphii). Sochu *Ariadny* vytvořil u nás J. Mařatka roku 1904 a barevnou litografii *Ariadna na Naxu* roku 1924 W. Nowak.

Z četných hudebních zpracování Ariadnina osudu uveďme především operu *Ariadna* C. Monteverdiho (z roku 1608), dále stejnojmennou operu G. F. Händela (z roku 1733), opery *Ariadna a Bakchos* od M. Maraise (1696) a *Ariadna na Naxu* od R. Strausse na text H. von Hofmannsthal (z roku 1912). Tři významná hudební díla pocházejí od našich skladatelů: melodram *Ariadna na Naxu* od J. Bendy (premiéra roku 1775), dále opera *Ariadna* od J. S. Kussera (premiéra roku 1693) a hlavně poslední operní dílo B. Martinů *Ariadna* (premiéra roku 1963), zpracované jako „velká metafora příběhu, který může být skutečným příběhem ze života kohokoli z nás“.

ARÍKIA

(2. pád *Aríkíe*, lat. *Aricia*) – dcera krále Pallanta, bratra a úhlavního nepřítele athénské královny Aigea.

Provdala se za Aigeova vnuka Hippolyta, který ihned po svatbě zahynul, protože jeho otec Théseus uvěřil klivému obvinění, jež proti němu vznesla jeho nevlastní matka Faidra, a přivolal na něho trest boha moře Poseidóna. Podle jedné verze spáchala prý Aríkia nad Hippo-

lytovou mrtvolou sebevraždy. Hippolyta pak bůh lékařství Asklépios vzkřísil a bohyně Artemis ho odvedla do Itálie, kde přijal jméno Virbius. K Artemidině (Dianině) počť založil pak virbius u Nemorenského jezera chrám, u něhož vzniklo později město Aricia (dnešní Ariccia jihovýchodně od Říma).

Podle jiné verze měla prý Arikia s Hippolytem syna Virbia, a tento chrám založil on, nikoli jeho vzkříšený otec. Virbia, ať už Arikiina manželka nebo syna, uctívali později Římané jako boha.

Vznik mýtu o Aríkii, ve kterém se pojí řecké prvky s římskými, se klade do poměrně pozdní doby. Roku 1733 jej zhudebnil v opeře *Hippolytus a Aricia* J. P. Rameau.

ARÍÓN

(2. pád *Aríóna*, lat. *Arion*) – básník a pěvec, zázračně zachráněný delfínem.

Pocházel z Methymny na ostrově Lesbu a jeho otcem byl podle některých zpráv bůh Poseidón nebo blíže neznámý Kúkleús. Po úspěšném zájezdu na Sicílii a v jižní Itálii, kde si svým uměním vydělal mnoho peněz, najal si v Tarentu loď a dal se odvézt do Korinthu. Na širém moři se však námořníci domluvili, že ho zavraždí a oloupí. Když na to Aríón přišel, nabídl jim všechny své peníze, jestliže mu darují život. Protože se báli prozrazení, postavili ho před volbu: buď spáchá sebevraždu na lodi a oni ho po přistání řádně pohřbí, anebo ať skočí

do moře. Po dlouhém jednání přistoupil Aríón na druhou alternativu. Požádal však, aby mu dovolili ještě jednou zazpívat a zahrát na lyru. Když skončil, skočil do vody; ale přesto se neutopil. Jeho zpěv a hudba přilákaly totiž k lodi hejno delfínů, z nichž jeden ho vzal na záda a doplul s ním až k mysu Tainaru, kde ho pak bez úhony vysadil na břeh.

O Aríónově zázračné ochraně kolovalo v antice mnoho pověstí; tato je podle Hérodota, který ji klade do dob korinthského vládce Periandra (627–585 př. n. l.). Jsou také jediným důvodem, proč se Aríón zařazuje mezi mytické nebo polomytické hrdiny. Jeho životopis ani básně sice neznáme, ale o jeho historické existenci není od nejstarších dob sporu. Řekové ho považovali za zakladatele dithyrambu, tj. původně kultovního hymnu na počest boha Dionýsa, z něhož se později vyvinula řecká tragédie.

Aríónových vyobrazení známe z antiky málo; kromě několika vázových maleb, kde není ovšem jeho identita zcela nesporná, jsou to jen poměrně pozdní mozaiky. Jeho příběh inspiroval však řadu novověkých umělců, kteří jej zpracovali v tradičním pojetí. Obraz *Aríón zachráněný delfínem* namaloval P. P. Rubens (asi po roce 1630), obraz *Aríón s lyrou* F. Boucher (kolem roku 1730). G. F. Malipiero složil roku 1913 symfonickou báseň *Aríón*.

S motem „Aríón a delfín“ (jakož i s podobnými pověstmi o záchraně Euala z Lesbu a jeho milenky, Posei-

dónova syna Taranta, Melikerta aj.) se v poslední době setkáváme i v přírodovědných publikacích. Podle poznatků z výzkumu života delfínů někteří badatelé připouštějí, že pověst může mít racionální jádro.

ARISTAIOS

(2. pád *Aristaia*, lat. *Aristaeus*) – syn boha Apollóna a nymfy Kyrény.

Oženil se s dcerou thébského krále Kadma Auto-noou a měl s ní dvě děti: syna Aktaióna, kterého mu zahubila bohyně Artemis, a dceru Makridu, která se zasloužila o boha Dionýsa, protože ho po narození živila medem. Řecké a římské mýty ho považují za dobrodince lidstva. Připisují mu zásluhu, že naučil lidi pěstovat dobytek a chovat včely, které prý našel v mrtvém dobytčeti.

Poměrně rozšířený názor starověkých rolníků, že včely se rodí z mrtvého dobytka (protože se občas uchylují do jejich vysušených kůží), uvádí například i Vergilius ve *Zpěvech rolnických*.

ARKÁS

(2. pád *Arkada*, lat. *Arcas*) – syn nejvyššího boha Dia a lykosúrské královské dcery Kallisty.

Když se o jeho narození dozvěděla Diova manželka Héra, proměnila ze žárlivosti Kallistu v medvědi. Po mnoha letech vypravil se jednou Arkás na lov a v hustém lese spatřil právě tuto medvědi. Jakmile na ni namířil šíp, Zeus zasáhl: aby se Ar-

kás nedopustil matkovraždy, proměnil ho rovněž v medvěda. Oba je však odškodnil tím, že je vzal na nebe jako souhvězdí Velkého a Malého medvěda čili podle našeho pojmenování Velkého a Malého vozu. Podle jiné verze proměnil Arkada v souhvězdí Vozataje (Boóta), resp. v jeho nejjasnější hvězdu, která nikdy nezapadá.

Po Arkadovi zůstala však památka i na zemi, a to nejen na obrazech a v básních (ostatně nemnohých). Lykosúrský kraj byl po něm nazván Arkadií a obyvatelé tohoto kraje, proslulí idylickým pastýřským životem, se po něm jmenují Arkadčané. Jeho příběh známe dnes ze jména z Ovidiových *Proměn*.

ARTEMIS

(2. pád *Artemidy*, lat. *Diana*) – dcera nejvyššího boha Dia a Titánky Léty; bohyně lovu a zvěře, vládkyně přírody, též bohyně měsíce.

Byla sestrou boha světla a slunce Apollóna a podle nejrozšířenějších mýtů a bájí se narodila na ostrově Délu. Její matka Létó tam uprchla před drakem Pýthónem, který ji pronásledoval po celém světě, aby ji z příkazu Diovy žárlivé manželky Héry zahubil. Délos byl tehdy ještě plovoucím ostrovem, který se zmítal v mořských vírech, avšak jakmile na něj Létó vstoupila, Zeus zařídil, aby se z mořského dna vynořily dvě skály, které ostrov (a zároveň i Pýthónovi) zahradily cestu. Tam potom porodila na hoře Kynthu dvojčata Artemidu a Apollóna. Podle jiné pověsti je však porodila

v háji Ortygii u Efesu, v jehož blízkosti postavili pak Řekové Artemidě chrám, který se stal jedním z „divů světa“.

Nechť se však Artemis narodila na Délu nebo v Ortygii, byla zřejmě bohyní maloasijského původu; už Chetitě uctívali bohyni lovu Rutamiš a Lýdové bohyni Aritmu, jejímiž posvátnými zvířaty byli jelen a laň. Její kult se rozšířil už v nejstarších dobách po celém řeckém a později i římském světě. Původně byla ctěna jako bohyně vládnoucí přírodě; protože její bratr byl bohem slunce, stala se bohyní měsíce. Jako bohyně přírody byla zároveň bohyní její plodnosti; měla pod svou ochranou lesy, háje, louky, pole a nakonec všechno, co dnes nazýváme rostlinnou výrobou. Jako bohyně plodnosti měla též v kompetenci i porody; své matce Létě pomáhala ihned po narození porodit bratra Apollóna. Do její působnosti spadaly i léčebné prameny; mohla na lidi sesílat šílenství, ochrnutí a náhlou smrt. Nikdy se neprovdala, od samého počátku až do zániku svého kultu zůstala panenskou bohyní. Od nejstarších dob se jí připisovala vášnivá láska k lovu, proto ji také umělci zobrazovali jako lovkyni s lukem a šípy a ve společnosti různých zvířat (labutě, lva, tygra nebo jelena). A protože lov a válka kdysi souvisely, stala se v některých krajích i bohyní války. Ve Spartě jí prý v dávných dobách přinášeli lidské oběti, později však místo nich bičovali před její sochou spartské mladíky, což byla svérázná příprava na utrpení, která je čekala, až se stanou

Artemis Versailleská. Římská mramorová kopie řecké sochy z doby kolem roku 330 př. n. l. připisovaná Leócharovi (Louvre, Paříž)

vojáky. Jako bohyně měsíce byla někdy směřována se Selénou, podobně jako její bratr Apollón s bohem slunce Héliem.

Hlavním zaměstnáním Artemidy byl lov; lovila sama nebo s početnou družinou nymf. Když se nabažila lovu, odcházela obvykle k svému bratrovi do Delf a bavila se tam tancem s Charitkami a zpěvem s Múzami. Z mýtů známe několik jejích zásahů do lidských osudů, jež nám ji ukazují jako ženu spíš tvrdého než laskavého srdce. Mykénskému králi Agamemnonovi nedovedla odpustit, že zabil její oblíbenou laň, a chtěla mu proto přezkazít výpravu proti Tróji; usmířila se s ním, teprve když jí obětoval svou dceru Ífigeneiu. Ukrutně potrestala thébského lovce Aktaióna, protože ji jednou náhodou spatřil nahou; proměnila ho v jelena a dala ho rozsápat

jeho vlastními psy. Když jí jednou kalydonský král Oineus zapomněl přinést oběť, poslala do jeho země obrovského kance, který všechno ničil; k jeho zneškodnění se museli spojit všichni tehdejší hrdinové v čele s Oineovým synem Meleagrem. Ze žárlivosti prý zabila (nebo dala zabít) slavného lovce Órióna. Dodnes je příslovecnou její pomsta na thébské královně Niobě za urážku své matky; zabila jí všech sedm dcer. Známe však i případy, kdy se dala obměkčit omluvou a obětí. Tak se zachránil před jejím hněvem i Héraklés, když chytil její oblíbenou kerynejskou laň. Podrobnosti o tom jsou v příslušných heslech, stejně jako o její pomoci Arethúse, Hippolytovi, Kefalovi a jiným svým ctitelům a ctitelkám.

Pro Řeky byla Artemis ideálem ženské krásy. Podle jejich mýtů se ani nemusela zúčastnit oné nešťastné souťže mezi Hérou, Athénou a Afrodítou, jež vedla nakonec k trojské válce. Její krása nebyla ovšem krásou vznešené dámy, jakou vynikala Héra, ani krásou důstojné a moudré Athény, ani smyslnou krásou Afrodity, ale – jak bychom řekli dnes – krásou sportovkyně, s jakou se setkáváme na hřištích a plavárnách. A sportovně nebo vojensky zaměřeným Řekům (což u nich splyvalo) imponovala Artemis svým vzhledem asi nejvíc. Podobně i Římanům, kteří ji ztotožnili se staroitalskou bohyní Dianou.

Artemidě zasvětili Řekové řadu velkolepých chrámů a svatyní, mezi nimi zejména v attickém Braurónu, ve Spartě, na Délu, v Magnésii nad

Maiandrem, v lýdských Sardech aj.; posvátný okrsek měla i na athénské Akropoli. V Římě jí postavili chrám na Aventinu; z ostatních jejích chrámů v Itálii byl nejvýznamnější v Aricii, kde ji uctívaly hlavně ženy jako Dianu Nemorensis. Nade všemi však vynikal Artemidin chrám v Efesu, první chrám v íonském slohu. S jeho výstavbou bylo započato v polovině 6. století př. n. l., dokončen byl po více než sto letech. Roku 356 př. n. l. jej zapálil Hérostratos, roku 334 př. n. l. byl obnoven podle plánů architekta Deinokrata. Padl za oběť Gótům, zemětřesením a ediktu císaře Theodosia I. z roku 383 n. l. proti pohanickým chrámům. Jeho nepatrné pozůstatky objevil roku 1869 britský archeolog J. T. Wood.

Původně zobrazovali Řekové Artemidu jako bohyni s měsícem, později s křídly a v dlouhém rouchu (takže vypadala jako křesťanští andělé), někdy též jako bohyni plodnosti s množstvím prsů, nakonec jako štíhlou dívku v prostém, vysoko podkasaném a přepásaném šatu bez rukávů, s loveckými sandály a s krátkým účesem. Tak ji známe například ze slavné sochy *Artemidy Versailleské*, římské kopie pravděpodobně Leócharova díla z doby kolem roku 330 př. n. l. (v pařížském Louvru), jež je protějškem *Apollóna Belvederského* (ve Vatikánských muzeích). Socha *Artemidy jako bohyně lovu*, římská kopie hellénistického originálu, je v neapolském Národním muzeu; jiné její lovecké sochy zdobí další muzea. Zachovalo se i několik kopií

a napodobenin archaických soch z Malé Asie, které zobrazují *Artemidu jako ortygijskou bohyni plodnosti*; nejznámější jsou v neapolském Národním muzeu a v Efeském muzeu v Selčuku. Jedna z jejích soch patří mezi pozoruhodné archeologické nálezy z Pompejí, a to už z poloviny 18. století; Artemis tu má vlasy pozlacené (čistým zlatem), roucho bledě modré s červeným lemováním, řemínky na sandálech žluté a růžové, nehty karmínové a rty jasně červené. Nález této sochy, resp. jejího torza, poskytl jeden z prvních důkazů, že Řekové svá sochařská díla kolorovali.

Artemidiných vyobrazení na vázových malbách se zachovalo téměř čtyři sta. Nejstarší z nich je *Artemis s jelenem* z ostrova Mélu asi z poloviny 7. století př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách), nejznámější *Artemis a Paris* od Dúrida z doby kolem roku 490 př. n. l. (dnes v pařížském Louvru) a o něco mladší *Artemis a labuť* od tzv. malíře Pána (v petrohradské Ermitáži). Z děl drobné plastiky si zasluhuje zmínku bronzová rukojeť s rytinou *Artemidy se psy* z 1. století n. l. (V Národním muzeu v Lublani). Jen pro zajímavost: jedna z archaických soch *Artemidy*, pocházející z doby kolem roku 650 př. n. l. a nalezená roku 1878 na Délu, má v Národním archeologickém muzeu v Athénách inventární číslo jedna.

Novodobí umělci zobrazovali Artemidu se stejnou zálibou jako antičtí. Ze sochařských děl uveďme aspoň tři *Diany*: od J. A. Houdona z roku 1776 (v pařížském

Diana po lázni. Obraz Françoise Bouchera asi z roku 1742 (Louvre, Paříž)

Louvru), L. Ch. Vasséa z let 1760–1765 (v postupimském Sanssouci) a F. F. Šcedrina z roku 1798. Z malířských pak zejména *Aktaióna a Artemidu* od D. Veneziana asi z let 1445–1450, *Dianinu lázeň* od Palma Vecchia z počátku 16. století (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), *Artemidu a Aktaióna a Aktaiónův trest* od Tiziana z let 1559 a 1560 (v Bridgewater House a v Národní galerii v Londýně), *Artemidu s Aktaiónem* od J. Breughela st. z doby po roku 1600 (v pražské Národní galerii), *Dianu a nymfy* od D. Domenichina asi z roku 1610 (v římské Ville Borghese), *Dianin návrat z lovu a Dianu a Kallisto* od P. P. Rubense asi z let 1615–1617 (v Drážďanské galerii a v madridském Pradu), *Dianu a její družky* od J. Vermeera z druhé poloviny 17. stol. (v Mauritshuisu v Haagu), *Dianu po lázni* od F. Bouchera asi z roku 1742 (v Louvru), *Dianu v lázni* od C. Corota z roku 1873 (v soukromé sbírce v Paříži) a

Dianu A. Renoira z doby kolem roku 1900 (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Známy obraz *Diana jako lovkyně mezi nymfami* od P. Bordona (asi z roku 1560) shořel při bombardování Drážďan v únoru 1945. Ani při nejstručnějším výčtu novodobých obrazů Artemidy nemůžeme nevzpomenout poetickou *Dianu J. Zrzavého* (1913). Z dalších děl našich umělců uvedme *Dianu s nymfami v lázni* od I. F. Platzera, *Dianu s Apolónem* od F. X. Tkadlíka, *Dianu J. Preislera* a A. Procházky. Reliéfy s Dianou od V. Levého jsou v letohrádku Hvězda.

ASKANIOS

(2. pád *Askania*; lat. *Ascanius* nebo *Julus*) – syn vůdce trojských usedlíků v Itálii Aineia, zakladatel města Alby Longy, z něhož vzešel Řím.

S jeho původem je to poněkud složité. Na rozdíl od staré právní zásady, že

„matka je vždy jistá, otec nejistý“, mýty se v jeho případě shodují jen u otce. Podle řecké verze byla jeho matkou Aineiova manželka Kreúsa, dcera trojského krále Priama, která zahynula při dobývání Tróje Achajci. Aineiás prý Askania vyvedl i se svým otcem Anchísem z hořící Tróje a po dlouhém putování se usadil v Itálii. Podle některých římských autorů byla však jeho matkou druhá Aineiova manželka Lavinia, dcera krále Latina, který vládl v Latii, tj. v zemi u ústí Tiberu, kde se trojští uprchlíci usadili. A do třetice, básníci a historikové, kteří se snažili tento rozpor vyřešit, tvrdí, že Askanios (latinsky Ascanius) a Julius byly dvě různé osoby; první byl prý synem Aineia a Kreúsy, druhý synem Aineia (Aenea) a Lavinie. Nakonec převládl názor, který podal Vergilius v *Aeneidě*: že Askanios byl synem Kreúsy a Julius je pouze jeho pozdější římské jméno. – „Nechtěl bych se přit,“ poznamenává k otázce, kdo byl Askaniovou čili Julovou matkou, Livius ve svých *Dějínách*, „kdo by totiž mohl něco najisto tvrdit o věci tak staré?“

Tak nebo onak, jisté však je, že od Askania, resp. Julia, odvozoval svůj původ římský rod Juliů, z něhož pocházel i Caesar. Podle Homéra se nejvyššímu bohu Diovi rod krále Priama zprotivil; místo něj měl pak nad trojským lidem vládnout Aineiás a „po něm i synové jeho synů, kteří se v budoucnosti zrodí“. Římané a zejména julský rod vztahovali tato slova na sebe: považovali se za přímé potomky Aenea (Aineia) a

jeho syna. Také město Albu Longu, které prý Ascanius čili Julius založil, považovali za přímou předchůdkyni Říma. Později si věštbu o vládě „synů, kteří se v budoucnosti zrodí“ poněkud rozšířili. Neměla se vztahovat jen na trojský lid v novém domově, ale na celý svět.

ASKLÉPIOS

(2. pád *Asklépia*, lat. *Aesculapius*) – syn boha Apollóna a jeho milenky Korónidy, slavný lékař a později bůh lékařství.

Z Homérových básní ho známe jen jako vynikajícího lékaře; z mýtů a bájí o Argonautech rovněž. Jako boha ho začali Řekové uctívat teprve od 7.–6. století př. n. l., a to nejdříve v Thessalii a v Epidauru. V Athénách zavedli jeho kult za moru roku 429 př. n. l.; do těch dob tam uctívali jako boha lékařství Amyna (jehož knězem byl také Sofoklés). Do Říma byl přenesen jeho kult za moru

roku 293 př. n. l. Později se rozšířil v celém řeckořímském světě.

Podle mýtů se vyučil Asklépios lékařskému umění u Apollóna a Kentaura Cheiróna, a to tak dokonale, že dovedl léčit všechny nemoci a zranění, dokonce křísit mrtvé. Příliš rozsáhlá praxe tohoto druhu se mu však stala osudnou. Protože nikdo neumíral, podal na něho bůh smrti Thanatos stížnost k nejvyššímu bohu Diovi, a ten ho pak jako rušitele světového řádu usmrtil bleskem. Zanechal po sobě dva syny. Macháona a Podaleiria, kteří se stali rovněž znamenitými lékaři a v této funkci se zúčastnili trojské války. Kromě nich měl dceru Hygieiu, dárkyni zdraví, a Panakeiu, osvoboditelku od všech bolestí. Poslední jeho potomek Telesforos, dorostl jen na trpaslíka, ale přinášel konečné vyléčení nemoci. Manželka Epioné mu ve výkonu lékařského povolání pomáhala: byla „utišitelkou bolestí“.

Proměna Asklépia v boha je zajímavá: dokonce podle antických pramenů tu vystupují jako „stvořitelé boha“ lidé. K Asklépiově počtě vzniklo v antice množství architektonických a sochařských děl; jeho chrámy byly zpravidla spojeny s nemocnicemi. Nejslavnější z jeho chrámů byl v Epidauru, kde se také konaly každé čtyři roky atletické a dramatické hry (asklépiady). Tamní divadlo ze 4. století př. n. l. je nejlépe zachovanou stavbou tohoto druhu v Řecku a pro dnešní představení antických tragédií ho nebylo zapotřebí ani příliš upravovat. Velký chrám s léčebnými zařízeními měl Asklépios na ostrově Kóu a u maloasijského Pergamu; nejstarší z těchto chrámů byl pravděpodobně v Akragantu na Sicílii (z počátku 5. století př. n. l.). V Athénách měl svatyni na jižním svahu Akropole (od roku 420 př. n. l.). Římané mu zasvětili chrám a nemocnici na Tiberském ostrově. Nemocnice je na tomto místě nepřetržitě dodnes, nyní ovšem

Divadlo v Epidauru. Postavené bylo podle plánů Polykleita ml. ve druhé polovině 4. století př. n. l. a po nevelké rekonstrukci slouží dodnes svému účelu

Asklépios. Odlitek sochy sestavené z fragmentů asi z 3.–2. století př. n. l. s novověkými doplňky (Muzeum v Epidauru)

už moderní, a chrám rovněž (svatého Bartoloměje).

Nejznámější Asklépiova socha je tzv. *Asklépios Neapolský*, římská kopie řeckého originálu z 5. století př. n. l. K ní se řadí *Asklépios Múnychijský*, mramorový originál snad z konce 4. nebo až 2. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Z jeho kolosální kultovní sochy na ostrově Délu z konce 4. století př. n. l. se zachovala jen hlava (dnes v Britském muzeu v Londýně), jiná jeho socha ze 4. století př. n. l. je v Národním muzeu v Palermu, reliéf *Sedící Asklépios* z trosky jeho svatyně v Epidaurském muzeu. Tato díla převyšuje však popularitou jeho socha v nevelkém *Asklépiově chrámu* nad jezírkem v římské Ville Borghese; socha je římská kopie řeckého origi-

nálu z 5. století př. n. l., chrám je novověký (1787).

Asklépiovy sochy a reliéfy zdobí mnohé nemocniční a lázeňské budovy; až na výjimky jsou to napodobeniny antických. Z obrazů stojí za zmínku *Oběť před Asklépiovým oltářem* od P. N. Guérina a *Aeskulap* od K. Waldherra z počátku 19. století. Ve Strahovském klášteře v Praze je pozoruhodná freska *Asklépia* od F. Maulbertsche a M. Michla z roku 1794. – Asklépia zobrazovali antičtí umělci obvykle jako starce s holí, po které se vine had, symbol neustále se obrozujícího života. Tento jeho znak je znakem lékařů a zdravotníků dodnes.

ÁSÓPOS

(2. pád *Ásópa*, lat. *Asopus*) – syn Titána Ókeana a jeho manželky Téthye, bůh stejnojmenné řeky v Boiótii.

Byl otcem nymfy Aigíny, matky hrdinky Aiaka, který se stal po smrti jedním ze soudců v Hádově podsvětí říši. Podle některých mýtů byl i otcem Diovy milanky Antiopy, matky thébských králů Amfiona a Zétha; jiné mýty považují za jejího otce thébského krále Nyktea.

ASSARAKOS

(2. pád *Assaraka*, lat. *Assaracus*) – syn dardanského krále Tróa a jeho manželky Kallirhoy.

Byl bratrem Íla, zakladatele Tróje, a číšníka bohů Ganyméda, kterého unesl nejvyšší bůh Zeus na Olymp. S manželkou Hieromnérou měl syna Kapya, který po

něm nastoupil na dardanský trůn. Za jeho vlády se dardanský královský rod rozdělil ve dvě větve: Assarakos a jeho potomci vládli nadále v Dardanii, Ílos a jeho potomci vládli v nově založené Tróji. Jinak se ničím zvláštním neproslavil.

ASTERIOS

(2. pád *Asteria*; řecky také *Asterión*, lat. *Asterius*) – krétský král, manžel Diovy milanky Európy.

Jeho jméno se v nejstarších mýtech nevyskytuje a v mladších jen zřídka; zdá se, že je odvozeno od jednoho z titulů nejvyššího boha Dia (Zeus Asterios). Vládl prý na Krétě už předtím, než tam Zeus unesl Európu. Z jeho příkazu se potom s ní oženil a vychoval i jeho syny Mínoa, Sarpédonta a Rhadamanthya. Podle něho se nazýval královský rod v Knóssu na Krétě Asteriovcí.

Dnes nese Asteriovo jméno hvězda v souhvězdí Lovců, jež je od nás vzdálena pouze třicet světelných let a v mnohém se podobá našemu Slunci.

ASTRAIA

(2. pád *Astraie*, lat. *Astraea*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Themidy; bohyně spravedlnosti.

Za „zlatého věku“, kdy ještě nebylo na zemi zákonů ani soudců, sestoupila z nebe, aby učila lidi znát řád, spravedlnost a právo a aby napravovala ty, kteří je porušili. Když skončil tento věk (nastal po něm „stříbrný“,

pak „bronzový“, potom „železný“) a lidská špatnost vzrůstala, opustila je a vrátila se opět na nebe, kde zaujala své staré místo v souhvězdí Panny.

Zmínky o Astrai se poněkud vymykají z rámce obvyklých antických představ o „zlatém věku“, kdy (podle Ovidia) „člověk sám od sebe ctil věrnost a právo“. Někteří badatelé ztotožňují Astraiu s bohyní Themidou nebo Dikou (resp. považují ji za jiné její pojmenování).

Lidé dlouho nevěděli, kde mají Astraiu na nebi hledat. Objevil ji teprve roku 1845 K. L. Hencke jako jednu z mnoha tisíc malých planet obíhajících kolem Slunce.

ASTRAIOS

(2. pád *Astrai*a, lat. *Astraeus*) – syn Titána Kría a jeho manželky Eurybie, otec hvězd a větrů.

Své potomky měl s manželkou Éós, bohyní ranních červánků. Patřily k nim hvězdy a větry na všech stranách světa: bouřlivý severní vítr Boreás, východní vítr Euros, vlažný jižní vítr Notos a mírný západní vítr Zefyros. Éós ho však časem opustila. Když vystřídala několik milenců, unesla z Tróje na samý kraj světa krásného Tithóna, syna krále Láomedonta, a provdala se podruhé. Nikdo jí to nakonec nezavídal; když totiž Tithónos zestárl, scvrkl se na cvrčka.

ASTYANAX

(2. pád *Astyanakta*) – syn vrchního velitele trojských

vojsk Hektora a jeho manželky Andromachy, poslední potomek zakladatele Tróje Íla.

Hektór do něho vkládal veliké naděje a přál si, aby se jednou stal mocným vládcem nad Trójou, o němž by lidé říkali, že je lepší než otec. Jeho touha se však nesplnila, stejně jako obava Andromachy, že padne-li jeho otec v boji, stane se sirotkem, jenž žebra u cizích stolů. Zahynul při dobývání Tróje. Podle jedné verze ho nějaký achajský voják vytrhl matce z náručí a shodil z trojské hradby, podle jiné ho zabil před očima krále Priama Achilleův syn Neoptolemos.

Astyanakta zachytili antičtí umělci na několika vázových malbách, kde zobrazili *Hektorovo loučení s Andromachou* nebo přímo *Andromachu s Astyanaktem*. Kromě toho známe asi dvacet vázových maleb s *Astyanaktovou smrtí*. Některé z nich pocházejí až z konce 7. století př. n. l., ale identifikace postav na nich není vždy bezpečná. Nejznámější z nich, *Dobytí Ília* z první čtvrtiny 5. století př. n. l., je v Národním muzeu v Neapoli.

ATALANTA

(2. pád *Atalanty*, řec. *Atalanté*) – jméno dvou královských dcer, které spojovali, resp. zaměňovali už antičtí autoři.

První z nich byla dcerou boiótského krále Schoinea a jeho manželky Klymeny. Když se narodila, otec ji dal pohodit v lese, protože chtěl mít pouze syny. Našla ji však medvědice a zachránila ji. V

horách, odkázaná sama na sebe, vyrostla do krásy a dosáhla takové obratnosti, že překonala kteréhokoliv muže v běhu. Je jen pochopitelné, že každý muž, který ji spatřil, ihned po ní zatoužil. Sama však o muže nestála a nápadníky odmítala. Když se některý nedal odbýt, vyzvala ho k závodu v běhu a zvítězila nad ním, takže si podle předem dohodnuté podmínky zachovala svobodu. Porazil ji teprve krásný Hippomenés, kterému pomohla bohyně lásky Afrodíta. Dala mu totiž tři zlatá jablka; ve chvíli, kdy ho bude Atalanta dohánět, měl vždy jedno odhodit. Atalanta při závodech neodolala, aby si zlatá jablčka nezvedla, a nakonec se tak opozdila, že doběhla do cíle až za Hippomenem. Jeho vítězství ji však nemrzelo, protože se jí docela líbil; přesto se za něho neprovdala. Odešla s ním do Onchéstu, a když mu v očekávání brzkého sňatku projevila v starém lesním chrámu svou lásku, nejvyšší bůh Zeus (nebo bohyně Artemis) je oba pro znesvěcení příbytku bohů proměnil v lesní zvířata.

Druhá Atalanta byla dcerou arkadského krále Íasióna a po podobných osudech, jaké měla její boiótská jmenovkyně, se stala vynikající lovkyní. Zúčastnila se i nebezpečného lovu kalydónského kance, na který pozval syn kalydónského krále Meleagros nejslavnější hrdiny. Podařilo se jí překonat muže a jako první zasáhla obrovské zvíře svým šípem. Meleagros, který pak kance dobil, jí za to věnoval jeho kůži. Protože o tuto kůži měli zájem i jiní účastníci lovu,

vznikl z toho spor, který vedl ke krvavému boji. Atalanta se později provdala za hrdinu Meilanióna a měla s ním syna Parthenopaia, který se zúčastnil války „sedmi proti Thébám“ a v boji zahynul.

V mýtu o Atalantě šlo původně o dvě osoby stejného jména, jak jsme o nich právě mluvili. S jednou i druhou se kromě toho spojovaly i jiné příhody, zejména zápas s fthijským králem Péleem a účast na výpravě Argonautů. Postupně se tyto mýty a osoby překrývaly, až úplně splynuly. Některé prvky tohoto mýtu (lov kalydónského kance) se vyskytují už u Homéra; nejstarší zmínka o Atalantiných závodech s nápadníky je v básni ze 7. století př. n. l. připisované Hésiodovi. Drama *Atalanta* složil Aischylos a také Sofoklés; bohužel se obě ztratila, stejně jako stejnojmenné drama římského básníka Pacuvia (z 2. století př. n. l.). Dnes žije příběh o Atalantě v našem povědomí zejména podle jeho zpracování v Ovidiových *Proměnách*.

Z antiky známe několik vázových maleb, kde je zachycena při *Lovu kalydónského kance*; většinou pocházejí ze 6.–5. století př. n. l. Na některých, například na tzv. *Françoisově váze* z doby kolem roku 570 př. n. l. (dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii), je při popisu účastníků uvedeno i její jméno. *Zápas Atalanty s Péleem* známe asi z deseti vázových maleb; jedna, asi z počátku 5. století př. n. l., ji zobrazuje také na *Výpravě Argonautů* (dnes v Muzeu di Spina ve Ferrafe). Ze soch je známá zejména římská kopie

hellénistického originálu asi z 3. století př. n. l. *Atalanta při závodech s Hippomenem* (v pařížském Louvru), z obrazů *Závod Atalanty s Hippomenem* od G. Reniho asi z roku 1630 (dnes v Národní galerii v Neapoli), *Meleagros a Atalanta* asi z let 1630 až 1635 od P. P. Rubense (v mnichovské Pinakotéce) a *Meleagros a Atalanta na lovu* od Ch. Lebruna z doby kolem roku 1680 (v pařížském Louvru). V pražské Národní galerii je obraz A. Govaertse z let 1612–1620 *Meleagros a Atalanta*. Štukový reliéf *Hippomenés a Atalanta* od neznámého umělce je ve Vrbnovském paláci v Praze.

První novověká dramati-zace tohoto mýtu pochází z roku 1629 a jejím autorem je J. Palmotič; jmenovala se *Atalante*, stejně jako hra E. Ludwiga z roku 1911. Z hudebních zpracování tohoto mýtu, četných zejména v době baroka, uveďme aspoň operu *Atalanta* od G. F. Händela (1736).

ÁTÉ

(2. pád *Áty*, lat. *Ate*) – bohyně klamu a zaslepenosti.

Podle Homéra byla dcerou nejvyššího boha Dia a neznámé matky, podle Hésioda dcerou bohyně sváru Eridy a neznámého otce. Jako mocná bohyně žila původně na Olympu. Když však jednou zaslepila samotného Dia, vládce bohů ji vyloučil z řad Olympanů a vlastnoručně ji svrhl na zem. Mezi lidmi se pohybovala tiše a nenápadně; svým příchodem způsobila pokaždé nějaké neštěstí. Lidé však nebyli proti ní bezmocní: mohli si přivo-

lat na pomoc dobromyslné bohyně prosby Lity, které strhla s sebou na zem. Tyto bohyně byly chromé, a proto přicházely zpravidla pozdě. Jako Diovy dcery však vždy ještě něco napravily. Jestliže je ovšem člověk nepřivolal, byl ztracen: „propadl Áté“ úplně.

ATHAMÁS

(2. pád *Athamanta*, lat. *Athamas*) – syn thessalského krále Aiola a jeho manželky Enarety, král boiotského Orchomenu.

Byl dvakrát ženat: poprvé s bohyní oblaků Nefelou, se kterou měl syna Frixa a dceru Hellu, a podruhé s Ínó, dcerou thebského krále Kadma, která mu porodila syny Learcha a Melikerta. Ínó nenáviděla jeho děti z prvního manželství a snažila se je zhubit. Intrikami nakonec dosáhla, že se Athamás rozhodl obětovat Frixa bohům. Nefelé však svého syna zachránila. Poslala do Orchomenu zlatého berana, který Frixa v poslední chvíli i s Hellou unesl. Krátce nato přišel Athamás i o děti z druhého manželství. Když se ujal malého Dionýsa, syna nejvyššího boha Dia a jeho milenky Semely, seslala na něho Diova manželka Héra šílenství. Zbavený rozumu zabil Learcha a chtěl zabít i Melikerta. Ínó se snažila Melikerta před Athamantem zachránit, a když mu nemohla uniknout, vrhla se s chlapcem v náručí z vysoké skály do moře. Athamás se nato pokusil zabít Dionýsa. Zachránil ho však před ním z Diova rozkazu bůh Hermés. O Athamantově konci staré

mýty nemluví. Pode některých dlouho potom bloudil a nakonec se usadil v zemi Lapithů, kde založil město Athamantii.

Příběh Frixa a Helly, stejně jako Íny a Melikerta, má své pokračování; o tom však v příslušných heslech. Tady aspoň tolik, že Athamás je první osobou široce rozvětveného cyklu mýtů, jehož ústřední postavou je vnuk Athamantova bratra Kréthea, iólský hrdina Iásón, který se vypravil s padesáti druhů do daleké Kolchidy a přinesl odtud rouno zlatého berana, na němž se zachránil Frixos. Stručný obsah těchto mýtů je v hesle *Argonauté*.

Z antických výtvarných děl známe pouze dvě vázové malby s Athamantem (*Hermés přináší Dionýsa k Athamantovi a Semele*). Jedna z nich je v soukromé sbírce v USA a druhá, asi z přelomu 6.–5. století př. n. l., v římské Ville Giulia.

ATHÉNA

(2. pád *Athény*; řecky též *Athéné*, lat. *Minerva*) – dcera nejvyššího boha Dia; bohyně moudrosti a vítězně vedené války, ochránkyně práva, spravedlnosti a umění.

O Athénině narození víme ze starých mýtů poměrně málo: Homér říká jen tolik, že se narodila z Dia bez matky. U mladších autorů jsou už různé podrobnosti. Podle Hésioda ji zrodil Zeus ze své hlavy, když předtím snědl bohyni rozumu Métidu, aby jí zabránil porodit dceru, která ho podle věštby měla převýšit moudrostí, a syna, který ho měl převýšit silou a svrh-

nout z trůnu. Ještě mladší mýty vědí dokonce i to, jak ji Zeus porodil. Když snědl Métidu, rozbolela ho hrozně hlava, až mu hrozila prasknutí. Zavolal proto boha Héfaista (podle jiné verze Herma, podle další Titána Prométhea), aby mu ji sekerou rozpoltil. Jakmile se tak stalo, vyskočila z ní bohyně v plné zbroji – Pallas Athéna.

Podle symboliky mýtů byla tedy Athéna Diovou zosobněnou moudrostí a silou. Vládce bohů a lidí ji měl ze všech svých dcer nejraději; rozmlouval s ní jako se svou myslí, nikdy před ní nic netažil a vždy jí ve všem vyhověl. Athéna si byla této přízně také vědoma. Neustále se zdržovala v jeho blízkosti, nikdy nezatoužila po jiném bohu nebo muži, a ačkoli byla krásná a vznešená, neprovdala se a zůstala Athénou Panenskou (Athéna Parthenos).

Vzhledem ke svému původu a k Diově lásce se stala Athéna jednou z nejmocnějších bohýň. Od nejstarších dob byla především bohyní války, což vyplývalo z její funkce ochránkyně před nepřáteli. Válku měl sice v kompetenci Diův syn Arés, ale to jí nevaldilo. Arés byl však, přesně vzato, bohem zuřivé války a bitev, kdežto ona byla bohyní moudře a rozvážně vedené války, která pokaždé končila vítězstvím, což se o Aréových válkách říci nedalo. Jako bohyni války ji Řekové uctívali pod jménem Athéna Enoplos („Athéna Ve zbroji“) nebo Athéna Promachos („Athéna Vyzývající k boji“), jako bohyni vítězné války ji nazývali Athéna Níké („Athéna Vítězná“).

Athéna byla od počátku až do konce antického světa

Athéna Velletri. Římská kopie řecké sochy asi z počátku 4. století př. n. l. (Kapitolské muzeum v Římě)

ochrannou bohyní Řeků, zejména Athéňanů, kteří jí byli ze všech nejmilejší. Jako Pallas Athéna chránila kromě Athén především města, která měla v chrámech její posvátné sošky, tzv. paladia; dokud bylo paladium ve městě, bylo město nedobytné. Stejně jako ve válce držela Athéna ruku nad Řeky a jejich městy i v míru. Byla ochránkyní sněmů a práva, pečovala o děti a nemocné. Její pomoc byla nejednou velice konkrétní. Athéňanům darovala například olivu a stala se tak zakladatelkou jednoho z nejdůležitějších odvětví řeckého hospodářství – mimochodem důležitého dodnes.

Athéna byla i bohyní umění a řemesel (tato dvě

slova Řekové zpravidla nerozlišovali; práci sochaře, kameníka i obuvníka označovali slovem „techné“). Naučila ženy příst a tkát; muže naučila kovářství, zlatnictví a barvířství, pomáhala stavitelům chrámů a lodí. Za svou pomoc a ochranu žádala úctu a oběti, což bylo právem každého boha. Neúctu a urážky trestala, ale dala se obměkčit snáze než jiné bohyně.

Do života bohů a hrdinů zasahovala Athéna často a účinně, přičemž každý její zásah vedl k takovému výsledku, jaký si sama přála. S bohem moře Poseidónem se dostala do sporu o vládu nad Attikou a Athénami. Před radou bohů, která stanovila rozhodčím prvního athénského krále Kekropa, tento spor vyhrála, protože darováním olivy si zabezpečila Kekropovu přízeň. Když ji urazil trojský princ Paris, který jí ve sporu s bohyněmi Hérrou a Afrodítou nepřiznal prvenství v krásě, odplatila se mu tím, že pomohla Achajcům zvítězit nad Trójou. Když se dostal její ctitel Diomédés v bitvě na trojské

pláni do úzkých, sama zaujala místo řidiče jeho válečného vozu a přinutila k útěku vlastního bratra Area. Pomohla ithackému králi Odysseovi, aby se proti vůli boha moře Poseidóna vrátil po dobytí Tróje do vlasti. Pomohla také Odysseovu synovi Tělemachovi, Agamemnonovu synovi Orestovi, a kromě jiných hrdinů zejména Bellefontovi a Perseovi. O těchto a dalších jejich činech se mluví v příslušných heslech. Zde zbývá jen dodat, že své věrné nikdy neopustila, vždy pomáhala Řekům, zejména Athénanům, a stejnou pomoc poskytovala později i Římanům, kteří ji ctili pod jménem Minerva.

Athéna je jako bohyně doložena už na krétsko-mykénských památkách v tzv. lineárním písmu „B“ ze 14. až 13. století př. n. l., objevených v Knóssu. Považuje se na nich za ochrannou bohyni královského paláce a přilehlého města, za pomocnici v boji a dárkyni úrodnosti země; její jméno zní „Atana“. Její kult se rozšířil po

celém Řecku a v pozůstatcích se udržoval i po vítězství křesťanství. Nejvíce byla uctívána Athénany, jejichž město neslo a dodnes nese její jméno.

K Athénině počest se konaly v Athénách od nepaměti slavnosti zvané panathénaje, kterými se oslavovaly její narozeniny (v červenci–srpnu). Od poloviny 6. století př. n. l., kdy ustálil jejich pořádání athénský vládce Peisistratos, konaly se každý čtvrtý rok tzv. Velké panathénaje, jejichž součástí byly hudební, básnické, řečnické, gymnastické, jezdecké a veslařské závody. Malé panathénaje se slavily každý rok a byly méně okázalé. Hlavním obsahem těchto slavností bylo odevzdávání darů athénskému lidu Athéně, zejména nového roucha pro její starobylou kultovní sochu v Erechtheiu na Akropoli. Panathénajský průvod je mistrně zobrazen na vlysu athénské Parthenónu, jehož spolutvůrcem byl jeden z největších řeckých sochařů Feidiás. V Římě se slavnosti na počest

Akropolis. Uprostřed Parthenón, vlevo Propylaje a chrám Athény Níké, v popředí pozůstatky Eumenovy stoy

Minervy konaly dvakrát do roka (v březnu a červnu).

Architektonická díla, která vznikla v Řecku ve spojení s kultem Athény, patří (třeba v troskách) mezi klenoty světové kultury. Je to v první řadě Parthenón na athénské Akropoli, postavený v letech 447–432 př. n. l. Iktínem a Kallikratem pod uměleckým vedením Feidiovým a zasvěcený už roku 438 př. n. l. Periklem. Stál přes dvě tisíciletí téměř nedotčen věky, dokud ho roku 1687 nepoškodil výbuch střelného prachu, který v něm za války s Benáťany uskladnili Turci. Dále je to nevelký chrám Níké, zasvěcený Athéně Vítězné; za turecké okupace byl úplně zničen, v letech 1835–1836 povstal však znovu z trosek. Poslední z těchto staveb na Akropoli je Erechtheion, zasvěcený Athéně, Poseidónovi a Erechtheovi. V něm bylo kdysi uloženo athénské paladium a u něho byla zasazena i „Athénina oliva“ (dnešní pochází z roku 1917). Výstavní chrámy postavili Řekové Athéně také v arkadské Tegei, na Mramorové terase v Delfech, v maloasijských městech Pergamu, Priéně a Assu; společný chrám s Apollónem měla v Argu. Podle zpráv měla chrám rovněž na spartské Akropoli; jeho zbytky se však nepodařilo bezpečně identifikovat. Zbytky jejího chrámu se zachovaly v sicilském Kefaloeidiu (dnešním Cefalu) a v troskách Himery; dvanáct dórských sloupů jejího chrámu v Syrakúsách tvoří dnes součást tamějšího dómu. Chrám měla i v Tróji (nejen homérské, ale i v historickém Novém Íliu).

Snad jí byl zasvěcen i nejstarší ze tří dodnes stojících chrámů v Poseidónii (jihoitalském Paestu), který pochází z konce 6. století př. n. l. a konvenčně se označuje jako „Cerefin chrám“.

Athénu zobrazovali řeční umělci jako vážnou mladou ženu, a to buď v dlouhém rouchu (peplu), nebo v pančívě. Někdy mívala na sobě sice ženské roucho, ale na hlavě přilbu a u sebe svá posvátná zvířata sovu a hada. Z jejích antických soch byly nejvýš hodnoceny: *Athéna Parthenos*, kolosální socha ze zlata a slonoviny, která stála od roku 438 př. n. l. v Parthenónu, dále *Athéna Promachos*, kolosální bronzová socha asi z roku 451 př. n. l., která stála před Parthenónem, a bronzová *Athéna Lémnia* z doby po roce 450 př. n. l., kterou věnovali na Akropolis athénské osadníci z Lémnu. Všechny tyto tři sochy vytvořil Feidiás; známe je však bohužel jen z popisů a pozdních napodobenin slabší úrovně. O některých si můžeme udělat představu podle reliéfů; například o její podobě na Myrónově sousoší *Athéna a Marsyás* na tzv. Finlayově váze z 1. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Pravděpodobně nejlepší její reliéf z klasické doby ji zobrazuje jako *Zamyšlenou Athénu*, opírající se o kopí a smutně hledící na stělu se jmény padlých Athénanů (v Akropolském muzeu). Snad nejvěrnější, ale nepříliš obratnou a na desetinu zmenšenou napodobeninou její kultovní sochy z Parthenónu je tzv. *Athéna Varvakejská* (v Národním archeologickém muzeu v Athé-

nách). Jinak jejích soch, ať už úplných nebo v torzech, se zachovalo poměrně mnoho; jsou roztroušeny v antických sbírkách po celém světě. Nejznámější z nich, římské kopie řeckých originálů z klasické doby, jsou v Itálii a konvenčně se označují jmény jejich bývalých majitelů nebo míst nálezů: *Athéna Farnese* (v Národním muzeu v Neapoli), *Athéna Giustiniani* (ve Vatikánu), *Athéna Velletri* (v Kapitolském muzeu v Římě a pařížském Louvru). Umělecky nejhodnotnější kopie hlavy Feidiový *Athény Lémniské* je v Městském muzeu v Bologni.

Vázových maleb s Athénou se zachovalo asi dvě stě, přičemž mnohé pocházejí ze 6. století př. n. l. K nejpozoruhodnější patří *Poseidón a Athéna* a *Zrození Athény* z poloviny 6. století př. n. l. (v pařížském Louvru) a *Zrození Athény* z počátku 5. století př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně). Její vyobrazení v archaizujícím pojetí je také na všech amforách, jimiž byli odměňováni vítězové panathénajských her.

Z novověkých děl zobrazujících Athénu, stejně početných jako rozdílných v úrovni, uvedme pouze dva obrazy: Botticelliho *Athénu spoutávající Kentaura* asi z roku 1485 a Fiamingovo *Zrození Athény z Diovy hlavy* asi z roku 1590. Ze soch rovněž dvě: Drosovu z počátku našeho století, která stojí na vysokém iónském sloupu před athénskou Akadémií, a Houdonovu z konce 18. století, která zdobí Institut de France. Z hudebních děl aspoň operu E. Křenka *Athéna pláče* (1955).

ATLÁS

(2. pád *Atlanta*, lat. *Atlas*) – syn Titána Íapeta a Ókeanovny Klymeny, obr, který nesl na ramenou nebeskou klenbu.

Často si ani neuvědomujeme, co všechno se nazývá podle tohoto Titána: dva tisíce kilometrů dlouhé skalnaté pohoří v severozápadní Africe, ve které se při své smrti proměnil; oceán za západními břehy jeho někdejší země; soubor map světa nebo oblohy; jedna z největších temných skvrn na východní části planety Merkuru. Také Platónem vybájený a různými badateli marně hledaný (a často „objevovaný“) ostrov za Atlantovou zemí nese jméno Atlantis čili Atlantida.

Atlantův životopis dostává individuální rysy až po vzpouře Titánů proti olymp-

ským bohům, které se zúčastnil. Po potlačení této vzpoury mu nejvyšší bůh Zeus určil trest, že musí navěky nést obrovskou tíhu nebeské klenby. Jen jednou se mu naskytla příležitost, aby se tohoto břemena zbavil: když přišel do jeho země Héraklés, aby z ní přinesl mykénskému králi Eurystheovi tři zlatá jablka ze stromu, který hlídaly Atlantovy dcery Hesperovny. Atlás se ochotně nabídl, že mu je utrhne, podrží-li zatím místo něho klenbu. Héraklés věděl, že strom se zlatými jablky stráží nepřemožitelný drak, který nikdy nespí, a tak jeho nabídku přijal. Atlás jablka přinesl a znovu se s velkou ochotou nabídl, že mu je odnese až do Mykén a potom že se vrátí. Byla to ovšem příliš průhledná lest; Héraklés naoko souhlasil a požádal ho, aby na okamžik klenbu podržel, jen co si udělá z trávy podložku, protože břímě ho velice tlačí. Když ho Atlás vystřídal, poděkoval mu za laskavost, vzal zlatá jablka a rychle s nimi zmizel. Atlás musel tedy nést své břemeno až do smrti. Nezabýval se ho dokonce ani po smrti.

Zahynul ostatně dost neslavně. Protože pro nějakou starou věštbu nedůvěřoval cizincům, nepustil do své země hrdinu Persea, který se vracel z ostrova Gorgon, kde zabil obludu Medúsu. Ba co víc, urazil ho prohlášením, že jeho řeči o zabití Medúsy jsou bohapustou lží. Perseus mu na důkaz pravdy ukázal useknutou hlavu Medúsy, která byla tak hrozná, že při pohledu na ni každý zkameněl. Tak se i obr Atlás změnil v kamennou horu zdvihající

se až k nebi, jehož klenbu musí navěky podpírat.

Už antičtí zpracovatelé mýtu o Atlantovi upozorňovali na rozpor, který se v něm vyskytuje: Héraklés žil podle chronologie mytických hrdinů až po Perseovi (byl jeho pravnukem), a tak v době Héraklovy návštěvy u Atlanta musel být Atlás už dávno zkamenělý. Podobných rozporů je v antických (i jiných) mýtech více a nejsou vždy jednoznačně vysvětleny. Hlavní příčinou je tu zpravidla stárí a množství verzí jednotlivých mýtů.

Na výtvarných dílech se setkáváme s Atlantem v antice poměrně často, zejména na vázových malbách a reliéfech se scénami z mýtu o Héraklovi. Mezi nejznámější patří metopa *Héraklés, Athéna a Atlás* z Diova chrámu v Olympii (z poloviny 5. století př. n. l., dnes v olympijském Archeologickém muzeu); ze sochařských děl je to především *Atlás pod tíhou nebeské klenby*, římská kopie hellénistické sochy asi z 2. století př. n. l. s novověkými doplňky (v Národním muzeu v Neapoli).

Z novodobých děl uvedme aspoň fresku bratrů Carracciů v boloňském paláci Zampieri *Héraklés a Atlás* (z roku 1582) a obraz P. P. Rubense *Atlás* asi z roku 1628 (v madridském Pradu). Množství Atlantových soch zdobí průčelí šlechtických paláců, věže hvězdáren a veřejná prostranství. U nás jsou známy především sochy *Atlantů* z dílny M. Brauna na portálu Clam-Gallasova paláce v Praze (z doby kolem roku 1715) a na Morzinském paláci od F. M. Brokoffa (ze

Atlás. Římská kopie řecké sochy asi z 2. století př. n. l. s novověkými doplňky (Národní muzeum v Neapoli)

stejně doby); socha Atlanta z roku 1722 je na hvězdárenské věži pražského Klementina. Ze soudobých sochařských výtvorů vyniká zejména kolosální bronzový *Atlás* P. Manshipa v Rockefellerově Centru v New Yorku.

ÁTREUS

(2. pád *Átrea*, lat. *Atreus*) – mykénský král, syn krále Pelopa a jeho manželky Hippodameie.

Do mýtu se dostal především jako otec mykénského krále Agamemnona, vrchního velitele řeckých vojsk před Trójou, a spartského krále Meneláa. Už předtím si však v nich zabezpečil trvalé místo ukrutnými činy, které způsobily, že mykénský hrad obcházela po tři generace lidského rodu hrůza, která dodnes číší z dramát Aischylových, Sofoklových, Eurípidových stejně jako z Racinových, Goethových, Hauptmannových a nověji i z *Much* J. P. Sartra.

Prvního zločinu se Átreus dopustil společně se svým bratrem Thyestem z návodu vlastní matky. Úkladně zavraždil svého nevlastního bratra Chryšippa, syna nymfy Axiochy, aby tak pomstil otcovu nevěru a zbavil se případného uchazeče o trůn. Před hněvem svého otce prchli oba bratři do Mykén, kde vládl jejich švagr Sthenelos. Tam žili i za vlády jeho syna Eurysthea, známého jednak svým slabodušstvím, jednak tím, že mu z rozhodnutí nejvyššího boha Dia musel sloužit hrdina Héraklés. Eurystheus nezanechal následníka trůnu, a tak se po jeho smrti ujal vlády v Mykénách Átreus. Zmocnil se totiž zlatého berana, o němž pravila věštba, že jeho majitel bude mykénským králem. Thyestés ovšem svému bratru záviděl a s pomocí jeho ženy Áeropy mu tohoto berana ukradl. Protože bezprávi nezakládá právo, mykénský lid Thyestovu vládu neuznal. Postavil se na Átreovu stranu stejně jako bohové, a Thyestés musel Mykény opustit. Aby se bratrovi pomstil, odvedl mu tajně syna Pleisthena a vychoval ho v nenávisti k Átreovi. Když Pleisthenés dospěl, poslal ho do Mykén, aby Átrea zavraždil. Átreus byl však rychlejší a v sebeobraně ho probodl. Když se pak dozvěděl, že zabil vlastního syna, vymyslel si ukrutnou pomstu. Pod záminkou, že se chce smířit, pozval Thyesta do Mykén a vypravil na jeho počest slavnostní hostinu. Jako hlavní chod mu pak na ní předložil pečené maso z jeho rozčtvrcených synů.

Átreův strašný zločin nemohli ponechat bohové bez trestu. Pomohli Thyestovi k útěku a seslali na Mykény neúrodu, která měla trvat tak dlouho, dokud se Thyestés nevrátí do Mykén. Věštba však neříkala, že se má vrátit jako vládce, a proto Átreus usoudil, že stačí, když se vrátí do Mykén jako vězeň. Dal ho proto hledat po celém Řecku, ale našel jen jeho nejmladšího syna Aigistha. Přivedl ho tedy do Mykén a vychoval ho jako vlastního spolu se svými syny Agamemnonem a Meneláem. Těmto dvěma synům se pak po dlouhém úsilí podařilo vypátrat, že Thyestés se skrývá u krále Thespróta v Épeiru. Vypravili se tam,

přepadli ho a unesli ho na mykénský hrad. Átreus ho svrhl do vězení a rozkázal Aigisthovi, aby ho jako nepřitele svého otce zabil. Jakmile však Aigisthos vstoupil do kobky, Thyestés ho poznal a potom už stačila krátká rozmluva, aby ho získal pro pomstu. Přemáhaje svůj hněv, vrátil se Aigisthos k Átreovi a oznámil mu, že jeho rozkaz splnil. Átreus se nato odebral na mořské pobřeží, aby přinesl bohům oběť na usmířenou. Jakmile však zvedl ruce k modlitbě, Aigisthos ho zezadu probodl tímž mečem, kterým měl zabít svého otce. Na trůn „zlatem bohatých Mykén“ usedl pak Thyestés.

Átreovou smrtí končí jen první kapitola bojů o mykénský trůn. Hrdinou druhé je Átreův syn Agamemnón, který uprchl i s bratrem Meneláem z Mykén do Sparty ke králi Tyndareovi a později Thyesta zabil; o tom však v příslušných heslech. Zde už jen tolik, že jméno Átreus není snad zcela nehistorické. Roku 1924 zjistil švýcarský filolog E. Forrer na jedné z klínopisných tabulek nalezených v Boghazköy (ve středním Turecku) zmínku chetitského krále Arnavandy III. (asi 1230–1200 př. n. l.) o králi Achchijavů Attarsijovi, což je chetitská forma jména krále Achajců Átrea. Je to jistě zajímavé, i když to ještě neznamená, že Átreus, kterého známe z řeckých mýtů, byl skutečně člověk z masa a krve.

Známá „Átreova pokladnice“ v Mykénách není navzdory svému názvu pokladnicí, ani nemá s Átreem nic společného. Je to jen kon-

venční název podzemní kupolovité hrobky některého z mykénských králů, kteří žili asi o čtvrt tisíciletí před dobou, do které kladou mýty Átrea.

ATROPOS

(2. pád *Atropy*, lat. také *Morta*) – jedna ze tří bohyň osudu. Přestřihovala nit života a určovala hodinu smrti. – Viz heslo *Moiry*.

ATYS

(2. pád *Atya*; též *Attis*, 2. pád *Attida*) – jméno dvou králů a jednoho pastýře z řeckých mýtů.

První z nich byl synem hrdiny Hérakla a lýdské královny Omfaly, u níž byl Héraklés z trestu za zabití svého přítele Ífita tři roky otrokem. Po smrti své matky se stal králem, od něhož pak odvozovali původ lýdští panovníci. U historika Hérodota se setkáváme s jiným Atyem; byl synem krále Manea a měl syna Tyrrhéna, který se prý pro hlad v zemi vystěhoval s částí lýdského obyvatelstva do Itálie. Toto obyvatelstvo se pak jmenovalo podle něho Tyrrhénové (čili latinsky Etruskové).

Pastýř Atys pocházel z Frygie. Byl prý synem nymfy Nany, která ho porodila po snědení plodů mandlovníku, a vynikal takovou krásou, že se do něho zamilovala bohyně Kybela. Když slavil svatbu s dcerou fryžského krále v Pessinúntu, vstoupila náhle Kybela do hodovní síně, aby si ho odvedla. Všichni hosté se v panickém strachu rozprchli. Atys utekl do hor, v

zoufalství se pod vysokou borovicí zbavil mužství a zemřel; z jeho krve pak vyrostly fialky. Stal se tak pravzorem Kybeliným kněžům, kteří museli být eunuchy.

Mýtus o krásném pastýři Atyovi se dostal do Řecka (a odtud do Říma) z Malé Asie. Atys tam byl uctíván jako bůh a symbol zrodu a zániku života v přírodě. Borovice se považovala za symbol zimy, kdy je příroda mrtvá, a fialky za symbol vracejícího se jara, kdy všechno v přírodě ožívá. Frygové a Lýdové slavili jeho památku divokými obřady v přírodě i v chrámě bohyně Kybely. Jeho kult splýval v Řecku s kultem boha Dionýsa a v Římě kromě toho s kultem Osirida.

Z básnických děl věnovaných v antice Atyovi je nejznámější epylion G. V. Catulla *Attis*; na rozdíl od tradiční verze mýtu ho považuje za mladého Řeka. Mýtus zpracoval také Ovidius a po filozofické stránce se jím zabýval císař Julián Apóstata.

Výjevy z mýtu o Atyovi a Kybele se zachovaly na několika vázových malbách a hlavně na reliéfových výzdobách hellénistických a římských sarkofágů. Jeden z nejznámějších je na tzv. *Sarkofágu s Atyem a Kybelou* asi z počátku n. l. v Dóžecím paláci v Benátkách.

AUGEIÁS

(2. pád *Augeia*; lat. *Augeas*, zčešt. *Augiáš*) – syn boha slunce Héliu a dcery pylského krále Nélea Hyrminy, élidský král.

Do mýtů (a z nich do pří-

sloví, jež žijí dodnes) se Augeiás nedostal pro své bohatství, na kterém si nejvíc zakládal, ale pro hroznou špínu v chlévě, o který vůbec nedbal. Vyčistit tento chlév bylo nad lidské síly; právě proto to dostal za úkol Héraklés. Uložil mu jej mykénský král Eurystheus, jemuž musel Héraklés z rozkazu nejvyššího boha Dia sloužit, a byla to jedna z dvanácti podmínek, po jejichž splnění mohl dosáhnout svobody. Héraklés si však chtěl touto prací přivydělat, a vyžádal si proto za odměnu deset procent ustájeného dobytka. Augeiás s tím souhlasil, a tak se Héraklés dal do práce. Vyhnal stádo na louku (bylo to 3000 kusů), vykopal příkop k blízkým řekám Alfeiu a Péneiu, vpustil jím do chléva vodu, která špínu odnesla, a večer pak zahnal stádo zpět. Augeiás byl však jako pravý boháč velice lakomý a místo odměny začal s ním smlouvat. Když se mezi řečí dozvěděl, že vyčistit chlév bylo Héraklovou povinností, odměnu mu odmítl a s urážkami ho vyhnal. Přišlo mu to však draho: jakmile Héraklés dosáhl svobody, přitáhl s velkým vojskem do Élidy, dobyl ji a Augeia zabil.

Héraklovu práci u Augeia připomínají četné antické památky, např. metopy na Diově chrámu v Olympii a na Théseiu v Athénách z poloviny 5. století př. n. l., římské skulptury s Héraklovými činy v Kapitolském muzeu v Římě a mnohé jiné (o vázových malbách ani nemluvě). Jeho vítězství nad Augeiem připomínají pak olympijské hry, které prý Héraklés na paměť tohoto vítězství zalo-

Aurora. Nástrovní malba Guida Reniho z let 1613–1614 v Palazzo Pallavicini-Rospigliosi v Římě

žil. Podle jiné verze je založil po návratu Argonautů z Kolchidy, aby se řečtí hrdinové měli kde scházet a soutěžit v obratnosti. O jejich založení kolují ovšem i jiné pověsti; skutečností však je, že se konají od roku 776 př. n. l. (s přestávkou přes půldruhého tisíciletí) dodnes. A právě tak je faktem, že dodnes se můžeme leckde setkat i s „Augiášovým chlévem“.

AURORA

(2. pád *Aurory*, dosl. „Zora“) – římská bohyně jitřních červenáků, totožná s řeckou Éós. Viz heslo *Éós*.

AUTOLYKOS

(2. pád *Autolyka*, lat. *Autolycus*) – syn boha Herma a jeho milenky Chiony, jeden z

nejlstivějších Řeků mytických dob.

Pro svoji lstivost a vychytralost se dostal až do přísloví; něco jeho vlastností zdědil i jeho vnuk, ithacký král Odysseus. Protože bůh Hermés byl kromě jiného i bohem zlodějů, neměl Autolykos daleko ani ke kradení. Tím víc, že Hermés ho obdařil schopností měnit, cokoli ukradne, v opak (například bezrohý dobytek v rohatý, bílé v černé atd.). Nejznámějším jeho činem je krádež stáda oichalskému králi Eurytovi, ze které obvinil hrdinu Hérakla. Byl tedy prvním známým zlodějem, který volal: „Chyťte zloděje!“

Satyrskou hru *Autolykos* napsal v poslední čtvrtině 5. století př. n. l. Eurípides. Zachoval se z ní jen krátký úryvek s kritikou výdělečně

zaměřených atletů, jehož interpretace není zcela jednoznačná.

AVENTINUS

(2. pád *Aventina*) – syn hrdiny Herkula (Hérakla) a kněžky Rhey, albský král.

Známe ho z Vergiliovy *Aeneidy*: byl spojencem rutulského krále Turna v boji proti vůdci trojských usadlíků v Itálii Aeneovi (Aineiovi). Protože jeho matka nesměla mít vzhledem ke své kněžské hodnosti děti, porodila ho tajně, a to na jednom ze sedmi pahorků, na nichž se rozkládá Řím. Tento pahorek dostal pak po něm jméno Aventinus a římská čtvrť na jeho místě (na levém břehu Tiberu, jižně od Palatina) se tak jmenuje dodnes.

B

BAKCHANTKY

(řecky *Bakchai*, lat. *Bacchae*)

– ctitelky a průvodkyně boha vína Bakcha (Dionýsa).

Byly mytické i skutečné.

Skutečné tvořily podle vzoru svých mytických jmenovkyň při Bakchových oslavách

rozpuštělé družiny a tropily výtržnosti, které se pod vlivem východních kultů zvrhaly v noční orgie, takže někdy musela proti nim zasahovat i státní moc (zejména v Římě, kde proti těmto slavnostem vydal roku 186 př. n. l. zvláštní usnesení dokonce senát). Jmenovaly se i mainady nebo thyiady a jejich hlavním odznakem byly Bakchovy thyrsy, tj. dlouhé tyče ovinuté révovým nebo břečťanovým listím a ukončené piniovou šiškou. Řádily jistě jaksepatří, když na to lidstvo přes dva tisíce let nezapomnělo. Dodnes se říká bohapustým pitkám a nespoutaným zábavám „bakchanálie“.

V antice se staly bakchantky titulními hrdinkami poslední nebo předposlední Eurípovy tragédie (*Bakchantky*, asi z let 408–406 př. n. l.). Jejich vyobrazení se zachovalo velmi mnoho. Z vázových maleb uvedme jen dvě *Tančící bakchantky* na attické číši a amfoře z doby kolem roku 490 př. n. l. (dnes obě v

Bakchantka z Tetova. Řecká bronzová soška z 2. poloviny 6. století př. n. l. (Archeologické muzeum ve Skopji)

mnichovském Antikváriu), z nástěnných maleb *Bakchický tanec* a *Fauna a bakchantku* z Pompejí asi z poloviny 1. století př. n. l. (dnes v neapolském Národním muzeu), z množství soch a sošek třeba bronzovou *Bakchantku z Tetova* z druhé poloviny 6. století př. n. l. (v Archeologickém muzeu ve Skopji), nebo *Bakchantku s rounem*, římskou kopii hellénistického originálu (v Dóžecím paláci v Benátkách). Z ostatních antických děl připojme velkou mramorovou mozaiku *Bakchus s Bakchantkami* z poloviny 2. století n. l. (v muzeu v tuniském Džemu).

Z novodobých obrazů jsou nejznámější Tizianovy *Bakchanálie* v madridském Prado (asi po roce 1538), Corotovy *Bakchantky* v Metropolitním muzeu v New Yorku (dva obrazy z roku 1865), *Bakchanálie* N. Poussina v londýnské Národní galerii (z doby kolem roku 1632 až 1636) a asi o sto let mladší obraz J. H. Fragonarda *Bakchus a Bakchantky* (dnes v Avignonském muzeu). Podle Poussina vytvořil stejnojmenný kubistický obraz P. Picasso (1944). V našich sbírkách jsou to obrazy *Mladá bakchantka* od G. Courbeta z roku 1847 (v pražské Národní galerii) a *Bakchanálie* od A. Procházky z roku 1904 (v Moravské galerii v Brně). Ze sochařských děl sem patří *Bakchantky* od A. Rodina (v Rodinově muzeu v Paříži) a *Mainady* od O. Zadkina z roku 1932 (v Muzeu moderního umění v Paříži). U nás vytvořil reliéf *Bakchantky* J. V. Myslbek (1872) a sousoší *Bakchanálie* B. Kafka (1905). Představa bakchanálií inspirovala také hudeb-

níky; nejnověji složil operu *Bakchantky* E. Wellesz.

BAKCHOS

(2. pád *Bakcha*, lat. *Bacchus*) – jiné jméno boha vína Dionýsa. – Viz heslo *Dionýsos*.

Mladý Bakchos. Caravaggiův obraz z doby kolem roku 1590 (Villa Borghese, Řím)

BAUKIS

(2. pád *Baukidy*, lat. *Baucis*) – stařenka z Frygie, která se svým manželem Filémonem pohostila bohy Dia a Herma, když v lidské podobě putovali světem. – Viz heslo *Filémon*.

BELLEROFONTÉS

(2. pád *Bellerofonta*; též *Bellerofón*, lat. *Bellerophon*) – syn korinthského krále Glauka a jeho manželky Euryonomy, král v Lykii.

Byl krásný jako bůh a odvahou se též rovnal bohům; nebylo mu to však z vůle osu-

du nic platné. Nešťastnou náhodou zabil v Korintu nějakého muže, a tak musel rodné město opustit. Útočiště našel u tírynthského krále Proita, který si ho velmi oblíbil. Ještě víc si ho však oblíbila, k jeho dalšímu neštěstí, Proitova manželka Anteia (Stheneboia). Když odmítl její milostné návrhy, obvinila ho, že ji chtěl svést, a vyzvala svého manžela, aby ho zabil. Proitos ovšem nechtěl vztáhnout ruku na hosta a po dlouhém přemýšlení přišel na řešení, jež se tehdy ještě nenazývalo šalamounským. Poslal Bellerofonta k svému tchánovi Iobatovi do Lykie a dal mu s sebou zabezpečenou tabulku s vylíčením jeho provinění a se žádostí, aby ho Iobatés za urážku své dcery potrestal smrtí.

Iobatés přijal Bellerofonta přátelsky a uspořádal na jeho počest hostinu, která se protáhla na devět dní. Když si pak přečetl doručenou tabulku, rozhodl se Proitově žádosti nevyhovět. Přinejmenším ne přímo; hostu přece neublíží ani nehorší zločinnec. Vymyslel si proto úkol, při kterém hrozila Bellerofontovi záhuba, a obratnými řečmi ho přiměl k tomu, že se k jeho splnění dobrovolně přihlásil. Nešlo o nic menšího, než zabít obludu Chiméru, která žila v hluboké rokli nedaleko hlavního města Lykie a zahubila každého, kdo se k ní přiblížil.

Tato Chiméra byla fantastickou kombinací lva, divoké kozy a hada; jejím otcem byl stohlavý obr Týfón a matkou obludná Echidna. Bellerofontés si především zjistil, jak lze Chiméru s nadějí na úspěch napadnout. Bylo jasné, že po zemi se k ní nedostane;

dalo se k ní přiblížit jedině ze vzduchu. To znamenalo, že si musel opatřit okřídleného koně Pégasa, kterého znal už ze svého rodiště, protože Pégasos často přilétal na Akrokorinth, aby se tam napil vody. Vypravil se tedy za ním, mnoho dní a nocí na něho číhal, nakonec se ho dočkal a na radu věstce Polyída hodil na něho zlatou uzdu, kterou mu dala bohyně Athéna, a tak si ho ochočil. Odletěl pak na něm do Lykie, spustil se nad rokli, ve které žila Chiméra, vyčkal okamžiku, kdy vylezla z doupěte, a zasáhl ji přesně mířeným šípem. Obludu však jen zranil. Zaútočila na něho ohněm ze svých tří tlam, snažila se ho zasáhnout hadím ocasem, skákala za ním do výšky a oťrásala zemí, až skály pukaly – všechno však bylo marné. Bellerofontés nakonec Chiméru zabil a přinesl králi Iobatovi.

Iobatés mu dal pak druhý úkol: aby se vypravil proti divokým Solymům. Byli to bojovníci, kterým se nikdo nevyrovnal; Bellerofontés je však porazil. Potom ho poslal proti bojovným Amazonkám, které vtrhly do Lykie; vrátil se rovněž jako vítěz. Nato dostal Iobatés z mladého hrdiny strach. Vypravil proti němu oddíl vybraných vojáků, aby ho ze zálohy přepadli. Ani jeden z nich se nevrátil domů živý. Zato se však vrátil Bellerofontés.

S mužem, který dokáže přemoci obludu, nepřátelské vojáky, ozbrojené ženy i úkladné vrahy, je dobře být zadobře a Iobatés si to uvědomil. Uvítal Bellerofonta se všemi poctami, dal mu svou dceru za manželku, a k tomu půl království. Bellerofontés

Bellerofontés napájí Pegasa. Novoattický mramorový reliéf z 1. století př. n. l. (Palazzo Spada, Řím)

zůstal pak v Lykii obklopen úctou a slávou a stal se otcem tří dětí: Ísandra, Hippolocha a Láodameie, která byla tak krásná, že v ní našel zalíbení sám nejvyšší bůh Zeus.

Přesto to s Bellerofontem nedopadlo dobře. Příliš velké štěstí bylo jeho třetí neštěstí: tak zpyšněl, že se chtěl vyrovnat olympským bohům. Osedlal svého Pégasa a namířil si to rovnou na Olymp. To však už bylo víc, než byl Zeus ochoten strpět. Seslal na Pégasa zuřivost, takže ho Bellerofontés neovládl a sletěl z něho na zem. Padl přitom na hlavu a ztratil rozum. Dlouho pak ještě bloudil jako pomatený po světě, než se nad ním smiloval černý bůh smrti Thanatos.

Spíš než Bellerofontés zůstal v povědomí lidstva jeho kůň; o tom však v hesle *Pégasos*. V antice byl mýtus o Bellerofontovi velice rozšířen. Nejstarší jeho podání známe z

Homéra, později ho zpracoval Pindaros (v první polovině 5. století př. n. l.), na scénu ho uvedl Euripidés v tragédiích *Bellerofontés* a *Stheneboia* (před rokem 425, resp. 423 př. n. l.), z nichž známe zlomky.

Výjevy z tohoto mýtu se zachovaly na několika desítkách vázových maleb, z nichž nejstarší pochází až z přelomu 7. a 6. století př. n. l. (*Bellerofontés zabíjí Chiméru*, dnes v Archeologickém muzeu v Thasu). Z poloviny 4. století př. n. l. pochází mozaika *Bellerofontés v boji s Chimérou* v severořeckém Olyntu, z konce 4. století př. n. l. rytina se stejným námětem na etruském bronzovém zrcadle (dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku), z 1. století př. n. l. novoattický reliéf *Bellerofontés napájí Pégasa* (dnes v římském Palazzo Spada).

Novověké výtvarné umění Bellerofontovy osudy příliš nezaujaly; k nemnohým výjimkám patří L. Silvestre ml. obrazem *Vítězství Bellerofonta nad Chimérou* (kolem roku 1725) a teprve po dvou stoletích J. Cocteau obrazem *Bellerofón na Pegasovi* (v Mentonu). Bellerofontovy osudy, zejména v důsledku jeho propadnutí pýše (resp. toho, čemu se v řečtině říká „hybris“), inspirovaly „božského Čecha“ J. Myslivečka k první z jeho pětadvaceti oper (*Bellerofonte*, 1767). Z dramatických zpracování lze snad uvést *Bellerofonta* G. Kaisera (1948).

Výzkum mýtu o Bellerofontovi ukazuje, že je maloasijského původu. Bellerofontés byl, jak se zdá, původně lyckým bohem slunce,

který putoval po nebi na okřídleném koni a svými střelami krotil nepřátelské přírodní síly, zosobněné Chimérou.

BELLONA

(2. pád *Bellony*, též *Duellona*) – římská bohyně války, sestra boha Marta.

V mytologii i kultu měla jen druhořadý význam, protože jako boha války a ochránce římské velikosti uctívali Římané především jejího bratra Marta. V jejím chrámu se scházel senát k přijetí cizích vyslanců nebo římských vojevůdců žádajících o povolení triumfu (slavnostního uvítání a průvodu po vítězném ukončení významné války).

Jinou bohyní byla Bellona „asijská“, zvaná též Ma, jejíž kult se dostal do Říma koncem republiky z maloasijské Kappadokie. Vyznačoval se různými výstřednostmi, např. kněží se při bohoslužbách bodali noži a obětovali bohyni svou krev a stát ho jen trpěl.

Pozůstatky římského chrámu bohyně Bellony se podařilo objevit až koncem roku 1967 poblíž Marcellova divadla. Jejích soch a obrazů se zachovalo z antiky málo a v novověku jich rovněž nevzniklo mnoho. Nejznámější jsou bronzové sochy *Bellony* od A. Rodina (v Rodinově muzeu v Paříži) a od P. Duboise (v Národní galerii v Praze), z obrazů lze snad v této souvislosti uvést Rembrandtovu *Saskii jako Bellonu* z roku 1633 (v Metropolitním muzeu v New Yorku).

BÉLOS

(2. pád *Béla*, lat. *Belus*) – jméno několika východních panovníků z řeckých mýtů.

Jmenoval se tak především starý egyptský král, otec pozdějších králů Aigyptu a Danaa; dále tyrský král, otec zakladatelky a první královny Karthága Dídóny (viz příslušná hesla), a kromě jiných asyrský král, který prý založil město Babylon.

Egyptské a foinické mýty krále tohoto jména neznají, ani s nimi spojené pověsti. Totéž platí o asyrsko-babylónské mytologii (a samozřejmě i o historii). Slovo „bél“ nebo „baal“, od něhož je jméno Bélos opravdopodobně odvozeno, znamená v starých semitských jazycích titul „pán“.

BIÁS

(2. pád *Bianta*, lat. *Bias*) – dosti časté jméno v řecké mytologii i historii.

Nejznámější z jeho nositelů byl synem Amythóna z Iólku a jeho manželky Eidomeny. Nevynikl žádným velkým činem, ale s pomocí svého bratra Melampoda, proslulého věštce a lékaře, získal za manželku jednu z dcer tírynthského krále Proita a třetinu jeho království. Podrobnosti o tom jsou v hesle *Melampús*; zde jen tolik, že Biás se tak stal spoluzakladatelem panství thessalských Amythónovců v Argu a zakladatelem rodu, z něhož pocházeli mnozí slavní válečníci, známí zejména z výpravy „sedmi proti Thébám“.

Dva další Biantové byli

achajskými bojovníky v trojské válce. Třetí byl otcem trojských bojovníků Láogona a Dardana, které zabil v boji Achilleus.

BITÓN

(2. pád *Bitóna*, lat. *Biton*) – syn Hériny kněžky Kydippy, jehož bohové obdařili stejně jako jeho bratra Kleobia údajně nejvzácnějším darem: sladkou smrtí v mládí. – Viz heslo *Kydippé*.

Boreás. Mramorový reliéf na Věži větrů z konce 2. století př. n. l. v Athénách

BOIÓTOS

(2. pád *Boiota*, lat. *Boeotus*) – syn boha moří Poseidóna a Aiolyvy dcery Melanippy, praotec Boiótanů.

Staré mýty ho neznají; jeho postava je zřejmě umělou konstrukcí z pozdějších dob. Poprvé se vyskytuje o něm zmínka v Eurípidoých tragédiích a Melanippě z konce 5. století př. n. l., z nichž se zachovaly zlomky. Jeho bratr Aiolos, vnuk stejnojmenného vládce větrů, se podobně považoval za praotce Aiolů.

Boiótané obývali zemi ve středním Řecku (mezi Attikou a Fókidou). Nejvýznamnějším jejich městem byly Théby, zničené podle mýtů „výpravou epigonů“ už před trojskou válkou a podruhé roku 334 př. n. l. Alexandrem Velikým. Pod jménem Thive existují však na původním místě dodnes.

BOREÁS

(2. pád *Borea*; lat. *Aquilo*, později podle řečtiny *Bo-*

reas) – bůh severního větru, též severní vítr a sever.

Jeho rodiči byli Titán As-traios a bohyně jitrních červánků Éós. Sídliil v Thrákii, proháněl se však na svých křídlech po celém světě a byl ze všech větrů nejsilnější a nejprudší. Za manželku měl Óreithyi, dceru athénského krále Erechthea. Chtěl ji nejdřív dostat po dobrém, ale když všechny jeho prosby a sliby byly marné, unesl ji násilím. Měl s ní dva syny, Kalaida a Zéta, kteří byli rovněž okřídlení a proslavili se na výpravě Argonautů do Kolchidy. Kromě nich měl dceru Kleopatru, kterou provdal za thráckého krále Fínea.

Borea známe z několika vázových maleb (např. *Boreás unáší Óreithyi* z doby kolem roku 460 př. n. l., dnes v Britském muzeu v Londýně) a zejména z reliéfů na severní straně athénské *Věže větrů* (z konce 2. století př. n. l.). Z novověkých děl pak hlavně z velkého sousoší *Boreás unáší*

Óreithyi od G. Marsyho z let 1714–1716 (původně ve Versailles, dnes v Louvru) a ze stejnojmenné nevelké sochy L. S. Boizota z roku 1786 ve Wallaceově sbírce v Londýně.

Boreovo jméno dodnes žije v názvu prudkého větru v oblasti Jadranu a proniklo i do češtiny („bóra“).

BRIAREÓS

(2. pád *Briarea*, lat. *Briareus*) – jeden ze tří Hekatoncheirů, padesátihlavých a storukých obrů, které porodila bohyně země Gaia bohu nebe Úranovi.

Byl spolu se svými dvěma bratry Kottem a Gýem z Úranova rozkazu uvězněn v nitru země, aby nebudil strach a pohoršení. Když povstal Úranův vnuk Zeus proti svému otci Kronovi, všechny tři je osvobodil. Po vítězství, k němuž mu nemálo pomohli, pověřil je Zeus funkcí hlídačů uvězněných Titánů v podsvětní propasti Tartaru.

S tímto Briareem splývá v některých mýtech jiný Briareos, zvaný též Aigaion. Podle Homéra to byl rovněž storuký obr, ale jeho otcem byl bůh moře Poseidón. Přišel na výzvu mořské bohyně Thetidy pomoci nejvyššímu bohu Diovi, když ho chtěli ostatní bohové spoutat a svrhnout z trůnu. Jakmile se objevil na Olympu, bohové nad jeho hrozným zjevem tak ustrnuli, že upustili provazy, jimiž Dia právě svazovali, a nejvyšší bůh se zachránil.

BRÍSEOVNA

(řec. *Bríseis*, 2. pád *Bríseidy*, lat. *Briseis*) – dcera pédasského krále Brísea, milenka hrdiny Achillea.

Achilleus se jí zmocnil při dobytí města Lyrnéssu v Tróadě, které napadl, když opatroval achajské armádě před Trójou jídlo a kořist. Vojsko mu ji při rozdělování kořisti na sněmu ochotně přidělilo. Na první pohled se totiž do ní zamiloval a pro její krásu zapomněl i na svou první lásku Déidameiu, kterou zanechal před odjezdem do války na ostrově Skyru. Bríseovna jeho lásku opětovala, třebaže zabil jejího manžela Mynéta, který byl v Lyrnéssu králem. Žila s ním ve společném stanu a těšila se na den, kdy se stane jeho manželkou. Osud ji však od něho k velkému žalu obou náhle oddělil.

Počátkem desátého roku trojské války se vypravil Achilleus se svými Myrmidony proti mýsským Thébám a přinesl z nich, jako ze všech dosavadních výprav, bohatou kořist. Mezi zajatci bylo i ně-

kolik dívek a achajští vůdcové se o ně podle tehdejšího válečného práva rozdělili. Nejkrásnější z nich si vybral vrchní velitel achajských vojsk Agamemnón. Byla to dcera Apollónova kněze Chrysýs z mýsského města Chrysýs, která byla v té době v Thébách na návštěvě. Zanedlouho přišel do achajského tábora její otec a nabídl za ni Agamemnónovi bohaté výkupné. Agamemnón však jeho nabídku odmítl, ba co víc, vyhnal ho z tábora. Chrysés se nato obrátil na Apollóna s prosbou, aby Achajce potrestal. Bůh prosbu vyslyšel a začal rozsévat svými stříbrnými šípy v achajském táboře mor. Když vojsko hynulo a Agamemnón nedělal nic, aby boží trest odvrátil, Achilleus svolal vojáky na sněm, aby se společně poradili, jak Apollóna usmířit. Věstec Kalchás tam vyhlásil, že Apollónův trest lze odvrátit jedině vrácením Chrysýsovy dcery, avšak bez výkupného. Agamemnón nato hrubě napadl Kalchanta a poté i Achillea, který povstal na jeho obranu. Nakonec prohlásil, že v zájmu vojska se tedy té dívky vzdá, dostane-li za ni náhradou jinou – a vybral si Bríseovnu.

Achilleus s rozhodnutím vrchního velitele nesouhlasil, ale podřídil se. Když Agamemnónovi poslové odvedli plačící Bríseovnu, prohlásil, že nebude bojovat, dokud ho Agamemnón neodprosí a nevrátí mu milenkou a čest. Aby se tak stalo co nejdřív, požádal svou matku Thetidu o přímlovu u nejvyššího boha Dia, aby pomáhal Trójánům a přinutil tak Agamemnóna i celé vojsko přijít k němu s

omluvou a s prosbou o účast v boji. Nejvyšší bůh Thetidině žádosti vyhověl, a když se Agamemnón dostal do úzkých, poslal k Achilleovi posly, aby se usmířil, a slíbil Bríseovnu vrátit. Achilleus však ve svém hněvu setrval a jeho nabídku odmítl. Smířil se s Agamemnónem teprve potom, když za svou neústupnost zaplatil ztrátou nejmilejšího druha Patrokla, kterého na bojišti zabil vrchní velitel trojského vojska Hektór. Dobrovolně se vrátil do boje, porazil Trójany a zahnal je až za hradby jejich města. Láске krásné Bríseovny, kterou mu Agamemnón vrátil, se však už Achilleus dlouho netěšil. Brzy po vítězném souboji s Hektorem zahynul zasažen do paty šípem trojského prince Parida.

Bríseovna je jednou z hlavních postav *Iliady*, ačkoli jí Homér věnuje pouhých 36 veršů (z 15 693): kolem sporu o ni se točí celý děj tohoto velkolepého eposu. Její láska k Achilleovi dala podnět k četným básnickým dílům v antice i v moderní době. Z antiky je známý zejména *Bríseovnin list Achilleovi* z Ovidiových *Listů heroin*, z české poezie asi Vrchlického *Bríseis* z roku 1880.

Achilleových vyobrazení se nezachovalo, jak známo, z antiky mnoho; s Bríseovnou se na nich můžeme setkat jen zřídka (na attických vázách z 5. století př. n. l. ve Vatikánských muzeích, v pařížském Louvru a v Městském muzeu v Lecce). Často reprodukováná nástěnná malba *Bríseovnu odvádějí od Achillea* pochází z tzv. Domu tragického básníka v Pompe-

jích z doby kolem roku 75 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli).

BRITOMARTIS

(2. pád *Britomartidy*) – dcera nejvyššího boha Dia a Kréťanky Karmy, povýšená Artemidou na bohyni.

Pronásledoval ji svou láskou krétský král Mínós, a když před ním prchala, uvízla v síti nalíčené bohyně lovu Artemidou. Protože si ji Artemis pro její loveckou vášeň již dávno oblíbila, zachránila ji před osudem smrtelné ženy a povýšila ji na bohyni. Britomartis pak ochraňovala lovce a rybáře, později i mořská pobřeží a přístavy. Úctě se těšila zejména na Krétě, a to pod jménem Diktyнна, na Aigíně pod jménem Afaia; pouze na Samu ji uctívali pod původním jménem.

Mnoho o Britomartidě jinak nevíme. O jejím kultu pod jmény Diktyнна a Afaia se mluví ve zvláštních heslech.

BÚSÍRIS

(2. pád *Búsírida*, lat. *Busiris*) – egyptský král, syn boha moře Poseidóna a egyptské královské dcery Lýsianassy.

Nastoupil na trůn po svém tchánu Epafovi, který byl podle řeckých mýtů prvním egyptským králem. Jakmile

Héraklés u Búsírida. Černofigurová malba na caeretánské hydrii z doby kolem roku 500 př. n. l. (Uměleckohistorické muzeum ve Vídni)

se ujal moci, zavládla v Egyptě neúroda. Když už trvala devátý rok, pozval si slavného kyperského věštce Thrasea; ten prohlásil, že neúrodu lze zažehnat jen tak, obětuje-li nejvyššímu bohu Diovi každý rok jednoho cizince. Búsíris dal nato Thrasea spoutat a obětoval ho jako prvního. Poté vydal rozkaz zatknout každého cizince, který překročí egyptské hranice, aby měl vždy někoho po ruce, koho by mohl obětovat. Posledním takto postiženým cizincem byl Héraklés, který se dostal do Egypta cestou za zlatými jablky do zahrady Hesperoven. Když ho však přivedli před obětní oltář, roztrhl pouta, zabil Búsíridova syna Amfidamanta a potom i samého Búsírida. Od těch dob přestal prý být Egypt pro cizince nebezpečnou zemí.

Egyptské mýty krále Búsírida neznají. Jeho jméno vzniklo ze jména egyptského boha podsvětí Usira, resp. jeho posvátného města Per-Usire v Deltě, a báje o zabíjení cizinců je pravděpodobně odrazem skutečnosti, že když se Řekové poprvé seznámili s Egyptem, byl uzavřenou zemí, do níž se vstup cizincům nepovoloval.

Někteří řečtí autoři, mezi nimi Isokratés, připisovali Búsíridovi autorství egyptské ústavy s jejím rozdělením obyvatelstva na kasty.

Héraklovu návštěvu u Búsírida máme zobrazeno asi na třiceti vázových malbách, z nichž nejstarší pocházejí z první poloviny 6. století př. n. l. Jsou v téměř všech významných antických sbírkách, z velké části zejména amerických (v New Yorku, Bostonu, Chicagu a Philadelphii).

CAELUS

(2. pád *Caela*; též *Coelus*, řec. *Úranos*) – římský bůh nebe a samo nebe.

Nebyl původním bohem římského pantheonu; Římané ho převzali od Řeků, a to s určitými obměnami. Podle římského pojetí byl synem boha Aethera (tedy nikoli matky země Gaie, která podle řecké mytologie zrodila Úrana sama ze sebe bez otce) a otcem bohů Vulkána a Merkura (kdežto řecký Héfaistos a Hermés byli syny nejvyššího boha Dia). Římané ho považovali také za otce boha Saturna (řeckého Krona), za jehož vlády byl na zemi „zlatý věk“. Častěji než Řekové pokládali Římané Caela také za otce bohyně lásky a krásy Venuše (Afrodítu). Viz též heslo *Úranos*.

CASSIOPE

(2. pád *Cassiope*, též *Cassiopeia*) – latinské jméno manželky etiopského krále Kéfea (Cephea), používané zejména ve hvězdářství. – Viz heslo *Kassiopeia*.

CASTOR

(2. pád *Castora*, řec. *Kastór*) – latinské jméno hrdiny Kastora, syna spartského krále Tyndarea a jeho manželky Lédy. – Viz heslo *Dioskúrové*.

CENTAUR

(lat. *Centaurus*, 2. pád *Centaura*) – z latiny převzatý název příslušníka národa polomůžů-polokoní, který žil podle řeckých mýtů v Thessalii. – Viz heslo *Kentaurové*.

CERBERUS

(2. pád *Cerbera*, řecky *Kerberos*) – latinské jméno trojhlavého psa, který hlídal vchod do podsvětí. – Viz heslo *Kerberos*.

CERES

(2. pád *Cerery*, řec. Démétér) – římská bohyně obilí a polní úrody, ztotožněná asi v 5. století př. n. l. s řeckou Démétrou.

Byla jednou z nejstarších původních římských bohyň; podle tradice měla zvláštního kněze už v době královské. V Římě jí byl zasvěcen chrám na úpatí pahorku Aventinu; pocházel z počátku 5. století př. n. l. a spolu s ní byl zasvěcen božské manželské dvojici Liberovi a Libeře. Postaven byl původně v etruském slohu, po požáru roku 31 př. n. l. byl obnoven v korinthském; za republiky se v něm uschovala usnesení senátu. Z ostatních jejích chrámů byl nejznámější v Ostii, měl okrouhlý půdorys a zachovaly se z něj rozsáhlé zbytky. (Zda jí byl zasvěcen dórský chrám v Paestu, založený koncem 6. století př. n. l., označovaný dnes jejím jménem, je přinejmenším sporné.) Slavnosti k

její počtě, tzv. cereálie, měly rolnický a plebejský ráz. Konaly se v polovině dubna, lidé se při nich oblékali do bílého šatu a chudí dostávali pohoštění na státní útraty. Její kult, rozšířený zejména mezi ženami, dostal později některé mystické rysy, i když ne v takové míře jako např. eleusínské mystérie. – Viz též heslo *Démétér*.

Cereřiných soch a obrazů se z antiky zachovalo málo a kromě toho nepříliš vysoké umělecké úrovně; Ceres v Římském národním muzeu v Termách (asi z počátku n. l.) patří mezi výjimky. Novodobí umělci ji rovněž zobrazují zřídka. Z jejích obrazů patří mezi nejlepší Rubensův *Ceres a Pan* z doby kolem roku 1626 (v madridském Pradu), dále Watteauova *Ceres* z roku 1712 (v Národní galerii ve Washingtonu) a velký obraz *Ceres s úrodou* od S. Voueta z doby kolem roku 1640 (v Národní galerii v Londýně). Občas se však s

Ceres. Mozaika ze severoafrického Džemu z konce 2. století n. l. (Muzeum Bardo v Tunisu)

jejími sochami můžeme se-
tkat v parcích u paláců a
zámků z dob pozdního feu-
dalismu.

CLIO

(neskl., řec. *Kleió*) – latinské
jméno Múzy dějepisectví. –
Viz heslo *Kleió*.

CLOELIA

(2. pád *Cloelie*) – legendární
hrdinka z prvních let římské
republiky.

Římsí dějepisci o ní mluví
jako o skutečně existující
osobě; jestliže jí však věnu-
jeme místo mezi hrdiny z
mýtů a bájí, pravděpodobně
se neprohřešíme. Za války
mezi Římany a etruským
králem Porsenou se dostala
jako rukojmí do etruského
tábora. V noci pak oklamala
stráž, spolu s ostatními říms-
kými dívkami přeplavala Ti-
ber a vrátila se do rodného
města. Porsena nato požádal
Římany, aby mu ji s jejími
družkami podle práva vydali.
Když tak učinili, daroval jí z
obdivu nad jejím činem svo-
bodu a dovolil jí, aby si vy-
brala ze zajatých Římanů
průvodce. Místo mužů si
však vybrala rukojmí z řad
nezletilých, aby je zbavila
útrap zajetí. Za její hrdin-
ství a ušlechtilost jí potom
Římané postavili, jak píše
Livius, jezdeckou sochu u
Svaté cesty na Římském
foru.

Cloeliin příběh namaloval
jako jeden z mála novově-
kých malířů počátkem 16.
století M. Feselen (dnes v
mnichovské Pinakotéce).

CONCORDIA

(2. pád *Concordie*, dosl. „Svor-
nost“) – římská bohyně zoso-
bnující politickou svornost ob-
čanů.

O původu jejího kultu ne-
víme nic určitého. Podle tra-
dice dal jí už roku 366 př. n. l.
postavit diktátor M. Furius
Camillus na paměť ukončení
staletých bojů mezi patricijí a
plebeji chrám pod Kapitolem.
V tomto chrámu, jehož pozů-
statky se dodnes zčásti zacho-
valy (přímo pod renesanční
budovou dnešního římského
senátu), se konaly schůze
římského senátu. Měla v Ří-
mě i několik dalších menších
chrámů a svatýň. V císařské
době byla uctívána hlavně ja-
ko Concordia Augusta, resp.
Augustorum („Svornost císa-
řů“). Ještě na sklonku římské
říše byl její obraz ražen na
mincích.

Jménem Concordie se o-
značuje i jeden z dobře za-
chovaných dórských chrámů
v Akragantu (dnešním Agri-
gentu) na Sicílii. Pochází z let
450–440 př. n. l. a za svou za-
chovalost vděčí tomu, že až
do roku 1784 byl používán
jako křesťanský chrám. Kte-
rému z bohů jej však Řekové
původně zasvětili, se nepoda-
řilo zjistit.

CORIOANUS

(2. pád *Coriolana*, zčešl. *Ko-
riolán*) – legendární hrdina a
zrádce Říma z prvních let
římské republiky.

Vlastním jménem se jme-
noval Gnaeus Marcius, po-
cházel z rodu čtvrtého říms-
ského krále Anka Marcia
(byl jeho pravnukem) a pří-
jmení Coriolanus, pod kte-
rým se zachoval v paměti lidí

dodnes, dostal jako čestný ti-
tul po dobytí velkého města
Volsků Coriol. Vynikal silou
a odvahou, pohrdal požitky a
bohatstvím a jeho životním
cílem bylo převýšit ostatní
zásluhami o vlast. Byl však
zároveň zosobněním aristo-
kratické povýšenosti a pýchy,
což nakonec obrátilo vše-
chny jeho chvályhodné vlast-
nosti v opak.

Výpravy proti Volskům se
zúčastnil pod vedením kon-
zula Cominia už jako hrdina
pokrytý slávou z bojů s E-
trusky, Sabiny a Latiny. Když
římské vojsko oblehlo město
Corioly, Volskové z jiných
měst se spojili a napadli Ří-
many zezadu. Konzul Comi-
nius rozdělil nato své síly.
Před městem ponechal malý
oddíl pod vedením Tita Larcia
a s hlavním vojem se obrátil
proti útočícím Volskům. O-
bránci Coriol využívali situace
a podnikli výpad. Římské
vojsko muselo ustoupit, ale
Gnaeus Marcius ústup zasta-
vil, s nevelkým oddílem se
probil řadami nepřátel, přivo-
lal posily a vtrhl do města, kde
potom v „neuvěřitelném boji,
uplatňuje sílu rukou, rychlost
nohou a odvalu ducha“, jak
říká Plútarchos, obránce mē-
sta přemohl. Vítězství dovršil
zničením vojsk Volsků; zčásti
je zničil v boji a zčásti zaja-
l. A stejně jako dříve odmítl při-
jmout větší podíl na kořisti,
než jaký připadl každému z
vojáků. Souhlasil však, aby
mu bylo uděleno čestné pří-
jmení Coriolanus.

Protože v Římě si v oněch
dobách nejvíc vážili té strán-
ky veřejné činnosti, která se
týkala válečných činů, těšil se
Gnaeus Marcius Coriolanus
všeobecné úctě; nikoli však
oblíbě (o lásce ani nemluvě).
Politicky stál na straně, kte-

rou dnes nazýváme krajní pravici. Ve sporech plebejů s patricijí, jež vedly k odchodu velké části lidu z Říma na Svatou horu, žádal zakročit proti plebejům násilím. Když v době hladu poslal do Říma sicilský vládce Gelón obilí, postavil se proti tomu, aby se mezi chudinu rozdělilo zdarma. Když senát nesouhlasil s jeho návrhem, aby Římané vypověděli válku Antiu, k níž neměli důvodu, podnikl ji sám se svými přívrženci. Po návratu zatoužil vzít věci Říma do vlastních rukou a ucházel se o úřad konzula. Na předvolební schůzi mluvil však tak povýšeně a zpupně, že ho lid nezvolil. Vítěz ve válkách nenesl porážku ve volbách, a protože si myslel, že příčinou této porážky byly intriky tribunů lidu, žádal zrušit jejich úřad. Když ho nato tribunové lidu volali podle práva k zodpovědnosti, dopustil se proti jejich posílům násilí. V Římě vzniklo pobouření a konzulové ho přinutili, aby se před lidovým shromážděním omluvil. Mluvil však tak urážlivě, že ho tribunové označili za nepřítele lidu, který chce nastolit samovládu, a žádali pro něho trest smrti. Lidové shromáždění s tím vzhledem k jeho zásluhám o Řím v dřívějších válkách nesouhlasilo a odsoudilo ho pouze do vyhnanství.

Tu došlo k tomu, čím vešel Gnaeus Marcius Coriolanus do paměti věků budoucích. Odebral se k Volskům do města Antia, které nedávno vyplenil, vyhledal tam svého nepřítele Tulla Amfidia a navrhl mu válečnou výpravu proti Římu. Spolu s ním se potom postavil v čelo

spojených vojsk Volsků, aby jich použil jako nástroje pomsty.

Říma se zmocnila panika, která rostla, jak se Coriolanus blížil. Když se rozšířilo, že ničí usedlosti plebejů, lidové shromáždění zrušilo ze strachu jeho odsouzení a senát pak vyslal k němu posly, aby upustil od válčení a vrátil se do Říma. Coriolanus jim předložil požadavky, na jaké by měl snad právo po vítězství. Senát nicméně projevil ochotu o nich jednat, ale Coriolanus žádal jejich okamžité a bezpodmínečné přijetí. Nato vypravili Římané k němu poselstvo složené z kněží, aby předneslo prosbu o milost pro rodné město. Pýcha a zlost v něm přehlušily všechny city i hlas rozumu: zůstal neoblomný.

Zkáza Říma se zdála neodvratná. Bylo jen na Coriolanovi, kdy vydá obrovské armádě rozkaz k útoku na Romulovy hradby. Nejvyšší bůh Juppiter, ochránce Říma, vnukl však jedné z římských žen, aby šla ke Coriolanově matce Volumnii a požádala ji o přímlovu za Řím u syna. A Coriolanus, zpupný a neoblomný, sklonil hlavu před matkou, která k němu přišla v čele poselstva římských žen: „Odtáhnu tedy, přemožen jedině tebou!“ Zrádce Římanů se tak stal zrádcem Volsků a zahynul jako zrádce: Tullus Amfidius ho dal zavraždit. Kromě matky a manželky nebylo nikoho, kdo by nad ním truchlil.

Pověst o Coriolanovi se traduje v antických pramenech jako skutečná událost. Tím se ovšem neodlišuje od jiných podobných pověstí a

bájí. Doklady o Coriolanově existenci neexistují; v nejlepším případě je možné, že tato pověst odráží některé historické skutečnosti. Většina badatelů klade její vznik do poměrně pozdních dob (např. Mommsen do 3. století př. n. l.), jiní vysvětlují její zrod jako pokus o výklad původu chrámu Fortuny Muliebris („Štěstěny žen“), který prý postavili Římané na paměť úspěchu poselství římských žen ke Coriolanovi. Z antiky ji známe především z Liviových *Dějín* z konce 1. století př. n. l. a pak z Plútarchových *Životopisů* z počátku 2. století n. l.

Obraz *Coriolanus a jeho rodina* od L. Signorelliho z přelomu 15. a 16. století patří mezi prvá novověká díla s námětem z římských pověstí (dnes v londýnské Národní galerii). Víc než výtvarné umělce lákala však Coriolanova postava básníky a hudebníky. Plútarchovo zpracování se stalo základem Shakespearovy tragédie *Coriolanus* (1606–1608) i stejnojmenné dramatické básně H. J. Collina, která inspirovala ke *Coriolanovi* L. van Beethovena (1807). Operou *Coriolanus* se výrazně zapsal do soudobé evropské hudby J. Cikker (1970–1973).

CUPIDO

(2. pád *Cupida*) – římský bůh lásky totožný s Amorem, resp. s řeckým Erótem. – Viz heslo *Erós*.

CURIATIOVÉ

(lat. *Curiatii*) – tři bratři z Alby Longy, kteří podle říms-

ských pověstí podlehli v boji také třem bratrům Horatiům z Říma. – Viz heslo *Horatiové*.

CYBELA

(2. pád *Cybely*; lat. též *Cybele*, řecky *Kybelé*) – ma-

loasijská bohyně, jejíž kult pronikl koncem 3. století př. n. l. přes Řecko do Říma. – Viz heslo *Kybelá*.

D

DAFNÉ

(2. pád *Dafny*, lat. *Daphne*) – dcera říčního boha Pénéia nebo Ládóna, jedna z nejkrásnějších nymf.

Zamiloval se do ní bůh Apollón, avšak kupodivu ne pro její krásu, nýbrž v důsledku zlomyslného žertu mladého boha lásky Eróta. Apollón si totiž tropil posměch z jeho zlatého luku, a tak se Erós rozhodl, že mu ukáže účinek svých střel. Zasáhl Apollóna šípem, který vzbuzoval lásku, a Dafné, jež mu přišla náhodou do cesty, zranil pak šípem, který lásku zabíjel. Dafné tedy Apollónovu lásku neopětovala, a ačkoli byl nejkrásnější z bohů, přála si raději zemřít než se stát jeho milenkou. Když viděla, že mu nemůže uniknout, požádala svého otce, aby jí změnil podobu. Stalo se, jak si přála: tělo jí pokryla kůra, ruce se jí proměnily ve větve a vlasy v listí. Změnila se ve vavřínový strom, jehož věčně svěží zelení si pak Apollón na paměť své první lásky zdobil hlavu.

Tragický příběh Dafny zpracoval básnický poprvé, jak se zdá, teprve Ovidius; lidé nového věku se s ním seznámili z jeho *Proměn*. Inspiroval Berniniho k sousoší *Apollón a Dafné* (z let 1622–1625, dnes v římské Ville Borg-

hese). Pollaiuolla, Poussina a Veronese k obrazům *Apollón a Dafné* (první je v londýnské Národní galerii, druhý v mnichovské Pinakotéce, třetí v Národní galerii ve Washingtonu) i mnohé jiné umělce. Ze sochařských děl novější doby uveďme aspoň *Dafné* G. F. Wattse v londýnské Tateově galerii (z doby kolem roku 1860) a stejnojmenná díla sochařek R. Sintenisové a R. Gonzalesové v muzeích moderního umění v New Yorku a Paříži (z let 1930 a 1935). *Dafné* je snad první opera, která kdy vznikla; na libreto O. Rinucciniho ji složil J. Peri roku 1594. Řadu dalších hudebních zpracování, například M. Gaglianem roku 1608, H. Schützem roku 1627, G. F. Händelem roku 1708 aj., dovršuje prozatím opera *Dafné* R. Strausse z roku 1937.

Z antiky se zachovalo málo děl, jež inspiroval tento příběh; pozoruhodná mozaika *Apollón a Dafné* z poloviny 3. století n. l. je v Archeologickém muzeu v Soluni. Že byl nicméně živý a dávno před Ovidiem rozšířený (i když snad v poněkud jiné verzi), dosvědčuje tradice. Na místě, kde prý došlo k Dafnině proměně ve strom, byl postaven Apollónův chrám, který padl roku 395 n. l. za oběť protipohanským dekretům císaře Theodosia I.

Apollón a Dafné. Mramorové sousoší G. L. Berniniho z roku 1624 (Villa Borghese, Řím)

Jelikož tam rostly vavříny (řecky „dafné“) a chodili tam poutníci, byl tam v 5. až 6. století n. l. založen klášter s chrámem Panny Marie. Stojí dodnes: asi deset kilometrů západně od Athén v zeleni vavřínu a jmenuje se Dafni.

DAFNIS

(2. pád *Dafnida*, lat. *Daphnis*) – syn boha Herma a některé z nymf, první pěvec pastýřských písní.

Jako zakladatel nového uměleckého žánru se stal

hrdinou mnoha pověstí a písní řeckého folklóru, opěvujících idylický pastýřský život. Žil prý na Sicílii a jeho život byl pravým opakem života mužů, kteří hledali štěstí ve válečné slávě a shromažďování majetku. Jeho smrt byla rovněž protikladem hrdinské smrti. Podle jedné verze se tak zamiloval, že oslepen štěstím lásky nespasil před sebou hlubokou stráž a pádem do ní se zabil. Podle jiné zavázala ho nymfa Nomia přísahou, že dokud budou jeho oči vidět, zachová jí věrnost. Zahleděl se však do očí dcery svého krále, a tak ho nymfa oslepila. Potom zpíval už jen smutné písně a jako slepec bloudící po horách zahynul. Prý spáchal sebevraždu.

Kromě tohoto mytického Dafnida známe z antiky stejnojmenného pastýře z básní zakladatele bukolické poezie Theokrita, poté Vergiliových *Bukolik* a zejména románového hrdinu z Longova díla *Dafnis a Chloé* (z 2.–3. století n. l.). Byl to syn bohatých rodičů, kteří ho ihned po narození odložili. Našli ho však pastýři a vychovali ho ve svých chýších, až dorostl v sličného mladíka. V jejich idylickém prostředí se pak seznámil s dívkou Chloé, která měla stejný osud. Oba mladí lidé se do sebe zamilovali, prožili slasti i strasti první lásky, při hledání svých rodičů překonali různá dobrodružství a nakonec se stali šťastnými manželi.

Longův román, přes tisíc let téměř zapomenutý, ožil v 18. století a stal se módní četbou rokokové společnosti. Různí básníci ho pak mnohokrát zpracovali a přepracovali,

malíři a sochaři v něm nacházeli zdroj námětů a výdělků. Z početných hudebních skladeb s titulem *Dafnis a Chloé* je dnes živá snad jen Ravelova choreografická symfonie, Saint-Saënsova symfonická báseň a Offenbachova opereta.

Z výtvarných umělců zaujal Longův román zejména F. Gérarda, P. Bonnarda a A. Maillola, kteří k němu vytvořili ilustrace. Stojí za to si ho přečíst: je to „poslední květ staré řecké literatury“, jak řekl Goethe, a „vyrovná se tomu nejlepšímu, co bylo kdy napsáno“.

DAIDALOS

(2. pád *Daidala*, lat. *Daedalus*) – největší řecký sochař, malíř, stavitel a vynálezce, syn athénskeho umělce Eupalama.

Je jedním z nejznámějších hrdinů řeckých mýtů a bájí: jako první člověk se vznesl ze země na křídlech zhotovených lidskou rukou a také šťastně přistál. Jeho vynález křídel byl něčím tak jedinečným, že zastínil všechno ostatní, co vynalezl, mezi jiným i sochor a nebozez. A jeho úspěšný let uvrhl do zapomnutí takřka všechny ostatní jeho činy – ostatně nikoli je škodě jeho pověsti.

Přitom Daidalos nebyl jednoznačně kladným hrdinou, vždyť ani největší genialita není zárukou před lidskou slabostí. Jeho sochy vypadaly jako živé, takže je lidé připoutávali, aby neutekly; koně před jeho obrazy ržáli, jako by v nich poznávali své živé druhy; lidé mu prokazovali téměř božskou úctu. Když však zjistili, že jeho sy-

novec Talós je ještě nadanější, nepřenesl to přes srdce a svrhl ho ze strmé skály athénské Akropole. Při pohřbívání jeho mrtvolky ho však někdo spatřil a athénský lidový soud ho bez ohledu na jeho umění a zásluhy odsoudil k smrti.

Bohové však umělce chrání a dovedou jim někdy prominout i porušení nejspravedlivějších zákonů lidí. Pomohli Daidalovi z vězení a umožnili mu, aby se i se synem Íkarem dostal na Krétu. Tam mu poskytl azyl král Mínós, který se právě vrátil z válečné výpravy proti Athénám. A nejen azyl, také přiměřenou práci.

Mínóova manželka Pásifaea se totiž za královny nepřítomnosti dopustila nevěry s posvátným býkem a porodila obludu: napůl býka a napůl člověka. S manželkou si to Mínós vyřídil krátkou cestou, ale jejímu nešťastnému potomku Mínótaurovi nechtěl ublížit; za poklesek matky přece dítě nemůže. Rozhodl se však Mínótaura ukrýt před lidskými zraky a jazyky

Daedalos a Íkaros na Krétě. Odlitek novoattického reliéfu z 1. století př. n. l. (Válečné muzeum v Athénách)

a vyřešení tohoto úkolu svě-
řil Daidalovi. Po uvážení
králových požadavků navrhl
Daidalos vybudovat v hlav-
ním městě Knóssu ohromný
labyrint. V jeho středu by si
mohl Mínótauros klidně žít,
ven by se nedostal, a kdo by
se dostal k němu, nenašel by
z labyrintu cestu. Mínós sou-
hlasil a Daidalos svůj návrh
proměnil v čin. Vybu-
doval stavbu, která se stala divem
světa.

Mínós Daidala štědře od-
měnil a dal mu další práci.
Po ní zas další, a když byl
Daidalos se vším hotov, na-
vrhl mu něco, co bychom
dnes nazvali doživotní penzí.
Chtěl se tak pojistit, aby Dai-
dalos neprozradil tajemství
labyrintu nebo nepostavil po-
dobnou stavbu jinde. Jenže
Daidalos dával před zajiš-
těným důchodem přednost
svobodě, a nabídku odmítl.
Král mu na to odpovéděl zá-
kazem opustit Krétu.

Pobřeží bylo hlídáno, na
moři bylo Mínóovo loďstvo
svrchovaným pánem. Daidal-
os našel řešení: ať zahradí
Mínós zemi i moře, vzduch
je přece volný: uletí i se sy-
nem jako pták. Byl to na tu
dobu jedinečný nápad. Před
ním ještě nikdo ze smrtel-
níků nelétal, jen v Mezopotá-
mii se o to kdosi pokusil, ale
to Daidalos nevěděl. (My
jsme se to ostatně také do-
zvěděli teprve začátkem na-
šeho století: byl to kišský
král Etana a do výšin ho vy-
nesl orel.) Ještě geniálnější
však bylo, jak proměnil tento
nápad ve skutečnost. Sestro-
jil z ptačích per dva páry kří-
del, jednotlivá pírka spojil
voskem a pak odvážně vzlétl
i s Íkarem do výšky. Namířil
si to přímo do Athén.

Trasa jejich letu je v bájích

Daidalův a Íkarův let. Nástropní malba neznámého umělce z doby kolem roku 1720 v Lobkovickém paláci na Malé Straně v Praze

přesně zachycena. Z Knóssu
letěli na sever k ostrovu
Paru, tam se potom náhle
obrátili na severovýchod.
Daidalos si zřejmě až nyní
uvědomil, na co v cizině stes-
kem po vlasti zapomněl: že
ho v Athénách čeká trest
smrti. Krátce nato došlo však
k něčemu horšímu, než může
být, alespoň pro otce, ztráta
vlastního života. Íkaros se v
mladistvém nadšení vznesl
příliš vysoko ke slunci, ačkoli
ho Daidalos před tím varo-
val, a slunce rozpustilo vosk,
jímž byla spojena pera jeho
křídel, takže se zřítil do moře

a utonul. Nešťastný Daidalos
se pak otočil a jako motýl le-
těl přímo do světla zapadají-
cího slunce. Po tisíci kilome-
trech letu přistál šťastně na
Sicílii a požádal tamějšího
krále Kókala o azyl.

Kókalos přijal Daidala do
služeb a Daidalos mu posta-
vil nádherný palác, který vy-
zdobil sochami a obrazy.
Mezitím se však o jeho sicil-
ském pobytu dozvěděl král
Mínós a požádal Kókala, aby
mu ho jako uprchlíka vydal.
Kókalos si Mínóovu žádost
netroufal odmítnout, protože
krétské loďstvo bylo tehdy

nejmocnější na světě, ale ani jí nemínil vyhovět. Navrhl tedy řešit věc diplomatickým jednáním. Mínos se vypravil na Sicílii, a aby dodal svým argumentům váhy, vzal s sebou celou válečnou flotilu. Daidalos nato požádal vylekaného Kókala, aby mu ponechal volnou ruku. Obratně zavedl do královské koupelny tajné potrubí, zatopil pod kotlem, a když se šel večer Mínos po svém zvyku vykoupat, vpustil na něho vařící vodu. Kókalos vraždu krétského krále utajil, ale Athéňané se přesto o Daidalově činu dozvěděli a z vděčnosti za to, že je zbavil úhlavního nepřítele, udělili mu milost. Daidalos se pak vrátil do rodného města a v něm také po mnoha letech, vyplněním prací na jeho výzdobě, zemřel.

Jako každý člověk, který dokáže víc než obyčejný smrtelník, byl Daidalos prohlášen svými krajany za héraa a uctíván jako bůh. Ještě roku 432 př. n. l. odsoudil athénský soudní dvůr sochaře, který se na štítě Athény Parthenos zobrazil v Daidalově podobě. Hodnotil to jako urážku héraa a porušení posvátnosti námětu. To však už není mýtus a tento sochař nebyl nikdo jiný než největší umělec z doby největšího rozkvětu Athén – Feidiás.

Sám mýtus o Daidalovi je neobyčejně starý; už Homér se zmiňuje o Daidalově pobytu na Krétě (i když nikoli o stavbě labyrintu) a také o Íkarském moři jako o starém zeměpisném názvu, který není nutné vysvětlovat. V podobě, ve které ho známe dnes, pochází však až z mytologické příručky z 1. století n.

l., připisované Apollodórovi, a z Ovidiových *Proměn*.

Daidalových vyobrazení se zachovalo z antiky poměrně málo. Patří mezi ně zejména novoattické reliéfy *Daidalos a Íkaros* z 1. století př. n. l. (dnes v římské Ville Albani) a nástěnná malba *Daidalos s Pásifaou* v domě Vettiů v Pompejích (z doby kolem roku 65 n. l.). Tím vzácnější je římská reliéfní deska s *Daidalem a Íkarem* asi z 1. až 2. století n. l., vyhotovená podle řecké předlohy, jež byla nalezena v Rusovcích, římské Gerulaté (dnes v Městském muzeu v Bratislavě).

První z umělců od konce antiky, který se dal inspirovat tímto námětem, byl Donatello; zpracoval jej na mramorovém reliéfu *Daidalos a Íkaros* ve Florencii kolem roku 1430, tj. v době, která se ještě počítá do středověku. Z děl ostatních sochařů, pokud se nesoustředili pouze na Íkara, je snad nejlepší sousoší *Daidalos a Íkaros* od A. Canovy (z roku 1799). Z malířů se třikrát vrátil k *Daidalovi a Íkarovi* A. van Dyck (v letech 1630–1640), stejnojmenný obraz namaloval roku 1777 též P. I. Sokolov (dnes v Treťjakovské galerii v Moskvě). V palácích z pozdního feudalismu byl *Let Daidala a Íkara* oblíbeným námětem pro nástropní malby; v Praze je máme ve Valdštejnském paláci (od B. Bianka z let 1625–1630) a v malostranském Lobkovickém paláci (od neznámého malíře z doby kolem roku 1720). S Daidalem se setkáváme také téměř ve všech výtvarných a literárních dílech, jejichž titulním hrdinou je Íkaros.

DAMOKLÉS

(2. pád *Damokla*, lat. *Damocles*) – dvořan syrakúského tyrana Dionýsia Mladšího (367–344 př. n. l.).

Nepatří vlastně do mýtů, protože byl historickou osobou, a ani jeho příhoda s mečem není pravděpodobně vymyšlená, ale nevzpomenout ho by se asi pokládalo na tomto místě za nedostatek. Svého vysokého postavení dosáhl přísluhovačstvím a pochlebnictvím. Jednou složil velkolepou řeč na oslavu svého pána, v níž velebil štěstí samovládce. Dionýsios mu za to uspořádal stejně velkolepou hostinu a posadil ho v čelo stolu. Damoklés však brzy úpěnlivě prosil, aby ho této pocty zbavil: spatřil totiž, že mu dal pověsit na tenké žíně nad hlavu ostrý meč.

„Damoklův meč“ se stal ze symbolu nebezpečí hrozícího tyranovi zanedlouho symbolem hrozícího nebezpečí vůbec. Prvně se o něm zmínil, jak se zdá, hellénistický filozof s příznačným jménem Démokratés. V poněkud pozdější formě převyprávěl později tento příběh v *Tuskulských hovorech* Cicero, po něm ve třetím svazku *Písní* Horatius.

DANAĚ

(2. pád *Danay*, lat. *Danae*) – dcera argejského krále Akrisia a jeho manželky Eurydiky, matka hrdiny Persea.

Byla tak krásná a hlavně měla tak bezvadné nohy, že se do ní zamiloval nejvyšší bůh Zeus a přál si mít s ní syna. Byla tu však překážka;

otec ji uvěznil v podzemní komnatě, aby ji ukrýl před zraky všech mužů, protože věštba mu předpověděla, že zahyne rukou svého vnuka. Zeus musel tedy použít své vynalézavosti a všemohoucnosti, aby se k ní dostal. Nakonec se proměnil ve zlatý dešť, pronikl spárami ve stropě do Danaína podzemního vězení a po příslušné době se stal otcem statného syna, jenž dostal jméno Perseus.

Když se Akrisios o narození obávaného vnuka dozvěděl, rozhodl se k hroznému činu. Dal zhotovit velkou truhlici, zavřel do ní Danaú i Persea a hodil ji do moře. Diovu synovi a jeho matce nebylo však souzeno utonout. Mořské vlny odnesly truhlici k ostrovu Serifu (v Kykládách) a tam ji potom vylovil rybář Diktys, bratr serifského krále Polydekta. Protože krásná žena přinesená mořem se zpět nezahazuje, Polydektés se jí ujal, a když se dozvěděl, že byla milenkou samého Dia, věnoval jí všestrannou pozornost. Dokonce větší, než jí bylo milé, ale to mu nevadilo. Dlouhá léta jí nabízel a sliboval všechno možné, zejména manželství, ale protože Danaé v něm nenašla zalíbení, dostal vždy košem. Nakonec ho přešla trpělivost a rozhodl se jí zmocnit násilím. V té době měl však už Perseus dost sil, aby matku ubránil.

Polydektés viděl jediné řešení: zbavit se Persea. Vyslovil proto před ním pochybnost o jeho božském původu a vyprovokoval ho tak k prohlášení, že to dokáže splněním jakéhokoli nadlidského úkolu. Prikázal mu tedy, aby přinesl hlavu Gorgony Me-

Danaé. Tizianův obraz z roku 1554 (Prado, Madrid)

dúsy, jedné ze tří oblud, které žily v neznámých končinách někde na západě a svými rozšklebenými ústy, špičatými zuby a syčícími zmijemi místo vlasů budily takovou hrůzu, že člověk při pohledu na ně zkameněl. Perseus však díky své odvaze a pomoci bohů tento úkol splnil a vrátil se na ostrov Serifos.

Podrobnosti o Perseových činech jsou ve zvláštním hesle; v souvislosti s Danaou je důležité jen to, že se vrátil v nejvyšší čas. Jeho matka byla totiž v krajním nebezpečí. Skryla se před Polydektem do azylu Diova chrámu a žila tam v neustálém strachu před vojáky, kteří chrám obklíčili a číhali na okamžik, kdy ho opustí, aby ji zajali. Polydektés zatím hodoval se svými druhy v paláci a čekal, až ji přivedou. Místo Danay se však objevil ve dveřích hodovní síně Perseus a oznámil splnění úkolu. Polydektés, který se domníval, že Danain syn už dávno zahynul, nejdřív vyděšeně vyskočil, pak se vzpamatoval, propukl ve smích, nazval Persea lhářem

a vyzval ho, aby předložil důkaz. Byla to jeho poslední slova. Perseus odvrátil zrak, vytáhl z brašny Medúsinu hlavu – a v té chvíli se změnil Polydektés se všemi svými druhy v kámen.

Po Polydektově smrti Perseus matku osvobodil a vrátil se s ní do Argu. Po vládě nad Serifem netoužil a přenechal ji Polydektovu bratru Diktiovi. Když se král Akrisios dozvěděl o Perseově návratu, prchl z Argu a Danaé žila potom na hradě, v jehož vězení strávila své mládí, šťastně až do smrti.

Tolik řecký mýtus podle nejznámější verze, zpracované Ovidiem v *Proměnách*. Podle Vergiliovy *Aeneidy* připlula prý truhlice s Danaou a Perseem nikoli k břehům Serifu, nýbrž k italskému pobřeží, kde ji vylovil latinský král Pilumnus. Danaé se potom stala jeho manželkou a spolu pak založili město Ardeu, kde se jim narodil syn Daunus, otec rutulského krále Turna, který byl později poražen vůdcem trojských

uprchlíků Aeneem (Ainei-em).

Jak vypadala Danaé, která svou krásou svedla nejvyššího boha, si bohužel podle antických zobrazení nemůžeme dobře představit. Výjevy z jejího života se zachovaly sice asi na dvacet malbách (tři z nich jsou v Petrohradě, po dvou v Athénách, Paříži a Bostonu), ale nevypadá na nich jinak než kterákoli jiná žena. Totéž platí i o římské kopii hellénistické sochy asi z 3.–2. století př. n. l. v pařížském Louvru, kterou badatelé dlouho považovali za sochu Alkmény.

Z novověkých malířů první namaloval *Danau* počátkem 16. století J. G. Mabusse; uvězněna je však ve věži s dosti rozměrnými okny (dnes v mnichovské Pinakotéce). Correggio ji zobrazil roku 1534 jako svůdnou krásavici, Tintoretto a většina pozdějších malířů rovněž; pouze E. Burne-Jones ji roku 1872 namaloval zasmušilou a v kovové věži (dnes ve Foggově muzeu v Cambridgi Mass.). Jak si ji představoval například Tizian, víme podle jeho dvou obrazů *Danay*, z nichž jeden je ve vídeňském Uměleckohistorickém muzeu a druhý v madridském Pradu; jak se odlišuje jiná jeho *Danaé* (asi z roku 1554) od pozdější Rembrandtovy (z roku 1636), si můžeme ověřit srovnáním těchto dvou obrazů v petrohradské Ermitáži.

V Praze jsme měli dva slavné obrazy *Danay*: výše uvedený Correggiův se dostal z hradní obrazárny složitou cestou (přes Stockholm, Londýn a Paříž) roku 1823 do římské Villy Borghese a

Tizianův naopak zcela krátkou do Uměleckohistorického muzea ve Vídni, kde inspiroval R. Strausse k opeře *Danaina láska* (1941).

DANAOS

(2. pád *Danaa*, lat. *Danaus*) – syn egyptského krále Béla a jeho manželky Anchinoy, král v Argu a praotec Danaů.

Původně byl Danaos králem v Libyi, kde vládl do vysokého věku. Měl padesát dcer, o které se ucházelo padesát synů jeho bratra Aigypty, krále v sousedním Egyptě. Když Danaos s jejich sňatkem nesouhlasil, vypověděl mu Aigyptos válku a porazil ho. Z obavy před zajetím uprchl Danaos i se všemi dcerami do Argolidy na Peloponnésu, vlasti své pramatky Íó, a svěřil se tam ochraně krále Pelasga. Brzy však přistál u břehů Argolidy i Aigyptos, porazil Pelasgovo vojsko a se svými syny přinutil Danaa, aby jim dal dcery za manželky. Danaos nato dcerám přikázal, aby své manželky o svatební noci zavraždily. Čtyřicet devět dcer ho poslechlo (svého manžela zachránila jediná nejmladší Hypermnéstra), a tak se Danaos zbavil Aigypty i jeho synů. Protože král Pelasgos po porážce svého vojska uprchl, zvolilo si obyvatelstvo Argolidy Danaa za krále. V bývalém Pelasgově sídle vybudoval pak Danaos mohutný hrad, který nazval Argos. Jeho potomci si moc v Argolidě udrželi a stali se čelnými představiteli Řeků hérojských dob.

Homér často používá v *Íliadě* a *Odysei* jména Danaů

k souhrnnému označování všech Řeků (podobně jako jména Achajců nebo Argejců). Jejich jméno je doloženo i v chetitských a egyptských textech z 13.–12. století př. n. l. a také v pozdějších historických dokumentech. To ovšem nic nemění na mytickém původu jejich praotce Danaa.

DANAOVNY

(též *Danaidy*; řecky i lat. *Danaiides*) – dcery krále Danaa, o němž se mluví v předchozím hesle.

Bylo jich padesát a s výjimkou jediné zavraždily na příkaz svého otce o svatební noci své vnucené manželky. O tom se rovněž mluví v předchozím hesle; je však třeba připojit, že za svůj čin byly odsouzeny, aby v podsvětí věčně nalávaly vodu do děravého sudu. Jejich jméno se udrželo v příslovích dodnes. Trest, který je postihl, se stal symbolem marné a zbytečné práce.

Osud Danaoven zpracoval Aischylos v trilogii, ze které se zachoval pouze první díl (*Prosebnice*). Předlohou mu byl pravděpodobně rozsáhlý cyklický epos *Danaidy* od neznámého básníka, který se ztratil už ve starověku. Seznam Danaoven je uveden ve druhé knize Apollodárový *Bibliotéky* (1. stol. n. l.).

Z vázových maleb s *Danaovny* známe dnes pouze pět exemplářů; pocházejí ze 6.–5. století př. n. l. a dvě jsou v petrohradské Ermitáži, další v Britském muzeu, neapolském Národním muzeu a v Zemském muzeu v Karlsruhe.

Z antických sochařských zobrazení je známá zejména tzv. *Vatikánská Danaovna* (jedna z několika kopií hellénistických soch asi z 3.–2. století př. n. l.); z novověkých soch je to *Danaovna* Ch. Raucha z roku 1859 v Petrodvorci u Petrohradu a *Danaovna* A. Rodina z roku 1900 v Rodinově muzeu v Paříži.

DARDANOS

(2. pád *Dardana*, lat. *Dardanus*) – syn nejvyššího boha Dia a Atlantovy dcery Élektry, zakladatel a první král Dardanie.

Zeus ho měl nejraději ze svých pozemských synů a určil mu šťastnou vládu i slavné potomky. Do země, která dostala po něm jméno, přišel ze svého rodiště v italském městě Korythu; její král Teukros mu dal za manželku svoji dceru Bateiu. Ve městě, které pak založil, vládl až do smrti. Po něm nastoupil na trůn jeho syn Erichthonios, potom Erichthoniův syn Trós. Když Tróův syn Ílos založil pod horou Ídou Tróju (která se podle něho jmenovala též Ílios nebo Ílion, lat. Ilium), Dardanův rod se rozdělil: v Dardanii vládla starší větev (Asarakos, Kapys, Anchísés) a v Tróji mladší větev (Ílos, Láomedón, Priamos). Dobytím Tróje Achajci vládla Dardanových potomků v této zemi zanikla. Priamův syn Hektór, který byl vrchním velitelem trojských vojsk, padl v boji s achajským vojévůdcem Achilleem a jeho syn Astyanax zahynul ještě jako chlapec při dobývání Tróje. Anchísův syn Aineiás, který

bojoval na straně Trójanů, se vystěhoval s trojskými uprchlíky na západ a založil v Itálii město, z něhož později vzešel Řím.

Kromě krále Dardana známe z Homérových básní ještě jeho nepříteli významného jmenovce: byl to Trójan a zahynul i se svým bratrem Láogonem v boji s Achilleem.

Podle pozdějšího římského výkladu byla Aeneova cesta do Itálie vlastně návratem do země praotce Trójanů. Jak známo, jméno krále Dardana a národa Dardanů dodnes nezaniklo. Žije v názvu průlivu mezi Evropou a Malou Asií, jenž se však za starověku nenazýval Dardanely, nýbrž Helléspontos („Hellino moře“).

Jedním z mála uměleckých děl, jež nám ho připomínají, je opera *Dardanus* od J.–Ph. Rameaua (1739); patří k vrcholům jeho tvorby.

DARÉS

(2. pád *Daréta*, lat. *Dares*) – trojský kněz boha Héfaista.

Z Homérových básní víme o něm jen tolik, že měl syny Fégea a Ídaia, z nichž první padl v bitvě na trojské pláni v souboji s argejským králem Diomédem a druhý z boje utekl.

Známejší je jiný Darés: byl to prý Trójan a sepsal *Dějiny záhuby Tróje*, které se zachovaly v latinském překladu z 5. století n. l. Na rozdíl od Homéra popisuje události z hlediska Trójanů. Ačkoli jde o podvržené dílo z hellénistické doby, věnovali mu by-

zantští i západoevropští kronikáři velkou pozornost. Na tomto Darétově spisu (a na podobném díle připisovaném Diktyovi) se zakládá i slavný trubadúřský *Román o Tróji* z druhé poloviny 12. století, jehož autorem byl Bénédict de Saint-More.

DECUMA

(2. pád *Decumy*, řec. *Lache-sis*) – jedna z bohyně osudu. Rozvíjela nit lidského života. – Viz heslo *Parky*.

DÉIANEIRA

(2. pád *Déianeiry*, lat. *Deianira*) – dcera kalydónského krále Oinea, druhá manželka hrdiny Hérakla.

Život se svým manželem neměla lehký; to je ovšem častý úděl manželek slavných mužů, (přínejmenším v mýtech). Původně byla zasnoubena s říčním bohem Achelóem, který dovedl měnit svou podobu. Héraklés ho však přemohl a odvedl si ji právem vítěze na svůj hrad Tíryns. Hned na cestě se jim stala nemilá příhoda, která měla dalekosáhlé následky. Když přišli k řece Euénu, na které nebyl most, nabídl se Héraklovi Kentaur Nessos, že Déianeiru přenese. Jakmile si ji však vzal na záda, pokusil se ji unést. Héraklés nato vystřelil na něho jeden ze svých otrávených šípů a Déianeiru zachránil. Umírající Nessos stačil však ještě Déianeire poradit, aby si nabrala jeho krve. Kdyby ji prý Héraklés někdy přestal milovat, ať mu touto krví natře oděv a jeho láska se vrátí. Byla to Nessova pomsta; vě-

Únos Déianeiry. Obraz Guida Reniho z doby po roce 1630 (Obrazárna Pražského hradu)

děl, že jeho krev je otrávená jedem z Héraklova šípu a že způsobí neodvratnou smrt. Když se po mnoha letech Déianeira domnívala (ostatně nikoli bezdůvodně), že ji chce Héraklés opustit, zachovala se podle Nessovy rady. Natřela mu jeho kreví plášť a neúmyslně ho tak připravila o život. Sama potom spáchala ze žalu sebevraždu.

Podrobnosti o Héraklově smrti a o osudech Héraklova a Déianeirina syna Hylla jsou v příslušných heslech. Déianeiru známe z neobyčejně velkého počtu (téměř stovky) vázových maleb, z nichž nejstarší pocházejí až z konce 7. století př. n. l. Z rozhodující většiny zobrazují *Únos Déianeiry Kentauřem Nessou*, v několika případech *Hérakla s Déianeirou*. Případají nám jako ilustrace k Sofoklově tragédii *Tráchiňanky*, jedné ze sedmi, jež se z jeho her zachovaly.

Novodobí malíři se k těmto námětům často vraceli. Z jejich obrazů patří mezi nejznámější *Únos Déianeiry*

od J. Belliniho z konce 15. století (v benátském Dóžecím paláci), *Hérakles, Déianeira a Nessos* od P. Veronese z poloviny 16. století (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), *Nessos a Déianeira* od P. P. Rubense z roku 1630 (v petrohradské Ermitáži) a dvě díla G. Reniho *Kentaur Nessos unáší Déianeiru*, z nichž starší (z roku 1621) je v pařížském Louvru a pozdější (z doby po roce 1630) v Obrazárně Pražského hradu. Z hudebníků inspiroval její příběh C. Saint-Saëns k dramatické skladbě *Déianeira* (1901).

U nás máme kromě zmíněného obrazu G. Reniho sousoší *Nessos unášející Déianeiru*, jež vytvořil kolem roku 1620 A. de Vries; je to však jen odlitek (v pražské Valdštejnské zahradě), neboť originál odvezli roku 1648 jako válečnou kořist Švédové. Reliéf *Nessos a Déianeira* z první poloviny 16. století je v pražském letohrádku Belvederu. Báseň *Dejanira* složil J. Vrchlický (1885).

DÉIDAMEIA

(2. pád *Déidameie*, lat. *Deidamia*) – dcera skyrského krále Lykoméda, matka hrdiny Neoptolema.

Zamiloval se do ní mladý Achilleus, když žil na přání své matky mezi Lykomédoými dcerami na Skyru, kde se v ženském rouchu musel skrývat před mykénským králem Agamemnónem, který ho chtěl zlákat do války proti Tróji. Agamemnón však s pomocí věštce Kalchanta tento úkryt odhalil, Achilleus se pak na výzvu králů Odys-

sea a Dioméda k výpravě proti Tróji připojil a Déidameiu opustil. Zanechal jí však památku: syna Neoptolema, který se po jeho odjezdu narodil. Když Neoptolemos vyrostl, vypravil se rovněž proti Tróji. Dovršil tam dílo svého otce a spolu se svými druhy dobyl hrad trojského krále Priama.

V Homérově *Íliadě* není o Deidamei zmínky: dokonce ani v jediném případě, kdy Achilleus vzpomíná na syna, kterého zanechal na Skyru; její jméno se nevyskytuje ani v *Odyssei*. Neznáme ji ze žádné vázové malby a nelze ji identifikovat ani mezi Lykomédoými dcerami na pompejské nástěnné malbě z tzv. Domu Dioskúrů.

Z novověkých umělců nám Déidameiu připomněli zejména hudebníci: A. Campra v opeře *Achilleus a Déidameia*, G. F. Händel v opeře *Déidameia* (1739) a L. Cherubini v baletu *Achilleus na Skyru* (1804).

DÉIFOBOS

(2. pád *Déífoba*, lat. *Deiphobus*) – syn trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby.

Za trojské války vynikl jako statečný bojovník a zabil mezi jinými vůdce minyjských oddílů Askalafa, syna boha války Area. Po smrti svého bratra Parida se oženil s jeho manželkou Helenou, pro jejíž únos ze Sparty vznikla trojská válka. Zahynul při dobývání trojského královského hradu Achajci: spartský král Meneláos, první Helenin manžel, ho v její ložnici probodl mečem.

Déifobos je poměrně známou postavou z *Iliady*, *Odysseie* i z jiných děl o trojské válce. Na výtvarných památkách z antiky není však ani jednou bezpečně doložen.

DEIMOS

(2. pád *Deima*) – syn boha války Area a bohyně lásky a krásy Afrodity.

Zdědil zuřivou povahu svého otce a jako zosobněný děs se zúčastňoval se svým bratrem Fobem, ztělesněnou hrůzou, po Areově boku všech bitev. Zůstal jeho věrným společníkem dodnes: astronomové nazvali jeho jménem jeden ze dvou měsíčků planety Marsu (což je latinské jméno Area).

DÉMÉTÉR

(2. pád *Démétrý*, lat. *Ceres*) – dcera Titána Krona a jeho manželky Rheie; bohyně plodnosti země a rolnictví.

Po narození ji stihl stejný osud jako její sourozenec Hestii, Hérů, Háda a Poseidóna: její otec Kronos ji z obavy před případnou vzpourou snědl. Jako božská bytost žila však v jeho útrokách a dočkala se dne, kdy ji osvobodil nejmladší bratr Zeus, který unikl osudu svých sourozenců, protože matka Rheia ho tajně porodila a ukryla na Krétě. Když Zeus zbavil Krona vlády a prohlásil se nejvyšším bohem, vzal Démétru na Olymp a při rozdělování funkcí mezi bohy jí svěřil péči o plodnost země. Aby tato plodnost nepřišla nazmar, naučila Démétér lidi obdělávat pole. Stala se tak nejen zaklada-

telkou rolnictví, ale i nového způsobu života lidí, tj. ušlechtilého života, který vystřídal jejich dosavadní kočovné lovectví a pastevectví. Zároveň dala lidem i zákony, jimiž se v tomto novém životě měli řídit.

Ačkoli Démétér byla dárkyní tichého a klidného života, sama ho dlouho nenašla. S nepřítelstvím významným bohem či polobohem Íasiómem měla syna Plúta, který se stal bohem bohatství a zároveň příčinou jejího žalu. Když se totiž o jeho narození dozvěděl Zeus, který se předtím marně ucházel o její přízeň, zabil Íasióna bleskem. Démétér nakonec Diově síle nedolala a měla s ním dceru Persefonu, která jí však po krátké radosti způsobila rovněž utrpení a zármutek. Když se jednou Persefona bavila s nymfami na nýsských loukách, otevřela se před ní země, vynořil se bůh podsvětí Hádés, uchvátil ji a zmizel s ní v hlubinách. Démétér zaslechla její zoufalý výkřik a spěchala jí pomoci, nenašla však po ní ani stopy. Devět dní bloudila pak bez jídla a pití po celém světě a hledala svou dceru. Nakonec jí prozradil vševidoucí bůh slunce Hélios, co se stalo. Vypravila se proto na Olymp a důrazně požádala Dia, aby jako nejvyšší bůh odčinil Hádův násilný skutek a dceru jí vrátil. Zeus však nemohl nic dělat, neboť Hádés se mezitím s Persefonou oženil a kromě toho jí dal okusit jádra granátového jablka, a kdo jednou něco v podsvětí snědl, nemohl se už vrátit k životu na světě. Démétér potom opustila Olymp, zavřela se do svého chrámu v Eleusíně a seslala na svět neúrodu. Mělo

Démétér Knidská. Hlava mramorové sochy, snad od Leóchara. Originál z doby kolem roku 330 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

to katastrofální důsledek, a to nejen pro lidi, ale i pro bohy. Lidé totiž na bohy zanevřeli a přestali jim přinášet oběti. Situace se stala neudržitelnou, a tak ji vyřešil Zeus kompromisem. Přinutil Háda, aby se zavázal, že propustí Persefonu vždy na dvě třetiny roku na svět, kde bude žít s matkou, a Démétér zas musela dovolit, aby třetinu roku žila Persefona se svým manželem v podsvětí. Když tedy rolník ukládá na podzim semena do země, odchází Persefona do říše mrtvých a Démétér ze žalu přestává dávat přírodě plodnost. Když se však vrací na jaře opět na svět, vítá ji s celou přírodou květy a zelení.

Prvním člověkem, kterého Démétér naučila pěstovat obilí, byl syn eleusínského krále Kelea Triptolemos. Učnila tak z vděku za to, že Triptolemovi rodiče jí v době jejího velikého žalu pro Persefonu vlídně přijali ve svém paláci, ačkoli netušili, že je bohyně. Darovala Triptolemovi pšeničná zrna a ukázala

mu, jak orat zemi. Z jejího příkazu stal se pak učitelem zemědělství na celém světě. Jinému Keleovu synovi, Démofóntovi, chtěla zas darovat nesmrtelnost. Když však jeho matka Metaneira spatřila, jak ho zakaluje nad ohněm, zděšeně vykřikla a polekaná Démétér chlapce upustila, takže uhořel. Po Démétrině odchodu dal král Keleos postavít v Eleusíně na její počest velkolepou svatyni, jež se stala později střediskem jejího kultu.

Eleusínská svatyně pochází z mykénské doby, tj. z 15.–14. století př. n. l. Velkolepě byla přebudována za Peisistratovy vlády v Athénách (ve druhé polovině 6. století př. n. l.) a pak za necelých sto let znovu za Perikla. Její hlavní budova (telestérion) měla čtvercový půdorys, vešlo se do ní až 4000 lidí a jejím středem bylo jeviště, na němž se konala za eleusínských slavností bohoslužebná představení s výjevy z Démétrina života. Tyto slavnosti byly původně prosté a jejich obřady symbolizovaly postup rolnických prací. Později do nich pronikly snahy znázornit a vysvětlit odumírání a znovuzrození rostlin v přírodě, nakonec pokusy objasnit tajemství lidského života a posmrtného osudu člověka. Tyto obřady byly přístupny jen zvláštním zasvěcencům. Hlavní slavnosti na Démétrinu počest se jmenovaly „velké mystérie“, začínaly koncem září, trvaly devět dní a měsíc před nimi byl vyhlášen všeobecný posvátný mír (ekecheiria), závazný pro všechny řecké státy.

Démétér byla jednou z nejstarších řeckých bohyň. S

jejím jménem se setkáváme už na tabulkách z tzv. Nestorova paláce v Pylu, sepsaných lineárním písmem „B“, které pocházejí asi ze 14.–13. století př. n. l. Její kult se rozšířil ve všech zemích, kde žili Řekové, a to úměrně s významem, který postupně získávalo v řeckém hospodářství rolnictví. Přes Sicílii a jižní Itálii se seznámili s Démétrou i Římané, kteří ji pak ztotožnili se svou bohyní obilí a polní úrody Cererou. V pozdějších dobách splýval její kult s kultem matky země Gaie a bohyně Rheie, zčásti i Kybely.

Antičtí umělci zobrazovali Démétru podobně jako Diovu manželku Héru, dávali jí však méně vladařské a víc mateřské rysy. Jejimi symboly byly věnce z klasů, koše s plody a pochodně. Známe ji z množství vázových maleb, z nichž nejstarší pocházejí až z konce 7. století př. n. l., a z římských nástěnných maleb v Pompejích z počátku n. l., jež jsou zřejmě napodobeninami starších hellénistických výtvořů. Nejslavnější její zachovaná socha je tzv. *Démétér Knidská*, řecký originál z doby kolem roku 330 př. n. l.; snad od Leóchara (dnes v Britském muzeu v Londýně). Z dalších je to kolosální hlava *Démétrý s diadémem* v Národním archeologickém muzeu v Athénách (asi ze 4.–3. století př. n. l.), socha *Démétrý* v Archeologickém muzeu v Korintu (římská kopie díla z konce 5. století př. n. l.) a *Démétér s Poseidónem* na agadě ve Smyrně (asi z počátku n. l.). Mezi reliéfy vyniká rozměrné dílo z Feidiovy dílny, objevené v Eleusíně, *Triptolemos mezi Démétrou a Ko-*

rou (z let 430–420 př. n. l., dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

Z Démétriných chrámů a svatyní zbyly povětšinou jen nepatrné trosky. Nejznámější jsou v Eleusíně, na Knidu, Priéně a zejména na akropoli v Pergamu. Výjimku tvoří jen chrám v jihoitalském Paestu (Poseidónii), označovaný jejím (latinským) jménem; pochází z konce 6. století př. n. l., ale zdá se, že se jí připisuje neprávem.

K Démétrině počtě vznikla v antice řada básnických děl, mezi nimi homérský *Hymnus na Démétru* a stejnojmenný hymnus z 3. století př. n. l. od Kallimacha. Únos její dcery zpracoval ve 4. století n. l. Claudius Claudianus; je to jedno z posledních děl římské poezie.

V novověku jí věnoval báseň *Eleusínská slavnost* F. Schiller (1789). Výtvarné umělce novověku příliš nezaujala. U nás nejznámější sochu *Démétrý* vytvořil v třicátých letech B. Benda.

DÉMODOKOS

(2. pád *Démodoka*, lat. *Demodocus*) – slepý pěvec na dvoře fajáckého krále Alkinoia.

Do jeho úst klade Homér dvě písně v *Odyssei*: „Píseň o lásce Area a Afrodítě“ a „Píseň o dobytí Tróje“. Tuto druhou píseň zpíval Démodikos na hostině, uspořádané Alkinoem na počest ithackého krále Odyssea, který se dostal po ztroskotání na cestě z Tróje do jeho země. Dojala Odyssea k slzám.

Antika viděla v Démodikovi (podobně jako v pěvci Fé-

miovi z 22. zpěvu *Odysseie* Homérův autoportrét. Vztahovala na něho zejména verše z osmého zpěvu *Odysseie*, v nichž Homér představuje Démodoka jako „zvláštního miláčka Múzy, jež se zlem dala mu dobro: zraku ho zbavila sic, však zpěv mu dávala sladký“.

DÉMOFOÓN

(2. pád *Démofóonta*, lat. *Demophoon*) – jméno dvou královských synů a několika méně významných postav z řeckých mýtů.

První z nich byl synem eleusínského krále Kelea a jeho manželky Metaneiry, kteří přijali do svého paláce bohyni Démétro, když bloudila v lidské podobě světem a hledala svoji unesenou dceru Persefonu. Z vděčnosti za pohostinné přijetí se je rozhodla odměnit. Přijala u nich místo vychovatelky, tajně natírala Démofóonta ambrozií a v noci ho zakalovala nad ohněm, aby dosáhl nesmrtelnosti. Když to jednou Metaneira spatřila, hrozně vykřikla a Démétér se tak polekala, že chlapce upustila do ohně, kde shořel. Démétér nato prozradila svou totožnost a velice litovala, že nemohla dát Démofóontovi dar podle svého přání a zajistit mu věčnou slávu. V pozdějších mýtech splynul pak Démofóon se svým bratrem Triptolemem, jehož Démétér naučila jako prvního člověka pěstovat obilí.

Druhý Démofóon byl synem a nástupcem athénského krále Thésea. Zúčastnil se trojské války a osvobodil tam se svým bratrem Akamantem Théseovu matku

Aithru, kterou Helena při útěku s Paridem odvedla s sebou jako otrokyni. Za návratu přes Thrákii se zamiloval do královské dcery Filidy a slíbil jí manželství. Když se příliš dlouho zdržel v Athénách, Fillis se domnívala, že na ni zapomněl, a ze žalu si vzala život. Jinak se proslavil zejména tím, že po Héraklově smrti poskytl azyl jeho matce a potomkům, které pronásledoval mykénský král Eurystheus. Neza-lekl se ani války, kterou mu proto Eurystheus vypověděl, a v bitvě před Athénami ho porazil.

Oba tito Démofóontové měli v mýtech podobný osud. Eleusínský z nich zčásti vymizel v důsledku ztotožnění s bratrem Triptolemem a athénský se z některých verzí mýtu o Théseovi úplně vytratil. Na zachovaných památkách antických výtvarných umělců se s nimi téměř nesetkáváme a v dílech novověkých jen zřídka. Obraz E.

Burne-Jonese *Fyllis a Démofóon* z roku 1870 patří mezi výjimky. O to častěji se dostal druhý z nich na scénu: opery *Demofoon* složili Ch. W. Gluck (1742), J. A. Koželuh (1772) a J. Mysliveček (1775). Tragédie *Demofont* je též jedním z básnických děl M. V. Lomono-sova.

DÉMON

(řecky *Daimón*, lat. *Daemon*) – nadpřirozená bytost nebo síla, která má vliv na život člověka, též nižší božstvo.

Za démony se považovaly obvykle bytosti neurčité povahy, ve kterých si lidé ztělesnili různé přírodní i nadpřirozené síly, jež podle jejich víry zasahovaly do lidského života, resp. spolu-utvářely osud. Považovali je za bytosti stojící na přechodu mezi bohy a lidmi, a jelikož sil, jež ztělesňovaly, bylo mnoho, vytvořili si i

Tříhlavý démon. Polychromovaná skulptura pravděpodobně ze štítu starého Athénina chrámu na Akropoli z počátku 6. století př. n. l. (Akropoliske muzeum v Athénách)

mnoho démonů. Mohli být dobří (agathodaimóni) nebo zlí (kakodaimóni) zvláštní jména zpravidla neměli. Největší úctě se těšil ochranný démon domu; přinášela se mu též zpravidla po jídle oběť úlitbou vína nebo vody. Proti zlým démonům se lidé chránili zařikáváním a amulety.

Démony se nazývaly též různé nižší božské bytosti, které žily v horách, roklích, jeskyních atd. Nejvýznamnější z nich byli Korybanti a Kúreti, kteří prý vyrostli ze země po dešti, a Daktylové, naši pidimužci. Do řeckých mýtů a bájí se dostali z východních zemí a na vyobrazeních se s nimi setkáváme nejčastěji jako s průvodci bohyně Kybely.

Víra v demony byla lidového původu a měla zřejmě velmi staré a hluboké kořeny. Hlavní zájem se soustřeďoval na otázku, jak lze využít nebo zneškodnit jejich působení. Názory na ně, zejména na jejich charakter a funkci, byly různorodé. Sókratés například nazýval „daimoniem“ vnitřní božský hlas, který ho varoval před nesprávným jednáním, tj. něco jako svědomí. Mnozí je prohlašovali také za prostředníky mezi bohy a lidmi, za duchovní průvodce lidí, v pozdějších dobách zejména za původce zla. Křesťanstvo je ztotožňovalo jednak s „pohanskými bohy“, jednak s „padlými anděly“, nakonec s ďábly z pekla. Jejich jméno dodnes nezaniklo; označují se jím zloduchové, svůdcové k nepravostem, skřítkové a jiní „démoni“.

DEUKALIÓN

(2. pád *Deukalióna*, lat. *Deucalion*) – syn Titána Prométhea a manžel Pyrrhy, spoluzakladatel dnešního lidského rodu.

Podle řeckých mýtů žili lidé na světě odpradáвна; a bohů si zvlášť nevážili. Když však jejich sebevědomí dosáhlo míry, kterou kvalifikovali bohové jako bezbožnost, rozhodl se nejvyšší z nich, Zeus, že lidský rod vyhubí. Seslal na svět potopu a celé lidstvo zahynulo. Zachránil se jedině Deukalión se svou manželkou Pyrrhou, protože jeho otec Prométheus, který kdysi vytvořil člověka z hlíny a který se o lidi všemožně staral, mu Diův úmysl včas prozradil. Deukalión si postavil velkou truhlici, naložil do ní zásoby jídla a po devíti dnech hrozná potopa, když už začaly vody opadávat, přistál s ní na rozeklaném vrcholku Parnassu. Děkovnou obětí za záchranu si získal Diovu přízeň, takže nejvyšší bůh, který se svého činu zhroutil, dovolil mu znovu osídlit svět lidmi. Prikázal mu, aby házel za sebe kosti své matky. Po dlouhém přemýšlení, co tím bůh míní, přišel s Pyrrhou na to, že to mají být kosti matky Země, tj. kameny. Z kamenů, které házel za sebe Deukalión, vznikli pak muži a z kamenů, které za sebe házela Pyrrha, vznikly ženy.

Kromě tohoto Deukalióna známe z řeckých mýtů ještě několik jeho jmenovců. Nejvýznamnější z nich byl syn krétského krále Mínoa a otec Ídomenea, pozdějšího vůdce krétských vojsk v trojské válce.

Podobnost mýtu o Deukaliónovi a Pyrrze se starými sumerskými, asyrsko-babylonskými a židovskými mýty o potopě světa je přímo zářející. Je to důkaz nejen vzájemného ovlivňování starověkých kultur, ale i toho, že lidstvo si na stejném (nebo obdobném) stupni svého vývoje vysvětlovalo všelicos stejným (nebo obdobným) způsobem. O vzájemném vztahu těchto mýtů viz dodatek k heslu Pyrrha, kde jsou i některé další podrobnosti. Zde už jen tolik, že podle jedné verze těchto mýtů měli Deukalión a Pyrrha i přímého potomka. Byl jím Hellén, praotec Hellénů, tj. Řeků.

Vyobrazení Deukalióna a Pyrrhy se nám z antiky, pokud známo, nezachovalo. Novodobí umělci dávali při zobrazování „potopy světa“ přednost biblické před řeckou. U nás je známá zejména freska A. Maulbertsche *Deukalión a Pyrrha* z roku 1794 v knihovně Strahovského kláštera a stejnojmenná nástěnná malba B. Bianka z let 1625–1630 ve Valdštejnském paláci v Praze, proslulý obraz P. P. Rubense z poloviny 17. století se stejným názvem je v madridském Pradu. Obraz *Deukaliónovi lidé* namaloval roku 1943 J. Šíma, melodram *Deukalión a Pyrrha* složil už kolem roku 1775 F. O. Hollý.

DIANA

(2. pád *Diany*, řec. *Artemis*) – staroitalská bohyně světla a života, později i měsíce a lovu, ochránkyně žen. Římané ji už v nejstarších dobách ztotožnili s řeckou Ar-

Diana. Socha z tzv. první fontainebleauské školy z doby kolem roku 1540, dřívě připisovaná Jeanu Goujonovi (Louvre, Paříž)

temidou. – Viz heslo *Artemis*.

DIDO

(2. pád *Didony*, řec. *Dídó*, foin. *Elissa*) – dcera tyrského krále Béla, zakladatelka a první královna Karthága.

Jako mladá dívka se provdala za bohatého Foiničana Sychaea; ne však z vypočítavosti, nýbrž z lásky. Štěstí se s ním dlouho netěšila, neboť její bratr Pygmalion, který se po otcově smrti stal tyrským králem, ho zákeřně zavraždil, aby se zmocnil jeho majetku. Z hrůzy nad tímto zločinem opustila Dido vlast a se skupinou krajanů, kteří byli s Pygmalionovou vládou nespokojeni, se vystěhovala na severozápadní pobřeží Afriky, kde založila „Nové město“ (foinicky Kart Hadašt, z toho Karthágo). Tam žila potom smířena s osudem až do dne, kdy v jejím městě přistálo loďstvo s uprchlíky z dobyté Tróje, které vedl syn

žem, jenž mnohé vytrpěl, se zakrátko u ní změnil v lásku. Zpočátku svůj cit přemáhala, protože prvnímu manželovi přísahala věrnost až za hrob, pak se mu na radu své sestry Anny k lásce přiznala. Aeneovi nebyla rovněž lhostejná a rád by byl zůstal po jejím boku králem v nově vybudovaném městě. Z rozkazu nejvyššího boha Jova, který mu poručil, aby si našel novou vlast v Itálii, musel však Karthágo opustit. Nešťastná Dido spáchala nato ze studu a žalu sebevraždu.

Dido je nepochybně postava mytologického původu, ale v povědomí lidstva žije jako výtvar římského básníka Vergilia, který ji vylíčil jako krásnou, jemnou, soucitnou a nešťastnou ženu. „Je jednou z nejvzácnějších

Didonina sebevražda. Ilustrace k opisu Aeneidy ze 4.–5. století n. l. (Vatikánská knihovna)

postav *Aeneidy* a vůbec epické poezie,“ napsal v doslovu k svému překladu tohoto díla do češtiny O. Vaňorný. Vylíčení tragického osudu Didony se obecně považuje za „perlu *Aeneidy*“.

Setkání Aenea s Didonou, *Dido přihlíží Aeneovu odjezdu z Karthága a Didonina oběť* patří mezi nejstarší známé knižní ilustrace. Zachovaly se s opisem Vergilovy *Aeneidy* ze 4.–5. století n. l. (dnes ve Vatikánské knihovně v Římě). Novověké zobrazování Didony zahájil A. Mantegna koncem 15. století. Z řady dalších děl uveďme *Setkání Aenea s Didonou* od G. Reniho z doby kolem roku 1614 (v Zemském muzeu v Kasselu), *Didoninu oběť* od P. P. Rubense z let 1635–1639 (v pařížském Louvru), *Aenea a Didonu* od K. Škréty z doby kolem roku 1670 (v Národní galerii v Praze) a *Didonu* z roku 1814 od J. M. W. Turnera (v Tateově galerii v Londýně). A snad ještě fresku *Didonina sebevražda* od P. A. Aldrovandiniho z roku 1707 ve Šternberském paláci v Praze.

Dido se stala titulní hrdinkou také četných dramatických a hudebních skladeb. První z nich je pravděpodobně *Tragédie Didony, královny Karthága* od Ch. Marlowa a Th. Nashe z roku 1594. Dramata *Dido* napsali J. E. Schlegel (1739), J. B. Kňaznin (kolem 1790), Ch. von Steinová (1794), W. Becker (1914) aj. *Dido a Aeneas* je titul první anglické opery; na text N. Tatea ji složil H. Purcell (1688–1689). *Opuštěná Dido* z roku 1724 je jednou z více než stovky oper A. Scarlattioho, *Dido* pak jednou z oper J. Haydna. Se stejným

názvem jako Scarlatti složil zpěvohru o Didoně L. Koželuh (kolem roku 1786).

Město Karthágo, založené podle mýtů Didonou krátce po trojské válce, vzniklo však asi až v polovině 8. století př. n. l. Jak ukázaly archeologické vykopávky v jeho troskách (na pobřeží u dnešního hlavního města Tunisu), založili je na půdě starší řecké osady skutečně Foiničané z Tyru.

DIKÉ

(2. pád *Diky*, lat. *Iustitia*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Themidy; bohyně spravedlnosti.

Když Zeus vykonával svou funkci nejvyššího soudce, stála vždy po jeho boku, a to spolu se svou matkou Themidou, která byla bohyní zákonného pořádku. Společná přítomnost těchto dvou bohyň měla hluboký symbolický význam. Řekové zřejmě poznali, že spravedlnost a zákonný pořádek nebývájí vždy jedno a totéž. Obě tyto bohyně byly ochránkyněmi práva: Diké zpravidla práva ve smyslu spravedlnosti, Themis ve smyslu zákonitosti. U Římanů, důsledných právníků, Diké a Themis splynuly v jedinou bohyni spravedlnosti a práva Justitii.

Protože na světě existuje nejen spravedlnost a právo, ale i bezpráví, muselo mít i to svou bohyni. Byla jí Adikia, sestra bohyně Diké.

Vyobrazení bohyně Diky se zachovala hlavně na vázách z 5. století př. n. l. Je na nich většinou s Diem nebo s Themidou. Na attické váze z doby kolem roku 520 př. n. l.

v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni je také *Diké s Adikií*.

DIKTYNNA

(2. pád *Diktyzny*, lat. *Diktynna*) – jméno bohyně Britomartidy, které bylo používáno na Krétě.

Krétské jméno této bohyně souvisí pravděpodobně s horou Dikté, v jejíž jeskyni se narodil nejvyšší bůh Zeus. Považovala se za ochrannou bohyni hor a lovu, později též pobřeží a přístavů. V starších dobách měla „mnoho chrámů a oltářů u mnohých Hellénů“, jak říká Plútarchos. Její význam však vlivem jiných kultů postupně klesal, až se změnila v pouhou nymfu v družině bohyně lovu Artemidy.

Podobu Diktyzny známe ze jména z krétských mincí z různých dob; je na nich zpravidla jako Diova pěstounka. – K jejímu původu a kultu viz též hesla *Britomartis* a *Afaia*.

DIKTYS

(2. pád *Diktya*, lat. *Dictys*) – bratr krále Polydekta, pozdější jeho nástupce ve vládě nad ostrovem Serifem.

Byl vášnivým rybářem a jednou vylovil z moře truhlici, v níž hodil do moře argejský král Akrisios dceru Danau a jejího syna Persea. Když po mnoha letech Perseus zahubil Polydekta, který pronásledoval jeho matku Danau, stal se Diktys z Perseovy vůle serifským králem.

Jiný Diktys, mnohem zná-

mější, byl rovněž vybájenou osobou, i když se od počátku našeho letopočtu až do pozdního středověku mělo za to, že byl skutečným člověkem. Zúčastnil se prý trojské války a vedl si o ní deník, který se prý našel v polovině 1. století n. l. v jedné z krétských hrodek. Tento Diktyův *Deník trojské války* považovali zejména byzantští kronikáři za autentické vyličení událostí, jež byly základem Homérovy *Íliady*. V latinském překladu se dostal do západní Evropy a byl tam po staletí známější než Homérovy básně. Podle tohoto spisu (a obdobných *Dějin záhuby Tróje* připisovaných Darétovi) složil v druhé polovině 12. století francouzský trubadúr Benoît de Saint-More svůj *Román o Tróji*.

DIOMÉDÉS

(2. pád *Dioméda*, lat. *Dio-medes*) – syn kalydónského hrdiny Týdea a jeho manželky Déipyly, král v Argu.

Známe ho především z trojské války, kde byl jedním z nejstatečnějších, nejsilnějších a nejúspěšnějších achajských bojovníků. Nikdy neklesl na mysli a neustoupil v boji, nebál se věšteg ani bohů, byl vždy neochvějně přesvědčen o vítězném skončení války. Stejnou odvahu jako na bitevním poli měl i tvář v tvář hlavnímu veliteli achajských vojsk Agamemnonovi, když nepovažoval jeho návrhy za správné. Vydané rozkazy však bez odmůvky plnil a dobrovolně se hlásil k nejtěžším úkolům. Byl skutečným hrdinou bez bázně a hany a podle našich měřítek snad nejsympatičtější

ším ze všech vůdců achajského vojska před Trójou.

Válečné ostruhy si vysloužil už za tzv. výpravy epigonů proti Thébám, které se účastnil na výzvu argejského krále Adrásta, aby pomstil smrt svého otce v nešťastné válce „sedmi proti Thébám“. Před Trójou přivedl jedno z nejsilnějších vojsk. Jeho loďstvo mělo osmdesát lodí a počtem je převyšovalo jen loďstvo vrchního velitele Agamemnona, který měl sto lodí, a mocného pylského krále Nestora, který jich měl devadesát.

Diomédovým hrdinským činům věnoval Homér celý pátý zpěv *Íliady*; zmiňuje se o něm však i na mnoha jiných místech. V boji muže proti muži zabil deset významných trojských bojovníků, mezi nimi i trojského spojence Pandara, který po-

rušil slavnostně dohodnuté příměří mezi Achajci a Trójany v desátém roce války. Nebál se zaútočit na vrchního velitele trojských vojsk Hektora a nejvyšší bůh Zeus, který Hektora chránil, ho musel třemi blesky donutit, aby s ním přestal bojovat. Když se objevila na bitevním poli bohyně lásky Afrodita, aby zachránila dardanského vůdce Aineia, kterého předtím zranil, neváhal proti ní použít oštěpu a zahnal ji na útěk. Odvážil se dokonce zaútočit na samotného boha války Area a s pomocí bohyně Athény ho zranil, až Arés zařval bolestí jak deset tisíc mužů a z bojiště utekl. Bylo-li však achajské vojsko Trójany donuceno ustoupit, obětavě kryl ústup svých druhů, aby je zahránil pro nový útok.

Nebylo úkolu, před kterým

Diomédés odnáší paladium z Tróje. Červenofigurová malba na attické číši z let 400–380 př. n. l. (Ashmoleano muzeum v Oxfordu)

by byl Diomédés zaváhal. Povstal jako jeden z prvních, když Hektór vyzval nejodvážnějšího achajského vůdce na osobní souboj. První se přihlásil k nebezpečné noční výpravě do trojského tábora, při níž pak s íthackým králem Odysseem zabil trojského vyzvědače Dolóna a trojského spojence Rhésa. S Odysseem dokázal hrdinský čin, který měl rozhodující význam pro vítězné ukončení války. Oblečen do hadrů a předstíraje mrzáka dostal se nepozorovaně do Tróje, vnikl do hlavního chrámu a umožnil Odysseovi odnést z něj posvátnou sošku Pallady Athény, slavné paládium, které chránilo Tróju před dobytím. Byl samozřejmě i mezi bojovníky, kteří se dostali v útrobách „trojského koně“ za hradby Tróje a dobyli hrad krále Priama.

Za bojů o Tróju se Diomédés choval stejně statečně na bitevním poli jako ve válečné radě. Vystupoval především proti sporům mezi achajskými králi, protože, jak říkal, z rozporů mezi přáteli mají prospěch jen nepřátelé. Postavil se i proti Agamemnónu návrhu vyslat poselství k usmíření rozhněvaného Achillea, který se odmítal zúčastnit bojů. Diplomatickým jednáním přikládal právě tak malou váhu jako věštbám. Jeho heslem bylo „především statečně bojovat, a to vždy v první řadě“. Když jednou Agamemnón klesl po ústupu achajských vojsk na mysli a navrhl vzdát se obléhání Tróje, nazval ho veřejně zbabělcem a řekl mu, ať si tedy odpluje domů i s celým svým vojskem: „Ať třeba prchnou s koráby všichni do milé otcovské země – já však

bojovat budu, dokud nespátím konec slavného trojského města!“

Jak víme, Agamemnón a ani ostatní Achajci nakonec neprchli, a kteří nepadli v boji, dožili se pádu Tróje a viděli stoupat kouř z jejích trosek. Diomédés se vrátil s vítězným vojskem šťastně do vlasti. Podle pohoméřských bájí nezůstal tam však dlouho. Kvůli své nevěrné manželce Aigialei opustil Argos a vystěhoval se do Itálie. Tam pak našel útočiště v zemi krále Dauna (v severní Apulii), oženil se s jeho dcerou a založil město Argyrippu, pozdější Arpi. Naposledy se s ním setkáváme ve Vergiliově *Aeneidě*: když k němu poslal král Latinů posly se žádostí o pomoc v boji proti Aineiovi, který se dostal s trojskými utečenci do Itálie, rozhodně ji odmítl. Slavný hrdina poznal marnost válek a poučen strastmi, jež jsou údělem poražených i vítězů, vzkázal mu moudře: „Stiskněte si spolu pravice k smlouvě, dokud je k tomu čas – však chraňte se srazit zbraní!“

Kromě tohoto Dioméda známe z mýtů ještě jednoho, méně významného. Byl králem Bistonů v Thrákii a patřili mu koně, kteří se živili lidským masem. Odvedl mu je z příkazu mykénského krále Eurysthea hrdina Héraklés a při pokusu dostat je nazpět v souboji s Héraklem padl.

S Diomédem z Argu se setkáváme na početných vázových malbách ze 6.–5. století př. n. l. Sedmkrát se zachoval výjev *Diomédés v boji s Aineiem*, osmkrát *Odysseus a Diomédés s Dolónem*, de-

setkrát *Odysseus a Diomédés s paládiem* atd. Z jeho antických soch je nejznámější římská kopie řeckého originálu z 5. století př. n. l. v pařížském Louvru. Jeho novodobých zobrazení je poměrně málo, ale v Moravské galerii v Brně máme kresbu J. A. D. Ingrese *Afrodíta raněná Diomédem*. Kupodivu se nestal titulním hrdinou žádné významné antické tragédie ani moderního románu; příčinou toho je snad nesložitost jeho povahy. Žije však ve všech dílech, jež se vztahují k trojské válce, především v Homérově *Íliadě* a *Odyssei*; epizodicky též ve Vergiliově *Aeneidě*.

DIÓNA

(2. pád *Dióny*; řec. *Dióné*, lat. *Diona*) – bohyně deště a pramenů, podle Homéra matka bohyně lásky a krásy Afrodíty.

Je to bohyně, u níž je mnoho nejasného. Podle některých mýtů byla dcerou Titána Okeana nebo Atlanta, podle jiných boha moře Poseidóna nebo boha věčného světla Aithera. Když se už nedá zjistit otec, což se v mýtech (a nejen v mýtech) občas stává, mohli by být jisti aspoň její potomci. Homér sice říká, že s nejvyšším bohem Diem měla dceru Afrodítu, ale Hésiodos naproti tomu tvrdí, že Afrodíta se zrodila z mořské pěny oplodněné bohem nebe Úranem. V některých mýtech se Dióna považuje za jednu z Hyád (o nichž se mluví ve zvláštním hesle), v jiných dost často splývá s Afrodítou.

DIONÝSOS

(2. pád *Dionýsa*, též *Bakchos*; lat. *Bacchus*) – syn nejvyššího boha Dia a dcery thébského krále Kadma Semely, bůh vína a vinařství.

Narodil se prý v Thébách, ale za jeho rodiště se považovaly i Naxos, Kréta, Élis, Teos a Eleuthery. S jeho narozením to bylo vůbec dost složité. Když měl přijít na svět, rozhodla se Diova žárlivá manželka Héra, že ho zahubí. Navštívila proto v podobě staré chůvy Semelu a navedla ji, ať požádá Dia, aby se jí jednou ukázal v celé své moci a velebnosti. Nejvyšší bůh ve své mužské samolibosti Semele vyhověl a předvedl se jí se všemi hromy a blesky. Stalo se přesně to, co si Héra přála: jeden blesk zapálil thébský královský palác a plameny zasáhly i Semelu, která pak v smrtelné úzkosti porodila nedonošené dítě. Zeus však zakročil. Svoji milenkou ponechal sice osudu, ale kolem syna nechal vyrůst hustý břečťan, který ho uchránil před ohněm. Jakmile se plameny utišily, vytáhl syna z úkrytu a dal si ho zašít do stehna, aby ho donosil. Když se pak Dionýsos „podruhé narodil“ (na jednom z výše uvedených míst), odevzdal ho Zeus bohu Hermovi, aby se o něho postaral.

Hermés, který nebyl ženatý a jako posel bohů byl stále na cestách, neměl ovšem na výchovu malého Dionýsa čas, a odnesl ho proto k Semelině sestře Ínó, manželce orchomenského krále Athamanta. Když se Héra dozvěděla, že Ínó a Athamás se Dionýsa ujali, seslala na Athamanta šílenství, aby ho v záchvatu zu-

Dionýsos na lodi. Exekiova červenofigurová malba na číši z doby kolem roku 530 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

řivosti zabil. Zahubil však jen svoje vlastní syny a manželku, protože Hermés včasným zásahem Dionýsa zachránil. Odněl ho potom do nýsské doliny a svěřil ho tam nymfám, které ho pak ukryly do hluboké jeskyně porostlé révou a přes všechny Héřiny úklady ho vychovaly. Tam také okusil Dionýsos poprvé víno, kterým potom opájel sebe, své pěstounky i své druhy Silény a Satyry. Odtamtud přinesl také první sazenici vína lidem. Dal ji z vděku za pohostinné přijetí athénskému pastýři Íkariovi a naučil ho, jak z hroznů vyrábět nápoj, jehož bohem ho učinil Zeus.

Zvěst o Dionýsově narození a jeho opojném nápoji přijali lidé se smíšenými pocity. Někteří se ihned s nadšením oddali jeho kultu, jiní se obávali, aby z toho zase

něco nevzešlo, někteří se mu rozhodně postavili na odpor. Například thrácký král Lykúrgos chtěl vyhnat Dionýsa a jeho ctitele ze své země bičem. Byl však za to potrestán slepotou a náhlou smrtí (podle jiných zpráv pomatením smyslu). Thébský král Pentheus Dionýsa nenáviděl, protože svou láskou k veselosti a družnosti odváděl mysl lidí od takových vážných věcí, jako jsou válka, sebeobětování, odříkání a podobně. Samozřejmě na to také doplatil (jak, o tom je řeč v příslušném hesle). V Argu se zas proti jeho kultu postavily ženy, v čele s královskými dcerami. Proměnil tedy jejich chladnou střízlivost v bláznovství, takže se začaly navzájem pobíjet. Na svých cestách se však nesetkával jen s uvědomělými, ale i s náhodnými nepřáteli, a těžko

řící, se kterými měl víc práce. Jednou ho zajali tyrrhéští piráti, protože ho pokládali za syna nějakého krále, od něhož mohli dostat výkupné. Shodil však svá pouta, změnil se ve lva a nechal jim loď zarůst réвовím, takže ve strachu naskákali do moře a změnili se v delfíny (s výjimkou kormidelníka, který se přimlouval za jeho propuštění). Nakonec lidé přece jen uznali Dionýsa za mocného boha a jeho daru, vínu, holdují dodnes – někdy dokonce víc, než je zdrávo.

Řekové však nepovažovali Dionýsa jen za boha vína a vinařství, ale i za ochránce ovocných stromů a keřů, jimž dodával mizu, a tedy i za boha plodivé síly přírody. Jelikož vinařství a ovocnářství vyžaduje péči, dovednost a pracovitost, uctívali ho i jako původce těchto ctností a zároveň jako dárce bohatství, které z nich vyplývá. Jako boha vína ho ctili především proto, že zbavoval lidi starostí a přinášel jim radost ze života. Svými dary osvěžoval ducha i tělo, podporoval družnost a zábavu, podněcoval lásku a uvolňoval tvůrčí síly umělců. To všechno byly a jsou skutečné dary k nezaplacení; ovšem jen v případě, když se i při holdu Dionýsovi dodržuje stará zásada „médén agan“, „ničeho příliš“.

Svým původem byl Dionýsos pravděpodobně thrácký nebo maloasijský bůh; jeho druhé jméno Bakchos je lýdsko-fryžského původu. Jeho kult se rozšířil už v nejstarších dobách po celém řeckém (a později řeckořímském) světě, i když mýty nasvědčují, že nepronikal všude lehce. S

jeho jménem se setkáváme už na nápisích v krétském lineárním písmu „B“ ze 14. století př. n. l. nalezených v Knóssu. Homér ho však ještě mezi hlavními bohy neuvádí. Podle Hésioda byla jeho manželkou Ariadna, dcera krétského krále Mínóa, kterou odloudil athénskému hrdinovi Théseovi, když se s ní při návratu z Kréty zastavil na ostrově Naxu. S bohyní lásky a krásy Afrodítou měl syna Priápa, který se stal bohem plodnosti. V mýtech se setkáváme ještě s Dionýsem Zagreem a Dionýsem Iakchem. Podrobnosti o nich jsou ve zvláštních heslech.

Dionýsův kult byl v Řecku „původně prostý, ale veselý“, píše Plútarchos, „později se však stávaly jeho slavnosti hlučnějšími a nevázanějšími“. Pod vlivem východních kultů se změnil v některých krajích v skutečné bakchanálie v dnešním slova smyslu a jejich účastníky zachvacovala „ekstasis“, tj. vystoupení ducha z těla. Obzvláště nespoutané byly noční slavnosti, jichž se zúčastňovaly ženy oblečené za Dionýsovy průvody (bakchantky, mainady atd.). V Boiótii a Fókidě se tyto jeho ctitelky dokonce vrhaly na obětní zvířata a jedly jejich syrové maso ve víře, že tím přijímají tělo a krev svého boha. Podobně se vyvíjel jeho kult i u Římanů, kteří ho převzali už koncem 5. století př. n. l. Roku 186 př. n. l. musel proti výstřednostem při těchto slavnostech zasáhnout dokonce římský senát.

V Athénách (a vůbec u Iónů) se původní řecký ráz Dionýsových oslav zachoval nejdéle. Konaly se několikrát do roka, nejvýznamnější z nich byly tzv. velké dionýsie

koncem března. Do kulturních dějin přešla zejména jejich závěrečná představení, v nichž sbor pěvců oblečený do kozlích kůží přednášel písně s doprovodem tance, tzv. dithyramby. Z těchto dithyrambů se postupem doby vyvinula řecká tragédie, jeden z nejceněnějších přínosů Řeků do všelidské kultury. Obdobně se vyvinula ze žertovných písní na venkovských dionýsiích řecká komedie. Mnohá díla Aischylova, Sofoklova, Eurípida a Aristofanova, která dodnes žijí na jevištích, měla premiéru právě na některých athénských dionýsiích. Pod jihovýchodním svahem Akropole se dodnes zachovalo Dionýsovo divadlo, založené už v 6. století př. n. l. a později přebudované, kde se tyto hry hrály více než půl tisíciletí.

Bakchos s malým Erótem. Michelangelova mramorová socha z let 1497–1501 (Národní muzeum ve Florencii)

Řeční umělci zobrazovali Dionýsa ve dvojím pojetí: buď jako vážného muže s hustými vlasy a vousy, nebo jako mladíka. Na jedné z nejhodnotnějších antických soch vůbec, Práxitelově *Hermovi s Dionýsem* z doby kolem roku 340 př. n. l. (dnes v Olympijském muzeu), je zobrazen jako dítě. Z množství soch prvního typu patří mezi nejznámější *Dionýsos* ve Vatikánských muzeích, římská kopie hellénistického originálu, a *Dionýsos* z 2. století př. n. l. v Archeologickém muzeu v Rhodu. Ze soch druhého typu vynikají zejména *Dionýsos Kapitolský*, *Dionýsos Vatikánský* a neapolský *Dionýsos s Erótem*, vesměs římské kopie hellénistických děl. V athénském Národním archeologickém muzeu je tzv. *Dionýsos Sardanapal*, kopie slavného originálu ze 4. století př. n. l., který se našel v Dionýsově divadle pod Akropolí. Vázových maleb s Dionýsem se zachovalo neobyčejně mnoho. Kdybychom z nich měli uvést jen jednu nebo dvě, byl by to Exekiovův *Dionýsos na lodi* z doby kolem roku 530 př. n. l. (v Antikvariátu v Mnichově) a *Dionýsos na oslu* asi z let 530–520 př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně). Z mozaik je snad nejpozoruhodnější *Svatba Dionýsa s Ariadnou* z 2. století n. l. v muzeu Bardo v Tunisu a *Dionýsos s Íkariem* z poloviny 3. století n. l. na místě nálezu v Novém Pafu na Kypru. Nejstarší plastika s podobou Dionýsa je pravděpodobně jeho maska z doby kolem roku 520 př. n. l., nalezená v attické Íkarii (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

Novodobí umělci zobrazovali Dionýsa snad se stejnou

Dionýsovo divadlo pod Akropolí. Založeno bylo v 6. století př. n. l., pak několikrát rekonstruováno. Je to nejstarší v pozůstatcích zachované divadlo na světě

zálibou jako antičtí. Z jeho soch vyniká zejména Michelangelův *Bakchos s malým Erótem* z let 1497–1501 (dnes v Národním muzeu ve Florencii), mramorový *Bakchos* z roku 1554 od D. Pogginiho (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a Thorvaldsenův *Bakchos* z doby kolem roku 1800 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani). Z malířských děl je třeba připomenout aspoň Tizianova *Bakcha a Ariadnu* z roku 1523 (v Národní galerii v Londýně), dále Caravaggiova *Bakcha* asi z roku 1590 (v římské Vile Borghese) a o něco pozdějšího *Mladého Bakcha* (ve florentských Uffiziích), Carracciho *Bakcha se Silénem* (v londýnské Národní galerii), Rubensova *Bakcha*, namalovaného v letech 1635–1640 jako neprodejné dílo (dnes v petrohradské Ermitáži), a Boucherův obraz asi z roku 1753 *Hermés svěřuje Dionýsa nymfám* (ve Wallaceově sbírce v Londýně).

U nás máme kromě plastik a fresek v řadě zámků a pa-

láců několik pozoruhodných děl s Dionýsem. Je to zejména kresba G. Romana *Bakchův průvod* v Moravské galerii v Brně a *Bakchos s révou a amorkem* od A. de Vriese ve Valdštejnské zahradě v Praze (odlitek originálu odvezeného roku 1648 Švédy). Z nástěnných maleb jsou v Praze *Opilý Bakchos a Satyr* od B. Byse z doby kolem roku 1700 v Strakovském paláci, *Bakchos s Bakchantkou na oslu* od V. V. Reinera z roku 1729 v Dienzenhoferově vile („Portheimce“) a *Bakchos se sudem* od C. Carlona asi z roku 1730 v Clam-Gallasově paláci. Ze sochařských děl je to pak *Dionýsos* od B. Schnircha z roku 1881 ve výzdobě proscénia Národního divadla a *Vůz s Dionýsem a Thálií* od Th. Friedla z let 1886–1887 ve skupině nad štítem Smetanova divadla v Praze. Je vyobrazen také na reliéfech v pražských letohrádkách Hvězda a Belveder.

Dionýsos, jehož socha stála vždy na jevišti antického

divadla, dostal se v novověku opět na jeviště. Uvedli ho tam především hudebníci. V polovině minu-lého století složil operu *Bakchova slavnost* A. S. Dargomyžskij, roku 1904 operu *Dionýsios* C. Debussy, roku 1909 operu *Bakchus* J. F. Massenet. K těmto dílům lze přiřadit *Bakchův průvod* z baletu *Sylvia* od L. Delibese (1876) a lidovou zpěvohru E. F. Buriana z roku 1938 *Žebravý Bakchus*. Jeho příběh s Ariadnou inspiroval, jak se podrobněji uvádí v příslušném hesle, též řadu jiných skladatelů, mezi nimi C. Monteverdiho, G. F. Händela, J. Bendu, R. Strausse, naposledy B. Martinů.

DIOSKÚROVÉ

(řec. *Dioskúroi*, lat. *Dioscuri* nebo *Gemini*) – bratři Kastór a Polydeukés, nejslavnější dórští hrdinové po Héraklovi.

Narodili se jako dvojčata, ale přesto byli nevlastními bratry. Kastorovým otcem byl spartský král Tyndareos, Polydeukovým nejvyšší bůh Zeus, matkou jim byla Tyndareova manželka Léda. Měli dvě sestry; Helena byla podobně jako Polydeukés Diovou dcerou, Klytaimnéstra Tyndareovou. Vynikali odvahou, silou a statečností, oba vždy bojovali společně a stejně jako hrdinskými činy prosluli svou upřímnou bratrskou láskou.

Polydeukés byl jako Diův syn nesmrtelný a měl obrovskou sílu; nikdo z lidí se mu nevyrovnal v pěšním zápase. Smrtelný Kastór byl zas vynikající řidič válečného vozu a dokázal zkrotit i nejdivočejší koně. V mládí se jim dostalo

skvělého vychování a jejich otcové a učitelé mohli být na ně hrdi. S hrdinou Iásonem se pak zúčastnili výpravy Argonautů do Kolchidy, s Meleagrem lovu nebezpečného kalydónského kance, s Héraklem války proti Amazonkám. Ze všech těchto výprav se vrátili ověnčení slávou. Osvobodili také svou sestru Helenu, když ji ještě jako mladou dívku unesl athénský král Théseus s králem Lapi-thů Peirithoem. Jejmu druhému únosu (princem Paridem z Tróje) nemohli však už zabránit. V té době patřili již mezi hrdiny, o nichž praví básník, že se neživí chlebem a vínem této země.

Básnická metafora bývá někdy výstižnější než přesná formulace v próze: v případě Kastora a Polydeuka nelze totiž říci, že v době Helenina druhého únosu, který vedl k

trojské válce, byli už mrtví – nebyli však už ani živí. Tento neobvyklý stav měl celkem všední předejru. S bratranci Lynkeem a Ídem, syny messénského krále Afarea, ukradli jednou v Arkádii stádo býků. (Krást dobytek patřilo v hérojských dobách k docela normálním zaměstnáním králů a královských synů, podobně jako v pozdějších dobách třeba zabírání cizích území). Při dělení kořisti je Ídás podvedl. Vtrhli proto do Messénie a vzali si celé stádo i s podílem svých bratranců; kromě toho jim na zlost unesli i nevěsty. Jelikož bylo jasné, že bratranci jim to neodpustí, ukryli se do dutého stromu, aby si tam na ně počkali a při pronásledování je znenadání přepadli. Lynkeův zrak však pronikl i dřevem; hned nato pronikl dřevem i Ídův oštěp a probodl

Dioskúr s koněm na Tritónovi. Akrotérion z iónského chrámu v jihoitalských Lokrách z konce 5. století př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

Kastorovu hruď. Polydeukés vyskočil z úkrytu a vrhl se na bratrance, aby pomstil bratrovu smrt. Jako prvního dostihl Lynkea a jedinou ranou pěstí ho zabil. Poté se vrhl na siláka Ída. Urputný boj rozhodl až Zeus: seslal z oblačných výšin blesk, jímž Ída spalil. Polydeukés se však místo díky obrátil na Dia s výčitkou, že mu nedovolil zemřít spolu s Kastorem, a proklel i svou nesmrtelnost, která mu bránila sdílet společný osud s bratrem. Zeus se ho snažil usmířit, ale marně. Nakonec mu dal na vybranou: buď tedy bude žít věčně mladý mezi olympskými bohy, nebo bude s bratrem jeden den v temné Hádově říši a jeden den na světlém Olympu. Polydeukés si s radostí zvolil druhou možnost, a tak jsou oba bratři, jak říká Homér, „jeden den živí a jeden den zas mrtví: poctou, které se jim tak dostalo, rovni jsou bohům“.

Stejně jako mnozí jiní hrdinové přešli Dioskúrové z řeckých mýtů do římských. Římsí historikové dokonce tvrdí, že bitvu s Latiny u Regilského jezera roku 496 př. n. l. rozhodla římská jízda, v jejíž čelo se osobně postavili Kastór a Polydeukés (Castor a Pollux).

Sláva Dioskúrů přetrvala tisíciletí: dodnes je můžeme vidět na nebeské klenbě jako souhvězdí Blíženců. Řekové a Římané jim stavěli chrámy, spartští vojáci a římsí jezdcí je ctili jako své patrony, plavci na mořích k nim vzhlíželi jako ke svým ochráncům, umělci je zobrazovali na vázách, sochách a reliéfech, z nichž nejstarší je z pokladnice Sifnu v Delfech z

roku 525 př. n. l. (dnes v tamějším muzeu). Nejvýstavnější chrám z celého antického světa měli na Římském fóru. Podle tradice byl založen počátkem 5. století př. n. l., později byl několikrát přestavěn (naposledy za císaře Augusta) a tři korintské sloupy se z něj zachovaly dodnes. Snad jim byl zasvěcen také stejně starý dórský chrám v sicilském Akragantu (dnešním Agrigentu), z něhož zbyly dodnes čtyři sloupy. V Římě jsou dnes i dvě největší skupiny jejich soch. Jedna stojí na Quirinálském náměstí před palácem italského prezidenta, druhá na Kapitolu před náměstím, kde je sídlo římského senátu. Na podstavcích přes pět a půl metru vysokých *Dioskúrů* na Quirinálu je jméno Feidiovo a Práxitelovo; ve skutečnosti však pocházejí až z počátku 4. století n. l. z Konstantinových lázní a na dnešní místo je dal postavit papež Sixtus V. *Dioskúrové* před Kapitolem jsou rovněž z pozdního císařství; byly objeveny v 16. století v bývalém římském ghettu. A stejně jako sochy Dioskúrů připisované Feidiovi a Práxitelovi jsou dílem neznámého tvůrce i oba *Hymny na Dioskúry* připisované Homérovi.

Z novověkých umělců zaujalo *Zrození Kastora a Polydeuka* Leonarda da Vinci na obraze *Lédy* kolem roku 1516 (dnes v kopii v římské Ville Borghese). Z pozdějších děl jsou snad Dioskúrové nejlépe zobrazení na *Únosu Leukippoven* od P. P. Rubense z roku 1618 (v mnichovské Pinakotéce). Stali se i titulními hrdiny opery *Castor a Pollux* J.-Ph. Rameaua (1737).

Chrám Dioskúrů na Římském fóru. V pozadí za sloupy vlevo Kapitol

DIRKÉ

(2. pád *Dirky*, lat. *Dirce*) – manželka thébského krále Lyka, neblahá hrdinka z mýtu o Amfíonovi a Zéthovi.

Vášnivě nenáviděla svou sestřenicí Antiopu, a to ze žárlivosti na její krásu. Antiopa se totiž líbila nejen všem smrtelníkům, ale i nejvyššímu bohu Diovi, a tak s ním měla dvojčata Amfíona a Zéthů. Když se narodili, uvrhla ji s pomocí svého manžela Lyka do vězení a držela ji tam dlouhá léta. Amfíon a Zéthos žili zatím v lesích, kam je z Diova příkazu odnesl nějaký pastýř. Když se Antiopě nakonec podařilo z vězení prchnout, dostala se řízením osudu až k chýši, kde bydleli její synové. Hned nato se tam však náhodou objevila i Dirké, která zabloudila v téže lese při Dionýsových slavnostech. O-

kamžitě Antiopu poznala, prohlásila ji za uprchlou otrokyni a z titulu své královské moci přikázala oběma mladíkům, aby ji přivázali k rohům divokého býka, který by ji rozsápal. Amfión a Zéthos se k splnění krutého rozkazu neměli, nakonec se mu však neochotně podřídili. Avšak právě ve chvíli, když už chtěli Antiopu spoutat, prozradil jim pastýř, že je jejich matkou. V hněvu nad zločinem, kterého se mohli nevědomky dopustit na své matce, potrestali pak Dirku stejným způsobem, kterým chtěla zahubit Antiopu. Po-

tom se vypravili do Théb, aby se pomstili i králi Lykovi. Zabili ho a z vůle lidu se stali thébskými králi.

Příběh o potrestání Dirky nechybí v žádné antologii řeckých mýtů. Není to ani tak v důsledku jeho etické hodnoty, jako spíš proto, že jeho nejdramatičtější scénu, *Potrestání Dirky*, zachycuje největší známé sousoší z antiky, tzv. *Farneský býk*, římská kopie díla rhodských sochařů Apollónia a Tauriska z doby kolem roku 150 př. n. l., objevená v troskách Caracalových lázní v Římě

(od roku 1826 v Národním muzeu v Neapoli). Římská nástěnná malba *Dirky* z 2. století n. l. je v tzv. galerii „hříšných žen“ ve Vatikánské obrazárně.

DIS

(2. pád *Dita*) – alternativní jméno římského boha podsvětí Plutona, totožného s řeckým Hádem. – Viz heslo *Pluto*.

DOLÓN

(2. pád *Dolóna*, lat. *Dolon*) – syn bohyně Eumény, trojský vyzvědač.

Byl velkým milovníkem koní a toužil po nesmrtelném spřežení achajského hrdiny Achillea. Když hledal vrchní velitel trojských vojsk Hektór muže, který by mu přinesl zprávy z achajského tábora, využil Dolón příležitosti, aby tyto koně získal. Dal si od Hektora přísahou potvrdit, že je po vítězství nad Achajci dostane, a vypravil se za noční tmy na výzvědy. Protože víc myslel na odměnu než na svůj úkol, nezpozoroval achajské krále Dioméda a Odyssea, kteří se téže noci vypravili na výzvědy do trojského tábora, a padl jim do zajetí. Sliboval bohaté výkupné, ale achajští králové chtěli zprávy. Když jim v naději na záchranu života ochotně řekl všechno, na co se ho ptali, ba přidal k tomu i informace, na které se ho ani neptali, Diomédés ho s opovržením k jeho zbabělosti a zrádovství probodl mečem.

Dolónův příběh tvoří pod-

Potrestání Dirky, tzv. Farneský býk. Římská mramorová kopie díla sochařů Apollónia a Tauriska, vytvořeného kolem roku 150 př. n. l. Největší sousoší zachované z antiky (Národní muzeum v Neapoli)

statnou část desátého zpěvu Homérovy *Íliady* („Výzvědná výprava“), kterou lze bez porušení smyslu z celého eposu vyjmout. Někteří badatelé se proto domnívají, že je pouze pozdějším dodatkem vsunutým do *Íliady* při její redakci ve druhé polovině 6. století př. n. l.

Na řeckých vázových malbách se setkáváme s výjevy z Dolónova zajetí nebo zabítí celkem osmkrát. Nejstarší, asi z přelomu 7.–6. století př. n. l. a s Dolónovým jménem, je dnes v Královské knihovně v Bruselu.

DÓRIS

(2. pád *Dóridy*, lat. *Doris*) – dcera boha Ókeana a jeho manželky Téthye, manželka mořského boha Nérea.

Byla matkou velkého počtu nižších mořských bohů nebo nymf (Néreooven). Významnou úlohu sehrály v mýtech pouze dvě: Amfitríta, manželka boha moře Poseidóna, a Thetis, matka největšího achájského hrdiny v trojské válce Achillea.

DÓROS

(2. pád *Dóra*, lat. *Dorus*) – jeden ze tří synů praotce Hellénů Helléna, bratr Aiolův a Xúthův.

Byl považován za zakladatele řeckého kmene Dóřů, ke kterým patřili zejména Sparťané, Argejci, Korinťané, Kréťané, Rhodané a původně i obyvatelé maloasijského Halikarnassu. Jeho postava je však poměrně

pozdní konstrukcí a v starých mýtech se s ní nesetkáváme.

DRYÁDY

(řec. i lat. *Dryades*) – lesní nymfy, nižší bohyně z řeckých a římských mýtů.

Žily ve stromech nebo v hájích, podle nichž měly též povětšinou jména; jejich rodiče zpravidla neznáme. Podle starších představ byl jejich život spojen se životem jejich stromů. Když zahynul strom, ať už stářím, bleskem nebo lidským zásahem, zahynula i jeho dryáda. Podle představ, které později převládly, nebyly vázány na strom a přebývaly volně v lesích, hájích a v jeskyních. Byly prý veselé, všechny velmi krásné a rády tančily. Jejich nejoblíbenějšími společníky byli Silénové.

Ve starověku se dlouho udržovalo přesvědčení, že člověk, který porazil strom, usmrtil i jeho dryádu. Učinil-li tak ve zlém úmyslu, musel počítat s tím, že ho stihne trest.

DRYÁS

(2. pád *Dryanta*, lat. *Dryas*) – jméno několika příslušníků královského rodu vládnoucího v Thrákii.

Za zmínku z nich stojí jen jeden, a to otec krále Lykúrga, který neuznával Dionýsa za boha a byl zato potrestán slepotou a šílenstvím. Podle jiné verze byl naopak Lykúrgovým synem a na šílenství svého otce doplatil životem. – Viz heslo *Lykúrgos*.

DRYOPÉ

(2. pád *Dryopy*, lat. *Dryope* nebo *Driope*) – jméno několika postav z řeckých mýtů, časté zejména u nymf.

Nejznámější z nich byla matka boha lesů a pastýřů Pána; jeho otcem byl bůh Hermés, podle jiné verze sám nejvyšší bůh Zeus.

Jiná Dryopé byla dcerou oichalského krále Euryta a s bohem Apollónem měla syna Amfíssa. Když jednou šla natrhat k jezeru lotosové květy, aby jimi uctila nymfy, nic netušíc utrhla několik květů ze stromu, ve kterém žila nymfa Lótis, a podala je Amfíssovi, aby si s nimi pohrál. Z květů však začala kapat krev a Dryopé musela zaplatit za poranění stromu životem: sama se změnila v lotos. Tak aspoň vypravuje Ovidius v *Proměnách*.

Podle jiné verze (pravděpodobně starší) byla tato Dryopé lesní nymfou, o jejíž přízeň se ucházel Apollón. Jelikož neměl úspěch, proměnil se v želvu, a když si ji Dryopé vzala do rukou, proměnil se zas v syčícího hada, takže všechny její družky ze strachu utekly a zůstal s ní sám. Jejich syn Amfíssos založil pak na hoře Oitu k Apollónově počtě chrám, v němž se stala Dryopé kněžkou.

DUELLONA

(2. pád *Duellony*) – starší jméno římské bohyně války Bellony. – Viz heslo *Bellona*.

EFIALTÉS

(2. pád *Efialta*, lat. *Ephialtes*) – syn Giganta Alóea. – Viz heslo *Alóeovci*.

Při vyslovení tohoto jména nelze si nevzpomenout na dva jeho nemytické nositele. První byl athénský státník v polovině 5. století př. n. l., který řadou demokratických reforem připravil cestu k rozkvětu Athén za Perikla. Druhý Efialtés byl zrádcem Řeků v bitvě u Thermopyl roku 480 př. n. l. a jeho jméno zůstalo po tisíciletí synonymem zrádce vůbec.

EGERIA

(2. pád *Egerie*) – nymfa z římských mýtů, rádkyně a manželka krále Numy Pompilia.

Za její největší zásluhu považovali Římané, že poradila králi Numovi Pompiliovi, jak má v Římě zorganizovat uctívání bohů. Podle její rady, kterou dostala od Kamen, římských Múz, vytvořil prý kněžská (a později i řemeslnická) kolegia. Kromě toho se zapsala do mýtů tím, že na žádost bohyně Diany se ujala Théseova syna Hippolyta, když ho Diana přenesla po jeho smrti a zázračném vzkříšení do Itálie, kde žil pod jménem Virbius. Zemřela ze zármutku nad smrtí svého manžela: na úpatí hory u Aricie se rozplynula v slzách a Diana ji pak proměnila v pramen.

Egeriin osud známe především z Ovidiových *Proměn*;

o její poradenské činnosti u Numy Pompilia psal také Livius ve svých *Dějinách*. Římské ženy ji uctívaly jako ochránkyni při porodech. V Římě jí byl zasvěcen pramen u Kapenské brány, oltář měla také v háji u chrámu Diany Nemorenské v Aricii.

ECHIDNA

(2. pád *Echidny*) – obludná dcera obra Chrýsaora a Ókeanovny Kallirhoy.

Byla napůl ženou a napůl hadem a se stohlavým obrem Týfónem zalidnila svět řeckých mýtů řadou nestvůrných potomků. Jejimi syny byli trojhlavý pes Kerberos, který střežil vchod a východ z podsvětí, dále dvojhlavý pes Orthos, který hlídal stáda obra Géryona, a obrovský nemejský lev. Jejimi dcerami byly Chiméra, lernská Hydra a thébská Sfínx. – Viz příslušná hesla.

ÉCHÓ

(neskl., lat. *Echo*) – horská nymfa z družiny bohyně Artemidy, proměněná v ozvěnu.

Měla vždy mnoho řečí, a jak se stává i nemytickým osobám, přivedla se tím do neštěstí. Jednou totiž zdržela dlouhým povídáním bohyni Hérú, takže nepřistihla svého manžela Dia na záletech. Héra ji za to potrestala tím, že od těch dob nesměla nikdy promluvit jako první a směla jen opakovat slova pronesená jinými. Tento trest, sám o sobě těžký, se jí stal osudným.

V opuštěných lesích, kam od svých družek utekla, se setkala s krásným mladíkem Narkissem a zamilovala se do něho; nemohla mu však svou lásku vyznat. Narkissos byl ovšem příliš plachý a zahleděný sám do sebe, a tak si jí vůbec nevšímal. Échó se ze žalu nad svým osudem utrápila. Zbyl po ní jen hlas, který bloudí po horách.

Nešťastná Échó žije dodnes jako ozvěna a objevuje se hlavně na opuštěných místech v horách a lesích, kde odpovídá lidem na volání. Její jméno ožilo v poslední době v názvu různých signalizačních zařízení a právem i v názvu jedné z telekomunikačních družic.

V antice zpracoval příběh Narkissa a Échá, jak se zdá, poprvé až Ovidius v *Proměnách*. Pod vlivem jeho veršů vytvořil N. Poussin kolem roku 1650 známý obraz *Échó a Narkissos* (dnes v pařížském Louvru), G. F. Watts kolem roku 1845 stejnojmenný obraz (dnes ve Wattsově muzeu v Comptonu) a A. Cabanel roku 1874 *Nymfu Échó* (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Z Ovidia čerpal námět i P. Calderón pro své drama *Echo a Narcis* (1681) i Ch. W. Gluck pro svou stejnojmennou poslední operu (1779). Báseň *Echo* složil u nás J. Vrchlický (1880) a J. Karásek ze Lvovic (1909).

EILEITHYIA

(2. pád *Eileithyie*, lat. *Lucina*) – bohyně porodu, dcera

nejvyššího boha Dia a jeho manželky Héry.

Pomáhala Hěře, když jako ochránkyně manželství a žen sesílala ženám šťastný porod. Podle některých mýtů bylo Eileithyí více a pomáhaly také bohyni Artemidě, která rovněž chránila ženy při porodu. Někdy se Eileithyí nazývá sama Héra nebo Artemis (resp. u Římanů Juno a Diana).

Zdá se, že Eileithyia byl původně jeden z titulů bohyně Artemidy a znamenal „Ta, jež přichází na pomoc při porodu“. Homér se zmiňuje o vícero Eileithyích a považuje je za Hěřiny dcery. O jediné bohyni tohoto jména, dceři Dia a Héry, mluví pak ve *Zrození bohů* Hésiodos.

EIRÉNÉ

(2. pád *Eirény*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Themidy, bohyně míru.

Spolu se svými sestrami Dikou a Eunomií, z nichž první byla bohyní spravedlnosti a druhá bohyní zákonosti, tvořila (podle Hésioda) trojici Hór, ochránkyn pořádku v přírodě a v společnosti. Kromě péče o mír měla i jiné povinnosti; musela například s ostatními Hórami střežit brány Olympu. I když byla mezi bohy i lidmi oblíbená, nepatřila mezi dvanact nejvyšších olympských bohů. Její hlavní odpůrce, bůh války Arés, však mezi ně patřil, a podle toho to také na světě vypadalo.

Podle starých mýtů ujala se Eiréné spolu s bohyní šťastné náhody Tychou malého Plúta, boha bohatství, když Zeus zabil jeho otce Ía-

sióna bleskem. Její péče o Plúta symbolizovala tak od nejstarších dob závislost bohatství na míru.

Slavnou sochu *Eiréné s malým Plútem* vytvořil Práxiteľův otec Kéfísodótos (asi začátkem 4. století př. n. l.). Stála kdysi na hlavním athénském náměstí. Její římská kopie (s nesprávnými doplňky) je dnes v mnichovské Glyptotéce a nejstarší, v zmenšeném vyhotovení, asi ze 3.–2. století př. n. l., je v Archeologickém muzeu v Irakliu na Krétě.

ÉLEKTRA

(2. pád *Élektry*, lat. *Electra*) – jméno dvou božských bytostí a jedné smrtelné ženy z řeckých mýtů.

První z těchto božských bytostí byla dcerou Titána Ókeana a jeho manželky Téthye. Provádala se za boha přírodních úkazů na moři Thaumanta a měla s ním čtyři dcery: krásnou bohyni duhy a poselkyni bohů Íridu a tři obľudné ženy s ptačími křídly – Harpyje.

Druhá byla dcerou Titána Atlanta a Ókeanovny Pleióny. S nejvyšším bohem Diem měla syna Dardana, praotce a zakladatele Tróje Íla. Spolu s jejími šesti sestrami ji Zeus přenesl po smrti do nebe a proměnil v souhvězdí Plejád. Po dobytí Tróje si ze žalu rozpustila vlasy a bloudí občas po nebi jako kometa.

Smrtelnou ženou byla Élektra, dcera mykénského krále Agamemnona a jeho manželky Klytáimnéstry. Když byl její otec zavražděn, dozvěděla se, že stejný osud hrozí i jejímu bratru Orestovi, a pomohla mu k útěku do

Eiréné s malým Plútem. Římská mramorová kopie Kéfísodótovy sochy z doby kolem roku 370 př. n. l. s novověkými doplňky (Státní antické sbírky v Mnichově)

Fókidy. Později také pomohla Orestovi potrestat otcovy vrahy, jimiž byli jeho strýc Aigisthos a vlastní matka Klytáimnéstra. Po této pomstě, jejíž přípravě věnovala sedm let života, se provdala za Orestova přítele Pylada, odešla s ním do Fókidy a porodila mu syna Strofia.

Na rozdíl od svých božských jmenovkyň přežila tato smrtelná Élektra zánik světa mýtů a dodnes žije jako titulní hrdinka dvou velkolepých antických tragédií z konce 5. století př. n. l., Sofoklovy a Eurýpidovy *Élektry*. Významnou úlohu má i v Aischylově trilogii *Oresteia*, zejména v její druhé části, *Choéforách* (z roku 458 př. n. l.). Připomíná nám ji též několik vyobrazení na vázových malbách, kde je zpravidla s Orestem, podobně jako na novoattickém sousoší

Orestés a Élektra z 1. století př. n. l. (v Národním muzeu v Neapoli).

V novověku ožila v řadě divadelních her a hudebních děl. Patří k nim zejména drama *Élektra* od H. von Hofmannsthal (1908), jež se stalo předlohou pro libreto stejnojmenné opery R. Strausse, dále díla G. Hauptmanna, J. Giraudoux a také do doby války Jihu proti Severu transponovaná hra E. O'Neill *Smutek sluší Elekře* (1931). Už roku 1585 přetvořil podobně Sofoklovu hru v *Maďarskou Elektru* P. Bornemisza. Nověji se k tomuto prastarému námětu vrátil L. Gyurkö hrou *Elektro, má láska* (1994). Suitu k Sofoklově *Elekře* složil M. Kabeláč (1956), autorem nejnovější hudební skladby *Na téma Elektry* je M. Theodorakis.

Je pochopitelné, že v různých zpracováních je *Élektra* odlišná (v nejstarších verzích má dokonce i jiné jméno: Láodiké). U Aischyla je pouze věrnou Orestovou pomocnicí, u Sofokla hrdou nepoddajnou nositelkou touhy po odplatě za zavraždění otce, u Eurípida je nešťastnou a vnitřně rozervanou ženou, která doufá v lepší život po překonaných útrapách. U moderních autorů jsou její osudy zpracovány volně, v Straussově opeře například po vykonané pomstě v extatickém tanci umírá. Tak či onak patří však spolu s Médéiou, Ífigeíou a Antigonou mezi největší postavy antické i světové dramatické tvorby.

ÉLEKTRYÓN

(2. pád *Élektryóna*, lat. *Electryon*) – mykénský král, syn

hrdiny Persea a jeho manželky Andromedy.

Do mýtů se dostal vlastně jen z titulu svého původu a potom proto, že byl otcem Alkmény, která měla s nejvyšším bohem Diem syna Hérakla. Veliké slávy, stát se dědem největšího hrdiny řeckých bájí, se však nedožil. Hned na svatební hostině ho v hádce kvůli několika kusům dobytka zabil jeho zeť Amfitryón.

ELPÉNÓR

(2. pád *Elpénora*, lat. *Elpenor*) – voják ithackého krále Odyssea ve válce proti Tróji.

Byl z celého ithackého vojska nejmladší, rozumem příliš nevynikal a jako bojovník rovněž nestál za mnoho; válku však šťastně přežil. Když se Odysseovo loďstvo zdrželo na cestě z Tróje do vlasti na ostrově Aiaia, na kterém bydlela kouzelnice Kirké, vyšel na plochu střechu Kirčina domu, aby si tam, zmožený vínem, trochu pospal. Na volání druhů se vzbudil, zapomněl, že je na střeše, namířil si to rovnou k nim a pádem na zem se zabil. Jeho druhové to nezpозorovali a ve zmatku před odjezdem na něho zapomněli. Když se pak Odysseus cestou do vlasti dostal na práh podsvětí, setkal se tam s jeho duchem. Bezútešně tam poletoval a prosil, aby dal jeho tělo spálit a pohřbít, neboť jinak se nemůže dostat do říše mrtvých.

Epizoda o Odysseově setkání s Elpénorem v Homérově *Odyseji* je cenným dokladem nejstarších řeckých představ o posmrtném životě. Totéž platí ovšem i o dalších popi-

sech Odysseovy návštěvy na prahu říše mrtvých. Pro Řeky byl Elpénór samozřejmě jednou z méně zajímavých postav Homérových básní. Přesto se s ním setkáváme na několika vázových malbách, z nichž nejznámější, *Odysseus a Elpénór* (asi z poloviny 5. století př. n. l.) je v Muzeu umění v Bostonu. V newyorském Metropolitaním muzeu je dokonce etruské bronzové zrcadlo (z poloviny 4. století př. n. l.) s kresbou a nápisem *Odysseus a Elpénór*.

EMPÚSA

(2. pád *Empúsy*, lat. *Empusa*) – jedna z příšer v Hádově podsvětí říši.

Měla jedinou nohu, a to ještě nikoli lidskou, nýbrž oslí. V noci vycházela z podsvětí, brala na sebe různé podoby a lákala pocestné na osamělá místa, kde je pak zabíjela a vysávala z nich krev. Pojíдалa prý také jejich maso. Její rodiče přesně neznáme, různé prameny je uvádějí různě. Víme jen tolik, že její bezprostřední představenou byla trojhlavá a trojtělá bohyně Hekaté.

ENDYMIÓN

(2. pád *Endymióna*, lat. *Endymion*) – krásný mladík, do kterého se zamilovala bohyně měsíce Seléné.

Jeho příběh má mnoho verzí, ačkoli v jádru je velice prostý. Byl prý synem élidského krále Aethlia (nebo dokonce nejvyššího boha Dia) a zamiloval se do Diovy manželky Héry. Zeus ho zato odsoudil k věčnému spánku a dal ho

odnést až do Kárie. Tam ho pak Seléné každou noc navštěvovala. Když se na své pouti po nebeské klenbě dostala na horu Latmos, spustila se do hluboké jeskyně, kde Endymión spal, a snažila se ho polibkem probudit. Protože se jí to nikdy nepodařilo, byla vždycky smutná a smutné bylo a zůstalo i její světlo, kterým zalévá zemi. Neutěšilo ji ani to, že Zeus vyslyšel její prosbu a daroval spícímu Endymiónovi věčné mládí.

Staré élidské báje jsou optimističtější. Endymión prý Seléninu lásku opětoval a měl s ní padesát dcer, symbolizujících padesát měsíců mezi olympijskými hrami. Podle některých pověstí byl Endymión králem, podle jiných pastýřem. Podle dalších byl lovcem a zamilovala se do něho nikoli Seléné, nýbrž bohyně Artemis.

Endymiónův příběh odedávna lákal výtvarné umělce. Z antiky ho známe z několika vázových maleb, většinou z 5. století př. n. l., a pak hlavně z reliéfní výzdoby římských sarkofágů v Národním muzeu v Neapoli, Glyptotéce Ny Carsberg v Kodani a pařížském Louvru aj. (vesměs z 3. století n. l.). Jeho nejstarší sošky pocházejí z pokladnice Metaponta v Olympii (dnes v tamějším muzeu). Římská kopie hellénistické sochy *Artemis a Endymión* asi z 3.–2. století př. n. l. je ve Vatikánských muzeích, kopie o něco mladší sochy *Spícího Endymióna* v petrohradské Ermitáži.

Artemidou nahrazovali Selénu při zpracování tohoto námětu i novověcí umělci. Tak známe Endymióna například z obrazů Tintoretto-

vých (asi z let 1575–1580), van Dyckových (z doby kolem roku 1626) i z pozdějších obrazů Ettyho, Wattse aj. Zvláštní zmínku mezi těmito díly si zasluhuje *Diana a Endymion* od P. P. Rubense z let 1636–1637 (v londýnské Národní galerii) a *Endymiónův spánek* od A. I. Girodeta z roku 1791 (v pařížském Louvru); ze soch *Endymión* z konce 18. století od F. F. Šchedrina.

Za výtvarnými umělci nezůstali pozadu ani básníci: H. W. Longfellow složil báseň *Endymion a Diana* (kolem 1850), J. Keats epickou báseň *Endymion* (1817), a stejnojmennou báseň též O. Wilde (1881). J. Karásek ze Lvovic nazval jednu ze svých básnických sbírek rovněž *Endymion* (1909), s básní se stejným názvem vystoupil už roku 1873 J. Vrchlický. Pokud jde o hudebníky, operu *Endymión* složil kolem roku 1765 J. M. Haydn a roku 1774 J. Chr. Bach (oba na text P. Metastasia), hudbu k baletu *Endymión a Foiba* složil roku 1906 F. Thomé.

Stojí snad za zmínku, že z antiky není známo dílo, v němž by byl Endymiónův a Selénin (nebo Artemidin) příběh samostatně zpracován. Známe jej pouze z nárazek a okrajových poznámek, zejména z mytologické sbírky z 1. století n. l., připisované Apollodórovi, a pak z Pausaniova *Putování po Heladě*.

ENKELADOS

(2. pád *Enkelada*, lat. *Enkeladus*) – jeden z Gigantů, synů bohyně země Gaie, zro-

zených z kapek krve boha nebe Úrana.

Zúčastnil se vzpoury Gigantů proti olympským bohům a nejvyšší bůh Zeus ho v boji omráčil bleskem. Když se probral, z bojiště utekl. Bohyně Athéna ho však dohonila a hodila na něho ostrov Sicílii. Leží tam dodnes a otvorem v Etně chrlí plameny. Když se obrátí na stranu, jak říká Vergilius, „celá se třese s rachotem sícilská zem a nebeská klenba se zastírá dýmem“.

Ve výtvarném umění se můžeme s Enkeladem setkat téměř na všech vyobrazeních *Gigantomachie* („Boje Gigantů s bohy“), třebaže ho nelze vždy bezpečně identifikovat. Nejstarší jeho známé zpodobení pochází ze štítu starého Athénina chrámu na Akropoli, zničeného Peršany. Je z mramoru a asi z roku 520 př. n. l. (dnes v Akropolisském muzeu v Athénách).

ENÝÓ

(2. pád *Enýe*, též *Ennyó*, lat. *Enyo*) – jméno dvou zcela rozdílných postav z řeckých mýtů.

Jmenovala se tak jedna ze tří Graií, jež se narodily už staré a měly dohromady jedno oko a jeden zub. – Viz heslo *Graie*.

Jiná Enýó byla bohyní válečného vraždění. O jejích rodičích nemáme z antických pramenů zprávy; někdy se však považovala za sestru boha války Area, ale to zřejmě jen proto, že byla stejně krvežíznivá a že ho provázela v bitvách. Jejich starověkých vyobrazení se zachovalo veli-

Enýó. Obraz Františka Tkadlíka z roku 1825 (Národní galerie v Praze)

ce málo. Z novověkých patří mezi nejpozoruhodnější *Enýó* od F. Tkadlíka z roku 1825 (v pražské Národní galerii).

ÉÓΣ

(neskl., lat. *Aurora*) – dcera Titána Hyperíona a jeho manželky Theie, bohyně raních červánků.

Byla krásná jako jitřní úsvit a také milovala všechno krásné, zejména krásné muže; když se jí některý zalíbil, prostě si ho unesla. Jejím prvním manželem byl Titán Astraíos. Měli spolu množství potomků, mezi nimi téměř všechny hvězdy a větry. Pak se zamilovala do Melampodova syna Kleita, athénské hrdiny Kefala a slavného lovce Óríóna; všechny je postupně unesla. Stejným způsobem se zmocnila i svého dalšího manžela Tithóna, syna trojského krále Láomedonta. Žila s ním potom na samém konci světa, kde se stal králem Etiopů. Milovala ho tak, že mu vyprosila od nejvyššího boha

Dia nesmrtelnost. Protože mu však zapomněla vyprosit i věčné mládí, před očima jí zestárl a nakonec se scvrkl na cvrčka (nebo poněkud poetičtější cikádu). Měla s ním dva syny: Emathióna a Mem-

nona. Emathión zemřel bez velké slávy, ale Memnón vyrostl v jednoho z nejkrásnějších mužů a za trojské války přišel na pomoc svému strýci Priamovi. Po smrti Priamova syna Hektora se stal vrchním velitelem trojských vojsk, brzy však padl v souboji s achajským hrdinou Achilleem. Éós přenesla jeho mrtvolu do Etiopie a nikdy se s jeho smrtí nesmířila. Slzy, které nad ním prolévá, se každé ráno objevují na zemi jako rosa.

Řekové si představovali bohyni Éós jako krásnou ženu v šafránovém rouše, která každé ráno vychází z Ókeanu, aby přinesla lidem světlo nového dne. Nazývali ji „růžovoprstou“, „krásnovlasou“ nebo „ránorodou“. Zobrazovali ji s velkými křídly a zpravidla na voze taženém bílými

Éós truchlí nad mrtvým synem Memnonem. Dúridova červenofigurová malba na číši z let 490–480 př. n. l. (Louvre, Paříž)

nebo růžovými okřídlenými koni. Zvláštní úctu jí ale neprokazovali, vždyť také proč: ráno se rodí samo bez přispění lidí a samo o sobě není lidem prospěšné ani zhoubné.

Z množství jejich antických vyobrazení je nejznámější Dúridova malba na číši *Éós truchlí nad mrtvým synem Memnonem* z let 490 až 480 př. n. l. (dnes v Louvru). Z novodobých jsou to asi nástrovní malby *Aurory* v římské Ville Ludovisi od Guercina (z let 1621–1623) a v paláci Pallavicini-Rospigliosi od G. Reniho z let 1613 až 1614. Z obrazů sem patří přinejmenším *Aurora a Cephalus* od N. Poussina z roku 1630 (v londýnské Národní galerii) a *Aurora probouzí Lunu* od L. Silvestra ml. z roku 1715. Z jejich sochařských zobrazení uvedme dvě obzvlášť slavné: Michelangelovu *Auroru* na hrobě Lorenza di Medici ve Florencii (kolem roku 1520) a Rodinovu *Auroru s Tihonem* (v Rodinově muzeu v Paříži). Pod titulem *Aurora* uvedl i jednu ze svých oper E. T. A. Hoffmann (1811).

EPAFOS

(2. pád *Epafa*, lat. *Epaphus*) – syn nejvyššího boha Dia, podle řeckých mýtů první egyptský král.

Narodil se v Egyptě, kde našla jeho matka Íó útočiště, když ji pronásledovala Diova manželka Héra. Když dospěl, ujal se tam vlády, oženil se a měl dceru Lýsianassu. Tuto dceru provdal pak za Poseidónova syna Búsírida, jež se stal jeho nástupcem na egyptském trůně. Búsíridově

nepřelíš úspěšné vládě, za které trpěl Egypt devítiletým hladomorem, udělal konec Héraklés.

Jiný Epafos byl králem v Sikyónu a manželem Antiopy, která měla s nejvyšším bohem syny Amfíona a Zéthá, pozdější krále v sedmi-branných Thébách. Další byl pak Diovým synem, známým z báje o Faéthontovi.

Egyptské mýty ani dějiny krále Epafa neznají. Podle egyptské tradice byl prvním egyptským králem Meni (řecký Ménés), jemuž se připisuje sjednocení Egypta (kolem roku 3000 př. n. l.) a založení jeho hlavního města Mennofer (Memfidy).

EPEIOS

(2. pád *Epeia*, lat. *Epeus*) – syn Fóčana Panopea, tvůrce „trojského koně“.

Při obléhání Tróje bojoval pod vedením fóckých vojevůdců Schedia a Epistrofa a ještě víc než statečností se proslavil dílem, které dodnes nevymizelo z paměti lidstva. Na návrh ithackého krále Odyssea postavil obrovského dřevěného koně, v kterém se dostali vybraní achajští bojovníci za hradby Tróje, přepadli ji zevnitř a s pomocí ostatního achajského vojska ji dobyli. Sám se této akce samozřejmě zúčastnil. Po pádu Tróje se vrátil šťastně do vlasti.

Podrobnosti o dobytí Tróje jsou v heslech *Odysseus*, *Sinón* nebo *Láokoón*; zde jen několik slov o technické stránce „trojského koně“. Podle antických líčení jej sestrojil Epeios tak, že břicho mu zho-

tovil jako trup velké lodě s krytou palubou a celou konstrukci pak postavil na vysoké nohy, které zapustil do podstavce na širokých válcích. Koně zhotovil tak velkého proto, aby se při jeho dopravě do města musela probourat brána nebo hradba a průlomem potom proniklo obléhající vojsko. Trója byla tedy vystavena kombinovanému útoku zvenčí i zevnitř, kterému nakonec neodolala.

Vyobrazení trojského koně se zachovalo z antiky několik. K nejstarším patří reliéf na hrdle hliněné vázy asi z konce 7. století př. n. l. z Kyklad (dnes v Archeologickém muzeu v Mykonu) a malba na korinthské váze z první poloviny 6. století př. n. l. (v Národní knihovně v Paříži). Z novověkých umělců namaloval *Stavbu trojského koně* v polovině 18. století G. B. Tiepolo (dnes v Národní galerii v Londýně).

EPIMENIDÉS

(2. pád *Epimenida*, lat. *Epimenides*) – krétský mudrc, básník a věstec ze 7.–6. století př. n. l.

Přestože byl historickou osobou, patří aspoň zčásti mezi hrdiny z pověstí a bájí: jednak proto, že když prý jednou usnul (v Diktejské jeskyni), vzbudil se až za padesát sedm let, a pak proto, že prý žil 154, resp. 299 let. Svým dlouhým spánkem připomíná pozdější efektní „sedmispáče“, kteří si vysloužili úctu křesťanů i muslimů, a svým dlouhým věkem biblické patriarchy. Připisuje se mu také, že na radu delfské věštírny očistil Athény od viny, které se dopustili,

když po zmaření Kylónova pokusu o nastolení tyrany roku 636 (nebo 632) př. n. l. pobili jeho přívržence. Místo velké peněžní odměny, kterou mu za to Athéňané nabídli, vyžádal si od nich slib, že budou zachovávat věčné přátelství s jeho rodným městem Knóssem. Po smrti mu Řekové prokazovali božskou poctu. Jeho jméno nese dnes jedna z ulic v hlavním městě Kréty Irakliu.

EPIMÉTHEUS

(2. pád *Epiméthea*, lat. *Epimetheus*) – syn Titána Íapeta a jeho manželky Themidy nebo Ókeanovny Klymeny, bratr Titána Prométhea.

Jeho jméno znamená v překladu „dodatečně uvažující“ nebo „neprozíravý“ a vystihuje tak úlohu, kterou v mýtech sehrál. Když Prométheus přinesl lidem oheň a naučil je řemeslům a umění, jejich život se stal tak šťastným, že to převýšilo míru, kterou jim byli ochotni bohové trpět. Navíc se stali tak mocnými a sebevědomými, že přestali uctívat bohy. Nejvyšší bůh Zeus se proto rozhodl zakročit. Vyhubit lidské pokolení se už po zkušenostech s potopou světa neodvážil, a tak mu chtěl život aspoň náležitě ztrpčit. Rozkázal kováři bohů Héfaistovi, aby vytvořil ze země a vody krásnou dívku, které by nikdo neodolal. Bohům pak přikázal, aby ji obdarovali všemi dary, zejména takovými, o které sami nestojí. Když už měla tato dívka, jež dostala jméno Pandóra, plnou skříňku nemocí, závisti, utrpení, zla a podobně, nařídil poslu bohů Hermovi, aby

ji odvedl na zem k Epimétheovi. Marně varoval Prométheus svého bratra před vším, co přichází od bohů. Epimétheus ho neposlechl a s Pandórou se oženil. Zanedlouho pak Pandóra splnila přání nejvyššího boha: tajně otevřela skříňku, ve které si přinesla na zem pochybné dary bohů, a všechny bеды, nemoci a zla se rozletěly po světě. Na dně skříňky zůstala pouze naděje.

S Pandórou měl Epimétheus dvě dcery, které ho svými vlastnostmi nezapřely. Jedna z nich se jmenovala Profasis („Výmluva“), druhá Metameleia („Lítost“).

Příběh o Epimétheovi a Pandóře, známý z mýtů o Prométheovi, je jedním z nemála výrazů „bohoborných tendencí“ v řecké lidové poezii i dramatu, jež záměrně zdůrazňovaly krutost bohů a jejich vinu na utrpeních, která sužují lidstvo. Je pozoruhodné, že tyto tendence se projevují i v díle jinak hluboce nábožného Aischyla, zejména v jeho *Spoutaném Prométheovi* (z doby kolem 470 př. n. l.).

Antičtí umělci Epiméthea zřejmě neradi zobrazovali, známe jen jedinou vázovou malbu, na níž ho lze identifikovat (asi z konce 5. století př. n. l., dnes v Ashmoleanově muzeu v Oxfordu). Z novověku můžeme k němu připojit rovněž jen jeden pozoruhodnější obraz, *Epiméthea a Pandóra* od F. Cornelia z roku 1820 (dnes v mnichovské Pinakotéce). Pro moderní básníky se stal Epimétheus postavou, vedle které má podle zákona kontrastu vyniknout Prométheus. Na rozdíl od Montiho,

Goetha, Shelleyho a jiných ho snad jedině Vrchlický zobrazil se soucitem s jeho lidskou křehkostí (v básni *Epimetheus* ve sbírce *Bohové a lidé*, 1899).

ERATÓ

(2. pád *Eraty*, lat. *Erato*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnémosyny, Múza milostného básnictví. – Viz heslo *Múzy*.

EREBOS

(2. pád *Ereba*, lat. *Erebus*) – syn prvopočátečního Chaosu, bůh věčné tmy a sama věčná tma.

S temnou nocí Nyktou, zrozenou rovněž z Chaosu, zplodil Erebos věčné světlo Aithera a světlý den Hémeru; podle některých autorů ještě i dceru Nemesidu, bohyni odplaty. Jeho jménem se nazývá i nejhlubší část podsvětí, kde má svůj palác vládce podsvětní říše Hádés.

ERECHTHEUS

(2. pád *Erechthea*) – athénský král, syn a nástupce krále Erichthonia.

Vedl těžkou válku se sousední Eleusínou, které pomáhal syn thráckého krále Eumolpa Immarádos. V obavě před porážkou se dotázal v delfské věštárně, za jakou cenu by dosáhl obratu ve válce. Pýthie mu odpověděla, že zvítězí, obětuje-li bohům jednu ze svých dcer. Když se to dozvěděla jeho dcera Praxitheá, dobrovolně vystoupila na oltář a obětovala ži-

vot za vlast. Erechtheus pak skutečně zvítězil a v boji Immaráda zabil. Immarádův otec Eumolpos pak požádal boha moře Poseidóna, aby jeho smrt pomstil, a Poseidón ho vyslyšel. Rozmáchl se svým trojzubcem a jediným úderem zahubil Erechthea i všechny jeho potomky s výjimkou nejmladší dcery Kreúsy.

Erechtheus byl první athénský král, který zahynul ve válce za rodné město. Athéňané mu proto prokazovali božské pocty a postavili mu na Akropoli velkolepou svatyni (v letech 421–406 př. n. l.). Tato stavba, zvaná Erechtheion, má dvě části na základních úrovních. Na jedné z nich, směrem k Parthenónu, je otevřená Sín dívek (kor), jejíž sloupky jsou ztvárněny do ženských postav (karyatid). I když Erechtheion nebyl dokončen podle původních plánů z doby Periklovy, je po architektonické stránce jednou z nejvýznamnějších památek na Akropoli.

Erechtheových vyobrazení se zachovalo z antiky poměrně málo. Bezpečně ho známe jenom ze čtyř vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l., z nichž jsou dvě v berlínských Státních muzeích, jedna v mnichovském Antikváriu a jedna v Britském muzeu v Londýně. Tragédii *Erechtheus* složil ve druhé polovině 5. století př. n. l. Eurípides, zachovaly se z ní jen zlomky.

ERGÍNOS

(2. pád *Ergína*, lat. *Erginus*) – orchomenský král, syn a nástupce krále Klymena.

Přepadl thébského krále Kreonta a po vítězství ho přinutil, aby mu každoročně odváděl sto volů. Tyto voly mohli sice Thébané klidně postrádat, urážela je však zpupnost, se kterou Ergínos prohlašoval tuto daň za symbol své nadvlády. Od potupné daně i nadvlády osvobodil Théby hrdina Héraklés. Pochytil orchomenské výběrčí a za drzé řeči a lhostejnost k oprávněným námitkám jim uřezal uši a ústa. Král Ergínos se nato vypravil proti Thébám, ale Héraklés se postavil v čelo thébských obránců, porazil ho a donutil, aby vrátil Thébám dvojnásobek toho, co kdy od nich dostal. Král Kreón dal za to Héraklovi ruku své dcery Megary a polovinu paláce. – O Ergínovi pak už mýty mlčí.

ERIFÝLA

(2. pád *Erifýly*; řec. *Erifýlé* lat. *Eriphyla*) – dcera argejského krále Talaa, manželka hrdiny Amfiaráa.

Žila v podvědomí antiky jako zosobnění lakoty a hrabivosti. Podle dohody mezi jejím manželem Amfiaráem a jeho bratrancem Adrástem, jíž ukončili staré spory, měla být Erifýla rozhodčí v jejich případných nových neshodách. Oba se přitom přísahou zavázali, že ji budou ve všem poslouchat. Využila toho a za náhrdelník thébské královny Harmonie, kterým ji podplatil vyhnaný thébský král Polyneikés, přikázala svému manželovi, aby mu pomohl dobýt vlády v Thébách. Amfiaráos věděl, že Polyneikova věc je nespravedlivá a že bohové s válkou proti Thébám nesouhlasí, ale vzhledem ke své přísaze Eri-

fýlu poslechl. Připojil se tedy k výpravě „sedmi proti Thébám“ a už se z ní nevrátil. Harmoniin náhrdelník se však stal Erifýle osudným. Jakmile její syn Alkmaión zjistil, že kvůli němu poslala otce na smrt, vlastní rukou ji zabil.

Z ostatních nositelek tohoto jména je známá zejména dcera krále Leukippa, unesená jedním z Dioskúry; podrobnosti jsou v hesle *Leukippos*.

Jako „ohavnou ženu, která za manželův život přijala zlato“, připomíná Erifýlu už Homér v *Odyssei* a podobně se o ní vyjadřuje také Aischylos v tragédii *Sedm proti Thébám* (z roku 467 př. n. l.). Osudná chvíle, ve které rozhodla o manželově smrti, je zachycena na několika vázových malbách, jež jsou dnes v muzeích v Berlíně, Paříži, Ferrafe, Tarentu aj. Pravděpodobně nejlepší pochází z let 450–440 př. n. l. a je dnes v Provinčním muzeu v Lecce.

ÉRIGONA

(2. pád *Érigony*; řec. *Érigoné*, lat. *Erigone*) – dcera athénské rolníka Íkaria, prvního pěstitele vína.

Když se dozvěděla, že jejího otce zabili opilí pastýři, kteří se z neznalosti opojných účinků vína domnívali, že je chtěl nabídnutým nápojem otrávit, spáchala ze žalu sebevraždu. Bůh Dionýsos, který Íkariovi víno věnoval, vzal ji pak na nebe i s jejím otcem a psem a nejvyšší bůh Zeus ji na jeho žádost proměnil v souhvězdí, které se dnes nazývá Panna. – Viz též heslo *Íkarios*.

Jiná Érigona byla dcerou mykénské královny Agistha a jeho manželky Klytaimnéstry. V mýtech se však o ní vyskytuje zmínka jen ojediněle.

ERICHTHONIOS

(2. pád *Erichthonia*, lat. *Erichthonius*) – jméno dvou králů z řeckých mýtů, jednoho athénské a druhého dardanského.

Otcem athénské Erichthonia byl podle tradice bůh Hefaistos, matkou bohyně země Gaia. Okolnosti jeho narození jsou však podle dochovaných mýtů poněkud nejasné. Když se narodil, ujal se ho bohyně Athéna a odnesla ho v uzavřeném koši do svatyně na athénské Akropoli, kde ho dala hlídat dvěma hadům. Svým kněžkám, dcerám prvního athénské krále Kekropa, přísně zakázala koš otevřít. Tím ovšem jen vzbudila jejich přirozenou ženskou zvědavost, takže neustále číhaly, jak by se k němu dostaly. Vhodná příležitost se jim naskytla, když se jednou Athéna vypravila na poloostrov Palénu, aby odtamtud přinesla horu, kterou by postavila na Akropolis, a zlepšila tak její obranu. Využily toho (Paléna je až na daleké Chalkidice) a navzdory zákazu koš tajně otevřely. Spatřila je však vrána, která nelenila a ihned odletěla za Athénou, aby jí to vykrákala. Athéna v hněvu upustila horu, se kterou se vracela k Akropoli (zůstala na tom místě dodnes a jmenuje se Lykabétos), a spěchala do svatyně. Jakmile ji Kekropovy dcery zahlédly, ze strachu

před její pomstou zešílely a skočily z Akropole do propasti.

Když Erichthonios pod Athéninou ochranou dospěl, stal se athénským králem a zapsal se do mýtů třemi činy: první zapřáhl do vozu koně, první zoral pluhem zemi a první přikázal světu na počest bohyně Athény slavnost panathénaj, které se konaly každý rok a obzvlášť slavnostně (jako tzv. Velké panathénaje) každý čtvrtý rok. Po smrti ho prý bohové přenesli na nebe a proměnili v souhvězdí Boóta čili Vozataje (v řečtině „Pohaněče volů“), ale v tom už nejsou mýty zajedno.

Druhý Erichthonios byl synem dardanského krále Dardana a vnukem nejvyššího boha Dia. S manželkou Astyochou měl syna Tróa, po jehož smrti se vláda nad jeho zemí rozdělila. Starší větev vládla nadále v Dardanii a mladší v Tróji, kterou založil Trojův syn Ílos.

Na antických památkách se nám zachoval pouze athénský král Erichthonios. Známe asi deset váz s jeho obrazem. Nejstarší z přelomu 6.–5. století př. n. l., je v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Nejznámější, zobrazující *Erichthonia jako dítě* ve společnosti Kekropa, Athény a Hefaista, pochází z doby kolem roku 430 př. n. l. a je dnes v Národním muzeu v Palermu.

Zachovaly se též dvě jeho hlavy z Parthenónu; jedna zůstala na Akropoli (v tamějším muzeu), druhá je ve Vatikánských muzeích. Z novověkých umělců zobrazil *Erichthonia s Athénou* Raffael v římské Ville Farnesine

(v letech 1511–1512). Podle Goetha tu „našel příležitost k jedné ze svých nejlahodnějších kompozic“.

ERÍNYE

(řec. *Erínyes*, sg. *Erínys*; lat. *Furiae*) – bohyně pomsty a kletby, služebnice boha podsvětí Háda a jeho manželky Persefony.

Jejich původ není zcela jednoznačný, Homér o něm nic neříká; podle Hésioda se zrodily z prvního krvavého zločinu na světě, z kapek krve boha nebe Úrana, zmračeného jeho synem Kronem, které dopadly na bohyni země Gaiu a oplodnily ji. Aischylos je nazývá dcerami bohyně temné noci Nykty, Sofoklés dcerami boha temnoty Skota a bohyně země Gaie. Starší básníci neudávají jejich počet ani jména. Homér se například někde zmiňuje o jedné Erínyni, jinde o několika. Teprve Eurípídés píše, že byly tři, a pozdější autoři uvádějí i jejich jména: Aléktó, Tisifoné a Megaira.

Hlavním úkolem Eríný bylo stíhat krvavé zločiny a násilné porušování práva. Pronásledovaly vrahy, lupiče, křivopřísečníky, vzbuřence a

Spící Erínye. Římská kopie řecké sochy z konce 4. století př. n. l. (Římské národní muzeum v Termách)

rušitele rodinných svazků. Trestaly různá přikofí, ale také chránily ubohé a bezbranné, zejména cizince bez vlasti a sirotky. Na svět přicházely z podsvětí zahalené v husté mlze, která je činila neviditelnými. Obcházely města, vesnice, i pustiny, pátraly po provinilcích, a když je dostihly, nemilosrdně je mučily. Nebylo možné před nimi uniknout, dokonce ani do podsvětí, protože i tam měly stejnou moc jako na zemi. Nechránila před nimi ani vladařská, kněžská či jiná hodnost. Museli se mít před nimi na pozoru i bohové.

Je zajímavé, že lidé i bohové Erínye nenáviděli – ačkoli spravedliví se jich nemuseli obávat. Vyplynulo to snad z toho, že nikdo na světě nemůže s čistým svědomím říci: nikdy jsem se ničím neprovinil? Nebo spíš z toho, že Erínye pronásledovaly i lidi, kteří se dopustili zločinu nevědomky, nebo dokonce proti své vůli? Podle některých autorů samy prý k zločinům sváděly.

Vedle hrozných a nesmiřitelných Erínyí znaly řecké mýty i Erínye usmířené, které se nazývaly Eumenidy, tj. „Blahovolné“. Zdá se, že to souviselo s dvojí povahou těchto bohyň. Je totiž možné, že původně byly Erínye zosobněním nejen výčitek, ale i uspokojení svědomí. Básníci klasického Řecka vysvětlovali dvojí povahu Erínyí pověstmi o jejich přerodu, např. Aischylos tím, že je usmířila bohyně Athéna, která se ujal pronásledovaného Oresta. Přesto však převládalo pojetí, podle něhož byly Erínye zkázonosné a nesmiřitelné. Také zločinné ženy ze světa bájí i ze světa skutečnosti by-

ly označovány jako Erínye, např. Klytaimnéstra, Médeia aj. Jejich latinského jména Furiae se používá k označení zuřivých a vzteklých žen ostatně dodnes.

Řekové (a po nich Římané) si představovali Erínye jako staré ohyzdné ženy v černém rouchu a s rudým pásem; oči měly podlité krví, místo prstů drápy, místo vlasů zmiže. Tak je také uvedl na jeviště Aischylos; podle Eurípida měly křídla a v rukou zmiže a pochodně. Eumenidy měly ušlechtilejší zjev a místo černého roucha bílé. Podobně je zobrazovali i antičtí malíři a sochaři. Dávali jim však, jelikož si nelibovali v osklivosti, poněkud mírnější vzhled. Vyobrazení Erínyí se zachovala většinou na vázových malbách s výjevy z Orestových osudů. Pocházejí převážně ze 6. a 5. století př. n. l. a nejlepší jsou v muzeích v Oxfordu, Kapui, Lecce a Vatikáně. V Římském národním muzeu v Termách je také fragment dobré kopie hellénistické sochy *Spící Erínye*.

Erínye (proměněné v Eumenidy) jsou však především titulními hrdinkami závěrečné části Aischylovy tragédie *Oresteie*, jež měla premiéru roku 458 př. n. l. Od těch dob je uvedl na scénu v novém dramatu teprve L. de Lisle roku 1873. Hudbu k jeho *Erínyím* složil J. Massenet, lepty k nim vyhotovil roku 1908 F. Kupka.

ERIS

(2. pád *Eridy*; lat. také *Discordia*) – bohyně sváru, dcera bohyně noci Nykty.

Nenáviděli ji lidé i bohové, s výjimkou boha války Area a bohyň násilné smrti Kér. Do mýtů zasáhla velmi významně: z pomsty za to, že ji bohové nepozvali na svatbu fthýjského krále Pélea a mořské bohyně Thetidy, hodila mezi hodující Héro, Athénu a Afrodítu zlaté jablko ze stromu Hesperoven, na které napsala „Té nejkrásnější!“. Všechny tři bohyně okamžitě po něm sáhly a každá je chtěla mít pro sebe. Vznikl z toho spor, který vedl ve svých důsledcích k trojské válce. Jinak je o ní známo, že s bohyní válečného vraždění Enýou doprovázela v bitvách boha války Area. Pobíhala zpravidla před jeho vozem a rozsévala mezi bojovníky svár.

Dcerou Eridy byla bohyně klamu a zaslepenosti Áté, jejímž otcem byl podle Homéra nejvyšší bůh Zeus. Za její dcery se považovaly někdy i bohyně Lity, zosobněné prosby.

Eris rozhodně nepatřila mezi oblíbené postavy antických umělců. Setkáváme se s ní jen na několika málo vázových malbách, ale ani tam se nedá vždy bezpečně identifikovat. Z novověkých umělců ji zobrazil J. M. W. Turner na velkém plátně *Bohyně Eris v zahradách Hesperoven* roku 1806 (dnes v Tateově galerii v Londýně).

ERÓS

(2. pád *Eróta*; lat. *Amor* nebo *Cupido*) – bůh lásky a sama láska. Podle starších mýtů byl zosobněním všeživující síly, která se zrodila z prvočátečního Chaosu, podle

Erós napínající luk. Římská mramorová kopie Lýsippovy sochy z druhé poloviny 4. století př. n. l. s novověkými doplňky (Kapitolské muzeum v Římě)

pozdějších byl synem boha války Area a bohyně lásky Afrodítou.

Jsou-li na původ a povahu Eróta v mytologii různé názory, nemusíme se tomu divit: co vlastně víme o původu lásky? Myslíme, že je tak stará jako sám svět? Přesně to též říká Hésiodos: Erós se zrodil současně s bohyní země Gaiou. Tvrdíme, že bez lásky by nebyl na světě život? Podle Hésioda právě Erós spojil rozptýlené počátky věcí, z nichž pak vznikly všechny živé bytosti, bohové lidé i zvířata. Že lásce nelze odolát, že přináší radost i žal? Je tedy přesně taková jako Afrodítin syn Erós, který vládne nad vším a všude: znáš se na zlatých křídlech ozbrojen lukem a šípy, vybírá si své oběti, a koho zasáhne střelou, ten podlehne lásce, nechť mu přinese radost či starost nebo obojí. Zkušenosti s láskou také vysvětlují, proč po něm lidé touží a proč ho opěvují a proklínají.

Nejvyšší bůh Zeus dobře věděl, co všechno přinese Erós na svět; věděl i to, že sám jeho střelám neodolá. Rozhodl se ho tedy hned po narození zahubit. Afrodíta však ukryla malého Eróta v hlubokém lese, kam Divo oko neproniklo, a svěřila ho na výchovu divokým lvicím. Když vyrostl, vrátil se k ní na Olymp a všichni bohové ho pro jeho půvab a krásu radostně uvítali. Stal se pak Afrodítiným pomocníkem. Měl práce víc než dost a zasáhl do života téměř každého boha a člověka. Podle mladších mýtů si musel dokonce přibrat pomocníky – Erótky čili Amorky. Byli to prý jeho bratři; jeho bratrem byl i Anterós („Protiláska“).

Proti lásce byl však bez Anterótovy pomoci bezmocný i sám Erós. Víme o jeho několika milostných historkách; nejhezčí je, podobně jako u lidí, příběh jeho první lásky. Zamíloval se proti vůli své matky do krásné dívky Psýchy, jež byla pouhou smrtelnicí. Vznikly z toho různé komplikace a oba mnoho protřpěli, ale skončilo to nakonec dobře, protože nejvyšší bůh Zeus přijal Psýchu na Olymp mezi bohy a dal jí Erótovi za pravoplatnou manželku.

V antice, zejména pozdní, byl Erós jedním z nejčastěji zobrazovaných bohů. Z jeho soch patří mezi neznámější tzv. *Erós Centocellský*, kopie řeckého originálu z počátku 4. století př. n. l., jehož tvůrcem byl pravděpodobně Práxitelův otec Kéfísodótos (dnes ve Vatikánských muzeích), a *Erós napínající luk*, kopie Lýsippovy sochy z druhé poloviny 4. století př.

n. l. (nejlépe zachovaný exemplář je v Dóžecím paláci v Benátkách, jiné jsou v římské Ville Albani, ve Vatikánských muzeích i v dalších sbírkách, torzo z pozdější doby je také v Archeologickém muzeu v Sofii). Z novějších nálezů je to zejména *Spící Erós*, hellénistická bronzová socha asi z 3.–2. století př. n. l. (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a ze sousoší *Amor a Psyche* asi z 2. století n. l. (v Kapitolském muzeu v Římě a ve florentských Uffiziích). Stavby spojené s Erótoým kultem se nezachovaly. Beze stopy zmizel zejména jeho slavný chrám v Thespiích u Théb v Boiótii.

Novodobých obrazů s Erótem se prakticky nelze dopočítat. Uveďme z nich aspoň Tizianovu *Venuši s Amorem* z doby kolem roku 1550 (ve florentských Uffiziích) nebo *Kupidovu výchovu* (dokončenou D. Mazzou po roce 1599), Bronziniho *Venuši s Kupidem* z druhé poloviny 16. století (v Národní galerii v Londýně), Manfrediho *Kupidův trest* z doby kolem roku 1610 (v Uměleckém ústavu v Chicagu), Caravaggiova *Spícího Kupida* z doby kolem roku 1600 (v Palatinské galerii ve Florencii), Rubensovu *Venuši s Amorky* (z let 1630–1640 v madridském Pradu), Boucherova *Chyceného Kupida* z doby kolem roku 1754 a Fragonardovy *Spící Amory* z doby kolem roku 1766 (oba ve Wallaceově sbírce v Londýně) a z mnoha dalších aspoň Gérardův obraz *Amor a Psyche* z roku 1795 (v pařížském Louvru). U nás lze k nim přiřadit kromě nástěnných maleb téměř ve všech zámcích a palácích z dob feudalismu obrazy

Amor a Psyche. Obraz Françoise Gérarda z doby kolem roku 1795 (Louvre, Paříž)

Vítězný Amor od O. Gentile-schiho z počátku 17. století a *Amorova snídane* od J. Mánese z roku 1850 (oba v Obrazárně Pražského hradu).

U sochařských děl je situace obdobná. Vzpomeňme jen některého z *Kupidů* E. Bouchardona (třeba z let 1749–1750 v Národní galerii ve Washingtonu), *Amora s motýlem* od A. D. Chaudeta asi z roku 1802 (v pařížském Louvru), *Amora* od M. I. Kozlovského z doby kolem roku 1790 (v petrohradské Ermitáži) a kteréhokoli z *Kupidů* od A. Rodina (v pařížském a philadelphském Rodinově muzeu). Za všechna ostatní díla uveďme už jen jedno, jež vidí každodenně nejvíce lidí: je to půvabný *Erós* A. Gilberta z roku 1893, který stojí na londýnském náměstí Piccadilly.

ERYSICHTHÓN

(2. pád *Erysichthona*, lat. *Erysichthon*) – thessalský

král, syn a nástupce krále Tropa.

Porazil posvátný stoletý dub v háji bohyně Démětry a připravil tak o život Démétrinu oblíbenou dryádu, která v něm žila. Protože to udělal úmyslně, aby tak projevila neúctu k bohyni, která dává zemi plodnost, přivolal na sebe její trest. Z Démétrina příkazu se nastěhovala do jeho domu hubená bohyně hladu a obdarovala ho neukojitelnou nenasytostí. Čím víc jedl, tím měl nejen větší chuť, ale na rozdíl od známého přísloví i hlad, a nakonec utratil za jídlo celý svůj majetek. Aby si opatřil další prostředky, prodal do otroctví svou dceru Mněstru. Byla to však dívka, která se dovedla v cokoli proměnit, a když si ji někdo koupil, vzala na sebe podobu koně, ptáka nebo jiného zvířete a vrátila se k otci, který ji pak znovu prodal. Ale ani tento neustálý se obnovující zdroj příjmů Erysichthonovi nestačil. Když několikrát doslovně projedl svoji dceru a hlad nepřestával, pustil se do vlastního těla. Než však stačil sníst sám sebe, ve strašných mukách zemřel.

Erysichthón platil v antice za symbol zpupnosti a nenasytlosti. Jeho vyobrazení se však zachovalo velmi málo a celý příběh známe až z Ovidiových *Proměn*.

ERYX

(2. pád *Eryka*, lat. také *Erycus*) – syn Argonauta Búta nebo boha moře Poseidóna a bohyně Afrodítě.

Žil na západním pobřeží Sicílie a pokusil se ukrást krá-

vu z Géryonova stáda, které měl Héraklés přihnát z příkazu krále Eurysthea do Mykén. Héraklés sice toto stádo také ukradl, ale co si dovolil on, nesměl si vůči němu dovolit někdo slabší. Dopadl Eryka a uškrtl ho.

Po Erykovi byla pojmenována hora a město na západním pobřeží Sicílie, poblíž mysu Trapani. Dodnes se nazývá Erice.

ETEOKLÉS

(2. pád *Eteokla* nebo *Eteoklea*, lat. *Eteocles*) – syn thébského krále Oidipa a jeho manželky a matky Iokasty.

Když vyšlo najevo, že Oidipús se nevědomky stal vrahem svého otce a manželem své matky, připojil se Eteoklés se svým bratrem Polyneikem k požadavku Thébanů, aby byl Oidipús vypovězen z vlasti. Iokastin bratr Kreón, který Oidipa nejdříve hájil, podlehl nakonec jejich nátlaku a rozdělil se s nimi o moc. Podle vzájemné dohody se měli všichni tři po roce střídát ve vládě. Eteoklés se však po krátké době dostal s Polyneikem do sporu a vyhnal ho z Théb. Polyneikés se odebral do Argu, kde si našel spojence, a přitáhl s nimi před Théby. Snažil se získat na svou stranu i Oidipa, protože podle věštby měl v boji o Théby zvítězit ten, s kým bude Oidipús, ale Oidipús ho i s bratrem proklel. Před thébskými hradbami se pak oba bratři srazili v souboji. Eteoklés Polyneika smrtelně zranil, ale když mu chtěl svléci zbroj, Polyneikés se-

bral poslední síly a probodl ho mečem.

Z mýtů známe ještě Eteokla, který byl synem říčního boha Kéfisa. Byl králem v Orchomenu, ale ve srovnání se svým thébským jmenovcem zůstal vcelku bezvýznamný.

Není pochyb, že Eteoklés byl hrdina málo slavný a ještě méně vzorný; přesto však jeho jméno dodnes nezaniklo. Žije v Aischylově tragédii *Sedm proti Thébám* (prvně provozované roku 467 př. n. l.), v Sofoklově tragédii *Oidipus na Kolónu* (vytvořené krátce před rokem 406 př. n. l.) i v jiných antických a moderních zpracováních thébských mýtů. U Aischyla má jako obránce rodného města určité kladné rysy. Zprávy o tom, že by ho Thébané ctili jako héra, nejsou však z antických pramenů nijak doloženy.

Eteoklův souboj s Polyneikem známe ze sedmi vázových maleb z 5. století př. n. l. Dvě z nich jsou v Britském muzeu v Londýně a dvě v Národním archeologickém muzeu v Athénách.

ETEOKLOS

(2. pád *Eteokla*, lat. *Eteoclus*) – syn argejského hrdiny Ífita, jeden z účastníků výpravy „sedmi proti Thébám“.

Připojil se k výpravě Argejců proti Thébám, aby pomohl vyhnat synovi krále Oidipa Polyneikovi znovu dosáhnout vlády v rodném městě. Na štítě měl obraz muže, lezoucího po žebříku na věž obléhaného města, a nápis „ani sám Arés mě ne-

svrhne dolů“. Zpupné heslo ovšem málokoho ve válce zstraší nebo zachrání. Thébané Eteokla z věže svrhli a v boji pod hradbou ho zabili.

EUADNÉ

(2. pád *Euadny*, lat. *Euadne*) – dcera hrdiny Ífita a manželka vojevůdce Kapanea z výpravy „sedmi proti Thébám“.

Stala se symbolem milující ženy, která ve všem sdílí manželův osud a je mu věrná až za hrob. Když Kapaneus zahynul ve válce proti Thébám, přišla mu na pohřeb do Eleusíny, a jakmile plameny hranice dosáhly jeho těla, vystoupila na skálu přímo nad hranicí a vrhla se do ohně, aby odešla do říše mrtvých po boku svého muže.

Euadné a Kapaneus se proslavili i synem Sthenelem, který byl věrným druhem argejského krále Dioméda v trojské válce.

EUANDROS

(2. pád *Euandra*, lat. *Euan-drus* nebo *Euander*) – syn boha Herma a nymfy Themidy nebo Karmenty.

Narodil se v Arkádii, a když ho z ní nepřátelé vyhnali, vystěhoval se do Itálie a usadil se na místě, kde Romulus a Remus později založili Řím. Pahorek, na němž si vybudoval osadu, nazval po praotci Arkadů Pallantovi Pallanteum. Z tohoto jména vznikl prý pozdější název Palatius nebo Palatinus, „Palatinský pahorek“ (a z toho náš „palác“).

EUÉNOS

(2. pád *Euéna*, lat. *Euenus*) – jméno několika postav z řeckých mýtů, vcelku však druhohradého významu.

Nejznámější z nich byl králem v Aitólíi a synem boha války Area. Se svou manželkou Euénou měl dceru Marpéssu, kterou mu unesl silák Ídás, syn messénské krále Afarea. Když nemohl Ídu dostihnout, skočil ze žalu do řeky, která pak dostala jeho jméno. Byla to táž řeka, přes kterou přenášel pocestné Kentaur Nessos. Dodnes se jmenuje Evinos, což je novořecká forma jejího jména.

Jiný Euénos byl synem vůdce Argonautů Iásona a královny Hypsipily. Další byl otcem krále Mynéta, manžela pozdější Achilleovy milanky Bríseovny.

EUFÉMOS

(2. pád *Euféma*, lat. *Euphémus*) – syn boha moře Poseidóna a Tityóvy dcery Euryópy.

Byl jediným hrdinou řeckých mýtů, který uměl chodit po moři; tuto neobyčejnou schopnost dostal při narození jako dar od svého otce. Zúčastnil se výpravy Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy. Při návratu dostal od svého nevlastního bratra Tritóna hroudu země, která mu však spadla za plavby po Egejském moři do vody. Z této hroudy vznikl pak sopečný ostrov, který Argonauté nazvali Théra. Jmenuje se tak řecky dodnes, ačkoli na některých mapách se udržuje jeho italské jméno z dob benátské okupace Santorin.

Z Homéra známe ještě Euféma, který byl synem krále Trojána. V trojské válce bojoval jako velitel spojeneckého vojska Kikonů na straně krále Priama proti Achajcům.

EUFORBOS

(2. pád *Euforba*, lat. *Euphabus*) – syn Trójana Panthoa a jeho manželky Frontidy.

Byl statečný bojovník, a svůj nejslavnější čin na válečném poli nepřežil. Když bůh Apollón, ochránce Trójánů, srazil přílbu achajskému hrdinovi Patroklovi, který bojoval v brnění svého přítele Achillea, první se vzpomatoval z překvapení, že nemá před sebou nepřemožitelného Achillea, a vrazil Patroklovi oštěp do zad. Hned nato ho však proklál kopím spartský král Meneláos.

Euforba, tak živě vylíčeného Homérem v *Íliadě*, nacházíme na antických výtvarných památkách vždy už jen jako mrtvého. Dvě z nich jsou zvlášť pozoruhodné: archaická malba na talíři *Meneláos a Hektór v boji o Euforbovu mrtvolu*, která pochází snad až z konce 7. století př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně) a *Glaukův zápas s Meneláem o Euforbovu mrtvolu* z roku 525 př. n. l. na pokladnici Sifnu v Delfech (v tamějším muzeu).

EUFROSYNÉ

(2. pád *Eufrosyny*, lat. *Euphorosyne*) – jedna z Charitek, bohyň půvabu a krásy. – Viz heslo *Charitky*.

EUMAIOS

(2. pád *Eumaia*, lat. *Eumaeus*) – pasák vepřů u ithackého krále Odyssea.

Byl věrným a oddaným Odysseovým služebníkem a za jeho dlouhé nepřítomnosti po odjezdu do trojské války vždy držel s jeho rodinou. V jeho chýši našel Odysseus první útulek po návratu do vlasti, u něho se setkal se svým synem Télemachem, s jeho pomocí se také dostal nepoznan do svého paláce a vypořádal se tam se zpupnými ženichy, kteří ho chtěli připravit o manželku a trůn. Jinak měl Eumaios pohnutý život: byl synem sýrijského krále Ktésia, ale v mládí ho unesli foiničtí piráti a prodali ho Odysseovu otci do otroctví. Nakonec se však se svým osudem smířil a spokojen s klidným životem pastýře rád zůstal v Odysseových službách.

Eumaiova postava, v Homérově podání kladná a sympatická, byla jednou z příčin, proč se aristokratické společnosti minulých století (a jejím ideologům) zdály Homérovy básně „málo vznešené“: to bylo „příliš vulgární, ba přímo republikánské“. Z antiky se zachovala pouze dvě vyobrazení *Eumaia s Odysseem*. Jedno je na attické váze asi z konce 5. století př. n. l. v Univerzitních sbírkách v Tübingen, druhé na značně pozdějším reliéfovém poháru v Státních muzeích v Berlíně.

EUMENIDY

(řec. i lat. *Eumenides*) – usmířené bohyně pomsty a

kletby. Jejich jménem nazval Aischylos závěrečnou část své trilogie *Oresteia*. – Viz heslo *Erínye*.

EUMOLPOS

(2. pád *Eumolpa*, lat. *Eumolpus*) – syn boha moře Poseidóna, a Boreovy dcery Chiony, thrácký král.

Vyslal svého syna Immaráda na pomoc Eleusíně, která vedla válku s Athénami, a v boji ho ztratil. Když se dozvěděl, že smrtelné zranění mu způsobil athénský král Erechtheus, požádal svého otce Poseidóna, aby se mu pomstil. Poseidón Erechthea svým trojzubcem zabil. Eumolpos se tak proti své vůli zasloužil o Erechtheovu nesmrtelnost: jako první athénský král, který zahynul v boji za vlast, dosáhl Erechtheus božské pocty a Athénané mu postavili na Akropoli svatyni, kterou koncem 5. století př. n. l. velkolepě přestavěli.

Jinak se o Eumolpovi traduje, že pomáhal bohyni Démétře při zakládání eleuských mystérií. Od něho odvozoval původ kněžský rod Eumolpů v Eleusíně.

Z antiky známe pouze jediné bezpečně identifikované Eumolpovo vyobrazení, a to na váze asi z konce 5. století př. n. l. v Britském muzeu v Londýně. Z literatury je známější jeho jmenovec: karikatura básníka z Petroniova spisu *Satirikon*.

EUNOMIA

(2. pád *Eunomie*) – dcera nejvyššího boha Dia a bo-

hyně Themidy; bohyně zákonnosti.

Byla jednou z Hór, ochránkyň pořádku v přírodě a společnosti. Pomáhala své matce Themidě, která byla bohyní zákonného pořádku, i své sestře Diké, která byla bohyní spravedlnosti. O jejich přímých zásazích do života bohů a lidí ani do výkonu Diovy funkce nejvyššího soudce se však v mýtech podrobně nemluví.

U Římanů splývala Eunomia s Dikou a Themidou v jedinou bohyni spravedlnosti a práva Justitii.

EURÓPA

(2. pád *Európy*; řec. *Európé*, lat. *Europa*) – dcera sídónského krále Agénora a jeho manželky Télefassy, milanka nejvyššího boha Dia.

Byla krásná jako bohyně a jako bohyně si také žila v paláci svého otce a v kruhu svých bratrů Foiníka, Kilika, Kadma, Fínea a Thasa, dokud ji nepřipravil o klid podivný sen. Zdálo se jí, že o ni zápasily dvě ženy: jedna představovala její vlast Asii a druhá zemi za mořem, která ještě neměla jméno. Asie v tomto zápase podlehla a musela ji vydat vítězného soupeře. Zakrátko význam snu pochopila.

Když se jednou procházela se svými družkami po kvetoucí louce, objevil se před ní zlatý býk s lesklými rohy, pokorně před ní poklekl a pohledem ji vyzval, aby si na něho sedla. Jakmile tak učinila, vyskočil a pádlil k moři, vrhl se do vln a rychlostí delfína si to namířil na západ. Užaslá Európa nevěřila vlastním očím. Před býkem

Únos Európy. Obraz Paola Veronese z roku 1576 (Dóžecí palác v Benátkách)

se vynořil mořský vůz s bohem Poseidónem a rozrážel mu vlnami cestu, kolem pak plula mořská božstva jako v svatebním průvodu. V dáli se objevila země: byl to ostrov Kréta. Teprve zde se Európa dozvěděla, že jejím únoscem byl sám nejvyšší bůh Zeus, který se změnil v býka, aby se k ní dostal, aniž by to pozorovala jeho žárlivá manželka Héra. Na Krétě mu potom Európa porodila tři syny: Mínóa, který se stal později knósským králem, Sarpédonta, který se stal králem v Lykii, a Rhadamanthya, který se víc než královskou hodností proslavil moudrostí a spravedlností. Jak se na boha patří, Zeus se o svou milenkou náležitě postaral; provdal ji za krétského krále Asteria. A postaral se také, aby její jméno neupadlo v zapomnutí. Dostala je nová pevnina Evropa.

V mýtech se setkáváme ještě s jednou Európou. Byla to dcera obra Titya a bůh Poseidón měl s ní syna Euféma,

kterého obdařil schopností chodit po moři. To však jen pro úplnost; ve srovnání s předchozí je celkem bezvýznamná.

Mýtus o Európe je velmi starý a prošel mnohými proměnami. V našem povědomí žije však zpravidla ve formě, kterou mu dal ve 2. století př. n. l. hellénistický básník Moschos a po něm Ovidius. Výjevy z něho, zejména *Únos Európy* známe však z výtvárných památek už ze 6. století př. n. l. například z metop malého zmizelého chrámu v Selinúntu (dnes v Národním muzeu v Palermu), z vlysu na pokladnici Sifnu v Delfech z roku 525 př. n. l. (dnes v tamějším muzeu) a z vázových maleb (nejstarší z let 540–520 př. n. l., je v římské Ville Giulia). Zachovaly se i na mincích z Faistu a Gortýny na Krétě, jež pocházejí z 5.–4. století př. n. l. V makedonské Pelle a Amfipoli se pak našly výjevy tohoto mýtu na

mozaikách z 3.–2. století př. n. l. Asi z roku 10 n. l. pochází nástěnná malba *Európa na býku* objevená v Pompejích (dnes v Národním muzeu v Neapoli).

V novověku zobrazily *Únos Európy* desítky vynikajících umělců. Z renesančních namaloval obraz s tímto názvem Tizian roku 1559 (dnes v Gardnerově muzeu v Bostonu) a třikrát P. Veronese v letech 1555–1576 (dnes v Kapitolském muzeu v Římě, v Dóžecím paláci v Benátkách a v Národní galerii v Londýně); z barokních Claude Lorraine roku 1667 (dnes v Buckinghamském paláci v Londýně) a z rokokových F. Boucher kolem roku 1740 (ve Wallaceově sbírce v Londýně); z novějších F. G. Watts roku 1897, F. Wallotton roku 1908, V. A. Serov roku 1910 a mnozí jiní, mezi nimi i A. Procházka roku 1934. Na první místo mezi obrazy s tímto námětem se zpravidla klade *Únos Európy* od Rembrandta z roku 1632 (dnes ve sbírkách v berlínském Dahlemu). Ze sochařských děl uvedeme aspoň *Únos Európy* od C. Millese (1895) a J. Lipchitze (1938), z hudebních stejnojmennou operu D. Milhauda (1927). – Od roku 1610 je Európa v Diově přítomnosti i na nebi; Galilei nazval jejím jménem nově objevený měsíc Jupitera.

Počátkem našeho století se stal mýtus o Európe předmětem zvláštního zájmu badatelů. Angličan A. Evans, který pronikl v letech 1900–1935 až téměř na dno krétské prehistorie, vynesl na světlo dne doklady, které skutečně nasvědčují, že na Krétě je třeba hledat „matku Evropy“, počátek evropské kul-

tury. Vznikla tu nejstarší evropská písma, nejstarší evropská města s překvapujícími civilizačními vymoženostmi; utvořily se tu pravděpodobně i nejstarší evropské státy. Má však tato první evropská kultura, která si zasluhuje toto označení, skutečně svůj původ v Asii? (V Asii v starověkém smyslu, kdy se jí rozuměl celý dnešní Blízký východ včetně Egypta.) Mnohé archeologické nálezy tomu nasvědčují, jiné však tomu odporují. Vědci tu zatím neřekli poslední slovo. Podobně je tomu také u otázky původu názvu našeho kontinentu. Pátral po něm už „otec historie“ Hérodotos a pátrá se po něm dodnes (vcelku neúspěšně).

EUROS

(2. pád *Eura*, lat. *Eurus*, pův. *Vulturnus*) – syn Titána *Astraia* a bohyně ranních červánků *Éós*, bůh východního větru.

Byl bouřlivý a přinášel déšť; k lidem byl však přívětivější než jeho bratři *Boreás* a *Notos*. Jeho jménem se nazývá i sám východní (někdy i jihovýchodní) vítr a východ vůbec. V některých antických textech se místo *Eura* uvádí podle Hésioda *Argéstés*.

Eurovo nejznámější antické vyobrazení je na východní straně athénské *Věže větrů* z konce 2. století př. n. l. Má tam podobu vousatého muže zahaleného do pláště.

EURYDIKA

(2. pád *Eurydiky*; řec. *Eurydiké*, lat. *Eurydica*) – dosti

časté jméno ženských postav z mýtů i dějin.

Jmenovala se tak manželka thébského krále Kreonta, dále manželka nemejského krále Lykurga, manželka pylského krále Nestora, otrokyně Rhey Silvie (matky zakladatelů Říma Romula a Rema) aj. Nejslavnější nositelkou tohoto jména byla však manželka největšího hudebníka a pěvce z řeckých bájí Orfea, který ji tak miloval, že po její náhlé smrti sestoupil do podsvětí, aby si ji vyžádal od vládce podsvětí Háda zpátky. Podrobnosti o této *Eurydice* jsou v hesle *Orfeus*.

Podle zachovaných výtvarných památek se zdá, že antičtí umělci zobrazovali výhradně *Eurydiku* z mýtu o Orfeovi, a to vždy s Orfeem. Novověci je v tom následovali. Z malířů představuje v tomto směru výjimku snad jen Nicolo del Abate obrazem *Eurydika a Hádés* z počátku druhé poloviny 16. století (dnes v Národní galerii v Londýně), u nás ze sochařů svou *Eurydikou* asi z poloviny 19. století Š. Ferenczy. Operu *Eurydika* složil roku 1600 J. Peri, drama se stejným názvem v roce 1941 J. Anouilh.

EURYKLEIA

(2. pád *Eurykleie*, lat. *Euryclea*) – dcera Ithačana Ópa, otrokyně v domě krále Odyssea.

Byla Odysseovou chůvou a po jeho odjezdu do trojské války se stala správkyní domu a první služebnicí jeho manželky Pénélopy. Když se Odysseus po dvaceti letech

Eurydika s Orfeem a Hermem. Římská mramorová kopie reliéfu z Feidiovy školy z doby kolem roku 420 př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

vrátil, poznala ho podle jizvy na noze, ačkoli mu bohyně Athéna v zájmu jeho bezpečnosti (aby ho zachránila před úklady Pénélopiných nápadníků, kteří ho chtěli zavraždit) změnila podobu. Z Odysseova rozkazu však nic neprozradila, takže mu umožnila vyzkoušet Pénélopinu věrnost a vypořádat se s nápadníky. Odysseus si jí velice vážil a oslovoval ji „matko“.

Eurykleia se stala v antice symbolem pečlivé a věrné služebnice. Je zobrazena na třech attických vázách z let 440–430 př. n. l. *Eurykleia myje Odysseovi nohy* (dnes v

Městském muzeu v Chiusi, v Archeologickém muzeu v Rhodu a v Muzeu města Volos). Zachoval se i reliéf *Eurykleia poznává Odyssea* z doby kolem roku 350 př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

EURYLOCHOS

(2. pád *Eurylocha*, lat. *Eurylochus*) – druh ithackého krále Odyssea a manžel jeho sestry Ktimeny.

Byl statečným bojovníkem a doprovázel Odyssea, když se cestou z Tróje do vlasti

musel vypravit na práh podsvětí ke stínům mrtvých. Vedl též průzkumný oddíl na ostrově Aiaia a díky své opatrnosti jediný unikl osudu svých druhů, které tam kouzelnice Kirké proměnila ve vepře. I když trojskou válku přežil, do vlasti se nevrátil. Na ostrově Thrinakii přemluvil Odysseovy hladovějící druhy, aby zabili několik kusů dobytka, který patřil, jak se ukázalo, bohu slunce Héliovi. Nejvyšší bůh Zeus ho proto i s ostatními provinilci zahubil v mořské bouři bleskem.

EURYMACHOS

(2. pád *Eurymacha*, lat. *Eurymachus*) – syn Ithačana Polyba, jeden z uchazečů o ruku královny Pénélopy.

Když se Pénélopin manžel Odysseus dlouho nevracel z trojské války, chtěl se oženit s Pénélopu a získat tak vládu nad Ithakou. Veřejně vyhlásil, že kdyby se Odysseus někdy vrátil, vlastní rukou ho zabije. Jeho záměry se však nesplnily. Odysseus se o nich dozvěděl a v proslulém „boji s nápadníky“ ho zastřelil šípem.

EURYMEDÓN

(2. pád *Eurymedonta*, lat. *Eurymedon*) – jméno dvou řidičů válečných vozů v trojské válce a jednoho Giganta.

První byl řidičem válečného vozu mykénského krále Agamemnona, vrchního velitele spojených achajských vojsk, která dobyla Tróju. Po vítězném ukončení války se s ním vrátil do Mykén a spolu s ním tam také našel smrt z

rukou zrádného Agamemnonova bratrance Aigistha. Druhý Eurymedón byl řidičem válečného vozu pylského krále Nestora.

Gigant Eurymedón vynikal i mezi svými obrovskými bratry silou. Vládl v Épeiru a povstáním proti olympským bohům zahubil sebe i svůj lid. Jeho dcera Periboiia měla s bohem Poseidónem syna Nausithoa, který se stal prvním králem blaženého národa Fajáků.

EURYNOMÉ

(2. pád *Eurynomy*, lat. *Eurynome*) – dosti časté řecké ženské jméno; v mýtech jméno jedné bohyně, jedné královny a jedné komorné.

Bohyně Eurynomé byla dcerou Titána Ókeana a jeho manželky Thétye. S mořskou bohyní Thetidou zachránila boha Hefaista, když ho jeho matka Héra shodila z Olympu do moře. Podle Homéra měla s nejvyšším bohem Diem tři dcery, bohyně půvabu a krásy Charitky; podle jiných autorů byly však Charitky dcerami boha slunce Héliia a najády Aigly.

Druhá Eurynomé byla manželkou korinthského krále Glauka a matkou hrdiny Bellerofonta. Třetí byla komornou v domě ithackého krále Odyssea a věrnou služebnicí jeho manželky Péneropy.

EURYPYLOS

(2. pád *Eurypyla*, lat. *Eurypylus*) – jméno tří hrdinů z trojské války.

Dva z nich bojovali v řadách Achajců: první, syn

Euaimónův, vedl thessalské oddíly a po mnoha vítězných soubojích byl těžce zraněn šípem trojského prince Parida, druhý byl vůdcem oddílu z ostrova Kóu. Třetí Eurypylos, syn krále Télefa z Mýsie a Priamovy dcery Astyochy, byl posledním vrchním velitelem trojských vojsk a padl pod hradbami města v souboji s Achilleovým synem Neoptolemem.

EURYSTHEUS

(2. pád *Eurysthea*) – syn krále Sthenela a jeho manželky Nikippy, mykénský král.

Není nikterak vzácné, že pánovo jméno uchrání před zapomenutím činy jeho služebníka. V Eurystheově případě se tak však stalo poprvé (v devatenáctém zpěvu *Íliady*). Jeho služebníkem nebyl nikdo menší než největší hrdina řeckých bájí Héraklés. Přitom se o to nijak nezasloužil, nejvyšší bůh Zeus mu ho prostě přidělil.

Jak k tomu došlo, dočteme se v hesle o Héraklovi; tam jsou i úkoly, které si pro něho Eurystheus vymýšlel. Zde jen tolik, že Hérakla navíc i ponižoval a urážel, ale od člověka jeho typu se nedalo zřejmě už ani tehdy čekat nic jiného. A bylo jen samozřejmé, že si ve svém postavení velice liboval; dokonce tak, že chtěl, aby mu sloužili i Héraklovi potomci. Nejdřív se je pokusil zajmout na Héraklově hradu Tírynthu, ale unikli mu. Pak je pronásledoval po celé Helladě, a když se dozvěděl, že našli azyl v Athénách, požádal o jejich vydání. Athénský král Démofóón, syn Héraklova dru-

ha Thésea, to však odmítl, a tak Eurystheus přitáhl s velkým vojskem před Athény a hrozil jim zničením. Athéňané se proti němu postavili, v bitvě ho porazili a Héraklův synovec Ioláos ho přivedl do města jako zajatce. Jakmile ho tam spatřila Héraklova matka Alkména, vzpomněla si na urážky a ponižování, které od něho vytrpěl její syn, a neovládla se. Než jí v tom mohl někdo zabránit, probodla ho dýkou.

Eurystheových vyobrazení se z antiky zachovalo poměrně málo a téměř všechna mají stejný námět. Je na nich zalezlý v sudě nebo jiné nádobě a vyděšeně hledí na Hérakla. Známe ho tak z vázových maleb *Héraklés přináší Eurystheovi erymanthského kance* ze 6. a 5. století př. n. l. (v muzeích v Marseille, ve Washingtonu aj.) a *Eurystheus se ukrývá před Héraklem a Kerberem*, z nichž nejstarší (asi z let 530–520 př. n. l.) je v pařížském Louvru. Pro Řeky se stal Eurystheus symbolem zpupného a zbabělého vládce (a vůbec pána). Jeho jméno přešlo v antice z mýtů do přísloví.

EURYTIÓN

(2. pád *Eurytióna*, lat. *Eurytion*) – jméno několika postav z řeckých mýtů.

Jmenoval se tak především fthýjský král, který přijal pod svou ochranu hrdinu Pélea, když musel pro bratrovraždu opustit vlast, a dal mu třetinu království a svou dceru za manželku. Zahynul na lovu kalydónského kance, kde ho

nešťastnou náhodou zabil právě Péleus.

Jiný Eurytión byl nejsilnější z Kentaurů, divokých polomůžů a polokoní z horských krajů Thessalie. Na pozvání krále Lapithů Peirithoa se zúčastnil se svými druhy jeho svatby a vyvolal tam rvačku, když se v opilství vrhl na Peirithoovu mladou manželku Hippodameiu a chtěl ji unést. Ostatní Kentaurové následovali jeho příkladu a pokusili se unést lapithské ženy. Přítomní řečtí svatebčané však vystoupili na jejich obranu a v boji téměř všechny Kentauřské pobili.

Eurytión se jmenoval i obr, který střežil Géryonova stáda na ostrově Erythei. Zahynul v boji s Héraklem, který musel tato stáda z rozkazu krále Eurysthea přihnát do Mykén.

EURYTOS

(2. pád *Euryta*, lat. *Eurytus*) – syn krále Melanea, oichalský král a Héraklův učitel v lukostřelbě.

Pokládal se za nejlepšího lukostřelce na světě a svoji rusovlasou dceru Iolu chtěl provdat jen za toho, kdo nad ním zvítězí ve střelbě lukem. Když se to po marných pokusech mnoha nápadníků nakonec podařilo Héraklovi, považoval za urážku, a nikoli za čest, že ho vlastní žák překonal, a potupně ho vyhnal. Héraklés odešel, ale na Eurytovo jednání ani na krásnou Iolu nezapomněl. Po mnoha letech se vypravil se svými druhy proti Oichalii, srovnal ji se zemí, Iolu si odvedl a Euryta zabil.

Jiný Eurytos byl Gigant a zúčastnil se vzpoury proti olympským bohům. Hned na začátku boje ho omráčil bůh vína Dionýsos, zabil ho pak Héraklés.

Z antiky se zachovalo asi deset váz se zobrazením *Hérakla s králem Eurytem*; dvě nejstarší (z přelomu 7. a 6. století př. n. l.) jsou v madridském Archeologickém muzeu a pařížském Louvru. Ve které Oichalii byl Eurytos králem, není zcela jasné. Známe totiž několik měst s tímto názvem: v Messénii, Thessalii, Aitolii, na Euboii aj. Vzhledem k tomu, že podle některých autorů dostal Eurytův otec, král Dryopů, město Oichalii darem od spartského krále Periéra, přiklání se většina badatelů k messénské Oichalii. Sofoklés ji však klade na Euboii.

EUTERPÉ

(2. pád *Euterpy*, lat. *Euterpe*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnémosyny, Múza lyrického básnictví. – Viz heslo *Múzy*.

F

FAËTHÓN

(2. pád *Faëthonta*, lat. *Phaëthon*) – syn boha slunce Héliosa a Ókeanovny Klymeny.

Zářil krásou jako slunce a hrdý byl jako bůh; to se však nelíbilo Diovu synovi Epafovi, a tak ho nazval při nějaké hádce potomkem pouhého smrtelníka. Faëthonta tato slova hluboce urazila, ale jistota, se kterou je Epafos pronešl, v něm vzbudila pochybnosti. Matka mu ovšem jeho božský původ potvrdila – a když nevěří, ať jde

za samotným Héliem, jistě mu své otcovství nezapře.

Faëthón se tedy vypravil do Héliova paláce. Bůh slunce ho přijal laskavě a veřejně prohlásil, že je jeho otcem. Avšak ani tato slova Faëthonta neuspokojila, žádal důkaz. Hélios vstal a zapřísáhl se nezrušitelnou přísahou při vodách řeky Stygy, že mu splní jakékoli přání. Faëthón chvíli přemýšlel a potom vyslovil neslýchanou žádost: aby mu Hélios na jeden den půjčil sluneční vůz, v němž jezdí po nebeské klen-

bě. Hélios se zhroutil a vymlouval mu to. Dokazoval mu, že nezvládne okřídlené koně a nepřemůže strach, který se ho zmocní při pohledu z nesmírné výšky. Faëthón však trval na svém, a když nepřijal žádný jiný nabízený důkaz, Hélios jeho žádost splnil.

Faëthontova nebeská jízda skončila přesně podle Héliovy předpovědi. Jen krátce se těšil, že ozařuje zemi. Koně poznali, že je nevede pevná ruka, a opustili svou každodenní dráhu. Nejdřív

vzlétli vysoko k souhvězdí Štíra a Býka, ale když se dostali před Kentaura, polekali se jeho napjatého luku a slétli docela blízko k zemi. Žárem slunečního vozu uvedli do varu Eufrat a Orontés, pak Istros a Tiber, Nil před nimi prchl na samý konec světa a skryl tam svůj pramen, takže ho nikdo (až do minulého století) nenašel. Oheň nízkou letícího Héliova vozu spálil potom úrodné pláně Arábie, Núbie a Sahary a změnil je ve vyprahlou poušť. Obyvatelům Afriky ožehl pleť, takže zůstali navždy černí. Tím však pohroma neskončila. Horkem začala vysychat moře a země praskala, až se otevírala Há-dova podsvětní říše. Nakonec povstala matka země Gaia a hrozivě zvolala na nejvyššího boha Dia, aby zasáhl, vždyť shoří svět, zřítí se nebesa a vše se promění v prvotní Chaos. Nejvyšší bůh ji vyslyšel: srazil Faëthonta bleskem do hlubin.

Faëthón tedy zahynul, aby nezahynul na světě život. Z hlediska lidstva to bylo jistě v pořádku, ale jeho odvaze se museli lidé nicméně obdivovat. Nymfy, které našly jeho spálené tělo u vod Ěridanu, mu napsaly na náhrobek verše, s nimiž se setkáváme na pomnících hrdinů: „Padl, ale při velkém odvážném činu.“

Tato slova jsou z Ovidiovy básně o Faëthonovi (ve druhé knize *Proměn*), kterou lze považovat za nejlepší antické zpracování jeho příběhu. Výjevy z Faëthontovy jízdy se z antiky zachovaly na několika vázách a gemách. Vynikající zobrazení *Faëthontova pádu* je na římských sarkofázích v

Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani a v pařížském Louvru (z doby kolem roku 200 n. l.). Tragédii *Faëthón* složil Eurípídés; zachovaly se z ní zlomky.

Z děl novověkých umělců, které zaujal Faëthontův osud, je třeba uvést především Michelangelovu kresbu *Faëthontův pád* z roku 1533 a *Faëthontovský cyklus* grafických listů Vergilia Solise z doby kolem roku 1580, který se stal předlohou mnoha pozdějších zpracování. Většinu z nich tvoří nástropní malby v palácích a zámcích ze 17. až 18. století (u nás například ve Valdštejnském paláci v Praze, které vytvořil B. Bianco v letech 1625–1630). Jinak tento námět zpracovali, někdy i vícekrát, H. Rottenhammer (kolem roku 1600), J. Brueghel (po roce 1620), Le Sueur (po roce 1632), F. Solimena (kolem roku 1733), z umělců 19. století G. Moreau. V našich sbírkách máme dvě významná díla: *Faëthontův pád* od J. Brueghela a H. van Balena v Moravské galerii v Brně a *Faëthonta* od F. Solimena v Národní galerii v Praze.

Básníci a dramatici spatřují ve Faëthontovi jen výjimečně ctižádostivce, který byl ochoten zničit pro svou slávu svět, a pojmají ho jako symbol touhy člověka po vysokých cílech. Z děl s tímto námětem je u nás nejznámější dramatická báseň O. Theera *Faëthón* (1916). Z hudebníků inspiroval jeho příběh J. B. Lullyho k opeře *Faëthón* (kolem roku 1699) a Ch. C. Saint-Saënsa ke stejnojmenné symfonické skladbě (1873). Operu *Faëthón* složil už před Lulym A. Scarlatti, roku 1768 také N.

Jommeli. U nás složil ouverturu *Faëthón* F. Brož (1924) a stejnojmennou symfonickou báseň K. Böhm (1920).

Diovo rozhodnutí srazit Faëthonta z nebe respektovali svým způsobem i moderní hvězdáři. Nazvali jeho jménem hypotetickou planetu mezi Marsem a Venuší, jejímž výbuchem a zánikem vysvětlují anomálie oběžných drah asteroidů.

FAIDRA

(2. pád *Faidry*, též *Faidré*, lat. *Phaedra*) – dcera krétského krále Mínóa a jeho manželky Pásifay.

Jádro jejího příběhu je celkem prosté. Provdala se za athénského krále Thésea, který se chtěl oženit už s její sestrou Ariadnou, a neměla důvod, aby s ním byla nespokojena. Byl krásný, statečný, šlechtitný, mocný a bohatý, proslavil se hrdinskými činy a těšil se všeobecné úctě. Nicméně vzplanula láskou k Hippolytovi, jeho synovi z prvního manželství, a tato láska skončila tragicky: Hippolytovou smrtí a Faidrinou sebevraždou.

Jak k této tragédii došlo, vysvětlují různí její zpracovatelé různě. Podle jedné verze se Faidra lásce k svému nevlastnímu synovi bránila, a když ji nemohla překonat, vzala si život, aby zachránila svou i manželovu čest. Podle jiné verze naopak sama Hippolyta sváděla, a když ji odmítl, z uražené ješitnosti ho před manželem obvinila, že ji chtěl svést, a dosáhla tak jeho záhuby; pravda však vyšla najevo a Faidra z obavy před trestem spáchala sebevraždu. Podle další se přý

svému manželovi přiznala, že Hippolyta křivě obvinila. Existuje i verze, že ho ani sama neobvinila, ale učinila tak bez jejího vědomí chůva Oinóné. Ať si však mýty a jejich zpracování jakkoli odporují, jedno je jisté: tyto rozpory jsou výrazem známé skutečnosti, že množství výkladů, proč a jak došlo k manželské tragédii, je nepřímou úměrně pravdě, která je známa (je-li vůbec známa) jen manželům samým.

Je málo ženských postav z antických mýtů, které vyvolaly víc sporů a prošly většími proměnami než Faidra. Euripidés musel na nátlak athénské veřejnosti přepracovat tragédii *Hippolytos* a změnit v ní Faidru ze záludné svůdkyně v ušlechtilou oběť (428 př. n. l.). Seneca dokázal ve své *Phaedre* tyto dvě rozporné postavy po více než čtyřech stoletích svým stoickým pojetím sjednotit. Racine se svou *Faidrou* (1677) nejdříve před pařížským publikem propadl, a pak dosáhl cíle, že byla prohlášena za největší dílo francouzské dramatické tvorby. Pozdější interpretace Faidry tyto spory a proměny jen rozhojnily. Schlegel v ní viděl například obyčejnou „smyslnou a slabošskou ženskou“, Arnaud „křesťanku, které se nedostalo milosti boží“, Giraudoux „zcela moderní incestní hrdinku“; jako „žena, která miluje nenávisť“ se dostala i do galerie freudovských prototypů. Znovu a znovu přitahuje pozornost dramatiků a romanopisců, je odsuzována i omlouvána, a přes nová a nová zpracování zůstává stále „nedokončenou postavou“.

Faidra a Hippolytos. Zlomek římského vápencového reliéfu z druhé poloviny 2. století n. l. z místního nálezu (Podunajské muzeum v Komárně)

Ve srovnání s Faidrou dramatiků a básníků je Faidra výtvarných umělců méně významná. Známe ji z několika vázových maleb z 5. století př. n. l., z jedné nástěnné malby asi z poloviny 2. století n. l. (ve Vatikánských muzeích) a zejména z pozoruhodné mozaiky *Faidra a Hippolytos* z ptolemaiovského Egypta (dnes v muzeu v Ismáilii). Výjevy z jejího osudu se staly oblíbenými náměty na římských sarkofázích, jichž se zachovaly celé desítky (nejlepší jsou snad v Diecézním muzeu v Agrigentu, v Archeologickém muzeu v Cařihradě a pařížském Louvru). Zlomek vápencového sarkofágu s *Faidrou a Hippolytem*, asi z druhé poloviny 2. století n. l., se našel též v někdejší římské Brigetiu (proti ústí Váhu do Dunaje); dnes je v Podunajském muzeu v Komárně.

Novověcí umělci zobrazovali Faidru nepříliš často; k nejzajímavějším jejím obrazům (s Hippolytem) patří Guérinův z roku 1802 (v pařížském Louvru a Cabanelův z roku 1880 (ve Fabreově muzeu v Montpellieru). Za titulní hrdinku svých dramát si ji po Racinovi vybral až G. d'Annunzio (1909), pak B. Brentano (1939); nejnověji ožila jako *Krétská žena* u R. Jefferse (1954). Operu *Faidra* složil roku 1744 Ch. W. Gluck a roku 1915 I. Pizzetti (na d'Annunziův text), balet *Faidra* J. Cocteau a G. Auric (1949).

FAJÁKOVÉ

(řec. *Faiákes*, sg. *Faiax*; lat. *Phaeaci*) – mytický národ na ostrově Scherii, proslulý blaženým životem.

Původně bydleli v blíže neznámé zemi Hyperei, ale

když je tam znepokojovali nevlídní Kyklópové, odvedl je král Nausithoos, syn boha moře Poseidóna a Eurymedontovy dcery Periboie, na osamělý ostrov Scherii. Vybudovali si tam město a žili po všech stránkách šťastně. Války neznali, stykům s cizinci se vyhýbali a návštěvníci z jiných zemí k nim zavítali jen náhodou.

Za vlády Nausithoova syna Alkinoia a jeho manželky Aréty přistáli u jejich ostrova Argonauté, když se vraceli se zlatým rounem z Kolchidy, a krátce nato vojáci kolchidského krále Aiéta, kteří Argonauty pronásledovali. Jedny i druhé přátelsky přijali a zabránili jim, aby se navzájem srazili ve zbraní. Později se k nim dostal ithacký král Odysseus, který připlul k jejich ostrovu po útěku od nymfy Kalypsy. Král Alkinoos ho rovněž přátelsky uvítal, a když se přesvědčil, že je jedním z achajských hrdinů od Tróje, bohatě ho obdaroval a dal ho dopravit do vlasti.

Ostrov Fajáků přitahoval pozornost mnoha lidí ve starověku i v novověku a vážní badatelé ho vážně hledali. Někteří ho ztotožňovali s Kerkýrou (Korfu), jiní s Krétou, jiní s bájeslovnou Atlantidou; Homér o něm říká jen tolik, že leží „daleko stranou lidí, na samých hranicích světa“. Mnohem zajímavější než identifikace jeho polohy je však společenská organizace života jeho obyvatel. V Homérových popisech se tu setkáváme s výraznými prvky matriarchálního zřízení, kmenové demokracie a se scénami, které připomínají výjevy z fresek na stěnách Mínoova paláce na Krétě,

objevených počátkem našeho století A. Evansem v Knóssu. Zajímavé je též, že Fajákové pořádali podle Homéra závody, jejichž disciplíny se zhruba shodovaly s pětibojem zavedeným teprve na 18. olympijských hrách roku 708 př. n. l.

FALARIS

(2. pád *Falarida*) – tyran ze sicilského Akragantu, tvůrce legendárního „Falaridova býka“.

Nebyl rozhodně mytickou osobou, protože žil v 6. století př. n. l. Původním povoláním byl architekt a kolem roku 570 př. n. l. se zmocnil s pomocí svých přívrženců v Akragantu samovlády. Udržel se u moci asi patnáct let, než byl svržen lidovým povstáním. Vynikal však tak rafinovanou krutostí, že co se o něm povídá, patří takřka do říše bájí. Podle zpráv, jejichž pravdivost nelze už prověřit, vyhotovil z mědi velkého dutého býka a zavíral tam své odpůrce; v něm je pak nad ohněm opékal a škvařil, dokud nezahynuli. Přitom se nechal za nezbytnost takového opatření litovat a jinak se prohlašoval za lidumila. Býka věnoval prý nakonec bohu Apollónovi a dal jej dopravit do Delf.

Lúkiános využil ve 2. století n. l. zprávy o Falaridově daru k zesměšnění ziskuchtivosti delfských kněží v rétorické skladbě *Falaris*.

FÁMA

(2. pád *Fámy*; lat. *Fama*, řec. *Fémé* nebo *Ossa*) – dcera bo-

hyně země Terry (Gaie), zosobněná pověst.

Zmínky o ní se vyskytují spíš u římských básníků než u řeckých. Podle Vergilia byla hroznou opeřenou obludou s velkými křídly a rychlým nohama, a kolik měla na těle per, tolik měla očí, uší a jazyků. Nikdo se jí nemohl rovnat rychlostí a velikostí, do níž se mohla nafouknout. Ve dne v noci děsila lidi, zejména ve velkých městech, „výmysly šíříc i lež, však také zvěstujíc pravdu“. Podle Horatia bydlela na vysokém hradě bez dveří, takže do něj mohli neustále vcházet a z něj vycházet její pomocníci, zosobňující vymyšlené zprávy, bezhlavý omyl, neodůvodněnou radost, lehkověrnost, hrůzu a strach a zejména „šeptané zvěsti, které vznikají neznámo kde“. – Nezanikla, jak je známo dodnes. Z latiny přešla i do našeho jazyka a slovo „fáma“ nám vůbec nepřipadá cizí.

FANTASOS

(2. pád *Fantasa*, lat. *Phantasia*) – syn boha spánku Hypna, bratr Morfeův a Ikeľův.

Bral na sebe fantastickou podobu různých neživých věcí a zjevoval se lidem jako přízrak. Jeho jméno se udrželo dodnes a přešlo z řečtiny téměř do všech jazyků.

FAUN

(lat. *Faunus*, řec. *Pán*) – římský bůh lesů, polí, dobytka, ochránce úrody a plodnosti.

Podle římských mýtů byl prý synem boha věštění Pika, a když vyrostl, stal se krá-

„Faun Barberini“. Řecká mramorová socha odpočívajícího Satyra z konce 3. století př. n. l. Část levé ruky je doplňkem G. L. Berniniho ((Státní antické sbírky v Mnichově)

lem Latia. O lidstvo si získal zásluhy nejen jako ochránce zemědělství, ale i tím, že zušlechtil jeho mravy. Jeho manželkou byla bohyně Fauna, podle jiné verze nymfa Marika; měl s ní syna Latina, pozdějšího krále Latinů. S nymfou Symaethidou měl ještě syna Acida (Ákida) a s různými milenkami zalidnil svět mýtů množstvím malých Faunů.

Jako ochránce dobytka před vlky uctívali Římané Fauna pod jménem Luperus, jako ochránce lesů pod jménem Silvanus. Později se vyvinul ze Silvana zvláštní bůh, kterému připadla ochrana lesů a polí, jež byla původně funkcí boha Marta. Fauna ztotožnili Římané později s řeckým Pánem, resp. Satyrem, se kterým se postupem doby proměnil z božské bytosti v ozdobnou figurku parků a zahrad.

Faunových obrazů a soch známe velmi mnoho ze staro-

věku i novověku. Místo některé z nich uvedme však jedno sochařské dílo, které nese jeho jméno neprávem. Je to řecká socha odpočívajícího Satyra, tzv. *Faun Barberini*, jež se považuje za dílo, kterým dosáhlo sochařství hranice svých výrazových možností. Pochází z konce 3. století př. n. l. a je dnes v mnichovské Glyptotéce.

FAUSTULUS

(2. pád *Faustula*) – pastýř albského krále Amulia, zachránce Romula a Rema.

V jeskyni na Palatinském pahorku nad Tiberem spatřil jednou vlčici, která kojila dva malé chlapce. Vyčkal, až je opustila, a odnesl je do své chýše, kde je pak s manželkou Akkou Larentiou vychoval. Jak se později ukázalo, byli to synové boha války Marta a vestálky Rhey Silvie, jimž osud určil, aby se stali zakladateli Říma.

Na římském Palatinu stojí pečlivě udržovaná „Faustulova chýše“, ve které prý Romulus a Remus vyrostli. Je to ovšem podobná turistická atrakce jako „Athénina oliva“ na Akropoli (a podle našich měřítek obydlí čtvrté kategorie).

FAVONIUS

(2. pád *Favonia*) – římský bůh západního větru a sám západní vítr, totožný s řeckým Zefyrem. – Viz heslo *Zefyros*.

FÉMIOS

(2. pád *Fémia*, lat. *Femius*) – syn Ithačana Therpia, pěvec v paláci krále Odyssea.

Bavil svým zpěvem uchažeče o ruku Odysseovy manželky Pénélopy, kteří se nastěhovali do Odysseova domu a nutili ji, aby se za některého z nich provdala, protože prý Odysseus na cestě z trojské války jistě už zahynul. Když se Odysseus po desetiletém bloudění vrátil, chtěl se mu za jeho přisluhování pomstít. Fémios však dokázal, že s nápadníky nedržel a zpíval jim jen z donucení, a tak mu Odysseus na prosbu svého syna Télemacha odpustil.

Antika viděla ve Fémiovi, podobně jako v slepém pěvci Démodikovi, Homérův autoportrét. Rovněž známé verše z 22. zpěvu *Odysseie* „nikdo mě neučil zpívat, to božstvo mi do mysli vniklo všechny ty písně“, vztahovala na Homéra.

FÉNIX

(lat. *Phoenix*) – z latiny odvozené jméno dvou hrdinů a jednoho ptáka z řeckých bájí. – Viz heslo *Foiníx*.

FERÉS

(2. pád *Feréta*, lat. *Pheres*) – syn krále Kréthea, zakladatel a první král thessalských Fer.

Byl bratrem Aisonovým, Peliovým a Amytháonovým, otcem Admétovým a strýcem Iásonovým, významných postav z mýtů o Argonautech, Héraklovi a o válce „sedmi proti Thébám“. Sám

se proslavil vybudováním a mocným opevněním svého sídelního města Fer (západně od dnešního přístavu Volos).

FERONIA

(2. pád *Feronie*) – římská bohyně, uctívána zejména propuštěnými otroky.

Zdá se, že původně byla latinskou bohyní lesů; hlavními místy jejího kultu byly chrámy v hájích u Terraciny a u Kapenské brány. V Římě měla také chrám na Martově poli; jeho stopy se však nenašly. V jejích chrámech dostávali propuštění otroci na znamení svobody čepici nebo klobouk, které směli nosit jen osobně svobodní Římané (*pilleus*).

Podle Vergiliovy *Aeneidy* byla Feronia manželkou boha podsvětí Anxura, později ztotožněného s Jovem, a měla s ním syna Erula, jemuž dala při narození tři životy. Král Euandrus musel s ním proto třikrát bojovat a třikrát ho musel zabít, než se po svém odchodu z Arkadie mohl usadit na římském pahorku Palatinu.

FILEMÓN

(2. pád *Filémona*, lat. *Philemon*) – stařeček z Frygie, který se svou ženou Baukidou pohostil bohy a byl za to božsky odměněn.

Nejvyšší bůh Zeus a jeho syn Hermés putovali jednou v lidské podobě světem a k večeru se dostali unavení do bohaté vesnice. Marně však hledali dům, jehož majitel by byl ochoten je přijmout. Nakonec se jim přece jen jedny

dveře otevřely: v chaloupce na návrší, ve které žili Filémón a Baukis. Stařečkové ochotně poskytli poutníkům pohoštění ze svých skrovných zásob: hromádku sýra, kousek uzeného, vejce, česnekový salát a ředkvičky. Jako zákusek jim nabídli medový plást a ovoce, k pití nepřilíš staré víno. Nebyla to rozhodně hostina pro bohy, ale co chybělo na stole, vynahradila ochota hostitelů. Když víno docházelo a bohové viděli jejich rozpaky, zařídili, že se džbán sám od sebe naplnil. Filémón a Baukis užasli, poznali ve svých hostech bohy a prosili je o prominutí, že je tak chudě pohostili. Baukis nato vyběhla na dvůr, aby jim připravila jedinou husu, kterou si chovala na hlídání chaloupky. Když se za ní rozběhl i Filémón, bohové je vyzvali, aby s nimi vystoupili na samý vrchol hory. Odtamtud potom spatřili, jak bohatá a pyšná vesnice zmizela pod přívalem vody. Zůstala stát jen jejich chaloupka, avšak ne nadlouho – před jejich očima se změnila ve velkolepý chrám.

Potrestáním vesnice a zachránou stařečků se však bohové neuspokojili. Zeptali se Filémóna, co by si přál, a předem slíbili jeho přání splnit. Poradil se tedy s Baukidou a požádal je o milost, aby směli být sluhy a hlídači v novém chrámě, a až k nim přijde bůh smrti aby je odvedl oba najednou. Stalo se: jim osud dopřál žití, a pak se ve stejné chvíli proměnili v stromy před jeho vchodem. Nikdy nespatriel Filémón hrob své ženy a jeho též nikdy nemusela oplakávat Baukis.

Věky proměnily starý chrám v trosky, jako všechny chrámy starého Řecka, a o stromech před ním zbyla jen pověst. Tu pak zbásnil Ovidius, z jehož *Proměn* se s ním seznámila moderní Evropa. Poznala tak jednu z mála řeckých bájí, jejichž hrdiny nejsou králové a válečníci, ale prostí lidé. Jestliže má mnoho obdob u mnoha národů, na ceně jí to neubírá, ale naopak, pouze to potvrzuje. Několik obrazů s tímto námětem zaujímá významné místo v evropském umění. Je to především *Filémon a Baukis* od Rembrandta z doby kolem roku 1638 (v Národní galerii ve Washingtonu) a *Krajina s Jovem, Merkuriem, Filemonem a Baucidou* od Rubense z doby po roku 1620 (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni). V Drážďanské galerii je obraz A. Elsheimera *Jupiter a Mercurius u Philemona a Baucidy* z doby kolem roku 1600; o něco mladší stejnojmenný obraz neznámého vlámského mistra z první poloviny 17. století je v pražské Národní galerii. Operu *Filemon a Baucis* složil roku 1860 Ch. Gounod, báseň se stejným názvem roku 1906 J. Vrchlický.

FILOKTÉTÉS

(2. pád *Filoktéta*, lat. *Philoctetes*) – syn krále Poianta z Meliboie, thessalský král.

Byl vynikajícím lukostřelcem a jeho šípy, které dostal i s lukem od Hérakla, nikdy nechybily cíle. Když mykénský král Agamemnón připravoval válku proti Tróji, vyzval ho, aby se k němu připojil. Bez váhání tak učinil.

Opuštěný Filoktétés na Lémnu. Červenofigurová malba na atické náhrobní váze z let 430–420 př. n. l. (Metropolitní muzeum v New Yorku)

Přivedl sice jen sedm lodí, a však s vojáky, kteří předčili ostatní Achajce ve střelbě lukem i v zápase.

Cestou do Tróje ho však postihlo neštěstí, které mu zabránilo na devět let účastnit se bojů; jeho vojsko vedl zatím syn krále Oilea Medón. Když se totiž loďstvo zastavilo u ostrova Chréys poblíž Lému, uštkl ho jedovatý had a způsobil mu ránu, ze které se šířil nesnesitelný zápach. Vojáci s ním proto odmítli pokračovat v cestě, a tak ho Agamemnón na návrh ithackého krále Odyssea ponechal osudu. Na pustém ostrově žil pak Filoktétés v osamocení, v bolestech a v neustálém boji o holý život. Nakonec však nouze Achajce dohnala, aby si pro něho přišli. Odysseus totiž vyzvěděl, že podle věštby nelze bez Héraklových zbraní a Filoktétovy účasti Tróju dobýt, rozhodl se ho tedy přivést. Protože právem předpokládal, že Filoktétés dobrovolně nepůjde, přemluvil mladého hrdinu Neoptolema, aby se za ním vypravil a předstíral, že ho odveze do vlasti; na

moři měl potom obrátit loď k Tróji. Filoktétés však indiskrecí jednoho z námořníků lest odhalil a chtěl raději skočit do moře než se vrátit k Achajcům. V rozhodujícím okamžiku se však zjevil Héraklés a přikázal mu, aby odplul k Tróji, protože tam se zbaví své rány a získá slávu. Poslechl ho a hned po příchodu do Agamemnónova tábora se vyznamenal. Vzal si na mušku původce trojské války Parida a nechybil. Šíp způsobil nezhojitelnou ránu a Paris v mukách zemřel; Filoktétovi se v té chvíli rána zacelila. Vděčný osudu za své uzdravení smířil se s Achajci a statečně bojoval až do pádu Tróje.

V bojích na trojské pláni se Filoktétés vyznamenal mnoha hrdinskými činy. Byl také jedním z vybraných bojovníků, kteří se v „trojském koni“ dostali za hradby Tróje a zničili hrad krále Priama.

O Filoktétových osudech po pádu Tróje nemáme z antiky jednoznačné zprávy. Podle jedněch se prý šťastně vrátil do své thessalské vlasti, podle jiných dlouho bloudil, podle převládajících byl prý vyhnán povstalci a prchl do jižní Itálie, kde založil města Petelii a Krimissu u Krotónu. Luk, který dostal od Hérakla, obětoval bohu Apollónovi, a zbavil se tak poněkud předčasně své zbraně, v boji proti místním starousedlíkům pak padl.

Filoktétova postava, v Homérových básních jen náčrtnutá, lákala mnohé antické umělce k dotváření. Jeho osudy zpracovali mezi jinými Aischylos a Eurípides; obě jejich tragédie se bohužel ztratily. Zachoval se však

Sofoklův *Filoktétés*, uvedený poprvé roku 409 př. n. l. Jeho jádrem je konflikt vyplývající ze střetnutí tří povah: Odysseovy cílevědomosti a lstivosti, Neoptolemovy čestnosti a přímosti a Filoktétovy zatrpklé tvrdošijnosti. Z římských básníků vytvořil drama *Philoctetes* L. Accius (koncem 2. století př. n. l.).

Výtvarně zobrazení Filoktéta se zachovalo z antiky především na vázových malbách. Dvě z nich, *Filoktétés uštknutý hadem* (asi z poloviny 5. století př. n. l.), jsou v pařížském Louvru, jedna z přibližně stejné doby, *Opuštěný Filoktétés*, je v Metropolitním muzeu v New Yorku a jedna starší v Národním muzeu v Syrakúsách. Z ostatních památek je pozoruhodná zejména hellénistická rytina na drahokamu *Trpící Filoktétés* v Muzeu umění v Bostonu; v kodaňské Glyptotéce Ny Carlsberg je rytina se stejným námětem na stříbrném poháru, pravděpodobně podle Parrhasiova obrazu z 5. století př. n. l.

Z novodobých vyobrazení *Filoktéta* patří mezi nejlepší klasicistní socha od H. W. Bissena z let 1854–1855 (rovněž v Glyptotéce Ny Carlsberg).

FILOMÉLA

(2. pád *Filomély*; řec. *Filomélé*, lat. *Philomela*) – dcera athénské krále Pandióna a sestra Prokny, manželky trháckého krále Térea.

Žila šťastně u otce v Athénách, dokud pro ni nepřijel její švagr Téreus, aby ji odvedl na návštěvu k sestře do Thrákie. Téreus se totiž do

ní na první pohled zamiloval a tato láska měla hrozné následky. Po příjezdu do Thrákie ji nedovedl do svého paláce, ale do hustého lesa, a chtěl se jí násilím zmocnit. Filoméla se mu však ubránila, a tak ji zavřel do osamělé chatrče, aby si vynutil její povolnost. Vězení ji však nezlomilo, a když k ní po nějaké době znovu přišel, řekla mu do očí, že o jeho hanebném činu nebude mlčet. Téreus ji ze zlosti a strachu vyřízl jazyk. Novým zločinem nelze ovšem ututlat starý: Filoméla našla v chatrči tkalcovský stav a vetkala zprávu o svém osudu do závoje. Složitou cestou, kterou mýty podrobně nepopisují, poslala jej potom Prokně. Sestra ji osvobodila, tajně přivedla do paláce a společně s ní připravila Téreovi pomstu. Zabila svého syna, kterého Téreus velice miloval, upekla ho a předložila mu ho k jídlu.

Nenechal-li Zeus za podobný zločin bez trestu svého syna Tantalů, neprominul ho ani oběma sestrám a ani Téreovi, který dal k němu podnět. Všechny tři zbavil lidské podoby a proměnil v ptáky: Filomélu ve vlaštovku, Proknu v slavíka a Térea v dudka.

Příběh o Filoméle a Prokně známe z řeckých pramenů jen zlomkovitě. Výjevy z něj se zachovaly pouze na jediné vázové malbě asi z poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Národní knihovně v Paříži). Jeho dnes známé básnické zpracování pochází až z prvních let našeho letopočtu od Ovidia (z *Proměn*).

FÍNEUS

(2. pád *Fínea*, lat. *Phineus*) – jméno dvou hrdinů z řeckých bájí, na jejichž osudu nebylo nic příkladného ani záviděníhodného.

První byl králem v Thrákii a synem sídónského krále Agénora. Za manželku měl nejdřív Kleopatru, dceru boha severního větru Borea. Když se s ní rozešel, oženil se se stejně krásnou jako špatnou Eidotheou, dcerou mořského boha Prótea. Bohové ho obdařili věšteckým uměním, ale když jejich daru zneužíval, zbavili ho trůnu a potrestali slepotou. Eidotheá ho přesvědčila, že vinu na tomto trestu mají jeho synové z prvního manželství, které nenáviděla. Uvrhl je proto do temného žaláře, podle jiné verze je dal zaživa zakopat do země. Bohové za to seslali na něho nový trest: neukojitelný hlad. Pokaždé když zasedl ke stolu, přiletěly k němu ohavné Harpyje, jež byly napůl ženy a napůl ptáci, a co mohly, mu snědly; co nestačily sníst, to mu slušně řečeno pokrýly výkaly. Od tohoto utrpení ho osvobodili bratři jeho první manželky Kleopatry, okřídlení hrdinové Kalais a Zétés, kteří připluli do jeho země s Argonauty. Nejdřív zachránili své nešťastné synovce, pak si počkali na Harpyje a s pomocí svých křídel a nikdy nechybících šípů je zahnali do nenávratna. Fíneus se jim za to odvděčil tím, že poradil Argonautům, jak mají čelit nebezpečím, která na ně cestou do Kolchidy čekají, a co mají dělat, aby se šťastně vrátili.

Druhý Fíneus byl bratrem etiopského krále Kéfea a že-

nichem jeho dcery Andromedy, kterou zachránil hrdina Perseus před mořskou obludou. Dokud byla Andromeda v nebezpečí, nikterak se o ni nezajímal, ani se jí ne snažil pomoci. Když se však rozhodla provdat se za svého zachránce, vzpomněl si na své právo a bouřlivě se ho domáhal. Nakonec se dostavil s velkým vojskem na svaatební hostinu, aby tam Persea zabil. Rozhodl tím o svém osudu: Perseus, který byl v hodovní síni beze zbraní, vytáhl z brašny hlavu Medúsy, která byla tak strašná, že při pohledu na ni každý zkameněl, a Fíneus se se svými vojáky proměnil v kámen.

Etiopský Fíneus se na antických vyobrazeních nezachoval; v novověku ho zobrazil některý z následovníků N. Poussina (*Fíneus a jeho druhové proměnění v kámen*, dnes v londýnské Národní galerii). Věštce Fínea známe však asi z deseti vázových maleb. Nejstarší z nich *Fíneus s Boreovci* (tj. s Kalaidem a Zétem), pocházejí asi z poloviny 6. století př. n. l. a jsou v Britském muzeu v Londýně a v Univerzitním muzeu ve Würzburgu.

FLEGYÁS

(2. pád *Flegya*, lat. *Phlegyas*) – syn boha války Area a orchomenské královské dcery Chrésy, král Lapithů.

Vládl nad částí území, jež kdysi patřilo Eteoklovi, než padl ve válce „sedmi proti Thébám“, a jež mu připadlo dědictvím po tchánovi. Měl syna Ixíona, který se stal otcem Kentaura, a dceru Koró-

nidu, která se stala matkou pozdějšího boha lékařství Asklépia. Když se dozvěděl, že jeho dceru svedl bůh Apollón, zapálil jeho chrám v Orchomenu. Apollón ho za to zastřelil šípem a nejvyšší bůh Zeus mu uložil v podsvětí věčný trest. Bližší podrobnosti o tomto trestu neznáme, a neznal je už ani Pindaros, od něhož máme o Flegyovi první zprávy. Zato jsme dobře informováni o věčném trestu jeho syna Ixióna i o jeho příčině. V příslušném hesle se mluví také o tom, jak se stal Flegyás prostřednictvím Ixióna praotcem Kentaurů.

Někteří antičtí autoři nepovažovali Flegya za krále Lapithů, resp. nazývali obyvatele jeho země Flegyovci. Pod tímto jménem se s nimi setkáváme jako se zdatnými bojovníky také u Homéra. Podle Pausania byli loupežníci a Zeus je vyhubil blesky a zemětřeseními. Pokud někteří tyto pohromy přežili, padli prý za oběť moru, který na ně seslal Apollón.

FLORA

(2. pád *Flory*) – římská bohyně jara a květu.

Byla jednou z nejstarších římských bohyň. Její kult prý zavedl už král Titus Tatius v prvních letech po založení Říma, a udržel se v různých přežitcích i po vítězství křesťanství. Na její počest se konaly v Římě veselé slavnosti, tzv. florálie, které trvaly od 28. dubna do 3. května; lidé se při nich zdobili květy a v cirku se pořádaly hry. Zvláštní úctě se těšila Flora u mládeže. V hellénistické

Flora a její říše. Obraz Nicolase Poussina z let 1638–1640 (Drážďanská galerie)

době ji někdy ztotožňovali s řeckou bohyní krásy a lásky Afrodítou. Řekové v ní spatřovali protějšek své bohyně květů Chlóridy.

V Římě měla Flora starý chrám na Quirinálu a novější poblíž Velkého cirku (z roku 238 př. n. l.). Antičtí umělci ji velmi často zobrazovali; z jejích soch patří mezi nejznámější tzv. *Flora Farneská*, římské dílo podle řeckého vzoru asi ze 4.–3. století př. n. l. (dnes v neapolském Národním muzeu), z nástěnných maleb *Flora ze Stabií* asi z roku 60 n. l. (rovněž v Neapoli), z mozaik *Flora z Bacchana* z doby kolem roku 300 n. l. (dnes v Římském národním muzeu v Termách).

Z novodobých malířských děl, rovněž hojných, uvedme Tizianovu *Floru* z let 1514–1515 (ve florentských Uffiziích), *Floru* J. Massyse asi z roku 1555 (kdysi v Praze, dnes v Národní galerii ve Stockholmu), Rembrandtovu *Floru*, zobrazující jeho ženu Saskii (v několika va-

riantách z let 1663–1658, dnes v petrohradské Ermitáži, v londýnské Národní galerii a newyorském Metropolitanu muzeu), Poussinovy obrazy *Triumf Flory* a *Flora a její říše* z let 1638–1640 (dnes v pařížském Louvru a Drážďanské galerii); nakonec snad ještě *Floru* od A. Böcklina (z doby kolem roku 1870). Ze sochařů ji několikrát vymodeloval v našem století A. Maillol, ze starších děl patří k nejlepším nevelká socha *Flory* od E. M. Falconeta z roku 1750 (dnes v petrohradské Ermitáži).

U nás máme v Zámecké obrazárně v Rájci nad Světavou *Floru* od G. Cignaroliho z doby kolem roku 1760 a v pražském Clam-Gallasově paláci nástropní obraz *Flory s Amorky* od C. Carlona asi z roku 1730. Z reliéfů je nejznámější *Flora* od J. B. Carpeaux z roku 1866 (v Národní galerii v Praze); ze soch nepochybně *Flora* M. Brauna z první poloviny 18. století (v lapidáriu Národního muzea v Praze).

FOBOS

(2. pád *Foba*, lat. *Phobus*) – syn boha války Area a bohyně lásky a krásy Afrodítě.

Byl zosobněnou hrůzou a se svým bratrem Deimem, zosobněným děsem, provázel Area ve všech bitvách. Jeho společníkem zůstal dodnes: astronomové nazvali jeho (latinským) jménem jeden z dvou měsíčků, které obíhají kolem planety Marsu (řecky Area).

FOIBOS

(2. pád *Foiba*, lat. *Phoebus*; v překladu „Zářivý“) – příjmení boha Apollóna, používané často místo jeho jména. – Viz heslo *Apollón*.

FOINÍX

(2. pád *Foiníka*, lat. *Phoenix*) – jméno dvou hrdinů z řeckých mýtů a jednoho ptáka.

První z těchto hrdinů byl synem sídónského krále Agénora. Vypravil se s bratry Kilikem a Kadmem hledat svoji zmizelou sestru Európu, ale brzy ho to omrzelo a usadil se v zemi na východním pobřeží Středozemního moře, která dostala po něm jméno Foiníkie. – Některé starší mýty naopak považovaly Foiníka za Agénorova otce. Tento názor je sice v souladu se skutečností, že Sídón byl pouze jedním z měst ve Foiníkii, ale nakonec nepřevládá.

Druhý Foiníx byl synem krále Amyntora z boiótského Eleónu. V mýtech se s ním setkáváme už jako se starým a moudrým mužem. V mládí uprchl z vlasti, aby

Foiníx a Bríseovna. Červenofigurová malba tzv. Brygova malíře na attické číši z let 490–480 př. n. l. (Louvre, Paříž)

se vyhnul zabití vlastního otce, který se násilím zmocnil jeho snoubenky. Útočiště našel u fthijského krále Pélea a později se stal vychovatelem jeho syna Achillea. Zúčastnil se trojské války a byl členem poselství, jež mělo Achillea smířit s vrchním velitelem Agamemnónem, když mezi nimi propukl spor o zajatou Bríseovnu, pro nějž Achilleus odmítl zúčastnit se bojů. Achilleus ho přijal sice s úctou, ale na jeho domluvy nedal.

Pták foiníx čili fénix se dostal do řeckých a římských mýtů z Egypta. Jmenoval se tam „boinu“ (volavka) a podle složitých egyptských představ byl z vody. Nakonec byl považován za ptáka, který měl tu podivuhodnou vlastnost, že se každých pět set let (nebo 1461 let) ve svém hnízdě spalil a z popela

pak povstal omlazen k novému životu. Stal se tak symbolem vzkříšení, který převzali i křesťané.

FOLOS

(2. pád *Fola*, lat. *Pholus*) – jeden z Kentaurů, syn Dionýsova průvodce Siléna a nymfy Melie.

Od svých divokých a nevzdělaných druhů se odlišoval moudrostí; byl také přítelem největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla. Když ho jednou Héraklés navštívil (před výpravou na erymanthského kance), Folos uspořádal na jeho počest hostinu a otevřel velikou nádobu s vínem. Toto víno bylo však společným majetkem všech Kentaurů, a jakmile se rozšířila jeho vůně, Kentaurové přiběhli a Fola přepadli. Hé-

raklés se postavil na jeho obranu a hořícími poleny je zahnal. Utíkali před ním až k Malijskému zálivu a skryli se tam v jeskyni jiného moudrého Kentaura, Héraklova přítele Cheiróna. Když je tam Héraklés dostihl, dopadlo to tak, že „Folovo pohostinství“ se stalo symbolem tragických následků malého provinění. Jedním ze svých otrávených šípů zasáhl Héraklés omylem právě Cheiróna, jiným z Héraklových šípů se nešťastnou náhodou zranil sám Folos a v mukách zemřel.

Héraklés a Folos jsou zobrazení asi na padesáti vázách, jež jsou roztroušeny po světových muzeích; nejstarší pocházejí z přelomu 7.–6. století př. n. l. Kromě toho známe přes deset vázových maleb z různých dob, na nichž je pouze *Folos* (ve Švýcarském muzeu v Curychu, v Univerzitním muzeu v Lipsku, v petrohradské Ermitáži aj.). Novověké umělce *Folův* příběh nezaujal.

FONS

(2. pád *Fonta*, také *Fontanus*) – syn boha Jana a nymfy Juturny, bůh pramenů a pramenité vody.

Patří mezi nejstarší římské bohy a na jeho počest se konala každého 13. října slavnost, při které se věnčily studně a do pramenů se házely květy. Měl chrám na pahorku Janikulu.

FORKÝS

(2. pád *Forkýna*, lat. *Phorcys* nebo *Phorcus*) – mořský bůh,

syn boha mořských hlubin Ponta a bohyně země Gaie.

Byl strážcem moře a všech mořských oblud. Se svou manželkou Kétou měl řadu obludných potomků: tři ohavné Graie (Enýó, Pefrédó a Deinó), tři Gorgony (Sthenó, Euryalé a Medúsu), draka Ládóna (hlídal strom se zlatými jablky v zahradě Hesperoven) a nymfu Thoósu, která porodila bohu moře Poseidónovi jednookého Kyklópa Polyféma. Kromě toho měl s bohyní mořské síly Krataíí dceru Skyllu, strašlivou mořskou obludu s dvanácti rukama a dvanácti nohama.

FORÓNEUS

(2. pád *Forónea*, lat. *Phoroneus*) – syn říčního boha Ínacha a jeho manželky Láodiky, argejský král.

Podle argejských pověstí byl prvním člověkem na světě, podobně jako podle mezopotámských Adapa nebo podle židovských Adam. Získal si nesmírné zásluhy o lidské pokolení: usadil lidi ve společných osadách, naučil je prvním dovednostem a dal jim oheň. Sjednotil pod svou vládou celý Peloponnésos a počátek této vlády se stal v Argu výchozím bodem letopočtu. S manželkou Láodikou měl dvě děti, Apida a Niobu, které však nebyly totožné se svými mnohem známějšími jmenovci (egyptským bohem Apidem a thébskou královnou Niobou), což jistě není nutné zvlášť poznamenávat. Jeho sestrou byla Íó, kněžka bohyně Héry a milenka nejvyššího boha Dia, o které se mluví ve zvláštním hesle.

V mýtu o Foróneovi jsou spojeny prvky jiných, v Řecku rozšířenějších mýtů (o Prométheovi, Démétře aj.), jejichž vzájemný vztah není jednoznačně objasněn. Argejci, kteří se hlásili k Foróneovi jako k svému praotci, se považovali za nejstarší řecký kmen. Zda právem, archeologové nerozhodli, třebaže připouštějí, že v Argu bylo jedno z nejstarších sídlišť na území Řecka.

FORTUNA

(2. pád *Fortuny*, řec. *Tyché*) – římská bohyně šťastné náhody, totožná s řeckou *Tyché*.

Byla ze všech bohů nejnestálější a rozdávala své dary slepě. Přesto (nebo právě proto) se těšila velké vážnosti. Římané se snažili všemi prostředky získat její přízeň a stavěli jí víc chrámů a soch než jiným bohyním. Uctívali ji soukromě i veřejně; jako *Fortuna Patricia*

Fortuna. Mědirytina Nicoleta da Modena z konce 15. století

byla zvláštní ochránkyní patricijů, jako Fortuna Equestris jezdců, jako Fortuna Plebeia lidu. Byla též různě specializovanou ochránkyní mužů, žen, dívek a dětí.

Podobně jako řecká Tyche byla i Fortuna považována za dceru Titána Okeana. V některých městech ji však uctívali jako prvorozenou dceru Jovovu (zejména v Antiu a Praeneste). Podobnou, snad starší bohyní byla u Římanů také Fors; jejím spojením s Fortunou vznikla bohyně Fors Fortuna. Jako bohyni štěstí uctívali Římané i jeho zosobnění, Felicitas.

Kult Fortuny prý zavedl do Říma Servius Tullius, který se stal díky její přízni z otroka králem; založil prý i její první chrám (podle tradice v 7. století př. n. l.). Nejvýznamnější svatyni měla na pahorku Quirinálu (od konce 2. století př. n. l.), kde ji uctívali jako ochránkyni celého římského národa, a od Augustovy doby i osoby císaře. Známý chrám Fortuny Virilis u Palatinského mostu v Římě nese své označení neprávem; byl zasvěcen pravděpodobně bohu přístavů Portunuovi (je jednou z nejlépe zachovaných římských chrámových staveb z dob republiky, i když v rekonstrukci z pozdního císařství a nejnověji z roku 1925). Neobyčejně výstavnou svatyni měla Fortuna v Praeneste; dodnes se zachovaly její rozsáhlé pozůstatky. Po přenesení hlavního města římské říše do Konstantinopole dal císař Konstantin postavit kromě křesťanských chrámů i řadu pohanských; nejvíc z nich vynikal podle dobových zpráv právě chrám Fortuny.

Velká socha *Fortuny* stála v Římě na Kapitolu; při vykopávkách se našlo množství jejích napodobenin i dalších jejích soch v celém někdejší římském světě (např. roku 1962 v rumunské Konstanci *Fortuna Pontská* z 2.–3. století n. l.). Pokud jde ovšem o množství soch Fortuny, překonal minulé století snad celou antiku. Zmínky si však zasluhují jen proto, že po umělecké stránce nestojí většinou za zmínku.

FÓSFOROS

(2. pád *Fósfora*, také *Eósforos*) – syn bohyně ranních červánků Éós, známější pod latinským jménem Lucifer. – Viz heslo *Lucifer*.

FRIXOS

(2. pád *Frixa*, lat. *Phrixus*) – syn orchomenského krále Athamanta a bohyně oblaků Nefely.

Prožil se svou sestrou Helly neradostné mládí. Otec totiž opustil jejich matku Nefelu a vzal si za manželku dceru thébského krále Kadma Ínó, která obě děti nenáviděla. Aby se jich zbavila, vymyslela si složitý plán: dala usušit zrní připravené k setbě, takže se neurodilo a v zemi nastal hlad, pak přemluvila Athamanta, aby vyslal posly do delfské věštírny pro radu, co dělat proti neúrodě, a tyto posly podplatila, aby přinesli odpověď, že bohové si žádají obětovat Frixa. Athamás se po těžkém boji mezi otcovskou láskou a vladařskou povinností rozhodl požadovanou oběť při-

nést. Když pak přivedl Frixa k oltáři, bohyně Nefelē zasáhla. Poslala pro své děti velkého zlatého berana, který je vzal na záda a zmizel s nimi v oblacích.

Frixos se dostal na zlatém beranu až k ústí řeky Fásidy v daleké Kolchidě pod Kavkazem. Hellé však cestou spadla a utonula v moři, které pak dostalo její jméno (Helléspontos, dnešní Dardanely). Kolchidský král Aietés, syn boha slunce Hélie, se zázračně zachráněného Frixa ujal, a když dospěl, oženil ho se svou dcerou Chalkiopou. Zlatého berana, který ho přinesl, obětoval Aietés nejvyššímu bohu Diovi. Rouno, jež z něho stáhl, zavěsil na vysoký strom v posvátném háji boha války Area a dal ho hlídat strašnému a nikdy neusínajícímu drakovi. Tam zlaté rouno viselo tak dlouho, dokud se ho nezmocnil Athamantův potomek Iáson.

Únosem Frixa a Helly začíná rozsáhlý cyklus mýtů o Argonautech a jejich vůdci Iásonovi, který má několik verzí; jeho stručný obsah je v hesle

Frixos a Hellé. Pompejská nástěnná malba asi z roku 70 n. l. podle staršího řeckého vzoru (Národní muzeum v Neapoli)

Argonauté. Z antiky se zachovalo téměř dvacet vázových maleb, na nichž je *Frixos na beranu*, a to sám nebo s Hellou. Pocházejí většinou ze 6.–5. století př. n. l. a čtyři z nich jsou ve Státních muzeích v Berlíně, tři v Národním muzeu v Neapoli, dvě v Národním archeologickém muzeu v Athénách. V neapolském Národním muzeu jsou také pompejské nástěnné malby *Frixos na beranu* a *Frixos a Hellé* (obě asi z roku 70 n. l.).

FRONTIS

(2. pád *Frontida*, žen. *Frontidy*) – jméno několika mužských i ženských postav z řeckých pověstí a bájí.

Jmenoval se tak kormidelník spartského krále Meneláa, který šťastně přežil trojskou válku a na zpáteční cestě zahynul u mysu Súnia střelou boha Apollóna, tj. na mor. Jiný Frontis byl synem Frixu a jeho manželky Chalkiopy (o nichž se mluví v předchozím hesle). Uprchl se svými třemi bratry z Kolchidy a připojil se k výpravě Argonautů.

Z Homéra známe také Frontidu, manželku Trójana

Panthoa. Byla matkou mladého bojovníka Euforba, který smrtelně zranil Achilleova přítele Patrokla a vzápětí zahynul kopím spartského krále Meneláa.

FÚRIE

(lat. *Furiae*, sg. *Furia*) – latinské jméno Erínyí, bohyň pomsty a kletby. – Viz heslo *Erinye*.

FÝLEUS

(2. pád *Fýlea*, lat. *Phyleus*) – syn élidského krále Augeia, známého svým bohatstvím a špinavým chlévem.

Když Augeiás odmítal zaplatit Héraklovi slíbenou odměnu za vyčištění chléva, zvolili si ho za rozhodčího ve sporu. Právem dal za pravdu Héraklovi, ale Augeiás jeho rozhodnutí neuznal a v hněvu ho vyhnal. Podle jiné verze vystěhoval se Fýleus sám. Tak nebo onak, usadil se na ostrově Dúlíchiu a vládl tam šťastně až do smrti. Jeho syn Megés se zúčastnil trojské války s vojskem, které přivezl na čtyřiceti lodích, a vyznamenal se jako statečný bojovník.

FYLLIS

(2. pád *Fyllidy*, lat. *Phyllis*) – jméno dvou královských dcer z Thrákie, kterým přinesla láska smrt.

První z nich se vášnivě zamilovala do Akamanta, syna athénského krále Thésea, když táhl přes Thrákií do války proti Tróji. Druhá se zase zamilovala do Akamantova bratra Démofóonta, když se přes Thrákií vracel od Tróje. Oba bratři je nechali na sebe dlouho čekat: Akamanta zdržely mořské bouřky a Démofóonta neodkladné věci v Athénách. Ani jedna čekání nepřežila. První ze žalu zemřela, druhá spáchala sebevraždu.

Přílišná podobnost osudu těchto dvou princezen opravňuje k názoru, že původně tu šlo o jednu osobu a že pravděpodobně Akamantova Fyllis vznikla jen jako paralelní doplněk k Démofóontově. Zprávy o nich se zachovaly až od pozdních autorů, zejména z mytologické příručky z 1. století n. l. připisované Apollodórovi, a od Lúkiána z 2. století n. l.

G

GAIA

(2. pád *Gaie*, lat. *Tellus* nebo *Terra*) – bohyně země a sama Země, vzniklá po prvopočátečním Chaosu.

Byla matkou všeho, co na zemi žilo a rostlo. Nejdřív zrodila sama ze sebe hvězd-

naté nebe Úrana, pak vysoké hory, nakonec široké a hluboké moře Pontos. Když Úranos ovládl svět, stala se jeho manželkou a dala mu dvanáct potomků: byli to Titáni Ókeanos, Koios, Kríos, Hyperión, Íapetos, Kronos a Titánky Theia, Rheia, Mné-

mosyné, Foibé, Themis a Téthys. Potom mu porodila ještě tři jednooké obry Kyklópy (Bronta, Steropa a Arga) a tři padesátihlavé a storuké obry Hekatoncheiry (Kotta, Briarea a Gýa nebo Gýga).

Své potomky Gaia upřímně milovala; nikoli však Úra-

nos. Zejména obludné Hekatoncheiry nemohl ani vidět. Aby se jich zbavil, uvrhl je do nitra země a zakázal jim vycházet na světlo. Matka Gaia tím velice trpěla, a proto přemlouvala své syny Titány, aby Úrana potrestali a zbavili ho vlády. Odhodlal se k tomu teprve nejmladší Kronos, který pak lstí připravil Úrana o mužství a moc a vyhlásil se za nového vládce nad světem.

Z krve zmrzačeného Úrana zrodila Gaia nové pokolení obrů podobných Titánům, mocné Giganty. Když později zbavil Kronův syn Zeus svého otce vlády, vyzvala Giganty, aby se proti němu vzbouřili. Kromě rad do boje jim dala i kouzelnou bylinu, která je činila před zbraněmi bohů nezranitelnými. Zeus si však pozval na pomoc svého pozemského syna Hérakla, před jehož zbraní Gaia byla Giganty nechráněna. S jeho pomocí je pak i s jinými bohy po urputném boji přemohl a za trest je svrhl do věčné tmy Tartaru. Gaia se nato spojila s bohem Tartarem a zrodila strašného netvora Tyfóna se stovkou dračích hlav, aby Dia zahubil. Zeus ho však rovněž přemohl a srazil bleskem do Tartaru.

Podle některých bájí zrodila Gaia z krve zraněného Úrana i bohyně pomsty Erínye. Podle jiných se zrodily z jejího spojení s bohem věčné tmy Erebelem nebo Skotem (podle dalších, méně rozšířených, byly prý Erínye dcery bohyně noci Nykty). Gaia neměla však potomky jen s Úranem, Tartarem a Erebelem. Bohu moře a mořských hlubin Pontovi zrodila syny Nérea, Thaumanta a For-

kýna a kromě toho dcery Kéru a Eurybii.

Řecké představy o bohyni či matce země a jejích potomcích známe zejména z Homérovy *Íliady* a *Odyseie* a z Hésiodova *Zrození bohů*. Není pochyb, že už tyto nejstarší památky zachycují poměrně pozdní stadium jejich vývoje. Podle pozdějších názorů byla Gaia (Země) rodičkou, kterou oplodnil v podobě deště Úranos (Nebe). Podle dalších spočíval Úranos na Gai ve věčném oplodňujícím svazku, takže rodila potomky, kteří se nemohli dostat na svět. Dala proto svému nejmladšímu synovi (Kronovi) srp, kterým měl Úrana zbavit mužství, a tak ji osvobodit. V hellénistické době byla občas ztotožňována s bohyní plodnosti země Démétrou. Vždy v ní však spatřovali Řekové „pramatku všeho“, jak se o ní zpívá v jednom z *Homérských hymnů*.

Chrámy ke Gaině počtě Řekové nestavěli; jen výjimečně oltáře. Při zobrazování jí dávali podobu důstojně vyhlížející ženy. Podrobnosti o jejích potomcích, přinejmenším významnějších, jsou ve zvláštních heslech. Totéž platí o římské Telluře nebo Teře, která však s ní nebyla úplně totožná.

GALATEIA

(2. pád *Galateie*, lat. *Galatea*) – dcera mořského boha Nérea a jeho manželky Dóridy, milanka Faunova syna Ákida.

Svou krásou okouzila nejen půvabného Ákida, ale i nevzhledného jednookého

Kyklópa Polyféma. Když je jednou Polyfémos spatřil v přátelské rozmluvě před jeskyní na mořském břehu, neovládl svou žárlivost a hodil po nich obrovský balvan. Ákida zasáhl a na místě zabil, Galatei se však podařilo prchnout do mořských vln, které ji skryly.

Kromě této Galateie se vyskytují v antických prameňích i jiné. Vergilius tak nazývá nějakou venkovskou dívku a Horatius svoji milenkou. Toto jméno má u některých autorů i oživlá socha Kypřana Pygmalióna, o němž se mluví ve zvláštním hesle. Ve starších dobách měl mýtus o Galatei několik verzí; zmínka o Polyfémově lásce se vyskytuje poprvé až kolem roku 390 př. n. l. u Filoxéna z Kythéry. Definitivní podobu, ve které přešel do povědomí pozdějších generací, mu dal Ovidius v *Pro-měněch*.

Ze starověku se nezachovalo žádné výtvarné dílo s

Galateia. Mramorová socha Augusta Rodina z doby kolem roku 1900 (Rodinovo muzeum v Paříži)

Galateiou, (s jejím jménem se setkáváme jen v seznamu lodí athénské flotily). Tím víc jich vytvořili novodobí umělci, zejména v období baroka a rokoka. Dva z jejích obrazů jsou v Drážďanské galerii: *Galatea* od F. Albaniho (asi z roku 1650) a *Acis a Galatea* od Clauda Lorraina (z roku 1657). Raffaelův *Galatein triumf* z roku 1514 je v římské Ville Farnesina, Carracciův *Triumf Galatey* z počátku 17. století v Národní galerii v Londýně a o něco mladší obraz *Galatea a Polyfemus* od D. Fettiho v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni, Poussinův obraz *Acis a Galatea* z poloviny 17. století v Irské národní galerii v Dublinu. Ze soch patří na přední místo Rodinova *Galatea* z doby kolem roku 1900 (v jeho muzeu v Paříži). Motivy z tohoto příběhu jsou rovněž na monumentálním sousoší od A. L. M. Ottina v pařížské lucemburské zahradě.

Z početných hudebních zpracování uveďme jen opery *Acis a Galatea* od J. B. Lullyho (1686) a G. F. Händela (1718–1719); z dramatisací *Galateu* od I. Gunduliče z roku 1628.

GANYMÉDÉS

(2. pád *Ganyméda*, lat. *Ganymedes*) – syn dardanského krále Tróa a jeho manželky Kallirhoy, číšník bohů na Olympu.

Byl podle vkusu bohů i lidí nejkrásnější mladík na světě a nejvyššího boha Dia jeho krása tak uchvátila, že si ho unesl na Olymp. V nejstarších bájích se neříká jak; podle pozdějších ho prý z

Ganymédés s Diovým orlem. Mramorová socha Bertela Thorvaldsena z roku 1817 (Thorvaldsenovo muzeum v Kodani)

jeho příkazu unesl orl (resp. unesl si ho sám, když se předtím změnil v orla). Na Olympu se stal Ganymédés číšníkem bohů a jeho zvláštním úkolem bylo nalévat Diovi nektar, který zabezpečoval bohům nesmrtelnost a věčné mládí. Jako náhradu za Ganyméda dal Zeus Tróovi nejlepší koně pod sluncem. Tyto koně zdědil pak Tróův syn Ílos, zakladatel Tróje, a po něm král Láomedón. Později se pro ně dostal Láomedón do sporu s Héraklem; o tom však v příslušných heslech.

Ze starověkých vyobrazení Ganyméda je nejznámější Leócharova socha *Ganymédés unášený orlem* z poloviny 4. století př. n. l., jejíž římská kopie je ve Vatikánu; vedle ní stojí jiná kopie starší řecké sochy, *Ganymédés nalévající nektar*. Římská kopie *Ganyméda s orlem* je také v Dóžecím paláci v Benátkách a v petrohradské Ermitáži. Zachovalo se několik vyobra-

zení Ganyméda na vázách z 5.–4. století př. n. l. a jeho menších i větších sošek. Stářím a uměleckým provedením mezi nimi vyniká terakotová socha *Zeus unáší Ganyméda* z doby kolem roku 470 př. n. l., vytvořená pravděpodobně korinthským umělcem; má ještě zbytky původního zbarvení a složena je téměř ze stovek úlomků, nalézáných postupně od roku 1878 do roku 1938 (dnes v Archeologickém muzeu v Olympii). Zmínku si zasluhují také dvě mozaiky z počátku 3. století n. l., zobrazující *Únos Ganyméda*. Jedna z nich je na místě nálezu v Novém Pafu na Kypru, druhá v Archeologickém muzeu v Soluni.

Z děl novověkých malířů je třeba uvést na prvním místě Rembrandtův *Únos Ganyméda* z roku 1635 (dnes v Drážďanské galerii) a stejnojmenný obraz Rubensův (z let 1636–1637). Z dalších je to nepochybně Correggiův *Únos Ganyméda* z doby ko-

lem 1531, který byl kdysi v Obrazárně Pražského hradu (a dnes je v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), pak snad *Ganymédés* od G. F. Wattse (1850) a H. Maréese (1887). Ze soch je nejproslulejší *Ganymédés s Diovým orlem* od B. Thorvaldsena z roku 1817 (dnes v Thorvaldsenově muzeu v Kodani). U nás je známa zejména *Ganymédova fontána* od V. Tilgnera z roku 1888 před Národním divadlem v Bratislavě.

Báseň *Ganymédés* složil roku 1774 J. W. Goethe a roku 1906 J. Vrchlický; J. Karásek ze Lvovic napsal roku 1925 stejnojmenný román. – *Ganymédés* zůstal v Diově blízkosti dodnes; je jedním z měsíců planety Jupitera, ve kterou proměnili Dia astronomové (objevil ho roku 1610 Galileo Galilei).

GEMINI

(neskl.; dosl. „Blíženci“, „Dvojčata“) – latinský název Dioskúrů Kastora a Polydeuka. – Viz heslo *Dioskúrové*.

GÉNIUS

(2. pád *Génia*, lat. *Genius*) – strážný duch člověka.

Podle římských představ provázal *Génius* každého člověka od okamžiku jeho zplození (tj. už před narozením) po celý život až do smrti. Sdílel s ním všechny radosti i žalosti a bděl nad jeho osudem. Podle starší víry umíral *Génius* spolu s člověkem, podle pozdější žil i po jeho smrti a navštěvoval jeho hrob. *Géniovi* byl zasvě-

cen výroční den narození jeho chráněnce; při této příležitosti se mu věnovaly květiny a tolik pláštíků medu, kolik měl člověk let. Někdy Římané považovali *Génia* přímo za zástupce osobnosti člověka, zejména jeho tvůrčích schopností. Nejen každý člověk měl svého *Génia*; byli i *Géniové* jednotlivých míst, různých sdružení, vojenských jednotek atd. a byl *Génius* státu. Kult *Génia* měl až do císařské doby soukromý charakter, později nabyl veřejného významu zejména kult *Génia* zbožštěného panovníka.

Je třeba však říci, že v antickém Římě se rozuměl pod člověkem zpravidla muž, a to ke všemu osobně svobodný; to se odráželo i v kultu *Génia*. Ženy pokládaly za svou podobnou ochránkyni bohyni Junonu. Kult *Génia* se udržel do konce starověku a v přežitcích i po vítězství křesťanství. Rčení jako „*génius* místa“, „to je dílem jeho *génia*“ apod. ho ostatně připomínají dodnes.

Římský *Génius* se v mnohém podobá křesťanskému „andělu strážnému“ nebo staroegyptskému „duchovnímu dvojníku“ (kaovi), i když ho nelze bez dalšího s nimi ztotožnit. *Génie* lidí zobrazovali Římané v podobě mladíků se zahalenou hlavou a rohem hojnosti, *Génie* míst v podobě hadů pojídacích ovoce. Nejznámější jejich obraz pochází z domu Vettiů v Pompejích; jsou to tzv. *Géniové s Láry* z doby kolem roku 65 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Dobrá socha *Génia římského národa* asi ze stejné doby je ve sbírkách Národního muzea v Paquiermu.

GÉRYONÉS

(2. pád *Géryona*, lat. *Geryon*) – syn obra Chrysaora a Ókeanovny Kallirhoie, obdůlný obr se třemi těly.

Žil na ostrově Erythei uprostřed Ókeanu, kde vlastnil stáda dobytka, jež mu hlídal obr Eurytión a dvojhlavý

Héraklés bojuje s Geryonem. Exekiova černofigurová malba na amfore z let 540–530 př. n. l. (Louvre, Paříž)

pes Orthos. Po tomto dobytku zatoužil mykénský král Eurystheus a přikázal Héraklovi, který mu musel z rozkazu nejvyššího boha Dia sloužit, aby jej přivedl do Mykén. O splnění tohoto úkolu se dočteme v hesle *Héraklés*; tady jen tolik, že Géryonés při obraně svého majetku i s obrem Eurytiónem a psem Orthem zahynul.

Jak si Řekové tohoto trojtělého obra představovali, což jistě nebylo snadné, víme například z Exekiovy malby na amfoře *Héraklés v boji s Géryonem* z let 540–530 př. n. l. (dnes v pařížském Louvru), ze stejnojmenné Eufroniovy malby na váze asi z roku 550 př. n. l. (v Městském muzeu v Arezzu) a z dalších téměř sedmdesáti vázových maleb. Tento boj byl zobrazen i na jedné z metop Diova chrámu v Olympii a athénskému Théseia. Géryonův obraz se zachoval také na nástěnné malbě v etruské hrobce z doby kolem roku 210 př. n. l. v Tarquinii (Tomba dell'Orco). Z římských dob ho známe zejména z mozaik. Jedna z nejpozoruhodnějších, asi z konce 2. století n. l., je v Tuniském muzeu Bardo.

GIGANTI

(řec. i lat. *Gigantes*, sg. *Gigás*) – obluďní dlouhovaší obři, synové bohyně země Gaie zrození z kapek krve boha nebe Úrana.

Protože byli potomky starších bohů než byli olympští bohové, a navíc měli nesmírnou sílu, neuznávali vládu nejvyššího boha Dia, třebaže byla pro svět prospěšnější

Boj Gigantů s bohy. Vlevo Apollón a Athéna, vpravo Giganti ve zbroji těžkooděnců. Reliéf ze severního vlysu pokladnice Sifnu v Delfech z roku 525 př. n. l. (Archeologické muzeum v Delfech)

než dřívější Kronova. Bohyně země Gaia, která nemohla Diovi odpustit, že svrhl z trůnu jejího syna Krona, podnítila Giganty ke vzpouře. Nedali se dlouho přemlouvat, a když dostali od Gaie kouzelnou bylinu, která je měla chránit před zbraněmi bohů, povstali a z rodné Pallény (na poloostrově Chalkidice) zaútočili na Olymp. Rozpoutal se strašný boj a bohové se dostali do úzkých. Nejvyšší bůh Zeus se nato obrátil o pomoc k lidem a poslal bohyni Athénu, aby přivedla jeho pozemského syna Hérakla. Když se to Gaia dozvěděla, snažila se svým synům opatřit bylinu, která by je chránila i před zbraněmi lidí. Nenašla ji však, protože Zeus zakázal bohu slunce Héliovi (ba i bohyni měsíce Seléně) svítit a osobně všechny takové byliny vytrhal. Héraklův příchod osud Gigantů zpečetil; nevzdali se však a místo prosby o milost zvolili smrt v boji. První zahynul nejsilnější Gigant Alkyoneus; Héraklés ho zranil otráveným šípem a pak ho v zápase přehodil za hranice Pallény, protože věděl, že v rodné zemi byl Al-

kyoneus nesmrtelný. Héraklův úspěch dodal bohům odvahy. Héfaistos hodil na Giganta Klytia horu rozpáleného železa, Athéna na omráčeného Giganta Enkelda ostrov Sicílii, Poseidón srazil do moře Giganta Polybóta kusem země, který vytrhl z ostrova Kóu (tak vznikl ostrov Nisýros). Většinu ostatních Gigantů smetl z Olympu Zeus bleskem. Omráčené je pak všechny do jednoho pobil Héraklés.

Byla to radost z vítězství jasných olympských bohů nad zpátečnickými nestvůrami či obdiv k zoufalé odvaze vzbouřenců proti bohům, co inspirovalo starověké umělce k nesčetným *Gigantomachiím*, „Zápasům Gigantů s bohy“? Nebo spíš škodolibá hrdost, že bohové se museli v nejtěžší chvíli obrátit o pomoc k lidem? Tak nebo onak, *Gigantomachie* se stala jedním z nejoblíbenějších a nejčastějších námětů řeckých umělců. Na vázových malbách se zachovala na více než stovce exemplářů (ze 6.–5. století př. n. l.); z toho asi na čtyřiceti je *Héraklés v boji s Giganty*. Nej-

starší reliéf se *Zápasem Gigantů s bohy*, který dnes známe, pochází z vlysu pokladnice Sifnu v Delfech z roku 525 př. n. l. (dnes v tamějším muzeu). Výjevy z *Gigantomachie* jsou na metopách Parthenónu (dnes velmi poškozené) a také na vlysu Diova oltáře z Pergamu z let 180–160 př. n. l. (v Státních muzeích v Berlíně). Zachovala se i řada samostatných zobrazení Gigantů; mezi nejpozoruhodnější patří *Okřídlený Gigant* z etruské hrobky v Tarquiniích (asi z roku 80 př. n. l.) a zejména tři torza ze šesti soch *Gigantů* před Agrippovým ódeiem na athénské Agoře z doby kolem roku 150 n. l. (dvě z těchto torz představují Giganty jako kombinaci muže a ryby, třetí jako muže s hadím tělem, tj. „klasického Giganta“ podle původních řeckých představ).

Novověké obrazy a sochy Gigantů se najdou snad v každém druhém renesančním a barokním paláci. Za všechny uveďme jen sochařskou výzdobu *Schodiště Gigantů* od A. Rizzioho a P. Lombarda v Dóžecím paláci v Benátkách (z let 1490 až 1515) a obrovskou nástěnnou malbu *Pád Gigantů* od G. Romana v mantovském Palazzo del Te (z let 1532 až 1534). U nás je to zejména sochařská výzdoba vstupního schodiště na zámku v pražské Troji, představující *Pád Gigantů*, od J. a P. Heermanna (z let 1685–1703), dále stejnojmenný obraz L. Berniniho v Moravské galerii v Brně (z doby po roce 1650) a freska V. V. Reinera *Útok Gigantů na Olymp* v pražském Černínském paláci (z roku 1718). Nejznámější jsou

však *Giganti* od J. F. Platzera z let 1767–1768, nahrazení roku 1912 kopiemi od V. Vosmíka a A. Procházky, nad vstupní bránou do Pražského hradu. *Pád Gigantů* je i jedna z oper Ch. W. Glucka (1746).

GLAUKÉ

(2. pád *Glauky*, lat. *Glauce*) – dcera korintského krále Kreonta, který poskytl útočiště Iásonovi a jeho manželce Médei.

Ženám hrdinové obvykle imponují; není proto divu, že mladá Glauké se do slavného vůdce Argonautů, který byl navíc krásný muž, na první pohled zamilovala. Iásón toho využil a přemluvil ji, aby se za něho provdala. Víc než na ní záleželo mu však na tom, aby si jejím prostřednictvím zabezpečil následnictví na korintský trůn, když už přišel o trůn ve svém rodném městě Iólku. Jakmile dal král Kreón k jejich svatbě souhlas, Iásonova manželka Médea zasáhla. Poslala Glauce nádherné roucho, avšak napaštěné jedem, a drahý diadém, jenž jí pak sevřel hlavu jako měděná obruč. Tímto darem zahubila i Kreonta: když objal umírající dceru, jed z jejího roucha mu vnikl do těla a usmrtil ho.

V některých verzích mýtu o Argonautech a v jejich dramatických zpracováních se Glauké nazývá Kreúsa. V Korinthu zůstali však u jména Glauké; pozůstatky brány a fontány, nesoucí její jméno, se tam zachovaly dodnes. Její diadém přešel jako „měděná obruč“ do přísloví: svírá hlavu omezenců.

GLAUKOS

(2. pád *Glauka*, lat. *Glaucus*) – časté řecké jméno z mytologie i historie.

Nejznámější z jeho nositelů byl mořský bůh, syn boha moře Poseidóna. Byl považován za ochránce námořníků, rybářů a potápěčů a zdržoval se zejména v dnešním Středozemním moři. Od otce dostal všetecký dar; využíval ho kromě jiného k tomu, že přinášel rybářům zprávy o změnách počasí a výskytu ryb.

Jiný Glaukos, král v Korinthu, byl synem největšího chytráka z lidí Sisyfa a otcem hrdiny Bellerofonta. Rovněž Bellerontův vnuk, syn lycského krále Hippolocha, se jmenoval Glaukos. Zúčastnil se trojské války spolu s Diovyým synem Sarpédontem na straně Trójanů. Jako statečný bojovník se postavil proti jednomu z nejsilnějších achajských válečníků. Když před zkřížením zbraní poznal, že je to argejský král Diomédés, jehož děd byl přítelem jeho děda, dohodl se s ním, že nebudou proti sobě bojovat a v boji se budou vždy jeden druhému vyhýbat: vždyť je na trojské pláni dost Achajců i Trójanů, proti kterým mohou bez újmy na zděděném přátelství válčit. Na potvrzení vzájemné dohody si Glaukos s Diomédem vyměnil zbraně a dostal se tak do antických přísloví jako špatný obchodník. Za zlaté zbraně, jež měly hodnotu sta volů, dostal bronzové v hodnotě devíti volů.

Za nemytickou osobu považovali Řekové Glauka z Chiu, který prý žil v 7. století př. n. l. a vynášel lití železa.

Nevíme však ani o něm ani o jeho objevu nic určitého. V našem století jsme se dozvěděli, že odlévání železa znali asi o půl tisíciletí předtím maloasijské Chetitě, a není vyloučeno, že Řekové tuto znalost od nich převzali. Jinak o zbraních a nástrojích ze železa se mluví už v Homérově *Íliadě* i *Odysei*.

GORDIOS

(2. pád *Gordia*, lat. *Gordias*) – podle řeckých mýtů a bájí zakladatel a první král města Gordia ve Frygii.

Jedním ze symbolů jeho královské moci byl vůz, k jehož oji byl přivázán velmi složitě spletený uzel. Podle některých autorů měl však tento uzel na voze až jeho syn Mídás. Byl to proslulý „gordický uzel“, o němž pravila věštba, že kdo jej rozváže, stane se pánem Asie. Podařilo se to prý až Alexandru Makedonskému: rozřezal jej mečem.

Ohledně Gordiových předků není u antických autorů jednoty. Podle převládajícího tvrzení byl synem bohyně Kybely (podle jiných však jen prostých rolníků) a na královský trůn se dostal proto, že mu jednou spadl na vůz orel, čehož využil k tomu, aby tím dokázal svoji mimořádnou oblibu u bohů. Jeho syn a nástupce na gordijském trůně, král Mídás, je známý z bájí o tom, že čeho se dotkl, se změnilo ve zlato, a o tom, že měl oslí uši.

Město Gordion je dnes archeologicky dobře prozkoumáno a zdá se, že z jeho trosk vystupuje Gordios jako historická osoba. O skutečné

existenci jeho syna Mídy se dnes už nepochybuje. Podrobnosti k těmto překvapujícím objevům z posledních desetiletí jsou v hesle *Mídás*.

GORGOFONA

(2. pád *Gorgofony*, lat. *Gorgophona*) – dcera hrdiny Persea a jeho manželky Andromedy, manželka spartského krále Periéra.

Její jméno se v mýtech vyskytuje jednak kvůli jejím předkům, a zejména kvůli potomkům. Byla matkou pozdějších spartských králů Hippokoonta a Tyndarea, messénských králů Afarea a Leukippa a akarnanského krále Íkaria. Potomkové těchto jejích synů patří mezi významné hrdiny řeckých mýtů a o většině z nich se můžeme dočíst ve zvláštních heslech. Podle Pausania provdala se prý po Periérově smrti za jeho nástupce na spartském trůně Oibala.

GORGONY

(řec. i lat. *Gorgones*, sg. *Gorgó*) – dcery mořského boha Forkýna a jeho manželky Kéty.

Byly tři, jmenovaly se Sthenó, Euryalé a Medúsa, a co do ošklivosti zaujímaly ve světě mytických oblud čestné přední místo. Původně prý byly velice krásné, ale pro nezřízenou ješitnost je bohové proměnili v nestvůry, jež vypadaly jako kříženci ptáka a staré báby s rozšklebenou tvář, zploštělým nosem, zvřířecíma ušima a dlouhými tesáky; z hlavy jim vyrůstaly místo vlasů jedovaté zmiže. Vypadaly tak

Hlava Gorgony. Reliéf z počátku 6. století př. n. l. ze starého Athénina chrámu na Akropoli (Akropolské muzeum v Athénách)

strašidelně, že při pohledu na ně člověk zkameněl. Sthenó a Euryalé byly nesmrtelné, Medúsa smrtelná (zabil ji hrdina Perseus). Sestrami Gorgon byly hašteřivé stařeny Graie a jejich bratrem byl obludný drak Ládon, před kterým měl respekt i největší hrdina řeckých bájí Héraklés.

Nejznámější z Gorgon byla Medúsa; jejím obrazem si zdobili antičtí bohové a hrdinové štíty a pancíře, aby naháněli strach nepřátelům. Na vyobrazeních se setkáváme většinou jen s Medúsou, ale vázových maleb a reliéfů, kde jsou i její sestry, se zachovalo hodně. Nejpozoruhodnější z nich je snad malba na amfoře z Vulci *Dvě Gorgony pronásledují Persea* asi z let 510–500 př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně) a pravděpodobně ještě starší *Hlava Gorgony* na bronzovém kráteru z Trebeniště (v Národním muzeu v Bělehradě). Novověcí umělci na Medúsiny sestry nějak za-

pomněli. Platí to zejména o malířích, např. Caravaggiovi (1598), Rubensovi (1618), nověji i o Lévy-Dhurmerovi nebo V. Stříbrném. Také na Rodinově soše *Perseus a Gorgó* z počátku našeho století (v jeho muzeích v Paříži a Philadelphii) je zobrazena rovněž jen Medúsa.

GRÁCIE

(lat. *Gratae*, řec. *Charites*) – latinské jméno bohyň půvabu a krásy Charitek. – Viz heslo *Charitky*.

Tři Grácie. Sousoší Germaina Pillona z doby po roce 1560 (Louvre, Paříž)

GRAIE

(řec. *Graiai*, lat. *Graiae*) – dcery mořského boha Forkýna a jeho manželky Kéty.

Byly tři a jmenovaly se Pelrédó, Enýó a Deinó; žily na dalekém západě poblíž sídla bohyně noci Nykty. Na-

rodily se už staré a šedivé a měly dohromady jedno oko a jeden zub. Když jedna měla oko, musela druhé dvě vést, protože neviděly, a když jedna měla zub, druhé dvě nemohly jíst a hladověly. O toto oko a tento zub se neustále hádaly a ztrpčovaly si svůj beztak bezútěšný život. Jejich sestrami byly ohavné Gorgony a bratrem drak Ládon, který hlídal strom se zlatými jablky v zahradách Hesperoven.

Graie známe z několika řeckých vázových maleb z konce 6. a počátku 5. století př. n. l., jejichž námětem je *Perseova návštěva u Graií*. Dvě z nich jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách, jedna v Délském muzeu.

GRÁNÍKOS

(2. pád *Gránika*, lat. *Granicus*) – bůh stejnojmenné řeky v Mýsii, otec nymfy Alexirhoy, která měla s trojským králem Priamem syna Aisaka.

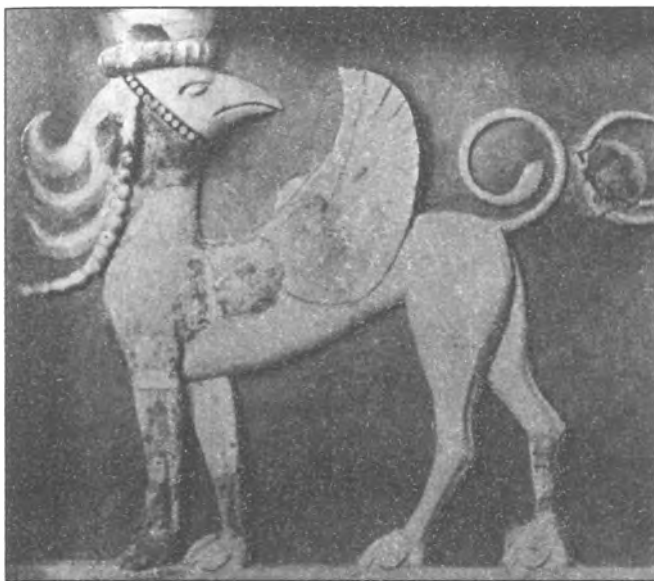
Řeka, jejímž bohem byl Gránikos, vešla do dějin. Na jaře roku 334 př. n. l. se u ní poprvé srazila vojska Alexandra Makedonského s Persšany a dosáhla rozhodujícího vítězství, jež otevřelo Alexandrovi cestu k ovládnutí celého dnešního Blízkého východu.

GRYP

(2. pád *Gryfa*; řec. *Grýps*, lat. *Gryphus*, česky též *Noh*) – mytická obluda, zpravidla kříženec lva a orla.

Do Řecka a odtud do Říma se dostali Gryfové z Východu, kde vznikli jako jedna z odrůd fantastických bytostí, jimiž vyplnily tamější národy svět svých představ. Nejstarší známe z Egypta, jsou to kombinace lvů nebo ptáků s člověkem a nejnámější z nich je sfinx. Z Mezopotámie známe křížence lvů nebo býků s člověkem, lvů s dravými ptáky, štírů s lidmi, různé draky atd. Jejich hlavními představiteli jsou sirušové („babylónští draci“) a cherubíni, okřídlení strážní býci s lidskou hlavou. Z Indie a Persie známe zejména kombinace lvů nebo býků s dravými ptáky. Jak a kdy se z těchto bytostí vyvinuli Gryfové, není jednoznačně zjištěno. Na řecké půdě se s nimi poprvé setkáváme na výtvarných památkách z předhistorické Kréty (ze 17.–16. století př. n. l.).

V literatuře se o Gryfech poprvé zmínil prý Hésiodos; zprávu o tom máme však jen od starověkého komentátora k jeho dílu. První doložená zmínka o nich pochází až od Hérodota, tj. z poloviny 5. století př. n. l. Píše, že jsou to obludy se lvími těly a s orlími křídly a drápy, které žijí na nejvzdálenějším severu Asie a střeží tam ložiska zlata před jednookými Arismapany. Aischylos je nazývá „Diovými psy s ptačími zobáky, kteří neštěkají“. Pozdější autoři se o nich dozvěděli víc. Byly prý silnější než všechna zvířata s výjimkou lvů a slonů, člověk se jich mohl zmocnit jen krátce po jejich vylíhnutí, žily v Indii nebo Baktrii. V Indii pronásledovaly zlatokopy, ale ne kvůli zlatu, nýbrž ze strachu o svá mláďata. V Baktrii

Gryf. Štukový reliéf z vlysu knósského paláce z doby kolem roku 1600 př. n. l. (Archeologické muzeum v Irakilu)

samy vyhrabávaly ze země zlato, dělaly si z něho hnízda a lidé z touhy po zlatu sbírali odpadky z těchto hnízd. Do přímého styku s hrdiny řeckých mýtů Gryfové nepřišli. Z bohů měl s nimi nějaké styky, dnes už nejasné, pouze Apollón.

Řecké básníky a spisovatele Gryfové příliš nezajímali; tím víc však výtvarné umělce. Využili jich k dekorativním účelům a zdobili jimi zbraně, zejména pancíře, a také sarkofágy a kandelábry. Několik jejich vyobrazení se zachovalo i na vázách a mincích (na mincích hlavně z Abdéry a z ostrova Teu). V římském umění se Gryfové značně rozšířili a je zajímavé, že se udrželi i v umění křesťanském, kde se stali symbolem vzkršení. Ve středověku se změnil v oblíbená heraldická zvířata.

GÝGÉS

(2. pád *Gýga*, lat. *Gyges*) – lýdský pastýř nebo voják, který se stal shodou neobyčejných okolností králem.

Jeho příběh známe z antiky ve třech značně rozdílných verzích. První je poněkud pohádková a zakládá se na několika zmínkách u Platóna a pak u Cicerona a Lúkiána, druhá je racionálnější a pochází od „otce dějepisu“ Hérodota, třetí je nejjednodušší a zaznamenal ji Filostratos. Kromě toho máme o Gýgovi i poměrně hodnověrné historické zprávy, které obsahují některé prvky pozdějších pověstí o jeho cestě ke královské moci a k úspěšné vládě.

První a nejrozšířenější verze Gýgova příběhu zdá se jakoby vymyšlená k ilustraci přísloví, že s poctivostí se nejdál dojde. Gýgés byl podle ní pastýřem ve službách

lýdského krále Kandauly a jeho život plynul v bezvýznamnosti, dokud nenašel pod vyvráceným dubem otvor do jeskyně, v níž byl ukryt velký bronzový kůň. Když si ho pohlížel, spatřil na jeho boku otevřená dvířka; sáhl dovnitř a nahnatal mrtvolu, která měla na ruce prsten. Pomyslel si, že pro živého je prsten užitečnější než pro mrtvého, a tak si jej vzal.

Na prstenu byl černý kámen s vyrytým okem. Nasadil si jej, trochu si s ním pohrál, pak se vrátil k ovčím a sehnal je do ohrady. K velikému překvapení slyšel, jak se jeho druhové diví, že mu jde stádo samo domů. Když si pak přisedl k ohni a náhodou prstenem otočil, pastýři žasli, že se u nich objevil jako spadlý z nebe. Pochopil, že v prstenu je nějaké kouzlo; když otočil kámen k dlani, stal se neviditelným, a když jej otočil zpět, všichni ho viděli.

Jako chytrý člověk nechal si ovšem toto tajemství pro sebe a rozhodl se ho využít. V té době mizely každou noc nejlepší kusy ze stáda; prohlásil tedy, že zloděje vypátrá. Neviditelný se ukryl do ohrady a zjistil, že dva mladí pastýři odvádějí ovce k překupníkovi. Dal každému pár pohlavků a přivedl ovce nazpět. Ráno pak svým druhům oznámil, že ovce kradl obrovský vlk, ale že ho přistihl a zahnal. Oba mladí pastýři mu to potvrdili. Ovce se přestaly ztrácet a o Gýgovi se začala šířit pověst, že je ohromný silák.

Pověst o Gýgově síle se dostala až ke králi Kandaulovi, a pozval ho k sobě. Cestou spatřil Gýgés oheň, u kterého sedělo několik mužů. Otočil prstenem a posadil

se k nim. Zjistil, že to jsou loupežníci a že chtějí příští noci přepadnout královský palác. Řekl to králi (jak se to dozvěděl, samozřejmě neprozradil), a král dal postavit zesílené strážě. Příštího dne, po odražení útoku loupežníků, jmenoval Gýga svým prvním služebníkem, čili jak my říkáme, ministrem.

Vysoká funkce a s ní spojená moc si vyžadují charakter; Gýgés ho měl. Nikdy svého kouzla nezneužil; neviditelný chodil po městě i po paláci, doslechl se mnoho věcí, kterých mohl využít ke svému prospěchu, ale králi přinášel zprávy jen o porušování zákonů, o spáchaných křivdách, o připravovaných a provedených podvodech. Pomáhal napravovat nepravosti, usvědčovat lháře a předcházet zlu. Nikdy nebylo v Lýdii lepší vlády, než když radil králi Gýgés.

Za svou poctivost měl být však Gýgés odměněn ještě vyšším postavením. Jedné noci měl divný sen. Zjevil se mu mrtvý, kterému vzal prsten, projevil uspokojení, jak kouzla používá, a vyzval ho, aby se odebral do královny ložnice. Gýgés ho poslechl, otočil prstenem a už ze dveří spatřil, jak si náčelník osobní strážě prohlíží ulomenou špičku meče, který právě vytáhl z královny hrudi. Hned na to zaslechl výkřiky a volání svého jména: náčelník ho obviňoval ze zavraždění krále. Gýgés se dal klidně předvést před královnu. „Byl-li král zabít mečem, meč prozradí i jeho vraha,“ řekl místo obhajoby. „Ať všichni muži z paláce složí před královnu své meče!“ Královna souhlasila, Gýgés prohlédl meče a jeden jí podal. Ukázal na ulomený

hrot a požádal ji, aby dala prohlédnout ránu. Byl v ní kus oceli, který se přesně hodil k ulomené špičce náčelníkovy meče. Po králově pohrbu a náčelníkově popravě se stal Gýgés královniným spoluvládce a po čase i jejím manželem.

Když se stal Gýgés lýdským králem, vládl moudře a spravedlivě a díky svému prstenu rozhodoval o všem se znalostí věci, což je předpokladem správného rozhodování. Protože tajemství zdroje svých informací nikdy neprozradil, pohřbili ho po smrti i s jeho prstenem. Jak se za těchto okolností lidé jeho příběh dozvěděli, nevíme. Víme však, že jeho hrob nikdy nikdo nenašel...

Podle Hérodota (z 5. století př. n. l.) bylo tomu s Gýgem a jeho kariérou úplně jinak. Za prvé nebyl pastýřem, ale příslušníkem osobní strážce krále Kandauly, a za druhé nebyl docela bezvýznamný, protože se zachovalo i jméno jeho otce (jmenoval se Daktylos). Král Kandaulos mu prý svěřoval k vyřizování i nejchoulostivější záležitosti a často se s ním bavil, mezi jiným o ženách, dokonce o své vlastní ženě. Gýgés sice souhlasil, že králova manželka je ze všech nejkrásnější, ale král mu namítal, že jen opakuje jeho slova, neboť její skutečnou krásu nedovede posoudit, protože ji ukrývají šaty. Slovo dalo slovo a král ho nakonec přiměl k tomu, aby se jednou na ni tajně podíval, když bude v ložnici bez šatů. Královna však na to přišla a dala Gýgovi na vybranou: buď za toto její zneuctění zaplatí životem on, anebo král. Když prosby nepomoh-

ly, rozhodl se pochopitelně pro druhou možnost. Zabil Kandaula dýkou, kterou mu sama podala, a podle jejího přání se s ní oženil a stal se lýdským králem.

Podle Filostrata (z 2.–3. století n. l.) měl prý Gýgés zázračný drahokam, který našel na hlavě nějakého indického hada. S jeho pomocí svedl královu manželku, a když se pak zbavil krále, vyženil s ní lýdský trůn.

Historický Gýgés byl králem v Lýdii a vládl asi v letech 654–629 př. n. l. Zmocnil se trůnu s pomocí manželky posledního krále, který odvozoval svůj původ od Héraklových potomků, a založil novou dynastii Mermnadů. S mýtem se do jisté míry shoduje i to, že prý měl na žele prsten s velkým drahokamem. Je o něm známo, že byl energickým a cílevědomým panovníkem, který přivedl Lýdii a její hlavní město Sardy k nebyvalému rozkvětu. Jeho říše zahrnovala téměř celou západní Malou Asii až po řeku Hálýs (dnešní Kyzyl-Írmak) a jeho dynastie se udržela u moci přes sto let. Posledním jeho potomkem na lýdském trůně byl král Kroisos, který přešel svým bohatstvím do přísloví a svým nesprávným výkladem věštby delfské Pýthie do učebnic dějepisu.

Gýgův příběh zaujal i několik novodobých autorů. Nejznámější je snad z dramatu F. Hebbela *Gýgés a jeho prsten* (1856). Zpracoval jej též Th. Gautier v novele *Král Kandaulos* (1844) a A. Gide ve stejnojmenném dramatu (1901). Operu *Kandaulos* složil roku 1920 A. Bruneau.

HÁDÉS

(2. pád *Háda*; řec. též *Plútón*, lat. *Pluto*) – syn Titána Krona a jeho manželky Rheie, bůh podsvětí.

Byl nejstarší z Kronových synů a se svými bratry Diem a Poseidónem tvořil trojici nejvyšších bohů řeckého panteonu. Když se narodil, byl jeho otec svrchovaným vládcem nad všemohírem; měl však strach, aby ho některé z jeho dětí nezbavilo vlády. Všechny je proto hned po narození pozřel a uvěznil ve svých útrokách. Žily tam však dále, neboť jako božské bytosti byly nesmrtelné. Tomuto osudu unikl jen jeho nejmladší syn Zeus, kterého matka tajně porodila a ukryla na Krétě. Když Zeus dospěl, stalo se, čeho se Kronos obával. Vzbouřil se proti němu, donutil ho, aby vrátil svým dětem svobodu, a vypověděl mu boj. Hádés se připojil k Diovi a spolu s bratrem Poseidónem a jinými spojenci mu pomohl Krona porazit a zbavit vlády. Po vítězství se bratři dohodli, že si Kronovo dědictví rozdělí losem. Zeus si zařídil, aby mu připadla vláda nad nebem a zemí, Poseidón dostal vládu nad mořem a Hádés se stal všemocným vládcem podsvětí říše.

Nelze říci, že Hádés si vybral nejlepší los, ale jeho chmurná a neúprosná povaze vláda nad podsvětím docela vyhovovala. Jeho říše byla hrozná, skrývala se v hlubinách země a nikdy do ní nepronikl paprsek slunečního světla. Tvořila ji bezútěšná rovina porostlá bledými kvě-

ty divokého asfodelu a protékalo jí pět řek, které tvořily zároveň její hranice: vše zmrazující Styx, řeka nářků Acherón, řeka zármutku Kókytos, ohnivá řeka Pyriflegthón a temná Léthé, jejíž vody dávaly zapomenout na všechno pozemské. Jak byla tato říše rozdělena, lidé přesně nevěděli, protože nikdo ze smrtelníků se z ní nedostal živý, aby mohl o tom vydat

svědectví. Několik málo hrdinů do ní sice sestoupilo a pak se vrátilo, ale žádný z nich si ji nemohl zas dokonale prohlédnout. Na západě byly prý Élysejské nivy, kde žili svůj věčný život duchové spravedlivých, někde v hlubinách byl Tartaros, kde si odpykávali věčné tresty hříšníci, a v ohrazené části této říše byl Erebos, kde měl Hádés svůj palác, z něž vládl s

Hádovo podsvětí království. Na trůně Hádés, vedle Persefona; pod nimi zleva doprava Sísyfos, Erínys, Hermés, Héraklés s Kerberem, Hekaté, Tantalos. Malba na jihoitalském volútovém kráteru z doby kolem roku 340 př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

Pluto unáší Proserpinu. Mramorové sousoší G. L. Berniniho z roku 1622 (Villa Borghese, Řím)

manželkou Persefonou podsvětním bohům a duchům mrtvých.

Duchové mrtvých se dostávali do Hádovy říše temnými propastmi. Jedna z nich byla v mysu Tainaru na samém jihu Peloponnésu, jiná v attickém Kolónu, další pod Etnou na Sicílii; podle Homéra byl vchod do podsvětí na nejzazším západě, kam už nedopadaly paprsky slunce. Vstupní bránu do podsvětí hlídal trojhlavý pes Kerberos. Příchozí ochotně vpouštěl, ven však nepustil nikoho. Z brány vedla cesta k vodám Acherontu, přes které převážel mrtvé nevlídný stařec Charón. Převážel samozřejmě jen do podsvětí, zpátky z podsvětí nikoli, a za tuto službu mu museli mrtví zaplatit. Z Charónovy bárky putoval pak každý před Hádův trůn, u nějž seděli soudcové zemřelých,

Diovi synové Mínós, Rhadamanthys a Aiaikos. Jen málokdo se dostal do Élysia, aby tam žil blaženým životem. Provinilci dostali trest podle viny, a kdo nebyl dobrý ani zlý (anebo byl dobrý i zlý), musel se odebrat na asfodelovou louku, kde se pak potuloval bez radosti a žalu v podobě stínu. Takových lidí bylo prý nejvíc a patřili mezi ně často i největší hrdinové. (Dokonce Achilleus; jaký tam měl život, víme z jeho postesknutí u Homéra: „Chtěl bych spíš jako nádeník pracovat na poli u muže s majetkem malým, kde není hojnosti jídla, nežli tu v Hádově říši být vládcem nad stíny všech těch zemřelých lidí!“)

Podsvětních bohů, kterým vládl Hádés, bylo sice méně než nebeských nebo mořských, ale lidem naháněli tím větší hrůzu a děs. Patřil mezi ně především bůh smrti Thanatos v černém plášti a s černými mrazivými křídly, který uřezával umírajícím vlasy a uchvacoval jim duši. Patřily mezi ně chmurné bohyně Kéry, které hubily muže na bojištích a vysávaly jim krev, dále příšerná Empúsa, která přepadala a vraždila lidi na křižovatkách, strašná Lamia, která zabíjela děti matkám ve spánku, trojtělá a trojhlavá Hekaté, která vládla nad příšerami, bůh omamného spánku Hypnos, jemuž nemohli odolát lidé ani bohové. Obávané byly Erínye, neúprosné bohyně kletby a pomsty, které vysílala na svět Hádova manželka Persefona.

Lidé Hádovu říši nenáviděli; kdo do ní sestoupil, musel se vzdát všech nadějí. Z hrdinů, kteří se dostali až před Hádův trůn a pak se

vrátili, byl nejslavnější Héraklés. Přivedl odtamtud Kerbera, protože mu to nařídil mykénský král Eurystheus, jemuž musel podle Diova rozhodnutí sloužit. Dostal se tam i hudebník a pěvec Orfeus, aby si vyprosil od Háda svou mladou manželku Eurydiku, dále Sísyfos, který odtamtud unikl na krátkou dobu Istí, a potom Théseus, kterého odtud vysvobodil Héraklés. Na práh podsvětí se dostal za své bludné pouti z dobyté Tróje do vlasti také král Odysseus. Viděl tam Sísyfa, který valil do kopce obrovský balvan, Tantalů, jak se trápil hladem a žízní, Titya, jemuž dva supové klovali játra. Setkal se tam i s mnoha mrtvými hrdiny, mezi nimi s Achilleem, který mu, jak známo, výstižně vylíčil neblahý osud zemřelých v Hádově říši. Podle Vergilia sestoupil do podsvětí také Aeneas.

Hádés své sídlo zpravidla neopouštěl. Kdysi za svobody na se vypravil na svět, aby unesl Diovu a Démétrinu dceru Persefonu a vzal si ji za manželku; někdy také odcházel do rady bohů na Olymp. Bohové ho neměli příliš v lásce a on jim to oplácel stejným. Do věcí mezi nebem a zemí se celkem nepletl. Ani do lidských osudů téměř nezasahoval. Dobře přece věděl, že „každý musí dřívě či později vejít do Hádova domu, jak jednou se zrodil na svět“.

Hádés patřil mezi nejstarší řecké bohy; s jeho jménem se setkáváme už na tabulkách v lineárním písmu „B“ ze 14.–13. století př. n. l., nalezených v Pylu. Představy o něm se od dob Homéro-

vých po dlouhá staletí téměř neměnily. Řekové ho navíc také uctívali i jako dárce bohatství, jež pocházelo z hlubin země (zejména z hornictví, později ze zemědělství; v této funkci ho nazývali Plútón). Teprve v pozdějších dobách, snad vlivem eleusínského kultu, pozbyl trochu ze své chmurnosti a neoblomnosti. Ačkoli byl neúprosný, lidé mu stavěli svatyně a chrámy. Nejznámější z nich byl v Elidě (otevíral se jen jednou do roka a kromě jeho kněze nesměl do něj nikdo vstoupit) a pak v Eleusíně před jeskyní, kudy prý unesl Persefону do podsvětí. Kdo však chtěl Háda vzývat, měl to jednoduché; stačilo, aby poklekl a zabušil rukama do země. Z obětních zvířat měl nejraději černé ovce. Když je však obětuji zabíjel, musel odvrátit tvář a dívat se jinam. Ze stromů mu zasvětili Řekové cypřiš a z květin narcis.

Antičtí umělci zobrazovali Háda podobně jako jeho bratra Dia. Dávali mu však zachmuřenější tvář a rozčuchané vlasy. Nejznámější jeho sochy, římské kopie řeckých originálů asi ze 4.–3. století př. n. l., mají jména sbírek, v nichž jsou (nebo byly) umístěny: *Hádés Vatikánský*, *Pluto Borgheský*, *Pluto Uffizijský*, *Pluto Parmský*. Známe ho i z několika reliéfů, a to počínaje terakotovým *Hádem a Persefónou* z první poloviny 5. století př. n. l. z Lokri (dnes v muzeu v Reggio di Calabria) a konče *Únosem Persefóny* na římských sarkofázích z konce 3. století n. l. (v různých muzeích, zejména italských). Se svým palácem, manželkou a téměř všemi služebníky je

zobrazen na několika vázách, z nichž nejznámější, *Hádovo podsvětí království*, pochází z doby kolem roku 340 př. n. l. a je dnes v Národním muzeu v Neapoli.

Novověké umělce Hádés sám o sobě příliš nepřitahoval: mnohokrát ho však zobrazili, jak uvádíme na jiném místě, při *Únosu Persefóny* (z malířů kromě jiných Dürer, Rembrandt a Rubens, ze sochařů Bernini, Girardon a Boizot). Tak se stal i netitulním hrdinou četných básní (Goethových, Schillerových, Puškinových) a hudebních děl (Monteverdiho, Saint-Saënsa a Stravinského).

HAIMÓN

(2. pád *Haimona*, lat. *Haemon*) – syn thébského krále Kreonta a jeho manželky Eurydiky.

Byl zasnouben s Antigónou, dcerou vypovězeného thébského krále Oidipa, která přes Kreontův zákaz pohřbila tělo svého bratra Polyneika, padlého ve válce „sedmi proti Thébám“. Když chtěl Kreón potrestat Antigónu za tento čin smrti, Haimón se postavil na její obranu. Dokazoval otcí, že Antigóna jednala v souladu s vyššími zákony, než jsou zákony krále, a že thébský lid s její poslední službou bratrovi souhlasí. Kreón se však nedal obměkčit. Nejdřív chtěl dát Antigónu přímo před Haimonovým očima popravit, pak ji dal zaživa zazdít do rodinné hrobky. Marně Haimón varoval otce, že Antigónina smrt bude příčinou další smrti, Kreón svůj rozkaz neodvolal. Teprve později, ze strachu před pomstou bohů oznáme-

nou zlověstnými znameními, se rozhodl vrátit Antigóně svobodu. Bylo však už pozdě: Antigóna se mezitím v hrobce oběsila a Haimón se ze žalu nad její smrtí probodl mečem.

Haimonova postava, mnohokrát zpracovaná v antické i moderní literatuře, pochází ze starých thébských mýtů. Na scénu ji poprvé uvedl kolem roku 442 př. n. l. Sofoklés ve své velkolepé tragédii *Antigóna*.

HARMONIA

(2. pád *Harmonie*) – dcera boha války Area a bohyně Afrodity, manželka prvního thébského krále Kadma.

Měla slavnou svatbu, a to za účasti všech olympských bohů. Dlouho též žila v šťastném manželství. Osud jí však nedopřál těšit se ze štěstí svých dětí, ani důstojně umřít. – Podrobnosti o tom, jakož i o uměleckých dílech, jež se k ní váží, jsou v hesle *Kadmos*.

HARPOKRATÉS

(2. pád *Harpokrata*, lat. *Harpocrates*) – podle Řeků a Římanů egyptský bůh mlčení, jehož jménem se označovali málomluvní lidé.

V staroegyptském náboženství takový bůh neexistoval; domněnka o jeho existenci vznikla až v hellénistickém Řecku a Římě, a to nesprávným výkladem soch egyptské bohyně Ésety (Isidy), na nichž byl zobrazován také její syn Hor (Horus) jako malý chlapec s prstem na ústech nebo v ústech. Protože v kni-

hách se nic neudrhuje tak houževnatě jako omyl, setkáváme se v nich s Harpokratem jako „egyptským bohem mlčení“ dodnes.

Všelijak tedy vznikali bohové, dokonce i z nedorozumění. Hellénistické sochy tohoto boha jsou v antických sbírkách většinou označovány jako *Harpokratés*; v egyptologických sbírkách (často těchto muzeí) pak správně jako *Dítě Hor* nebo *Malý Horus*. Zachovalo se jich velké množství, většinou v miniaturním provedení.

HARPYJE

(řec. *Harpyiai*, lat. *Harpyiae*) – dcery mořského boha Thaumanta a Ókeanovny Élektry; ohavné ženy s ptačími křídly.

Podle Homéra jich bylo několik, výslovně uvádí však jen Podargu („Rychlonohou“). Podle Hésioda byly dvě, Alléktó („Bouřlivá“) a Ókypeté („Rychloletá“). – Vergilius se zmiňuje ještě o Harpyji Celaeno (Kelainó „Temnomraká“) a podotýká, že „větších příšer už není, ani horší morové rány, která se z hněvu bohů zrodila v styžských vo-

dách“. Jakoby na důkaz, že sourozenci si bývají někdy velmi nepodobní, měly krásnou sestru: bohyni duhy a poselkyni bohů Íridu.

Původně byly Harpyje bohyněmi prudkého větru a zaměstnávaly se hlavně tím, že odnášely duše zemřelých do podsvětí. Do života bohů a hrdinů zasahovaly celkem zřídka; nejvýznamnější úloha jim připadla v báji o thráckém králi a věštci Fíneovi. Bohové je pověřili, aby ho potrestaly za zločin, kterého se dopustil proti synům z prvního manželství, věčným hladem. Kdykoli tedy Fíneus zasedl za stůl, okamžitě přiletěly, snědly mu jídlo, a co nestačily sníst, pošpinily výkaly. Trápily ho tak dlouho, dokud tomu neučinili konec hrdinové Kalais a Zétés, kteří připluli do Thrákie s Argonauty. Tito dva mladí muži, kteří dostali od svého otce Borea křídla, si na Harpyje počkali ve vzduchu, a jakmile se objevily, v divokém letu je zahnali až k Strofadským ostrovům (v Iónském moři). Byli by je i zahubili, ale bohyně Íris je v poslední chvíli zastavila a slíbila jim, že bohové už napříště Harpyjím nedovolí, aby Fínea obtěžovaly.

Jak si Řekové Harpyje představovali, víme zejména z vyobrazení na náhrobních stélách a na vázových malbách. Velký počet těchto stél ze 4. až 1. století př. n. l. se našel (nebo se dosud nachází) na starověkém athénském hřbitově v Kerameiku. Monumentální *Náhrobek s Harpyjemi* pochází z maloasijského Xanthu (z doby kolem roku 500 př. n. l.) a je dnes v Britském muzeu v Londýně. Vázové malby zobrazující *Harpyje pronásledované Boreovci* jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách (asi z konce 6. století př. n. l.) a v římské Ville Giulia (asi z počátku 5. století př. n. l.).

Protože Harpyje nikdo nezahubil, přežily zánik světa antických mýtů. Dodnes se jejich jménem nazývají odporné a hašteřivé ženy, a kromě nich jihoameričtí draví ptáci, které zoologové zařazují do rodu *Thrasaëtus*.

HÉBÉ

(2. pád *Héby*, lat. *Hebe*) – bohyně věčné mladosti a číšnice olympských bohů.

Podle Homéra byla dcerou nejvyššího boha Dia a jeho manželky Héry, podle některých pozdějších (zejména římských) autorů ji zrodila Héra sama ze sebe podobně jako Zeus Athénu. Na Olympu měla významnou funkci: nalévala bohům nektar. Provádala se poměrně pozdě, zato však za největšího hrdinu řeckých mýtů Hérakla.

Podoba Héby se zachovala na četných vázových malbách; povětšinou je tam ve společnosti bohů nebo Hérakla.

Harpyje. Červenofigurová malba na attické konvici z konce 6. století př. n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

Hébē. Socha Antonia Canovy z doby kolem roku 1800 (Galerie Dahlem, Berlín)

kla. Pocházejí hlavně z 5. století př. n. l. a jsou v různých sbírkách, kromě řeckých zejména v italských a amerických. Je možné, že ji zobrazovala též socha, jejíž velké torzo, pravděpodobně z Areova chrámu na Agoře z doby kolem roku 440 př. n. l., je v Národním archeologickém muzeu v Athénách.

Novodobé umělce musela ovšem bohyně věčné mladosti rovněž přitahovat. Nejznámější z jejích soch vytvořil A. Pajou, dvorní sochař Ludvíka XV. a XVI., který jí dal hlavu Mme du Barry, po něm A. Canova v letech 1800 až 1801 (dnes v berlínském Dahlemu a petrohradské Ermitáži) a B. Thorvaldsen v letech 1806 a 1837 (dnes obě v jeho muzeu v Kodani). Obraz *Únos Héby* od G. C. Lotta z druhé poloviny 17. století je v Zámecké galerii

na Mělníku, obraz *Héby* od K. Agricoly v Moravské galerii v Brně. Orchestrální suite *Slavnosti Héby* složil J. Ph. Rameau; operu *Herkulova a Hebina svatba* roku 1747 Ch. W. Gluck.

HÉFAISTOS

(2. pád *Héfaista*; lat. *Vulcanus*, počesť. *Vulkán*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho manželky Héry, bůh ohně a kovářství, zbrojář bohů.

Narodil se chromý a Héra ho proto svrhla z Olympu. Sletěl až do Ókeanu, ale nic se mu nestalo, protože se ho ujaly mořské bohyně Eurytomé a Thetis. V jejich podmořské jeskyni pak vyrostl a vyučil se kovářskému řemeslu. Když už byl mistrem svého oboru, zhotovil krásný zlatý trůn a poslal ho své matce. Byl to však spíš dárek z pomsty než z lásky, protože jakmile na něj Héra usedla, vymrštila se z něj pouta,

která jí nedovolila vstát. Nikdo z bohů ji nedokázal osvobodit; nejdřív se na Héfaista všichni hrozně zlobili, pak jim však nezbylo nic jiného než pro něho poslat. Jenže Héfaistos po návratu na Olymp netoužil a dal to také poslu bohů Hermovi jednoznačně najevo. Bohové se proto museli uchýlit ke lsti: poslali za ním boha vína Dionýsa, který ho opil a potom na oslu přivedl na Olymp. Rozjařený Héfaistos zapomněl na dávnou křivdu, osvobodil svou matku a rozhodl se trvale zůstat v sídle bohů. Ba rozhodl se tam i oženit a rodiče ho odškodnili za jeho tělesnou vadu nejkrásnější manželkou. Podle jedné verze provdali za něho půvabnou bohyni Charitu, podle druhé Charitku Aglaiu a podle třetí, nejrozšířenější, bohyni lásky a krásy Afroditu.

Héfaistův příchod na Olymp měl dalekosáhlé následky: celý jej přebudoval.

Héfaistův návrat na Olymp. Červenofigurová malba na attickém kráteru z let 440–430 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

Héfaistos vyrábí zbroj pro Thetidina syna Achillea. Nástěnná malba Giulia Romana z let 1532–1537 (Palazzo del Te, Mantova)

Jak do těch dob olympští bohové bydleli, není známo. Teprve ze zpráv o Héfaistových činech jsme se dozvěděli, že jim postavil nádherné paláce ze zlata, stříbra a bronzu. Na sebe samozřejmě také nezapomněl. Zřídil si ve svém paláci i dílnu, protože se řemesla nechtěl vzdát ani na Olympu, a dokonale si ji zařídil. Homér se například s obdivem zmiňuje o jeho kovářských měších, které dmýchaly automaticky a přejímaly pracovní povely přímo z jeho mozku. Přesto však nezanedbával ani fyzickou práci a často ho bylo vidět zpoteného a unaveného, čímž se odlišoval od všech ostatních bohů.

Je pochopitelné, že jako všestranný umělec byl Héfaistos mezi bohy velice oblíben. Přitom ho ale nebrali příliš vážně, dělali si posměšky z jeho kulhání (a někdy to nebyly ani posměšky, ale známý homérský „smích bohů“, například když se jim jednou snažil místo bohyně

Héby posluhovat u stolu). Jeho manželka Afrodíta ho zcela nestoudně klamala s bohem války Areem. S porozuměním se k němu chovala jedině Héra; zřejmě z lítosti, že mu kdysi ublížila. V částých sporech s Diem stál proto vždy na její straně a někdy se mu to nevyplatilo. Při jedné takové hádce ho Zeus doslovně vyhodil z Olympu. Letěl obrovským obloukem celý den, až dopadl na ostrov Lémnos. Tamější obyvatelé byli k němu vlídní, a tak si je i Lémnos oblíbil; v sopce Moschylu si pak zřídil dílnu. Když přešel z řeckého panteonu do římského (pod jménem Vulcanus), zařídil si další dílnu na Sicílii pod horou Etnou a navíc na nedalekých Liparských ostrovech. Byl to zřejmě podnik většího rozsahu, protože si tam musel přibrat za pomocníky několik obrovských Kyklópů.

Do života mytických hrdinů Héfaistos příliš nezasahoval. Omezoval se na výrobu zbraní a jako pravý zbrojař je dával oběma stranám. Na přání bohyně Thetidy vyrobil například skvělou zbroj pro jejího syna Achillea, ale na žádost bohyně Éós vyrobil stejnou zbroj i pro Achilleova soupeře Memnona. Do válek se rovněž nevměšoval, s jedinou výjimkou: za bitvy na trojské pláni zkontroloval na přání bohyně Héry svým ohněm řeku Xanthos, jejíž bůh chtěl jejími vlnami zahubit Achillea. Tím víc však chránil své ctitele a druhy od cechu na zemi, zejména kováře a řemeslníky pracující s ohněm. Lidé mu měli být za co vděční: s pomocí Athény je naučil, aspoň podle *Homérských hymnů*, řemeslům a uměním, takže už nemuseli

žít jako zvěř v lesích a jeskyních, ale ve výstavných domech a městech, kde „snadno a pokojně tráví svůj život po celý běžící rok“.

K Héfaistově počtě konali Řekové okázalé slavnosti. V Athénách byly dvojího druhu: héfaisteie a chalkeie. První se slavily zpočátku každý rok, později (od roku 329 př. n. l.) každý čtvrtý rok v polovině listopadu; druhé se konaly každoročně a zúčastňovali se jich zejména kováři. V Athénách mu zasvětili chrám v dórskému slohu, který postavili v letech 450–440 př. n. l. a později vyzdobili kultovní sochou od Alkamena. Stojí dodnes nad troskami Agory a je to nejlépe zachovaný řecký chrám vůbec. (Nesprávně se nazývá Théseion, protože na jeho sochách jsou zobrazeny Théseovy činy. Teprve nový topografický výzkum Athén ukázal, že původně, před přeměnou v chrám svatého Jiří v 5. století n. l., byl zasvěcen Héfaistovi.)

Héfaista známe z celé řady vyobrazení na vázových malbách a reliéfech. Jeho antických soch se naproti tomu zachovalo poměrně málo. Z vázových maleb jsou snad nejznámější *Héfaistův návrat na Olymp* z doby kolem roku 440 př. n. l. v mnichovském Antikváriu a *Héfaistos s Dionýsem a Mainadami* z doby kolem roku 450 př. n. l. (v pařížském Louvru), z reliéfů *Vulkánova dílna* asi z 1. století př. n. l. (v Kapitolském muzeu v Římě), ze soch snad malý bronzový *Héfaistos s kovářským náradím* (v Státních muzeích v Berlíně). Z maloasijského Řeka pochází také množství mincí s jeho

obrazem, což svědčí o tamějším rozšíření jeho kultu.

Z četných děl novověkých umělců si připomeňme jen nejvýznamnější. Z obrazů k nim patří *Vulkánova dílna* od M. van Heemskercka z doby kolem roku 1536 (v Národní galerii v Praze) a stejnojmenný Tintoretův obraz z doby po roku 1577 (v Dóžecím paláci v Benátkách), *Héfaistos vyrábějící zbroj pro Achillea* od G. Romana z let 1532–1534 (v mantovském Palazzo del Te), *Venuše ve Vulkánově dílně* od P. P. Rubense a A. van Dycka (oba z let 1630–1632), *Vulkánova kovářská dílna* od D. Velázqueze z roku 1630 (v madridském Pradu), *Venuše a Mars překvapení Vulkánem* od F. Bouchera z roku 1754 (ve Wallaceově sbírce v Londýně), *Vulkán* od H. Daumiera z roku 1835 (v Národní galerii v Praze) a jistě i *Afroditu a Arés polapení Héfaistem* od A. Procházky. Ze soch uveďme pouze *Vulkána* od M. Brauna z doby kolem roku 1715 (ve sbírkách Národní galerie v Praze) a mramorového *Vulkána* B. Thorvaldsena z roku 1838 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani).

Římský Vulcanus byl s Héfaistem téměř totožný. Římané však víc zdůrazňovali jeho původní starolatinický charakter boha ničivé síly.

HEKABA

(2. pád *Hekaby*; řec. *Hekabé*, lat. *Hecuba*) – dcera fryžského krále Dymanta, manželka posledního trojského krále Priama.

Byla vznešená a ušlechtilá, jak se na královnu sluší, a se

svým manželem měla devatenáct synů. Nejstarší z nich, Hektór, byl do své hrdinské smrti vrchním velitelem trojských vojsk ve válce s Achajci. Z ostatních jsou známi zejména Hektorův nástupce Déifobos, věstec Helenos a zejména Paris, který unesl spartskému králi Meneláovi manželku Helenu a dal tak příčinu k válce, jež skončila zničením Tróje. Z jejích dcer měla v mýtech nejvýznamnější úlohu Kassandra, slavná věštkyně.

Osud byl k Hekabě krutější, než si zasluhovala. Přezila všechny své syny, kteří přišli o život za trojské války, a před očima jí zabil Achilleův syn Neoptolemos manželka. Po pádu Tróje připadla jako kořist ithackému králi Odysseovi, ale brzy zemřela.

V Homérově *Íliadě* je Hekaba (na rozdíl od některých pozdních děl) vzorem důstojné ženy a milující matky, jejíž jedinou obranou proti nešťastnému osudu jsou oběti bohům a prosby. Její postava, z výtvarných památek méně známá, žije ve všech literárních dílech, jež se zabývají trojskou válkou. Samostatnou tragédií o ní složil Eurípides (*Hekabé*, krátce před rokem 423 př. n. l.). Je jednou ze sedmnácti jeho her (z celkového počtu 90), jež se zachovaly.

HEKALÉ

(2. pád *Hekaly*, lat. *Hecale*) – chudá stařenka, která poskytl athénskému hrdinovi Théseovi přístřeší a večeři, když ho za výpravy proti krétskému býku zastihl u její chýše liják. Když se jí pak

Théseus přišel odměnit, našel ji už mrtvou. Na její počest vyhlásil pak svátek a slavnostní hry.

Příběh o Hekale patří mezi málo antických pověstí, jejichž hrdiny jsou prostí lidé. Známe jej ze zlomku epylia od alexandrijského básníka Kallimacha (z pol. 3. století př. n. l.).

HEKATÉ

(2. pád *Hekaty*, lat. *Hecate*) – podsvětní bohyně se třemi hlavami a s třemi těly, vládly nad příšerami a kouzly.

Podle Hésioda byla dcerou Titána Persa a jeho manželky Asterie. Nejvyšší bůh Zeus ji obdařil velikou mocí, neboť při vzpouře Gigantů stála na jeho straně. Tuto moc směla uplatňovat na nebi, na zemi i v podsvětí. Projevovala se proto ve třech osobách: na nebi jako bohyně měsíce, na zemi jako bohyně porodu a mládeže, v podsvětí jako vládce tajemných sil. Vzhledem k těmto funkcím splývala občas s bohyněmi Selénou, Artemidou a Kybelou (někdy též s Persefonou). Prošla mnoha proměnami, jejichž průběh není jednoznačně vysvětlen. Z původně vznešené a moudré bohyně se stala ochránkyní a učitelkou čarodějnic, z nebes se dostala do podsvětí a z ochranné bohyně mladých lidí (a lidské společnosti vůbec) se změnila ve vládce příšer a přízraků. Věřilo se o ní, že vysílá na lidi různé obludy, zejména hroznou jednohrou Empúsu, a že za temných nocí sama přichází na svět, kde se potuluje se smečkou

Hekaté. Římský mramorový reliéf asi z 1. století n. l. podle řeckého vzoru z klasické doby (Národní muzeum v Praze)

podsvětních psů a strašidel po cestách a hřbitovech.

Lidé se před Hekatou chránili symbolickými soškami v podobě sloupů, které stavěli ve svých obydlích, před branami měst a na křižovatkách. Obětovali jí psy, med a černé ovce. Posledního dne v měsíci pokládali před její sošky jídlo, které si pak sbírali chudí (tzv. Hekatiny hostiny).

S Hekatou se setkáváme už v seznamu nejstarších řeckých bohů (u Homéra však ještě ne). Její kult se rozšířil hlavně v Attice a Argu, pak i v ostatním řeckém a římském světě. V pozdních dobách byl spojován s různými tajemnými obřady. Původně ji Řekové zobrazovali jako důstojnou ženu s pochodní a pouze s jedním tělem; tak ji známe zejména z četných vázových maleb. První ji prý zpodobnil se třemi těly Feidiův žák Alkamenés v druhé polovině 5. století př. n. l. Ta-

to socha, postavená u chrámu Athény Níké na Akropoli, se pak stala vzorem pro ostatní.

Vyobrazení Hekaty se zachovalo z antiky velmi mnoho, zejména z římských dob. Největší její sochy, téměř v životní velikosti, jsou v muzeích ve Vatikáně a v městě Rhodu; menší *Hekaté z Epidauru* je v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Z reliéfů je nejznámější tzv. *Hekaté s Artemidou* z východního vlysu Diova chrámu v Pergamu (z let 180–160 př. n. l., dnes v berlínských Státních muzeích). S jejími drobnými soškami se můžeme setkat téměř ve všech antických sbírkách; jeden její římský reliéf asi z 1. století n. l. je i v Národním muzeu v Praze. Nedávno vzbudil pozornost nález tří jejích soch a dvou reliéfů z 1.–2. století n. l. v rumunské Konstanci (dnes v tamějším archeologickém muzeu).

HEKATONCHEIROVÉ

(řec. *Hekatoncheires*, dosl. „Storucí“) – padesáthlaví a storucí obři, zrození z bohyň Gaie a boha Úrana.

Byli tři a jmenovali se Kottos, Briareos a Gýés (nebo Gýgés). Úranos je pro jejich ošklivost nemohl ani vidět; svrhl je do nitra země a zakázal jim vycházet ven. Toto kruté zacházení s vlastními dětmi Gaiu velice roztrpčilo. Přemluvila proto nejmladšího z Úranových synů, Istivého Titána Krona, aby otce potrestal a zbavil vlády. Kronovi se vzpoura proti Úranovi podařila a stal se místo něho vládcem nad vším, co existovalo. Hekatoncheiry

však z vězení nepropustil, protože se bál jejich síly. Osvoobodil je teprve nejmladší Kronův syn Zeus, který rovněž povstal proti svému otci. Pomohli mu za to zlomit odpor Titánů, a když Zeus svrhl poražené Titány do Tartaru, ustanovil Hekatoncheiry za strážce jejich vězení.

Jak Hekatoncheirové vypadali, nedovedeme si podle antických umělců představit, protože nám jejich vyobrazení nezanechali. Moderní umělci, včetně futuristů a tvůrců mobilů, se o to přes evidentní vděčnost námětu zatím nepokusili.

HEKTÓR

(2. pád *Hektora*, lat. *Hector*) – nejstarší syn trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby, vrchní velitel trojských vojsk ve válce s Achajci.

Byl nejsilnějším a nejstatečnějším bojovníkem z celé trojské armády a stejně jako chrabrostí vynikal mohutnou postavou, tělesnou krásou a ušlechtilostí ducha. Ve všem převyšoval svého protivníka, vrchního velitele achajských vojsk Agamemnona. Z Achajců ho předčil jedině hrdina Achilleus, avšak pouze silou.

Devět let vzdoroval přesile Achajců, kteří přitáhli k Tróji, aby pomstili únos manželky spartského krále Menelaa trojským princem Paridem. Zatímco Agamemnón měl sto tisíc vojáků, Hektór jich měl nejvýš padesát tisíc. Většinu jeho vojska tvořily přitom oddíly spojenců, které sloužily pouze za žold nebo za podíl z kořisti. Tró-

janů, kteří hájili rodné město, bylo asi jen deset tisíc. Přesto se neomezoval na obranné boje, neboť jako zkušený vojevůdce věděl, že pevnost, která se nehájí útokem, je odsouzena k pádu.

V bojích o záchranu Tróje dokázal hrdinské činy, jejichž velikost uznávali i nepřátelé. Na samém začátku války se odvážně postavil proti desetinasobné převaze Achajců, aby jim znemožnil vylodění na trojském pobřeží. Jestliže po statečném boji ustoupil, bylo to jen proto, aby zachránil vojsko pro nové obranné boje. Za devět let války způsobil Achajcům ztráty, které otřásl jejich duchem, takže se chtěli vzdát obléhání Tróje a vrátit se do vlasti.

Když v desátém roce války porušil trojský spojenec Pandaros dohodnuté příměří a Hektór musel tedy vést válku

v rozporu se smlouvou, neklesl na mysli a statečností si znovu získal ztracenou přízeň bohů. Obratně využil sporu mezi Agamemnonem a Achilleem, pro který se Achilles nezúčastnil bojů, a napadl Achajce oslabené o nejlepšího válečníka. V boji je pak přinutil k ústupu za hradbu, která chránila jejich loď. Vrhł se potom v čele svých kopiníků na hlavní bránu hradby, dobyl ji a pronikl až k achajským lodím, aby je spálil. Neztratil odvahu, ani když jeho vojsko náhle ustoupilo před nečekaným útokem Achilleova druha Patrokla, který si vzal na sebe Achilleovu zbroj, aby oklamal Trójaný. Znovu se řadil své bojovníky, postavil se proti Patroklovi a nakonec ho zabil.

Po vítězství nad Patroklem čekal už Hektora poslední

hrdinský čin: smrt na bitevním poli. Achilles se rozhodl pomstít smrt svého druha, smířil se s Agamemnonem a vrátil se do boje. Přihnal se k hradbám a chtěl vtrhnout hlavní trojskou bránou do města. Když se proti němu netroufal nikdo postavit, Hektór učinil, co mu kázala povinnost a čest. Nedbal na prosby rodičů, manželky a všech Trójanů, kteří ho žádali, aby se bránil na hradbách. Zůstal před Skajskou bránou a vyzval Achillea na souboj. Navrhl mu, aby bojovali na život a na smrt a aby si vzájemně slíbili, že vítěz vydá mrtvolu poraženého jeho druhům k pohřbu. Achilles však přijal jen jeho výzvu k souboji a vrhl se na něho. Hektór na chvíli zaváhal, nohy mu neposlechly mysl, a dal se na útek. Achilles vyrazil za ním: třikrát oběhli oba bojovníci kolem dokola hradby Priamova města a nejen lidé, ale i bohové s napětím sledovali, jak jejich závod skončí. Než se počtvrté rozběhli kolem hradeb, rozepjal nejvyšší bůh Zeus zlaté váhy osudu a vložil na ně dva losy smrti. Hektorův los klesl a brzy nato měl klesnout do prachu rodné země i Hektór.

Bohyně Athéna, která pomáhala Achajcům, sestoupila na bitevní pláň a přijala na sebe podobu Hektorova bratra Déifoba, aby tak dala Hektorovi odvahu k souboji s Achilleem. Jakmile však Hektór vrhl své kopí proti Achilleovi, ihned zmizela, aby poznal, že je od bohů opuštěn. Hektór zůstal tedy sám, nicméně neustoupil: „Běda, již pochyby není, že bozi mě vydali na smrt! Nesmím však boje se vzdát a

Hektór se loučí s Priamem a Andromachou. Podle červenofigurové malby na attické amfoře z let 440–430 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

Achilleus odvléká mrtvého Hektora. Černofigurová malba na attickém kráteru z doby kolem roku 520 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

zahynout bídňě, předtím vykonám velký a slavný čin, nechť o mně ještě i potomci zvědí!“ V statečném boji, hodném největšího z největších hrdinů, nakonec podlehl. Achilleus našel místo, kde ho nekryl pancíř, a vrazil do něho svůj oštěp.

Tak zahynul Hektór před očima trojských mužů a žen a jeho slávu nezmenšil ani hanebný čin, kterého se pak na něm dopustil vítěz. Přivázal jeho tělo za svůj válečný vůz, vlácel je po zemi kolem hradeb Tróje, pak ho přitáhl do achajského tábora a ponechal napospas supům a psům. Bohové však nedopustili, aby největší trojský hrdina zůstal bez pohřbu. Když se na jejich podnět vypravil starý král Priamos k Achilleovi s prosbou a dary, Achilleus se nechal obměkčit a mrtvolu jeho syna mu vydal. A slavná Trója, která byla Hektorovou kolébkou, stala se potom i jeho náhrobním pomníkem: obrovskou mohylou sutin, ve kterou ji po Hektorově smrti proměnili vítězští Achajci.

„Hektór je nejsympatičtější postavou *Íliady* jak povahou a vlastnostmi, tak činy,“ říká

O. Vaňorný, překladatel Homéra do češtiny, a má pravdu. Nejkrásnější místa Homérových básní se vztahují právě k němu: Hektorovo loučení s manželkou Andromachou a synkem Astyanaktem, Hektorův souboj s Achilleem a Priamova prosba o vydání Hektorova těla patří mezi to největší, co kdy vytvořil básník na této planetě.

Sochařská a malířská vyobrazení Hektora zůstávají daleko za představou, kterou o něm máme z Homérových básní, i když pocházejí od významných umělců. Zachovalo se nám jich z antiky poměrně mnoho, pouze na vázových malbách téměř čtyřicet: z toho *Hektorovo loučení s Andromachou* pětkrát, *Hektór v boji s Achilleem* sedmkrát, *Hektór v boji s Aiantem* jedenáctkrát a *Achilleus vleče Hektorovu mrtvolu* patnáctkrát. Nejstarší pocházejí ze 6. století př. n. l. a jsou v mnichovském Antikváriu, pařížském Louvru, ve Vatikáně, další v jiných sbírkách.

Z děl novověkých umělců je třeba v této souvislosti uvést aspoň mramorový reliéf *Hektorovo loučení s An-*

dromachou od B. Thorvaldsena z roku 1837 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani) a obraz *Mrtvý Hektór* od J. L. Davida z doby kolem roku 1788 (ve Fabreově muzeu v Montpellieru). V pražské Národní galerii je reliéf *Achilleus vláčí Hektorovu mrtvolu kolem trojských hradeb* od B. Schnircha. Z let 1625–1630 pochází velká nástropní malba s Hektorem od B. Bianka ve Valdštejském paláci v Praze.

Koncem 18. století složil tragédii *Hektór* F. D. Kňaznin a roku 1780 báseň *Hektorovo loučení* F. Schiller (později zhudebněnou J. V. Tomáškem). Písňové dueto *Hektorův odchod* složil Fr. Schubert.

Navzdory velikosti své osobnosti a tragiky svého osudu nestal se Hektór titulním hrdinou žádného antického dramatu, ani básnické skladby. U novověkých autorů je jím jen výjimečně. Nicméně žije jako skutečný hrdina bez bázně a hany ve všech dílech, která se už bezmála tři tisíce let zabývají trojskou válkou – zkrátka od Homéra po dnešek.

HELENA

(2. pád *Heleny*, řec. *Helené*) – dcera nejvyššího boha Dia a spartské královny Lédy, nejkrásnější ze smrtelných žen.

Její matka Léda byla manželkou spartského krále Tyn-darea a měla s ním dvě děti, dceru Klytaimnéstru a syna Kastora. Svou krásou však Léda okouzila i samotného Dia a měla s ním rovněž dvě děti: kromě Heleny syna Polydeuka. Tyndareos proti Diově účasti na rozmnožo-

vání své rodiny nic nenamítal a vlastní i nevlastní děti jaksepatří vychoval. Se syny neměl zvláštních potíží. Oba se stali slavnými hrdiny a dostali se na nebe, kde dones září jako Blíženci čili Dioskúrové. S Klytaimnéstrou to také jakžtakž ušlo, alespoň než se provdala za mykénského krále Agamemnona. Horší to však bylo s Helenou.

Byla ještě docela mladou dívkou, a už se o její kráse šířily takové pověsti, že po ní zatoužil athénský král Théseus a s pomocí svého přítele Peirithoa ji unesl. Bratři Kastór a Polydeukés ji však osvobodili a přivedli domů. Netrvalo dlouho a ve Spartě se objevili noví uchazeči o její ruku, po nich zas další. Nakonec se tam sešli prakticky všichni achajští králové a královští synové, kteří se právě chtěli ženit. Jejich spory o Helenu přivedly Řecko téměř na pokraj vnitřní války. Katastrofě zabránil jedině důvtip ithackého krále Odyssea. Poradil Tyndareovi něco originálního: ať nechá stranou všechny dynastické a politické zřetele a dovolí Heleně vybrat si ženicha podle vlastního vkusu. Nápadníci s tím souhlasili a slavnostní přísahou se zavázali, že její volbu bez námitek uznají a že vítěze nezabijí, ale naopak budou mu vždy ve všem pomáhat.

Šťastným či nešťastným mužem, kterého si Helena vybrala, byl Agamemnonův bratr Meneláos. Po svatbě se jim narodila dcera Hermiona, a když Tyndareos zemřel, stal se Meneláos jeho nástupcem na spartském trůně. Všechno bylo v nejlepšímu pořádku a Helena ani Mene-

láos neměli tušení, co jim mezitím připravil osud.

V té době se konala v jeskyni Kentaura Cheiróna svatba fthíjského krále Pélea s mořskou bohyní Thetidou, které se zúčastnili všichni bohové. Nebyla pozvána jediné bohyně sváru Eris, aby je při zábavě nerušila. Uražená Eris hodila ze msty mezi bohyně Héro, Athénu a Afrodítu zlaté jablko s nápisem „Té nejkrásnější!“. Bohyně po něm okamžitě sáhly, každá z nich se samozřejmě považovala za nejkrásnější. Vznikl z toho spor, do jehož řešení se ani nejvyššímu bohu příliš nechtělo. Chtěl mít svůj klid, a proto přikázal bohu Hermovi, aby vzal jablko a odvedl všechny tři bohyně na horu Ídu u Tróje, kde žije pastýř jménem Paris. Ten ať spor rozhodne.

Paris byl synem trojského krále Priama; že žil v horách, a ne v královském paláci, mělo svůj důvod. Když se měl narodit, zdálo se jeho matce, že porodila hořící pochodeň, která zapálila Tróju. Věstec vyložil sen v tom smyslu, že chlapec, který se jí narodí, bude příčinou záhuby Tróje. Král Priamos ho dal tedy ihned po narození odnést na horu Ídu a pohodit v lesní houštině. Chlapce se však ujala medvědice a odkojila ho, pak ho našel pastýř Ageláos a vychoval ho jako svého. O tom, že je královským synem, věděl jedině Zeus.

Když Paris spatřil Diova posla Herma, chtěl prchnout. Pak si však uvědomil, že by ho Hermés stejně dostihl, a tak vyslechl jeho příkaz. Vzal jablko a pozorně si prohlédl bohyně: všechny tři se mu zdály stejně krásné. Dlouho

přemýšlel a k rozhodnutí dospěl, teprve když ho ovlivnily způsobem, který lidské zákony u soudu zásadně nedovolují. Diova manželka Héra mu slíbila vládu nad Asií, bohyně války Athéna válečnou slávu a bohyně lásky a krásy Afrodíta nejkrásnější ženu za manželku. Podal jablko Afrodítě.

O Heleně neměl tehdy Paris ani zdání. Věděla však o ní Afrodíta a zařídila, aby se s ní co nejdříve seznámil. Řízením osudu se Paris brzy dostal do Tróje, kde ho poznala jeho sestra Cassandra, která byla proslulou jasnovídkou a věstkyní. Král Priamos, který už dávno litoval, že svého syna pohodil, ho s radostí uvítal a uvedl ho do svého paláce. Tam potom Afrodíta Paridovi doporučila, aby si postavil loď a odplul do Sparty, příslovečné krásou svých žen. Paris ji poslechl – k nemalé radosti Héry a Athény, které mu z uražené ješitnosti přály, a s ním celé Tróji, všechno nejhorší.

Král Meneláos přijal Parida a jeho druha Aineia, který ho doprovázel, jak se na hosty ze slavné Tróje slušelo. Uspořádal na jejich počest hostinu a představil je své manželce Heleně. Jakmile jí Paris stanul tváří v tvář, na první pohled se do ní zamiloval. Jí se také docela líbil. Druhého dne se pak Meneláos svým hostům omluvil, protože pro neodkladné povinnosti musel na Krétu. Popřál jim příjemný pobyt a Heleně přikázal, aby jim ve všem vyhověla. Vložila-li si Helena tato slova příliš široce, měla na tom vinu především bohyně Afrodíta. Vzbudila v ní takovou

Únos Heleny. Zleva doprava: Aineiás, Paris, Helena, Afrodíta, Peithó. Makronova červenofigurová malba na attické amfore z doby kolem roku 480 př. n. l. (Muzeum umění v Bostonu)

lásku k Paridovi, že zapomněla na svého manžela, na dceru i na vlast a tajně s ním odplula do Tróje.

Podle toho odešla Helena s Paridem dobrovolně. Jiná verze však tvrdí, že Paris ji k tomu donutil, ba dokonce násilím unesl. Není ani přesně známo, zda odpluli rovnou do Tróje. Jak se zdá, vypravili se nejdřív na svatební cestu do Egypta, pak pobyli nějakou dobu v Sídónu a do Tróje se dostali až za několik let. Ale tak či onak, Helena ze Sparty zmizela a s ní i králova pokladnice.

K tomu ovšem nemohl Meneláos mlčet. Vypravil se do Mykén k svému bratrovi Agamemnonovi a požádal ho o pomoc. Agamemnon mu poradil, aby navštívil s nějakým dobrým vyjednavacem, nejlépe s ithackým králem Odysseem, trojského krále Priama a vyřídil s ním věc po dobrém. Jestliže by Priamos nechtěl Paridův čin odčinit a Helenu vrátit, měl mu pohrozit válkou.

Nic nepomohla Odysseova výmluvnost, Priamos Meneláovu žádost odmítl. Aga-

memnón přešel tedy od hrozby k činu. Požádal o pomoc všechny achajské krále, kteří kdysi slíbili Meneláovi jako Heleninu manželovi pomáhat, i ostatní spřátelené vládce. Přišli všichni buď osobně, nebo poslali své syny, a každý přivedl vojsko podle svých možností. V čele s Agamemnonem se pak vypravila stotisícová armáda Achajců proti Tróji.

Tak vznikla kvůli Heleně a Paridovi dlouhá a krvavá trojská válka, která skončila zničením Tróje a záhubou nejlepších achajských mužů. Helena brzy litovala svého činu, jímž způsobila tolik utrpení staré i nové vlasti. Priamos jí sice nikdy nic nevyčítal, ale věděla, že celá Trója ji jako původkyni války nenávidí. Každá žena, která ztratila manžela nebo syna, jí to pohledem říkala do očí. Ke všemu z lásky k Paridovi brzy vystřízlivěla, neboť se ukázalo, že nebyl vůbec ideálem muže. Byl ovšem krásný a pečlivě dbal na svůj zevněšek, ale jinak nesnesl nejmenší srovnání s jejím prvním manželem. Během války

pak její city vůči Paridovi ochladly a nakonec se změnil v pohrdání. V boji si často nevedl statečně a muž, který se nechová, jak se na muže patří, ztrácí u ženy všechno.

Paris však dosáhl ve válce i různých úspěchů; ani jeden z nich však statečností. Zabil dokonce největšího achajského hrdinu Achillea, avšak nikoli v boji muže proti muži, nýbrž zrádnou střelou z úkrytu, jejíž let řídil bůh Apollón. Sám zahynul podobně: když se procházel po hradbách, zasáhl ho otrávený šíp achajského lučištníka Filoktéta a způsobil mu nezhojitelnou ránu. V bolestech uprchl pak z Tróje na horu Ídu, kde všemi opuštěn zemřel. Jeho bývalí druhové ho tam našli schouleného v křoví a vystrojili mu skromný pohřeb. Helena k hranici nepřišla; našla si mezitím útěchu u jeho bratra, mladého Déifoba. Netěšila se s ním však dlouho. Při dobývání Tróje ho zabil v její ložnici král Meneláos.

Opětné setkání s Meneláem dopadlo pro Helenu nad očekávání dobře. Nikdy totiž nevěřil, že odešla s Paridem dobrovolně, a byl přesvědčen, že zničením Tróje splatil jen její vzdechy a trýzeň. Pochopitelně ho při tom nechala a projevila nesmírnou radost, že ji konečně osvobodil. S velkou slávou vstoupila pak na jeho loď a odplula s ním do Sparty.

Rodný kraj však Helena spatřila až po sedmi letech. Před mysem Maleiou je přepadla bouře, která zahнала Meneláovu loď až do ústí Nilu. Helena se tak opět octla v Egyptě: dlouhá léta se pak potulovala s Mene-

láem po březích Nilu a po jiných zemích. Nakonec si Meneláos vykoupil bohatou obětí šťastnou plavbu do vlasti. Před odjezdem dala Heleně egyptská královna Polydamna zázračný lék z popela kouzelných bylin: kdo ho vypil ve víně, zapomněl na všechny strasti. Stačila sklenička, a Helena zapomněla na oba předcházející manžely v Tróji a Meneláos na útrapy, které pro ni po tolik let snášel.

Po návratu do Sparty žili potom Helena s Meneláem šťastně, spojení dřívější láskou, a to nejen do smrti, ale i po smrti, protože bohové je oba přenesli do Élysia, kde plynou dny ve věčné blaženosti.

Helena je jednou z nejvýznamnějších postav řeckých mýtů a bájí a dodnes žije v povědomí lidstva jako symbol krásné a záletné ženy. Za poslední dva a půl tisíciletí prošla značnými proměnami. Homér ji líčí celkem sympaticky. Eurípides ji v tragédii *Trójanky* (z roku 415 př. n. l.) odsuzuje, že unikla trestu, ačkoli byla původkyní zkázy Tróje a ostatní trojské ženy musely kvůli ní mnoho trpět. V tragédii *Helena* (z roku 412 př. n. l.) zastává naopak tomu názor, že vůbec nebyla v Tróji, ale po útěku ze Sparty zůstala v Egyptě, kde žila ctnostně až do Meneláova příchodu. Sofoklés ji v pozdější tragédii *Helenina svatba* představil jako milující manželku; tak aspoň o tom mluví antičtí autoři, neboť hra se nezachovala. Filozof Gorgiás obhajoval ve své *Řeči o Heleně* z počátku 4. století př. n. l. tezi, že její útěk od manžela si nezaslu-

huje záporného hodnocení. Básník Stésichoros ze 7.–6. století př. n. l. ji prý v jedné básni odsoudil a ve druhé vychválil. Na tom by nebylo sice nic zvláštního, ale poprvé prý z trestu oslepl a podruhé znovu získal zrak. Římský Ovidius měl pro ni stejné porozumění (v *Listech heroin*) jako Vergilius odsouzení. Ještě protichůdnější je její pojmání v dílech moderních romanopisců, básníků a hudebníků.

Protože krásná žena, a k tomu takřkajíc s minulostí, vždy láká umělce, patří Helena k nejčastěji zobrazovaným ženám antických mýtů a bájí. Ze starověku se zachovalo téměř sto dvacet řeckých váz s jejím obrazem: *Théseus a Helena* pětkrát (jedna z toho, asi z poloviny 5. století př. n. l., je v Národním muzeu v Sofii), *Meneláos a Helena* více než desetkrát (z toho jedna, z poloviny 7. století př. n. l., dnes v Iráckém muzeu), *Únos Heleny* více než třicetkrát (nejznámější, Makronova malba asi z roku 480 př. n. l., je v Muzeu umění v Bostonu), *Meneláos pronásleduje Helenu* víc než šedesátkrát atd., ale *Paris a Helena* pouze dvakrát (z počátku 6. století př. n. l., dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku, mladší, v pařížském Louvru). Z antických sochařských děl je známý zejména basreliéf *Únos Heleny* z 3.–2. století př. n. l. v Lateránském muzeu v Římě. Ze stejné doby pochází i stejnojmenná mozaika z říčních oblázků objevená v makedonské Pellě (dnes v tamějším muzeu).

Z novodobých obrazů stojí za zvláštní zmínku *Únos Heleny* od některého ze žáků.

Fra Angelika (snad od B. Gozzoliho), protože je prvním známým a zachovaným dílem s antickým námětem od konce starověku (z první poloviny 15. století, dnes v londýnské Národní galerii). Z pozdějších obrazů to platí zejména o *Únosu Heleny* od F. Primaticcia z let 1540–1550 (v Bowesově muzeu v Durhamu), o stejnojmenném obrazu G. Reniho z doby kolem roku 1630 (v pařížském Louvru), o *Paridovi a Heleně* od J. L. Davida z roku 1788 (rovněž v Louvru), o *Heleně na trojských hradbách* od G. Moreaua z roku 1880 (v Moreauově muzeu v Paříži) a také o *Heleně trojské* od J. Obrovského (1932). Velký gobelín *Únos Heleny*, vyhotovený v první polovině 17. století podle evropské předlohy čínskými tkalci v portugalském Macau je dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku.

Heleniny osudy zaujaly rovněž básníky, dramatiky a romanopisce. Z řady děl, jichž je titulní hrdinkou, vzpomeňme například na *Spartskou Helenu* od E. Verhaerena (1912) nebo na *Trojskou Helenu* od J. V. Millera (1952), na básně *Helena* od J. Vrchlického (1878) a J. Zeyera (1881) či na román S. Chaveauové *Heleniny paměti* (1988), v němž autorka Helenu rehabilituje.

Stejný zájem o Helenu měli odedávna hudebníci, a to mistři lehké i vážné múzy. Jako „frivolní a záletnou ženu, které jsou vždy a všude“, ji představil v operetě *Krásná Helena* J. Offenbach (1864), jako „šlechtnou a hrdou ženu, která nakonec podléhá vášni vzbuzené vynalézavostí milujícího mladíka“, v operě *Pa-*

ris a Helena Ch. W. Gluck (1770). Podle Sofoklovy verze složil na Hofmannsthalův text operu *Egyptská Helena* R. Strauss (1927) a už předtím (1904) zkomponoval operu *Helena* C. Saint-Saëns. – Jak je vidět, mnozí se neřídili Hérodotovými slovy: „Mužové zdravého rozumu nikterak nedbají o unesené ženy; kdyby nebyly chtěly, nebyly by uneseny.“

Závěrem ještě poznámku: jestliže dnes nepochybujeme, že k „trojské válce“ kdysi (pravděpodobně v polovině 13. století př. n. l.) skutečně došlo, Helenu můžeme ze zkoumání jejích příčin klidně vynechat. Pro jednu ženu, třeba tak krásnou, jak ji opěvuje Homér, se nespouští na moře přes tisíc lodí se sto tisíci muži na palubě. Zdá se, že trojská válka byla obyčejnou, i když neobvykle velkorysou loupežnou výpravou evropských Řeků proti jejich maloasijským soukmenovcům a že podnětem k ní byla touha zmocnit se legendárního bohatství „města krále Priama“. Že toto město bylo skutečně bohaté, dokázaly v letech 1871–1878 vykopávky H. Schliemanna, který objevil v troskách Tróje celkem devět pokladů nesmírné hodnoty. Přitom šlo nepochybně jen o zbytky, jež unikly pozornosti dobyvatelů.

HELENOS

(2. pád *Helena*, lat. *Helenus*) – syn trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby.

Bohové ho obdařili věstecským duchem. Varoval také svého bratra Parida před cestou do Sparty, která pak ve svých důsledcích vedla k troj-

ské válce. Když však už válka vypukla, bojoval statečně, byl také dobrým rádcem svého bratra Hektora, vrchního velitele trojských vojsk. Pád rodného města přežil a Achilleův syn Neoptolemos ho odvedl i s Andromachou, manželkou padlého Hektora, do Fthie jako otroka. Když později dostali svobodu, uzavřeli manželství a podle římských pověstí se usadili na západním pobřeží Épeiru, kde založili město, jež jim připomínalo zničenou Tróju.

Jiný Helenos, známý z trojské války, byl Achajec, syn Oinopův. Padl v boji s Hektorem.

HÉLIOS

(2. pád *Hélia*, lat. *Sol*) – syn Titána Hyperiona a jeho manželky Theie, bůh slunce.

Jako zářivý bůh se zlatými vlasy a s korunou z jasných paprsků byl skutečně zosobněním slunce. Bydlel na východním břehu Ókeanu ve skvělém paláci, z něhož každé ráno vyjížděl na zlatém voze taženém čtyřmi okřídlenými koňmi na pouť oblohou. Zaléval zemi paprsky, které jí dávaly světlo, teplo a život, večer pak sestupoval na západě do vod Ókeanu. Tam ho čekal zlatý člun, na němž se potom vracel do svého paláce, aby příštího dne vykonal stejnou pouť. Všechno viděl a slyšel, byl jasným okem olympského Dia, milovali ho bohové, lidé, zvířata i rostliny. Jedině v podsvětí říši Há-dově byl nežádoucím hostem; sám se jí však z vlastní vůle vyhýbal.

Héliovou manželkou byla Ókeanovna Persé. Na vý-

chodě měl s ní syna Aiéta, který se stal králem v Kolchidě, a na západě dceru Kirku, která byla mocnou kouzelnicí. S Persinou sestrou Klymenou měl syna Faethonta, známého svou nešťastnou jízdou na nebeském voze, a několik dcer. Kromě toho měl dvě další dcery s nymfou Neairou; jmenovaly se Faethúsa a Lampetia a hlídaly mu stáda dobytka na ostrově Thrinákii (dnešní Sicílii). Tato stáda se skládala ze sedmi stád krav a sedmi stád beránek po padesáti kusech. Byla tak symbolem jednoho roku, tj. tří set padesáti dnů a tří set padesáti nocí (měsíční rok Řeků měl padesát týdnů po sedmi dnech). Podle některých mýtů měl Hélios kromě Persy (před ní nebo po ní) manželku Rhodu, dceru boha moře Poseidóna. Podle ní pojmenoval ostrov Rhodos, který byl jeho osobním majetkem. Vy-zvedl si jej z mořských hlubin, protože když se bohové dělili o vládu nad světem, byl právě ve službě a nic na něho nezbylo. Rhodané si proto Hélia obzvláště vážili. Uctívali ho však všichni Řekové a po nich Římané, i když jeho kult neměl u nich nikdy takový význam jako kult slunce a slunečních bohů v Egyptě nebo v zemích Blízkého východu.

Chrámy a svatyně měl Hélios v Řecku poměrně málo (o římském Solu viz zvláštní heslo), ale tím víc soch. Nej-slavnější z nich byl *Kolos rhodský*, jeden ze sedmi divů antického světa, vytvořený Charétem z Lindu. Stál u vjezdu do rhodského přístavu, měřil 30 až 35 metrů a zhotoven byl ze slitiny mědi

Hélios se čtyřspřežím. Metopa z první poloviny 3. století př. n. l. vykopaná Heinrichem Schliemannem v Tróji (Státní muzea v Berlíně)

a železa. Postaven byl po dvanáctileté práci roku 281 př. n. l.; roku 225 př. n. l. padl za oběť zemětřesení. Jinak snad nejznámější vyobrazení *Hélia se čtyřspřežím* je na metopě z první poloviny 3. století př. n. l., kterou vykopali H. Schliemann v Tróji (dnes v Státních muzeích v Berlíně), a hlava *Hélia* z 2. století př. n. l. v Rhodském muzeu. Dobrý římský reliéf s Héliem je v pařížském Louvru, bronzová etruská soška *Hélia* asi z 3. století př. n. l. je v Metropolitním muzeu v New Yorku. V řadě jiných muzeí jsou rovněž jeho vyobrazení, většinou drobné sošky.

Novověcí umělci zobrazovali *Hélia* zejména na nástropních malbách v renesančních a barokních palá-

cích; jeho sochami si dávali mocní nedávného světa s oblibou zdobit zahrady a parky. Veliké sousoší *Héliových koní* od G. Marsyho z doby kolem roku 1675 je v tzv. Apolónově jeskyni ve Versailles. U nás patří k předním výtvo-
rům tohoto druhu *Héliova fontána* od I. F. Platzera z roku 1760 v zámeckém parku na Dobříši.

Héliovým jménem nazývali Řekové i sluneční bohy východních národů. Jméno Héliopolis dávali pak i svatyním a městům s významným kultem slunce, například egyptského Onu nebo foinického Baalbeku. Římský bůh Sol vznikl původně podle *Hélia*. Odlišil se od něho až ve 2.–3. století n. l. pod vlivem východních kultů.

HELIOVNY

(řec. *Héliades*, lat. *Heliades*) – dcery boha slunce *Hélia* a Ókeanovny *Klymeny*.

Když nejvyšší bůh Zeus srazil jejich bratra *Faëthonta* z nebeské klenby bleskem, změnily se ze žalu nad jeho smrtí v topoly. Z jejich slz, padajících do vod studené řeky *Éridanu*, u které našel *Faëthón* svůj hrob, vznikl prý jantar. – Tak to alespoň tvrdí *Ovidius* v *Proměnách*.

HELLÉ

(2. pád *Helly*, lat. *Helle*) – dcera orchomenského krále *Athamanta* a bohyně oblaků *Nefely*.

Měla i se svým bratrem *Frixem* neradostné dětství, protože otec jim přivedl macechu, která je nenáviděla. Tato macecha se jmenovala *Ínó* a byla dcerou thébského krále *Kadma*. Svými pletichami nakonec dosáhla, že *Athamás* se odhodlal obětovat *Frixa* bohům. Když ho však vedl k obětnímu oltáři, bohyně *Nefelé* zasáhla. Poslala do Orchomenu velkého berana se zlatým rounem, který vzal *Frixa* i *Hellu* na záda a odletěl s nimi daleko na východ. Za letu nad mořskou úžinou, která odděluje Evropu od Asie, se však *Hellé* na beranu neudržela a spadla do hlubin. *Frixos* ji nemohl zachránit, ale na její paměť nazval vody, v nichž zahynula, *Helliným* mořem, řecky *Helléspontos*. *Hellino* jméno si tato úžina zachovala po celý starověk. Dnes se jmenuje *Dardanely*.

Let Frixu a Helly známe asi z dvaceti vázových maleb ze 6.

a 5. století př. n. l. (čtyři z nich jsou v neapolském Národním muzeu, tři v berlínských Státních muzeích, další v jiných sbírkách). V neapolském muzeu je i pompejská nástěnná malba *Frixos a Hellé*, jež pochází sice asi z roku 70 n. l. a je vyhotovena zřejmě podle starší hellénistické předlohy, ale v prvním okamžiku jsme ji ochotni považovat za dílo moderního malíře.

HELLÉN

(2. pád *Helléna*, lat. *Hellen*) – syn zakladatelů dnešního lidského rodu Deukalióna a Pyrrha, praotec Hellénů čili Řeků.

Měl tři syny: Aiola, Dóra a Xútha. Aiolos se stal zakladatelem aiolského kmene. Dóros dórského a Xúthos iónského a achajského (prostřednictvím synů Ióna a Achaia, které měl se svou manželkou Kreúsou, dcerou athénské královny Erechthea). Kromě toho měl Hellén bratra Aithlia, který měl syny Aitóla a Epeia, zakladatele kmene Aitolů a Epeiů.

Pověst o Hellénovi a jeho synech (i bratrovi) pochází z pozdních dob a je bezpochyby „učeného původu“. V starších mýtech a lidových pověstech se nevyskytuje. Jako umělý výtvarník měla sloužit k vysvětlení společného původu a souhrnného názvu Hellénů, jak se Řekové sami nazývali (a nazývají) a představuje „závěrečný kámen klenby v konečné systemizaci řeckých národních tradic“ (G. Thomson).

Náš název „Řekové“ je odvozen od latinského „Grae-

ci“, jak prý nazvali Římané celé obyvatelstvo Řecka (Hellady) podle malého dórského kmene Graiků na západním pobřeží Épeiru, s kterým přišli jako s prvním do styku.

HÉMERÁ

(2. pád *Hémery*) – řecká bohyně jasného dne, dcera bohyně noci Nykty a boha tmy Ereba. Byla považována též za zosobnění dne a v pozdějších dobách splývala s bohyní ranních červánků Éós (římskou Aurorou).

HÉRA

(2. pád *Héry*; řec. též *Héré*, lat. *Iuno*) – dcera Titána Krona a jeho manželky Rheie, sestra a manželka nejvyššího boha Dia.

Když se narodila, postihl ji stejný osud jako její starší sourozence; její otec Kronos ji snědl, aby se tak zbavil dalšího možného povstalece proti své vládě. Jako božská bytost žila však a zůstala v jeho útrobách až do dne, kdy ji osvobodil její nejmladší bratr Zeus, který unikl osudu ostatních Kronových dětí jen proto, že ho matka Rheia tajně porodila a ukryla na Krétě. Když Zeus rozpoutal boj proti Kronovi, bohyně Téthys unesla Héro do bezpečí až na kraj světa k Ókeanu. Zeus ji tam však po svém vítězství našel, a protože se mu velice líbila, odnesl si ji na Olymp a uzavřel s ní manželství. Že byla jeho sestrou, nevadilo; sňatky mezi pokrevně příbuznými nebyly mezi bohy (stejně jako v panovníckých rodech na

tomto světě) ničím neobvyklým. Tak se stala Héra nejvyšší bohyní a královnou nebes.

V radě bohů připadla Hére funkce ochránčyně manželství. Pečovala zejména o posvátnost a neporušitelnost manželských svazků, sesílala manželům potomstvo a pomáhala matkám při porodu. Jako Diova manželka byla jeho spoluvládkyň; ovšem jen natolik, nakolik to celkově podřízené postavení ženy v antických mýtech (které tak odrážejí postavení ženy v antickém světě) dovoľovalo. Zeus se s ní často radil a svěřoval se jí se svými záměry, o nichž jiní bohové nevěděli. Jejím žádostem zpravidla ochotně vyhovoval – už proto, že když se jí postavil na odpor, začala se s ním hádat, a takové hádky ho přinejmen-

Héra Ludovisi. Mramorová hlava kolosální sochy z počátku n. l., zobrazující pravděpodobně císařovnu Antonii jako bohyni (Římské národní muzeum v Termách)

Chrám „E“ v Selinúntu z poloviny 5. století př. n. l., tradičně připisovaný bohyni Hěře

ším unavovaly. Bylo-li to však nutné, dovedl ji odkázat do příslušných mezí. Když například tvrdošíjně pronásledovala jeho syna Hérakla, kterého měl s pozemskou ženou Alkménou, přešla ho jednou trpělivost, spoutal ji řetězy (ovšem zlatými) a pověsil ji mezi nebem a zemí. Jinak si jí však vážil, prokazoval jí všemožné pocty a vyžadoval, aby ji ctili všichni bohové.

Svou manželskou věrností sloužila Héra všem bohyním i smrtelným ženám za vzor. Přitom právě její manžel posvátnost manželství soustavně porušoval. Byl totiž velký záletník a nebylo slušné vy-pada-jící bohyně, kterou by nechal na pokoji. Mnoho milenek měl mezi pozemskými ženami a s nimi mnoho dětí. Když se Héra o některém jeho dobrodružství dozvěděla, udělala mu scénu, až se třásl Olymp a na zemi vznikly bouře. Nakonec se však oba manželé vždy nějak dohodli a na Olympu se rozhostila božská pohoda. Diovi dala Héra tři potomky: boha války Area, božského kováře a zbrojře Héfajsta a bohyni

věčného mládí Hébu (tu si však podle některých bájí porodila prý sama ze sebe, podobně jako Zeus Athénu). Její dcerou byla prý také bohyně porodu Eileithyia. Podle Hésioda ji měla se svým manželem Diem, podle některých autorů si ji prý rovněž porodila sama ze sebe, podle dalších bylo to jen její jiné jméno jako ochránkyně žen při porodu.

Při výkonu své božské funkce a při olympských hostinách seděla Héra na zlatém trůně po Diově boku. Jejími zbraněmi byly bouře, mlhy, hromy a blesky. Dovedla také měnit lidské podoby. Zasvěcena jí byla granátová jablka (symbol plodnosti), ku-kačka (ve kterou se prý Zeus proměnil, když se chtěl poprvé k ní dostat), páv a konečně jeřáb. Homér ji nazývá „zlatotrůnnou“, „velebnou“, „bělostných loktů“; jedním z jejích epitet je „kravooká“, což však není míněno posměšně, protože kráva má skutečně velké a krásné oči. Do života mytických hrdinů zasahovala často a účinně. Pronásledovala zejména

Diovy potomky ze smrtelných žen a za trojské války obránce Tróje.

Héru uctívali v celém řeckém světě, nejvíc v Argu, Mykénách, Spartě, Korintu a na ostrově Samu, kde se prý narodila. V Argu jí zasvětili celý posvátný okrsek s komplexem chrámů, u Mykén měla zvláštní svatyni, velkolepý chrám jí postavili v jihoitalské Poseidónii (Paestu) a u ústí řeky Sele. Chrámů měla též v Krotónu a v sicilské Gele (z každého zbylo dodnes jen po jediném dórs-kém sloupu), a jak se zdá i v Selinúntu (z poloviny 5. století př. n. l. a poměrně dobře zachovaný). Její chrám na Samu z druhé poloviny 6. století př. n. l. patřil mezi největší a nejvýstavnější; z ostatních uveďme chrám v maloasijském Pergamu. A samozřejmě chrám v Olympii z konce 7. století př. n. l., nejstarší známý chrám v Řecku, dochovaný alespoň v půdorysu s několika dórskými sloupy.

V Římě uctívali Héru pod jménem Juno. Chrámů jí zasvěcovali společně s Jovem i samostatně.

Hériných vyobrazení se z antiky zachovalo neobyčejně mnoho. Na vázových malbách se s ní můžeme setkat bezmála stokrát; uveďme z nich jen *Dia a Héru s Hórami* z doby kolem roku 570 př. n. l. (v pařížském Louvru) a *Héru* na skřínce s lícídlý asi z let 465–460 př. n. l. (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Jedno z jejích nejstarších sochařských ztvárnění představuje tzv. *Héra ze Samu* s nádherně řaseným oděvem a bez hlavy z poloviny 6. století př. n. l. (dnes v pařížském Louvru), jen o

málo mladší pochází z doby kolem roku 600 př. n. l., (dnes v tamějším muzeu) a jeden z jejich nejstarších reliéfů je z tzv. chrámu „E“ v Selinúntu (*Zeus a Héra*, z doby kolem roku 450 př. n. l., dnes v Národním muzeu v Palermu). Nejslavnější sochu měla ve svém chrámu v Argu; podle antických zpráv ji vytvořil Polykleités ze zlata a slonoviny a samozřejmě zmizela do nenávratna. V argejském Héráiu se však našla aspoň hlava mramorové sochy *Héry* od některého z Polykleitových žáků z doby kolem roku 420 př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Ze zachovaných soch patří mezi nejznámější *Héra Barberini*, římská kopie řecké sochy z doby kolem roku 420 př. n. l. (dnes ve Vatikánu), *Héra Farnese*, rovněž římská kopie staršího řeckého díla (v neapolském Národním muzeu), a tzv. *Héra Ludovisi* v Římském národním muzeu v Termách, o níž se poněkud přehnaně vyjádřil Goethe, že „je skutečně hodna celého Homérova eposu“. Přitom je to pouze římská kopie řeckého originálu ze 4. století př. n. l., zobrazující pravděpodobně císařovnu Antonii jako Junonu.

Novověcí umělci zobrazovali Héro jen zřídka samostatně; zdá se, že je svou přes-přílišnou velebností poněkud odstrašovala. Nevynechávali ji však nikdy na obrazech *Shromáždění olympských bohů a Paridova soudu*. Z hudebníků složil kantátu *Juno a Pallas* roku 1820 J. S. Mayr, titulní hrdinkou se stala v opeře J. J. Fuxe (1725).

HÉRAKLÉS

(2. pád *Hérakla* nebo *Héraklea*; lat. *Hercules*, počesť. *Herkules*) – syn nejvyššího boha Dia a tírynthské královny Alkmény, největší hrdina řeckých bájí.

S jeho jménem se setkáváme (povětšinou v latinské podobě) jako s přívlastkem mužů obrovské postavy nebo obrovské síly. Ale Héraklés nebyl jen silák. Byl to člověk s lidskými slabostmi i s kladnými vlastnostmi, který neváhal bojovat s osudem a využívat svých schopností nejen pro vlastní slávu, ale zároveň k prospěchu lidstva, aby je zbavoval béd a utrpení. Dokázal víc než jiní lidé, ale také víc vytrpěl; právě proto byl hrdina. Dostalo se mu odměny, po které marně toužil jeho babylónský předchůdce Gilgameš nebo foinický Melkart: splnila se mu nejnepřijatelnější touha člověka – stal se nesmrtelným.

Narodil se v Thébách, kam jeho matka Alkména uprchla se svým manželem Amfitryónem, když Amfitryón v hádce zabil svého tchána Élektiryóna a obával se pomsty jeho bratra Sthenela. Zeus byl o jeho očekávaném narození pochopitelně informován, a to nejen jako vševědoucí bůh, ale hlavně proto, že sám měl na tom zásluhu. Alkména se mu totiž velice líbila, a tak vzal na sebe Amfitryónovu podobu a bez potíží vstoupil do její ložnice. Když potom přišel onen den, neodpustil si v radě bohů předpověď, že dnes spatří světlo světa největší hrdina. Jeho manželka Héra ihned vytušila, že tu jde opět o následek nějakého jeho zálet-

Héraklés Farneský. Mramorová kopie Lýsippovy kolosální bronzové sochy z doby kolem roku 330 př. n. l., zhotovená athénským sochařem Glykónem (Národní muzeum v Neapoli)

nictví, a rozhodla se mu pomstít. Předstírala, že jeho předpovědi nevěří, a vyprovokovala ho k přísaze, že kdo se toho dne narodí, bude skutečně vládnout všem mužům, i kdyby byli z Diova rodu. Nato ihned zařídila, aby se Sthenelově manželce Nikippě narodil ještě téhož dne syn, ačkoli byla jen v sedmém měsíci, a Alkménin porod pozdržela. Nedalo se nic dělat: silný Héraklés, syn nejvyššího boha, musel sloužit slabému Eurystheovi, synovi smrtelného Sthenela – smutný osud, který dokáže snést a překonat jenom opravdový hrdina.

Když se Héraklés narodil, dostal po svém nevlastním dědovi jméno Alkeidés. Hé-

raklem ho nazvali až později, protože prý „skrže Hérou dosáhl slávy“ (což je tradiční, i když ne zcela průkazný výklad jeho jména). Héra se o tuto slávu přičinila ovšem zcela proti své vůli, a to nástrahami, které mu kladla z pomsty za nevěru svého manžela a které Héraklés vytrvale překonával. Hned do kolébky poslala na něho dva hady, aby ho zahubili; Héraklés je však zardousil. Amfitryón nad jeho silou a obratností užasl. Pochopil, že kdo dokáže něco takového už jako dítě, jistě to daleko dotáhne. Dal ho tedy patřičně vychovat, dokonce lépe než vlastního syna Ífikla. K boji se zbraní mu vzal za učitele Diova syna Kastora a k lukostřelbě oichalského krále Euryma. Moudrosti ho dal učit u spravedlivého Diova syna Rhadamanthya, hodiny hudby a zpěvu mu dával bratr samotného Orfea Linos. Héraklés byl dobrým žákem; jediné, co mu šlo poněkud hůř, byla hra na lyru. Když ho jednou Linos pokáral, Héraklés ho udeřil lyrou tak, že namísto skonal, Amfitryón se zhrozil nad jeho nepatřičným chováním a hlavně nad jeho strašlivou silou a rozhodl, že ho uklidí daleko od lidí: poslal ho proto na horu Kithairón, aby tam pásł dobytek. Héraklés to považoval za docela přiměřené zaměstnání a šel.

Na Kithairónu se Héraklovi velice líbilo a znepokojovalo ho jen to, že tam řádl strašný lev, který hubil lidi a dobytek. Vypravil se proto proti němu a na památku si přinesl jeho kůži. Pak si spokojeně žil až do osmnáctého roku, kdy usoudil, že by se měl poohlédnout po světě a

také po vhodné manželce. Vyrobil si z kmene ohromného jasanu kyj, přehodil si přes ramena kůži z kithairónského lva a zamířil dorodných Théb.

Cestou potkal nějaké muže a z jejich řečí vyrozuměl, že jsou výběřčími daní orchomenského krále Ergína a že si jdou do Théb pro sto volů, jež musel thébský král Kreón každoročně odvádět za to, že ho Ergínos přepadl a porazil. Héraklovi se to nezdálo spravedlivé, a když ho výběřčí neposlouchali a urážlivými poznámkami odbývali, udělal s nimi krátký proces. Uřezal jim uši a ústa, a se svázanýma rukama je poslal domů. Théby svého rodáka nadšeně uvítaly, ale jejich radost netrvala dlouho. Před branami města se objevil Ergínos s velkým vojskem. Héraklés vzal obranu města do svých rukou, Ergína porazil a mírovou smlouvou ho donutil vrátit Thébám dvojnásobek toho, co kdy od nich dostal. Král Kreón dal za to Héraklovi svoji dceru Megaru a polovinu paláce. Héraklés zůstal tedy v Thébách, stal se otcem tří synů a považoval se za nejšťastnějšího člověka na světě.

Hrdinovo štěstí není však v klidném životě a Héraklés se měl o tom co nejdřív přesvědčit. Pokud byl pastýřem, shledávala bohyně Héra vše v pořádku. Když ale povýšil, rozhodla se zasáhnout. Sílu mu nemohla vzít, co je však horší než síla neovládaná rozumem? Seslala tedy na něho šílenství, a Héraklés zabil své tři děti i dvě děti svého nevlastního bratra Ífikla. To však nebylo všechno: potom mu rozum vrátila. Zdrčený Héraklés se vypravil do Delf,

aby se v tamější věštírně dotázal boha Apollóna, jak by se mohl ze svého činu očistit. Bůh mu ústy Pýthie odpověděl, že se má odebrat k mykénskému králi Eurystheovi a vstoupit do jeho služeb. Když vykoná dvanáct prací, které mu Eurystheus uloží, smyje ze sebe hanbu a vinu a dosáhne nesmrtelnosti.

Héraklés poslechl, odešel do Argu, usadil se na otcovském hradě Tírynthu nedaleko Mykén (bylo to sídlo opravdu hodné Hérakla: se svými deset až patnáct metrů silnými hradbami je Tíryns dodnes nejmocněji opevněný hrad na světě) a přihlásil se do Eurystheových služeb. Jakmile ho Eurystheus spatřil, dostal z jeho mohutné postavy takový strach, že se mu ani neodvážil osobně něco rozkázat, a pověřil tím svého hlasatele Koprea. Zato si tím nebojácněji pro něho úkoly vymýšlel.

Na první práci nemusel Héraklés dlouho čekat. Měl zabít lva žijícího v blízkých nemejských horách, před nímž se celý kraj třásl, protože byl dvakrát větší než jiní lvi a měl neprůstřelnou kůži. Héraklés vypátral jeho úkryt (jeskyně se dodnes ukazuje turistům), vrhl se na něho se svým obrovským kyjem, mohutným úderem ho omráčil, pak ho zardousil, přehodil si ho přes ramena a přinesl do Mykén. Eurystheus hrůzou téměř zkameněl: jednak ze strašného lva a ještě víc ze strašné síly svého služebníka. Místo uznání mu zakázal napříště chodit na mykénský hrad. Stačí prý, přinese-li důkazy o splnění svých úkolů pod hradby, on si to pak už zkontroluje shora. A nyní ať

Héraklés v boji s Hydrou, vpravo Ioláos. Podle červenofigurové malby tzv. malíře Siléna na attickém stamnu z let 490–480 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

se vypraví splnit druhý úkol: zabít Hydru!

Byla to obluda s hadím tělem a devíti dračími hlavami, z nichž jedna byla nesmrtelná. Žila v bažinách u města Lerna v Argolidě a ničila celé okolí, lidé byli proti ní bezmocní. Héraklés se dozvěděl, že má pomocníka, obrovského raka s ostrými klepety. Přivedl si tedy rovněž pomocníka, nejmladšího syna svého bratra Ífikla, statečného Ioláa. Za lernskými bažinami zapálil les, aby odřízl Hydře cestu k ústupu. V jeho plamenech si pak rozžhavl šípy a zahájil boj. Ohnivě střely Hydru však pouze rozdráždily. Vrhla se na Hérakla, ale stálo ji to jednu z hlav; okamžitě jí místo ní vyrostly dvě nové. Navíc přispěchal Hydře na pomoc i rak. Když se však zakousla Héraklovi do nohy, Ioláos ho dobře mířenou ranou zabil. V okamžiku, kdy se překvapená Hydra ohlédla po svém pomocníku, Héraklés vytrhl hořící strom a upálil jí hlavu; nová se neobjevila. Nyní už věděl, jak na to: postupně jí usekával hla-

vy a Ioláos jí ihned upaloval zárodky nových hlav hořícími poleny. Nakonec jí usekl a upálil, i když se zoufale bránila, i nesmrtelnou hlavu. Její ohořelé zbytky zakopal ihned do země a zavalil balvanem, aby nemohly vylézt. Mrtvou Hydru pak pro jistotu rozsekal na kousky a v její žluči si zakalil šípy; rány po nich se pak staly nezhojitelnými. Za doprovodu obyvatel osvobozeného kraje vrátil se potom s Ioláem vítězně do Mykén. Před Lví bránou stál však už hlasatel Kopreus s novým úkolem: zbavit zemi stymfálských ptáků.

Toto pojmenování dostali jen proto, že žili u Stymfálského jezera v Arkadii, jehož okolí pustošili hůř než kobyly. Měli drápy a péra z tvrdé mědi a péra mohli za letu shazovat jako jejich dnešní příbuzní z rodu bombardérů. Boj proti nim byl téměř bezvýchledný, protože když na ně někdo střílel ze země, dostal se do deště jejich střel, z něhož nevyvázl. Héraklés proto vylezl na vysoký strom, vyplašil je klapačkou, a když kroužili ko-

lem něho, přesně mířenými šípy jednoho po druhém sestřeloval. Marňe vrhali obilní ptáci kovové střely na zem, nakonec ve strachu uletěli daleko za moře.

Po zahnání stymfálských ptáků dostal Héraklés další úkol: chytit laň se zlatými parohy a měděnými nohama, která žila v Keryneji (na hranicích Achaie a Arkadie) a patřila bohyni Artemidě. Eurystheus doufal, že mocná bohyně se na Hérakla rozhněvá a zkrátí jeho sebevědomí. Chytit tuto laň nebyla ovšem maličkost, protože byla nesmírně plachá a rychlá. Héraklés ji honil celý rok, než se k ní dostal na dostřel. Raněné se jí pak zmocnil a přinesl ji do Mykén. Neopomněl se však za svůj čin Artemidě omluvit a usmířit její hněv bohatou obětí, takže mu odpustila.

Nový úkol, který pak dostal, byl podobný: měl chytit erymanthského kance, který pustošil okolí města Psófidy a svými obrovskými tesáky hubil dobytek i lidi. Když ho zahnal do sněhu, v němž uvázl, svázal mu nohy a přinesl ho do Mykén živého. Král Eurystheus ze strachu před obrovským zvířetem vlezl do sudu a odtud úpěnlivě prosil Hérakla, aby i s kancem co nejdříve zmizel, že mu dá za to méně nebezpečný úkol: vyčistit chlév élidského krále Augeia.

Práce to nebyla nebezpečná, jenže Augeiás měl obrovské stádo dobytka a v chlévě tolik špíny a neřádu, že na to dodnes přísloví nezapomněla. Vyčistit tento chlév nebo spíš kravín byl nadlidský úkol. Héraklés však králi navrhl, že jej provede za jediný den, dostane-li za to de-

setinu stáda. Augeiás souhlasil a Héraklés se pustil do práce. Použil přitom samozřejmě nejen síly, ale hlavně důmyslu. Vyhnal dobytek na pastvu, vykopal příkop k blízkým řekám Alfeiu a Péneiu, vpustil z nich vodu do chléva, aby odnesla nečistotu, večer pak příkop zahradil, zahnal stádo dovnitř a hlásil se o slíbenou odměnu. Král se však mezitím dozvěděl, že vyčištění tohoto chléva bylo Héraklovou povinností, a vzal si to za záminku, aby mu odměnu odmítl. Kromě toho ho urazil poznámkou v tom smyslu, že jako Diův syn si nemusí přivydělávat čištěním chlévů. Héraklés si to ovšem zapamatoval, a když se mu později naskytla příležitost, vrátil to Augeiovi i s úroky. Se svými druhy zničil jeho království a jeho samého zabil.

Za dalším úkolem se musel Héraklés vypravit na Krétu. Eurystheus mu přikázal přivést odtamtud divokého býka, který utekl králi Mínoovi. Byl to nejsilnější býk z celého stáda a Mínós ho měl obětovat bohu Poseidónovi. Protože se mu však velice líbil, obětoval místo něho jiného. Poseidón se nedal oklamat a za trest seslal na býka zuřivost, takže pobíhal od jednoho konce ostrova na druhý a všechno ničil. Héraklés býka podle rozkazu chytil, ba co víc, zkroutil ho tak, že ho býk poslušně převezl na zádech přes moře z Kréty do Argolidy.

Po zkrocení krétského býka se vypravil Héraklés na lodi do Thrákie, kde vládl král Bistonů Diomédés, aby podle nového Eurystheova rozkazu přivedl nesmírně silné koně, kteří se živili lid-

ským masem. S pomocí několika druhů se jich úspěšně zmocnil a přivedl je k lodi. Tam ho však dostihl král Diomédés s vojskem a snažil se dostat koně zpět. Héraklés v krutém boji proti přesile svou kořist uhájil, avšak koně mu mezitím roztrhali nejlepšího přítele Abdéra, který je u lodě hlídal. Hluboce zkrúšen žalem je přivedl do Mykén, ale Eurystheus je pustil na svobodu, podobně jako předtím krétského býka.

Ale ani hluboký žal a urážlivé pohrdání výsledky práce Hérakla nezlomily. Odhodlaně se vypravil na ostrov Erythei, odkud měl přihnát Eurystheovi velké stádo dobytka, jež patřilo trojtělému obru Géryonovi. Tento ostrov ležel daleko na západě, kde země končila úzkou šíjí. Prorazil ji svým obrovským kyjem a postavil u ní dva sloupy (celý starověk nazýval pak Gibraltar „Héraklovy sloupy“). Na západní kraj světa se dostal právě ve chvíli, kdy bůh Hélios sestupoval se slunečním vozem do Ókeanu. Aby se ubránil jeho ničivé záři, chtěl ho sestřelit. Bohové jsou nevypočitatelní: Héliovi se Héraklova odvaha zalíbila a půjčil mu dokonce svůj zlatý člun, aby se na něm přeplavil přes moře na Erythei. Tam se na něho vrhl Géryonův dvojhlavý pes Orthos a obr Eurytión, který s ním hlídal stáda. Héraklés je oba proti svému lepšímu úmyslu zabil a po nich i Géryona. Po mnoha útrapách přihnál stádo na pobřeží Peloponnésu. Cestou přemohl siláka Eryka, který mu ukradl jednu krávu, a potom též obra Káka, který mu jich ukradl hned několik. Když

už doufal, že se šťastně dostane do Mykén, seslala bohyň Héra na dobytek zuřivost, takže se rozběhl na všechny strany. Héraklés musel vynaložit všechnu svou obratnost a sílu, aby ho opět sehnal dohromady. Eurystheus pak obětoval celé stádo jeho nepřítelkyni Héře.

Dalším Héraklovým hrdinským činem byla výprava do země divokých válečnic Amazonek, odkud měl přinést Eurystheově dceři Admété pás jejich královny Hippolyty. Vypravil se tam s nevelkým oddílem přátel a cestou se zastavil v Mýsii, kde vládl král Lykos, známý svým pohostinstvím. Král jim vystrojil velkolepou hostinu, avšak zatímco hodovali, vtrhli do města divocí Bebrykové a začali je plenit. Héraklés vstal od stolu a se svými druhy Bebryky zahnal, jejich krále zabil a celou jejich zemi věnoval Lykovi, který ji pak na jeho počest nazval

Héraklés v zápase s nemejským lvem. Černofigurová malba na attické amfoře z doby kolem roku 520 př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

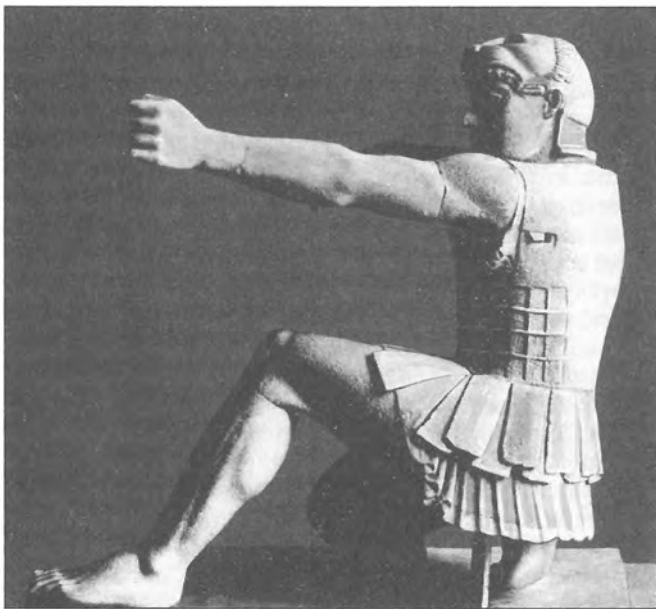
Hérakleiou. Svým vítězstvím si získal takovou slávu, že královna Hippolyta mu sama vyšla vstříc, aby mu dobrovolně darovala svůj pás. Avšak bohyně Héra rozšířila o něm pomluvu, že prý chce Hippolytu odvést do otroctví, a Amazonky jí uvěřily. Napadly Héraklovy druhy, takže jim nezbylo než bojovat. Nakonec Amazonky porazili a mnohé z nich zajali, mezi nimi i dvě velitelky, Melanippu a Antiopu. Hippolyta vykoupila Melanippě svobodu svým pásem. Antiopu věnoval pak Héraklés svému příteli Théseovi, aby se mu tak odměnil za jeho statečnost, a hlavně proto, že se Théseovi velice líbila, a chtěl se s ní oženit (což později, po návratu do Athén, skutečně také učinil).

To bylo celkem deset splněných úkolů, i když se Eurystheus zpočátku zpečoval uznat zabít lernské Hydry (pod záminkou, že Héraklés měl při tom pomocníka) a vyčištění Augeiova chléva (neboť to prý nechtěl udělat zdarma). Za jedenáctým úkolem se musel Héraklés vypravit do podsvětí. Eurystheus neřádal nic menšího, než aby mu přivedl samotného Kerbera. Byl to opravdu pekelný pes; měl tři hlavy, kolem šíje hady a na konci ocasu dračí hlavu s ohavnou tlamou. I když se z podsvětí do těch dob ještě nikdo nevrátil živý, Héraklés nezaváhal. Bohům jeho odvaha imponovala, a rozhodli se mu pomoci. Bůh Hermés, průvodce duchů zemřelých, ho dovedl k propasti Tainaru (na dnešním mysu Matapanu na nejzazším jihu Peloponésu), kde byl tajný vchod do Hádovy podsvětní říše, a

tam se ho potom ujala bohyně Athéna. Po strašidelné cestě, na které se setkával s duchy mrtvých přátel a zabitých nepřátel, se dostal před trůn vládce podsvětí Háda. Přijal ho jako Diova syna vlídně a beze všeho mu dovolil Kerbera chytit a odvést, jestliže přitom nepoužije zbraně. Do toho měl však co mluvit také Kerberos. Bránil se zuby nehty (nebo spíš drápy), šlehal ocasem s dračí hlavou a tak strašlivě vyl, že duchové mrtvých lítali po podsvětí jako pominutí. Po krátkém zápase ho Héraklés sevřel takovou silou, že se Kerberos milerád vykoupil z jeho objetí slibem poslušnosti a následoval ho do Mykén. Eurystheus padl při pohledu na strážce podsvětí na kolena (podle jiné verze opět zalezl do sudu či do velké hliněné nádoby na obilí) a se sepjatýma rukama prosil Hérakla

o jedinou laskavost: aby tu pekelnou příšeru odvedl, odkud ji přivedl.

Zbyl poslední úkol: Eurystheus vzkázal Héraklovi, aby mu přinesl zlatá jablka ze zahrady Hesperoven, dcer mocného Titána Atlanta, který byl za vzpuru proti bohům odsouzen nést na ramenou nebeskou klenbu. Kde ty zahrady byly, nikdo nevěděl. Vědělo se však, že cestu k nim střeží nikdy neusínající drak Ládón, pak obr Antaios, který každého přemůže a zabije, a také sám Titán Atlás. Héraklés prošel všemi známými i neznámými zeměmi, ale zahrady nenašel. Teprve když se dostal na nejzazší sever k nekonečným vodám Éridanu, poradily mu tamější nymfy, aby se na to zeptal mořského boha Nérea. Řekne mu prý všechno, ale jen tehdy, jestliže ho k tomu donutí. Héraklés ho

Lučičník Héraklés. Mramorová socha z východního štítu Afaina chrámu na Aigíně z počátku 5. století př. n. l. s Thorvaldsenovými doplňky (Státní antické sbírky v Mnichově)

tedy znenadání přepadl a po těžkém zápase, v němž Né-reus neustále měnil svou podobu, ho spoutal a nepustil, dokud se nedozvěděl, co potřeboval. Zahrady Hesperoven byly na dalekém západě, někde mezi dnešním Marokem a jižní Francií.

Znovu tedy musel Héraklés do Libye a dostal se do země, v níž žil obr Antaios, syn bohyně země Gaie. Obr ho podle svého zvyku ihned vyzval k souboji. Jestliže v něm Héraklés nepodleh, bylo to jen proto, že během zápasu vypátral, odkud čerpá obr svou sílu. Když totiž Antaios slábl, přimkl se ke své matce zemi a nabral z ní sílu do nového boje. Héraklés ho proto odtrhl od země a vyzdvihl do výšky. V té chvíli byl obr bezmocný a Héraklés ho zardousil. Na cestě musel překonat mnoho dalších nástrah, které kladou pocestným lupiči i panovníci. Mezi jiným unikl egyptskému králi Búsíridovi, který chytal cizince a obětoval je bohům. Nakonec se dostal k Atlantovi. Když mu vysvětlil, proč přišel, Atlás mu nabídl, že jablka sám přinese, podrží-li zatím za něho nebeskou klenbu. Héraklés neměl jiné volby, a proto souhlasil. Atlás svůj slib splnil, a chtěl dokonce zanést jablka až do Mykén, potom že prý se vrátí. Na lest platí jen lest: Héraklés naoko souhlasil a požádal Atlanta, aby mu tedy na chvíli bremeno podržel, jen co si udělá nějakou podložku, aby ho to tak netlačilo. Jakmile Atlás zaujal své staré místo. Héraklés vzal jablka, se zdvořilým poděkováním se odporoučel a zastavil se až v Mykénách. Eurystheus nevěřil vlastními očím a

ze samého překvapení mu jablka vrátil. Héraklés je pak obětoval bohyni Athéně a ta je vrátila Hesperovně. Tím byl splněn dvanáctý úkol a Héraklés byl svobodný.

Krátce nato byl svobodný i v druhém slova smyslu: svoji manželku Megaru velkoryse přenechal Ioláovi, který ji jako věrný přítel za jeho nepřítomnosti utěšoval, a tak si na ni zvykl, že bez ní nemohl žít. Héraklés potom opustil Théby, k nimž ho nic už nepoutalo, a vrátil se do Tíryntu. Ne však na dlouho. Čekali ho tam nové nástrahy bohyně Héry a s nimi nová utrpení a nová hrdinství.

Neví se přesně, zda Héra na něho poslala touhu po nové manželce, nebo v něm vzbudila ctižádost zvítězit nad nejlepším lukostřelcem Hellady, oichalským králem Eurytem. Obojí však těsně souviselo: Eurytos totiž prohlásil, že dá svou krásnou rusovlasou dceru Iolu za manželku jen tomu, kdo nad ním zvítězí ve střelbě lukem. Héraklés se tedy vypravil do Oichalie (pravděpodobně v Messénii, podle Sofokla na Euboi), ohlásil se v paláci svého bývalého učitele, na první pohled se do jeho dcery zamiloval a hned příštího dne ho v závodě porazil. Král Eurytos však nedovedl přemoci zlost, že ho vlastní žák překonal, a prohlásil, že nedá svou dceru muži, který sloužil u zbabělého Eurysthea. Héraklés se urazil a šel si hledat manželku jinam. Našel ji až v Kalydónu; byla to krásná Déianeira, dcera krále Oinea.

Nezískal ji snadno: musel si ji vybojovat v souboji s jejím dřívějším snoubencem, říčním bohem Achelóem,

který se uměl změnit v hada a býka. Po svatbě zůstali novomanželé v Oineově paláci, Héra však na Hérakla nezapomněla. Vzala mu rozvahu, a tak při hostině zabil svého přítele Architelovi syna. Chtěl mu dát vlastně jen pohavek, že mu nalil na ruce vodu připravenou k umývání nohou, ale chlapec se už z rány neprobral. Architelés mu sice odpustil, ale Héraklés přesto opustil Kalydón a odebral se i s Déianeirou do Tíryntu.

Cestou přišli k řece Euénu. Most tam nebyl, pocestné přenášel za mírný poplatek Kentaur Nessos. Héraklés mu svěřil manželku a sám řeku přeplaval. Kentaura však Déianeira tak uchvátila, že se ji pokusil unést. Héraklés ho zastavil smrtícím šípem. Hydřina žluč otrávila Kentaurovu krev, takže zakrátko skončil. Stačil se však ještě pomstít: poradil Déianeře, aby si nabrala jeho krve, a kdyby ji Héraklés někdy přestal milovat, ať mu tou krví potře šat a jeho láska se vrátí. Po příchodu do Tíryntu se Déianeře zdálo, že kouzelné krve nebude nikdy potřebovat. Žili si, jak se na manžele sluší, a ve shodě vychovávali svého syna Hylla i další děti – dokud do Héraklova osudu nezasáhla opět Héra.

Došlo k tomu podivnou shodou náhod. Když totiž Héraklés odešel z Oichalie, zmizelo králi Eurytovi stádo dobytka. Ukradl ho Autolykos, jinak známý zloděj, a aby uvedl vyšetřování na falešnou stopu, prohlásil za zloděje Hérakla. Prý to udělal, aby se odškodnil a pomstil za to, že ho král urazil. Celá Oichalie tomu uvěřila –

s výjimkou nejstaršího Eurytova syna Ífita. Aby dokázal Héraklovu nevinu, vypravil se ukradené stádo hledat. Cesta ho přivedla až na hrad Tíryns. Héraklés ho srdečně uvítal, ale když se při hostině dozvěděl, z čeho ho Eurytos podezřívá, hrozně se rozzlobil a Héra v něm vzbudila takový vztek, že se neovládl a shodil Ífita z hradeb. Nebylo to jen zabítí, nýbrž porušení nejposvátnějšího zákona pohostinství. Dokonce Zeus se pro to na svého syna rozhněval a seslal na něho nemoc.

Když nemoc nepřecházela, vypravil se Héraklés s vypětím všech sil do Delf, aby se dotázal Apollóna, jak má svůj skutek odčinit. Pýthia mu však nedala odpověď. Rozhněvaný Héraklés jí za to vzal třínožku, ze které pronášela své věštby; když prý nevěští, tak ji nepotřebuje. Ihned nato se však objevil bůh Apollón a žádal třínožku zpět. Héraklés mu ji nechtěl dát, Apollón mu ji chtěl vzít, a tak se velcí Diovi synové začali hádat a prát jako malí kluci. Když nepřestávali, Zeus zahrřimal a oddělil je bleskem. Poté Apollón rozkázal Pýthii, aby tedy Héraklovi poradila. Měl se dát prodat na tři roky za otroka a utržené peníze měl dát Eurytovi jako náhradu za zabitého Ífita.

Znovu se tedy musel Héraklés rozloučit se svobodou. Dal se prodat lýdské královně Omfale, ješitné a ukrutné ženě, která ho neustále ponižovala. Přinutila ho dokonce tkát se služkami a nosit ženské roucho, zatímco sama chodila před ním v jeho kůži z kithairónského lva. Občas mu poskytovala i dovolenou.

Ne však z laskavosti, ale aby po návratu tím víc trpěl těžkým údělem otroka.

Na jedné z těchto dovolených se Héraklés zúčastnil výpravy Argonautů do Kolchidy, při jiné upadl do zajetí krále Sylea v Aulidě, který nutil každého cizince pracovat u něho na vinohradu. U Efesu ho přepadli ve spánku trpaslíci Kerkópové (nebo Daktylové) a ukradli mu zbraně. Chtěl je nejdřív příkladně potrestat, ale protože byli slabí a směšní, pustil je na svobodu. Sám se však vždy vrátil do otrocké služby, dokud neuplynula doba, jež byla podmínkou jeho očištění.

Konečně přišel poslední den třetího roku a Héraklés dostal od královny Omfaly zbroj a svobodu. Bez hněvu se s ní rozloučil, ba vyhověl i jejímu přání, aby jí na památku zanechal potomka (dala mu potom jméno Atys a nastoupil po ní na lýdský trůn). Když se vrátil do vlasti, shromáždil své věrné druhy a připravil se k velkému účtování. První mu zaplatil za dávnou urážku král Augeiás, pak přišel na řadu trojský král Láomedón.

Byla to nevyřízená záležitost ještě z dob, kdy Héraklés sloužil Eurystheovi a nebyl svým pánem. Po návratu z výpravy proti Amazonkám prokázal Láomedontovi nemalou službu. Osvobodil Tróju od mořské obludy, které měla být obětována Láomedontova dcera Hésioné. Láomedón mu za to slíbil koně, které dostal jeho děd Trós od Dia jako výkupné za syna Ganyméda, uneseného na Olymp. Jenže Láomedón neměl ve zvyku plnit své sliby. Když si Héraklés přišel

pro odměnu, s urážkami ho vyhnal. Nyní mu to Héraklés oplatil: připlul k Tróji se šesti loděmi, dobyl jí a Láomedonta zabil.

Po těchto činech není divu, že Héraklova sláva dosáhla výšin sněžného Olympu. Přitom to nebylo zdaleka všechno, co vykonal. Osvobodil například Titána Prométhea, kterého dal kdysi Zeus plovat na vrchol Kavkazu, kde mu orel každý den vykloval stále dorůstající játra. Dobře mířenou ranou orla zabil a zbavil tak Prométhea utrpení i potupného trestu. Vyrval bohu smrti Thanatovi duši Alkéstidy, která se rozhodla dobrovolně zemřít místo svého manžela Adméta, a vrátil ji opět k životu. Přemohl a zabil mnoho nepřátel a škůdců, mezi nimi i Kykna, syna boha války Area. Založil řadu měst, z nichž nejznámější se stala Hérakleia (Herkulaneum) pod Vesuvem. Obšťastnil také mnoho žen potomky (například po první noci, kterou strávil s Argonauty na ostrově Lémnu, ho prohlásilo za otce svých synů ne méně než padesát Lémňanek). O některých dalších jeho činech a výkonech někteří pozdější autoři pochybovali, proto se s nimi nedeme zdržovat. Všichni se však shodli na tom, že se mu dostalo cti jako do těch dob žádnému z lidí živících se chlebem a vínem této země – sám nejvyšší bůh Zeus ho požádal o pomoc!

Proti olympským bohům povstali totiž Giganti, synové svrženého boha nebe Úrana a bohyně země Gaie. Vítězství měli téměř jisté, protože byli nesmírně silní a navíc dostali od své matky bylinu,

kteřá je chránila proti zbraním bohů. Bohové se tak dostali do úzkých a vzpomněli si na ubohé smrtelníky, protože proti zbraním člověka Giganty žádné kouzlo nechránilo. Zeus tedy poslal Athénu pro Hérakla. Nemusela ho přemlouvat, ochotně poslechl výzvu svého otce a přispěchal na bojiště. Nejdřív zahubil nejsilnějšího Giganta Alkyonea, po něm další vzbouřence a ve vzorné spolupráci s bohy je všechny pobil. Získal si tím vděčnost nejen bohů, ale i lidí. Ať už byl Zeus jakýkoli, byl přece jen mnohem lepší vládce než jeho předchůdce Kronos a Úranos, či dokonce prvopočáteční Chaos.

Po návratu do boje s Giganty se rozhodl Héraklés vyrovnat si svůj poslední účet. Vypravil se proti Oichalii, dobyl ji a krále Euryta za dávnou urážku zabil. Mezi zajatkyňmi spatřil však rusovlasou Iolu, kterou mu kdysi Eurytos odmítl dát za manželku, a znovu k ní vzplanul láskou. Jakmile se o tom dozvěděl Déianeira, vzpomněla si na kouzelnou krev Kentaura Nessa, pomazala jí Héraklův plášť a poslala mu ho po poslu Lichovi do Oichalie. Hydřin jed z Héraklova šípu, který otrávil Nessovu krev, vnikl do Héraklova těla a způsobil mu hrozně bolesti. Dlouho je statečně přemáhal, ale když se dozvěděl od svého syna Hylla jejich příčinu, poznal, že je s ním konec. Dal se odnést do svého paláce, ale Déianeiru našel už mrtvou. V zoufalství, že z lásky způsobila svému manželovi smrt, probodl se mečem.

Nesnesitelná muka přiměla Hérakla k tomu, že se

rozhodl, zbavit se břemene dalšího žití. Požádal své druhy, aby mu postavili na hoře Oitu pohřební hranici. Poslechli ho a podle jeho přání ho také na ni položili. Nikdo ji však nechtěl zapálit, ačkoli je o to úpěnlivě prosil. Nakonec se k tomu odhodlal mladý Filoktétés. Odměnou za to mu Héraklés věnoval svůj luk a šípy. Oheň z Filoktétovy pochodně vzplanul, ale ještě jasněji se zatřpytily blesky hromovládného Dia. Přiletěla s nimi z Olympu bohyně Athéna s poslem bohů Hermem a odvezla Hérakla na zlatém voze na nebe. Celý Olymp uvítal největšího hrdinu, dokonce i Héra překonala starou nenávisť a dala mu za ženu svou krásnou dceru Hébu, bohyni věčného mládí. Zeus ho posadil ke stolu bohů, pohostil ho nektarem a ambrózií a odměnou za jeho hrdinské činy a náhradou za jeho utrpení ho prohlásil nesmrtelným.

Rozhodnutí velkého Dia zůstalo v platnosti: Héraklés dnes žije v pověstech i v příslovích, dodnes je vzorem hrdiny (a to tak kladného, že má i nutné záporné rysy), dodnes se konají olympijské hry, které prý založil na paměť svého vítězství nad králem Augeiem nebo po návratu Argonautů z Kolchidy. A dodnes také sídlí na vysokém nebi: za hvězdnaté noci ho tam můžeme spatřit prostým okem hned vedle souhvězdí Hydry. Řekové a Římané ho ctili jako největšího z hrdinů a zasvěcovali mu města, chrámy i oltáře. Jeho slávu hlásají díla starověkých i novověkých umělců. Stal se nejčastěji zobrazovanou po-

stavou antických mýtů a bájí vůbec.

Antických zobrazení Hérakla se prakticky nelze do počítat. Pouze vázových maleb s výjev z jeho příběhů se zachovalo (podle Bromerova katalogu) více než osmnáct set. Přes pět set z nich zobrazuje *Hérakla v zápase se lvem*, přes tři sta *Hérakla v boji s Amazonkami*, přes sto padesát *Hérakla s krétským býkem* přes sto dvacet *Héraklovu cestu na Olymp*, přes sto *Hérakla s Kyknem*, téměř devadesát *Hérakla s Kerberem*, přesně osmdesát *Hérakla a Nessa*, přes sedmdesát *Hérakla v boji s Géryonem* atd. Jsou téměř ve všech významných světových muzeích (z toho pět v Praze: *Héraklés a mořský bůh* z konce 6. století př. n. l. na Karlově univerzitě, *Héraklés a býk* z doby kolem roku 500 př. n. l. v Národním muzeu, *Héraklés a Nessos* a *Héraklés a Amazonky* z počátku 5. století př. n. l. v Uměleckoprůmyslovém muzeu, *Héraklés a Silénové*, rovněž ze začátku 5. století př. n. l. (v soukromé sbírce).

Nejstarší jeho známé sochařské zobrazení, *Héraklés v boji s Hydrou*, pochází z doby kolem roku 570 př. n. l.; zdobilo štít staré svatyně na athénské Akropoli (dnes je v Akropolském muzeu). Z doby kolem roku 540 př. n. l. se zachovaly metopy z chrámu „C“ v Selinúntu zobrazující *Hérakla a Kerkópy* a *Hérakla zabíjejícího Amazonku* (dnes v Národním muzeu v Palermu). Z počátku 5. století př. n. l. pochází socha *Hérakla stílejícího z luku* z východního štítu Afaina chrámu na Aigině (dnes v mnichovské Glyptotéce), z doby ko-

Olympia, vstupní brána na stadion z 2. století př. n. l. Svou zhruba třímetrovou výší odpovídá prý Héraklově postavě

lem roku 460 př. n. l. pocházejí metopy s *Héraklovými pracemi* z Diova chrámu v Olympii (dnes v Olympijském muzeu v Louvru); o něco mladší jsou metopy s jeho činy na východní straně athénské Théseia. Z římských soch jsou nejznámější *Héraklovy činy* v Kapitolském muzeu v Římě a z nástěnných maleb fresky *Héraklès rdoušící hady* a *Héraklès chránící Déianeiru před Kentaurem Nessem* z Pompejí (v neapolském Národním muzeu). Několik obrazů Hérakla je dodnes dokonce v křesťanských katakombách (*Héraklès s Hydrou*, *Héraklès přivádí Alkéstidu ke králi Admétovi* aj.) z poloviny 4. století n. l. na římské Via Latina. Ze soch se zachovalo nejvíc kopií Polykleitova *Hérakla* asi z poloviny 5. století př. n. l. (snad nejlepší z nich je v římském Národním muzeu v Termách) a pak Lýsippova *Hérakla* z konce 4. století př. n. l. (nejlepší, tzv. *Héraklès Farneský*, je v neapolském Národním muzeu, římská kopie jiného Lýsippova díla, *Héraklès zá-*

pasící se lvem, je v petrohradské Ermitáži). Z ostatních jsou známy zejména tzv. *Héraklès Vatikánský*, téměř čtyřmetrová socha z pozlaceného bronzu, římská kopie staršího řeckého díla. *Héraklès zabíjející laň*, římská bronzová socha podle řecké předlohy ze 4. století př. n. l. z Pompejí (v Národním muzeu v Palermu) a *Opilý Héraklès* z Villy Cervi v Herkulaneu (v neapolském Národním muzeu).

Z architektonických děl spojených s Héraklem se obvykle uvádí na prvním místě nejstarší řecký chrám na Sicílii, tzv. Héraklův chrám v Akragantu, z jehož trosk bylo v nové době vztyčeno osm sloupů; pochází z druhé poloviny 6. století př. n. l., ale jeho identifikace je nejistá. V Římě měl Héraklès dva chrámy, jeden pod Kapitolem, druhý za Velkým cirkem u Tiberu. Z ostatních je známý zejména jeho chrám v Ostii u Říma (v italo-dórské slohu z 1. století př. n. l., dnes v troskách). Héraklovy oltáře stály snad v

každém řeckém a římském městě.

Z děl novověkých umělců čerpajících z mýtů o Héraklovi, vzpomeňme jen nejvýznamnější a nejznámější. Patří k nim v první řadě tři obrazy P. P. Rubense: *Opilý Héraklès* z let 1615–1616 (v Drážďanské galerii), *Héraklès v boji s nemejským lvem* z doby po roce 1620 (v Národní galerii v Bukurešti) a *Héraklès u královny Omfaly* (v madridském Pradu, kopie ze 17. století v Zámecké obrazárně v Rychnově), dále obrazy J. G. Mabusse *Héraklès a Omfalé* z roku 1517 (v Cookově sbírce v Richmondu), N. Poussina *Krajina s Héraklem a Kákem* asi z let 1649–1650 (v Ermitáži) a G. Reniho *Héraklova smrt* asi z let 1617–1621 (v Louvru). Nelze ovšem vynechat ani Pollaiuolova *Hérakla a Hydru* (asi 1470), Dürerova *Hérakla v boji se stymfálskými ptáky* (1500), Tintorettova *Hérakla a Antaia* (asi 1570), van Dyckova *Hérakla na rozcestí* (asi 1630), Delacroixova *Hérakla s erymanthským kancem*; snad ani *Héraklovský cyklus* třiceti leptů J. Konůpka (1928). Z nástěnných maleb uveďme jen tři. *Héraklès a Atlás* a *Héraklès povzbuzovaný ctností* od bratří Carracciů z doby kolem roku 1582 v boloňském paláci Zampieri a *Héraklův triumf* od G. B. Tiepola z roku 1760 ve veronském Palazzo Canossa.

Héraklových soch je na veřejných prostranstvích a v uměleckých sbírkách rovněž neznámé množství. Musíme se při pokusu o výčet jen nejslavnějších spokojit s pouhým jejich zlomkem, třeba s *Héraklem a Kákem*

od B. Bandinelliho z roku 1534 (na Piazza della Signoria ve Florencii), s *Héraklem zabíjejícím Kentaura Nessa* od G. da Bologna z let 1594–1599 (v Loggii dei Lanzi ve Florencii), s *Odpočívajícím Héraklem* a *Héraklem v boji s Hydrou* od P. Pugeta (z doby po roku 1675), s *Héraklem a Lichem* od A. Canovy z doby kolem roku 1800 (v římské Galerii Corsini) a za všechny ostatní s velkým bronzovým *Héraklem* od E. A. Bourdella z roku 1909 (v Metropolitním muzeu v New Yorku).

V Praze máme také řadu vynikajících Héraklových soch. Tři z nich jsou od A. de Vriese z let 1625–1626, a to *Héraklés* (originál v Městském muzeu), *Héraklés zápasící s drakem* (kopie originálu odvezeného za třicetileté války do Švédska, dnes je ve Valdštejnské zahradě) a *Héraklés s jablky ze zahrady Hesperoven* (rovněž kopie originálu ze Švédska, dnes v Obrazárně Pražského hradu). Dále je to *Héraklés* od J. J. Bendla z roku 1670 na fontáně v Královské zahradě, *Héraklés s Hydrou* od I. Platzera z roku 1746 na arkádě severního průčelí Černínského paláce a kromě jiných *Héraklés napínající luk* od E. A. Bourdella z roku 1909 ve sbírkách Národní galerie. Z ostatních soch u nás uveďme aspoň *Hérakla* na první ze šesti barokních fontán v Olomouci, vytvořené M. Mandíkem roku 1687, dále *Hérakla a Omfalu* od M. Brauna na zámku Sloup u České Lípy a bronzového *Hérakla se lvem* od E. Filly v Moravské galerii v Brně. Kdysi bylo u nás i jiné proslulé dílo G. da Bo-

logna, *Héraklés a Antaios* asi z roku 1570; ze sbírek Pražského hradu se dostalo do Vídně, kde je dnes v Uměleckohistorickém muzeu.

Zbývá říci ještě několik slov o literárních zpracováních Héraklových osudů. Nejstarší zmínky o jeho činech (ne však všech) jsou u Homéra; od těch dob se jim nevyhnul téměř žádný antický autor. Sofoklés zpracoval poslední období Héraklova života v tragédii *Tráchiňanky* (asi po roce 438 př. n. l.); Eurípídova tragédie *Héraklés*, možná o málo mladší, nezachycuje sice tradiční verzi mýtu (která má beztak množství variant), ale přesto si zachovává svým zpracováním už přes dvě a čtvrt tisíciletí prvenství. Dvě tragédie o Héraklovi složil římský Seneca: *Zuřícího Hérakla* podle Eurípida a *Hérakla na Oetu* podle Sofokla. Všední dny Héraklovy mezi jeho hrdinskými činy zpracoval v epyliu *Věk hrdinů* Theokritos (v první polovině 3. století př. n. l.). Z nejnovějších dramatických děl jsou u nás známa zejména *Herkules a Augiášův*

chlév od F. Dürrenmatta (1960) a *Herkules* od M. Matkoviče (1962); ze starších snad už jen *Héraklova volba* od Ch. M. Wielanda z roku 1773.

Nakonec už jen o dílech hudebníků, jejichž pozornosti nemohl pochopitelně Héraklés uniknout. Roku 1733 složil kantátu *Herkules na rozcestí* J. S. Bach, roku 1744 oratorium *Herkules* G. F. Händel (které později přepracoval) a roku 1877 symfonickou skladbu *Herkulova mládost* C. Saint-Saëns.

HERKULES

(2. pád *Herkula*, lat. *Hercules*) – z latiny odvozené jméno největšího hrdiny řeckých mýtů. – Viz předchozí heslo *Héraklés*.

HERMAFRODÍTOS

(2. pád *Hermafrodíta*, lat. *Hermaphroditus*) – syn boha Herma a bohyně Afrodítý, mladík neobyčejné krásy.

Na jeho potulkách po rodné Kárii ho jednou spatři-

Spící Hermafrodítos. Římská mramorová kopie řecké sochy asi z 2. století př. n. l. (Římské národní muzeum v Termách)

la nymfa Salmakis a zamilovala se do něho. Když se šel vykoupat do pramene, v němž žila, objala ho a požádala bohy, aby jejich těla navěky spojili. Bohové její přání splnili a Hermafrodítův osud stal se pak prý osudem každého muže, který se ze Salmakidina pramene napil. Jestliže ne doslovně, tak aspoň v tom smyslu, že se stal chorobně zženštilým.

Pokus o racionální vysvětlení tohoto mýtu podal už v antice Vitruvius; podrobnosti o tom jsou v hesle *Salmakis*. Zachovalo se několik dobrých kopií hellénistické sochy *Spícího Hermafrodíta*, pocházející asi ze 3. století př. n. l. (v Římském národním muzeu v Termách, ve Ville Borghese a v jiných sbírkách). Přibližně ze stejné doby pochází socha *Hermafrodíta prchajícího před Pánem*, jejíž torzo je ve Vatikánských muzeích. V novověku zpracovali tento námět v obrazech *Salmakis a Hermafroditos* B. Spranger koncem 16. století (dnes v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni) a v polovině 17. století F. Albani (dnes v obrazárně v Turinu).

HERMÉS

(2. pád *Herma*, lat. *Mercurius*) – syn nejvyššího boha Dia a Plejády Máie; posel bohů a průvodce mrtvých do podsvětí, bůh obchodníků, řečníků, vynálezců, poutníků a cestovatelů, atletů, podvodníků a zlodějů.

Byl nejobratnější, nejvynalézavější a nejlistivější ze všech olympských bohů a své schopnosti dokázal už v

první den svého života. Ráno se narodil (v jeskyni pod horou Kyllénou v Arkadii), dopoledne utekl z kolébky, v poledne vynalezl lyru a naučil se na ni hrát, odpoledne ukradl bohu Apollónovi padesát krav (a zatáhl je do jeskyně za chvosty, aby zanechaly obrácené stopy), večer se jakoby nic vrátil, zabalil se do plen a s nejnevinnějším úsměvem usnul. Když ho pak bůh Apollón přišel potrestat, tak dovedně se mu vymlouval a nehorázně lhal (mluvit a lhát se naučil za ten den také), že se Apollón rozhodl přivést ho rovnou před Dia. Nejvyššího boha sice výkony jeho nejmladšího syna nadchly, avšak pro pořádek mu prikázal ukradené stádo vrátit. Hermés se k tomu ovšem neměl a místo odpovědi začal hrát na lyru, a to tak krásně, že Apollón po ní zatoužil a výměnou za ni mu nabídl, aby si ukradené krávy ponechal. Hermés s návrhem souhlasil a Apollón měl z tohoto obchodu takovou radost, že mu přidal ještě zlatou berlu a dobrou radu: aby šel na horu Parnas a naučil se tam od knězek Thrií věštit. Hermés ho poslechl a dokonale se tam připravil pro své příští poslání na Olympu.

Na Olymp se však nedostal ihned, ani bez potíží. Bránila mu v tom matka, která byla jen nižší bohyní a společnost olympských bohů považovala za příliš vznešenou. Hermés tedy zůstal na zemi, hlídal stáda arkadských pastevců a krátil si čas různými vynálezy. Jako náhradu za lyru, kterou přenechal Apollónovi, si vymyslel pastýřskou píšťalu, a aby se nemusel namáhat s rozděláváním ohně, vynalezl křesadlo. Později vynal

Hermés s malým Dionýsem. Práxitelova mramorová socha z doby kolem roku 340 př. n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

lezl také čísla, míry a písmo. Nakonec ho však život na zemi omrzl a požádal matku, aby ho pustila na Olymp; je přece lepší žít mezi bohy v hojnosti a v palácích než v ponuré jeskyni v chudé Arkadii. Když pochybovala, že ho bohové mezi sebe přijmou, prohlásil, že v tom případě založí tlupu loupežníků a stane se jejich vůdcem. Tato argumentace ji přesvědčila a Hermés tedy šel.

Bohové ho přijali nad očekávání vlídně, neboť o jeho kouscích už nemálo slyšeli. Dostal ihned vysokou funkci: Zeus ho jmenoval svým osobním poslem. Podobnou funkci měla sice už bohyně duhy Íris, ale Hermés ji brzy převyšil. Zatímco Íris Diovy příkazy jen oznamovala, on

je také prováděl. V krátké době rozšířil svou klientelu i na ostatní bohy a stal se nejen jejich poslem, ale i rádcem. Nejraději pracoval ovšem pro Dia, který mu svěřoval zvlášť delikátní a složité případy. Vždy je naprosto spolehlivě a úspěšně vyřídil. Zachránil například Diova syna Dionýsa, kterého chtěl orcho-menský král Athamás v zá-chvatu šílenství zavraždit. Za-bil stookého pastýře Arga, který střežil z příkazu žárlivé Héry Diovu milenkou Ío. O-svobodil boha války Area z kovového sudu, do něž ho zavřeli Giganti Alóeovci. Po-máhal i mnohým hrdinům: Perseovi v boji s Gorgonou Medúsou, Héraklovi v době jeho služby u mykénského krále Eurysthea, Orfeovi při odvážné cestě do podsvětí a z podsvětí, Odysseovi za jeho bludného putování z dobyté Tróje na Íthaku. Z Diova pří-kazu vzkřísil také mladého Pelopa, když ho zabil jeho otec Tantalos.

Stejně jako bohům a hrdi-nům poskytoval pomoc i prostým smrtelníkům, když ho o to požádali. Pastýřům střežil dobytek, provázel a ochraňoval pocestné, dával sílu a obratnost zápasníkům a rychlost závodníkům, po-máhal obchodníkům k zisku a vůbec všem snaživým lidem k úspěchu. Jako jediný z bo-hů se neštítel pomáhat pod-vodníkům a zlodějům; ovšem jedině za podmínky, že si po-čínali chytře. Hloupí a líní lidé neměli od Herma co očekávat. Ti si také jediní na něho stěžovali.

Vzhledem k velkému množství úkolů a k neustá-lému zaneprázdnění neměl Hermés jaksi čas, aby se ože-nil. To ovšem neznamená, že

nezanechal po sobě po-tomky. S krásnou Polymélou z družiny bohyně Artemidy měl syna Eudóra, který byl v trojské válce jedním z vůdců Achilleových Myrmidonů. S nymfou Themidou nebo Kar-mentou měl syna Euandra, který opustil rodnou Arka-dii, vystěhoval se do Itálie a usadil se na římském pa-horku Palatinu. S Hersou, dcerou prvního athénského krále Krekropa, měl syna Kefala, s bohyní krásy Afro-dítou měl syna Hermafro-díta. Podle některých autorů byli prý jeho syny také Silé-nos, Satyros a Pán. Z ostat-ních jeho synů jsou známi ze-jména Autolykos, proslulý podvodník a zloděj a Dafnis, objevitel nového básnického a pěveckého žánru, pastýř-ských zpěvů. Za jeho po-tomka se pokládal i král O-dysseus a největší chytrák ze světa mýtů Sísyfos.

Řekové uctívali Herma od nejstarších dob; dosvědčují to už památky v lineárním písmu „B“ ze 14.–13. století př. n. l. nalezené v Knóssu. Asi v 5. století př. n. l. pře-vzali jeho kult i Římané a ztotožnili ho se svým bohem obchodu a zisku Merkurem (Mercuriem). Původně byl ochranným bohem stád, a tedy i dárcem bohatství, jež plynulo z chovu dobytka. S rozvojem tržního hospodář-ství se stal bohem obchodu, a protože obchod souvisí s cestováním a občas i pod-vody, stal se také bohem ce-stovatelů, poutníků a pod-vodníků. Zloději si ho vážili pro odbornou zdatnost, kte-rou dokázal už první den po narození (i později si občas zažertoval – ukradl například Diovi žezlo, Poseidónovi

trojzubec a Areovi meč). Svého patrona a ochránce v něm viděli i poslové, hla-satelé a vyslanci; kupodivu však také lékaři, protože u-měl léčit a znal tajemství lé-čivých bylin a rovněž spor-tovci, pro které byl jako „rychlonožý bůh“ vzorem obratnosti a svižnosti.

Hermovy funkce a příbě-hy známe z množství literár-ních památek, počínaje *Ília-dou a Odysseiou*; věnován je mu i nejdelší z *Homérských hymnů*. Stal se také ústřed-ním hrdinou Sofoklový satyr-ské hry *Slůdci*, jejíž text se přibližně z poloviny zacho-val. Řekové si ho představo-vali hlavně ve dvou po-dobách: jako dávného boha pastýřů v podobě starého bradatého muže a jako posla bohů v podobě mladého mu-že s berlou a křídly na nohou nebo na klobouku. Jeho so-chy stavěli zejména na křižo-vatky (byly to tzv. hermovky, čtverhranné pilíře s jeho hla-vou a s nápisy udávajícími

Hermés přivazující si opánek. Socha Jeana Baptista Pigalla z roku 1774 (Louvre, Paříž)

směr cesty), často jimi zdobili i léčebná zařízení a téměř vždy tělocvičny a závodní dráhy.

Z antických vyobrazení Herma patří dnes nesporně na první místo Práxitelův *Hermés s malým Dionýsem*, mramorový originál z doby kolem roku 340 př. n. l., objevený roku 1877 německými archeology v Olympii (dnes v tamějším muzeu); Z ostatních uvedme tzv. *Herma Belvederského*, římskou kopii řecké sochy z Práxitelovy školy (ve Vatikánských muzeích), *Herma průvodce duší*, hellénistickou kopii originálu rovněž z Práxitelovy školy (v Národním archeologickém muzeu v Athénách), *Odpočívajícího Herma* a *Herma přivazujícího si sandál*, římské kopie Lýsippových děl z konce 4. století př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli a v Louvru) a mramorového *Herma*, římskou kopii řecké sochy z konce 5. století př. n. l. (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Reliéfy s Hermovým vyobrazením se zachovalo méně, zato však váz několik stovek. Nejčastěji se na nich vyskytuje jako průvodce duší do podsvětí.

Od dob renesance je Hermés jedním z nejvíce zobrazovaných antických bohů. Ani nejlepší jeho sochy nelze vyjmenovat všechny, omezme se proto na *Merkura* od J. Sansovina z let 1537–1538 (v Logette di San Marco v Benátkách), na stejnojmenné sochy G. da Bologna z roku 1564 (ve florentském Národním muzeu a v pozdější verzi v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), na *Merkura a Psychu* od A. de Vriese z roku 1593 (v pařížském

Louvru), na *Merkura přivazujícího si sandál* od J. B. Pigalla z roku 1774 (rovněž v Louvru). Ze soch, jež jsou u nás, je třeba uvést především ústřední postavu na *Merkurově fontáně* od J. J. Bendla z let 1693–1699 v Brně, *Merkura* od F. J. Sattlera z let 1731–1732 na stejnojmenné fontáně v Olomouci a *Merkura* od M. Brauna z doby kolem roku 1715 ve sbírkách Národní galerie v Praze.

Hermových novověkých obrazů je rovněž nespočet. Uvedme z nich jen *Venuši a Merkura s Amorem* od A. Correggia z počátku 16. století (v Národní galerii v Londýně), Tintorettovy *Tři Grácie a Merkura* z roku 1578 (v benátské Akademii), *Herma, Arga a začarovanou Ío* od P. P. Rubense z let 1635–1638 (v Drážďanské galerii), *Herma a Hersu* od J. Boeckhorsta z první poloviny 17. století (dnes v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni) a samozřejmě i *Merkura v krajině* od V. V. Reinera z let 1718–1720 (v galerii na Strahově v Praze).

Hermés se svými atributy (hlavně s okřídleným kloboukem) se stal v minulém století obligátním příslušenstvím výzdoby bank, pojišťoven, obchodních komor atd.; velké umělecké výtvořky to však nejsou. U básníků dopadá lépe, například ve Vrchlického *Letícím Merkurovi* (1899) a *Hermovi* (1891). U hudebníků rovněž: v jedné z více než stovky Haydnových symfonií nebo ve zpěvohře P. Vranického z roku 1793. Hermovým jménem se už od starověku nazývá nejbližší planeta Slunce (dnes podle jeho latinské formy Merkur).

HERMIONA

(2. pád *Hermiony*, řec. *Hermioné*) – dcera spartského krále Meneláa a jeho manželky Heleny.

Byla zasnoubena s Orestem, synem mykénského krále Agamemnona. Za trojské války ji však otec slíbil za manželku Achilleovu synovi Neoptolemovi, který se s ní po návratu z války také oženil. Její manželství nebylo šťastné a chtěla dokonce spáchat sebevraždu. Podle pozdějších pověstí, které navazuji na Homérovy básně, Orestés Neoptolema zabil a odvedl si ji jako manželku do Mykén, kde se stal králem.

HÉRO

(2. pád *Héry*, nebo neskl., lat. *Hero*) – kněžka bohyně Afrodity, jejíž tragická láska k mladému Leandrovi se stala námětem lidových pověstí, známých dnes zejména ze zpracování básníků Ovidia a Músaia. – Viz heslo *Leandros*.

HÉSIONÉ

(2. pád *Hésiony*, lat. *Hesione*) – dcera předposledního trojského krále Láomedonta a jeho manželky Leukippy.

Do mýtů se dostala zejména pro proradnost svého otce, jež vedla k dobytí Tróje Héraklem. Když kdysi Láomedón opevňoval Tróju, přišli mu z Dia příkazy na pomoc bohové Apollón a Poseidón. Slíbil jim za to královskou odměnu, ale po skončení práce ji bezdůvodně odmítl, ba dokonce vyhožo-

Héró a Leandros. Gobelin z tkalcovny v Mortlake z roku 1632 (Primaciální palác v Bratislavě)

val, že jim uřeže uši, nepřestanou-li se jí domáhat. Apolón seslal proto na Tróju mor a Poseidón mořskou obludu. Před touto obludou se mohla podle zjištění věštců Trója zachránit jen tak, jestliže jí Láomedón obětuje Hésionu. Dal ji tedy přikovat ke skále nad mořem, avšak dřív než mořská obluda objeví se u trojských břehů Héraklés, který se právě vracel z výpravy proti Amazonkám. Nabídl Láomedónovi, že mu dceru zachrání, jestliže mu dá za to koně, které dostal jeho děd Trós od Dia za Ganyméda, uneseného na Olymp. Láomedón s tím souhlasil a Héraklés si tedy na obludu počkal. Když se vynořila za pobřežní skálou, vrhl se na ni a po těžkém boji ji zabil. Nebyl by to však Láomedón, kdyby své sliby splnil: slíbené koně Héraklovi nedal, ba s hrozbami a nadávkami ho vyhnal. Héraklés mu to neodpustil a jak-

mile vykonal všechny práce, k nimž ho vázaly jeho povinnosti u mykénského krále Eurysthea, shromáždil své druhy, na šesti lodích připlul k Tróji, dobyl ji a Láomedóna zabil. Zajatou Hésionu dal potom právem vítěze svému druhovi Telamónovi, který se s ní po smrti své první manželky Periboie oženil. Měla s ním syna Teukra, který se později zúčastnil se svým nevlastním bratrem Aiantem nové výpravy proti Tróji, vedené mykénským králem Agamemnonem.

Jiná Hésioné byla dcerou Titána Íapeta. V mýtech se o ní vyskytují zmínky jen proto, že byla manželkou Prométhea.

Vyobrazení Hésiony z mýtů o Héraklovi se zachovala z antiky na čtyřech vázových malbách. Dvě starší (ze 6.–5. století př. n. l.) jsou v tarentském a neapolském Národ-

ním muzeu, dvě mladší v Městském muzeu v Peruggii a v mnichovském Antikváriu. K jejímu příběhu se vraceli novodobí výtvarní umělci zřídka; operu *Hesione* složil A. Campra (1700).

HESPERIA

(2. pád *Hesperie*) – lesní nymfa z Tróady, dcera říčního boha Kebréna.

Žila na úbočí hory Ídy a pro její krásu, zejména pro nádherné vlasy, se do ní zamiloval mladý Aisakos, syn trojského krále Priama. Když ji jednou na osamělé louce překvapil, dala se před ním na útěk a nešťastnou náhodou šlápla na jedovatého hada, který ji uštkl. Ze žalu, že zavinil její smrt, skočil Aisakos z vysoké skály do moře. Slitovala se však nad ním bohyně Téthys, a aby neutonul, proměnila ho v ptáka potápku. Dodnes ho můžeme vidět, jak se vrhá z výšky do vody, aby svůj čin opakoval, protože se se smrtí *Hesperie* nikdy nesmířil.

Hesperiin příběh známe dnes vlastně jen z Ovidiových *Proměn*. Se jménem *Hesperia* se jinak setkáváme v starých textech dost často. Označuje se jím západ, v některých případech přímo Itálie. Tento název nepochází však od nešťastné nymfy *Hesperie*, ale z řeckého slova „hesperá“, tj. večer, západ. S tím souvisí i jméno *Hesperoven*, o nichž se mluví v dalším hesle.

HESPEROVNY

(též *Hesperidy*; řec. a lat. *Hesperides*) – dcery Titána

Atlanta a bohyně noci Nykty.

Byly tři a jmenovaly se Aiglé, Erychteia a Hesperethúsa. Žily na dalekém západě (někde mezi dnešním Marokem a jižní Francií) a střežily tam s drakem Ládónem strom se zlatými jablky, který dostala bohyně Héra při příležitosti své svatby s nejvyšším bohem Diem od bohyně země Gaie. Tři z těchto jablek získal s pomocí Titána Atlanta Héraklés; když tím splnil úkol, který mu uložil mykénský král Eurystheus, věnoval je bohyni Athéně a ta je Hesperovnám vrátila. Jedno z nich pak ukradla bohyně sváru Eris a s nápisem „Té nejkrásnější!“ je hodila mezi bohyně Héro, Athénu a Afrodítu, když hodovaly na svatbě fthíjského krále Pélea a mořské bohyně Thetidy, aby se tak pomstila, že ji na svatbu bohové nepozvali. Spor Héry, Athény a Afrodity o toto jablko vedl ve svých důsledcích k trojské válce a jablko samo se pak dostalo jako „jablko sváru“ do úsloví téměř všech národů.

Z antiky známe přes padesát vázových maleb souvisejících s Hesperovnami, z toho čtyřicet pět připadá na *Héraklovu cestu do zahrady Hesperoven* (většinou ze 6.–5. století př. n. l.). Z novověkých umělců se poprvé vrátil k tomuto námětu Raffael počátkem 16. století, z pozdějších děl vynikají obrazy *Soumrak v zahradách Hesperoven* od J. M. W. Turnera z doby po roku 1844 (dnes v londýnské Národní galerii), *Zahrada Hesperoven* od H. Maréese z roku 1873 (v galerii v Schleissheimu) a *Hespe-*

rovny hlídají strom se zlatými jablky od E. Burne-Jonese asi ze stejné doby (v Umělecké galerii v Birminghamu). Básnickou skladbu se symbolickým názvem *Hesperovny* složil roku 1833 A. Tennyson a symfonii *Héraklés v zahradě Hesperoven* H. B. Busser.

HESTIA

(2. pád *Hestie*, lat. *Vesta*) – dcera Titána Krona a jeho manželky Rheie, bohyně rodinného krbu.

V nejstarších řeckých mýtech se s ní nesetkáváme. Homér si například vysoce cení posvátnosti rodinného krbu, ale neuvádí ji jako jeho bohyni nebo ochránkyni. Poprvé se objevuje až u Hésioda, potom však už ze světa mýtů a bájí nemizí. Co o ní víme, lze shrnout do několika vět.

Otec Kronos jí ihned po narození pozřel, podobně jako její sourozence Démétru, Héro, Háda a Poseidóna, protože se obával, že proti němu povstanou a zbaví ho vlády. Jako božská bytost žila však v jeho útrobách dále, dokud ji neosvobodil její nejmladší bratr Zeus, který unikl osudu ostatních Kronových dětí jen proto, že ho matka Rheia tajně porodila v hluboké jeskyni na Krétě. Když se splnily Kronovy obavy a Zeus ho zbavil vlády, přišla Hestia na jeho pozvání na Olymp. Bohové ji s radostí uvítali a hned dva z nich, Poseidón a Apollón, ji chtěli pojmout za manželku. Rozhodla se však zachovat věčné panenství. Zeus, na něhož se před svými nápadníky obrátila o pomoc, její

Hestia Giustiniani. Římská kopie řecké sochy asi z poloviny 5. století př. n. l. s novověkými doplňky (Villa Torlonia, Řím)

rozhodnutí schválil a ustanovil ji bohyní rodinného krbu a jeho ohně.

Jako bohyně rodinného krbu se stala Hestia ochránkyní tiché a svorné domácnosti. Protože podle představ Řeků tvořilo i obyvatelstvo obce a státu jednu rodinu, stala se navíc ochránkyní obcí a států. Jejím symbolem byl oheň; plápolal v každém domě a v každé radnici. Obětí Hestii začínaly a končily všechny slavnostní hostiny, při jejím jménu se přísahal a vzdávala se jí povinná úcta v každém chrámu, ať byl zasvěcen kterémukoli z bohů. Zvláštní

chrámy, jak se zdá, neměla; pouze oltáře.

Sochařských a malířských vyobrazení Hestie se zachovalo z antiky málo; hlavně proto, že lidé si ji většinou představovali v podobě ohně. Ani o známé *Hestii Giustiniani* z Villy Torlonia v Římě, jež je římskou kopií řecké sochy asi z poloviny 5. století př. n. l., není jisté, že zobrazuje skutečně Hestii. – V římském světě měl její kult poněkud odlišný ráz; o tom viz heslo *Vesta*.

HIMEROS

(2. pád *Himera*) – bůh vášnivě touhy a náruživé lásky, syn bohyně krásy a lásky Afrodity.

V mýtech se o něm vyskytují zmínky jen jako o pomocníkovi a průvodci Afrodity. Někdy se nazývá i jejím synem, ačkoli bohové a bohyně vzniklí personifikací různých vlastností byli bez rodičů. Měl jmenovce, který byl synem krále Lakedaimona. Z nezkrotně vášně se dopustil hanebnosti vůči vlastní sestře a spáchal pak sebevraždu.

HIPPODAMEIA

(2. pád *Hippodameie*, lat. *Hippodamia*) – jméno několika ženských postav z řeckých mýtů, zejména dvou královských dcer.

První z nich byla dcerou lidského krále Oinomaia a manželkou hrdiny Pelopa. Její otec nechtěl, aby se provdala, neboť se z nějaké věštby dozvěděl, že je mu souzeno zahynout vinou jejího manžela. Vyzval proto kaž-

dého jejího nápadníka na závod s podmínkou, že vítěz má právo poraženého zabít. Závod pokaždé snadno vyhrál, protože měl nejrychlejší koně na světě, které mu daroval jeho otec, bůh války Arés. Porazil ho teprve Pelops, který si opatřil ještě rychlejší koně od boha moře a stvořitele koně Poseidóna (podle jiné verze však proto, že podplatil Oinomaia vozataje Myrtila, aby uvolnil v králově voze zákolník). Ježto Oinomaos při závodě havaroval a zahynul, provdala se Hippodameia za Pelopa a měla s ním několik dětí. Nejvýznamnější úlohu v mýtech z nich sehráli pozdější mykénští králové Átreus a Thyestés.

Druhá Hippodameia, podle antických mýtů stejně krásná, byla dcerou krále Búta a provdala se za krále Lapithů Peirithoa. Na její svatbě došlo k známému boji Kentaurů s Lapithy, v němž téměř všichni Kentaurové zahynuli.

Výjevy z mýtů o obou Hippodameiích známe asi z dvaceti vázových maleb, většinou z 5. století př. n. l., a ze sochařské výzdoby chrámových štítů, na kterých byly zobrazovány zpravidla jako vzájemně se doplňující protějšky. Nejproslulejší pocházejí z Diova chrámu v Olympii z doby kolem roku 460 př. n. l., na jehož východním štítě byla *Příprava k závodu Oinomaia s Pelopem* a západním *Boj Kentaurů s Lapithy* (dnes v Archeologickém muzeu v Olympii).

Mýtus o Hippodamei a Pelopovi zaujal též četné novověké umělce. U nás zejména Vrchlického; jeho trilogii

Hippodamia z let 1889–1891 zhudebnil Zdeněk Fibich. Z dřívějších hudebních zpracování je nejznámější opera *Hippodamia* od A. Campry (1708), z výtvarných pak *Únos Hippodameie* od P. P. Rubense (1635).

HIPPOLYTA

(2. pád *Hippolyty*; řec. *Hippolyté*, lat. *Hippolyte*) – dcera boha války Area a nymfy Otéry, královna Amazonek.

Jako odznak královské hodnosti nosila krásný pás, který jí na důkaz svého otcovství daroval bůh války Arés. Po tomto pásu zatoužila dcera mykénského krále Eurysthea, mladá Adméta, a proto Eurystheus poručil Héraklovi, který mu musel z rozhodnutí bohů sloužit, aby jej přinesl. Když se Hippolyta dozvěděla, že se Héraklés vypravil pro její pás, chtěla mu ho na znak úcty k jeho hrdinství darovat. Avšak bohyně Héra, která Hérakla nenáviděla, rozšířila mezi Eurystheami nepravdivou zprávu, že Héraklés chce Hippolytu zajmout a odvést do otroctví. Amazonky jí uvěřily a zaútočily na Héraklovy druhy, po statečném boji však podlehly. Hippolyta pak vykoupila svým pásem svobodu zajaté vůdkyni Melanippě a Héraklés jej přinesl do Mykén. Jinou zajatou vůdkyni Amazonek, Antio-pu, přenechal Héraklés svému druhovi Théseovi, který si ji odvedl do Athén a oženil se s ní. Hippolyta se nato vypravila se svým ženským vojskem proti Athénám, aby ji osvobodila. Antiopa se však mezitím do Thésea zamilovala, postavila se proti svým

bývalým družkám a v boji proti nim zahynula. Athénané své město ubránili a Hippolyta se ze žalu nad neúspěchem výpravy vzdala královské hodnosti, odešla do Megary a usoužila se tam k smrti.

Jiná Hippolyta byla manželkou iólského krále Akasta. Pokusila se svést fthýjského krále Pélea, a když se jí to nepodařilo, obvinila ho z téhož činu u svého manžela, aby ho potrestal smrtí. Péleus však Akastově pomstě unikl a později ho i s Hippolytou zabil.

Hippolyta se v některých variantách mýtu o Théseovi uvádí jako jeho manželka místo Antiopy. Tak nebo onak Théseův syn z tohoto manželství se jmenoval Hippolytos. Na antických vázách a reliéfech se Hippolyta vyskytuje velmi často, i když se někdy nedá mezi ostatními Amazonkami přesně identifikovat. Těchto vyobrazení *Boje s Amazonkami* se zachovalo ze starověku několik set, a to na vázových malbách i reliéfech. Pocházejí od 6. století př. n. l. do prvních století n. l. a jsou zastoupeny téměř ve všech antických sbírkách.

HIPPOLYTOS

(2. pád *Hippolyta*, lat. *Hippolytus*) – syn athénské královny Thésey a jeho manželky Antiopy.

Byl krásným mladíkem, vášnivým lovcem a ctitelem panenské bohyně lovu Artemidy; vyhýbal se však ženám a lásce. Bohyně krásy a lásky Afrodita z uražené ješitnosti způsobila, že se do něho za-

milovala jeho nevlastní matka Faidra, druhá Théseova manželka. Z ohledu na otcovu čest odmítl její návrhy a přivolal tak na sebe její pomstu. Obvinila ho, podobně jako Anteia Bellerofonta nebo Hippolyta Pélea, že ji chtěl svést, a Théseus proto požádal svého otce Poseidóna, aby ho zahubil. Poseidón poslal na Hippolyta mořskou obludu, která mu splasila koně, takže ho usmýkali k smrti.

Podle pozdějších pověstí bůh Asklépios zabitého Hippolyta vzkřísil a bohyně Artemis ho přivedla do Aricie (jihovýchodně od Říma), kde žil potom pod jménem Virbius a byl uctíván jako bůh.

Hippolytův příběh se zachoval z antiky v různých verzích. Podle některých se jeho matka nejmenovala Antiopa, ale Hippolyta, podle jiných se ženám a lásce příliš vyhýbal a krátce před smrtí se oženil s dcerou krále Pallanta Aríkií. Pro různost těchto verzí je charakteristické, že například jen Euripidés zpracoval jeho příběh dvakrát a pokaždé jinak. Dnes je znám z druhé redakce jeho tragédie *Hippolytos* (z roku 428 př. n. l.) a pak ze Senekovy *Phaedry* asi z poloviny 1. století n. l., uváděné též pod titulem *Hippolytus*.

Díla starověkých i novověkých umělců, které zaujal Hippolytův osud, jsou v hesle *Faidra*. Zde k nim připojme operu *Hippolytus a Aricie*, kterou složil roku 1732 J. Ph. Rameau.

HIPPOMEDÓN

(2. pád *Hippomedonta*, lat. *Hippomedon*) – syn argejského krále Talaa nebo jeho syna Aristomacha, jeden z vůdců výpravy „sedmi proti Thébám“.

Byl odvážný, silný a hlas měl jako obludný Týfón, jehož obraz se stovkou dračích hlav nosil na štítě. Nebylo mu to však nic platné; bohové s nespravedlivou válkou proti Thébám nesouhlasili, a tak se z ní, stejně jako jeho druhové, nevrátil. V boji ho zabil syn hrdiny Oinopa Hyperbios.

Hippomedón měl prý hrad v Lerně na pobřeží Argolského zálivu. Jeho pozůstatky popsal ještě Pausaniás (v 2. století n. l.).

HIPPOMENÉS

(2. pád *Hippomena*, lat. *Hippomenes*) – syn krále Megaree z boiótského Onchéstu, vynikající běžec a lovec.

Zamiloval se do lovkyně Atalanty, dcery boiótského krále Schoinea, jež byla výbornou běžkyní a chtěla se provdat jen za toho, kdo ji porazí v závodě v běhu. Hippomenovi se to na rozdíl od mnoha jiných uchazečů o její ruku podařilo. K vítězství mu pomohla bohyně lásky Afrodita, která mu dala tři zlatá jablka a radu, aby vždy jedno odhodil, když ho bude Atalanta dohánět. Atalanta se neudržela, aby odhozené jablko nezvedla, a tak doběhla do cíle až za Hippomenem. Souhlasila s tím, že se za něho provdá, protože se jí docela líbil; osud jí to však nedopřál. Když se před svat-

bou uchýlili do starého lesního chrámu, aby si projevili lásku, bohové (Zeus nebo Artemis) je proměnili z trestu za znesvěcení svého příbytku ve zvířata.

Mýtus o Atalantě a Hippomenovi byl ve starověku velice rozšířen. Narážky na něj jsou u nejstarších básníků, ale do podoby, v které ho známe dnes, ho zpracoval teprve autor mytologické příručky z 1. století n. l., připisované Apollodórovi; básnickou formu mu dal pak Ovidius (v *Proměnách*). Výjevy z něho známe z děl starověkých i novověkých výtvarných umělců. Hlavní jsou uvedeny i s přehledem literárních a hudebních skladeb v hesle *Atalanta*.

HONOR

(2. pád *Honory*) – římská bohyně občanské cti a sama čest.

Patřila mezi ctnosti, jichž si Římané natolik cenili, že je zosobňovali a povyšovali na božstva. Od počátku jejího uctívání ji spojovali se zbožštěnou „Osobní statečností“ (zejména válečnou). Samostatné svatyně měly obě tyto bohyně u Kapenské brány, a to od konce 3. století př. n. l. Společný chrám (Templum Honoris et Virtutis), jehož místo už neznáme, jim dal postavit po vítězství nad Cimbrý roku 101 př. n. l. konsul Gaius Marius.

HORATIOVÉ

(lat. *Horatii*) – tři bratři trojčata, kteří vybojovali za války mezi Římem a Albou Longou

Přísaha Horatiů. Obraz Jacquese Louise Davida z roku 1785 (Louvre, Paříž)

rozhodující boj se třemi bratry-trojčaty Curiatii.

Za vlády třetího římského krále Tulla Hostilia vypukla válka, ve které nešlo o nic menšího, než zda bude Řím vládnout Albě Lonze nebo Alba Longa Římu. Protože za dávných dob nebyli vždy vládcové natolik nerozumní, aby kvůli vítězství riskovali životy všech svých mužů (o ženách a dětech ani nemluvě), dohodl se římský král s albským, že místo armád vyšlou proti sobě uvedené tři bratry, kteří byli stejně stateční a silní. Když bratři souhlasili, určili králové místo a čas boje a slavnostní přísahou se zavázali, že výsledek tohoto boje uznají za výsledek války. Národ, jehož reprezentanti zvítězí, bude pak v pokoji a míru vládnout druhému národu.

Kteří z těchto bratrů byli Římané a kteří z Alby Longy, o tom nebyla už za starověku shoda. Většina uznala za Římany Horatie a s jejich jménem se nakonec spojilo i římské vítězství. Zpočátku to však s nimi vypadalo špatně. Jakmile se srazili meči, Curiatievé získali převahu a dva Horatievé po

úporné obraně padli. Římané ztratili naději a zbyl v nich jen strach o posledního druhá. Nebyl sice zraněn, a Curiatievé krváceli z mnoha ran, ale jeho osud zdál se být zpečetěn: v boji jednoho proti třem mohl jen statečně padnout. Najednou se však stalo, čemu Římané nemohli uvěřit. Jejich druh porušil přísahu, že bude bojovat do poslední kapky krve, a dal se na útek. Kromě porážky je měla stihnout i potupa... Ale poslední z Horatiů se za chvíli zastavil, a když k němu přiběhl první z Curiatiů, vši silou se na něho vrhl. Co nezmohl proti spojeným silám tří protivníků, dokázal v boji muže proti muži: zraněného Curiatia zabil. Bratr padlého, ještě víc vysílený, podlehl rovněž jeho meči. Za třetím, který zůstal pro těžké zranění daleko vzadu a sotva už držel zbraň, si Horatius došel. Bez boje mu vrazil do hrdla meč.

Římané tedy zvítězili: jediný člověk rozhodl o osudu dvou měst a království. Nebýt jeho důvtipu a síly, učili bychom se dnes nikoli dějinám Říma, ale Alby Longy. Takový je aspoň závěr z

toho, co zaznamenali římscí dějepisci.

Římané považovali boj Horatiů a Curiatiů za historickou událost z dob krále Tulla Hostilia, „nad kterou je sotva jiná slavnější“, jak říká Livius v *Dějinách*. Přesto není však pochyb, že patří mezi pověsti, ve kterých může být v nejlepším případě pouze historické jádro. Na tom nemění nic ani to, že mezi Římem a starou Albou Longou se dodnes ukazují náhrobky Curiatiů nebo Horatiů.

Ne víc než historické jádro nemá pravděpodobně ani pověst o potomku vítězného Horatia, který prý za války s etruským králem Porsennou bránil most přes Tiber proti stonásobně přesile nepřátel, aby kryl ústup římského vojska. Jmenoval se Horatius Cocles, tj. „Slepý (od narození)“. Všechny tyto legendární hrdiny prohlašoval za své předky významný římský rod Horatiů. – Nejslavnější nositel tohoto jména, básník Quintus Horatius Flaccus (65–8 př. n. l.) však z tohoto rodu nepocházel. Narodil se v jihoitalské Venusii a jeho otec byl propuštěný otrok.

Z děl výtvarných umělců, kteří našli inspiraci v pověsti o třech bratřích Horatiových, je nejznámější obraz J. L. Davida *Přísaha Horatiů* z roku 1785 (dnes v pařížském Louvru). Tragédii *Horatius* složil roku 1640 P. Corneille, pantomimickou symfonii *Vítězný Horatius* roku 1923 A. Honegger.

HÓRY

(řec. *Hórai*, lat. *Horae*) – dcery nejvyššího boha Dia

a bohyně Themidy; bohyně ročních období.

O jejich přesném počtu se antičtí autoři neshodují, ani o jejich funkcích, dokonce ani o jménech. Zdá se, že tu splynuly bohyně přinejmenším dvojího původu. Nejčastěji se s nimi setkáváme jako s bohyněmi ročních období, jejichž pravidelný příchod zabezpečovaly. Pak jako s bohyněmi, které zabezpečovaly pořádek ve společnosti, tj. zákonnost, spravedlnost a mír.

Jako bohyně ročních období se uváděly tři Hóry, a to zpravidla Anatolé, bohyně jara, Thalló, bohyně léta, a Karpó, bohyně podzimu. První dvě občas splyvaly, resp. zůstávala jen Thalló jako bohyně květu (místo ní však vystupovala někdy jako bohyně jara a květu Chlóris); k ní se pak družila Auxó jako bohyně růstu a Karpó jako bohyně plodů. Jako bohyně pořádku ve společnosti se uváděly rovněž tři Hóry: Eponomia, bohyně zákonnosti, Diké, bohyně spravedlnosti, a Éiréné, bohyně míru. U obou svých funkcí, tj. bohyň přírodního i společenského řádu, považovaly se také za ochránkyně lidského života, a zejména za ochránkyně mládeže. Bydlely s bohy na Olympu a ponejvíce se zdržovaly v blízkosti svého otce Dia.

Homér ještě počet a rozlišení funkcí Hór neuvádí; podle něho střežily pouze brány Olympu. O Hórách jako o bohyních společenského řádu se zmiňuje ve *Zrození bohů* Hésiodos (8.–7. století př. n. l.). Potom se jejich počet zvyšoval. Odedávna jim byly zřizovány svatyně; nejvýznamnější z nich byla na

athénské Akropoli, vpravo od Propylají (z poloviny 5. století př. n. l.).

Řekové a Římané si představovali Hóry jako krásné dívky v dlouhém rouchu; tak je také zobrazovali na vázových malbách, reliéfech a sochách. Významných uměleckých děl s jejich společným zobrazením se však zachovalo málo. Výjimku tvoří římský reliéf *Tři Hóry* (asi z 1. století n. l.) v Archeologickém muzeu ve Florencii. Na mnohých novodobých obrazech, zejména barokních, splývají s Charitkami (Gráciemi).

HYÁDY

(řec. *Hyades*, lat. také *Suculae*) – dcery Titána Atlanta (nebo boha Poseidóna) a Ókeanovny Aithry, proměněné v souhvězdí.

Proč se dostaly na nebe, vysvětlují mýty různě. Podle jedné verze vzal je tam nejvyšší bůh Zeus proto, že se mu jich zželelo, když oplakávaly svého bratra Hyanta, kterého roztrhala na lovu lvice. Podle jiné je Zeus proměnil v souhvězdí odměnou za to, že jako nymfy v nísské dolině vychovaly jeho syna Dionýsa. Byly považovány za hvězdy přinášející déšť, protože v době jejich východu počátkem listopadu začíná v Řecku období bouří a dešťů.

Přesný počet Hyád nezjistili zatím ani astronomové. Podle odhadu obsahuje jejich hvězdokupa asi sto hvězd deváté a větší velikosti. Antičtí autoři jich uvádějí zpravidla pět, maximálně sedm: Ambrosia, Eudóra, Faisylé, Korónis, Polyxó, Faió a Dióna.

HYAKINTHOS

(2. pád *Hyakintha*, lat. *Hyacinthus*) – syn spartského krále Amykla (nebo Oibala) a jeho manželky Diomédy, přítel boha Apollóna.

Byl krásný jako bůh a Apollón často přicházel do Sparty, aby s ním lovil v lese nebo závodil v obratnosti a zdatnosti. O jeho přátelství se ucházel i bůh západního větru Zefyros, ale Hyakinthos si ho nevsímal. Když jednou závodil Hyakinthos s Apollónem ve vrhu diskem, srazil žárlivý Zefyros Apollónův disk na Hyakinthovu hlavu. Způsobil mu tak strašlivou ránu, že ani Apollón, který se kromě jiných umění vyznal i v léčení, ji nedokázal zacelit a Hyakinthos zemřel. V hlubokém žalu se Apollón zapřísáhl, že na nešťastného přítele nikdy nezapomene. Aby vzpomínka na něho žila věčně i mezi lidmi, dal z jeho krve vyrůst květu, jenž nese dodnes jeho jméno. Navíc ustanovil, aby se v Amyklách u Sparty konaly každoročně na jeho počest slavnosti („hyakinthie“).

Hyakinthův příběh, známý z narážek starých autorů a z vyobrazení na vázách, básnicky zpracoval až Ovidius v *Proměnách*. Jeho dávnou oblibu dokumentuje téměř dvacet zachovaných vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l. (nejstarší je ve Státních muzeích v Berlíně). Ze sochařských děl je nejpozoruhodnější *Hyakinthos* připisovaný Pýthagorovi z Rhegia; antická kopie této sochy z první poloviny 5. století př. n. l. je v petrohradské Ermitáži.

Novověcí umělci, zejména z dob baroka a rokoka, se k

Hyakinthovu příběhu často vraceli. Nejznámější z jejich obrazů je *Hyacinthus a Apollo* od A. Carracciho z konce 16. století (v římském Palazzo Farnese) a *Hyacinthova smrt* od P. P. Rubense z první poloviny 17. století (v madridském Pradu) a od G. B. Tiepola z poloviny 18. století (v londýnské Národní galerii), ze soch *Hyacinth* od F. J. Bossia z let 1815–1816 (v pařížském Louvru). Hudebně jej zpracoval kromě jiných W. A. Mozart; *Apollo a Hyacinth* je jeho první opera (složil ji jedenáctiletý, roku 1767). Báseň *Hyakinthos* složil Jiří Karásek ze Lvovic (1909).

HYDRA

(2. pád *Hydry*) – dcera stohlavého obra Týfóna a jeho manželky Echidny, obluda s hadím tělem a devíti dračími hlavami.

Žila v bažinách u města Lerna na pobřeží Argolského zálivu a pustošila okolí. Lidé byli proti ní bezmocní, protože z každé useknuté hlavy jí vyrostly dvě nové a navíc jedna z těchto hlav byla nesmrtelná. Přesto se však našel hrdina, který od ní lidi osvobodil: s pomocí svého přítele Ioláa ji zabil Héraklés.

Jméno *Hydry* dodnes nezaniklo. Téměř sedmdesátkrát se vyskytuje na nápisích v různých muzeích pod anticými vázovými malbami a ještě víckrát pod reliéfy a sochami od nejstarších dob do dneška, které zobrazují její boj s Héraklem. Nese je také jeden z nejdelších ostrovů u pobřeží Argolidy, známý ne-

ohroženými námořníky. Astronomové jím nazvali jedno z nejdelších souhvězdí. Jinak je symbolem různých obludností: v literatuře se setkáváme například s hydrou války, hydrou fašismu, hydrou byrokratismu atd. (a žel, nejen v literatuře).

HYGIEIA

(2. pád *Hygieie*, lat. *Hygia*) – dcera boha lékařství Asklépia a jeho manželky Epiony, dárkyně zdraví a jeho zosobnění.

V mýtech nehrála významnou úlohu, ale antičtí umělci ji často zobrazovali, a to jako mladou ženu, která napájí hada z misky. Tento symbol se udržel ve zdravotnictví do-

Hygie s hadem. Řezba na diptychu ze slonoviny asi z poloviny 4. století n. l. (Walke-rova galerie v Liverpoolu)

dnes, stejně jako její jméno v kmenu slova hygiena a v jeho odvozeninách.

Velká nadživotní socha *Hygie*, římská práce asi z počátku našeho letopočtu, je ve Vatikánských muzeích. Uměleckou hodnotou ji však převyšuje *Hlava Hygie* z poloviny 4. století př. n. l., připisovaná Skopovi, a socha *Hygie* z počátku 4. století př. n. l., připisovaná Timotheovi, které jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Řada dalších jejích dobrých soch je i v jiných sbírkách, zejména v muzeích v Epidauru, Irakliu a Nikósii; zobrazuje ji též pozdně antická řezba ve slonovině ve Walkerově galerii v Liverpoolu.

V minulém století se staly sochy *Hygie* oblíbenou ozdobou lázeňských parků. Málokterá dosahuje však takové úrovně, jako *Hygia* J. V. Myslbeke na Priessnitzově pomníku v Lázních Jeseník (1873–1874). A sotva je jiná známější než *Hygie* před stejnojmenným pramenem v Karlových Varech – hlavně pro slávu tohoto pramene.

HYLÁS

(2. pád *Hyla*, lat. *Hylas*) – syn larisského krále Theodamanta a nymfy Menodiky, Héraklův mladý průvodce na výpravě Argonautů.

Když se Argonauté dostali na cestě do Kolchidy k Mýsii, přistáli u jejích břehů, aby se zásobili vodou a jídlem. Héraklés poslal *Hyla* k blízkému prameni, aby mu nabral do přilby vodu; tamějším nymfám se však tak

zalíbil, že ho stáhly do pramene a víc ho nepustily. Marně ho hledal Héraklés a marně ho hledal i jeho přítel Polyfém, který zaslechl Hylův poslední výkřik. Ze zármutku nad jeho zmizením odmítli pak oba pokračovat v plavbě, dokud ho nenajdou. Protože se jim to nepodařilo, Polyfém zůstal v Mýsii, a aby měl kde žít, založil tam město Kios. Héraklés se vrátil do Lýdie, aby splnil své závazky, jež měl vůči tamější královně Omfale.

Epizoda o Hylovi je známá z mnoha verzí mýtu o Argonautech; samostatné epylion *Hylás* složil v první polovině 3. století př. n. l. Theokritos. Z antiky se zachovalo několik zobrazení *Hylova únosu* na vázách a reliéfech a mozaikách. Největší z těchto mozaik, asi z 3. století n. l. a odkrytá na okraji Říma, je dnes v petrohradské Ermitáži; stejně stará a o něco menší je v muzeu alžírské Džemilly (antického Cuicul). Z novověkých děl inspirovaných touto příhodou je snad nejznámější sousoší *Hylás a vodní nymfy* od J. Gibsona z roku 1826 (v Tateově galerii v Londýně).

HYLLOS

(2. pád *Hylla*, lat. *Hyllus*) – syn hrdiny Hérakla a jeho druhé manželky Déianeiry.

Když se musel dát Héraklés prodat za otroka lýdské královně Omfale (jak k tomu došlo, dočteme se v hesle o Héraklovi), vyhnal mykénský král Eurystheus jeho manželku a děti z jejich domova v Týrnthu. Uchýlily se k tráchinskému králi Kéy-

kovi a čekaly tam na jeho návrat. Po třech letech vyslala Déianeira Hylla, aby šel pátrat po otci. Našel ho v městě Oichalii, proti němuž se Héraklés po svém osvobození vypravil, aby se pomstil tamějšímu králi Eurytovi za to, že ho kdysi urazil a odmítl mu dát za manželku svou dceru Iolu.

Hyllova radost ze shledání s otcem netrvala však dlouho. Když si Héraklés oblékl plášť, který mu Déianeira mezitím poslala, pocítil palčivou bolest. Pomazala totiž plášť krví Kentaura Nessa, kterého Héraklés zabil kdysi otráveným šípem. Hyllos se vrátil k matce a zahrnul ji výčitkami. Vysvětlila mu však, že plášť pomazala krví proto, aby znovu získala Héraklovu lásku, neboť se právem obávala, že se opět zamiluje do Ioly; učinila tak podle Kentaurových rad a netušila, že krev byla otrávená. Nešťastný Hyllos odešel znovu za otcem, aby ho přesvědčil o matčině omylu a nevině. Když se však s ním vrátil do Tráchíny, nenašel už Déianeiru mezi živými. Ze žalu, že způsobila Héraklovi utrpení a smrt, probodla se mečem. Héraklés požádal Hylla, aby ho zbavil života a zkrátil tak jeho utrpení. Hyllos se k tomu nemohl odhodlat, zato mu však splnil jinou jeho žádost: oženil se s Iolou.

Když se Héraklés rozloučil s pozemským životem, Hyllos se usídlil v Týrnthu a žil tam šťastně s Iolou, dokud ho Eurystheus opět nevyhnal. Našel však útočiště v Athénách a tam se také dožil odplaty za všechna příkoří, která musel jeho otec i on sám od Eurysthea vytrpět: stal se

svědkem Eurystheovy porážky a smrti.

U některých autorů (i antických) se jménem Hyllos označuje i Héraklův mladý přítel Hylás, o němž se mluví v předchozím hesle.

HYMÉN

(2. pád *Hyména*, řec. též *Hymenaios*, lat. *Hymen* nebo *Hymenaeus*) – bůh sňatku a ochránce manželství.

Kdo byli jeho rodiče, se přesně neví; podle jedné verze byl synem boha Apollóna a některé z Múz (Kalliopy, Úranie nebo Terpsichory), podle jiné byl jeho otcem bůh Dionýsos a matkou bohyně Afrodíta. Nejistý původ však nevdal, aby ho lidé ctili, zejména milenci a novomanželé. Žádná antická svatba se neobešla bez písně na jeho počest. Jeho jméno zobecnělo a znamenalo svaatební píseň nebo svatbu.

O Hyménovi se zachovala též pověst, že původně nebyl bohem, nýbrž chudým athénským mladíkem, který se zamiloval do krásné a bohaté dívky. Když mu její rodiče bránili, aby se s ní setkával, převlékl se za ženu a doprovázel ji k slavnosti na počest bohyně Démétry. U Eleusíny přepadli však průvod piráti a unesli všechny dívky i s Hyménem na daleký ostrov. Tam pak svůj úspěch oslavili hostinou, na které se do němoty zpili. Hymén využil příležitosti, zmocnil se meče a piráty pobil. Poté se vrátil do Athén a prohlásil, že přivede všechny uloupené dívky, dostane-li tu svou za manželku. Na nátlak veřejnosti mu to její rodiče slíbili, a když spl-

nil svůj slib, splnili jej rovněž. Byl pak tak šťastný a žil v tak šťastném manželství, že se o tom pělo na všech svatbách. Nakonec ho přijala bohyně Afrodíta i s jeho manželkou do své družiny a vymohla si od Dia, že ho povýšil na boha.

V mýtech se setkáváme také s thráckým pěvcem svaatebních písní Hymenaiem. Byl považován rovněž za syna jedné z Múz (Úranie nebo Terpsichory). U Římanů měl Hymén svůj protějšek v bohu svatby Talassiovi.

HYPERBOREOVÉ

(řec. *Hyperboreioi*, lat. *Hyperborei*) – mytický národ na nejzazším severu, kde nikdy nezapadá slunce.

Jak vyplývá ze jména tohoto národa, jeho sídlo bylo nad (nebo za) zemí boha severního větru Borea a někteří antičtí autoři jej považovali za skutečně existující národ (mezi nimi Eratosthenés a Plinius). Většinou jej však ponechávali ve světě mýtů a připisovali mu šťastný život v hojnosti, počestnosti a moudrosti. Hyperboreové neznali podle nich války, ani soukromé spory a každý z nich mohl žít tisíc let, jestliže se sám nerozhodl ukončit svůj život slavnostně skokem z vysoké skály do moře.

Jelikož v zemi Hyperboreů byl věčný klid a neustálý jas, přijížděl k nim na podzim bůh světla a slunce Apollón, aby tam strávil zimu. Na jaře je pak opouštěl a vracel se na voze taženém labutěmi do Delf.

Hyperboreové v poslední době zaujali vědce: jsou pou-

hým výplodem lidové fantazie, nebo Řekové opravdu věděli o zemích s bílými nocemi a polární září?

HYPERÍÓN

(2. pád *Hyperiona*, lat. *Hyperion*) – jeden z Titánů, synů boha nebe Úrana a bohyně země Gaie.

Uzavřel manželství s Titánkou Theiou a měl s ní tři děti, jež sehrály v mýtech významnou úlohu: boha slunce Héliu, bohyni měsíce Selénu a bohyni ranních červánků Éós. – Někdy se jeho jménem označuje i Hélios.

HYPERMNÉSTRA

(2. pád *Hypermnéstry*, řec. též *Hypermnestra*, lat. *Hypermnestra*) – dcera krále Danaa a manželka jeho nástupce na argejském trůně Lynkea.

Byla nejmladší z padesáti Danaových dcer a jediná neuposlechla otcova rozkazu, aby o svaatební noci svého manžela zavraždila. Unikla tak osudu svých devětačtyřiceti sester, které bohové za jejich zločin potrestali tím, že věčně musí nabírat vodu do děravého sudu. Bohové ji navíc odměnili šťastným manželstvím a slavnými potomky. Z jejího rodu pocházeli kromě jiných Perseus a Héraklés.

Podrobnosti o motivech jejího otce k hromadné vraždě svých zeťů jsou v hesle *Danaos*, resp. *Danaovny*. V literárních i výtvarných dílech z antiky vystupuje Hypermnéstra vždy spolu se svými sestrami. K nemnoha novově-

kým dílům, uvedeným ve zmíněných heslech, je třeba připojit opery *Ipermestra* od Ch. W. Glucka z roku 1742 a *Ipermestra* od J. Myslivečka z let 1770–1775.

HYPNOS

(2. pád *Hypna*, lat. *Somnus*) – bůh spánku a sám spánek, syn bohyně noci Nykty a boha podsvětní tmy Tartara.

Se svou matkou přicházel každou noc na svět, pohyboval se tiše po zemi i po moři a sesílal na všechno živé spánek, jenž zbavoval útrap a starostí; lidem dával též sny. Jeho moci nikdo neodolal; dvakrát uspal na prosbu bohyně Héry dokonce nejvyššího boha Dia. Poprvé se tak stalo, když Héra chtěla zabít na výpravě proti Tróji Hérakla, a podruhé, když chtěla umožnit bohu Poseidónovi, aby přes Diův zákaz pomohl v trojské válce Achajcům. Za splnění tohoto druhého přání mu dala za manželku nejmladší Charitku Pásitheu.

Hypnos. Římská kopie hlavy řecké sochy, pravděpodobně Práxitelovy, asi z poloviny 4. století př. n. l. (Římské národní muzeum v Termách)

Podle nejrozšířenějších představ žil Hypnos u dalekého Ókeanu nebo v podsvětí a sloužil bohu Hádovi. Podle jiných bydlel na dalekém severu v zemi Kimmeriů, kde se zdržoval v temné jeskyni obklopen zástupem snů. Byl bratrem boha smrti Thanata a bohyně podsvětní řeky Léthy. Měl tři syny: Morfea, který dovedl vzít na sebe podobu a hlas kteréhokoli člověka, Fobétora čili Ikela, který se zjevoval ve zvířecí podobě, a Fantasa, který se uměl proměnit v přízraky fantastických tvarů.

Antičtí umělci zobrazovali Hypna různě: jako malého chlapce, mladíka nebo starce, často s orlími nebo motýlími křídly. Do rukou mu dávali berlu nebo makovici, kterou se dotýkal lidských spánků, někdy i roh, z něž vyléval omamný spánek. Jeho podoba se zachovala na nevelkém počtu vázových maleb a několika reliéfech. Jedna z jeho nejhodnotnějších soch, římská kopie pravděpodobně podle Práxiteleva vzoru z počátku druhé poloviny 4. století př. n. l., je dnes v madridském Pradu; mramorová kopie hlavy této sochy je v Římském národním muzeu v Termách. Bronzová hlava *Hypna*, pravděpodobně římská kopie Skopova díla z druhé poloviny 4. století př. n. l., je v Britském muzeu v Londýně. – Z děl našich umělců uvedme aspoň kresbu *Hypna* od J. Konůpka z roku 1928 v pražské Národní galerii.

Jestliže Hypnovo jméno dodnes žije, nemají na tom zásluhu ani tak sochaři a básníci, jako spíš tvůrčové lékařské terminologie. Ozna-

čili jím stav podobný spánku, v němž uspaný zčásti podléhá vlivu jiné osoby, nebo určitý druh zasnění, duševní strnulosti apod.

HYPSIPYLA

(2. pád *Hypsipyly*; řec. *Hypsipylé*, lat. *Hypsipyle*) – královna ostrova Lémnu, dcera a nástupkyně lémnijského krále Thoanta.

Vládla za okolností, které lze označit za nenormální: na celém ostrově nežil kromě jejího starého otce ani jeden muž, protože Lémňanky je z trestu za nevěru všechny pobily. (Muži se sice vymlouvali, že nemohou své ženy ani cítit, neboť bohyně Artemis je pro nějakou urážku potrestala nesnesitelným zápachem, ale nic jim to nepomohlo.) Byl to nepochybně účinný prostředek proti mužské (a vůbec manželské) nevěře, avšak lémnijské ženy svého činu brzy litovaly. Toužily po mužích, ať byli jacíkoli, a zejména se bály o své životy, neboť na ostrově nezbyl žádný obránce. S nadšením proto uvítaly zprávu, že se k jejich břehům blíží loď Argó, na jejíž palubě jsou nejslavnější řečtí hrdinové v čele s Iásonem. Hypsipyla nejdříve nedovolila Argonautům přistát, jelikož se obávala trestu za vyvraždění mužů. Když ale ženský sněm rozhodl, že hrdinové z Argó mají být slavnostně uvítáni, podřídila se a sama jim vyšla vstříc. Argonauté považovali však lémnijskou akci proti mužům za vnitřní záležitost ostrova a s radostí přijali pohostinství, jehož se jim od Lémňanek po všech stránkách v nejhojnější míře do-

stalo. Cítili se na ostrově dobře, dokonce tak dobře, že docela zapomněli na cíl své cesty, a byli by tam nadsmrti zůstali, kdyby je nebyl Héraklés přinutil pokračovat v plavbě.

Jak dlouho se Argonauté na Lémnu zdrželi, o tom se zprávy rozcházejí. Někteří autoři uvádějí, že pouze jednou noc, jiní že dva roky. Podle verze, která má nejbližší vztah k Hypsipyle, zůstali tam nejméně rok a půl. Iáson jako vůdce Argonautů přijal Hypsipylino pozvání a ubytoval se v jejím paláci. Nakonec měl s ní dva syny, které si prý odvezl do Kolchidy. Když to s Iásonem po návratu z Kolchidy nedopadlo dobře, ujal se jeho synů pěvec a hudebník Orfeus.

Po nějaké době je odevzdal Hypsipylinu otci Thoantovi, a ten je opět odvezl na Lémnos. Nedobře to však dopadlo i s Hypsipylou. Lémnijské ženy ji podle pozdějších pověstí prodaly do otroctví nemejskému králi Lykúrgovi, aby ji tak potrestaly, že v době všeobecného vraždění mužů ušetřila svého otce. V Nemeji byla pak chůvou Lykúrgova syna Ofelta a nepřímo zavinila jeho smrt.

O dalších osudech Hypsipyle mnoho nevíme. Nedožvěděli jsme se to ani ze zlomků Euripidovy tragédie *Hypsipylé* objevených roku 1908, ani z Aischylovy tragédie *Sedm proti Thébám* (467 př. n. l.), kde se mluví o její službě u Lykúrga. Ženská vláda na

Lémnu netrvala zřejmě dlouho, neboť z Homérovy *Íliady* je známo, že v době trojské války byl tam už králem Hypsipylin a Iásonův syn Eúenos.

Hypsipylu známe z několika vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l., kde je zobrazena s Iásonem nebo Ofeltem, a pak zejména z reliéfů na sarkofázích z prvních století n. l., jejichž námětem jsou výjevy z války *Sedm proti Thébám* (např. v Archeologickém muzeu v Korintu a Národním muzeu v Neapoli). Novověké výtvarné umělce její osud nezaujal. Z hudebníků však inspiroval k opeře *Ipsipyle* Ch. W. Glucka (premiéru měla roku 1752 v Praze).

CH

CHAOS

(2. pád *Chaosu*) – podle řeckých mýtů počátek a pramen všeho na světě.

Řekové si ho povětšinou představovali jako nekonečný vesmírný prostor nebo jako změť prvků beztvárné prahmoty v bezmezné temnotě a zosobnili si ho v božskou bytost. Z Chaosu povstala nejdříve věčná tma Erebus a temná noc Nyx; z Ereba a Nykty vzniklo pak věčné světlo Aithér a světlý den Hémerá. Poté se zrodila země Gaia, podsvětní propast Tartaros a všeoživující láska Erós. Gaia zrodila boha nebe Úrana a moře Ponta. S Úranem měla dvanáct synů a dcer, obrovských Titanů. Úranos se po prvotním

Chaosu zmocnil vlády nad světem; později ji musel přenechat svému synu Kronovi, který se proti němu vzbouřil, a ten zas svému synu Diovi.

Chaosem tedy začíná řecký mytologický výklad vzniku světa a života. Poprvé jej takto podal v básni *Zrození bohů* boiótský rodák Hésiodos (v 8.–7. století př. n. l.). Není však pochyb, že řecká lidová fantazie si jej vytvořila už dříve; filozofové jej pak dotvářeli, různě obměňovali a nejednou nahrazovali jiným. Stál by za podrobný rozbor, všimněme si však aspoň jednoho: chaos jako změť prvků beztvárné prahmoty je jistě pozoruhodné východisko k vysvětlení vzniku světa a života, k němuž má známé „Na

počátku bylo Slovo“ rozhodně dále než Hésiodovo „Nejdříve ze všeho byl Chaos“.

CHARITKY

(řec. *Charites*, sg. *Charis*; lat. *Gratiae*) – bohyně půvabu a krásy, dcery nejvyššího boha Dia a Ókeanovny Eurynomy.

Jejich původ od Dia a Eurynomy není nesporný. Homer jejich rodiče nejmenuje; pozdější autoři je prohlašují někdy za dcery boha slunce Héliu a najády Aigly, občas jim připisují za otce i boha Dionýsa a za matku bohyni Afrodítu. Ani jejich počet není u všech starověkých autorů vždy stejný. Obvykle se uvádí, že byly tři: Aglaia („Skvělící se“), Eufrosyné

(„Utěšující srdce“) a Thaleia („Kvetoucí“). Známe však i jiné: Aglaia byla podle jedné verze manželkou boha Héfaista, Pásitheu dala bohyně Héra za manželku bohu Hypnovi, když jednou na její přání uspal Dia. Bohové i lidé je měli rádi, vždyť proč také ne: byly milé a laskavé, podporovaly a chránily družnost a veselost, snažily se život zkrášlit a zpříjemnit, poskytovaly lidem všemožná dobrodíní.

Charitkám (resp. Gráciím) stavěli Řekové a Římané chrámy a oltáře jako jiným bohyním. Jedna z jejich nejstarších svatyní byla v boiótském Orchomenu. Umělci je zobrazovali jako půvabné tančící dívky a od hellénistických dob vždy v trojici (protože jsou tři druhy dobrodíní: dát, přijmout, vrátit). Z vázových maleb je těžké si vybrat, neboť je jich hodně přes stovku (zejména z 5. století př. n. l.). Z nástěnných maleb sem patří *Tři Grácie* z doby kolem roku 40 n. l. z

Charitky s Erótem. Mramorové sousoší Bertela Thorvaldsena z let 1817–1819 (Thorvaldsenovo muzeum v Kodani)

Pompejí, z mozaik *Tři Grácie* přibližně ze stejné doby a rovněž z Pompejí (obě v Národním muzeu v Neapoli), ze soch hellénistická kopie sousoší *Charitek* pravděpodobně podle originálu z Práxitelovy školy z konce 4. století př. n. l. (nejlepší v Muzeu dell'Opera v Sieně, další ve Vatikánských muzeích, v Řeckořímském muzeu v Alexandrii a v jiných sbírkách), z reliéfu *Hermés a Charitky* z počátku 5. století př. n. l. z Thasu (dnes v pařížském Louvru). Jedno jejich sousoší stálo před vchodem na athénskou Akropoli a jeho tvůrcem byl Sókratés; nikoli však známý filozof, ačkoli byl povoláním sochař a řezbář, nýbrž jeho blíže neznámý jmenovec z 5. století př. n. l.

Novověcí umělci Charitky zobrazovali rádi; jejich sochy a obrazy jsou přímo přehlídkovou galerií dobových ideálů ženské krásy. Z obrazů uveďme aspoň Raffaelovy *Tři Grácie* z roku 1500 (v muzeu Condé v Chantilly), Tintorettovy *Tři Grácie s Merkur* z roku 1578 (v Dóžecím paláci v Benátkách) a kromě jiných Rubensovy *Tři Grácie* (v několika obměnách, z nichž se za nejlepší považuje obraz z let 1628 až 1629 v madridském Pradu). Ze soch je to pak po Canovových *Třech Gráciích* z roku 1811 zejména stejnojmenné sousoší G. Pillona z doby po roku 1560 (v pařížském Louvru) a *Charitky s Erótem* od B. Thorvaldsena z let 1817–1819 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani).

U nás se nejčastěji můžeme s Charitkami čili Gráciemi setkat na nástěnných malbách v barokních palá-

cích: jejich pozoruhodné klasicistní sousoší z počátku 19. století je před zahradní kolonádou na zámku v Lednici.

CHARÓN

(2. pád *Charóna*, lat. *Charon*) – syn boha věčné tmy Ereba a bohyně noci Nykty, převozník mrtvých do podsvětí.

Byl to hrubý a nevládný stařec, což při jeho původu a celoživotním zaměstnání nijak nepřekvapuje. Převážel přes řeku Styx nebo Acherón, a to pouze do podsvětí, zpět na svět nikoli. Tuto službu poskytoval jedině duchům řádně pohřbených mrtvých; duchové nepohřbených museli bloudit navěky nebo (podle méně přísných představ) sto let na březích podsvětních řek. Za to, že převezl Hérakla, který se jako jeden z mála živých dostal do podsvětní říše, musel pak z rozkazu vládce podsvětí Háda sloužit po celý rok v okovech. Za převezení duchů zemřelých vyžadoval odměnu. Řekové dávali proto mrtvým pod jazyk peníz, aby mu měli čím zaplatit. K čemu mu byly peníze, nikdo nevěděl. Přesto se však tento obyčej udržoval v řeckořímském světě ještě dlouho po vítězství křesťanství a pronikl i do pohřebních zvyklostí jiných národů.

Antičtí umělci zobrazovali Charóna obvykle na náhrobních reliéfech a náhrobních vázách. Několik jich známe z athénské Kerameiku (z doby od 4. do 1. století př. n. l.) i z jiných pohřebišť. Jedno z nejpozoruhodnějších jeho vyobrazení (s Hermem)

Charón. Detail z Posledního soudu od Michelangela z let 1508–1509 v Sixtinské kapli ve Vatikánu

je na váze tzv. Saburova malíře z doby kolem roku 450 př. n. l. v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Charóna pravděpodobně představuje i velký starověký skalní reliéf u někdejší Antiochie, dnešní Antakye (v jižním Turecku). Z novověku jsou známy zejména obrazy *Charónova bárka* od J. Patiniera (kolem roku 1520) a K. Haidera (kolem roku 1880). Charóna jako převozníka mrtvých umístil i Michelangelo na svůj slavný *Poslední soud* v Sixtinské kapli ve Vatikánu (1508 až 1509).

CHARYBDIS

(2. pád *Charybdy*) – mořská obluda zosobňující nebezpečný vír v Messinské úžině.

Vždy se považovala za božskou bytost, ale teprve hodně pozdní autoři zjistili, že jejími rodiči byli bůh moře Poseidón a bohyně země Gaia. Mezi bohy měla od počátku špatnou pověst, a to pro svou chamtivost a nena-

sytnost. Když ukradla a okamžitě snědla několik krav z Géryonova stáda, jež měl Héraklés přivést do Mykén, přešla nejvyššího boha Dia trpělivost a svrhl ji do moře. Padla do úžiny mezi Sicílií a Itálií a už tam zůstala. Trest ji nepoučil, hltala tam všechno živé a byla stejně nebezpečná jako obluda Skylla, která žila na skále v jejím sousedství. Za příhodných podmínek jí však mohli plavci uniknout. Přijela a chrlila vodu totiž jen třikrát denně, takže ve chvílích, kdy odpočívala, se dalo kolem ní proplout. Podařilo se to poprvé Argonautům, když se vraceli z výpravy za zlatým rounem z Kolchidy, později také ithackému králi Odysseovi.

V antice byla Charybdis symbolem hltavosti, lakoty a nenasytosti. V příslovích se udržuje její jméno spolu se jménem Skyllы k označení situace, ze které je jedno východisko nebezpečnější nebo bezvýhlednější než druhé.

CHEIRÓN

(2. pád *Cheiróna*, lat. *Chiron*) – jeden z Kentaurů, mytického národa napůl mužů a napůl koní z thessalských hor.

Na rozdíl od většiny svých divokých druhů byl moudrý a vzdělaný: svůj původ odvozoval od Diova otce Krona a Ókéanovny Filyry. Žil v hluboké jeskyni u Malijského zálivu nebo na úbočí hory Pélionu, kde vyučoval vědám a uměním. Jeho žáky byli kromě jiných hrdinové Kastór a Polydeukés, Iásón, Telamón a Achilleus. Se svou manželkou Chariklou měl dceru Endéidu, která se provdala za aigínského krále Aiaka a měla s ním syna Pélea, pozdějšího otce hrdiny Achillea. V jeho přímořské jeskyni se také slavila Péleova svatba s mořskou bohyní Thetidou, kde vznikl známý spor o zlaté jablko mezi bohyňmi Hérrou, Athénou a Afrodítou, jež vedl ve svých důsledcích k trojské válce.

Jedním z Cheirónových přátel byl i hrdina Héraklés; později se stal nešťastnou náhodou i původcem jeho smrti. Když se Héraklés vypravil na erymanthského kance, kterého měl na rozkaz mykénského krále Eurysthea chytit, zastavil se u Kentaura Fola, s nímž udržoval rovněž přátelství. Folos ho radostně uvítal a vystrojl mu hostinu, při které otevřel velkou nádobu s vínem. Toto víno bylo však společným majetkem všech Kentaurů, a když se jeho vůně rozšířila, ostatní Kentauři se seběhli a přepadli Folovu chýši, aby svůj majetek zachránili. Héraklés se postavil na Folovu obranu, obrátil je hořícími poleny na

útěk a pronásledoval je až k mořskému břehu, kde se pak před ním skryli do Cheirónovy jeskyně. Héraklés začal po nich střílet otrávenými šípy a nešťastnou náhodou zasáhl právě Cheiróna. Marně svého činu litoval a marně se také snažil vyléčit jeho ránu; proti jedu ze žluče Hydry, kterým měl napuštěny šípy, nebylo pomoci. Když Cheirón nemohl bolesti vydržet, vzdal se nesmrtelnosti, kterou dostal od bohů, a rozhodl se zemřít. Požádal boha podsvětí Háda, aby ho vzal do říše stínů, i když nemá na něho právo, a to výměnou za hrdinu, který se nejvíc zasloužil o lidstvo: za Titána Prométhea.

Cheirónova postava je spojovacím článkem k mýtům a bájím o mnohých hrdinech, o nichž se mluví ve zvláštních heslech. Jeho podoba se zachovala na několika vázových a nástěnných malbách, z nichž nejznámější, *Kentaur Cheirón učí hrát Achillea na lyru*, pochází asi z roku 60 n. l. z baziliky v Herkulaneu (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Novověké výtvarné umělce Cheirón příliš nazaual. Častěji než v galeriích se s ním setkáváme v poezii a beletrii, u nás například ve Vrchlického *Chironově smrti* (1889). Nejnověji použil jeho příběhu jako paralely k příběhu z americké současnosti J. Updike v románu *Kentaur* (1963).

Cheirón se pro své lékařské umění dostal i do dějin medicíny. Jeho jména použil jako pseudonymu autor sbírky zvěrolékařských spisů z blíže nezjištěné doby, přeložené koncem 4. století n. l. z řečtiny do latiny (*Mulomedicina Chironis*).

Chiméra z Arezza. Etruská bronzová socha asi z přelomu 5.–4. století př. n. l. (Archeologické muzeum ve Florencii)

CHIMÉRA

(2. pád *Chiméry*; řec. *Chimaira*, lat. *Chimaera*)

– fantastická obluda, dcera stohlavého obra Týfóna a jeho manželky Echidny.

Byla kombinací lva, divoké kozy a hada s dračí hlavou, měla obrovskou sílu a ze svých tří tlam chrlila oheň. Podle řeckých bájí žila v Lykii (ve vulkanické rokli Kragu, která se dnes jmenuje Kullechimaira), a jakmile ucítila člověka, vylezla ze svého doupěte a sežehla ho ohněm. Konkrétní podrobnosti o jejích obětech neznáme. Víme však, že nakonec ji zabil hrdina Bellerofontés, který se k ní dostal na okřídleném koni Pégasu a z bezpečné výšky ji zasáhl několika dobře mířenými smrtícími šípy.

Podle římských básníků, zejména Vergilia, žila prý v podsvětí a hlídala tam se svým bratrem Kerberem vchod do Hádovy říše.

Do řeckých mýtů se dostala Chiméra z východu, kde byly

podobné fantastické obludy velmi rozšířeny; zmiňuje se o ní už Hésiodos. Její nejstarší zobrazení se našlo na reliéfu v troskách chetitské pevnosti Karchemiše u Eufratu, zničené roku 713 př. n. l. Asyřany. V Řecku se s jejím obrazem poprvé setkáváme na misce z Thasu, pocházející asi z poloviny 7. století př. n. l. (dnes v tamějším muzeu). Nejznámější její socha, tzv. *Chiméra z Arezza*, je etruské dílo asi z přelomu 5.–4. století př. n. l. (nyní v Archeologickém muzeu ve Florencii).

Pro svou fantastickou podobu se Chiméra změnila v synonymum klamně představy, vidiny, přeludu, něčeho nereálného: známe tedy chimérické sny, chimérická přání a třeba i chimérickou politiku.

CHLOÉ

(2. pád *Chloy*, lat. *Chloe*) – dosti časté řecké jméno. O její myticko-románové nositelce viz heslo *Dafnis*.

CHLÓRIS

(2. pád *Chlóridy*, lat. *Chloris*) – jméno jedné královny a jedné královské dcery z řeckých mýtů, navíc i jedné bohyně.

První byla dcerou krále Amfíona z minyjského Orchomenu s manželkou pylského krále Nélea. Měla dceru Però a dvanáct synů; jedenáct z nich zahynulo, když se vypravili na pomoc élidskému králi Augeiovi do války s Héraklem. Zachránil se jedině nejmladší Nestór, který se pak stal pylským králem a později nejstarším z vůdců achajského vojska ve válce proti Tróji.

Druhá byla dcerou thébského krále Amfíona a jeho manželky Nioby. Stala se obětí pomsty bohyně Artemidy, když Niobé urazila svou chlubitostí Artemidinu matku Létu. O tom však podrobněji v hesle o Niobě; zde jen tolik, že Chloridina smrt zlomila Niobino srdce.

Bohyně Chlóris byla jednou z Hór a řeckým protějškem římské bohyně jara a květů Flory. Jejím manželem byl bůh větru Zefyros.

CHRONOS

(2. pád *Chrona*, lat. *Chronus*) – čas a jeho zosobnění v božskou bytost.

O Chronovi jako o bohu času není ve starých řeckých mýtech a bájích zmínky. Setkáváme se s ním až v hellénistické době v některých mystických kultech, zejména u tzv. orfiků. Zřejmě pro hláskovou podobu jména byl ztotožňován s Diovým otcem Kronem, u Římanů pak (i bez této hláskové podoby) s

Kronovým protějškem Saturnem.

Pokud byl Chronos v antice zobrazován, měl zpodobu hada s různými zvířecími hlavami. Novodobí umělci mu dávají (nebo spíš dávali) podobu starého muže s přesýpacími hodinami.

CHRÝSAÓR

(2. pád *Chrýsaora*, lat. *Chrysaor*) – obludný obr, který se zrodil z těla Medúsy, když ji zabil hrdina Perseus.

Se svou manželkou, Ókeanovou Kallirhoou, měl dvě děti: syna Géryona, obra s třemi těly, kterého později zabil Héraklés, a dceru Echidnu, jež byla napůl ženou a napůl hadem. Byl dědem různých oblud, které zplodila Echidna se stohlavým obrem Týfónem: trojhlavého psa Kerbera, dvojhavého psa Orthu, nemejského lva, thébské Sfingy, Chiméry a jiných. Zasloužil se tak o zalidnění (lze-li tohoto výrazu použít) řeckých mýtů nejfantastičtějšími bytostmi.

Chrýsaora známe z několika vázových maleb; dvě z přelomu 7.–6. století př. n. l., které zobrazují *Zrození Chrýsaora*, jsou v pařížských sbírkách (v Louvru a v Rodinově muzeu), jedna etruská asi ze 4. století př. n. l. zobrazující *Medúsu s Chrýsaorem a Pégasem*, je v mnichovském Antikváriu.

CHRÝSEOVNA

(řec. *Chrýseis*, 2. pád *Chrýseidy*; lat. *Chryseis*) – dcera

Apollónova kněze Chrýsa z mýsského města Chrýsy.

Zajal ji s několika jinými dívkami achajský vojevůdce Achilleus, když na jedné z výprav, jimiž opatroval vojsku před Trójou jídlo a kořist, dobyt mýsské město Théby. Při rozdělování zajatkyň připadla vrchnímu veliteli achajských vojsk Agamemnonovi. Brzy nato však přišel do achajského tábora její otec, Apollónův kněz, aby ji vykoupil. Ačkoli se choval přátelsky a nabízel za ni velké výkupné, Agamemnón jeho žádost odmítl a s urážkami ho vyhnal. Chrýses se obrátil na boha Apollóna s prosbou, aby Achajce potrestal. Apollón uražený ve svém knězi seslal pak na achajské vojsko mor. Když Agamemnón nic nepodnikal, aby boha usmířil, svolal Achilleus sněm, na kterém pak věstec Kalchás prohlásil, že Apollón ustane ve svém hněvu jedině tehdy, vrátí-li Agamemnón Chrýseovnu jejímu otci, ovšem bez výkupného a s omluvou. Agamemnón se na Kalchanta velice rozhněval a ve zlosti urazil také Achillea, když se ho zastal. Nakonec Chrýseovnu v zájmu záchrany vojska před morem vrátil, ale vybral si za ni náhradu: Achilleovu milenku Bríseovnu.

Chrýseovna se tak stala bez vlastního přičinění příčinou proslulého sporu mezi Achilleem a Agamemnonem, jenž tvoří základní osnovu Homérovy *Íliady*. Jinak je postavou úplně pasívní a z antiky se nezachovalo jediné vyobrazení, na němž by se dala bezpečně identifikovat. Mezi díly novověkých výtvarných umělců se vyskytuje zřídka; Lorrainův *Odysseus přivádě-*

jící Chréseovnu otci z doby kolem roku 1660 (dnes v Louvru) patří k výjimkám. U nás namaloval obraz Agamemnona s Chréseovnou kolem roku 1715 P. Brandl (nyní v Zámecké obrazárně v Blatné).

CHRÝSIPPOS

(2. pád *Chrýsippa*, lat. *Chrysippus*) – syn élidského krále Pelopa a nymfy Axiochy.

O jeho životě se z mýtů nic nedozvídáme; zaznamenávají pouze jeho smrt. Zachovaly se o ní dvě verze. Podle první ho dala zavraždit Pelopova

manželka Hippodameia, a to svými syny Átreem a Thyestem, aby tak pomstila Pelopovu nevěru. Podle druhé spáchal Chrýsippos sebevraždu, když ho unesl thébský král Láios, který chtěl zneužít jeho mladosti a krásy. V obou případech měla Chrýsippova smrt za následek strašnou kletbu, která určila osudy celé řady hrdinů ze dvou nejvýznamnějších cyklů řeckých mýtů, tj. o trojské válce a o Oidipovi.

Podle první verze proklel Pelops za Chrýsippovo zavraždění své syny. Átreus a Thyestés pak ve vzájemných bojích zahynuli, po nich i

Átreův syn Agamemnón a Thyestův syn Aigisthos. Podle druhé verze proklel Pelops Láia, aby zahynul rukou svého syna. Láiovým vrahem se stal pak jeho syn Oidipús.

Chrýsippos je nepochybně postavou ze starých mýtů; s jeho jménem se však setkáváme až v pozdních literárních památkách. S výjimkou několika vázových maleb, sporně označovaných jako *Láios unáší Chrýsippa*, nezachovalo se s jeho vyobrazením žádné starověké dílo. Jak se zdá, nevzniklo ani v novověku.

IJ

IAKCHOS

(2. pád *Iakcha*, lat. *Iacchus*) – kultovní jméno boha Bakcha při eleusínských mystériích.

Nejstarší zmínka o něm je u Hérodota při popisu námořní bitvy u Salamíny roku 480 př. n. l. Od Eleusíny se prý vznesl mrak prachu a z něj se ozval jásavý hlas povzbuzující Řeky do útoku proti Peršanům. Tento hlas mohl patřit jedině bohu, protože Attika byla tehdy vylištěna, a jelikož jásat se řekne řecky „iakchó“, dostal tento bůh jméno Iakchos. Pro podobnost jména ho později jeho ctitelé ztotožnili s Bakchem, ne však úplně: zatímco Bakchos byl podle mýtů synem nejvyššího boha Dia a jeho milenkou Semely, Iakchos byl považován za syna Diova a bohyně Démětry. Jeho manželkou byla prý Démětrina dcera Persefona čili

Kora, kdežto podle starších mýtů byla Persefona manželkou boha podsvětí Háda.

Iakcha uctívali Řekové ze jména při eleusínských mystériích. Jeho kult někdy splýval nejen s kultem Bakcha-Dionýsa, ale i Zagrea-Dionýsa, který byl považován za syna Diova a Persefonina. V Athénách měl svatyni Iakcheion, která byla střediskem vykládačů snů.

JANUS

(2. pád *Jana*, lat. *Ianus*) – římský bůh počátku všech věcí, ochránce dveří a bran.

Původně byl prý králem v Latii a založil si hrad na jednom ze sedmi pahorků u Tiberu, na nichž vyrostl později Řím. Tento pahorek dostal pak po něm jméno Ianiculum a má je dodnes (italsky Gia-

nicolo). Kdo byli jeho rodiče, není známo; jeho manželka se prý jmenovala Jana. Je možné, že v starém římském náboženství byl bohem světla a slunce (resp. slunečního oběhu), a je pravděpodobné, že dříve než se stal bohem počátku všech věcí, byl ochranným bohem domovních dveří. Jisté je jen tolik, že patřil k nejstarším římským bohům.

K lidem byl Janus přívětivý; jeho symbolem byla brána a klíč. Římané mu zasvětili počátky všech věcí v nejširším slova smyslu, zejména počátek dne, první den měsíce a první měsíc roku (januarius). Hlavní svátek měl na Nový rok, kdy se lidé na jeho počest slavnostně oblékali, vzájemně si blahopřáli a posílali si dárky. Patřila mu také první modlitba na počátku každého veřejného i soukromého díla.

Boha Jana zobrazovali Římané se dvěma obličejí, protože počátek jednoho je zároveň koncem jiného, a tak hleděl dopředu i dozadu. Poprvé se s ním setkáváme na římských litých mincích, bronzových assech, z konce 4. století př. n. l., což odpovídá pověsti, že byl vynálezce peněz. Jeho soch se zachovalo nepříliš mnoho, přitom v slabším uměleckém provedení.

V Římě měl chrám v podobě dvojité brány, tj. vchodu a zároveň východu, která se slavnostně otevírala, když římské vojsko vytáhlo do boje, a zůstávala otevřena po celou dobu války, aby se mohlo šťastně vrátit. Když byl mír, byla uzavřena, což se stalo za téměř tisíc let římských starověkých dějin pouze sedmkrát (z toho třikrát za vlády císaře Augusta). Kde stál tento chrám, není bezpečně zjištěno; podle novějších výzkumů pravděpodobně na severovýchodní straně Fora.

Tzv. Janus Quadrigenus, čtyřdílný oblouk na Via del Velabro (mezi Palatinem a Palatinským mostem), dávno oloupený o někdejší výzdobu, nebyl Janovým chrámem, nýbrž čestným obloukem. Pochází až z doby Konstantina Velikého, tj. z počátku 4. století n. l., a je jednou z posledních monumentálních staveb v antickém Římě.

ÍAPETOS

(2. pád *Íapeta*, lat. *Iapetus*) – Titán, syn boha nebe Úrana a bohyně země Gaie.

Byl otcem Titánů Prométhea, Epiméthea, Atlanta a Menoitia. Podle většiny an-

tických autorů měl první dva se svou manželkou Themidou, druhé dva s Ókeanovnou Klymenou, někde se však uvádí, že matkou všech byla Ókeanovna Asia. Zúčastnil se boje o moc mezi bohy na straně svého bratra Krona a vítězný Zeus ho za to svrhl s ostatními poraženými Titány do věčné podsvětní tmy Tartaru.

Ve společnosti svého bratra, který se latinsky jmenoval Saturnus, zůstal Íapetos dodnes. Ne však v hlubokém Tartaru, ale na vysokém nebi: astronomové nazvali jeho jménem (Japetus) jeden ze Saturnových měsíců.

ÍASIÓN

(2. pád *Íasióna*) – syn nejvyššího boha Dia a Atlantovy dcery Élektry, ochranný bůh úrodného nitra země.

Patřil mezi nižší bohy a podle některých mýtů byl králem v Thessalii nebo Arkadii. Zamilovala se do něho bohyně Démétér a měla s ním syna Plúta, který se stal bohem bohatství. Když se o jeho lásce k Démétře dozvěděl nejvyšší bůh Zeus, který se předtím o ni marně ucházel, hrozně se rozhněval a zabíjel ho bleskem. Podle jiných pověstí žil Íasión naopak velice dlouho a zavedl Démétrin kult na Sicílii.

Jiný Íasión byl králem v Arkadii (nebo pro změnu v Argolidě) a v mýtech žije jeho jméno jen proto, že byl otcem slavné lovkyně Atalanty, o které se mluví ve zvláštním hesle.

Démétrina miláčka Íasióna vzpomínají už nejstarší řečtí

básníci Homér a Hésiodos. Zmiňují se však o něm, stejně jako pozdější, jen stručně. Někteří ho ani nenazývají bohem, nýbrž pouze podzemním démonem.

IÁSÓN

(2. pád *Iásona*, lat. *Iason*) – syn iólského krále Aisona a jeho manželky Eteoklymeny, vůdce slavné výpravy Argonautů do Kolchidy.

Podle práva se měl stát po svém otci Aisonovi králem v thessalském Iólku, který založil jeho děd Krétheus. Aisona však zbavil vlády jeho nevlastní bratr Peliás, který sice neměl na ni právo, ale zato měl ozbrojené přívržence. Když se krátce poté Aiso-

Iásón se zlatým rounem. Mramorová socha Bertela Thorvaldsena z let 1801–1803 (Thorvaldsenovo muzeum v Kodani)

novi narodil syn, prohlásil ho z obavy před Peliem za mrtvého a tajně ho odnesl do hor. Tam ho svěřil moudrému Kentauru Cheironovi, vychovateli mnoha reků. Cheirón dal chlapci jméno Iásón a naučil ho všemu, co do života potřeboval: zacházet s mečem a kopím, střílet z luku, hrát na lyru a chovat se, jak se na královského syna sluší. Vybrojen těmito znalostmi a Cheirónovými radami vypravil se pak Iásón po dvacetiletém pobytu v horách do Iólku, aby donutil Pelia k vydání vlády.

Ke zdaru svých plánů potřeboval mytický hrdina pomoc bohů. Iásón tedy učinil vše, aby si ji už před příchodem do Iólku zajistil. Na břehu nějaké řeky potkal stařenku, která ho požádala, aby ji přenesl na druhou stranu. Ochotně jí vyhověl. Jak se ukázalo, touto stařenkou byla bohyně Héra, manželka nejvyššího boha Dia, a tak si zajistil její přízeň. Nemusel proto ani litovat, že když ji přenášel, ztratil v řece sandál; právě naopak. Jakmile ho totiž Peliás spatřil, vzpomněl si na starou věštbu, podle níž mu prý muž bez jednoho sandálu přinese smrt, a tak se polekal, že mu v prvním okamžiku slíbil vládu vydat. Potom však připojil podmínku, že se musí ukázat hodným iólského trůnu a vykonat velký hrdinský čin. Když Iásón souhlasil, uložil mu, aby přinesl zlaté rouno z Kolchidy.

Peliás se samozřejmě nepolekal jen chybějícího sandálu, ale hlavně Iásonovy statné postavy a síly jeho příbuzných, kteří ho byli ochotni v nárocích na trůn podporovat. A právě tak by-

Iásón v dračí tlamě, vpravo jeho záchránkyně Athéna. Červenofigurová malba na attické číši z let 490–480 př. n. l. (Vatikánská muzea)

lo samozřejmě, že určeným úkolem nesledoval nic jiného než Iásonovu záhubu. Přinést zlaté rouno se všeobecně považovalo takřka za nemožné. Jeho majitelem byl mocný král Aiétés v daleké Kolchidě a velice si na něm zakládal. Získal je ze zlatého berana, který přinesl do jeho země mladého Fria, syna orchomenského krále Athamanta a bohyně oblaků Nefely. Aby mu je nikdo neukradl, pověsil je na vysoký strom v posvátném háji boha války Area a dal ho střežit nikdy neusínajícímu drakovi.

Iásón zvážil svoje možnosti a pochopil, že sám na splnění takového úkolu nestačí. Věděl však, že co nedokáže jednotlivec, dokáže spojení sil. Zorganizoval proto velkou výpravu, ke které pozval všechny tehdejší řec-

ké hrdiny, a když se jich sešlo celkem půl stovky, odplul s nimi na lodi Argó do Kolchidy. Byl pevně rozhodnut vrátit se jako vítěz, nebo nevrátit se vůbec.

Jak se do Kolchidy dostal (ležela na dnešním černo-mořském pobřeží Kavkazu) a jaká nebezpečnost cestou překonal, o tom se vypráví v hesle *Argonauté*. Zde jen tolik, že tam skutečně se svými druhy připlul a požádal krále Aiéta, aby mu rouno daroval. Aiétés se ovšem k tomu neměl a navíc si myslel, že Iásón ho chce zbavit vlády; celou věc s rounem považoval jenom za záminku. Chtěl proto Iásona v prvním okamžiku zabít, ale strach z padesáti vybraných hrdinů ho přiměl k vyjednávání. Nakonec Iásonovi slíbil, že mu zlaté rouno vydá, ale pod pod-

mínkou, že zapráhne do jeho železného pluhu ohnivé býky, zorá s nimi pole boha války Area, zaseje na pole dračí zuby z Areova hada, vyčká, až z těchto zubů vyrostou ozbrojení vojáci, pustí se s nimi do boje a všechny je pobije.

Tento úkol, jehož složitost překonávala jen jeho nesnadnost, si Aiétés vymyslel jedině proto, aby si zlaté rouno zachoval. Ani na okamžik nepochyboval, že Iásón úkol buď odmítne, nebo při pokusu o jeho splnění zahyne. Avšak Iásón jej přijal a dokázal tak, že je opravdovým hrdinou – tím spíš, že neměl ani nejmenší tušení, co se v té chvíli odehrávalo na Olympu.

Když bohyně Héra viděla, že se Iásón dostal do úzkých, zavolala bohyni Athénu a poradila se s ní, jak by mu pomohla. S její pomocí podplatila potom nějakou hračkou malého boha lásky Eróta, aby prostřelil šípem lásky srdce Aiétovy dcery Médeie, jež byla služebnicí bohyně Hekaty a mocnou kouzelnicí. Erótův šíp zasáhl Médeino srdce právě ve chvíli, kdy ji přišel Iásón pozdravit a požádat o pomoc. Na první pohled se do něho zamilovala a jeho žádosti ráda vyhověla. Dala mu kouzelnou mast, jež činila člověka nezranitelným a na jeden den nepřemožitelným, a navíc mu poradila, že až vyrostou z dračí setby vojáci, ať vhodí mezi ně kámen, oni se o něj poperou a v zápalu boje ho nezpozorují, takže je snadno přemůže. Dovedeme si představit Aiétovo překvapení, když Iásón druhého dne stanovený úkol splnil, a také Iásónovo zklamání, když mu Aiétés přesto omítl rouno vy-

dat. Iásón se tedy znovu vypravil k Médei. V hluboké noční tmě ho zavedla do Areova háje, kouzelnou vodičkou uspala draka, ukázala Iásónovi zlaté rouno a vyzvala ho, aby s ním co nejrychleji zmizel. Iásón ji z vděčnosti za pomoc nabídl manželství. S radostí souhlasila a nastoupila na loď.

Za tři dny se dostala rychlá Argón přes Nehostinné (Černé) moře do ústí řeky Istru (dnešního Dunaje), ale krátko tam připlulo loďstvo krále Aiéta, kterému velel Médein bratr Apsyrτος. Iásón už zlaté rouno měl, a považoval proto boj proti přesile za zbytečný. Aby mu zabránil, rozhodl se zbavit Kolchidány vůdce. S Médeinou pomocí vylákal v noci Apsyrta do chrámu na opuštěném ostrově, tam ho zabil, jeho tělo rozsekal a naházел do vody. Kolchidáné se hledáním jeho údů tak zdrželi, že Argó jim rychlými údery vesel unikla proti proudu Istru do vnitrozemí.

Dlouho pak plul Iásón s Médeiou a se svými druhy

po neznámých krajích střední Evropy, kde se nesetkal se žádným nepřátelským a ani přátelským národem, až se nakonec dostal k vodám dnešního Jadranu. Podrobnosti o této i další velmi dlouhé plavbě jsou opět v hesle o *Argonautech*. Nakonec všechno dopadlo dobře, Iásón se s Médeiou oženil a šťastně se vrátil i se zlatým rounem do Iólku.

S Iásónovou svatbou to ovšem nebylo docela v pořádku. Když mu Médeia v Kolchidě pomohla, byl by se s ní třeba na místě oženil. Potom však jeho nadšení ochablo a se svatbou otálel. Odhodlal se k ní až po dlouhé době a pod tlakem okolností. Když totiž na cestě do Iólku přistála Argó u ostrova Fajáků, objevila se tam kolchidská loď a její velitel požádal krále Fajáků Alkinoia, aby mu Médeiu vydal. Nebyl v nepravu: neprovdaná dcera patřila otci. Král Alkinoos poskytl však Médeii možnost záchrany a prohlásil, že uzavěře-li s ní Iásón manželství, nevydá ji, protože vdaná že-

Iásón se s Médeinou pomocí zmocňuje zlatého rouna. Černofigurová malba na jihoitalském kráteru z let 410–400 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

na patří manželovi. Iásón se tedy s ní oženil. Sice nepříliš ochotně, ale utěšoval se, že jako kouzelnice mu může být ještě užitečná.

Po slavnostním uvítání v Iólku a po příslušných obětech bohům Iásón svým druhům poděkoval a popřál jim šťastnou cestu domů. Potom se vypravil ke králi Peliovi. To byla však chyba; měl jít k němu už předtím, než se jeho druhové rozešli. Péliás zvážil svoje i Iásonovy síly a přes splnění podmínky mu vládu nevydal. Iásón neměl možnost, aby ho k tomu donutil. Umínil si tedy, že ho zabije.

Médeia se všemi prostředky snažila udržet Iásonovu lásku, neváhala mu proto pomoci ani v zločinu. Když Iásonův starý otec Aisón naříkal, že se už nedožije dne, kdy se vláda v Iólku vrátí do rukou zákonného krále, vrátila mu pomocí kouzelného odvaru mládí. Nyní byla ochotna použít podobného kouzla, aby přivodila Peliovi smrt. Přemluvila jeho dcery, aby mu prořízly hrdlo, že místo staré krve vleje do něho stejný odvar, který vrátil zdraví a mládí Aisonovi. Když ji poslechly, nechala Pelia vykrvácet a vhodila jeho tělo do kotle se smrtícím odvarem. Tím ovšem přivolala na sebe pomstu Peliova syna Akasta a musela i s Iásonem z Iólku prchnout. Iásonovi nezbylo než vzdát se naděje na iólský trůn, a to navždy.

Po dlouhém putování je přijal korinthský král Kreón a poskytl jim útočiště. Narodili se jim tam dva synové, Mermeros a Ferétés, a Médeia doufala, že rodinné štěstí nahradí Iásonovi zmar jeho

tužeb. Byl však příliš ctižádostivý a chtěl získat královskou hodnost stůj co stůj. Vyhledl si proto Kreontovu dceru Glauku, které jako slavný hrdina velice imponoval, a rozhodl se, že se s ní ožení, aby si tak zabezpečil nástupnictví na korinthský trůn. Když dostal Glaučin i Kreontův souhlas, oznámil to Médei a požádal ji, aby mu nedělala potíže. Miluje ji prý stejně jako dřív, ale musí přece uznat, že jeho první povinností je postarat se o sebe a své syny. Médeina láska se změnila v nenávist: zahubila Glauku i Kreonta, a aby dílo své pomsty dokonala, vlastnoručně zabila i oba své syny. Iásóna však nechala žít, aby se utrápil žalem.

Neštěstí, jež Iásóna nikoli bez viny postihlo, uzavřelo před ním brány všech měst a paláců. Slavný hrdina, který byl kdysi vůdcem reků z celého Řecka, bloudil pak jako psanec ještě mnoho let, dokud neslavně nezahynul. Když jednou přecházel přes Isthmos, spatřil svou loď Argó, jež tam stála vytažena na břehu, a šel si do jejího stínu odpočinout. Jakmile však usnul, zřítíla se její ztělá zád a pohřbila ho pod svými troskami.

Iásonovy osudy známe z mnoha básnických a dramatických děl počínaje Homérovou *Íliadou* a *Odysseiou*. Soustavně je však zpracoval až asi v polovině 3. století př. n. l. Apollónios Rhodský v eposu *Argonautika* a po něm v 1. století n. l. římský básník Valerius Flaccus. Zčásti jsou zachyceny i v Eurípidově tragédii *Médeia* z roku 431 př. n. l. a v

Senekově tragédii *Medea* z poloviny 1. století n. l. Jeho osudy jsou ovšem u jednotlivých autorů značně rozdílné, stejně jako jeho povaha. U Eurípida je Iásón nízký sobec, u Seneky plachý a zklamaný člověk, u Apollónia je to hrdina, který se po návratu z Kolchidy stává králem v Iólku.

Výjevy z Iásonova života se zachovaly na velkém množství výtvarných děl. Jsou téměř na všech vázových malbách z cyklu o Argonautech i na různých samostatných malbách povětšinou ze 6.–5. století př. n. l., například *Iásón a drak* (ve Vatikánských muzeích, v Metropolitním muzeu v New Yorku a kromě jiných v petrohradské Ermitáži), *Iásón v Kolchidě* (v berlínských Státních muzeích), *Iásón a ohniví býci* (v Archeologickém muzeu v Madridě atd.). Z římských památek je nejznámější nástěnná malba z Pompejí *Iásón před Pelíem* asi z roku 20 n. l. (dnes v Neapoli).

Stejně jako ve starověku vyskytuje se Iásón ve všech literárních a na všech výtvarných dílech o Argonautech. Jeho samostatnou sochu vytvořil v letech 1802–1803 B. Thorvaldsen (v Thorvaldsonově muzeu v Kodani), báseň mu věnoval V. J. Brjusov. Operu *Jason* složil na sklonku 17. století J. S. Kuser.

Město Iolkos, Iásonovo rodiště, dodnes existuje. Přestěhovalo se od svých antických zřícenin na severozápad a novorecky se jmenuje Volos. Iásóna tam připomíná nevelký model lodě Argó s Argonauty před přístavem.

ÍBYKOS

(2. pád *Íbyka*, lat. *Ibycus*) – řecký básník ze 6. století př. n. l., hrdina legendy o odhalení vrahů jeřábů.

Patří mezi několik málo historických osob, jejichž nepřítomnost bychom v této knize snad postrádali. Narodil se v Rhegiu, hodně cestoval, žil nějakou dobu na dvoře tyrana Polykrata na Samu a zapsal se do dějin řecké poezie lyrickými básněmi, o nichž se nám až na malé výjimky zachovaly jen zprávy. Zahynul prý nedaleko Korinthu, kde ho přepadli loupežníci a smrtelně zranili. Ve chvíli, kdy k tomuto zločinu došlo, objevilo se podle pověsti na nebi hejno jeřábů, a protože jinak tam nebylo žívého tvora, z posledních sil na ně zvolal, aby ho pomstili. Loupežníci si z toho samozřejmě nic nedělali, ale zanedlouho, když byli na představení v přeplněném korinthském divadle, přiletělo opět hejno jeřábů. „Íbykovi jeřábi! Přicházejí se nám pomstít!“ zvolal v panickém strachu jeden z nich. Představení bylo přerušeno, vrah, který se prozradil, prozradil i své druhy a shromážděný korinthský lid je odsoudil k smrti.

Zdá se, že pověst o Íbykově smrti a odhalení jeho vrahů je folklórního původu. Vznikla možná až v hellenistické době a podnětem k ní byla snad shoda jeho jména s řeckým názvem jeřábů. Rozšířila se zejména v prvních stoletích římského císařství. Za renesance ji vzkřísil ze zapomnění Erasmus Rotterdamský v *Addagüch* (1508). Dnes ji známe především ze

Schillerovy balady *Ibykovi jeřábi* (1797).

ÍDAIA

(2. pád *Ídaie*, lat. *Ida*) – jméno dvou nymf, žijících na hoře Ídě.

První byla nymfa na krétské Ídě a se svou sestrou Adarásteiou vychovala nejvyššího boha Dia, když ho matka Rheia tajně porodila v Diktajské jeskyni na Krétě.

Druhou byla nymfa z Ídy v Tróadě. S bohem řeky Skamandru měla syna Teukra, prvního krále v Tróadě a prarodce dardanských a také trojských králů.

ÍDÁS

(2. pád *Ídy* nebo *Ída*, lat. *Idas*) – syn messénské krále Afarea a jeho manželky Areny, ohromný silák.

Od boha moří Poseidóna dostal okřídlený vůz, na kterém jezdil do boje. Na něm též unesl krásnou Marpéssu, dceru aitólského krále Euéna, se kterou se pak oženil. Se svým bratrem Lynkeem, který vynikal neobyčejně bystřím zrakem, se zúčastnil lovu kalydónského kance a výpravy Argonautů do Kolchidy. Ačkoli se proslavil mnoha hrdinskými činy, zahynul pro několik kusů ukradeného dobytka, o které chtěl připravit své bratrance Kastora a Polydeuka. Ve rvačce, do které se pro tento dobytek dostali, zabil Ídás Kastora, a když chtěl zabít i Polydeuka, syna nejvyššího boha Dia, spálil ho Zeus bleskem.

O Ídovi a jeho bratru Lynkeovi jsou zmínky už u Ho-

méra, vyskytují se i v mýtech o Argonautech a Dioskúrech. Rovněž už nejstarší básníci znají jeho dceru Kleopatru, manželku hrdiny Meleagra. S výjevy z jeho osudů se setkáváme na několika vázových malbách, a zejména na metopě *Kastór, Polydeukés, Ídás a Lynkeus krádou dobytek z pokladnice Sikyónu v Delfech* (z doby kolem roku 560 př. n. l., dnes v tamějším muzeu).

ÍDOMENEUS

(2. pád *Ídomenea*, lat. *Idomeneus*) – syn a nástupce krétského krále Deukalióna, vnuk krále Mínoa.

Zúčastnil se trojské války a přivedl s sebou jeden z nejsilnějších oddílů: jeho flotila měla osmdesát lodí. Ačkoli byl už prošedivělý, patřil mezi nejzdatnější achajské vůdce a vynikal zejména v boji oštěpem. V bojích na trojské pláni zabil třináct válečníků a neváhal se postavit ani proti vrchnímu veliteli trojských vojsk Hektorovi. Stejnou vážnost jako na bitevním poli měl i ve válečné radě. Byl také jedním z vybraných achajských hrdinů, kteří se dostali v „trojském koni“ za hradby města a dobyli hrad krále Priama. Z války se i s celým svým vojskem šťastně vrátil na Krétu.

Podle Homéra byl vládcem nad celou Krétou; v *Íliadě* se uvádí, že vládl nad stovkou měst, v *Odyseji* se jejich počet snižuje na devadesát. Deset měst mu prý zničil za jeho nepřítomnosti na Krétě král Nauplios, který mu kromě toho svými intrikami zničil i manželství. Podle pohomérské tradice ze-

mřel na Krétě za deset let po návratu a pohřben byl v Knóssu. Někteří autoři však tvrdí, že ho Kréťané z vlasti vyhnali. Příčinou toho byl prý jeho slib bohu Poseidónovi, že mu obětuje, co po návratu uvidí jako první. Uviděl svého syna; podle jedné verze slib splnil, a Kréťané ho vyhnali pro krutost, podle druhé slib naopak nesplnil, a tak ho vyhnali pro bezbožnost. Podle Vergilia se pak vystěhoval do Kalábrie (v jižní Itálii) a založil tam pod Sallentinským pohořím mohutně opevněné město.

Pozdější tradice Ídomenea zlehčovala, na Krétě se však udržel v paměti lidí tak, jak ho zobrazil Homér. Ještě Diodóros vzpomíná (v 1. století př. n. l.), že ho Kréťané uctívali jako héraa a prokazovali mu božské pocty. Jeho jméno má dodnes jedna z hlavních ulic hlavního města Kréty Iraklia. Připomínají ho i opery *Idomeneus* od A. Campry (1712) a *Idomeneo* W. A. Mozarta (1781).

ÍFIGENEIA

(2. pád *Ífigeneie*, lat. *Iphigenia*) – dcera mykénského krále Agamemnona a jeho manželky Klytaimnéstry.

Stala se tragickou hrdinkou skutečně klasické velikosti; nikoli ovšem z vlastní vůle, nýbrž „neblahým osudu losem“. Když se její otec Agamemnón vypravil v čele spojených achajských vojsk proti Tróji, uvízl s celým loďstvem v boiótském přístavu Aulidě a pro bezvětrí nemohl odplout. Věštec Kalchás, který vojsko doprovázel, zjistil, že toto bezvětrí

způsobila bohyně lovu Artemis z testu za to, že Agamemnón zabil její posvátnou laň. Prohlásil, že nemá-li být celá výprava zmařena, musí Agamemnón bohyni usmířit, a to obětováním Ífigeneie. Agamemnón se proti tomu nejdřív postavil, pak si však uvědomil svou povinnost vůči vojsku a souhlasil. Dal zavolat Ífigeneiu, a aby určitě přišla, vzkázal jí, že se s ní chce oženit hrdina Achilleus. Plna radosti, že se má stát manželkou nejkrásnějšího a nejstatečnějšího achajského vojevůdce, přijela bez otálení i se svou matkou Klytaimnéstrou a bratrem Orestem do Aulidy. Tam se pak dozvěděla, že místo svatby ji čeká smrt na obětním oltáři.

Ífigeneia samozřejmě nechtěla zemřít. Byla mladá a krásná, život měla před sebou. Navíc se v ní probudila láska k Achilleovi, který se postavil proti jejímu obětování. Rovněž Klytaimnéstra ji bránila, jak se na matku patří. Agamemnón by byl rád od jejího obětování ustoupil, ale jako vrchní velitel měl neomezenou pravomoc jen v boji. Když se neozýval ryk zbraní a vřava bitvy, musel se podříditi vůli vojska, a vojsko volalo po oběti. Nakonec spor v achajském táboře i v Agamemnónově srdci rozhodla sama Ífigeneia. V zájmu úspěchu výpravy se odhodlala dobrovolně obětovat svůj život.

Když Ífigeneia přistoupila k obětnímu oltáři, zavládlo hrobové ticho; hrdinství dívky dojalo všechny muže. Věštec Kalchás uchopil obětní nůž, avšak jakmile se ostří dotklo jejího těla, stal se zázrak. Místo Agamemnónovy dcery usmrtil Arte-

midinu laň. Položila ji na oltář sama bohyně a Ífigeneiu unesla.

Jak se později ukázalo, unesla Artemis Ífigeneiu do daleké Tauridy (na dnešní Krym), kde ji učinila kněžkou ve svém chrámě. Měla tam před její posvátnou sochou obětovat každého cizince, kterého by jí přivedl taurský král Thoás, velký Artemidin ctitel. Sedmnáct dlouhých let sloužila Ífigeneia taurské Artemidě v neustálé obavě, že bude muset vnořit nůž do stejně ubohé oběti, jakou byla sama.

Za celou tuto dobu neslyšela Ífigeneia nic o své vlasti. Nevěděla, že Trója po deseti letech obléhání padla a že její otec se vrátil domů jako vítěz, ale hned při hostině na uvítanou zahynul rukou zákeřných vrahů. Nevěděla, že ho dal zavraždit jeho strýc Aigisthos, který k tomuto zločinu svedl i její matku Klytaimnéstru, a že se s ní potom oženil a stal se mykénským králem. Nevěděla, pochopitelně ani to, že její bratr Orestés potrestal po sedmi letech otcovy vrahy a musel se pak na radu boha Apollóna vypravit do Tauridy, aby se tam před Artemidinou sochou očistil od prolité krve své matky.

Orestés se na tuto cestu vypravil, přestože věděl, jak je nebezpečná. Ani plavba přes Nehostinné moře, ani krutost krále Thoanta mu však nepřipadaly horší než výčitky svědomí, kterými ho po zabití matky trýznily bohyně pomsty Erínye. V doprovodu bratrance Pylada se dostal až k posvátné soše. Tam se jich však obou ihned zmocnili vojáci krále Thoanta. Ífigeneia, která je měla

Artemidina svatyně v Braurónu. Pozůstatky chrámu z druhé poloviny 5. století př. n. l., obnoveného po zničení za perského vpádu

obětovat Artemidě, hledala cestu, jak by se splnění své povinnosti vyhnula. Oznámila proto Thoantovi, že bohyně si žádá obětovat jen jednoho. Pyladés se ukázal skutečným přítelem a dobrovolně nabídl svůj život, dali Ífigeneia Orestovi svobodu. Jeho oběti nebylo však zapotřebí. Jakmile se totiž Ífigeneia dozvěděla, že zajatci jsou její krajané, dala si od nich vypravovat o Mykénách a brzy vyšlo najevo, že Orestés je její bratr a Pyladés bratranec. Tím bylo o jejich záchraně rozhodnuto – a současně také o Ífigeneině záchraně z Tauridy.

Své rozhodnutí změnila Ífigenia obratně v čin. Přesvědčila krále Thoanta, že před obětováním je třeba Artemidinu sochu a oba cizince očistit v mořské vodě. Dal jí však jako čestný doprovod oddíl vojska. Když přišla ke skále, pod kterou kotvila Orestova loď, poručila vojákům, aby se vzdálili, neboť prý nikdo nesmí vidět tajný obřad očišťování. Jakmile

odešli, rozvázala svému bratru i bratranci pouta, vzala Artemidinu sochu a nastoupila na loď. Veslaři odrazili od břehu, ale po chvíli je náhlá bouře přihnala opět k pobřeží. Přesto Thoantovi unikli. Zasáhla bohyně Athéna a rozkázala mu, aby Ífigeneiu i oba její průvodce propustil.

Návrat z Tauridy nepřinesl Ífigenei svobodu; musela zůstat v Artemidiných službách. Bohyně jí však dovolila vyměnit dalekou cizinu za rodnou zemi a zřekla se lidských obětí. Ífigeneia se pak stala kněžkou v nově založeném Artemidině chrámě na mořském pobřeží v antickém Braurónu. Tam žila nadále bez manžela a bez dětí, dokud ji z bezútěšného osudu neosvobodila smrt.

Ífigeneia patří k nejvýznamnějším postavám řeckých mýtů, které dodnes žijí na jevištích: v Eurípidových tragédiích *Ífigeneia v Tauridě* a *Ífigeneia v Aulidě* (asi z let

415–414 a 408–406 př. n. l.), v Racinově *Ífigenii v Aulidě* (z roku 1674, v Goethově *Ífigenii v Tauridě* (z roku 1776) a nověji třeba v *Ífigenii Taurské* od Seláhattina Batúa (1942). Totéž platí o většině básnických a dramatických zpracováních Orestových osudů. Stejně jako dramatické básníky lákala i hudebníky: po Keiserovi (1699), Camprovi (1704), Scarlattim (1713), Vincim (1725), Porporovi (1735), Graunovi (1748), Jonellim (1751), Traettovi (1751) a jiných zpracovával mýtus o Ífigenei Ch. W. Gluck v *Ífigenii v Aulidě* roku 1772 a v *Ífigenii v Tauridě* roku 1779. Zatím naposledy ho zhudebnil R. Strauss na libretu H. von Hoffmanskthala.

Výjevy z mýtu o Ífigenei se zachovaly na vícero vázových malbách ze 6. až 4. století př. n. l.; jedna z nejlepších, s Ífigeneiou doloženou nápisem, je v Národním muzeu v Palermu. Z římských dob je známa zejména z nástěnných maleb *Obětování*

Ifigenei z tzv. Domu tragického básníka v Pompejích z doby kolem roku 65 n. l. a *Ifigenia v Tauridě* z domu Gaia Caecila asi z roku 45 n. l. rovněž z Pompejí (dnes obě v Národním muzeu v Neapoli). Z reliéfů je nejznámější *Obětování Ifigeneie* na tzv. Medicejské váze z 1. století př. n. l. (ve florentských Uffiziích), ze soch stejně stará římská mramorová skupina v „Ifigeneině síni“ v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani. Z děl novodobých malířů si zasluhuje zmínku přinejmenším *Obětování Ifigeneie* od G. B. Tiepola asi z roku 1717 (v Ospedalettu v Benátkách), dále *Ifigenia* od A. Feuerbacha z roku 1862 (v Darmstadtském muzeu) a *Obětování Ifigeneie* od G. F. Romanelliho z doby kolem roku 1660 (v Metropolitním muzeu v New Yorku), jakož i stejnojmenný obraz P. Cornelia asi z poloviny 19. století v Moravské galerii v Brně.

V attickém Vravronu, starověkém Brauronu, se zachovaly rozsáhlé pozůstatky Artemidiny svatyně, která byla jednou z nejstarších v Řecku. Do jeskyně u tamějšího chrámu, dnes zpřístupněné, umísťovala tradice „Ifigeneinu hrobku“.

ÍFIKLÉS

(2. pád *Ífikla* nebo *Ífiklea*, lat. *Iphiclus*) – syn tírynthského krále Amfitryóna a jeho manželky Alkmény.

Byl nevlastním bratrem největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla; nevlastním proto, že Héraklovým vlastním otcem byl nejvyšší bůh Zeus, který svedl (nebo lépe řečeno

podvedl) jeho matku Alkménu tím, že vzal na sebe Amfitryónovu podobu. Zúčastnil se slavného lovu kalydónského kance, který uspořádal hrdina Meleagros, a bojoval po Héraklově boku ve válce proti trojskému králi Láomedontovi a élidskému králi Augeiovi. Měl tři syny, z nich dva starší mu zabil Héraklés, když na něho seslala bohyně Héra zatemnění mysl. Nejmladší Ioláos se stal později Héraklovým přítelem a manželem jeho první ženy Megary.

Na výtvarných památkách se s Ífiklem setkáváme zpravidla jen jako s jedním z účastníků lovu kalydónského kance. Občas se vyskytuje i na vázových malbách z 5.–4. století př. n. l. a na hellénistických reliéfech zobrazujících *Hérakla jako dítě rdousící hady*, ale jeho identifikace není vždy jistá.

ÍFIKLOS

(2. pád *Ifikla*; řec. též *Ifiklés*, lat. *Iphiclus*) – jméno dvou královských synů: Thestiova z Aitolie a Fylakova z Fylaky.

První z nich se zúčastnil jako jeden z padesáti tehdejších řeckých hrdinů výpravy Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy. Druhý proslul jako nesmírně rychlý běžec, a když prý běžel po poli, klasy se nestačily pod jeho nohama ohýbat. Později se stal králem a měl dva syny: Protesiláa, prvního padlého v trojské válce, a Podarka, který byl velitelem fylackých oddílů před Trójou.

U některých novověkých autorů tito dva Ifiklové někdy splývají; dokonce i s Ífiklem z předchozího hesla. Antičtí autoři je však vždy rozlišovali.

ÍFIS

(2. pád *Ífidy* nebo *Ífida*, lat. *Iphis*) – dcera krétského rolníka Ligda a jeho manželky Telethúsy.

Její otec si přál mít pouze syny, a přikázal proto své ženě, že kdyby se jí narodila dcera, má ji ihned zabít. O důvodil to v tom smyslu, že osud ženy je na světě tak špatný, že její život nestojí za nic. Telethúse se naneštěstí narodila dcera, ale manželův rozkaz nesplnila. Na radu bohyně Isidy zatajila její pohlaví, a když vyrůstala, oblékala ji a vychovávala jako chlapce. O tajemství věděla pouze matka a dcera. Když Ífis dospěla, nic netušící otec ji zasnoubil s nejhezčím krétským děvčetem, rusovlasou Ianthou. S každým dnem, jímž se blížila svatba, blížila se i tragédie. Nakonec však všechno dopadlo dobře. Bohyně Isis vyslyšela úpěnlivé prosby Telethúsiny i Ífidiny a učinila zázrak. Z děvčete stal se mládenec, který pak na děkovný dar bohyni napsal: „Ífis tu jako muž věnuje, co slíbil jako žena.“

V řeckých pramenech se příběh Ífidy či Ífida nezachoval. Známe jej teprve z Ovidiových *Proměn*.

ÍFITOS

(2. pád *Ífita*, lat. *Iphitus*) – jméno jednoho nešťastného

přítele a jednoho vzdáleného potomka hrdiny Hérakla.

První z nich byl synem oichalského krále Euryta a neuvěřil obvinění lstivého Autolyka, že Héraklés ukradl za své návštěvy v Oichalii královo stádo. Aby dokázal jeho nevinu, vypravil se stádo hledat. Cestou se dostal až na hrad Tíryns a navštívil tam Hérakla. Stalo se mu to však osudným. Když se Héraklés při hostině na jeho počest dozvěděl, z čeho ho Eurytos podezřívá, strašně se rozhněval, začal řádit jako šílenec a shodil Ífita z hradeb.

Podle mýtu o Héraklovi seslala tuto zuřivost na něho bohyně Héra, která mu neustále strojila úklady, protože byl nemanželským synem jejího manžela Dia. Z Ífitovy smrti se musel Héraklés vykoupit tím, že se dal prodat na tři roky do otroctví lidské královně Omfale, a utržené prníze dal jako náhradu za zabitého syna Eurytovi.

Mnohem známější než Héraklův přítel Ífitos je stejnojmenný élidský král, potomek krále Oxyla a po dalších předcích Hérakla. Podle tradice, souhlasně uznávané všemi antickými autory, obnovil olympijské hry, založené Héraklem nebo Pelopem, a zasloužil se o vyhlášení posvátného míru v době jejich konání. Historická existence tohoto Ífita není dokázána, přinejmenším způsobem, který by mohla uznat moderní věda; je tedy ne-li mytickou, tak aspoň polomytickou osobností. Přesto se považují hry, jež podle shodných tvrzení starověkých autorů v Olympii obnovil, za první historické olympij-

ské hry. Rok jejich prvního uspořádání, 776 př. n. l., se stal též počátkem řeckého letopočtu.

Hérakla a Ífita (obvykle v přítomnosti Ífitovy sestry Ioly, o jejíž ruku se Héraklés ucházel) známe z několika vázových maleb. Nejstarší je na velkém korintském měsidle z doby kolem roku 580 př. n. l. v pařížském Louvru. – Vyobrazení élidského krále Ífita se na antických výtvarných památkách nezachovalo.

ÍKARIOS

(2. pád *Íkaria*, lat. *Icar[i]us*) – jméno jednoho krále a jednoho rolníka z řeckých mýtů.

Na rolníka Íkaria lidé už téměř zapomněli, ale neprávem. První přinesl do Athén sazenici vína, kterou dostal od boha Dionýsa odměnou za to, že ho jako neznámého poutníka pohostil, a první seznámil s vínem nejen své rodné město, ale celý svět. Stal se též první obětí opilství. Zabili ho nějácí pastýři, kteří z neznalosti opojných účinků alkoholu mysleli, že jim dal napít jedu. Když se to dozvěděla jeho dcera Érigona, ze žalu spáchala sebevraždu. Bůh Dionýsos je pak oba vzal i s jejich psem na nebesa a nejvyšší bůh Zeus je proměnil na jeho žádotu v souhvězdí. Ale i na to už lidé zapomněli; dnes se jmenují tato souhvězdí Panna a Velký pes.

Druhý Íkarios byl synem spartského krále Periéra (nebo Oibala) a jeho manželky Gorgofony. V mládí byl spolu s bratrem Tyndareem vyhnán ze Sparty a usadil se v

Akarnánii, kde se stal králem. S manželkou Periboioiu měl dceru Pénélopu, kterou provdál za Láertova syna Odyssea. Ten se stal potom králem na Ithace a přilehlých ostrovech, které mu Pénélopa přinesla jako věno.

Král Íkarios z antických výtvarných památek vymizel, rolník Íkarios nikoli. S Dionýsem je vyobrazen na několika vázových malbách ze 6.–4. století př. n. l. a na hellénistických reliéfech v pařížském Louvru a v Řecko-římském muzeu v Alexandrii. Nejlepší z těchto vyobrazení, mozaika *Dionýsos a Íkarios*, pochází asi z poloviny 3. století n. l. a je na místě nálezu v tzv. Dionýsově vile v Novém Pafu na Kypru.

Íkarios se stal též ústředním hrdinou několika hudebních děl, která však nesou v titulu jméno jeho dcery. Operu *Erigone* složil v polovině 18. století J. J. C. Mondonville a balet *Erigone* roku 1817 V. Jírovec.

ÍKAROS

(2. pád *Íkara*, lat. *Icarus*) – syn athénskému umělce a vynálezce Daidala, první oběť prvního letu člověka.

Je jedním z nejznámějších hrdinů řeckých mýtů, a jak tomu s jeho letem a neštěstím bylo, je všeobecně známo. Jeho otec Daidalos postavil krétskému králi Mínóovi labyrint pro obludu Mínótaura. Mínós zakázal Daidalovi opustit Krétu, aby neprozradil tajemství této stavby nebo nepostavil podobnou jinde. Když nemohl Daidalos uprchnout z Kréty po moři, rozhodl se pro útěk vzdu-

chem. Sestrojil z ptačích per křídla pro sebe i pro svého syna a společně z Kréty uletěli. Íkaros však neposlechl Daidalova příkazu, aby neletěl příliš vysoko, a za ostrovem Parem vzlétl do takové výše, že slunce roztavilo vosk, jímž byla pera jeho křídel slepena, takže se zřítíl do moře a utonul. Moře, ve kterém zahynul, dostalo po něm jméno Ikarské. Jmenovalo se tak už za Homéra a jmenuje se tak dodnes.

Není pochyb, že Íkaros zahynul z vlastní viny: je však touha dostat se výš než kdokoli předtím opravdu vinou? Lidstvo na tuto otázku odpovědělo jednoznačně. V našem povědomí se nestal Íkarův pád symbolem trestu za vinu, ale symbolem tragického osudu člověka, který se odvážil dosáhnout, o čem jiní jen snili.

Íkarův let a pád vzrušuje

Íkaros. Bronzová socha Jana Štursy z roku 1919 (Národní galerie v Praze)

myslitele i umělce snad už tři tisíceletí. Z antiky se však zachovalo pouze šest vázových maleb s jeho vyobrazením (jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách, v Národním muzeu v Neapoli, v Ashmoleově muzeu v Oxfordu a v Metropolitním muzeu v New Yorku) a novotický reliéf *Daidalos a Íkaros* z 1. století př. n. l. (dnes v římské Ville Albani). Reliéfní deska asi z 1.–2. století n. l. zobrazující v podobném pojetí *Daidala a Íkara* se našla i v Rusovcích, římské Gerulatě (dnes v Městském muzeu v Bratislavě).

Novodobých obrazů a soch, jejichž tvůrce inspiroval Íkarův čin a osud, je velmi mnoho. K obrazům uvedeným v hesle o Daidalovi připojme *Íkarův pád* od J. Breughela st. z roku 1558 (v Královských uměleckých sbírkách v Bruselu) a několik stejnojmenných děl našich malířů: J. Preislera z konce 19. století, J. Šímy z roku 1930 (a v obměnách z dalších let), V. Vaculky z roku 1960 a B. Matyly z roku 1961. Svěrázně pojatý *Íkaros* je na deskové malbě B. a V. Kukuljevových (Moskva, 1981), k sochám patří pak především *Íkarův pád* od A. Rodina z doby kolem roku 1900 a *Íkara* od J. Štursy z let 1919 a 1920; lze k nim přiřadit i sochu *Íkara* od V. Dohnalové (1936) a reliéf R. Pribiše (1934).

Z množství literárních zpracování Íkarova osudu vzpomeňme aspoň básni *Íkarus* od J. Vrchlického (1889) a J. Karáska ze Lvovic (1909), *Daidalos a Íkaros* V. J. Brjusova (asi 1910) a *Epos o Íkarovi* od G. D'Annunzia; snad také poněkud zapomí-

naný román *Íkaros* Sv. Čecha (1885). Symfonickou skladbu *Nový Íkarus* složil S. Goldbach (1928), symfonickou báseň *Íkarus* K. Böhm (1929) a hudbu k baletu *Íkarův odlet* I. Markevič (1943). – Nakonec ještě dvě poznámky. *Íkaros si zkouší křídla* byl první obraz, kterým se Toulouse-Lautrec pokoušel dostat do pařížské Akademie.

Íkarovým jménem pojmenovali astronomové nevelký asteroid, který se každých devatenáct let přibližuje neobyčejně blízko k Zemi. Pravděpodobnost pádu tohoto Íkara na Zem je však menší než jedna k miliardě.

ÍLIONEUS

(2. pád *Ílionea*, lat. *Ilioneus*) – nejmladší syn thébského krále Amfíóna a jeho manželky Nioby.

Stal se obětí pomsty boha Apollóna, který ho i se šesti bratry zastřelil, protože jejich matka Niobé urazila jeho matku Létu. Jelikož byl z nich nejmladší, přišel při této krvavé pomstě na řadu poslední. Apollón se dal sice jeho úpěnlivou prosbou o život obměkčit, ale až v okamžiku, když vystřelil šíp – a vystřelený šíp, jak říká antické přísloví, nezastaví ani bůh.

Jestliže Ílioneovo jméno (na rozdíl od jmen jeho bratrů) je dodnes živé a známé, je tomu tak zejména proto, že se ze starověku zachovalo torzo jeho vynikající sochy, pravděpodobně originál hellénistického díla z konce 4. nebo začátku 3. století př. n. l. Někteří historikové umění

Ilioneus. Torzo řecké mramorové sochy ze 4.–3. století př. n. l. nebo její římská kopie, kdysi ve sbírkách Rudolfa II. na Pražském hradě (Státní antické sbírky v Mnichově)

ho však pokládají za pozdější římskou kopii, resp. popírají jeho příslušnost k předpokládané skupině Niobovců. Tak nebo onak, název *Ilioneus* mu už zůstal.

Dnes je tato bezhlavá a bezruká socha v mnichovské Glyptotéce, kam byla prodána i se dvěma jinými torzy po tzv. josefínské dražbě uměleckých památek z Pražského hradu roku 1782 (mimochoodem: za 30 krejcarů, zatímco Rudolf II. zaplatil za *Ilionea* 34 000 dukátů a byl přitom přesvědčen, že jej nekoupil draho). Jiné sochy, resp. torza téhož typu jsou ve Vatikánských muzeích a ve florentských Uffiziích.

ÍLOS

(2. pád *Íla*, lat. *Ilus*) – syn dardanského krále Tróa a jeho manželky Kallirhoy, zakladatel Tróje.

Místo, kde vybudoval trojský hrad, označil mu nejvyšší bůh Zeus shobením dřevěné sošky Pallady Athény, tzv. paladia, které pak chránilo Tróju před dobytím. (Také když později Achajci napadli Tróju, vzdorovala všem útokům jejich stotisícového vojska, dokud toto paladium tajně neodnesli achajští králové Odysseus a Diomédés z trojského hradu). Ílos měl tři sourozence: sestru Kleopatru, o níž se mýty jinak nezmiňují, a bratry Assaraka a Ganyméda. Assarakos se stal po Tróově smrti králem v Dardanii a Ganyméda dal unést Zeus na Olymp, aby mu tam sloužil jako číšník. Se svou manželkou Leukippou měl Ílos syna Láomedonta, který se stal po jeho smrti trojským králem.

Po Ílovi se nazývá Trója řecky též Ílion nebo Ílios, latinsky Ilium. Z tohoto jména je také odvozen název Homérovy *Íliady*.

ÍNACHOS

(2. pád *Ínacha*, lat. *Inachus*) – syn Titána Ókeana a jeho manželky Téthye, bůh stejnojmenné řeky v Argolidě.

Po potopě světa vyhloubil v Argu kanály, kterými svedl vody do moře, a umožnil tak, aby se tam usídlili lidé. Jeho syn Foróneus byl podle argejských pověstí prvním člověkem na světě a zakladatelem prvního lidského sídliště na zemi. Podle některých pozdějších autorů, zejména římského Vergilia, byl Ínachos také otcem argejského krále Akrisia, považovaného jinak za syna krále Abanta.

Pověsti o Ínachovi a Foróneovi měly sice jen lokální charakter, avšak vzhledem k významu Argu a Argolidy v řeckých mýtech a dějinách pronikly hluboko do povědomí celé antiky.

ÍNÓ

(Neskl., lat. *Ino*) – dcera thébského krále Kadma a jeho manželky Harmonie.

Provádala se za orchomenského krále Athamanta, který opustil svoji první manželku, bohyni oblaků Nefelu, a ponechal si jen její dvě děti, syna Frixu a dceru Hellu. Ínó je nenáviděla a umínila si, že je zahubí. Vymyslela si složitý plán. Dala usušit semena připravená k setí, takže nevěšla a v zemi nastala neúroda. Poté přemluvila svého manžela, aby se otázel v delfské věštírně, co má proti neúrodě podniknout. Přitom podplatila posly, aby přinesli z Delf odpověď, že k zažehnutí neúrody má Athamás obětovat bohům Frixu. Athamás dlouho váhal, ale Ínó naléhala, a tak se rozhodl požadovanou oběť přinést. Jakmile však přivedl Frixu k oltáři, seslala bohyně Nefelé z oblaků berana se zlatým rounem, který ho i s Hellou odnesl daleko na východ.

Když se Ínó takto zbavila dědictví z prvního Athamantova manželství, stala se matkou dvou synů, Learcha a Melikerta, a doufala, že bude žít šťastně. Nejvyšší bůh Zeus však k ní poslal na výchovu svého syna Dionýsa, kterého měl s její sestrou Semelou, jež při porodu zemřela. Ujala se ho, ale přivolala tím na sebe hněv Diovy manželky Héry. Žárlivá Héra

Ínó dává pít malému Dionýsovi z rohu hojnosti. Římský mramorový reliéf z počátku 1. století n. l. (Lateránské muzeum v Římě)

způsobila, že Athamás zešílel a zabil Learcha. Když chtěl zabít i Melikerta, Ínó mu ho vytrhla z rukou a uprchla s ním k strmému mořskému břahu. Athamás ji však dohonil, a tak se v zoufalství vrhla s Melikertem v náručí z vysoké skály do moře.

Dalo by se snad říci, že Ínó stihl za zločin proti Athamantovým dětem z prvního manželství sice přísný, ale spravedlivý trest. Takto však uvažují lidé, nikoli bohové. Dia příliš nezajímalo, jak se Ínó provinila proti Frixovi a Helle (co se s nimi po jejich únosu stalo, dočteme se v příslušných heslech), a rozhodl se ji za opatrování Dionýsa odměnit. Přikázal moř-

ským nymfám, aby ji s Melikertem přijaly mezi sebe, a povýšil je oba na bohy.

Jako mořská bohyně změnila si pak Ínó jméno na Leukotheá (latinsky Albunea nebo Matuta) a stala se ochránkyní plavců. Řečtí a římstí námořníci jí prokazovali pocty ještě v křesťanských dobách. Z antiky se zachovalo několik jejích vyobrazení na vázách; za její sochu se považovala i jedna římská kopie hellénistické Nymfy ve florentských Uffiziích. Zdá se, že i tzv. *Leukothein reliéf* v římské Ville Albani, pocházející údajně z 5. století př. n. l. ze Sicílie, má své označení jen ze setrvačnosti. Nejznámější její zobrazení je na reliéfu asi z počátku n. l. *Ínó dává pít malému Dionýsovi z rohu hojnosti* (v Lateránském muzeu v Římě).

Novověké výtvarné umělecce Ínó nezaujala, ani básníky a dramatiky. Zato však hudebníky: kantátu *Ino* složil roku 1786 J. Chr. F. Bach a operu *Ino* roku 1826 G. Donizetti.

ÍÓ

(Neskl., lat. *Io*) – dcera říčního boha Ínacha, kněžka bohyně Héry.

Zalíbila se nejvyššímu bohu Diovi, a když ho u ní přistihla jeho manželka Héra, proměnil ji rychle v krávu a předstíral, že si chce nadojit mléka. Héra mu nato slíbila, že jako správná manželka se mu postará, aby měl vždy čerstvé mléko, kdykoli bude mít na ně chuť, a obratnými řečmi ho donutila, že jí tuto krávu daroval. Aby proměněné Íó nemohl vrátit podo-

bu, postavila k ní na stráž stookého pastýře Arga. Zeus však poslal za Argem boha Herma, a ten mu zahrál tak nudnou píseň, že usnul; toho Hermés využil a Arga zabil. Héra nato poslala na začarovanou Íóu obrovského ováda, který ji zahnal až k západnímu moři, jež později dostalo po ní jméno (dodnes se jmenuje Iónské). Odtud pak utekla Íó ze strachu před jeho žihadlem až na samý východ pod Kavkaz; tam jí zahradila cestu skála, na které byl přikován Titán Prométheus. Ten jí poradil, aby se snažila dostat se do Egypta, tam že se zbaví ováda a dostane opět lidskou podobu. Po dlouhých útrapách se jí to nakonec podařilo a na březích Nilu porodila Diovi syna Epafa, který se stal egyptským králem. V Egyptě se jí potom dostalo, stejně jako jejímu synu, božské pocty.

Íó a její příběh, který dnes známe zejména z Ovidiových *Proměn*, je velmi starého původu. Jeho ukončení na Nilu pochází však až z dob, kdy se Řekové dostali do styku s Egyptem. V této podobě lze snad v něm vidět pokus o vysvětlení božského kultu krávy v staroegyptském náboženství. Podobně, jako Íó uctívali prý Egypťané také Epafa, a to v podobě býka Apida, chovaného v memfidském (menoferském) chrámu. Z egyptských pramenů podobný mýtus neznáme.

Z antiky se z tohoto mýtu zachovalo několik vyobrazení, zejména na římských nástěnných malbách. Z posledních let starého letopočtu pochází freska *Osvobozená Íó* z tzv. Liviina domu na Palatinu a z poloviny

1. století n. l. *Íó přichází do Egypta* z Pompejí. Z novověkých obrazů jsou známy zejména *Io a Juppiter* od A. Correggia z doby kolem roku 1530 (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), dále *Proměněná Íó* od M. van Uytenbroecka ze začátku 17. století (v mnichovské Pinakotéce), Rubensův *Argos, Hermés a začarovaná Íó* z let 1635–1638 (v Drážďanské galerii) a *Juno objevuje Jova u Íó* od Rembrandtova učitele P. Lastmana z roku 1618 (v Národní galerii v Londýně).

IOBATÉS

(2. pád *Iobata*, lat. *Iobates*) – lycký král, tchán krále Proita a hrdiny Bellerofonta.

Jeho dcera Anteia (podle jiné verze Stheneboia), která byla provdána za krále Proita, se pokusila svést hrdinu Bellerofonta, kterému poskytl Proitos na svém hradě útočiště. Když se jí to přes všechny její půvaby nepodařilo, neboť Bellerofontés nechtěl zneužívat důvěry svého hostitele, obvinila ho před Proitem, že ji obtěžoval milostnými návrhy, a žádala, aby ho za to zabil. Proitos však nechtěl vztáhnout ruku na hosta, a poslal ho proto k Iobatovi se zapečetěným dopisem, v němž mu oznámil, čím se Belerofontés podle udání jeho dcery provinil, aby ho za to sám potrestal.

Jak to s Bellerofontem u Iobata dopadlo, dočteme se v jiném hesle. Zde jen tolik, že Iobatés byl jedním z mála mytických panovníků, o nichž můžeme soudit, že nebyl negramotný: Proitovu zprávu na

„dvojitě tabulce“, kterou mu Bellerofontés doručil, si sám přečetl. U Homéra se, přesně vzato, Iobatovo jméno ještě nevyskytuje. Známe je teprve ze Sofoklovy tragédie *Iobatés*, ze které se zachovaly tři fragmenty, a ze zpráv o Euripidových tragédiích *Bellerofontés* a *Stheneboia*. Zachovalo se i několik vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l., na nichž *Iobatés čte Proitův dopis* (dnes v Akademickém muzeu v Bonnu, v Hearstově sbírce v kalifornském San Simeonu a v muzeu ve Winterthuru, z velkých sbírek jen v pařížském Louvru).

IOKASTÉ

(2. pád *Iokasty*, lat. *Iocaste*) – dcera hrdiny Menoikea, manželka thébského krále Láia a jeho nástupce Oidipa.

Když se jí po dlouholetém bezdětném manželství narodil syn, dal ho Láios z obav před zlověstnou věštbou pohodit v lese. Otrok, který měl jeho příkaz provést, se však nad chlapcem slitoval a dal ho neznámému pastýři, kterého v lese potkal. Tento pastýř ho pak odevzdal svému pánovi, korinthskému králi Polybovi, který neměl děti. Polybos ho přijal, dal mu jméno Oidipús a vychoval ho jako vlastního. Když Oidipús dospěl, nešťastnou shodou okolností zabil krále Láia a nikým nepoznan se dostal do Théb. Odměnou za to, že zachránil město před zhoubnou Sfingou, prohlásili ho Thébané za krále a vdova po Láiovi se za něho provdala. Teprve po mnoha letech vyšlo najevo, že Oidipús, který se považoval za syna krále Polyba a jeho manželky Me-

ropy, je vlastně synem zabitého Láia a Iokasty. Když se Iokasté dozvěděla, že se stala manželkou vlastního syna, spáchala z hrůzy nad tím sebevraždu.

Otfesný osud Iokasty (u Homéra Epikasty) mnohokrát zpracovali starověcí i novověcí básníci a dramatikové; podrobnosti jsou v hesle o Oidipovi. Její postavu chápou téměř všichni autoři podle Sofoklova pojetí v tragédii *Král Oidipús* (z let 429 až 425 př. n. l.).

IOLA

(2. pád *Ioly*; řec. *Iolé*, lat. *Iole*) – dcera oichalského krále Euryta, manželka Héraklova syna Hylla.

Její neobyčejnou krásu zvyšovaly rusé vlasy, na které si Řekové v hérojských (i pozdějších) dobách velice potrpěli. Otec jí slíbil za manželku tomu, kdo nad ním zvítězí ve střelbě z luku. Byla to těžká podmínka, protože byl nejlepším lukostřelcem celého Řecka, ne-li světa. Když to už vypadalo tak, že Iola zůstane starou pannou, přišel do Oichalie bývalý Eurytův žák Héraklés. Na první pohled se do ní zamiloval a druhý den Euryta v lukostřeleckých závodech porazil. Přesto jí však nedostal; Eurytos v hněvu nad tím, že byl poražen svým vlastním žákem, slib nedodržel a Hérakla vyhnal. Hérakles se pak oženil s krásnou Déianeirou, dcerou kalydónského krále Oinea, ale na rusovlasou Iolu nezapomněl.

O Ioliných osudech se po Héraklově odchodu z Oichalie mnoho neví. Zdá se však, že se skutečně neprovdala.

Když se Héraklés po mnoha letech do Oichalie vrátil, aby se Eurytovi pomstil, spatřil mezi zajatyněmi z dobytého města i Iolu, a okamžitě k ní vzplanul starou láskou. Byl by pro ni opustil i Déianeiru, ale jak známo (podrobnosti o tom jsou v hesle o Héraklovi), dřív musel opustit tento svět. Odešel však spokojeně jako otec, který dosáhne u syna splnění svých vlastních nespelněných přání: s Iolou se oženil jeho syn Hyllós.

Iolu známe z několika řeckých vázových maleb ze 6. až 5. století př. n. l. Nejpozoruhodnější a pravděpodobně nejstarší (z doby kolem roku 580 př. n. l.) je na velkém korintském kráteru v pařížském Louvru. Zobrazuje ji s Héraklem a Eurytovým synem Ífitem a její jméno je na ní uvedeno v dórsském dialektu, v němž zní Viola.

IOLÁOS

(2. pád *Ioláa*, lat. *Iolaus*) – syn Héraklova nevlastního bratra Ífikla a jeho manželky Automedúsy.

Pomáhal Héraklovi v boji s lernskou Hydrou a zabil obrovského raka, který jí přišel na pomoc. S hrdinou Meleagrem se zúčastnil lovu kalydónského kance a s Iásonem výpravy Argonautů do Kolchidy; všude se zachoval, jak se na muže patří. Když se musel Héraklés v službách mykénského krále Eurysthea potloukat světem, utěšoval jeho manželku. Nakonec se do ní zamiloval a Héraklés mu ji přenechal.

Po Héraklově odchodu z tohoto světa se usadil v Athénách a chránil jeho po-

tomky, kteří se tam uchýlili před Eurystheovými úklady. Když Eurystheus přitáhl k Athénám, aby si vynutil jejich vydání, vypravil se Ioláos po boku athénské krále Démofóonta přes svůj vysoký věk do války. Uprosil Héraklova syna Hylla, aby mu zapůjčil válečný vůz, na němž zaútočil na Eurysthea. V boji však zjistil, že nemá už dost sil, a v zoufalství nad stařeckou slabostí požádal vroucným hlasem bohy, aby mu vrátili na okamžik mládí. Byla to první prosba, se kterou se na ně za celý svůj hrdinský život obrátil, a bohové ho vyslyšeli. Z nebe se snesl temný mrak a zahalil jeho vůz; když se rozplynul, stál na voze Ioláos v plném rozkvětu mládí a síly. Lehce dostihl Eurysthea, zabil ho a v poutech přivedl do Athén. Vděčný za okamžik vráceného mládí, v němž mohl pomstít utrpení a ponižování Hérakla a jeho dětí, spokojeně pak zemřel.

Ioláa známe asi ze šedesáti vázových maleb, z nichž nejstarší pocházejí z počátku 6. století př. n. l. Téměř vždy je na nich zobrazen s Héraklem, nejčastěji při *Héraklově odchodu na Olymp* a při *Héraklově zápasu s Hydrou*. Někdy ho lze identifikovat i na malbách a reliéfech s výjevy z mýtů o *Argonautech* a *Lovu kalydónského kance*. – U nás Ioláův příběh inspiroval, i když ne zcela v duchu antické tradice, J. Vrchlického k básni *Iolas* (1899).

IÓN

(2. pád *Ióna*, lat. *Ion*) – syn boha Apollóna a Kreúsy, dce-

ry athénské krále Erechthea; praotec Iónů.

Jeho postava se v starých mýtech neobjevuje a je zřejmě umělým výtvozem z dob systematizace řeckých mýtů. Podle původního pojetí byl synem Hellénova syna Xútha, který se po svatbě s Kreúsou stal athénským králem. Athénané však byli s tímto svým původem nespokojeni, tak nahradili Xútha Apollónem. Tato konstrukce se však objevuje až koncem 6.–5. století př. n. l., nejvýrazněji pak v Eurípidově tragédii *Ión* (asi z roku 412 př. n. l.) – Iónové, kteří se považovali za Iónovy potomky, obývali Attiku, ostrovy Euboiu a Salamínu, četné ostrovy v Iónském moři a střední oblast západního pobřeží Malé Asie. Jejich hlavním střediskem byly na evropské pevnině Athény a na maloasijské Efes.

ÍRIS

(2. pád *Íridy*, lat. *Iris*) – dcera mořského boha Thaumanta a Ókeanovny Élektry, bohyně duhy.

Protože duha spojuje nebe se zemí, připadla Íridě úloha poselkyně bohů. Jejich služeb s oblibou používal zejména nejvyšší bůh Zeus, často též jeho manželka Héra. Na rozdíl od boha Herma, který byl rovněž poslem bohů, uložené příkazy neprováděla, ale jen oznamovala. Občas si k nim ráda přidala i něco sama od sebe, zejména šlo-li o bohyně, na které žárlila.

Antičtí umělci zobrazovali Íridu jako krásnou okřídlenou dívku, a to zpravidla s hlasatelskou berlou a se

Íris. Červenofigurová malba E-piktéta ml. na attické hydrii z let 470–460 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

džbánem, v němž přinášela mrakům vodu. Její krása nápadně kontrastovala s ošklivostí jejích sester Harpyjí. Známe přes šedesát jejích vyobrazení na vázách, přitom i v situacích, o nichž nemáme zprávy z písemných památek (např. na malbě Epikéta ml. *Íris přepadená Kentaury* z doby po roku 490 př. n. l.). Zobrazena byla také na východním štítu Parthenónu, hned vedle nejvyššího boha Dia.

Z novověkých je snad nejznámější ze sochy A. Rodina *Íris probouzející nymfy* (v Rodinově muzeu v Paříži a v Philadelphii). Bronzový odlitek Rodinovy *Íridy* z roku 1891 je také v Národní galerii v Praze. Operu *Íris* složil roku 1898 P. Mascagni.

ÍROS

(2. pád *Íra*, lat. *Irus*) – dočasný žebrák v domě ithackého krále Odyssea.

Když se Odysseus vrátil z trojské války v podobě starého žebráka, kterou mu dala bohyně Athéna, aby ho skryla před úklady nepřátel, po-

kusil se ho Íros vyhnat jako nežádoucího konkurenta z jeho vlastního domu. Odysseus ho však bez potíží přemohl a vyhodil ze dveří.

Ve skutečnosti se tento žebrák z *Odyseie* jmenoval Arnaios; Íros („Posel“) byla jen jeho přezdívka, neboť posluhoval na Íthace jako poslíček. V antice tato přezdívka zobecněla a znamenala žebráka vůbec.

ISIS

(2. pád *Isidy*) – řecké a latinské jméno egyptské bohyně Ésety.

Egyptané považovali Ésetu za „největší z bohů a bohyň“, jak zní její epiteton, a připisovali jí kouzelnou moc, kterou uplatňovala výhradně ke konání dobra. Byla sestrou a manželkou boha Usira (Osirida) a měla s ním syna Hora. Usire se stal prvním králem na světě a svými zaslouhami si získal lásku lidí. To mu záviděl jeho bratr Sutech (Seth) a zabil ho. Jeho tělo pak rozsekal a rozházel po celém Egyptě, takže Usire nemohl být řádně pohřben, a tudíž podle egyptských představ nemohl ani posmrtně žít. Eset však kousky jeho mrtvolu posbírala, mocí svých kouzel je spojila a vdechla jim nový život. S takto oživeným Usirem sestoupila potom do podsvětí, kde se stal vládcem nad duchy zemřelých, a zaujala tam místo po jeho boku. Horovi pak pomohla porazit Sutecha a umožnila mu tak, aby se jako Usirův zákonný dědic ujal vlády nad světem.

Řekové se s kultem Esety seznámili asi v 7. století př.

n. l. a pod jménem Isis ji uctívali asi od 5. století př. n. l. Z množství funkcí, jež měla v egyptském náboženství, si vybrali jen některé a poněkud je pozměnili. Považovali ji za nebeskou vládkyni světa, dárkyni života a jeho ochránkyni, za udržovatelku pořádku v přírodě a společnosti, za zvláštní ochránkyni žen. Vždy v ní však viděli především mocnou bohyni kouzel. Ztotožňovali ji s bohyněmi Hekatou a Kybelou, někdy i s Afrodítou a Démétrou. Spatřovali v ní též zbožštěnou Íó, která byla podle nich matkou prvního egyptského krále Epafa. Do Říma pronikl její kult až ve 2. století př. n. l. Později se rozšířil po celém Středomoří a dostal se na severu až do Podunají a na jihu do Nubie. V různých formách přetrvával, zejména v odlehlejších krajích, ještě dlouhá staletí po protipohanských dekretch císaře Theodosia I. z roku 383 n. l.

Isidini ctitelé pořádali každoročně v prvních dnech našeho listopadu okázalé slavnosti zvané Isaie, při nichž si připomínali pohřbení a oživení Osirida. Nejhorlivější se dávali zasvěcovat zvláštním rituálem, jehož součástí byl křest a půst, do jejích mystérií. Věřili, že když splní určitá příkázání a povedou bezúhonný život, dočkají se po smrti vzkříšení k novému životu, který bude trvat věčně.

V řeckořímském světě, včetně ptolemaiovského Egypta, měla Isis od hellénistických dob snad nejvíc chrámů ze všech bohů; mnohé jí byly zasvěceny společně s Osiridem nebo Serapidem. V nilské deltě poblíž Semenudu

měla rozlehlou svatyni zvanou Isaion (Iseum), na ostrově Filai poblíž Asuánu rovněž. Z Řecka víme o jejích chrámech a svatyních v Kenchrejích u Korintu, v Peiraieu, v Athénách a na některých ostrovech, v Malé Asii kromě jiných v Kýmách. V Římě jí byly postaveny chrámy na Esquilinu a na Martově poli; známe též její chrám v Pompejích.

Isidu hojně zobrazovali nejen egyptští, ale i řečtí i římscí umělci. Nejstarší její egyptská vyobrazení pocházejí z počátku 3. tisíciletí př. n. l., nejznámější její řecké a římské sochy jsou v Řecko-římském muzeu v Alexandrii, ve Vatikánských muzeích a v pařížském Louvru; menší sošky jsou téměř ve všech sbírkách starověkých památek. Podrobnosti o jejich osudech podle egyptských mýtů a bájí jsme se dozvěděli už před rozluštěním hieroglyfů z Plútarchova spisu *O Isidě a Osiridovi* asi z počátku 2. století n. l.

Novověké spisovatele ani umělce Isis příliš nezaujala. Zato však hudebníky: setkáváme se s ní v Mozartově *Kouzelné flétně* (1791), z děl starších skladatelů v *Isidě* od G. B. Lullyho (1667), v opeře J. Kleira *Isis* (1918), nověji pak ve stejnojmenné symfonické básni Abú Bakra Khairata (1957).

ISMÉNA

(2. pád *Ismény*; řec. *Isméné*, lat. *Ismena*) – dcera thébského krále Oidipa a jeho manželky a matky Iokasty.

Podobně jako její sestra Antigona měla i Isména hluboký soucit s nešťastným o-

sudem svého otce, který byl zbaven trůnu a vypovězen do Théb. Na rozdíl od ní neměla však sílu, aby ho následovala do vyhnanství. Podobnou nerozhodnost projevila i později, když Antigona bez ohledu na zákaz krále Kreonta pohřbila tělo padlého bratra Polyneika. Když ji však král Kreón obvinil, že Antigone při Polyneikově pohřbu pomáhala, našla v sobě odvahu a chtěla spolu s ní přijmout trest smrti. Antigona její solidarita dojala, ale její odepř odmítla: „Nezasluhuješ si smrt, zvolila jsi život.“

Postava Ismény žije přes svou epizodičnost poměrně hluboko v povědomí všech, kteří znají z četby nebo jeviště Sofoklova *Antigonu*: jako protějšek titulní hrdinky této velkolepé tragédie.

ITALOS

(2. pád *Itala*, lat. *Italus*) – syn hrdiny Télegona a jeho manželky Pénélopy.

Télegonos byl synem ithackého krále Odyssea a kouzelnice Kirky, na jejímž ostrově se Odysseus cestou z trojské války nedobrovolně celý rok zdržel. Když Télegonos dospěl, vypravil se hledat svého otce a dostal se až na Ithaku. Tam se s ním shodou nešťastných okolností střetl v boji a neúmyslně ho zabil. Oženil se pak s jeho manželkou Pénélopou; jejich synem byl právě Italos, po němž dostala jméno Itálie.

U nejstarších řeckých básníků se s Italem nesetkáváme. První se o něm zmíní, pokud víme, až Eugammón z Kyrény v básni *Télegonia* (v

7.–6. století př. n. l.). Podle historika Thúkýdida byl Italos synem krále Sikulů, kteří žili původně v jižní Itálii, a v Latii založil Řím. Podle Antiocha Syrakúského byl prý králem Oinotrů a vládl v jižní Kalábrii. Podle Dionýsa Halikarnasského nastoupil po Italovi na trůn Morgés, podle Filista ze Syrakús měl několik potomků, mezi nimi syny Sikula a Rhoma a dceru Rhomu, od níž prý odvozuje svůj název Řím (Roma). Podle Vergiliovy *Aeneidy* byl Italus dávným králem, „z pravěku vládcem“, ve střední nebo jižní Itálii, a předchůdcem krále Latina.

Jméno „Itálie“ je řeckého původu, jeho vznik však není jednoznačně vysvětlen. Převládá názor, že se vyvinulo ze jména malého kmene Italů, s nimiž se dostali Řekové do styku v jižní Kalábrii. Původně se vztahovalo jen na toto území, později se rozšířilo na celý Apeninský poloostrov po řeku Rubikon, za císařství až po Alpy.

JULUS

(2. pád *Jula*, lat. *Iulus*) – latinské jméno Aineiova syna Askania. – Viz heslo *Askanios*.

JUNO

(2. pád *Junony*; lat. *Iuno*, řec. *Héra*) – manželka nejvyššího římského boha Jova, totožná s řeckou bohyní Héróu.

Původně byla ženským protějškem ochranného ducha mužů, tj. Génia; později se s ní setkáváme jako s ochrannou bohyní římských žen. Pod vlivem etruských

představ, podle nichž patřila podobná bohyně Uni do trojice nejvyšších božstev, a zejména pod vlivem řeckých kultů a mýtů, byla pak pokládána za sestru a manželku Jova (řeckého Dia) a dceru Saturna a Opy (Krona a Rheie). Protože Římané se považovali za potomky Trójčanů, k nimž se chovala Héra čili Juno nepřátelsky, usmířili ji oběťmi (podle Vergílie učinil tak už Aeneas). Nakonec ji prohlásili za ochránkyni Říma a římské říše. Starou funkci ochranné bohyně žen jí však nicméně ponechali.

Jako Jovovu manželku a ochránkyni Říma a říše nazývali Římané Junonu podle jejího sídla na Kapitolu Juno Capitolina; jako ochránkyni před nebezpečím hrozcím jejich státu Juno Moneta. Ve funkci ochránkyně žen ji nazývali jako bohyni dívek Juno Virginiensis („Panenská“), jako bohyni sňatku Pronuba nebo Domiduca („Zásnubní“, „Uvádějící do domu“), jako bohyni porodu Lucina, jako bohyni vdáných žen Matrona. Státní kult Junony splýval s kultem Jova; ženy slavily na její počest vždy 1. března svátek matronálií a dostávaly při této příležitosti dary od manželů a příbuzných. Římané jí zasvětili všechny kalendy, tj. první dny měsíce, a kromě toho šestý měsíc roku (Iunius), který se podle ní jmenuje v mnoha jazycích dodnes. Posvátná zvířata, symboly a atributy měla stejné jako řecká Héra. Navíc jí Římané zasvětili husu na paměť toho, že za obléhání Říma Gally roku 390 př. n. l. upozornily prý kapitolské husy, chované u jejího chrámu, svým kejháním na noční útok nepřátel.

V Římě měla Juno několik chrámů; na jižním výběžku Kapitolu společně s Jovem a Minervou, na severním jako Juno Moneta, na svahu Cispia jako Juno Lucina. Starobylou svatyni měla zejména ve městě Lanuvii; když ho roku 338 př. n. l. Římané připojili ke svému státu, stanovili, aby jí tam konsulové přinášeli každoročně oběť. Později postavili chrám Junoně Lanuvijské i v Římě.

Junonin kult měl oficiální i soukromý charakter a už ve velmi dávných dobách se rozšířil po celé Itálii. Postupně pronikl i do římských provincií, kde Juno splývala s obdobnými bohyněmi (např. v severní Africe s punskou Tanitou). – Nejvýznamnější výtvarná díla zobrazující Junonu jsou uvedena v hesle *Héra*.

JUPITER

(2. pád *Jova*; lat. *Iuppiter*, řec. *Zeus*) – nejvyšší římský bůh, totožný s řeckým Diem.

Všeobecné a základní informace o Jovovi najdeme v hesle *Zeus*; zde se omezíme na některé římské odchylky. S jeho jménem se setkáváme už v nejstarších římských pramenech. Zdá se, že se vyvinul ze starého latinského boha nebe, jehož původní jméno přesně neznáme, a nejvyššího etruského boha, jenž se jmenoval Tinia nebo Tin. O jeho rodičích se dovídáme až z dob, kdy ho Římané ztotožnili s Diem. Za otce mu přidělili boha Saturna (řeckého Krona) a za matku bohyni Opu (řeckou Rheiu). Ve skutečnosti se stal u nich ještě vznešenějším bohem než Zeus u Řeků, a

ne-li mocnějším, tedy přinejmenším přísnějším. Mnohem větší úlohu měl též jako ochránce vojska a dárce vítězství. Ze všech měst a států měl podle jejich přesvědčení ovšem nejraději Řím, který chránil a podporoval v jeho úsilí o světovládu. Jeho hlavním římským sídlem byl velkolepý chrám na Kapitolu.

Protože Juppiter Kapitolský byl nejen nejvyšším bohem římského náboženství, ale i nejvyšším ochráncem římského státu, prokazovali mu Římané počty při všech státních a veřejných událostech. Když nastupovali konzulové (a později císařové) úřad, přinášeli mu za účasti senátu a lidu slavnostní oběti. Když Řím vypověděl válku, vyprošovali si od něho vojevůdcové vítězství. Po vítězném ukončení války se vraceli v triumfálním průvodu opět na Kapitol, aby mu přinesli děkovnou oběť a ozdobili jeho sochu vavřínovým věncem. Slavnosti na Jovovu počest se konaly v polovině září. Původně trvaly den, za císařství se protáhly až přes dva týdny a skládaly se z obětí, slavnostních průvodů a her v cirku. Jovovi byly zasvěceny Idy, tj. ty dny v měsíci, na které připadal úplňk; ze zvířat orel, ze stromů dub. Jeho kult v Římě (stejně jako Diův kult v Řecku) nebyl jen oficiální záležitostí, ale hluboce pronikl do všech společenských tříd a skupin. V různých formách se udržoval dokonce i po zavedení křesťanství.

Jovův chrám na Kapitolu, zasvěcený současně Junoně a Minervě, vynikal nad ostatními římskými chrámy velikostí, výstavností i staroby-

lostí. Jeho půdorys měřil 3 300 m², základy k němu položil podle tradice král Tarquinius Priscus, dokončit ho prý dal jeho nástupce Servius Tullius; později byl mnohokrát obnoven a přestavěn. Nakonec padl za oběť vítěznému křesťanství a zmizel z povrchu země. Dnes z něj zbyla jen část základů, zazděných do Konzervátorského paláce, v němž je Kapitolské muzeum. Nevelké zbytky se zachovaly i z jeho chrámu pod Palatinem (poblíž Titova oblouku), který mu prý zasvětil jako Jovu Statorovi („Zastavujícím“) už Romulus na paměť toho, že zastavil útek Římanů ve válce se Sabiny. Ostatní jeho chrámy v Římě a v říši rovněž nepřežily věky a nová náboženství. Zachovalo se však mnoho

jeho vyobrazení na sochách a reliéfech, jež jsou dnes v muzeích všech světadílů.

S Jovem se setkáváme u římských autorů i ve zmínkách o náboženství jiných národů. Obvykle tu však nejde o samotného Jova, ale o latinské pojmenování hlavního boha toho či onoho náboženství. Jinak s Jovem splývali mnozí bohové východních náboženství, například Sabazios, ochranný bůh města Doliché (Juppiter Sabazios, Dolichenus) apod., jejichž kult se rozšířil v prvních stoletích n. l. s římským vojskem až na naše území.

Jovovo jméno dodnes nezaniklo; vyskytuje se v názvech křížníků, vysavačů, jeřábů atd. a nejnověji i kosmických raket. Největší vyhlídky na trvalé uchování má

snad v názvu největší oběžnice sluneční soustavy. (V těchto názvech se při skloňování kmen nemění; 2. pád zní tedy Jup[p]itera.)

JUSTITIA

(2. pád *Justitie*, lat. *Iustitia*) – římská bohyně práva a spravedlnosti.

Spravedlnost a právo bývají často dvě věci, a proto Řekové měli pro ně dvě bohyně: pro spravedlnost to byla Díké a pro právo (zákonný pořádek) Themis. Římané postulát spravedlnosti a práva ztotožnili, což se v mytologii projevovalo splynutím Díky a Themidy v jedinou bohyni Justitii. Za jejího otce se zpravidla pokládal nejvyšší bůh Juppiter, někdy též jeho předchůdce Saturnus; většinou se však o jejích rodičích nemluvalo.

Justitii zobrazovali Římané jako důstojnou ženu se zavázanýma očima. V pravé ruce držela meč jako symbol trestu, v levé váhy, aby přesně vážila vinu a nevinu. Jejích soch a jiných vyobrazení existuje velice mnoho; antických v muzeích a novověkých v justičních palácích.

JUTURNA

(2. pád *Juturny*, lat. *Iuturna*) – římská nymfa, matka boha pramenité vody Fonta.

Měla svatyni s kruhovitě ohrazenou studní v jihovýchodní části Římského fora, ve které prý napojili své koně Castor a Pollux, když po bitvě u Regillského jezera roku 496 př. n. l. přinesli do Říma zprávu o vítězství Ří-

Juppiter s Junonou (vpravo) a Minervou (vlevo). Reliéf z doby kolem roku 110 n. l. na Traianově vítězném oblouku v Beneventu

manů nad Latiny. Proti této studni směrem k Palatinu dal potom postavit syn římského vojevůdce Aula Postumia chrám Dioskúrů, z jehož přestavby za císaře Augusta se zachovaly základy a tři korintšské sloupy.

Voda v Juturnině studni měla prý léčivé účinky, a tak se Juturna stala ochránkyní nemocných. Svého syna Fonta počala s bohem počátku všech věcí Janem. Podle Vergilia byla sestrou rutulského krále Turna a pomáhala mu v boji proti Aeneovi, vůdci trojských uprchlíků v Itálii.

IXIÓN

(2. pád *Ixíona*, lat. *Ixion*) – král Lapithů, syn a nástupce krále Flegya.

Ačkoli ho nejvyšší bůh Zeus zval na hostiny bohů a očistil ho z vraždy tchána, odplatil se mu tím, že přepadl jeho manželku Hérú a pokusil se ji znásilnit. Někteří autoři k tomu uvádějí, že Zeus mu rovněž svedl manželku, a to také za použití násilí, ale ve světě mýtů platí, že co je dovoleno bohu, není dovoleno člověku. Zeus svou manželku ovšem zachránil a to tak, že vykouzlil místo ní před Ixiónem oblak, jehož ztělesněním byla bo-

hyně Nefelé. Z jejich spojení vznikl pak praotec Kentaurů Kentauros. Ixíona exemplárně potrestal: svrhl ho do Tartaru a dal ho vplést do kola, které se neustále otáčí. Jeho trest se stal stejně příslovečným jako Tantalova muka nebo Sísyfova práce.

Homér ještě Ixíona mezi provinilci v podsvětí neuvádí; dovídáme se o něm a o jeho trestu až z pozdějších záznamů mýtu o Orfeovi. Epizoda o Nefele a Kentaurovi se poprvé vyskytuje u Pindara (v první čtvrtině 5. století př. n. l.). Tragédii *Ixíón* napsal v letech 410–408 př. n. l. Eurípides; patří žel do seznamu jeho nezachovaných děl.

Ixíónův trest známe z několika řeckých vázových maleb ze 6.–4. století př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně, v petrohradské Ermitáži aj.). Nejznámější jeho římské vyobrazení je v tzv. Ixíónově pokoji v domě Vettiů v Pompejích (z doby kolem roku 65 př. n. l.). V novověku se k němu vraceli zejména renesanční a barokní umělci. V letech 1549–1550 namaloval seriál s tresty mytických provinilců Tizian. Jeho *Prométheus*, *Sísyfos* a *Tantalos* jsou dnes v madridském Pradu (*Tantalos* však

Ixíónův trest. Malba na amfoře z Kúru z let 340–330 př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

jen v kopii), ale *Ixíón* se koncem 17. století za neznámých okolností ztratil. Kolem roku 1628 namaloval obraz *Ixíón oklamán Junonou* P. P. Rubens (je v Louvru).

K

KADMOS

(2. pád *Kadma*, lat. *Cadmus*) – syn sídónského krále Agénora a jeho manželky Télefassy, zakladatel boiótských Théb.

Mládí prožil v Sídónu na pobřeží Středozemního moře v kruhu svých bratrů Foiníka, Kilika, Fínea, Thasa a sestry Európy. Jednoho dne však Európa záhadně zmizela. Agénór rozkázal sy-

nům, aby ji šli hledat, a pod trestem smrti jim zakázal vrátit se s nepořízenou. Foiníx a Kilix brzy nechali hledání a usadili se na prvním místě, které se jim zalíbilo. Kadmos pokračoval, ale ses-

tru nenašel, protože ji unesl a ukryl sám nejvyšší bůh Zeus. Ze strachu před otcem se rozhodl zůstat v cizině a vypravil se i s druhy, kteří ho provázeli, do Delf, aby se v tamější věštírně dotázal, kde se má usadit. Bůh Apollón mu ústy Pýthie dal radu, aby šel, dokud nenajde krávu s bílou skvrnou na čele, která ještě nepoznala jařmo, a kde tato kráva ulehne, tam ať založí hrad a město.

Kadmos Apollónovy rady poslechl, ale jak se ukázalo, kráva nevybrala lokalizaci nového města právě nejšťastnější: Nebyla tam voda, a Kadmos proto nemohl přinést potřebnou oběť bohům. Poslal tedy své druhy do lesa, aby se poohlédli po nějakém pramenu. Našli ho v hluboké jeskyni, ale nabrat vodu už nestačili. Žil tam obrovský had s dračí hlavou, a jakmile je spatřil, ihned je rozsápal. Po marném čekání se Kadmos za nimi vypravil. Když je našel mrtvé a hada vedle nich, ihned pochopil co se stalo. Vzal kopí, bez váhání se na něho vrhl a po těžkém boji ho zabil. Jak vyšlo později najevo, byl to had boha války Area.

Před zoufalstvím ze ztráty druhů zachránila Kadma bohyně Athéna, která neměla Area příliš v lásce. Poradila mu, aby vytrhal z hadovy tlamy dračí zuby a zasel je na pole. Kadmos tak učinil a s údivem hleděl, co jeho dračí setba zplodila. Ze země vyrostl oddíl ozbrojených vojáků, a jak se na vojáky patří, ihned se pustili do boje a vzájemně se pobíjeli. Když z nich zbylo jen pět nejsilnějších, Athéna jim poručila, aby odložili zbraně a přísahali věrnost svému novému

Kadmos zabíjí Areova draka. Černofigurová malba na lakónské misce z doby kolem 560 př. n. l. (Lauvre, Paříž)

pánu a veliteli, příštímú králi Kadmovi.

S pomocí těchto vojáků postavil potom Kadmos město s pevností Kadmeiou a se sedmi branami ve vysokých hradbách, jež dostalo jméno Théby. Obyvatelům, kteří se do něj nastěhovali, dal moudré zákony a z mužů postavil neporazitelné vojsko, jehož veliteli se stali vojáci zrození z dračích zubů. Jako mocný a bohatý král se potom oženil. Sami bohové mu vybrali za manželku krásnou Areovu a Afrodítinu dceru Harmonii a osobně se zúčastnili jejich svatby.

Bohové jsou však nevypočitatelní a nejnevypočitatelnější z nich byl bůh války Arés. Ačkoli byl Kadmovým tchánem a dědem jeho dětí, nemohl zapomenout, že mu Kadmos zabil posvátného hada. Také bohyně Artemis, jež měla dávné spory s bohyň

lásky a krásy Afrodítou, působila Kadmovi utrpení a žal. Pro malicherné provinění, dokonce neúmyslné, zahubila jeho vnuka Aktaióna. Když přišel pro intriky bohyně Héry i o své dcery Semelu a Ínó, rozhodl se opustit Théby. Vládu přenechal svému synovi Polydórovi a vystěhoval se i s Harmonií do Ilýrie.

Příčinu svého nešťastného osudu Kadmos nechápal. Byl přece spravedlivým a statečným vládcem, o své město dbal a bohům přinášel hojně oběti. Když jednou o tom v Ilýrii přemýšlel, vzpomněl si na Areova hada: „Jestliže je to kvůli němu, to měli bohové raději proměnit mě samotného v hada!“ Sotva to vyslovil, tělo se mu protáhlo, nohy srostly a jazyk se rozštěpil. Ze slov, kterými volal k sobě Harmonii, aby ji naposledy objal, zbylo jen ha-

dí syčení. „Bohové, proč jste raději neproměnili v hada mne!“ zvolala Harmonia. A bohové, kteří obvykle se splněním prosby smrtelníků příliš nespíchají, tragédii okamžitě dovršili. V podobě hadů skončili svůj život zakladatelé královského rodu sedmibranných Théb.

Tak zní Kadmův příběh podle thébských pověstí a mýtů v Ovidiově úpravě (v *Proměnách*). Řeční autoři zaznamenali však i jiné jeho ukončení. Podle některých nebyli Kadmos a Harmonia proměněni v hady, nýbrž ve lvy; to je však podružné. Podle jiných se stal Kadmos v zemi svého exilu králem a ubránil ji před nepřáteli. Ještě ve vysokém věku měl tam syna, jenž dostal jméno Illyros, které pak přešlo na celou tuto zemi. Podle Pindara určil nejvyšší bůh Zeus, že Kadmos a Harmonia mají náhradou za všechna příkoří navěky žít životem blažených v Élysiu, a poslal pro ně vůz tažený draky, který je tam odvezl.

Výjevy z Kadmova života se zachovaly zejména na vázových malbách, například *Kadmův boj s drakem* na čtyřnácti, z nichž nejstarší pochází ze druhé čtvrtiny 6. století př. n. l. (dnes v pařížském Louvru), *Svatba Kadma a Harmonie* na dvou z konce 6. století př. n. l. (rovněž v Louvru a na univerzitě v Göttingenu). Zájem, který mu věnovali starověcí i novověcí umělci (mezi nimi i hudební skladatelé, např. J. B. Lully operou *Kadmos a Harmonia* z roku 1673 a J. P. Kunzen operou *Kadmos* z roku 1725), vystřídal v poslední době zájem historiků a archeologů. Podobně jako

u mýtu o Pelopovi spatřují v mýtu o Kadmovi potvrzení hypotézy, že přinejmenším část Řeků osídlila svou nynější vlast z Malé Asie. Je to ovšem jen hypotéza, ale vykopávky v Kadmei, v centru starých Théb, vynesly z hlubin téměř tři tisíciletí staré pečetní válečky s klínovým písmem maloasijského typu.

Kadmovo město, několikrát zničené (v mytických dobách potomky „sedmi proti Thébám“, v historické době Alexandrem Velikým a římským Sullou, později křížáky a Turky), dodnes existuje; novověcky se jmenuje Thive. Žije i vzpomínka na Kadmovy vojáky, třebaže v pozměněném smyslu: dílu, jež přináší zhoubu, se stále ještě říká „dračí setba“.

KAINEUS

(2. pád *Kainea*, lat. *Caeneus*) – syn a nástupce lapithského krále Elata.

Narodil se jako dívka a zemřel jako muž. Bůh moře Poseidón ho proměnil na jeho vlastní přání v muže, aby se mohl vypravit proti Kentau-

rům, a v boji jim podlehl. Protože mu Poseidón ponechal i nezranitelnost, kterou mu daroval odměnou za lásku, když byl ještě dívkou, nemohli ho Kentaurové zabít. Vyřešili to tak, že ho chytli a zatloukli obrovskými poleny a balvany do země. Podle starší verze ho zatloukli do země tak důkladně, že se dostal do podsvětí, kde se prý stal opět dívkou. Podle novější jim však unikl proměněný v ptáka. (Jako dívka se jmenoval Kainis, lat. *Caeneis*).

Kaineův příběh známe dnes hlavně z Ovidiových *Proměn*. Výjevy z něho, především *Kaineus v boji s Kentaury*, se zachovaly na jedné z nejstarších řeckých rytin v bronz (z doby kolem r. 630 př. n. l., dnes v Archeologickém muzeu v Olympii) a na třiceti vázových malbách, mezi nimi i na slavné *Françoisově váze* od malíře Kleitia a hrnčíře Ergotima z doby kolem roku 570 př. n. l. (dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii). Jeho boj s Kentaury je zobrazen také na vlysu athénské Théseie (asi z let 450–440 př. n. l.).

Kentauři zatloukají Kainea pomocí stromů do země. Bronzová plaketa z doby kolem roku 630 př. n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

KÁKOS

(2. pád *Káka*, lat. *Cacus*) – tříhlavý obr chrlící oheň a dým, syn boha Hefaista a Medúsy.

Žil v ponuré jeskyni na pahorku Palatinu a živil se lupičstvím. Vchod do svého příbytku měl vyzdobený lidskými lebkami. Když hnal Héraklés kolem jeho sídla stádo obra Géryona, jež měl přivést do Mykén, ukradl mu čtyři býky a čtyři krávy. Aby ukradená dobytčata nezanechala přímé stopy, podle nichž by je Héraklés našel, přitáhl je do jeskyně za ocas. Jedna kráva však bučením svůj úkryt prozradila, a tak Kákova lest vyšla nazmar. Héraklés vtrhl do jeskyně a v urputném zápase ho zardousil.

Kákos je jednou z epizodních postav Héraklových příběhů. Vzhledem k jeho sídlu ho Římané převzali do svých pověstí a bájí sice jako pochybného, ale přesto „domácího hrdinu“. Boj Hérakla s Kákem známe z řeckých váz i z římských reliéfů s Héraklovými činy; většinou je však jeho identifikace nejistá (zejména proto, že má na nich místo tří hlav jen jednu). Z děl novověkých umělců je nejznámější sousoší B. Bandinelliho *Héraklés a Kákos* z roku 1534 na Piazza della Signoria ve Florencii a obraz N. Poussina *Krajina s Héraklem a Kákem* asi z let 1649–1650 v petrohradské Ermitáži.

Na západním svahu římského Palatina se dodnes ukazují „Kákovy schody“. Jsou to zbytky schodiště z předhistorických dob a označovaly se tak už ve starověku.

KALAIS

(2. pád *Kalaida*, lat. *Calais*) – syn boha severního větru Borea. Osudy měl totožné s osudy svého bratra Zéta; viz proto heslo *Zétés*.

KALCHÁS

(2. pád *Kalchanta*, lat. *Calchas*) – syr věštce Thestora, věstec v achajském vojsku před Trójou.

Jeho funkce byla velice důležitá, protože v mytických dobách zasahovali bohové přímo do bojů, oznamovali svou vůli hromy, blesky a jinými přírodními úkazy, sesílali sny atd. Tato znamení bylo třeba správně vysvětlit. A nejen vysvětlit, ale navrhnout opatření, jak se zachovat. Věštění se proto považovalo za vědu a umění

prvořadého významu a věštcův hlas měl ve válečné radě i na vojenském sněmu vždy velkou váhu.

Jak se stal Kalchás věstcem v achajském vojsku, přesně nevíme. Měl však k tomu nesporné předpoklady, protože věstcem byl už jeho otec, děd i praděd. Podle Homéra znal všechny věci minulé, přítomné i budoucí a dokázal vysvětlit i nejnepochopitelnější jevy. Když se například před odplutím do Tróje shromáždila achajská vojska v Aulidě, aby přinesla oběť bohům, vylezl zpod oltáře had, doplazil se na vrchol vysokého platanu, sežral tam osm ptáčat a samičku a pak se proměnil v kámen. Kalchás to vysvětlil takto: devět sežraných ptáků znamená devět let, která stráví vojsko před Trójou, a v desátém ji dobude, takže z ní

Kalchás. Podle rytiny na etruském bronzovém zrcadle z Vulci asi z 5.–4. století př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

zbude jen kámen na kameni. Jak se ukázalo, byla tato předpověď správná. Stejně se splnily i ostatní jeho věštby před Trójou.

Nejvýznamněji zasáhl Kalchás do osudu hrdinů trojské války svým vysvětlením příčiny moru, který propukl v achajském táboře počátkem desátého roku války. Způsobil tím roztržku mezi vrchním velitelem Agamemnónem a nejstatečnějším válečníkem Achilleem, která se stala osnovou největší básně řecké a světové literatury, Homérovy *Íliady*.

Ačkoli byl Kalchás „nemožný věstec“, jak říká Homér, jednu věštbu přece jen nepochopil správně, a to ho stálo život. Neměl se prý nikdy v životě setkat s věstcem, který by ho překonal. Rozuměl tomu tak, že takového věstce za celý život nepotká. Bylo to však varování: při návratu z trojské války se setkal v maloasijském Kolofoónu s věstcem Argonautů Mopsem a ve věsteckých závodech mu podlehl. Žalem se pak utrápil k smrti.

Věstce Kalchanta známe z několika antických výtvarných děl; není však jediné řecké vázy, na které by se dal bezpečně identifikovat. Nejpozoruhodnější jeho vyobrazení je na zadní straně etruského bronzového zrcadla z přelomu 5.–4. století př. n. l., objeveného ve hrobce ve Vulci, na němž je dokonce etruský nápis *Kalchás*. Nejznámější je na pompejské nástěnné malbě *Obětování Ifigenie* z doby kolem roku 65 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli).

KALLIOPE

(2. pád *Kalliopy*, lat. *Calliope*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnemosyny, Múza epického básnictví a matka pěvce Orfea. – Viz heslo *Múzy*.

KALLIRHOÉ

(2. pád *Kallirhoey*, lat. *Callirhoe*) – jméno několika postav z řeckých mýtů, povětšinou dcer mořských a říčních bohů.

Mezi nejznámější patří dcera Titána Ókeana, která měla s obrem Chrysaorem obludu Echidnu a třítěleho obra Géryona; dále dcera říčního boha Achelóa, která byla druhou manželkou hrdiny Alkmaióna, a dcera říčního boha Skamandra. Tato poslední se stala manželkou dardanského krále Tróa a měla s ním čtyři děti: dceru

Kleopatru a syny Assaraka (Tróova nástupce na dardanském trůně), Íla (zakladatele Tróje) a Ganyméda (uneseného Diem na Olymp).

V Athénách byl nymfě Kalirhoé zasvěcen pramen, v jehož vodě se podle antických zpráv koupaly nevěsty před svatbou. Našel ho tam prý už Deukalión s Pyrrhou, když opadla potopa světa, a v jeho blízkosti založil pak chrám k počtě Dia Olympského (Olympieion). Starověkou kamennou ohradu tohoto pramene zničila povodeň teprve roku 1896.

KALLISTÓ

(2. pád *Kallisty* nebo neskl., lat. *Callisto*) – dcera lykosúrského krále Lykáona, družka bohyně lovu Artemidy.

Její krása upoutala nejvyššího boha Dia; aby se k ní

Artemis a Kallistó. Tizianův obraz asi z roku 1560 (Uměleckohistorické muzeum ve Vídni)

nepozorovaně dostal, vzal na sebe podobu bohyně Artemidy. Když po příslušné době na ní zpozorovala Artemis při koupání v lesním jezírku následky jejího setkání s Diem, vyhnala ji ze své družiny. Opuštěná Kallistó se potom potulovala sama po horách a porodila tam syna, kterému dala jméno Arkás. Jakmile se však o tom dozvěděla Diova manželka Héra, proměnila ji z trestu za to, že byla příčinou Diovy nevěry, v medvědice. Když Arkás vyrostl, stal se vášnivým lovcem a jednou spatřil v lese právě tuto medvědice. Připravil si luk a kopí, ale Zeus matkovraždě zabránil. Protože bůh nemohl zrušit čin jiného boha, udělal aspoň to, že proměnil Arkada rovněž v medvěda. Oba je pak přenesl na nebe jako souhvězdí Velkého a Malého medvěda, čili Velkého a Malého vozu.

Kallistin příběh, známý ze jména z Ovidiových *Proměn*, se stal oblíbeným námětem renesančních a barokních umělců. Tizian ho zpracoval třikrát; jedna jeho *Artemis a Kallistó* (z roku 1559) je dnes v Bridgewater House v Londýně, druhá (z roku 1560) v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni, třetí, o něco mladší, ve Skotské národní galerii v Edinburghu. Rubensův obraz *Diana a Callisto* (z let 1638–1640) je v madridském Prado, Boucherovy obrazy *Zeus a Kallistó* (z roku 1769) jsou ve Wallaceově sbírce v Londýně a v Uměleckém muzeu v Raleighu. U nás je pozoruhodný obraz F. Wouterse *Artemis a Kallistó* z poloviny 17. století v kroměřížské Zámecké obrazárně. Stejnomený obraz

ze školy H. van Baalena z počátku 17. století je v Zámecké galerii v Rychnově a od A. F. Maulbertscha z druhé poloviny 18. století v Moravské galerii v Brně.

Ze starověku nemáme o žádném výtvarném díle s Kallistou zprávu; kromě Ovidia nezaujala zvlášť ani básníky. K novověkým dílům uvede-ným výše připojme ještě operu *Kallisto* od F. Cavalliho (1653), balet F. J. Goseka *Kallisto* (1796) a stejnojmennou báseň J. Vrchlického (1883).

KALYPSÓ

(2. pád *Kalypsy* nebo neskl., lat. *Calypso*) – dcera Titána Atlanta nebo Ókeana, nymfa na ostrově Ógygii.

Její ostrov ležel v neznámých končinách moře a jako první člověk se na něj dostal ithacký král Odysseus, když se po dobytí Tróje vracel do vlasti. Přijala ho přátelsky, a nabídla mu, aby u ní zůstal a stal se jejím manželem. Sváděla ho svou božskou krásou a kouzelnou mocí, obklopila ho nádherou, kterou mu mohli závidět i bohové, a slibovala mu nesmrtelnost, největší touhu smrtelníků. Odysseus nebyl však u ní šťastný; toužil po návratu na Ithaku, v čemž mu právě bránila. Sedm let musel pak strávit na Ógygii, než se nad ním bohové slitovali a přinutili Kalypsu, aby ho propustila.

Atlanta připisuje Kalypse za otce Homér, Ókeana Hésiodos (který zná i její matku: Ókeanovu manželku Téthys). Tak nebo onak, Homérův popis jejího ostrova se všeobecně uznává za nejbarvitěj-

ší z celé *Íliady*. Ještě působivější je však myšlenka, která se skrývá v jeho podtextu: k čemu je člověku nádhera a blahobyť, když nemůže žít ve své vlasti?

Kalypsiných zobrazení se z antiky zachovalo kupodivu málo; nejznámější je na reliéfově váze *Odysseus a Kalypsó* asi z 1. století př. n. l. v Archeologickém muzeu v Thébách. Novověcí umělci zobrazovali Kalypsu a její ostrov dost často; většinou však jen s průměrným úspěchem. Zmínky však zasluhují obrazy *Odysseus a Kalypsó* od A. Böcklina z roku 1883 a *Kalypsin ostrov* od J. Drapese z roku 1897; z novějších pak *Odysseus a Kalypsó* od B. Burroughse z roku 1928 (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Operu *Kalypsó* složil roku 1803 P. Winter, stejnojmennou divadelní hru roku 1942 F. T. Csokor.

KAMENY

(lat. *Camenae*) – římské bohyně zpěvu a hudby, ztotožněné s řeckými Múzami.

Původně byly vodními nymfami a některé z nich se zabývaly i věštěním. Po ztotožnění s Múzami (začátkem 2. století př. n. l.) se staly ochrannými bohyněmi umění, což pěkně vystihl i obrozenský překlad jejich jména „Uměny“. Zvláštní postavení, odlišné od řeckých Múz, měly mezi nimi Egeria a Karmenta, o nichž se mluví v samostatných heslech.

V Římě byl Kamenám zasvěcen pramen za Kapenskou bránou; posvátný háj s pramenem měly také u Aricie. Je příznačné, že i jako římské

Múzy měly své trvalé sídlo v Řecku (na Parnassu), odkud chránily své římské služebníky a ctitele.

KANDAULOS

(2. pád *Kandaula*, lat. *Candaulus*) – lýdský král z pověstí o Gýgovi. – Viz heslo *Gýgés*.

KAPANEUS

(2. pád *Kapanea*, lat. *Capaneus*) – syn hrdiny Hipponoa a jeho manželky Láodiky, jeden z vůdců výpravy „sedmi proti Thébám“.

Byl nesmírně silný a chlubil se, že mu ani Zeus se všemi svými blesky nezabrání, aby dobyl Théb. Pochopitelně se mu to nevyplatilo: když se už dostal na thébské hradby a chystal se seskočit do města, srazil ho nejvyšší bůh bleskem. Po válce odnesli Athéňané jeho tělo do Eleusíny, aby je slavnostně spálili. Jeho manželka Euadné se vrhla do pohřební hranice, neboť nechtěla přežít jeho smrt, a stala se tak symbolem ženy věrné a oddané manželovi až za hrob.

Kapaneovým a Euadním synem by Sthenelos, statečný druh argejského krále Dioméda v trojské válce.

KAPYS

(2. pád *Kapya*, lat. *Capys*) – syn krále Assaraka a jeho manželky Hieromnémy, dardanský král.

Kromě předků a potomků se ničím pozoruhodným do mýtů neuvedl; vládl zřejmě v míru a v spokojenosti podob-

ně jako jeho otec. Jeho synem byl dardanský král Anchísés a vnukem dardanský vůdce Aineiás, po Hektorovi nejmocnější obránce Tróje ve válce s Achajci.

Se dvěma nositeli tohoto jména se setkáváme i v římských pověstech. Jeden z nich byl Aeneovým druhem, který se zachránil z dobyté Tróje a založil v Kampánii město Capuu. Druhý byl albiským králem a vzdáleným potomkem Aeneovým.

KARMENTA

(2. pád *Karmenty*, lat. *Carmenis*) – jedna z Kamen, římských bohyně zpěvu a umění.

Původně byla, jak se zdá, bohyně porodu a mezi Kameny ji začali Římané počítat až později. Po ztotožnění Kamen s řeckými Múzami si zachovala staré jméno i kult. Podle římských pověstí měla s bohem Merkurem (Mercuriem) syna Euandra, který přišel z Arkadie do Itálie a založil osadu na římském pahorku Palatinu.

Římské ženy slavily Karmen-tin svátek 11. a 15. ledna. Chrám měla pod Kapitolem poblíž brány, která dostala její jméno. – Řekové, kteří Karmentu ve svých mýtech neměli, považovali Euandra za syna arkadské nymfy Themidy a boha Herma, římského Merkura.

KARPÓ

(neskl., lat. *Carpo*) – jedna z Hór, bohyně podzimu. – Viz heslo *Hóry*.

KASSANDRA

(2. pád *Kassandry*; řec. *Kassandré*, lat. *Cassandra*) – dcera trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby, proslulá věštkyně.

Vynikala nejen věšteckým duchem, ale i takovou krásou, že se do ní zamiloval nejkrásnější z bohů, Diův syn Apollón. Když odmítla jeho lásku, potrestal ji tím, že způsobil, aby jejím věštbám nikdo nevěřil. Stalo se to pro Tróju osudným, protože to, co věštila, se vždy splnilo: od předpovědi, že její bratr Paris přinese městu neštěstí, až po varování, že „trojský kůň“ bude znamenat pro město záhubu. Ze smrtelných mužů se o ni ucházel lycký hrdina Othryoneus. Odměnou za její ruku slíbil králi Priamovi, že vyžene Achajce z Tróady. Padl však v souboji s krétským králem Ídomeneem a Cassandra se pak již neprovdala.

Po dobytí Tróje se Kassandry zmocnil achajský válečník Aiás z Lokridy a zneuctil ji. Při dělení kořisti připadla vrchnímu veliteli achajských vojsk Agamemnonovi, který si ji přivedl do Mykén i s dvojčaty Téledamem a Pelopem, jež mu mezitím porodila. Hned první večer po vstupu na řeckou půdu stala se však i s Agamemnonem a oběma syny obětí zákeřné vraždy. Při hostině na uvítanou ji dal zabít Agamemnonův proradný bratranec Aigisthos; podle jiné verze ji zabila Agamemnonova manželka Klytáimnéstra.

Kassandřiny osudy známe především z Homérovy *Íliady* a *Odyseie*, z prvního dílu

Aischylovy trilogie *Oresteia* (458 př. n. l.) a z Eurípidovy tragédie *Trójanek* (415 př. n. l.). Pozoruhodnou báseň o ní složil alexandrijský Lykofrón (3.–2. století př. n. l.): jeho *Alexandra* (jak nazývá Kassandru) byla totiž tak přeplněná metaforami, narážkami, jinotaji a učeností, že snad jediný z jejích 1 500 veršů nepochopil čtenář bez zvláštních poznámek a vysvětlivek.

Z antiky se zachovalo přes šedesát vázových maleb s *Kassandrou a Aiantem*; sedm z nich je dnes v Britském muzeu v Londýně, pět v berlínských Státních muzeích, tři v Louvru (většinou ze 6.–5. století př. n. l.). Známa hellénistická gema s rytinou *Věštíci Kassandry* je v Muzeu umění v Bostonu. Z děl novověkých umělců uveďme obraz *Kassandra věští zkázu Tróje* od S. V. Bakalovicze, báseň *Kassandra* od F. Schillera (1802) a stejnojmenný balet od K. Kupky (1961).

KASSIOPEIA

(2. pád *Kassiopeie*; řec. též *Kassiope*, lat. *Cassiope*) – manželka etiopského krále Kéfea a matka Andromedy.

Byla hrozně ješitná a chlubitvá; jednou dokonce prohlásila, že je krásnější než všechny mořské nymfy dohromady. Uražené nymfy si na ni stěžovaly u boha moře Poseidóna a ten pak poslal do Kéfeova království mořskou obludu, aby tam ničila úrodu a lidi. Když se Kéfeus nemohl obludy zbavit, obrátil se na libyjskou věštkyni boha Ammóna. Poradila mu, aby obludě obětoval svou dceru Andromedu, a tak že zemi

osvobodí. Přinucen lidem, který se o věštbě dozvěděl, přikoval tedy nešťastnou dívku ke skále nad mořem. Avšak právě ve chvíli, kdy si pro ni obluda připlula, objevil se hrdina Perseus, po těžkém boji obludu zabil a Andromedu osvobodil. Kéfeus a Kassiopeia mu ji rádi dali za manželku. Stali se pak prarodiči mnoha slavných hrdinů, mezi nimi i Hérakla.

Po smrti se dostala Kassiopeia i s Kéfeem na nebe a září tam dodnes jako jasné souhvězdí v Mléčné dráze. Na malbách a reliéfech, ať antických nebo novověkých, se samostatně nevyskytuje. Vždy je na nich s Kéfeem a tvoří s ním zpravidla stafáž k výjevům z *Osvobození Andromedy*.

KASTALIA

(2. pád *Kastalie*) – nymfa stejnojmenného pramene pod úbočím Faidriad v Delfech.

Pramen, ve kterém žila a který byl později zasvěcen Múzám, měl kouzelnou moc: kdo se z něho napil, stal se básníkem nebo věstcem. Existuje dodnes, ale jeho účinky už nějak pominuly.

KASTÓR

(2. pád *Kastora*, lat. *Castor*) – syn spartského krále Tyndareia a jeho manželky Lédy.

Patřil k nejvýznamnějším hrdinům řeckých mýtů a všechny své činy vykonal společně se svým nevlastním bratrem Polydeukem, synem nejvyššího boha Dia. Spolu s ním se dostal po smrti také na nebe mezi hvězdy. – Po-

drobnosti o jeho životě, stejně jako o Polydeukově, a o jejich osudech jsou v hesle *Dioskúrové*.

KÁTREUS

(2. pád *Kátrea*, lat. *Catreus*) – syn krétského krále Mínóa a jeho manželky Pásifay.

Kromě předků a potomků se ničím zvláštním neprosлавil. Pokud je známo, nebyl ani nikde králem (vládu nad Krétou zdědil jeho bratr Deukalión). Prostřednictvím své dcery Áeropy, která se provdala za mykénskému krále Átreia, stal se však spojovacím článkem mezi krétským a mykénským královským rodem, a tedy mytologickým výrazem skutečnosti, že mezi Krétou a Mykénami existovaly v tzv. hérojské době velmi těsné styky, doložené zejména pro kulturní oblast i archeologicky.

Ve světě řeckých mýtů se hrál Kátreus jistou úlohu vlastně až potom, když zemřel. Na jeho pohřeb odjel ze Sparty král Meneláos – a při té příležitosti unesl trojský princ Paris Meneláovu manželku Helenu.

KEFALOS

(2. pád *Kefala*, lat. *Cephalus*) – syn boha Herma a Athéniny kněžky Hersy, dcery prvního athénskému krále Kekropa.

Byl krásný jako bůh a stejně krásná byla jeho manželka Prokris, dcera athénskému krále Erechthea. Kromě Prokridy miloval jedině lov; po vládě netoužil, ani po jiné ženě, pozemskými statky byl hojně obdařen, žil tedy

šťastně a spokojeně. Byl by tak třeba dožil i konce svých dnů, ale zamilovala se do něho bohyně ranních červánků Éós a unesla ho na samý konec světa. Přes všechny její sliby a svody zachoval však Kefalos Prokridě věrnost a prosil bohyni jen o jedno: aby ho pustila domů. Éós nakonec jeho žádosti vyhověla, ale navedla ho, aby se přesvědčil, zda je mu také Prokris stejně věrná. Znala ženy i jejich povahu, a tak si byla jista pomstou. Kefalos souhlasil, že přijme na sebe cizí podobu, a celý šťastný se vrátil k Prokridě.

Zpočátku šlo všechno přesně tak, jak si to představoval. Prokris jeho návrhy odmítala, že je prý vdaná a svému manželovi věrná. Když se jí snažil přesvědčit, že její manžel zahynul, odpověděla, že mu tedy zůstane věrná až za hrob. Potom však vyložil před ní nádherné šperky a Prokris zaváhala. Ve chvíli, když už přestala váhat, vrátila Éós Kefalovi jeho podobu a Prokris utekla z hanby do hor.

Kefalos se dlouho nemohl vzpamatovat ze zklamání, po čase však v něm zvítězila touha po Prokridě a vypravil se ji hledat. Našel ji v družině bohyně lovu Artemidy a Artemis mu ji jako svému ctiteli ochotně vrátila. Dokonce dovolila, aby mu Prokris věnovala dary, které od ní dostala: kouzelné kopí, které vždy zasáhlo cíl, a loveckého psa, ježmuž nic živého neuniklo.

S návratem Prokridy se však štěstí do Kefalova domu nevrátilo. Nějaký pastýř jí důvěrně prozradil, že slyšel Kefala, jak v lese volal nějakou Nefelu. Byl to zřejmě chlapík, který se nevyznal v mytologii a neměl smysl pro

Éós pronásleduje Kefala. Červenofigurová malba na attické konvici z doby kolem roku 450 př. n. l. (Louvre, Paříž)

básnickou metaforu. Nefelé byla totiž bohyně oblaků, a když Kefalos volal její jméno, mínil tím oblak, v jehož stínu si chtěl po lovu odpočinout. Prokris se nato hned příštího jitra vypravila do lesa a ukryla se v křoví u mýtiny, kde Kefalos obvykle odpočíval. Když zaslechla jeho hlas: „Ó, Nefelo láskyplná, přijď zahnat mou únavu...“, ihned jí bylo jasné, že tam má schůzku s bohyní. Neovládla se a zavzlykala. Kefalos vstal v domnění, že v křoví je zvěř, vrhl tam kopí: podle výkřiku poznal, že zasáhl svou manželku. Rána byla smrtelná, a když už nemohl Prokridě pomoci v tělesném utrpení, ulehčil jí aspoň v duševním bolu. Po vysvětlení tragického omylu zemřela v jeho náručí s úsměvem na rtech.

Jako každý, kdo zabil člo-

věka, musel pak Kefalos opustit rodné město. Našel útočiště v Thébách a pomohl je osvobodit od divoké teumésské lišky, které museli Thébáné každý měsíc obětovat jednoho chlapce. Později se vypravil s králem Amfistryónem do války proti jeho nepříteli Tafiiovi. Po vítězství dostal od něho ostrov u západního pobřeží Peloponésu, který pak pojmenoval Kefaléni.

Příběh Kefala a Prokridy známe dnes hlavně z Ovidiových *Proměn*. U řeckých autorů, zejména starších, jsou na něj jen narážky; jeho rozšíření však dokazuje vícero vázových maleb z první poloviny 5. století př. n. l., z nichž tři zobrazují *Prokridinu smrt* a jedna *Smíření Kefala a Prokridy* (v pařížském Louvru a jiných sbírkách). Kromě

toho známe i několik váz s výjevem *Éos pronásleduje Kefala*. Zachovalo se také hellénistické sousoší *Kefalos a Prokris* (dnes ve Vatikánských muzeích).

Z novověku je známý především obraz P. di Cosima *Prokridina smrt* z doby kolem roku 1500, pak obrazy N. Poussina *Kefalos a Éos* z doby kolem roku 1634 a Clauda Lorraina *Kefalos a Prokris opět spojení Afrodítou* (všechny tři v londýnské Národní galerii). K nim se řadí i poslední nedokončený obraz P. P. Rubense (v téže galerii). Jako burlesku zpracoval tento námět počátkem 17. století Calderón, jako drama roku 1948 H. Lange. Melodram *Cephalus a Aurora* složil kolem roku 1790 J. Benda, operu *Kefalos a Prokris* přibližně ve stejné době A. Grétry, v letech 1933–1934 pak E. Křenek (*Cefalo e Procri*).

Kromě umělců zajímá tato „minsterská romance“ i soudobé historiky. Právem v ní nacházejí prvky, jež přispívají k potvrzení dávných vztahů mezi Athénami a ostrovy u západního pobřeží Řecka.

KÉFEUS

(2. pád *Kéfea*, lat. *Cepheus*) – syn egyptského krále Béla a jeho manželky Anchinoy, etiopský král.

Měl dceru Andromedu, kterou musel obětovat mořské obludě. Podrobnosti, tj. zejména proč k tomu došlo a jak se jeho dcera zachránila, jsou v heslech *Kassiopeia*, *Perseus* a hlavně *Andromeda*.

Kéfeových vyobrazení z an-

tiky se nezachovalo mnoho. Nejznámější je na váze asi z konce 5. století př. n. l. *Perseus u Kéfea* (dnes v Britském muzeu v Londýně). Souhvězdí, které dostalo Kéfeovo jméno už v antice, se tak jmenuje dodnes (Cepheus).

KÉFÍSOS

(2. pád *Kéfísa*, lat. *Cephisus*) – bůh stejnojmenných řek ve Fókidě, Boiótii a Attice.

Boiótský Kéfisos byl otcem Narkissa, který se změnil po smrti v květinu a v symbol samolibosti. Attický se nijak zvlášť neproslavil, zato však jeho řeka, jež tvořila ve starověku západní hranici Athén: na jejím levém břehu byl háj héra A-kadéma, v němž založil Platón roku 388–387 př. n. l. svou filozofickou školu (Akadémii).

Sochu attického Kéfísa umístili tvůrcové výzdoby Parthenónu do levého rohu západního štítu. Její torzo se tam zachovalo dodnes.

KEKROPS

(2. pád *Kekropa*, lat. *Cecrops*) – zakladatel Athén a první athénský král.

Narodil se ze země, bez rodičů, a byl napůl člověk a napůl had; hlavu a horní část těla měl lidskou, nohy srostlé v hadí ocas. Když založil město, propukl mezi bohyní Athénou a bohem Poseidónem spor o vládu nad zemí, jež mu měla podléhat. Bohové se sešli na dnešní Akropoli, aby jej na místě rozsoudili. Nejvyšší bůh Zeus po-

zval i Kekropa, protože se ho to pochopitelně týkalo, a určil, že vládu dostane ten ze soupeřících bohů, který dá městu cennější dar. Který z těchto darů bude cennější, měl rozhodnout Kekrops. Bůh moře Poseidón nato vrazil do skály svůj trojzubec, až z ní vytryskl pramen slané vody. Athéna zas zabodla do země své kopí a způsobila, že z něj vyrostla oliva. Kekrops rozhodl jednoznačně: slané vody je plné moře, ale oliva je strom s užitečnými plody, dává bohatství a povzbuzuje lidi k práci. Bohové jeho důvody uznali, a tak vláda nad zemí, jež dostala jméno Attika, připadla Athéně.

Vítězná Athéně postavil Kekrops na Akropoli velkolepou svatyni a jeho dcery Aglauros, Hersé a Pandrosos se v ní staly prvními kněžkami. Dal také městu první zákony a nazval ho na počest jeho ochránkyň Athény.

Mýtus o Kekropovi je sice velice prostý, ale má velký význam. Nejde v něm přece o nic menšího než o založení města s takovým významem v kulturních dějinách lidstva, jako jsou Athény. Kdy a jak vznikl, není zatím bezpečně zjištěno. Homér Kekropovo jméno ještě neuvádí, popisuje však *Spor mezi Poseidónem a Athénou o Attiku*, který se stal později námětem výzdoby západního štítu Parthenónu a mnoha vyobrazení na vázách a reliéfech. Na mýtu je pozoruhodné zejména to, že Kekrops se v něm považuje za „syna země“, tj. za původního obyvatele Attiky, který nepřišel odnikud, ostatně ani „neměl nohy“. Badatelé z toho vcel-

Kekrops, Erichthonios, Athéna, Héfaiastos a Hersé. Podle malby na attické váze z let 530–520 př. n. l. (Národní muzeum v Palermu)

ku souhlasně vyvozují, že byl předřeckého původu. Podle tradice existovaly Athény, resp. jejich vyšehrad, Akropolis, už před příchodem Řeků. Založili je nejstarší známí praobyvatelé Řecka, Pelasgové. Na Akropoli byly zjištěny stopy po lidském osídlení z poloviny 3. tisíciletí př. n. l., tj. z doby zhruba o půl tisíciletí starší, než se do Řecka přistěhovaly první řecké kmeny.

Kekropovi zasvětili Athénaně zvláštní posvátný okrsek na Akropoli, tzv. Kekropion, v němž byl prý i jeho hrob. V jeho blízkosti (u Erechtheia), kde měla kdysi malý chrám i Kekropova dcera Pandrosos, roste dodnes „Athénina oliva“ (zasazená naposled roku 1917). Kromě několika reliéfů a terakot se zachovalo s Kekropovým zobrazením devět vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l. Dvě z nich jsou v Státních muzeích v Berlíně, další v Palermu, Mnichově, Würzburgu aj., jeden fragment vázy s jeho obrazem je i ve sbírkách Karlovy univerzity v Praze. Nejznámější Kekropova socha je v už zmíněném západním štítu athénské Parthenónu; velmi poškozená, zaujímá tam svoje původní místo z dob jeho výstavby (447–432 př. n. l.).

KELEOS

(2. pád *Kelea*, lat. *Celeus*) – eleusínský král, otec hrdinů Triptolema a Démofónta.

Se svou manželkou Metaneirou poskytl přístřeší bohyni Démétře, když v žalu nad únosem své dcery Persefony bloudila v podobě smrtelné ženy po světě. Z vděčnosti za přátelské přijetí naučila pak Démétér jeho syna Triptolema pěstovat obilí. Druhému synovi, Démofóntovi, chtěla darovat věčnou slávu, ale nešťastnou shodou okolností způsobila jeho smrt. Po odchodu z Eleusíny dal jí Keleos postavit u pramene Kalichoru svatyni, která se stala střediskem Démétrina kultu a později „eleusínských mystérií“.

O eleusínské svatyni a tamějších mystériích viz ve stručnosti závěr hesla *Démétér*.

KENTAURŮ

(řec. *Kentauroi*, lat. *Centauroi*) – mytický národ čtyřnohých tvorů, napůl lidí a napůl koní, který žil v Thessalii a v západní Arkadii.

Až na malé výjimky byli suroví, divocí a lidem nepřátelští; vystupovali povětšinou v anonymní mase a podle

jména jich známe jen něco přes dvacet. O jejich původu nejstarší mýty nic neříkají. Teprve počátkem 5. století př. n. l. jim přisoudil básník Pindaros za otce muže jménem Kentauros, který byl prý synem lapithského krále Ixióna a bohyně zosobňující oblak Nefely. Kentauros je pak údajně zplodil s divokou kobylou z thessalských hor. V mýtech východních Řeků se Kentauroi nevyskytovali; Malá Asie byla však vlastí jiných podobných (avšak dvounohých) pololidských a polozvířecích bytostí, Silénů. Mladší generace Kentaurů ztratila mnoho ze své původní divokosti. Připojila se k Silénům a Pánům a tvořila s nimi rozpuštělý průvod boha Dionýsa.

Od masy divokých Kentaurů se odlišovali pouze dva: Cheirón, který byl synem Titána Krona a Ókeanovny Filyry, a Folos, prý syn Siléna a nymfy Melie. Cheirón vynikal moudrostí a byl učitelem mnoha slavných reků, mezi nimi Kastora a Polydeuka, Iásona, Telamóna, Pélea a Achillea; Folos byl přítelem hrdiny Hérakla. Z ostatních Kentaurů byl nejznámější Eurytión, ohromný silák a původce boje s Lapithy, v němž většina Kentaurů zahynula. Úskočností se stal příslovečný Nessos, který zahynul Héraklovým šípem, když se pokusil unést jeho manželku Déianeiru.

O nejvýznamnějších Kentaurech se dočteme ve zvláštních heslech; zde už jen o jejich tragickém boji s Lapithy. Došlo k němu na svatbě lapithského krále Peirithoa a Hippodameie, na kterou byli pozváni spolu se všemi tehdejšími slavnými hrdiny. Na

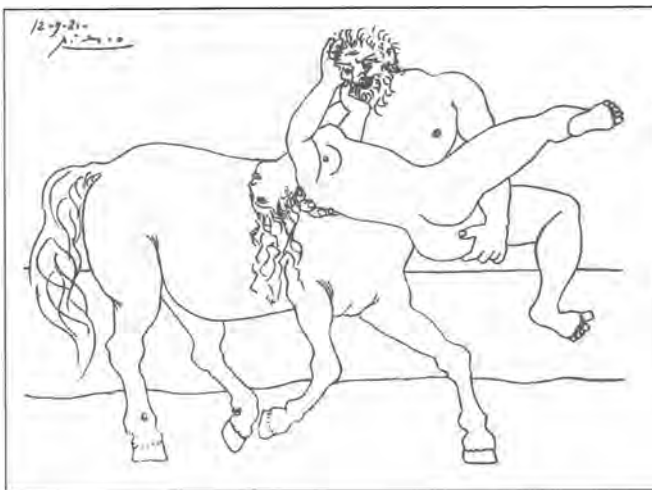
svatební hostině se (v souladu se svou lidskou stránkou) opili, takže v nich zvířetila stránka zvěřecí. Jejich vůdce Eurytión se z ničeho nic vrhl na Hippodameiu a chtěl ji unést. Ostatní Kentauři následovali jeho příkladu a brzy měli v náručí všechny přítomné lapithské ženy. Peirithoos se s Lapithy a řeckými hrdiny samozřejmě postavil na jejich obranu. Jelikož neměli v hodovní síni zbraně, museli bojovat tím, co bylo po ruce. Házeli po Kentaurech vázami a židlemi, bili je nohami z rozbitých stolů, zápasili s nimi holýma rukama. Boj skončil vítězstvím Řeků a z Kentaurů ho přežili jen zbabělci, kteří uprchli do pélijských lesů a pak dále na jih a na západ, kde se jejich potomci dožili konce světa řeckých mýtů.

Boj Kentaurů s Lapithy patřil mezi nejoblíbenější náměty řeckých umělců. Bylo tomu tak zejména proto, že tento boj symbolizoval jednotu Řeků proti barbarům a jeho

výsledek vítězství spravedlnosti nad bezprávím, civilizace nad divokým životem „lesních lidí“. Výjevy z něj zdobili Řekové chrámy, veřejné stavby a pomníky: známe je z metop na athénském Parthenónu, ze západního štítu Diova chrámu v Olympii, z athénské Théseia atd. a víme o nich, že tvořily výzdobu dvou starověkých „divů světa“ (halikarnasského Mauzolea, pro které je vytvořil Leócharés a podstavce Diovy sochy v Olympii, kterou vytvořil Feidiás). Zachovaly se na více než sto dvaceti vázách a na desítkách reliéfů a mozaik. Vázových maleb s jinými výjevy ze života Kentaurů (např. *Héraklés a Nessos*, *Héraklés a Folos* atd.) známe rovněž přes sto. Nejstarší zachované zobrazení Kentaura (*Kentaur napadený lukostřelcem*) je na kamenném pečtidle asi z 9.–8. století př. n. l. (dnes v pařížské Národní knihovně), nejznámější antické sochy *Kentaurů* jsou v římském Kapitolském muzeu a v pařížském Louvru.

Pompejská nástěnná malba *Kentauři u Peirithoa* z doby kolem roku 60. n. l. je dnes v neapolském Národním muzeu, mozaika *Boj Kentaurů se šelmami* z Hadrianovy vily v Tivoli (z doby kolem roku 125 n. l.) v berlínských Státních muzeích. Sarkofágy s *Kentauromachii*, tj. bojem s Kentaury, pocházejí většinou z 1.–2. století n. l. a jsou v četných antických sbírkách, zejména v Itálii.

Novověcí umělci se k mýtu o Kentaurech často a rádi vraceli. Připomeňme si jen Michelangelův reliéf *Boj Kentaurů s Lapithy* z doby kolem roku 1494 (v Galerii Buonarrotti ve Florencii), obrazy *Boj Kentaurů s Lapithy* od P. di Cosima z přelomu 15. a 16. století (v londýnské Národní galerii), *Kentaur a Héraklés* od G. Ribery z poloviny 17. století (v bukurešťské Národní galerii), *Boj Kentaurů s Lapithy* od L. Giordana z konce 17. století (v petrohradské Ermitáži), sochy *Lapith v boji s Kentauřem* od A. L. Baryea z doby kolem roku 1860 (v Louvru). *Kentaur a Kentaurka* z doby kolem roku 1900 od A. Rodina (v několika exemplářích v jeho muzeích v Paříži a Philadelphii), *Umírající Kentaur* a *Kentaur střílející z luku* od E. A. Bourdella (v bukurešťské Národní galerii a v newyorském Metropolitním muzeu) a *Smrt Kentaura* od W. Rimmera (rovněž v Metropolitním muzeu). Z novějších děl uveďme alespoň četné malby a kresby *Kentaurů* od B. Knüpfera, L. Corinthy, H. Matisse a P. Picassa; z osmnáctitunového bloku mramoru vytesal *Kentaura* ve Vrnjačke Banji E. Neizvestnyj.

Kentaur unáší Lapithku. Kresba Pabla Picassa z roku 1920

U nás máme kromě Reiniho obrazu *Kentaur Nessos unáší Déianeriu* (v Obrazárně Pražského hradu) fresku *Kentaur* od V. V. Reinera z doby kolem roku 1720 ve Vrtbovském paláci v Praze a obraz *Kentaur a Lapith* od A. L. Baryla z roku 1848 v Národní galerii v Praze. Pokud jde o jiné obory umění, uveďme jen báseň *Kentaur a vesnický kovář* od J. Vrchlického z roku 1877 (ke které ho inspiroval stejnojmenný obraz A. Böcklina z roku 1874). Skladbu *Kentaur* složil pro smíšený sbor na slova K. Hlaváčka roku 1924 V. B. Aim.

Největší památník poraženým Kentaurům vytvořili však antičtí astronomové. Nazvali jejich jménem souhvězdí, jež se tak jmenuje dodnes.

KERBEROS

(2. pád *Kerbera*, lat. *Cerberus*) – podsvětní pes, syn stohlavého obra Týfóna a obuldné Echidny.

Měl tři hlavy, kolem šíje se mu vinuli hadi a ocas mu končil dračí hlavou. Jeho strašidelný vzhled se výborně hodil k funkci, kterou zastával v Hádově podsvětní říši. Byl strážcem jejího vchodu a zejména východu; mrtvé ochotně vpouštěl, ven však nepustil nikoho. Svou bdělostí a ostražitostí se dostal až do přísloví; přesto se mu však přihodilo, že ho občas někdo přelstil. Pouze jednou se dostal z podsvětí na světlo dne: když ho z příkazu krále Eurysthea přivedl Héraklés do Mykén. Jeho bratry byli obrovský nemejský lev a dvouhlavý pes Orthos, ses-

trami lernská Hydra, Chiméra a thébská Sfinx.

Kerberos nechybí téměř na žádném výjevu z Hádovy podsvětní říše. Zachovalo se asi devadesát vázových maleb, na nichž je zobrazen s Héraklem. Zvláště výstižně je zachycen na jihoitalských vázách *Eurystheus se schovává před Héraklem a Kerberem*, z nichž nejznámější, asi z let 530–520 před n. l., je v pařížském Louvru, a *Hádovo podsvětní království* z doby kolem roku 340 př. n. l. (v Národním muzeu v Neapoli).

KERKÓPI

(řec. *Kerkópes*, lat. *Cerco-pes*) – maloasijský národ, proměněný nejvyšším bohem Diem z blíže neznámých důvodů v trpaslíky.

Byli dotěrní a drzí, i když celkem vzato neškodní. Héraklovi ukradli jednu u Efesu ve spánku zbraně, ale když je chtěl potrestat, svou pitvorností ho tak rozesmáli, že jim odpustil. Dva z nich, Olos a Eurybalos (nebo Sillos a Triballos), přepadli prý Hérakla u Thermopyl. Ani v tomto případě je nepotrestal, vždyť co by si obr začínal s trpaslíkem, a jejich odvaze se pouze zasmál.

V některých bájích splývají Kerkópi s Daktyly, v jiných se jejich jménem označují pohádkové bytosti podobné našim skřítkům. Známe je asi z pěti vázových maleb, ale ne bezpečně; napísem jsou doloženi pouze na jedné korintské váze z poloviny 6. století př. n. l. Nejznámější jejich zobrazení je na metopách ze selinúntského chrá-

Héraklés a Kerkópi. Metopa ze zmizelého Hérina chrámu z druhé poloviny 6. století př. n. l. v Eoca del Sele (Archeologické muzeum v Paestu)

mu „C“ *Héraklés a Kerkópi* z počátku druhé poloviny 6. století př. n. l. (v Národním muzeu v Palermu) a ze zmizelého Hérina chrámu ve Foce del Sele (dnes v Archeologickém muzeu v Paestu).

KERKYÓN

(2. pád *Kerkyóna*, lat. *Cer-cyon*) – ukrutný lupič, postrach okolí města Eleusíny.

Svou živnost provozoval sice na hranicích Attiky, ale pocházel z Arkadie, kde byl původně prý králem. Za otce se mu připisoval bůh Poseidón nebo Hefaistos, za matku nymfa Argiopa. Jak a proč se stal lupičem, není bezpečně zjištěno. I jinak je kolem něho dost nejasného; snad se v jeho osobě spojují dvě různé postavy. Tak nebo onak, byl ohromným silákem a podobně jako obr Antaios nutil každého, kdo přišel do jeho kraje, aby s ním zápasil. V zápase ho pak zabil a jeho majetek si odnesl. Poslední, s kým si takto změřil síly, byl athénský hrdina Théseus.

Zápasu Thésea s Kerkyónem se připisoval v řecké tradici velký význam. „Théseus zvítězil díky většímu důmyslu,“ píše Pausaniás, „neboť objevil umění, jak zápasit, a podle toho též určil pravidla zápasu. Do těch dob se uplatňovala u zápasu jen velikost a síla.“

Výjevy z Théseova vítězného zápasu s Kerkyónem známe asi z dvaceti vázových maleb. Tvoří vždy součást cyklu o *Théseových hrdinských činech*. Tři z nich jsou v Britském muzeu v Londýně, dvě v pařížském Louvru, další v jiných sbírkách. Pocházejí po většině z 5. století př. n. l.

KÉRY

(řec. *Kéres*, sg. *Kér*) – dcery bohyně noci Nykty; bohyně násilné smrti.

Původně byla jen jedna taková bohyně; Nyx ji zrodila ze zlosti na Titána Krona, když zmrzačil svého otce Úrana. Protože je však mnoho druhů násilné smrti, počet Kér se v mýtech postupně zvětšoval; nakonec jich byly celé zástupy. Rozpoutávaly nenávist a spory, zatemňovaly lidskou mysl a podněcovaly krveprolévání. Nejraději ze všeho měly bitvy a válečné vraždění. Obcházely bojiště oděné v krvavém rouchu a černýma rukama se zmocňovaly těl padlých a raněných, aby z nich vysávaly krev.

Řeční umělci zobrazovali Kéry jen zřídka; o jejich sochy a obrazy nebyl zájem, protože je nenáviděli lidé i bohové. Jedna z mála vázových maleb zachycujících *Boj Hérakla s Kérou* (asi z

počátku 5. století př. n. l.) je ve Státních muzeích v Berlíně.

KÉTÓ

(2. pád *Kéty*, nebo neskl., lat. *Caeto*) – mořská bohyně, dcera boha mořských hlubin Ponta a bohyně země Gaie.

Byla ošklivá a už od narození stará; zosobňovala všechny hrůzy na moři a v moři. Se svým manželem Forkýnem, hlídačem mořských obdud měla několik potomků, které by nezapřela: tři obdudné okřídlené Gorgony, tři hádavé stařeny Graie, nikdy neusínajícího draka Ládóna a šerednou nymfu Thoósu, matku jednookého Kyklópa Polyféma.

KÉÝX

(2. pád *Kéyka*, lat. *Ceyx*) – syn boha ranní hvězdy Fósfora, tráčínský král.

Jeden z jeho činů by mu byl stačil, aby zaujal čestné místo v seznamu mytických hrdinů: poskytl útočiště Héraklovi manželce Déianeře a jeho synovi Hyllovi, když se Héraklés musel dát prodat za otroka lýdské královně Omfale. Jak a proč k tomu došlo, dočteme se v hesle o Héraklovi; zde je třeba však zdůraznit, že tímto činem prokázal Kéýx nejen ušlechtilost, ale i odvahu, protože popudil proti sobě Héraklova nepřítele, mykénskému králi Eurysthea, a vystavil se tak nebezpečí, že Eurystheus přitáhne před Tráčínu a zničí ji válkou.

Přesto se dostal Kéýx do mýtů hlavně z jiného důvodu. Byl vášnivým mořeplav-

cem a nedbal varování své manželky Alkyony, dcery boha větru Aiola, která z otcova domu dobře věděla, co dokáží mořské větry, když se rozzuří. Jednou se navzdory jejímu varování vypravil na moře, a ačkoli byl jasný den, strhla se náhle bouře, která mu převrátila loď, takže zahynul. Vlny připravily jeho tělo k tráčínskému pobřeží. Když ho tam Alkyoné spatřila, vrhla se do moře, aby našla po jeho boku smrt. Síla její lásky dojala bohy: při skoku ze skály ji proměnili v ptáka a ve stejného ptáka proměnili pak i jejího manžela, kterého vzkřísili k novému životu. Jako ledňáčci žijí oba dodnes ve svých potomcích na březích moří a řek.

Mýtus o Kéýkovi a Alkyoně je velmi starý; narážka na něj se vyskytuje už u Homéra. V některých jeho variantách se Alkyoné považuje za dceru Hellénova syna Aiola a proměna Alkyony a Kéýka v ptáky se vysvětluje jako trest bohů za to, že se díky šťastnému životu, který jim osud dopřál, navzájem nazývali Héra a Zeus. – Dnes žije tento mýtus v podobě, kterou mu dal Ovidius v jedné knize *Proměn*. Stojí za přečtení: je v něm jeden z nejlepších popisů mořské bouře ve světové literatuře.

KILIX

(2. pád *Kilika*, lat. *Cilix*) – syn sídónského krále Agénora a jeho manželky Télefassy, zakladatel a první král Kilikie.

Když nejvyšší bůh Zeus unesl jeho sestru Európu, vy-

pravil se z otcova rozkazu i s bratry Foiníkem a Kadmem ji hledat. Dostal se jen do dnešní jihovýchodní Malé Asie, což nebylo od Sídónu příliš daleko, a tak se mu tam zalíbilo, že nechal sestru sestrou a usadil se tam. Založil hrad a království, které pak dostalo jeho jméno.

Kilikii se nazývala jižní oblast Malé Asie až do jejího obsazení Turky. Žili v ní Kilkové, horské kmeny neznámého etnického původu, které si dlouho zachovávaly nezávislost na různých dobyvatelích. Ve starověku se považovala za nejnehostinnější zemi světa a jinak se stala proslulou zejména námořními lupiči.

Kouzelnice Kirké. Obraz Dossa Dossiho z doby kolem roku 1530 (Villa Borghese, Řím)

KINYRÁS

(2. pád *Kinyra*, lat. *Cinyras*) – kyperský král, otec Afrodítina miláčka Adónida a jeho matky Myrrha. – Viz heslo *Myrrha*.

KIRKÉ

(2. pád *Kirky*, lat. *Circe*) – dcera boha slunce Hélia a jeho manželky Persy, proslulá kouzelnice.

Žila na ostrově Aiaia na dalekém západě, kam se jen málokdy dostali lidé. Poprvé přistáli, pokud víme na jeho březích Argonauté, když se vraceli se zlatým rounem z Kolchidy. Přijala je přátelsky, ačkoli mohla mít proti nim výhrady. Ukofistěné zlaté rouno patřilo totiž původně jejímu bratrovi, kolchidskému králi Aiétovi, a vůdce Argonautů Iásón zabil s pomocí její neteře Médeie Aié-

tova syna Apsyrtu. Nicméně ve své dobromyslnosti očistila Iásona a Médeiu od viny a Argonautům ochotně poradila, jak překonají všechna nebezpečí a vrátí se do Iásónovy vlasti Iólku.

Jako druhý se dostal na Kirčin ostrov ithacký král Odysseus, kterého tam zahnal vítr při plavbě z dobyté Tróje do vlasti. Když přistál u jeho břehů, vyslal několik mužů, aby ho prozkoumali. Kirké je však čarovným nápojem a mávnutím kouzelného proutku proměnila ve vepře. Odysseus se nato za ní vypravil, aby ji přinutil vrátit druhým lidskou podobu. Jeho odvaha se zalíbila bohu Hermovi; dal mu bylinu, jež rušila Kirčina kouzla, a poradil mu, aby vytašeným mečem donutil Kirku odpřisáhnout, že jeho druhý odčaruje. Kirké mu to slí-

bila, ale pod podmínkou, že u ní rok zůstane. V zájmu svých druhů souhlasil a svůj slib také splnil. Neměl se u ní špatně, ba docela se s ní sblížil. Nicméně byl rád, když smluvená lhůta uplynula, a požadal ji, aby ho propustila. Bez námitek mu vyhověla, protože věděla, že zakrátko se utěší jeho synem, který se jí narodí, a s bohatými dary a s ještě cennějšími radami ho vypravila na dalekou cestu.

Na Kirčin ostrov se Odysseus dvakrát vrátil: poprvé na zpáteční cestě z podsvětí, kam se podle Kirčiny rady vypravil, aby vyzvěděl, jak si má zajistit šťastný návrat domů, a podruhé po smrti, aby tam našel věčný odpočinek. Když totiž Kirčin a Odysseův syn Télegonos dospěl, vypravil se s několika přáteli hledat svého otce.

Dostal se až na Ithaku, ale jeho druhové ji začali plenit, a tak se jim Odysseus postavil na odpor. Télegonos přispěchal druhům na pomoc, a aniž věděl, s kým bojuje, v sebeobraně ho zabil. Když se pak ke své lítosti dozvěděl, že zabil svého otce, odvezl jeho tělo na ostrov Aiaia, kde ho pak slavnostně pohřbil.

Postava krásné kouzelnice Kirky, známá poprvé z Homérovy *Odysseie* a pak z mýtů o Argonautech, mnohokrát ožila v dílech starověkých i novověkých básníků, dramatiků a výtvarníků. S Odysseem ji známe asi z pětadvaceti vázových maleb, z nichž pět pochází z počátku 6. století př. n. l. (dvě z nich jsou v Muzeu umění v Bostonu, další ve sbírkách muzeí v Berlíně, Athénách a Tarentu). Novověcí malíři ji rovněž zobrazovali nejčastěji s Odysseem. Mezi první obrazy s tímto námětem patří *Kirké a její milenci* od D. Dossiho z doby kolem roku 1513 (v Národní galerii ve Washingtonu, v jiné verzi v římské Ville Borghese) a *Odysseus a Kirké* od B. Sprangera z konce 16. století (původně v rudolfínských sbírkách na Pražském hradě, dnes v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni). Z pozdějších je to zejména *Circe* od E. Burna-Jonese z doby kolem roku 1860 (v Městské galerii v Birminghamu).

Stejně jako malíře lákala Kirké dramatiky. Vzpomeňme jen Corneillovu hru *Circe* z roku 1675; z novějších pak *Odyssea a Kirké* od F. Hübela (1922), *Kirku* od H. Gunterta (1934) a *Cirke* od C. Baxy (1949). A snad ještě víc zaujala hudebníky: operu *Circe* složil roku 1675 M. A. Char-

pentier, roku 1799 J. Mysliveček, roku 1807 B. Romberg, roku 1897 A. Bungert, nejnověji W. Ekg (1947). Scénický melodram *Circe* složil roku 1789 také V. J. Praupner.

Antičtí autoři, zejména římstí, umisťovali Kirčino sídlo na poloostrov Circeiu (dnešní Circeo) v Latii, který byl kdysi pobřežním ostrovem. Tam ho též hledá většina novodobých poutníků po Odysseových stopách (někteří však až v Bretani nebo na Azorech).

KLEÍO

(2. pád *Kleie*, lat. *Clio*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnemosyny, Múza dějepisectví.

Múzy byly bohyněmi umění, a tak nás zařazení dějepisectví pod jejich ochranu snad překvapuje. Staří Řekové byli však toho názoru, že historickému dílu není na škodu, je-li napsáno čtivě, s literárními ambicemi nebo přímo ve formě básně, zkrátka má-li i uměleckou hodnotu. – Viz heslo *Múzy*.

KLEOBIS

(2. pád *Kleobia*) – syn Hériny kněžky Kydippy, kterého bohové obdařili, stejně jako jeho bratra Bitóna, údajně nejvzácnějším darem: sladkou smrtí v mládí. – Podrobnosti k tomu viz v hesle *Kydippé*.

KLEOPATRA

(2. pád *Kleopatry*, lat. *Cleopatra*) – řecké ženské jméno, časté v mýtech i historii.

Z mýtů jsou známy zejmé-

na tři Kleopatry. První byla dcerou boha severního větru Borea a manželkou thráckého krále Fínea. Měla dva syny, které Fíneus z návodu své druhé manželky Eidothey uvěznil pod zemí (podle některých verzí dokonce oslepil). Bohové za to potrestali Fínea hladem. Kdykoli usedl ke stolu, přiletěly ohavné Harpyje a snědly mu jídlo; co nestačily sníst, aspoň mu znečistily. Z tohoto utrpení osvobodili Fínea Kleopatřini bratři Kalais a Zétés, kteří se dostali do Thrákie s výpravou Argonautů. Zahnali Harpyje do nenávratna a vrátili svobodu také Kleopatřiným synům.

Druhá z těchto Kleopater byla dcerou messénskému siláka Ídy a manželkou hrdiny Meleagra; když Meleagros přišel nešťastnou shodou okolností o život, ze žalu se oběsila. Třetí byla dcerou krále Tróa.

Z historických nositelek tohoto jména je nejznámější poslední egyptská královna z rodu Ptolemaiovců, milenka Caesarova a Antoniova, která po marných pokusech zachovat Egyptu nezávislost na Římě spáchala roku 30 př. n. l. sebevraždu. Dala se prý uštknout jedovatým hadem.

KLÓTHÓ

(2. pád *Klóthy*, lat. *Clotho* nebo *Nona*) – jedna ze tří Moir, bohyň osudu. Rozpřádala nit lidského života. – Viz heslo *Moiry*.

KLYMENÉ

(2. pád *Klymeny*, lat. *Clymene*) – jméno několika žen-

ských postav z řeckých mýtů.

Nejznámější z nich, dcera Titána Ókeana a jeho manželky Téthy, byla manželkou etiopského krále Meropa. Do mýtů se zapsala hlavně díky svým milencům a potomkům: s bohem slunce Héliem měla syna Faëthonta a několik dcer (Héliovent). Tatáž (podle některých autorů však jiná) Klymené měla s Titánem Íapetem syny Atlanta a Prométhea, Epiméthea a Menoitia.

Z ostatních nositelek tohoto jména je známá zejména dcera krétského Kátrea, která se provdala za eubojského krále Nauplia a měla s ním syna Palaméda. Do třetice snad ještě manželka boiotského krále Schoinea, která byla matkou slavné lovkyně Atalanty.

KLYTAIMNÉSTRA

(2. pád *Klytaimnéstry*; též *Klytaimnéstra*, lat. *Clytaem[n]estra*) – dcera spartského krále Tyndarea a jeho manželky Lédy, manželka mykénského krále Agamemnona.

Její jméno žije už téměř tři tisíciletí jako symbol zrádné a zločinné ženy, která se kvůli milenci neštítí dopustit se nejtěžšího zločinu na manželovi. Když se král Agamemnon vypravil v čele spojených achajských vojsk proti Tróji, aby pomstil únos manželky svého bratra Meneláa (a Klytaimnéstřiny sestry) Heleny, podlehla svůdným řečem jeho bratrance Aigistha a připravila s ním plán, jak se Agamemnona zbaví. Je pravda, že zpočátku Aigisthovi odolávala, ale potom s ním souhlasila a do-

Orestés zabíjí Klytaimnéstru. Bronzová plaketa z doby kolem roku 570 př. n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

hodnutého zločinu se chladnokrevně zúčastnila.

Před odchodem do války Agamemnon Klytaimnéstře slíbil, že po dobytí Tróje jí návrat už zdaleka oznámí ohněm, který dá zapálit na nejvyšší hoře nad Argolským zálivem. Klytaimnéstra prozradila toto smluvené znamení Aigisthovi a ten si pak najal zvěda, který dostal za úkol pozorovat obzor. Jakmile zvěd spatřil Agamemnonův signál, Aigisthos se vypravil krále uvítat. V slavnostním průvodu ho uvedl do hodovní síně mykénského hradu, do které předtím ukrýl dvanáct najatých vrahů, a při hostině ho dal i se všemi druhy zákeřně zavraždit. To aspoň říká Homér; podle pozdějších pramenů (mezi nimi i podle maleb na několika vázách) Agamemnona prý zavraždila sama Klytaimnéstra, když se po návratu koupal ve vaně, a to sekerou. Ať tomu však bylo tak či onak, na podstatě věci to nic nemění; svůj zločin dovršila tím, že se za Aigistha

provádala a uvedla ho na mykénský trůn. Sedm let vládl Aigisthos těžkou rukou nad mykénským lidem, který jím i jeho manželkou opovrhoval. Pak přišel mstitel: Agamemnonův a Klytaimnéstřin syn Orestés, který unikl Aigisthovým nástrahám. Zabil Aigistha a zabil také Klytaimnéstru.

Žádný z antických autorů Klytaimnéstru neospravedlňoval; homérské a pohomérské zpracování se odlišuje jen v hledání motivů jejího činu. Podle Homérovy *Odysseie* jednala prostě z návodu svého milence. Podle Aischylova *Agamemnona* (prvního dílu trilogie *Oresteia* z roku 458 př. n. l.) se mstila svému manželovi za to, že před odchodem do Tróje dovolil obětovat bohyni Artemidě dceru Ífigenii. Rovněž Eurípides hledá a nachází v *Ífigenii v Aulidě* (408–406 př. n. l.) psychologický základ jejího zločinu v pomstě za dceřinu záhubu. Je tu však ještě jeden moment, který

staví Klytaimnéstrin zločin do poněkud jiného světla. Agamemnón jí byl rovněž nevěrný, dokonce si přivedl z Tróje milenkou (zajatou dceru trojského krále Priama Kasandru), a to ke všemu se dvěma dětmi. O této dvojí morálce doby héroů – a nejen doby héroů – platí známé: „Od manželky se očekává, že si to všechno dá líbit, sama však bude zachovávat přísnou cudnost a manželskou věrnost.“

S Klytaimnéstrou se setkáváme ve všech starověkých i novověkých básnických i dramatických dílech, která se zabývají osudem královského rodu Átreovců, zejména Agamemnónem a Orestem. Titulní hrdinkou dramatu se stala však pouze u Hanse Sachse, a to hned ve dvou dílech: *Vražedná královna Clitimestra* (1554) a *Historie Clitimestry, královny Mykéňanů* (1558). Na antických vázách a jiných uměleckých památkách, jakož i na nečetných novověkých dílech, je vyobrazena vždy jen jako vraždicí (Agamemnóna) nebo jako vražedná (Orestem).

KLYTIE

(2. pád *Klytie*, lat. *Clytie*) – nešťastná nymfa, kterou bůh slunce Hélios proměnil v slunečnici.

Její případ je v antických mýtech ojedinělý: zatímco obvykle bohové donutili k lásce ženy, které po nich příliš netoužily, ona se zamilovala do boha, který o ni neprojevil zájem. Když zjistila, že příčinou jejího neúspěchu u Héliá je Leukotheá, dcera perského krále, obvinila ji u jejího otce Orchama z toho, po čem sa-

ma toužila. Orchamos dal svoji dceru zaživa zakopat do písku. Bůh Hélios sice svými paprsky písek rozhrabal, ale Leukotheu už nezachránil. Aby se však mohla i po smrti vznášet k bohům, proměnil ji v keř, z něhož se získává vonný tymián, používaný při bohoslužbách. Na Klytii pocho-pitelně zanevřel, a ačkoli se dal její čin vysvětlit láskou, potrestal ji tím, že ji proměnil v slunečnici, která se neustále otáčí za svou láskou Sluncem.

Příběh o Klytii a Héliovi patří mezi „krátké mýty“, o nichž se z řeckých pramenů zachovalo málo zpráv. Známe ho hlavně z Ovidiových *Proměn*. U nás ho svěrázně zpracoval J. S. Machar.

KLYTIOS

(2. pád *Klytia*, lat. *Clytius*) – poměrně časté řecké mužské jméno, známé už z nejstarších mýtů.

U Homéra se setkáváme hned se čtyřmi jeho nositeli. Jeden z nich byl otcem achajského válečníka Dolopa, kterého zabil v boji na trojské pláni Hektór. Druhý byl otcem trojského bojovníka Kalétora, který pronikl v boji až k achajským lodím a přinesl Hektorovi oheň, aby je spalil. Třetí byl synem trojského krále Láomedonta, čtvrtý byl Ithačan, otec Peiraia, věrného druhu Odysseova syna Télemacha. Jiného Klytia známe z mýtů o Argonautech; byl vynikajícím lukostřelcem a u ostrova Arétiady sestřelil jednoho ze stymfálských ptáků, kteří tam Argonauty přepadli.

Nejznámější z mytických Klytiů byl Gigant, kterého

za vzpoury proti olympským bohům zasáhl bůh Hefaistos horou rozžhaveného železa. Takto omráčeného ho pak zabil Héraklés, kterého povolal na pomoc proti Gigantům sám nejvyšší bůh Zeus.

KODROS

(2. pád *Kodra*, lat. *Codrus*) – potomek krále Erechthea a syn krále Melanthea, poslední athénský král.

Je postavou z rozhraní mýtů a historických tradic. Jeho otec Melanthos byl prý králem v messénském Pylu, ale pod náporom Héraklových potomků (tj. Dóřů) se vystěhoval do Athén, které zachránil před vpádem Boióťanů; Athéňané ho za to zvolili králem. Za Kodrovy vlády napadli pak Dórové i Attiku. Když se dozvěděl věštbu, že Athény útok odrazí, jestliže jejich král zahyne, rozhodl se dobrovolně obětovat život za své město. Přestrojil se za dřevorubce, odešel do lesa, vyprovokoval tam hádku s dórskou hlídou a dal se od ní zabít. Dórové poté od Athén odtáhli. Attika tak zůstala jednou z mála významných oblastí evropského Řecka, kterou si Dórové nepodrobili.

Kodros měl prý několik synů, z nichž Androklos založil Efes a Neileós Milet. Jiný jeho syn, Medón, se stal po jeho smrti athénským vládcem; ne však už s titulem „basileus“ (král), nýbrž pouze „archón“ (představený, vládce), neboť z úcty ke Kodrovi přestali Athéňané napříště udělovat královský titul.

V pověsti o Kodrovi, jež má

různé nepodstatné obměny, se odrážejí jistá historická fakta. Především tedy to, že Athény se dórským útokům ve 12.–10. století př. n. l. skutečně ubránily a zachovaly si tak nepřerušenu politickou a kulturní kontinuitu z mykénských, resp. předmykénských dob. A pak zejména to, že v Athénách bylo už ve velmi rané době zrušeno království, k čemuž ovšem nedošlo jednorázovým aktem, nýbrž postupným omezováním královské moci aristokracií. V čele státu stála pak rada devíti archontů volených z aristokracie; s postupem demokratizace se jejich pravomoc zmenšovala, až se nakonec omezila na věci formálně-právní a náboženské. Předseda této rady měl titul „prvního archonta“ a jeho jménem se nazýval kalendářní rok, v němž vykonával svou funkci. Seznam historických athénských archontů nezačíná však Kodrovým synem Medontem, nýbrž blíže neznámým Kreontem (z pol. 7. století př. n. l.).

KOIOS

(2. pád *Koia*, lat. *Coeus*) – jeden z Titánů, syn boha nebe Úrana a bohyně země Gaie.

Se svou manželkou Foibou měl dceru Létó, která porodila nejvyššímu bohu Diovi dvojčata Apollóna a Artemidu. Apollón se stal bohem světla a slunce, Artemis bohyní lovu a měsíce. Jinak zprávy o Koiových osudech se různí. Podle převládajících se zúčastnil boje Titánů proti Diovi a po Diově vítězství byl svržen do věčné tmy Tartaru.

KÓKALOS

(2. pád *Kókala*, lat. *Cocalus*) – první sicilský král po osvobození země od Kyklópů, ochránce athénskému umělce a vynálezce Daidala.

Když Daidalos postavil krétskému králi Mínóvi labyrint v Knóssu, zakázal mu Mínós opustit Krétu. Uprchl proto se svým synem Íkarem na křídlech, která si zhotovil z ptačích per. Íkaros, jak víme, cestou zahynul, protože se vznesl příliš vysoko, takže slunce roztavilo vosk, jímž byla pera spojena. Daidalos šťastně přistál na Sicílii, kde mu král Kókalos poskytl azyl a zaměstnání.

Jakmile se však Mínós dozvěděl o Daidalově pobytu na Sicílii, požádal o jeho vydání. Kókalos se dostal do nepříjemné situace. Z jedné strany si netroufal žádost odmítnout, protože Mínós měl nejsilnější loďstvo na světě, a z druhé strany nechtěl odmítnout ochranu člověku, kterému poskytl přístřeší. Navrhl tedy projednat celou záležitost diplomatickou cestou, což byl zřejmě už tehdy známý způsob, jak řešení sporné otázky oddálit. Mínós nato zmobilizoval své loďstvo a vypravil se na Sicílii vyřídit věc osobně. Kókalos dostal strach, ale Daidalos ho ubezpečil, že všechno dopadne dobře, ponechá-li mu volnou ruku. Kókalos souhlasil, a Daidalos zavedl do královské koupelny tajné potrubí. Když se šel král Mínós večer podle svého zvyku koupat, vpustil mu do vany vařící vodu, což jeho srdce nevydrželo. Kókalos vydal potom oficiální komuniké o politováníhodné náhlé smrti svého přítele krétského krá-

le, a ze samé úcty dokonce ani nedovolil převézt jeho tělesné pozůstatky na krétskou půdu. Nechť prý má sicilská zem tu čest, že v ní budou spočívat kosti největšího z králů.

Komedii o Kókalovi složil na sklonku svého života Aristofanés; řešil v ní otázku násilí, a na scénu ji uvedl jeho syn Araros (asi roku 388 př. n. l.). Tragédií o Kókalovi napsal už předtím Sofoklés; bohužel se nezachovala. Na vázových malbách, resp. na jiných antických uměleckých památkách, se s Kókalem setkáváme zřídka. Zachovaly se však dvě vázy (a několik zlomků) s výjevem Mínóova usmrčení, asi z počátku 5. století př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách a pařížském Louvru).

Ve starších antologiích mýtů a bájí se příběh o Kókalovi takřka nevyskytuje, a když, pak zpravidla s malou obměnou. Daidala prý zahubily Kókalovy dcery; když myly Mínóovi nohy, což bylo tehdy při vítání hosta zvykem, vylily prý na něho kotel vařící vody. Z mýtů tak zmizela koupelna i s vodovodním potrubím, jež starší autoři považovali zřejmě za nějakou modernizaci. Nedíváme se jim, ale roku 1885 se koupelna z „mínójské doby“ skutečně našla. Objevil ji H. Schliemann na hradě Týrinthu (její podlahu tvořil kamenný kvádr o váze 20 000 kg). V létech 1900 až 1935 objevil pak A. Evans v „Mínóově paláci“ v Knóssu řadu podobných koupelen s množstvím krásně zdobených van a se zbytky důmyslného systému vodovodního

potrubí. Tato zařízení, jež byla v době jejich objevení ve většině evropských obytných domů neznámá, pocházejí asi ze 16.–14. století př. n. l., tj. z dob, do nichž se klade historické jádro mýtů o Mínoovi. Zní to překvapivě, ale je tomu tak: objevy moderní vědy potvrdily správnost údajů antických mýtů – o vysoké úrovni techniky a hygieny v hérojských dobách.

KOPREUS

(2. pád *Koprea*, lat. *Copreus*) – hlasatel mykénského krále Eurysthea.

Jeho prostřednictvím oznamoval Eurystheus úkoly Héraklovi, který mu musel z rozhodnutí bohů sloužit. Sám se totiž Hérakla tak hrozně bál, že si ani netroufal před něho předstoupit. Byl-li Kopreus odváznější než jeho pán, bylo to jen proto, že hlasatel či posel je vždy nedotknutelný, kdežto král nikoli. Jinak však Kopreus nezanechal po sobě dobrou pověst, jen dobrého syna. Jmenoval se Perifétés a zúčastnil se trojské války, v níž vynikl statečností a odvahou. Homér ho nazývá „lepším synem horšího otce“.

Koprea známe z četných zobrazení z mýtů o Héraklovi; tvoří na nich obvykle stafáž králi Eurystheovi. Jeho jméno, známé v celé antice, ožilo v klasicistní literatuře. Označovalo lokajské přísluhovače tehdejších mocipánů.

KORA

(2. pád *Kory*, řec. též *Koré*) – dosl. „dívka“ nebo „dcera“.

Démétér a Kora poučují Triptolema, jak pěstovat obilí. Mramorový reliéf z Eleusíny vysoký přes dva metry, vytvořený sochařem z Feidiovy školy v letech 430–420 př. n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

Zpravidla se tak označují archaické sochy dívek, známé zejména z trosek athénské Akropole, protejsky „kúroú“ (mladíků). V mýtech a kultech se Korou často nazývá dcera bohyně Démétrý Persefona; a to zejména poté, co se stala královnou podsvětí, jak se o tom podrobněji mluví ve zvláštním hesle.

KORÓNIS

(2. pád *Korónidy*, lat. *Coronis*) – jméno několika ženských postav z řeckých mýtů.

Mezi nejznámější nositelky patří dcera thessalského krále Flegya, která byla milenkou boha Apollóna a matkou jeho syna Asklépia, pozdějšího boha lékařství. Jmenovala se tak i jedna z Hyád, které přenesl nejvyšší bůh Zeus na nebe do sou-

hvězdí Býka. Jiná Korónis byla dcerou fockého krále Koróna. Zalíbila se bohu moře Poseidónovi, ale ona ho nechtěla, a tak bohyně Athéna ji před ním zachránila. Ve chvíli, kdy se jí chtěl zmocnit, proměnila ji na vlastní žádost ve vránu.

V antickém výtvarném umění se s obrazy těchto žen téměř nesetkáváme. V novověku namaloval obraz *Apollón pronásleduje Korónidu* D. Domenichino v první polovině 17. století (dnes v Národní galerii v Londýně) a *Coronis pronásledovaná Neptunem se mění ve vránu* G. Carponi kolem roku 1670 (dnes v Drážďanské galerii).

KORYBANTI

(řec. *Korybantes*, lat. *Corybantes*) – maloasijské horší bohové nebo démoni, jejichž kult pronikl do Řecka a později i do Říma.

Jejich praotec Korybás byl prý bohem plodnosti, podle jiných zpráv však pouze knězem bohyně Kybely. Vyskytují se však i tvrzení, že neměli žádného otce, nýbrž vyrostli ze země oplodněné velkým deštěm. Stejně se jmenovali i Kybelini kněží, resp. horliví ctitelé, kteří ji uctívali při bohuslužbách zuřivým tancem, ohlušující hudbou a srdcervoucími výkřiky, přičemž šermovali meči. Vyjadřovali tak zármutek nad smrtí Kybelina oblíbence Atya čili Attida. Řekům byl tento kult cizí; našel však mezi nimi přívržence, stejně jako mezi Římany, ačkoli nedosáhl pro svou výstřednost oficiálního uznání.

Korybanty jako božské by-

tosti ztotožňovali Řekové a Římané s Kúrety, o nichž se mluví ve zvláštním hesle, a někdy i s jím podobnými maloasijskými bohy nebo polo-bohy Kabeiry.

KREÓN

(2. pád *Kreonta*, lat. *Creon*) – jméno tří králů s nezavídnutelným osudem: z mýtů a bájí o Iásonovi, Oidipovi a Héraklovi.

První Kreón, syn Lykai-thův, byl králem v Korinthu a poskytl přístřeší hrdinovi Iásonovi a jeho manželce Médei, když museli opustit Iólkos. Iásón, který ztratil trůn v rodném Iólku, chtěl získat trůn v Korinthu. Rozhodl se proto opustit Médeiu a oženit se s Kreontovou dcerou Glaukou. Kreón i Glauké se sňatkem souhlasili a Médeia, jež byla mocnou kouzelnicí, se jim za to pomstila. Poslala Glauce nádherné rucho napuštěné jedem a drahý diadém, který jí sevřel hlavu jako měděná obruč. Když Glauké v strašných bolestech volala o pomoc, Kreón se z ní snažil roucho strhnout, ale jed vnikl i do jeho těla a způsobil mu smrt.

Druhý Kreón, syn Menoikeův, byl králem v Thébách. Vládl v nich dokonce dvakrát. Poprvé se stal králem po smrti svého švagra Láia, ale vzdal se trůnu ve prospěch Oidipa, který osvobodil Théby od zhoubné Sfingy. Po mnoha letech se však ukázalo, že Oidipús byl synem a neúmyslným vrahem krále Láia, a kromě toho i druhým manželem jeho ženy Iokasty, tj. své vlastní matky. Thébané proto Oidipa vypořádali a Kreón nastoupil na

thébský trůn podruhé. Zpočátku vládl spolu s Oidipovými syny Eteoklem a Polyneikem, pak jen s Eteoklem, který Polyneika vyhnal. Polyneikés si však našel spojence v Argu a přitáhl s velkým vojskem k Thébám. Ve válce pak oba Oidipovi synové ve vzájemném souboji zahynuli a Kreón se stal samovládcem. Eteoklovu mrtvolu dal slavnostně pohřbít, ale Polyneikovu mrtvolu nechal před hradbami napospas supům a psům, aby ho tak potrestal, že přivedl před rodné město cizí vojsko. Když Polyneikova sestra Antigona bratrovo tělo přes Kreontův zákaz pohřbila, dal ji zaživa zazdít do hrobky. Potrestáním Antigony za pietní čin, který byl v souladu s vyššími zákony, než jsou zákony panovníků, přivolal Kreón na sebe pomstu bohů. Jeho syn Haimón, Antigonin snoubenec, se před jeho očima proklál mečem a jeho manželka Eurydika si v zoufalství nad synovou smrtí rovněž vzala život. Kreontovi pak nezbylo než žádat bohy, aby ho smrtí vysvobodili z utrpení.

Jiného Kreonta, rovněž krále v Thébách, známe jako otce první Héraklovy manželky Megary. Dlouho se však z manželství své dcery s největším hrdinou řeckých mýtů netěšil, ani ze svých vnoučat. Héraklés v náhlém zatemnění myslí, způsobené bohyní Hérrou, všechny své děti zabil a Megaru i Théby opustil.

Korinthský král Kreón se v našem podvědomí udržuje zejména podle Eurípodovy tragédie *Médeia* (z roku 431 př. n. l.). V některých variantách pověstí o Iásonovi se

však nevyskytuje, v jiných se jeho dcera nazývá Kreúsa nebo Kreútis. Thébský král Kreón z bájí o Héraklovi je osoba vcelku prostá, zato však jeho jmenovec z mýtu o Oidipovi patří mezi nejrozpornější postavy řecké mytologické a dramatické literatury. Není vyloučeno, že původně tu šlo o jednu osobu; později se rozdělila a přitom došlo k různým genealogickým obměnám a chronologickým posunům. V době klasického řeckého dramatu se považoval Kreón z pověstí o Héraklovi za předchůdce Kreonta z pověstí o Oidipovi; na rozdíl od Kreonta v Sofoklově podání není však Kreón z Aischylovy tragédie *Sedm proti Thébám* (z roku 67 př. n. l.) bratrem Iokasty, a tedy ani švagrem krále Láia. To jsou však problémy, které se týkají hlavně klasických filologů. Nesnadné to má však i člověk, který se chce vypořádat s Kreontovou povahou a jeho činy třeba podle Sofokla, z jehož tragédií ho dnes převážně zná. V *Králi Oidipovi* (z let 429–425 př. n. l.) je Kreón celkem slušný a pořádný člověk, v *Antigoně* (z doby kolem roku 442 př. n. l.) vystupuje jako ješitný a ukrutný tyran, v *Oidipovi na Kolónu* (před rokem 406 př. n. l.) je ničemou a násilníkem. Protože hlavní úlohu má v tragédii *Antigona*, jež je jedním z nejvýznamnějších a dodnes živých děl antické dramatické tvorby, žije Kreón v podvědomí moderního člověka, především v pojetí, které mu dal Sofoklés v tomto díle. Jeho osud se tu pociťuje zejména jako varovný příklad vládcům, kteří vydávají ve své zpupnosti

nebo zaslepenosti rozkazy odporující vyšším principům morálky a lidskosti.

KRÉTHEUS

(2. pád *Kréthea*, lat. *Cretheus*) – vnuk praotce Řeků Helléna a syn thessalského Aiola, zakladatel a první král Iólku.

Do mýtů se dostal nejen pro slavné předky, ale hlavně pro potomky, kteří neslavně skončili. Jeho synem byl Aisón, kterého zbavil trůnu nevlastní bratr Peliás, a jeho vnukem Iásón, vůdce výpravy Argonautů, který nakonec zemřel jako vyhnanec bez vlasti.

Město Iólkos, které Krétheus založil, patřilo mezi nejvýznamnější a nejbohatší v celé Thessalii. Z jeho trosky vyrostlo několik kilometrů na severozápad dnešní město Volos, třetí největší přístav Řecka.

KREÚSA

(2. pád *Kreúsy*, lat. *Creusa*) – jméno tří významných a několika dalších postav z řeckých mýtů.

První z nich byla dcerou athénské královny Erechthea a jako jediná přežila záhubu Erechtheova rodu ve válce s Eleusínou a Thrákií. Podle pověstí upravených v poměrně pozdní době (při „systemizaci mýtů“) se prý provdala za Hellénova syna Xútha a měla s ním dva syny, Ióna a Achaia, praotce Iónů a Achajců.

Druhá byla dcerou trojského krále Priama a manželkou dardanského vůdce

Aineia. Zahynula při dobývání Tróje, když se jí Aineiás marně snažil nalézt a vyvést z hořícího města. Zjevil se mu jen její duch, který mu poradil, aby se vystěhoval z Tróje a založil si nový domov v Itálii.

Z ostatních nositelů tohoto jména je známá zejména dcera korinthského krále Kreonta, která se stala obětí pomsty Iásonovy manželky Médeie. V některých variantách pověstí o Iásonovi se však nazývá Kreútis nebo Glauké.

Mýtů o athénské Kreúse použil Eurípides při zpracování tragédie *Ión* (kolem roku 412 př. n. l.). Podle zachovaných památek se zdá, že antické umělce přitahovala spíše Kreúsa z mýtu o Iásonovi. Nejznámější výjev z tohoto mýtu je na jihoitalské vázové malbě asi z přelomu 5.–4. století př. n. l. *Médeiny dary pro Kreúsu* (dnes v pařížském Louvru). V dílech novověkých umělců se Kreúsa objevuje jen zřídka. Poněkud odchylně od tradiční verze zpracoval její příběh J. Vrchlický v „antické scéně“ *Kreusa* (1899).

KRONOS

(2. pád *Krona*, lat. *Saturnus*) – syn boha nebe Úrana a bohyně země Gaie, Úranův nástupce ve vládě nad světem.

Byl nejmladší ze všech dvanácti Titánů a všechny je převyšoval Istivostí. Jako jediný vyhověl své matce Gaie, když ho požádala, aby se pomstil Úranovi za to, že uvrhl do hlubin země její storuké syny Hekatoncheiry. V nestřeženém okamžiku zbavil

svého otce ocelovým srpem mužnosti, a tím také moci, a prohlásil se za vládce nad vším, co na světě existovalo a mělo existovat. Své sourozence pak přinutil, aby mu sloužili jako ochránci trůnu.

Když se Kronos zmocnil vlády nad světem, oženil se se svou sestrou Rheiou a měl s ní šest dětí: dcery Hestii, Démétru a Hérů a syny Háda, Poseidóna a Dia. Protože se obával, aby si některé z nich nevzalo z něho příklad a rovněž ho nezbavilo moci, rozhodl se k radikálnímu preventivnímu opatření: každé z nich ihned po narození pozřel. Rheiu to pochopitelně trápilo, i když věděla, že jako božské bytosti žijí v jeho útrobách dále. Když se jí měl narodit nejmladší syn, rozhodla se ho zachránit. Na radu svých rodičů odešla na ostrov Krétu a tam tajně porodila v hluboké jeskyni v hoře Dikté. Kronovi pak přinesla dlouhý kámen zabalený do plenu. Ani se na něj

Saturn požírající vlastní dítě. Obraz Franciska de Goyi z let 1814–1819 (Prado, Madrid)

nepodíval, otevřel ústa a i s obalem ho zhltl.

Dia se na Krétě ujaly nymfy Adrásteia a Ídaia; krmily ho mlékem božské kozy Amaltheie a včelím medem. K jeskyni se mu postavili na stráž horští démoni Kúréti, a když se rozplakal, tloukli meči do štítů a dělali takový rámus, že Kronos pláč neslyšel. Zeus tak pod jejich ochranou rostl a sílil, a když dospěl, učinil přesně to, čeho se Kronos obával. Povstal proti němu, přinutil ho vyvrhnout z útroby své sourozence, a rozpoutal proti němu nelítostný boj. Kronos ho sice zpočátku zahnal i s Hádem a Poseidónem na samý vrchol Olympu, ale Zeus osvobodil Hekatoncheiry, které Kronos držel v podzemním vězení, a s jejich pomocí se vrhl do protiútku. Na svou stranu získal i jednooké obry Kyklópy, ba i některé Titány v čele s Ókeanem. Po desetiletém urputném boji Kronos podlehl a Zeus ho i s ostatními poraženými Titány svrhl do podsvětích hlubin Tartaru.

Tak skončila Kronova vláda nad světem, aby ji vystřídala Diova, která pak trvala do konce světa řeckých mýtů. Podle římských pověstí se prý Kronos před pádem do Tartaru zachránil v Itálii a žil tam pod jménem Saturnus. Lidé si později dobu jeho vlády idealizovali a nazývali ji zlatým věkem. Ovšem jen v dobách, kdy podle H. de Saint-Simona věřili, že „zlatý věk má lidstvo za sebou nikoli před sebou“.

Řekové Krona příliš nectili, nazývali ho „požíračem dětí“ a nestavěli mu chrámy. Jeho vyobrazení známe jen z

několika vázových maleb, jednoho reliéfu z římských dob v Kapitolském muzeu a jinak z jednoho torza antické sochy z neurčité doby (ve Vatikánských muzeích). Z děl novověkých malířů jsou známa zejména dvě, dnes vedle sebe v madridském Pradu: *Saturn pohlcující jedno ze svých dětí* od P. P. Rubense (z let 1636–1637) a *Saturn požírající vlastní dítě* od F. de Goyi (z let 1814–1819).

Římský Saturnus nebyl s Kronem zcela totožný; o tom však ve zvláštním hesle. Jinak Římané ztotožňovali někdy Krona i s Chronem, který byl bohem zosobňujícím čas. Setkáváme se s tím však až u autorů z počátku našeho letopočtu, kteří zřejmě podlehlí souzvuku jmen těchto jinak úplně rozdílných bohů. Následují je v tom i někteří novověcí umělci.

KUPIDO

(2. pád *Kupida*, lat. *Cupido* nebo *Amor*) – římský bůh lásky, totožný s řeckým Erótem. – Viz heslo *Erós*.

KÚRÉTI

(řec. *Kúrétés*, lat. *Curetes*) – horští démoni z Kréty, ochránci nejvyššího boha Dia.

Diovými ochránci byli ovšem jen v době, dokud byl docela malý. Jeho matka Rheia ho totiž tajně porodila v Diktejské jeskyni na Krétě a ukryla ho tam před otcem Kronem, který ho chtěl, stejně jako předchozí děti, z obavy před vzpourou pozřít. Kdykoli se malý Zeus rozplakal, tloukli meči do štítů, křičeli, tančili a vůbec dělali ta-

kový křik a rámus, že přehlušili jeho pláč a znemohli tak Kronovi, aby se o jeho narození a úkrytu dozvěděl.

Jménem Kúréti se nazývali také obyvatelé města Pleurónu, známí z mýtu o Meleagrově. S démony z Kréty neměli jinak nic společného.

O původu krétských Kúrétů, nevíme nic určitého. Podle některých mýtů byli prý prvními lidmi na světě a vyrostli ze země po velkém dešti jako houby, čímž se podobali maloasijským horským démonům Korybantům. V historických dobách se Kúréty nazývali Diovi kněží na Krétě. Při oslavách Diových narozenin napodobovali své mytické jmenovce zejména hlučnými tanci.

KYBELA

(2. pád *Kybely*; řec. též *Kybelé*, lat. *Cybele*) – maloasijská bohyně uctívaná Řeky a Římany jako „Velká matka bohů“.

Ve své vlasti byla považována za původkyni všeho na světě, především bohů, ale i lidí, zvířat a rostlin. Její uctívání věřili, že na ní závisí život na zemi a že vládne i v podsvětí. Jméno odvozovala od hory Kybely ve Frygii, kde se prý narodila a kde se též nejraději zdržovala. Jejími oblíbenými společníky byli lvi, pardálové a různí horští démoni. Řekové se s ní seznámili již v archaické době a ztotožňovali ji jednak s bohyní země Gaiou, jednak s matkou nejvyššího boha Dia Rheiou. Římané zavedli její kult koncem 3. století př. n. l. podle doporučení Si-

Kybela na trůně. Attický reliéf z konce 5. století př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

bylinných knih (její sochu dovezl do Říma roku 204 př. n. l. z maloasijského Pessinúntu P. Cornelius Scipio Nasica) a ztotožňovali ji se svou bohyní Opou. S jejím kultem se dostaly do Řecka a Říma i mnohé maloasijské mýty a báje, např. o jejím oblíbenci a knězi Atyovi, o jejích synech Marsyovi a Mídovi aj., a zejména výstřední obřady spojené s orgiemi a sebestřazením kněží, které ostře kontrastovaly s prostotou a důstojností tradičních obřadů starých Řeků a Římanů.

V Malé Asii a Řecku uctívali Kybelu zejména na vrcholech hor. Chrám měla ve Smyrně, Efesu, Magnésii, Miletě, Kyziku, Priéně aj.;

největší pozůstatky se zachovaly z jejího hlavního chrámu v Pessinúntu (u dnešního Balhisaru). V Římě jí zasvětili roku 191 př. n. l. zvláštní chrám na Palatinu, jehož zbytky i s torzem její sochy se rovněž zachovaly. Nejstarší votivní reliéfy s jejím obrazem pocházejí z konce 5. století př. n. l. z Attiky. Z prvních století n. l. jsou pak nejznámější reliéfy *Atys a Kybela* (na sarkofágu v Dóžecím paláci v Benátkách), *Kybela na voze taženém lvy* (v Metropolitním muzeu v New Yorku) a sochy zobrazující *Kybelu na trůně* (ve Vatikánských muzeích a v Národním muzeu v Neapoli a kromě jiných sbírek zejména v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani). Torzo její

sochy je i ve Státních muzeích v Berlíně.

Z děl novověkých umělců je snad nejpozoruhodnější obraz A. Mantegny *Zavedení Kybelina kultu do Říma* z konce 15. století (v Národní galerii v Londýně), dále nástěnná malba A. Böcklina *Magna Mater* z let 1869–1870 (v Basilejském muzeu) a bronzová socha *Kybely* z roku 1904 od A. Rodina (v jeho muzeu v Paříži).

KYDIPPÉ

(2. pád *Kydippy*, lat. *Cydippe*) – kněžka bohyně Héry v Argu, matka Bitóna a Kleobia.

Když se jednou měla zúčastnit slavnosti v chrámu bohyně Héry, vzdáleném asi deset kilometrů od Argu, nepřivedli jí býky, kteří ji tam měli dovézt. Aby slavnost nezmeškala, zapřáhl se do vozu její synové, takže se tam včas a důstojně dostala. Dojata jejich láskou a obětavostí požádala bohyni Héry, aby je odměnila tím nejkrásnějším, co na světě existuje. Bitón a Kleobis nato upadli do sladkého spánku, ze kterého se už neprobudili: sladká a nenadálá smrt v mládí je podle úsudku bohů prý nejkrásnější dar a největší štěstí, jaké může člověka potkat, když už se narodil na svět.

Kromě kněžky Kydippy známe z antické poezie, zejména od Kallimacha a Ovidia, i stejnojmennou athénskou dívku, která je však postavou spíš literární než mytickou. Zamiloval se do ní mladík Akontios z Teu, a aby ji dostal, hodil k jejím nohám při slavnosti v Artemidině chrámu granátové jablko s

nápisem: „Přísahám při Artemidě, že se provdám za Akontia.“ Dívka to přečetla a zavázala se tak přísahou. Rodiče ji chtěli provdat za jiného mladíka, ale onemocněli, takže se svatby sešlo. To se opakovalo třikrát. Když se pak v delfské věštírně dozvěděli o Kydippině přísaze, svatbu k radosti obou mladých lidí povolili.

Zatímco athénská Kydippé byla hrdinkou pouze jednoho z oblíbených milostných příběhů, příběh kněžky Kydippy, nebo spíš problematický dar bohů jejím synům, zapůsobil na antický svět hlubokým dojmem a dal podnět k mnohým filozofickým úvahám. Po Hérodotovi, který jej zaznamenal první, se k němu vrátili Polybios, Plútarchos, Pausaniás, Lúkiános i jiní autoři.

Argejci uctívali Bitóna a Kleobíu jako hérovy. Zasvětili jim sochy v argejském Héraiu i v Delfech, kde je jako

Kleobis a Bitón. Archaické sochy v nadživotní velikosti z doby kolem roku 590 př. n. l. od Polyméda z Argu (Archeologické muzeum v Delfech)

„starobylý obraz“ viděl už Hérodotos. Jejich delfské sochy se našly; vytvořil je Polymédés z Argu kolem roku 590 př. n. l. Jsou v nadživotní velikosti a svou nehybnou strnulostí představují typ archaického kúroa („mladík“). Stojí dnes ve zvláštní síni delfského muzea.

KYKLÓPI

(řec. *Kyklópes*, sg. *Kyklóps*; lat. *Cyclopes*) – obludní obři s jediným okrouhlým okem uprostřed čela.

O jejich vzhledu je v mýtech jednota, o jejich počtu a původu nikoliv. Podle Homéra tvořili celý národ; žili v daleké zemi Hyperii a na přilehlých ostrovech, bydleli v jeskyních, byli suroví a nevzdělaní, neznali právo ani stát, nectili bohy ani hosty. Nejznámější z nich byl Polyfémós, syn boha Poseidóna (o něm viz zvláštní heslo). Podle Hésioda byli jen tři Kyklóповé a jmenovali se Steropés, Brontés a Argés; jejich otcem byl bůh nebe Úranos a matkou bohyně země Gaia. Přidali se k nejvyššímu bohu Diovi, když povstal proti svému otci Kronovi, a ukovali mu hromy a blesky, s jejichž pomocí zvítězil. Někteří autoři považovali Kyklópy za syny storukých obrů Hekatoncheirů a za jejich vlast Malou Asii. Římané v nich viděli zpravidla pomocníky boha Vulkána (řeckého Héfaiста). Žili prý na Sicílii, dílnu měli pod Etnou a v sopce na jednom z Liparských ostrovů.

Zemi Kyklópů, umísťované antickými autory také na pobřeží severní Afriky, se bohové i lidé vyhýbali. Do konce jejich někdejší sou-

sedé Fajákové se odtamtud pro jejich násilnosti vystěhovali a založili si nové království na ostrově Scherii. Z řeckých hrdinů se k nim dostal ithacký král Odysseus, když ho k jejich pobřeží přihnala nepříznivý vítr. Vystoupil na břeh s dvanácti muži, ale vrátil se jen se šesti, a to také jen díky odvaze a lsti, jíž oklamal Kyklópa Polyféma. Na Sicílii se setkal s Kyklópy rovněž Aineiás (Aeneas). Podle Vergilia jim však šťastně i se svými lidmi unikl; později mu z příkazu boha Vulkána vyrobili svou zbroj.

Kyklópi dávno vyhynuli; zachovalo se jen množství jejich vyobrazení od antických i moderních umělců, a zejména jejich jméno. Označuje se jím obr nebo silák; mluvíme o kyklopských strojích, kyklopských postavách atd. Dostalo se i do medicíny: zrůdnost projevující se tím, že obě oči splývají uprostřed obličeje, se nazývá kyklopie. V archeologii se často setkáváme s „kyklopským zdívkem“: je to odborný název zdíva z velkých hrubě opracovaných kusů lomového kamene. Odvozen je od opevnění hradu Tírynthu, které prý tímto způsobem postavili Kyklópi, povolání jeho zakladatelem Proitem z Malé Asie.

Starověké i novověké umělce zajímal z Kyklópů především (ne-li výhradně) Polyfémós, a to už od dob Eurípidova satyrského dramatu *Kyklóps*. Přesto vzniklo několik pozoruhodných malířských děl zobrazujících i jiné Kyklópy, např. *Vulkán a Kyklópi* od Tintoretta (z roku 1578) nebo *Kyklópi* od L. Giordana (z konce 17. sto-

Kyklóp. Dílo E. Paolozziho ze sváčeného železa z roku 1957 (Tateova galerie v Londýně)

letí); z novějších děl představuje *Kyklopa*, alespoň podle označení, i plastika E. Paolozziho z roku 1957 v Tateově galerii v Londýně. Báseň *Kyklop* složil z nás J. V. Sládek (1883) a *Kyklopův žal* J. Vrchlický (rovněž 1883).

KYKNOS

(2. pád *Kykna*, lat. *Cycnus*) – jméno několika hrdinů z řeckých mýtů, které spojoval stejný osud: proměna v labuť.

Nejznámější z nich je syn ligurského krále Sthenela a přítel Héliova syna Faëthonta. Když se dozvěděl, že Faëthonta srazil Zeus bleskem ze slunečního vozu boha

Hélia, propukl v neutešitelný pláč a chtěl si vzít ze žalu nad jeho smrtí život. Bůh Apollón ho z lítosti nad jeho utrpením proměnil v labuť a pak v souhvězdí.

Jiný Kyknos byl synem boha Apollóna a nymfy Hýrie. Když ho opustil přítel Fýlios, skočil ze žalu do vody, aby se utopil; jeho matka učinila pak totéž. Apollón je však oba zachránil a změnil v labutě. Také bůh Poseidón měl syna Kykna, a to v Tróadě. Při narození mu daroval nezranitelnost, přesto však podlehl v souboji Achilleovi. Aby unikl potupnému oloupení o výzbroj, dal se od svého otce proměnit v labuť.

Z ostatních vzpomeňme už jen Kykna, který byl synem boha války Area a proslul zpupností. Bohové ho neměli v lásce, a tak na Apollónův popud vyzval k souboji Hérakla. Doplatil na to životem; přesně, jak to bohové ve své vševědouce předpokládali.

Proč byli tito mladí muži změněni právě v labutě? Pravděpodobně jen proto, že jejich jméno, řecké „kyknos“ a latinské „cycnus“ znamená labuť. Nejrozšířenější z těchto krátkých mýtů byl v antice pravděpodobně mýtus o Areově synu Kyknovi. Zachoval se v básni *Štít* asi ze 7. století př. n. l., připisované Hésiodovi. Vztahuje se k němu přes sto vázových maleb zobrazujících *Boj Hérakla s Kyknem*; většinou pocházejí ze 6.–5. století př. n. l. a jsou ve všech významnějších antických sbírkách. Faëthontova přítele známe zejména z reliéfní výzdoby římských sarkofágů, jejichž námětem je *Faëthontův pád*

(v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani a v pařížském Louvru).

KYPARISSOS

(2. pád *Kyparissa*, lat. *Cyparissus*) – mladík z ostrova Kóu, přítel boha Apollóna.

Jeho nejmilejším druhem byl obrovský jelen zasnávený nymfám, kterého vodil na louky a k pramenům. Když si ho jednou spletl s divokým jelenem a nechtě ho zabil, rozhodl se ze žalu zemřít. Požádal boha Apollóna o splnění jediné prosby: aby mohl po svém miláčkovi navěky truchlit. Apollón ho tedy proměnil v štíhlý strom, který od těch dob roste tam, kde někdo truchlí.

Z řeckého „kyparissos“ pochází naše cypřiš. Zdá se, že tato báje, známá dnes z Ovidiových *Proměn*, měla vysvětlit, proč se v Řecku a Středomoří vůbec sázely (a dodnes sázejí) cypřiše na hřbitovy. Nejznámější vyobrazení *Kyparissa* z antiky je na nástěnné malbě v domě Vettiů v Pompejích (z doby kolem roku 65 n. l.).

KYZIKOS

(2. pád *Kyzika*, lat. *Cyzicus*) – král stejnojmenného poloostrova v dnešním Marmarském moři, potomek boha Poseidóna.

Přijal Argonauty, když se cestou za zlatým rounem do Kolchidy zastavili v jeho zemi. Protože právě slavil svatbu s Kleitou, dcerou proslulého věštce Meropa, pozval je na hostinu. Jejich vůdce Iásona upozornil na

hrozné šestiruké obry, kteří žili na protějším pobřeží. Díky jeho varování Argonauté pak druhého dne obry pobili a pokračovali v plavbě. Noční vítr však obrátil jejich loď a zahnal ji zpět do Kyzikovy země. Když vystoupili na břeh, obyvatelé je ve tmě nepoznali, a protože je pokládali za piráty, posta-

vili se jim se zbraní na odpor. Do boje zasáhl i Kyzikos a ve srážce s lásonem padl. Teprve ráno se bojovníci poznali: nic si však nevyčítali, neboť za nešťastnou náhodu nikdo nemůže. Ve společném žalu pohřbili krále Kyzika a s ním i jeho mladou manželku, která ze žalu spáchala sebevraždu. Nad jejich hrobem

postavili pak vysokou mohyly.

Poloostrov Kyzikos z antických mýtů a dějin se dnes jmenuje Kapidagi. Na jeho pobřeží jsou dodnes pozůstatky starověkých mohyl (zatím většinou archeologicky neprozkoumaných).

L

LABDAKOS

(2. pád *Labdaka*, lat. *Labdacus*) – syn thébského krále Polydóra a jeho manželky Nyktéidy, vnuk zakladatele Théba Kadma.

Jeho synem a následníkem na thébském trůně byl Láios a vnukem Oidipús, jedna z nejtragičtějších postav řecké mytologie. Podle něho se někdy nazývá thébský královský rod Labdakovci.

LÁDÓN

(2. pád *Ládóna*, lat. *Ladon*) – jméno jednoho říčního boha a jednoho obludného draka z řeckých mýtů; navíc i jednoho psa.

Drak Ládón byl synem mořského boha Forkýna a jeho manželky Kéty. Měl nesmírnou sílu a schopnost nikdy nezavřít oči. Proto ho také bohyně Héra pověřila, aby pomáhal třem sestrám Hesperovnám hlídat strom se zlatými jablky, který jí dala v den její svatby s nejvyšším bohem Diem bohyně země Gaia. Rodiče se mu postarali o sourozence, za které se nemusel při svém vzhledu

stydět: ošklivé hádavé stařeny Graie, obludné Gorgony a šerednou nymfu Thoósu. Nikdo z lidí si ho netroufl přemoci, dokonce ani Héraklés.

Předtím uvedený Ládón byl bohem stejnojmenné řeky v Arkadii a otcem nymfy Sýringy, která se ze strachu před Pánem změnila v rákosí. Někdy je považován také za otce jiné nešťastné nymfy Dafny.

Ládón se jmenoval také jeden ze psů thébského lovce Aktaióna. Nepoznal svého pána, když ho bohyně Artemis proměnila v jelena, vystopoval ho a v čele smečky ho rozsápal.

Na antických vyobrazeních, zejména na vázách, se drak Ládón vine kolem stromu se zlatými jablky, podobně jako had z biblického příběhu o Adamovi a Evě. Tak ho též známe z Burne-Jonesova obrazu *Hesperovny hlídají strom se zlatými jablky* v Městské galerii v Birminghamu. – Podrobnosti o Héraklovi a Hesperovnách, o Sýrinze, Dafně a Aktaiónovi jsou ve zvláštních heslech.

LÁERTÉS

(2. pád *Láerta*, lat. *Laertes*) – syn Argonauta Arkeisia a jeho manželky Chalkomedúsy, otec ithackého krále Odyssea.

Byl sice vznešeného původu, ale nad žádnou zemí nevládl; Odysseus vyženil Ithaku a přilehlé ostrovy sňatkem s Pénélopou, dcerou akarnanského krále Íkaria. V mládí se proslavil chrabrymi činy, pro které ho Homér nazývá hrdinou; podrobnosti však neuvádí. Trojské války se pro vysoký věk už nezúčastnil. Žil v Odysseově paláci, ale když se v něm usadili uchazeči o Pénélopinu ruku, nesnesl jejich řádění a přestěhoval se na venkov. Tam potom bydlel ve skrovném domku a obdělával vinohrad. Nikdy nepochyboval, že se Odysseus z trojské války šťastně vrátí do vlasti.

Shledání Láerta s Odysseem patří mezi nejdojímavější scény Homérových básní. Řadí se hned za popis Odysseova setkání s duchem jeho zemřelé matky, Láertovy manželky Antikleie, na prahu podsvětí (v 11. zpěvu *Odysseie*).

LACHESIS

(neskl., lat. též *Decuma*) – jedna ze tří Moir, bohyně osudu; předla nit lidského života. – Viz heslo *Moiry*.

LAILAPS

(2. pád *Lailapa*, lat. *Laelaps* – pes athénské lovce Kekropa, který byl obdařený schopností dosáhnout každé lovené zvěře.

Kefalos, vnuk prvního athénské krále Kekropa, ho dostal od své manželky Prokridy a ta ho zas dostala od bohyně lovu Artemidy. Na pozvání krále Amfi-tryóna se s ním vypravil na lov divoké teumésské lišky, která měla zas tu záračnou schopnost, že ji nemohl dohonit žádný pes. Na lovu vznikla pak neřešitelná situace. Zasáhl tedy nejvyšší bůh Zeus; proměnil lišku i psa ve dva nehybné kameny a bylo po problému.

LÁIOS

(2. pád *Láia*, lat. *Laius*) – thébský král, syn a nástupce krále Labdaka.

Se svou manželkou Iokastou neměl děti a vlastně je ani nechtěl mít, protože podle nějaké věštby mu měl přinést jeho syn záhubu. Aby si opatřil následníka trůnu, vypravil se k élidskému králi Pelopovi a unesl mu syna Chrysippa. Choval se však k němu tak, že Chrysippos spáchal sebevraždu (podle jiné verze ho zabili jeho bratři Átreus a Thyestés) a Pelops potom Láia proklel, aby zahynul rukou vlastního syna.

Po mnoha letech se Iokas-

tě narodil syn a Láios ho dal z obavy před věštbou a kletbou pohodit v lese. Aby se náhodou nezachránil, svázal mu nohy řemenem. Avšak otrok, který dostal rozkaz, aby chlapce odnesl do lesa, se nad ním slitoval a dal ho neznámému pastýři. Tento pastýř ho potom přinesl svému pánovi, korinthskému králi Polybovi. Král Polybos neměl syna, a tak přijal chlapce za svého, dal mu jméno Oidipús a vychoval ho jako svého následníka.

Oidipús považoval Polyba a jeho manželku Meropu samozřejmě za své rodiče, o Láiovi a Iokastě vůbec nevěděl. Jednou ho však nějaký korinthský mladík nazval v opilosti nalezcem. Zeptal se tedy Polyba a Meropy, co je na tom pravdy. Z jejich rozpaků usoudil, že s jeho původem není asi všechno v pořádku. Vypravil se tedy do Delf, aby si to v tamější věštírně zjistil. O své minulosti se však nic nedozvěděl, zato mu Pýthia předpověděla budoucnost: zavraždí prý vlastního otce a ožení se s vlastní matkou. Protože si nebyl jist, zda Polybos a Meropé přece jen nejsou jeho rodiče, rozhodl se nevrátit do Korintu a vypravil se do Théb. Cestou potkal v úžlabině pod horou Parnassem vůz, v němž seděl šedovlasý stařec. Vyhnul se mu, ale vozkovi se to nezdálo dost, hrubě ho okřikl a uhodil bičem. Oidipús mu ránu vrátil, načež stařec vstal a uhodil ho holí. Také tuto ránu Oidipús oplatil, jenže tak silně, že stařec zůstal namísto mrtvý. Jak se po mnoha letech ukázalo, tímto starcem byl thébský král Láios. Neblahá věštba i kletba se tedy splnila.

Splnil se však i Oidipův předpověděný osud. Když osvobodil Théby od zhoubné Sfingy, zvolili si ho Thébané za krále. Brzy poté se tam i oženil, a to s vdovou po Láiovi, tj. se svou vlastní matkou Iokastou. Pelopova kletba pronásledovala Láiovy potomky až do třetího pokolení a vedla nakonec k válce, která skončila pádem Théb.

Podrobnosti o Láiových potomcích nalezneme ve zvláštních heslech. Tam jsou též nejdůležitější dramatická i výtvarná díla, jež byla inspirována jejich osudy.

LAISTRÝGONI

(řec. *Laistrygones*, lat. *Laestrygones*) – lidožroutští obři na dalekém západě.

Tělesnými rozměry se podobali Kyklópům, ale na rozdíl od nich žili v městech, měli sněm a vládl jim král. Znali také právo, ale bylo horší než bezpráví u lidí. Přesvědčil se o tom ithacký král Odysseus, když na své cestě z dobyté Tróje do vlasti přistál u jejich pobřeží a vyslal k jejich králi Antifatovi posly. Ačkoli poslové a vyslanci jsou u všech národů nedotknutelní, Antifatés si jednoho z nich klidně nabodl na rožeň a upekl k večeři. Ostatní Laistrygoni ho v tom následovali. Bez vypovězení nepřátelství napadli Odysseovy lodě, rozbili je velikými balvany, a vojáky zajali a snědli. Zachránila se jen posádka Odysseovy lodě, protože se při přistání nedostala až k břehu. Na ní také Odysseus uprchl z dosahu moci Laistrygonů, aby o nich po-

Laistrygoni ničí Odysseovo loďstvo. Nástěnná malba z 1. století př. n. l. odkrytá na Esquilinu (Vatikánská muzea)

dal lidem zprávu, neboť jinak k nim předtím ani potom nikdo již nezabloudil.

Starověcí řečtí vykládači Homéra umísťovali zemi Laistrygonů na východní pobřeží Sicílie, římstí básníci většinou do Latia nebo do Kampánie. Rovněž moderní badatelé tuto zemi často hledali a nacházeli, podobně jako zemi Kyklópů. Lze v tom vidět celkem neškodnou zábavu.

Ze starověku se zachovala pozoruhodně barevná nástěnná malba *Laistrygoni ničí Odysseovo loďstvo*, jež pochází z 1. století př. n. l. a byla objevena na římském Esquilinu (dnes ve Vatikánských muzeích).

LAKEDAIMÓN

(2. pád *Lakedaimona*, lat. *Lacedaemon*) – syn nejvyššího boha Dia a Plejády Týgety, zakladatel lakedaimonského království a hlavního města Sparty.

Vládu nad zemí, které dal své jméno, dostal od říčního

boha Euróta, jenž byl otcem jeho manželky Sparty; Spartským jménem pak nazval sídelní město, které založil. Byl otcem synů Amykla a Himera a dcer Eurydiky, Asiny a Kleodiky. Po něm nastoupil na spartský trůn Amyklás, který měl s manželkou Diomédou syny Kynorta a Hyakintha (jako Hyakinthův otec se však uvádí někdy i Oibalos), poté se stal spartským králem Periérés (nebo opět Oibalos), po něm Tyndareos a po Tyndareovi syn mykénského krále Átreia Meneláos, jenž se oženil s Tyndareovou (nevlastní) dcerou Helenou, kvůli které vznikla pak trojská válka.

Lakedaimón se jako mytická postava objevuje až u spisovatelů Ferekýda a Hellánika. Je tedy poměrně pozdní umělelou konstrukcí (z 5. století př. n. l.) a v genealogii jeho potomků, zejména u Periéra a Oibala, jsou různé nejasnosti. Lakedaimonské království s hlavním městem Spartou existovalo však už v dobách odkazovaných do mýtů. Proslavilo se krásou žen, sta-

tečností mužů a tvrdou výchovou mládeže; do kulturních dějin se však příliš nezapalo.

LAMIA

(2. pád *Lamie*) – noční příšera z Hádovy podsvětní říše.

Byla dcerou krále Béla, který vládl nad Egyptem a Libyí, a tak vynikala krásou mezi tamějšími krásnými ženami, že se do ní zamiloval sám nejvyšší bůh Zeus. Najednou se z ní stala příšera, která žila v temnu podsvětí a vycházela na svět jen v noci, aby kradla matkám děti, zabíjela je a pila jejich krev. V podsvětní příšeru ji proměnila Diova žárlivá manželka Héra, která jí navíc zahubila všechny děti, jež s ním měla. – V pozdějších dobách se změnila v neškodného strašáka řeckých pohádek pro děti.

V novověku oživil vzpomínku na Lamii v stejnojmenné básnické sbírce J. Keats (1819).

LÁODAMÁS

(2. pád *Láodamanta*, lat. *Laodamas*) – jméno dvou hrdinů z Homérových básní a jednoho z tzv. thébského cyklu.

Z Homérových básní známe Láodamanta, syna trojského vůdce Anténora, který padl v boji s velkým Aiantem. Druhý Láodamás byl synem fajáckého krále Alkina, který přijal ithackého krále Odyssea, když se na své bludné pouti z dobyté Tróje do vlasti dostal na ostrov Fajáků. Odysseus odmítl se s ním

utkat v pěstním souboji na hrách, které na jeho počest uspořádal Alkinoos, protože „moudrý a slušný člověk nebijе pěstí toho, u něhož je hostem“.

Láodamás z thébských mýtů byl synem krále Eteokla a vnukem nešťastného Oidipa. Vládl v Thébách za války epigonů (potomků vůdců nezdařené výpravy „sedmi proti Thébám“) a padl při obraně svého města v souboji s argejským hrdinou Alkmaiónem.

LÁODAMEIA

(2. pád *Láodameie*, lat. *Lao-damia*) – jméno několika postav z řeckých mýtů.

Nejznámější z nich je manželka Pelopova syna Thyesta, který vedl se svým bratrem Átreem nelítostný boj o mykénský trůn. Měla s Thyestem tři syny; dva z nich, Pleisthen a Tantal, dal Átreus zabít a předložil je pak svému bratrovi na tzv. Thyestových hodech. Třetí její syn Aigisthos později zavraždil Átreu a potom i jeho syna, vrchního velitele achajských vojsk před Trójou Agamemnona.

Jiná Láodameia byla manželkou hrdiny Prótesiláa, prvního padlého v trojské válce. Milovala ho tak, že po jeho odchodu do války si dala zhotovit jeho sochu, aby s ní sdílela lůžko. Když se dozvěděla o jeho smrti, vyprosila si od bohů, aby se k ní na jeden den vrátil. Po jeho odchodu si vzala život, aby ho mohla následovat do říše stínů.

Z ostatních nositelek tohoto jména uvedme aspoň dceru hrdiny Bellerofonta a matku Diova syna Sarpédonta, který zahynul v troj-

ské válce rukou Achilleova druha Patrokla.

LÁOKOÓN

(2. pád *Láokoóna*, lat. *Laocon*) – Apollónův kněz z Tróje, tragický hrdina posledního dne trojské války.

Když Achajci nemohli za devět let dobýt Tróje zbraní, rozhodli se zmocnit se jí lstí. Na návrh ithackého krále Odyssea postavili obrovského dřevěného koně, ukryli do jeho břicha nejlepší bojovníky, spálili tábor a odpluli jakoby domů. Na širém moři však lodě obrátili a skryli se za ostrov Tenedos. Trójané našli koně a velice se mu di-

vili. Někteří jej chtěli rozbít, jiní byli proti tomu, další byli zas pro to, dopravit jej do města. Zatímco se dohadovali, upoutalo jejich pozornost hlasité nařikání spoutaného vojáka, kterého zanechal (s příslušnými instrukcemi) poblíž koně Odysseus. Přivedli ho ke králi Priamovi, před nímž pak prohlásil, že se jmenuje Sinón a že utekl od oltáře, na kterém ho chtěli Achajci obětovat za šťastný návrat do vlasti. Na otázku ohledně koně odpověděl, že jej Achajci postavili z příkazu bohyně Athény, aby tak odčinili uloupení její sochy z trojského chrámu. Tak velký je prý proto, aby ho Trójané nemohli dostat do města,

Láokoón. Mramorové sousoší rhodských sochařů Agésandra, Polydóra a Athénodóra asi z poloviny 1. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

protože pak by chránil Tróju místo Athéniny posvátné sochy a Achajci by ji nikdy nedobyli, ale naopak potomci Trójanů by potom dobyli hrady achajských králů.

Jestliže byli Trójané předtím nejednotní, co s koněm udělat, po této výpovědi začali svorně bourat hradby, protože kůň by neprošel ani obrovskou Skajskou bránou. Pouze Láokoón neztratil potřebnou míru ostražitosti. Prohlásil, že nepřátelům nevěří, ani když přinášejí dary, a navrhl, aby koně na místě zničili. Osud však určil, že Trója má padnout: bohové museli tedy Láokoónta umlčet.

Když Láokoón nezískal pro svůj návrh podporu, vzal kopí a pokusil se rozbít koně sám. V té chvíli však vylezli z klidného moře dva hadi. Zamířili nejdřív k Láokoóntovým dvěma synům, ovinuli se kolem nich a začali je rdousit. Láokoón nechal koně a přiběhl jim na pomoc, ale hadi se ovinuli i kolem něho. Se zoufalým vypětím sil se snažil roztrhnout smrtící sevření, ale hadi byli mocnější, zuřivě se do něho zahryzli jedovatými zuby a i se syny ho zahubili. Zděšení Trójané měli pro Láokoóntovu smrt jediné vysvětlení: pomstu bohyně Athény za zneuctění koně. Vtáhli jej tedy do města. Večer Sinón ukryté bojovníky vypustil a pochodní označil průlom v hradbách, kterým pak vtrhli Achajci do Tróje, a za jedinou noc ji obrátili v prach a popel.

Láokoóntův příběh patří mezi nejznámější z antické mytologie. Zásahu na tom nemá Homér, který se o his-

Láokoón. Obraz El Greka z let 1610–1614 (Národní galerie ve Washingtonu)

torce s „trojským koněm“ zmiňuje v *Odyseji* jen velice stručně a Láokoóntovo jméno vůbec neuvádí, ani Sofoklés, jehož tragédie *Láokoón* se ztratila, a snad ani Vergilius, který jí věnuje podstatnou část druhé knihy *Aeneidy*. Příčinou toho je zřejmě sousoší *Láokoón* a shluk záhad, které se kolem něj nakupily. Sousoší bylo objeveno roku 1506 při kopání základů stavby na Esquilinském návrší v Římě. Jelikož bylo značně poškozeno a některé části chyběly, požádal papež Julius II. Michelangela, aby je doplnil. Odmítl to, neboť jak prohlásil, „svými schopnostmi na to nestačí“. Přesto ho někdo restauroval; dodnes se neví bezpečně kdo, ale to nevádí, protože správa Vatikánských muzeí dala tyto doplňky už beztak odstranit. O tom, kdo, kde a kdy toto dílo vytvořil, vznikla celá literatura. Dnes převládá názor, že pochází z ostrova Rhodu a že je vytvořili pravděpodobně v polo-

vině 1. století př. n. l. sochaři Agésandros, Athénodóros a Polydóros, jejichž jména zaznamenal Plinius starší (a která se roku 1957 našla i na úlomcích asi dvakrát větší sochy *Láokoónta* ve Sperlonze). Do Říma se prý dostalo ve druhé čtvrtině 1. století n. l., kdy je rhodský senát věnoval císaři Tiberiovi na důkaz svého podrobení Římu. Dar prý měl symbolizovat, že je marné vzpírat se osudu.

Z antiky známe kromě vatikánského *Láokoónta*, kterého vidí ročně na dva milióny lidí, jen práce méně přitažlivé. Pozoruhodná je však pompejská nástěnná malba *Láokoóntova smrt* v tzv. Menandrově domě, objevená roku 1930. Z děl novověkých malířů uveďme aspoň *Láokoónta* od El Greka z let 1610–1614 (dnes ve washingtonské Národní galerii) a od D. Nijmegeny z druhé poloviny 18. století, který je v pražské Národní galerii; ze sochařských děl pak *Láo-*

koónta a jeho syny od A. de Vriese z roku 1623 (dnes v kopii ve Valdštejnské zahradě v Praze). Nejvýznamnější sochařské zpracování tohoto námětu od dob antiky představuje nepochybně *Láokoón našich dní* od I. Mestrovíče z roku 1905 (dnes v jeho ateliéru v Záhřebu).

LÁOMEDÓN

(2. pád *Láomedonta*, lat. *Laomedon*) – předposlední trojský král, syn zakladatele Tróje Íla a jeho manželky Leukippy.

Proslul svou proradností a nedodržováním slova, čímž si znepřátelil bohy i lidi. Když mu Apollón a Poseidón pomohli na rozkaz nejvyššího boha Dia postavit trojské hradby, slíbil jim odměnu, ale potom jim ji upřel a ještě je vyhnal. Apollón nato seslal na Tróju mor a Poseidón zemětřesení a mořskou obrodu. Právě tak slíbil a pak odmítl odměnu i Héraklovi, který mu před touto oblodou zachránil dceru Hésionu. Héraklés potom připlul se svými druhy na šesti lodích před Tróju, dobyl jí a jeho samého zabil. Spolu s ním zabil i všechny jeho syny s výjimkou Tithóna, kterého už předtím unesla bohyně Éós, a mladého Podarka, kterého vykoupila Hésioné. – Podarkés se stal pak pod jménem Priamos, tj. „Vykoupený“, Láomedontovým nástupcem na trojském trůně, kde vládl až do zničení Tróje Achajci.

LAPITHÉ

(řec. *Lapithai*, lat. *Lapithae*) – mytický horský kmen z

Thessalie, příbuzný Kentaurům.

Původ Lapithů není zcela jasný; za jejich praotce se někdy považuje thessalský říční bůh Péneios, jindy bůh války Arés, nejčastěji pak syn boha Apollóna Lapithés, jehož manželkou byla Péneiova dcera Stilbé. Z jejich panovníků se do mýtů nejvýrazněji zapsali: Kaineus, syn Elatův, kterého změnil bůh Poseidón na jeho žádost z dívky v muže, dále Ixión, syn Flegyův, kterého dal nejvyšší bůh Zeus za pokus o násilí na své manželce Hěře vplést do věčné se otáčejícího kola, a Peirithoos, syn Ixiónův, kterého odsoudil bůh Hádes pro pokus o únos své manželky Persefony k věčné nehybnosti. Posledním králem Lapithů byl podle mýtů Peirithoův syn Polypoités.

Na rozdíl od Kentaurů, kteří byli kombinací člověka a koně, byli Lapithé lidé jako jiní. S Kentaury žili však navzdory příbuzenskému vztahu v napjatém poměru a někdy v otevřeném nepřátelství. K jejich poslední srážce, při níž téměř všichni Kentauři zahynuli, došlo na svatbě lapithského krále Peirithoa s Hippodameiou. Vyvolal ji vůdce Kentaurů Eurytión, když se v podnapilém stavu vrhl na Hippodameiu a chtěl ji unést. – Podrobnosti o tom (spolu s přehledem hlavních uměleckých děl s výjevy z jejich proslulého boje) jsou v hesle *Kentauři*.

LÁROVÉ

(pomn., lat. *Lares*) – ochranní bohové římských příbytků a jejich obyvatel.

Spolu s Penátý, kteří byli

ochrannými bohy římských domácností a rodin, patřili mezi tzv. „domácí bohy“ (dei domestici). Na rozdíl od Penátů neměli však přímý vztah k lidem, nýbrž k jejich obydlím. To ovšem podle římských představ nevylučovalo, aby lidi ochraňovali, i když se z těchto míst na čas vzdálili, např. na cesty nebo do války. Jestliže se však lidé trvale odstěhovali, Lárové je nenásledovali a zůstávali na původním místě. Bylo jich několik druhů, např. Lárové rodin, jednotlivých čtvrtí, města Říma, venkovští atd., ale i poutniční, vojenští a námořní. V římských domech měli (podobně jako Penáti) sošky u krbu, a to v skříňkách, které se při slavnostních příležitostech otevíraly. Otec rodiny jim přinášel oběti při významných rodinných událostech a kromě toho o kalendách, tj. v prvním dni každého měsíce. Sošky a kapličky měli i na veřejných prostranstvích, zpravidla na křižovatkách.

Zdá se, že kult Lárů Římané převzali od Etrusků. S jejich vzýváním se setkáváme už v nejstarších zachovaných modlitbách kněžského kolegia tzv. Arvalských bratrů. Podle některých autorů byl jejich otcem bůh ohně Vulkan, podle jiných bůh Merkur; matkou prý nymfa Lara. Převládá však názor, že to byli dobří duchové zemřelých předků. Jejich funkce se často překrývala a splývala s funkcí Penátů. K rozvoji jejich kultu došlo zejména za císaře Augusta, který jim dal postavit v Římě zvláštní chrám.

Římští básníci užívají výrazu „lares“ často ve významu

Lárové s Géníem. Pompejská nástěnná malba asi z roku 65 př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

dům, domácnost, vlast. Umělci je zobrazovali obvykle jako mladíky s kopími a strážnými psy, později se džbánem vína nebo rohem hojnosti. Jejich sošek a obrazů se zachovalo poměrně mnoho. Nejznámější jsou z *Oltáře Lárů* ve Vatikáně (z přelomu starého a nového letopočtu) a nástěnné malby *Lárové s Géníem* v domě Vettiů v Pompejích (z doby kolem roku 65 n. l.).

LATINUS

(2. pád *Latina*) – král národa Latinů ve střední Itálii (Latiiu).

O jeho původu se zprávy antických autorů rozcházejí. Podle římských byl synem boha Fauna a jeho manželky Fauny nebo nymfy Mariky; po něm se stal též králem v Latii a dal jméno národu Latinů. Podle některých řeckých autorů byl Latinus synem ithackého krále Odyssea a kouzelnice Kirky.

Stejně rozdílné jsou i zprávy o jeho osudech. Římskí autoři se v podstatě shodují jen v tom, že do jeho

země připlul vůdce trojských uprchlíků Aeneas (Aineiás), usadil se tam a oženil se s jeho dcerou Lavinii. Podle jedné verze se prý Latinus postavil Aeneovi na odpor, ale v boji proti němu podlehl. Později se s ním však smířil a dal mu svou dceru za manželku. Druhá verze naopak tvrdí, že Aenea přijal přátelsky. Když však za něho provdal Lavinii, znepřátelil si jejího dřívějšího snoubence Turna, který mu nato vypověděl válku a v boji ho zabil. Podle Vergilia bylo tomu ještě jinak: Latinus dovolil Aeneovi založit v Latii město a sám mu nabídl Lavinii za manželku. Když se však Latinové proti Aeneovi vzbuřili, protože nechtěli trpět ve své zemi přistěhovalce, odmítl proti nim bojovat a zavřel se do svého paláce. Vedení boje se pak ujal Turnus, který nakonec v souboji s Aeneem padl.

Latinova postava je do značné míry umělým výtvozem vzniklým úpravou starších a

už zapomenutých pověstí. První písemná zmínka o něm je u Hésioda. Dnes známou podobu mu dali až ve 3.–2. století př. n. římští básníci Naevius a Ennius a po nich na sklonku 1. století př. n. l. zejména Vergilius v *Aeneidě*.

LATO

(též Latona, 2. pád *Latony*) – latinské jméno Apollónovy a Artemidiny matky Léty. – Viz heslo *Létó*.

LAVERNA

(2. pád *Laverny*) – římská bohyně zisku, obchodu a podvodu.

Zdá se, že původně byla podsvětní bohyně, příbuznou Lemurům; později splývala s bohem Merkurem (Mercuriem, řec. Hermem). Jako bohyně vycházející z temnot se těšila úctě zejména u lidí, kteří měli důvod své záměry a činy skrývat. Obchodníci, podvodníci a zloději ji vzývali, když chtěli někoho oklamat anebo okrást.

Samostatný chrám Laverna v Římě neměla, pouze oltář na svahu Aventinu. Stál poblíž brány v městských hradbách, která měla její jméno. Cesta, která touto bránou vedla, se dodnes jmenuje Via di Porta Lavernale.

LAVINIA

(2. pád *Lavinie*) – dcera krále Latina a jeho manželky Amaty, druhá manželka vůdce trojských usidlíků v Itálii Aenea.

Původně byla zasnoubena s

rutulským králem Turnem, spojencem krále Latina. Když však připlul do Itálie Aeneas a usadil se v Latii, král Latinus toto zasnoubení proti vůli své manželky zrušil a nabídl Lavinii za manželku Aeneovi. Podle některých římských pověstí měla pak s Aeneem syna Ascania, zvaného též Iulus. Podle řeckých, které převzali i mnozí římscí autoři, mezi nimi Vergilius, byl však Ascanius (Askanios) synem Aeneovy první manželky Kreúsy.

Podle Lavinie pojmenoval pak Aeneas město, které v nové vlasti založil. Zbytky starého Lavinia, předchůdce Říma, jsou u dnešního Lida di Lavinio v Latii.

LEANDROS

(2. pád *Leandra*; řec. též *Leiandros*, lat. *Leander*) – hrdina jednoho z antických milostných příběhů.

Pocházel z Abýdu na maloasijské straně Helléspontu a zamiloval se do krásné Afrodítiny kněžky Héry, která žila ve věži v Sestu na evropském břehu Helléspontu. Mořská úžina oddělující dvě pevniny nebyla ovšem pro Leandra překážkou. Když Héro jeho lásku opětovala, připlouval k ní noc co noc přes nebezpečný proud a řídl se při tom světlem lampy, kterou Héro vždy po soumraku pověsila na věž. Osud však určil jejich lásce tragický konec. Za jedné bouřlivé noci zhasil vítr lampu, takže Leandros ztratil směr a utonul. Vlny vyhodily jeho tělo na břeh právě pod věž jeho milenky. Jakmile ho tam za úsvitu spatřila, vrhla se ze

žalu nad jeho smrtí za ním. Na loži z ostrých skal našli je pak lidé: věrně při sobě i v smrti a spojení až za smrt.

Příběh o Leandrovi a Hěře je výtvozem řecké lidové fantazie, která opředla pověstmi osamělou věž na břehu Helléspontu, dnešních Dardanel. Nevíme-li nic bezpečného o jejich původu, známe aspoň posledního antického zpracovatele příběhu jejich tragické lásky. Byl to básník Músaos z 5. století n. l. a jeho malé veledílo *Héro a Leandros* je „poslední růží starořecké poezie“ (Goethe). Novověká Evropa se s tímto příběhem seznámila zejména z Ovidiových *Listů héroin*.

Velké oblibě se těšil tento příběh především u barokních a rokokových, ale i pozdějších básníků. Roku 1801 složil baladu *Hero a Leander* F. Schiller, roku 1831 jej znovu zpracoval pod názvem *Vlny moře a lásky* F. Grillparzer. Mezi nejznámější výtvarná díla, k nimž inspiroval, patří obrazy D. Fettiho *Héro a Leandros* z let 1615–1620 (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), J. M. W. Turnera *Loučení Héry a Leandra* (v londýnské Národní galerii), W. Ettyho *Setkání Héry a Leandra* z roku 1827 (v londýnské Tateově galerii) a gobelíny *Héro a Leandros* z anglické královské tkalcovny v Mortlake z roku 1632, které jsou v bratislavském Primaciálním paláci.

Tzv. Leandrova věž na bosporském ostrůvku v Cařihradě nese své jméno neoprávněně. Trosky Sestu a Abýdu jsou přesně identifikovány a nemálo plavců si tam možnost Leandrových

návštěv u Héry ověřilo (poprvé, pokud je známo, roku 1810 Byron).

LÉDA

(2. pád *Lédy*; řec. *Lédé*, lat. *Leda*) – dcera aitólského krále Thestia a jeho manželky Leukippy, manželka spartského krále Tyndarea.

Král Tyndareos se s ní seznámil u jejího otce Thestia, který mu poskytl útočiště, když ho bratr Hippokoón vyhnal ze Sparty. Protože byla krásná jako bohyně, na první pohled se do ní zamiloval. Ji se také docela líbil, a tak uzavřeli manželství. Když zanedlouho Hippokoón zahynul (v souboji s Héraklem), přestěhovali se do Sparty. Tam potom v nedalekých Amyklách porodila čtyři děti: Kastora a Klytaimnéstru, jejichž otcem byl Tyndareos, a Polydeuka a Helenu, jež měla s nejvyšším bohem Diem (ve vší počestnosti ovšem, přinejmenším z její strany: když ji nemohl svést, změnil se v labuť a nic netušící ji překvapil). Všechny její děti se staly významnými postavami antických mýtů; dočteme se o nich v příslušných heslech.

Jestliže Lédina krása uchvátila nejvyššího boha, je jen pochopitelné, že upoutala i množství umělců. Z antiky se zachovalo přes dvacet vázových maleb zobrazujících *Lédu a labutí vejce* nebo *Zrození Heleny*; tři z nich jsou v Akademickém muzeu v Bonnu, dvě v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni, další dvě v Muzeu umění v Bostonu. Ve Vatikánských muzeích je amfora s Exekiovou malbou *Polydeukés a Léda*

Léda s labutí. Kopie obrazu Leonarda da Vinci z doby kolem roku 1516 (Villa Borghese, Řím)

(z doby kolem roku 530 př. n. l.) a v římské Ville Giulia o něco mladší *Léda s labutí*. Z reliéfů patří mezi nejpozoruhodnější *Léda s Diem proměněným v labuť* asi z 2.–1. století př. n. l. v Archeologickém muzeu v Irakliu, ze soch římská kopie Timotheovy *Lédy s labutí* asi z poloviny 4. století př. n. l. v Kapitolském muzeu v Římě, z drobné plastiky stříbrná *Léda s labutí* asi z 2. až 3. století n. l. v Národním muzeu v Bělehradě.

Z děl novověkých malířů uvedme *Lédu s labutí* od Gioriona z doby kolem roku 1500

(v Městském muzeu v Padově), stejnojmenný obraz od Correggia z doby kolem roku 1525 (kdysi v rudolfínských sbírkách Pražského hradu, dnes v obrazárně v berlínském Dahlemu), *Lédu se čtyřmi dětmi v přírodě* od J. da Pontorma z doby kolem roku 1540 (ve florentských Uffiziích), *Lédu a labuť* od P. P. Rubense z doby kolem roku 1608 (v madridském Pradu) a *Lédu s labutí* ze školy Leonarda da Vinciho, dnes v kopii v římské Ville Borghese (originál se ztratil, stejně jako Michelangelův). Obraz se stej-

ným námětem a názvem namaloval kromě jiných roku 1742 F. Boucher (dnes ve Stockholmu) a roku 1868 P. Cézanne (dnes v soukromé sbírce). V pražské Národní galerii máme tři významná malířská díla s tímto námětem: od J. Preislera (1912), J. Šímy (1938) a F. Tichého (1948); kromě toho reliéfy od J. Heintze z let 1592–1598 (z letohrádků Hvězda a Belveder). Obrazem *Leda anatomica* se zařadil roku 1945 mezi malíře inspirované tímto příběhem i Salvador Dali.

Z novověkých soch Lédy jsou snad nejpozoruhodnější *Léda s labutí* a *Léda bez labutě* od K. Nielsena z let 1914 a 1919–1920 (v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani).

Lédu a její příběh nemohli ponechat stranou samozřejmě ani básníci. Omezíme-li se na skladby, v nichž je titulní hrdinkou, najdeme mezi jejich autory J. W. Goetha, A. S. Puškina, A. Huxleyho a P. Eluarda; u nás J. Vrchlického.

LEMUROVÉ

(lat. *Lemures*) – římsští duchové zemřelých.

Na rozdíl od Mánů, duchů zemřelých předků, byli to duchové zemřelých vůbec. Žili v podsvětí, ale přicházeli na svět, často ve zvířecí podobě, aby lidem oplatili, jak se k nim za jejich života chovali. Jako dobří duchové splyvali s Láry, ochránci římských příbytků; jako zlí se nazývali Larvae („masky“, „strašidla“). K jejich usmíření se konaly vždy 9., 11. a 13. května zvláštní slavnosti, za kterých byly uzavřeny chrámy a nesměly se uzavírat

sňatky. Individuálně se mohli lidé zbavit zlých Lemurů čili Larv tak, že otec rodiny vyhodil o půlnoci s odvrácenou hlavou devětkrát hrst fazolí a devětkrát přitom zvolal, že se vykupuje z jejich moci. Pak bylo vše v pořádku.

LÉTHÉ

(2. pád *Léthy*, lat. *Lethe*) – řeka v podsvětí a její bohyně.

Jako bohyně se vyskytuje v mýtech a bájích poměrně zřídka; považuje se přitom zpravidla za dceru boha podsvětní temnoty Tartara a bohyně noci Nykty. O její řece se mluví naopak velice často. Byla to řeka zapomnění, ze které pili duchové zemřelých, když je Charón převezl do Hádovy podsvětní říše, aby se zbavili vzpomínek na všechno dobré i zlé na tomto světě.

LÉTÓ

(2. pád *Léty* nebo neskl.; lat. *Lato* nebo *Latona*) – dcera Titána Koia a jeho manželky Foiby, matka Diovyých dětí Apollóna a Artemidy.

Láska nejvyššího boha Dia jí přinesla nemálo strastí: jeho manželka Héra ji proklela, aby nenašla ani kousek pevné půdy, kde by porodila, a navíc přikázala strašnému hadu Pýthónovi, aby ji neustále pronásledoval. Pýthón svůj úkol vytrvale plnil, a tak Létě nezbylo, než aby před ním uprchla na ostrov Délos. Dnes je to jeden z nejkouzelnějších ostrovů Egejského moře, ale v těch dobách šla z něho hrůza, neboť byl odtržen od mořského dna a zmítal se na vlnách. Jakmile

se však dotkla jeho půdy, stal se z Diovy vůle zázrak. Z moře se vynořily dvě skály a zahradily Pýthónovi i Délu další cestu. Na hoře Kynthu porodila pak Létó dceru Artemidu, která se stala bohyní lovu a měsíce, a syna Apollóna, příštího boha světla a slunce.

Po Artemidině a Apollónově narození se setkáváme v mýtech s Létou jen zřídka. Jednou ji na cestě do Delf přepadl obr Tityos a vysloužil si tak od Dia strašný trest v podsvětí: dva supi mu neustále klovali játra. Jinak je Létó známá zejména svou ukrutnou pomstou za urážku, které se vůči ní dopustila Niobé, manželka thébského krále Amfiona. Na její rozkaz zabili Apollón a Artemis všechny její děti, sedm synů a sedm dcer.

Obrazů a soch Léty se z antiky zachovalo poměrně málo. Její vynikající zobrazení na východním štítu Parthenónu se našlo v takovém stavu, že badatelé je dlouho nemohli identifikovat (považovali je za torzo sochy Hestie). Dnes je s četnými dalšími torzy z výzdoby Parthenónu, odvezenými roku 1802 lordem Elginem, v Britském muzeu v Londýně. Známe ji také z východního vlysu Diova oltáře z Pergamu (180 až 160 př. n. l.); s planoucí pochodní se tam vrhá na vzbouřeného Giganta (dnes v Státních muzeích v Berlíně). Z vázových maleb je snad nejznámější Fintiova amfora *Tityos unáší Létó* z doby po roce 520 př. n. l. (dnes v pařížském Louvru). Novověké umělce nijak zvlášť nelákala. Pozoruhodnou výjimku představují G. a B. Marsyové

Latoninou fontánou z poloviny 17. století ve Versailles; u nás pak M. Švabinský svým obrazem *Juppiter a Latona* z roku 1943.

LEUKIPPOS

(2. pád *Leukippa*, lat. *Leucippus*) – jméno několika hrdinů z řeckých mýtů.

Jmenoval se tak Bellerofontův potomek, syn Xanthiův, který po zavraždění svého otce uprchl z Thessalie na Krétu a odtud do Malé Asie, kde založil město Magnésii. Jiný Leukippos byl synem hrdiny Hérakla, další synem krále Makarea z Lesbu, jiný zas synem élidského krále Oinomaa. Nejznámější z nich byl pak synem spartského krále Periéra (nebo Oibala, popříp. Amykla) a Gorgofony. Veškerý jeho význam spočívá však jen v tom, že měl dvě dcery, Hilaeiru a Erifýlu, které jejich snoubencům, Ídovi a Lynkeovi, unesli Dioskúrové Kastór a Polydeukés. Tento „únos Leukippoven“, jímž se chtěli Kastór a Polydeukés mstít svým bratrancům Ídovi a Lynkeovi za to, že je oklamali při dělení společně ukradeného dobytka, se stal bezprostřední příčinou jejich vzájemného boje, v němž všichni zahynuli.

Únos Leukippoven, oblíbený námět starověkých i novověkých výtvarných umělců, je literárně doložen až z poměrně pozdních dob. Výtvarně však mnohem dřív, např. na vlysu pokladnice Sifnu z roku 525 př. n. l. v Delfech (dnes v tamějším muzeu). Jeho vyobrazení se zachovalo také na devíti vázových malbách, povětšinou z 5. století př. n. l. (dnes v

Únos Leukippoven Dioskúry. Obraz Petra Paula Rubense z roku 1618 (Stará pinakotéka v Mnichově)

pařížském Louvru, v Metropolitaném muzeu v New Yorku a jiných sbírkách). Podle zpráv ho namaloval i Polygnótos (v polovině 5. století př. n. l.). Se zájmem se ho znovu chopili zejména umělci doby baroka, jejichž obrazy a sochy, inspirované zejména *Únosem Leukippoven* od P. P. Rubense (z roku 1618, dnes v mnichovské Pinakotéce), zdobí mnohé zámecké galerie. Z jinak pojatých *Únosů Leukippoven* je snad nejpozoruhodnější secesní obraz K. X. Roussela z roku 1911 v Muzeu moderního umění v Paříži.

LEUKOTHEÁ

(2. pád *Leukothey*, lat. *Albunea*) – mořská bohyně, ve

kerou byla proměněna manželka orchomenského krále Athamanta. Jmenovala se tak i dcera perského krále Orchama, jež byla proměněna v keř, z něhož se získává tymián. – Viz hesla *Ínó* a *Klytie*.

LIBER

(2. pád *Libera*) – římský bůh úrodnosti půdy, jako bůh vína a vinařství ztotožňovaný s Bakchem.

Patřil mezi nejstarší římské bohy a jeho kult byl rozšířen zejména mezi rolníky. Hlavní svátek měl 17. března; toho dne si římské mladíci poprvé oblékali mužskou tógu. Ke ztotožnění Libera s Bakchem došlo už v 5.–4. století př. n. l., a to pod vli-

vem řeckých usedlíků v jižní Itálii, kteří se zabývali pěstováním vína. Měl manželku Liberu, jež byla rovněž bohyní úrodnosti, přičemž splývala zčásti s Cererou resp. Proserpinou. Po ztotožnění Libera s Bakchem splývala i s Bakchovou (Dionýsovou) manželkou Ariadnou. – V Římě měli Liber a Libera společný chrám s bohyní obilí a polní úrody Cererou. Stál na Aventinu, poblíž chrámu bohyně jara a květů Flory. Jejich kult byl původně prostý, časem však nabyl pod vlivem dionýsijských mystérií charakter nespoutaných orgií. Bojovali proti němu ještě i křesťanští biskupové.

LIBERTAS

(2. pád *Libertaty* nebo neskl., dosl. „Svoboda“) – římská bohyně svobody.

Podobně jako jiné personifikace abstraktních pojmů nemohla se vykázat rodiči. To ovšem nevadilo, aby nebyla hojně uctívána, a to zejména plebeji, kteří v ní zosobňovali osvoboditelku od útlaku patriciů.

Chrámy měla na římském pahorku Aventinu, tradičním střediskem plebejů. Zasvěcen jí byl roku 238 př. n. l.

LICHÁS

(2. pád *Licha*, lat. *Lichas*) – posel hrdiny Hérakla, který přesným splněním povinností způsobil jeho i svoji smrt.

Když Héraklés dobyl a zničil Oichalii, město svého nepřítel Euryta, poslal Licha ke své manželce Déianeře, která tehdy žila u tráchin-

Héraklés a Lichás. Mramorová socha Antonia Canovy z doby kolem roku 1800 (Galerie Corsini, Řím)

ského krále Kéýka, aby ji oznámil, že se brzy vrátí. Lichás přivedl s sebou zároveň oichalské zajatce, mezi nimiž byla i Eurytova dcera Iola, Héraklova dávná láska. Jakmile ji Déianeira spatřila, dostala strach, že ji Héraklés kvůli ní opustí. Aby tomu předešla, požádala Licha, aby zanesl Héraklovi plášť, v němž by přinesl děkovnou oběť za vítězství. Tento plášť byl z vnitřní strany potřen krví Kentaura Nessa, kterého Héraklés kdysi zabil, jelikož chtěl unést Déianeiru. Umírající Kentaur jí tehdy poradil, aby si nabrala jeho krve, protože má kouzelnou moc: kdyby prý Héraklés zatoužil po jiné ženě, stačí mu potříť plášť touto krví a jeho láska se vrátí. Ve skutečnosti se však chtěl Héraklovi pomstít, neboť jeho krev byla otrávena jedem z Héraklova šípu a měla způsobit nezhojitelnou bolest. Lichás Déianeirino

prání splnil a brzy nato se splnila i Kentaurova pomsta. Otrávená krev vnikla Héraklovi do těla a bolest, kterou vyvolala, přivedla Hérakla přímo k šílenství. Jakmile spatřil Licha, který mu osudný plášť přinesl, neovládl se, uchopil ho za nohy a za ruce a hodil ho do moře.

Řekové nazvali malý ostrov při eubojském pobřeží, ve který se prý nešťastný Héraklův posel při pádu do vln proměnil, jménem Lichás; jmenuje se tak dodnes. Antických vyobrazení této epizody z mýtů o Héraklovi se zachovalo málo. Nejznámější sousoší *Héraklés a Lichás* vytvořil kolem roku 1800 A. Canova (dnes v římské galerii Corsini, v replikách i v jiných sbírkách).

LINOS

(2. pád *Lina*, lat. *Linus*) – jméno dvou synů boha Apollóna, kteří v některých verzích mýtů zčásti splývají.

První z nich byl synem Apollóna a dcery argejského krále Psamathy. Když ho matka po narození pohodila ze strachu před svým otcem v horách, ujali se ho pastýři a vychovali ho. Než ale mohl vyrůst v muže, roztrhali ho při potulce lesem zdivočelí psi. Stal se podobně jako Adónis nebo Hyakinthos, jimž se rovnal krásou, symbolem tragiky zahynulého mladíka, který zanechal po sobě jen zmařené naděje.

Druhý Linos byl synem Apollóna a některé z Múz (Kalliopy nebo Úranie) a bratrem slavného pěvce Orfeje, kterého prý vyučil hudebnímu umění. Stal se též

učitelem mladého Hérakla, protože v mytických dobách patřilo ovládání hudby a zpěvu k všeobecnému vzdělání. Hérakla tento předmět nějak nebavil, a když ho jednou Linos pro neprospěch pokáral, dostal od něho lyrou do hlavy, takže na místě skonal. Na Héraklovu omluvu je však třeba uvést, že tehdy ještě neznal svou sílu. To ovšem omlouvá jen jeho poněkud prudkou ránu, nikoli chování k učiteli, protože bití učitelů se i v hérojských dobách považovalo za nepřístojné.

Se Psamathiným synem Linem se na antických výtvarných památkách nesetkáváme. *Hérakla s Linem* známe však asi ze šesti vázových maleb z 5. století př. n. l. (v Ashmoleově muzeu v Oxfordu, v Městském muzeu v Bologni a kromě jiných sbírek v mnichovském Antikváriu).

LITY

(řec. *Litai*, sg. *Lité*) – dcery nejvyššího boha Dia a neznámé matky, podle jiné verze bohyně sváru Eridy a neznámého otce; bohyně proseb.

Provázely svou sestru Átu, bohyni klamu a zaslepenosti, která zatemňovala mysl lidí. Byly však chromé a šilhavé, a proto přicházely zpravidla pozdě a ne vždy na správné místo, i když je člověk úpěnlivě volal. Přesto však bylo lépe, když přišly pozdě, než kdyby nepřišly vůbec. Bez jejich pomoci by byl člověk ztracen a úplně by ho ovládla Áté.

LUCIFER

(2. pád *Lucifera*; řec. *Fósforos* nebo *Éósforos*, dosl. „Světloonoš“) – syn bohyně ranních červánků Aurory (řecké *Éós*) a Titána Astraia.

Byl zosobněním Jitřenky a jejím bohem. Přinášel sice lidem i celé přírodě každý den světlo, ale jinak (kromě toho, že měl syna Ceyka čili Kéýka, který se stal tráchínským králem) větší úlohu v řecké a římské mytologii neměl. V křesťanské se tak nazývá jeden z předních andělů, který se stal nakonec „knížetem pekel“, do nichž byl svržen pro odboj proti Bohu.

LUCINA

(2. pád *Luciny*) – římská bohyně porodu a ochránkyně rodících žen, vcelku totožná s řeckou Eileithiou. – Viz heslo *Eileithia*.

LUCRETIA

(2. pád *Lucretie*, počesť. *Lu-krécie*) – manželka Tarquinia Collatina, jejíž zneuctění královým synem Sextem Tarquiniem vedlo ke svržení královské vlády a prohlášení republiky v Římě.

Římští historikové považovali Lucretii za historickou osobnost; doklady o její existenci však nemáme, a tak ji zařazujeme (ačkoli v jejím příběhu může být historické jádro) mezi postavy, které patří do pověstí a bájí. Její příběh se zachoval v několika verzích, které se až na detaily shodují. Nejrozšířenější pochází z Liviových *Dějin* (z konce starého letopočtu).

Lucretia tedy žila, jak se

tam můžeme dočíst, za vlády Tarquinia Superba, který byl tyranem na trůně. K moci se dostal násilím, nerespektoval tradiční ústavu a zákony, nutil občany k nedůstojným pracím a počínal si vůbec tak, že to bylo neslučitelné s osobní svobodou Římanů. Nakonec vypověděl válku nedalekému městu Ardei, a zatímco vojáky podřídil nejprísnější disciplíně, sám se s druhy bavil a válka neválka odjížděl na výlety do Říma. Římský lid to všechno snášel, ačkoli byl nespokojený a reptal. Nakonec však pohár jeho trpělivosti přetekl. Touto poslední kapkou byl hanebný čin, jehož se dopustil Tarquiniův nejstarší syn Sextus vůči Lucretii.

Na jedné z obvyklých zábav v táboře před Ardeou, kterou uspořádal Sextus Tarquinius, přišla řeč na manželky vojevůdců, které zůstaly v Římě. Všichni vychvalovali jejich ctnosti, zejména jejich manželskou věrnost, a to tak přehnaně, že jeden z nich, Tarquinius Collatinus, navrhl, aby se o tom osobně přesvědčili. Nasedli tedy na koně, a co po příjezdu do Říma spatřili, je přinejmenším překvapilo. Dámy si krátily čas, slušně řečeno, volnou zábavou a ve společnosti mužů, kteří měli ve zvyku dokazovat svou mužnost jinak než na bitevním poli. Jedna jediná seděla doma u krbu a tkala: Collatinova manželka Lucretia. Když to spatřil Sextus Tarquinius, rozhodl se jí to neprominout. Využil nejbližší cesty do Říma, v nepřítomnosti manžela ji navštívil a požádal o nocleh. V noci se jí pak pokusil svést; když nepodlehla jeho prosbám, ani hrozbám, zmocnil se jí násilím. Lucre-

tia nato poslala pro manžela a otce, aby k ní ihned přijeli, a to se dvěma přáteli. Řekla jim, co se stalo, a zapřísahala je, aby ji pomstili. „Poskvrněno je však moje tělo, srdce je bez viny. To nyní dosvědčí moje smrt!“ Marně ji utěšovali, marně ji přemlouvali. „Nesmí se najít v budoucnu žena, která by chtěla zůstat naživu i po ztrátě své cti!“ To byla její poslední slova. Než jí v tom mohli zabránit, vrazila si dýku do srdce.

Zpráva o Lucretiině sebevraždě se ihned roznesla po Římě i mezi vojskem před Ardeou. Lid se neovládl: dobrovolníci obklíčili královské sídlo a občané se seběhli na Foru. Lucius Junius Brutus, Collatinův přítel a svědek Lucretiiný smrti, promluvil za všechny: o zpuštění krále a jeho rodiny, o urážkách a ponižování římských občanů i o tom, že s tyranii je třeba jednou provždy skoncovat. Římský lid nato zbavil Tarquinia Superba vlády, vypověděl ho i s manželkou a syny z Říma a zrušil královský titul; zakázal dokonce, aby ho napříště někdo používal. Místo krále postavil v čelo státu dva volené konzuly a prohlásil Řím republikou. Stalo se tak podle římské tradice roku 243 od založení Říma, tj. roku 510 př. n. l.

Lucretia se stala příkladem mravní pevnosti a počestnosti římské (a nejen římské) ženy a manželky; příkladem ovšem spíš oslavovaným než následovaným. Věnovali jí verše básníci mnoha národů a století. Vzpomeňme z nich jen Ovidia (ve druhé knize cyklu *Fasti*) a Shakespeara (*Zneuctění Lucretie*, 1594). Obrazy zachycující její smrt zdobí

Luna. Mědirytina Georga Pencze z roku 1529

mnohé galerie zejména na bývalých královských a šlechtických sídlech, pokud se nedostaly do veřejných sbírek.

Nejznámější z těchto obrazů jsou *Lucretiina sebevraždy* od A. Dürera a L. Cranacha st. z počátku 16. století (oba v mnichovské Pinakotéce), *Tarquinius a Lucretia* od G. Bilivertiho z první poloviny 17. století (v římské Akademii San Luca), *Lucretiina sebevraždy* od H. Vereycka asi z poloviny 16. století, jejíž jeden exemplář, připisovaný dříve J. Massysovi, je v Obrazárně Pražského hradu, *Tarquinius a Lucretia* od P. P. Rubense z let 1608–1614 (v Zámecké galerii v Sanssouci) a stejnojmenný obraz od Tintoretta z počátku druhé poloviny 16. století (dnes v Uměleckém ústavu v Chicagu).

Lucretin osud přímo vyzýval k zpracování i dramatiky. Ze starších děl uveďme *Osvobozený Řím* od G. E. Lessinga (1757) nebo třeba

Římskou Lukrécii v Cařihradě od C. Goldoniho (1737), z novějších tragédií *Znásilnění Lukretie* od A. Obeye (1931), podle které složil roku 1946 stejnojmennou operu B. Britten.

LUNA

(2. pád *Luny*; řec. *Seléné*, dosl. „Měsíc“) – římská bohyně měsíce.

Její kult zavedl prý Romulův spoluvládce Titus Tatius; příliš velkého významu však v Římě nenabyl. Už v nejstarších zprávách o jejím uctívání byla ztotožňována s řeckou Selénou, o které se mluví ve zvláštním hesle.

V Římě měla Luna několik chrámů, z nichž nejvýznamnější stál na Aventinu. V její svatyni na Palatinu rozsvěcovali každý večer k její počtě světlo.

LYKÁÓN

(2. pád *Lykáona*, lat. *Lycanion*) – král arkadského města Lykosúry, otec Diovy milanky Kallisty.

Vztah nejvyššího boha k jeho dceři vzbudil v něm pochybnost o nadřazenosti bohů; nakonec se rozhodl, že si slavnou Diovu vševědounost prověří. Pozval ho tedy na večeři a předložil mu jídlo z upečeného člověka. Zeus to samozřejmě poznal, a to dokonce dřív, než začal jíst. Svoji všemohoucnost dokázal pak tím, že Lykáona proměnil ve vlka, který se vystavuje nebezpečí života, když zatouží po lidském masu.

Lykosúrského Lykáona kladou mýty do dob před řeckou

„potopou světa“ a považují ho za jednu z jejích příčin. Diovi se už lidé prý dávno nelíbili, ale právě Lykáonova troufalost a bezbožnost ho přiměla k tomu, že se rozhodl vyhubit lidstvo potopou.

Kromě tohoto Lykáona známe ještě dva jeho jmenovce z trojské války. Jeden byl lyckým králem a otcem trojského spojence Pandara, který porušil slavnostně dohodnuté příměří mezi Trójany a Achajci. Druhý byl synem trojského krále Priama a zahynul rukou achajského vojevůdce Achillea.

LYKOMÉDÉS

(2. pád *Lykoméda*, lat. *Lycomedes*) – král na ostrově Skyru, otec Achilleovy milanky Déidameie.

Přijal do svého paláce mladého Achillea, aby ho na žádost jeho matky Thetidy ukryl před mykénským králem Agamemnonem, který ho chtěl zlákat do trojské války. Achilleus žil pak mezi jeho dcerami přestrojen za dívku, ale achajští králové Odysseus a Diomédés jeho úkryt vypátrali a bez velkého přemlouvání ho přivedli k Agamemnonovi. Za svého pobytu mezi Lykomédovými dcerami se Achilleus do jedné z nich zamiloval. Po odchodu ze Skyru mu porodila syna, který dostal jméno Neoptolemos.

S Lykomédem (podle chronologie starším) se setkáváme i v mýtu o Théseovi. Měl prý s Théseem nějaké spory o majetek na Euboi. Když je nemohl vyřešit podle svého přání, pozval ho na Skyros a zákeřně ho svrhl z pobřežní skály do moře, kde potom Théseus utonul.

LYKOS

(2. pád *Lyka*, lat. *Lycus* nebo *Lycas*) – jméno několika postav z řeckých mýtů a dram.

První z nich byl synem krále Hyriea a po smrti svého bratra Nyktea se stal králem v Thébách. O jeho původu a cestě k moci kolovaly v antice rozmanité pověsti. Do mýtů se však zapsal tím, že z národu své manželky Dirky pronásledoval její sestřenici Antiopu, která byla matkou Diovyh synů Amfiona a Zéthi, a dlouho ji věznil ve věži svého hradu. Když se Antiopa z vězení osvobodila a Dirké usilovala o její život, Amfión a Zéthos shodou šťastných okolností (o nich se mluví v příslušných heslech) svoji matku zachránili a po potrestání Dirky se pomstili i Lykovi. Zabili ho, a aniž si to předem přáli, stali se králi v Thébách.

Druhý Lykos byl rovněž králem v Thébách a záporným hrdinou. Když se Héraklés vypravil z rozkazu mykénského krále Eurysthea do podsvětí, aby přivedl tříhlavého psa Kerbera, využil Lykos příležitosti a zmocnil se jeho manželky a dětí, aby je zahubil. Héraklés se však včas vrátil, manželku a děti zachránil a Lyka zabil.

Z mýtů o Héraklovi známe ještě jednoho Lyka: byl králem v Mýsii a pohostinně ho přijal, když se u něho zastavil na výpravě proti Amazonkám. Zatímco s Héraklem hodoval, přepadli jeho město divocí Bebrykové. Héraklés je však porazil a jejich zemi věnoval Lykovi, který ji nazval na jeho počest Hérakleiou.

Z ostatních Lyků uveďme syna boha Herma, který slou-

žil Satyrům jako hlasatel, a attického héra (nebo démona), který byl ochráncem soudních jednání.

Thébský král Lykos, zabitý Héraklem, není mytického původu; vytvořil ho až Eurípides v tragédii *Héraklés* (kolem roku 420 př. n. l.). Z Eurípida ho pak převzal do své tragédie *Zuřící Herkules* Seneca. Z antiky se zachovaly s Lykem pouze dvě vázové malby. Vztahují se k mýtu o Antiopě, pocházejí asi z poloviny 5. století př. n. l. a jedna z nich je v Národním archeologickém muzeu v Athénách, druhá v Městském muzeu v Bologni.

LYKÚRGOS

(2. pád *Lykúrga*, lat. *Lycurgus*) – dost časté jméno v řecké mytologii (i historii).

Z jeho mytických nositelů je nejznámější thrácký král Lykúrgos, syn Dryantův, který neuznával Dionýsa za boha a vyhnal ho i s jeho ctiteli ze své země bičem. Dionýsos musel před ním skočit do moře, kde ho zachránila mořská bohyně Thetis. Podle Homéra ho za to nejvyšší bůh Zeus potrestal slepotou a náhlou smrtí. Podle pozdějších autorů se Lykúrgos po tomto činu zbláznil. Ve všem prý viděl Dionýsovu révu, nakonec i ve své noze, takže si ji ve vzteku usekl mečem. Když se to už s ním nedalo vydržet a země přestávala pro jeho rouhavost rodit, lid ho vyvedl na horu Pangaion, kde ho pak roztrhali divocí koně.

Jiný Lykúrgos byl králem v Nemeji. S manželkou Eurydikou měl syna Ofelta, který zahynul na počátku války

„sedmi proti Thébám“ vinou své chůvy, bývalé lémniské královny Hypsipyla.

Arkadský král Lykúrgos se proslavil tím, že zabil siláka Aréithoa, který byl ozbrojen železným kyjem. Podle toho, co o něm říká Homérovými verši pylský král Nestór, spadá Lykúrgos, a tedy i Aréithos do doby, ze které pocházejí nejstarší nálezy železa v Řecku (14. století př. n. l.).

Za polomytickou nebo legendární osobnost lze považovat i spartského zákonodávce Lykúrga, kterého klade historická tradice do 9. až 8. století př. n. l. Rozdělil prý rovným dílem půdu všem plnoprávným Spartanům, zabezpečil jim rovnost v právech a povinnostech, určil jim přísnou životosprávu a vytvořil podmínky pro vzrůst vojenské síly Sparty. Podle jeho ústavy měla Sparta lidový sněm (apellu), státní radu (gerúsii) a v čele dvojici králů. Někteří badatelé v něm vidí historickou osobnost, třebaže zahalenou mlhou legend, jiní jeho historičnost popírají nebo v

Lykúrgos. Římský skleněný pohár s reliéfem, zhotovený snad v Egyptě koncem 4. století n. l. (Brúské muzeum v Londýně)

něm spatřují nějakého dáv-
ného místního boha či polo-
boha. Faktem ovšem je, že
orgány spartského státu ne-
vznikly jednorázovým aktem,
zavedením „Lykúrgovy ústa-
vy“, nýbrž se vyvinuly po-
stupně, a to pravděpodobně
omezováním královské moci.
– Lykúrgův životopis, opíra-
jící se o idealizovanou tradici,
napsal počátkem 2. století n.
l. Plútarchos.

Z výše uvedených Lykúr-
gů se na památkách starově-
kého výtvarného umění se-
tkáváme jen s prvním, tj. s
odpůrcem boha Dionýsa, o
němž se zmiňuje již Homér.
Známe ho z deseti vázových
maleb, z nichž dvě nejstarší
(z konce 6. století př. n. l.)
jsou v Muzeu Czartoryských
v Krakově a v římské Ville
Giulia. Z ostatních antických
památek je zvlášť pozoru-
hodný římský skleněný po-
hár s *Lykurgem v révě* ze
4. století n. l. (v Britském
muzeu v Londýně). Trilogii
Lykúrgeia složil v poslední
polovině 5. století př. n. l.
Aischylos; zachovaly se z ní
zlomky.

LYNKEUS

(2. pád *Lynkea*, lat. *Lynceus*)
– jméno několika hrdinů z
řeckých mýtů.

Nejvýrazněji se z nich za-
psal do povědomí antiky syn
messinského krále Afarea:

měl tak bystrý zrak, že viděl i
do nitra země a skrz dřevo a
kámen. S bratrem Ídem a bra-
tranci Kastorem a Polydeu-
kem se zúčastnil slavného lo-
vu kalydónského kance a ještě
slavnější výpravy Argonautů
do Kolchidy, přičemž v obou
případech prokázal svým dru-
hům neocenitelné služby. Po-
sledním jeho společným činem
s bratrem a bratranci byla krá-
dež dobytka v Arkadii. Při dě-
lení kořisti však Kastora a Po-
lydeuka podvedl a vyvolal tak
spor, který skončil vzájemným
bojem a záhubou všech čtyř
hrdinů.

Jiný Lynkeus byl jedním z
padesáti synů krále Aigypta,
bratra krále Danaa, který
měl padesát dcer. Oženil se s
nejmladší (Hypermnéstrou)
a jediný unikl smrti, když
Danaovy dcery povraždily z
otcova návodu za svatební
noci své manžely. Později se
stal králem v Argu.

Z Vergilia známe ještě
Lynkea, který uprchl po do-
bytí Tróje s Aeneem na zá-
pad a usadil se v Itálii; v Ho-
mérových básních se však
bojovník s tímto jménem ne-
vyskytuje.

S messénským Lynkeem se
setkáváme na několika vá-
zových malbách a reliéfech.
Nejstarší a nejvýznamnější
výtvarná památka s jeho jmé-
nem je metopa z delfské po-
kladnice Sikyónu *Kastór, Po-
lydeukés, Ídás a Lynkeus kra-*

dou dobytek (jméno tam má
namalováno na zadní straně
metopy). Pochází z doby ko-
lem roku 560 př. n. l. a je dnes
v Archeologickém muzeu v
Delfech.

LYNKOS

(2. pád *Lynka*, lat. *Lyncus*) –
skýthský král, proměněný
bohyní Démétrou v rysa.

Když Déméter naučila mla-
dého Triptolema, syna eleu-
sinského krále Kelea, pěstov-
vat obilí, darovala mu vůz ta-
žený okřídlenými draky a
poručila mu, aby šířil znalost
zemědělství po celém světě.
Na své cestě se dostal Tripto-
lemos až do daleké Skýthie,
na severním pobřeží dnešního
Černého moře, a podle Dé-
métrina příkazu předal své
vědomosti tamějšímu králi
Lynkovi. Jenže Lynkovi ne-
stačilo, že si osvojil Triptole-
movy vědomosti, chtěl si při-
vlastnit i jeho slávu a prohlá-
sit se za prvního učitele ze-
mědělství. Rozhodl se proto
Triptolema zabít. Když se pak
v noci vkradl do jeho ložnice,
Déméter ho proměnila v rysa,
který se musí navždy vyhýbat
obdělávaným polím.

Na příběh o Lynkovi a Trip-
tolemovi jsou v řeckých pra-
menech jen nejasné narážky.
Jeho ucelené zpracování zná-
me teprve z Ovidiových *Pro-
měn*.

M

MACHÁÓN

(2. pád *Macháona*, lat. *Ma-
chaon*) – syn slavného lékaře

Asklépie, pozdějšího boha
lékařství.

Se svým bratrem Podalei-
riem se zúčastnil trojské vál-

ky a velel thessalským oddí-
lům. Vynikl jako statečný
bojovník a zejména jako
obratný lékař vyznající se v

Mainada s thyrsem. Podle malby tzv. Brygova malíře na bílé číši z let 490–480 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

chirurgii. Achajci si ho velice vážili, protože ve válce, jak říká Homér, „lékař má cenu mnoha mužů“.

MAÍA

(2. pád *Máie*, lat. *Maia*) – dcera Titána Atlanta a Ókeanovny Pleióny; matka boha Herma.

Za svého pozemského života žila v Arkadii, kde se do ní zamiloval nejvyšší bůh Zeus. V jeskyni hory Kyllény mu pak porodila syna Herma, který se stal poslem bohů a bohem obchodníků, poutníků, řečníků, závodníků, lékařů a kromě jiných i podvodníků a zlodějů. Po smrti ji vzal i s jejími šesti sestrami Zeus na nebe a proměnil v souhvězdí Plejád (v blízkosti Štíra).

MAINADY

(řec. *Mainades*, lat. *Maenades*) – ctitelky a průvodkyně boha vína Bakcha (Dionýsa). V mýtech i v kultu splývaly s thyiadami a bakchantkami. – Viz heslo *Bakchantky*.

MAIRA

(2. pád *Mairy*, lat. *Maera*) – žena prvního výrobce vína, athénské rolníka Íkaria.

Když Íkaria zabili opilí pastýři, kteří se v neznalosti opojných účinků vína domnívali, že jim dal napít jedu, našla Maira jeho mrtvolu a přivedla k ní jeho dceru Érigonu. Nešťastná dívka spáchala ze žalu nad otcovou smrtí sebevraždu. Bůh vína a vinařství Dionýsos požádal pak nejvyššího boha Dia, aby

je proměnil v souhvězdí. Stejnou poctu vymohl i Maiře, stala se hvězdou, jež je dnes známa pod jménem Sírius.

Podle některých antických autorů byl na hvězdu Sírius proměněn stejnojmenný pes lovce Órióna, podle jiných se pak tato hvězda nazývala prostě Pes (latinsky *Canis*). Tak nebo onak, její jméno souviselo se psem, a jelikož její východ počátkem srpna byl zpravidla ve znamení úmorného vedra, říkalo se těmto dnům „psí dny“ (*dies caniculares*).

MAIUS

(2. pád *Maia*) – staroitalský bůh, o němž víme z římských pramenů jen tolik, že byl ochráncem vzrůstu rostlin. Jeho jménem byl pojmenován třetí (později pátý) měsíc roku („máj“).

MAKARIA

(2. pád *Makarie*, lat. *Makarria*) – dcera největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla a jeho druhé manželky Déianeiry.

Po smrti rodičů uprchla se svými sourozenci z rodného Tírynthu do Athén, aby se zachránila před úklady mykénského krále Eurysthea. Když jim athénský král Démofóón poskytl azyl, přitáhl Eurystheus s velkým vojskem k Athénám a žádal, aby mu Héraklovy děti vydal. Démofóón, syn Héraklova druha Thésea, Eurystheovu žádost odmítl, a tak Eurystheus zaútočil na Athény. Před bitvou se Démofóón dotázal věštců, jak by své město a Héraklovy děti za-

chránil. Odpověděli mu, že nad silnějším nepřítelem zvíťazí, obětuje-li bohům život jedné dívky. Jakmile se to Makaria dozvěděla, dobrovolně vystoupila na oltář a obětovala život za záchranu svých sourozenců a ochránců.

Stalo-li se jméno Makariina otce Hérakla symbolem síly a hrdinství, její jméno se stalo v antice neméně zářivým symbolem sourozenecské lásky. Velikost jejího činu a současně velikost Athén jako ochránce pronásledovaných oslavil Eurípides ve hře *Héraklovci*, napsané na počátku peloponnéské války (po roku 431 př. n. l.); je jednou z jeho sedmnácti zachovaných tragédií.

MANIA

(2. pád *Manie*) – řecké ženské jméno; v mýtech zosobnění zuřivosti a šílenství.

Dovedla (a dodnes dovede) zachvátit lidi vášnivou zaujatostí nebo nadměrným seběvědomím vyúsťujícím až v duševní chorobu. Její moc byla antickému světu nepochopitelná, a proto božská: lidé se podle toho k ní chovali. V některých textech se setkáváme i s několika Maniemi.

Manii zobrazovali řečtí umělci jako starou ženu s krátkými vlasy, pichlavým pohledem a téměř bez prsou. Známe ji z několika vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l. (v pařížském Louvru a v jihoitalských sbírkách). Zpravidla ji lze jen těžko rozeznat od Eumenid. Zvláštní svatyni měly Manie v Arkadii.

MÁNOVÉ

(lat. *Manes*) – duchové zemřelých předků, v širším smyslu podsvětní bohové Římanů.

Podle římských představ žili v hlubinách země a občas přicházeli na svět, aby navštívili potomky. V jejich kultu se spojovalo uctívání duchů a uctívání předků. Zmínka o nich je už v zákonech XII desek, sepsaných podle římské historické tradice počátkem 5. století př. n. l. Jestliže se živí ke svým Mánům modlili a přinášeli jim oběti, opláceli jim to Mánové ochranou. Jestliže na ně zapomínali, připomínali se jim ve zlém.

Své Mány uctívala každá rodina soukromě; veřejné slavnosti k jejich počtě se konaly každý rok od 13. do 21. února. „Odebrat se k Mánům“ znamenalo u Římanů totéž co např. u Židů „odebrat se do lůna Abrahama“, tj. zemřít.

MANTÓ

(2. pád *Manty* nebo neskl., lat. *Manto*) – jméno dvou věštkyň, dcer thébského věštce Teiresia a hrdiny Hérakla.

Thébská Mantó je známá zejména z mýtu o Niobě. Jako ctitelka bohyně Artemidy a boha Apollóna vyžadovala jednou všechny ženy v Thébách, aby přinesly oběť Artemidině a Apollónově matce Létě. Královna Niobé, která měla jít s obětí příkladem, ji však ve své pýše odmítla: proč by prý uctívala Létu, která má jen dvě děti, zatímco ona jich má čtrnáct? Létó se za tuto chlubivost a urážku ukrutně po-

mstila. Navedla své děti, aby zahubily Niobiny děti. Apollón zastřelil všech sedm Niobiných synů, Artemis všech jejich sedm dcer. Niobin manžel Amfión nato spáchal sebevraždu a Niobé hrůzou zkameněla. – Synem Manty byl Mopsos, který zdědil její věštecké nadání.

Héraklova dcera Mantó, rovněž věštkyně, byla matkou Aeneova etruského spojence Okna, který založil v Itálii město a nazval je na její počest Mantua (Mantova). Někdy se však jako její otec uvádí bůh Tiber; tak i v *Aeneidě* P. Vergilia Marona, rodáka z And u Mantovy (70–19 př. n. l.).

Antická vyobrazení, na nichž by byla Mantó, se s výjimkou jediné (a navíc sporné) pompejské malby nezachovala. V Thébách se však ještě ve 2. století n. l. ukazovalo kamenné křeslo, z něhož prý Mantó oznamovala své věštby. Viděl a popsal je i autor *Putování po Helladě* Pausaniás.

MARPÉSSA

(2. pád *Marpéssy*, lat. *Marpessa*) – dcera aitólského krále Euéna a jeho manželky Euény.

Provádala se za slavného síláka Ída, syna messénskému krále Afarea. Ídás ji unesl jímou otci na okřídleném voze, který dostal darem od boha moře Poseidóna. Jejím nápadníkem byl také bůh Apollón, ale Ídás se ho neza-lekl a pustil se s ním do boje. Když už se zdálo, že Apollón jeho obrovské síle neodolá, přerušil nejvyšší bůh Zeus jejich souboj a dovolil Marpésse, aby si vybrala manžela

podle své volby. Dala přednost smrtelnému člověku, který se nebál postavit se kvůli ní ani bohu. Stáří se však se svým manželem nedožila a zdá se, že zemřela brzy po svatbě. Ídás pak zahynul v souboji s bratrancem Polydeukem, synem nejvyššího boha Dia.

Se svým manželem měla Marpéssa dceru Kleopatru, která se později provdala za kalýdónského hrdinu Meleagra.

Z antiky se zachovalo několik vázových maleb označovaných *Ídás unáší Marpéssu*. Pocházejí z 5.–4. století př. n. l., ale jejich identifikace není vždy bezpečná.

MARS

(2. pád *Marta*, řec. *Arés*) – římský bůh války a ochránce římské moci, syn nejvyššího boha Jova a jeho manželky Junony.

Na rozdíl od Area, který byl u Řeků bohem zuřivě války a poměrně málo uctíván, Mars byl jedním z nejvýznamnějších římských bohů; mocí a důstojností ho převyšoval jedině nejvyšší bůh Jupiter. Podle římských mýtů byl otcem Romula a Rema, zakladatelů Říma. Římané se proto považovali za jeho potomky a věřili, že je ze všech národů nejvíc miluje a ve válkách jim zajišťuje vítězství. V starších dobách ho ctili též jako boha úrody, polí, lesů a jara. Tento jeho původní význam dokazuje řada zachovaných rolnických modliteb i pojmenování prvního jarního měsíce jeho jménem (Martius).

Martova manželka byla bo-

hyně Neria, o které víme jinak jen to, že se jí zmocnil únosem. Romula a Rema měl však s vestálkou Rheou Silvií, dcerou latinského krále Numitora. Jeho stálými průvodci v bitvách byli Pallor a Pavor, „Bledost“ a „Hrůza“, kteří jsou protějšky Areových průvodců Deima a Foba. Jako svého praotce ho Římané nazývali Mars Pater nebo Marspiter, jako boha války, který jim zabezpečuje vítězství, Mars Victor. Svou přízeň projevil Římu už v nejstarších dobách tím, že do něj shodil z nebe svůj štít, aby ho chránil. Král Numa Pompilius dal potom vyrobit ještě jedenáct úplně stejných štítů, aby nikdo nepoznal, který z nich je pravý, a popřípadě ho neukradl. Tyto štíty byly po celý rok v Martově svatyni na Foru. Pouze 1. března, v den jeho narozenin, nosili je jeho kněží (saliové) v slavnostním průvodu spojeném s tancem a zpěvem po městě. Jeho posvátným zvířetem byl vlk a z ptáků datel, symbolem kopí.

Marta uctívali Římané zvláštními slavnostmi. Kromě průvodu salíů byly to zejména dostihy (equirie), které se konaly vždy 27. února a 14. března. Nejvýznamnější z těchto slavností byla však tzv. suovetauria, která se konala každých pět let po ukončení pravidelného sčítání římského obyvatelstva (censu). Spočívala v tom, že kolem lidu nastoupeného na Martově poli ve vojenském seřazení byla třikrát za sebou vedena vybraná zvířata (vepř, ovce a býk), která pak byla obětována Martovi. Touto obětí se očistil celý římský národ od všech nepravostí a zabezpečil si Martovu pomoc a ochranu do budoucnosti.

„Mars z Todi“. Etruská bronzová socha asi z poloviny 4. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

Kromě Marta znali a ctili Římané i jiné bohy války: v nejstarších dobách zejména Quirina, kterého později ztotožnili se zakladatelem Říma Romulem, a bohyní Bellonu. Pod řeckým vlivem přenesli později na svou bohyni Minervu některé vlastnosti Pallady Athény, takže se stala rovněž bohyní války. Kult Marta jako boha války však rozhodně převažoval až do zániku antického Říma.

Na Martovu počest postavili Římané ve svém městě několik chrámů a svatyní. Nejstarší stál na Martově poli (na levém břehu Tiberu), kde se konala vojenská cvičení, sčítání obyvatelstva a lidová shromáždění, na nichž se v starších dobách rozhodovalo o vypovězení války. Martova svatyně na Foru byla podle tradice rovněž prastará. Mu-

sel se do ní dostavit před odchodem do války každý vojevůdce, poprosit ho o pomoc a slíbit mu část kořisti. Nejvýstavnější chrám mu dal postavit císař Augustus jako Martu Mstiteli (Mars Ultor) na paměť pomsty nad vrahy svého adoptivního otce Caesara. Zasvěcen byl roku 2 n. l. na nově založeném Augustově fóru a dodnes se z něj zachovalo několik ulomených sloupů a podstavec chrámové sochy. Martovo pole v Římě zmizelo zástavbou už za císařství. Na jeho místě dal císař Domitianus vybudovat koncem 1. století n. l. stadión, který dnes tvoří půdorys římského náměstí Navona. (Nová Martova pole vznikla o staletí později v Paříži, v Petrohradě a jiných městech, dokonce i v Detroitu.)

Mars sice už dávno zemřel i s ostatními antickými bohy, ale lidé mu bohužel stále ještě přinášejí oběti: je nejznámějším a dodnes živým symbolem války. Už v nejstarších dobách se dostal z mytologie jako „krvává planeta“ i do astronomie. Roku 1877 objevil A. Hall též jeho dva průvodce, malé družice Deima a Foba, jejichž existenci vytyčil už sto padesát let předtím J. Swift. Martových soch a obrazů se zachovalo z antiky velmi mnoho a v novověku se jich zrodilo ještě víc. – O nejvýznamnějších uměleckých památkách spojených s jeho jménem se mluví v hesle *Arés*.

MARSYÁS

(2. pád *Marsya*, lat. *Marsyas*)
– Satyr nebo Silén z Frygie, nešťastný vyzývatel boha Apollóna k hudební soutěži.

O jeho původu není v mýtech shody. Podle nejčastější genealogie byla jeho matkou bohyně Kybelé a otcem říční bůh Oiagros z Thrákie; jako jeho otec se však uvádí také hudebník Hyagnis z Kybelina doprovodu, nebo vynálezce flétny Olympos (který se však považuje jindy za jeho druhá a dokonce syna). To je však v jeho případě vedlejší. Důležité je, že měl to štěstí nebo spíš neštěstí, že našel flétnu, kterou zahodila bohyně Athéna, když zjistila, že hra na ni znetvořuje tvář. Naučil se na ni hrát, všichni ho hrozně chválili, až z toho tak zpyšněl, že vyzval na soutěž samotného boha Apollóna, nepřekonatelného mistra ve hře na lyru. Apollón výzvu přijal, avšak uražený Marsyovou troufalostí si vymínil, že vítěz smí stáhnout poraženému zaživa kůži. A-

pollón samozřejmě zvítězil a Marsyás doslovně „prohrál vlastní kůži“. Apollón ho pověsil na strom a stáhl mu ji (podle jiné verze dal mu ji stáhnout) z těla. Druhům nešťastného Marsyá zbyly jen oči pro pláč. Z jejich slzí, jež vsáklly do země, vytryskl pramen fryžské řeky, která dostala jméno Marsyás.

Marsyův osud inspiroval četné starověké i novověké umělce, a to zejména k zobrazení drastické scény Apollónova trestu. Důvodem byla pravděpodobně i láková možnost anatomické studie. Slavné Myrónovo sousoší *Athéna a Marsyás* z let 460–450 př. n. l., které kdysi zdobilo athénskou Akropolis, se nezachovalo. Existuje však množství jeho sochařských a reliéfových napodobenin, z nichž nejznámější je na novoattic-

Athéna a Marsyás. Novověká rekonstrukce Myrónovy dvojsochy z poloviny 5. století př. n. l. (Národní muzeum ve Varšavě)

Marsyás potrestaný Apollónem. Římská mramorová kopie části řeckého sousoší asi z konce 3. století př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

ké reliéfové váze, tzv. *Finlayově kráteru* (asi z 1. století př. n. l.) v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Římská kopie *Marsya* z tohoto sousoší je v Lateránském muzeu v Římě a jiná z petrohradské Ermitáži. Kopie hellénistického sousoší *Marsyás pověšený na stromě* je v pařížském Louvru a berlínských Státních muzeích (příčemž skýtský kat z téhož sousoší, který stahuje z Apollónova rozkazu Marsyovi kůži, je ve florentských Uffizích); stejnojmenná skulp-

tura z Pergamu z 2. století př. n. l. je v Archeologickém muzeu v Cařihradě. Zachovalo se také několik sarkofágů s reliéfovou výzdobou zobrazující *Apollóna s Marsyem*; snad nejlepší z doby kolem roku 200 n. l., jsou v Louvru a v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani.

Z novověkých umělců se vrátil k Marsyovi poprvé, jak se zdá, Michelangelo roku 1490; následovali A. Schiavone (kolem roku 1530), Tintoretto (před rokem 1545) a mnozí jiní. Z jejich děl uveďme aspoň dvě: Tizianova *Apollóna a Marsya* z roku 1570, který je chloubou Zámecké obrazárny v Kroměříži, a stejnojmenný obraz G. Reniho z let 1630–1635 v mnichovské Pinakotéce. Často se setkáváme s Marsyovými sochami a obrazy v sovětských sbírkách, zejména v petrohradské Ermitáži; v 18. století byl výsledek Apollónovy soutěže s Marsyem oblíbeným satiricko-alegorickým výrazem vítězství Petra Velikého nad švédským Karlem XII. Z roku 1776 pochází i bronzová socha *Marsya* od F. F. Ščedrina.

Kromě výtvarných umělců, zaujal Marsyův osud pochopitelně i básníky a hudebníky. Dvě básně s názvem *Marsyás* složil J. Vrchlický (1883 a 1896); balet *Marsyás* složil C. Orfi. Marsyova jména použil i K. Čapek jako symbolického názvu pro svůj soubor statí „na okraj literatury“.

Nakonec ještě poznámka k řece Marsyás. Je zajímavé, že největší řeka starověké Frygie, dnešní Kyzyl-Irmak a antický Hálýs, se v řeci Chetitů, praobyvatelů tohoto kraje, jmenovala Maraššantijaš.

MÉDEIA

(2. pád *Médeie*, lat. *Medea*) – dcera kolchidského krále Aiéta a jeho manželky Eidyie, mocná kouzelnice.

Kouzelnické umění dostala darem od bohyně Hekaty a do mýtů se dostala proto, že bohyně Héra a Athéna si ji vybraly, aby pomohla jejich oblíbenci Iásonovi. Byl to syn iólského krále Kréthea a do Kolchidy připlul s padesáti vybranými řeckými reky, aby odtud přivezl do Iólku zlaté rouno, které patřilo Médeinu otci Aiétovi. Pocházelo ze zlatého berana, který unesl mladého Frixa, syna orchomenského krále Athamanta a bohyně oblaků Nefely, před dávnými léty do Kolchidy. Iásón chtěl rouno získat proto, aby tak splnil podmínku iólského krále Pelia, který se zmocnil nezákonným způsobem vlády. Peliás mu totiž slíbil, že když je přinese, vrátí mu vládu nad Iólkem, která mu jako dědici Athamantova bratra Kréthea podle práva patří. Byl to ovšem téměř nesplnitelný úkol. Už sama cesta do Kolchidy byla nesmírně nebezpečná. K tomu přistupovalo to, že král Aietés si tohoto rouna velice cenil a důkladně si je zabezpečil. Pověsil je na vysoký strom v posvátném háji boha války Area a dal je hlídat nikdy neusínajícím drakovi.

Když se Iásón dostal do Kolchidy (podrobnosti o této cestě jsou v hesle *Argonauté*), ohlásil se u krále Aiéta a zdvořile ho požádal, aby mu zlaté rouno vydal. Slíbil, že mu za to splní, cokoli si bude přát. Aiétés ho ovšem podezíral, že se chce zmocnit jeho trůnu a že žádost o vydání rouna je jen záminkou k vy-

volání sporu. Chtěl Iásona v první chvíli zabít, ale přítomnost jeho ozbrojených druhů ho odradila. Slíbil mu tedy, že mu rouno vydá, ale jen s podmínkou, že zorá pole boha války železným pluhem s ohnivými býky, pak že ho osije dračími zuby z posvátného hada boha Area, a až z těchto zubů vyrostou ozbrojení vojáci, že tyto vojáky pobije. Ke splnění takového úkolu nestačilo pochopitelně obyčejné hrdinství, tu mohla pomoci jen nějaká mocná kouzla. Ta právě ovládala Médeia.

Frixův syn Argos přivedl tedy Iásona k Médei, aby ji požádal o pomoc. Ve chvíli, kdy k ní Iásón vstoupil, Héra a Athéna zařídily, že jí bůh lásky Erós prostřelil srdce šípem vzbuzujícím lásku. Médeia se na první pohled do Iásona zamilovala a bez přemlouvání a přesvědčování mu dala kouzelnou mast, která činila člověka nezranitelným a na jeden den nepremožitelným. Nakonec mu poradila, aby hodil mezi vojáky, kteří vyrostou z dračích setby, veliký kámen. Samozřej-

mě se o něj ihned poperou a v zápalu boje ho nezpazorují, takže je snadno pobije.

Iásón Médei poděkoval a druhého dne večer jí poděkoval znovu: všechno se dokonale povedlo a úkol uložený Aiétem beze zbytku splnil. Přesto však nastaly komplikace: Aiétés totiž svoje slovo nedodržel a rouno odmítl vydat. Médeia Iásona vyzvala, aby se v noci dostavil k Areovu háji. Tam ho zavedla k posvátnému stromu, kouzelnou vodou uspala draka a Iásonovi doporučila, aby si rouno vzal a co nejrychleji s ním zmizel. Když jí pak Iásón z vděčnosti navrhl, aby s ním odplula do Iólku a stala se jeho manželkou, bez váhání ho následovala.

Tři dny plula Iásonova loď Argó přes Černé moře na západ a přistála až v ústí velké řeky, kterou Řekové nazývali Istros (a my nazýváme Dunaj). Iásona a jeho druhy tam však nečekal vytoužený odpočinek. Připlulo velké loďstvo z Kolchidy, jemuž velel Aiétův syn Apsyrτος, a připravilo se k útoku. Iásón viděl, že boj proti takové presi-

le je stejně bezvýhledný jako zbytečný a rozhodl se mu vyhnout tím, že nepřátele zbaví vůdce. S Médeinou pomocí vylákal tedy Apsyrta do chrámu na opuštěném ostrově a tam ho zabil; jeho tělo rozsekal a naházal do vod Istru. Zatímco Kolchidčané hledali a lovili údy svého vůdce, Iásonovi druhové už veslovali ze všech sil proti proudu Istru a šťastně jim unikli. Po dlouhé plavbě po mnoha řekách střední a západní Evropy se dostali až k dnešnímu Jadranu a nakonec do Středozemního moře. Propluli také mezi Skyllou a Charybdou, navštívili ostrov kouzelnice Kirky, která byla Médeinou příbuznou, a očistila ji proto i s Iásonem od prolité krve, a posléze dosáhli ostrova blažených Fajáků.

Po celou dobu toužila Médeia po jednom: aby s ní Iásón uzavřel manželství, jak jí to slíbil v Kolchidě. Iásón se však k tomu jaksi neměl. V tomto ohledu nebyl ovšem první ani poslední hrdina, který se vyhýbal sňatku se ženou, jež mu pomohla, a dával přednost ženě, která ho nikdy neviděla v úzkých. Na ostrově Fajáků se k tomu přece však odhodlal. Připlula tam totiž kolchidská loď a její velitel žádal o vydání Médeie. Podle zákona patřila svobodná dcera otci a provdaná manželovi, a tak fajácký král Alkinoos vyzval Iásona, aby se rozhodl. Jestliže se s Médeiou do dvanácti hodin ožení, nevydá ji, jestliže tak neučiní, musí se s ní rozloučit. Když tedy po dlouhé a namáhavé plavbě, kterou musela loď Argó ještě překonat, přistál Iásón v thesalském Iólku, přivedl si domů Médeiu jako svou zákonnou manželku.

Médeia předvádí Peliovi oživení berana. Černofigurová malba na attické hydrii z let 520–500 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Netrvalo dlouho a Iásón poznal, že manželství s Médeiou mu může být velice prospěšné. Král Peliás mu vládu nad Iólkem navzdory slavnostnímu slibu a splněnímu úkolu nevydal. Iásón se proto rozhodl, že se mu s Médeinou pomocí krutě pomstí. Když jeho starý otec Aisón nařikal, že se už asi nedožije dne, kdy se vláda v Iólku vrátí do rukou zákonného krále, Médeia ho svými kouzly omladila. Ve spánku mu vypustila ze žil starou krev a nahradila ji kouzelným odvarem, který mu vrátil mladost a sílu. Potom přemluvila Peliovy dcery, že stejným způsobem vrátí mládí i jejich otcí. Navedla je, aby mu ve spánku prořizly hrdlo, avšak vytekla krev mu nenahradila. Naopak, rozřezala jeho tělo na kousky a vhodila je do kotle se smrtícím odvarem. Pomsta však vede pouze k nové pomstě: Peliův syn Akastos nato Médeiu a Iásona z Iólku vyhnal.

Dlouho bloudili oba vyhnanci po celé zemi, nakonec jim poskytl útočiště korintský král Kreón. Médei se narodili dva synové, a tak doufala, že budou žít šťastně i bez vlády v Iólku. Avšak Iásón byl příliš ctižádostivý, a tudíž vypočítavý. Když viděl, že Médeia mu ke královské hodnosti už asi nepomůže, začal se zajímat o Kreontovu dceru Glauku. Mladé dívce pochopitelně imponoval a Kreón byl rovněž ochotný uznat ho za svého nástupce. Iásón se tedy rozhodl promluvit si o věci s Médeiou. Řekl jí, že ji samozřejmě stále miluje, ale že v první řadě musí myslet na sebe a na své syny. Musí si přece opatřit nějaké království, které by

zanechal synům, aby se nemuseli potloukat světem jako žebráci. To ovšem bylo víc, než byla Médeia ochotna trpět. Její láska se změnila v nenávist a nenávist v pomstu.

Byla to nejstrašnější pomsta, jakou si kdo dovedl představit. Nejdřív zahubila Glauku. Poslala jí roucho napuštěné jedem a nádherný diadém, který jí sevřel hlavu jako měděná obruč. Tímtež darem zahubila i Kreonta: Když chtěl strhat šat z umírající dcery, jed mu vnikl do těla a otrávil ho. Pak přišel na řadu Iásón. Pomstila se mu zavražděním obou synů, které nesmírně miloval. Jeho samého nechala však naživu, protože smrt by ho byla jen osvobodila od útrap.

Po těchto zločinech se Médeia uchýlila k athénskému králi Aigeovi a za poskytnutou ochranu mu slíbila vrátit mládí. Když přišel do Athén Aigeův syn Théseus, pokusila se ho otrávit. Tento zločin se jí však už nezdařil a Aigeus ji z Athén vyhnal. Na voze taženém okřídlenými draky zmizela pak zahalená v mraku na východ.

Zprávy o dalších osudech Médeie se rozcházejí. Podle některých se vrátila do Kolchidy, kde se za její nepřítomnosti zmocnil vlády Aiétův bratr Persés; zabila ho a dosadila na trůn opět svého otce. Podle druhé odebrala se pryč z Athén do Itálie, kde žila jako uznávaná kouzelnice. Podle dalších se provdala za blíže neznámého asijského krále. Převládá verze, že po obnovení Aiétovy vlády v Kolchidě se usadila v zemi za Tigridem, která pak dostala po ní jméno Médie.

Médein příběh je součástí

Médeia zabíjí syna. Červenofigurová malba na jihoitalské amfoře z let 440–420 př. n. l. (Louvre, Paříž)

rozsáhlého mýtu o Argonautech, který se zachoval v různých variantách; postava Médeie se v nich líčí pochopitelně různě. Vždy je však ústřední hrdinkou tohoto mýtu. Sláva hrdiny Iásona se koneckonců zakládala na tom, že se mu podařilo získat Médeinu pomoc a že se přesně řídil jejími radami. Z mýtů o Argonautech se později dostala i do mýtu o Théseovi; pochopitelně opět s četnými odchylkami, zejména chronologickými. Mnohem složitější jsou však rozpory v jejím povahopisu. Jednou se nám jeví

Médeia jako bezohledná vražedkyně, jindy jako vášnivě milující a zklamáním trpící žena. Stala se hrdinkou dvou Eurípidových tragédií: starší, *Peliovní* (z roku 455 př. n. l.), se nezachovala a novější, *Médeia* (z roku 431 př. n. l.), která při prvním uvedení v Athénách propadla, se dnes právem považuje za jedno z nejlepších děl řecké dramatické poezie. Jako jednu ze svých 120 her složil *Médeiu* Nefrón ze Sikýónu, tragik ze 4. století př. n. l.; známe z ní jen zlomky. Z římských autorů složil tragédii *Medea* Ovidius. Současníci se o ní vyslovovali s velkou chválou, a proto tím víc litujeme, že se ztratila. Stejnomenou tragédií napsal také Seneca (v polovině 1. století n. l.), avšak jak poznamenal už tehdejší kritik, „tato Medea už četla Médeiu Eurípida“.

Stejně jako básníky a dramatiky zaujala Médeia i výtvarné umělce. Výjevy s její postavou známe asi ze čtyřiceti vázových maleb, z nichž nejstarší pocházejí z počátku 6. století př. n. l. (*Iásón a Médeia v Kolchidě*, *Médeia a Peliovní*, *Médeia zabíjí své děti* aj.). V Herkulaneu byl objeven nástěnný obraz, který zachycuje její vnitřní boj před odhodláním zavraždit své děti. Jiný podobný obraz, na kterém její synové Mermeros a Ferés hrají v kostky pod dozorem starého vychovatele, se našel v tzv. domě Dioskúrů v Pompejích. Oba ocházejí z let 70 až 75 n. l. a dnes jsou v Národním muzeu v Neapoli; jejich předlohou byla pravděpodobně *Médeia* řeckého malíře Tímomacha z 1. stol. př. n. l. Z plastik u-

veďme aspoň římský *Sarkofág s Médeiou* ze sbírky Borghese v Louvru.

Novověká zpracování Médeiných osudů jsou neobyčejně početná a pocházejí ze všech oborů umělecké tvorby. Z dramát k nim patří především *Medea* P. Corneille z roku 1635, dále *Medea* F. Grillparzera z roku 1826 (jako závěrečná část trilogie *Zlaté rouno*), *Medea* J. Jahn, *Médeia* J. Parandowského aj.; z novějších stejnojmenné hry J. Anouilha a R. Jefferse z roku 1946. Z básní uveďme jen *Médeiu* J. Karáska ze Lvovic (1912). Všechny se víceméně (ale spíš více) opírají o Eurípida.

Z děl výtvarných umělců stojí na předním místě Rembrandtův lept *Médeia* čili *Kreúsina svatba* (z roku 1648), *Medea* E. Delacroixe (z r. 1838), *Médein odjezd* A. Feuerbacha (z doby kolem roku 1870) a *Médeino vidění* od J. M. W. Turnera (z roku 1828). Lze k nim přiřadit i *Medeu* na plakátu se Sarah Bernhardtovou z roku 1898 od A. Muchy. V našich sbírkách je *Médeia* od J. Krafta z doby kolem roku 1846 (na Státním zámku v Krumlově).

Hudební díla reprezentují hlavně opery: *Medea* M. A. Charpentiera z druhé poloviny 17. století, L. Cherubiniho z roku 1797, D. Milhauda a B. Řehoře (1963). Melodram *Medea* složil v letech 1774–1775 J. Benda a orchestrální skladbu roku 1953 E. Křenek.

MEDÓN

(2. pád *Medonta*, lat. *Medon*) – jméno několika postav z

řeckých mýtů a bájí, zejména z dob trojské války.

První z nich byl hlasatelem v domě ithackého krále Odyssea. Po Odysseově odchodu do trojské války se pečlivě staral o jeho syna Télemacha, a Odysseus mu proto odpustil (podobně jako pěvci Fémiiovi), že se v době jeho nepřítomnosti choval poněkud úslužně vůči nezvaným hostům, kteří ho chtěli připravit o manželku a království.

Jiný ze známých Medontů byl synem lokridského krále Oilea a jeho milenky Rény. Za trojské války vedl vojsko hrdiny Filoktéta, kterého Achajci zanechali na ostrově Lémnu. Padl v boji s dardanským vůdcem Aineiem.

MEDÚSA

(2. pád *Medúsy*, lat. *Medusa*) – jedna ze tří Gorgon, obludných dcer mořského boha Forkýna a jeho manželky Kéty.

Byla na rozdíl od svých sester smrtelná, ale jinak se jim svou rozšklebenou tvář, promáčkнутým nosem, ohybnými tesáky, zvířecíma ušima, kovovými křídly a jedovatými zmijemi místo vlasů navlas podobala; při pohledu na ni člověk hrůzou zkameněl. Zabil ji hrdina Perseus, když se k ní dostal na okřídlených sandálech a v kouzelné přilbě, která ho skryla před jejím zrakem. Vrhel se na ni z výšky, přičemž ji pozoroval ve svém štítě jako v zrcadle, a kouzelným zahnutým mečem jí usekl hlavu. Z těla umírající Medúsy vystoupil obr Chrysaór a okřídlený kůň Pégasos. Z krve kapající z brašny, ve které si Perseus odnášel její

Medúsa Rondanini. Římská kopie Feidiovy Medúsy ze štítu Athény Parthenos z roku 438 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

hlavu, zrodili se pak jedovatí hadi. Třikrát použil Perseus Medúsinu hlavu jako hrozné zbraně, kterou proměnil své protivníky v kámen: poprvé, když ho urazil obr Atlás, podruhé, když ho napadl odmltnutý ženich jeho manželky Andromedy Fíneus, a potřetí, když se pomstil serifskému králi Polydektovi za násilnosti, jichž se dopustil proti jeho matce Danae. Potom odevzdal hlavu Medúsy bohyni Athéně, která si ji připevnila na náprsní pancíř. Hlavu Medúsy nosil na svém nezdolném štítě (egidě) i nejvyšší bůh Zeus. Podle jeho vzoru si obrazem Medúsinu hlavy zdobili štíty a pancíře i četní mytičtí a historičtí hrdinové starého Řecka a Říma.

Kromě Chrýsaora a Pégasa zanechala Medúsa podle některých antických autorů ještě jednoho potomka: s bohem Héfaistem měla prý nestvůrného obra Káka. –

Když se v antických textech mluví o Gorgoně v jednotném čísle a bez dalšího označení, myslí se tím zpravidla Medúsa.

Medúsu známe z tisíců antických soch, reliéfů, maleb, mozaik a kovotepeckých děl. Má na nich většinou jen dekorativní funkci, ale mezi jejími zobrazeními jsou i vynikající umělecká díla, která skutečně vyvolávají „gorgonskou úzkost a strnulost smrti“ (Goethe). Je těžké vybrat z nich nejreprezentativnější. Vzpomeňme však aspoň tzv. *Medúsu Rondanini*, římskou kopii Feidiovy Medúsy ze štítu Athény Parthenos (dnes v mnichovské Glyptotéce), dále jedno z nejstarších zobrazení *Medúsy s Pégasem* z konce 7. století př. n. l., které se našlo v pozůstatcích Athénina chrámu v Syrakúsách (dnes v syrakúském Národním mu-

zeu), dále *Hlavu Medúsy* z Akropoliského muzea v Athénách, která pochází z doby kolem roku 560 př. n. l., a *Smrt Medúsy* na metopě z tzv. chrámu „C“ v Selinúntu asi z let 540–530 př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Palermu). A připojme k nim ještě kolosální *Hlavu Medúsy* z 2. století n. l. v areálu Apollónova chrámu v Didymách.

Stejně nekonečný by byl i výčet novověkých vyobrazení Medúsy. Kromě Caravaggiovy *Hlavy Medúsy* z roku 1588 uveďme však aspoň Berniniho *Medúsu* z doby kolem roku 1620 (dnes ve Vatikánských muzeích), Rubensovu *Hlavu Medúsy* z roku 1614 (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni a v jiném provedení v Moravské galerii v Brně) a *Medúsinu hlavu* od P. Pugeta z roku 1660 (v pařížském Louvru).

Dostal-li jméno „medúza“ mořským živočich z rodu láčkovců, nestalo se tak neprávem. Svým rosolovitým zvoncovitým tělem s dlouhými trásnými skutečně připomíná hlavu Medúsy.

MEGAIRA

(2. pád *Megairy*, lat. *Megaera*) – jedna ze tří bohýň pomsty a kletby Erínyí. – Viz heslo *Erínye*.

MEGAPENTHÉS

(2. pád *Megapentha*, lat. *Megapenthus*) – syn zakladatele Tírynthu Proita a jeho nástupce na tírynthském trůnu.

Byl přítelem argejského krále Persea, který nešťastnou náhodou zabil na hrách

v Argu svého děda Akrisia. Perseus se nato rozhodl Argos opustit a požádal Megapentha, aby si vzájemně vyměnili hrady. Megapenthes se tak stal králem v Argu a Perseus v Týrinthu.

Jiný Megapenthes byl synem spartského krále Meneláa. Zajímavý je pro nás zejména proto, že Homér popisuje jeho svatbu s prostou dívkou ze Sparty. Jeho matkou nebyla však Meneláova manželka Helena, protože po návratu z Tróje neměla už děti, ale jedna z Meneláových služek.

MEGARA

(2. pád *Megary*, řec. také *Megaré*) – dcera thébského krále Kreonta, první manželka hrdiny Hérakla.

Když se s ní Héraklés oženil, měl svou slávu teprve před sebou. Přesto už dokázal čin, kterým si získal vděčnost všech Thébanů i krále Kreonta. Osvobodil Théby od potupné daně, kterou musely platit orchomenskému králi Ergínovi za to, že je přepadl a porazil. Ba co víc, donutil krále Ergína, aby vrátil Thébám dvojnásobek toho, co od nich kdy dostal. Odměnou za to dal král Kreón Héraklovi polovinu svého paláce a svou dceru za manželku.

Megařino manželství s Héraklem bylo dlouho šťastné; měli tři krásné syny a žili si v klidu a blahobytu. Avšak bohyň Héra jejich štěstí nepřála. Héraklés byl synem jejího manžela Dia a královny Alkmény, a proto ho ze zlosti nad Diovou nevěrou pronásledovala. Když se zdálo, že Héraklés dosáhl všeho, po

čem může toužit smrtelný člověk, seslala na něho šílenství a Héraklés v zatemnění mysli zabil svoje děti. Jako člověk, který se dopustil zločinu, musel pak Héraklés opustit město i manželku a odebrat se do ciziny, aby se ze svého činu očistil.

Po odchodu z Théb se Héraklés vypravil do Delf, aby se v tamější věštírně dozvěděl, jak by svůj nešťastný skutek odčinil. Bůh Apolón mu ústy Pýthie oznámil, že musí vstoupit do služeb mykénského krále Eurysthea a vykonat dvanáct prací, které mu Eurystheus uloží. Dlouhá léta byl pak Héraklés v Eurystheových službách a vykonal činy, jimiž dosáhl svobody a slávy; k Megaře se však už nevrátil. Za dlouhé nepřítomnosti ji utěšoval jeho přítel Ioláos, syn jeho nevlastního bratra Ífikla, a tak si na ni zvykl, že nemohl bez ní žít. Héraklés mu ji tedy velkoryse přenechal a našel si jinou manželku (Déianeiru, dceru kalydónského krále Oinea). Megara se pak dožila konce svých dnů v manželství s Ioláem.

S Megarou se na antických památkách téměř nesetkáváme, se stejně znějícím jménem však dodnes: v názvu kdysi slavného města u Sarónského zálivu (mezi Athénami a Isthmem), jehož kolonisté založili kromě jiných měst Byzantion, pozdější Konstantinopolis a dnešní Istanbul čili Cařihrad.

MELAMPÚS

(2. pád *Melampoda*, lat. *Melampus*) – syn Amytháona z

Iólku a jeho manželky Eido-meny; věštec, lékař a nakonec král v Argu.

Věsteckou schopnost nedostal od bohů, ale získal ji velmi podivným způsobem: v mládí prý nalezl osířelé hadí hnízdo, ujal se mláďat a ta mu z vděčnosti vylízala uši, takže rozuměl i hlasům ptáků a různým nesrozumitelným věcem. Tuto svou schopnost kombinoval s lékařským uměním a vyléčil ze šílenství dcery týrinského krále Proita. Vymohl si za to víc než slušný honorář: třetinu Proitova království pro sebe a třetinu pro svého bratra Bianta. Kromě toho získal za manželku jednu z Proitových dcer, a spolu s Biantem, který si vzal za ženu jinou Proitovu dceru, založil vládu Amytháonovců v Argu.

Původně žil Melampús v Pylu a pomohl získat Biantovi za manželku dceru tamějšího krále Nélea, jež se jmenovala Peró. Néleus ji chtěl provdat jen za toho, kdo mu přivede stádo krav krále Fylaka z Thessalie, jež hlídal strašný pes. Když Melampús včas varoval Fylaka před zřícením jeho paláce a navíc vyléčil jeho syna z mužské nemohoucnosti, dostal zmíněné stádo darem. Přivedl je Néleovi a vymínil si jeho dceru pro Bianta. Peró však brzy po svatbě zemřela a tak mu opatřil novou manželku v Argu.

Existují i jiné verze těchto pověstí s dosti složitými podrobnostmi; podle některých nevyléčil prý Proitovy dcery ze šílenství Melampús, nýbrž Biás.

Slavný Melampús měl v mýtech ještě jednoho jmenovce: černonohého psa nešťastného lovce Aktaióna.

O Melampodovi se zmiňuje už Homér v *Odyseji*; o Bian-tovi však jen půlkou verše v *Íliadě*. Pozdější autoři pověsti o původu vlády Amy-tháonovců v Argu všelijak upravovali; tak se do nich dostaly různé rozpory a zá-měny. Podle některých bada-telů obsahují tyto pověsti ne-řecké, podle všeho egyptské prvky. Ostatně Melampodes („Černonožci“) byl v kla-sické době běžný řecký ná-zev Egyptanů.

MELANIPPA

(2. pád *Melanippy*, řec. *Mela-nippé*) – jméno několika po-stav z řeckých mýtů a dra-mat.

První z nich známe jako *Melanippu Moudrou* a *Melanippu Uvězněnou* ze zlom-ků dvou Euripidových tra-gédií. Byla dcerou vládce větru Aiola a měla s bohem moře Poseidónem dva syny, z nichž jeden se jmenoval ro-vněž Aiolos a druhý Boiótos. Aiolos se stal praotcem ře-ckého kmene Aiolů a Boiótos Boióťanů.

Druhá ze známých nosite-lek tohoto jména byla Ama-sonka, dcera boha války A-rea. V boji proti Héraklovi a jeho druhům padla do zajetí, ale královna Amazonek Hip-polyta ji od Hérakla vykoupila svým drahocenným pá-sem.

MELANIPPOS

(2. pád *Melanippa*, lat. *Mela-nippus*) – syn Thébana Ar-taka, jeden z obránců Théb ve válce s Argejci.

V bitvě před branami měs-ta smrtelně zranil kalydón-

ského hrdinu Týdea, který byl jedním z iniciátorů vý-pravy „sedmi proti Thébám“. Brzy poté však sám padl a argejský vojevůdce Amfia-ráos přinesl jeho uťatou hla-vu Týdeovi. Umírající Tý-deus se na ni vrhl a chtěl z ní vysát mozek, aby tak obnovil svou životní sílu. Ať je však válka jakkoli nelidská, má (nebo má mít) své zákony a ty kromě jiného nepřipou-štějí kanibalismus. Bohyně Athéna, která právě přispě-chala Týdeovi na pomoc, při pohledu na tento odporný čin na něho zanevřela a Tý-deus v bolestech zemřel.

Kromě tohoto Melanippa známe z Homéra čtyři jiné. Jeden z nich byl Achajec a tři další Trójané, kteří padli při obraně svého města. Tra-gédii *Melanippus* složil na přelomu 2.–1. století př. n. l. klasik římské dramatické li-teratury Lucius Accius. Je-diná bezpečně zjištěná vý-tvarná památka se vztahem k Melanippovi, která se nám z antiky zachovala, je vá-zová malba *Týdeus a Mela-nippos* z počátku 5. století př. n. l. v Metropolitním mu-zeu v New Yorku.

MELANTHIOS

(2. pád *Melanthia*, lat. *Mela-nthius*) – syn Ithačana Do-lia, pastýř koz ve službách krále Odyssea.

Když se Odysseus dlouho nevracel z trojské války a v jeho domě se shromáždilo přes sto uchazečů o ruku jeho manželky Pénélopy, při-dal se Melanthios na jejich stranu a horlivě jim přísluho-val. Doufal, že jestliže se O-dysseus náhodou vrátí, nový

Pénélopin manžel mu ho od-měnou za jeho služby daruje, takže ho bude moci prodat do otroctví a zbohatne. Svou zradu dovršil po Odysseově návratu. Když se Odysseus pustil s nevídanými hosty do boje, aby se pomstil za je-jich zpupnost, Melanthios jim přinesl tajně zbraně a všemožně jim pomáhal. O-dysseův syn Télemachos ho v rámci účtování se zrádci za-bil a jeho tělo hodil psům.

Melanthiovo jméno přežilo věky: stalo se symbolem zrádce, později špatného člo-věka, „zloducha“. Naproti to-mu se zdá, že se nenašel an-tický umělec, který by ho byl zobrazil. Přinejmenším žádný doklad se o tom nezachoval.

MELEAGROS

(2. pád *Meleagra*, lat. *Melea-ger*) – syn kalydónského krále Oinea a jeho manželky Althaie.

Slávu mu založilo malé ot-covo nedopatření. Když jed-nou Oineus oslavoval sklizeň

Meleagros. Římská kopie hlavy sochy vytvořené Skopou ve druhé polovině 4. století př. n. l. (Villa Medici, Řím)

ze svých zahrad a vinic, přinesl všem bohům děkovnou oběť, ale zapomněl na bohyni lovu Artemidu. Uražená Artemis poslala za to na Kalydón obrovského kance, který ničil úrodu, vyvracel stromy a hubil dobytek i lidi. Meleagros se ho rozhodl zabít a pozval si na pomoc nejslavnější hrdiny, se kterými se zúčastnil výpravy Argonautů: Kastora a Polydeuka ze Sparty, Thésea z Athén, Iásona z Iólu, Ioláa z Théb, Peirithoa z Thessalie, Pélea z Fthie, Telamóna ze Salamíny a mnohé jiné. Na lov přišla i Arkadanka Atalanta, která vyrostla v horách a byla vynikající běžkyní a lovkyní. Po bohatýrské hostině, která trvala devět dní, vypravili se všichni na kance.

Lov byl vzhledem k síle a rychlosti zvířete velmi obtížný. Dlouho trvalo, než ho vyslídili, a ještě déle, než ho dostihli a mohli se proti němu postavit. Nejednoho lovce pocítil jeho tesáky, nejednoho jeho váhu, lovců Ankaia dokonce smrtelně zranil. Nakonec se Atalantě podařilo zasáhnout ho šípem. Vysíleného a zkrvaveného ho potom dorazil kopím Meleagros.

Radost z úspěšného lovu byla velká a oslavná hostina byla ještě větší. Všechno však převýšila hádka, který z hrdinů se o zabítí kance více zasloužil. Padlo mnoho chvástavých a pak i urážlivých slov, od slov se přešlo k činům a kvůli kůži, kterou Meleagros kavalírsky věnoval Atalantě, vznikla nakonec válka mezi Kalydónem a sousedním Pleurónem.

Meleagros se postavil v čelo kalydónského vojska a zahnal pleurónské vojsko na útěk. Přitom však došlo k tra-

gické nehodě: v zápalu boje zabil bratra své matky. Když se to Althaia dozvěděla, proklela ho a vyzvala bohyně pomsty Erínye, aby ho zahubily. Meleagros nato opustil bojiště a uchýlil se do komnat své manželky Kleopatry. Pleurónští využili jeho nepřítomnosti, zaútočili na kalydónské vojsko, zatlačili ho do města a město obklíčili. Marně prosili kalydónští vůdcové i sám Oineus Meleagra, aby se vrátil do boje. Neposlechl ani svou sestru, ani manželku. Teprve když nepřátelé dobyli města a pronikli ke Kleopatřině příbytku, vrhl se proti nim a svou strašnou silou je zahnal. Meleagros tak zachránil své rodné město, sebe však nikoli. Bohové kletbu jeho matky vyslyšeli a Apollón ho zahubil šípem.

Jako mnoho antických mýtů zachoval se i příběh o Meleagrovi v různých verzích a s různými obměnami. Když se prý Meleagros narodil, objevily se při jeho kolébce bohyně osudu Moiry a jedna z nich řekla Althai: „Tvůj syn

zemře, jakmile toto poleno v krbu dohoří“. Althaia ihned vytáhla poleno z ohně, uhasila je a pečlivě schovala. Když však po mnoha letech Meleagros zabil jejího bratra (nebo dokonce dva bratry, a to podle jiné verze při hádce nad zabitým kancem), vzpomněla si na Moirinu předpověď a v hněvu hodila poleno do ohně. Ve chvíli, kdy dohořelo, Meleagros zemřel.

Všechny verze o Meleagrově smrti se v jednom bodě shodují, a to je důležité: že matka si vyžádala, aby syn zaplatil za smrt jejího bratra vlastním životem. Není snad syn matce bližší než bratr? Tím spíš, je-li to vzorný syn, jakým byl Meleagros? Jistěže, ale rozbor tohoto mýtu ukázal, že Althaia nejednala ani tak z „nepochopitelně vzplanuté vášně“, jak se její čin po staletí vysvětloval, ale spíš podle morálních pravidel z dob mateřského práva, kdy se bratr považoval za nejbližšího příbuzného matky a pokrevní vztah mezi strýcem a

Meleagros a Péleus na lovu kalydónského kance. Černofigurová malba na tzv. Françoisově kráteru od malíře Kleitia a hrnčíře Ergotima z doby kolem roku 570 př. n. l. (Archeologické muzeum ve Florencii)

synovcem byl obzvlášť úzký a posvátný.

Výjevy z tohoto mýtu se zachovaly na více než padesáti vázových malbách, z nich většina pochází z 5. století př. n. l. a zobrazuje *Meleagra na lovu kalydónského kance*. Nejznámější z nich je na tzv. *Françoisově váze* z doby kolem roku 570 př. n. l., signované hrnčím Ergotímem a malířem Kleitiem (dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii). Nejslavnější sochu *Meleagra* vytvořil podle antických zpráv Skopás ve druhé polovině 4. století př. n. l.; její římské kopie jsou ve Vatikánských muzeích (tzv. *Meleagros Belvederský*), v římské Ville Medici, v neapolském Národním muzeu aj. *Lov kalydónského kance* byl také častým námětem reliéfové výzdoby římských sarkofágů (mezi jiným i sarkofágu císaře Diocletiana).

V novověku inspiroval tento mýtus P. P. Rubense k obrazu *Meleagros a Atalanta* v letech 1630–1635 (dnes v mnichovské Pinakotéce), N. Poussina k *Meleagrovu honu* v letech 1632–1636 (v madridském Pradu) a Ch. Lebruna k *Meleagrovu a Atalantě na lovu* kolem roku 1680 (v pařížském Louvru). Z ostatních děl uveďme obraz *Meleagros a Atalanta* od A. Govaertse z let 1612–1620, který je v Národní galerii v Praze.

MELIKERTÉS

(2. pád *Melikerta*, lat. *Melicertes*) – syn orchomenského krále Athamanta a jeho manželky Ínó.

Když si jeho rodiče vzali na vychování Diova syna Dionýsa, jehož matka Seme-

lé hned po porodu zahynula, popudili proti sobě Diovu manželku Hérú. Její pomsta byla stejně nespravedlivá jako strašná. Seslala na Athamanta šílenství, takže v zachvatu zuřivosti zabil svého syna Learcha. Když chtěl zabít i Melikerta, Ínó mu ho vytrhla z rukou a uprchla s ním k moři. Na strmé skále je však Athamás dohonil a Ínó se vrhla i s Melikertem do vln. Přesto však nezahynuli: mořské nymfy je zachránily a nejvyšší bůh Zeus je oba povýšil na mořské bohy. Ínó si potom jako bohyně změnila jméno na Leukotheá, Melikertés na Palaimón.

Melikerta čili Palaimóna uctívali zejména Římané (pod jménem Palaemon) jako ochranného boha námořníků. Ve funkci ochranného boha přístavů splýval někdy s bohem Portunem. Z uměleckých památek, jež se s jeho vyobrazením z antiky zachovaly, stojí za povšimnutí hellénistická socha *Palaemon na delfínu* z 3.–2. století př. n. l. (v římské Ville Borghese).

MELPOMENÉ

(2. pád *Melpomeny*, lat. *Melpomene*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnemosyny, Múza tragédie. – Viz heslo *Múzy*.

MEMNÓN

(2. pád *Memnona*, lat. *Memnon*) – syn bohyně ranních červánků Éós a jejího manžela Tithóna, etiopský král.

Protože Tithónos byl bratrem trojského krále Priama,

přišel Memnón Trójánům po napadení Achajci na pomoc. Po smrti Priamova syna Hektora se stal velitelem trojského vojska. Byl velký, krásný a silný, z achajských vůdců se mu vyrovnal jedině Achilles. Ten ho také po hrdiněm boji, jemuž přihlíželi všichni bohové, na trojské pláni zabil.

Memnonovy osudy byly v antice mnohokrát zpracovány; poprvé podrobně, jak se zdá, v nezachovaném eposu *Aithiopsis*, připisovaném „pokračovateli *Íliady*“ Arktínovi z Miletu. Známe přes třicet vázových maleb zobrazujících *Achilleův souboj s Memnonem* a čtyři, na nichž je *Éós s mrtvým Memnonem* (ve Vatikánských muzeích, Národním archeologickým muzeu v Athénách, v pařížském Louvru a jiných sbírkách).

Tzv. *Memnonovy kolosy* na levém břehu Nilu proti Karnaku (někdejší egyptským Thébám čili Vesetu), které dal podle řeckých pověstí postavit Memnón, když táhl ze své země přes Egypt na pomoc Tróji, jsou ve skutečnosti sochy egyptského krále Amenhotepa III. ze 14. století př. n. l. Měří i s podstavcem osmnáct metrů a patří k největším sochám na světě.

MENELÁOS

(2. pád *Meneláa*, lat. *Mene-laos*) – syn mykénského krále Átreia a jeho manželky Áeropy, spartský král.

Je jednou z ústředních postav Homérových básní: jako manžel ženy, pro kterou vypukla trojská válka, a navíc jako muž, který dal k této

Meneláos a Helena. Malba na krétské konvici z poloviny 7. století př. n. l. (Archeologické muzeum v Irakliu)

válce přímý podnět. Přesto mu tento čin nikdo nevyčítal. Jednal v souladu s požadavky mezinárodního práva a mužské cti, ba co víc, učinil vše, aby celou věc vyfídl mírovou cestou. Ve válce se pak zařadil mezi nejřednější bojovníky. Stejně statečným se však ukázal i v boji s osudem.

Osud měl málo záviděníhodný. Jako mladík musel spolu se svým bratrem Agamemnonem uprchnout z rodných Mykén, protože jim strýc Thyestés zavraždil otce a ukládal i o jejich život. Našli však útočiště u spartského krále Tyndarea. Ve Spartě potkalo Meneláa něco, co jen omylem považoval za štěstí: oženil se s nejkrásnější ženou na světě. Byla to Tyndareova nevlastní dcera Helena (jejím vlastním otcem byl nejvyšší bůh Zeus, který našel zalíbení v Tyndareově manželce Lédě). Helena si ho vybrala mezi uchazeči z královských rodů celé Hel-
lady, kteří se pro ni dostali

téměř do ozbrojeného konfliktu. Měla ho ráda, po nějaké době mu porodila dceru Hermionu, a když Tyndareos zemřel, uvedla ho jako krále na spartský trůn. Dlouho se však rodinnému štěstí a spokojené vládě netěšil.

Do Sparty přišla jednoho dne návštěva z daleké Tróje: syn krále Priama Paris, doprovázený svým bratrancem Aineiem. Paridovy kroky vedla bohyně lásky Afrodita, která mu slíbila za manželku nejkrásnější ženu na světě, aby ho tak odměnila, že jí ve sporu s bohyněmi Hérrou a Athénou přiznal prvenství v kráse. Meneláos vzácné hosty uvítal, uspořádal na jejich počest slavnostní hostinu a představil je své manželce. Paris se do ní na první pohled zamiloval, jí se také líbil. Pak se už věci vyvíjely samy a Meneláos k tomu sám nechtě přispěl. Omluvil se hostům, že musí na Krétu, protože mu tam zemřel děd Kátreus, a své manželce přikázal, aby hostům ve všem vyhověla. Helena si pod vlivem bohyně Afrodity vyložila tato slova poněkud široce. Okouzlena mladým Paridem a jeho svůdnými řečmi opustila manžela, dceru i vlast a odplula s ním do Tróje.

Když se Meneláos po návratu z Kréty dozvěděl, že jeho žena zmizela, ani na chvíli nepochyboval, že ji Paris unesl. Nasvědčovala tomu i skutečnost, že spolu s Helenou zmizela i jeho pokladnice. Byla to hrubá urážka krále i muže a navíc porušení posvátného práva pohostinství. Vypravil se proto ke svému bratru Agamemnonovi, který se po Thyestově smrti ujal vlády v Mykénách, a požádal ho o radu a pomoc.

Agamemnon mu poradil, aby odjel do Tróje a osobně vyzval krále Priama a jeho syna Parida, aby mu Helenu vrátili. V případě, že by to nebyli ochotni učinit, měl jim pohrozit válkou. Meneláos si vzal s sebou ithackého krále Odyssea, který byl obratným vyjednávačem, ale ničeho nedosáhl. Paris mu chtěl vrátit jen pokladnici, o Heleně odmítl vůbec mluvit. Agamemnon tedy vyzval všechny achajské krále, aby mu pomohli pomstít urážku bratra, a vypověděl Priamovi válku.

Válečná výprava, v jejíž čelo se postavil mocný mykénský král, slibovala naději na slávu a kořist, a tak se v přístavu Aulidě shromáždila stotisícová armáda, která pak vyplula proti Tróji. Meneláos přivedl šest tisíc mužů, vynikali nad ostatními bojovou odvahou a odhodlaností. Byli jako jejich král, vždyť jaký velitel, takové je vojsko: i když Meneláos nepředčil jiné Achajce silou, byl jim vzorem svou směrností, statečností a (co je ve válce neméně důležité) také sebekázní.

Za deset let, na které se protáhla trojská válka, vykonal Meneláos mnoho hrdinských činů. Tři z nich však zůstaly v trvalé paměti a mužové lakedaimonští zpívali o nich u táborových ohňů ještě po staletích. Byl to předně jeho souboj s Paridem na začátku desátého roku války. Když se ve vojsku rozšířila nespokojenost z dlouhých bezvýsledných bojů a vojáci dospěli k názoru, že mají-li vůdcové něco proti sobě, ať si to vyřídí sami, přijal bez váhání Paridovu výzvu k boji na život a na smrt. Jejich souboj měl rozhodnout válku,

aby už žádný voják v ní nemusel ztratit život. Jak se ukázalo, v tomto boji nestál proti němu jen Paris, ale i bohyně Afrodita, která Parida chránila. Přesto neklesl na mysli a nakonec Parida porazil. Byl by ho i zabil, ale Afrodita ho zakryla mrakem a na vlastních rukou odnesla do bezpečí za hradby Tróje. Druhým jeho slavným činem byla záchrana těla mrtvého Patrokla, přítele největšího achajského hrdiny Achillea. Třetím byla pak účast v boji o hrad krále Priama. Byl jedním z vybraných bojovníků, kteří se v obrovském dřevěném koni dostali tajně do Tróje a odvážným útokem dobyli královské sídlo. Tam také zabil kromě jiných i Priamova syna Déífoba, který se po Paridově smrti oženil s Helenou, a vlastním mečem si vydobyl manželku zpátky.

Stejně jako na bojišti vynikal Meneláos i ve válečné radě. Mluvil stručně, k

věci a na mysli měl vždy zájem celého vojska. Autoritu vrchního velitele Agamemnona bezvýhradně podporoval. Trochu si sice na tom zakládal, že je jeho bratrem, nedával to však svým jednáním najevo a ani toho nevyužíval. K ostatním vojevůdcům a ke svým vojákům se choval přátelsky jako k druhům, kteří bojují především za jeho věc.

Z Tróje se vrátil jako vítěz a s Helenou po své pravici. Nikdy jí nic nevyčítal, neboť byl přesvědčen, že Paris ji unesl a že sama neměla na tom vinu. Nevyvracela mu to. Osud však nedopřál Meneláovi šťastnou cestu domů. Hned za ostrovem Lesbem rozmetala bouře jeho loďstvo. Znovu své loď seřadil, ale u Súnijského mysu ho postihlo nové neštěstí: bůh Apollón mu zabil kormidelníka Frontia. S potížemi se pak dostal k Malejskému mysu, kde ho přepadla nová bouře. Většina lodí se pod přívalem vln potopila, jiné se rozbily o skalnaté útesy, jeho loď zahnal vítr až k mělkému ústí Nilu. V žalu nad záhubou druhů zapomněl přinést bohům děkovnou oběť za svou záchranu. Z trestu za to musel pak bloudit s Helenou sedm let Egyptem, Libyí, Foiníkií a jinými zeměmi, než se opět dostal k ústí Nilu, kde mu mořský bůh Próteus poradil, co má dělat, aby se šťastně vrátil domů. Přinesl tedy oběť, na které bohům tak záleželo, a brzy přistál i s Helenou u břehů rodné země.

Svou vytrvalostí a odvahou si Meneláos vyvzdoroval na osudu nejen šťastný návrat, ale dokonce víc, než si kdy troufal přát. Před odjez-

dem do vlasti navštívil egyptského krále, aby se rozloučil, a při té příležitosti dala králova manželka Polydamna Heleně malý dárek. Byla to nádobka s kouzelným odvarem: kdo ho vypil rozpuštěný ve víně, zapomněl na všechny strasti. A tak Helena zapomněla na oba své předchozí manžely v Tróji a Meneláos na útrapy války i dlouhého bloudění. Po návratu do Sparty žili pak šťastně a spokojeně a na rozdíl od pohádek nejen do smrti, ale i po smrti. Bohové je totiž náhradou za prožité útrapy přenesli do Élysia, kam nemají přístup strasti, jež jsou údělem lidí na tomto světě.

V heslech o Agamemnonovi, Odysseovi a jiných achajských hrdinech jsou stručné zmínky o archeologických výzkumech hradů, na nichž měli podle Homérových básní svá sídla. Ve Spartě se však žádný hrad nenašel; máme tam pouze doklady o existenci nepříliš velkého achajského sídliště. Dokonce ani přesně nevíme, odkud a kam se rozkládala historická Sparta; jelikož neměla hradby („jejími hradbami byla prsa mužů lakdaimonských“), zmizela téměř beze stopy. Město Sparta dnes ovšem existuje, nemá však se starověkou Spartou kromě jména téměř nic společného. Založeno bylo teprve roku 1834.

Meneláa mnohokrát zobrazili starověcí i novověcí umělci, a to zpravidla ve společnosti Agamemnona nebo Heleny. Vázových maleb, na nichž se s ním setkáváme, známe přes sto. Maleb s výjevem *Meneláos pronásleduje Helenu* se zachovalo přes padesát, *Meneláos odváž-*

Meneláos s Patroklovou mrtvolou. Římská kopie pergamského sousoší z konce 3. století př. n. l. (Loggia dei Lanzi, Florencie)

Meneláos se setkává s Helenou v dobyté Tróji. Červenofigurová malba na attické konvici z doby kolem roku 430 př. n. l. (Vatikánská muzea)

dí Helenu z Tróje přes třicet (většina z nich pochází z 5. století př. n. l.), *Meneláos a Helena* jedenáct (nejstarší, asi z poloviny 7. století př. n. l. je v Iraklijském muzeu), *Meneláova a Helenina svatba šest* (nejstarší, z konce 7. století př. n. l., je dnes v Izmirském muzeu) a *Souboj Meneláa s Paridem* dvakrát (starší je v mnichovském Antikváriu, mladší v pařížském Louvru). Známe pergamské sousoší *Meneláos s Patroklovou mrtvolou* z konce 3. století př. n. l. se zachovalo v římských kopiích, z nichž pravděpodobně nejlepší je v Loggia dei Lanzi ve Florencii. Tzv. *Maestro Pasquino*, jiná kopie tohoto sousoší, je dnes zchátralým torzem na římské Piazza Pasquino.

Dramatické nebo epické dílo s Meneláem jako titulním hrdinou neznáme; vystupuje však v každém z nespočetných děl, jež se zabývají trojskou válkou. Není však vždy tak kladnou postavou jako v Homérově *Íliadě* nebo *Odyssei*. Římané, kteří se poklá-

dali za potomky Trójanů, ho v dílech svých básníků znevažovali; rovněž Eurípides v dramatech z dob peloponnéské války, aby v jeho osobě pohanil Sparťany.

MENESTHEUS

(2. pád *Menesthea*) – pravnuček krále Erechthea a syn Peteóa, vůdce athénské vojska v trojské válce.

Společné achajské války proti Tróji se zúčastnil s vojskem na padesáti lodích; jeho vojáci byli mladí a odvažní. Sám byl rovněž statečný válečník a navíc vynikající taktik. Nikdo z achajských velitelů se mu nevyrovnal v řazení válečných vozů a formací pěchoty, jedině snad pylský král Nestór.

S tímto Menestheem splývá u některých autorů jeho starší jmenovec, známý (v poněkud mlhavých obrysech) z mýtů o Théseovi. Byl prý jeho úhlavním nepřítelem. Když hrdinové Kastór a Polydeukés vtrhli do Athén,

aby osvobodili svoji sestru Helenu, kterou Théseus s pomocí krále Peirithoa unesl, vydali mu vládu nad Athénami. Brzy si ji však vydobyl zpět Théseův syn Démofóón.

Z antických památek se zachovalo jen vyobrazení Menesthea z trojské války. Bezpečně ho lze identifikovat pouze na jediné vázové malbě asi z konce 5. století př. n. l. (dnes v Městském muzeu v Bologni).

MENOITIOS

(2. pád *Menoitia*, lat. *Menoeitius*) – syn fóckého hrdiny Aktora, otec Achilleova přítele Patrokla.

Když se Patroklos rozhodl odjet s Achilleem do trojské války, kladl mu na srdce, aby byl jakožto starší Achilleovi rádcem a ochráncem. Jak se otcům nezřídka stává, Menoitios sílu osobnosti svého syna přecenil. Patroklos se Achilleovi ve všem podřizoval a na slovo ho poslouchal.

V Homérových básních se Patroklos často nazývá Menoitiovec. Jinak se v mytologii setkáváme občas i s jiným Menoitiem, synem Titána Íapeta. Za vzpoury Titánů proti olympským bohům ho Zeus srazil bleskem a svrhl do Tartaru.

MENS

(neskl. nebo *Menty*) – římská bohyně rozumu, totožná s řeckou Méditou. Chrám měla v Římě na Kapitolu. – Viz heslo *Métis*.

MENTÉS

(2. pád *Menta*, lat. *Mentes*) – syn a nástupce tafijského krále Anchiala, přítel ithackého krále Odyssea.

Jeho podobu vzala na sebe bohyně Athéna, když sestoupila k Odysseovu synovi Télemachovi, aby mu poradila, jak se má zbavit zpupných nápadníků, kteří se chtěli zmocnit Odysseovy manželky Pénélopy a s ní i Odysseova království. Jinak Mentés v mýtech osobně téměř nevystupuje.

Mentés se stal v antice symbolem rádce a ochránce. Později dostalo jeho jméno pejorativní příchuť a označoval se jím zlověstný posel nebo pokušitel.

MENTÓR

(2. pád *Mentora*, lat. *Mentor*) – syn Ithačana Aklima, přítel ithackého krále Odyssea a vychovatel jeho syna Télemacha.

Když Odysseus odjížděl do

trojské války, svěřil mu výchovu mladého Télemacha. Mentor plnil svůj úkol zodpovědně a s úspěchem. Byl moudrý a rozvázný, vždy dbal Odysseových i Télemachových zájmů a Télemachos ho poslouchal jako otce. Získal si u něho takovou vážnost a důvěru, že když bohyně Athéna chtěla Télemachovi něco poradit, brala na sebe Mentorovu podobu.

Mentorovo jméno dodnes žije: označuje se jím poučovatel, karatel, mravokárce – ovšem v ironickém nebo hanlivém smyslu, jaký Mentorovi u Homéra nikdy nepříslušel.

MERKUR

(2. pád *Merkura*, lat. *Mercurius*, řec. *Hermés*) – římský bůh obchodu a zisku, téměř totožný s řeckým Hermem.

Na rozdíl od Herma, který byl synem nejvyššího boha Dia, Merkur byl považován

Odpočívající Hermés. Římská bronzová kopie sochy z konce 4. století př. n. l., vytvořené pravděpodobně Lýsippem (Národní muzeum v Neapoli)

zpravidla za syna boha nebe Caela (řeckého Úrana). Uctívali ho povětšinou jen obchodníci. Podvodníci a zloději, kteří v Řecku uctívali Herma, se v Římě dožadovali spíše pomoci staré bohyně zisku Laverny. Od konce 5. století př. n. l. měl Merkur chrám nedaleko Velkého cirkusu. Na svahu Caelia mu byl zasvěcen pramen, jehož vodou kropili obchodníci za slavností na jeho počest (15. května) sebe i své zboží, aby smyli viny, jichž se dopustili podvodem.

Merkuovo jméno pochází z latinského „merx“, tj. mzda, odměna, nebo „mercor“, tj. kupovat, obchodovat. Astrologové jím nazvali nejbližší planetu Slunce už ve starověku; má toto jméno dodnes. O jeho úloze v mýtech a ve výtvarném umění se mluví v hesle *Hermés*.

MÉRIONÉS

(2. pád *Mériona*, lat. *Meriones*) – vnuk krétského krále Deukalióna a syn Mola, vůdce Kréťanů v trojské válce.

Zúčastnil se achájské výpravy proti Tróji po boku krétského krále Ídomenea. Byl statečný a rozvázný, vynikal zejména v boji kopím a jako lučištník. Při závodech na počest mrtvého hrdiny Patrokla dokázal sestřelit jediným šípem holuba, když letěl „vysoko pod samým mrakem“. Z války se i s Ídomeneem šťastně vrátil.

Mérionovo jméno ožilo koncem minulého století v odborné literatuře. Podle Homéra měl „pevnou na hlavě přílbou, zrobenou z hovězí kůže, jež spleť řemenů vy-

schlých uvnitř ztužena byla, a navrchu po obou stranách kančí bělostné zuby tam řadou za sebou hustě ji zdobily krásně a zručně a plst měla vloženou v středu“. Tento popis se zdál dlouho nejasným, ale při výzkumech v Mykénách (a později i na Krétě) byly nalezeny obrazy takových přilb i provrtané kančí zuby, jimiž byly vyzdobeny a zpevněny. Tyto nálezy pocházejí asi z 15.–14. století př. n. l., tj. z dob snad až půl tisíciletí před Homérem, a jsou udivujícím dokladem přesnosti některých popisů v jeho básních.

MEROPÉ

(2. pád *Meropy*, lat. *Merope*) – jméno manželky dvou korintských králů a jednoho krále v Messénii.

První byla dcerou Titána Atlanta a jejím manželem byl slavný chytrák Sísyfos, který přelstil i smrt. Když však Sísyfos nakonec přece jen zemřel, dostala se se svými sestrami Plejádami na nebe. Zářila však mezi nimi nejslaběji, protože se styděla, že její manžel byl pouhým smrtelníkem.

Druhá Meropé byla manželkou krále Polyba a spolu s ním se ujala nalezenec Oidipa, který se stal později thébským králem a jedním z nejtragičtějších hrdinů řeckých mýtů. (U některých autorů se však místo Meropy uvádí Periboia).

Messénská Meropé měla za manžela krále Kresfonta, syna hrdiny Hérakla. Když byl její manžel zavražděn, domnívala se, že to spáchal její syn Aipytos, a chtěla ho zabít. Pravda však vyšla v po-

slední chvíli najevo a Aipytos se stal po odhalení a potrestání skutečného vraha messénským králem.

Z ostatních nositelek tohoto jména vzpomeňme jen dceru krále Oinopióna, do které se zamiloval, jak se o tom mluví ve zvláštním hesle, slavný lovec Óríón.

MEROPS

(2. pád *Meropa*) – jméno dvou postav z řeckých mýtů: krále Etiopů a věštce z maloasijské Perkóty.

Král Merops měl za manželku Ókeanovnu Klymenu a proslul zejména její nevěrností. S bohem slunce Héliem měla několik dcer a syna Faëthonta, který tragicky zahynul při jízdě na slunečním voze, s Titánem Ílapetem několik synů, mezi nimi Atlantanta, jenž musí nést navěky nebeskou klenbu, a prý také Prométhea a Epiméthea.

Věstec Merops měl sice dar vidět do budoucnosti, nikoli však moc, aby se lidé jeho radami řídili. Byl otcem dvou synů, Adrésta a Amfía, a varoval je, aby neodcházel do trojské války. Synové ho však neposlechli, přišli s malým oddílem na pomoc Trójjanům a v boji oba zahynuli. Měl také dvě dcery: Arisbu, která byla první manželkou trojského krále Priama (před Hekabou), a Kleitu, která se provdala za krále Doliónů Kyzika a po jeho nešťastné smrti v boji s Argonauty spáchala sebevraždu.

MESAULIOS

(2. pád *Mesaulia*, lat. *Mesaulius*) – sluha pastýře vepřů

Eumaia, který byl otrokem ithackého krále Odyssea.

Celá jeho úloha v Homérově *Odyssei* záležela v tom, že přinášel a odnášel jídlo ze stolu svého pána Eumaia. Přesto však jeho postava vědce zaujala. Homér totiž o něm říká, že Eumaios ho „získal na vlastní vrub, když pán byl v cizině vzdálen“, aniž se dotázal Odysseovy manželky nebo správce jeho majetku, „a koupil ho od mužů z ostrova Tafu ze svých prostředků vlastních“. To znamená, že Mesaulios byl otrokem otroka, čili zevšeobecněno, že v hérojských dobách mohl mít otrok své vlastní (i když nevelké) jmění a mohl jím volně disponovat, podobně jako v pozdějším řeckém a římském právu, a koupit si třeba také otroka. Oba však byli z právního hlediska vlastnictvím pána.

MÉTIS

(2. pád *Métidy*, lat. *Mens*) – dcera Titána Ókeana a jeho manželky Téthye; bohyně rozumu.

S nejvyšším bohem Diem měla mít dvě děti: dceru, která by se mu rovnala moudrostí, a syna, který měl být tak silný, že by ho svrhl z trůnu. Když se to nejvyšší bůh dozvěděl, zlikvidoval hrozící nebezpečí tak, že Métidu lichotivými řečmi uspal a pak ji snědl. Po nějaké době porodil si pak sám ze své hlavy dceru: bohyni moudrosti a nepřemožitelné síly Athénu.

Homér, který popisuje zrození Athény z Diovy hlavy, se o Métidě výslovně nezmiňuje. Řecká představa, podle

níž je Métis (dosl. „rozum“, „rozhlednost“) podstatou Athény, je nepochybně velmi stará, ale dovídáme se o ní poprvé až z Hésiodova *Zrození bohů* (8.–7. století př. n. l.)

MÍDÁS

(2. pád *Mída* nebo *Mídy*, lat. *Midas*) – fryžský král, syn krále Gordia a bohyňe Kybely.

Byl vášnivým ctitelům boha vína Dionýsa, nejednou si s ním osobně připil a znal se se všemi jeho průvodci. Když mu jednou rolníci přivedli nějakého opilého staříka, poznal v něm Dionýsova pěstouna Siléna. Jaksepatří ho pohostil a po desetidenní veselé pitce ho přivedl k Dionýsovi. Rozradostněný bůh vína mu za to slíbil splnit jakékoli přání. Mídás ho tedy požádal, aby se všechno, čeho se dotkne, proměnilo v zlato. Dionýsos litoval, že Mídás si neřádá lepší dar, ale slib byl slib, a tak ho splnil.

Zpočátku byl Mídás nadšením celý bez sebe. Ulomil si z dubu větvíčku a změnila

se mu v zlato, zdvihl ze země kámen a proměnil se v zlato, utrl si ze stromu jablko a bylo celé zlaté jako ze zahrady Hesperoven. Když však usedl ke stolu a vzal do ruky chleba, nemohl ho sníst, protože se rovněž změnil v zlato. Zlato mu zaskřípalo mezi zuby, když dal do úst kus masa, v zlato se mu proměnilo víno, jehož se chtěl napít. V zoufalství nato poprosil Dionýsa, aby ho této kletby zbavil. A protože bohyňové jsou milosrdní, jestliže lidé uznají svou vinu a prosí o milost, Dionýsos mu vyhověl. Poslal ho k řece Paktólu, aby se v ní umyl a smyl tak ze sebe i vinu za nemoudrou žádost. Mídás ho milerád poslechl – a z jeho kalamity se zlatem zbyla jen báje a zlatý písek v říčce, která se dnes jmenuje Gedir.

Když Mídás poznal marnost zlata, ztratil zájem o vládařské povinnosti a toulal se po lesích a polích. Oblíbil si samotu a prostotu; opět to však poněkud přehnal. Jednou při procházce na hoře Tmólu se stal nezvaným účastníkem hudební soutěže mezi bohem pastýřů Pánem

a největším hudebníkem na Olympu Apollónem. Pánova hra na pastýřskou píšťalu se rozhodně nemohla rovnat božské hře, kterou předvedl na zlaté lyře Apollón a bůh hory Tmólu, který byl v této soutěži rozhodčím, přikl pravem vítězství Apollónovi. Jenže Mídás, kterého se nikdo na nic neptal, začal protestovat a vykřikovat, že prý prostá pastýřská píseň byla mnohem lepší. O vkusu lze ovšem diskutovat, ne však s bohy. Apollón přiskočil k Mídovi a v hněvu ho tak vytahal za uši, až je měl dlouhé jako osel.

Mídás své uši pečlivě skrýval pod dlouhými vlasy, ale sluha, který ho občas stříhal, na jeho tajemství přišel. Protože prozradit královu vadu krásy bylo nebezpečné a utajit takové tajemství bylo nesnesitelné, odešel daleko za město, vykopal v zemi jámu a zašepal do ní: „Král Mídás má oslí uši.“ Prozrazené tajemství však ani zem neskrýje: nad zasypanou jámou vyrostlo rákosí, a když zavalnul větřík, šumící listí rozneslo zasetá slova do všech koutů světa.

Mídás a Bakchos. Obraz Nicolase Poussina z doby kolem roku 1630 (Stará pinakotéka v Mnichově)

Mídrovy příběhy jsou natolik pohádkové, že po staletí nikoho nenapadlo, aby v něm viděl víc než postavu z bájí. A přece se o něm zmínil už Hérodotos, nejstarší řecký historik, a po něm řada jiných, jako o skutečném panovníkovi. V minulém století se pak našel nápis asyrského krále Sargona II., pocházející z let 717–715 př. n. l., v němž vystupuje král Mídás z fryžského Gordia (v asyrské transkripci Mida) jako nesporně historická osoba. Ve Frygii se zachovala i skalní hrobka s bohatě vyzdobenou fasádou, která se tradičně označuje jako „Mídův hrob“ (východně od dnešního Kuthahye). Archeologové objevili i Gordion, sídelní město krále Mídy. Není tedy nejmenších pochyb, že Mídás z Gordia skutečně existoval. Jak lze však vysvětlit, že se stal hrdinou bájí? Příběh o zlatě je pravděpodobně odrazem jeho velkého bohatství; lesk zlata vždy rozhojňuje lidskou fantazii. Dnes je však už vysvětlen i jeho příběh o oslích uších. V troskách Gordia se našly mince s Mídovým jménem a obrazem Je na nich s odznaky své královské moci: místo koruny má na hlavě čepici z kůže stažené z oslí hlavy i s ušima. Měl tedy skutečně oslí uši, i když jen na čepici. Vládl koncem 8. století př. n. l. Jeho matkou určitě nebyla Kybela (to si jen dávní panovníci někdy vylepšovali původ), ale otcem mu mohl být docela dobře nemytický Gordiás.

Báje o Mídovi se tradují zpravidla odděleně. První z nich patří mezi nejhlubší mytologická podobenství o „kletbě zlata“, druhá mezi

nejrozšířenější báje světa. Německý badatel Lehmann-Nitsche zjistil celkem osmadvacet „národních verzí“ této báje (kromě řecké a římské například také irskou, srbskou, arménskou, marockou, perskou, mongolskou, indickou) a omezil se přitom jen na lidová podání. V tomto počtu nejsou tedy zachyceny její umělé zpracování a obměny, např. u nás známá Havlíčkova báseň *Král Lávara* (1870) nebo Vrchlického hra *Midasovy uši* (1890).

Nejznámější antické zpracování Mídových příběhů je v Ovidiových *Proměnách*. Co se týká výtvarného umění, Mídás se z antiky zachoval na třiatvaceti vázových malbách, z nichž některé pocházejí až z konce 7. století př. n. l. Z novodobých obrazů z tohoto mýtu je známý zejména *Mídův soud* od A. Schiavona z poloviny 16. století (v Dóžecím paláci v Benátkách) a *Mídás a Bakchos* od N. Poussina z doby kolem roku 1630 (dnes v mnichovské Staré pinakotéce). Roku 1931 složil operu *Král Midas* W. Kempff.

MINERVA

(2. pád *Minervy*, řec. *Athéna*) – římská bohyně, totožná s řeckou Athénou.

Zdá se, že původně byla panenskou bohyní Etrusků (Menrva) a že její kult převzali Římané už v 7.–6. století př. n. l. Uctívali ji jako bohyni moudrosti, která naučila lidi různým řemeslům, uměním a dovednostem, mezi jinými i lékařství. Pod vlivem řeckých mýtů a kultů ji pak ztotožnili s Athénou a prohlásili za ochránkyni Ří-

Minerva. Římská socha z počátku n. l. restaurovaná Girardonem (Louvre, Paříž)

ma. Spolu s nejvyšším bohem Jovem a jeho manželkou Junonou tvořila Minerva trojici tzv. kapitolských božstev, kterým prokazovali Římané obzvláštní úctu. Za císařství se stala navíc bohyň vítězství (Minerva Victrix). Velké slavnosti na její počest se konaly v Římě dvakrát ročně; pět dní trvaly v březnu a tři dny v červnu.

V Římě měla Minerva několik chrámů; na Kapitolu spolu s Jovem a Junonou, který jí byl prý zasvěcen v prvním roce republiky, tj. roku 510 př. n. l., dále na Esquilinu (jako Minerva Medica) poblíž dnešního Pantheonu (na jeho místě stojí od roku 1280 křesťanský chrám Santa Maria Sopra Minerva) a z pozdějších na Nervově fóru (jeho pozůstatky dal odstranit teprve roku 1606 papež

Pavel V., aby si z jejich mramoru vyzdobil fontánu na Janikulu). Sochařská vyobrazení Minervy jsou ve všech významných i méně významných antických sbírkách, většinou v slabším uměleckém provedení. Zobrazuje ji také jedna z největších antických soch, kolosální *Minerva* asi z počátku n. l. v Římském národním muzeu v Termách.

Novověcí umělci často nerozlišovali mezi Minervou a Athénou a pod římským vlivem používali zpravidla Minervina jména. K takto označeným dílům v různých heslech připojme zde obrazy *Minerva a Mars* a *Minerva pronásleduje Venuši* od Tintoretta z roku 1578, *Minerva a Mars* od P. Veronese z roku 1578, Rembrandtovu *Minervu* z doby kolem roku 1632 a *Boj Minervy s Martem* od J. L. Davida z roku 1771. Ze soch aspoň bronzovou *Hlavu Minervy* od T. Lombardiho z přelomu 15. a 16. století a pískovcovou *Minervu* od M. Brauna z doby kolem roku 1715 ve sbírkách Národní galerie v Praze.

MÍNÓS

(2. pád *Mínóa*, lat. *Minos*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho milenky Európy, krétský král.

Starověk považoval mnohé hrdiny svých mýtů za historické osobnosti; některé docela vážně, jiné s lhostejnou skepsí. V případě Mínóa byli však i nejkritičtější dějepisci pevně přesvědčeni, že skutečně existoval, že byl mocným králem na Krétě a že sídlil ve výstavném paláci v Knóssu. Pokud tu byly rozpaky, týkaly se jen jeho původu. Thúkýdi-

dés ho například považoval za Řeka, podle Hérodota prý Řekem nebyl. Podle mýtů byl napůl původem z Foiníkie: jeho matka Európa byla dcerou sídónského krále Agénora a jeho manželky Tělefasy. Hlavně však byla takovou krasavicí, že se do ní zamiloval sám Zeus a proměněn v býka ji unesl na Krétu.

Žezlo dostal Mínós přímo od Dia a s Diem se také pravidelně scházel v jeho rodišti (v jeskyni hory Dikté), aby se s ním radil o zákonech. Vládl tedy moudře a spravedlivě. Jako král ostrovní země neplýtvat prostředky na stavbu hradeb a pobřežních pevností, ale vybudoval si mocnější obranu: mohutné loďstvo, které mohlo nepříteli už z dálky odrazit nebo vůbec odradit od útoku. Vybudoval také řadu opěrných bodů na blízkých a vzdálených ostrovech, později i na řeckém pobřeží a stal se tak skutečným pánem moří. Pod ochranou válečného loďstva, jež bylo postrachem nepřátel i pirátů, vedl rozsáhlý zahraniční obchod, který přinášel Krétě bohatství a blahobyt.

Mínós udržoval styky s mnohými řeckými městy, a

zvlášť přátelské s Athénami. Výrazem toho byla i účast jeho syna Androgea na athénskými hrách. Když však na nich Androgeos jednou zvítězil, athénský král Aigeus, který poněkud přehnaně stranil domácím reprezentantům, ho ze závnosti zabil. Mínós se proto vypravil se svým loďstvem proti Athénám a donutil Aigea, aby mu náhradou za zabítí syna poslal každý rok sedm mladíků a sedm dívek a uznal tak závislost Athén na Krétě.

Na Krétě měla pak mladé Athéňany postihnout podle práva odvety smrt. Mínós je předhazoval netvoru Mínótaurovi, který se mu narodil právě v době jeho výpravy proti Athénám. Přesněji řečeno, narodil se jeho manželce Pásifae, která mu už předtím porodila čtyři syny (Androgea, Deukalióna, Glauka a Kátrea) a dvě dcery (Ariadnu a Faidru). Otcem Mínótaura byl posvátný býk a Mínótauros podle toho také vypadal: měl lidské tělo a býčí hlavu. Mínós nevěrou manželku exemplárně potrestal, avšak nad Mínótaurem, který za matčinu vinu nemohl, se slitoval a ne-

„Mínóův palác“ v Knóssu. Jižní propylaje se schodištěm a symbolem v podobě býčích rohů (Evansova rekonstrukce)

chal ho naživu. Rozhodl se ho pouze ukrýt a dal mu vybudovat od slavného vynálezce a stavitele Daidala obrovský labyrint, do kterého ho zavřel. Tam také Mínotauros žil, dokud ho nezabil athénský hrdina Théseus, jak se o tom mluví ve zvláštním hesle.

Když Daidalos labyrint dokončil, Mínos byl spokojen a královsky ho odměnil. Pak mu dal další úkoly, po nichž zas další a nakonec mu navrhl, aby se na Krétě trvale usadil. Daidalos s tím však nesouhlasil, a tak mu Mínos zakázal opustit Krétu. Stejný zákaz vydal i jeho synu Íkarovi. Zřejmě se obával, aby neprozradili tajemství stavby nebo aby nepostavili podobný div světa jinde. Daidalos se proto rozhodl, že s Íkarem uprchne. Po moři to nešlo, neboť je střežily Mínoovy lodě, a tak mu zůstala volná jediná cesta vzduchem. Sestrožil z ptáčích per dva páry křídel, připevnil je Íkarovi i sobě na ruce a uletěli jako ptáci. Íkaros se však v touze po výšinách, jichž do těch dob člověk nedosáhl, vznesl příliš blízko k slunci, takže se roztavil vosk, jímž byla pera křídel spojena, spadl do moře a utonul. Daidalovi se podařilo doletět až na Sicílii. Tam vstoupil do služeb krále Kókala, který ho ochotně přijal.

Mínos po Daidalovi zuřivě pátral a dlouho bezvýsledně. Když se konečně jeho vyzvědači dozvěděli, že se skrývá na Sicílii, požádal Kókala, aby mu ho vydal. Kókalos odpověděl vyhýbavě, a tak Mínos zmobilizoval své loďstvo a vypravil se na Sicílii osobně. Daidalos se však na Mínoovu návštěvu připravil.

S tichým souhlasem krále Kókala zavedl do koupelny tajné potrubí, a když se šel Mínos podle svého zvyku večer vykoupat, vpustil mu do vany vařící vodu. Povoláný lékař konstatoval mrtvici a Kókalos náhlým neštěstím jako velice zkroutěný, vypravil Mínoovi velkolepý pohřeb.

Tak zahynul Mínos, slavný krétský král, a tak tomu věřili všichni antičtí historikové včetně Diodóra Sicilského, který ještě v 1. století př. n. l. přesně popsal místo, kde byl prý Mínos pohřben, i jak byly podle očitých svědků exhumovány jeho tělesné pozůstatky.

Roku 1900 začal kopat britský archeolog A. Evans na pahorku Kefalu (tehdy asi 5 kilometrů na jih od hlavního města Kréty Iraklia). Brzy zjistil, že odkrývá trosky paláce s množstvím místností, schodišť, sloupových síní, nástěnných maleb a keramiky; navíc vykopal množství symbolů ve formě býčích rohů a obrazů býků, jež potvrzovalo kult býka. Nenašel však ani stopy po hradbách, ale zato po přístavech pro loďstvo, o němž mluví mýty i historikové. Dospěl k přesvědčení, že našel palác legendárního Mínoa, a ztotožnil ho s krétským labyrintem. Půdorys paláce je skutečně tak spleť, že připomíná bludiště, a řecké nápisy potvrzují, že tu stálo skutečně město Knóssos. Třicet let kopal pak Evans v knósském paláci a doslovně z kamene vyčetl jeho dějiny. Rozdělil je na tři velká období (od roku 3000 do roku 1200 př. n. l.) a nazval je „mínojskými“. Jiní archeologové vykopali další

krétské paláce, o nichž se zmiňují řecké mýty v souvislosti s Mínoem a jeho následníky v královské hodnosti. Odkryli historické jádro pověstí, jež se k němu váží.

Výzkum starověké Kréty a památek z Kréty není ještě zdaleka ukončen. Roku 1952 se podařilo Angličanům M. Ventrisovi a J. Chadwickovi rozluštit jeden ze tří známých druhů krétského písma, tzv. lineární písmo „B“. Ukázalo se, že texty v něm jsou v starobylé řečtině a pocházejí z tzv. mladší doby mínojské (asi 1580–1200 př. n. l.). U dalšího krétského písma, lineárního písma „A“, nedosáhli luštitelů zatím přelomových úspěchů. Krétské hieroglyfy vzdorují zatím všem snahám o rozluštění. Pocházejí až z 20. století př. n. l., tj. z doby, jež předchází až o půl tisíciletí době, do které kladou řecké mýty vládu krále Mínoa.

MÍNÓTAUROS

(2. pád *Mínótaura*, lat. *Mino-taurus*) – netvor s lidským tělem a býčí hlavou z knósského labyrintu. Vše podstatné o Mínotaurovi je v předchozím hesle; zde tedy jen několik slov o mýtu a uměleckých památkách, jež s ním souvisejí. Sám mýtus se zachoval v různých a navzdory svému stáří nepříliš odlišných verzích (podle některých musel Aigeus posílat Mínoovi každých sedm let devět athénských mladíků a dívek, podle jiných každý rok atd.) Zdá se, že lidská daň, kterou musel athénský král odvádět krétskému králi, je odrazem krétské nad-

vlády v Egejském moři. Tuto nadvládu dosvědčují staří historikové i dnešní archeologové (vykopávkami nejen na Krétě, ale i na Peloponnésu a na egejských ostrovech a na pobřeží Malé Asie). Zabití Mínótaura se pak jeví jako symbol jiné historické skutečnosti: že Řekové z pevniny krétskou nadvládu nad svými městy zlomili.

Uměleckých památek, jež vznikly v souvislosti s tímto mýtem je neobyčejné množství a jsou zastoupeny téměř ve všech muzeálních sbírkách. Známe téměř tři sta vázových maleb zobrazujících *Boj Thésea s Mínótaurem* (tento boj je navíc i na všech „cyklických vázách“ s *Théseovými činy*) a téměř třicet vázových maleb, na kterých je *Mínótauros* bez Thé-

sea. Ze sochařských děl s tímto námětem se v antice nejvýš hodnotilo Myrónovo sousoší *Théseus a Mínótauros* asi z poloviny 5. století př. n. l., jehož kopie je v Římském národním muzeu v Termách. Soška *Mínótaura* ze 6. století př. n. l. je v pařížském Louvru; jeho hellénistické sochy jsou zejména v Národním archeologickém muzeu v Athénách a ve Vatikánských muzeích. Z mozaik je snad nejpozoruhodnější *Mínótauros v labyrintu* z konce 3. století n. l. v Muzeu Bardo v Tunisu. Zachovalo se i množství Mínótaurových vyobrazení na hlavách krétských mincí od 4.–3. století př. n. l. až do římských dob; na jejich rubu je obvykle stylizovaný labyrint.

Dodnes se umělci k mýtu o Mínótaurovi vracejí, a to i ze zemí tak vzdálených od Kréty, jako je Island (K. Gudmundsson románem *Bohyně a býk*) a z tak nečekaných odvětví umělecké tvorby, jako je balet (*Mínótauros* Američana E. Cartera a *Mínótauros* Švéda K. B. Blomdahla). Je stále živou součástí přes tři tisíce let staré historie krétských námetů v umění – od neznámých mistrů dávno zapadlých věků až po Matisse a Picassa.

MINYÁS

(2. pád *Minya*, lat. *Minyas*) – syn boha moře Poseidóna, král boiótského Orchomenu a praotec kmene Minyů.

Byl bohatší než kdokoli z lidí, kteří žili před ním, tvrdí antičtí autoři, a pro své poklady si dal vybudovat velkou podzemní kupolovitou

pokladnici. Jinak o něm víme z mýtů jen tolik, že měl syna Orchomena, který po něm nastoupil na trůn, a několik dcer, které opovrhovaly bohem Dionýsem a byly za to proměněny v netopýry. Tomuto osudu unikla jen jedna: Eteoklymena, která se provdala za dědice iólského trůnu Aisona a měla s ním syna Iásona, pozdějšího vůdce výpravy Argonautů.

„Minyova pokladnice“ v Orchomenu dodnes existuje, i když v zuboženém stavu. Přitom Pausaniás o ní ve 2. století n. l. napsal, že „je pravým divem v Řecku, ba nezůstává ani za stavbami v cizině“. Jak ukázaly Schlie-mannovy a Dörpfeldovy výzkumy roku 1880, byla tato „pokladnice“ původně hrobkou některého z dávných orchomenských králů. Pochází z 15.–14. století př. n. l. a podle tradice byl v ní pohřben (po jejím vyplenění) i jeden z nejstarších řeckých básníků, boiótský rodák Hésiodos (8. až 7. století př. n. l.).

MITHRA

(2. pád *Mithry*; také *Mithras* a řec. *Mithrés*) – perský bůh světla, jehož kult pronikl i do Říma a v menší míře do Řecka.

Podle svých přívrženců se narodil 25. prosince blíže nezjištěného roku, první mu vzdali poctu klanějící se pastýři, byl pokřtěn ponořením do vody. Když dorostl, splnil z rozkazu boha dobra Ahuramazdy několik těžkých úkolů, zejména chytil a zabil ohromně silného býka. Pomáhal lidem v nouzi a trápení, ochraňoval je v neštěstí

Mínótauros a labyrint. Podle krétské mince asi z 2.–1. století př. n. l. (Ashmoleano muzeum v Oxfordu)

a válkách, požadoval od nich čistý a zdrženlivý život. Za dodržování přísných morálních zásad sliboval svým přívržencům věčnou blaženost na onom světě. Jestliže si to zasloužili, odvedl je po žebříku se sedmi příčkami do výšin čistého světla. Jeho symboly byly lev, býk a orel.

Mithrův kult se ujal na sklonku republiky v Římě, kam se dostal prostřednictvím obchodních styků s Východem, s návratem východních legií a prostřednictvím otroků z Východu. Největší rozmach zaznamenal ve 3. století n. l.; potom ustoupil křesťanství, s nímž měl mnoho společného. V Řecku se Mithrův kult rozšířil poměrně pozdě a měl také vždy méně přívrženců.

V Římě měl Mithra vícero svatých, a to zpravidla podzemních a upravených pro společné večeře věřících. Nejzachovalejší z nich je pod apsidou chrámu svatého Klementa na Lateránu. Jeho vyobrazení na reliéfech jsou dnes ve všech významnějších antických a orientálních sbírkách. Pocházejí většinou z prvních století n. l. a převládá mezi nimi přísně kanonizovaný *Mithras Tauroktonos* (Mithra zabíjející býka).

MOIRY

(řec. *Moirai*, lat. *Parcae*) – dcery nejvyššího boha Dia a bohyně zákonného pořádku Themidy; bohyně osudu.

Homér mluví zpravidla o jedné Moirě, pouze na dvou místech se zmiňuje o několika. Hésiodos jmenuje tři: Klóthó, Lachesis a Atropos. Určovaly člověku životní o-

sud, a to každému jednotlivě hned při narození. Přitom Klóthó rozpřádala nit lidského života, Lachesis ji předla a dále rozvíjela, Atropos ji přestřihovala. Při této své práci podle pozdějších představ zpívaly a doprovázely tak nebeskou „harmonii sfér“. Při zjednodušené představě připomínají naše Sudičky; zjednodušená představa tu však není na místě.

Řecké „moira“ neznamená prostě osud. V obecném smyslu je to spíš podíl nebo úděl, a tedy i to, na čem se má člověk podílet v životě, co je jeho údělem od narození. Všechno, co je zahrnuto v tomto pojmu, je nezměnitelné a nezávislé na svobodné vůli člověka, a nejen člověka, ale i boha. Moiry jsou podřízeni také bohové; přes všechnu jejich moc „vládne i nad nimi osud“, jsou jenom jeho strážci a vykonavatelé. Někdy ovšem vystu-

puje Zeus nebo jiný bůh jako „vládce osudu“: to však jen v případě, že ho zná a podle něho se řídí, tj. jedná-li ve shodě s osudem jako s poznaným svrchovaným zákonem všehomíra. Takto ovšem může „vládnout svým osudem“ i smrtelný člověk.

Moira však není jediným výrazem, kterého používali Řekové k označení osudu. Homér měl například pro tento pojem přes deset výrazů (např. jako naše osud, sudba, úděl apod.). Moiru spojoval obvykle s přívlastky „zlá“, „zhoubná“. Z ostatních výrazů je nejzajímavější „aisa“, v němž lze spatřovat osud vytvářený vůlí člověka. To zní už optimističtější: proti Moirě je člověk bezmocný, proti Aise jedná člověk spíš svévolně, z pýchy nebo vášně, nikoli nevyhnutelně. V tomto smyslu lze též chápat některé verše z Homéra, například z proslulého Hek-

Tři Moiry. Obraz G. A. Bazziho zvaného *Il Sodoma* z doby kolem roku 1510 (Národní galerie v Římě)

torova loučení s Andromachou: „Nesmíš se přec tak příliš, ty bláhová, v srdci mirmoutit: žádný naproti »aise« mě Hádrovi nevrhne v kořist, »moire« své však, jak mním, žádný neujde člověk, ať je vzácný či nízký, jak jednou zrodí se na svět.“ (V mnohých překladech Homéra do moderních jazyků se však rozdíl mezi Moirou a Aisou stírá a oba výrazy se překládají slovem „osud“.)

Moiry si Řekové představovali jako vážné stařeny: Klóthó obvykle se vřetenem v ruce, Lachesis s mírou nebo váhou, Atropos s knihou života, slunečními hodinami nebo nůžkami, jimiž přestřihovala nit života. Jejich starověkých vyobrazení se zachovalo málo. Nejvýznamnější pochází z východního štítu Parthenónu a z Feidiovy ruky nebo aspoň dílny (dnes v Britském muzeu v Londýně). Novověcí umělci označovali jejich obrazy a sochy zpravidla latinským názvem Parky; věnujeme jim proto pozornost v tomto hesle.

MÓMOS

(2. pád *Móma*, lat. *Momus*) – potomek bohyně noci Nykty, bůh hany a hlouposti.

Jestliže měli svého boha panovníci, kováři, námořníci, lékaři, zloději atd., je jen pochopitelné, že ho musela mít i taková početná skupina lidí, jako jsou hlupáci. Vytvořili jim ho, jak se zdá, básníci; poprvé se s ním setkáváme u Hésioda (v 8.–7. století př. n. l.) a pak dost často až po Lúkiána (v 2. století n. l.). Původně žil prý na Olympu jako poradce bohů, ale pak

ho nejvyšší bůh Zeus svrhl na zem, protože jeho neustálé kritizování, hanění a vylepšování všeho možného překáželo blaženosti bohů. Athéně Mómos například vytýkal, že když už naučila lidi stavět domy, měla je naučit stavět je na kolech, aby se mohli snadněji odstěhovat od špatných sousedů. Prométheovi, který stvořil člověka, navrhl, aby mu dal srdce na vnější stranu hrudi, protože když je ukryto, nikdo do něj nevidí. Vrcholem jeho hlouposti však bylo, když se odvažil kritizovat nejvyššího boha: měl prý dát býkovi oči nikoli na čelo, ale na rohy, aby lépe viděl, kam trká.

Podle antických zpráv napsal satyrskou hru *Mómos* Sofoklés; neznáme o ní podrobnosti, neboť se ztratila. Chrámů a soch *Mómos*, jak se zdá, v antice neměl; zřejmě se nenašel hlupák, který by mu je dal postavit. Ani jinak nebyl příliš váženým bohem, i když se mnozí domnívali, že „hloupost světem vládne“.

MOPSOS

(2. pád *Mopsa*, lat. *Mopsus*) – jméno několika osob z řeckých mýtů a římské poezie.

Nejznámější Mopsos byl věstec, syn boha Apollóna a slavné thébské věstkyně Manty (a vnuk ještě slavnějšího věstce Teiresia). Zúčastnil se výpravy Argonautů do Kolchidy a všechny je přežil. Dožil se dokonce trojské války a vítězného návratu Achajců. Když se od Tróje vracel věstec Kalchás, střetl se s ním Mopsos ve věštecké soutěži a zvítězil nad ním.

Stal se tak příčinou jeho smrti, protože podle dávné věštby se Kalchás neměl v životě setkat s věstcem, který by ho překonal. Každý to samozřejmě chápal tak, že takový věstec neexistuje; skrytý smysl byl však v tom, že takové setkání nepřežije. O místě této soutěže se staří autoři neshodují; většinou uvádějí, že k ní došlo v malasijském Kolofónu, kudy se Kalchás vracel z Tróje pěšky do vlasti. Na své cestě založil prý Mopsos v Malé Asii několik měst, mezi nimi Mopsuhestii „Mopsův krb“ (dnešní Misis).

Jiný Mopsos z řeckých mýtů byl Lapith, zakladatel města Mopsyónu na západním svahu hory Ossu (jihovýchodně od Olympu). V římské poezii se jméno Mopsus vyskytuje dost často, nikoli však jako jméno mytické. Např. ve Vergiliových *Zpěvech pastýřských* se tak jmenuje pastýř, který zpívá píseň o Dafnidově smrti.

V troskách Mopsuhestie objevil v letech 1956–1958 H. Th. Bossert významné památky starého řeckého osídlení. Pocházejí až z 12. století př. n. l., tj. z dob, do nichž spadá podle mýtů její založení Mopsem. To ovšem neznamená, že Mopsos tím vystoupil z mýtů do historie. Je to však stejně zajímavé jako tisíciletá tradice, která se pojí k jeho jménu ve Frygii, odkud známe mince s jeho obrazem ještě z prvních století našeho letopočtu.

MORFEUS

(2. pád *Morfea*, lat. *Morpheus*) – syn boha spánku

Hypna a bohyně noci Nykty, bůh snů.

Dovedl vzít na sebe podobu kteréhokoliv člověka a zjevoval se lidem ve spánku, když je ovládl jeho otec Hypnos. Svou vlastní podobu měl jen tehdy, když odpočíval. Řekové a Římané si ho představovali jako štíhlého mladíka, zpravidla s malými křídly na spáncích.

Morfea známe z několika řeckých vázových maleb a plastik, pak zejména z reliéfových výzdoby římských sarkofágů. Antičtí umělci ho zobrazovali obvykle ve společnosti jeho bratrů Fobétora a Fantasa. Z novověku jsou známy zejména jeho dvě sochy: J. A. Houdona z roku 1777, kterou získal členství ve Francouzské akademii (dnes v pařížském Louvru), a F. P. Tolstého z roku 1852 (dnes v Treťjakovské galerii v Moskvě).

MORS

(2. pád *Morty* nebo neskl., řec. *Thanatos*) – římská bohyně smrti a sama smrt.

Římané ji původně nepočítali mezi bohy a v mytologii ani v kultu nehrála u nich žádnou úlohu. Na bohyni ji povýšili pravděpodobně až pod vlivem Eurípidovy tragédie *Alkéstis* (z roku 438 př. n. l.) jako protějšek řeckého boha smrti Thanata. Básníci ji představovali jako neúprosnou a neúplatnou, malíři jako hubenou kostnatou ženu v černém rouchu. – Chrámů a oltářů jí nestavěli; vždyť boha nebo bohyni, které nelze uprosit, není třeba ani prosit.

MORTA

(2. pád *Morty*, řec. *Atropos*) – jedna z Park, římských bohyně osudu. Určovala hodinu smrti. – Viz heslo *Parky*.

MÚZY

(řec. *Músai*, lat. *Musae*) – dcery nejvyššího boha Dia a bohyně paměti Mnemosyny; bohyně umění.

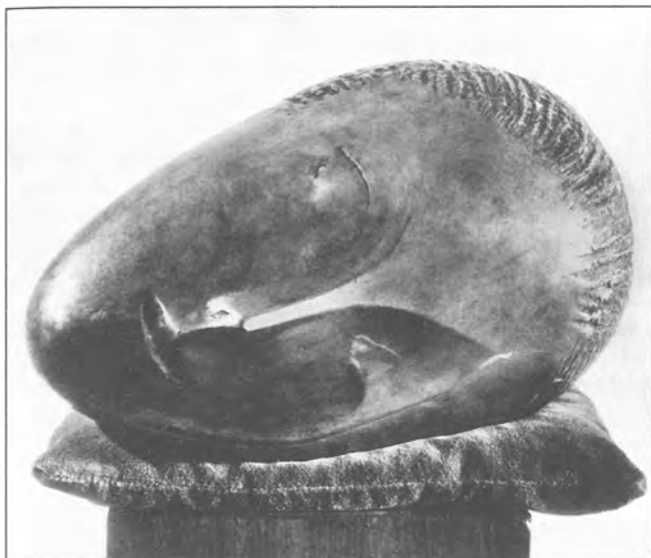
Bylo jich devět a jednotlivá umění měly rozděleny takto: Kalliopé byla Múzou epického básnictví, Euterpé lyrického básnictví, Erató milostného básnictví, Thaleia komedie, Melpomené tragédie, Terpsichoré tance, Kleió dějepisectví, Úrania astronomie, Polymnia hymnického a sborového zpěvu. Tento jejich počet stejně jako rozdělení jejich funkcí je však výsledkem poměrně dlouhého vývoje; nejstarší autoři je přesně nerozlišovali a někdy mluvili pouze o sedmi Múzách, jindy o třech nebo čtyřech, často jen o Múze vůbec. Výjimečně se u nich vyskytovaly i jiné Múzy, např. Meleté („Starostlivost“), Mnémé („Paměť“) a Aiódé („Zpěv“). Platón k nim dokonce počítal i „desátou Múzu“, básnířku Sapfó z Lesbu, ale to byla jen pocta pro tuto první historicky známou ženu v dějinách řecké a světové poezie (ze 7.–6. století př. n. l.).

Jak vidíme, nebyly Múzy patronkami všech oborů umění, přitom však dvou oborů vědy. Řekové a po nich Římané počítali totiž historii a astronomii mezi umění, zatímco např. sochařství nebo malířství považovali za „techné“ v širším slova smyslu, tj. za zručnost nebo výrobní čin-

nost (pro práci básníka nebo historika neměli jiné označení než třeba pro práci kováře). I když jednotliví umělci vzývali především Múzy svých oborů, prokazovali úctu „všem devíti“ a s nimi i ostatní lidé: vždyť bez výtvorů umělců, kteří stáli pod ochranou Múz, nestál by život za mnoho.

Múzy si Řekové a Římané představovali jako krásné ženy, které se vyrovnají nejkrásnějším bohyním; připisovali jim lásku k zpěvu a tanci, kterým obveselují bohy i sebe. Narodily se v Pierii v Thessalii; žily na Olympu, rády se však zdržovaly i u pramene Hippokrény na lesnatém Helikónu nebo u Kastalského pramene na Parnassu. Jejich vůdcem byl Apollón. K lidem byly milé a laskavé, zejména ke svým oblíbeným básníkům, dramatikům, pěvcům a hercům. Za urážky se ovšem mstily: vzaly například hlas, sluch a zrak thráckému pěvci Thamyrovi, protože se chlubil, že nad nimi zvítězil v nějaké soutěži. Těšily se ochraně všech bohů s výjimkou boha války Aree. Zeus například zahubil thráckého krále Pyrénéa, když se jich chtěl násilím zmocnit, aby mu sloužily. „Je šťastný na světě ten, koho milují Múzy,“ říká se v *Homérských hymnech*.

Múzy měly v antice stejně jako ostatní bohyně své chrámy; jeden jeho typ se dodnes vyskytuje ve všech kulturních zemích. Jeho vzorem byl „Chrám Múz“ čili Múseion, který založil roku 308 př. n. l. na návrh athénské filozofa Démétria Falérského král Ptolemaios I. Sótér v Alexandrii, a to jako kulturní

Spící Múza. Pozlacená bronzová socha Constantina Brancusiho z roku 1909 (Muzeum moderního umění v Paříži)

instituci, v níž se postupně soustředily všechny poklady řeckého písemnictví (přes 700 000 svitků). Od samého počátku v ní také pracovali učenci a umělci, kteří je opatrovali, zpracovávali a rozmnožovali; přitom měli plné zaopatření od panovníka. Později se stalo toto Múseion největším uměleckým a vědeckých pracovištěm řeckého světa. I když nakonec padlo za oběť nepříteli antické vzdělanosti a dobyvatelům, jeho myšlenka zvítězila. Na tom nic nemění ani to, že dnešní „muzeum“ má vzhledem k specializaci kulturních institucí poněkud odlišnou funkci.

Antičtí umělci Múzy často zobrazovali; zachovalo se množství jejich maleb na vázách a velmi mnoho reliéfů a soch. Zpravidla je přitom necharakterizovali jejich atributy: Kalliopé zobrazovali s voskovými tabulkami a rydlem, Euterpé a flétnou, Era-

tó s kitharou, Thaleiu s maskou komického herce s břečťanovým věncem, Melpomené s maskou tragického herce a věncem z révového listí, Terpsichoré s lyrou a v tanečním postoji, Kleió se svitkem papýru v ruce nebo pouzdem na knižní svitky, Úranii s nebeským glóblem, Polymnii zahalenou v rouchu a se zasněným pohledem. Všechny Múzy dohromady jsou (v kopiích hellénistických originálů) v tzv. Sínii Múz ve Vatikánu a také v pařížském Louvru a petrohradské Ermitáži. Z jejich soch v jiných muzeích uvedme jen *Polymnii* a *Úranii* v berlínských Státních muzeích a *Terpsichoré* v neapolském Národním muzeu. Společně jsou také na četných reliéfech z římských dob, z nichž si zasluhuje zvláštní zmínky tzv. *Sarkofág s Múzami* v Louvru a v tuniském muzeu Bardo. Jinak jedno z jejich nejznámějších antic-

kých vyobrazení je na votivním reliéfu *Homérova apotheóza* od Archeláa z Priény z doby kolem roku 125 př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně).

Pro novověké umělce byly a jsou Múzy, ať už jednotlivě nebo společně, rovněž častým a oblíbeným námětem. Všechny devět je jich např. na obraze A. Mantegna *Parnassos* z konce 15. století (dnes v Louvru), na obraze G. Romana *Múzy s Apollónem na Parnassu* z doby po roku 1534 (ve florentském Palazzo Pitti), na malbě A. R. Mengse *Parnassos* z roku 1761 (v římské Ville Albani). Z jednotlivých vyobrazení je pravděpodobně nejznámější Boucherova *Kleió* ve Wallaceově sbírce v Londýně a Pajouova *Kalliopé* v Národním galerii ve Washingtonu; ze sochařských výtvorů pozlacená Brancusiho *Spící Múza* z roku 1909 v Muzeu moderního umění v Paříži.

Z děl našich umělců uvedme jen obraz *Thalie* od A. Procházky z roku 1934 a sochu *Terpsichory* od J. Wagnera z roku 1941. U nás nejznámější skupina soch zobrazující *Apollóna a Múzy* je dílem B. Schnircha z roku 1873 a zdobí průčelí Národního divadla v Praze.

Samozřejmě existuje spousta drobných i delších hudebních skladeb k počtům jednotlivých Múz a jejich vůdce Apollóna. Vyniká nad nimi zejména opera *Terpsichoré* G. F. Händla (1734).

MYRRHA

(2. pád *Myrrhy*) – dcera kyprského krále Kinyra a jeho manželky Kenchréidy.

Zamilovala se do vlastního otce a s pomocí své chůvy dosáhla, že se nepoznána stala jeho milenkou. Když to otec odhalil, chtěl ji okamžitě zabít, ale podařilo se jí uprchnout. V daleké cizině se pak za svůj zločin proklela strašlivou kletbou: aby ji bohové zbavili života i smrti. Proměnili ji tedy v strom, jemuž určili neustále plakat, a krůpěje, které z jeho kmene prýstí, se dodnes nazývají myrhou. Proměněna ve strom porodila i svého syna a bratra: krásného Adónida, pozdějšího miláčka bohyně lásky Afrodity.

Mýtus o Myrrze je neřeckého původu; Řekové ho převzali pravděpodobně od Foiničanů. Už v antice se považoval za „píseň z cizích krajů“, jak uvádí v jeho přebásnění Ovidius (v *Proměnách*). Podobizna *Myrrhy* patřila do galerie „hříšných žen“, jejichž nástěnné malby z 1.–2. století

n. l. jsou dnes ve Vatikánské obrazárně. Novověcí umělci se k ní vraceli jen zřídka; kantátu *Myrrha* složil roku 1901 M. Ravel.

MYRTILOS

(2. pád *Myrtila*, lat. *Myrtilus*) – syn boha Herma, vozataj élidského krále Oinomaia.

Pomohl hrdinovi Pelopovi zvítězit nad králem Oinomaem v závodech o ruku jeho dcery Hippodameie. Uvolnil totiž v ose Oinomaova vozu zákolníky, takže Oinomaos těsně před cílem havaroval a zabil se. Podle jedné verze učinil to Myrtilos proto, že ho Pelops podplatil. Podle druhé ho prý podplatila sama Hippodameia, protože se chtěla za Pelopa provdat. Dlouho se však z přijetího úplatku netěšil: Pelops ho svrhl ze skály. O důvodech tohoto činu se zachovaly rovněž dvě verze. Podle

jedné se ho Pelops zbavil proto, že se odměnou za mlčenlivost domáhal poloviny království, podle druhé proto, že podobně se chtěl dělit s Pelopem i o Hippodameiu. Jak tomu doopravdy bylo, už se asi nedovíme; mýty jsou pak zajedno až v tom, že Myrtilos stihl ještě před svou smrtí Pelopa proklít a s ním i jeho rod. Bůh Hermés kletbu svého syna splnil. Náslonou smrti sešli ze světa Pelopovi synové Átreus a Thyestés i řada jeho vnuků, mezi nimi i mykénští králové Agamemnón a Aigisthos.

Myrtilos je, jak se zdá, postavou maloasijského původu podobně jako Pelops. Jméno s obdobným kmenem nacházíme mezi jiným i v seznamech historických králů maloasijských Chetitů. Z literárních pramenů je známo, že jeho jména se v antice používalo jako synonyma zrádce.

N

NAJÁDY

(řec. a lat. *Naiades*) – vodní nymfy, nejpočetnější skupina nižších bohů řecké a římské mytologie.

V nejširším smyslu se k nim počítaly i Ókeanovny, dcery Titána Ókeana, jichž bylo tři tisíce, a Néreoovny, dcery mořského boha Nérea, jichž bylo padesát nebo sto. V užším smyslu byly najády jen nymfy vnitrozemních vod a podle toho, kde žily, byly nymfy říční, jezerní a jednotlivých pramenů. Svůj život trávil povětšinou v tanci a zpěvu. Je-

jich nejmilejšími společníky byli Silénové, Satyrové a Pánové; z bohů zejména Apolón a Hermés, z bohyně Artemis.

K lidem byly najády přívětivé, dávaly jejich polím vláhu a zabezpečovaly úrodnost půdy. Najády některých minerálních pramenů měly i léčebnou a věšteckou moc. Jejich osudy byly velice rozmanité; některé se dostaly do společnosti vyšších bohů a žily s nimi na Olympu, jiné se musely spokojit s drobnými radovánkami na zemi se smrtelnými manžely, s ni-

miž často snášely různé strasti. O těch z nich, které se hrály v mýtech významnější úlohu, ať už samy nebo prostřednictvím svých potomků, mluvíme ve zvláštních heslech.

Řekové a později Římané uctívali najády skromnými oběťmi a stavěli jim v přírodě i ve městech kapličky. Jejich vyobrazení se nám zachovalo z antiky velmi mnoho na vázových malbách, reliéfech a na mozaikách v lázních. Jejich sochy jsou dodnes oblíbenou ozdobou fontán, z

nichž uvedme, místo desítek jiných, aspoň Rutelliho *Fon-tánu najád* z počátku našeho století na římské Piazza Esedra. Jinak jména najád můžeme dodnes číst v ná-zvech lodí v celém Středo-moří.

NARKISSOS

(2. pád. *Narkissa*, lat. *Narcis-sus*) – syn říčního boha Ké-físa a nymfy Leiriopy.

Byl to neobyčejně krásný a přitom velice nesmělý mladík; ze všeho nejraději měl osamělé toulky po lesích. Protože se vyhýbal společ-nosti svých druhů a družek, nymfy ho považovaly za sa-molibého a domýšlivého. Je-jich posměch ho ještě víc utvrdil v přesvědčení, že sa-motnému je člověku nejlépe, a tak si je svým chováním úplně znepřátelil. Rozhodly se proto, že se mu pomstí. Vhodná příležitost se jim na-skytla, když odmítl lásku nymfy Échy, která se potom ze žalu utrápila tak, že po ní zbyl jen hlas. Požádaly tedy bohyni Afrodítu, aby ho po-trestala, že opovrhne jejími dary. Ta pak způsobila, že se zamiloval sám do sebe, přes-něji do vlastního obrazu, kte-rý spatřil na hladině lesní stu-dánky. V obdivu sebe samé-ho se pak tak dlouho nad tuto studánku nakláněl, až do ní spadl a utonul.

Když se nymfy o jeho smrti dozvěděly, bylo jim ho líto a vypravily se ho hledat, aby ho slavnostně pohřbily. Jeho tělo však nenašly, zmé-nilo se ve vonný květ se šesti žlutobílými lístky. Tak aspoň píše Ovidius v *Proměnách*.

Květ, ve který se Narkissos

proměnil, se dodnes jmenuje narcis. Ve Spartě byl oblíbeným ornamentem, v ostatním Řecku květinou smrti. Studánka, kde se utopil, byla podle Pausania na svahu Helikónu poblíž Thespií. Nar-kissovo jméno se dostalo i do vědecké terminologie: ja-ko označení patologické sa-molibosti, shlížení v sobě sa-mém, zkrátka „narcismu“.

Z antiky se zachovalo ně-kolik Narkissových vyobra-zení (ne však na vázových malbách) a soch. K nejzná-mějším patří nástěnné malby z domu M. L. Frontona v Pompejích a kopie jeho hel-lénistické sochy v neapol-ském Národním muzeu. V novověku zaujal už někte-rého ze žáků G. A. Boltraf-fia; jeho *Krajina s Narkissem* ze začátku 16. století je v Ná-rodní galerii v Londýně. Tin-torettův *Narkissos u studán-ky* z poloviny 16. století je v římské Galerii Colonna, Po-ussinův obraz z poloviny 17. století *Narkissos se mění v květ* v londýnské Národní ga-lerii, *Narkissos* C. Lorraina z roku 1644 rovněž. Řada ma-lířů ho zobrazila také s nym-fou Échou. K těmto dílům se nověji připojil svou *Nar-kissovou proměnou* Salvador Dali (roku 1936, dnes v Ta-teově galerii v Londýně). Četné sochy Narkissa jsou v ruských sbírkách a parcích z dob Petra Velikého, kdy ho umělci zobrazovali jako sym-bol samolibosti švédského Karla XII.

Pod Ovidiovým vlivem vě-novali Narkissovi pozornost i novověcí básníci a dramati-kové. Divadelní hru *Echo a Narcis* napsal roku 1681 P. Calderón. Z básníků inspi-roval P. Valéryho k sklad-bě *Narcis vypravuje* (1861),

Narkissos. Římská kopie řecké sochy asi z 3.–2. století př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

R. M. Rilkeho k *Narkissovi* (1913), u nás J. Karáska ze Lvovic k básni *Narkissos* (1909). Z hudebních zpracová-ní jeho příběhu je známa zejména opera D. Scarlattiho *Narcis* (1714) a *Echo a Narcis* Ch. W. Glucka (1779). Sym-fonickou báseň *Narcis* složil roku 1928 K. Böhm a orche-strální suitu *Narkissos* roku 1958 K. Kupka. Už z roku 1768 pochází oratorium *Nar-cissus u pramene* od „bož-ského Čecha“ J. Myslivečka.

NAUPLIOS

(2. pád. *Nauplia*, lat. *Nau-plius*) – syn boha moře Posei-dóna a Danaovy dcery Amý-móny, eubojský král.

Jeho postava je poněkud nejasná; ať je nám však útě-chou, že s takovým zjištěním se musíme spokojit i u nejed-

noho historického vládce. Pocházel prý z Argu a měl tři syny, z nichž dva se zabývali sváděním manželek jiných mužů a třetí, Palamédés, vynálezy. Když za trojské války odsoudili Achajci Palaméda jako zrádce k trestu smrti (mimochodem neprávem, o tom však ve zvláštním hesle), rozšířil mezi manželkami achajských králů zprávy, že jejich manželé jsou jim nevěrní se zajatými Trójankami. To prý přimělo k nevěře i Klytáimnéstru, manželku vrchního velitele achajských vojsk Agamemnona, i Aigialeiu, manželku argejského krále Dioméda. K nevěře přivedl i manželku krétského krále Ídomenea. Když po desetileté válce Achajci Tróju dobyli a vraceli se do vlasti, svedl Nauplios jejich loď klamným ohněm na eubojská úskalí, takže mnohé ztroskotaly. Podle pozdějších zpráv prý obsadil nebo zničil Ídomeneovi za trojské války deset měst a po návratu ho vyhnal z Kréty. Zahynul neslavně a stejným způsobem, jakým zhubil mnoho Achajců při návratu z Tróje. Svedený klamným ohněm narazil v noci se svou lodí na skálu a utonul v moři.

Homér Nauplia nezná; už starověcí autoři ho považovali za „jednoho z pozdějších“ hrdinů pochybné slávy. Pověsti o něm pocházejí, jak se zdá, až z nedochované epické skladby *Návraty*, připisované Hagiovi z Troizény. Později se některé jejich motivy objevily v nových zpracováních, mezi nimi i v druhé části Eurípidovy „trojské trilogie“ *Palamédés* (z roku 415 př. n. l.). Jestliže shrneme vše, co se o něm napsalo nebo povíдалo, musel žít neobyčejně

dlouho, dokonce i na měřítku mýtů. Epizodicky se připomíná už za Héraklových dob, a to jako zdatný muž (Nestór byl tehdy ještě mladý chlapec), a jako muž v plné síle bojuje ještě po trojské válce na Krétě.

Založení města Nauplia v Argolském zálivu, které existovalo už v hérojských dobách a v letech 1829–1834 bylo prvním hlavním městem osvobozeného Řecka, nepřipisují mýty tomuto Naupliovi. Založil je prý jeho stejnojmenný praděd, který byl proslulým mořeplavcem a řídil loď krále Danaa, když prchal se svými dcerami před egyptským králem Aigyptem do Argu.

NAUSIKAÁ

(2. pád *Nausikay*, lat. *Nausicaa*) – dcera fájáckého krále Alkinoos a jeho manželky Aréty.

Byla krásná jako bohyně, vznešená jako pravá princezna a prostá jako dívka z lidu. Ujala se íthackého krále Odyssea, když po ztroskotání na moři připlaval do

ústí mírné říčky, kde právě prala se svými družkami a služkami prádlo, a dovedla ho do paláce svého otce. Král Alkinoos připravil Odysseovi slavnostní hostinu, a když se přesvědčil, že je jedním z hrdinů trojské války, štědře ho obdaroval a dal mu vystrojit loď, která ho pak odvezla do vlasti.

Podle některých pohomerských básní se Nausikaá provdala za Odysseova syna Télemacha a odjela s ním na Íthaku, kde potom žila ve stejné prostotě jako předtím v blažené zemi Fajáků.

Vznešenou prostotu princezny, která pere prádlo a hraje si se svými služkami s míčem, pochopil z novodobých básníků až Goethe; učinil ji také hrdinkou svého nedokončeného dramatu *Nausikaa* (1787). Aristokratické společnosti minulých století připadaly pro takové pojetí Nausikay Homérový básně „příliš vulgární“. Dnes se však už nenajde jejich čtenář, který by neměl pochopení pro výrok objevitele Tróje Schliemanna: „Nausikaá je tou postavou z *Odysseie*, kte-

Odysseus a Nausikaá. Podle červenofigurové malby na attické amfoře z doby kolem roku 440 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

rá mě vždy nejvíc přitahovala a dojímalá.“

Podle antických zpráv napsal satyrskou hru *Nausikaá* v mládí Sofoklés a sám v ní prý hrál titulní úlohu. Stejnomené hry napsali i Eubolos a Pacuvius. Setkání *Odyssea s Nausikaou* se stalo vděčným námětem starověkých i novověkých malířů. Pausaniás zaznamenal, že je zobrazil mezi jiným Polygnótos. Z vázových maleb s tímto výjevem se však zachovaly jen dvě; pocházejí z počátku druhé poloviny 5. století př. n. l. a jedna je v mnichovském Antikváriu, druhá v bostonském Muzeu umění.

Přes nezáměr aristokratických objednavatelů vzniklo několik pozoruhodných obrazů *Odyssea s Nausikaou*: jeden z nich, od P. Lastmanna z roku 1619, je v mnichovské Pinakotéce, a dva, od S. Rosy z poloviny 17. století a V. A. Serova z roku 1910, jsou v petrohradské Ermitáži. *Setkání Odyssea s Nausikaou* namaloval roku 1941 také A. Procházka.

NÉLEUS

(2. pád *Nélea*, lat. *Neleus*) – syn boha moře Poseidóna a iolské královny Týry.

Když ho bratr Peliás, král v thessalském Iólku, vyhnal z vlasti, vystěhoval se do Messénie (na západním pobřeží Peloponnésu) a založil tam město Pylos. Se svou manželkou Chlórídou měl dceru Hyrminu, která se provdala za élidského krále Augeia, a dvanáct synů. S jedenácti z nich padl v boji proti Héraklovi, jehož se zúčastnil jako Augeiův spojenc. Naživu zůstal jen jeho

nejmladší syn Nestór, který po něm zdědil vládu v Pylu a později se proslavil jako nejstarší z achajských vůdců v trojské válce. Za jeho vzdáleného potomka byl považován i poslední athénský král Kodros.

Jménem Néleovec se zpravidla označuje v Homérových básních Nestór. V hesle o Nestorovi je také zmínka o archeologických objevech na Néleově či Nestorově „písečném Pylu“.

NEMESIS

(2. pád *Nemesidy*) – dcera bohyně noci Nykty a boha temna Ereba, bohyně spravedlivé odplaty.

Obdarovávala lidi podle zásluhy štěstím nebo neštěstím; tím se lišila od bohyň pomsty Erínyí, které člověka pouze pronásledovaly a trestaly. Přesto měla v praxi spíš trestající funkci, což zřejmě souvisí s povahou a činy lidí. Zvláště důsledně pronásledovala ty, kteří překročili „pravou míru“ a zaslupeni nenadálým štěstím se dopouštěli zpupných činů, tj. toho, co nazývali Řekové „hybris“. Stíhala je tresty a neštěstím tak dlouho, dokud nebylo učiněno zadost „vyrovnávací spravedlnosti“.

Obdobnou funkci jako Nemesis měla i bohyně Adrasteia. Byla to bohyně fryškého původu, která v řeckém (a potom římském) světě už v dávných dobách zdomácněla. Časem s Nemésidou přímo splynula, a to zřejmě proto, že její jméno znamenalo v řečtině „Ta, již nelze uniknout“.

Nemesis. Mědirytina Albrechta Dürera z let 1500–1502

Nemesidu zobrazovali umělci jako vážnou a zamyšlenou ženu; jejími atributy byly užda, míra, meč a bič. Na výtvárných dílech z antiky se však vyskytuje poměrně zřídka. Jedna její socha, římská kopie hellénistického originálu, je ve Vatikánských muzeích; torzo mramorové kopie jiné její sochy, vytvořené Feidiovým žákem Agorákritem v druhé polovině 5. století př. n. l., je ve sbírkách Národní galerie v Praze. Roku 1962 byl nalezen oltář se dvěma jejími soškami z 2.–3. století n. l. v rumunské Konstanci (dnes v tamějším muzeu). Velký chrám měla v Rhamnuntu nedaleko Marathónu. Výzkum jeho pozůstatků ukázal, že pocházel z archaické doby a po zničení Peršany byl v letech 436–432 př. n. l. obnoven. – Jinak Nemesis, resp. její jméno, je dodnes symbolem toho, čemu se říká „osudová msta“.

NEOPTOLEMOS

(2. pád *Neoptolema*; též *Pyrrhos*, lat. *Pyrrhus*) – syn

Neoptolemos přijímá od Odyssea Achilleovu zbroj. Dúridova červenofigurová malba na číši z let 480–470 př. n. l. (Uměleckohistorické muzeum ve Vídni)

hrdiny Achillea a jeho milenky Déidameie.

Narodil se na ostrově Skyru a jeho matka byla dcerou skyrského krále Lykoméda, v jehož paláci žil Achilleus před odjezdem do trojské války. Když Achilleus v boji o Tróju padl, připlul na Skyros ithacký král Odysseus a vyzval Neoptolema, aby se připojil k achajskému vojsku a pokračoval v díle, které nemohl dokončit jeho otec. Neoptolemos ho ochotně poslechl, nastoupil na loď a brzy zaujal Achilleovo místo.

Přes své mládí vynikal nad ostatními achajskými bojovníky odvahou a silou; scházela mu však otcova velkomyslnost. V „trojském koni“ se dostal s vybranými bojovníky za hradby obléhaného města a vedl oddíl, který do byl královský hrad. Bez líto-

sti zabil starého trojského krále Priama přímo před očima jeho manželky a dětí, povraždil všechny jeho potomky a zmocnil se Andromachy, manželky vrchního velitele trojských vojsk Hektora, který zahynul v souboji s Achilleem.

Z trojské války se Neoptolemos šťastně vrátil a usadil se ve Fthíi, kde zdědil vládu po svém dědovi Péleovi. Oženil se s dcerou spartského krále Meneláa Hermionou, která byla již dříve zasnoubena s Orestem, synem vrchního velitele achajských vojsk před Trójou Agamemnona. Nakládá s ní prý špatně a Orestés ho pak podle pozdějších pověstí zabil.

Jako „horší syn lepšího otce“ považuje se Neoptolemos všeobecně za jednoho z nejméně

sympatických hrdinů trojské války. Zpočátku jednal sice v souladu s „čestnou přirozeností“ (jak zdůrazňuje Sofoklés v tragédii *Filoktétés*), později se však v souladu s „přirozeností války“ změnil v surového zabijáka a násilníka (tak ho líčí zejména Vergilius v *Aeneidě* a o staletí později i Racine v tragédii *Andromacha*). Homér naznačuje jeho nelítostnost („nikdy si z tváře nesetřel slzu“), jinak ho však představuje jako odvážného a bojechtivého válečníka.

Neoptolemovo vyobrazení známe zejména z vázových maleb z konce 6. a 5. století př. n. l. Maleb s výjevem *Neoptolemos zabíjí krále Priama* se zachovalo přes třicet, *Odysseus a Neoptolemos a Aiás v boji s Neoptolemem* asi deset (v různých muzeích, zejména v mnichovském Antikváriu, Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni a Muzeu di Spina ve Ferrafé); na jedné je i výjev *Orestés zabíjí Neoptolema* (ve sbírce M. Jatta v Ruvi). V dílech novověkých umělců se s ním jako s titulní postavou téměř nesetkáváme.

NEPTUN

(2. pád *Neptuna*, lat. *Neptunus*) – římský bůh moře, totožný s řeckým Poseidónem.

Původně byl bohem vod a Římané mu přinášeli oběti, aby bránil vysychání pramenů a řek; jeho manželkou byla bohyně pramenů Salacia. Na boha moře ho povýšili až asi v 5. století př. n. l., kdy se začali věnovat ve větší míře mořeplavbě. Pod vlivem řeckých mýtů dostal i novou manželku, Amfitritu. Salacia na to doplatila a stala

se jednou z řadových mořských bohů.

Největší chrám měl Neptun na Martově poli v Římě (zdobily ho výjevy z plavby Argonautů), ve Flaminiově cirku měl jako stvořitel koně a ochránce dostihů oltář. Kult Neptuna jako boha moře se udržoval po celém římském Středomoří dlouho po vítězství křesťanství a jeho přezítky se dodnes udržely v různých folklórních zvyklostech. Dodnes žije i jeho jméno v názvech četných lodí a také jedné planety sluneční soustavy, jejíž měsíce mají jména jeho průvodců Tritóna a Néreovny. K Neptunovým sochám z antiky přibýlo množství nových zejména v době baroka, kdy se staly oblíbenou výzdobou fontán. Později

Neptun. Kolosální mramorová socha Jacopa Sansovina z let 1554–1567 v Dóžecím paláci v Benátkách

se k nim připojily další na průčelích admiralt a rezidencí plavebních společností.

O nejvýznamějších a nejznámějších uměleckých dílech souvisejících s Neptunem, jakož i o jeho příbězích ve světě mýtů se dočteme v hesle *Poseidón*.

NÉREOVNY

(též *Néeridy*; řec. *Néerides*, lat. *Nereides*) – dcery mořského boha Nérea a jeho manželky Dóridy, mořské nymfy.

Byly to nižší mořské bohyně a sídlily ve „vnitřním moři“, jehož břehy obývali lidé (na rozdíl od Ókeanoven, bohyň „vnějšího moře“, které podle antických představ obtékalo Zemi). Podle některých autorů jich bylo sto, podle jiných padesát; Homér jich jménem uvádí jen čtyřiačtyřicet. Žily v stříbrných jeskyních na mořském dnu u skalnatých pobřeží a zabývaly se zejména hudbou a tancem. Po svých rodičích zdědily přívětivou povahu a chránily mořeplavce. Jejich reliéfy a obrazy zdobí dodnes přídě lodí a štíty námořnických hospod v celém Středomoří.

Z Néreoven se proslavily zejména dvě: Amfitríta, která se stala manželkou boha moře Poseidóna, a Thetis, která se po sňatku s fthýjským králem Péleem stala matkou největšího achájského hrdiny v trojské válce Achillea.

Z antiky se zachovalo takřka nesčetné množství Néreoven na vázových malbách, mozaikách, reliéfech i na náhrobních pomnících, kde tvoří

zpravidla stafáž k významnějším bohům. Jedno z jejich nejpozoruhodnějších vyobrazení pochází z tzv. *Pomníku Néreoven* u maloasijského Xanthu, vytvořeného koncem 5. století př. n. l. neřekými, ale řeckému vlivu podléhajícími umělci (dnes v Britském muzeu v Londýně). Většina jejich známých soch na fontánách je však až dílem novověkých umělců, zejména z doby baroka.

NÉREUS

(2. pád *Nérea*, lat. *Nereus*) – mořský bůh, podle některých autorů syn Titána Ókeana a jeho manželky Téthye, podle jiných syn boha mořských hlubin Ponta a bohyně země Gaie.

V mýtech se s ním setkáváme už jako se starcem a otcem velkého množství dcer, jež měl se svou manželkou Dóridou. Žil v Egejském moři mezi Samothrákou a Imbrem, uměl měnit svou podobu, byl nadán věšteckým duchem a proslul svou pravdomluvností. Věštil však velice nerad, a teprve když ho k tomu někdo násilím donutil; pokud víme, podařilo se to jedině Héraklovi. K lidem byl jinak přívětivý, těšil je krásnými obrazy moře a zejména měl rád odvážné námořníky.

Néreova podoba se nám z antiky zachovala asi na osmdesáti vázových malbách. Nejstarší pocházejí ze 6. století př. n. l. a povětšinou zobrazují *Nérea a Néreovny* a *Nérea a mořská božstva*; na čtrnácti je výjev z *Néreova zápasu s Héraklem*. Z četných jeho sochařských vy-

obrazení je snad nejlepším a nejnámějším na západním vlysu Dia oltáře z Pergamu, kde ho vidíme ve společnosti Dóridy a Ókeana v boji s Giganty (z let 180–160 př. n. l., dnes v Státních muzeích v Berlíně).

NERIA

(2. pád *Nerie*) – polozapomenutá manželka římského boha války Marta.

O jejím původu a jejích funkcích se takřka nic neví. Staří Římsí autoři hledali souvislost mezi jejím jménem a sabinským slovem „nero“, značícím udatnost a sílu. Připomínáme si ji jen jako bezvýznamnou manželku významného boha. Její kult v Římě zanikl už za republiky.

NESSOS

(2. pád *Nessa*, lat. *Nessus*) – jeden z Kentaurů, mytického národa napůl mužů a napůl koní v Thessalii.

Na rozdíl od svých divokých druhů nežil v horách, ale u řeky Euénu v Aitolii, přes kterou přenášel za poplatek pocestné. Posledním jeho zákazníkem byl Héraklés, který si dal od něho přenést manželku Déianeiru, když se s ní po svatbě vracel na svůj hrad Tíryns. Nessovi se Déianeira zalíbila a chtěl ji unést; Héraklés ho však zastřelil otráveným šípem. Umírající Nessos se mu stihl ještě pomstít. Poradil Déianeiru, aby si nabrala jeho krve, a kdyby ji Héraklés někdy přestal milovat, ať mu potře touto krví z vnitřní strany pláští a jeho láska k ní se pak vrátí. Déianeira ho

pro všechny případy poslechla; opatrnosti přece nikdy nezbyvá. Nevěděla však, že Nessova krev je otrávená jedem z lernské Hydry, jímž měl Héraklés napuštěny šípy. Když se po letech podle Nessovy rady zařídila (její žárlivost nebyla ostatně bezdůvodná), způsobila tím Héraklovi nesmírné bolesti, takže se rozhodl dobrovolně opustit tento svět. Sama pak odešla (rovněž dobrovolně) na onen svět za ním.

Nessos se stal jedním z nejčastěji zobrazovaných Kentaurů. Výjev *Héraklés a Nes-*

sos se zachoval na téměř šedesáti vázových malbách (jedna z nich z počátku 5. století př. n. l., je také i v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu) a *Nessos a Déianeira* (bez Hérakla) na jedenácti; nejstarší pocházejí až ze 7. století př. n. l. Nejznámější antická socha *Héraklés a Nessos* asi z 3.–2. století př. n. l. je dnes ve florentských Uffizích a novodobá od G. da Bologna z let 1594–1599 ve florentské Loggii dei Lanzi.

Z novověkých malířských děl s tímto námětem patří k nejvýznamnějším: *Únos Dé-*

Héraklés a Kentaur Nessos. Sousoší Giovanniho da Bologna z let 1594–1599 (Loggia dei Lanzi, Florencie)

ianeiry od J. Belliniho z poloviny 15. století (v Dóžecím paláci v Benátkách), *Nessos a Déianeira* od P. P. Rubense z roku 1630 (v petrohradské Ermitáži) a dvě díla G. Reniho *Kentaur Nessos unáší Déianeiru*, z nichž starší (z roku 1621) je v pařížském Louvru a mladší (z doby po roku 1630) v Obrazárně Pražského hradu. Známý obraz *Kentaur Nessos s Déianeirou* pronásledovaný *Héraklem* od L. de Sivestra ml. z roku 1732 shořel při bombardování Drážďan v únoru 1945.

U Římanů se stal Kentaur Nessos patronem převozníků a později mořeplavců. S jeho jménem a často i stylizovaným vyobrazením se setkáváme na lodích v Středozemním moři dodnes.

NESTÓR

(2. pád *Nestora*, lat. *Nestor*) – syn krále Nélea a jeho manželky Chlóridy, pylský král.

Byl nejstarší z celého stotísčového vojska, které se vypravilo pod vedením mykénského krále Agamemnona proti Tróji; vládl už třetí generaci pylských mužů a žen. Pamatoval doby, kdy Héraklés válčil proti élidskému králi Augeiovi, který mu nezaplatal slíbenou odměnu za vyčištění svého proslulého chléva. V této válce bojoval jeho otec Néleus na Augeiově straně a spolu se svými jedenácti syny padl. Osudu svých bratrů unikl Nestór jen proto, že byl příliš mladý, aby se zúčastnil bojů. Jako jediný Néleův potomek ujal se pak vlády v Pylu. Vládl moudře a stejně váž-

nosti jako ve své vlasti se těšil v celé Helladě.

V mládí se Nestór proslavil mnoha hrdinskými činy; ve válce s Arkadany zabil obávaného siláka Ereuthalióna a ve válce s Élidou hrdinu Ítymonea. V trojské válce nepatřil už vzhledem k svému vysokému věku mezi bojovníky, z kterých měl nepřítel strach a hrůzu. Přesto byl ještě dobrým jezdcem a nebál se postavit ani proti mnohem mladším protivníkům. Všeobecně ho považovali za nejopatrnějšího taktika a nikdo se mu nevyrovnal ve vytváření bojových formací. Ještě víc než na bitevním poli vynikal ve válečné radě. Pro svůj věk, zkušenost a moudrost byl nejváženějším rádcem vrchního velitele Agamemnona. Jeho projevy a připomínky bývaly poněkud dlouhé; mnoho pamatoval a mnoho také mluvil. Důležité však bylo, že nakonec vždy mluvil k věci, s přehledem, uvážlivě a v zájmu vojska. Agamemnón s jeho návrhy občas nesouhlasil; vývoj událostí však ukázal, že starý Nestór radil vždy správně.

Nestór byl jediný z achájských králů, který se při pověstném sporu mezi Agamemnonem a Achilleem (podrobnosti jsou v příslušných heslech) pokusil o jejich smíření. Neochota poslechnout jeho rady pak měla zhoubné následky pro celé vojsko. Byl též jediný, kdo se odvážil Agamemnona pro jeho chování vůči Achilleovi otevřeně kritizovat a navrhnout mu, aby se s ním smířil. Byl to rovněž Nestór, kdo přišel na myšlenku, aby Achilleus půjčil svému příteli Patroklovi zbroj, když se už sám nechtěl z hněvu vůči Agamemnonovi

„Nestorův pohár“. Pochází ze 16. století př. n. l., je ze zlata a až na rozměry se shoduje s Homérovým popisem (Národní archeologické muzeum v Athénách)

zúčastnit bojů; správně odhadl, že Trójané se dají Achilleovou zbrojí zmýlit a ze strachu ustoupí. Třebaže měla tato rada za následek Patroklovu smrt, vedla k záchraně achájského vojska a loďstva v nejkritičtější chvíli celé trojské války.

Z Tróje se Nestór šťastně vrátil. Na bojišti však zanechal svého syna Antilocha, který vlastním tělem zachytil kopí, jež na Nestora vrhl trojský spojenec Memnón. Dlouhá léta vládl pak ještě v Pylu a dožil se dne, kdy skončily všechny rozbroje z války a v Helladě nastal mír.

Nestorovo jméno dodnes nezakliklo; označuje se jím nejstarší člen velké rodiny, zájmové skupiny nebo nějaké společnosti. K velkému překvapení objevilo se však i na místě, kde se to příliš nečekalo: přímo v „Nestorově Pylu“. Na messénském pobřeží, kde měl podle Homéra Nestór sídlo, vykopali roku 1956 americký archeolog C. W. Blegen úlomek vázy z 8. století př. n. l., na němž byl ná-

pis s Nestorovým jménem. Je to přinejmenším důkaz, že nestorská tradice žila v Pylu ještě půl tisíciletí po trojské válce. Dnes je „Nestorův palác“ v Pylu vykopaný a prozkoumaný; jeho půdorys se shoduje s půdorysem ostatních známých paláců achajských králů a jeho výzdoba odpovídá rovněž Homérovým popisům. Přesto nepovažujeme Nestora za historickou osobu, i když snad žil někdy v Pylu král tohoto jména, Homérův Nestór je hrdina ze světa mýtů.

Při velké popularitě starého krále Nestóra v antice i novověku je dost překvapující, že se s jeho vyobrazením na uměleckých památkách příliš často nesetkáváme. Významnou výjimku představuje pouze etruský nástěnný obraz *Nestora* z tzv. Françoisovy hrobky ve Vulci z doby kolem roku 100 př. n. l., který je dnes v římské Ville Torlonia.

NÍKÉ

(2. pád *Níky*, lat. *Victoria*) – dcera Titána Pallanta a jeho manželky Stygy; bohyně vítězství.

Jako zosobnění vítězství těšila se velké vážnosti mezi bohy i lidmi a nebylo snad nikoho, kdo by netoužil po její přízni. Svou moc dokázala už v dobách, kdy Zeus bojoval proti Titánovi Kronovi o vládu nad světem; se svým dědem Ókeanem a matkou Stygou se připojila k Diovi a pomohla mu k vítězství. Když se potom stal Zeus nejvyšším bohem, přijal Níku na Olymp a povýšil ji na svou nerozlučnou průvodkyni. Pomoc však poskytovala nejen

Diovi, ale i jiným bohům a také lidem. Dávala jim vítězství v bojích se zbraní i v uměleckém a sportovním zápolení.

V mýtech se někdy setkáváme se jménem Níké i jako s přívlastkem některých bohů a bohyň, zejména Athény. To proto, že řecké slovo „níké“ (přesně tak jako latinské „victoria“) znamená vítězství.

Níku zobrazovali Řekové a po nich Římané jako krásnou ženu, zpravidla okřídlenou, s vítězným věncem nebo s palmovým listem. V Athénách ji však zobrazovali častěji bez křídel a ve Spartě dokonce spoutanou (aby jim neutekla). Známe ji z velkého počtu vázových maleb a reliéfů a soch. Dvě z těchto soch jsou světoznámé, i když se dochovaly jen v torzech: *Níké Olympijská*, Paióniův originál z doby kolem roku 420 př. n. l., objevený při vykopávkách v Olympii roku 1875 (dnes v tamějším muzeu), a *Níké Samothrácká*, pravděpodobně Pýthókritův originál z počátku 2. století př. n. l., objevený roku 1863 v tzv. svatyni Velkých bohů na ostrově Samothráce (dnes v pařížském Louvru). Uměleckou hodnotou se hned za tyto dvě sochy řadí tzv. *Viktoria z Brescie*, římská kopie hellénistické sochy objevená roku 1826 (dnes v Městském muzeu v Brescii). Z novověkých jejích soch uvedme aspoň dvě: *Níké* na pomníku hrdinů ve Varšavě z roku 1964 – a snad *Zlatou Níké*, o kterou bojovali fotbalisté na mistrovstvích světa (dokud ji roku 1970 nezískali Brazilci).

Chrám Athény Níké na Akropoli pochází z let 427 až

Níké. Torzo Paióniovy sochy z doby kolem roku 420 př. n. l. Měřila tři metry, byla z mramoru a stála na devítimetrovém podstavci u východního průčelí Diova chrámu v Olympii (Archeologické muzeum v Olympii)

424 př. n. l. Byl postaven pod vedením architekta Kallikrata z pentelského mramoru a v iónském slohu. Roku 1686 jej Turci zbourali, aby si na jeho místě zřídili dělostřelecké stanoviště; v letech 1835 až 1837 byl z neodklizených trosk znovu postaven. Přes své velké rozměry patří k nejpůvabnějším stavbám z dob klasického Řecka.

NIL

(2. pád *Nila*, neživ. *Nilu*; řec. *Nellos*, lat. *Nilus*) – bůh řeky Nilu, staroegyptský Hopej.

Řekové a Římané ho považovali jako zosobnění řeky Nilu za původce a udržovatele veškerého života v Egyptě.

Staroegyptský Hopej (v starší transkripci Hapi) nebyl však, přesně vzato, bohem řeky Nilu, nýbrž jen její zúrodňující síly. V tomto pojetí ho Egypťané uctívali jako „nejstaršího mezi bohy, jenž stvořil všechno, jenž se rozlévá, aby dal lidem život“.

Řeční a římscí umělci zobrazovali boha Nilu jako obra v lidské podobě zpravidla se sfingou, rohem hojnosti a šestnácti dětmi (symbolizujícími prý lokty, o které vystupuje jeho voda při zúrodňujících záplavách). Tak ho známe z kopie hellénistické sochy asi z 2. století př. n. l., objevené v 18. století při vykopávkách v Římě (dnes ve Vatikánských muzeích a v menších napodobeninách z římských dob i v jiných sbírkách, mezi nimi v Národním muzeu v Praze). Z novodobých soch je nejznámější *Nil* na Berniniho „Fontáně čtyř řek“ uprostřed Navonského náměstí v Římě (z let 1647–1657).

Staří Egypťané si představovali Hopeje jinak; jako dobře živeného muže s téměř ženskými prsy a mísou plnou plodů, což mělo symbolizovat bohatství poravy, kterou

poskytovala jeho zúrodňující síla. Přitom ho zobrazovali zpravidla ve dvojici spojené s „uzlem jednoty“, tj. jako reprezentanta Nilu Horního a Dolního Egypta.

NIOBÉ

(2. pád *Nioby*, lat. *Niobe* nebo *Nioba*) – dcera sipylského krále Tantara a jeho manželky Dióny, manželka thébského krále Amfíona.

Právem se považovala za nejšťastnější ženu na světě: měla skvělého manžela a s ním sedm krásných synů a sedm krásných dcer. Ba považovala se dokonce za šťastnější než mnohé bohyně. To by bylo sice v pořádku, ale byla na to tak pyšná, že to přesáhlo meze. Jenže pýcha, jak známo, předchází pád.

Jednou vyzvala věštkyň Mantó thébské ženy, aby přinesly obzvlášť bohatou oběť bohyni Létě a jejím dětem Apollónovi a Artemidě. Královna, která měla jít v takovém případě příkladem, výzvu však odmítla; nemíní prý obětovat bohyni, jež se může pochlubit jen dvěma dětmi. Létó se tím cítila dotčena a rozhodla se Niobu za urážku exemplárně potrestat. Zavo-

lala obě své děti a opakovala jim Niobina slova. Apollón se bleskurychle snesl na thébské hradby, pod nimiž cvičili mladí muži ve zbrani, a vystřelil šíp na nejstaršího Niobina syna Isména, který uháněl kolem něho na koni. Hned nato srazil z koně i jeho bratra Sipyla. Pak se obrátil k hloučku zápasníků a jediným šípem zabil další dva Niobiny syny, Faidima a Tantara. Další střela zasáhla Alféhora, který zděšeně přiběhl ke svým bratrům, a po něm Damasichthona. Poslední z Niobiných synů, mladý Ílioneus, zvedl ruce k nebi s prosbou o milost. Jeho prosba Apollóna sice dojala, ale šíp už letěl a Ílionea zabil.

Když se Amfión dozvěděl o záhubě svých synů, vrazil si do hrudi meč. Niobé v zoufalství vztáhla ruce k nebi, ne však k prosbě o milost. „Raduj se, krutá bohyně, z mého utrpení! To však věz: i ve svém neštěstí jsem šťastnější než ty, zbývá mi víc dětí, než jsi ty kdy měla.“

Místo odpovědi se ozvala tětiva Artemidiná luku: nejstarší Niobina dcera padla sražená šípem. Následovala druhá, třetí a nakonec zbyla jen nejmladší Chlórís. Tu však bolest zlomila Niobinu pýchu. S prosbou se obrátila k Létě, aby jí ponechala aspoň jedno dítě. Srdce bohyně bylo však neoblomné. Niobé zůstala stát jako zkamenělá hrůza a žalem uprostřed svých povražděných dcer. Tak ji také přenesl vítr do její rodné země, kde stojí zkamenělá dodnes: u Manissy, antické Magnésie nad Sipylem, na výběžku pohoří, které se turecky jmenuje Sipulidag.

Bůh Nil. Kolosální hellénistická socha z 2. století př. n. l., nalezená v troskách Isidina chrámu v Římě (Vatikánská muzea)

Potrestání Nioby. Attická červenofigurová malba na tzv. Orvietském kráteru z doby kolem roku 450 př. n. l. (Louvre, Paříž)

Osud Nioby a jejich dětí lákal mnohé antické umělce k výtvarnému zpracování. Zachovaly se zprávy, že sousoší *Nioby* vytvořili kromě jiných i Skopás a Práxitelés. Za řecké originály, dokonce z druhé poloviny 5. století př. n. l., se považují sochy *Niobiných dětí* v Římském národním muzeu v Termách a v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani. Sousoší *Nioby s nejmladší dcerou*, sestavené s fragmentů vykopaných roku 1583 v římské Ville Palombara, je pravděpodobně římská kopie hellénistické sochy z druhé poloviny 2. století př. n. l. (dnes ve florentských Uffiziích). Stejného původu je asi i *Prchající Niobovna* v pařížském Louvru. Jiná známá torza z římských kopií hellénistických sousoší *Nioby a jejich dětí* jsou zejména ve Vatikánských muzeích a v neapolském Národním muzeu; torzo *Ílionea* bylo na

Pražském hradě, nyní je v mnichovské Glyptotéce. Z reliéfů patří k nejlepším *Artemis pronásleduje Niobiny dcery* na sarkofágu v římské Ville Albani a *Artemidino potrestání Nioby* v benátském Dóžecím paláci. Z vázových maleb zobrazujících *Potrestání Nioby* je nejznámější na tzv. Orvietském kráteru z doby kolem roku 450 př. n. l. (v pařížském Louvru).

Novověcí umělci zpracovávali mýtus o Niobě méně často a zejména malíři méně úspěšně; Tintorettův obraz v Dóžecím paláci v Mantově patří mezi výjimky. Na Pražském hradě se přes mnohé odvozy a výprodeje (jimž padlo roku 1782 za oběť i zmíněné torzo *Ílionea*) udržel obraz J. Negrettiho *Smrt dětí Niobiných* (z doby kolem roku 1590). Ze sochařů se jím dali inspirovat J. Pradier (1882), L. Beneš (asi 1910), E. M. Kodet (1932) i jiní; z básní-

ků J. Vrchlický (1895) a nověji K. I. Gálczyński (1958). Balet *Niobé* složil na libreto J. Reye roku 1946 J. Franc.

Antika považovala Niobu spíš za symbol zpupné než nešťastné ženy. Nejstarší zmínka o ní je v Homérově *Íliadě*, její příběh přešel však do povědomí moderního člověka zejména podle Ovidiova zpracování v *Proměnách*. – Svědčí o dobrém klasickém vzdělání chemiků, kteří nazvali nově objevený prvek blízký tantalu, užívaný k výrobě elektronek a jako přísada do nerezavějících ocelí, podle Tantalovy dcery niobiem (zn. Nb.).

NÍREUS

(2. pád *Nírea*, lat. *Nireus*) – syn sýmského krále Charopa a jeho manželky Aglaie.

Byl po Achilleovi nejkrásnějším mužem z celého stotisícového vojska Achajců, které se vypravilo proti Tróji; odvahou a silou zůstával však a všemi bojovníky. Přesto se z Homérových básní nedovídáme, že by byl padl. Jak říká neznámý řecký básník z 5. století př. n. l.: „Statečných nešetří Arés, zbabělce šetřívá spíš.“

Níreus, který nevynikal kromě postavy a tváře ničím, zejména ne činy, antické umělce zřejmě nezajímal. Nezachovalo se ani jediné jeho vyobrazení.

NÍSOS

(2. pád *Nísa*, lat. *Nisus*) – král sicilské Megary, jejíž osud závisel na jeho praménku purpurových vlasů.

Když vedl válku s krétským králem Mínóem, který obléhal jeho město (severně od Syrakús), dcera Skylla mu osudný pramének vlasů ustrihla a přinesla jej Mínóovi, aby si tak získala jeho náklonnost a lásku. Mínós její dar nepřijal a jako zrádkyni vlastního otce ji proklel. Změnila se v ptáka „střížku“ (řec. keiris) a Nísos v mořského orla, který tohoto ptáka neustále pronásleduje.

Báji o Nísovi a Skyle (která má se známou mořskou oblodou společné jen jméno) známe z Ovidiových *Pro-měň*. V řeckých památkách je Nísos doložen jedinou vázovou malbou asi z poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Athénách).

NISUS

(2. pád *Nisa*) – syn trojského hrdiny Hyrtaka, hrdina noční výpravy do tábora Rutulů.

Po pádu Tróje se vystěhoval s dardanským vůdcem Aeneem na západ a spolu s jinými uprchlíky se dostal do Itálie. Proti trojským přistěhovalcům se však postavil rutulský král Turnus a oblehl jejich tábor. Nisus vyčkal, až Rutulové usnou, a se svým přítelem Euryalem vnikl do jejich tábora. Oba mladí Trójané pobili mnoho rutulských bojovníků, ale Euryalus padl nakonec do rukou nepřátel. Když Nisus uslyšel třeskot zbraní, přiběhl mu na pomoc, ale zachránit ho už nemohl. V boji s rutulskou přesilou nakonec sám také padl.

Nisus je spíš literární než mytickou postavou; patří však mezi významné hrdiny boje

o novou vlast Trójanů v Itálii. Vergilius říká v devátém zpěvu *Aeneidy*, že zmůže-li něco jeho báseň, Nisus a Euryalus nikdy nezmizí z paměti věků, dokud Řím bude vládnout světu. V jeho verzích přežili však i římskou světovládu.

NOH

(řec. *Gryps*, lat. *Gryphus*) – mytická bytost, zpravidla kříženec lva a orla. – Viz heslo *Gryf*.

NONA

(2. pád *Nony*; též *Clotho*, řec. *Klóthó*) – jedna z Park, římských bohyň osudu. Rozpádala nit lidského života. – Viz heslo *Parky*.

NOTOS

(2. pád *Nota*, lat. *Notus*) – syn Titána Astraia a bohyně ranních červánků Éós; bůh jižního větru.

Byl mocný a nebezpečný; obávali se ho zejména mořeplavci. Nejvíce se rozzuřil, když se setkal se svým severním bratrem Boreem. Jeho jménem se často označoval nejen jižní vítr, ale vítr vůbec.

Z četných antických zobrazení *Nota* je nejznámější na tzv. *Věži větrů* v Athénách (z konce 2. století př. n. l.).

NOX

(2. pád *Nokty* nebo neskl., dosl. „Noc“) – římská bohyně noci, totožná s řeckou *Nyktou*. – Viz heslo *Nyx*.

NUMITOR

(2. pád *Numitora*) – albský král, děd zakladatelů Říma Romula a Rema. – O jeho osudech viz heslo *Romulus*.

NYKTEUS

(2. pád *Nyktea*, lat. *Nycteus*) – thébský král, syn a nástupce krále Hyriea.

Byl otcem Antiopy, matky Diových synů Amfíona a Zéthů, kteří se stali později thébskými králi. Podle některých verzí mýtu o Antiopě byl však pouze jejím nevlastním otcem; jejím vlastním otcem byl prý říční bůh Ásópos. Vládl jen krátce, po jeho smrti stal se thébským králem jeho bratr Lykos.

NYMFY

(řec. *Nymfai*, lat. *Nymphae*) – vodní, lesní a horské bohyně Řeků a Římanů, podobné našim vílám a rusalkám.

Pocházely z nejrůznějších rodičů, často neznámých, a v hierarchii bohů zaujímaly nižší postavení; mnohé z nich nebyly ani nesmrtelné. Téměř bez výjimky byly krásné, žily bezstarostně a zaměstnávaly se zpěvem a tancem. Jejich společníky byli Silénové, Satyrové a Pánové, z vyšších bohů zejména Apollón, Hermés a Dionýsos, z bohyň Artemis. Mnohé z nich měly potomky s bohy i se smrtelnými muži.

K lidem byly nymfy přívětivé a rády se s nimi stýkaly. Mladí muži udělali však někdy lépe, když se jim vyhnuili. Známe dost případů, že je nymfy ve své touze po

lásce přivedly do neštěstí nebo záhuby: například Hyla v Mýsii, Narkissa v Boiótii, Hermafrodita v Halikarnassu. Bylo jich velmi mnoho a nenašel se v starověku básník, který by je všechny znal podle jména. Novověkým badatelům se jich podařilo jmenovitě zjistit něco přes pět set. Podle původu a místa, kde trávily svůj život, se dělily na tři skupiny: najády, tj. vodní nymfy, dryády, tj. lesní nymfy, a oreády, tj. horské nymfy. Nejvýznamnějším z nich věnujeme zvláštní hesla nebo alespoň zmínku v souvislosti s jejich potomky.

Řekové a Římané prokazovali nymfám pocty přiměřené jejich významu a postavení. Přinášeli jim oběti, stavěli jim svatyně a oltáře, zasvěcovali jim lesy, háje, hory a jeskyně. Nejstarší známá Svatyně nymf byla na jižní straně athénské Akropole; našlo se v ní množství votivních reliéfů věnovaných nymfám ze 7.–4. století př. n. l. Z míst zasvěcených nymfám je nejznámější Pahorek nymf v Athénách (dnešní Lotos Nimfon západně od Akropole) a Jeskyně nymf na Ithace; řada jich existovala i v Malé Asii (v Miletu, Aspendu, Izmitu aj.). Tato posvátná místa se jmenovala nymfaia, lat. nymphaea; v římských dobách se tak označovaly i stavby neposvátného charakteru, například zahradní pavilóny s bazény, okrasné fontány v městech a ve venkovských vilách nebo součásti veřejných lázní.

Starověcí umělci zobrazo-

vali nymfy jako hezké a veselé dívky, zpravidla prostovlasé a nejčastěji při tanci. Tak je známe ze stovek vázových maleb, reliéfů, mozaik a soch i z četných děl novodobých malířů a sochařů, kde tvoří obvykle stafáž k různým mytologickým a alegorickým výjevům. Většinou nepatří k dílům, o nichž se píše v dějinách umění; je však nesnadné vybrat si i z těch, jež k nim patří. Jestliže bychom jich měli jmenovat jen půl tuctu, byly by to z antických soch *Nymfa* z náhrobku u Xanthu z konce 5. století př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně) a *Nymfa unášená Tritónem* z 1.–2. století n. l. (ve Vatikánských muzeích), z renesančních *Nymfy* na fontáně des Innocentes v Paříži od J. Goujona (z let 1547–1549) a z novověkých *Tři nymfy* od A. Maillola z doby kolem roku 1930. Z obrazů by to snad byla *Nymfa u pramene*, ať už od L. Cranacha st. z let 1518–1520 nebo od A. Renoira asi z roku 1900 (obě v Národní galerii v Londýně), a jistě i *Nymfa a Satyrové* od P. P. Rubense z let 1612–1613. Z děl, jež jsou u nás, měli bychom k nim připojit přinejmenším *Boj Nymfy se Satyrem* od A. de Vriesse z doby kolem roku 1620 ve Valdštejnské zahradě a *Nymfu* na fresce V. V. Reinera z doby po roce 1720 ve Vrtbovském paláci v Praze.

NYX

(2. pád *Nykty* nebo neskl., lat. *Nox*) – dcera prvotního

Chaosu, bohyně noci a zosobněná noc.

Do mýtů se zapsala zejména svými potomky. S bohem věčné tmy Erebem zrodila věčné světlo Aithera a jasný den Hémeru; později zalidnila svět bohů a lidí méně příjemnými bytostmi. S bohem podsvětní temnoty Tartarem měla syny Thanata a Hypna, z nichž první se stal bohem smrti a druhý bohem spánku. S Erebem měla pak ještě syna Charóna, převozníka mrtvých v podsvětí, a dceru Nemesidu, bohyni odplaty. Navíc sama ze sebe porodila bohyni klamu Apaté a bohyně násilné smrti Kéry. Jejímí dcerami byly podle některých geneologií i bohyně pomsty Erínye a strážkyně Héřina stromu se zlatými jablky Hesperovny. K lidem byla vlídnější než mnozí z jejích potomků; mírnila rozpoutané vášně, ukolébávala ke klidu a osvěžovala mysl. Jinak je o ní známo, že se zúčastnila boje proti vzbouřeným Gigantům na straně olympských bohů.

Chrámů a soch bohyni Nykty Řekové a Římané nestavěli. Když ji zobrazovali, dávali jí podobu ženy v tmavém rouchu, zpravidla se zahalenou tváří. Tak ji známe z několika vázových maleb, reliéfů z náhrobních pomníků a některých *Gigantomachií*, z nichž nejznámější je na Diově oltáři z Pergamu (z let 180–160 př. n. l., dnes v berlínských Státních muzeích). Jako alegorická postava ožila zejména v dílech renesančních a barokních umělců.

OCEANUS

(2. pád *Oceana*, řec. *Ókeanos*) – bůh nekonečných vod kolem celé země. – Viz heslo *Ókeanos*.

ODYSSEUS

(2. pád *Odyssea*, lat. *Ulixes*) – syn hrdiny Láerta a jeho manželky Antikleie, ithacký král.

Je vedle Hérakla a Thésea (a snad Íkara) nejznámějším hrdinou řeckých mýtů a bájí. Jeho statečnost, odvaha, vytrvalost a zejména chytrost vešly do přísloví, jež žijí dodnes: „odyssea“ je ještě stále nejvýstižnějším pojmenováním dlouhé a strastiplné cesty. Hlavní zásluhu na jeho popularitě má Homér, který ho povýšil na titulního hrdinu své *Odysseie*. Jako hrdina bez bázně, i když ne vždy bez hany, ožil pak Odysseus v nesčetných dílech řeckých, římských a novověkých umělců; žije v nich vlastně stále. Zatímco u Řeků ho jeho lidské chyby a slabosti zachránily před proměnou v papírového hrdinu, u Římanů ho změnil v přímo zápornou postavu, takže (jak říká O. Vaňorný v doslovu k českému překladu Vergiliovy *Aeneidy*) „nikdo v něm nepoznává sympatického reka *Odysseie*“. Římané, kteří se považovali za potomky Trójanů, se mu tak zřejmě mstili za to, že ze všech achajských vůdců měl největší podíl na záhubě Tróje.

Svůj původ odvozoval Odysseus po otcových předcích od nejvyššího boha Dia, po

matčiných od boha Herma. Někteří antičtí autoři mu přisouvali za otce Sisyfa, největšího chytráka z lidí, který se prý Antikleie zmocnil za svatební noci před Láertem. Láertés byl sice královského původu, ale na Ithace (ani jinde) nevládl. Své království vyženil Odysseus sňatkem s Pénélopou, dcerou akarnanského krále Íkaria a jeho manželky Periboie. Zahrnovalo ostrovy Ithaku, Kefalénii, Zakynthos a přilehlé pobřeží. Protože byl stejně moudrý jako chytrý, vládl spravedlivě, ve shodě se sněmem i lidem, a se sousedními králi žil v míru.

O mír se zasloužil dokonce v měřítku celé Hellady a proslavil se tím neméně než později ve válce proti Tróji. Když se ujal vlády, hrozil propuknout konflikt mezi achajskými králi, jejichž synové se dostali do sporu o ruku krásné Heleny, nevlastní dcery spartského krále Tyndarea. Aby zabránil katastrofě, vypravil se do Sparty a poradil Tyndareovi něco neslýchaného: aby dovolil dceři vybrat si ženicha podle vlastní vůle. Uchazeče o Heleninu ruku pak přiměl k slavnostní přísaze, že její volbu bez námitek uznají a vyvoleného budou chránit. Helena si vybrala za manžela Meneláa, bratra pozdějšího mykénského krále Agamemnona, za kterého se provdala její sestra Klytaimnéstra, a bylo všechno v pořádku. Ne však nadlouho: jen do té doby, dokud Helenu neunesl syn trojského krále Priama, krásný a výmluvný Paris.

Únos královny manželky se považoval v hérojských dobách za důvod k válce. Meneláovi zmizela s manželkou navíc i pokladnice, a to se rovněž nemohlo prominout. Protože válka je vždy horší alternativou řešení sporu, Odysseus se jí snažil zabránit. Na Agamemnonovu radu se vypravil s Meneláem do Tróje, aby mu pomohl vyřídit celou věc po dobrém. Paris byl však neoblomný, chtěl vrátit jen pokladnici, Helenu rozhodně ne, a král Priamos s ním souhlasil. Agamemnón tedy vyzval všechny achajské krále, aby pomohli vrátit Meneláovi ženu a čest, a začal připravovat válečnou výpravu proti Tróji.

Odysseus na Agamemnonovu výzvu nereagoval. Byl toho názoru, že pro Meneláa udělal už dost, a místo boje za manželku jiného krále chtěl žít v klidu a pohodě po boku své manželky Pénélopy. Agamemnón poslal za ním hrdinu Palaméda, aby ho přesvědčil: vždyť Paridovým zločinem musí být uražení všichni achajští králové a kromě toho válečná výprava, v jejíž čelo se postavil mocný mykénský král, slibovala naději na slávu a kořist. S Odysseem byla však těžká řeč. Dělal hloupého, což je v podobném případě nepochybný důkaz chytrosti, a aby to dokázal, odešel na pole a začal je orat a osévat solí. Na Palaméda to však byl poněkud průhledný trik. Vzal jeho malého syna Télemacha a zabaleného v plénách ho položil před spřežení s pluhem: Odysseus sa-

mozřejmě zastavil. Tím prozradil, že má všech pět pohromadě – a měl je potom po celou dobu války, do které se nakonec přece jen vypravil. Stal se nejlepším rádcem vrchního velitele a stejně jako na bitevním poli se osvědčil při výzvědných výpravách a diplomatických posláních. Jeho nápadem byl i proslulý „trojský kůň“.

První velkou službu prokázal achajskému vojsku už před vyplutím do Tróje. Armádní věstec Kalchás prohlásil, že Tróje lze dobýt jen tehdy, zúčastní-li se tažení hrdina Achilleus. Jenže Achilleova matka, mořská bohyně Thetis, znala i jinou věštbu: odejde-li její syn do války, získá před Trójou věčnou slávu, ale ztratí život. Protože pro matku je život dítěte zpravidla milejší než jeho sláva, ukryla Achillea na ostrově Skyru, kde musel žít v ženských šatech mezi dcerami krále Lykoméda. Když Aga-

memnón Achilleův úkryt vypátral, poslal tam Odyssea, aby ho stůj co stůj přivedl; a za společníka mu dal argejského krále Dioméda. Protože lest je lepší než násilí, přestrojili se oba králové za kupce a bez potíží se dostali do Lykomédova paláce. Mezi zlato, šperky a drahé látky, které rozložili před královské dcery, pohodili jakoby náhodou meč. Když potom jejich druhové zařinčeli na dané znamení před palácem zbraněmi, dívky se zděšeně rozprchly, jen Achilleus se nezapřel. Shodil své přestrojení a chopil se meče. Odysseus ho pak ani nemusel příliš přemlouvat. Brzy dorazil se svým přítelem Patroklem a s vojskem svého otce do přístavu Aulidy a vypravil se s ostatními Achajci do války proti Tróji.

Odysseovi patřila také hlavní zásluha na úspěchu vylobovací operace. Ne že by Agamemnón manévroval

špatně nebo měl zbabělé vojáky; vědělo se však o věštbě, že kdo se první dotkne trojské půdy, první též padne. Všichni achajští bojovníci proto váhali, vždyť žádný z nich samozřejmě nechtěl jít vstříc jisté smrti. Když Odysseus viděl, že to umožňuje Trójánům zformovat obranné šiky, vyhodil na břeh svůj štít a obratně na něj skočil. Mladý Prótesiláos, který ze všech nejvíc hořel touhou po hrdinských činech, spatřil Odyssea na břehu a vyskočil za ním. Dotkl se ovšem země a v té chvíli padl proboden kopím. Po něm vstoupil na trojskou půdu i Odysseus a strhl svým příkladem celé vojsko, které pak v krvavém boji zahnilo Trójany za hradby města.

Za dlouhých deset let, na která se protáhlo obléhání Tróje, dokázal Odysseus mnohé hrdinské činy. Bil se vždy statečně a neváhal nasadit život, aby zachránil druhy, jimž hrozila smrt. Ještě víc než v bitevních řadách vynikl při zvláštních úkolech. S králem Diomédem se přihlásil k nebezpečnému nočnímu průzkumu trojského tábora. Zajal s ním přitom Trójana Dolóna, na němž vyzvěděl důležité zprávy, a umožnil Diomédovi zničit tábor thráckého krále Rhésa, jednoho z trojských spojenců. Podnikl také odvážnou výpravu přímo do středu nepřátelského města, jež měla rozhodný význam pro achajské vítězství. Aby ho Trójané nepoznali, zohavil si tvář bičem, a s Diomédem, který předstíral žebráka s ohavnou nemocí, dostal se až do hlavního chrámu na trojském

Odysseus přemlouvá Achillea, aby se smířil s Agamemnónem. Červenofigurová malba snad od Epiktéta ml. na attickém kráteru z let 480–460 př. n. l. (Louvre, Paříž)

Odysseus a Aiás losují o Achilleovu zbroj, uprostřed Athéna. Dúridova červenofigurová malba na misce z doby kolem roku 480 př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

hradě a odnesl z něj posvátnou sochu bohyně Pallady Athény, která měla podle slibu nejvyššího boha Dia chránit Tróju před dobytím. Ani v nejtěžších situacích nezoufal: když padl největší achajský hrdina Achilleus, byl jedním z prvních, kdo překonal hrůzu z jeho smrti, a spolu s velkým Aiantem zachránil jeho tělo z rukou Trójanů.

Ačkoli tváří v tvář nepříteli dokázal Odysseus sílu a odvahu, přece se našli achajští bojovníci, kteří se mu vyrovnali nebo ho dokonce předčili. Nikdo ho však nepřevýšil důvtipem při řešení spleťtých otázek a obratností při nesnadných jednáních. Když se Agamemnón a Achilleus dostali počátkem desátého roku války do sporu, jenž mohl mít za následek záhubu celého achajského vojska, vypravil se jako vedoucí smírovacího poselství k Achilleovi. Je pravda, že neuspěl, ale při Achilleově tvrdosťnosti by tehdy nebyl uspěl nikdo. Zato však přivedl pod hradby Tróje Achilleova syna Neoptolema, kterému osud určil dobytí troj-

ský hrad. Dostal také do achajského tábora lučištníka Filoktétu, o němž se tajně dozvěděl (vyslechnutím věštby trojského věštce Helena), že bez něho Trója nemůže padnout. A hlavně: přišel na myšlenku, jejíž uskutečnění rozhodlo o pádu Tróje.

Když Trója už deset let odolávala všem achajským útokům, napadlo Odyssea, že by snad bylo možné podplatit některý oddíl trojských spojenců, který bojoval za žold, aby vpadl obráncům do zad a otevřel Achajcům bránu. Při dalších úvahách přišel na nápad, že ještě lepší by bylo, kdyby se do Tróje tajně dostal vybraný oddíl Achajců. Po souhlasu válečné rady dal tedy postavit obrovského dřevěného koně, do něž se potom ukryli nejlepší bojovníci: předně on sám, dále Achilleův syn Neoptolemos, spartský král Meneláos, argejský král Diomédés, slavný kopiník Aiás, lučištník Filoktétés a kromě jiných konstruktér koně Epeios. Vrchní velitel Agamemnón dal poté zapálit achajský tábor, naložil vojsko a odplul s ním na západ. Neodplul však domů,

jak se Trójané domnívali, ale skryl se s loďstvem za ostrovem Tenedem. Tam potom vyčkal soumraku a za tmy se vrátil k trojským břehům.

Celá akce proběhla přesně podle Odysseova plánu. Jakmile Trójané spatřili, že Achajci svůj tábor opustili, s radostí se tam rozběhli; všichni věřili, že Agamemnón obléhání vzdal. Za troskami tábora uviděli obrovského koně a velice se mu divili. Shromáždili se kolem něj a začali se radit, co s ním udělat. Převládlo mínění, že by jej měli dopravit jako kořist do města a postavit na hrad. V tom k nim přišel Apollónův kněz Láokoón a s vášnivou přesvědčivostí navrhoval jej rozbít. Než ho však stačili poslechnout, přilákal jejich pozornost nárek spoutaného muže. Sejmuli mu pouta a přivedli ho ke králi Priamovi. Na jeho otázku prohlásil, že se jmenuje Sinón a že uprchl z tábora Achajců, protože ho tam vybrali jako oběť bohům za šťastný návrat vojska do vlasti. Priamos mu dal svobodu a zeptal se ho, proč Achajci postavili onoho velkého koně. Na tuto otázku Sinón netrpělivě čekal. Odpověděl slovy, kterým ho naučil Odysseus: že koně postavili na radu věštce Kalchanta, aby tak odčinili Odysseovu a Diomédovu loupež posvátné sochy Pallady Athény z hlavního trojského chrámu. Je prý proto tak velký, aby ho Trójané nemohli vtáhnout do města, protože by je pak chránil místo uloupené Athéniny sochy. Trójané jeho slovům uvěřili, jedině Láokoón ne: vzal oštěp a vrazil jej koni do boku. V té chvíli přišla však

Trojský kůň. Reliéf na hrdle kykladské amfory z konce 7. století př. n. l. (Archeologické muzeum v Mykonu)

Achájům na pomoc bohyně Athéna, která si už dávno přála záhubu Tróje. Vyslala z moře dva hady, kteří se vrhli na Láokoónta a jeho dva syny a v okamžiku je zahubili. Trójané měli pro Láokoóntovu smrt jediné vysvětlení: pomstu bohů za zneuctění koně. Pak už v jednotné mysli a společnou silou vtáhli koně do města. Jelikož neprošel hlavní bránou, zbourali část hradeb a průlomem ho dopravili na hrad. Nadšení vítězným ukončením války uspořádali velikou oslavu a zmoženi jídlem a vínem ulehli na lůžka – netušíce, že je to jejich poslední noc v rodném městě.

Když se v Tróji rozhostilo ticho, Sinón otevřel závoru na břichu koně a vypustil ukryté bojovníky. Poté odešel k hradbám a pochodní označil místo, kde je Trójané probourali. Jakmile spatřil Agamemnón Sinónovo znamení, přikázal vojsku vystoupit z lodí a vrhl se do města. Nastalo strašné vraždění, které se až po vítězství Achajců

změnilo v bitvu. Jakoby z hrozného snu procitli Trójané se začali bránit, tím však svou záhubu jenom urychlili. Zahynuli všichni trojští válečníci a zahynul i starý král Priamos se všemi svými syny, zeti a vnoučaty. Zachránilo se jen několik mužů a žen, kteří uprchli s dardanským vůdcem Aineiem z hořících trosek. A kdo ze žen a dětí nezahynul nebo se nespasil útekem, stal se achajským otrokem. Ráno pak už jen kouřící popel nad zboženištěm připomínal, kde stála slavná Trója.

Po dobytí Tróje propukly mezi achajskými králi spory, obvyklé mezi spojenci, kteří vyhráli válku. Jejich loď, obtížená kořistí zlata, stříbra, bronzu, železa a zejména otrokyň, odpluly do vlasti rozděleně podle znesvářených skupin. Jen málo hrdinů mělo to štěstí, že se dostalo s mužstvem bez nehody domů. Mnozí zahynuli bez slávy v mořských bouřích a na pobřežních skalách, jiní hned po vstupu na rodnou půdu rukou zákeřného vraha, dal-

ším pak určil osud dlouhá léta bloudit po neznámých mořích a dalekých zemích. Žádný z achajských hrdinů nemusel však vykonat tak dlouhou pouť a překonat tolik strašlivých útrap jako Odysseus.

Příčinou všech těchto strastí byl hněv boha moře Poseidóna, nebo lépe řečeno skutek, kterým Odysseus tento hněv na sebe přivolal. Přitom to nebyl trest za zločin, nýbrž následek činu, který lze z Odysseova hlediska omluvit. V mýtech to chodí někdy jako v životě: za smrt Palaméda, kterou prý Odysseus způsobil z pomsty za to, že ho přinutil odjet do války, nestihl ho žádný trest bohů. Za bezdůvodné přepadení města Ismaru po vyplutí z Tróje zaplatil Odysseus jen obvyklou ztrátou na padlých. Naproti tomu za čin spáchaný v sebeobraně a v zájmu svých druhů musel hrozně pykat.

Došlo k tomu za plavby z ostrova Lótofagů, u něhož se Odysseus zastavil po přepadení Ismaru. Vítr zahnal jeho loď k neznámým břehům. Přistál tam, aby se podíval, jací tam žijí lidé. Po zkušenostech ze zastávky u Lótofagů, kde několika jeho vojákům natolik zachutnaly sladké plody lotosů, že se nechťeli vrátit na loď, připravil se na všechny možnosti. Skutečnost však překonala jeho nejhorší obavy. Byl to ostrov Kyklópů, jednookých lidožroutských obrů, kteří neznali zákony a nectili hosty. První z nich, kterého Odysseus navštívil, Polyfémos, ho ve své jeskyni uvěznil a rozhodl se připravit si z něho i z jeho průvodců hody. Šest mužů postupně zabil a snědl,

pak ho však Odysseus opil a ve spánku mu vypíchl rozžhaveným kyjem oko. Oslepený Kyklóp zuřil a řval, až se země třásla. Když mu pak přišli druhové ze sousedních jeskyň na pomoc a tázali se, kdo mu ubližuje, odpověděl, že Nikdo – tak se mu totiž Odysseus předvídavě představil. Ráno pak unikl Odysseus se zbývajícími druhy z jeskyně úzkým otvorem, kterým Polyfémosp vypouštěl své ovce na pastvu. Nebylo to ovšem snadné, neboť ohmatával hřbet každého zvířete, aby mu žádný neproklouzl. Odysseus však přivázel své druhy pod silné berany a nakonec se rovněž pod jednoho pověsil. Jakmile se dostal šťastně na loď, neodpustil si, aby se Polyfémovi nevysmál. Rozzuřený Kyklóp urval nato vrcholek nejbližší hory a mrštil jím do moře, odkud přicházel hlas. Když loď nezasáhl, zvolal na svého otce Poseidóna, aby se Odysseovi pomstil. Bůh moře synovu prosbu vyslyšel – a Odysseus

Odysseus oslepuje Polyféma. Malba na hrdle protoattické pohřební vázy z první poloviny 7. století př. n. l. (Archeologické muzeum v Eleusíně)

mohl děkovat bohům, že nedopřáli lidem, aby znali předem svůj osud.

Nejdřív ponechal Poseidón Odysseovi naději na šťastný návrat domů, pak ho srazil na samé dno zoufalství. Nechal ho připlout k ostrovu vládce větrů Aiola, který ho pohostinně přijal a věnoval mu neobyčejně prospěšný dar. Byl to měch z volské kůže, do nějž uvěznil všechny větry kromě Zefyry, který měl hnát Odysseovy lodě k ithackým břehům. Když se pak Odysseus dostal na dohled rodného ostrova, dva z jeho mužů tajně měch rozvázali, protože si mysleli, že je v něm zlato a stříbro, které by se jim docela hodilo. V té chvíli se však z měchu vyfířily větry a v radosti z osvobození rozpoutaly ohromnou bouři. Když se vybouřily, vrátily se poslušně na ostrov svého pána, a to i s Odysseovými loděmi, které s sebou přihnaly. Marně se nešťastný Odysseus Aiolovi vymlouval, marně se mu omlouval, že lépe nehlídal jeho dar. Aiolos prohlásil, že kdo umí proti sobě obrátit přátelský dar, jistě je nemilý bohům, a bez naděje na příznivý vítr ho od svých břehů zahnal.

Na cestě z Aiolova ostrova zabloudil Odysseus v neznámých končinách moře. Po dlouhé plavbě se dostal nakonec k ostrovu, na kterém žili Laistrygoni. Jak se brzy přesvědčil, byli to obři podobní Kyklópům a rovněž lidožrouti. Zasypali jeho loď bez jakéhokoli varování krupobitím balvanů a všechny je rozbili s výjimkou jediné, kterou zakotvil daleko od břehu. Na ní pak unikl i s celou posádkou osudu ostat-

ních druhů, z nichž si Laistrygoni připravili lidožroutské hody.

Po další dlouhé plavbě zanesly větry Odysseovu loď k jinému ostrovu. Jmenoval se Aiaia a žila na něm kouzelnice Kirké, dcera boha slunce Héliá. Když na něm Odysseus přistál, netušil, že je mu souzeno zůstat tam celý rok. Muže, jež vyslal na průzkum, změnila totiž Kirké kouzelným prutem a čarovným nápojem ve vepře. Dostali prasečí hlavy a prasečí těla, také chrochtali, jen rozum jim zůstal lidský. Odysseus je však neponechal osudu a vypravil se ke Kirce, aby je osvobodil. Jeho odvaha se zalíbila bohu Hermovi. Dal mu tedy bylinu, která rušila Kirčina kouzla, a poradil mu, aby ji s obnaženým mečem a pod hrozbou smrti donutil odpřisáhnout, že vrátí jeho druhům lidskou podobu. Kirké mu to slíbila, avšak pod podmínkou, že u ní rok zůstane a potěší ji v její osamělosti svou společností. Chtě nechtě souhlasil a vyhověl jí. Neměl se u ní špatně, ba dokonce se s ní více než sprátelil. Přesto však byl rád, když přišel den, kdy ji mohl požádat o dovození odplout.

Kirké svůj slib splnila a Odyssea i jeho druhy přátelsky propustila. Kromě darů dala mu i radu, aby se vypravil na práh podsvětí a vyvolal tam ducha thébského věštce Teiresia, který mu řekne, co ho čeká a co má udělat. Byl to strašný úkol, ale Odysseus nezaváhal. Odplul na daleký sever do země Kimmeirů, kde byl vchod do podsvětí. Pod vysokou skálou, ze které padaly vody do podsvětí řeky Acherontu, přinesl oběť

Odysseus a Sirény. Červenofigurová malba na attickém stamnu z let 480–470 př. n. l. (Brüské muzeum v Londýně)

duchům zemřelých a přivolal Teiresia. Dozvěděl se od něho, že matka mu zemřela, ale že manželka Pénélopa i syn Télemachos a otec Láertés na něho čekají. A hlavně že se vrátí do vlasti i se všemi druhy, kteří ho provázejí, avšak jen v případě, že nikdo z nich neurazí boha slunce Héliu. Potěšený, že může opustit temnou Hádovu říši, vrátil se opět na Kirčin ostrov. A znovu se otřásl hrůzou, když se pak od ní dozvěděl, kudy povede jeho další cesta.

Nejdřív musel proplout kolem ostrovů Sirén, jejichž kouzelným hlasům nemohl člověk odolat; jakmile však vystoupil na břeh, vrhly se na něho a vysály mu krev. Zalepil proto svým druhům uši voskem, aby zpěv Sirén neslyšeli. Sám se dal přivázat ke stožáru a nařídil, že kdyby volal, aby ho zbavili pout, mají je přitáhnout ještě pevněji. Když šťastně propluli

kolem zhoubného ostrova, plného kostí přilákaných námořníků, spatřili obrovský příboj a zaslechli hrozný hřmění. Před nimi byla mořská úžina, na jejíž jedné straně číhala obluda Skylla, na druhé strašný vír Charybdís. Odysseus neřekl svým druhům, kudy mají plout; z přísloví přece věděli, že kdo chce uniknout Charybdě, padne za oběť Skylle. Prikázal jim proto, aby nehleděli vpravo ani vlevo a ze všech sil veslovali vpřed. Poslechli ho, ale šest z nich přesto zahynulo. Zatímco se hleděl vyhnout Charybdě, nepostřehl Skyllu, která je vyrvala ze zádi lodě a v mžiku pohltila.

Marně ovšem Odysseus doufal, že nyní unikl už všem zlům na světě. Na obzoru se objevil půvabný ostrov Thrinakie. Patřil bohu slunce Héliovi a Kirké důrazně radila, aby se mu vyhnul. Unavení plavci však donutili Odyssea

přistát, aby si odpočinuli. Jakmile vystoupili, spatřil je bůh Poseidón a rozpoutal bouři, takže nemohli odplout. Za několik dní už nemohli vydržet hladem, ale Odysseus je zapřisáhl, aby se nedotkli dobytka na ostrově, protože patří bohu Héliovi. Slíbili mu to, ale jenom co usnul, několik kusů zabili. Brzy oněměli hrůzou, neboť stažené kůže začaly lézt po zemi a maso na rožni bučelo jako živé krávy. Když to bůh Hélios spatřil ze svého slunečního vozu, hrozně se rozhněval. Protože nemohl opustit službu a sestoupit z nebe, požádal Dia, aby ho pomstil. Nejvyšší bůh jeho přání vyhověl. Sotvaže Odysseova loď vyplula na moře, rozpoutal bouři a mrštil po ní bleskem. Všichni zahynuli ve vysokých vlnách, jedině Odysseus, který Héliu neurazil, se zachránil na úlomku stěžně.

Znovu musel Odysseus proplout mezi Skyllou a Charybdou; s vypětím všech sil a vůle to dokázal. Po devítidenní plavbě bez jídla a pití ho vlny vyhodily na břeh. Jak brzy zjistil, dostal se na ostrov Ogygii, kde žila nymfa Kalypsó. Ta ho pak celých sedm let od sebe nepustila. A třebaže ho obklopila nádhrou, kterou mu mohli závidět bohové, v srdci byl nešťastný. Toužil pouze po jediném: vrátit se mezi své do vlasti.

Na Ithace to zatím vypadalo špatně. Přicházeli tam muži z mnoha zemí a přemlouvali jeho manželku Pénélopu, aby se znovu provdala, vždyť je už jistě dávno vdovou. Žádný z nich se nespokojil s jejím odmítnutím a neodešel; postupně se jich

tam shromáždilo dohromady sto osm. A ať byli tito uchazeči o Pénélopinu ruku a Odysseův trůn jakkoli rozdílné mysli, v jednom se shodli: že si čas čekání zkrátí hostinami a pitkami na Odysseův účet. Nakonec Pénélopu donutili, aby souhlasila, že se znovu provdá. Vyžádala si však lhůtu, aby mohla jeho otci Láertovi utkat pohřební rubáš. Co ve dne utkala, to v noci vypárala. Tři roky takto své nápadníky klamala, aby získala čas. Potom jí na to zradou jedné ze služek přišli a přinutili ji rubáš dotkat.

Télemachos neměl dost sil, aby matku proti dotěrným nápadníkům ubránil. Svolal proto sněm, který by je vyzval k rozchodu, ale nápadníci jej rozehnali. Někteří obzvlášť zpupní dokonce prohlásili, že Odyssea v případě návratu zabijí. Télemachos se nato rozhodl odejít do světa a pátrat po otci. U spartského krále Meneláa se nakonec dozvěděl, že Odysseus žije, ale na ostrově nymfy Kalypsy, která mu brání v návratu. Ihned se s touto zprávou vypravil k matce. Bohyně Athéna ho však varovala, aby se nevracel rovnou domů, protože nápadníci na něho číhají a chtějí ho zabít. Vystoupil tedy z lodě u prvního ithackého mysu a odebral se k pastýři Eumaiovi, věrnému služebníkovvi, aby se u něho skryl. V jeho chýši se pak setkal s neznámým starcem – a jak se ukázalo, tímto starcem nebyl nikdo jiný než sám Odysseus.

Po sedmi letech se totiž bohové nad Odysseem slitovali a přinutili nymfu Kalypsu, aby ho propustila. Zhotovil si vor a plul na něm po moři, dokud ho opět nespá-

třil Poseidón, který mu jej ze starého nepřátelství zničil. Nezlomen touto novou ranou osudu plaval pak Odysseus dva dni ke vzdálenému pobřeží, až se dostal do ústí mírné říčky, kde vystoupil na břeh a vysílený usnul. Když se probudil, spatřil krásnou dívku, která tam přišla s družkami a služkami prát prádlo. Byla to Nausikaá, dcera královny Aréty a jejího manžela Alkinoia, krále blažené země Fajáků. Dovedla ho do domu svého otce, který ho vlídně přijal a uspořádal na jeho počest slavnostní hostinu a sportovní hry. Navíc ho bohatě obdaroval a vystrojil mu loď, která ho dopravila na Ithaku a vysadila na břeh poblíž Eumaiovy chýše. Aby ho nápadníci předčasně nepoznali a nezabili, dala mu bohyně Athéna podobu starého žebráka. V této podobě se také setkal s Télemachem.

Na Ithaku se vrátil Odysseus v nejvyšší čas. Pénélopa už vyčerpala všechny prostředky, kterými oddalovala své rozhodnutí. Na nátlak nápadníků vyhlásila proto soutěž o svou ruku. Dala přinést Odysseův těžký luk a dvanact sekyr: kdo prostřelí šípem ucha všech sekyr, zabodnutých do země v jedné řadě za sebou, měl se stát jejím manželem.

V předvečer soutěže přivedl Télemachos Odyssea do královského paláce. Kromě starého psa Arga, který se už nemohl zvednout z místa, nikdo ho v jeho hadrech nepoznal. Pod záminkou prosby o almužnu prohlédl si pak zblízka všechny nápadníky; uštědřili mu jen urážky. Zastala se ho však Pénélopa, která ve své ušlechtilosti nedovolila urážet ani žebráka,

a rozkázala služce Euryklei, aby mu umyla nohy a připravila lůžko, jak se na hosta sluší. Eurykleia, Odysseova stará chůva, poznala přitom podle jizvy na noze, koho má před sebou. Na Odysseův rozkaz však nic neprozradila. Nepoznaný nápadníky ani svou manželkou strávil pak Odysseus poprvé po dvaceti letech noc ve svém paláci – a dobře jí využil k přípravě plánu na příští den.

Ráno si nápadníci s obdivem prohlédli Odysseův luk a dali ho Télemachovi napsnout. Když to nedokázal, pokusili se o to sami; žádnému z nich však na to síly nestačily. Rozhodli se proto posilnit se jídlem a odebrali se do hodovní síně. V té chvíli je však požádal Odysseus, aby mu dovolili luk zkusit; místo odpovědi se mu vysmáli. Na Pénélopinu přímluvu mu jej pak přece jen půjčili. Bez námahy napjal tětívu, sedl si na práh dveří, přiložil šíp a hned napoprvé prostřelil ucha všech dvanacti seker.

To však nebylo jediné překvapení. Odysseus vstal, shodil ze sebe žebrácké hadry a stanul před nimi ve vlastní podobě, kterou mu v té chvíli Athéna vrátila. Vzal z toulce šíp, přiložil jej k luku a zamířil na Antinoia, nejzpupnějšího z nápadníků, a jedinou ranou mu prostřelil hrdlo; stejně zabil i druhého. Když potom zamířil potřetí, zděšení nápadníci se vrhli ke zdi hodovní síně, kde měli rozvěšeny zbraně. Nenašli tam však nic, neboť Odysseus je dal už předtím tajně odnést. K obraně jim zbyly jen krátké meče a nábytek, ale nevzdali se. Rozpoutal se zuřivý boj a na jeho výsledku

Odysseova pomsta na nápadnících Pénélopy. Červenofigurová malba na attickém skyfu z let 450–440 př. n. l. (Státní antické sbírky v Mnichově)

nezměnilo nic ani to, že Odysseův zrádný otrok Melanthios přinesl později nápadníkům meče a kopí. Všechny je Odysseus s Tělemachovou pomocí pobil, ani z jejich pomocníků nikoho neušetřil – s výjimkou hlasatele Medonta a pěvce Fémia, kteří jim sloužili z donucení.

Po tomto vítězství musel však Odysseus podstoupit ještě jednu zkoušku. Pénélopa, v níž se za dlouhá léta jeho nepřítomnosti utvrdila nedůvěra k mužům, nechtěla uvěřit, že má před sebou vlastního manžela. Když ji požádal o lůžko, nařídila služkám, aby ustlaly královské lože ve velké síni. „Kdo by to naše lože z ložnice odnesl?“ zeptal se překvapeně. „Vždyť má nohy z kmene olivy, který jsem ponechal v zemi, když jsem kolem něj stavěl ložnici. Copak ten kmen někdo podřízl?“ Pénélopa nato radostně zvolala: „Nezlob se, manželi, že jsem se ihned nevrhla na tvoji hrud! Stále jsem se bála, že mě snad někdo podvede, víš přece, jací jsou muži! Tohleto tajemství našeho lůžka je však známo jen nám, teď jsi mi přesvědčil srdce!“

Nyní už Odysseovi nebránilo nic, aby se ujal vlády ve svém domě i v celém království. A aby bylo všechno v úplném pořádku, nejvyšší bůh Zeus vyhladil na prosbu své dcery Athény z mysli všech lidí touhu po pomstě za činy, jimiž Odysseus v životě někomu ublížil, a rozhodl takto: „Ať se mají od nyní všichni vespolek rádi, jako se měli předtím, ať mají mír a bohatství hojnost!“

Zda se Diova slova splnila, nevíme; o dalších Odysseových osudech se už od Homéra nedovíáme. Podle některých pozdějších autorů bylo mu prý souzeno vykonat ještě dlouhou pouť řeckými kraji, a to s veslem na rameně. Tato pouť měla skončit, až by potkal muže, který by se ho zeptal, jakou to nese podivnou lopatu. Našel se však v řecké zemi uprostřed modrého moře nějaký muž, který by neznal veslo? Podle jiných zahynul prý Odysseus po mnoha letech rukou svého druhého syna Télegona, který se narodil po jeho odchodu z ostrova Aiaia kouzelnice Kirce. Télegonos se s ním prý srazil v souboji, když se při hledání otce dostal na

Ithaku, kde jeho přátelé vyprovokovali spor, a aniž tušil, že bojuje s vlastním otcem, probodl ho mečem. Odnesl prý potom jeho tělo na ostrov kouzelnice Kirky a vystrojil mu tam slavnostní pohřeb.

Jestliže je heslo o Odysseovi jedním z nejdelších v této knize, je zároveň jedním z nejstručnějších. Vždyť *Odysseia*, jejímž je titulním hrdinou, má 12 110 veršů, a v *Iliadě* ho uvádí Homér jménem celkem 118krát. A kromě toho: Odysseus je jednou z nejpracovanějších postav Homérových básní; pod jménem Ulixes pak v dílech římských básníků. Zůstal hrdinou kat exochén pro všechny věky. Nelze snad vůbec zjistit, kolik autorů dosud zpracovalo nebo dobově obměnilo jeho postavu a kolik jich tak ještě učiní – v dramatických dílech, románech, básních, hudebních skladbách, ve výtvarném umění, ve filmu.

Výtvarných děl s náměty z *Odysseie* se z antiky zachovalo jen na vázových malbách přes tisíce. Z toho na výjevy s Odysseem připadá té-

měř dvě stě: *Odysseův útěk Polyfémovi* je na více než třiceti exemplářích (z toho většinou z poloviny 6. století př. n. l.), *Odysseovo oslepení Polyféma* na dvanácti (nejstarší, z poloviny 7. století př. n. l., jsou dnes v Eleusinském muzeu a v pařížském Louvru), *Odysseus a Kirké* na čtyřicetivaceti (nejstarší, z poloviny 6. století př. n. l., jsou v muzeích v Bostonu, Tarentu a Athénách), *Odysseus a Sírény* na čtrnácti (dvě nejstarší, asi z poloviny 6. století př. n. l., jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách a v Univerzitním muzeu v Tübingen), *Odysseus s poselstvím u Achillea* rovněž na čtrnácti atd., *Odysseus a Pénélope* však jen v jediném exempláři, a to také až z poměrně pozdní doby (v Národním antikváriu v Parmě). Nejstarší známé vyobrazení *Odyssea* je na geometrické vázové malbě asi z 8. století př. n. l. v mnichovském Antikváriu. Nástěnných maleb s Odysseem známe rovněž mnoho: *Odysseus u Achillea na Skyru*, *Odysseus s Pénélopeu*, *Odysseus a Sírény* pocházejí z Pompejí a z doby kolem roku 60 n. l., (první dvě jsou v Národním muzeu v Neapoli, třetí v Britském muzeu v Londýně). Rovněž v jedné z etruských hrodek v Tarquinii se našla značně poškozená malba *Odysseus oslepuje Polyféma* (z doby kolem roku 210 př. n. l.). Ze sochařských vyobrazení jsou nejpozoruhodnější kopie Odysseovy hlavy ze skupinové sochy *Oslepení Polyféma* v Římském národním muzeu v Termách a v Palazzo Mattei. Roku 1967 k nim přibýly fragmenty této sochy, objevené v Tiberiově

jeskyni u Sperlongy jižně od Říma; později i zlomky dalších soch, jež zobrazovaly *Odyssea před Skyllou*. Mnohokrát byl Odysseus zobrazen také na řeckých a římských reliéfech, zejména na sarkofázích.

Pro novověké umělce byl a zůstal Odysseus rovněž jednou z nejpřitažlivějších postav Homérových hrdinů. Z nejznámějších děl uveďme aspoň Rubensova *Odyssea u Fajáků* z doby kolem roku 1638 (ve florentském Palazzo Pitti), Lastmanova *Odyssea s Nausikaa* z roku 1610 (v mnichovské Pinakotéce), Turnerova *Odyssea vysmívajícího se Polyfémovi* asi z roku 1829 (v londýnské Národní galerii) a pro své někdejší rozšíření cyklus ilustrací k *Odyssei* od F. Prellera (z poloviny 19. století). Z novějších připojme *Odyssea s Nausikaa* od V. A. Seerova z roku 1910 (v petrohradské Ermitáži) a kubitický *Odysseův návrat* od W. Robertse z roku 1913 (v londýnské Tateově galerii). Rovněž naši umělci se odysseovskými náměty nejednou inspirovali; příkladem toho jsou obrazy *Odysseus* od F. X. Tkadlíka z let 1820–1824, *Odysseův stesk* od F. Janouška z roku 1931 a mnohodílný seriál *Odysseova putování* od J. Baucha z let 1962 až 1968 (vesměs v Národní galerii v Praze), jakož i sochy *Odyssea* od J. Obrovského z roku 1931 a J. Kostky z let 1940–1941.

Stejně jako výtvarní umělci sahali k odysseovským námětům i spisovatelé a básníci. Ještě víc snad hudebníci: operu *Ulixův návrat* složil už roku 1641 C. Monteverdi, *Ulixes na ostrově Cirky* roku

1650 G. Zamponi, *Ulixes* roku 1852 Ch. Gounod, *Odysseův návrat* roku 1896 a *Odysseova smrt* roku 1903 A. Bungert, *Odysseus u Kirky* roku 1938 H. Trantow a *Odysseus* roku 1942 H. Reutter. Z našich složil symfonickou báseň *Odysseus* roku 1884 J. Rozkošný a operu *Odysseův návrat* roku 1962 J. Berg. Pokud jde o díla světové literatury, která nelze v této souvislosti vynechat, uveďme pouze filozofický epos *Odysseia* N. Kazantzakise o 33 333 verších (1938) a – i když tu jde jen o symbolický název – román *Ulysses* od J. Joyce (1922). Z ostatních připomeňme už jen film S. Kubricka podle románu A. C. Clarka 2001: *Vesmírná odyssea* (1968).

Za neúplnost tohoto výčtu malé odškodnění: pokus o odpověď na dvě otázky související s Odysseem. První se týká jeho cesty, jejíž rekonstrukce jsou dnes stejně oblíbené a marné jako v antice. Problém je v tom, že Homér zčásti popisuje místa, která osobně znal, a zčásti místa, o nichž pouze slyšel. Všechna ovšem umisťuje do končin, které se podle údajů o době a směru Odysseovy cesty nedají zjistit. Ostrov Ithaku lze však podle Homérových popisů spolehlivě identifikovat s dnešní Ithakou u severozápadního pobřeží Řecka. Archeologické výzkumy potvrdily zde i existenci achájského sídliště z dob před trojskou válkou. – Druhou otázkou je, zda *Odysseia* je dílem téhož autora jako *Ílias*. Je to součást složitě „homérské otázky“, kterou zatím věda jednoznačně nevyřešila. Rozhodující většina badatelů zastává dnes stejný názor

jako antika: že oba eposy jsou dílem jednoho básníka, který v nich přetavil „surovou rudu“ řeckých lidových pověstí a písní v „čisté zlato“ *Íliady* a *Odyseie*. Převládá i shoda, že oba tyto eposy odrážejí stejné stadium vývoje řecké společnosti a že vznikly v podstatě ve stejné době. O této době není ovšem ve vědě jednota: převažuje názor, že je to asi 9. století př. n. l., avšak někteří badatelé je kladou až do 12.–11. století př. n. l., jiní pouze do 7.–6. století př. n. l. V obou básních jsou však prvky až z mykénských dob, tj. ze 16.–13. století př. n. l., definitivní redakce se jim dostalo ve druhé polovině 6. století př. n. l. v Athénách.

Co je však při řešení této otázky nejsmutnější: že o tvůrci *Íliady* a *Odyseie*, největším básníku všech dob a národů, nic nevíme. Nevíme, kde se narodil a kde zemřel, nevíme nic bezpečného o jeho životě, známe jen jeho jméno – Homéros.

OFELTÉS

(2. pád *Ofelta*, lat. *Opheltés*) – syn nemejského krále Lykúrga a jeho manželky Eurydiky.

Jeho chůvou byla bývalá královna z Lémnu Hypsipylé, kterou lémnijské ženy prodaly do otroctví, protože zachránila svého otce Thoanta, kdežto všechny ostatní své muže, otce i syny podle společné dohody porazily. Když se jednou Hypsipylé procházela s Ofeltem v náručí po nemejských loukách, přišli k ní vojáci argejského krále Adrásta, kteří táhli do války „sedmi

proti Thébám“, a požádali ji, aby je dovedla k prameni, z něhož by se mohli napít. Nejvyšší bůh Zeus totiž s výpravou proti Thébám nesusouhlasil, a proto poručil nymfám, aby všechny prameny před příchodem Argejců zasypaly. Hypsipylé položila Ofelta na zem a šla jim ukázat pramen ukrytý v lese. Jakmile však chlapce opustila, vylezl z křoví obrovský had a ovinul se kolem něho. Na Ofeltův křik se vojáci vrátili a současně přiběhl i Lykúrgos se svou manželkou. Bylo však již pozdě, had chlapce zardousil. Lykúrgos chtěl Hypsipylu na místě zabít, ale argejský válečník Týdeus mu v tom zabránil. Argejci pak Ofelta slavnostně pohřbili a na jeho počest uspořádali vojenské hry.

Hry na Ofeltovu počest daly podle pověstí základ k pozdějším nemejským hrám. Podle jiných pověstí, které nakonec převládly, založil však nemejské hry hrdina Héraklés na paměť svého vítězství nad obrovským nemejským lvem. *Ofeltova smrt* známe ze dvou poměrně pozdních vázových maleb (v Provinčním muzeu v Bari a v Národním muzeu v Neapoli) a z jednoho novoattického reliéfu z 1. století př. n. l. (v Kapitolském muzeu v Římě). Je také zobrazena na několika sarkofázích z prvních století n. l., z nichž asi nejlepší je v Archeologickém muzeu v Korintu.

V troskách Diova chrámu v Nemeji z konce 4. století př. n. l. je v jihozápadním rohu nezvyklá podzemní krypta, jež pochází z archaických dob. Zachovala se tam ze

Ofeltova smrt. Novoattický mramorový reliéf z 1. století př. n. l. (Kapitolské muzeum v Římě)

staršího chrámu a podle tradice byla „Ofeltovým hrobem“.

OIBALOS

(2. pád *Oibala*, lat. *Oebalus*) – spartský král, spolu s Periérem uváděný jako otec krále Tyndarea a Hippokoonta.

Patřil mezi staré spartské héroje; ve spojitosti s Tyndareem se o něm zmínil už Hésiodos (v 8.–7. století př. n. l.) a s jeho kultem ve Spartě se setkal ještě Pausaniás (ve 2. století n. l.). Původně ho považovali za syna krále Ky-norta. Když však Sparťané začlenili do genealogie svých králů messénského Periéra, aby podložili své nároky na Messénii, prohlásili Oibala za syna Periéra a druhého manžela Gorgofony. Periérés a Oibalos si proto v různých verzích mýtů konkurují, resp. navzájem splývají. Tak je tomu i v případě Tyndareova

a Hippokoontova otcovství. Přitom Dioskúry, syny z Tyn-dareova manželství s Lédou, nenazývají řečtí autoři zpravidla „Tyndareovci“, nýbrž „Oibalovci“.

Jméno krále Oibala se dlouho udržovalo v názvu jediné spartské osady v zámoří, někdejší Oibalie v Kalábrii, pozdějšího a dnešního Tarentu.

OIDIPÚS

(2. pád *Oidipa*, lat. *Oedipus*) – syn thébského krále Láia a jeho manželky Iokasty, jeden z nejtragičtějších hrdinů řeckých mýtů a dramát.

Moderní člověk zná Oidipa většinou jako hrdinu dvou Sofoklových tragédií, a je-li blíže obeznámen s literární historií, tak také z tragédií Racinových, Voltairových a třeba Hofmannsthalových. Přesto je Oidipús mytickou postavou, přinejmenším svým původem. Sofoklés ho vytvořil z materiálů starých thébských bájí, a to s takovým mistrovstvím, že ho povýšil na jednu z největších postav řecké a světové dramatické tvorby. V tomto Sofoklově pojetí žije Oidipús dodnes: svým výjimečným osudem připomíná bezvýjimečnou nestálost lidského štěstí tak přesvědčivě, až je nám z toho úzko. A děsí nás důkazem, že člověk nemůže uniknout osudu – dokud si s úlevou neuvědomíme, že přece v osud nevěříme.

Oidipův osud určila strašná kletba, kterou na sebe přivolal jeho otec Láios únosem mladého Chrýsippa, syna élidského krále Pelopa. Tato kletba měla pronásle-

dovat Láioův rod do třetího pokolení a první její obětí měl být sám Láios, jemuž bylo určeno zahynout rukou vlastního syna. Když se později Láiovi narodil syn, dal ho pohodit v lese na úpatí Kithairónu, a aby neunikl dravé zvěři, zmrzačil mu nohy a svázal je řemenem. Avšak otrok, který měl chlapce odnést do lesa, se nad ním slitoval a místo napospas zvěři svěřil ho pastýři, jehož v lese náhodou potkal. Tento pastýř přinesl chlapce svému pánovi, korinthskému králi Polybovi, který neměl děti. Polybos ho přijal za svého, podle oteklých nohou ho nazval Oidipús (v překladu: „s opuchlými nohama“) a spolu s manželkou Meropou ho pak vychoval, jak se na dědice trůnu patří. Oidipús samozřejmě považoval Polyba a Meropu za své rodiče a všechno bylo v nejlepším pořádku, dokud ho nějaký opilý korintský mladík jednou nenazval nalezencem. Oidipús se o tom zmínil Polybovi a Meropě a z jejich rozpaků usoudil, že něco skrývají. Když se od nich na přímé otázky nic uspokojivého nedozvěděl, vypravil se do Delf, aby v tamější věštírně zjistil, jak se věci mají. Pýthia mu však o jeho minulosti nic neřekla, zato mu však předpověděla budoucnost. Zabije prý svého otce, ožení se s vlastní matkou a bude s ní mít syny, které prokleje, aby zahynuli.

Oidipa věštba zdrtila. Když se vzpamatoval, rozhodl se učinit vše, aby ji zmařil. Jména rodičů mu Pýthia neprozradila, mohli to být tedy i Polybos a Meropé. V tom případě se k nim nesměl vrátit,

třeba za cenu, že se změní z následníka trůnu v tuláka bez vlasti. Může si však člověk vybrat jinou cestu než tu, kterou mu určil osud? Oidipús se tedy nevrátil do Korinthu, ale vypravil se do Théb.

Pod svahek Parnassu potkal v úzké rokli vůz, v němž seděl důstojný stařec. Ustoupil z cesty, ale vozkovi to nestačilo, hrubě na něho křikl, aby sestoupil do příkopu, a k zdůraznění svého rozkazu ho uhodil bičem. Oidipús mu ránu vrátil, a považuje věc za vyřízenou, chtěl pokračovat v cestě. Vtom však povstal stařec a udeřil ho holí. To ovšem Oidipa rozzlobilo a přes veškerou úctu k šedinám mu ránu oplatil; uhodil ho však příliš silně, takže na místě skončil. Průvodce, kteří se pak na něho vrhli, po krátkém zápasu přemohl a pobil. Zachránil se z nich jen jeden otrok, který hned na začátku boje utekl. První část věštby se vyplnila: neznámý stařec, kterého Oidipús zabil, byl jeho otec Láios.

Cesta, ze které se Láios už nevrátil, měla přinést ochranu jeho království. Na hoře Sfingiu u Théb se totiž usadila obludná Sfinx, okřídlená nestvůra se lvím tělem a ženskou hlavou, a hubila lidi. Každého, kdo šel kolem, zastavila a dala mu hádanku; když ji nerozluštil, padl za oběť jejím drápům. Láios se chtěl zeptat v delfské věštírně, jak by své město od ní osvobodil. Místo odpovědi přišel uprchlý otrok se zprávou o jeho smrti.

Když tedy Oidipús vstoupil do Théb, leželo město ve dvojím smutku. Nemaje co ztratit než strastiplný život, vypravil se ke Sfinzi a požádal ji o hádanku. Byla kupo-

Oidipús a Sfinx. Červenofigurová malba na attické číši z doby kolem roku 470 př. n. l. (Vatikánská muzea)

divu lehká: „Kdo chodí ráno po čtyřech, ve dne po dvou a večer po třech nohách, a když chodí po dvou, je obratnější a silnější, než když chodí po třech nebo po čtyřech?“ Oidipús bez dlouhého přemýšlení odpověděl: „Člověk! Za rána svého života leze neobratně po čtyřech, ve dne dospělého věku chodí po dvou, v podvečer života se pro slabost opírá o hůl, jež je mu třetí nohou!“ Sfinx nato zamávala křídly a vrhla se ze skály do moře. Osud jí totiž určil, že když někdo rozluští její hádanku, musí zahynout.

Vděční Thébáné zvolili Oidipa svým králem a Láiov švagr Kreón mu dobrovolně odevzdal vládu, protože už po králově smrti prohlásil, že králem se má stát muž, který osvobodí město od Sfingy. Oidipús si byl nyní už jist, že se vyhnul osudu. Nastěhoval

se do královského paláce, aniž tušil, že se v něm narodil, a vzal si za manželku Iokastu, vdovu po Láiovi, o které rovněž netušil, že je jeho matkou. A všechno šlo přesně podle slov věštby: časem se stal otcem dvou dcer, Antigony a Isméný, a dvou synů, Eteokla a Polyneika. Nic mu nechybělo, aby byl dokonale šťastný – a aby se naplnil jeho osud.

Na Théby dolehla najednou pohroma: bůh Apollón seslal na město mor. Umírali muži, ženy i děti, hynul dobytek a propukl hlad, protože neobdělávaná půda nedávala úrodu. Když Thébám hrozilo, že se změní v jediný hřbitov, Oidipús vyslal Iokastina bratra Kreonta do Delf, aby se dotázal, jak zbavit město neštěstí. Pýthiina odpověď byla jednoznačná: Théby budou osvobozeny, vyženou-li ob-

čané ze svého středu muže, který zabil krále Láia a přivola svou přítomností na město boží trest.

Nyní šlo o to, nalézt Láiova vraha. Bylo to těžké: došlo k tomu už dávno, stopy zakryl čas, svědkem byl pouze otrok. Oidipús svolal proto všechny občany, aby mu pomohli vypátrat a potrestat vraha, ať se skrývá kdekoli a ať je to kdokoli. Ze shromážděného lidu se nato ozval hlas, že by snad bylo nejlépe, kdyby se dotázali věštce Teiresia, který je sice slepý, ale vidí i nejskrytější věci. Oidipús ho poručil přivést, ale Teiresiás odmítl odpovědět: ovšemže ho zná, ale jeho jméno nemůže vyslovit. Oidipús prosil, hrozil, věstec však zůstával neoblomný. Nakonec přece jen ustoupil naléhání lidu a Oidipovým hrozbám: „Ty sám, Oidipe, jsi vrahem svého otce! Právě tak nevědomky jako manželem své matky!“

Věstcova slova Oidipa hrozně rozněvala. Nedomyslel si je vysvětlit jinak, než že ho k nim navedl Kreón, aby se mohl znovu ujmout vlády v Thébách. Nazval Teiresia, který nikdy neřekl nic než pravdu, podplaceným lhářem. Teiresiás však ke svým slovům klidně připojil: „A věz, ať jsi přišel do Théb jako cizinec, narodil ses v tomto městě. Jsi nevidoucí, ač máš oči, brzy je však ztratíš. S nimi i své bohatství a moc a změníš se z krále v psance!“

Teiresiova jistota Oidipa znepokojila. Zavolal manželku, zopakoval před ní jeho slova a požádal ji, aby sama řekla, zda měl Láios syna, který byl třeba vychován jinde a vrátil se pak do Théb,

jak to tvrdí věstec. Iokasté odpověděla podle pravdy: ano, měla s Láiem syna, ale Láios ho dal z obavy před věštbou pohodit v horách, kde zahynul. Otrok, který Láiuův rozkaz splnil, ještě žije a může vydat o synově smrti svědectví. Necht' ho dá Oidipús zavolat, vyvrátí všechny pochybnosti.

Potřeba důkazu je důkazem nejistoty; Oidipús tedy pro otroka poslal. Sotva sluhové odešli, ohlásil se v jeho paláci posel z Korinthu a přinesl mu zprávu o smrti krále Polyba. Smutek se smísil v Oidipově srdci s radostí. Nezavraždil svého otce! Vyhnul se osudu! Také ostatní věštby se ukáží nepravdou!

Byl to poslední šťastný okamžik v Oidipově životě. Posel totiž pokračoval: přináší mu pozvání do Korinthu, kde se má stát nástupcem krále Polyba, a aby rozptýlil jeho obavy z věštby, podle které se má prý oženit se svou matkou, oznamuje mu, že není Polybovým ani Meropiným synem, ale nalezencem, kterého sám dostal v kithairónském lese od otroka krále Láia a odevzdal ho Polybovi. Iokasté v té chvíli všechno pochopila. S hrozným výkřikem prchla do své ložnice a vzala si život.

Oidipús se ještě nestačil z rány vzpamatovat a už ho zasáhla další. Přivedený otrok po dlouhém zdráhání přiznal, že rozkaz krále Láia nesplnil a novorozeně skutečně odevzdal pastýři stád krále Polyba. Sám byl též svědkem nešťastné příhody v rokli pod Parnassem, kde Oidipús zabil bez vlastní viny krále Láia, jediný se tam tehdy ze všech králových průvodců zachránil... Oidipús v zoufal-

ství vtrhl do Iokastiny ložnice: našel svou manželku a matku už mrtvou. Vytrhl z jejího šatu sponu a jehlicí si vypíchl oči. Nechtěl vidět sluneční svit, jenž by mu ukazoval temnou hloubku jeho pádu, nechtěl už vidět své děti, ani rodné Théby. Ztratil v boji s osudem všechno, odvrhl od sebe i naději.

Thébský lid měl s Oidipovou tragédií hluboký soucit. Ne však dlouho; tím víc, že hladomor nepřestával. Lidé, kteří si Oidipa ještě nedávno vážili pro jeho moudrost, spravedlnost a zásluhy o město, se začali dožadovat, aby opustil Théby. Jedině Kreón ho hájil a poskytl mu útulek ve svém paláci. Nakonec se proti Oidipovi postavili i jeho vlastní synové Eteoklés a Polyneikés, aby se zmocnili vlády, a tak nátlaku podlehl. Rozdělil se s nimi o moc a poslal Oidipa jako poskvrnu obce do vyhnanství.

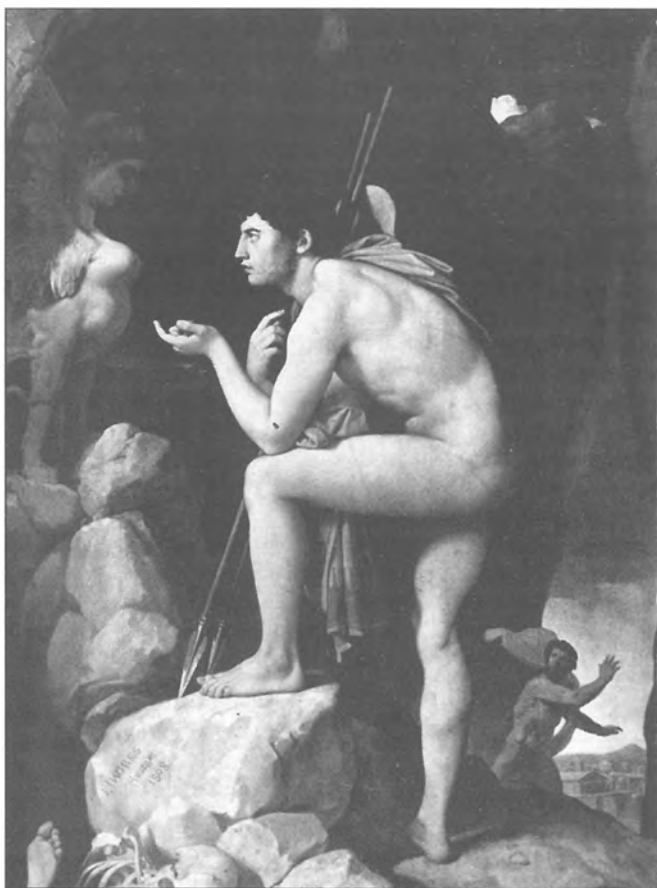
Slepý a bezmocný Oidipús klesl pod údery osudu a lidské nevděčnosti do bezedné propasti ponížení; zůstal mu pouze prokletý život. Dlouho bloudil se svou dcerou Antigou, která ho dobrovolně následovala do vyhnanství, po horách a lesích, neboť lidé se ho štítily a města mu odpírala vstup. Nakonec se dostal na Kolónos u Athén a uchýlil se, jak měl ve zvyku, i s Antigou do lesa za lidskými příbytky. Od vesničanů se dozvěděl, že je v posvátném háji Eumenid, usmířených bohů pomsty. Přijal tuto zvěst s úlevou, protože věděl, že zde je mu souzeno opustit tento svět; tak mu to kdysi oznámil Apollón v Delfech. A vzpomněl si na další Apollónova slova: že kdo mu poskytne útulek a

poslední útěchu, dostane velkou odměnu. Poprosil proto vesničany, aby odešli do Athén a přivedli k němu krále Thésea.

Dříve než Théseus, přišla však na Kolónos Oidipova mladší dcera Isména a přinesla zprávu, že mezi jejími bratry vypukl vražedný boj. Eteoklés se spojil s Kreontem a vyhnal Polyneika, který se nato spojil s Argeji a přivedl velké vojsko před Théby. Kreón i Polyneikés se snažili získat Oidipa na svou stranu, protože podle delfské věštírny měl v boji o Théby zvítězit ten, s kým bude Oidipús. Marně ho prosili a marně mu hrozili. Král Théseus ho ochránil před jejich násilnostmi a Oidipús nakonec proklel oba své syny strašlivou kletbou: aby zahynuli ve vzájemném boji.

Jakmile Oidipús vyslovil svou kletbu, ozvala se hromová rána. Bylo to znamení nejvyššího strážce osudu, Olympského Dia, že Oidipús může sestoupit do říše stínů. Rozloučil se s Antigou i s Isménou a zavolal k sobě Thésea. Vyžádal si od něho slib, že bude chránit jeho dcery, a odměnou za to mu prozradil místo svého hrobu, který měl chránit Athény lépe než štíty a hradby. Bez nářku se rozloučil se světem a sestoupil do pochmurné Hádovy říše, u jejíž brány končí život smrtelníka i jeho osud.

„Žádné dílo antické dramatické tvorby nezanechalo tolik významných stop v dějinách evropského dramatu jako *Král Oidipús*,“ říká ruský historik antické literatury I. M. Tronskij ve shodě s téměř všemi literárními his-

Oidipús a Sfinx. Obraz Jeana A. D. Ingrese z roku 1808 (Národní galerie v Londýně)

toriky. Je to skutečně velkolepé dílo, nesrovnatelné svou prostotou a monumentálností, charakteristikou postav, sevřeností a spádem děje: dílo stejně uchvacující před tisíci lety jako dnes, na divadelní scéně nebo na televizní obrazovce, při poslechu v rozhlase nebo při četbě. Sofoklés je vytvořil v letech 429–425 př. n. l.; později se vrátil k oidipovskému námětu v neméně slavném *Oidipu na Kolónu*, jehož představení se už nedožil (zemřel roku 406 př. n. l.). Před ním zpracoval motivy z mýtu o Oidipovi Homér v *Íliadě* a

Odyssei (Iokasté se u něho jmenuje Epikasté), pak neznámý autor *Oidipodeie*, první ze tří (nebo více) velkých básní tzv. thébského cyklu, poté Aischylos v tragédiích *Laios* a *Oidipús*, jež se bohužel nezachovaly. Z římských autorů složil tragédii *Oedipus* Seneca (a v mladých letech i Caesar).

Stejně jako jiné postavy Sofoklových tragédií (Antigona, Élektra) poskytl i Oidipús podnět k četným zpracováním a přepracováním novodobým autorům. Mezi nejvýznamnější patří ve starší francouzské literatuře *Oedi-*

pus Corneillův a Voltairův; v ruské *Oidipús v Athénách* od V. A. Ozerova (1804), v anglické satirický *Oidipús tyran* od P. B. Shelleyho (1820), v německé *Oidipús a Sfinx* od H. von Hofmannsthala (1906). Z novějších je to zejména *Oidipús král* od J. Cocteaua (1928), *Oidipús* od A. Gida (1931), *Oidipús na Kolónu* od R. Bayra (1946). Oidipova příběhu využil pro jeden z posledních svých filmů P. P. Passolini (*Král Oedipus* 1953).

Ačkoli Oidipova postava poskytovala pro výtvarné umění značně menší možnosti, lákala odedávna zejména malíře. Z antiky se zachovalo přes čtyřicet vázových maleb zobrazujících *Oidipa a Sfinxu*; tři nejstarší, asi z poloviny 6. století př. n. l., jsou v Izraelském muzeu v Jeruzalémě, v Muzeu umění v Bostonu a v Historickém muzeu ve Frankfurtu. Velké fresky s výjevy z *Oidipových příběhů* z počátku n. l. byly nalezeny v troskách starověké Hermopolé na Nilu (dnes v Egyptském muzeu v Káhiře). Z děl novodobých malířů uveďme aspoň dvě nejznámější díla z minulého století: obraz J. A. D. Ingrese *Oidipús a Sfinx* z roku 1808 (v Národní galerii v Londýně) a stejnojmenný obraz G. Moreaua (v Metropolitním muzeu v New Yorku). U nás je *Oidipús* A. Wachsmána z roku 1934 v Oblastní galerii v Liberci.

Oidipovy osudy inspirovaly řadu hudebních skladatelů. Jako operu je zpracoval R. Leoncavallo (*Oidipús král*), R. Strauss (*Oidipús a Sfinx* na Hofmannsthalaův text), G. Enescu (*Oidipús*, 1936) a nejnověji C. Orff (*Oidipús tyran*, 1959). K Sofoklově *Oidi-*

pu na Kolónu složil scénickou hudbu F. Mendelssohn-Bartholdy (1845), oratorium *Král Oidipús* na latinský překlad Cocteauova textu složil I. Stravinskij (1928). Z děl našich skladatelů zaznamenejme pro nezvyklost pojetí parodistickou operetu *Edip král* z roku 1894 od K. Kořavařovice.

O Sofoklově *Králi Oidipovi* vznikla celá literatura; dovolme si k ní poznámku. Velkolepost tohoto díla vedla zejména v 18. a 19. století kulturní historiky k poněkud upřílišněnému zevšeobecnění. Jelikož je „tragédií osudu“, prohlašovali často celou antickou tragédii za „tragédii osudu“ a stavěli ji tak do protikladu např. k shakespearovské „tragédii charakteru“. Ve skutečnosti básníci antických tragédií zpracovávali problém osudu poměrně zřídka. Rovněž tvrzení, podle nichž je prý osou této Sofoklovy tragédie problém chorobné lásky syna k matce, jsou přehnaná. Tzv. „oidipovský komplex“ je teprve kategorií moderní psychologie, resp. psychoanalýzy.

OIKLÉS

(2. pád *Oikleá*; řec. též *Oikleus*, lat. *Oecleus*) – syn argejského krále Antifata, druh hrdiny Hérakla.

Zúčastnil se s Héraklem války proti trojskému králi Láomedontovi a měl na starosti jeho loďstvo. Ubránil je proti Trójanům, kteří chtěli Héraklovi po smrti svého krále zabránit v odplutí, ale ztratil při tom život. Podle některých antických autorů se však z Tróje šťastně vrátil a dožil se ještě války „sedmi

proti Thébám“, ve které zahynul jeho syn Amfiaréos.

OILEUS

(2. pád *Oilea*, lat. *Oeleus*) – lokridský král, otec hrdinů Aianta a Medonta z trojské války.

Výpravy proti Tróji se už pro vysoký věk nezúčastnil; poslal však do ní své dva syny. Aiás byl přes svou malou postavu jedním z nejlepších achajských kopiníků a Medón byl velitelem vojsk thessalského vládce Filokteta. V mládí se Oileus proslavil odvahou a statečností. Zúčastnil se také výpravy Argonautů do Kolchidy a u ostrova Arétiady byl zraněn jedním z měděných per, jimiž Argonauty zasypali stymfálští ptáci. Lékař Asklépios ho však vyléčil, takže se ve zdraví vrátil domů.

Jiný Oileus byl trojský válečník a obratný řidič válečného vozu. V boji ho zabíjel vrchní velitel achajských vojsk, mykénský král Agamemnón.

OINEUS

(2. pád *Oinea* lat. *Oeneus*) – kalydónský král, syn a nástupce krále Portháona.

V mýtech se připomíná zejména kvůli potomkům a jednomu nedopatření. Při děkovných obětech za úrodu zapomněl na bohyni Artemidu. Uražená bohyně poslala na Kalydón obrovského kance, který všechno ničil a byl tak nebezpečný, že se museli spojit nejlepší lovci z celého Řecka, aby ho zabili. Oineus byl dvakrát ženat; s manželkou Althaiou měl syna Me-

leagra, organizátora lovu kalydónského kance, a dceru Déianeiru, jež se provdala za Hérakla. S manželkou Periboioiu měl pak syna Týdea, jednoho z vůdců nešťastné výpravy „sedmi proti Thébám“.

Oinea známe z antiky ze dvou vázových maleb z konce 5. století př. n. l. Jedna z nich je v Národním muzeu v Syrakúsách, druhá v Britském muzeu v Londýně.

OINOMAS

(2. pád *Oinomaa*, lat. *Oenomaus*) – syn boha války Area a nymfy Harpiny, král élidské Písy.

Se svou manželkou Astero-pou měl dceru Hippodameiu, kterou však nechtěl provdat, protože podle věštby měl se stát její manžel příčinou jeho smrti. Vyzval proto každého uchazeče o její ruku k závodu v jízdě vozem, což byla docela přijatelná prověrka zdatnosti příštího zetě, a připojil podmínku, kterou nebojácný nápadník vždy přijal: že vítěz smí poraženého proklát ostěpem. Třináct mladých mužů už takto připravil o život a jejich hlavy nabodl na kůl před bránu svého paláce, když k němu přišel Tantalův syn Pelops.

Pelops přišel do Élidy jako vyhnanec ze svého království v lýdském Sipylu. Hippodameia se mu zalíbila, a protože s její rukou měl naději získat i trůn, požádal Oinoma-a, aby mu ji dal za manželku. Oinomaos ho podle osvědčeného zvyku vyzval k závodu. Nepochyboval, že znovu zvítězí, protože měl zázračně rychlé koně, které

mu daroval jeho otec Arés. Avšak Pelops měl neméně rychlý vůz (dokonce s okřídlenými koly nebo okřídlenými koni), který dostal od boha Poseidóna, a aby se pojistil, podplatil Oinomaova vozataje Myrtila, aby uvolnil v ose králova vozu zákolník. (Podle jiné verze požádala Myrtila o tuto službu sama Hippodameia, protože se do Pelopa na první pohled zamilovala a chtěla se konečně provdat.) Oinomaos dal Pelopovi jako obvykle náskok a pak za ním vyrazil. Dostihl ho až těsně u cíle, na rovině před Apollónovým chrámem na Isthmu. Když se rozpráhl, aby ho proklál oštěpem, vyletělo mu kolo z osy a v troskách havarovaného vozu se

zabil. Pelops ho potom slavnostně pohřbil, po předepsaném smutku se s Hippodameiou oženil a stal se králem v Píse.

Na paměť svého vítězství založil prý Pelops v údolí mezi řekami Alfeiem a Kladeem olympijské hry. Tak to aspoň tvrdili Éliďané, avšak podle jiných pověstí, připisuje se zásluha jejich založení Héraklovi, (a o jejich obnovení roku 776 př. n. l. jeho potomku Ífitovi). *Závod Oinomaos s Pelopem* se stal oblíbeným námětem řeckých umělců. Zachoval se na deseti vázových malbách, z nichž nejstarší, asi z poloviny 6. století př. n. l., je v Univerzitních sbírkách v Göttingenu. *Přípravy k závodu Oinomaos s Pelopem* zdobily také východní štít Diova chrámu v Olympii; pocházejí ze sklonku první poloviny 5. století př. n. l. a jejich rozsáhlé fragmenty jsou dnes v Olympijském muzeu. Tragédii *Oinomaos* složil podle antických zpráv Sofoklés. Patří mezi více než stovku jeho děl; jež se nezachovala.

OINÓNÉ

(2. pád *Oinóny*, lat. *Oinone*) – nymfa z Tróady, dcera říčního boha Kebréna.

Na hoře Ídē se do ní zamiloval mladý pastýř Paris, a ačkoli ho rovněž měla ráda, dlouho se lásce s ním netěšila. Když se dozvěděl, že je synem trojského krále Priama, opustil ji a odebral se do Tróje. Vzpomněl si na ni až po mnoha letech, když v trojské válce utrpěl smrtelné zranění a v bolestech uprchl na Ídu. Zemřel však dřív, než se

mu ji podařilo nalézt. Oinóné se o jeho smrti dozvěděla, teprve když vzplála hranice s jeho tělem. Svou lásku mu už nemohla projevit jinak, než že se vrhla za ním do plamenů.

Podle jiné verze měla Oinóné s Paridem syna Korytha, který se jí narodil, když ji Paris opustil. Pro manželství s Helenou na Parida zanevřela, a ačkoli bůh Apollón ji obdařil uměním léčit, odmítla mu ošetřit utrpenou ránu, takže v mukách zemřel.

Pověst o Oinónině a Paridově lásce je poměrně pozdního původu, Homér se o ní nezmiňuje. Dnes ji známe hlavně z Ovidiových *Listů heroin*.

ÓKEANOS

(2. pád *Ókeana*, *Oceanus*) – syn boha nebe Úrana a matky země Gaie, nejstarší Tián.

Byl bohem nekonečných a nesmírně hlubokých vod kolem celé země, které ji podle antických představ omývaly jako řeka bez břehů. Do událostí ve světě mýtů zasáhl pouze jednou, ale velice účinně. Pomohl Diovi v boji proti svému bratru Kronovi a umožnil mu tak zvítězit a prohlásit se nejvyšším bohem. Pod Diovou vládou žil pak spokojeně a bez starosti daleko od světa. Těšil se úctě všech bohů, i když do jejich shromáždění nepřicházel. Se svou manželkou Téthýí měl neobyčejně mnoho potomků: především všechny řeky, které se vlévají do moře (z našich to byl však tehdy jen Dunaj, který se jmenoval Istros), pak tři tisíce dcer

Oinomaos. Socha z východního štítu Diova chrámu v Olympii z konce první poloviny 5. století př. n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

Fontana di Trevi, uprostřed Ókeanos. Dílo Nicolò Salviho z let 1732–1762 podle návrhu G. L. Berniniho (Náměstí Trevi, Řím)

(Ókeanoven) a přesně tolik synů. Vyjmenovat je všechny nedovedl však ani Homér, ani Hésiodos.

Řecké mýty zpravidla rozlišují mezi Ókeanem, bohem „vnějšího moře“, přístupného jen bohům, a Pontem, bohem mořských hlubin a „vnitřního moře“, přístupného lidem. Ókeanos, zosobňující toto vnější moře, byl po Diovi ze všech bohů nejdůstojnější. Z nemnohých antických zobrazení je nejznámější na Diově oltáři z Pergamu, kde je zachycen s mořským bohem Né-reem a jeho manželkou Dóridou v boji s Giganty (z let 180 až 160 př. n. l., dnes v Státních muzeích v Berlíně). Z novověku ho známe zejména s výzdoby fontán. Za všechny uveďme jen proslulou římskou Fontánu di Trevi (dílo N. Salviho podle návrhu

G. L. Berniniho, dokončené roku 1762), ačkoli v některých průvodcích se tvrdí, že tamější ústřední socha zobrazuje Poseidóna čili Neptuna.

ÓKEANOVNY

(také *Ókeanidy*; řec. *Ókeanides*, lat. *Oceanides*) – dcery Titána Ókeana a jeho manželky Téthye; mořské bohyně.

Byly bohyněmi „vnějšího moře“, tj. Ókeanovy říše, jak se o tom mluví v předchozím hesle. Ze tří tisíc, kolik jich bylo podle Hésioda, známe jich jménem asi padesát. Většinou tvořily jen kompars na velkém jevišti řeckého (a římského) panteonu. Významnější úlohu v mýtech měly Dióna, Élektra, Kallirhoé, Klymené, Métis, Peithó, Perseis, Styx, Tyché a některé

jiné, o nichž se mluví ve zvláštních heslech.

Antičtí umělci zobrazovali Ókeanovny v podobě krásných dívek nebo mladých žen; vážná a zasmušilá bývala z nich jediná Styx. Podobaly se Né-reovnám, které byly bohyněmi „vnitřního moře“, a na výtvarných dílech je nelze od sebe rozeznat.

OLYMPANÉ

Souhrnný název dvanácti nejvýznamnějších řeckých bohů, odvozený od jejich sídla na vrcholu pohoří Olympu mezi Thessalií a Makedonií. Nejvyšším z nich byl „vládce bohů a lidí“ Zeus; dalšími členy tohoto dvanáctera byli jeho sourozenci Poseidón, Hádés, Héra, Hestia, Démé-

tér a jeho potomci Athéna, Apollón, Artemis, Hefaistos, Hermés a Arés. Jak vidíme, chybějí tu takoví významní bohové jako například Dionýsos nebo Afrodita. Podle převládajícího výkladu bylo tomu tak proto, že tito bohové nesídlili tam od počátku, ale byli na Olymp teprve dovedeni a přijati. Na Olympu bydleli původně prostě; pak jim ovšem Hefaistos vybudoval nádherné paláce ze zlata a bronzu. Většinu času trávili hostinami, při kterých vyřizovali i „úřední záležitosti“.

Všechny olympské bohy (i některé jiné) najdeme na velkém obraze J. Romaina z roku 1523 v mantorském paláci del Tè, nebo na Van Balenově *Hostině bohů* z roku 1620 v pařížském Louvru, nebo třeba na Rubensově *Shromáždění olympských bohů* u nás, v Obrazárně Pražského hradu. – Podrobnosti o jednotlivých olympských bozích jakož i o jejich osudech ve světě mýtů a umění, jsou ve zvláštních heslech.

OLYMPPOS

(2. pád *Olympa*, lat. *Olympus*) – mytický pěvec z Frygie, vynálezce flétny.

O jeho původu nejsou antičtí autoři zajedno; někdy mu připisují za otce Siléna Marsya, jindy nazývají Marsya jeho synem, většinou však jeho rodiče neuvádějí. Zpravidla ho řadí k polobohům nebo k démonům podobným Korybantům, někdy též mezi hudebníky ve službách bohyně Kybely. Jeho hudba měla prý omamný a léčivý účinek.

Jméno Olympa z Frygie se

zachovalo i na seznamu účastníků pýthijských her roku 582 př. n. l. Není-li to do datečný zápis, jde zřejmě o příslušníka bratrství pěvců a hudebníků, kteří odvozovali původ svého umění od mytického Olympa.

Olympos se také jmenovalo a jmenuje pohoří, na jehož vrchol kladli Řekové sídlo svých dvanácti hlavních bohů, jak se o tom mluví v předchozím hesle. Zdá se, že Olympos je už předřecký název pohoří nebo hor, na které bývalo umísťováno sídlo bohů vládnoucích počasí. Pohoří s tímto jménem bylo též v maloasijské Mýsii a Lykii (dnešní Keřišdag a Janardag), v Lakónii a jinde; dodnes se tak jmenuje nejvyšší hora na Kypru.

OMFALÉ

(2. pád *Omfaly*, lat. *Omphale*) – dcera krále Iordana a manželka horského boha Tmóla, lýdská královna.

Do mýtů se dostala takřka jíc bez zásluhy: jediné proto, že se jí musel prodat do otroctví hrdina Héraklés, aby se tak podle rady delfské věštírny vykoupil ze zabití svého přítele Ífita. Pak si ovšem vysloužila pověst domýšlivé a ukrutné ženy, která ubíjí muže neustálým ponižováním. Nutila totiž Hérakla tkát se služkami a nosit ženské šaty, přičemž se před ním oblékala do jeho lví kůže. Dávala mu též dovolenou, aby po návratu tím víc pocítil tíhu otroctví. Ale hrdina je proto hrdinou, že dokáže snášet i nejhlubší ponižení. Héraklés je snášel tři roky a pak se s ní bez hněvu

rozloučil. Vyhověl dokonce jejímu přání, aby jí zanechal syna. Tento syn dostal jméno Atys (Attis) a stal se zakladatelem nové dynastie lýdských králů, do které patřil i král Kandaulos, zbavený trůnu asi v polovině 7. století př. n. l. Gygem.

Podle některých autorů měla Omfalé už před Atyem syna, a to s nejvyšším bohem Diem. Nebyl to prý nikdo jiný než proslulý Tantalos.

Epizodu o Héraklově otroctví u Omfaly připomínají čtyři vázové malby asi z 5.–4. století př. n. l. (dvě z nich jsou ve Státních muzeích v Berlíně), dále pompejská nástěnná malba *Omfalé s družkami* asi z roku 50 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli) a římská kopie hellénistické sochy *Omfalé v Héraklově lví kůži* (rovněž v Neapoli).

Novodobí umělci se k epizodě o Héraklově otroctví u Omfaly nejednou vrátili: *Hérakla a Omfalé* namaloval kolem roku 1517 J. Gossaert (dnes v Cookově sbírce v Richmondu), roku 1602 P. P. Rubens (originál v madridském Pradu, dobrá dobová kopie v Zámecké galerii v Rychnově), po něm B. Spranger (dnes v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), později A. Turchi (dnes v mnichovské Pinakotéce) a roku 1724 F. Lemoine (v pařížském Louvru). Ze soch je u nás známá zejména *Héraklés a Omfalé* od M. Brauna z první poloviny 18. století (na zámku Sloup u České Lípy). Z hudebních děl vzpomeňme v této souvislosti jen symfonické básně Ch. C. Saint-Saënsa *Omfalin kolovrátek* (1871).

Héraklés a Omfalé, obraz Jana Gossaerta Mabusse asi z roku 1517 (Cookova sbírka v Richmondu)

OPS

(2. pád *Opy*, nebo neskl., řec. *Rheia*) – římská bohyně úrody a plodnosti země.

Jako staroitalská bohyně byla manželkou boha setby a rolnictví Saturna. Když Saturnus splynul se svým řeckým protějškem Kronem, splynula Ops s Kronovou manželkou Rheiou; v pozdějších dobách byla ztotožňována i s bohyní Kybelou. K její počtě slavili Římané dva svátky: opisconsivia po výmlatu obilí (25. srpna) a opalia po sedmidenních slavnostech na počest Saturna (19. prosince), kdy

dostávali otroci na den symbolicky svobodu. – V Římě měla Ops samostatný chrám na Kapitolu; uctívána byla však i ve všech chrámech zasvěcených Saturnovi.

ORCUS

(2. pád *Orka*, řec. *Hádés*) – římský bůh smrti, později vládce podsvětní říše. Nazýván byl Dis nebo Dis Pater a v podstatě byl totožný s Plutonem a řeckým Hádem. – Viz hesla *Pluto* a *Hádés*.

OREADY

(řec. *Oreiades*, lat. *Oreades*) – horské nymfy, nižší bohyně podobné dryádám.

Podle Hésioda patřily mezi nejstarší božstva: zrodily se z matky země Gaie současně s horami. Byly veselé povahy, většinu času trávily tancem, zpěvem a v zábovách se Satyry, Silény a Pány. Rády se také přidávaly k bohyni Artemidě, když přišla na lov do jejich hor. Kolik jich bylo, nikdo přesně nezjistil; jména měly obvykle podle hor, kde žily (např. Diktejské podle hory Dikté na Krétě, Pélijské podle pohorí Pélia v Thessalii apod.).

Antičtí umělci, a po nich i novověcí, zobrazovali oready jako mladé a hezké dívky povětšinou při tanci a nerozlišovali je od najád a dryád.

ÓREITHYIA

(2. pád *Óreithyi*, lat. *Oreithia*) – dcera athénského krále Erechthea, manželka boha severního větru Borea.

Bála se Boreovy zuřivosti, a když se o ni ucházel, nechtěla o sňatku s ním ani slyšet. Nejdřív ji přemlouval a lákal všemožnými sliby, a když to nepomohlo, prostě ji unesl. Později si však na něho zvykla a měla s ním dva syny, okřídlené hrdiny Kalaida a Zéta, a dceru Kleopatra, která se provdala za thráckého krále Fínea.

Ze starověku se zachovalo s Óreithyiou málo uměleckých památek; vyniká mezi nimi malba *Boreás unáší Óreithyu* na apulském volutovém kráteru z let 370–350 př. n. l.

(dnes v Britském muzeu v Londýně). Z děl novověkých malířů je snad nejznámější *Únos Óreithyie* od F. Solimena z počátku 18. století (dnes v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), ze sochařských děl velké sousoší *Boreův únos Óreithyie* od G. Marsyho z let 1714–1716 (v pařížském Louvru) a nevelké sousoší od L. S. Boizota z roku 1786 (ve Wallaceově sbírce v Londýně). U nás je stejnojmenná socha M. B. Brauna v zámeckém parku ve Valči.

ORESTÉS

(2. pád *Oresta*, lat. *Orestes*) – syn mykénského krále Agamemnona a jeho manželky Klytaimnéstry, mykénský král.

Když se Agamemnón vrátil z trojské války, kde byl vrchním velitelem vítězných achajských vojsk, zahynul hned při hostině na uvítanou rukama najatých vrahů. Zavraždit ho dal jeho bratranec Aigisthos, který svedl k účasti na tomto zločinu i Klytaimnéstru, aby se s ní pak oženil a stal se mykénským králem. Snažil se připravit o život i mladého Oresta, zákonného dědice Agamemnónova trůnu, ale Orestova sestra Élektra mu to překazila. S pomocí staré chůvy mu umožnila prchnout k fockému králi Strofiovi, manželu Agamemnónovy sestry Anaxibie, který se ho ujal. Po sedmi letech, když vyrostl a ovládl umění zacházet s mečem, vypravil se Orestés se Strofiovým synem Pyladem, s nímž se spřátelil, potrestat vrahy svého otce. S pomocí Élektry se dostal nepoznán na my-

kénský hrad a dal se ohlásit u Klytaimnéstry: přináší prý zprávu o smrti jejího syna. Matka ho vyslechla s netajným uspokojením a poslala pro Aigistha. Když se Aigisthos objevil ve dveřích, Orestés mu vrazil do srdce meč. Stejným mečem zabil poté i Klytaimnéstru.

Orestés si byl vědom, že jednal správně, jestliže potrestal vrahy svého otce, a mykénský lid s jeho činem rovněž souhlasil. Přesto však neunikl výčitkám svědomí, že prolil krev vlastní matky. Objevily se před ním bohyně pomsty Erínye a začaly ho neúprosně pronásledovat. Byl by snad z jejich planoucích očí a syčících hadů zešilel, ale přišel mu na pomoc bůh Apollón, který ho předtím podněcoval k pomstě. Ústy Pýthie v delfské věštírně mu poradil, jak se Erínyi zbavit. Měl se vypravit do daleké Tauridy a očistit se tam od viny před posvátnou sochou bohyně Artemidy, která byla jako ochránkyně žen a dárkyně přirozené smrti jeho činem nejvíc uražena. Tento úkol byl spojen s velkým nebezpečím, protože Taurové chytali všechny cizince, kteří se přiblížili k posvátné soše, a předávali je Artemidiným kněžkám, aby je obětovaly své bohyni. Orestés se tam **přesto** i s Pyladem vypravil. Žádné nebezpečí se mu nezdálo strašnější než výčitky svědomí ztělesněné Erínyemi.

Plavbu přes Nehostinné (dnešní Černé) moře překonali oba přátelé šťastně. Na Tauridě, dnešním Krymu, upadli však hned v první noci do zajetí. Vojáci je přivedli ke králi Thoantovi, který je pak rozkázal odvést ke kněžce Ífi-

Orestés a Élektra. Novoattické sousoší z 1. století př. n. l., značně zrestaurované a doplněné (Národní muzeum v Neapoli)

genei, aby je obětovala Artemidě. Ífigeneia se však nad mladíky slitovala. Rozhodla se aspoň jednoho zachránit a prohlásila, že Artemis si žádá pouze jednu lidskou oběť. Pyladés dobrovolně nabídl svůj život, aby zachránil Oresta; Orestés však tuto oběť nepřijal. Z jejich řeči Ífigeneia poznala, že přicházejí z Mykén, a zeptala se jich, co vědí o osudech krále Agamemnóna. Byla totiž jeho vlastní dcerou; Agamemnón ji měl obětovat před odjezdem do trojské války bohyni Artemidě, aby zabezpečil vojsku šťastnou plavbu, ale Artemis ji z oltáře unesla do Tauridy, kde ji ustanovila svou kněžkou. Jakmile vyšlo najevo, že Ífigeneia a Orestés jsou sourozenci, bylo o záchraně obou mladíků rozhodnuto. Ífigeneia přelstila krále Thoanta a uprchla s nimi i s posvátnou Artemidinou sochou z Tauridy. Po mnoha útrapách se nakonec

dostali šťastně do vlasti. Ífigeneia se stala kněžkou v nově založeném Artemidiniě chrámu v attickém Braurónu a Orestés, zbavený pohledu na strašné Erínye, se vrátil s Pyladem do Mykén.

Na mykénském hradě však oba přátelé brzy zjistili, že jsou tam nežádoucími hosty. Za Orestovy nepřítomnosti se zmocnil vlády v Mykénách Aigisthův syn Alétés a připravoval jim záhubu. Orestovi proto, aby pomstil smrt svého otce a odstranil zákonného dědice trůnu, a Pyladovi proto, aby se zbavil nápadníka Agamemnonovy dcery Élektry, protože se s ní chtěl sám oženit. Mykénský hrad se stal opět svědkem krveprolití, ale jiného než připravoval Alétés. Orestés v obraně svého života a trůnu Aléta předešel a zabil. Na trůn zlatem bohatých Mykén usedl opět potomek královského rodu Átreovců.

Tolik víme o Orestovi od Homéra. Od ostatních básníků a dramatiků, kteří zpracovali jeho osudy, se domníváme, že zanechal dva syny; Penthila, kterého měl s Aigisthovou dcerou Érigonou, a Tísamena, kterého mu porodila Hermiona, dcera spartského krále Meneláa a bývalá manželka Achilleova syna Neoptolema. Hermiona byla prý původně Orestovou snoubenkou; Meneláos ji však provdal za Neoptolema, který s ní špatně nakládal, a Orestés ho proto zabil. Jinak jsou staří autoři zajedno v tom, že Orestovo vítězství nad Alétem je závěrečným článkem v řetězu krvavých bojů o mykénský trůn, které začaly mezi Pelopovými syny Átreem a Thyestem a pokračovaly pak mezi jejich syny Agamemno-

nem a Aigisthem. Bojů vedených s urputností a ukrutností, s jakou se setkáváme v mýtech jen zřídka, zato tím častěji v historii téměř všech trůnů na světě.

O Orestovi se poprvé dovídáme z Homérovy *Odyseie*; o jeho pomstě na Agamemnonových vrazích pak ze zpráv o ztraceném eposu *Návraty*, připisovaném Hagiovi z Troi-zény. Nejpodrobněji známe jeho osudy z děl antických dramatiků: z Aischylovy trojdílné tragédie *Oresteia* z roku 458 př. n. l. (zejména z její druhé a třetí části, *Choéfor* a *Eumenid*), ze Sofoklovy tragédie *Élektra* a potom z Eurípidy *Élektry*, *Ífigeneie v Tauridě* a hlavně z tragédie *Orestés* (z roku 408 př. n. l.). Ve všech těchto dílech se Orestovy osudy líčí poněkud jinak; jeho hodnocení je rovněž rozdílné. Podle Homéra dosáhl slávy u všech lidí, protože zabil vrahy svého otce. Podle Aischyla dokázal svým činem neochvějnost zákona spravedlivé odplaty, i když musel za zavraždění matky trpět. Podle Sofokla jednal i v případě zabití své matky v plném souladu s právem a necítil výčitky svědomí. Podle Eurípida nebyl slavným hrdinou, ale nešťastným člověkem, který pouze poslechl Apollónův rozkaz, o němž se nakonec sami bohové shodli, že nebyl správný. Rozdílnost tohoto pojetí zaujala mnoho badatelů; za klíč k jejímu vysvětlení lze považovat názor, že u Aischyla jde o odraz zápasu mezi principy mateřského a otcovského práva, Sofoklés už stojí zcela na půdě otcovského práva, u Eurípida Orestés jen poslouchá bohy.

K Orestovi se vrátila řada

významných novověkých spisovatelů a dramatiků: Voltaire v *Orestovi* z roku 1750, J. W. Goethe v *Ífigenii v Tauridě* (1779), H. von Hofmannsthal v *Elektře* (1909) a nověji, i když ne docela v souladu s antickou předlohou, J. P. Sartre v *Mouchách* (1947); u nás složil drama *Nová Oresteia* roku 1923 A. Dvořák. Orestova postava je u moderních autorů jednolitější: jeví se jako protějšek Hamleta, který se netrápí otázkou „být či nebýt“, ale jedná.

Výjevy z mýtu o Orestovi se zachovaly asi na šedesáti vázových malbách: *Orestés v Delfech* více než dvacetkrát (povětšinou ze 6.–5. století př. n. l.), *Orestés zabíjí Aigistha* téměř dvacetkrát (nejstarší, z počátku druhé poloviny 7. století př. n. l., je ve Státních muzeích v Berlíně), *Orestés na Agamemnonově hrobě* desetkrát, *Orestés v Tauridě* šestkrát atd. Několik scén z tohoto mýtu, povětšinou podle starších hellénistických originálů, se našlo i na nástěnných malbách v Herkulaneu. Ze sochařských děl je známé zejména značně rekonstruované a doplněné sousoší *Orestés a Élektra* z 1. století př. n. l. (dnes v neapolském Národním muzeu) a sousoší *Orestés a Pyladés* z římských dob, imitující styl řeckých sochařů z 5. století př. n. l. (v pařížském Louvru). Z reliéfu uveďme výzdobu římských sarkofágů s výjevem *Orestés zabíjí Aigistha* (ve Vatikánských muzeích, v petrohradské Ermitáži i jiných sbírkách).

Novodobí výtvarní umělci se na rozdíl od básníků a dramatiků (ba i hudebníků, např. Ch. W. Glucka, R. Strausse,

S. I. Tanějeva a nověji E. Křenka) vraceli k Orestově postavě poměrně zřídka. Mezi výjimky patří socha *Orestés pronásledovaný Erínyemi* od Thorvaldsenova žáka H. W. Bissena z let 1850–1851 (v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani).

ORFEUS

(2. pád *Orfea*, lat. *Orpheus*) – syn boha Apollóna (nebo říčního boha Oiagra) a Múzy Kalliopy, největší pěvec a hudebník z řeckých mýtů.

Je v dokonalé shodě se světovým názorem antiky, jestliže považovala Orfea za héra: taková pocta nepřisluší přece jen muži, který vynikl nad jinými v boji, ale i vynikajícímu umělci. Za sobě rovného ho považovali ostatně i největší hrdinové; Argonauté ho například pozvali na svou výpravu za zlatým rounem do Kolchidy. Byl to umělec přímo zázračný: když rozezvučel lyru a zazpíval píseň, divoká zvířata k němu přicházela z lesních houštin, ptáci se k němu slétali, stromy a skály se hýbaly, aby se kolem něho shromáždily. Vlk ležel vedle beránka a v dojetí ho poslouchal, osika nehnula listem, ba ani listnatý platan nevrhal stín na polní kvítek, v celé přírodě zavládl soulad a mír.

Stejně jako svým uměním proslul Orfeus i láskou ke své manželce Eurydice. Osud mu však nedopřál, aby s ní žil v štěstí. Při trhání květů šlápla na jedovatého hada, a když k ní Orfeus na její výkřik přiběhl, našel ji už mrtvou. Zachvátil ho nesmírný žal, který se změnil v zoufalství a pak v odhodlání k činu, jakého se do těch dob žádný smrtelník

neodvážil. Rozhodl se sestoupit do podsvětí a vyžádat si svou manželku od jeho vládců zpátky. Kouzlem své hudby obměkčil Charóna, aby ho převezl přes podsvětí řeku Stygu, a pokorně předstoupil před Háda a jeho manželku Persefonu. Zazpíval jim píseň o své lásce k Eurydice a požádal je, aby mu ji pro tuto lásku vrátili. Nežádá od nich přece dar, ale jen půjčku, dostanou ji zase zpět, když skončí svou pozemskou pouť. Jestliže mu ji nemohou vydat, prosí o jinou milost: aby ho přijali do svého království, kde by žil v blízkosti jejího stínu.

Orfeova píseň dojala celou podsvětí říši. Tantalos zapomněl na žízeň a hlad, Sýsfos přestal valit svůj balvan, Ixiónovo kolo se zastavilo, dokonce v očích nelítostných Erínyí se zaleskly slzy. Když Hádés viděl, že i jeho manželka Persefona se rozplakala, slíbil Orfeovu žádost splnit. Pod jednou podmínkou ovšem: když ho bude bůh Hermés z podsvětí vyvádět, půjde za ním cestou necestou a neohlédne se za Eurydikou, která ho bude následovat, dokud oba nespátří opět světlo světa.

Orfeus s Hádivou podmínkou nadšeně souhlasil a během celé dlouhé a svízelné cesty se ovládl. Těsně před vstupem do tainarské rozsedliny, za kterou už začíná říše živých, však nevydržel. Ohlédl se, zda Eurydika nezabloudila nebo neklesla únavou. Spatřil však už jen její odcházející stín. Sám se stal příčinou její druhé smrti...

Marně se Orfeus pokoušel dostat se znovu do podsvětí, neúprosný Charón ho přes Stygu podruhé nepřevezl.

Sedm dní a sedm nocí seděl pak bez jídla a pití na břehu podsvětí řeky a nařínal, prosil a plakal; všechno však bylo marné. Hluboče zkrúšen se vrátil pak k břehům řeky Hebru v rodné Thrákii.

S Eurydikou se setkal Orfeus až za čtyři roky, když byl nucen rozloučit se se svým strastiplným životem. Zahynul rukama thráckých žen, které ho označily za nepřitele lidského pokolení, protože se jim po Eurydiciině smrti vyhýbal. Při Bakchově slavnosti ho jednou spatřily na mýtině pod Rhodopskými skálami a v opilosti začaly házet po něm kamení. Ze vzteku, že kameny se dojetím nad Orfeovým zpěvem v letu zastavily, vrhly se na něho jak hejno dravých ptáků, roztrhaly ho a jeho hlavu a lyru hodily do vln Hebru. Celá příroda se zděsila nad tímto zločinem a zahalila se do smutku, dokonce skály plakaly a svými slzami rozvodnily řeky. A když se blíží výročí Orfeovy smrti, příroda vždy znovu truchlí. Nejvíce však pláče Rhodopské skály a jejich slzy dodnes rozvodňují řeku Hebros, i když se už jmenuje Marica.

Některé verze mýtu o Orfeovi se s jeho smrtí nespojovaly. Zachránil se prý a skončil svůj život v zemi Hyperboreů, nad kterou nikdy nezapadá slunce. Podle jiných odnesly prý vlny jeho hlavu a lyru na ostrov Lesbos, kde se pak znovu zrodil lyrický zpěv.

Mýtus o Orfeovi vyjadřuje řecké hodnocení zpěvu, hudby a poezie. Jako miláček Múz těšil se Orfeus všeobecné úctě, vznikla dokonce mystická sekta jeho zvlášť

Orfeova smrt. Červenofigurová malba na attickém stamnu z let 470–460 př. n. l. (Louvre, Paříž)

ních ctitelů (orfiků). Dojmavý příběh jeho lásky i tragická smrt poutaly od nejstarších dob pozornost umělců všech oborů. Do povědomí moderního člověka přešel však Orfeus zejména z básnického zpracování svých osudů Vergiliem (v *Georgikách*) a Ovidiem (v *Přeměnách*).

Výjevy z tohoto mýtu se zachovaly z antiky na více než šedesátí vázových malbách. Přes čtyřicet z nich zobrazující *Orfea napadeného thráckými ženami*, dvanáct *Zpívajícího Orfea* (nejstarší, asi z počátku 6. století př. n. l., je v římské Ville Giulia), pět *Orfea v podsvětí*. Nejznámější starověký reliéf zobrazující *Herma, Orfea a Eurydiku* pochází z Feidiovy školy z doby kolem roku 420 př. n. l. Původně zdobil oltář olympských bohů na athénské Agoře; známe ho však jen z římských kopií. Pro Orfeovu oblibu je příznačné, že jeho obrazy našly své mís-

to i v raně křesťanském umění, např. na nástěnné malbě *Kristus-Orfeus se zvířaty* v římské Domitilině katakombě z konce 3. století n. l. Zachovalo se i mnoho jeho vyobrazení na mozaikách (např. *Orfeus mezi zvířaty* z 2. století př. n. l. v Národním muzeu v Palermu), mezi nimi často až z velmi pozdních dob (např. *Orfeus mezi obludami* ze 6. století n. l. z Jeruzaléma, dnes v Archeologickém muzeu v Cařihradě).

Z děl novověkých malířů, kteří se inspirovali tímto mýtem, patří mezi nejstarší obraz *Orfea* od G. Belliniho ze sklonku 15. století (v Národní galerii ve Washingtonu) a perokresba *Orfeus zabíjí Bakchantkami* od A. Dürera z roku 1494. Z dalších obrazů je to *Orfeova hra* od R. Saveryho z počátku 17. století (v Národní galerii v Praze), *Orfeus a Eurydika* od P. P. Rubense z let 1636 až 1637 (v madridském Pradu) a stejnojmenná díla N. Pous-

sina (kolem roku 1659), C. Corota (kolem roku 1850), A. Feuerbacha (kolem roku 1867), E. Burne-Jonese (kolem roku 1879) aj. Z obrazů našich umělců uveďme *Orfeovo zoufalství* z roku 1942 a jiná zpracování orfeovských námětů od J. Šímy (většinou ve francouzských sbírkách), *Orfeovu hru zvířatům* od M. Švabinského a *Orfea* O. Kubína (v Národní galerii v Praze).

U sochařských děl se omezíme opět na stručný výběr. Musí v něm být především *Orfeus* od A. Canovy z doby kolem roku 1800 (v petrohradské Ermitáži), dále *Orfeus a Orfeus s Eurydikou* od A. Rodina z roku 1894 (v pařížském Rodinově muzeu a v Metropolitním muzeu v New Yorku) a také *Orfeus* od J. Horejce (1916) a B. Kafky (1921) v pražské Národní galerii. Z novějších pak *Orfeus* O. Zadkina z roku 1948 v Muzeu moderního umění v Paříži.

Největší oblibě se těšil Orfeus samozřejmě u hudebníků, a to v stejné míře u mistrů vážné i lehké múzy. Opery *Orfeus* složil už roku 1607 C. Monteverdi; Ch. W. Gluck vytvořil roku 1762 skladbou *Orfeus a Eurydika* jedno z vrcholných děl světové operní tvorby, F. Liszt složil symfonickou báseň *Orfeus* (1854), přes sto let žije už na jevištích klasická opereta J. Offenbacha *Orfeus v podsvětí* (1858). Z dalších děl připomeňme opery *Orfeus a Eurydika* od E. Křenka (1926), *Orfeovo utrpení* od D. Milhauda (1931), symfonickou skladbu C. Cvetanova *Orfeus a Rhodopa* a *Orfeův koncert* P. Fernanda (1953); od našich skladatelů

ještě *Ohlédnutí Orfeovo* L. Matouška (premiéra roku 1973 ve Washingtonu). Balet *Orfeus* složil roku 1947 I. Stravinskij a *Orfeus a Eurydika* T. Andrašovan (premiéra roku 1949).

Znovu a znovu se vrací k Orfeovi také básníci a dramatikové, počínaje A. Ambroginim v 15. století (jehož *Orfeův příběh* je prvním italským dramatem s nenáboženským námětem) a zdaleka nekonče R. M. Rilke (sonety *na Orfeu*, 1923) nebo J. Cocteauem (dramata *Orfeus*, 1924, *Orfeova závěť*, 1963). Se zpracováním resp. parafrází staré mytické látky o Orfeovi se setkáváme i v *Orfeově mládí* a *Orfeově smrti* J. Vrchlického (1884 a 1885), nověji také v dílech J. Pilaře, J. Otčenáška a V. Mihalíka.

ÓRIÓN

(2. pád *Óríóna*, lat. *Orion*) – syn boha moře Poseidóna a jeho milenk Euryaly, vášnivý lovec.

Patřil mezi největší hrdiny řeckých mýtů, avšak jen postavou: když krácel po dně moře, vyčnívala mu z vln hlava. Kromě rozměrů vynikal tělesnou krásou, loveckým uměním a složitými osudy, o kterých nebyli za jedno už ani antičtí autoři. Zprávy o něm se shodují jen v tom, že společným jmenovatelem jeho životních komplikací byly ženy. První jeho manželka Sídé byla poněkud vychloubačná; když prohlásila, že je krásnější než bohyně Héra, musela se na její rozkaz okamžitě odebrat z tohoto světa do Tartaru. Po příslušné době smutku se

pak Óríón zamiloval do dcery krále Oinopíóna z Chiu, která se jmenovala Meropé, a na její žádost vyhubil na ostrově všechna divoká zvířata. Oinopíón mu ji za to slíbil za manželku, ale se splněním slibu neustále otálel. Óríón si krátil čas čekání pitím, a jak se to už stává, pod vlivem vína se přestal ovládat a zmocnil se své snoubenky násilím. Král Oinopíón požádal nato boha vína Dionýsa, aby mu pomohl tento čin pomstít. Dionýsos Óríóna uspal a Oinopíón ho pak oslepil. Óríón se však dozvěděl věštbu, že prý může znovu získat zrak, jestliže se vypraví na Východ a vystaví se tam paprskům ranního slunce. Udělal to, věštba se splnila už na ostrově Lémnu, a tak se vrátil na Chios, aby Oinopíóna potrestal. Ten však před ním uprchl; vypravil se ho tedy hledat. Dostal se až na Krétu, a když ho nenašel, připojil se k lovecké družině bohyně Artemidy. Stalo se mu to však osudným: za pobytu na Východě se do něho zamilovala bohyně ranních červánků Éós a Artemis ho pak ze žárlivosti (při pokusu o útěk z její družiny) zastřelila šípem. Podle jiné verze ho prý zastřelil na Artemidinu žádost její bratr Apolón. Podle další byl prý příčinou jeho záhuby Artemidin strach, aby ve své lovecké vášni nevyhubil všechna zvířata. Bůh lékařství Asklépios se ho pokusil vzkřísit, ale nejvyšší bůh Zeus mu to překazil bleskem: žádný bůh nesmí přece zrušit čin jiného boha, a tak Óríónova pouť na tomto světě definitivně skončila.

Rozpory v líčení Óríónových osudů však neskončily

ani jeho smrtí. Podle některých autorů se dostal do podsvětí i se svým psem Síriem a lovil tam divoká zvířata. Podle jiných ho bohové pro jeho zálibu ve hvězdách (resp. proto, že po celý život marně toužil po Atlantových dcerách Plejádách) přenesli na nebe, kde dodnes září jako jasné souhvězdí. Zvlášť dobře je vidět jeho lesklý lovecký pás.

O Óríónovi jsou zmínky už v Homérově *Odyssei*; verše, podle nichž prý loví v podsvětí divoká zvířata, jsou však v rozporu se starými řeckými představami o životě v Hádově říši. Zdá se, že byly do *Odysseie* vloženy dodatečně.

Na vázových malbách, reliéfech atd. se z antiky zachovalo jen málo jeho vyobrazení. Jedno z nejpozoruhodnějších *Óríón přechází moře*, je na etruském bronzovém zrcadle asi z 5. století př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně). V novověku jich rovněž nevzniklo mnoho. Tím víc vyniká jeho socha na *Orionově fontáně* v Messině, kterou vytvořil roku 1547 Michelangelův žák A. Montorsoli. Z obrazů stojí pak rozhodně za zmínku *Óríón hledá vycházející slunce* od N. Poussina z roku 1658 (v Metropolitním muzeu v New Yorku). Drama *Óríón* napsal roku 1910 E. Morselli, operu *Óríón* složil roku 1763 J. Ch. Bach.

ORTHOS

(2. pád *Orthá*; též *Orthros*, lat. *Orth[r]us*) – obhlavný dvouhlavý pes, syn stohlavého obra Týfóna a jeho manželky Echidny.

Byl sourozencem trojhlavého podsvětního psa Kerbera, lycké Chiméry, thébské Sfinxy, lernské Hydry a jiných obdů. Jeho povoláním bylo hlídání stáda trojtělého obra Géryona na ostrově Erythei. Když přišel na Géryonův ostrov Héraklés, aby odvedl tato stáda z rozkazu krále Eurysthea do Mykén, Orthos je zuřivě bránil, a než by ho k nim pustil, dal se raději zabít.

OSIRIS

(2. pád *Osirida*) – řecké a latinské jméno egyptského boha Usira, uctívaného také v řeckořímském světě.

Podle egyptských mýtů byl Usire původně bohem země a vegetace a složitou cestou se změnil v boha podsvětí a vládce říše zemřelých. Jeho manželkou a sestrou byla bohyně Eset (Isis). Zabil ho prý

jeho bratr Sutech (Sethos), neboť mu záviděl, že přinesl lidem vzdělanost a byl proto jimi uctíván. Navíc jeho tělo rozsekal a rozházel po celém Egyptě, aby nemohl být řádně pohřben. Eset však všechny jeho kousky našla a spojila, a když takto obnovené tělo bůh pohřbišť Anup (Anúbis) nabalzamoval, znovu je mocí svých kouzel oživila. Poté se Usire odebral do podsvětí a ujal se tam vlády nad duchy zemřelých.

Do řeckého kultu pronikl Usire pod jménem Osiris v té podobě, kterou měl v době prvních Ptolemaiovců (ve 4.–3. století př. n. l.). Později se dostal i do Říma a rozšířil se zejména na počátku našeho letopočtu. Jeho soch a sošek z rukou řeckých a římských umělců se zachovalo velmi mnoho a jsou ve všech významnějších sbírkách. Vyho-

toveny jsou podle tradičního egyptského vzoru a někdy je nelze od egyptských rozoznat. Chrám v řeckořímském světě měl Osiris vždy společně s Isidou. Řeční autoři mu připisovali za otce zpravidla boha slunce Héliu a za matku bohyni Rheiu, což vcelku odpovídalo egyptským představám.

Z egyptských pramenů se nezachovalo žádné souvislé vypravování o jeho osudech. Známe je až z Plútarchova spisu *O Isidě a Osiridovi* (z počátku 2. století n. l.), a jak ukazují rozptýlené egyptské záznamy, převyprávěl Plútarchos jeho osudy věrně a autenticky.

ÓTOS

(2. pád *Óta*, lat. *Otus*) – syn Giganta Alóea. – Viz heslo *Alóeovci*.

P

PAFOS

(2. pád *Pafy* nebo neskl., lat. *Paphos*) – dcera kyperského sochaře Pygmalióna a jeho manželky Galateie.

Podle ní dostalo jméno město na jihozápadním pobřeží Kypru se slavným chrámem bohyně Afrodítě; jmenuje se dodnes Pafos. Občas se antičtí autoři zmiňují i o Pygmaliónově a Galateině synovi, který se jmenoval rovněž Pafos. Byl prý otcem pozdějšího kyperského krále Kinryra, který město Pafos založil. – K podrobnostem viz heslo *Pygmalión*.

PALAIMÓN

(2. pád *Palaimóna*, lat. *Palaimon*) – mořský bůh, ve kterého změnil nejvyšší bůh Zeus malého Melikerta, syna orchromenského krále Athamanta a jeho manželky Ínó. – Viz heslo *Melikertés*.

PALAMÉDÉS

(2. pád *Palaméda*, lat. *Palamedes*) – syn eubojského krále Nauplia a jeho manželky Klymeny, podle antických autorů první oběť justiční vraždy.

Zprávy o něm říkají, že byl

básníkem a vynálezcem k tomu. Vynalezl prý míry a váhy, písmena, hru v kostky, vojenské hodnosti a míchání vína s vodou v poměru 2:5. To byly všechno dosti veliké zásluhy, aby žil v paměti příštích věků, i když jiné mýty připisovaly některé jeho vynálezy, např. písmo, jiným osobám. V povědomí antického světa se však udržoval z docela jiného důvodu: jako tragický hrdina, ke kterému byl osud obzvlášť nespravedlivý.

Když se připravovala trojská válka, poslal mykénský král Agamemnón Palaméda na Íthaku, aby přesvědčil krá-

le Odyssea, že se má připojit k spojeným achajským vojskům. Odysseovi se však do války nechtělo, a tak předstíral šílenství: začal orat pole a osévat je solí. Palamédés nato přinesl jeho malého syna Télemacha, zabaleného v plenkách, a položil mu ho před spřežení. Odysseus samozřejmě zastavil a prozradil tak, že šílenství pouze simuluje. Nikdy však Palamédovi neodpustil, že ho tak přelstil. Když se pak trojská válka nekonečně protahovala a Palamédés radil k návratu, Odysseus ho prý křivě obvinil, že za svou radu dostal úplatek od Trójanů, a Achajci ho jako zrádce odsoudili k smrti ukamenováním.

Homér Palaméda nezná, ani o žádném křivém obvinění ze strany Odyssea nemluví. Celá tato historka, odporující Homérovu pojetí hrdinů před Trójou, pochází pravděpodobně až z *Kyprií*, nezachovaného eposu připisovaného Stasinovi nebo Hegesinovi. Později se k ní vrátili Aischylos, Sofoklés a Euripidés v tragédiích *Palamédés*; všechny se však rovněž ztratily. Podle Pausania namaloval obraz *Palamédés a Thersités hrají v kostky* v 5. století př. n. l. Polygnótos. Jinak se s Palamédovým vyobrazením zachovalo i několik vázových maleb (ne vždy s nespornou identifikací) a jedna karneolová gema. Podle antických zpráv ukazovali ještě počátkem našeho letopočtu v Apollónově chrámě v Sikyónu tzv. *Odysseův dopis*, tj. podvrženou Palamédovu zprávu Trójanům, kterou prý předložil Odysseus u soudu jako důkaz Palamédovy zraedy. Palamédovo jméno při-

pomíná i hora Palamidi, antický Palamédeion, s benátskou pevností nad dnešním přístavem Naupliem v Argolském zálivu.

PALES

(2. pád *Paly* nebo neskl.) – staroitalská bohyně pastýřů a pěstitelů dobytka.

V nejstarších dobách byla považována za mužskou bytost a měla též manželku, jež se jmenovala Palatua. Proč a jak se stala ženskou bytostí, není z antických pramenů známo. Zato jsme však podrobně informováni o jejím pozdějším kultu. Římané jí zasvětili svátek parilia (21. dubna); rolníci čistili toho dne chlévy, vykuřovali je sírou a zdobili zelenými ratolestmi, pastýři zapalovali slámu, hnali přes ni dobytek a nakonec sami skákali přes oheň. Byl to tedy svátek očisty v doslovném i přeneseném smyslu. Navíc slavili Římané toho dne i výročí založení Říma, jež kladla tradice do roku 753 př. n. l.

Od jména Pales, resp. Palatua, odvozovali někteří autoři i jméno římského pahorku Palatinu, pozdějšího sídla císařů. Převládá však názor, že Palatin (Palatius, Palatinus) se jmenuje po praotci Arkaďanů Pallantovi a že toto jméno mu dal král Euandros, který si na něm založil město, když ho nepřátelé vyhnali z rodné Arkadie.

PALLAS

(2. pád *Pallady*) – příjmení bohyně Athény.

Jeho vznik a význam není

jednoznačně vysvětlen. Podle některých autorů přijala je Athéna na počest své družky z dětských her nebo kněžky, kterou neúmyslně zabila; otcem této Pallady byl prý mořský bůh Tritón. Podle jiných převzala je od Giganta Pallanta, kterého zabila při vzpouře Gigantů proti olympským bohům. S jeho jménem si prý vzala i jeho kůži, ze které si pak zhotovila pancíř. Tato vysvětlení odporují však převládající verzi mýtů o Athéně, podle které se narodila z Diovy hlavy už dospělá a v plné zbroji.

Z tohoto příjmení se odvozuje název posvátných sošek bohyně Athény, které chránily některá města před dobytím. Takové palladion (paladium) bylo i v Athénině chrámu v Tróji, a Achajci nemohli Tróje dobýt, dokud ho Odysseus a Diomédés tajně neodnesli. Podle římských autorů získal toto paladium Aeneas nazpět a přinesl je do Itálie. V Římě bylo pak opatrováno v chrámu bohyně Vesty na Foru.

PALLÁS

(2. pád *Pallanta*, lat. *Pallas*) – dost časté jméno v řeckých i římských mýtech.

Nejznámější z jeho nositelů byl Titán Pallás, syn Titána Kría a jeho manželky Eurybie, který se oženil s Ókeanovnou Stygou a měl s ní čtyři děti. Byly to Kratós („Moc“), Bía („Síla“), Zélos („Ctižádost“, „Horlivost“) a Níké („Vítězství“). Jiný Pallás byl jedním z Gigantů a mluví se o něm v předchozím hesle.

Z attických mýtů známe Pallanta, syna athénského krále Pandíona. Měl padesát synů, které vchoval v nepřátelství ke svému staršímu bratrovi, athénskému králi Aigeovi. Tito Pallantovci se pokusili dobýt Athén, ale přemohl je Aigeův syn Théseus, který se stal později athénským králem.

Pallás se jmenoval i pratec Arkadů a podle něho nazval král Euandros jeden z pahorků v pozdějším Římě, na kterém se po svém vypuzení z Arkadie usadil (dnešní Palatinský pahorek). Euandrov syn se jmenoval rovněž Pallás. Podle Vergílie byl velitelem arkadské jízdy, se kterou přišel na pomoc vůdci trojských uprchlíků Aeneovi, když se dostal po přistání v Itálii do války s rutulským králem Turnem, a v boji padl.

PÁN

(2. pád *Pána*, lat. *Pan*) – syn nymfy Dryopy a boha Hermata, nebo nymfy Oineidy a nejvyššího boha Dia; bůh lesů, lovců a pastýřů.

Narodil se s kozlímá nohama, s rohy a dlouhými vousy, takže jeho matka dostala z něho strach, který se po něm dodnes nazývá „panický“, a uprchla. Hermés se ho však ujal a odnesl ho na Olymp. Jakmile ho bohové spatřili, tak se jeho vzhledu smáli, že ze studu utekl a schoval se do arkadských lesů. Tam potom všemi opuštěný vyrostl a také nejraději žil. Věnoval se hlavně pasení dobytka a hře na píšťalu. Jeho nejmilejšími společníky byly Satyrové a nymfy; ochotně se přidával také k ve-

selé družině boha Dionýsa. Z bohů měl nejraději Apollóna a naučil ho věštit, ačkoli věděl, že Apollón si zřídí konkurenční věštitrnu v Delfech, čímž utrpí jeho vlastní věštitrna v Arkadii.

Zachovala se o něm spousta historek, povětšinou o jeho neúspěšných milostných dobrodružstvích. Zamiloval se do nymfy Pítye; ze strachu před ním změnila se však v borovici. Ucházel se o přízeň krásné nymfy Sýringy; skočila raději do vody a dala se proměnit v rákosí, aby se před jeho dotěrností zachránila (z tohoto rákosí si pak udělal píšťalu, kterou nazval na její paměť sýrinx). Úspěch měl jedině u nymfy Échy, která ho doprovázela po horách jako ozvěna. Nemohla ho však oslovit, protože bohyně Héra ji kdysi potrestala, že nesmí promluvit s nikým prvním, a tak se z toho nakonec usoužila, že zbyl po ní jen hlas. Známa je také historka o jeho hudební soutěži s bohem Apollónem na hoře Tmólu. Samozřejmě prohrál, protože se svou pastýřskou píšťalou proti Apollónově zlaté lyře neobstál. Tato soutěž vešla i jinak do mýtů: přišel při ní ke svým oslím uším král Mídás, jak se o tom mluví v příslušném hesle.

K lidem byl Pán celkem přívětivý. Na jedno si však museli dávat pozor: aby ho nevyrušili ze spánku. Když ho někdo probudil, vyskočil na něho a vystrašil ho tak, že se ho zmocnil „panický strach“. Někdy dovedl vystrašit i celá vojska, například Peršany v bitvě u Marathónu roku 490 př. n. l. Vděční Athéňané mu za to postavili svatyni v jeskyni

Pán a Olympos. Římská kopie řecké sochy asi z 2. století př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

na severním svahu Akropole. Archeologové ji tam koncem minulého století také našli.

Původně žil Pán v arkadských lesích, pak se s ním lidé setkávali v celém řeckém světě a nakonec i v římském, kde splýnul se starým bohem Faunem. V nejstarších dobách byl prostým ochranným bohem lesů a pastýřů, později se vyvinul v ochránce celé přírody a těšil se úctě zejména na venkově. Po zániku antického světa znovu ožil za renesance a z božské bytosti se změnil v ozdobu knížecích parků. Za baroka a rokoka se dostal do šlechtických paláců a zahrad, kde mu připadla funkce dnešních sádrových trpaslíků. Za to všechno pochopitelně nemohl, dokonce méně než za spoustu svých synů Panisků čili Faunů.

Pánových zobrazení z antiky se zachovalo velmi mnoho; vázových maleb přes dvě stě, sošek několik set. Z větších děl uveďme jen *Pána se syringou*, řeckou kopii originálu ze 4. století př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách), hellénistického *Pána a Dafnida* a římskou kopii *Pána a Olympa* asi z 2. století př. n. l. (obě v Národním muzeu v Neapoli). Z nástěnných maleb je nejznámější *Pán s nymfami* z počátku n. l. z Pompejí (dnes rovněž v Neapoli) a z mozaik *Pán* z Genazzana asi z roku 50 n. l. (v Římském národním muzeu v Termách). Z básní na jeho počest je snad nejpozoruhodnější v *Homérských hymnech*.

Paniskos. Římská kopie řecké sochy asi z 2. století př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

Přehled novověkých děl, na kterých se vyskytuje Pán nebo Faun, byl by stejně dlouhý jako nereprezentativní. Nacházíme ho mezi nymfami, satyry a podobnými bytostmi bezmála na všech malbách renesančních, barokních a rokokových mistrů (s výjimkou portrétů); v 19. století zejména u A. Böcklina, E. Burne-Jonese, O. Redona, P. de Chavannese, u nás zejména u M. Švabinského. Stovky jeho drobných reliéfů vytvořil koncem 18. století J. Flaxman (pro Wedgewoodovu keramiku), v našem století získal v počtu jeho sošek prvenství asi Picasso. Z básníků, kteří mu u nás věnovali verše, uveďme J. Vrchlického (celkem devět básní v letech 1875–1906), J. S. Machara, J. Karáska ze Lvovic a J. Smreka.

Příběhy z Pánova života daly podnět i k četným zhudebněním. Kantátu *Spor mezi Apollónem a Pánem* složil roku 1731 J. S. Bach. U nás složil klavírní suitu *Pan* V. Novák (1910) a stejnojmennou symfonickou báseň V. Ambros (1917).

PANDAREOS

(2. pád *Pandarea*, lat. *Pandareus*) – mílétský král, potomek věštce Meropa.

Chytil na Krétě zlatého psa, který hlídal kozu Amaltheiu, jež svým mlékem kdy si odchovala nejvyššího boha Dia, a přivedl si ho do svého paláce. Tam pak dostal strach, že svým činem urazil bohy, a aby se vyhnul následkům, odvedl ho k lýdskému králi Tantalovi do Sipyly. Nejvyšší bůh poslal svého posla Herma k Tanta-

lovi se žádostí, aby mu psa vydal. Tantalos mu však do očí popřel, že ho kdy viděl, a zapřísáhl se, že ho nemá. Tím ovšem Pandarea nezachránil: Zeus ho za trest i s jeho manželkou Harmothou proměnil v kámen.

Pandareův příběh známe z antických pramenů jen útržkovitě. Nejstarší narážky na něj jsou u Homéra, jiné až u pozdních autorů. Přitom si často odporují. Podle některých neukradl Amaltheia psa on, nýbrž Tantalos, a dal si jej u něho jen schovat, podle jiných ušel i s manželkou před Dioovým trestem do Athén atd., nakonec prý zahynul na Sicílii.

PANDAROS

(2. pád *Pandara*, lat. *Pandarus*) – syn lyckého krále Lykáona, spojenec Trójanů ve válce s Achajci.

Byl vynikající lučišník a chorobný ctižádostivec. Právě proto ho vybrala bohyně Athéna, aby porušil příměří mezi Trójany a Achajci, jež mohlo vést k ukončení trojské války a k záchraně Tróje, což si jako nepřítelkyně Trójanů nepřála. Přemluvila ho, aby vystřelil šíp na spartského krále Meneláa, a slíbila mu za to slávu a odměnu. Pandaros jí ochotně vyhověl, ale odměny se nedočkal, přinejmenším takové, jakou očekával. Ještě téhož dne, kdy vystřelil svůj zrádný šíp a dostal se tak jako kazimír do přísloví, zabíjel ho v boji na trojské pláni argejský král Diomédés.

Pandaros, jehož čin měl klíčový význam v rozhodující

fázi trojské války, nepochybně neunikl pozornosti antických výtvarných umělců. Nezachovalo se však žádné dílo, na němž by se dal nesporně identifikovat.

PANDÍÓN

(2. pád *Pandíona*, lat. *Pandion*) – athénský král, syn a nástupce krále Erichthonia.

Měl dvě dcery, Filomélu a Proknu. Proknu provdal za thráckého krále Térea odměnou za to, že mu pomohl ubránit Athény proti nepřátelské přesile. Téreus však později zatoužil po Filoméle, což vedlo k hrozné tragédii (podrobnosti jsou v příslušných heslech), kterou Pandíón nepřežil. Po Pandíonově sebevraždě ovládl Athény na čas jeho bratr Metíón se svými syny. Vyhnal je však zákonný dědic athénské trůny, Pandíonův syn Aigeus.

Pandíóna známe ze tří jihoitalských vázových maleb z počátku 5. století př. n. l.; jsou v Národních muzeích v Neapoli, Syrakúsách a Palermu. V Královských muzeích v Bruselu je kromě toho o něco mladší váza s Théseovými činy, na níž je zobrazen král označený jménem Panedíón.

PANDÓRA

(2. pád *Pandóry*, lat. *Pandora*) – manželka Titána Epiméthea, která přinesla na svět zlo a utrpení.

Mají jen půl pravdy misogynové, když říkají, že Pandóřin příběh je pouze mytickým vyjádřením známé skutečnosti, že všechno zlo na

světě pochází od ženy. Celou pravdou však je, že Pandóra byla jen prostřednicí, po níž seslali na svět zlo sami bohové. Tím se mění lehký vtip ve vážnou myšlenku, vyslovenou řeckou lidovou moudrostí snad už před třemi tisíciletími.

Když Titán Prométheus, přítel a ochránce lidstva, naučil lidi používat ohně, vyrábět nástroje, obdělávat pole, stavět domy, a potom též číst, psát a počítat, nastal na světě šťastný život. Lidé se stali rozumnými a tak mocnými, že se přestali bát bohů. To se ovšem znelíbilo nejvyššímu bohu Diovi. Nejdřív je chtěl vyhubit potopou, jak to už jednou udělal, pak se však rozhodl seslat na ně zlo, aby jim ztrpčil život. Přikázal bohu Héfaistovi, aby zhotovil z hlíny a vody krásnou dívku. Když se tak stalo, vdechl jí život a požádal všechny bohy, aby ji bohatě obdarovali. Bohové byli velkorysí a kromě vzácných darů dali jí i mnoho takového, čeho se chtěli zbavit. Zeus dal dívčině jméno Pandóra („Obdarovaná vším“) a přikázal bohu Hermovi, aby ji i s těmito všemi dary, uzavřenými do pevné skříňky, odvedl na svět k Prométheovu bratru Epimétheovi. Ten se do ní zamíloval a přes Prométheovo varování se s ní oženil.

Pandóřina osudná skříňka nezůstala dlouho pod zámkem. Jak došlo k jejímu otevření, o tom jsou dvě verze. Podle jedné přemluvil k tomu Pandóru Epimétheus, podle druhé ji Pandóra otevřela ze zvědavosti sama. Ale tak či onak, jakmile nadzvedla její víko, okamžitě z ní vyletěly všechny bědy, zla, nemoci,

Pandóra. Socha F. I. Šubina z roku 1801 (Petrodvorec u Sankt-Peterburgu)

hoře a strádání a rozletěly se mezi lidi po světě. Pandóra víko rychle zavřela, a tak ve skříňce zbylo jen to, co bědy a utrpení zatlačily na samé dno: naděje.

Takto zpracoval starý mýtus o Pandoře Hésiodos ve *Zrození bohů* a tak to po něm opakovali starověcí i novověcí básníci přes pětadvacet století. Teprve Goethe se rozhodl (na jaře 1806 v Karlových Varech), že tento mýtus pozmění. Dal se do práce na „slavnostní hře“ *Pandora*, v jejímž druhém dílu měla vystoupit ze skříňky i naděje. Víme o tom jen z jeho poznámek, protože tento druhý díl už nenapsal. Tak zůstala Pandóřina skříňka v povědomí lidí i nadále jen jako symbol zhoubného daru a semeniště zla.

Podle zachovaných výtvarných děl a zpráv se nezdá, že

by antičtí umělci Pandóru měli ve zvláštní oblibě. Z novověkých obrazů se lze s ní setkat zejména na *Pandorině skříňce* od P. P. Rubense z roku 1620 a na plátně P. Cornelia *Pandóra a Epimétheus* z roku 1820 (v obou případech v mnichovské Pinakotéce). Z roku 1920 pochází obraz *Pandorina skříňka jako zátiší*, který namaloval P. Klee. Ze soch je snad nejznámější *Pandóra* od F. I. Šubina z roku 1801 v Petrodvorci.

PARIS

(2. pád *Parida*) – syn trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby, původce trojské války.

V noci před jeho příchodem na svět měla Hekaba zlověstný sen: porodila planoucí pochodně, která zapálila Tróju. Král Priamos se obrátil na věštce, a ten mu jej vyložil v tom smyslu, že Hekabě se narodí syn, který zavíní pád Tróje. Jako obezřelý vládce dal proto odnést chlapce hned po narození na horu Ídu a pohodit ho v lesní houštině. Chlapce však našla medvědice a odkojila ho svým mlékem, pak se ho ujal pastýř Ageláos, dal mu jméno Paris a vychoval ho jako vlastního. Chlapec vyrostl v krásného mladíka, vynikal silou a chránil ostatní pastýře před zvěří a loupežníky. Jeho druhové ho proto nazvali Alexandrem čili „Ochránce mužů“. O svém královském původu nevěděl, žil si spokojeně a neměl nejmenší tušení, co mu určil osud.

Jednoho dne pásł své stádo na svazích Ídy a jako obvykle vyhlížel nymfu Oi-

nónu, která se mu již dávno líbila. Najednou se však před ním objevil bůh Hermés se třemi bohyněmi: Diovou manželkou Hérrou, bohyní války Athénou a bohyní lásky Afrodítou, a podal mu zlaté jablko s nápisem „Té nejkrásnější!“ Má prý z rozhodnutí nejvyššího boha Dia dát jablko té, která si to podle jeho mínění nejvíc zaslouží. Toto jablko vhodila totiž bohyně sváru Eris mezi ony tři bohyně, aby se pomstila, že nebyla pozvána na svatbu fthýjského krále Pélea a mořské bohyně Thetidy. Jakmile Héra spatřila nápis, sáhla po jablku; totéž učinila ihned i Athéna a Afrodíta. Každá se samozřejmě považovala za nejkrásnější a také to jasně dala ostatním dvěma najevo. Vznikl z toho spor a bohyně se obrátily na nejvyššího boha Dia, aby jej rozhodl. Diovi se do toho ovšem nechtělo. Nemusel být ani vševědoucí, aby věděl, že přiřkne-li jablko jedné, druhé dvě si znepřátelí. Rozhodl se tedy, že se všech tří i s jablkem sváru zbaví. Zavolał svého posla Herma, podal mu jablko a rozkázal, aby s nimi odešel na horu Ídu u Tróje. Tam prý žije pastýř Paris, který je pro nepředpojatost a neznalost složitosti celé věci kompetentní, aby spor rozsoudil.

Tak se dostalo Paridovi cti, že se stal rozhodčím ve sporu bohýň o prvenství v kráse. Po pravdě řečeno, vůbec o to nestál. Nejdřív chtěl před Hermem prchnout, pak si však uvědomil, že jde o příkaz nejvyššího boha, a pozorně si bohyně prohlédl. Všechny tři se mu zdály stej-

ně krásné (nebo jinak krásné, což je však v tomto případě totéž), a tak si rozpačitě přehazoval jablko z ruky do ruky. Bohyně se mu snažily pomoci: začaly chválit své přednosti a hanět své soupeřky, ale tím ho teprve zmátly. Nakonec se v zápalu řeči uchýlily k takovému způsobu argumentace, který kvalifikují zákony lidí jako nedovolené ovlivňování soudce příslibem výhod. Héra mu nabídla vládu nad Asií, Athéna slávu a vítězství v každé válce, Afrodíta nejkrásnější ženu za manželku. Rozhodl se tedy řešit spor podle svých zálib a zájmů. K čemu by mu byly starosti s vládou nad Asií? K čemu teprve válečná sláva, pomíjívá a nestálá, po které nikdy netoužil? Ale mít nejkrásnější ženu za manželku – proč ne? Podal jablko Afrodítě.

Nejkrásnější ženou na světě byla podle úsudku bohů i lidí Helena, dcera nejvyššího boha Dia a manželky spartského krále Tyndarea Lédy. Tu tedy měla Afrodíta na mysli, i když s tím byla spojena jistá komplikace. Helena byla totiž už provdána, a to za krále Meneláa, Tyndareova nástupce na spartském trůně. Překonat tuto překážku nebylo však pro všemocnou bohyni lásky a krásy problém. Paris se především co nejdřív dozvěděl o svém původu. Protože jeho matka Hekaba nepřestávala po něm truchlit, uspořádal král Priamos k uctění jeho památky slavnostní hry. Vítěz měl dostat nejlepšího býka z královského stáda, jež se páslo na svazích Ídy. Co však nechtěla náhoda: tohoto býka vybrali právě z Paridovy stáje a Paris ho měl ze

Paris prchá ze souboje s Meneláem, vpravo Artemis. Dúridova červenofigurová malba na číši z let 490–480 př. n. l. (Louvre, Paříž)

všech býků nejraději. Rozhodl se tedy, že ho sám přivede do města a zůstane tam na hry, aby viděl, komu připadne. Když spatřil zápasníky, napadlo mu, že by si na ně docela klidně troufl. A kdyby vyhrál, dostal by svého nejmilejšího býka zpátky! Přihlásil se tedy mezi soutěžící a díky své síle a obratnosti všechny přemohl, dokonce i favorita soutěže, Priamova nejstaršího syna Hektora.

Vítězství neznámého pastýře považovali královi synové za pohanu a vyprovokovali s ním hádku, aby ho mohli zabít. Paris uprchl před jejich meči a skryl se v azylu Diova oltáře. Tam ho

spatřila Priamova dcera Kassandra a jako věštce hned poznala, kdo je. Priamos a Hekaba se nesmírně potěšili, že našli ztraceného syna, a s velkou slávou ho uvedli do královského paláce. Marně připomínala Kassandra, že Paris má být příčinou zkázy Tróje. Jejím slovům nevěnoval nikdo pozornost.

Paris se do nového postavení brzy vžil a na setkání s bohyněmi téměř zapomněl. Bohyně však nezapomněly. Héra a Athéna, uražené ve své ženské ješitnosti, začaly osnovat pomstu a Afrodita se chystala splnit svůj slib. Vzbudila v Paridovi touhu po ženě a vnukla mu myšlenku, aby odplul do Sparty,

pověstné statečností mužů a krásou žen. Brzy nato se už také ohlásil se svým druhem Aineiem v paláci spartského krále Meneláa. Král je přijal přátelsky, jak se na hosty ze slavné Tróje slušelo, a když jim představil svou manželku, Paris se do ní na první pohled zamiloval. Na druhý den po slavnostní hostině musel Meneláos pro neodkladnou rodinnou záležitost na Krétu a přikázal své manželce, aby hostům ve všem vyhověla. Splnila tento příkaz víc než stoprocentně, ale to už zařídila Afrodita. Helena vzplanula k Paridovi takovou láskou, že opustila manžela i vlast a tajně s ním odplula do Tróje.

Jak tomu tehdy mezi Paridem a Helenou doopravdy bylo, přesně nevíme a asi už se nedovíme. Podle jedné verze odešla prý Helena dobrovolně. Podle druhé, kterou rozšiřoval zejména král Meneláos, Paris Helenu unesl, a to dokonce i s pokladnicí. Ale tak či onak, Paris se dopustil zločinu proti zákonu pohostinství a urazil spartského krále v jeho mužské cti. To pochopitelně nemohlo zůstat bez trestu.

Když král Meneláos po návratu z Kréty zjistil, co se stalo v jeho paláci, odjel do Mykén, kde vládl jeho bratr Agamemnón, aby se s ním poradil. Dohodli se, že Meneláos se vypraví s ithackým králem Odysseem, který byl obratným vyjednávačem, do Tróje a požádá krále Priama, aby mu Paris manželku vrátil. V případě, že by se Paris k tomu neměl a Priamos by ho v tom podporoval, měl mu pohrozit válkou. Paris byl však ochoten vrátit jen pokladnici, o Heleně odmítl

vůbec mluvit. Král Priamos se za něho postavil, a když prohlásil, že Helena zůstane tedy v Tróji, vypověděl mu Agamemnón válku.

Válku trojskému králi nevypověděl však Agamemnón jen vlastním jménem, ale jako vrchní velitel spojených vojsk všech achajských králů, jejichž pomoc si zabezpečil. Se sto tisíci muži na 1 186 lodích vyplul pak z přístavu Aulidy k trojskému pobřeží a zaútočil na město. Trójané, kterým velel nejstarší Priamův syn Hektór, však hradby ubránili. Agamemnón dal tedy vybudovat pevný tábor a přistoupil k obléhání města. Válka se protáhla na dlouhých deset let, vyplněných útoky Achajců na město a výpady Trójanů k bitvám na otevřeném poli. Boj zůstal nerozhodný: nebylo v něm vítězů ani poražených, jediným jeho výsledkem byly hory padlých.

Paris se války pochopitelně zúčastnil. Ukázalo se však, že nebyl mužem, který si dovede získat úctu druhů a respekt nepřítelů. Občas bojoval v přední řadě, jindy jen střílel z bezpečné vzdálenosti z luku. Většinou však nechal zahálet i luk, ačkoli byl vynikající střelec, a zatímco jiní za něho bojovali, bavil se doma se svou manželkou. Hektór ho proto neměl v lásce a trojští vojáci i lidé v městě ho přímo nenáviděli. Kdyby mu i odpustili, že zavinil příčinu k válce, pro lhostejnost k osudu města byl jim odporný jako bůh smrti.

K velkému odvážnému činu vzbouřil se Paris až v desátém roce války. Všeobecná únava z bojů a vyčerpanost přivedla achajské a trojské vojáky k názoru, který se do-

stal až k uším vůdců: mají-li vládcové něco proti sobě, ať si to vyřídí sami. Smýšlel-li takto lid obou táborů, vůdcům nezbylo než se podříditi jeho vůli. Při nejbližším střetnutí armád, když už se šiky dostaly na dostřel šípu, vyzval Paris Achajce, aby si vybrali vůdce, který by s ním svedl boj na život a na smrt, a tento souboj aby rozhodl válku. Vystoupil spartský král Meneláos, jak mu to kázala mužská i vojenská čest, a vrchní velitelé se slavnostně dohodli, že zvítězí-li Paris, nechá si Helenu a Achajci odtáhnou domů, ale zvítězí-li Meneláos, dostane Helenu a Trójané zůstanou ve svém městě. Od této chvíle mělo zavládnout příměří. Paris, vědom si odpovědnosti za výsledek války, se k radosti všech svých druhů odvážně postavil proti Meneláovi. Jakmile však Meneláos zvedl své kopí, Paridova odvaha byla najednou tatam. Zapomněl na svou výzvu i na odpovědnost, utekl do zadních řad vojska a v strachu se tam schoval. Hektór si za ním zašel, vytáhl ho z úkrytu a přinutil k boji. Ačkoli se pak Paris přece jen vzbouřil a vložil do boje všechny své síly, zanedlouho Meneláovi podlehl. A byl by v souboji s ním zahynul, kdyby ho nebyl zachránil zázrak. Když ho už chtěl Meneláos probodnout, bohyně Afrodita ho zastřela mrakem. Nikým neviděna odnesla ho pak z bojiště, a to přímo do ložnice Heleny.

Nebylo sporu, že Paris souboj prohrál; Helenu přesto nevrátil. Ba nevrátil ji ani potom, když trojský spojenec Pandaros porušil slavnostně dohodnuté příměří a Trójané museli vést válku proti právu

a posvátné smlouvě, což pro ně nemohlo dopadnout dobře. Tak se stal Paris nejen příčinou trojské války, ale i záhuby Tróje.

Sám v trojské válce rovněž zahynul, stejně jako jeho rodiče i ostatní bratři. Před smrtí však vykonal ještě čin, kterým si získal u svých krajanů slávu: zabil Achillea, největšího hrdinu mezi všemi Achajci. Neměl však na tom zásluhu. Vystřelil na Achillea z bezpečného úkrytu na vysoké hradbě, a to z návodu boha Apollóna, který pak z pomsty za to, že ho Achilleus urazil, usměrnil let Paridova šípu do Achilleovy paty nekryté pancířem. Krátce nato zasáhl smrtonosný šíp i Parida. Zranil ho achajský lučištník Filoktétés otrávenou střelou, jež mu způsobila nezhojitelnou ránu. V hrozných bolestech utekl pak z Tróje na Ídu, kde prožil mládí jako šťastný pastýř, a všemi opuštěný tam zemřel. Když Paridovi bývalí druhové našli jeho mrtvolu, uspořádali mu

Paris. Detail Paridova soudu od Vojtěcha Hynaise z roku 1893 (Národní galerie v Praze)

skromný pohřeb. Helena na něj nepřišla, našla si zatím útěchu v loži jeho mladšího bratra Déifoba. Přišla však nymfa Oinóné, Paridova první láska, a ze žalu se vrhla do plamenů hořící hranice, aby s ním odešla společně do říše stínů.

„Je vedle Agamemnona ze všech osob *Íliady* nejnesympatičtější,“ říká o Paridovi překladatel Homérových básní O. Vaňorný a jistě ne bezdůvodně. Přesto však jeho jméno zůstalo v povědomí lidstva hlouběji než jména mnohých reků bez bázně a hany: snad pro jeho lásku k Heleně, protože pro velkou lásku dovedou lidé mnohé prominout, snad pro jeho lidsky nepřijatelnější rozhodnutí sporu tří bohyň, snad ale též proto, že „bez něho by nebylo *Íliady*“. Přitom se v tomto eposu o jeho vítězství nad Achilleem nemluví, ani o jeho smrti po zranění Fioloktétém (*Ílias* končí Hektorovým pohřbem). V *Odyseji* není o něm ani zmínky. Jeho osudy po Hektorově smrti se zabývala až tzv. *Malá Ílias*, připisovaná Leschovi z Mytilény. Pak ovšem ožil v každém z nesčetných děl, jež se zabývala a zabývají osudem Tróje.

Stejnou pozornost jako básníci a dramatikové věnovali Paridovi výtvarní umělci. *Únos Heleny* se zachoval na více než třiceti vázových malbách (nejznámější, od Makrona z doby kolem roku 480 př. n. l., je v bostonském Muzeu umění), *Paridův soud* asi na dvaceti (nejstarší, asi z roku 540 př. n. l., je v Metropolitaním muzeu v New Yorku), *Souboj Meneláa s Paridem* však jen na dvou (z

Paridův soud. Obraz Augusta Renoira z roku 1914 (McIlhenyho sbírka v Germantownu)

počátku 5. století př. n. l. je v mnichovském Antikváriu, o něco mladší v pařížském Louvru), *Paris a Helena* také jen na dvou (z počátku 6. století př. n. l., v New Yorku, o sto let mladší v Paříži).

Nejstarší reliéf s Paridem pochází z roku 525 př. n. l. a je na pokladnici Sifnu v Delfech. Pozoruhodný hellénistický reliéf *Únos Heleny* a stejnojmenný římský reliéf je v Lateránském muzeu v Římě. Z římských dob jsou to pak zejména mozaiky *Paris jako pastýř na Ídě* z Hadrianovy vily v Tivoli (z počátku 2. století n. l.) a *Paridův soud* z Antiochie nad Orontem (z poloviny 2. století n. l., dnes v Louvru). Za sochu Parida se považuje i bronzový *Mladík z Antikythy*, vylovený roku 1900 z moře, jenž je snad Eufanorovým dílem z doby kolem roku 340 př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

Z novověkých vyobrazení

Paridova soudu si připomeňme opět jen nejvýznamnější: obraz florentského anonyma asi z poloviny 15. století (ve florentském Národním muzeu), dřevoryt L. Cranacha st. z roku 1508 (v Gothe), obraz od Giorgiona nebo z jeho školy z doby po roce 1507 (shořel při bombardování Drážďan roku 1945), obraz H. Wtewaela z doby kolem roku 1600 (v londýnské Národní galerii), čtyři obrazy P. P. Rubense z let 1626–1636 (v Drážďanské galerii, v madridském Pradu a dva v londýnské Národní galerii), Albaniho obraz z první poloviny 17. století v madridském Pradu (zničený roku 1968 nějakým vandalem), obraz F. Bouchera z roku 1754 (ve Wallaceově sbírce v Londýně), dále obrazy P. Gauguina z roku 1903 (v pražské Národní galerii) a A. Renoira z roku 1914 (v McIlhenyho sbírce v Germantownu, plastika z roku 1905 v pařížském Jeu de Paume). Z ostatních

obrazů s Paridem jsou známy zejména *Únos Heleny* od některého ze žáků Fra Angelica, snad B. Gozzoliho z první poloviny 15. století (v londýnské Národní galerii) a stejnojmenný obraz florentského anonyma z počátku druhé poloviny 15. století (v Cookově sbírce v Richmondu), dále *Pastýř Paris*, autoportrét A. van Dycka z let 1621–1628 (ve Wallaceově sbírce v Londýně), a *Paris a Helena* od J. L. Davida z let 1788 (v pařížském Louvru). Z děl našich umělců uvedme obrazy *Paridova soudu* od J. Hynaise z let 1891 až 1893 (v Národní galerii v Praze) a B. Kubišty z roku 1911 (v Západočeské galerii v Plzni); na státním zámku v Krumlově je též *Paridův soud* od B. Sprangera z konce 16. století.

Ze soch si zasluhují zvláštní zmínky přinejmenším *Pastýř Paris* od R. Donnera z roku 1726 (v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni), dále stejnojmenná socha (nebo podle) N. F. Gilleta z druhé poloviny 18. století (ve Wallaceově sbírce v Londýně), *Paris* od A. Canovy z let 1801–1802 (v petrohradské Ermitáži) a *Paris* od H. W. Bissena z let 1839 až 1840 (v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani).

Z děl hudebních skladatelů, rovněž početných, uvedme aspoň „třetí reformní operu“ *Paris a Helena* od Ch. W. Glucka (1770) a balet *Paridův soud* od B. Martinů (1935).

Nakonec ještě poznámku. Druhé Paridovo jméno Alexandros, v pozdějších dobách velmi rozšířené, je doloženo jako jediné historické jméno z Tróje hérojských dob, a to v klínopisných dokumentech

chetitských velkokráľů,ousedících se zemí Uilusa (řecky Ílios, tj. Trója). Vyskytuje se ve smlouvě, kterou uzavřel na přelomu 14.–13. století př. n. l. chetitský král Muvatalliš s panovníkem země Uilusa, a v chetitské formě zní Alaksandrus.

PARKY

(lat. *Parces*) – římské bohyně osudu, téměř totožné s řeckými Moirami.

Původně uctívali Římané jen jednu Parku, a to jako bohyni porodu; tři Parky jako bohyně lidského osudu si vytvořili až pod vlivem Řeků. Nazývali je zpravidla podle jejich řeckých jmen Clotho, Lachesis a Atropos, méně často latinsky (Nona, Decuma a Morta). První z nich rozpřádala nit života, druhá ji předla a dále rozvíjela, třetí ji přestřihovala a určovala tak hodinu smrti. Zatímco Řekové považovali Moiry pouze za neúprosné, Římané nazývali Parky krutými a nemilosrdnými.

Jménem *Tři Parky* je označeno v Britském muzeu v Londýně torzo z východního štítu Parthenónu, které zobrazuje Moiry, vytvořené Feidiem nebo pod jeho vedením. V Římě stály sochy *Tři Parky* na Foru ještě počátkem novověku, pak zmizely v pecích vápeníků. Z novodobých vyobrazení jsou nejznámější *Tři Parky* od Michelangela z doby po roce 1510 (dnes ve florentském Palazzo Pitti) a od G. A. Bazziho z přibližně stejné doby (dnes v římské Národní galerii). K nim se řadí stejnojmenné obrazy Rubensovy, Goyovy i

pozdějších mistrů. Ze sochařských děl jsou to zejména *Tři Parky* od G. Pillona z roku 1502 (v Muzeu Cluny). Kantátu *Zpěv Parky* složil roku 1882 J. Brahms.

PARTHENOPAIOS

(2. pád *Parthenopaia*, lat. *Parthenopaeus*) – syn arkadské lovkyně Atalanty a jejího manžela Méilanióna, jeden ze sedmi vůdců výpravy proti Thébám.

Při odvážném útoku na jednu ze sedmi thébských bran se kryl štítem, na kterém měl obraz Sfingy držící v drápech mrtvého Thébana. Štít s provokativní výzdobou ho nezachránil. Thébský obránce Periklymenos, syn boha Poseidóna, mu shodil na hlavu obrovský balvan a zabil ho.

PÁSIFAE

(2. pád *Pásifay*, lat. *Pasiphae*) – dcera boha slunce Héliá a jeho manželky Persy (nebo nymfy Kréty), manželka krétského krále Mínóna.

Jako matka čtyř synů (Deukalióna, Glauka, Androgea a Kátrea) a dvou dcer (Ariadny a Faidry) se zamílovala do posvátného bílého býka a porodila obludu: napůl býka a napůl člověka Mínótaura. Na její omluvu se uvádělo, že za to nemohla. Její lásku proti přírodě zavinil prý bůh Poseidón, aby se Mínóovi pomstil, že mu tohoto býka neobětoval, ačkoli mu to slíbil. Mínós ovšem na takové a podobné řeči nic nedal, držel se zjištěného faktu a potrestal Pásifau stejným způsobem, jako zhřešila. Dal

ji zašít do kravské kůže a vydal ji napospas divokému býku, který ji pak rozsápal.

Pásifain příběh, známý z mýtů o Mínóovi a Mínótaurovi, zpracoval v druhé polovině 5. století př. n. l. Eurípides v tragédii *Krétanky*; zachovaly se z ní jen malé zlomky. Ani Pásifainých zobrazení se nezachovalo mnoho. Nejznámější jsou *Daidalos a Pásifaé* z domu Vettiů v Pompejích (z doby kolem roku 65 n. l., dnes v neapolském Národním muzeu) a nástěnná malba *Pásifaé* z galerie „hříšných žen“ asi z 2. století n. l. (dnes ve Vatikánské obrazárně).

PÁSITHEÁ

(2. pád *Pásithey*) – jedna z Charitek, bohyně půvabu a krásy. Byla manželkou boha Hypna. – Viz heslo *Charitky*.

PATROKLOS

(2. pád *Patrokla*, lat. *Patroclus*) – syn krále Menoitia z Opuntu a jeho manželky Sthenely (nebo Polymély), nejmilejší druh hrdiny Achillea.

Právem se považuje za nejúšlechtilější postavu z celého stotisícového achajského vojska před Trójou. Ke každému byl milý a vlídný, v řeči přímý, v jednání čestný, v boji statečný, zájem vojska kladl nad vlastní život. V nerozumném mládí se dopustil zločinu, pro který musel opustit vlast: v hádce nad kostkami zabil svého spoluhráče Amfidamanta. Otec ho odvedl ke králi Péliovi do Fthie, kde se pak spřátelil s Péleovým synem Achilleem.

Achilleus obvazuje Patrokla. Červenofigurová malba tzv. Sósiova malíře na attické číši z let 490–480 př. n. l. (Státní muzea v Berlíně)

Když se Achilleus vypravil do trojské války, šel Patroklos samozřejmě s ním. Menoitios mu při loučení přikázal, aby byl Achilleovi rádčem a ochráncem. Skutečností se stal však pravý opak. Patroklos Achillea na slovo poslouchal, vždy bojoval jen ve stínu jeho slávy a nikdy mu neodporoval – pouze jednou, ze šlechetnosti, a doplatil na to životem.

Došlo k tomu v desátém roce války, když mezi Achilleem a vrchním velitelem achajských vojsk Agamemnonem propukl spor, pro který se Achilleus rozhodl nezúčastnit se bojů. Šlo tu o ženu, jak tomu už mezi muži bývá, ale to je v té souvislosti vedlejší. Důležité je, že vrchní velitel trojského vojska Hektór okamžitě využil situace. Zaútočil na Achajce, oslabené o nejlepšího bojov-

níka a jeho vojsko, a v bitvě na trojské pláni je porazil. Dobil pak i hradbu jejich tábora a dostal se až k lodím, aby je spálil a znemožnil jim útek. Achilleovi byla porážka Achajců vítanou příležitostí, aby dokázal, že bez něho se neobejdou. Doufal, že Agamemnonovi nezbude nic jiného, než aby za ním přišel a odprosil ho. Patroklos však porážkou svých druhů nesmírně trpěl. Přemlouval a prosil Achillea, aby zanechal hněvu a pomohl jim, vždyť jde o osud vojska a o výsledek války. Když neuspěl, na návrh krále Nestora ho požádal, aby mu aspoň půjčil svou zbroj: snad se tak dají Trójané oklamat a v domnění, že proti nim vyrazil sám Achilleus, od lodí ustoupí. Achilleus s tím nejediv nesouhlasil, pak však spatřil na jedné z lodí požár,

který založil Hektór, a v oba-
vě o lodě i muže Patroklovi
vyhověl. Dal mu nejen svůj
pancíř, prilbu, holeně, štít a
válečný vůz, ale i celé vojsko.
Důrazně mu však přikázal,
aby se spokojil tím, že Tró-
jany zažene od lodí. V žád-
ném případě je nesmí pronás-
ledovat a na hlavu porazit,
slávu z vítězství nad Hekto-
rem ať prý přenechá jemu.

Patroklos bez meškání vy-
razil a v čele Achilleova voj-
ska zaútočil na trojský oddíl,
který byl nejbližší lodím. Tró-
jané zmateně couvli a pak se
už všechno vyvíjelo přesně
tak, jak předpokládal Nestór.
V domnění, že se proti nim
žene sám Achilleus, dali se
na bezhlavý útěk. Patroklos
uhasil požár a zaskočil prcha-
jící Trójané, aby je zničil ještě
předtím, než by se mohli za-
chránit za hradbami města.
Osud mu poprvé dopřál bít
se v čele velkého vojska,
chtěl toho využít: krví se hrál
jeho meč a ani nepočítal, ko-
lik mužů už zabil. Když skolil
lyckého hrdinu Sarpédonta,
mocného spojence Trójanů,
zatoužil v zápalu boje změřit
si síly se samotným Hekto-
rem. Spatřil ho před Skaj-
skou bránou a namířil k
němu svůj válečný vůz.

Hektór váhal, zda se má
pustit do boje nebo ustoupit
za hradby. V té chvíli však
přistoupil k němu bůh Apol-
lón, věrný ochránce Tróje, a
prozradil mu, že se nesrazí s
Achilleem, ale jen s jeho
zbrojí. Hektór vyskočil na
vůz a vyřídil se proti Patrok-
lovi. Ten však dobře mířenou
ranou zabil jeho vozku a jeho
samého strhl z vozu na zem.
Rozpoutal se zuřivý boj. Tři-
krát se Patroklos vymanil z
Hektorových rukou a vyrazil
do řad Trójanů, kteří ho ob-

klíčili, a třikrát jich devět za-
bil. Když se však rozběhl
proti nim počtvrté, přiskočil
k němu odzadu Apollón, sra-
zil mu prilbu a udeřil ho do
zad, až mu sklouzl pancíř.
Trójané s údivem spatřili, že
proti nim nestojí Achilleus,
před kterým měli vždy
strach, a kopiník Euforbos
mu pak bez bázně vrazil do
odkrytých zad oštěp. Záro-
veň přiskočil Hektór a pro-
bodl ho kopím: Patroklos
padl, až zaduněla země.

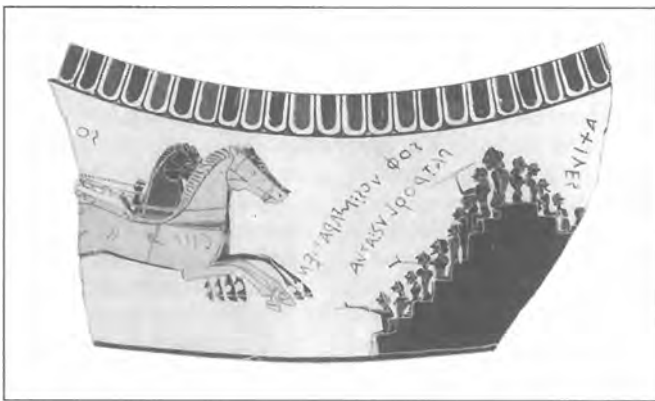
„Jen se nechlub, statečný
Hektore, žes mě tu zabil,“
zvolal Patroklos ztrácející
krev a sílu. „Mne zahubil
osud rukou Apollóna, z lidí
pak Euforbos, ty mě však
vraždíš až třetí. Ale to věz:
také za tebou stojí už smrt,
brzy tě skolí hrdinný Achil-
leus!“ Se jménem svého pří-
tele vypustil pak duši.

Patroklova předpověď se
splnila, ale až po jeho slav-
nostním pohřbu, když se
Achilleus v touze po pomstě
za jeho smrt smířil s Aga-
memnonem a vrátil se opět
do bojů. Když po Hektorově
smrti padl i Achilleus, smí-
chali Achajci Patroklův a

Achilleův popel, dali jej do
společné urny a pohřbili jej
ve společném hrobě na břehu
Helléspontu, jak si oba
přátelé přáli. Na jejich hrob
pak navršili velkou mohylu z
hlíny, aby na věky hlásala je-
jich slávu.

Patroklos je spolu s Achil-
leem a Hektorem jednou z
hlavních postav *Íliady* a Ho-
méru mu věnoval tři zpěvy (ze
čtyřtřiceti): šestnáctý, v
němž popisuje jeho boj a
smrt, sedmnáctý, v němž líčí
boj o záchranu jeho mrtvol
z rukou Trójanů, a třidva-
cátý, jež věnuje popisu jeho
pohřbu a pohřebních her na
jeho počest. O prvním z nich
napsal překladatel Homéro-
vých básní O. Vaňorný: „Je
to zpěv plný psychologické
hloubky, citové vřelosti a po-
etické velkoleposti. Stěží se
najde ve světové literatuře
něco lepšího a krásnějšího.“

Patroklových vyobrazení
na vázách se zachovalo jen
asi deset. Mezi nejvýznam-
nější patří malba na číši z let
490–480 př. n. l. *Achilleus
obvazuje raněného Patrokla*
(dnes v Státních muzeích v

Pohřební hry na Patrokovu počest. Fragment attického deinu se Sófilovou malbou asi z let 590–580 př. n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

Berlíně), dále *Achilleus a Patroklos* ze začátku 6. století př. n. l. (v Britském muzeu v Londýně) a *Achilleus se loučí s Patroklem* asi z poloviny 5. století př. n. l. (v římské Ville Giulia). Kromě toho existuje několik maleb se *Závody na Patroklovu počest*; zlomek nejstarší, z let 590–580 př. n. l. od Sófila, je v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Ze sochařských děl se zachovaly římské kopie sousoší z konce 3. století př. n. l. *Meneláos s Patroklovou mrtvolou* (nejlepší je v Logii dei Lanzi ve Florencii) a hellénistický reliéf *Achilleus a Patroklos* (v Archeologickém muzeu ve Florencii).

V novověkém výtvarném umění má Patroklos neuvěřitelný osud: téměř žádný významný malíř nebo sochař mu nevěnoval pozornost, jež by odpovídala jeho významu u Homéra. Výjimku tvoří pouze ilustrátoři *Íliady*.

PAX

(česky neskl.; dosl. „Mír“) – římská bohyně míru.

V bohyni se vyvinula z personifikace míru; neměla proto rodiče ani potomky. V starších dobách se s jejím kultem nesetkáváme. Za téměř tisíc let římských dějin byl ostatně jen sedmkrát mír, a to na nedlouhou dobu. Oltář jí dal postavit teprve císař Augustus po návratu z Hispánie a Gallie v letech 13.–9. př. n. l. Jmenoval se Ara Pacis Augustae („Augustův oltář míru“ nebo též „Oltář Augustova míru“) a oběti se u něj konaly 30. ledna a 30. března. Chrám

měla na Vespasianově foru, jednom z největších náměstí v Římě, které pak dostalo jméno Forum Pacis („náměstí Míru“).

Oltář Míru s vynikající reliéfní výzdobou byl jedním z významných uměleckých vytvořů Augustovy doby. Za pozdního císařství zpusťl a pak se rozpadl. Italští vědci a umělci ho v letech 1937–1939 zrekonstruovali s původní výzdobou, která se postupem doby dostala do různých muzeí (zejména do Uffizií a Vatikánu, zčásti i do Louvru) a postavili ho na původním místě u Tiberu. Chrám Míru na Vespasianově foru stál mezi sloupovými sály s latinskou a řeckou knihovnou, které byly ostrovem ticha uprostřed hlučného Říma. Jeho nevelké zbytky odkryli archeologové teprve roku 1936.

PÉGASOS

(2. pád *Pégasa*, lat. *Pegasus*) – okřídlený kůň, který vyletěl z těla Gorgony Medúsy, když jí usekl hlavu hrdina Perseus.

Uměl létat rychle jako vítr a žil na vysokých horách zejména na Parnassu ve Fókidě a na Helikónu v Boiótii. V helikónském háji, zasvěceném Múzám, jednou prý zakopl a vytvořil tak pramen Hippokrénu. Když měl žízeň, spouštěl se z oblaků k prameni Peiréné na Akrokorintu. Tam ho také chytil hrdina Bellerofontés, aby s jeho pomocí zahubil obludu Chiméru, která žila v hluboké rokli v Lykii, přístupné jen ze vzduchu. Když se pak Bellerofontés rozhodl na něm vyletět na Olymp, nejvyšší

bůh Zeus tuto opovážlivost potrestal. Seslal na Pégasa zuřivost, takže se Bellerofontés na něm neudržel a pádem na zem ztratil rozum.

Za Pégasova otce se podle některých autorů považoval svořitel koně, bůh moře Poseidón.

Pégasovým jménem nazvali Řekové jedno ze souhvězdí; jmenuje se tak dodnes. Později se Pégasa zmocnili básníci a vznášeli se na něm na Parnas k Múzám a na Helikón k Hippokréně, aby tam čerpali básnickou inspiraci. Dnes slouží Pégasos i v méně poetických funkcích: jako znak některých vydavatelství, ba i jako ochranná známka jedné značky motorového oleje. Jeho vyobrazení známe z antiky velmi mnoho, povětšinou na výjevech z mýtů o Medúse, Perseovi a Bellerofontovi; z moderních dob rovněž.

PEIRITHOOS

(2. pád *Peirithoa*, lat. *Pirithous*) – syn krále Ixiona a jeho manželky Die, král Lapithů.

Královský původ nepovažoval za dost vznešený; vylepšil si tedy rodokmen a za otce si do něj dosadil rovnou nejvyššího boha Dia. Snad to nebylo zcela bezdůvodné, ale podle jeho činů se zdá, že Ixionova krev se v něm nezapřela. Zdedil s ní troufalost, za kterou nakonec zaplatil věčným trestem. Nemusel se sice stále točit v kole jako Ixión, ba právě naopak: musel navěky sedět bez hnutí na jediném místě, což bylo pravděpodobně stejně nepříjemné.

Boj Kentaurů s Lapithy. Červenofigurová malba na jihoitalském volútovém kráteru z doby kolem roku 450 př. n. l. (Metropolitní muzeum v New Yorku)

Když nastoupil na trůn, rozhodl se změřit si síly s největším tehdejším hrdinou po Héraklovi, s athénským králem Théseem. Vyprovokoval ho tedy k válce. Na bojišti zjistil pak totéž co Théseus: že jsou oba stejně silní. Dal proto před nejistým výsledkem války přednost smlouvě o přátelství. Byl to asi jediný rozumný čin v jeho životě.

Nerozumu se dopustil hned po návratu do rodné Thessalie. Rozhodl se oženit a na svou svatbu s Hippodameiou, dcerou krále Búta, si pozval všechny řecké hrdiny. To by bylo v pořádku, jenže pro větší efekt si pozval i Kentaury, kteří žili v horách u jeho království. Byli to napůl lidé a napůl koně, ale když se pořádně napili, změnili se (jako někdy i lidé) v úplná zvířata. Uprostřed hostiny vrhli se pak na Hippodameiu a ostatní Lapithky. Přítomní řeční hrdinové se postavili na jejich obranu. Strhla se divoká bitka a Řekové, kteří přišli na svatbu beze zbraní, měli co dělat, aby Kentaury přemohli. Nakonec se jim to podařilo a skoro všechny je pobili – až

na několik zbabělců, kteří stačili včas uprchnout do hor.

Brzy po svatbě s Hippodameiou Peirithoos ovdověl. Vypravil se proto za Théseem, který byl v té době rovněž vdovcem, a navrhl mu, aby si společně našli nové manželky. Oba zatoužili po krásné Heleně ze Sparty (byla to táž Helena, pro kterou vypukla později trojská válka) a spojenými silami ji unesli. Protože se nechtěli kvůli ní pohádat, dohodli se, že budou o ni losovat, a kdo ji dostane, pomůže pak druhému opatřit manželku podle jeho přání. Vyhral Théseus, a Peirithoos ho požádal, aby mu pomohl unést Persefonu, manželku vládce podsvětí Háda. Marně mu to Théseus vymlouval, marně ho přemlouval, že rozumný člověk se z vlastní vůle neodebere do podsvětí. Peirithoos trval na svém a Théseovi nezbylo, než dané slovo dodržet.

Sestup do podsvětí nebyl ovšem problémem, a oba přátelé se dostali bez potíží před trůn chmurného Háda. Přijal je nad očekávání dob-

ře. Klidně také vyslechl Peirithoovu žádost a řekl mu, že si to rozmyslí, ať si jde zatím i s Théseem sednout do před-síně. Když se tam však posadili na kamenná křesla, více z nich nevstali. Thésea sice po dlouhé době osvobodil Héraklés, ale když se pak pokusil osvobodit i Peirithoa, nejvyšší bůh Zeus mu to zakázal. Peirithoos tam potom seděl až do konce světa mýtů, potrestán věčnou nehybností.

Peirithoovy osudy známe z mýtů o Théseovi a o Kentau-rech a Lapithech. Samostatnou tragédií *Peirithoos* napsal Eurípídés, ale zachovaly se z ní jen zlomky. Na vázových malbách a jiných zobrazeních se s ním setkáváme povětšinou při *Boji Kentaurů s Lapithy*. V různých muzeích je kromě toho sedm vázových maleb *Théseus a Peirithoos v podsvětí* z počátku 5. století př. n. l.; na třech z nich (v Berlíně, New Yorku a Karlsruhe) je Peirithoos doložen nápisem. Z římských dob je nejznámější nástěnná malba *Svatba Peirithoa s*

Hippodameiou asi z roku 70 n. l., objevená v Pompejích (dnes v Národním muzeu v Neapoli).

PEITHÓ

(2. pád *Peithy* nebo neskl., lat. *Suada*) – dcera Titána Ókeana a jeho manželky Téthye; bohyně milostného lichocení a namlouvání.

Patřila mezi družky a pomocnice bohyně lásky Afrodity a vzhledem k významu, jež má u lásky lichocení a namlouvání, byla bohyní, o jejíž přízeň se ucházel téměř každý člověk, a to většinou ne jednou v životě. Zvlášť významnou úlohu sehrála ve Spartě, kde pomohla Paridovi přemluvit Helenu, aby opustila manžela a odjela s ním do Tróje.

Peithu známe z mnoha vázových maleb, zejména z různých verzí *Únosu Heleny*, pocházejících z konce 6. a 5. století př. n. l. Z nástěnných maleb je nejznámější *Peithó s Eróty* z doby kolem roku 25 n. l., objevená v Pompejích (dnes v neapolském Národním muzeu). S Diem a Apollónem byla Peithó i na reliéfu, který zdobil vlys Parthenónu (dnes v Britském muzeu v Londýně).

PELASGOS

(2. pád *Pelasga*, lat. *Pelasgus*) – praotec národa Pelasgů, král v Argolidě.

Podle některých mýtů a bájí byl prvním člověkem na světě a zrodil se ze země v Arkadii; stvořila ho prý bohyně Eurynomé, dcera Titána Ókeana a jeho man-

želky Téthye. Podle jiných byl synem krále Palaichthona a jeho nástupcem na argejském trůně, podle dalších pak synem a nástupcem krále Forónea. Jde tu nepochybně o různé osoby, mezi nimiž je rozdíl několika generací. O jejich vztahu neměli vždy jasno už ani antičtí autoři.

Palaichthonův syn Pelasgos se ujal libyjského krále Danaa, když ho pronásledoval egyptský král Aigyptos, který ho chtěl donutit, aby provdal svých padesát dcer za jeho padesát synů. Pelasgos se proti Agyptovi a jeho synům postavil, ale utrpěl porážku a uprchl do nejsevernější části dnešního Peloponnésu, kde později zemřel. Po jeho útěku a po zákeřném zavraždění čtyřiceti devíti Aigyptových synů čtyřiceti devíti Danaovými dcerami stal se králem v Argolidě Danaos, který tam pak vybudoval město Argos a založil království Danajů.

Starší nebo spíš nejstarší Pelasgos dal podle řeckých autorů jméno praobyvatelům Řecka. O „slavném Pelasgů národě“ mluví už Homér; po něm ostatní básníci a historikové.

O historické existenci předřeckých obyvatel Řecka není sporu, i když nevíme, zda se sami nazývali Pelasgy. Nevíme ani nic bezpečného o jejich etnickém původu; převládá názor, že byli podobně jako Řekové indoevropského původu. Zdá se, že první řecké kmeny, které osídlily Peloponnésos, Pelasgy nevyhubily. Zčásti je vyhnali a zčásti je asimilovali pravděpodobně až Dórové, kteří vtrhli na Peloponnésos, počátkem 12. století př. n. l.

Stopy po existenci Pelasgů se zachovaly v některých názvech hor, řek a měst v Řecku dodnes.

PÉLEUS

(2. pád *Pélea*, lat. *Peleus*) – syn aigínského krále Aiaka a jeho manželky Endéidy, fthýjský král.

Proslul pohnutým životem, mnoha hrdinskými činy a zejména tím, že byl otcem největšího achajského hrdiny před Trójou Achillea. V mládí musel uprchnout z vlasti, protože v hádce zabil svého bratra Fóka. Po dlouhém putování našel útočiště u fthýjského krále Eurytióna, který mu dal pak za manželku svou dceru Antigonu. Krátce nato musel uprchnout i z Fthíe. Vypravil se se svým tchánem na lov nebezpečného kalydónského kance, na který je pozval hrdina Meleagros, a na tomto lovu Eurytióna nešťastnou náhodou zabil. Nové útočiště našel pak v thesalském Iólku, kde ho přijal král Akastos. Tam ho však stihlo nové neštěstí: zamilovala se do něho Akastova manželka Hippolyta, a protože její lásku neopětoval, z uražené ješitnosti ho obvinila u svého manžela, že ji chtěl svést. Akastos manželce uvěřil a rozhodl se Pélea zahubit. Vylákal ho na lov do pélijských lesů, kde žili divocí Kentaurové, a když při odpočinku usnul, ukryl mu meč, aby se nemohl proti nim bránit. Péleus však svůj meč našel, vrátil se do Iólku a Akasta i jeho manželku potrestal smrtí.

Když se Péleus očistil bohatými oběťmi bohům od prolité krve, vypravil se opět

do Fthie, aby se tam jako manžel Eurytiónovy dcery ujal vlády. Nenašel ji už však naživu a rozhodl se proto znovu oženit. V té době prozradil Titán Prométheus tajemství, které trápilo nejvyššího boha Dia: že totiž syn mořské bohyně Thetidy, o jejíž přízeň se Zeus ucházel, převyší po všech stránkách otce. Zeus se proto ve vlastním zájmu rozhodl provdat Thetidu za smrtelného člověka a vybral jí za manžela ovdovělého Pélea. Thetis s tím sice nesouhlasila, ale proti vůli nejvyššího boha nemohla nic dělat, a to tím spíš, že bohové Péleovi pomohli, aby se jí zmocnil násilím. Provдалa se tedy za něho a jejich svatby v jeskyni Kentaura Cheiróna se zúčastnili všichni bohové. Na této svatbě došlo pak k známému sporu tří bohyň o zlaté jablko, které mezi ně vhodila bohyně sváru Eris – ke sporu, který ve svých důsledcích vedl k trojské válce.

Péleus nežil se svou novou manželkou šťastně. Thetidu trápilo, že se musela provdat za smrtelného člověka, a nikterak se tím netajila. Když se jí potom narodil syn Achilleus, chtěla ho obdarovat nesmrtelností a nezranitelností. Natírala ho proto ambrózií a zakalovala nad ohněm. Jednou ji při tom Péleus znenadání přistihl. V domnění, že chce syna zahubit, protože pochází od smrtelného otce, vytasil na ni meč. Thetidě nezbylo než beze slova vysvětlení prchnout; nikdy se už k němu nevrátila. A po mnoha letech se k němu nevrátil ani syn Achilleus, který dal přednost před vládou ve Fthii válečné slávě a padl pod hradbami Tróje.

S Péleem jako s Achilleovým otcem se setkáváme už v prvním verši Homérovy *Ilíady*. Popisem jeho svatby s Thetidou začínaly *Kyprie*, stará (dnes ztracená) epická skladba o příčinách a počátku trojské války, připisovaná Stasinovi nebo Hegesinovi. Jeho vyobrazení se zachovala na více než dvou stech padesáti vázových malbách, z nichž většina pochází ze 6. a 5. století př. n. l.: na výjevu *Péleus zápasí s Thetidou* více než stoosmdesátkrát, *Péleus s malým Achilleem* pětadvacetkrát, *Péleova svatba s Thetidou* patnáctkrát atd. *Setkáváme se s ním také na většině vyobrazení Lovu kalydónského kance* (mezi jinými i na *Françoisově váze* z doby kolem roku 570 př. n. l., dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii, i na reliéfovém *Portlandské váze* z let 22–14 př. n. l., dnes v Britském muzeu v Londýně). Báseň o *Péleově svatbě s Thetidou* složil koncem poloviny 1. století př. n. l. Catullus. Pozdější umělci, včetně novověkých, se vraceli k Péleovi jen epizodicky a zřídka.

PELIÁS

(2. pád *Pelia*, lat. *Pelias*) – syn zakladatele Iólku Kréthea a jeho manželky Týry, iólský král.

Krétheovým synem byl jen podle oficiální verze; skutečným jeho otcem byl bůh moře Poseidón, který svedl Krétheovu manželku. Peliás o svém původu věděl a podle toho se i choval. Na trůn neměl podle zákona nárok, protože byl jen druhorozeným synem, a tak si vytvořil

skupinu ozbrojenců, s jejichž pomocí zbavil Krétheova staršího syna Aisona vlády. Takto získanou vládu si chtěl udržet i potom, když na ni vznesl nárok Aisonův syn Iásón. To by nás nemuselo ovšem příliš zajímat, protože vládců, kteří se zmocnili trůnu násilím a seděli na něm proti právu, bylo v mýtech (i v historii) jako sov v Athénách; mělo to však dalekosáhlé následky. Peliás totiž Iásóna neodmítl, ba slíbil mu vládu dobrovolně vydat, a však za jedné podmínky: přinese-li mu zlaté rouno z Kolchidy.

Byl to podle Peliova i všeobecného přesvědčení nesplnitelný úkol. Zlaté rouno patřilo králi Aiétovi, synovi boha Héliá. Měl je pověšeno na vysokém stromě v háji boha války Area a hlídal je drak, jenž nikdy nezavřel oči. Toto rouno pocházelo z létajícího berana, který přinesl do jeho země Frixu, syna orchomenského krále Athamanta a bohyně oblaků Nefely, a zachránil ho tak před smrtí na obětním oltáři. Iásón, Athamantův potomek, se rozhodl úkol uložený Pelieem splnit. Vyzval všechny tehdejší řecké hrdiny, aby mu pomohli, a když se jich shromáždilo půl stovky, odplul s nimi na lodi Argó do Kolchidy. Po překonání mnoha nebezpečí a s pomocí Aiétovy dcery Médeie, jež byla mocnou kouzelnicí, se mu nakonec podařilo zlaté rouno dostat a přinést do Iólku.

Podrobnosti o této výpravě se dočteme v heslech o Argonautech a Iásonovi. Zde je důležité jen to, že ačkoli Iásón úkol splnil a zlaté rouno přinesl, Peliás slovo

nedodržel a vládu mu nevydal. Iásón se mu za to rozhodl pomstít. Požádal Médeiu, se kterou se po odchodu z Kolchidy oženil, aby Pelia zahubila. Médeia namluvila Peliovým dcerám, že svými kouzly vrátí otci mládí, podobně jak je už vrátila Iásonovu otci Aisonovi, o čemž se samy přesvědčily. Postup byl takový, že se nejdřív z omlazované člověka vypustila stará krev a pak se mu nalil do žil kouzelný odvar, který Médeia připravila za složitých a tajuplných obřadů z krve vybraného černého berana. Peliovy dcery se odhodlaly svému otci proříznout hrdlo, ale v rozhodujícím okamžiku, když ho už smrtelně zranily, ztratily odvahy. Přiskočila však Médeia, vrazila mu do hrdla nůž, rozkrájela ho na kousky a ty pak vhodila do připraveného smrtícího odvaru v měděném kotli. Jediným výsledkem jejích kouzel bylo však to, že se objevil vůz s okřídlenými draky, na němž pak s výsměchem odjela. Peliovy dcery hrůzou zešlély.

Tak zahynul Peliás, aby žil jako typ věrolomného vládce (a člověka vůbec) ve všech básních a dramatech o výpravě Argonautů. (Jen mimochodem: jak byl Peliás proradný, tak byla jeho dcera Alkestis, provdaná za krále Adméta, věrná a obětavá; o tom viz zvláštní heslo.) Eurípides zpracoval Peliovy osudy a osudy jeho dcer ve své první tragédii *Peliovy* z roku 455 př. n. l. (bohužel se ztratila), později se k nim vrátil v tragédii *Médeia* (z roku 431 př. n. l.). Po něm se s Peliem setkáváme zejména v Apollóniově eposu *Argo-*

nautika a v Senekově tragédii *Medea*.

Z antiky se zachovalo pět vázových maleb s výjevem *Peliás zabíjený svými dcerami* z 5. století př. n. l. (z toho dvě ve Fitzwilliamově muzeu v Cambridgi, další v Louvru a ve Vatikáně), přes deset s výjevem *Peliovy s Médeiou* (povětšinou z konce 6. století př. n. l.) a jedna s vyobrazením *Pelia a Týry* asi z poloviny 5. století př. n. l. (v Muzeu athénské Agory). Z římských dob je nejznámější nástěnná malba z Pompejí *Iásón před Peliem* asi z roku 20 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Novověcí umělci Peliovi pozornost téměř nevěnovali; vyskytuje se však na některých malbách z cyklu o Argonautech a Iásonovi.

PELOPS

(2. pád *Pelopa*) – syn lýdského krále Tantara a jeho manželky Euryanassy, král v Élidě a dobyvatel Peloponésu.

V mládí se mu přihodilo, co málokterému ze smrtelníků: zemřel a vstal z mrtvých. Zabil ho jeho vlastní otec Tantalos, aby ho věnoval bohům – ne však jako oběť, ale rozřezaného a upečeného, protože chtěl vyzkoušet, zda uhodnou, z jakého masa jim připravil hody. Bohové ovšem v této prověrce vševědouceho obstáli a potrestali Tantara takovými mukami, že jsou dodnes příslověčná. Pak vrátili Pelopovi život. Vložili jeho maso a kosti do kotle, znovu je spojili nebo lépe řečeno svařili a bůh Hermés ho z příkazu nejvyššího boha Dia

oživil. Po tomto vzkříšení byl Pelops ještě krásnější než dřív a nic mu nechybělo než kousek ramene, který v zamýšlení nad osudem své dcery, unesené Hádem, snědla bohyně Démétér. Ale i to se spravilo: bůh Hefaistos mu chybějící kousek doplnil tvarovanou slonovinou. Pak se ujal Pelops jako Tantalův dědic vlády v lýdském Sipylu a rozšířil své panství i na sousední oblasti Frygie.

Pelopova vláda v rodném městě netrvala však dlouho; přepadl ho mocný trojský král Ílos a vyhnal ho za moře. Po nebezpečné plavbě přistál na pobřeží poloostrova, který dostal později jeho jméno, a vypravil se hledat město, kde by se usadil. Protože neměl naději, že nějaké najde, rozhodl se přiznít se na vhodný královský dvůr a čekat, až zdědí trůn.

O princezny nebyla v těch dobách nouze, ale Pelops zatoužil právě po té, která byla ze všech nejméně dosažitelná: po krásné Hippodamei, dceři élidského krále Oinomaos. Problém byl však v tom, že král Oinomaos se pevně rozhodl svou dceru neprodat, protože podle věštby muž, který se stane jejím manželem, stane se též příčinou jeho smrti. Každého uchazeče však vlídně přijal a podle tehdejšího zvyku vyžal ke zkoušce zdatnosti. Měl si s ním změřit síly v závodech na voze a Hippodameiu měl dostat jen v případě vítězství. K tomu připomínal další, také neobvyklou podmínku: vítěz směl poraženého probodnout oštěpem a useknout mu hlavu. Když přišel do Élidy Pelops, zdobilo už bránu Oinomaova paláce v Píse třináct kúlů s

napíchnutými hlavami jeho předchůdců. To ho však neodradilo.

Jak Pelops brzy zjistil, král Oinomaos nepostupoval při těchto závodech fair, třebaže dával svým soupeřům značný náskok. Měl totiž zázračné koně, které mu daroval jeho otec Arés a kteří byli rychlí jako sám bůh války. Pelops byl však na tom celkem vzato stejně; od boha moře Poseidóna měl vůz s okřídlenými koly (podle jiných zpráv byla prý tato kola normální, ale vůz táhli okřídlení koně). Měl dokonce vůči Oinomaovi jistou výhodu. Zatímco Oinomaos poháněl kupředu pouze strach ze smrti, jeho poháněla navíc i láska, protože se do Hippodameie na první pohled zamiloval.

Pelops učinil vše, aby závod vyhrál. Přinesl nejen bohatou oběť bohům, ale i bohatý dar Oinomaovu vzataji Myrtilovi, aby uvolnil v ose králova závodního vozu zákolník. Podle jiné verze požádala o to Myrtila sama Hippodameia, protože nechtěla zůstat starou pannou a Pelops se jí velice líbil. Dále jsou však už mýty opět zajedno. Oinomaos poskytl Pelopovi obvyklý náskok pak nasedl na vůz, práskl do koní a hnál

se za ním jako vítr. Na cílové rovince před Apollónovým chrámem na Isthmu Pelopa dohonil, a když se už rozpráhl, aby ho probodl oštěpem, vyletělo mu kolo, takže havaroval a rozbil si hlavu. Pelops vyjádřil politování nad tragickou smrtí krále, přinesl další oběť bohům a po příslušné době smutku se s Hippodameiou oženil.

Když se stal Pelops Oinomaovým nástupcem na élidském trůně, založil na paměť svého vítězství poblíž sídelního města Písy slavnostní hry, které zasvětil Diovi Olympskému. (Tak aspoň tvrdili Élidané; naproti tomu Sparťané měli zjištěno, že tyto hry založil Héraklés.) Potom se vypořádal s Myrtillem, který byl nežádoucím svědkem jeho cesty k trůnu a kromě toho vyděračem, protože požadoval za slib mlčení, aby se s ním rozdělil o polovinu království (ba co víc, také o Hippodameininu lásku): shodil ho z vysoké skály do moře. Než se však nad Myrtillem zavřela voda, stačil ještě Pelopa proklít a s ním celý jeho rod až do třetího pokolení. Bůh Hermés, Myrtilův otec, který kdysi vzkřísil nynějšího vraha svého syna, kletbu vyslyšel. Dal

si však s jejím splněním načas. Nechal vystoupit Pelopa na vrchol slávy a pak ho z něj srazil ranami, které mu zasadil prostřednictvím jeho manželky a synů.

Z potomků, které Pelops po sobě zanechal, byli nejvýznamnější Átreus a Thyestés; jejich vzájemné boje vyplňují nejkrvavější stránky starých řeckých mýtů. Se svou manželkou Hippodameiou měl kromě toho syna Pitthea, který se stal králem Troizény, a dcery Nikippu a Lýsidiku. S nymfou Axiochou měl ještě syna Chrysippa, který tragicky zahynul už v útlém mládí.

Podle pověstí, které se udržovaly až do zániku antického Řeka, byl Pelops pohřben v Olympii, v samém středu jejího posvátného okrsku Altidy. Malá vyvýšenina s jeho symbolickým hrobem asi z 11.–10. století př. n. l., obnovená v 6. století př. n. l., je tam dodnes.

Mýtus o Pelopovi (a jeho potomcích) patřil mezi nejrozšířenější v řeckém světě. To také vysvětluje množství jeho verzí, jež se v podrobnostech značně liší. Nejstarší zmínka o něm je v Homérově *Íliadě*; později se s ním setkáváme v básních Tyrtaiových (z druhé poloviny 7. století př. n. l.), Pindarových (z první poloviny 5. století př. n. l.) i v dílech klasiků attické tragédie Aischyla, Sofokla a Eurípida. Podle Pindara přijel prý Pelops z Malé Asie sám, a to na okřídleném voze, který mu daroval bůh Poseidón. Podle jiných autorů připlul s družinou bojovníků a dobyl s nimi poloostrov, který pak nazval po sobě Peloponnésos. Podle

Pelops a Hippodameia na voze. Červenofigurová malba na attické amfore z let 420–410 př. n. l. (Archeologické muzeum v Arezzu)

mytologické příručky z 1. století našeho letopočtu, připisované Apollodórovi, neměl prý Pelops s Myrtilovým podplacením nic společného a zabil ho proto, že se Myrtilos pokusil znásilnit Hippodameiu. Staří autoři se neshodli ani na jeho matce; kromě Euryanassy, dcery říčního boha Paktola, uvádějí ještě Eurythemistu, dceru říčního boha Xantha, Amfidamantovu dceru Klytii nebo Plejádu Diónu. Nejasnosti jsou i ohledně Pelopova sídla. Kdyby byla Písa tak důležitě město, že v něm sídlil dobyvatel Peloponnésu, byla by o ní například v Homérových básních zmínka. Nepřipomíná se však ani ve výčtu měst, kterým vládli jeho přímí potomci; nenašly se ani její pozůstatky. Jinak trať Oinomaových a Pelopových závodů nebyla rozhodně krátká; vzdušnou linií je to z Písy na Isthmos přes 100 kilometrů.

Výjevy z mýtů o Pelopovi se zachovaly na pětadvaceti vázových malbách, jež pocházejí, až na výjimky, z jižní Itálie a z druhé poloviny 5. století př. n. l. Na většině z nich je *Pelops s Hippodameiou na voze*, asi na deseti *Pelops při závodě s Oinomaem* (mezi nimi i na nejstarší, asi z poloviny 6. století př. n. l., dnes v Univerzitních sbírkách v Göttingenu.) Známe je také ze sochařských děl, zejména z výzdoby východního štítu Diova chrámu v Olympii z let 460–450 př. n. l., jehož námětem je *Připrava k závodu Pelopa s Oinomaem* (dnes v Olympijském muzeu). Novověké výtvarné umělce Pelops příliš nelákal, zato však básníky a hudebníky. U nás například

J. Vrchlického, který složil roku 1889 *Námluvy Pelopovy*, první část pozdější trilogie *Hippodamia*, zhudebněné Z. Fibichem.

PENÁTI

(lat. *Penates*) – ochranní bohové římských domácností, rodin a státu.

Původně je Římané považovali za bohy, kteří ochraňovali zásoby potravin; z ochránců spíše se postupně vyvinuli v ochránce celé domácnosti a rodiny. Na rozdíl od Lárů, ochranných bohů římských příbytků a jejich obyvatel, neměli však přímý vztah k místům, nýbrž k lidem. Když se rodina přestěhovala, odcházeli s ní do nového příbytku. Otec rodiny jim přinášel při každé významné rodinné události dary. Sošky měli u rodinného krbu, shromaždišti a symbolu rodiny, a to ve zvláštních skříňkách, které se při slavnostních příležitostech otvíraly. Každá římská rodina měla zpravidla dva Penáty. Jejich kult byl výhradně věcí osobně svobodných členů, otroci se mohli obracet pouze k Lárům. Jinak však splýval do velké míry s kultem Lárů a v římských textech se uvádějí Penátové a Lárové zpravidla společně.

Protože stát byl podle římských představ velkou rodinou, uctívali Římané kromě „soukromých Penátů“ i „Penáty veřejné“ (di *Penates populi Romani*). Sídlem těchto Penátů byla vnitřní svatyně v chrámu bohyně Vesty na Foru, tj. „státní krb“. Císař Augustus jim dal postavit na přelomu starého a nového letopočtu svatyni na pahorku

Veliu (mezi Palatinem a Forumem); její pozůstatky se nenašly.

PÉNELOPA

(2. pád *Pénélopy*; řec. *Pénélopé*, lat. *Penelopa*) – dcera akarnanského krále Íkaria a jeho manželky Periboie, manželka íthackého krále Odyssea.

Dodnes žije v povědomí lidstva jako zářivý příklad manželské lásky a věrnosti. Za Odyssea se provdala z lásky a otec jí vydědil ze svého panství Íthaku a sousední ostrovy, které přinesla Odysseovi věnem. Nebylo jí však souzeno, aby s ním žila v štěstí a pohodě. Krátce poté, co se jim narodil syn Télemachos, musel Odysseus do trojské války. Tato válka se protáhla na deset let a dalších deset let trvalo, než se z ní dostal po mnohých útrapách domů. Po celou tuto dobu pevně věřila, že se šťastně vrátí, a v této víře jí neotřásl ani to, že mnozí přinášeli zprávy o jeho smrti.

Když se Odysseův návrat dlouho protahoval, začali k ní přicházet muži z blízkého i dalekého okolí a nabízeli jí manželství. Žádný se nespokojil s jejím odmítnutím, vždyť pokušení získat s Pénelopou i Odysseovo království bylo příliš velké. Zůstávali proto v její blízkosti a znovu a znovu ji přemlouvali k sňatku. Postupně se jich u ní sešlo celkem sto osm. Ať byli jakkoli různé mysli, v jedné věci se shodli: že se nerozejdou, dokud si některého z nich nevybere.

Pénelopa všem řečem a slibům nápadníků statečně odolávala a snažila se získat

především čas. Když na ni naléhali, prohlásila, že se tedy provdá, avšak až potom, když utká Odysseovu starému otci Láertovi pohřební rubáš. Nápadníci souhlasili a tak se dala do tkaní. Co ve dne utkala, v noci pak vypárala. Tři roky je takto klamala, nakonec jí na to zradou jedné ze služek přišli. Vtrhli do její komnaty a zastihli ji, jak právě párá; potom už musela rubáš dotkat. Dala jim tedy naději na brzký sňatek a každému z nich vzkázala totéž, aby je proti sobě i navzájem popudila.

Dlouhý čas čekání si nápadníci příjemně krátili. Každý den přicházeli do Odysseova paláce, poručili si zabít vybraný kus dobytka, pak hráli v kostky, a když je hra omrzela, usedli ke stolům, jedli a pili, potom zpívali, bavili se tancem a vedli hlučné řeči. Pénélopa jejich řáděním velice trpěla, ještě víc však mladý Télemachos. Protože sám byl proti nim bezmocný, svolal sněm, aby je vyzval k odchodu. Nápadníci jej však rozehnali a nejpupnější z nich dokonce prohlásili, že jestliže se Odysseus vrátí, vlastní rukou ho zabijí. Nakonec se dohodli, že zabijí i Télemacha, aby se tak zbavili zákonného dědice Odysseova trůnu.

Télemachos byl ovšem stejně jako Pénélopa přesvědčen, že Odysseus nezahynul, a vypravil se ho hledat. V té době se však už Odysseus ze své dlouhé pouti vracel a našel přístřeší u pastýře Eumaia na pobřeží Ithaky. Tam se s ním také Télemachos setkal a podrobně mu všechno vylíčil. Odysseus se odebral s Télemachem a Eumaielem do svého paláce,

Pénélopa tká pohřební rubáš, vlevo Télemachos. Červenofigurová malba na attickém skyfu z let 440–430 př. n. l. (Městské muzeum v Chiusi)

kde ho nikdo nepoznal, jelikož bohyně Athéna mu dala v zájmu jeho bezpečnosti podobu starého žebráka. Pod záminkou prosby o almužnu si všechny nápadníky hezky zblízka prohlédl; almužnu od nich nedostal, pouze rány a urážky. Současně se přesvědčil o věrnosti a ušlechtilosti své manželky. Zastala se ho, neboť ve svém domě nedovolila urážet ani žebráka, a nařídila služce Euryklei, aby mu připravila lůžko a umyla nohy jako každému hostu. Eurykleia, Odysseova stará chůva, ho poznala podle jizvy na noze. Poručil jí však mlčet a tak nepoznán ostatními ani Pénélopou strávil poprvé po dvaceti letech noc ve svém domě.

Do svého domu se vrátil Odysseus v nejvyšší čas. Pénélopa už vyčerpala všechny prostředky, jak oddálit rozhodnutí, a na příští den určila nápadníkům zkoušku. Dala přinést Odysseův těžký luk a zabodla do země dvanáct sekyr ve vyrovnané řadě: kdo

prostřelí šípem ucha všech sekyr, bude jejím manželem.

Nápadníci si s obdivem prohlédli těžký luk a dali ho Télemachovi napnout. Když to nedokázal, pokusili se o to sami; ani jednomu se to však nepodařilo. Rozhodli se proto, že se posílí jídlem a pitím, a odebrali se do hodovní síně. V té chvíli se na ně obrátil Odysseus, aby mu dovolili luk zkusit. Všichni se smáli, ale na Pénélopinu přímlovu mu to nakonec dovolili. Chopil se tedy luku, bez námahy ho napjal, přiložil šíp na tětivu a hned napoprvé prostřelil ucha všech sekyr. Nato shodil své žebrácké hadry, stanul před nimi ve vlastní podobě, zamířil na nejpupnějšího z nápadníků a jedinou střelou ho zabil. Pak zabil druhého, třetího a mezi nápadníky vypuklo zděšení. Vyskočili a hnali se ke zdi, kde měli zavěšeny zbraně. Odysseus je však dal už předtím tajně odnést. K obraně jim zbyly jen krátké meče a nábytek, teprve poz-

ději jim přinesl zrádný otrok Melanthios i kopí a luky. Nic jim to nepomohlo, po strašném boji Odysseovi podlehl. Nezachránil se ani jediný.

Vítězný Odysseus zavolal Pénélopu: k jeho překvapení ho však uvítala chladně. Za dlouhá léta jeho nepřítomnosti se v ní utvrdila nedůvěra k mužům. Nechtěla věřit, že má před sebou svého manžela, ani když mu Athéna vrátila dřívější podobu. Když ji pak požádal o lůžko, nařídila služkám, aby ustlaly královské lože ve velké síni. Odysseus se podívil: to lože přece nelze odnést, vždyť má nohy z kmene olivy, který nechal v zemi, když kolem něj stavěl kdysi ložnici. Teprve nyní Pénélopa uvěřila, že je skutečně jejím manželem. Toto tajemství lůžka bylo známé jen jim. Přijala ho, jak se na manžela sluší, a přála si jen jedno: aby je opět nerozdělila válka ani neblahý osud.

Tolik o Pénélopě podle *Odysseie*; o dalších jejích osudech se už od Homéra nedovídáme. Podle eposu *Télegonia*, připisovaného Eugammonovi z Kyrény, žila prý s Odysseem šťastně až do dne, kdy Odysseus zahynul rukou vlastního syna. Nikoli ovšem Télemacha, nýbrž Télegona, kterého měl s kouzelnicí Kirkou, u níž se cestou z Tróje proti své vůli celý rok zdržel. Tento Télegonos se potom prý s Pénélopou oženil a měl s ní syna Itala, po kterém dostala jméno Itálie. V povědomí lidí zůstala však Pénélopa v podobě, kterou jí dal Homér a se kterou se ztotožnil také Ovidius v *Listech hroin*.

Pénélopu známe jen z mnoha děl antických výtvar-

ných umělců. Představují je zejména vázové malby z druhé poloviny 5. století př. n. l. *Pénélopa tká pohřební rubáš* (v Městském muzeu v Chiusi), *Pénélopa a nápadníci* (v Národním muzeu v Syrakúsách), a *Pénélopa se vítá s Odysseem* (v Národním muzeu v Parmě); z nástěnných maleb pak *Odysseus a Pénélopa* z Pompejí a asi z počátku n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Novověkých vyobrazení Pénélopy rovněž nemůžeme uvést mnoho. Sochu *Pénélopy* vytvořil roku 1845 J. A. Jerichau a roku 1905 E. A. Bourdelle; u nás J. Horejc. Z obrazů našich umělců si ještě zasluhuje zmínky *Pénélopa* od V. Hynaise z konce 19. století a *Shledání Odyssea s Pénélopou* od A. Procházky z roku 1940.

Postava Pénélopy ožila ne-

jen v trubadúrské, renesanční a barokní poezii, ale v různých dílech zcela moderních autorů – vždyť osudy ženy čekající na manželův návrat z války neztratily na přitažlivosti a bohužel zatím ani na aktuálnosti.

PENTHESILEIA

(2. pád *Penthesileie*, lat. *Penthesilea*) – dcera boha války Area a nymfy Otréry, královna Amazonek.

Přišla se svým ženským vojskem na pomoc Tróji, obléhané už deset let Achajci. Důvodem jejího zásahu do války nebyla láska k Trójčanům ani nepřátelství k Achajcům, ale její vlastní zájem. Jednou na lovu zabila totiž nešťastnou náhodou svou vlastní sestru a urazila tím bohyni lovu Artemidu.

Achilleus zabíjí Penthesileiu. Exekiova černofigurová malba na amfore z doby kolem roku 530 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Když se pak dozvěděla, že Artemis pomáhá Trójánům, usoudila, že jestliže jim rovněž pomůže, získá si opět její přízeň. Achajci její vojsko podceňovali a postavili proti němu jen kuchaře, správce zásob a podobné bojovníky. Amazonky daly však jejich mužské povýšenosti řádnou lekci, takže nakonec museli proti nim vytáhnout největší válečníci v čele s Achilleem.

Z bitvy na trojské pláni se Penthesileia nevrátila. Přes Achilleovo varování se pustila s ním do souboje a její odvaha ji zahubila. Achilles, jemuž se zalíbila nejen pro odvahu, ale i pro neobyčejnou krásu, upřímně litoval, že mu osud určil, aby se stal strůjcem její smrti. Její mrtvolu vydal pak Amazonkám, které se za to přísahou zavázaly, že už nikdy nepozvednou zbraň proti řeckým mužům.

Osudy Penthesileie zpracoval, pokud víme, poprvé Arktínos z Miletu v eposu *Aithiopsis*, který byl pokračováním Homérovy *Iliady*. Později se její postava epizodicky objevila i v některých dalších dílech a sloužila za vzor i Vergilliově Camille (velitelce jízdy Volsků z *Aeneidy*).

Z antiky se zachovalo s Penthesileiou pouze pět vázových maleb, jež pocházejí ze 6.–5. století př. n. l. Tři z nich jsou v Britském muzeu v Londýně, jedna v mnichovském Antikváriu a jedna v římské Ville Giulia; zobrazují scénu *Achilleus zabíjí Penthesileiu*. Stejný výjev je i na metopě z chrámu „E“ v Selinúntu asi z let 470–450 př. n. l. (dnes v Národním muzeu v Palermu). Z novo-

věkých děl připomeňme zde *Achillea a Penthesileiu* od B. Thorvaldsena z doby po roce 1820 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani) a pak četné nástěnné malby s výjevy z trojské války ve feudálních sídlech z dob baroka. U nás patří mezi nejznámější nástěnná malba od B. Bianka z let 1625–1630 ve Valdštejnském paláci v Praze.

Je samozřejmé, že osudy této Áreovy dcery nemohly uniknout pozornosti dramatiků a hudebníků. Dokladem toho je především kdysi velmi diskutované drama H. Kleista *Penthesileia* (1808) a stejnojmenná opera O. Schoecka (1927). Scénickou hudbu ke Kleistově hře složil roku 1914 J. Křička.

PENTHEUS

(2. pád *Penthea*) – syn Kadmovy dcery Agaury a jejího manžela Échióna, thébský král.

Zprávy o něm se shodují v tom, že byl nepřitelem boha vína Dionýsa a že na to doplatil. Podle jedné verze nenáviděl Dionýsa proto, že sám byl hrozný mrzout. Před Dionýsovým svátkem si vylezl na strom, aby nepozorovaně zjistil, kdo mu přes jeho zákaz holduje. Rozjařené thébské ženy, převlečené za bakchantky, si ho však spletly se lvem a v čele s jeho vlastní matkou ho zabily. Podle druhé verze nenáviděl Dionýsa proto, že svou veselostí odváděl lidi od takových vážných věcí, jako jsou válka, hrdinská smrt a odříkání. Dionýsos ho v tom pak podporoval, až Pentheus úplně zešlél, takže prohlašoval, že jsou na nebi dvě slunce, a

když začal řádit hůř než nejhorší opilec, Thébané ho za městem ukamenovali.

Pentheovy osudy zpracoval Euripidés v tragédii *Bakchantky* v letech 408–406 př. n. l., jež se zachovala. Po četných autorech, mezi jiným Ovidiovi, se k nim naposledy v antice vrátil Nonnos z egyptské Pánopole v *Eposu o Dionýsovi* ve druhé polovině 5. století n. l. V novověku zůstal Pentheus celkem nepovšimnut; mezi výjimky patří tragédie A. Müllera *Král a bůh* (1942).

Výjevy z tohoto mýtu jsou zachyceny na patnácti vázových malbách ze 6.–5. století př. n. l. Na dvou z nich, v římské Ville Giulia a v bostonském Muzeu umění, jsou *Bakchantky s Pentheovou hlavou*, kterou mu po smrti uřízly. Jinak je známe též z nástěnných maleb z domu Vettiů v Pompejích asi z roku 65 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Z novověkých umělců vytvořil obraz *Pentheus pronásledovaný mainadami* Ch. Gleyre (1864).

PERDÍX

(2. pád *Perdíka*, lat. *Perdix*) – synovec a učeň athénskému umělce a vynálezce Daidala.

Podle řeckých autorů se jmenoval tento mladík Talós a byl synem Daidalovy sestry Perdíky. Když Daidalos zjistil, že je ještě nadanější a šikovnější než on sám, ze závisi ho prý shodil z hradby Akropole. Tento zločin spáchal sice bez svědka, ale když chtěl Talóa tajně pohřbít, spatřil ho nějaký athénský občan a obžaloval ho z vraž-

dy. Athénský soud pak odsoudil Daidala bez ohledu na všechny jeho zásluhy k smrti. Daidalovi se podařilo s pomocí bohů z vězení uprchnout a se synem Íkarem se dostal na Krétu.

Pověst o Perdíkovi, resp. Talóvi a Daidalovi, se ze starších pramenů nezachovala; poprvé se s ní setkáváme až v 3. století př. n. l. u Apollónia Rhodského. Dnes je známa zejména z *Proměn* římského básníka Ovidia; u něho se také poprvé uvádí jméno Perdix, což znamená v překladu křepelka, ve kterou prý nešťastného mladíka proměnila bohyně Athéna, aby ho tak zachránila před smrtí. S Daidalem se podle Ovidia Perdix ještě jednou setkal. Objevil se jako připomínka a výčitka, když Daidalos pohřbíval na ostrově Íkarii svého syna, který při pokusu uletět z Kréty spadl do moře a utonul.

PERIÉRÉS

(2. pád *Periéra*, lat. *Perieres*) – spartský král, uváděný spolu s Oibalem jako otec králů Tyndarea a Hippokonta.

Původně byl považován za syna praotce Aiolů Aiola a jeho manželky Enarety; podle nejstarších mýtů byl prý králem v Messénii. Když Sparťané vznesli nároky na Messénii, zdůvodnili to mytologicky tím, že ho včlenili do rodokmenu svých králů. Místo Aiola dostal pak za otce spartského krále Kynorta a zatlačil tak Kynortova syna Oibala. Z Oibala se stal po této úpravě Periérův syn nebo druhý manžel

vdovy po Periérovi Gorgofony. U mnohých autorů však Periérés a Oibalos splývají, resp. si vzájemně konkurují; tak je tomu i u Tyndareova a Hippokontova otcovství. Jinak Periérovi a jeho manželce Gorgofoně připisují mýty kromě Tyndarea a Hippokonta, kteří vládli ve Spartě, i syny Afarea a Leukippa, pozdější messénské krále, a akarnanského krále Íkaria. Periérés se tak považuje (opět střídavě s Oibalem) za děda Kastora a Polydeuka, siláka Ída, bystrozrakého Lynkea a jiných hrdinů. Jeho vnučkami byly Klytaimnéstra, manželka mykénského krále Agamemnona, Helena, manželka spartského krále Meneláa, a také Pénélopa, manželka ithackého krále Odyssea.

PERIFÉTÉS

(2. pád *Periféta*, lat. *Periphetes*) – jméno jednoho ze synů boha Héfaista a několika dalších postav z řeckých mýtů.

Héfaistův syn Perifétés byl obrovské postavy a povoláním lupič. Svou živnost provozoval v horském průsmyku mezi Epidaurem a Troizénem; číhal tam na pocestné a zabíjel je železným kyjem. Přemohl ho teprve athénský hrdina Théseus a podle zásady, že kdo s čím zachází, tím také schází, utloukl ho jeho vlastním kyjem.

Dva jiné Periféty známe z Homéra: jeden byl synem Eurystheova hlasatele Koprea a jako „lepší syn horšího otce“ zahynul po statečném boji pod hradbami Tróje rukou trojského vůdce Hektora. Druhý byl Trójan a padl

v souboji s achajským válečníkem Teukrem.

S lupičem Perifétem se setkáváme zejména na tzv. cyklických vázách, zobrazujících *Théseovy činy*; s Kopreovým synem Perifétem ve studiích o Homérově díle. Podle *Íliady* ho Hektór proklál kopím, když padl před ním naznak, protože klopytl o okraj svého „dlouhého štítu až k patě“. Tato zmínka o tzv. mykénském štítu se považuje za jeden z důkazů, že příslušné verše z *Íliady* (a jistě nejen tyto verše) pocházejí až z mykénských dob, tj. nejpozději z konce 13. století př. n. l., protože v Homérových dobách byly už takové štíty neznámé.

PERIKLYMENOS

(2. pád *Periklymena*, lat. *Periklymenus*) – syn pylského krále Nélea a jeho manželky Chlóridy.

Od boha moře Poseidóna dostal schopnost měnit se libovolně ve lva, hada a včelu. Zúčastnil se se svým otcem a deseti bratry jako spojenec élidského krále Augeia války proti Héraklovi a v boji zahynul. Héraklés ho zabil jako posledního, a to dlaní, když se pokusil z boje prchnout proměněný ve včelu na jednom z koní jeho vozu. Periklymenovou záhubou Néleův rod však nevymřel; zůstal naživu ještě nejmladší syn Nestór, který v těch dobách neměl ještě dost sil, aby se zúčastnil bojů. Nestór se pak ujal vlády v Pylu a později se proslavil jako nejstarší z achajských vůdců ve válce proti Tróji.

Z války „sedmi proti Thé-

bám“ známe také Poseidónova syna Periklymena. Byl statečným obráncem Théba, vynikal nesmírnou silou a v boji zabil argejského vůdce Parthenopaia.

PERSE

(2. pád *Persy*; řec. též *Perséis*, lat. *Perse*) – dcera Titána Ókeana a jeho manželky Thétye, manželka boha Héliosa.

Byla matkou Héliova syna Aiéta, který se stal králem v Kolchidě, a mocné kouzelnice Kirké. Syna Faéthonta, který se smutně proslavil katastrofální jízdou na slunečném voze, měl však Hélios s Persinou sestrou Klymenou. Vedle Persy se uvádí v některých mýtech jako Héliova manželka i Poseidónova dcera Rhodé.

PERSEFONA

(2. pád *Persefony*; řec. *Persefoné* nebo *Persefoneia*, lat. *Proserpina*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Démétrý, manželka vládce podsvětí Háda.

V temné říši podsvětí měla stejné postavení jako Diova manželka Héra na jasném Olympu: byla Hádovou spoluvládkní nad duchy mrtvých a podsvětními bohy. Žárlivě střežila, aby žádný zemřelý z jejich království neunikl a aby se každý smrtelník včas do něj dostal, byla neúprosná a nelítostná jako sám Hádés. Neměla ráda lidi ani ostatní bohy, a protože sympatie či antipatie bývají zpravidla vzájemné, bohové a lidé ji neměli rádi rovněž.

Hádovou manželkou se stala Persefona proti své vůli,

ale brzy si na nové postavení zvykla. Před tímto svým povýšením byla milá a příjemná, žila ve společnosti nymf na nýsejských loukách a bavila se s nimi tancem a zpěvem. Když jednou při procházce utrhla květ smrti narcis, náhle se před ní rozezpoutala země a z hlubin se vynořil bůh Hádés, v mžiku se jí zmocnil a doslova se s ní propadl do podsvětí. Stačila ještě zoufale vykřiknout, ale Démétér, která se za ní ihned rozběhla, nenašla po ní už ani stopy. Devět dní bloudila pak nešťastná matka bez jídla a pití po zemi a marně ji hledala; nakonec jí prozradil vševidoucí bůh slunce Hélios, co se událo. Démétér se vypravila na Olymp a zahrnula Dia výčitkami: bez jeho vědomí nemohl přece Hádés spáchat takovou hanebnost, ať se tedy postará, aby jí dceru okamžitě vrátil. Zeus poslal ihned svého posla Herma do podsvětí, aby Démétrinu žádost vyřídil. Bylo však už pozdě. Hádés se mezitím s Persefonou oženil a dal jí sníst jádra granátového jablka, jež bylo symbolem manželství, a když někdo něco v podsvětí snědl, nemohl se už vrátit mezi živé na svět. Po dlouhém vyjednávání dosáhl Zeus kompromisu. Démétér svolila, že její dcera zůstane Hádovou manželkou a bude s ním přebývat třetinu roku v podsvětí, a Hádés se zavázal, že ji vždy na dvě třetiny roku propustí na svět, aby tam žila se svou matkou. Tak se také stalo.

Na jaře přichází tedy Persefona na svět a Démétér dává z radosti z jejího návratu plodivou sílu rostlinám, aby ji celá příroda vítala květy a zelení. Když se

Persefona na trůně. Socha z počátku 5. století př. n. l. snad z Tarentu (Státní muzea v Berlíně)

pak na konci podzimu Persefona vrací do říše mrtvých, Démétér truchlí a s ní se odívá do smutečního šatu i celá příroda.

Persefona, v starších mýtech přísná a neúprosná, dostala časem mírnější podobu. Byla nazývána též Koré (tj. dívka, dcera) a měla láskyplný vztah k matce. Podle mladších mýtů byla též u toho, když její matka Démétér darovala první obilné zrna synovi eleusínského krále Triptolemovi a naučila ho pěstovat obilí. V podsvětí se její srdce obměkčilo jen jednou: když ji písní o své lásce k nešťastně zahynulému manželce Eurydice rozplakal Orfeus. Jinak se stala pasívní hrdinkou podivného příběhu. Sestoupil do podsvětí král Lapithů Peirithoos a požádal Háda, aby mu ji přene-

chal, že se chce s ní oženit. Hádés ho za to odsoudil k věčné nehybnosti (spolu s ním odsoudil i jeho průvodce Thésea, tomu však dovolil, aby ho Héraklés osvobodil). Na rozdíl od tradiční verze považovala se v pozdějších dobách i za matku boha Zagrea, resp. za manželku boha Iakcha, tj. dvou bohů ztožňovaných s Bakchem čili Dionýsem.

Původně uctívali Řekové Persefonu společně s její matkou Démétrou. Její každoroční sestup do podsvětí a opětovný návrat na svět symbolizoval zimní umírání a jarní vzkříšení přírody. Největší slavnosti na počest Démétrý a Persefony byla tzv. eleusínská mystéria, která se vyvíjela z prostých rolnických slavností v složité a tajuplné obřady, přístupné jen zvlášť zasvěceným účastníkům. Jejich cílem bylo proniknout do tajemství lidského života a posmrtného osudu člověka. Zasvěcenci věřili, že po smrti ožijí podobně, jako se rodí z obilného zrna nový klas. V řadě měst byla Persefona uctívána na rozdíl od Eleusíny i samostatně, velký chrám měla zejména v arkadské Ly-

kosúře. V pozdějších dobách splýval kult Persefony s kultem Hekaty, Kybely, Gaie, a nakonec i egyptské Isidy. V Athénách ji uctívali také pod jménem Basileia, tj. Královna (podsvětí). Římané ji nazývali Proserpina a jejího manžela Pluto nebo Dis. Postavili jim společný podzemní oltář na Martově poli, ale jejich kult neměl v Římě takový význam a rozsah jako v Řecku.

Antičtí umělci vyobrazovali Persefonu ve dvou podobách: buď jako přísnou vládkyni podsvětí, nebo jako krásnou a mladou dívku. V první podobě se s ní setkáváme především na vázových malbách, z nichž nejznámější *Hádovo podsvětí království* z doby kolem roku 340 př. n. l. je v Národním muzeu v Neapoli; z plastik sem můžeme zařadit terakotový reliéf *Hádés a Persefona* z jihoitalských Loker (z doby kolem roku 460 př. n. l., dnes v Národním muzeu v Reggio di Calabria). Ve druhé podobě se s ní setkáváme rovněž na početných vázách, např. *Obětující Kora před Démétrou* z poloviny 5. století př. n. l. a zejména na velikém reliéfu z Feidiovy školy *Triptolemos mezi Démétrou a*

Korou z let 430–420 př. n. l., nalezeném v Eleusíně. Obě tato díla jsou dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách stejně jako *Persefona z Pirea*, jedna z jejich nejlépe zachovaných anticových soch (z doby kolem roku 420 př. n. l.).

V novověku namaloval snad první *Únos Proserpiny* kolem roku 1500 A. Dürer; z ostatních uveďme stejnojmenné obrazy od N. del'Abata z doby kolem roku 1560 (v pařížském Louvru), J. Heinze z konce 16. století (v Drážďanské galerii), Rembrandta van Rijna z doby kolem roku 1632 (v obrazárně v berlínském Dahlemu) a P. P. Rubense z let 1636–1638 (v madridském Pradu). U nás jsou nástěnné malby *Dis a Proserpina* od B. Bianka z let 1625–1630 ve Valdštejnském paláci a *Démétér a Persefoné* od C. Carlona z let 1727–1730 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Ze soch uveďme aspoň *Únos Proserpiny* od F. Girardona z roku 1699 ve Versailles, stejnojmenné dílo od L. S. Boizota z roku 1786 ve Wallaceově sbírce v Londýně a zejména sousoší G. L. Berniniho *Pluto unáší Proserpinu* z roku 1622 v římské Ville Borghese.

S Persefonou se hojně se-

Únos Proserpiny. Reliéf na římském sarkofágu asi z 2. století n. l. (Uffizie, Florencie)

tkáváme i v dílech starověkých a novověkých básníků. *Únos Proserpiny*, mytologický epos z konce 4. století n. l. od alexandrijského Řeka Claudia Claudiana, je jedním z posledních děl římské antické poezie. Báseň *Cereřina žaloba* složil roku 1796 F. Schiller, báseň *Proserpina* kolem roku 1830 A. S. Puškin, *Hymnus na Persefonu* roku 1895 J. Vrchlický, epos *Persefona* roku 1918 J. Wojkowicz, básnickou skladbu *Čas Proserpinin* roku 1920 F. X. Šalda.

Za básníky nezůstali v zájmu o Persefonu ani hudebníci. Operu *Unesená Proserpina* složil roku 1640 C. Monteverdi a operu *Proserpina* roku 1887 C. Saint-Saëns, symfonickou báseň *Únos Persefony* roku 1887 K. Kovařovic, melodram *Persefona* na text A. Gida roku 1934 I. Stravinskij.

PERSEUS

(2. pád *Persea*) – syn nejvyššího boha Dia a dcery krále Akrisia Danay.

Byl jedním z mála hrdinů, který neměl žádný záporný rys, dokonce ani pro okrasu. Tím předčil například i Hérakla, který se občas dal unést zlostí a často se pořádně napil, nebo Achillea, který kladl svůj osobní zájem nad zájmy celého vojska. Krásou se rovnal bohům, vynikal silou a obratností, byl bezpříkladně odvážný a hlavně vždy ve všem úspěšný, což je vlastnost, které si lidé obvykle cení nejvíc.

Narodil se za neobyčejných okolností. Jeho děd Akrisios, král v Argu, se kdysi dozvěděl věštbu, že za-

hyne rukou svého vnuka. Aby tomuto osudu unikl, vybudoval pro svou dceru Danaou podzemní komnatu, do které ji zavřel a izoloval od styku s muži. Ale nejvyšší bůh Zeus nad Akrisiem vyzrál. Jelikož se mu Danaé velice líbila, pronikl k ní skrze strop, a to v podobě zlatého deště. Po příslušné době se jí narodil syn, kterému dala jméno Perseus. S jeho božským původem se netajila, ale Akrisios se ho rozhodl zbavit. Dal zhotovit velkou dřevěnou truhlici, zavřel do ní Danaou i Persea, osobně ji zatloukl a hodil do moře.

Diovu synovi nebylo ovšem souzeno, aby zahynul jako slepé kotě. Vlny odnesly truhlici daleko na východ k ostrovu Serifu, kde ji vylovil rybář Diktys, bratr tamějšího krále Polydektá. Zavedl Danaou s Perseem do královského paláce a Polydektés ji velmi přátelsky přijal; vždyť krásnou ženou, do které se zamiloval i nejvyšší bůh, žádný smrtelník zpravidla nepohrdne. Ujal se jí i jejího syna a věnoval jim veškerou péči a pozornost; Danae dokonce větší, než se slušelo. Tím si samozřejmě nezískal její sympatie; nakonec nechtěla mít s ním nic společného, a zejména ne syna, kterého si velice přál. Po letech marného svádění se jí tedy pokusil zmocnit násilím. V té době měl však Perseus už dost sil, aby mu to překazil.

Polydektés viděl, že má-li dosáhnout cíle, musí se Persea zbavit. Netroufal si však proti němu otevřeně vystoupit, ale po dlouhém přemýšlení přišel na nápad. Započtyboval před ním o jeho božském původu a vyzval ho, aby jej dokázal nějakým

nadlidským činem. Když s tím Perseus souhlasil, dal mu úkol: aby zabil ohavnou Gorgonu Medúsu a přinesl mu její hlavu.

Byl to skutečně nadlidský úkol. Za prvé bylo známo, že při pohledu na Medúsu, okřídlenou obludu s dlouhými tesáky a zmijemi místo vlasů, každý zkamení; a za druhé nebylo známo, kde tato Medúsa se svými dvěma sestrami žije. Tu mohli Perseovi pomoci jen bohové, a protože měl odvalu (a navíc byl synem jejich vládce), také mu pomohli. Bůh Hermés mu dal čarovný zahnutý meč, jehož rány se nikdy neminuly cíle, a od bohyně Athény dostal lesklý měděný štít, v němž se všechno odráželo jako v zrcadle. Takto vyzbrojený se vydal na cestu.

Šel kupředu se stejnou jistotou jako rozhodností. Prošel mnoha královstvími, poznal mnoho národů a překonal mnoho nástrah, jež kladou lidem do cesty lupiči i panovníci. Nakonec se dostal do pochmurné země, kde žily staré Graie, sestry Gorgon, které věděly, jak se tam lze dostat. Byly rovněž tři a měly dohromady jen jedno oko a jeden zub. Když jedna měla oko, druhé dvě byly slepé a musely se dát vést. Perseus vyčkal na okamžik, kdy si zrovna předávaly oko, takže ani jedna z nich neviděla. Vzal jim je a pod hrozbou, že jim je nevrátí, donutil Graie, aby mu prozradily cestu ke Gorgonám. Tato cesta vedla přes háj, v němž žily dobromyslné nymfy. Ty daly Perseovi tři užitečné dary: prilbu vládce podsvětí Háda, která činila člověka neviditelným, sandály s křídly, které umožnily člověku

létat, a čarovnou brašnu, která se zvětšovala nebo zmenšovala podle toho, co v ní bylo. Perseus si obul sandály a s celou výzbrojí se vznesl směrem na západ, kde ležel ostrov Gorgon.

Takový let byl něčím fantastickým a vzrušoval svět antiky víc než cokoli jiného. Z veliké výšky spatřil Perseus Gorgony; ležely na břiše a přikryté lesklými křídly spaly na břehu moře. Dvě z nich byly nesmrtelné, jediné Medúsa byla smrtelná. Jak ji však mezi nimi poznat? Nastavil lesklý štít a díval se do něj jako do zrcadla. Přímou na Gorgony pohlédnout nesměl, neboť by se změnil v kámen. Když se rozhodoval, na kterou zaútočí, objevil se bůh Hermés. Ukázal na krajní, a povzbudil ho, aby se nebál. Jako orel na zajíce vrhl se pak Perseus přímo na Medúsu.

Musel využít okamžiku, kdy Gorgony spaly. Hadi na Medúsine hlavě ucítili nepřítele a začali syčet. Perseus se však nelekl, ani když se zvedli a vzbudili Medúsu. Dřív než stačila otevřít oči, kmitl se jeho meč a jediným mávnutím jí usekl hlavu. Bleskurychle ji vložil do kouzelné brašny a vzlétl do výšky. Z Medúsina těla se nato vyvalil proud temné krve, z níž se vynořil obr Chrysaór a okřídlený kůň Pégasos. V tu chvíli však vzlétly za Perseem i obě nesmrtelné Gorgony, aby pomstily smrt své sestry. Nedostihly ho však, v neviditelné Hádově přilbě zmizel za mořem. Zamířil na východ k ostrovu Serifu.

Okřídlené sandály nestály však Persea donést až k cíli, přinejmenším bez mezipřistání. Dostal se jen do se-

Perseus s hlavou Medúsy. Mramorová socha Antonia Canovy z roku 1792 (Vatikánská muzea)

verozápadní Afriky, kde žil Titán Atlás, který byl za vzpouru proti bohům odsouzen k tomu, aby věčně podpíral nebeskou klenbu. Atlás byl velice nedůvěřivý k cizincům, protože znal věštbu, že jednou k němu přijde Diův syn a velice mu ublíží. Když se mu Perseus představil jako Diův syn a vítěz nad Medúsou, Atlás ho místo uvítání nazval lhářem a vyhnal ho. Perseus se samozřejmě nenechal beztrestně urážet. Odvrátil hlavu a vytáhl z brašny důkaz svého vítězství, Medú-

sinu hlavu. Jakmile na ni Atlás pohlédl, změnil se v kamennou horu. Takto zka-menělý leží široce roztažen mezi Marrákeš a Tunisem dodnes.

Když si Perseus odpočinul, obul si sandály a pokračoval v cestě. V rozpáleném vzduchu severní Afriky mu brašnou prosákla krev z Medúsiny hlavy. Ve chvíli, kdy její těžké kapky dopadly na zem, zrodili se z nich jedovatí hadi. Časem se tak rozmnožili, že zničili v celé zemi život, a změnili ji v písečnou

poušť. Než však k tomu došlo, byl už Perseus velmi daleko – na samém kraji tehdy známého světa, v Etiopii.

V této zemi vládl král Kéfeus a Perseus se ho rozhodl navštívit. Když se snášel k pobřeží, na kterém stál královský palác, naskytl se mu neuvěřitelný pohled: na skále u moře byla přikována krásná dívka. Přiletěl k ní a dozvěděl se, že se jmenuje Andromeda a že je dcerou krále Kéfea a jeho manželky Kassiopeie. Přikována je tu prý proto, aby svým životem vykoupila vlast od mořské obludy, kterou do země jejího otce poslal bůh moře Poseidón, protože její matka urazila svou vychloubačností mořské nymfy. Sotva domluvila, vynořila se z moře ohromná obluda. Dívka hrozně vykřikla a hledala očima rodiče, kteří k ní zděšeně přiběhli. V té chvíli vytasil však Perseus svůj čarovný meč a zvolal, že ji zachrání, jestliže ji dostane za manželku. Rodiče i dívka s radostí souhlasili, i když o úspěchu jeho odvahy pochybovali. Perseus se vznesl do výšky a vrhl se na obludu podobně jako předtím na Medúsu. Po těžkém boji ji smrtelně zranil, a když vylezla na břeh, aby v posledních křečích Andromedu rozsápala, třemi ranami meče ji dobil.

Perseova návštěva u krále Kéfea skončila tedy svatební slavností. Když byla hostina v nejlepším, do místnosti vtrhl oddíl vojáků, který vedl Andromedin bývalý ženich Fíneus. Prudce se osopil na Persea, nazval ho zlodějem nevěst a vyzval krále, aby mu Andromedu vydal. Kéfeus povstal na Perseovu obranu: mladý hrdina nevěs-

tu přece neukradl, ale vydobil si ji v boji, když se jí Fíneus už zřekl. Místo odpovědi vrhl Fíneus na Persea kopí; minulo ho však a zabodlo se do zdi. Perseus je vytrhl a mrštil jím po Fíneovi, ten uskočil, takže zasáhlo jednoho z jeho průvodců. V hodovní síni se rozpoutal boj. Fíneus měl převahu, protože měl zbraně, zatímco svatebčané přišli na slavnost neozbrojeni. V největší tísní zvolal Perseus na přátele, aby odvrátili zrak, a vytáhl z brašny Medúsinu hlavu. Fíneovi vojáci se začali měnit v kamen, a nakonec se proměnili v kamennou sochu i sám Fíneus.

Po svatbě se vypravil Perseus s Andromedou na Serifos a přišel tam právě včas. Polydektés už čekal vojáky, kteří mu měli přivést Danau, kdyby náhodou opustila Diův chrám, do jehož azylu se před ním ukryla. Místo Danay se však ve dveřích objevil její syn. Král nevěřil vlastními očím, neboť byl přesvědčen, že Perseus v boji s Gorgonami zahynul. Když mu mladý hrdina oznámil, že Medúsu podle jeho příkazu zabil, propukl ve smích a nazval ho chvastounem a lhářem. „Když nevěříš, králi, tady je důkaz!“ zvolal Perseus a vytáhl z brašny Medúsinu hlavu. Polydektés na ni pohlédl a proměnil se v kamen.

Protože Perseus po vládě nad Serifem netoužil, odevzdal ji Polydektovu bratru Diktyovi a vrátil se s matkou a manželkou do Argu. Jeho děd Akrisios před ním z obavy ze staré věštby uprchl, a tak se tam ujal vlády. Přílbu vrátil Hádovi, okřídlené sandály Hermovi a čarovnou

brašnu nymfám. Medúsinu hlavu věnoval bohyni Athéně, která si ji pak připevnila na náprsní pancíř.

V Argu vládl dlouho, šťastně a v míru; skutečný hrdina nepotřebuje přece zvětšovat svou slávu dobýváním cizích zemí. Když se Akrisios přesvědčil, že mu od Danaina syna nehrozí nebezpečí, odhodlal se k návratu. Svému osudu však neušel; při slavnostních sportovních hrách ho zasáhl Perseus nešťastnou náhodou diskem do hlavy. V žalu, že způsobil dědovi smrt, opustil Argos a postoupil ho svému příteli Megapenthovi, který mu za to přenechal Tíryns. V jeho okolí vybudoval pak Perseus hrady Mídeu a Mykény, jejichž trosky dodnes vládnou nad údolím Argu.

Perseus a Andromeda se po smrti změnili z vůle bohů v jasná souhvězdí, jež můžeme na nebi vidět prostým okem; na zemi zanechali pak slavné potomky. Nejstarší jejich syn Alkaios se stal králem v Tírynthu a otcem krále Amfitryóna; další jejich synové Élektryón a Sthenelos se stali králi v Mykénách. Největší slávy však dosáhl jejich vnuk Héraklés.

Mýtus o Perseovi se zachoval v několika verzích. Zmiňuje se o něm už Homér, epizody z něj zpracoval Simonidés z Keu (v 6.–5. století př. n. l.), vrátil se k němu Eurípídés v nezachované tragédii *Andromeda* (z roku 412 př. n. l.) i jiní básníci, z římských Vergilius (podle něho připlula však truhlice s Danaou a Perseem ke břehům Itálie) a posléze Ovidius, z jehož *Pro-měň* je dnes nejznámější. V novověku poskytl námět k

četným novým zpracováním, zejména dramatickým; v první řadě Calderónovi (1640) a Corneillovi (1650).

S výjevy z tohoto mýtu se zachovalo přes sto vázových maleb: *Perseus na útěku po zabití Medúsy* téměř na třiceti exemplářích, *Perseus zabíjející Medúsu* na šestnácti, *Perseus s Danaou a truhlicí* na patnácti, *Perseus a Andromeda* na čtrnácti atd. Mnohé z nich pocházejí ze 6. století př. n. l. a většinou jsou v řeckých a italských sbírkách, jinak zejména v pařížském Louvru. Obraz *Perseus a Andromeda* namaloval v druhé polovině 4. století př. n. l. Nikiás; známe ho však jen z popisů a napodobeniny na pompejské nástěnné malbě z doby kolem roku 70 n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli). Nejstarší sochařské dílo, zobrazující *Persea zabíjejícího Medúsu* se zachovalo na metopě z tzv. chrámu „C“ v Selinútu (z let 540–530 př. n. l., dnes v Národním muzeu v Palermu). Pozoruhodný hellénistický reliéf *Perseus s osvobozenou Andromedou* je v Kapitolském muzeu v Římě, jedna z nejlepších mozaik zobrazujících *Persea a Andromedu*, asi z poloviny 2. století n. l., je v tuniském muzeu Bardo.

Z novověkých umělců inspiroval mýtus o Perseovi už v 15. století P. di Cosima k obrazu *Perseus osvobozuje Andromedu*, Tiziana k *Perseovi a Andromedě* (kolem roku 1555, dnes ve Wallaceově sbírce v Londýně), R. Manettiho k *Andromedě osvobozené Perseem* (kolem roku 1589, dnes v římské Ville Borghese), P. P. Rubense ke třem obrazům *Perseus a Andromeda* (v letech 1620 až

1640; jsou v berlínských Státních muzeích, v petrohradské Ermitáži a v madridském Pradu), dále Lemoína, Burne-Jonese a jiné; z našich E. Fillu k *Perseovi a Medúse* (1938) a A. Procházku k *Perseovi a Andromedě* (1940), jež jsou dnes v Národní galerii v Praze. Ze sochařů pak B. Celliniho k jeho *Perseovi* (z roku 1553, dnes v Loggii dei Lanzi ve Florencii), P. Pugeta k sousoší *Perseus osvobozuje Andromedu* (z roku 1685, dnes v pařížském Louvru), A. Canovu k sochám *Perseus s hlavou Medúsy* (z roku 1792 ve Vatikánských muzeích a z roku 1800 v petrohradské Ermitáži).

Perseus se stal spolu s Andromedou také titulním hrdinou několika hudebních děl. Opery o jejich osudech složili roku 1682 J. B. Lully a ve stejném roce M. A. Charpentier (na Corneillův text), dále J. Haydn roku 1775 a J. W. Kempelen (premiéra 1781 ve Vídni), pantomimu V. Vančura (premiéra 1787 v Petrohradě).

PHAËTHON

(2. pád *Phaëthonta*) – latinské jméno Héliova syna Faëthonta. – Viz heslo *Faëthón*.

PHAIDRA

(2. pád *Phaidry*) – latinské jméno Théseovy manželky Faidry. – Viz heslo *Faidra*.

PHILEMON

(2. pád *Philemona*) – latinské jméno fryžského stařečka Filémona. – Viz heslo *Filémón*.

PHILOMELA

(2. pád *Philomely*) – latinské jméno Téreovy manželky Filomély. – Viz heslo *Filoméla*.

PHINEUS

(2. pád *Phinea*) – latinské jméno thráckého krále a věštce Fínea. – Viz heslo *Fíneus*.

PHOBUS

(2. pád *Phoba*) – latinské jméno Areova syna Foba, používané zejména v astronomii. – Viz heslo *Fobos*.

PHOEBUS

(2. pád *Phoebe*) – latinská forma jednoho z příjmení boha Apollóna. – Viz heslo *Foibos*.

PHOENIX

(2. pád *Phoenika*) – latinské jméno dvou hrdinů a jednoho ptáka z řeckých mýtů. – Viz heslo *Foiníx*.

PITTHEUS

(2. pád *Pitthea*) – syn hrdiny Pelopa a jeho manželky Hippodameie, troizénský král.

Založil město Troizén na severovýchodním pobřeží Argolidy a proslul jako nejmodřejší muž mezi svými současníky. Proslavil své město lépe než válkou a výboji. Zařídil, aby se stalo rodištěm jeho vnuka Thésea, příštího athénskému králi a jednoho z největších hrdinů řeckých

mýtů. Théseovou matkou byla, jak se v mýtech souhlasně uvádí, Pittheova dcera Aithra. Pokud jde o jeho otce, byl jím oficiálně athénský král Aigeus, avšak fakticky bůh moře Poseidón.

Pittheova touha, aby jeho město zůstalo navěky slavné a známé, se splnila. Troizén poskytl za perského vpádu v letech 480–479 př. n. l. útočiště athénským ženám a dětem, čímž se trvale zapsal do dějin Řecka a překonal tak i vřh, jež měl jako Théseovo rodiště.

PLEISTHENÉS

(2. pád *Pleisthena*, lat. *Plisthenes*) – syn mykénského krále Átreia a jeho manželky Áeropy.

Narodil se a zemřel v Mykénách; žil tam však jen krátce. Jako malého chlapce ho odtud unesl Átreův bratr Thyestés, když prchl po nezdařeném pokusu o ovládnutí Mykén do ciziny. Vychoval ho v nenávisti k vlastnímu otci, a když dospěl, poslal ho do Mykén, aby Átreia zavraždil. Átreus však Pleisthena v sebeobraně probodl a teprve nad jeho mrtvolou se dozvěděl, že zabil svého syna. Z pomsty zabil pak Átreus Thyestovi dva syny, z nichž mladší se jmenoval také Pleisthenés, a předložil mu je k jídlu na prosulých „Thyesthových hodech“.

Zabitím Pleisthena začíná sériál vražd na mykénském hradě, které se staly námětem mnoha básnických a dramatických děl – od první známé evropské literární pa-

mátky, Homérových básní, až do dneška.

PLEJÁDY

(řec. *P[er]leiades*, lat. *Pl[e]iades* nebo *Vergiliae*) – dcery Titána Atlanta a Ókeanovny Pléiony.

Bylo jich sedm: Máia, Meropé, Élektra, Táygeté, Alkyoné, Kelainó, Steropé. Když se jejich sestry Hyády usoužily zármutkem nad smrtí bratra Hyanta, kterého na lovu roztrhala lvice, vzaly si ze žalu život. Nejvyšší bůh Zeus se nad nimi slitoval a přenesl je na nebe a proměnil v souhvězdí.

V mýtech z nich měly významnější úlohu první tři: Máia se stala matkou boha Herma, Meropé manželkou korinthskeho krále Sisyfa a Élektra matkou krále Dardana, praotce zakladatele Tróje Íla. Podle pozdějších bájí stala se Táygeté matkou prvního spartského krále Lakadaimona. Jedna z těchto Plejád je na nebi slabě viditelná a druhá jen občas: je to Metropé, která se stydí, že se provdala za pouhého smrtelníka, a Élektra, která si po pádu Tróje rozpustila ze smutku vlasy a bloudí po nebi jako kometa.

Podle některých mýtů nosily prý Plejády bohům ambrózii ze země na Západě; tomu odpovídá jejich řecký název „Peleiades“, tj. holubice, jejichž hejno svým seskupením připomínají. Podle jiného výkladu pochází jejich jméno od řeckého „pleó“, tj. pluji, plavím se, protože jejich raní východ v polovině května oznamoval příznivou dobu k mořeplavbě.

Na obloze nebo v astronomickém atlasu najdeme Plejády (po našem Kuřátka) nedaleko Hyád v souhvězdí Štíra. Jsou jasnou hvězdokupou asi sto dvaceti hvězd, z nichž lze vidět prostým okem devět nejjasnějších. Astronomové proto připojili k sedmi Plejádám z mýtů ještě Pleiónu a Atlantu.

PLUTO

(2. pád *Plutona*, také *Dis*) – římský bůh podsvětí, totožný s řeckým Hádem.

Podle nejstarších římských představ nemělo podsvětí, v němž sídlili duchové zemřelých (Mánové), žádného vládce; dostalo ho až asi ve 4. století př. n. l. pod vlivem řeckých mýtů. Vládce podsvětí z řecké mytologie Hádes, nazývaný někdy též Plútón, dostal potom polatinštěné jméno Pluto nebo nové latinské jméno Dis. Spolu s Hádem převzali Římané od Řeků i jeho manželku Persefonu, kterou nazvali Proserpina. Tato božstva neměla však v římských mýtech a kultech tak významnou úlohu jako u Řeků.

Společný oltář s Proserpinou měl Pluto-Dis v Římě na Martově poli, nebyl však na povrchu země, nýbrž pod zemí. První oběť jim tu byla přinesena za první punské války roku 249 př. n. l., a to podle příkazu, který vyčetli kněží ze Sibiyliných knih. Z jejího opakování v dlouhých časových odstupech se později vyvinuly tzv. stoleté čili sekulární hry. Malý chrám měl také na Foru pod svahem Kapitolu. Svatyně měl i mimo Řím; z nich nejslavnější byla

v maloasijské Hierápoli. Tvořila ji ohrazená skalní rozsedlina poblíž tamějšího Apollónova chrámu, ze které vycházely omamné uhličité výpary. (Dnes se jmenuje toto někdejší Plutonium turecky Cin Deligi, „Čertova díra“.)

Plutonovo jméno nese množství drobných římských sošek v různých muzeích a od roku 1930 i nejvzdálenější planeta sluneční soustavy, o níž máme zatím méně bezpečných zpráv než antická mytologie o Plutonově podsvětní říši.

PLÚTÓN

(2. pád *Plútóna*, řec. častěji *Hádés*; lat. *Pluto* nebo *Dis*) – méně obvyklé a hlavně z náboženského ostychu používané jméno vládce podsvětí Háda. – Viz heslo *Hádés*.

PLÚTOS

(2. pád *Plúta*, dosl. „Bohatství“) – syn bohyně Démétrý

a boha úrodného nitra země Íasióna, bůh bohatství.

Když se nejvyšší bůh Zeus o jeho narození dozvěděl, zabíjí Íasióna bleskem; nesnesl totiž, že Démétér, o jejíž lásku se předtím marně ucházel, dala přednost nižšímu bohu (nebo jen démonovi či pouhému smrtelníkovi). Malého Plúta se potom ujala bohyně šťastné náhody Tyché a bohyně míru Eiréné. I později se Plútos nejraději zdržoval ve společnosti těchto dvou bohyň. Má to stejný hluboký symbolický význam jako představa, podle které byl prý slepý.

Plúta zobrazovali antičtí umělci zpravidla jako malého chlapce, kterého drží v náručí bohyně Tyché nebo Eiréné. Tak ho známe z několika vázových maleb, terakot a zejména z římské kopie sochy připisované Kéfísodótovi *Eiréné s malým Plútem* z doby kolem roku 370 př. n. l. (dnes v mnichovské Glyptotéce). Filozoficko-utopickou komedii *Plútos* napsal roku 388 př. n. l. Aristofanés. Vy-

lčen ze své slepoty přestává v ní Plútos rozdávat své dary slepě a působí tím převrat na světě, protože dává blahobyt nikoli podvodníkům a chytákům, nýbrž poctivým lidem.

POLLUX

(2. pád *Polluka*) – latinské jméno hrdiny Polydeuka. – Viz heslo *Dioskúrové*.

POLYBOS

(2. pád *Polyba*, lat. *Polybus*) – korintský král, který se ujal nalezence Oidipa.

Oidipús byl synem thébského krále Láia a jeho manželky Iokasty. Otec ho dal z obavy před splněním věštby, že ho zavraždí vlastní syn, ihned po narození pohodit v lese. Otrok, který měl jeho rozkaz provést, se však nad chlapcem slitoval a dal ho pastýři, který ho odnesl k Polybovi. Ten ho pak se svou manželkou Meropou vychovával jako vlastního. Po mnoha letech Oidipús skutečně zabil krále Láia, aniž ovšem tušil, že je jeho otcem, a oženil se s jeho ovdovělou manželkou, tj. se svou matkou Iokastou.

Podrobnosti o tom jsou ve zvláštních heslech. Zde jen tolik, že Oidipús se stal jedním z nejtragičtějších hrdinů řeckých mýtů a proklet i den, kdy byl díky Polybově ušlechtilosti zachráněn.

POLYDAMNA

(2. pád *Polydamny*, řec. *Polydammné*) – egyptská krá-

Hádova jeskyně v Eleusíně. Před ní zbytky Hádova chrámu (Plútóneia) z římské doby

lovna z řeckých mýtů, manželka krále Thoóna.

Byla mocnou kouzelnicí a darovala Heleně, manželce spartského krále Meneláa, zázračný lék z popela kouzelných rostlin: kdo ho vypil ve víně, zapomněl na všechny strasti, které do těch dob prožil. Umožnila tak Heleně a Meneláovi zapomenout na historku s princem Paridem i na dlouhou trojskou válku, a po návratu do Sparty žili pak spojení dřívějším štěstím, dokud je bohové nepřenesli z tohoto světa do Élysia.

Egyptské mýty ani dějiny královnu Polydamnu neznají; ostatně ani Homér ji na rozdíl od pozdějších autorů nenazývá královnou. Egyptský historik Manehto (Manethón) z 3. století př. n. l. ji ve svých *Egyptských paměti-hodnostech* ztotožňuje s poslední královnou 19. dynastie Tvosretou (Thúoridou), která vládla kolem roku 1200 př. n. l., čili přibližně v době, do které se klade dobytí Tróje Achajci.

POLYDEKTÉS

(2. pád *Polydekta*, lat. *Polydectes*) – král ostrova Serifu, neslavný hrdina z mýtu o Perseovi.

K břehům jeho země přihnaly mořské vlny truhlici, ve které hodil do moře argejský král Akrisios svoji dceru Danau a jejího syna Persea, aby tak zmařil věštbu, že zahyne rukou svého vnuka. Polydektés přijal krásnou ženu, která nikterak netajila, že byla milenkou nejvyššího boha Dia, samozřejmě s otevřenou náručí; podobně přijal i Persea a dal ho vychovávat, jak

se na Diova syna slušelo. Po čase nabídl Danae manželství, ale byl odmítnut. Nakonec se ji pokusil zmocnit násilím. Perseus však matku ubránil, a tak se ho rozhodl odstranit. Popřel mu do očí jeho božský původ a vyzval ho, aby jej dokázal nějakým nadlidským činem: ať třeba zabije Gorgonu Medúsu, která byla tak hrozná, že člověk při pohledu na ni zkameněl, a přinese mu její hlavu. Perseus úkol přijal a s pomocí bohů jej po mnoha nebezpečích díky své odvaze a obratnosti splnil. Když se vrátil na Serifos, našel matku v žalostné situaci. Musela se před Polydektovými násilnostmi skrýt do Diova chrámu, kolem nějž hlídkovali ozbrojenci, aby se jí zmocnili, kdyby opustila posvátný azyl.

Polydektés považoval vítězství nad Danaou jen za otázku času a tento čas si krátil hostinami a pitkami se svými druhy. Na jejího syna si ani nevzpomněl; byl přesvědčen, že v boji s Medúsou zahynul. Tím větší však bylo jeho překvapení, když se Perseus objevil ve dveřích hodovní síně a hlásil splnění úkolu. Vyskočil, propukl v nucený smích, nazval ho lhářem a žádal důkaz. Perseus odvrátil tvář a vytáhl z brašny Medúsinu hlavu. Polydektés se v tu chvíli i se svými druhy proměnil v kámen.

Když Perseus pomstil matčino utrpení i vlastní urážku, odevzdal vládu nad Serifem Polydektovu bratru Diktyovi, který je před lety vylovil z moře, a vrátil se do rodného Argu.

Polydektés vystupuje ve všech verzích a zpracováních mýtu o Perseovi. Z antiky ho

kromě toho známe ze dvou vázových maleb *Perseus a Polydektés*, z nichž starší, asi z poloviny 5. století př. n. l., je v Městském muzeu v Bologni a mladší v petrohradské Ermitáži.

POLYDEUKÉS

(2. pád *Polydeuka*, lat. *Polylux*) – syn nejvyššího boha Dia a spartské královny Lédy.

Byl slavným hrdinou řeckých a později i římských mýtů; stejně jako činy proslul i láskou ke svému nevlastnímu bratru Kastorovi. Od Kastora, který byl synem Lédy a manžela Tyndarea, se lišil jen tím, že jako Diův syn byl nesmrtelný. Protože se o ba v životě takřka od sebe nehnuli a všechny své činy uskutečnili společně, mluvíme o nich v společném hesle *Dioskúrové*.

POLYDÓROS

(2. pád *Polydóra*, lat. *Polydorus*) – časté řecké jméno z mytologie i historie.

Nejznámější z jeho mytických nositelů byl thébský král, syn zakladatele Théb Kadma a jeho manželky Harmonie. Se svou manželkou Nyktéidou měl syna Labdaka, po němž se někdy nazývá thébský královský rod Labdakovci. Polydórovým vnukem byl i pozdější thébský král Láios a jeho pravnukem Oidípús.

Z thébských mýtů známe ještě Polydóra, který byl synem argejského hrdiny Hippomedonta a zúčastnil se tzv. války epigonů (potomků vůdců nezdařené výpravy

„sedmi proti Thébám“), ve které nakonec Théby padly.

Jiný Polydóros byl nejmladším synem trojského krále Priama a jeho vedlejší manželky Láothoy. Podle Homéra ho zabil Achilleus na bitevním poli. Podle pozdějších autorů, kteří mu připisují za matku Priamovu manželku Hekabu, ho rodiče poslali na počátku trojské války do bezpečí k thráckému králi Polyméstorovi. Ten ho pak po pádu Tróje zavraždil, aby se zmocnil jeho pokladů. Jeho hrob v Thrákii navštívil podle Vergilia po útěku z Tróje i Aeneas. Dostalo se mu tam varování, aby ze země, kde král je loupežným vrahem, co nejdříve odplul.

POLYFÉMOS

(2. pád *Polyféma*, lat. *Polyphemus*) – jednoooký Kyklóp, syn boha moře Poseidóna a nymfy Thoösy.

Z jeho života známe dvě historky. První je milostná: zalíbila se mu krásná Né-reovna Galateia, a ačkoli se kvůli ní začal dokonce česat, neměl u ní štěstí. Když ji jednou spatřil v rozmluvě s hezkým mladíkem Ákidem, ze žárlivosti po nich hodil balvanem. Ákida zasáhl a zabil, Galatei se však podařilo prchnout do moře, kde se mu navždy ztratila z očí (nebo přesněji z oka). Druhá historka je známější a těší se popularitě už tři tisíciletí.

Když se po dobytí Tróje vracel ithacký král Odysseus do vlasti, zastavil se u ostrova Kyklópů, a protože jej znal jen z doslechu, rozhodl se jej prozkoumat. Vypravil se s dvanácti muži na břeh a vešel do jedné z jeskyní, v

nichž žili tamější obyvatelé, aby si s jejím majitelem poseděl a promluvil. Byla prázdná; čekal v ní se svými druhy až do večera, kdy se do ní přiřítíl obr Polyfémos se stádem ovcí a koz. Všichni se polekali jeho divokého vzhledu a zalezli do kouta. Zpozoroval je, teprve když zavalil vchod do jeskyně obrovským balvanem a rozdělal oheň. Na otázku kdo jsou a co chtějí, odpověděl Odysseus, že jsou Achajci, kteří zničili Tróju, a že přišli jako přátelé: „Poctíme tě darem, Kyklópe, a ty nás pohosti nebo podaruj také, jak se sluší na lidi, kteří ctí zákony a bohy.“ Polyfémos se mu vysmál: jaképak zákony, Kyklópové žádné neznají a bohů si rovněž neváží, vždyť jsou silnější než oni. „Pokud jde však o pohostění, nuže pohled!“ dodal – a chytil dva nejbližší Odysseovy druhy, úderem o zem je zabil, pak je rozčtvrtil a beze zbytku snědl.

Odysseus a jeho druhové téměř zkameněli hrůzou. Proti Polyfémově síle byli však bezmocní a prchnout z uzavřené jeskyně nemohli. Když se Kyklóp ráno vzbudil, snědl zase dva muže k snídani, a když se večer vrátil, z dalších dvou si udělal večeři. Pak ale přišel Odysseus na nápad: nabídl Polyfémovi měch vína; když se nasytil, ať se také napije. „Jak se jmenuješ, vůdče, abych ti oplatil dar? Kdo jsi?“ zeptal se Polyfémos. „Nikdo, Kyklópe! Nikdo mi říkájí lidé!“ řekl Odysseus. „Nuže, můj dar: sním tě posledního, až po tvých družích,“ odpověděl obr, lehl si na lůžko a přemožen vínem usnul.

Ted přišla Odysseova chvíle: zaostřil mečem Poly-

Oslepený Polyfémos nepozoruje útek Odysseových druhů. Obraz Pellegrina Tibaldiho z doby kolem roku 1552 (Palazzo Poggi, Bologna)

fémův obrovský kyj, dlouhý jak stožár velké lodě, vložil ho do žhavého popela v ohništi, a když se rozpálil, s pomocí druhů ho zvedl a vrazil obrovi do jediného oka. Polyfémos strašně vykřikl, začal zuřit a volal na pomoc Kyklópy z okolí. Seběhli se k jeho jeskyni a ptali se, proč křičí, jako by ho někdo vraždil. „Vraždí mě, vraždí!“ řval, až se skály trásly. „A kdopak tě, Polyféme, vraždí?“ – „Nikdo, přátelé, Nikdo!“ volal. „Když tedy nikdo, a ty tak v noci řveš, to asi seslal na tebe Zeus ošklivý sen nebo nějakou nemoc! Pomodli se k svému otci Poseidónovi,“ poradili mu a odešli.

To bylo ovšem jen půl Odysseova vítězství. Ráno Polyfémos odsunul balvan, aby vypustil ovce a kozy na pastvu, a obezřele si sedl ke vchodu, aby mu nikdo z

Achajců neproklouzl. Jakmile Odysseus spatřil, že každé ovci a koze ohmatává hřbet, přivázal své druhy pod břicha silných beranů a pak se sám tak pod jednoho pověsil. Polyfémos tak vypustil celé stádo a s ním i šest vojáků, kteří přežili návštěvu v jeho jeskyni, a sedmého Odyssea. Když se potom dostali na loď, Odysseus si neodpustil, aby na něho posměšně nezvolal. „Věz, Polyféme, kdo ti způsobil tuto potupnou ránu! Nikoli nikdo, nýbrž Odysseus, ithacký král!“ Kyklóp urval balvan z vrcholu veliké hory a mrštil jím do moře, odkud přicházel hlas, ale loď nezasáhl. Vztáhl tedy ruce k nebi a vyzval svého otce Poseidóna, aby se Odysseovi pomstil. Bůh moře oslepenému Polyfémovi vyhověl – ale to už patří do jiného hesla.

Do hesla o Polyfémovi patří ještě zmínka o jeho jménovci. Nebyl to však Kyklóp, nýbrž Lapith, jeden z účastníků výpravy Argonautů. Do Kolchidy se však nedostal, ani z výpravy se nevrátil. Když Argonauti přistáli v zemi Chalybů (na severovýchodním pobřeží dnešního Marmarského moře), unesly jim nymfy mladého Héraklova druha Hyla a Polyfémos s Héraklem se ho vypravil hledat. Protože ho nenašel, nevrátil se na loď a založil si tam město Kios (pozdější významnou černo-mořskou kolonii Míléťanů).

Kyklópa Polyféma známe především z devátého zpěvu Homérovy *Odysseie* a pak z Eurípídova satyrského dramatu *Kyklóps* (jediného, které se zachovalo celé). Příběh o Polyfémově lásce ke Gala-

tei zbásnili později Filoxénos z Kythéry a Theokritos (ve 4. a 3. století př. n. l.), po nich Ovidius v *Proměnách*.

Polyfémosova vyobrazení od řeckých umělců nacházíme dnes výhradně na vázových malbách. Na jedenácti je *Oslepení Polyféma* (dvě nejstarší, asi z poloviny 7. století př. n. l., jsou v muzeu v Eleusíně a v pařížském Louvru) a na jedné *Opití Polyféma* (asi z konce 7. století př. n. l., dnes v Muzeu umění v Bostonu); kromě toho existuje přes třicet vázových maleb se scénou *Odysseův útěk z Polyfémovy jeskyně* (pověstí ze 6. století př. n. l.). Výjev *Odysseus oslepuje Polyféma* se našel i na nástěnné malbě z doby kolem roku 210 př. n. l. v etruské hrobce v Tarquiniiích.

Z děl novověkých malířů uveďme aspoň tři: z ilustrací k první historce obraz G. Romana *Polyfémos pozoruje Ákida a Galateiu* z let 1532 až 1534 (v Palazzo del Te v Mantově), ke druhé obraz P. Tibaldiho *Polyfémos nepozoruje útěk Odyssea a jeho druhů* z doby kolem roku 1552 (v Palazzo Poggi v Bologni) a velké plátno J. M. W. Turnera *Odysseus se vysmívá Polyfémovi* z roku 1829 (v Národní galerii v Londýně). Mezi sochařskými díly zaujímá první místo nepochybně *Polyfémos* od A. Rodina z let 1890–1894 (v Rodinově muzeu ve Philadelphii) inspirovaný prý sochařskou výzdobou zobrazující *Polyféma s Ákidem a Galateiou* na Medicejské fontáně v parku Luxemburského paláce v Paříži.

Polyfémovu lásku ke Galatei zpracoval v drama poprvé J. Gundulič (1628), nověji A. Samain v *Polyfémovi*

(1904) a P. Correnti v *Nemilovaném Kyklópovi* (1949). Na operní scéně uvedli Polyféma J. B. Lully (1686) a G. F. Händel (1719); titulním hrdinou své opery ho učinil J. Cras (1922). Kantátu *Polyfémos* složil na text S. Zweiga roku 1952 A. Schibler. – Snad stojí za poznámku, že komedii *Polyfémos* napsal už v první polovině 18. století S. Hruškovič. Bohužel se nezachovala.

POLYKRATÉS

(2. pád *Polykrata*, lat. *Polycrates*) – tyran z ostrova Samu, hrdina báje o neuvěřitelném štěstí.

Byl historickou osobností: vládl úspěšně na Samu asi v letech 538–522 př. n. l. a mezi hrdiny bájí se zařazuje dnes hlavně proto, že ho mezi ně zařazovali už starověcí autoři. Měl prý ve všem svém konání takové štěstí, že jeho přítel a spojenec, egyptský král Amasis (historický Ahmose II. 569–525 př. n. l.) mu napsal, aby se měl na pozor: dosud to ještě nikdy se žádným miláčkem štěstěny nedopadlo dobře, ať tedy sám předejde osud a způsobil si nějaké neštěstí, třeba tak, že se zbaví předmětu, který má nejraději, aby mohl pro něj truchlit. Polykratés uznal, že egyptský král mu dal dobrou radu. Nastoupil tedy na loď, a když byl na širém moři, hodil do něj svůj drahocenný zlatý pečetní prsten s velikým smaragdem. Po návratu upřímně litoval jeho ztráty a byl celý nešťastný. Za několik dní se však u něho ohlásil rybář, že mu přináší jako dar krásnou rybu, která je hodna panovnického

stolu. Polykratés ho pozval na večeri, a sotva zasedli za stůl, příběhli kuchaři s radostnou zprávou: když rybu otevřeli, v jejích útrokách našli ztracený prsten. Polykratés to považoval za znamení bohů, že jeho štěstí je nezměnitelné, a napsal v tom smyslu dopis do Egypta. Když ho král Amasis dostal, uvědomil si, že po tak velkém štěstí musí nutně následovat stejně velké neštěstí, a zrušil s ním smlouvu o přátelství. Jeho předtucha se brzy splnila. Perský satrapa Oroítés vylákal Polykrata na návštěvu do Magnésie a dal ho tam zákeřně zavraždit.

Pověst o Polykratově prstenu známe ze třetí knihy Hérodotových *Dějin* asi z poloviny 5. století př. n. l.). Z novověkých zpracování je nejznámější Schillerova balada *Polykratův prsten* (1797). Obraz *Polykratův příběh* namaloval kolem roku 1650 S. Rosa; dnes je v Uměleckém ústavu v Chicagu.

POLYMÉSTÓR

(2. pád *Polyméstora*, lat. *Polymestor*) – král thráckých Bistonů, manžel Priamovy dcery Íliony.

Když vypukla trojská válka, poslal k němu král Priamos svého nejmladšího syna Polydóra, aby ho uchránil od válečných útrap. Polyméstór ho přijal, ale jakmile se dozvěděl, že Trója padla, úkladně ho zavraždil, aby se zmocnil jeho pokladů. Priamova manželka Hekaba, která pád Tróje přežila, ho potom zahubila a pomstila tak hanebný zločin, kterého se dopustil na bezbranném dítěti.

Zmínky o Polyméstorovi se u Homéra nevyskytují. Priamova nejmladšího syna Polydóra zabil podle *Íliady* Achilleus na bitevním poli. Jeho postava je výtvozem pozdějších autorů, podle všeho až Eurípida (v tragédii *Hekabé* z doby krátce před rokem 423 př. n. l.). O Polyméstorově zločinu a Polydórově hrobu se zmiňuje také Vergilius v *Aeneidě*.

POLYMNIA

(2. pád *Polymnie*, také *Polyhymnia*) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnemosyny, Múza hymnického a sborového zpěvu. – Viz heslo *Múzy*.

Múza Polymnia. Římská kopie řecké sochy asi z 3. století př. n. l. s novověkými doplňky a úpravami (Státní muzea v Berlíně)

POLYNEIKÉS

(2. pád *Polyneika*, lat. *Poly-naeces*) – syn thébského krále Oidipa a jeho manželky a matky Íokasty, hrdina neúspěšné výpravy „sedmi proti Thébám.“

Hrdinou byl jen v literárním a snad vojenském smyslu; titul héra si jinak rozhodně nevysloužil. Když vyšlo najevo, že jeho otec Oidipús se stal nevědomky vrahem svého otce a manželem své matky, Polyneikés patřil mezi první, kteří se domáhali jeho vypovězení z Théb. Zdůvodňoval to státními zájmy a náboženskými ohledy, vedla ho však k tomu chorobná touha po moci. Spolu s mladším bratrem Eteoklem tak dlouho přemlouval svého strýce Kreonta, který se Oidipa zastával, až dosáhl svého. Po Oidipově vypovězení do vyhnanství se rozdělil s Eteoklem a Kreontem o vládu. Brzy se však s nimi dostal do sporu a musel Théby rovněž opustit. Odešel do Argu a hledal tam spojence, kteří by mu válečnou výpravou proti rodnému městu pomohli znovu získat vládu.

Prvního spojence našel v argejském králi Adrástovi, jehož dceru Argeiu si vzal za manželku. To ovšem k vítězství nad Thébami nestačilo. Podle věštby mohl válku vyhrát jedině za dvou podmínek: jestliže by se jí zúčastnil slavný válečník a věštec Amfiaréos a jestliže by získal na svou stranu vyhnaného Oidipa. Rozhodl se tedy, že učiní všechno, aby tyto podmínky splnil.

Vyzvěděl, že Oidipús našel útočiště na Kolónu nedaleko Athén, a vypravil se za ním.

Polyneikés podplácí Erifýlu. Červenofigurová malba na attické pelice z let 450–440 př. n. l. (Provinční muzeum v Lecce)

Předstíral lítost a prosil ho, aby se k němu připojil. Když nic nedosáhl prosbami, snažil se ho k tomu přimět hrozbami. Oidipús na to odpověděl tím, že ho proklel, a s ním i jeho bratra Eteokla. Polyneikés usoudil, že Oidipús se nepřipojí ani k Eteoklovi, a tak doufal, že mu stačí získat Amfiaráa. Marně ho však přemlouval lichotivými řečmi a marně mu sliboval kořist a slávu. Amfiaráos věděl, že bohové s nespravedlivou válkou proti Thébám nesouhlasí a účast odmítal. Polyneikés se proto uchýlil ke lsti: podplatil drahocenným náhrdelníkem a pláštěm thébské královny Harmonie Amfiaráovu manželku Erifýlu, a ta svého muže k výpravě donutila. Potom se už k Poly-

neikovi bez váhání připojila řada slavných válečníků, mezi nimi Kapaneus, potomek krále Proita, Parthenopaios, syn arkadské lovkyně Atalanty, Hippomedón, potomek argejského krále Talaa, a Týdeus, syn kalydónského krále Oinea. S velkým vojskem vedeným sedmi vůdci v čele s králem Adrástem přitáhl pak Polyneikés před Théby.

Válka nezačala pro Argejce dobře a pokračovala špatně. Thébané své město pod Kreontovým a Eteoklovým vedením úspěšně bránili. Když se obléhání protažovalo a vítězství se neklonilo ani na jednu ani na druhou stranu, vůdcové nepřátelských vojsk se dohodli, že spor o vládu nad Thébami

má rozhodnout Eteoklův a Polyneikův souboj. Bratři s dohodou souhlasili a vrhli se do nelítostného boje, v němž oba zahynuli. Eteoklés proklál Polyneika mečem a v domnění, že ho zabil, začal mu svlékat pancíř; smrtelně raněný Polyneikés se však s vypětím posledních sil vzchopil a Eteokla probodl. Když pak Argejci od Théb neodtáhli, Thébané na ně zaútočili a v krvavé bitvě je na hlavu porazili. Smrti unikl jedině vůdce Argejců Adrástos.

Polyneikovou smrtí však jeho úloha v mýtech neskončila: stal se ještě příčinou strašlivé tragédie. Po vítězství nad Argejci uspořádal Kreón slavnostní pohřeb všech padlých Thébanů, mezi nimi na prvním místě Eteokla. Polyneika však nechal za to, že přivedl před rodné město cizí vojsko, pod hradbami nepohřbeného. Byl to krutý trest, protože jeho tělo by pak rozsápala divá zvěř a jeho duch by nemohl sestoupit do podsvětí, aby tam našel věčný klid. Polyneikova sestra Antigona však s tímto královým nařízením nesouhlasila, neboť odporovalo vyšším zákonům morálky a náboženství. Rozhodla se prokázat bratrovi poslední službu a své rozhodnutí také splnila, ačkoli král vyhlásil na porušení svého nařízení trest smrti. Přijala jeho rozsudek bez prosby o milost a sama si dobrovolně vzala život. Když se to dozvěděl Kreontův syn Haimón, její snoubenec, spáchal rovněž sebevraždu. Haimonova smrt měla pak za následek sebevraždu Kreontovy manželky Eurydiky.

S Polyneikovou postavou z

básní tzv. thébského cyklu se setkáváme v antických tragédiích, jež patří k největším dílům řecké (i světové) dramatické tvorby: v Aischylově tragédii *Sedm proti Thébám* (uvedené poprvé roku 467 př. n. l.) a v Sofoklových tragédiích *Oidipús na Kolónu* (vzniklé před rokem 406 př. n. l.) a *Antigona* (z doby kolem roku 442 př. n. l.). Jako neslavný hrdina ožil Polyneikés i v četných antických i moderních zpracováních a přepracováních mýtů o Oidipovi a Antigone.

Polyneikův souboj s Eteoklem se zachoval na sedmi vázových malbách z 5. století před naším letopočtem, z nichž dvě jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách a dvě v Britském muzeu v Londýně. Výjev *Polyneikés podplácí Erifýlu* známe celkem z osmi; nejstarší, z konce 7. století př. n. l., je ve Státních muzeích v Berlíně, ostatní jsou (s výjimkou jedné v Louvru) v menších muzeích v jižní Itálii.

POLYXENA

(2. pád *Polyxeny*, řec. *Polyxené*) – dcera trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby.

Za trojské války ji prý rodiče slíbili za manžela největšímu hrdinovi z nepřátelského achajského vojska Achilleovi. Jak došlo k jejich seznámení, o tom je mnoho verzí. Podle jedné ji Achilleus poznal, když číhal na jejího bratra Tróila u studně na trojské pláni. Podle druhé ji vzal král Priamos k Achilleovi, když šel vykoupit mrtvolu svého padlého syna Hektora. Podle třetí ji Achil-

leus spatřil na nějaké slavnosti a prostřednictvím válečníka Automedonta se prý dohodl s vrchním velitelem trojských vojsk Hektorem, že dostane-li ji za manželku, zradí Achajce a přejde na stranu Trójanů. Achilleus však ve válce padl, a tak ze svatby sešlo. Když potom Achajci Tróju dobyli, zjevil se jim prý před návratem do vlasti Achilleův duch a žádal, aby mu Polyxenu obětovali, jinak že nebudou mít příznivý vítr. Proti tomu se postavil vrchní velitel achajského vojska Agamemnón, kterému při rozdělování zajatkyň Polyxena připadla. Vznikl z toho spor, v němž ithacký král Odysseus prosadil splnění Achilleova přání. Polyxena se tomu nebránila; chtěla raději zemřít jako svobodná žena, než žít jako otrokyně v cizině, a dobrovolně vystoupila na obětní oltář. Tam ji pak zabil Achilleův syn Neoptolemos.

Pověst o Polyxeně je Homérovým básním cizí; její jméno se v *Íliadě* a *Odyssei* ostatně vůbec nevyskytuje. Stejně cizí je jim i myšlenka o Achilleově zradě; ani ve chvíli největšího hněvu na Agamemnóna mu nepřišlo na mysl, že by přešel k Trójanům. Zdá se, že její postava a příběh se dostaly do pověstí o trojské válce teprve v eposu *Dobytí Ília*, připisovaném Arktínovi z Miletu. Později zpracoval tuto pověst v tragédii *Polyxené* Sofoklés a krátce před rokem 423 př. n. l. v tragédii *Hekabé* Eurípídés; z římských básníků pak Ovidius v *Proměnách* a Seneca v tragédii *Trójaneky*.

Z antiky se zachovalo asi deset vázových maleb zobra-

zujících *Polyxenino obětování* nebo *Polyxenu a Neoptolema*, z nichž dvě nejstarší pocházejí asi z přelomu 7.–6. století př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně a v Státních muzeích v Berlíně). Novověcí umělci se touto epizodou ze závěru trojské války příliš nenadchli. Mezi výjimky patří G. B. Pittoni, jeho obraz *Obětování Polyxeny* z první poloviny 18. století je v Národní galerii v Praze, a G. B. Tiepolo, jehož stejnojmenný a o něco mladší obraz je v benátské Akademii. Tragédii *Polyxené* napsal počátkem 19. století V. A. Ozerov a roku 1925 A. Suarès.

POMONA

(2. pád *Pomony*) – římská bohyně ovoce, manželka boha střídání ročních období Vertumna.

Ačkoli nepatřila k obzvlášť mocným bohyním, prokazovali jí Římané vzhledem k významu ovoce v hospodářství a na jídelníčku velkou úctu. Spolu s Vertumnem sdílela chrám na Aventinu. Měla však i vlastní kněze a byl jí zasvěcen háj mezi Ostii a Ardeou (jižně od Říma).

Soch a jiných zobrazení Pomony se zachovalo z antiky poměrně málo a nevalné umělecké úrovně; ani nejznámější z nich, tzv. *Pomona z Uffizií*, nepřevyšuje řemeslnou úroveň prací z 2. století n. l. Novověcí umělci jako by se to snažili vynahradiť. Vynikající sochy Pomony vytvořili E. A. Bourdele po roce 1900 (dnes v bukurešťské Národní galerii), A. Maillol roku 1907 (v pražské

Pomona a Vertumnus. Obraz Francesca Melziho z doby kolem roku 1550 (Galerie Charlottenburg, Berlín)

Národní galerii, pozdější v newyorském Guggenheimově muzeu), M. Marini roku 1940 (dnes v soukromé sbírce v Milánu) aj., o starších ani nemluvě. V Městském muzeu v Praze je *Hlava Pomony* z roku 1596, která kdysi zdobila Krocínovu kašnu, a v Národní galerii *Pomona* V. Janouška z roku 1960. Z obrazů uveďme aspoň *Pomona a Vertumna* od F. Melziho z poloviny 16. století (v galerii Charlottenburg v Berlíně), dále *Vertumna a Pomona* od Rembrandtova žáka A. de Geldera z konce 17. století a

zejména *Pomona* M. Švabinského z roku 1927 (oba v Národní galerii v Praze).

PONTOS

(2. pád *Ponta*, lat. *Pontus*) – bůh hlubin vnitřního moře, přístupného lidem; syn bohyně země Gaie.

Byl podle řeckých mýtů jedním z nejstarších bohů. Gaia ho zrodila sama ze sebe, a to dokonce dřív než boha „vnějšího moře“ Ókeana. Později se s Pontem spojila v manželství a zrodila mu dcery Eurybii a Kétu, z nichž

první se stala bohyně mořské síly a druhá vládkyní mořských příšer. Navíc s ním měla tři syny, o nichž se mluví ve zvláštních heslech: mořské bohy Nérea, Thaumanta a Forkýna.

Jako obecné jméno znamená „pontos“, resp. „pontus“ v řečtině a latině moře, jako zeměpisný název někdy Černé moře nebo zemi na jižním pobřeží Černého moře (mezi antickou Paflagonií a Arménií).

PORFYRIÓN

(2. pád *Porfyrióna*, lat. *Porphyryon*) – syn bohyně země Gaie a boha nebe Úrana, jeden z nejsilnějších Gigantů.

Při vzpouře Gigantů proti olympským bohům zaútočil na Diovu manželku Hérú, strhl jí závoj a chtěl se jí zmocnit. Nejvyšší bůh Zeus ho však v poslední chvíli srazil bleskem na zem, kde ho pak zabil Héraklés.

Nejznámější vyobrazení Porfyrióna je na proslulé *Gigantomachii* z Diova oltáře v Pergamu (z let 180–160 př. n. l., dnes v Státních muzeích v Berlíně).

PORSENA

(2. pád *Porseny*) – etruský král z římských historických pověstí, zejména o Horatiiovi Coclitovi a Cloelii. – Viz příslušná hesla.

PORTUNUS

(2. pád *Portuna*) – římský bůh přístavů, syn staroitalské

bohyňe jitřního světla Matuty.

Původně byl bohem bran a dveří; v boha přístavů se vyvinul poměrně pozdě. Jako ochránce přístavů a plavců ho Římané někdy ztotožňovali s bohem Palaemonem. V Římě měl malý chrám na foru Boariu poblíž Palatinského mostu. Jeho přesná identifikace je nejistá, ale podle novějších výzkumů se zdá, že je to chrám, který se konvenčně připisuje Fortuně Virilis.

POSEIDÓN

(2. pád *Poseidóna*, lat. *Nep-tun*) – syn Titána Krona a jeho manželky Rheie, bůh moře.

Byl jedním ze tří nejmocnějších řeckých bohů; vládl nad obrovskou mořskou říší a byl v ní stejně svrchovaným vládcem jako jeho starší

Poseidón s trojzubcem. Římská kopie řecké sochy z druhé poloviny 4. století př. n. l. (Lateránské muzeum v Římě)

bratr Hádés v podsvětí nebo mladší bratr Zeus na nebi a na zemi. Všichni mořští bohové mu byli podřízeni, byl pánem všech mořských zvířat, rozhodoval nad vším, co se dělo na moři a v moři. Svým trojzubcem mohl rozbouřit moře do strašného vlnobití, ale i zkrotit nejdivočejší vlny. Udeřil-li jím do země, vyvolal zemětřesení. Povahu měl prudkou a nestálou jako živel, kterému vládl. Není proto divu, že byl nejobávanějším, a tedy i nejuctívanějším bohem námořníků a obyvatelů pobřežních zemí celého řeckého světa.

Moc získal Poseidón z titulu svého původu a losem. Když se narodil, jeho otec ho pozřel, aby tak vyloučil možnost, že by ho někdy zbavil vlády. Postihl ho tedy stejný osud jako všechny jeho sourozence s výjimkou nejmladšího Dia, jehož matka tajně porodila a ukryla na Krétě. Poseidón jako božská bytost žil ovšem se svými bratry a sestrami v Kronových útrobách dále. Z tohoto vězení ho vysvobodil až Zeus, když povstal proti Kronovi. Ihned se k němu připojil a spolu s Hádem a jinými spojenci mu ho pomohl svrhnout z trůnu. Po vítězství se Zeus s oběma bratry dohodl, že si rozdělí vládu nad světem losem: Poseidónovi připadlo moře. Byl tedy, jak ve sporech později zdůrazňoval, „rovný v právu“ s nejvyšším bohem Diem, a protože vládu nad mořem nedostal z jeho milosti, necítil se mu zavázán poslušností. Jestliže ho přesto poslouchal, činil tak dobrovolně a hlavně proto, že respektoval jeho sílu.

Poseidónovým sídlem byl

palác v Aigách (na západním pobřeží Euboie nebo na severním pobřeží Achaie). Odtud také vyjížděl na mořském voze taženém koňmi se zlatými hřívy na Olymp nebo kamkoli do své říše a jejího okolí. Jezdil po mořské hladině, nikoli pod ní, a vlny před ním dobrovolně ustupovaly. Obvykle ho provázeli mořští bohové a živočichové. Kudy jel, vylézaly z úkrytů i mořské obludy, protože věděly, že je může potřebovat. Používal jich totiž jako nástroje pomsty: jednu z nich poslal například proti Tróji, když mu král Láomedón odmítl zaplatit za pomoc při stavbě trojských hradeb, jinou poslal do země krále Kéfea, protože jeho manželka urazila svou chlubivostí mořské nymfy. Jindy zas vykonával pomstu osobně. Svým trojzubcem rozbíjel například trojské hradby, a to dokonce dvakrát (podruhé však ne příliš důkladně, neboť roku 1871 je našel ze značné části neporušené H. Schliemann). Osobně také pronásledoval ithackého krále Odyssea, který mu cestou z dobyté Tróje oslepil syna Polyféma. Deset let mu bránil v návratu na Ithaku, dokud Zeus Odysseovu odyseu neukončil.

Zatímco ve své říši měl Poseidón svrchovanou autoritu, vůči jiným bohům musel své požadavky prosazovat a často přitom neuspěl. S Athénou se dostal do sporu o vládu nad Attikou, s Héliem o Korinth, s Dionýsem o Naxos, s Apolónem o Delfy, s Héroem o Argos, ba i s Diem o ostrov Aigínu. Byl však přitom vždy nějak přelstěn nebo donucen ustoupit. Jednou se dokonce vzbouřil proti Diovi a získal

na svou stranu několik dalších bohů. Podařilo se mu ho sice s Hérinou a Athéninou pomocí spoutat, ale z trůnu ho nesvrhl. Díovo volání o pomoc zaslechla mořská bohyně Thetis a poslala na Olymp hrozného storukého Poseidónova syna Briarea. Jakmile ho Poseidón spatřil, vrhl se na něho a upustil provaz, takže se Zeus osvobodil. Jindy však býval Poseidón docela příjemným společníkem bohů a prokazoval cenné služby i lidem. Stvořil například koně a naučil lidi, jak je mají zkrotit a zapřáhnout do svých služeb. Dal zemi vláhu a umožnil jí tak plodit rostliny. Thessalii zachránil před potopou, protože svým trojzubcem prorazil řeku Péneiu

cestu k moři. Zvláštním díkem mu byli zavázáni Římané. Ačkoliv v trojské válce pomáhal Achajcům, zachránil trojského vůdce Aineia, který se po pádu Tróje usadil v Itálii a založil město, z něhož vzešel Řím.

Poseidónovou manželkou byla Amfitríta, dcera mořského boha Nérea; jeho nejmilejším synem byl mořský bůh Tritón. Měl však i mnoho dalších potomků, a jak to bývalo v mýtech zvykem, nejen se svou pravoplatnou manželkou. Tak s nymfou Thoósou měl jednookého syna Polyféma, s Ókeanovou Libyí sídónského krále Agénora, s nymfou Náidou mořského boha Prótea, s bohyní země Gaiou obra Antaia aj. Jeho

synem byl i hrdina Théseus, kterého měl s Aithrou, manželkou athénského krále Aigea.

Řekové prokazovali Poseidónovi úctu od nejstarších dob. Jeho jméno se vyskytuje už na tabulkách s krétsko-mykénským lineárním písmem „B“ ze 14.–13. století př. n. l. Zvláště ho ctili námořníci a jako stvořitele koně jezdci. Ze zvířat mu zasvětili delfína, koně a býka, ze stromů borovici. Jeho jménem nazvali řadu přímořských měst a k jeho počtě pořádali isthmijské hry, jež se svým významem řadily hned za olympijské a delfské. Velkolepé chrámy mu postavili zejména na Isthmu u Korinthu, v maloasijské Priéné, na ostrově Póru a v Attice na mysu Súnion. (Největší a nejlépe zachovaný řecký chrám na západ od Athén, v starověké Poseidónii a dnešním Paestu, nebyl však zasvěcen Poseidónovi, ale jak ukazuje novější výzkum, bohyni Hére.) Poseidóna převzali téměř beze změny od Řeků Římané a už asi v 5. století př. n. l. ho ztotožnili se svým bohem Neptunem.

Poseidónova vyobrazení se zachovala na velkém počtu antických památek, z nichž mnohé vynikají uměleckou úrovní. Patří mezi ně především nejznámější socha *Poseidóna s trojzubcem*, římská kopie řeckého originálu z druhé poloviny 4. století př. n. l., (dnes v Lateránském muzeu v Římě), dále *Poseidón z Mélu*, originál z 2. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách), velký *Poseidón* z počátku našeho letopočtu, objevený roku 1946 na agóře ve

Triumf Neptuna a Amfitrity. Římská mozaika ze severoafrické Constantiny z počátku 4. století n. l. (Louvre, Paříž)

Smyrně (dnešním Izmiru), římské kopie Lysippovy sochy *Poseidóna* i mnohé jeho drobné sošky v různých muzeích. Téměř neporušený se zachoval i *Poseidón s Apollónem a Artemidou* z východního vlysu Parthenónu, vytvořený počátkem druhé poloviny 5. století př. n. l. pod vedením nebo za účasti Feidia (dnes v Britském muzeu v Londýně).

Z jeho reliéfních vyobrazení je třeba zde uvést přinejmenším vlys na oltáři Cn. Domitia Ahenobarby z 1. století př. n. l. (v mnichovské Glyptotéce). Vázových maleb s Poseidónem známe asi dvě stě. Pocházejí povětšinou ze 6.–5. století př. n. l. a zobrazují *Poseidóna a Amfitritu*, *Poseidóna a mořská božstva* a *Spor Poseidóna a Athény o Attiku*. Z mozaik jsou nejznámější *Neptun a Amfitrita* z počátku n. l. (z Villy Cervi v Herkulaneu), *Neptunův triumf* asi z 3. století n. l. ze Súzy (dnes v muzeu Bardo v Tunisu) a *Triumf Neptuna a Amfitrity* z počátku 4. století n. l. z Constantiny (dnes v pařížském Louvru).

V novověku se stal Poseidón, většinou pod svým latinským jménem Neptun, oblíbenou ozdobnou figurou fontán. Vyniká z nich zejména *Neptunova fontána* ve Florencii od B. Ammanatiho (z let 1563–1575) a stejnojmenná fontána od A. Montorsoliho v Messině (z roku 1557), jakož i od G. da Bologni v Bologni (z let 1563 až 1567); z pozdějších pak Arnoldův *Neptun* z roku 1716 v Petrodvorci u Petrohradu a *Triumf Neptuna a Amfitrity* v parku ve Versailles od L. S. a N. S. Adama (z roku 1740).

Z četných pozdějších fontán připomeňme už jen *Neptunovu fontánu* na římské Piazza Navona od G. della Porty, dokončenou roku 1878. Spolu se sochou *Marta* zdobí *Neptun* od J. Sansovina též tzv. schodiště Gigantů na nádvoří Dóžecího paláce v Benátkách (z doby po roku 1527).

Obrazů s Neptunem je ve světových sbírkách velmi mnoho. K jejich nejvýznamnějším tvůrcům patří P. Garofalo, J. G. Mabusse, P. Veronese, P. P. Rubens a F. Boucher. U nás je obraz *Neptuna s Najádami* od P. da Cortona z poloviny 17. století (v Moravské galerii v Brně) a nástěnná malba *Poseidón plavící se na mušli* od B. Bianka z let 1625–1630 (ve Valdštejnském paláci v Praze). Třebaže nejsme přímořskou zemí, bůh moře starých Řeků a Římanů se usadil u nás v mnohých barokních palácích a zámeckých parcích. Jeho nejlepší sochy od G. da Bologni z roku 1560 a od A. de Vriese z roku 1626 jsou však od třicetileté války ve Švédsku (v Národním muzeu ve Stockholmu a na zámku v Drottningholmu).

Nakonec ještě dvě poznámky. Za sochu Neptuna se někdy prohlašuje i ústřední postava na známé římské fontáně di Trevi. Podle G. L. Berniniho, jejího navrhovatele, i N. Salviho, jejího stavitele, jde však o sochu boha Ókeana čili Oceana. – Jako „Poseidón“ se často označuje také jedna z nejlepších antických soch vůbec, řecký bronzový originál asi z let 460–450 př. n. l., vytvořený z moře u mysu Artemisia. Podle celkové koncep-

Poseidónův chrám na mysu Súnion. Pochází z počátku druhé poloviny 5. století př. n. l. a jeho bílé sloupy svítí daleko do Egejského moře

ce a srovnání s množstvím drobných soch stejného typu jde tu však o sochu nejvyššího boha Dia.

PRÁXITHEÁ

(2. pád *Práxithēy*, lat. *Praxithea*) – dcera athénské krále Erechthea.

Když Athény vedly neúspěšnou válku s Eleusínou a s jejími spojenci, požádal Erechtheus delfskou věštinu, aby mu oznámila, za jakých podmínek může dosáhnout vítězství. Pýthia mu odpověděla, že jedině tak, jestliže obětuje bohům jednu ze svých dcer. Když se to Práxitheá dozvěděla, bez meškání vystoupila na oltář a dobrovolně obětovala svůj život. Dosáhla tím nejen vítězství athénských zbraní, ale i slávu odpovídající velikosti jejího vlasteneckého činu.

Se jménem Práxitheá se setkáváme i u manželky athénských králů Erichthonia a Pandíona, někdy dokonce ta-

ké u Erechthea; za jejich otce se považuje bůh řeky Kéfišos. Erechtheova dcera Práxitheá se poprvé objevuje až ve zlomcích Eurípídovy tragédie *Erechtheus* (z druhé poloviny 5. století př. n. l.).

PRIAMOS

(2. pád *Priama*, lat. *Priamus*) – syn trojského krále Láomedonta a jeho manželky Leukippy, poslední trojský král.

Byl statečný, šlechetný, spravedlivý, k lidem vlídný, bohy ctil a přinášel jim oběti. Nejvyšší bůh Zeus přesto na něho zanevřel a rozhodl, že jeho rod nemá už vládnout v Tróji, ba ani existovat. Proč se tak stalo, nikdo se nedozvěděl; bůh přece nemusí své rozhodnutí lidem vysvětlovat. Nástrojem Diovy vůle se stali Achajci, kteří přišli se stotisícovým vojskem před Tróju a po deseti letech obléhání ji dobyli a zničili. Nikdo z Priamových potomků pád Tróje nepřežil; jeho samého zabil achajský válečník Neoptolemos.

Na trůn nastoupil Priamos po svém otci Láomedontovi, kterého zabil z pomsty za proradnost hrdina Héraklés. Vlady se ujal nad zpustošeným městem, ale brzy se stal jedním z nejmocnějších králů. Vládl nejen nad Trójou, ale nad celou oblastí Tróady a přilehlými kraji v Malé Asii, Thrákii a nad některými ostrovy v Egejském moři. Na trojské akropoli měl velkolepý palác, ve kterém žil se svými manželkami, z nichž první v pořadí a královnou byla Hekaba, dcera fryžského krále Dymanta. Měl padesát synů, z toho s Hekabou devatenáct. Kromě toho byl

otcem dvanácti dcer, z nichž většina žila se svými manžely v Tróji. Nejstarším jeho synem a zákonným nástupcem na trůně byl statečný Hektór, „štit Tróje“.

Na počátku trojské války se setkáváme s Priamem už jako se starcem. Pro vysoký věk se nemohl zúčastnit bojů, a proto vrchní velení nad trojským vojskem svěřil Hektorovi. Nemohl si vybrat lepšího: Hektór předčil všechny své bratry i ostatní Trójany silou, odvahou i rozvahou a přes devět let úspěšně bránil Tróju proti dvojnásobné přesile Achajců. Priamos ho měl nejraději ze všech svých synů; byl však laskavý i k ostatním, ačkoli mnozí z nich nevynikali v boji. Nikdy neřekl příkré slovo ani Paridovi, ani jeho manželce Heleně, třebaže byli příčinou všech válečných útrap. Ba co víc, zastával se Parida proti svým nejlepším rádcům a na jeho přání zamítl na trojském sněmu i návrh, který mohl vést k záchraně Tróje.

Priamova ústupnost vůči Paridovi měla svůj důvod. Když se měl totiž Paris narodit, zdálo se Hekabě, že porodila planoucí pochodeň,

která zapálila Tróju. Věstec vyložil sen v tom smyslu, že se jí narodí syn, který zavíní záhubu Tróje. Priamos dal proto novorozeného syna pohodit v lese, aby zahynul. Zachránila ho však medvědice a pak ho vychoval pastýř Ageláos. O tom se však Priamos dozvěděl až po mnoha letech, když se Paris vrátil po neobyčejné shodě náhod do Tróje. Podrobnosti o tom jsou v hesle o Paridovi; zde stačí konstatovat, že Priamos svého syna radostně uvítal a ve snaze odčinit svůj skutek prokazoval mu větší přízeň, než bylo v zájmu Tróje správné. Nic mu nevyčítal, ani když unesl spartskému králi Meneláovi manželku a pak se s ní oženil. Odmítl také Meneláovu žádost o její vrácení a volil raději válku, kterou mu proto jménem téměř všech achajských králů vypověděl Meneláův bratr, mocný mykénský král Agamemnón. Pro soukromou záležitost svého syna dal v sázku bytí či nebytí státu – ovšem v naději, že Hektór Tróju ubrání.

Jak víme, Hektór Tróju nakonec neubráníl. Padl sice hrdinskou smrtí v souboji s nejsilnějším a nejstatečněj-

Priamos u Achillea. Římský stříbrný pohár z 1. století př. n. l. z nálezů v Dánsku (Národní muzeum v Kodani)

ším achajským válečníkem Achilleem, ale víc pro své rodné město udělat nemohl. Při pohledu na mrtvého Hektora zachvátilo Priama zoufalství; rval si vlasy a bolestí se svíjel po zemi. Když se dozvěděl, že Achilles chce Hektorovo tělo předhodit achajským psům, odhodlal se k bezpříkladnému činu. Pod rouškou noci se tajně odebral do jeho stanu s prosbou, aby mu je vydal. Přinesl mu skvostné dary, dokonce mu políbil ruku, kterou Hektora zabil. Achilles, dojatý jeho ponížením, mu přání splnil. Ba co víc, přerušil na dvanáct dní boje, aby Trójané mohli Hektora pohřbít, jak se slušelo na muže, který padl za vlast.

Nedlouho po Hektorovi zahynul i Priamos. Tróju nezachránila ani pomocná vojska Amazonek, ani statečný král Memnón, který jí přišel na pomoc z daleké Etiopie. Vybraní achajští bojovníci se dostali lští, v břichu obrovského dřevěného koně, do města a jejich oddíl, vedený Achilleovým synem Neoptolemem, dobyl královský palác. Ve velké síni se postavili poslední Priamovi synové na odpor. Nikdo z nich však neodolal Achilleově síle, která omládla v Neoptolemovi. Nešťastný Priamos prosil, aby mu nevraždil děti před očima, ať přemůže svůj hněv a je šlechetný, jako byl jeho otec. Když mu Neoptolemos místo odpovědi zabil dalšího syna, kterého právě přinesli raněného z boje, vzal oštěp a stateckou rukou jím po něm hodil. Byl to jeho poslední čin. Neoptolemos oštěp odrazil, přiskočil k němu, chytil ho za řídké bílé vlasy, přivlekl před oltář bohů a vrazil mu do hrudi meč.

Trója. Hradby ze 14.–13. století př. n. l., tj. z dob „trojské války“, po odkrytí C. W. Blegenem roku 1936

Stařícký král Priamos se všeobecně považuje za jednu z nejdojímavějších postav *Íliady*. Jeho osud je tím otřesnější, že se nikdy ničeho nedopustil, čím by si ho byl zasloužil. Zlaté váhy osudu řeckých mýtů a bájí nevážily ovšem vždy spravedlivě. Nestal se sice hrdinou žádného samostatného literárního díla, nechybí však v žádné básni ani v žádném románu o pádu Tróje. Setkáváme se s ním dokonce i v dílech, která vůbec nesouvisí s pověstmi o Tróji; například v Shakespearově *Hamletovi*.

Antičtí umělci mnohokrát Priama zobrazili, a to zejména na vázách, jichž se zachovalo přes šedesát. Asi na třiceti je *Priamova smrt* (šestnáct z nich pochází až z konce 7. a začátku 6. století př. n. l.), na osmnácti *Priamos u Achillea* (dvě nejstarší, z konce 7. století př. n. l., jsou v pařížském Louvru a v Archeologickém muzeu v Madridu), na devíti je přítomen při *Astyanaktově smrti*. Z ostatních starověkých děl je nejpozoruhodnější výjev *Priamos u Achillea* na Chersifronově stříbrném poháru z 1. století př. n. l. nalezeném

na ostrově Laalandu (v Národním muzeu v Kodani). Stejnojmenný mramorový reliéf vytvořil roku 1815 B. Thorvaldsen (dnes rovněž v Kodani, ale v Thorvaldse nově muzeu).

Přes všechna novější básnická a dramatická zpracování nikde však není Priamos zpodoběn lépe než u Homéra. Popis jeho návštěvy u Achillea ve čtyřřadvacátém zpěvu *Íliady* „patří k nejskvostnějším perlám všech literatur“ (O. Vaňorný).

PRIÁPOS

(2. pád *Priápa*, lat. *Priapus*) – syn boha vína Dionýsa a bohyně Afrodítý, bůh plodnosti.

Za jeho otce se považoval také Adónis, dále bůh Hermés, nejvyšší bůh Zeus a někdy i docela obyčejný osel; za matku kromě Afrodítý i nymfa Chióné, Dióné nebo Perkóta. Patřil mezi nižší bohy a lidé ho nebrali příliš vážně. Jako bůh plodnosti byl nejen bohem tělesné lásky, ale i ochráncem vinic a zahrad, do kterých se proto stavěly jeho sochy; měly funkci našich

strašáků k plašení ptáků. Jeho kult měl původní domov v neřeckých oblastech Malé Asie. Do Řecka a Říma pronikl poměrně pozdě a rozšířil se zejména v posledních stolcích př. n. l.

Priápoly sošky bývaly ne- umělé a povětšinou ze dřeva nebo z pálené hlíny. Už v Řecku vznikl zvláštní druh tzv. priápské poezie; z počátku n. l. pochází z Říma sbírka drobných básní tohoto druhu, nazývaná *Priapea*. Větší svatyně měl Priápos zejména v Lampsaku, Perkótě a Krotónu. Jeho kult se udržoval v řeckořímském světě hluboko do křesťanských dob, ačkoli církev jej potírala.

Ohlasy priápské poezie, jakož i veršů, jež věnovali

Afrodita u Priápoly sochy. Terakota z Myriny z 2. století př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Priápopi Catullus a Horatius, se najdou v literatuře téměř všech evropských národů. Přitom poetika a erotika jsou v nich většinou ve vztahu nepřímé úměrnosti. U nás vyniká z těchto děl nad průměr *Priapus* od J. Vrchlického (1890) a *Hymnus Priápopi* od J. Karáska ze Lvovic (1904).

PROITOS

(2. pád *Proita*, lat. *Proetus*) – syn argejského krále Abanta a jeho manželky Aglaie, zakladatel Tíryntu.

Od mládí žil v nepřátelství se svým bratrem Akrisiem. Když se stal Akrisios po smrti svého otce králem, vystěhoval se Proitos ze strachu o svůj život z Argu a usadil se v nedalekém Tíryntu. Tam si pak pozval jednooké obry Kyklópy, aby mu postavili mocný hrad. Po jeho dokončení se oženil s dcerou lyckého krále Iobata, která se podle některých mýtů jmenovala Anteia, podle jiných Stheneboia. Měl s ní spoustu nepřijemností, protože se zamilovala do mladého hrdiny Bellerofonta, ale o tom se mluví v jiných heslech. Další nepřijemnosti měl s dcerami. Byly velice krásné, jenže svým chováním urazily boha Dionýsa, který na ně za trest seslal šílenství. Z této nemoci je vyléčil mesénský věstec a lékař Melampús. Proitos mu dal za to jednu z nich za manželku a s ní třetinu království. Druhou třetinu vymohl pak Melampús pro svého bratra Bianta. Když Proitos zemřel, zdědil Melampús i zbytek jeho království a stal se nejmočnějším vládcem v Argolidě.

Jak Proitos skončil, o tom

se zprávy rozcházejí. Podle posledních, od římského Ovidia, zahubil ho prý Akrisiův vnuk Perseus. Z trestu za nepřátelství k Akrisiovi vytáhl prý před ním hlavu Medúsy, která byla tak hrozná, že při pohledu na ni člověk zkameněl, a Proitos se změnil v kamennou sochu.

Ať zahynul Proitos jakkoli, jeho hrad Tíryns přetrval věky a stojí dodnes; i v troskách se zdá skutečně dílem Kyklópů. Jestliže ho považoval Pausaniás (v *Popisu Hellady* z druhé poloviny 2. století n. l.) za div světa, který snese srovnání s egyptskými pyramidami, příliš nepřeháněl. Se svými hradbami z obrovských kvádrů, širokými místy deset až sedmáct metrů, je Tíryns ještě stále nejsilněji opevněný hrad na světě. Jinak se s Proitem setkáváme už v Homérově *Iliadě*; z památek výtvarného umění pak jen na několika vázových malbách s výjevy z mýtu o Bellerofontovi.

PROKNÉ

(2. pád *Prokny*, lat. *Procne*) – dcera athénské královny Pandióna, manželka thráckého krále Térea.

Do mýtů se dostala pro pomstu na svém manželovi, který se zamiloval do její sestry Filomély a krutým způsobem si vymáhal její lásku. – Podrobnosti viz v heslech *Filoméla* a *Téreus*.

PROKRIS

(2. pád *Prokridy*) – dcera athénské královny Erechthea a manželka hrdiny Kefala.

Prokridina smrt. Obraz Piera di Cosimo z doby kolem roku 1500 (Národní galerie v Londýně)

Je-li pravda, že „trochu poezie nikoho nezabije“, v Prokridině případ se ukázalo, že už pouhý nedostatek smyslu pro básnickou metaforu může mít smrtící účinky. – Podrobnosti o tom jsou v hesle *Kefalos*.

PROKRÚSTÉS

(2. pád *Prokrústa*, lat. *Procrustes*) – přezdívkou proslulého lupiče, kterého zabil athénský hrdina Théseus.

Vlastním jménem se jmenoval Damastés a žil v Attice, v údolí řeky Kéfis. Číhal na pocestné, a když je spatřil, zdvořile je pozval do své chýše, aby si odpočinuli. Tam je pak přemluvil nebo donutil, aby si lehli na jeho lože. Jestliže jim nohy přečnívaly, usekl jim je, a jestliže nedosahovaly k okraji lůžka, bez ohledu na kosti jim je natáhl (proto též přezdívkou Prokrústés, tj. „Napínač“). Když vlákal do své chýše Thésea, netušil, že sám zahyne stejným způsobem. Théseus ho přinutil ulehnout na lůžko a přečnívající hlavu mu usekl.

Prokrústés měl prý i syna, jehož by nezapřel: lupiče Sírida, který provozoval svou živnost na Korinthské šíji.

Prokrústa známe též ze čtyřceti vázových maleb, kde je zobrazen s Théseem, a pak ze všech tzv. cyklických váz s *Théseovými činy*. Pocházejí většinou z 5. století př. n. l. a šest z nich je v Národním archeologickém muzeu v Athénách, zbývající jsou roztroušeny po antických sbírkách na celém světě.

Zda Prokrústovo lože v údolí Kéfis skutečně existovalo, je dost pochybné. Jisté je však, že ve středověku přešlo v zdokonaleném modelu z mýtů do mučření. V přeneseném smyslu se s ním občas setkáváme dodnes; v dílech z nejrůznějších oborů, jejichž autoři (nebo jejich autorům) násilně upravují fakta, aby odpovídala záměrům jejich „vylepšovatelů“.

PROMÉTHEUS

(2. pád *Prométhea*, lat. *Prometheus*) – syn Titána Íapeta a bohyně Themidy nebo Ókeanovny Klymeny.

Postava tohoto Titána je jedním z nejčernějších výtvorů řecké mytologie: jako zosobnění odvahy a vytrvalosti, hrdého vzdoru a odporu k starým řádům, lásky k svobodě a lidumilnosti pa-

tří mezi nejstarší a přitom stále živé symboly boje za pokrok a štěstí lidstva. Málokterý mytický hrdina soustředil na sebe větší pozornost. Přes dva a půl tisíciletí utvářejí jeho postavu básníci a myslitelé od Hésioda a Aischyla přes Calderóna, Goetha, Byrona, Shelleyho až po A. Gida a Kazantzakise. Pochopitelně každý jinak a podle svého, jak to odpovídá požadavkům doby. To hlavní a podstatné, v čem se shodli, se však stalo „obecným majetkem lidstva“, jak to symbolicky vyjádřil na nástěnné malbě v pařížském paláci UNESCO Mexičan R. Tamayo.

Prométheus se vynořil ze šera své existence v době, kdy Zeus povstal proti Titánovi Kronovi, aby nastolil vládu nového řádu. Titáni bránili starý řád Kronův, ale Prométheus se postavil na Diovu stranu, i když sám byl Titán, protože toužil po spravedlivějším uspořádání světa. Pomohl Diovi radou i účastí v boji a přesvědčil také bohyni země Gaiu, aby se k němu připojila. Když Zeus po desetiletém urputném zápasu s jeho pomocí zvítězil, nijak zvlášť se mu neodměnil. Prométheovi to ale neva-

Prométheus a Atlás. Černofigurová malba na lakónské číši asi z poloviny 6. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

dílo. Odklonil se od něho teprve tehdy, když začal tvrdě a krutě upevňovat svou moc. Otevřeně se s ním však rozešel až později, když si Zeus usmyslil vyhubit bezmocné pokolení lidí. Prométheus měl lidi rád a kromě toho měl soucit se slabšími. Odhodlal se je zachránit, a to i za cenu, že tím přivoleá na sebe hněv nejvyššího boha.

K záchraně lidí bylo však nutné, aby si lidé chtěli a dovedli pomoci též sami. Prométheus jim tedy vdechl naději a dal do rukou moc. Ukradl z posvátného krbu na Olympu (podle jiné verze z pece boha Héfaista v hoře Moschylu na ostrově Lémnu) oheň a přinesl jim jej darem. Ovládnutí tohoto živlu probudilo lidi k uvědomělému životu. Poznali, že oheň je nejen hrozbou, ale i slu-

žebníkem, stali se nezávislými na rozmarech počasí, připravovali si vydatnější jídla, sílili tělesně i duševně. To však nebylo všechno. Naučil je také v ohni tavit kovy a vyrábět nástroje, naučil je řemeslům, naučil je počítat, psát a číst. Zkrotil pro ně divokého býka a dal mu jámno, aby ho mohli využít k obdělávání polí. Zapráhl do vozu koně a přiměl ho poslouchat člověka, postavil první loď. Nakonec seznámil lidi s léky a léčením nemocných a ukázal jim, jak žít šťastně, když už se narodili na svět.

Tím vším se stal Prométheus skutečným „stvořitelem člověka“, přinejmenším v tom smyslu, že ho vymanil z přírodního stavu a vychoval v rozumnou bytost. To bylo ovšem víc, než byl Zeus ochoten strpět. Za služby prokázané lidem odsoudil

Prométhea ke krutému trestu. Prikázal svým služebním Síle a Moci, aby se ho zmocnily a odvedly na kraj světa. Tam ho pak musel bůh Héfaistos přikovat na vysokou skálu.

Prométheus byl přemožen, ne však poražen: nezoufal. Věděl, že Diova krutovláda nebude trvat věčně, a protože po matce zdědil věstecký dar, věděl také to, kdy a jak má Zeus padnout, i jak tomu může uniknout. Když se zpráva o tom dostala k Diovi, ihned za ním poslal boha Herma, aby to vyzvěděl. Prométheus však odmítl s Diem a jeho poslem jednat: „Nenávidím vás bohy všechny! Nevyměním svá muka za otrockou službu tyranovi!“ Když Hermés přinesl tuto Prométheovu odpověď, Zeus uchopil blesk a srazil skálu s přikovaným Prométheem do hlubin Tartaru.

Tímto pádem skončila však jen první část Prométheovy tragédie. Zeus ho nesvrhl do věčné tmy proto, aby ho zahubil a zbavil tak muk, ale aby zlomil jeho vzdor. Když se mu to nepodařilo, dal ho vynést znovu na světlo, aby ho vystavil novým utrpením.

Dlouhá léta musel pak viset Prométheus přikován ke skále na vrcholu Kavkazu. V létě trpěl žárem slunce, v zimě mu křehly údy mrazem. A každé ráno přilétal k němu z Diova rozkazu obrovský orel, aby mu zobákem vykloval kus jater, který mu přes noc vždy znovu narostl. Avšak ani tato muka Prométhea nezlomila. Zůstal hrdý jako dřív a své pomoci lidem nelitoval.

Mezitím se však na světě mnohé změnilo. Zeus si svou moc upevnil, že ji už nemoh-

lo nic ohrozit, a tak svou krutovládou zmírnil. Přestal být podezíravým a mstivým tyranem, dal milost Titánům a propustil je z vězení, byl dokonce laskavý i k lidem a za příslušné oběti ochraňoval jejich řády. Nic ho už neznepokojovalo než ono tajemství, které znal jedině Prométheus. Poslal tedy k němu znovu boha Herma a nabídl mu za jeho prozrazení milost. Prométheus ji ani tentokrát nepřijal. Zeus nato dovolil jeho příbuzným a přátelům, mezi nimi jeho manželce Hésioně a synu Deukaliónovi, aby ho navštívili. Ti mu pak potvrdili, že nejvyšší bůh se už změnil, že jeho vláda není už tím, čím bývala, že bohové i lidé jsou s ní spokojeni. Byl tedy ochoten ji uznat, vždyť nemá smysl setrvávat ve vzdoru, když jeho důvody pominuly. Jediné však nechtěl: žádat a dostat milost.

Dlouho Prométheus doufal, že mu snad pomohou lidé, pro které tolik trpěl. Z jejich rukou byl ochoten svobodu přijmout. Jednoho dne přišel pak opravdu pod jeho skálu člověk: hrdina Héraklés. Jakmile spatřil orla, který přiletěl na svou každodenní hostinu, sestřelil ho šípem. Pak vzal svůj těžký kyj a rozbil Prométheovy okovy, nakonec vyrval ze skály i hřeb, jímž byl Prométheus přibit. V tu chvíli se objevil Diův posel Hermés a slíbil Prométheovi, že Zeus mu ponechá svobodu, jestliže prozradí tajemství jeho záchrany. „Ať tedy Zeus nevstupuje do manželství s Thetidou, po které touží, protože její syn převyšší otce. Ať ji provdá za smrtelného člověka, její syn pak neohrozí žádného z bohů!“

Prométheus tedy dosáhl svobody. Dosáhl jí s pomocí člověka a smírem s Diem, když si ji vytrvalým snášením útrap vyvzdoroval, aniž slevil ze své hrdosti a ze svých cílů. Jeho vítězství se dovršilo tím, že ho Zeus přijal mezi bohy na Olymp.

Aby se však splnila Diova nezrušitelná přísaha, že Prométheus bude navždy připoután ke skále, musel nosit na ruce prsten ze svých okovů, v němž byl zapuštěn kamínek z kavkazské skály. Na Prométheovu počest začali pak nosit prsteny s kamenem i lidé a nosí je dodnes, i když na původ tohoto obyčeje dávno zapomněli.

To je stručný obsah mýtu o Prométheovi, jak ho známe z Aischylovy tragédie *Spoutaný Prométheus* (z doby kolem roku 470 př. n. l.) a ze zlomků jejího pokračování *Osvobozený Prométheus*. Jeho konec je však rekonstruován podle antických zpráv, protože zachované zlomky nedovolují přesně určit, jak vyřešil Aischylos rozuzlení konfliktu mezi Prométheem a Diem (zdá se, že kompromisním závěrem se přizpůsobil dobovým požadavkům).

Pokud jde o začátek, jsme rovněž odkázáni na dohady, neboť první díl *Prométheovské trilogie* se nezachoval; víme o něm jen z antického seznamu Aischylových děl. Podle Hésiodova *Zrození bohů* (z 8.–7. století př. n. l.) začíná tento mýtus poněkud jinak. Ke sporu mezi Prométheem a Diem došlo prý v době, kdy se bohové v čele s Diem zmocnili vlády nad světem a sešli se v Sikýónu (západně od Korintu), aby projednali, jakým způsobem jim mají lidé přinášet oběti. Prométheus rozdělil obětního býka na dvě části a dosáhl, že Zeus si vybral horší; lepší pak zůstala lidem. Zeus vzal proto lidem z pomsty oheň, Prométheus ho však na Olympu ukradl a přinesl opět na svět. Za to ho stihl z Diova rozkazu známý trest: byl připoután ke skále a orel mu každý den vykloval kus jater, který mu přes noc opět narostl. Tak trpěl za svou pomoc lidem a za svou neochotu sklonit se před Diem s prosbou o milost, dokud ho neosvobodil Héraklés. Podle velmi rozšířených antických lidových představ, které se odrážejí už v Aisópových (Ezopových) bajkách ze 6.

Prométheus tvoří člověka. Obraz Piera di Cosimo z doby kolem roku 1500 (Stará pinakotéka v Mnichově)

století př. n. l. byl však Prométheus nejen obrazným, nýbrž skutečným „stvořitelem člověka“. Tak to potom utvrdili v povědomí lidí zejména římská autoři (Lucretius, Cicero, Horatius, Ovidius a jiní).

Nyní ještě o novověkých zpracováních tohoto mýtu. *Prométheus* mladého Goetha (z roku 1774) symbolizoval vzor proti náboženství a absolutismu; Goethe o této básni později napsal, že „působila jako rozbuška pro explozi“. Herderovo drama *Odpuť Prométheus* (1802) bylo básnickým výrazem přesvědčení o nutném příchodu nového řádu lidské společnosti. *Prométheus* Byronův byl prodchnut stejným revolučním optimismem jako jeho tvůrce v boji za osvobození Řeků z turecké nadvlády. Shelleyho lyrické drama *Odpuť Prométheus* (1820) vyjadřuje básníkovu víru v sílu trpného odporu proti zlu a povýšenost utiskovaného nad prostředky utiskovatele. *Špatně spoutaný Prométheus* A. Gida (1899) je fraškovitou alegorií s hlubokým filozofickým podtextem. Kazantzakisův *Prométheus* (1943) obsahuje stejnou základní myšlenku jako Lúkiánův dialog z 2. století n. l. *Prométheus čili Kavkaz*: je obžalobou Dia a vůbec bohů, symbolizujících despoticke vládce na tomto světě, ve jménu rozumu a lidskosti. Ve své doktorské disertaci napsal Marx (1841): „Prométheus je nejvznešenější svatý a mučedník ve filozofickém kalendáři... Prométheovo vyznání –, nuž zkrátka v nenávisti mám vás bohy všechny“ je vlastním vyznáním filozofie, jejím vlastním heslem

proti všem nebeským a pozemským bohům, kteří neuznávají lidské sebevědomí za nejvyšší božstvo.“

Výtvarné umělce inspiroval mýtus o Prométheovi stejnou měrou ve starověku jako v novověku. Antických vázových maleb s Prométheem známe přes šedesát, z toho výjev *Prométheus přikovaný na skálu* téměř dvacetkrát a *Prométheus osvobozený Héraklem* desetkrát; na jiných je s Diem a ostatními bohy, s Epimétheem, s Athénou při stvoření člověka atd. Většinou pocházejí z 6.–5. století př. n. l. a jsou roztroušeny v muzeích na čtyřech kontinentech. Výjevy *Prométheus tvoří člověka* se s oblibou používaly na reliéfní výzdobu sarkofágů; dva nejznámější, z 2. a 3. století n. l., jsou dnes v pařížském Louvru a v neapolském Národním muzeu.

Z novověkých malířů vytvořil *Prométheovo stvoření člověka* jako první P. di Cosima kolem roku 1500 (dnes v mnichovské Pinakotéce). Slavné obrazy *Prométheovo utrpení* namaloval Tizian v letech 1549–1550 a Rubens v letech 1613–1614 (oba dnes v madridském Pradu). *Prométheovy osudy* jsou též námětem osmi obrazů zdobících zasedací síň athénské Akademie; vyhotovil je koncem minulého století H. Gripenkerl. Z děl našich malířů uveďme *Prométhea* od V. Hynaise (1874), cyklus ilustrací k Aischylovu *Spoutanému Prométheovi* od F. Kupky (1908 až 1910), obraz *Prométheus přináší lidstvu oheň* od A. Procházky pro brněnskou univerzitu (1938) a obraz *Odpuť Prométheus* od Š. Bednára (1939).

Ze soch je to zejména *Prométheus* od B. Schnircha z roku 1870 a *Hlava Prométhea* od V. Makovského z roku 1934 (obě v Národní galerii v Praze). – Jinak z nejnovější doby je kromě už uvedeného Tamayova obrazu v Paříži (1958) nejpozoruhodnějším dílem tohoto druhu *Manshipův kolosální pozlacený Prométheus přináší lidstvu oheň* v „ponorných zahradách“ Rockefellerova centra v New Yorku.

Prométheovská tematika našla nejedno přetlumočení také do řeči hudby. První místo tu nesporně zaujímá ouvertura *Prométheus* z roku 1801 od L. van Beethovena. Stejnojmennou symfonickou báseň složil roku 1855 F. Lizst a roku 1913 A. N. Skrjabin. Ze soudobých skladatelů složili oratorium *Prométheovo utrpení* F. Wohlfahrt (1955), operu *Prométheus* D. Popovici a C. Orff; pak ještě balet *Nový Prométheus* J. Hanuš (1963).

Prométheus přináší lidstvu oheň. Kolosální pozlacená socha Paula Manshipa (Rockefeller Centre, New York)

PROSERPINA

(2. pád *Proserpiny*) – římská bohyně podsvětí, totožná s řeckou Persefonou. – Viz heslo *Persefona*.

PRÓTESILÁOS

(2. pád *Prótesiláa*, lat. *Protesilaus*) – syn hrdiny Ífikla z Fylaky, první padlý v trojské válce.

Se svým bratrem Podarkem přivedl do války proti Tróji čtyřicet lodí a ze všech achajských vůdců nejvíc toužil po slávě. Když se loďstvo přiblížilo k břehům Tróady, nedočkavě číhal na přídi své lodi, kdo první vyskočí na břeh. Chtěl vyskočit hned za ním, protože znal věštbu, že kdo se první dotkne trojské půdy, první též padne. Po dlouhém otálení, způsobeném touto věštbou, jež mohla ohrozit úspěch vyloďovací operace, rozhodl se vyskočit na břeh ithacký král Odysseus. Vyhodil však na břeh nejdříve svůj štít a obratně na něj dopadl. Jakmile spatřil Prótesiláos Odyssea na břehu, ihned za ním vyskočil. Ve chvíli, kdy se dotkl země, padl proboden kopím.

Podle jiné verze hnal Prótesiláos svou loď kupředu, aby předběhl ostatní, ačkoli věděl, že kdo první vystoupí na břeh, přijde o život. Dal se cílevědomě zabít, protože podle pokračování výše uvedené věštby měla zvítězit ta strana, která bude první oplakávat padlého hrdinu.

Homér se o Prótesiláových motivech nezmiňuje, pouze vysoce hodnotí jeho hrdinství. Poprvé se o nich mluvilo pravděpodobně už v neza-

chovaných *Kyprích*, připisovaných Stasinovi nebo Hegezinovi; pozdější autoři si vytvářeli i jiné varianty. Prótesiláovi je také adresován jeden z Ovidiových *Listů héroin*, jehož fiktivní autorkou je jeho manželka Láodameia.

PRÓTEUS

(2. pád *Prótea*, lat. *Proteus*) – syn boha moře Poseidóna a nymfy Náidy, mořský bůh.

V mýtech se s ním setkáváme už jako se starcem, a to dost nevlídným. Žil na ostrově Fáru, který dnes už splynul s Alexandrií, a pásl tam Poseidónově manželce Amfitritě ryby a tuleně. Byl nadán věšteckým duchem, ale používal jej nerad; věštil, jen když ho někdo k tomu násilím přinutil. Bylo to však spojeno se značnými potížemi, protože byl velice silný a proměnlivější než moře. Uměl se změnit v tuleně, lva, draka, pardála, kance, dokonce i ve vodu a zmizet nepozorovaně pod hladinou. Přesto se ho však některým hrdinům podařilo přemoci; mezi nimi zejména spartskému králi Meneláovi, kterému řekl vše, co potřeboval vědět, aby se šťastně dostal z Egypta do Sparty.

Podle některých mýtů měl prý Próteus manželku Psamathu (což v překladu znamená „písek“) a dceru Eidotheu. Podle Hérodota byl prý pod jménem Kétés egyptským králem; egyptské báje ani dějiny o tom však nevědí.

Próteus, známý jen z nemnohých starověkých vyobrazení, ale tím víc z přísloví (kde znamenal asi tolik,

nebo víc, jako náš „chameleon“), se dostal v nové době i na jeviště, a to jako titulní hrdina hry P. Claudela z roku 1927. A dostal se roku 1962 i na titulní stránky světového tisku: jeho jméno nesla americká ponorka na atomový pohon, která podplula s téměř stovkou mužů severní pól. Věrný tradici změnil se i tento Próteus: nejdříve v nošiče jaderných zbraní a nakonec ve staré železo.

PSÝCHÉ

(2. pád *Psýchy*, lat. *Psyche*) – milenka a později manželka boha lásky Eróta.

Pověst o Psýše a Erótovi je řeckého původu, ale známe ji zejména z latinského spisu *Proměny čili Zlatý osel* od Apuleia z Madaury (z 2. století n. l.). Tvoří v něm samostatnou vložku ve formě pohádky, kterou vypravuje dívka zajaté lupiči nějaká stařena, aby ji obveselila. Byla stejně známá ve starověku, jako je rozšířená dnes, a platí o ní, co napsal Apuleius v úvodu ke své knize: „Čtenáři, pozor: pobavíš se!“

Byli tedy jednou král a královna a měli tři krásné dcery. Dvě starší docela slušně provdali, ale o nejmladší Psýchu se neucházel žádný princ ani jiný muž. Byla totiž tak nadpozemsky krásná, že každý ji jen obdivoval jako nějakou sochu nebo bohyni. Brzy se začalo povídat, že Psýché není vlastně obyčejná princezna, ale nová Afrodíta, a mnozí ji začali prokazovat božské počty. Tyto řeči se šířily, se vzdáleností se příslušně zveličovaly, a nakonec k ní putovali ctitelé z celého Řecka.

Amor a Psyche. Mramorové sousoší Antonia Canovy z roku 1796 (Villa Carlotta, Tremezzo)

Zpustly chrámy v Pafu, na Knidu i na Kythéře a lidé místo Afrodítu uctívali Psýchu.

Psýché nebyla, po pravdě řečeno, tímto zbožňováním nikterak nadšena. Nebyla tím nadšena ani Afrodita, což bylo důležitější. Z hněvu nad nepřipustnou krásou pouhé smrtelnice rozhodla se k pomstě. Přikázala svému synu Erótovi, aby zranil Psýšino srdce šípem lásky k nejhoršímu muži na světě.

Mezitím se však Psýšin otec obrátil na delfskou věštírnu, aby mu poradila, jak by našel pro svoji dceru ženicha. Dostal hroznou odpověď: ať ji prý vyvede ve svaatebních šatech na vysokou skálu, tam si už ženich pro ni přijde, bude to ohavný šupinatý drak. Proti výroku věštírny, která oznamovala vůli bohů, nebylo odvolání, a král tedy s těžkým srdcem poslechl. Když odvedl dceru na vrchol skály a odešel, stal se zázrak. Mírný vánek Zefyros Psychu jemně nadzvedl a tiše

ji snesl do údolí pod skálou. Udělal to na žádost boha Eróta, který přiletěl ke skále provést rozkaz své matky, ale na první pohled se do Psýchy zamiloval.

Psýché neměla o Erátově zásahu samozřejmě tušení, a byla proto svou záchranou nesmírně překvapena. Ještě víc ji však překvapilo, když spatřila na konci údolí nádherný palác. Vešla do něj a nevycházela z údivu. Neviditelní služebníci jí připravili lázeň, občerstvení a lůžko; stačilo si jen pomyslet na nějaké přání a hned jí ho splnili. Když po těchto zážitcích usnula, přišel k ní potichu ženich. Nikoli ohavný šupinatý drak, nýbrž krásný bůh lásky Erós.

Erós jistě věděl, proč si vymohl na ní slib, že se nikdy nebude snažit vypátrat jeho podobu. Psýché to však nevěděla, stejně jako to nevíme my, ale pod dojmem slasti z prvně poznané lásky mu to ochotně slíbila. Šťastně pak žila v nádherném paláci a

dny trávil očekáváním noci, které jí přinášely neznámého milence. Jediné, co ji znepokojovalo, byla myšlenka na rodiče a sestry, které jistě soužila starost o její osud.

Když se zpráva o Psýšině zmizení donesla k sestrám, vypravily se ke skále, kde ji lidské oko naposled spatřilo, a hrozně tam naříkaly. Psýché nato požádala svého milence, aby jí dovolil pozvat sestry na malou návštěvu. Když uvidí, jak žije, budou spokojeny a přestanou truchlit. Erós ji varoval, že je to spojeno s velkým nebezpečím, a přemlouval ji, aby od svého přání ustoupila. Všechny argumenty byly však marné, vždyť když si žena něco umíní, nepomůže si ani bůh. Rozkázal tedy Zefyroví, aby snesl sestry do údolí, a dřív než jindy zmizel.

Sestry setkání s Psýchou upřímně potěšilo. Jakmile však spatřily nádherný palác, jejich radost se okamžitě změnila v závist. Začaly se jí vyptávat na manžela a projevíly přání ho poznat. Psýché jim vyhýbavě pověděla, že je to hezký mladý muž, ale že není doma, protože tráví většinu času lovem, a rychle je obdarovala zlatem a šperky. Nato zavolala Zefyru a dala je odnést zpět na skálu nad údolím.

Na zpáteční cestě utajovaná závist sester propukla. Rozhodly se, že o Psýšině štěstí pomluví, a začaly kout plány, jak by se zmocnily jejího bohatství. Psýché o tom pochopitelně nevěděla, a když zjistila, že očekává dítě, požádala svého milého, aby jí opět dovolil spatřit sestry. Erátovo přemlouvání nebylo ani tentokrát nic platné, a tak je Zefyros snesl do údolí. Předstíraly radost

nad očekávaným dítětem a znovu se vyptávaly na manžela. Psýché zapoměla, co jim řekla prvně, a popsala ho jako solidního pána ve středních letech, který se zabývá obchodem a je právě v daleké cizině. Sestry z toho vytušily, že nezná jeho podobu, a když se k tomu při další návštěvě přiznala, namluvily jí, že jejím manželem je onen ohavný šupinatý drak, o němž mluvila věštba. Ať prý skryje pod nějakou nádobu lampu, a když její manžel usne, ať si na něho posvítí. Na důkaz své lásky jí ukázaly i cestu k záchraně: daly jí ostrý nůž, aby ho zabila.

Psýché se pod vlivem sestry a mučivé nejistoty rozhodla daný slib porušit. Když její milenc v noci usnul, odkryla připravenou lampu, uchopila nůž a přistoupila k lůžku. Matné světlo jí odhalilo, že jejím milencem je sám bůh lásky Erós. Ze samé radosti ho chtěla ihned políbit. Když se však k němu sklonila, ukápl z lampy vařící olej Erótovi na rámě. Bolest ho probudila, zděšeně vyskočil a ve hněvu, že Psýché porušila svůj slib, beze slova vzlétl. Avšak Psýché se duchapřítomně zachytila jeho nohy a za okamžik se už oba vznášeli vysoko v oblacích.

Let netrval dlouho, neboť Psýché brzy ztratila sílu. Erós nedopustil, aby se zabila. Snesl se s ní na zem a vyčítal jí zradu. Když ji opustil, zoufalá Psýché se ze žalu vrhla do blízké řeky. Proud ji však z lásky k Erótovi vynesl na břeh. Ztrápená marnou touhou po milenci i po smrti vypravila se k sestrám, aby jim oplatila radu, kterou ji uvrhly do neštěstí.

Navštívila nejdřív starší a řekla jí, že musela od manžela utéci, protože od chvíle, co ji tehdy za poslední návštěvy potajmu spatřil, toužil jediné po ní. Sestra se okamžitě rozběhla ke skále a plná nedočkavosti se vrhla do hloubky. Zefyros neměl žádné rozkazy, a tak ji klidně nechal rozbít si údy o skalnaté úbočí. Stejným způsobem zahynula potom i mladší sestra.

Mezitím se však Afrodíta dozvěděla o dobrodružství svého syna. Hrozně se na něho rozhněvala a poslala své služebnice, aby k ní přivedly jeho milenkou. Když se jim nepodařilo Psýchu nalézt, vyzvala posla bohů Herma, aby vyhlásil odměnu na její zadržení. Nebyla to odměna malá: „Sedm šťavnatých polibků od samotné bohyně lásky, z nichž jeden zvlášť sladký s lechtivým posmíváním jazykem.“ Lidé ji začali horlivě hledat, ale nešťastná Psýché nakonec sama dobrovolně přišla k Afrodítě.

Nikdy se nepotvrdilo jasné, jak blízko má k sobě láska a nenávisť: bohyně lásky se při pohledu na ženu, která ji předčila krásou, změnila v bohyni zloby. Když poznala, že Psýché čeká od jejího syna dítě, a z ní samé se tedy stane babička, začala zuřit, jak jsme to o ní za celých tisíc let řeckých mýtů nikdy neslyšeli. Přikázala služkám, aby Psýchu zbičovaly, a pak si ji vzala do práce sama. Roztrhala jí šaty, rvala jí vlasy a bila ji hlava nehlava, dokud jí stačily síly. To však nebylo všechno.

Jako v každé správné pohádce dostala pak Psýché tři úkoly, jejichž splněním si mohla zachránit život. Afro-

díta před ní vysypala hromadu pšenice, ječmene, prosa, máku, hrachu a čočky, smíchala to dohromady a rozkázala jí, aby do večera oddělila jednotlivá zrna do zvláštních hromádek, jinak že zahyne. Nešťastníci však přišli na pomoc mravenci, protože se jim zželelo milenkou boha lásky. Poté jí Afrodíta uložila, aby přinesla vložky vlny ze zlatého rouna divokých ovce, které se pásly za dravou řekou. Tu pomohlo Psýše rákosí, které je ochráncem milenců, a poradilo jí, aby vyčkala, až ovce v poledním horku usnou, a pak aby sebrala z křoví vložky vlny, jež se na něm při jejich cestě na pastvu zachytily. Jako třetí úkol měla Psýché přinést vodu z pramene nad strmou kluzkou skálou, který hlídali nikdy neusínající draci. Psýché jej splnila s pomocí orla nejvyššího boha Dia, který se tak odvděčil za služby, jež mu nejednou prokázal Erós. Afrodíta musela splnění těchto úkolů uznat, ale protože se právem domnívala, že Psýše se při tom dostalo cizí pomoci, uložila jí ještě jeden. Těžší než všechny předchozí.

Psýché se měla odebrat do říše stínů a vyžádat si tam od bohyně Persefony, manželky vládce podsvětí Háda, krabičku s kouzelným líčidlem. Psýché viděla, že takový úkol je naprosto nesplnitelný, a proto vystoupila na nejbližší věž, aby skočila dolů a se vším skoncovala. Jenže to nebyla leccjaká věž: promluvila k ní lidským hlasem a poradila jí, jak se dostane do podsvětí i jak se tam má chovat a co má dělat, aby se šťastně vrátila na svět. Na jedno ji zvlášť důrazně upo-

zornila: aby krabičku od Persefony v žádném případě neotevřela. Psýché však svoji ženskou povahu nepřemohla. Když se už šťastně vracela k Afrodítě, neodolala zvědavosti a krabičku otevřela. Nebylo v ní líčidlo, nýbrž spánek smrti.

Dlouho ležela Psýché v spánku smrti na cestě z podsvětí; Afrodíta však marně doufala, že navždy. Když se Erós ze svého zranění uzdravil, vypravil se svou milenkou hledat. Jakmile ji spatřil, setřel z ní spánek, uložil jej zpět do krabičky, jemným bodnutím šípů ji vzbudil a vyzval ji, aby se vrátila k jeho matce. O další se prý už postará sám.

Erós své slovo dodržel: vyhledal nejvyššího boha Dia a slíbil mu, že jestliže mu dovolí vzít si Psýchu za pravoplatnou manželku, opatří mu nejkrásnější milenkou na světě. Zeus tedy povýšil Psýchu ze smrtelné ženy na bohyni a slavnostně ji přiřkl Erótovi

do manželství. Nakonec se s Psýchou smířila i Afrodíta, i když se brzy po svatbě stala babičkou děvčátka, které dostalo jméno Hédoné čili Rozkoš.

Z antiky se zachovalo velké množství výtvarných děl s výjevy z mýtu o Erótovi a Psýše. Nejstarší známe od hellénistických umělců z 3. století př. n. l., s posledními se setkáváme ještě v křesťanském umění (na nástěnné malbě v Domitiliných katakombách z poloviny 4. století n. l.). Kromě drobných plastik, mozaik a maleb jsou to zejména sousoší, označovaná zpravidla *Amor a Psyche*: v pařížském Louvru (pravděpodobně římská kopie řeckého díla z 3.–2. století př. n. l.), v Kapitolském muzeu v Římě (asi z počátku n. l.) a v neapolském Národním muzeu (z 2. století n. l.). Reliéfy s výjevy z příhod Psýchy a Eróta známe zejména z římských sarkofágů, jež jsou kromě Louvru povětšinou v italských sbírkách.

Novověcí výtvarníci nezůstali v zpracování příhod tohoto mileneckého páru za antickými. To platí nejen o počtu děl, ale i o jejich umělecké úrovni. Pravděpodobně nejznámější sousoší *Amora a Psyche* vytvořil A. Canova; existuje v několika verzích (z roku 1793 v pařížském Louvru, z roku 1796 ve Ville Charlota v Tremezzu, z doby před rokem 1800 v petrohradské Ermitáži a v původním modelu v Metropolitním muzeu v New Yorku; u nás pak v replice na Státním zámku v Kynžvartu). K němu se řadí stejnojmenné sousoší B. Thorvaldsena z

roku 1806 (v Thorvaldsenově muzeu v Kodani) a *Psýché* A. Rodina z let 1893 až 1906 (v Rodinově muzeích v Paříži a Philadelphii), ze starších pak *Opuštěná Psýché* A. Pajoua z roku 1791 (v Louvru) a dvě sochy A. de Vriese: *Merkur a Psyche* z roku 1593 (rovněž v Louvru) a *Psyche* (od třicetileté války místo u nás ve Švédsku). Máme-li uvést jen jeden novodobý reliéf, bude to zajisté *Amor a Psyche* od I. Meštroviče z roku 1918 (v jeho ateliéru v Záhřebu).

Z obrazů jsou to především Raffaelovy nástěnné malby *Amor a Psyche* z let 1514 až 1515 v římské Ville Farnesina („to nejkrásnější, co znám z dekorací“, jak řekl Goethe), stejnojmenné malby G. Romana v Palazzo del Te v Mantově (asi z let 1525 až 1527), J. Zucchiho z doby kolem roku 1580 (v římské Vile Borghese) a F. Picoba z roku 1817 (v Louvru), dále *Únos Psýchy Zefyrem* a *Psýšin spánek* od P. P. Prudhona (první z roku 1808 v Louvru, o něco pozdější druhý ve Wallaceově sbírcce v Londýně) a kromě jiných zejména *Psýché* od G. F. Watse z roku 1880 (v Tateově galerii v Londýně); z novějších pak *Amor a Psyche* od O. Koschky z roku 1955. Za zmínku stojí i seriál čtyř obrazů z *Pohádky o Psýše* od M. Denise z roku 1907 (dnes v Muzeu moderního umění v Paříži) a cyklus litografií k Apuleiově pohádce od H. Boettingera z roku 1922.

Pokud jde o básníky a spisovatele, kteří pohádku o Erótovi a Psýše znovu zpracovali, resp. z ní čerpali podněty, spokojme se na tomto místě stručným výběrem

Psyché nesena Zefyry. Mramorové sousoší Johna Gibsona z doby kolem roku 1840 (Národní galerie v Římě)

jmen: z Francouzů mezi ně patří Lafontaine a Corneille, z Němců Wieland, H. G. Meyer a Hamerling, z Angličanů Tenyson a Keats, z Rusů Bogdanovič; z našich zejména J. Vrchlický a J. Karásek ze Lvovic, nověji K. Bednář a E. Petiška. Z hudebních děl uvedme aspoň symfonickou báseň *Psyche* od C. Francka (1888) a orchestrální skladbu *Amor a Psyche* od K. Kovařovice (1888) a balet P. Hindemitha *Amor a Psyche* (1944).

Mnozí zpracovatelé a literární historikové chápou Apuleiovu pohádku alegoricky; mají v tom předchůdce už ve starověku. Apuleius s tím zřejmě do jisté míry počítal (řecké „psýché“ znamená v překladu duše), ale myšlenka o „mravní očiště duše utrpením“, kterou do této pohádky vkládají, je Apuleiově koncepci cizí.

PÚLYDAMÁS

(2. pád *Púlydamanta*, lat. *Pulydamas*) – syn Apollónova kněze Panthoa a jeho manželky Frontidy.

Byl jedním z nejlepších spolubojovníků a zejména rádců vrchního velitele trojských vojsk Hektora. Nespoléhal na věštby ani na bohy a vždy se řídil jen vlastním rozumem. Neváhal radit třeba k ústupu, jestliže to považoval pro vojsko za výhodné. Hektór neposlechl jeho rady, aby po těžkých ztrátách způsobených achajským hrdinou Achilleem ustoupil s vojskem za hradby; v boji s Achilleem ztratil pak život.

Pygmaiové v nilské krajině. Mozaika z okolí Villy Farnesiny z poloviny 2. století n. l. (Římské národní muzeum v Termách)

PYGMAJOVÉ

(řec. *Pygmaioi*, lat. *Pygmaei*) – národ trpaslíků na západním pobřeží Malé Asie.

Ačkoli byli malí a slabí, dokázali spojenými silami zmocnit se zbroje největšího hrdiny Hérakla; jednou ho prý u Efesu dokonce přepadli. Podle některých bájí žili až na březích Ókeanu, protože v končinách obývaných lidmi cíhala na ně mnohá nebezpečí. Největšími jejich nepřáteli byli jeřábi, kteří je chytali jako čápi chytají žáby. U některých autorů splývají občas s Kerkópy, jinými trpaslíky z Malé Asie.

Jméno Pygmajů pochází z řeckého „pygmé“, tj. pěst; setkáváme se s ním dodnes v souhrnném názvu trpasličích kmenů v střední Africe. Antičtí výtvarníci používali vyobrazení Pygmajů zejména jako dekorací. Na některých vázách a reliéfech z různých dob jsou i výjevy *Pygmajové v nilské krajině* (z poloviny 2. století n. l., dnes v Římském národním muzeu v Termách).

PYGMALIÓN

(2. pád *Pygmalióna*, lat. *Pygmalion*) – jméno dvou králů, jednoho na Kypru a druhého na foinickém Tyru.

Pod vlivem Ovidiových *Proměn* žije kyperský Pygmalión v našem povědomí nikoli jako král, nýbrž jako sochař. Vzhledem k prostopášnosti tehdejších žen se rozhodl, že se neožení, a žil jediné svému umění. Po ženě ovšem toužil, avšak po ideální, a proto si ji vytvořil podle vlastních představ ze slonoviny. Povedla se mu tak dokonale, že vzhledem se jí žádná ze živých žen nevyrovnala. Ve své osamělosti se do ní zamiloval, nosil jí dary, zdobil ji šperky a oblékal ji jako živou. Jednou, když měla bohyně Afrodíta svátek, přinesl do jejího chrámu skvělou oběť a před oltářem vyslovil nesmělou žádost, aby z jeho sochy učinila, může-li, jeho manželku. Bohyně krásy a lásky může ovšem všechno (pokud to spadá do oboru její působnosti): když se vrátil, jeho socha žila. Z manželství, které s ní Pygmalión potom uzavřel, se narodila krásná dívka, jež dostala jméno Pafos.

Podle řecké verze této pověsti či báje, jež je mnohem starší (třebaže ji známe až z mytologické příručky z 1. století n. l., připisované Apollodórovi), byl Pygmalión synem egyptského krále Béla a bratrem Aigypta a Danaa. Vládl na ostrově Kypru, na který vystoupila po svém zrození z mořské pěny bohyně Afrodíta, a byl jejím horlivým cititelem. Chtěl se s ní dokonce oženit, ale Afrodíta mu místo toho oživila svou sochu. Tak přišla na svět jeho manželka Galateia, s kterou měl pak syna Pafa a dceru Metharmu. Pafos, Pygmaliónův nástupce na kyperském trůně, se stal otcem krále Kinyra, který založil na jižním pobřeží Kypru město Pafos a postavil tam Afrodítě velkolepý chrám.

Tyrský král Pygmalión se zapsal do mýtů jinak. Zákeřně zavraždil svého švagra Sychaea, aby se zmocnil jeho majetku. Přiměl tak jeho manželku, svou sestru Dídónu, aby z Foiníky uprchla. Po dlouhém putování se usadila daleko na západě, na severním pobřeží Afriky, a založila tam město Karthágo.

Zdá se, že pověst o kyperském Pygmaliónovi je neřec-kého původu a pochází (stejně jako pověst o jeho tyrském jmenovci) z Foiníky. Totéž platí i o pověstech o jeho potomcích, zejména o Kinyrovi, jeho dceři Myrreze a o Adónidovi. Afrodítin chrám v Pafu připomíná však už Homér. O historické existenci tohoto chrámu není sporu, ačkoli se dosud podařilo odkryt jen nevelké pozůstatky jeho příslušenství z římských dob. Město Pafos bylo až do křesťanských dob

proslulým střediskem Afrodítina kultu. Na místě Starého Pafu je dnes vesnička Kuklia. Nový Pafos, založený prý arkadským králem Agapenórem při návratu z trojské války, existuje na Kypru dodnes.

Zatímco o tyrském Pygmaliónovi vědí dnes jen klasičtí filologové, kyperský Pygmalión je všeobecně známý; pravda, v Ovidiově pojetí. Jeho příběh zaujal mnoho umělců, a je zajímavé, že ani tak ne sochaře (s výjimkou E. M. Falconeta, 1763) nebo malíře (u nás například A. Procházku roku 1935 a 1944), ale hudebníky. Ve scénický melodram jej zpracoval J. A. Benda (1779) na text J. J. Rousseaua v operu L. Cherubini (1809), T. A. Kunz (kantáta z roku 1871); před sto lety stal se populární zejména operou F. von Suppého *Krásná Galatea*.

Ve známé komedii G. B. Shawa *Pygmalion* (1913) jde o nový příběh z nedávné současnosti a jméno titulního hrdiny má v ní jen symbolický význam. Ve Vrchlického básni *Pygmalion* (1899) Afrodíta v rozporu s antickou tradicí sochu neoživí a *Pygmalion* zešílí. Poslední latinská báseň *Pygmalion* pochází z roku 1957; složil ji J. Eberle u příležitosti avignonského kongresu „Za živou latinu“.

PYLADÉS

(2. pád *Pylada*, lat. *Pylades*) – syn fóckého krále Strofia a jeho manželky Anaxibie.

Vyrůstal se svým bratran-cem Orestem, synem zavražděného mykénského krále Agamemnona, a stal se jeho

věrným přítelem. Když Orestés dospěl, vypravil se s ním do Mykén, aby mu pomohl potrestat otcovy vrahy. Doprovázel ho pak i do daleké Tauridy, kam se musel Orestés odebrat, aby se před posvátnou sochou bohyně Artemidy očistil od prolité krve. V Tauridě upadli oba přátelé do zajetí a Pyladés se rozhodl dobrovolně obětovat svůj život na oltáři bohyně, aby zachránil Oresta. V rozhodujícím okamžiku je však oba osvobodila Artemidina kněžka Ífigeneia, která byla, jak se ukázalo, Orestovou sestrou, unesenou před mnoha lety Artemidou do Tauridy. Po návratu do vlasti pomohl Pyladés Orestovi znovu získat mykénský trůn a oženil se s jeho sestrou Élektrou.

Pyladovo obětavé přátelství přešlo v antice z mýtů do přísloví. Jeho postava ožila ve všech zpracováních Orestových osudů, a to starověkých i novověkých; jejich přehled je v hesle o Orestovi. Totéž platí o výtvarných dílech, kde se vyskytuje vždy jen v Orestově společnosti.

PYLAIMENÉS

(2. pád *Pylaimena*, lat. *Pylaimenes*) – král Enetů, velitel trojských spojenců z Paflagonie.

Byl to statečný bojovník, ale rozhodně ne tak slavný, aby se o něm mluvilo téměř ve všech knihách, jež se zabývají Homérem. Podle 576. verše pátého zpěvu *Íliady* padl totiž prvního bitevního dne v boji se spartským králem Menelaem, ale podle 658. verše třináctého zpěvu téže *Íliady* kráček třetího bi-

tevního dne za mrtvolou svého syna Harpalióna, když ji Paflagonové odváželi z bojiště za hradby Tróje.

Rozpor mezi těmito dvěma verši se často uvádí jako důkaz tvrzení, že *Ilias* je dílem různých autorů. Zdá se to na pohled přesvědčivé, avšak podobné rozpory nacházíme také v jiných antických i moderních dílech, u nichž není sporu, že je vytvořil jediný autor, např. ve Vergiliově *Aeneidě* (kde Aeneas odplouvá z Tróje s dvaceti loděmi, z nichž čtyři ztratí na Sicílii, ale do Itálie připluje opět s dvaceti), nebo v Rollandově *Janu Kryštofovi* (kde jednotlivé postavy nerovnoměrně stárnou) apod. U rozsáhlých děl, jež vznikají dlouhá léta, jsou takové rozpory pochopitelné a samy o sobě nejsou argumentem pro různost autorů.

PÝRAMOS

(2. pád *Pýrama*, lat. *Pyramus*) – mladík z Babylónu, proslulý svou láskou k Thisbé.

Vynikal krásou nad všemi mladými muži, kteří žili v miliónovém městě královny Semiramidy, a zamiloval se do stejně krásné dívky Thisby.

Znal se s ní od dětství; oba bydleli totiž v sousedních domech, ale jejich rodiče žili v nepřátelství a jejich lásce nepřáli. Zakázali jim dokonce veškerý vzájemný styk. Oba zamilovaní našli však trhlinu ve zdi, která oddělovala domy jejich rodičů, a tou si v nestřežených okamžicích šeptali. Protože polibek, který vtiskl každý na svou stranu zdi, nedošel nikdy na druhou, jednoho dne se rozhodli, že v noci tajně utečou ze svých domů a setkají se pod moruší u hrobky krále Nina.

Thisbé se podařilo dostat se z domu bez potíží. Zahalená do závoje oklamala své strážce a brzy přišla pod strom s velkými bílými plody, které jasně zářily v měsíční noci. Zanedlouho zaslechla šelest. Místo Pýrama se však objevila lvice s krvavou tlamou, která právě rozsápala býka a přišla se napít z blízkého pramene. Thisbé se polekala a utekla do háje za hrobkou, kde se ukryla v temné jeskyni. Když se lvice napila, našla závoj, který Thisbé při útěku ztratila. Krvavou tlamou ho roztrhala a odešla. V té chvíli se dostal po různých překážkách na místo schůzky Pýramos. Jakmile spatřil roztrhaný zkrva-

vělý závoj a pak stopy po lvici, bylo mu všechno jasné. V zoufalství, že Thisbé padla za oběť dravé zvěři, vrazil si do srdce meč.

Když všechno ztichlo, Thisbé přemohla strach a vrátila se na domluvené místo. Už zdáli viděla, že moruše změnila barvu, jako by její kořen a tím i plody nasákly krví. Ve stínu pod stromem našla mrtvého Pýrama. Láska a žal vedly její ruku, kterou se chopila krvavého meče, aby mohla se svým milým spočinout v společném hrobě.

Příběh Pýrama a Thisby byl v prvních stoletích našeho letopočtu stejně známý a rozšířený jako dnes příběh Romea a Julie. Jeho původ není bezpečně zjištěn; známe ho až z Ovidiových *Proměn*. Výjevy z něj jsou ve starověkém umění velmi vzácné. Mozaika zobrazující *Pýrama a Thisbu*, asi z poloviny 3. století n. l., se našla při odkrývání tzv. Dionýsovy vily v kyperském Novém Pafu. Roku 1974 ji rozstřílela turecká přepadová letadla; Řekům se ji však podařilo obnovit.

Z novodobých básníků a dramatiků se k tomuto příběhu vrátil už ve druhé polovině 14. století Chaucer v *Po-*

Pýramos a Thisbé. Mozaika asi z poloviny 3. století n. l. v tzv. v Dionýsově vile v Novém Pafu na Kypru

věsti o Pyramovi a Thisbě a kolem roku 1590 Shakespeare ve *Snu noci svatojánské*, později v dramatu *Pyramus a Thisbe* F. A. Bertrand (1787), k němuž složil hudbu J. A. Benda. Stejnomenou operu složil kolem roku 1700 J. S. Kusser, roku 1746 Ch. W. Gluck, roku 1872 L. Gellert; melodram kolem roku 1800 J. E. Fusz. Pozoruhodná úloha připadla těmto milencům ve Skandinávii. *Thisbe* se stala titulní hrdinkou komedie, kterou napsal (podle Ovidiových *Proměn*) roku 1610 Asteropheus jako jednu z prvních švédských divadelních her.

Na rozdíl od starověku vzniklo v novověku velmi mnoho výtvarných děl s náměty z tohoto příběhu. Zaujal L. Cranacha st. (1520–1525), H. Holbeina ml. (v přibližně stejné době), G. Romana (kolem 1530), Rembrandta, Poussina a také Rubense (nebo některého z jeho žáků), jehož obraz *Pyramus a Thisbe* byl původně na Pražském hradě, ale počátkem 18. století beze stopy zmizel. Jinak máme u nás několik stejnojmenných děl: obraz C. Schutta z první poloviny 17. století v Augustiniánském klášteře v Brně, reliéf J. Gialdiho z roku 1590 z Haunschildova paláce v Olomouci a nástropní malbu B. Bianka z let 1625 až 1630 ve Valdštejském paláci v Praze.

PYRÉNEUS

(2. pád *Pyrénea*, lat. *Pyreneus*) – thrácký král, který se chtěl zmocnit Múz.

Nespokojil se s vítězstvím ve válce, ve které dobyl Fó-

kidu, ale ve svém sebevědomí se domníval, že si podmanil i Múzy, které tam žily na Parnassu. Múzy mu však uletěly, a když je pronásledoval, vylezl na vysokou věž a pádem z ní se zabil. Jeho osud se stal poučením, že moc a síla ještě nestačí k vládě nad uměním.

Na Pyréneův pokus o poškození nezapomněly Múzy ani ve chvílích největšího štěstí: „Vskutku je krásný náš los, jen kdybychom bezpečně byly,“ říkají ústy Ovidia.

Se jménem Pyrenejí nemá král Pyréneus nic společného. Jmenují se tak podle nevelké iónské osady Pyrény v někdejší zemi Keltů (severozápadně od Massalie, dnešní Marseille).

PYRRHA

(2. pád *Pyrrhy*) – dcera Titána Epiméthea a jeho manželky Pandóry, manželka Prométheova syna Deukalióna.

Podle řeckých mýtů se nejvyšší bůh Zeus dvakrát rozhodl vyhubit lidstvo. Poprvé hned na počátku své vlády, protože bylo slabé a nerozumné, takže se mu nezdálo k ničemu. Překazil mu to však Titán Prométheus, který přinesl lidem oheň a vzdělanost. Podruhé si to umínil, když se stal absolutním vládcem, a to pro změnu proto, že lidé se mu zdáli příliš mocní a rozumní, takže přestali ctít bohy. Tentokrát svůj úmysl splnil a seslal na svět potopu.

Prométheus, který zdědil po své matce Themidě věštecký dar, se o Diově rozhodnutí sice včas dozvěděl, ale neměl dost sil, aby mu zabrá-

nil. Nemohl-li zachránit celé lidstvo, postaral se, aby zachránil alespoň svého syna Deukalióna a jeho manželku Pyrrhu, kteří by pak svými potomky znovu zalidnili svět. Přikázal tedy Deukaliónovi, aby si postavil krytou loď, naložil do ní zásoby jídla, a když Zeus sešle na svět obrovský liják, aby do ní i s Pyrrhou vstoupil. Krátce nato nastala strašná průtrž mračen, vody z nebe se smíchaly s vodami z moře a celý svět zmizel pod hladinou rozbouřených vln. Devět dní a devět nocí trvala potopa živá a Diovým deštěm. Pak začaly vody opadávat a loď s Deukaliónem a Pyrrhou přistála na vrcholku hory Parnassu.

Radost Deukalióna a Pyrrhy ze záchrany se brzy změnila v smutek nad záhubou lidstva. Přesto přinesli Diově děkovnou oběť za svou záchranu. To se nejvyššímu z bohů velice zalíbilo. Rozhodl se tedy ponechat je naživu a poslal k nim boha Herma se zprávou, že jim za jejich zbožnost splní jakékoli přání. „O jedno prosíme, veliký Herme, mocného Dia: ať opět osídlí tento svět lidmi!“

Zeus své slovo dodržel. Vyzval Deukalióna a Pyrrhu, aby šli nebojácně vpřed, neohlíželi se dozadu a aby házeli za sebe kosti matky země. Nejdřív stáli nad poněkud nejasnými Diovými slovy bezradně, pak ale přišla Pyrrha na to, že tím Zeus míní kameny, a jeho příkaz splnili. Z kamenů, které házeli za sebe Deukalión, vznikli muži a z kamenů házených Pyrrhou se zrodily ženy. Zemi pak osídlili lidé nového rodu: lidé z kamene.

Tak tedy zahynulo staré a

zrodilo se nové pokolení lidí. Podle jiné verze, pocházející však až z doby systematizace řeckých mýtů asi v 6.–5. století př. n. l., Deukalión a Pyrrha zalidnili svět méně zázračným způsobem: prostřednictvím svého syna Helléna, který se stal pak praotcem Hellénů, tj. Řeků.

O uměleckých dílech inspirovaných tímto mýtem (vcelku nemnohých) se mluví v hesle o Deukaliónovi. Zde se zmíníme o některých jeho zajímavých prvcích. Je to především odraz dávného přesvědčení Řeků, že lidé vznikli ze země podobně jako stromy a rostliny. V této myšlence o jednotném původu lidí a rostlin z neživé přírody lze právem spatřovat předobraz vědeckého názoru o univerzálnosti světa. Ještě zajímavější je, že podle mýtu o Deukaliónovi a Pyrrze nestvořil lidi žádný bůh. Jestliže této myšlence některé jiné mýty odporují, její hodnotu to jenom zvyšuje. Nejpozoruhodnější je však ústřední osa tohoto mýtu: potopa světa.

Deukalión a Pyrrha se tu řadí k hrdinům četných mýtů o potopě světa, z nichž nejstarší je sumerský mýtus o Ziusudrovi, nejpropracovanější pak babylónsko-asyrský mýtus o Utanapištimovi (z eposu o Gilgamešovi) a nejznámější židovský mýtus o Noemovi (z bible). Historické jádro sumerského a babylónsko-asyrského mýtu o potopě je dnes celkem jednoznačně vysvětleno, ba i archeologicky doloženo. U židovského mýtu je zas historicky a filologicky osvětlena cesta, jak se dostal z babylónské verze tohoto mýtu do

bible. U řeckého mýtu o Deukaliónovi a Pyrrze podobný dokladový materiál chybí. Přesto nelze říci, že vznikl „vlivem Východu“, jak tvrdili někteří přívrženci teorie tzv. panbabylonismu. Určité vlivy tu mohly zajisté působit; nicméně je to samostatný řecký výtvar a odráží se v něm pravděpodobně nějaká velká přírodní katastrofa, která postihla přímořský egejský svět v předhistorické době.

Podle Aristotela postihla katastrofální potopa pouze Épeiros, konkrétně kraj kolem Dodóny; podle jiných severní Řecko (a loď s Deukaliónem a Pyrrhou přistála na vrcholu hory Athos). Možná však tu šlo o výbuch ostrovní sopky Théry, který kladou geologové a vulkanologové přibližně do poloviny 15. století př. n. l., což odpovídá podle chronologie řeckých mýtů právě době Deukalióna a Pyrrhy.

PYRRHUS

(2. pád *Pyrrha*, řec. *Pyrrhos*) – latinské jméno Achilleova syna Neoptolema, přezdívaného podle barvy vlasů i řeckými autory *Pyrrhos* („Ryšavec“). Viz heslo *Neoptolemos*.

Se známým „Pyrrhovým vítězstvím“ nemá tento vítěz od Tróje nic společného. Jde tu o vítězství épeirského krále Pyrrha nad Římany roku 279 př. n. l. u Auskula v Apulii, dosažené za cenu takových ztrát, že *Pyrrhos* po něm zvolal: „Ještě jedno takové vítězství a jsem zničen!“

PÝTHIA

(2. pád *Pýthie*, lat. *Pythia*) – kněžka v Apollónově chrámě v Delfech pověřená oznamováním věsteb.

Nebylo to individuální osobní jméno, ale zosobňující pojmenování kněžky, jejímž prostřednictvím oznamoval Apollón vůli nejvyššího boha Dia lidem, kteří o to požádali a přinesli mu příslušnou oběť. Známe ji jak z mýtů, tak z historie. Byla to zpravidla starší žena a při věštění seděla na trojnožce nad skalní rozsedlinou, ze které vystupovaly omamné výpary. V extázi vydávala nesouvislé výkřiky, které kněží zaznamenávali a zpracovávali v odpovědi. Co tedy oznámil Apollón z Diovy vůle ústy Pýthie, záleželo na delfských kněžích. Tyto odpovědi měly vzhledem k všeobecnému přesvědčení, že jsou božského původu, velkou vážnost a při oficiálních dotazech panovníků a vlád i politický dosah. Ačkoli to zní divně, nejednou byly seriózní, neboť kněží je formulovali se značnou znalostí věcí; měli totiž možnost získat informace od poutníků ze všech řeckých i sousedních států, kteří přijížděli do Delf. Navíc lze říci, že často ovlivňovali politiku řeckých států v zájmu dorozumění a spolupráce. Jestliže byli ovšem v rozpacích neváhali formulovat své odpovědi dvojznačně. Vzpomínka na to se udržuje dodnes v úsloví „Mluví jako Pýthia“.

V mýtech se mluví vždy jen o jedné Pýthii. V archaické a klasické době fungovaly v Delfech pro velký zájem dvě i tři Pýthie současně. V hellénistické době, kdy poli-

Delfy. Trosky Apollónova chrámu postaveného v letech 370–330 př. n. l. na místě dvou starších chrámů zničených ohněm a zemětřesením

tický význam věšteb upadl a dotazy podávali jen soukromníci, vystačila delfská věštírna s jedinou Pýthií. Poslední zpráva o ní máme z dob císaře Juliana (361–363 n. l.), tj. bezmála půl století po oficiálním uznání křesťanského náboženství v římské říši. Žila tam jako ubohá stařena v troskách Apollónova chrámu.

Ačkoli bylo v řeckém (i okolním) světě mnoho věštíren, delfská všechny převyšovala slávou a prý i spolehlivostí. Pro radu si do ní chodili mytičtí hridnové jako Héraklés a Oidipús, dotazy do ní posílali vládcové všech řeckých států, mezi nimi Solón i Alexandr Veliký, odvolával se na ni zakladatel nebo obnovitel olympijských her Ífitos, vojevůdce Themistoklés, filozof Sókratés; věstiti si v ní dávali i cizí panovníci. Mytičtí hridnové si vykládali Pýthiina slova zpravidla správně, smrtelníkům se to pro lidskou nedokonalost často nepodařilo. Snad nejznámější je omyl, jehož se při interpretaci její odpovědi dopustil lýdský král Kroisos.

Dotázal se jí na výsledek zamýšlené války proti Peršanům. Odpověděla: „Překročí-li Kroisos řeku Hálýs, zničí říši velikou.“ Vypravil se tedy sebevědomě do války a slova Pýthie se splnila: utrpěl porážku od perského krále Kýra a zničil svou vlastní říši.

Pýthiino jméno se odvozovalo ze starého názvu Delf, který zněl Pýthó. Tento název souvisel podle mýtů se jménem draka Pýthóna, o němž se mluví hned v dalším hesle. Mimochodem: skalní rozsedlina, nad kterou prý Pýthia věštila, se při výzkumech delfské svatyně, prováděných (s přestávkami) od roku 1838, dodnes nenašla.

PÝTHÓN

(2. pád *Pýthóna*, lat. *Pytho*) – ohavný drak se šupinatým hadím tělem, syn bohyně země Gaie.

Na přání bohyně Héry chtěl zahubit Titánku Létu, aby nemohla porodit děti, které čekala od Hérina man-

žela Dia. Létó se však s Diovou pomocí zachránila na ostrově Délu a dala tam život dvojčatům: bohyni Artemidě a bohu Apollónovi. Když Apollón dospěl, vypravil se za Pýthónem, aby se mu za pronásledování matky pomstil. Našel ho v hluboké roklí pod Parnasem a svými šípy ho zabil.

Na místě, kde potom Apollón Pýthóna pohřbil, založil chrám a věštírnu, ve které oznamoval ústy kněžky Pýthie Diovu vůli lidem. Na jeho hrob položil velký zaoblený kámen, který podle Řeků označoval střed světa. Aby po Pýthónovi nezůstala ani památka, změnil Apollón jméno místa, kde žil, z Pýthó na Delfy.

Drak Pýthón se vyskytuje na některých vázových malbách a reliéfech s Apollónem, z nichž nejstarší pocházejí z 5. století př. n. l.; není na něm však nic pozoruhodného. Totéž platí i o novověkých dílech, snad se dvěma výjimkami. První představuje socha *Apollóna Pýthóktóna*, „Apollóna zabíjejícího Pýthóna“, která se dlouho považovala za dílo Michelangelova. Po zjištění, že je to falzum, byla z veřejně přístupných sbírek v Louvru odstraněna. Druhým je Delacroixova malba *Apollón zabíjí Pýthóna* z doby po roce 1848, která zdobí Apollónovu galerii v Louvru.

Delfská svatyně existovala podle archeologických výzkumů už počátkem mykénské doby, tj. v 15.–14. století př. n. l. Původně v ní byla uctívána bohyně země Gaia; drak Pýthón byl pak považován za jejího strážce. Apollónovou svatyní se stala asi ve

12. století př. n. l. Starý Apolónův chrám zničil roku 548 př. n. l. požár, nový padl roku 373 př. n. l. za obět zemětřesení. Dnešní trosky pocházejí

až z třetí jeho výstavby v letech 370–330 př. n. l. Spolu s pozůstatky pokladnic, kaplí, staveb na Mramorové terase atd. a s dokonale zachovaným

divadlem a stadiónem patří Delfy, staré Pýthónovo sídlo, k nejimpozantnějším památkám antického Řecka.

Q

QUIRINUS

(2. pád *Quirina*) – římský bůh, spolu s Jovem a Martem jeden z hlavních ochránců Říma.

Původně byl ochranným bohem staré sabinské osady na pahorku Quirinálu, která splynula s Římem; později se stal bohem války a ochráncem celého Říma. Když převládl kult boha války Marta, ztotožnili Římané Quirina se zakladatelem Říma Romulem. Podle pověstí, doložených však až z posledních století př. n. l., změnil si prý Romulus po nanebevzetí bohem Martem jméno na Quirinus. Římané, kteří se považovali za Romulovy potomky, nazývali se proto při slavnostních příležitostech „Quirinův národ“ (*Populus Quirini*). Kult Romula-Quirina jako zakladatele Říma podporovali zejména Caesar a Augustus.

Quirinus měl starou svatyni na Quirinálu a tvořil tam spolu s Jovem a Martem tzv. quirinálskou božskou trojici. Sloužilo mu tam dvanáct kněží a slavnost na jeho počest se konala 17. února (na paměť dne, kdy prý vzal Mars Romula na ohnivém voze do nebe). Římská čtvrť

Kastór. Jedna z kolosálních soch Dioskúrů ze 4. století n. l. na římském Quirinálu, neprávem připisovaných Feidiově a Práxitelevi

na tomto pahorku se jmenuje dodnes Quirinale. Na jejím stejnojmenném náměstí s kolosálními sochami Dioskúrů je i známý Quirinálský palác,

původně letní rezidence papežů, od roku 1870 sídlo italských králů a od roku 1947 sídlo prezidenta Italské republiky.

REMUS

(2. pád *Rema*) – syn boha války Marta a vestálky Rhey Silvie.

Založil se svým bratrem Romulem město Řím, ale brzy potom přišel o život. Podle jedné verze byl zabit v šarvátce, která vznikla ze sporu o jméno tohoto města. Podle jiné ho zabil Romulus, aby se pomstil za potupu, kterou mu Remus způsobil, když přeskočil římské hradby. – Podrobnosti o jeho narození a životě jsou v hesle *Romulus*.

RHADAMANTHYS

(2. pád *Rhadamanthya*, lat. *Rhadamanthus*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho milenky Európy.

Byl moudrý a spravedlivý; na rozdíl od svých bratrů Mínoa a Sarpédonta, kteří se stali králi na Krétě a v Lykii, netoužil po světské moci a žil bez vládařských starostí. Přinejmenším podle Homéra, který o něm jako o králi nebo vládci nemluví. Podle pozdějších autorů zdědil prý po smrti nevlastního otce Asteria třetinu Kréty a vydal pro ni zákony, které se staly vzorem dokonalosti. O jeho životě víme jinak poměrně málo. Byl prý učitelem slavného hrdiny Hérakla, který si z jeho pouček zapamatoval hlavně to, že na ránu je správné odpovídat ranou. Když zemřel Héraklův nevlastní otec Amfitryón, oženil se Rhadamanthys s jeho ovdovělou manželkou Alk-

ménou a měl s ní syny Alkaia a Sthenela. Pozdější autoři mu připisují i syna Gortýna, který po něm převzal vládu a založil na Krétě město Gortýnu.

Po smrti se stal se svým bratrem Mínoem a nevlastním bratrem Aiakem členem podsvětního soudního tribunálu, který určoval posmrtné místo lidem a soudil přestupky zemřelých. Spravedlivé posílal do Élysia, nespravedlivé vydával k potrestání bohyním pomsty Erínyím a ty, kteří nebyli dobří ani zlí (nebo byli dobří i zlí), nechával potulovat se po asfodelové louce v podobě stínů bez těla.

Rhadamanthyova spravedlnost přešla v antice do přísloví; za jeho největší přínos lidstvu se považovalo zavedení přísahy. Jeho vyobrazení se z antiky zachovalo podstatně méně než obrazů a soch lidí nespravedlivých nebo zločinných. Známe ho jen z několika vázových maleb, kde je zpravidla ve společnosti Mínoa a Sarpédonta.

RHEA

(2. pád *Rhey*, řec. *Rheia*) římská bohyně úrody a plodnosti země.

Původně ji Římané uctívali pod jménem Ops a považovali ji za manželku boha setby, rolnictví a vinařství Saturna. Když Saturnus splynul s řeckým Kronem, splynula také Ops s jeho manželkou Rheiou a dostala tomu odpovídající polatinštěné jméno.

V pozdějším kultu ji Římané ztotožňovali i s maloasijskou bohyní Cybelou.

Kromě bohyně Rhey známe z římských pověstí i stejnojmennou kněžku Rheu. S hrdinou Herkulem měla syna Aventina, který se stal albským králem.

Jméno bohyně Rhey, dost časté na označení římských soch vcelku průměrné úrovně, nese i jeden z měsíců Saturna. Díky astronomům zůstala tedy ve společnosti svého manžela i po zániku nebe antických mýtů.

RHEA SILVIA

(2. pád *Rhey Silvie*) – matka Romula a Rema, zakladatelů Říma.

Byla dcerou krále Numitora z Alby Longy, kterého porazil a vyhnal jeho bratr Amulius. Aby zabezpečil trůn pro své potomky, dal Amulius zabít všechny Numitorovy syny a Rheu Silvii zasvětil bohyni Vestě, neboť jako panna vestálka nesměla mít potomky. Stalo se však, že Rhea Silvia podlehla bohu války Martovi a měla s ním dvojčata Romula a Rema. Amulius ji dal pro porušení slibu věčného panenství hodit do Tiberu. Bůh této řeky ji však zachránil, takže neutonula, a pojal ji za manželku.

Osudy *Rhey Silvie* zobrazilo několik renesančních i pozdějších malířů. Nejznámější dílo s tímto názvem je od G. A. Bazziho asi z roku 1510 (v

římském Palazzo Venezia). Operu *Rhea Silvia* složil roku 1886 M. Francisci.

RHEIA

(2. pád *Rheie*, lat. *Rhea* nebo *Ops*) – manželka Titána Krona, matka Hestie, Démětry, Héry, Háda, Poseidóna a nejvyššího boha Dia.

Pocházela ze stejných rodičů jako její manžel Kronos; jejím otcem byl bůh nebe Úranos a matkou bohyně země Gaia. Svých dětí si příliš neužila, přinejmenším ne v době, kdy byl Kronos nejvyšším vládcem. Každé jí totiž ihned po narození vzal a pozřel. Zabezpečoval se tak proti jejich případné vzpouře. Sám totiž kdysi povstal proti svému otci a zbavil ho vlády; důvodně se tedy obával, že děti se budou řídit jeho příkladem. Pět jich už takto uvěznil ve svých útrokách (kde jako božské bytosti i nadále žily) a chystal se pohltit i šesté, které Rheia čekala. K tomu však už nedošlo. Na radu své matky Gaie odebrala se Rheia na Krétu a v hluboké jeskyni na hoře Dikté tajně porodila syna, kterému dala jméno Zeus. Kronovi odevzdala dlouhý kámen zabalený do plen. Zhltl ho i s obalem a Zeus klidně vyrůstal pod ochranou nymf Adrásteie a Ídaie a horských démonů Kúrétů. Když dospěl, Kronovy obavy se splnily. Vzbouřil se proti němu, donutil ho vyvrhnout z útroby všechny sourozence a po desetiletém urputném boji s pomocí svých spojenců nad ním zvítězil. Zeus se tak stal novým nejvyšším bohem a vládcem nad nebem i zemí, Poseidón se ujal vlády nad mořem

a Hádés v podsvětí. Mocnými bohyněmi se staly i Rheiny dcery Héra, Démétér a Hestia.

Ačkoli byla Rheia matkou nejvyššího boha, Řekové jí neprokazovali žádné zvláštní pocty. Zda jí stavěli chrámy, není bezpečně zjištěno; zřizovali jí však oltáře. V pozdějších dobách ji pod vlivem východních kultů ztotožňovali s maloasijskou „Velkou matkou“ Kybelou. Římané ji uctívali pod jménem Rhea nebo Ops, později u nich rovněž splývala s Cybelou. Známe ji z nevelkého počtu vázových maleb, reliéfů a sošek. Nejznámější její vyobrazení je na jižním vlysu Diova oltáře z Pergamu, vyhotoveného v letech 180–160 př. n. l. (dnes v Státních muzeích v Berlíně).

Hora Dikté, kde Rheia našla tajný úkryt před Kronem, je na východní Krétě nad vesničkou Psychro. Tamější jeskyně je prostorná, s úzkým vchodem vysoko nad úpatím a bohatě vyzdobená stalak-

tity. Hora Ída, kde Zeus vyrůstal, je nejvyšší na Krétě (2456 m) a téměř přesně ve středu ostrova. V její jeskyni ve výši 1600 metrů se našly kultové památky z dob odkazovaných do mýtů.

RHÉSOS

(2. pád *Rhésa*, lat. *Rhesus*) – thrácký král, syn krále Éionea (nebo říčního boha Strymóna) a jeho manželky Euterpy.

Podle věštby měla být Trója nedobytná, jestliže by Rhésovi koně okusili trojské píce a napili se z trojské řeky Skamandru. Vypravil se proto na žádost Trójanů do války proti Achajcům. O jeho příjezdu se však včas dozvěděli achajští králové Odysseus a Diomédés, a to od Trójana Dolóna, kterého zajali na noční výzvědné výpravě. Nemeškali a přepadli jeho tábor, aby podmínku pro záchranu Tróje zmařili. Diomédés Rhésa ve spánku zabil a Odysseus odvedl

Rhésos. Černofigurová vázová malba možná attického původu z konce 6. století př. n. l. (Brúské muzeum v Londýně)

Chrám Venuše a Romy. Postavit jej dal císař Hadrianus, který jej také roku 121 n. l. zasvětil. Byl to největší chrám na území antického Říma

jeho koně do achajského táboru.

Z antiky známe několik vázových maleb, o nichž se předpokládá, že zobrazují Rhésa. Bezpečně je identifikován jen na čtyřech vázách ze 6.–5. století př. n. l. (v Národním muzeu v Neapoli, v Britském muzeu v Londýně, v Městském muzeu v Terstu a v Muzeu města Volos). Zachovala se i tragédie *Rhésos*, připisovaná Eurípidoi. O tom, zda právem, se pochybovalo už ve starověku; dnes se má za to, že od Eurípida nepochází.

RHODÉ

(2. pád *Rhody*, lat. *Rhode*) – dcera boha moře Poseidóna a nymfy Halie, manželka boha slunce Hélios.

Podle ní dostal jméno ostrov Rhodos, který byl Héliovým osobním majetkem. Vyzvedl si ho z mořského dna, protože když se bohové dělili o vládu nad světem,

byl na své každodenní pouti po obloze, takže na něho nic nezbylo. Z mýtů je ovšem známější jiná Héliova manželka, Ókeanovna Persé.

ROMA

(2. pád *Romy*, dosl. „Řím“) – bohyně města Říma a jeho zosobnění ve zvláštním božstvu.

Římané byli na své město vždy hrdí, ale ani v dobách jeho největší slávy za republiky je nepovažovali za božstvo, ani si pro ně nevytvořili zvláštní bohyni. Této pocty se mu dostalo až za císařství, a to dříve ve východních provinciích než v samotném Římě.

Chrámů a oltářů byly zasvěcovány Romě či Římu zpravidla společně s jiným božstvem nebo se zbožštěným císařem. Chrám Romy a Augusta byl například v Ostii a Tarracine, na athénské Akropoli, v maloasijské Ancyre (Ankaře), oltář Ro-

my a Augusta v dnešním Lyonu, máme-li uvést jen nejznámější. V Římě dal postavit chrám Venuše a Romy císař Hadrianus a osobně jej zasvětil 21. dubna (ve výroční den založení Říma) roku 121 n. l. Byla to největší chrámová stavba antického Říma a měla dva vchody: do Venušina se vstupovalo schodištěm od Kolosea, do chrámu Romy od Fora.

Trosky Hadrianova chrámu Venuše a Romy patří k přitažlivým památkám starého Říma, zejména od opětovného vztyčení řady jeho sloupů. V pozůstatcích chrámů Romy a Augusta v Ostii stojí dodnes kultovní socha Romy; v ankarském chrámu Romy a Augusta je dnes archeologické muzeum. Zobrazení Romy se zachovalo poměrně mnoho, přičemž hodnotnější než sochy jsou její reliéfy. Vyniká mezi nimi zejména *Triumfující Roma* z 2.–3. století n. l. (v římské Ville Albani) a *Roma* na Ti-

tové triumfálním oblouku na Velii (z konce 1. století n. l.). Nejznámější její římské sochy jsou nad fontánou před Kapitolským palácem a v zahradě Villy Medici. Od počátku našeho století se k nim počítá i *Roma* nad Oltářem vlasti na Vittoriano.

ROMULUS

(2. pád *Romula*) – syn boha války Marta a vestálky Rhey Silvie, spoluzakladatel Říma a první římský král.

Po otci byl přímým potomkem jednoho z nejmočnějších bohů a po matce potomkem Ascania čili Iula, syna vůdce trojských usedlíků v Itálii Aenea, jehož rodu bylo určeno vládnout po pádu Tróje nad vším trojským lidem a (podle poněkud rozšířeného výkladu této věštby) nad celým světem. Ascanius-Iulus byl ovšem rovněž božského původu: jeho otec Aeneas byl synem bohyně Venuše a jeho praděd Dardanus dokonce synem nejvyššího boha Dia. Měl tedy všechny genealogické předpoklady, aby se stal jednou z nejvýznamnějších postav římských mýtů a bájí.

Přes svůj vznešený původ nevyrostl však Romulus v královském paláci, ale mezi pastýři. Ba bezmála nevyrostl vůbec, protože strýc jeho matky Amulius ho chtěl i s bratrem Remem ihned po narození zahubit. Bohové však smrt chlapců nedopustili, neboť jestliže osud určil, že Řím má vládnout světu, musel být samozřejmě založen, a museli tedy zůstat naživu i jeho budoucí zakladatelé.

Pověst o narození a zá-

chraně Romula a Rema patří k nejznámějším z celé antiky. Dvanáctým nástupcem Ascania čili Iula, zakladatele města Alby Longy, byl král Procas, který měl dva syny: staršího Numitora a mladšího Amulia. Když zemřel, nastoupil na albský trůn podle práva Numitor. Amulius ho však zanedlouho zbavil vlády a vyhnal. Aby zabezpečil vládu i svým potomkům, dal všechny Numitorovy syny zabít a jeho dceru Rheu Silvii přinutil stát se kněžkou bohyně Vesty a složit slib panenství. Slib neslib, Rhea Silvia neodolala bohu války Martovi a měla s ním dvojčata Romula a Rema. Když se Amulius o jejich narození dozvěděl, dal Rheu Silvii hodit do řeky a totéž přikázal učinit i s jejími dětmi. Sluhové vložili oba chlapce do koše a odnesli k Tiberu, který byl právě rozvodněn. Položili koš na vodu a odešli, aby ohlásili Amuliovi, že rozkaz splnili. Rhea Silvia však nezahynula, protože se nad

ní slitoval bůh Tiber, a nezahynuli ani její synové. Voda brzy opadla a koš s Romulem a Remem se octl na suchu.

Po záchraně chlapců před utonutím následovala jejich záchrana před hladem a zimou. Jejich pláč přilákal vlčici, která se přišla napít k Tiberu vody, a odnesla si je do svého doupěte na Palatinském pahorku. Tam je kojila svým mlékem a zahřívala svým tělem. Jednou ji při tom spatřil pastýř Amuliových stád Faustulus. Vyčkal, až od chlapců odběhla, a odnesl si je domů, kde je pak se svou manželkou Accou Larentiou společně se svými dvanácti syny vychoval. Když vyrostli, hlídali stáda a lovili zvěř; díky své kojné a životu v lesích se z nich stali statní junáci. Jak to už u mladíků bývá, nevyhýbali se ani zápasům a šarvátkám. Zvláště spadeno měli na pastýře bývalého krále Numitora, kteří pásli dobytek na nedaleké hoře

Kapitolská vlčice. Etruská bronzová socha asi z počátku 5. století př. n. l. Postavy Romula a Rema jsou doplňky Antonia Pollaiuola z 15. století (Palác Konzervátorů, Řím)

Aventinu. Při jedné z výprav na Aventinus je však Numitorovi pastýři zajali a dovedli do domu svého pána. Numitor v nich poznal vnuky a bez dlouhých řečí je přemluvil k pomstě na Amuliovi. S velkou skupinou svých druhů z Palatinu vtrhli pak Romulus a Remus do Alby Longy, Amulia zabili a vládu vrátili Numitorovi.

Když se Romulus a Remus dozvěděli o svém královském původu, chtěli pocho-pitelně žít a vládnout jako králové. Protože však nechtěli čekat na smrt svého dědy, rozhodli se, že si založí nové město, a to větší než Alba Longa. O jeho umístění na hoře Palatinu se snadno dohodli, ne však o jeho jménu. Domluvili se tedy, že to rozhodnou podle letu ptáků, což se v těch dobách považovalo za obzvlášť spolehlivý způsob, jak bohové dávají najevo svou vůli. Romulus zůstal na Palatinu, aby pozoroval oblohu, Remus se za stejným účelem vypravil na Aventinus. Sotva tam dorazil, objevilo se na nebi šest supů. Okamžitě to hlásil věšt-cům a žádal, aby mu přiřkli vítězství. Hned nato, avšak ještě před výrokem věštců, spatřil Romulus dvanáct supů. Protože se bratři na přesných podmínkách nedohodli, vznikl spor. Remus se vyhlá-šoval za vítěze z titulu časové-ho prvenství, Romulus zas z titulu většího počtu ptáků. Mezi bratry a jejich přívrženci vznikla hádka a nako-nec rvačka, ve které prý přišel Remus o život. Podle jiné verze, rozšířenější, zahynul Remus až později, když pře-skočil Romulovy hradby, aby dokázal, že jsou k ničemu. Rozhněvaný Romulus ho prý

za to zabil se slovy, kterými proklel všechny příští nepřátele Říma: „Tak ať zhyne každý, kdo přeskočí moje hradby!“ Tak či onak, město dostalo po Romulovi jméno Roma čili Řím a Romulus se stal jeho prvním králem.

Prvními osadníky Romulo-va města byli jeho bývalí dru-hové, se kterými pásł do-bytek na Palatinu. Později se tam přestěhovalo mnoho mladých mužů z blízkých i vzdálených albských a latin-ských osad. Protože bez žen mohl být Řím pouze pevností a nikoli městem, vypravil Ro-mulus posly do okolních ob-cí, aby jim dovolili vybrat si u nich manželky. Když byli všude odmítnuti, uchýlil se Romulus ke lsti. Uspořádal slavnostní hry na počest boha Neptuna Consa (konsuálie) a pozval k nim obyvatelstvo z okolí. Přišlo mnoho hostů, mezi nimi zejména sousední Sabinové s manželkami a dcerami. Na dané znamení vrhli se pak římsí mladíci na sabinské dívky a unesli je. Ihned se postarali též o to, aby jim daly potomky.

Sabinové se s únosem svých dívek samozřejmě nesmířili a jejich král Titus Tatius vypověděl Romulovi válku. Římané se však starali víc o ženy než o boj a ustou-pili za hradby. Tam se potom odhodlaně bránili, ale Sabinové podplatili Tarpeiu, dce-ru velitele hradu Spuria Tar-peia, a ta jim za zlaté ná-ramky tajně otevřela bránu. Romulus musel se svými dru-hy z města prchnout. Když se však příštího dne pokusil znovu je dobýt, vrhly se Sa-binky mezi nepřátelská voj-ska. Uprosilý své otce a bra-try, aby jim nezabíjeli man-žely, a donutily své muže,

Romulus vytyčuje hranice Říma. Nástěnná malba Giuseppa Cesari d'Arpina z počátku 17. století (Palác Konzervátorů, Řím)

aby nebojovali s jejich otci a bratry. Sabinové a Římané uzavřeli pak mír a spojení pokrevními svazky spojili nako-nec i svůj lid. Vládu pře-nesli do Říma a Romulus se o ni rozdělil s Titem Tatiem; po jeho smrti vládl opět sám. Dal Římu zákony, jeho obyvatelům půdu a vojsku orga-nizaci, mocně ho také opev-nil. Položil tak základ k jeho příští velikosti a slávě.

O Romulově smrti se za-chovaly dvě verze a můžeme klidně říci, že jedna aristo-kratická a jedna plebejská. Podle aristokratické byl vzat zaživa do nebe, a to na ohni-vém voze boha války Marta, když dne 17. února blíže ne-zjištěného roku konal vojen-skou přehlídku u Kaprej-ských bažin (na Martově poli u Tiberu). Podle plebejské ho zavraždili římsí patri-

ciové, protože chtěl omezit jejich moc a Římané ho pak slavnostně pohřbili na Foru. Obě verze se však shodují v tom, že se stal nakonec bohem a přijal jméno Quirinus. Pod tímto jménem chránil pak Romulus město, které založil, i lid, který ho obýval, až do dob, kdy ho Římané přestali cítit jako svého boha.

Podle římské historické tradice, která zahrnuje pochopitelně i pověsti a báje, založil Romulus Řím asi v polovině 8. století př. n. l.; z různých údajů přijali Římané nakonec v 1. století př. n. l. odhad Marka Terentia Varrona, podle něhož došlo prý k založení Říma ve třetím roku šesté olympiády, a to dne 21. dubna. Z tohoto údaje vypočetl pak historik Dionysius Exiguus v 6. století n. l., že Řím byl založen roku 753 př. n. l.

Po Romulovi se ve vládě nad Římem vystřídal šest králů; Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius a Tarquinius Superbus, kterého zbavil roku 510 př. n. l. římský lid trůnu a vyhnal. Tyto Romulovy nástupce považují dnes mnozí badatelé v podstatě za historické osoby, třebaže zahalené do mýtů. Jako celek zůstávají však dějiny římského království (i počáteční období republiky) legendární a Romulus mytickou osobou. Je zajímavé, že Romulovým jménem nejen začínají, ale i končí dějiny antického Říma. Poslední římský císař spojoval ve svém jménu jméno prvního legendárního římského krále i prvního historického římského císaře. Jmenoval se Romulus Augustus a trůnu

ho zbavil vůdce vzbouřených germánských žoldnéřů z kmene Skirů Odoakar (roku 476 n. l.).

Pokud jde o založení Říma Romulem a Remem, zdá se, že Řím nebyl vůbec „založen“. Vznikl pravděpodobně splynutím latinských osad, jejichž obyvatelé později ovládli sabinské a jiné osady na území dnešního Říma. Nejstarší osídlení Říma lze podle archeologických nálezů datovat asi do 10. století př. n. l. První stopy po něm se našly na pahorku Palatinu, což se shoduje s údaji z mytologie i římské tradice. Jméno Řím (latinsky i italsky „Roma“) je pravděpodobně etruského původu. Z něho je zřejmě odvozeno Romulovo jméno.

Pověsti o založení Říma zpracovali ve starověku Quintus Ennius v *Annálech* (v 3.–2. století př. n. l.), Titus Livius v *Dějínách* (na sklonku 1. století př. n. l.), Ovidius v *Proměnách* a v cyklu *Fasti* („Kalendář“, asi na přelomu starého a nového letopočtu). Z Řeků to byl kromě Polybia

a Dionýsia Halikarnasského zejména Plútarchos (počátkem 2. století n. l.). V novověku se jimi zabývali všichni historikové Říma a římské říše.

Z uměleckých děl, spojených s Romulem a jeho bratrem Remem, jsou nejznámější dvě jejich nevelké sošky pod *Kapitolskou vlčicí* v paláci Konzervátorů na římském Kapitolu. Socha této vlčice je etruská práce asi z počátku 5. století př. n. l., ale Romulus a Remus jsou až doplňkem renesančního sochaře A. Pollaiuola z 15. století. Z malířských děl je to cyklus fresek *Založení Říma* od G. Cesaria d'Arpina z počátku 17. století a obraz *Romulus a Remus kojeni vlčicí* od P. P. Rubense z let 1607 až 1608 (obojí rovněž v paláci Konzervátorů). Ze starověkých výtvarných památek si zasluhuje ještě zmínku reliéf *Romulus a Remus s vlčicí a pastýři* na oltáři z doby kolem roku 125 n. l., nalezeném v Ostii (dnes v tamějším muzeu).

K pověstem o založení Ří-

Sabinky zastavují boj mezi Římany a Sabiny. Obraz Jacquese Louise Davida z roku 1799 (Louvre, Paříž)

ma se vztahuje i celá řada obrazů a soch se Sabinkami. Z obrazů připomeňme opět Rubensův *Únos Sabine* z let 1632–1640 (v londýnské Národní galerii) a *Smíření Římanů se Sabiny* (v mnichovské Pinakotéce), dále *Únos Sabine* od N. Poussina z let 1640–1645 (v pařížském Louvru), velké Davidovo plátno z roku 1799 *Sabinky zastavují boj mezi Římany a Sabiny* (rovněž v Louvru) a Picassův *Únos Sabine* z roku 1962 (dnes v Národní galerii v Praze), ze soch pak aspoň *Unášenou Sabinku* od G. de Bologna z roku 1559 (v Loggii dei Lanzi ve Florencii). U nás máme kromě uvedeného Picassova obrazu ještě několik

děl se vztahem k Romulovi; uveďme jen velkou *Romulovu apoteózu* od B. Bianka z let 1625–1630 ve Valdeševském paláci v Praze.

Romulus a Remus se stali též titulními hrdiny řady divadelních a hudebních děl. Drama *Romulus* složil roku 1722 La Motte, operu *Romulus a Remus* roku 1645 F. Cavalli, *Romulus a Ersilia* (= Rhea Silvia) rok 1773 J. Mysliveček, *Remus a Romulus* roku 1829 H. Berck. Lze k nim připojit i operu, kde nebyli titulními hrdiny: *Rhea Silvii* od M. Francisciho (1886).

Tzv. Romulova hrobka na severozápadní straně Fora, objevená při vykopávkách roku 1899, se sice překvapivě

shoduje s jejími starověkými popisy, ale je to v nejlepším případě kenotaf (symbolická hrobka). Romulův chrám na jihovýchodní straně Fora je stavba ze 4. století n. l. a jmenuje se tak podle syna císaře Maxentia, jemuž byl původně zasvěcen, nikoli podle zakladatele Říma. – A když jsme už u památek spojujících s Romulovým jménem: tzv. Romulova nebo Faustulova chýše na Palatinu, pro šestnáct osob i na tehdejší skromnější poměry poněkud těsná, je samozřejmě jen turistická atrakce, stejně jako vlčice, kterou chová na paměť Romulovy a Removy záchrany římský senát na Kapitolu.

S

SALACIA

(2. pád *Salacie*) – římská bohyně pramenů, manželka boha Neptuna.

Když povýšil Neptun pod vlivem řecké mytologie z boha vod na boha moře a byl ztotožněn s Poseidónem, Salacia ustoupila jeho řecké manželce Amfitritě. Stala se pak jednou z řadových mořských bohů.

SALMAKIS

(2. pád *Salmakidy*, lat. *Salmacis*) – nymfa horského pramene u Halikarnassu, dnešního Bodrumu.

Zamilovala se do krásného mladíka Hermafrodíta, syna boha Herma a bohyně Afrodity, a když se šel jednou do

jejího pramene vykoupat, objala ho a poprosila bohy, aby jejich těla navěky spojili. Bohové její prosbě vyhověli a Hermafrodítův osud postihl potom prý každého, kdo se ze Salmakidina pramene napil: stal se zženštilým.

„Nebude však na škodu vysvětlit, proč se tato domněnka rozšířila,“ napsal Vitruvius (asi na přelomu starého a nového letopočtu). Když „tu Řekové založili osadu, jeden z osadníků si zřídil při tomto pramenu obchod s různým zbožím a jeho podnik lákal barbary, kteří pak přicházeli, odvraceli se od drsných a divokých mravů... a přizpůsobovali se řeckým obyčejům a jemnějšímu způsobu života. Tak se stala jeho voda proslulou“, a to nikoli

proto, že vedla k zženštilosti mužů, ale „protože zušlechtila mravy barbarů stykem s civilizovanými lidmi“.

Zatímco Hermafrodítos se těšil zájmu antických umělců, Salmakis zůstala opomíjena. Z novověkých malířů ji zobrazil P. Albani kolem roku 1640 (obraz je dnes v Turínské galerii) a ze sochařů F. B. Bosio roku 1819 (socha v pařížském Louvru). Spolu s Hermafroditem je na obraze B. Sprangera z konce 16. století (dnes v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni).

SALMÓNEUS

(2. pád *Salmónea*, lat. *Salmoneus*) – jeden ze sedmi synů praotce Aiolů a jeho manželky Enarety.

Byl nejdřív králem v Thesalii, pak se vystěhoval do Élidy a založil u západního pobřeží město Salmónu, kde se stal prvním králem. Jak byl jeho bratr Sísyfos chytrý a mazaný, tak byl Salmóneus domýšlivý. Prohlašoval o sobě, že je jako Zeus a přivazoval za svůj vůz železné kotle a vyhazoval z něho hořící pochodně, aby napodobil jeho hromy a blesky. Nakonec přešla Dia trpělivost a zabil ho hromy a blesky, kterými zničil i Salmónu.

Ačkoli Salmóneus přešel v antice pro svou domýšlivost z mýtů do přísloví, zachovalo se jen jedno jeho vyobrazení. Je na attické amfoře asi z poloviny 5. století př. n. l. (v Uměleckém ústavu v Chicagu).

SALUS

(2. pád *Saluty* nebo neskl.; dosl. „Zdraví“, „Blaho“) – římská bohyně zdraví a obecného blaha.

Patří mezi nejstarší římská božstva, vzniklá personifikací a nemá tudíž rodiče. Jako bohyně zdraví měla předchůdkyni v sabinské bohyni Stremii. Po zavedení Aesculapova kultu splývala v této funkci s jeho dcerou Hygií. Jako bohyně obecného čili veřejného blaha (*Salus publica* populi Romani) se považovala za jednu z nejdůležitějších bohyň oficiálního náboženství. Za císařství byla uctívána i jako zvláštní bohyně zdraví a blaha císařů (*Salus Augustorum*).

Sochy bohyně Salutý, pokud se dají identifikovat, pocházejí až z poměrně pozdních

dob a po umělecké stránce nepřevyšují průměr. Totéž platí o jejích vyobrazeních na reliéfech. Chrám měla už od konce 4. století př. n. l. na Quirinálu.

SARAPIS

(2. pád *Sarapida*) – řecko-egyptský bůh uctíváný i v Římě. – Viz pod jeho obvyklejším jménem *Serapis*.

SARPÉDÓN

(2. pád *Sarpédonta* i *Sarpédona*, lat. *Sarpedon*) – jméno dvou hrdinů z řeckých mýtů (někdy omylem ztotožňovaných).

Oba byli syny nejvyššího boha Dia; matkou staršího byla Európa, dcera sídónského krále Agénora, a matkou mladšího Láodameia, dcera hrdiny Bellerofonta. Starší byl králem v Lykii, kde se u-

sadil, když ho vyhnal z Kréty jeho bratr Mínos. Zeus ho za to odškodnil darem trojnásobného lidského života.

Mladší Sarpédón byl jeho vnukem a zúčastnil se trojské války jako spojenec Trójanů. V bojích vynikl jako statečný válečník. Zachránil vrchního velitele trojských vojsk Hektora, když ho achajský bojovník Aiás omráčil balvanem, a při útoku na achajský tábor strhl vlastní rukou cimbuří z jeho hradby. Z války se nevrátil; padl v hrdinském boji s Achilleovým druhem Patroklem. Zeus ho měl nejraději ze všech svých pozemských synů, a při jeho souboji s Patroklem chtěl dokonce pozměnit určení osudu, aby mu zachránil život. Proti osudu byl však i jako nejvyšší bůh bezmocný. Prikázal pak bohu smrti Thanatovi a bohu spánku Hypnovi, aby přenesli jeho tělo do Lykie, a zachránil ho tak aspoň po smrti z rukou nepřátel.

Thanatos a Hypnos odnášejí mrtvého Sarpédonta do Lykie. Červenofigurová malba snad od Epiktéta ml. na attickém kráteru z let 480–460 př. n. l. (Louvre, Paříž)

Splnění tohoto Diova rozkazu zachycují čtyři vázové malby *Thanatos a Hypnos odnášejí mrtvého Sarpédonta do Lykie*, které pocházejí z konce 6. a začátku 5. století př. n. l. Dvě z nich jsou v Metropolitním muzeu v New Yorku, přičemž starší, od Eufronia (z doby kolem roku 515 př. n. l.) je nejdražší exemplář svého druhu v tamějších sbírkách. Další dvě jsou v Britském muzeu v Londýně a v pařížském Louvru.

SATURNUS

(2. pád *Saturna*, řec. *Kronos*) – starý římský bůh setby a rolnictví, později ztotožňovaný s řeckým Kronem.

U Římanů se těšil od nejstarších dob velké vážnosti a úctě; nezměnilo se to ani potom, když ho pod vlivem řeckých mýtů formálně ztotožnili s nepřítelstvím Kronem. Považovali ho za zakladatele nového společenského řádu na světě. Naučil prý lidi, kteří byli původně kočovníky, obdělávat půdu a pěstovat obilí, sázet ovocné stromy a vinnou révu, budovat společná sídla a kromě jiného zejména řídit se zákony, které jim sám dal. Tento veliký pokrok lidstva uskutečnil Saturnus podle římských mýtů přímo v Itálii, kam se dostal hned potom, když ho jeho syn Juppiter (Zeus) svrhl z nebe. Dobu jeho vlády velebili Římané jako „zlatý věk lidstva“.

Saturnovou manželkou byla bohyně Ops, ztotožněná později s řeckou Rheiou. V starých římských mýtech se o jejich potomcích nemluví. Pod vlivem řeckých mýtů se jim připisovali potomci Juppiter a Juno. Zhruba od po-

čátku našeho letopočtu se stal Saturnus u Římanů také bohem, který zosobňoval čas. Vedl je k tomu pravděpodobně souzvuk jména Kronos s řeckým „chronos“, tj. čas.

Vzpomínka na zlatý věk Saturnovy vlády se slavila v Římě až do dob křesťanství, jež v něm vidělo pohanskou obdobu biblického ráje. Hlavní slavnosti k Saturnově počtě (saturnálie) se konaly v druhé polovině prosince. Trvaly až týden a na jejich konci, na svátek Saturnovy manželky Opy, dostávali otroci na jeden den symbolicky

svobodu, neboť v zlatém věku nebylo pánů ani sluhů. Úřady a obchody byly o těchto svátcích zavřeny a příbuzní a známí si dávali navzájem dárky jako u nás o Vánocích.

Saturna zobrazovali Římané zpravidla jako starého muže se srpem nebo zahradnickým nožem v ruce; známe ho tak zejména z drobných sošek z císařských dob (téměř ve všech antických sbírkách). Největší chrám měl na Foru před vchodem na Kapitol. Podle tradice byl zasvěcen už roku 489 př. n. l. a později několikrát přestavěn (naposledy roku 30 př. n. l.);

Průčelí Saturnova chrámu na Římském fóru. Tři sloupy v popředí pocházejí z chrámu císaře Vespasiana

osm jeho iónských sloupů stojí dodnes. V sklepeních tohoto chrámu byla uchována státní pokladna (aerarium Saturni). Jiný Saturnův chrám v Římě dal z Augustovy iniciativy postavit senátor Munatius Plancus.

Saturna svrženého Jovem vrátili na nebe už starověcí astronomové. Jeho jménem nazvali poslední planetu Slunce, kterou můžeme vidět ještě bez dalekohledu.

SATYROVÉ

(řec. *Satyroi*, lat. *Satyri*) – horští a lesní démoni, průvodci boha Dionýsa.

Byli nezbední, prohnání, prostopášní, dotěrní a vždy veselí, zajímali se jen o víno a ženy a s tím související požitky. Pokud nepásli dobytek nebo neproháněli nymfy, bavili se tancem a hudbou. Jejich oblíbenými nástroji byly flétny, sýringy, cimbály, a kupodivu i dudy. Lidi neměli příliš v lásce; někdy před nimi utíkali, jindy je zas strašili nebo přepadávali. Z mytologických bytostí se nejlépe snášeli se Silény a Pány, s nimiž je někdy lidé ztotožňovali. Z bohů měli nejraději Dionýsa a mnozí se k němu hlásili i jako ke svému otci. Jiní zas prohlašovali za svého otce boha Herma, ale většinou se o svůj původ nestarali.

Podle starších představ měli Satyrové kozlí nohy a uši, tupý a široký nos, naježené vlasy a růžky na čele. Později dostali téměř lidskou podobu a jejich původní vzhled připomínaly jen kozlí uši a růžky.

Z antiky se zachovaly stovky vyobrazení Satyrů, přede-

vším na vázách. Jsou mezi nimi díla už z poloviny 7. století př. n. l. a k jejich tvůrcům patří kromě jiných Sófilos, Kleitiás, Dúris, Epiktétos, Makrón. Soch a zejména sošek Satyrů se zachovalo rovněž velmi mnoho; uveďme z nich jen tzv. *Tančícího Satyra* z Pompejí z počátku n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli), *Satyra s malým Dionýsem* asi z 2. století př. n. l., (rovněž v Neapoli), tzv. *Satyra ze Stobi* asi z 2. století př. n. l. (v Národním muzeu v Bělehradě), *Odpočívajícího Satyra* tradičně nazývaného *Faun Barberini* z konce 3. století př. n. l. (dnes v mnichovské Glyptotéce) a aspoň několik kopií resp. napodobenin Práxiteleva nebo Lýsippova *Satyra* z druhé poloviny 4. století př. n. l. (ve Vatikánu, ve Ville Borgese aj.).

K stovkám Satyrů z antiky jich přibýly tisíce z novověku; často ovšem jen netvořivě opakovaných. S oblibou je však zobrazovali i takoví umělci jako Dürer, Veronese, Tintoretto, Rubens, Jordaens, Poussin aj.; u nás ze starších V. V. Reiner a pak kromě L. Šalouna zejména M. Švabinský. Nověji se k nim připojili H. Matisse a P. Picasso; poslední dokonce vázovými malbami *Satyra s nymfami* (z roku 1950, dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku). Příběhy Satyrů daly podnět i k básnickým zpracováním, např. V. Hugovi, J. Goethovi a kromě jiných J. Vrchlickému. Opery se Satyry jako s titulními hrdiny složili roku 1923 W. Braussnern a roku 1942 P. Bořkovec.

Tančící Satyr, tzv. „Faun z Pompejí“. Broznová soška z počátku n. l. podle řeckého vzoru z 3.–2. století př. n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

SCAEVOLA

(2. pád *Scaevoly*) – čestné příjmení Gaia Mucia, hrdiny z války Římanů proti Poršenovům.

Když Římané vyhnali krále Tarquinia Superba a vyhlásili republiku, přitáhl před Řím s velkým vojskem etruský král Porsena a obklíčil město. Začalo se nedostávat potravin a do Říma se vkrádal Porsenuv spojenec hlad. Římský mladík Gaius Mucius se proto rozhodl vniknout do etruského tábora a zabít Porsenu. Když k tomu dostal od senátu souhlas, ukryl pod plášť meč a tajně se vydal na cestu. Podařilo se mu přelstít etruské

stráže a zamířil rovnou k Porsenu. Kolem královského stolce byla však velká tlačnice, protože se právě vyplácel žold, a vedle krále seděl téměř ve stejném oděvu písař. Mucius se bál někoho zeptat, který z nich je Porsena, aby se neprozradil, že nezná krále. Vytáhl však meč a zabil – písaře. Stráže ho ihned chytily, ačkoli se statečně bránil, a přivedly před soud, kterému předsedal sám Porsena. Nebojácně před ním prohlásil: „Chtěl jsem jako nepřítel zabít nepřítele a nemám méně odvahy sám zemřít než tebe zavraždit. Je v římské povaze jednat i trpět jako hrdina. A nechoval jsem takový úmysl jen sám. Je dlouhá řada těch, kteří usilují o stejnou slávu a čest. Připrav se proto, jestliže chceš, na toto nebezpečí, abys mohl kdykoli bojovat o svůj život, když se před tvým stanem objeví nepřítel se zbraní. My, mládež římská, ti vyhlašujeme válku! Nemusíš se však bát žádného vojska a žádné bitvy. Ty jediný budeš mít co činit vždy s jediným mužem!“

Tato slova, stejně odvážná jako čin, kterému jen náhodný omyl zabránil dosáhnout cíle, by sama o sobě stačila, aby se Mucius navždy počítal mezi hrdiny starých pověstí římských. To však nebylo všechno. Porsena dal v hněvu a v strachu zapálit kolem něho oheň a vyhrožoval mu mučením, jestliže i hned neřekne všechno o úkladech, které se proti němu strojí. „Pohleď, jak bezcenné je tělo pro ty, kteří mají na zřeteli slávu vlasti,“ řekl Mucius, vložil do ohně pravici a držel ji v plamenech, jako by necítil nejmenší bolest. Tu král vstal z trůnu a ohromen

jeho statečností mu daroval život a svobodu. Mucius mu poděkoval: „Protože dovedeš ocenit statečnost, dosáhneš ode mne za své dobrodiní, čeho jsi nemohl dosáhnout hrozbou. Je nás tři sta mladých římských urozených mužů, kteří jsme přísahali, že budeme proti tobě takto postupovat. Na mne padl los, že mám jít první. Ostatní přijdou, ať to s prvním dopadne jakkoli, jeden po druhém v určený čas, dokud tě nám bude vydávat napospas osud!“

Když se Mucius vrátil do Říma, dostal pro ztrátu pravé ruky příjmení Scaevola „Levoruký“. Brzy po něm přišli do Říma i vyslanci krále Porseny. Tak se polekal představy, že by tolikrát musel podstoupit boj o život, kolik zbývalo ještě spiklenců, že sám navrhl Římanům podmínky přijatelného míru.

Příběh Gaia Mucia Scaevoly známe z prací římských historiků, zejména z Livia (z jeho druhé knihy *Dějiny* jsou i výše uvedené citáty v uvozovkách). Jeho jméno nesly ještě za Caesara pozemky mezi dnešním náměstím svatého Petra a Andělským hradem. Rod, který odvozoval od něho svůj původ, dal Římu mnoho vynikajících mužů, mezi nimi autora osmdesáti knih *Velkých letopisů* Publia Mucia Scaevola (publikovaných kolem roku 130 př. n. l.). Je možné, že v tomto příběhu je nějaké historické jádro; je dokonce možné, že je úplně pravdivý. Pochází však z tak dávných dob a římsští autoři ho uvádějí s takovou mírou volnosti a bez udání pramenů, že jeho hrdinu můžeme klidně zařa-

dit mezi hrdiny z pověstí a bájí.

SCIRON

(2. pád *Scirona*) – latinské jméno loupežníka z řeckých mýtů. – Viz heslo *Skeirón*.

SCYLLA

(2. pád *Scylli*) – latinské jméno jedné obludy a jedné královské dcery z řeckých mýtů. – Viz heslo *Skylla*.

SELÉNÉ

(2. pád *Selény*, lat. *Luna*) – dcera Titána Hyperiona a jeho manželky Theie; bohyně měsíce.

Byla nejen bohyní, ale i zosobněním Měsíce; když se na nebi objevila v plné své kráse, bledly před ní všechny hvězdy. Svou pouť po obloze konala na nebeském voze, který se na rozdíl od vozu boha slunce Héliá pohyboval pomalu, protože ho táhli jen dva koně nebo mezci (či dokonce krávy). Její velikou láskou byl krásný mladík Endymión, kterého odsoudil nejvyšší bůh Zeus k věčnému spánku. Když se dostala na své noční pouti nad jeskyni v hoře Latmos, kde spal, vždy se k němu snesla a políbila ho svými paprsky. Podle převládajících zpráv se jí ho nikdy nepodařilo vzbudit; byla proto smutná a smutné bylo (a zůstalo) proto i její světlo. Podle jiných Endymión prý její lásku opětoval a měl s ní padesát dcer (tj. padesát měsíců mezi olympijskými hrami v Élidě, odkud pocházel).

Podle homérských *Hymnů*

měla Seléné s nejvyšším bohem Diem dceru Pandeiu, „která i nesmrtelným bohům se jevila nad jiné krásnou“.

Kult Selény, resp. Luny neměl v řeckořímském světě takový význam jako kult měsíčních božstev na Východě, např. Nannara u Sumerů, Sína u Babylónanů, Thovta u Egypťanů apod. Někdy splyval s kultem Artemidy, později také Hekaty. Zvláštní chrámy jí Řekové (na rozdíl od Římanů v případě Luny) nestavěli; snad ani samostatné oltáře.

Selénina nejznámější socha je ve Vatikánu. Je to římská kopie řeckého originálu asi ze 3. století př. n. l. a dlouho byla omylem považována za sochu Artemidy. Zobrazena je také na Diově oltáři z Pergamu (z let 180–160 př. n. l., dnes v Státních muzeích v Berlíně). Seléné zdobila i východní štít Parthenónu; našlo se však pouze torzo hlavy jejího koně (dnes v Britském muzeu v Londýně). S jejím vyobrazením se zachovalo asi deset vázových maleb a z pozdějších dob několik reliéfových výzdob sarkofágů. U výjevů z mýtů o Endymiónovi nahrazovali občas antičtí umělci, i když v menší míře než novověcí, Selénu Artemidou. Mezi výjimky patří obraz *Selény* od Raffaelova učitele P. Perugina z doby kolem roku 1500 (ve florentské Akademii) a *Seléné a Endymión* od H. Thoma z roku 1900 (ve Státním muzeu v Krefeldu). U nás máme nástěnnou malbu *Selény s Amorky* od C. Carlona z let 1727–1730 v Clam-Gallasově paláci v Praze.

„Seléné“ znamená doslov-

ně Měsíc, což se nejvhodněji odráží i v názvech takových dříve neznámých disciplín, jako jsou selenologie (nauka o Měsíci) a selenografie (obdobá geografie).

SEMELE

(2. pád *Semely*, lat. *Semele*) – dcera thébského krále Kadma a jeho manželky Harmonie.

Pro její krásu a k jejímu neštěstí se do ní zamiloval nejvyšší bůh Zeus. Když jí sváděl, slíbil jí nezrušitelnou přísahou při vodách podsvětní řeky Stygy, že jí splní jakékoli přání. Diova manželka Héra jí v podobě staré chůvy poradila, aby si ho tedy přála vidět v celé jeho velikosti a slávě jako hromovládce. Protože mužové se před milenkami rádi ukazují, ochotně se jí předvedl se všemi hromy a blesky a pro větší efekt začal je metat z nebe na zem. Stalo se, co si přála Héra: jeden z blesků zasáhl i Kadmův palác. Všechno v okamžiku vzplálo a oheň obklíčil Semelu. V smrtelné úzkosti porodila Diovi nedonošené dítě a v plamenech zahynula.

Semelina syna, který dostal později jméno Dionýsos, Zeus však zachránil; bohové se chovají ke svým dětem zpravidla lépe než k milenkám. Když Dionýsos dospěl, stal se mocným bohem vína a podplatil Hádovu manželku Persefonu, aby mu dovolila vyvést Semelu z podsvětí. Aby v tamějším seznamu nechyběla, musela si dát jiné jméno. Podle jiné verze změnil její jméno Zeus, aby ji Héra nepoznala. Tak nebo onak, Dionýsos ji vzal pod

tímto novým jménem (Thyóné) na Olymp, kde s ním potom žila ve společnosti ostatních bohů.

O Semele se zmínil už Homér a po něm téměř každý řecký básník; stala se též titulní hrdinkou jedné ze ztracených Aischylových tragédií. Dnes je známa zejména z Ovidiových *Proměn*. Výtvarní umělci jí nevěnovali zvláštní pozornost ani v antice, ani v pozdějších dobách. Mezi mnohá díla inspirovaná jejím osudem patří u nás obraz P. Paganioho *Jupiter a Semele* (z konce 17. století, dnes v Moravské galerii v Brně). Většinu zájmu se těšila u hudebních skladatelů; operu *Semelé* složil roku 1709 A. Marais a stejnojmenné oratorium roku 1743 G. F. Händel.

SEMIRAMIS

(2. pád *Semiramidy*) – počestné jméno babylónské královny Šammuramaty.

Ačkoli byla historickou osobností (vládla asi v letech 810–806 př. n. l. jako poručnice svého syna Adadnirariho III.), stala se vlivem řeckých historiků Ktésia a Diodóra legendární, ba téměř mytickou postavou. V její skutečnou existenci se až do konce 19. století ani nevěřilo. Do říše bájí se umisťovaly i její slavné „visuté zahrady“, druhý ze sedmi divů světa.

Její životopis se zachoval ve dvou hlavních verzích. Podle první byla dcerou smrtelného muže a syrské bohyně Atargatidy, zvané též Derkétó. Když ji matka opustila, ujali se jí holubi a živili ji mlékem a sýrem. Pak ji našli pastevcí a odnesli ji králov-

skému dozorcí nad dobyt-
kem Simmovi. Po několika
letech ji spatřil u něho vrchní
královský dozorce nad do-
bytkem Onnés; zalíbila se
mu, a tak se s ní oženil. Za
války s Baktrií, v níž se vy-
znamovala hrdinskými činy,
si jí povšiml král Ninos. Když
mu ji Onnés nechtěl přene-
chat výměnou ani hrozbami,
dal ho oslepit a vzal si ji za
manželku. Stala se tak krá-
lovnou, po Ninově smrti
vládla sama a dobyla Persii,
Egypt, Libyi i jiné země.
Když byla prý v Indii zra-
něna, (lehounce), nechala
válčení, vrátila se do svého
hlavního města a dala si po-
stavit známé „visuté za-
hrady“. Vládla do svého
dvašedesátého roku, a když
zjistila, že vlastní syn jí u-
kládá o život, vyšla na terasu
svého paláce, změnila se v
holubici a uletěla do ne-
smrtelnosti.

Podle druhé verze byla prý
Semiramis původně bezvý-
znamnou dvorní dámou v pa-
láci jednoho asyrského krále.
Získala si jeho přízeň, stala
se jeho manželkou a jednou
při hostině ho přemluvila,
aby jí na pět dní přenechal
vládu. Když vzala do rukou
žezlo, uvrhla svého manžela
do vězení a už ho z něj nepu-
stila. Vládla pak mnoho let a
víc než vítězné války ji pro-
slavily „visuté zahrady“ na
břehu Eufratu.

Ačkoli tyto Semiramidiny ži-
votopisy nevzbuzují příliš dů-
věru, faktem je, že legen-
dární „visuté zahrady“ v Ba-
bylóně skutečně existovaly.
Rozkládaly se na umělých te-
rasách u Eufratu a byly za-
vlažovány vodou z řeky po-
mocí důmyslného čerpacího
zařízení. Pozůstatky jejich

základů i tohoto zařízení ob-
jevil v troskách Babylónu
koncem minulého století ně-
mecký archeolog R. Kolde-
wey. Zda si tyto „visuté za-
hrady“ dala postavit historic-
ká Semiramis-Šammuramat,
manželka krále Šamšiadada
V., je nejisté. Pravděpodobně
vznikly až v dobách krále
Nabukadnesara II. (604–562
př. n. l.). Dnes jsou zčásti re-
konstruovány a návštěvníka
z našeho století překvapují
svými rozměry, které vůbec
neodpovídají jejich slávě.

Starověké ani novověké u-
mělce Semiramis nijak zvlášť
nepřítahovala. Přesto se stala
hrdinkou jednoho z nejstar-
ších řeckých románů, *Vyprávění o Ninovi a Semiramidě*
(z 1. století př. n. l.), a v novo-
věku i titulní hrdinkou Voltai-
rovy tragédie (kolem 1730) a
Rossiniho opery (1823). O-
braz *Semiramis staví Babylón*
namaloval roku 1861 E. De-
gas (dnes v pařížském Jeu de
Paume).

SERAPIS

(2. pád *Serapida*, řec. i lat.
též *Sarapis*) – řeckoegyptský
bůh, jehož kult vznikl za
vlády Ptolemaia I. v Egyptě.

Není snad boha, který by
měl jasnější původ: zrodil
se z politických důvodů a
z chladné kalkulace. Ma-
kedónský vojevůdce Ptole-
maios, který se po smrti Ale-
xandra Velikého chopil roku
323 př. n. l. vlády nad Egyptem
a roku 305 př. n. l. se
prohlásil egyptským králem,
potřeboval k zabezpečení své
moci kromě jiného i nábo-
ženské pojítko mezi vlád-
noucí řeckou dynastií a jejími
egyptskými poddanými. Po
poradě s filozofy, administra-

tivními odborníky a kněžími
vytvořil proto boha, který vy-
hovoval Řekům i Egyptá-
nům. Spojil v něm hlavní
znaky či vlastnosti egypt-
ských bohů Usira a Hapiho a
řeckých bohů Dia, Asklépia
a Dionýsa. Jméno dostal ten-
to bůh pak spojením počtěl-
ných jmen uvedených egypt-
ských bohů, jež zněla Osiris a
Apis.

Serapidův kult, podporo-
vaný státní mocí, se v Egyptě
rychle ujal a brzy se rozšířil
po celém hellénistickém svě-
tě, později pronikl i do Říma.
Řekové ho obvykle spojovali
s kultem Dia nebo Asklépia,
Římané zejména s kultem
Plutona. Zpravidla byl uctí-
ván společně s Osiridovou
(Usirovou) manželkou Isi-
dou (Esetou).

Nejvýstavnější chrám měl
Serapis v hlavním městě pto-
lemaiovského Egypta Ale-
xandrii. Po zničení křesťany
ve 4. století n. l. se z něj za-
chovaly jen podzemní kase-
maty (u tzv. Pompeiova
sloupu). Jinou jeho svatyní,
vyzdobenou sochami egypt-
ských sfing a řeckých bás-
níků a filozofů, dal postavit
Ptolemaios I. u starého pod-
zemního pohřebiště posvát-
ných býků poblíž Memfidy.
V Římě měl Serapis dva
chrámy, zasvěcené současně
Isidě: jeden mezi Kapitolem
a Martovým polem, druhý na
Esquilinu. Svatyni měl též v
Athénách (poblíž Agory) a v
jiných řeckých městech. Nej-
rozsáhlejší pozůstatky Sera-
pidova chrámu, ozdobeného
až 18 metrů vysokými mono-
litními sloupy, jsou dnes v
troskách maloasijského Efe-
su. Jiné, později proměněné
v baziliku svatého Jana, stojí
na okraji starověkého Per-

gamu. Pozůstatky jeho velkých chrámů jsou také v Míletě a na Délu, menšího v sícilské Taormině.

Serapidových vyobrazení, zejména soch, známe poměrně mnoho, a to z nálezů v Egyptě a v Římě. Dnes jsou hlavně v Řeckořímském muzeu v Alexandrii, v Egyptském muzeu v Turíně, a v britských a amerických sbírkách. V Řecku je několik jeho hodnotných bust, mezi nimi dvě z 2.–1. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách a v Soluni). Menší busta téhož typu z 3. století n. l. je také v Národním muzeu v Praze.

SFINX

(2. pád *Sfingy*, lat. *Sphinx*) – obluda s ženskou hlavou, lvím tělem a ptačími křídly, dcera stohlavého obra Týfóna a jeho ženy Echidny.

Žila na hoře Sfingiu u Théb a obtěžovala tam lidi otázkou, kterou jí daly Múzy: „Kdo chodí ráno po čtyřech, ve dne po dvou a večer po třech nohou, a přitom po třech nebo po čtyřech poma-leji a neobratněji než po dvou?“ Kdo tuto hádanku nerozluštil, padl za oběť jejím drápům. Rozsápala tak mnoho lidí, mezi nimi i urozených Thébanů, kteří se snažili své město od ní osvobodit. Nakonec se však našel muž, který Sfinze odpověděl: „Je to přece člověk! Za rána svého života leze neobratně po čtyřech, ve dnech dospělého věku chodí po dvou, v podvečer života se pro slabost opírá o hůl, jež je mu třetí nohou!“ Byl to Oidipús, pozdější thébský král. Sfinx

se po jeho odpovědi vrhla ze skály do moře, neboť osud jí určil, že rozluštění hádanky nepřežije.

Do řeckých mýtů se dostala Sfinx z Východu. Na vytvoření její podoby měly pravděpodobně vliv asyrsko-babylónské sochy okřídlených býků s lidskými hlavami a zejména egyptské sochy králů v podobě ležících lvů, které se jmenovaly „Sešep-anch“ (tj. „živý obraz“ nebo „obraz živého panovníka“), z čehož vznikl i řecký název sfinx. U Egyptanů mívala tvář sfingy individuální rysy krále; hlavu měla zpravidla pokrytou královskou rouškou. Egyptské sfingy zobrazovaly povětšinou mužské bytosti, neměly křídla a nedávaly žádné hádanky. Řecká Sfinx měla vždy podobu ženy a byla symbolem záhadnosti a zhouby.

Sfinx je jedním z nejstarších známých výtvorů lidské fantazie a umění. Nejslavnější její socha, *Velká sfinx* na pyramidovém poli u Gízy, je vysoká 20 metrů a od předních tlap k ocasu měří 57,3 metru. Pochází z 26. století př. n. l. a zobrazuje krále 4. dynastie Chafrea (Chef-réna), ztotožněného s egyptským bohem slunce v podobě lva. Několik tisíciletí jsou staré i tisíce jiných egyptských a pak také řeckých a římských sfing.

Nejstarší řecké sfingy známe z Attiky, a to z doby kolem roku 600 př. n. l. (dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku a v Národním archeologickém muzeu v Athénách), a z Fókidy asi z let 580–560 př. n. l. (v Muzeu v Delfech). Nejstarší její zobrazení z italské půdy je na etruské tabulce z Cerveteri z

Sfinx. Socha věnovaná občanem Naxu delfskému Apollónovi kolem roku 560 př. n. l. (Archeologické muzeum v Delfech)

doby kolem roku 570 př. n. l. (dnes v Britském muzeu v Londýně). Často se vyskytují sfingy i na vázových malbách a různých dekoracích. Přežily zánik antiky a rozmnožily se zejména na přelomu 19.–20. století v secesní architektuře.

SCHOINEUS

(2. pád *Schoinea*, lat. *Schoeneus*) – boiótský král, otec slavné lovkyně Atalanty.

Na její slávě měl však pochybnou zásluhu: protože nechtěl mít dcery, dal ji po narození pohodit v lese, kde ji pak vychovala medvědice v tak zdatnou dívku, že se svou silou, obratností a rychlostí vyrovnala všem tehdejšímu hrdinům mužského rodu.

Někdy se jako otec Atalanty neuvádí Schoineus, ale

arkadský král Íasión. Ve skutečnosti tu jde o dvě různé Atalanty, které směřovali a nakonec ztotožnili, jak se podrobněji uvádí v příslušném hesle, už antičtí autoři.

SIBYLLA

(2. pád *Sibylly*) – věštkyně boha Apollóna, resp. věštkyně vůbec.

Spíš než vlastní jméno je Sibylla zosobňující pojmenování; z děl starých autorů známe takových věštkyň celou řadu. Platón mluví pouze o jedné Sibylle, Aristotelés o několika, Varro jich uvádí deset. Podle Eustathia byla první Sibylla, po které dostaly ostatní jméno, dcerou krále Dardana a nymfy Nésy. Podle Plútarcha působila prý první Sibylla v Delfech, jmenovala se Libyssa a byla dcerou nejvyššího boha Dia a najády Lamie. Jinak se Sibylly označovaly podle věštíren, v nichž provozovaly svou živnost (například Kúmská, Erythrejská, Libyjská, Trojská, Délská), a navíc měly svá osobní jména. Větší úlohu než v řeckých mýtech a pověstech měly podle literárních pramenů v římských.

Nejproslulejší byla pravděpodobně Sibylla Kúmská, která pocházela z maloasijských Eryther a přestěhovala se do iónské osady Kýmy v Itálii, pozdějších římských Kúm (Cumae). Podle Vergilia navštívil kúmskou Sibyllu Deifobu Aeneas, aby mu oznámila vůli bohů, kde má založit po příjezdu do Itálie město; zprostředkovala mu i setkání s jeho otcem Anchísem v podsvětí. Od kúmské Sibylly Hérofilý pocházely pak věštecké knihy, které se

těšily v Římě velké vážnosti. Podle římské tradice dostaly se tam za vlády Tarquinia Superba, tj. na sklonku 6. století př. n. l.; vznikly však určitě o staletí později. Bylo jich prý původně devět a Sibylla je nabídla králi Tarquiniovi za nehoráznou cenu. Když se jí vysmál, hodila tři z nich do ohně a za zbývajících žádala stejnou cenu. Protože ji nedostala, spálila další tři a Tarquinia smích přešel. Zaplatil za ně, kolik žádala za všech devět, a uložil je do Jovova chrámu na Kapitolu. Tam se později skutečně našly, ať už byl jejich původ jakýkoli, a zůstaly tam až do požáru roku 83 př. n. l., který je z největší části zničil. Poté byly z různých pramenů znovu sepsány a císař Augustus je dal přenést do nového Apollónova chrámu na Palatinu. Hlídal je sbor kněží (zprvu dvou, později desíti), který měl zároveň za úkol oficiálně vykládat jejich věštby. Římský senát a později císař se však na ně obraceli jen výjimečně. O konečném

zániku Sibylliných knih jsme lépe informováni než o jejich vzniku: kolem roku 400 n. l. je dal zničit Vandal Stilicho, vojevůdce císaře Honoria.

Téměř všechny slavné Sibylly jsou pohromadě na stropě Sixtinské kaple ve Vatikáně, odkud shlíží na volbu papežů: *Sybylla Libyjská*, *Sibylla Kúmská*, *Sibylla Erythrejská* a *Sibylla Delfská*. Namaloval je tam ve společnosti biblických proroků Michelangelo (v letech 1508–1509). Krátce po něm namaloval *Sibyllu Kúmskou*, *Perskou*, *Fryžskou* a *Tiburskou* ve společnosti andělů Raffael (roku 1514, v římském chrámu Santa Maria della Pace). První je však uvedl na stěny křesťanských chrámů Pinturicchio obrazem *Sibylly Kúmské* roku 1505 (v římském chrámu Santa Maria del Popolo). Přítomnost pohanských věštkyň mezi křesťanskými svatými jistě překvapuje. Církev však ode dávna používala vhodně vybraných sibyllských věsteb k

Sibylla Delfská a Sibylla Erythrejská. Michelangelovy nástropní malby v Sixtinské kapli ve Vatikáně z let 1508–1509

propagaci svého učení a nacházela v nich dokonce obdobu biblických proroctví o příchodu Spasitele.

Kromě křesťanských chrámů můžeme se se Sibyllami setkat i v obrazárnách. K nejznámějším patří *Tiburská Sibylla s Augustem* od Tintoretta z doby kolem roku 1577 (v Dóžecím paláci v Benátkách), *Sibylla s notami* z doby po roce 1602 od Domenichina (v římské Ville Borgese), Rembrandtova *Sibylla* z doby kolem roku 1631 (v Rijksmuseum v Amsterdamu), *Apollón a Sibylla Kúmská* od S. Rossa z doby kolem roku 1660 (v Národní galerii v Londýně), *Aeneas se Sibyllou* od J. M. W. Turnera z doby po roce 1828 (v Tateově galerii v Londýně), *Tiburská Sibylla* od E. Burne-Jonese z roku 1877 (v Městské galerii v Birminghamu). Ze soch uveďme jen dvě: jednu z nejstarších, mramorovou *Sibyllu* od G. Pisana v chrámu svatého Ondřeje v Pistoji z let 1297–1301, a jednu z dílny našich umělců, bronzovou *Sibyllu* od J. Drahoňovského.

O Sibylle z Jiráskových *Starých pověstí českých* není nutné v této spojitosti zvlášť mluvit, zato však o jedné zajímavosti. Roku 1932 objevili archeologové v Kúmách asi stometrovou skalní chodbu s podzemní jeskyní, jež skutečně připomíná „hlubokou jeskynní síň vtesanou do kúmských skal se stovkou otvorů zevnitř i zvenčí“, z nichž se podle Vergilia „ozývaly sibyllské věštby“.

SILÉNOS

(2. pád *Siléna*; řec. také *Seilénos*, lat. *Silenus*) – vy-

chovatel a průvodce boha vína Dionýsa.

O jeho rodičích nevíme nic; někdy se uvádí, že pochází z krve zmrzačeného Úrana, jindy se za jeho otce považují bohové Hermés nebo Pán a za matku Kybela, většinou se však k němu nepřiznává nikdo. Nic nevíme ani o jeho mládí, v mýtech se s ním setkáváme už jako se staříkem. Zdrobnělina je tu na místě: byl vždy veselý, prostomyslný, trochu pupkatý a plešatý, v jednom kuse pod párou. Víno pil jen čisté, což se jinak u Řeků považovalo za barbarický obyčej, ale svůj rozum nepropil. Zatímco jiní hledali ve vínu pravdu, on v něm našel moudrost, a to poněkud skeptickou. Nohy mu dobře nesloužily, a tak nejraději jezdil na oslu. Nejmilejším jeho společníkem byl bůh vína Dionýsos čili Bakchos, kterého vždy oddaně ctíl. Dobře se však cítil i ve společnosti Pána, Satyrů a nymf. Často se bavil i v kruhu sobě podobných bytostí, které jako by zdědily jeho koňský chvost a koňské uši. Jmenovaly se po něm Silénové a považovaly se za jeho syny. Když ho chtěli lidé od nich odlišit, nazývali ho Papposilénos, „tatík Silén“. Často však Silény nerozlišovali, ba ztotožňovali je se Satyry. Siléna pak považovali za nejstaršího Satyra.

O Silénovi se zachovalo několik historek. Jednu známe z mýtu o králi Mídovi; za to, že pohostil Siléna, odměnil bůh Dionýsos Mídu tím, že mu splnil přání, aby se všechno, čeho se dotkne, změnilo ve zlato. Druhá spadá do dob vzpoury Gigantů proti bohům. Připletl se nějak k bojišti, a když Giganti zaslechli hýkání jeho osla,

přes veškerou svou sílu a odvalu se zděšeně rozprchl. Třetí známe z Vergilia: dva mladí pastýři našli Siléna opilého v jeskyni, s pomocí najády Aigly ho svázali a slíbili ho pustit, jen když jim zazpívá písničku. Nikterak se na ně nerozzlobil a zazpíval jim píseň o počátku světa, „jak zárodky země a vzduchu, ohně i moře smíchány byly, jak všechno se z pralátek těchto tvořilo“, a zamíchal do toho ještě nejméně tucet různých mýtů.

Silénův zpěv, o němž jsme právě mluvili, tvoří jádro šesté eklogy Vergiliových *Pastýřských zpěvů*. Častěji než v samostatných básních se však setkáváme se Silénem a Silény na vázových malbách, sochách a soškách. Zachovalo se jich velmi mnoho, a tak jmenujme z nich aspoň *Opilého Siléna* z Pompejí z počátku n. l. (dnes v Národním muzeu v Neapoli), helénistického *Siléna s malým Minótaurem* (ve Vatikánských muzeích), římské kopie helénistické sochy *Siléna s malým Bakchem* (v mnichovské Glyptotéce a v pařížském Louvru) a *Siléna s malým Diem*, římskou kopii řeckého díla asi z 3. století př. n. l. (v petrohradské Ermitáži). Z nástěnných maleb uveďme *Siléna se džbánem* z Villy dei Misteri v Pompejích asi z roku 50 př. n. l. a z mozaik třeba *Siléna na oslu* z téže doby a rovněž z Pompejí (obě v Národním muzeu v Neapoli).

Výběr z děl novověkých malířů je stejně nesnadný. Rozhodně však nemůže v něm chybět *Bakchos hrající si se Silénem* od A. Carracciho z konce 16. století (dnes v

Národní galerii v Londýně), *Silénův Triumf* od M. van Heemskercka z poloviny 16. století (v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni), ani *Opilý Silén* od P. P. Rubense z let 1618–1620 (v mnichovské Pinakotéce) a A. van Dycka (přibližně ze stejné doby, dnes v Drážďanské galerii); z novějších pak *Silén s nymfou* od C. Corota z roku 1837 (v pařížském Louvru).

SILVANUS

(2. pád *Silvana*) – římský bůh lesů a stád, v pozdějších dobách také bůh hranic a mezí.

Původně byl ochráncem lesních stromů a lesů, což byla jedna z funkcí starého římského boha Fauna, kterou od něho později převzal jako samostatné božstvo. Protože dobytek se pásł hlavně v lesích, stal se i ochráncem stád, a protože lesy tvořily zpravidla hranice mezi obcemi a kmeny, stal se i bohem hranic. Jako lesní bůh splýval někdy s Pánem a jako bůh hranic zčásti s Terminem. Postupem doby se jeho působnost rozšířila i na ochranu ovocných stromů, vinohradů a zemědělství vůbec. Nakonec se stal oblíbenějším a uctívanějším bohem než Faunus.

Silvanus bylo i jedno ze starých příjmení boha Marta, který byl původně také bohem lesů a polí. Když se Mars stal z prostého venkovského boha bohem války a ochráncem Říma, zůstalo mu toto příjmení jen v modlitebních a obětních formulích.

Zdá se, že Silvanus byl bůh etruského původu, uctíváný od dávných dob též Latiny a jinými italskými kmeny.

V starších dobách neměl zvláštní svatyně, ani chrámy. Rolníci mu však stavěli sochy, a to zpravidla vždy tři: jednu před domem, druhou na dvoře nebo uprostřed usedlosti, třetí na nejvzdálenější hranici pozemků. Chrám mu dal postavit až císař Traianus na Aventinu (po roce 100 n. l.).

Silvanových vyobrazení se zachovalo poměrně málo a na nevysoké umělecké úrovni. Má na nich zpravidla podobu starého venkovana, ozdobeného věncem z větviček borovice a držícího nůž a ovocné plody. Nejznámější z nich je mozaika *Silvanus se psem* asi z konce 2. století n. l., objevená v Ostii (dnes v Lateránském muzeu v Římě).

SÍNIS

(2. pád *Sínida*, lat. *Sinis*) – obávaný lupič z Isthmu, syn loupežníka Damasta čili Prokrústa.

Přepadal pocestné, kteří přecházeli úzkou šíjí spojující Attiku s Peloponnésem, a každého nejen oloupil, ale i zavraždil. Jak naznačuje jeho přezdívká Pityokamptés čili „Ohýbač borovic“, přivázel vždy svou oběť k vrcholům dvou proti sobě ohnutých borovic, které přichytil k zemi a pak uvolnil, takže se ohromnou silou vymrštily a nešťastníka roztrhly. Jeho řádění učinil konec athénský hrdina Théseus: zabil ho stejným způsobem, jakým on sám hubil pocestné. Na paměť svého vítězství nad Sínidem, jež uvolnilo cestu mezi Attikou a Peloponnésem pro pocestné i obchodníky, založil pak Théseus poblíž Ko-

rinthské šíje čili Isthmu isthmijské hry.

Kdo a kdy isthmijské hry skutečně založil, není známo. Kromě Thésea se jako jejich zakladatel uvádí i král Sýsýfos. Vyvinuly se z místních her v celořecké hry v letech 582–570 př. n. l., kdy je zreorganizovali korinthští vládci Kypselovci. Konaly se každé dva roky a měly podobný program jako olympijské. Navíc se na nich soutěžilo v hudbě, recitaci a jako na jediných řeckých hrách i v malířství.

Pokud jde o Sínidu, známe ho z téměř třiceti vázových maleb, mezi nimi ze sedmácti váz s *Théseovými činy* z 5. století př. n. l. Nejstarší jeho zobrazení je na attické váze z konce 6. století př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

SINÓN

(2. pád *Sinóna*, lat. *Sinon*) – achájský voják, který zabezpečil dopravu „trojského koně“ za hradby Tróje a umožnil tak její dobytí.

K tomuto riskantnímu úkolu ho vybral ithacký král Odysseus, původce myšlenky o „trojském koni“. Sinón se k tomu velice hodil: byl stejně chytrý jako odvážný. Podle Odysseovy rady dal se před předstíraným odplutím Achajců od Tróje spoutat a lehl si pod keř nedaleko koně, v jehož útrobách se ukryli vybraní válečníci. Když Trójané koně objevili a chtěli jej na radu Apollónova kněze Láokoonta rozbít, upoutal na sebe jejich pozornost hlasitým nářkem, takže od svého úmyslu upustili a přivedli ho

„Trojský kůň“. Dřevěná konstrukce postavená roku 1976 tureckým úřadem pro turistiku v Tróji

před krále Priama. Při výslechu Sinón prohlásil, že uprchl z achajského vojska, protože měl být obětován bohům za šťastnou plavbu domů. Pokud jde o koně, vypověděl, že Achajci jej postavili na příkaz bohyně Athény, aby odčinili uloupení její posvátné sochy z trojského chrámu. Tak velkého ho prý zhotovili proto, aby jej Trójané nemohli vtáhnout do města, neboť podle věštby by pak chránil město před nepřáteli místo uloupené Athéniny sochy. Trójané jeho slovům uvěřili, mezi jiným i proto, že bohyně Athéna, nepřítelkyně Trójanů, dala před jejich očima zahubit Láokoonta. Přitáhli ko-

ně slavnostně k městu, a protože byl tak velký, že neprošel ani Skajskou bránou, zbourali část hradeb. Konec pak umístili přímo před královský palác. V noci, když po oslavě vítězného ukončení války Trójané usnuli, Sinón otevřel závoru na břichu koně a vypustil ukryté válečníky. Poté se odebral k hradbám a hořící pochodní označil průlom; jím pak vtrhlo do města achajské vojsko, jež se pod ochranou tmy tajně vrátilo před hradby. Osud města byl zpečetěn: po nočním boji už jen trosky a dým označovaly místo, kde stála slavná Trója.

Homér se o příběhu s troj-

ským koněm zmiňuje pouze stručně (v *Odyseji*); Sinónovo jméno však v této souvislosti neuvádí. Jeho úlohu při dobytí Tróje poprvé podrobně popsal, jak uvádějí antické zprávy, až Arktínos z Míléty v dnes ztraceném eposu *Dobytí Ília*. Podle údajů převzatých možná z tohoto eposu nebyl prý Sinón obyčejný voják, ale měl ke své chytrosti a úskočnosti i dědičné vlohy: jako syn známého podvodníka Autolyka, o němž se mluví ve zvláštním hesle. Odysseus se na něho spolehl také proto, že byl jeho příbuzným.

Svým činem a ještě víc svou odvahou se Sinón dostal v antice do přísloví. Řekové v něm viděli vzor obratného muže; Římané, kteří se považovali za potomky Trójanů, zrádce. Poměrně objektivně ho charakterizoval Vergilius v *Aeneidě*: „Neznámý, smělé mysli a připraven k oběma věcem: aby buď nastrojil lest, neb jistě podlehl smrti.“

SIPYLOS

(2. pád *Sipyla*, lat. *Sipylus*) – syn thébského krále Amfióna a jeho manželky Nioby.

Jméno dostal po Niobině rodném městě Sipylu (severovýchodně od Smyrny), kde byl králem její otec Tantalos. Stal se obětí Apollónova trestajícího šípu, protože Niobé urazila svou domýšlivostí a chlubitostí Apollónovu matku Létu. – Viz heslo *Niobé*.

Sipylus jako geografický název existuje dodnes. Jmenuje se tak pohoří, do něhož mýty umisťovaly Tantalovo království (turecký Sipulidag).

Sirény. Ilustrace Karla Vodáka k českému vydání Homérovy *Odyseie* z roku 1956

SIRÉNY

(řec. *Seirénes*, lat. *Sirenes*) – dcery říčního boha Achelóa a Múzy Terpsichory, obludy s ženskou hlavou a ptačím tělem.

Podle některých autorů jich bylo devět, podle jiných méně, a jak ukazují jejich jména, vynikaly krásným hlasem (Aglaiofoné „Jasnohlasá“, Thelxepeia „Okouzlující“. Peisinoé „Lichotíci“. Molpé „Zpěvavá“). Na svůj hlas byly velice pyšné, a vyzyvaly proto na soutěž samotné Múzy. Samozřejmě podlelehly a Múzy je pak z trestu proměnily napůl v ptáky. Podle jiné pověsti, mnohem mladší, nechala jim prý na-

růst křídla bohyně Afrodíta, protože byly opakem přelétavých žen a nebyly přístupné lásce. Tak či onak, i když jim zůstaly krásné tváře a krásné hlasy, staly se z nich obludy. Z hanby se pak přestěhovaly na skalnatý ostrov nedaleko Skyllý a Charybdy, kde svým sladkým zpěvem lákaly na břeh námořníky, aby je zardousily a vysály jim krev.

Podle jiné verze byly prý Sirény původně nymfy, v jejichž kruhu vyrůstala bohyně Persefona. Když ji unesl bůh Hádés do podsvětí, snažily se ji nalézt, ale lidé jim nepomáhali, a tak se odstěhovaly na osamělý ostrov za mořem. Tam pak vábily k sobě ná-

hodné plavce, aby se na nich mstily lidskému pokolení.

Z mytických hrdinů se k ostrovu Sirén dostali jako první Argonauté, když se vraceli se zlatým rounem z Kolchidy. Před záhubou je však zachránil Orfeus, který vábivý zpěv Sirén svou hrou překonal. Osud k nim přivedl i Odyseus. Když se plavil kolem jejich ostrova, zalepil svým druhům uši voskem, aby jejich zpěv neslyšeli, a sám jejich vábení unikl jen tak, že se dal pevně přivázat ke stožáru. Jinak nikdo, kdo se dostal do jejich blízkosti, jejich hlasu neodolal a propadl záhubě.

Jak se zdá, původně byly Sirény symboly podsvětních duchů a nazývaly se také „Múzy podsvětí“. Tuto funkci připomíná i řada jejich vyobrazení na náhrobních pomnicích a sarkofázích. Po proměně v přímořské obludy byly umísťovány na sorrentské pobřeží nebo na tři malé protilehlé ostrovy (Licosa, S. Pietro, La Galetta); někdy se považoval za jejich sídlo i ostrov Capri.

Z antických výtvarných památek se s nimi nejčastěji setkáváme na vázových malbách, zejména na výjevech *Odyseus a Sirény*, na výjevech s Argonauty nebo na samostatných vyobrazeních. Nejstarší *Amfora se Sirénami* pochází z doby kolem roku 630 př. n. l. a je dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Přes tisíc let byly Sirény se svou postavou spojeny, pak odvrhly svá ptačí těla a nahradily je rybími. Od pasu nahoru jsou tedy dívkami, od pasu dolů mají rybí tělo. Proč se tak změnily není známo; nic o

tom neřiká ani příručka *O obludách* z 6. století n. l.

Z novověkých vyobrazení Sirén patří k nejznámějším obraz *Odysseus a Sirény* od A. Carracciho z doby kolem roku 1600 (v římské Ville Farnese), stejnojmenný obraz W. Ettyho z roku 1837 (v londýnské Tateově galerii) a *Odysseus se Sirénami* od P. Picassa (v Picassově muzeu v Antibes). Ze soch pak sousoší *Sirény* od F. F. Šchedrina z roku 1805 (v Petrodvorci u Petrohradu). *Tři Sirény* od A. Rodina z roku 1889 (v Glyptotéce Ny Carlsberg v Kodani) a *Siréna* od L. Nitschové na břehu Visly ve Varšavě, která ji má ve znaku už od 13. století.

Hudebníky krásný hlas Sirén nijak zvlášť nezvábil. Z pozoruhodných děl lze snad uvést pouze symfonii *Sirény* z roku 1899 od C. Debussyho.

SÍRIUS

(2. pád *Síria*, lat. *Sirius*) – jasná hvězda v souhvězdí Velkého psa, ve kterou byla proměněna Ikariova fena Maira, podle jiné verze Óriónův pes. – Viz příslušná hesla.

SÍSYFOS

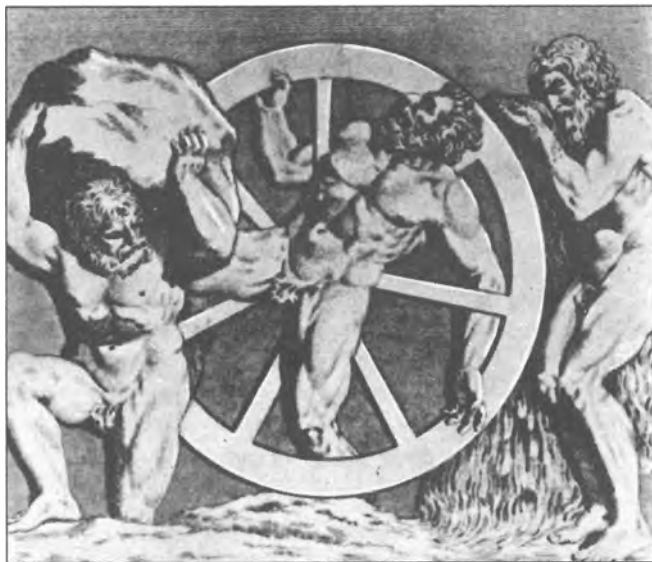
(2. pád *Sísyfa*, lat. *Sisyphus*) – syn praotce Aiola a jeho manželky Enarety, zakladatel a první král Korinthu, nejchytřejší z lidí.

Z jeho života víme o několika chytráckých kouscích, při nichž šlo zejména o svádění královských dcer, ale v paměti lidí zůstalo především to, co vyváděl při smrti a po smrti. Nebyl sice řeckým pro-

těškem babylónského Gilgameše, který toužil po nesmrtelnosti, přesto se mu však nechťelo zemřít. Měl k tomu o důvod víc, protože jeho smrt měla být jen trestem za to, že viděl nejvyššího boha Dia, jak unesl říčnímu bohu Ásópovi dceru Aigínu, a že o tom nemlčel. Když se tedy dostavil k němu černý bůh smrti Thanatos, obratně mu vyklouzl z rukou, spoutal ho a zavřel do železného sudu (podle jiné verze do sklepa). To ovšem mělo dalekosáhlé následky: lidé na celém světě přestali umírat, ba dokonce přestali přinášet oběti bohům, což bylo pochopitelné, protože se jich přestali bát. Tím byl v základech otřesen řád, na kterém spočívala sama existence bohů, a Zeus proto seslal na svět boha války Area, aby Thanata osvobodil. Thanatos pak uchvátil Sísyfovou duši a přinesl ji do podsvětí.

Sísyfos si však dovedl v

každé situaci poradit a na všechno myslel už předem. Předvídavě přikázal své manželce Meropě, aby v případě jeho smrti nepřinesla pohřební oběť. Vládce podsvětí Hádés a jeho manželka Persefona marně čekali na předepsané dary, a proto si dali Sísyfa předvolat. Nabídl jim, že věc dá ihned do pořádku, ať ho jen na chvíli pustí ven; půjde ke své ženě, důrazně jí připomene její povinnost, vždyť jak si to vlastně představuje, takhle urážet bohy, a tak dále. Hádés se dal Sísyfovou výřečností přesvědčit a Sísyfos ztratil poslední respekt před božskou moudrostí a předvídavostí. Zůstal si klidně v Korinthu a užíval života, jak nejlépe uměl. Rozhněvaný Hádés poslal za ním opět Thanata. Bůh smrti vyčkal, až při jedné pitce víno oslabilo Sísyfův rozum, a nemilosrdně mu uchvátil duši. Tentokrát se už Sísyfos z podsvětí nedostal.

Sísyfos, Ixión a Tantalos v podsvětí. Anonymní ocelorytina z 18. století

Protože hrozilo nebezpečí, že Sisyfův příklad by sváděl lidi k pochybnosti o vševědoucečnosti a autoritě bohů, uložil mu Zeus exemplární trest: věčně musí valit balvan na vysokou horu, před vrcholkem mu však vyklouzne, a tak musí začít celou práci znovu. Byla to nejen těžká a bezúčelná, ale i ohlupující dřina. Vědomí, že při ní nepomůže žádná chytrost, trápiho Sisyfa stejně jako její bezvýchlednost.

Dodnes je tato Sisyfova práce příslovečná, a byli bychom jistě rádi, kdybychom o ní věděli jen z antických bájí. Anebo třeba jen z *Mýtu o Sisyfovi* od A. Camuse (z roku 1942), nebo ze satirické tragédie R. Merla *Sisyfos a smrt* (1951), případně z Blomdahlova baletu z roku 1957 *Sisyfos* (chceme-li uvést jen práce z posledních let). Nejstarší známá zmínka o Sisyfovi je v Homérově *Odyssei*; na scénu ho uvedli Aischylos a Eurípides v hrách *Sisyfos*, které se ztratily. Stejnomené drama napsal i Kritiás; z toho známe aspoň zlomky.

Navzdory Sisyfově popularitě vzniklo jen málo děl, jež by ho zobrazovala na tomto nebo onom světě. Z významných umělců namaloval *Sisyfův trest* v letech 1499–1500 Tizian (dnes v madridském Pradu); u nás obraz *Sisyfos* roku 1944 A. Procházka. Z antiky ho známe ze dvou nebo tří vázových maleb s *Hádovým podsvětím království*; jinak jen z jednoho attického kráteru z doby kolem roku 420 př. n. l. (dnes v mnichovském Antikváriu), kde je jedním z mnoha hostů na *Svatbě Láerta a Antikleie*. Nic ho nepřipomíná ani v

troskách a muzeálních sbírkách v Korintu.

SKAMANDROS

(2. pád *Skamandra*, lat. *Scamander*) – bůh největší řeky v Tróadě, bohy nazývaný Xanthos.

S nymfou Ídaiou měl syna Teukra, prvního krále v Tróadě, od kterého odvozovali svůj původ Trójané. Své potomky vždy chránil a za války s Achajci jim pomáhal. Snažil se zahubit i největšího achajského hrdinu Achillea a byl by ho ve své rozvodněné řece utopil, kdyby mu v tom nezabránil bůh ohně Hefaistos, který mu pohrozil, že promění jeho vody v páru.

O řece Skamandru píše Homér, že vytéká ze dvou pramenů, jednoho teplého a jednoho studeného. Tento údaj z dvaadvacátého zpěvu *Íliady* významně posloužil roku 1870 H. Schliemannovi určit místo, kde stála Trója. Dnes se řeka Skamandros jmenuje Menderes, což je jen její potřeštělé původní jméno.

SKEIRÓN

(2. pád *Skeiróna*, lat. *Sciron*) – zákeřný lupič, který žil ve skalách nad mořem nedaleko města Megary.

Byl prý synem boha moře Poseidóna a dcery krále Pitthea Héniochy, která se pak vdala za blíže neznámého Kanétha; podle jiné verze byl dokonce synem krále Pelopa a jeho manželky Hippodameie. Proč se stal při tomto původu lupičem, bylo u bohů. Víme o něm jen tolik, že zavedl každého, koho si

vyčíhal, ke studánce ve vysoké skále nad mořem. Tam ho přinutil, aby si odložil věci a umyl mu nohy, načež ho mocným kopancem svrhl do moře. Pokusil se takto zabít i hrdinu Thésea, když procházel přes Isthmos z Troizénu do Athén. Théseus ho však chytil za nohy a přehodil přes sebe do moře, kde ho pak sežraly masožravé želvy.

Skeirónovo jméno dodnes žije v názvu rozečkané skály na východním pobřeží Isthmu. Vyhlídková autostráda je tam rozšířená, aby si turisté mohli místo jeho záhuby prohlédnout. Moře je však pod ním mělké a nebezpečné želvy v něm nežijí. Jinak Skeiróna známe z antiky ze třiceti čtyř vázových maleb, z toho na sedmnácti s *Théseovými činy*. Dvě nejstarší, z konce 6. století př. n. l., jsou v Národním archeologickém muzeu v Athénách a v Uměleckém muzeu v Lyonu.

SKYLLA

(2. pád *Skyllly*, lat. *Scylla*) – mořská obluda se šesti hlavami a s dvanácti rukama a nohama; kromě toho i jedna královská dcera.

Za rodiče obludy Skyllly se obvykle považovali ohavný mořský bůh Forkýs a bohyně divoké síly vln Kratais, někdy však také stohlavý obr Týfón a jeho manželka Echidna. Zda se Skylla narodila už jako obluda, není bezpečně zjištěno; vzhled jejích rodičů by tomu nasvědčoval. Podle některých autorů byla prý naopak původně velice krásná a v obludu ji proměnila až Poseidónova manželka Amfitrita (ze žárlivosti na její

krásu), podle jiných kouzelnice Kirké (protože se vykoukala v její nádržce s kouzelnými bylinami). Žila v hluboké jeskyni na skále poblíž úžiny, kde číhala na mořeplavce hrozná Charybdis, a chytala všechno živé, co jí přišlo na dosah. Bez úhony prolulí kolem ní poprvé Argonauté, když se vraceli se zlatým rounem z Kolchidy, a po nich dvakrát ithacký král Odysseus; při první plavbě mu však vyrvala z lodě šest mužů. Úspěšně se jí podařilo obeplout také Aeneovi. Když se kolem ní plavil Héraklés se stády obra Géryona, uchvátila mu jednoho vola. Za trest ji zabil, ale bůh Forkýs, vládce mořských oblud, ji znovu vzkřísil, takže obtěžovala plavce i nadále. Ve starověku se za její sídlo považovala nebezpečná skála v Messinské úžině mezi Sicílií a Kalábrií. U severozápadního vjezdu do této úžiny je dodnes městečko Scilla.

Jmenovkyně obludy Skyllý byla dcerou krále Nísa ze sicilské Megary. Když její otec vedl válku s krétským králem Mínoem, ustříhla mu ve spánku pramének purpurových vlasů, na němž závisel podle věštby osud jeho království, a přinesla jej, aby se mu zalíbila a získala si jeho lásku. Mínoš ji však jako zrádkyni vlastního otce vyhnal a bohové ji pak proměnili v mořského ptáka „střížku“, kterého neustále pronásledují mořští orlové.

V povědomí moderního člověka žije z těchto dvou postav jen mořská obluda Skylla, a to zpravidla ve spojení s jinou mořskou obludou, Charybdou. Dodnes nezaniklo staré přísloví: „Upadne do Skyllý,

kdo chce uniknout Charybdě.“

SOL

(2. pád *Sola*, řec. *Hélios*) – římský bůh slunce, vytvořený podle řeckého Hélia.

Jeho jméno znamená doslovně „Slunce“ a jeho kult se dostal do Říma až na sklonku republiky; také potom se tam šířil jen pomalu. V nejstarších dobách nepovažovali Římané slunce (a ani měsíc) za zvláštní božstvo, větší pozornost mu začali věnovat až pod vlivem Řeků a později pod vlivem východních kultů, zejména perského boha světla Mithry. V 3. století n. l. stal se Sol jako zosobněné slunce oficiálním božstvem, s nímž byli ztotožňováni císařové (předešel je v tom však už v polovině 1. století n. l. Nero). Umělci ho zobrazovali se zlatým čtyřspřežím a s hlavou ozářenou paprsky podobně jako Řekové Hélia.

V Římě měl Sol svatyni na Quirinálu a jako „nebeský jezdec“ i ve Velkém cirkus. Roku 270 dal postavit chrám „Nepřemožitelnému Slunci“ na Martově poli císař Aurelianus. Jeho kolosální socha stála před Koloseem; původně zobrazovala císaře Neronu, který si ji dal postavit na vlastní počest, a na sochu boha slunce ji dal předělat roku 69 císař Vespasianus.

SOMNUS

(2. pád *Somna*, dosl. „*Spánek*“) – římský bůh spánku, totožný s řeckým Hypnem. – Viz heslo *Hypnos*.

SPARTA

(2. pád *Sparty*, řec. *Sparté*) – dcera říčního boha Euróta, manželka krále Lakedaimona.

Jejím jménem nazval král Lakedaimón hlavní město svého království, které se později proslavilo statečností mužů, krásou žen a tvrdou výchovou mládeže. Do mýtů se Lakedaimonova manželka Sparta zapala jen potomky: měla syna Amykla a Himera a dcery Eurydiku, Asiné a Kleodiku.

Sparta a Lakedaimón se jako mytické postavy objevují až poměrně pozdě. Město Sparta existovalo však už v dobách homérských hrdinů; jeho osídlení nebo znovuzaložení Dóry spadá do doby kolem roku 950 př. n. l. V oficiálních dokumentech se nazývalo až do 2. století př. n. l. Lakedaimón. Dnešní Sparta má s mykénskou nebo antickou společně jen jméno a památky v místním muzeu. Po zničení za vpádu Gótů ve 4. století a úplném vylištění v 9. století ji znovu založil roku 1834 první novořecký král Othon.

STENTÓR

(2. pád *Stentora*, lat. *Stentor*) – achájský voják před Trójou, který se dostal svým mocným hlasem do antických přísloví.

Podle Homéra měl hlas „tak silný, jak spolu padesát chlapů“. Trochu mu to stouplo do hlavy, a tak vyzval na soutěž v síle hlasu boha Herma. Aby vyhrál, tak strašně křičel, že si vykřičel duši a zemřel. Jak dopadla soutěž, se už nedozvěděl.

STHENEBOIA

(2. pád *Stheneboie*, lat. *Stheneboea*) – dcera lyckého krále Iobata, manželka zakladatele Tírynthu Proita.

U Homéra je známá pod jménem Anteia; pod tímto heslem najdeme také stručný obsah té části mýtu o jejím manželovi Proitovi a Bellerofontovi, které se k ní vztahují. Jméno Stheneboia se objevuje až v mladších verzích nebo zpracováních těchto mýtů; tak je známá i jako titulní hrdinka nezachované tragédie od Eurípida (z doby před rokem 423 př. n. l.). Jak se dá usuzovat z antických zpráv o tomto díle a z jeho zlomků, skončila Stheneboia špatně. Ostatně tak, jak si to podle všeobecného přesvědčení zasloužila.

Začátek jejího příběhu je u Eurípida stejný jako u Homéra. Zamilovala se do mladého hrdiny Bellerofonta, kterému poskytl její manžel útočiště v Tírynthu, a pokusila se ho svést. Když ji odmítl, za uražené ješitnosti ho obvinila u svého manžela, že ji obtěžoval, a žádala, aby ho za to zabil. Manželé obvykle takovými žalobám svých manželék věří, ale Proitos nechtěl porušit posvátný zákon a vztáhnout ruku na hosta. Poslal tedy Bellerofonta k Stheneboinovi otci Iobatovi do Lykie, a dal mu s sebou zapečetěné tabulky se žádostí, aby ho za urážku dcery potrestal. Iobates, který přijal Bellerofonta jako hosta, mu rovněž nechtěl ublížit, přinejmenším ne otevřeně, a tak mu uložil nebezpečný úkol: aby zabil obludu Chiméru. Bellerofontés však s pomocí okřídleného koně Pégasa tento úkol splnil a (na

rozdíl tradiční verze mýtu) vrátil se do Tírynthu. Avšak Stheneboia mu ani potom nedala pokoj a neustále vymýšlela nové milostné intriky. Bellerofonta to už otravovalo, a tak jí navrhl, aby s ním odjela na Pégasovi do Kárie a cestou ji u ostrova Mélu shodil do moře, kde utonola, takže měl od ní konečně pokoj.

Z antiky se zachovaly tři vázové malby se Stheneboiou, resp. Anteiou, jež pocházejí z 5. století př. n. l. Bezpečně je identifikována jen na dvou (v neapolském Národním muzeu a v Muzeu umění v Bostonu).

STHENELOS

(2. pád *Sthenela*, lat. *Sthenelus*) – jména několika méně významných hrdinů z řeckých mýtů.

Nejznámějším jeho nositelem byl syn hrdiny Persea a jeho manželky Andromedy. Po smrti svého bratra Élektryóna stal se jako jeho zákonný nástupce králem v Mykénách. S manželkou Nikippou měl syna Eurysthea, kterého si vybrala Diova manželka Héra za nástroj své pomsty na největším hrdinovi řeckých mýtů Héraklovi.

Jiný Sthenelos byl synem krále Kapanea, známého z války „sedmi proti Thébám“. Zúčastnil se trojské války jako řidič válečného vozu argejského krále Dioméda a byl jeho oddaným a neohroženým spolubojovníkem.

Z ostatních Sthenelů si zasluhuje zmínku snad už jen ligurský král, který byl otcem Faëthontova přítele Kykna,

proměněného pro neutišitelný žal nad jeho smrtí v labuť.

Mezi antickými památkami se dosud zjistilo pouze jediné zobrazení Sthenela, a to Kapaneova syna. Byla to vázová malba *Sthenelos obvažuje Dioméda* asi z poloviny 6. století př. n. l. a krátce po objevení se za neznámých okolností někde v Itálii ztratila.

STROFIOS

(2. pád *Strofia*, lat. *Strophios*) – focký král, otec hrdiny Pylada.

Se svou manželkou Anaxibií se ujal po zavraždění mykénského krále Agamemnona jeho syna Oresta a vychoval ho jako vlastního spolu se svým synem Pyladem. Když Orestés potrestal otcovy vrahy a stal se s Pyladovou pomocí králem v Mykénách, Pyladés se oženil s jeho sestrou Élektrou a měl s ní syna, který se jmenoval rovněž Strofios.

Homér se o Strofiovi jménem nezmiňuje; pouze o jeho jmenovci z Tróje. Známe ho však téměř ze všech děl o Orestovi a Élektře od antických po současné autory.

STYX

(2. pád *Stygy*, nebo neskl.) – dcera Titána Ókeana a jeho manželky Téthye; řeka v podsvětí a její bohyně.

Byla nejvznesenější ze všech svých tří tisíc sester; jejím manželem byl Titán Pallás. Když Zeus povstal k boji proti svému otci Kro-

novi, připojila se spolu s Ókeanem a několika Titány na jeho stranu a přivedla mu na pomoc i své děti Krata, Bíu, Zéla a Níku, zosobňující moc, sílu, ctižádost a vítězství. Zeus uznal její zásluhy a odměnil se jí tak, jak se nejlépe mohl odvděčit matce: vzal všechny její děti na Olymp a povýšil je na své stálé průvodce. Kromě toho stanovil, že přísahá bohů při styžských podsvětních vodách je nejposvátnější, nezrušitelná a neodvolatelná. Bůh, který by ji porušil, by ztratil nesmrtelnost.

Styx patří mezi nejstarší řecká božstva; zmiňuje se o ní už Homér i Hésiodos. Umělci ji zobrazovali v podobě důstojné a poněkud zachmuřené ženy. Známe ji hlavně z vázových maleb s výjevy z Hádovy podsvětní říše. Římané ji převzali od Řeků beze změny.

SUADÁ

(2. pád *Suady*, též *Suadela*) – římská bohyně milostného lichocení a přemlouvání, totožná s řeckou Peithó. – Viz heslo *Peithó*.

SYCHAEUS

(2. pád *Sychaea*, foinický *Sicharbal*) – manžel Dídóny, sestry tyrského krále Pygmalióna.

Byl jedním z největších bo-

háčů ve Foiníkii a Pygmalión ho z chamtivosti po jeho manželku zákeřně zavraždil. Dídó nato uprchla z Foiníkie a po dlouhé plavbě na západ se usadila na severním pobřeží Afriky nedaleko dnešního města Tunisu, kde založila slavné město Karthágo.

Sychaea známe dnes hlavně z Vergiliovy *Aeneidy*. U některých starších autorů vystupuje na jeho místě jako Dídónin manžel její strýc Akerbas.

SÝRINX

(2. pád *Sýringy*, lat. *Syrinx*) – dcera říčního boha Ládóna, zahubená láskou boha lesů Pána.

Byla nejkrásnější z arkadských horských nymf; kdyby měla zlatý luk, nikdo by ji nebyl rozeznal od bohyně Artemidy. Jakoby na důkaz, že protiklady se přitahují, zamiloval se do ní nevzhledný bůh Pán. Když ji jednou překvapil, zachvátil ji z jeho polozvířecího zjevu panický strach a dala se překotně na útěk. Cestu jí však zahradila řeka jejího otce. Skočila do ní a úpěnlivě ho prosila, aby ji před Pánem zachránil. Ládón udělal, co v rámci svých možností udělat mohl: proměnil ji v rákos, takže Pán, když ji dostihl, objal jen chvějící se třtinu.

Tím ovšem skončil jen Sýringin život, nikoli její příběh. Pán se posadil na břeh

řeky a po chvíli uslyšel tklivou píseň. Byl to šelest rákosí zvlněného vánkem. Pomyšlel si, že vydává-li rákosí takové krásné zvuky, mohl by být z něj docela dobrý hudební nástroj. Vytrhl tedy jedno stéblo, rozřezal je v kolínkách, nestejně díly položil vedle sebe a spojil je voskem. Když do nich zafoukal, zněly jako mnohohlasá píšťala. Nazval ji na paměť nešťastné nymfy sýrinx.

Příběh Sýringy je dnes známý zejména z Ovidiových *Pro-měň*. Jako hudební nástroj známe sýringu už z nejstarších řeckých textů i z vázových maleb, reliéfů a později také ze soch, z nichž nejvýznamnější, *Pán se sýringou*, starověká kopie řeckého originálu ze 4. století př. n. l., je v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Z novověkých malířů zobrazil *Pána se sýringou* J. Jordaens kolem roku 1760 (dnes v Královských muzeích v Bruselu), F. Boucher asi v letech 1760 až 1769 (dnes v Národní galerii v Londýně), N. Poussin (kolem 1637), A. Böcklin (1854), E. Burne-Jones (1887) aj. Ze sochařských děl je u nás nejznámější *Pán se sýringou* od M. Brauna (z první poloviny 18. století, dnes v Národní galerii v Praze). Báseň o moderní Sýrinze složil F. Hrubín (1962): „... aby uniklo smrti, všechno se stále mění – tak svět jen proměnou trvá.“

TALASSIUS

(2. pád *Talassia*, též *Talassio*) – římský bůh sňatku, totožný s řeckým Hyménem. – Viz heslo *Hymén*.

TALÓS

(2. pád *Talóa*, lat. *Talas*) – jméno dvou velice rozdílných postav z řeckých bájí: měděného obra z Kréty a synovce athénskému umělce a vynálezce Daidala.

Měděný obr Talós chránil z rozkazu nejvyššího boha Dia říši krétského krále Mínóa. Byl nejen nesmírně silný, ale i rychlý, protože třikrát denně obešel celé její hranice. Lodě nežádoucích cizinců zaháněl kameny, které uměl házet do velké dálky. Když někdo vystoupil proti jeho vůli na břeh, vyčkal, až si rozdělal oheň, pak do něj skočil, rozpálil se do žhava a smrtelným objetím ho zahubil. Krev měl prý z oliva, a aby mu nevytekla, měl žílu uzavřenu měděným hřebem na kotníku. O jeho rodičích není nic známo, ale zdá se, že ho vytvořil bůh ohně a kovářství Héfaistos. Podle jedné verze ho přivedl na Krétu sám nejvyšší bůh Zeus, aby tam střežil jeho milenkou Európu; ta ho pak darovala Mínóvi. Podle druhé verze daroval ho z Diova rozkazu Mínóvi Héfaistos. Jinak se pověsti shodují v tom, že sídlo měl uprostřed Kréty ve Faistu.

Svou funkci plnil Talós poněkud přehnaně, protože neuměl přemýšlet, ale jen po-

slouchat. To se mu také stalo osudným. Když se cestou z Kolchidy zastavili na Krétě Argonauté, aby se zásobili pitnou vodou, odmítl jim vydat povolení k přistání. Mar-ně ho jejich vůdce Iásón přesvědčoval, že jde o výjimečný případ a že jsou ve stavu nouze, kdy se i nejpřísnější rozkazy musí posuzovat blahovonně. Mar-ně ho také ubezpečoval, že Argonauté z Kréty ihned odplují. Protože nebylo jiné pomoci, Iásónova manželka Médeia svým kouzlem způsobila, že z ní nespustil oči. Když potom hledal kámen, který by hodil na loď, zakopl o skálu, upadl a víc už nevstal. Argonauté pak zjistili, že si vyrazil hřeb, který mu uzavíral žílu, takže vykřvácel a zemřel.

Na rozdíl od mýtů o obru Talóvi z Kréty je pověst o Daidalově synovci Talóvi poměrně mladá. Zdá se, že pochází až od Apollónia (z 3. století př. n. l.) a že měla vysvětlit, proč se dostal Daidalos z Athén na Krétu. Daidalova sestra Perdix dala prý Talóa do učení ke svému bratru, který už byl slavným vynálezcem a umělcem. Talós měl však takové nadání (vynalezl prý mezi jiným pilu, kružítko a hrnčířský kruh), že Daidalos ho ze žárlivosti shodil z athénské Akropole. Za tento zločin odsoudil pak athénský soud Daidala k smrti. S pomocí bohů, kteří dovedou umělcům prominout víc než jiným lidem, Daidalos však z vězení uprchl a dostal se spolu se svým synem Íkarem na Krétu, kde mu poskytl úto-

čiště král Mínós. O Daidalových a Íkarových osudech po útěku na Krétu se mluví v jiných heslech; o Talóových se pověsti rozcházejí. Podle řecké verze se pádem z výšky zabil a pohřben byl prý pod jižním svahem Akropole. Podle římské, známé z Ovidia, se naopak nezabil. Zachránila ho bohyně Athéna, ochránkyně umělců a vynález-ců, a když padal ze skály, proměnila ho v křepelku. Protože křepelka se řecky řekne (i latinsky) „perdix“, dostal pak toto jméno i Talós.

Měděného obra Talóa známe už z nejstarších verzí mýtu o Argonautech. Od 5. století př. n. l., máme o něm doklady i na vázových malbách (*Talós, Médeia a Dioskúrové*, dnes ve sbírce M. Jatta v Ruvu a v Muzeu di Spina ve Ferraře), od 4. století př. n. l. i na mincích z Faistu (je na nich zobrazen s kameny a kromě toho s křídly, která měla symbolizovat jeho rychlost, ačkoli v písemných památkách se o nich nemluví). Už ve starověku se vyskytly pokusy o racionální vysvětlení tohoto mýtu. Talós byl prý soudce, který obcházel krétská města, aby na místě rozhodoval spory občanů podle zákonů, které nosil s sebou na velké měděné desce. – K pověsti o Daidalově synovci Talóvi viz též heslo *Perdix*.

TANTALOS

(2. pád *Tantala*, lat. *Tantalus*) – syn nejvyššího boha Dia a Ókeanovny Plúty (nebo krá-

lovny Omfaly), král v lýdském městě Sipylu.

Dlouho se těšil největšímu štěstí, jakého mohl člověk dosáhnout. Jeho otec ho měl nejraději za všech svých pozemských synů, zahrnul ho bohatstvím a blahobytem, odvrátil od něho všechny strasti a starosti, osobně ho i s jinými bohy navštěvoval a zval ho na Olymp, aby se tam zúčastnil hostin a schůzí bohů. Diova přízeň stoupla Tantalovi do hlavy a začal se považovat nejen za nadčlověka, ale přímo za boha rovného Diovi. Že odnášel ze stolu bohů potravu, jež zabezpečovala věčný život a věčnou svěžest, a že ji rozdával přátelům, mu Zeus odpustil. Ze samé lásky mu prominul i to, že vynášel z rady bohů tajemství, jež měla zůstat lidem skryta. Dokonce ho nepotrestal, ani když zpupně odmítl jeho nabídku, že mu splní jakékoli přání: „Co já potřebuji od bohů? Úděl, který mi přiřkl osud, je lepší než úděl bohů!“

Všechno má své meze: jakmile je Tantalos překročil a začal bohy obelhávat, přešla Dia trpělivost. Poprvé se tak stalo, když před bohem Hermem falešně přísahal, že nemá ve svém paláci zlatého psa, kterého mu přivedl milétský král Pandareos. (Tento pes měl střežit kozu Amaltheiu, která svým mlékem odkojila Dia; Pandareos ho však ukradl, a když dostal strach, že bohové ho u něho najdou, dal ho Tantalovi. Podle jiné verze ho naopak ukradl sám Tantalos.) Přesto mu Zeus místo trestu jen pohrozil. Po druhé už svou hrozbu splnil.

Tantalos udělal totiž něco, na co jsou bohové velmi choulostiví: dotkl se jejich

vševědoucnosti. Napadlo mu totiž, že si ji prověří. To by ještě ušlo, jenže zkouška, kterou si pro ně vymyslel, byla nehorázná. Zabil svého syna Pelopa, rozkrájel ho na plátky, opekl je a předložil bohům k jídlu. Bohové pochopitelně v této zkoušce obstáli a jídla se ani nedotkli. Jedině bohyně Démétér snědla kousek ramene, avšak jen z roztržitosti, protože měla plnou hlavu starostí o svou dceru Persefonu, kterou jí krátce předtím unesl bůh Hádés do podsvětí. Bohové vstali rozhořčeně od stolu, rozkouskovaného Pelopa naházeli do kotle, nad ohněm ho znovu svařili a bůh Hermés ho z Diova příkazu oživil. Kousek ramene, který snědla Démétér, nahradil mu potom bůh Héfaistos tvarovanou slonovinou. Zeus pak vyřkl svůj ortel: Tantalos bude svržen do temné říše boha podsvětí Háda a věčně tam bude trpět mukami. Bude stát v průzračné vodě, ale nebude si smět uhasit žízeň, neboť kdykoli se sehne, aby se napil, voda zmizí a pod nohama se mu objeví suchá zem. Nad hlavou se mu budou sklánět větve stromů s pomeranči, fíky, hruškami, jablky a hrozny, ale jakmile natáhne ruku, aby si z nich utrl, vítr je nadzvedne tak, že na ně nedosáhne. A kromě žízně a hladu bude mučit Tantalův věčný strach. Bude nad ním viset obrovský balvan, hrozící každým okamžikem spadnout; přesto však nespadne a bude jen zvyovat Tantalova muka.

Tak pravil Zeus a tak se také stalo: pýcha si přece sama strojí pád a zpupnost nemůže zůstat bez trestu. A až se Diova slova již dávno roz-

plynula ve větru, Tantalova muka zůstala dodnes symbolem nejhoršího utrpení, jež může postihnout člověka.

Nejstarší zmínka o Tantalovi je v Homérově *Odyseji*; mluví se tam však jen o jeho trestu, nikoli o provinění, a balvan nad jeho hlavou se nepřipomíná. Poprvé se o příčinách Tantalova trestu mluvilo asi v Hagiových *Návratech* a nejpodrobněji asi v Sofoklově *Tantalovi*; obě tato díla se však ztratila. Pokud jde o motivy Pelopova zabití, nebyli všichni antičtí autoři zajedno. Našli se i takoví, kteří tvrdili, že Tantalos spáchal tento čin na přání bohů. Podle jiných Tantalos tak svérázně protestoval proti lidským obětem, které staří bohové vyžadovali. Pokud jde o balvan nad Tantalovou hlavou, je vskutku poněkud nelogickým doplňkem ostatních jeho věčných trestů, o „posmrtném strachu ze smrti“ ani nemluvě. Převládá názor, že je to pozůstatek původní, jednodušší verze tohoto mýtu, podle které prý Tantalos požádal Dia, aby mu dal tak blažený život, jako mají bohové. Zeus mu vyhověl, ale zároveň mu pověsil nad hlavu balvan, který může každou chvíli spadnout. Je v tom cenná myšlenka: člověk nemůže být nikdy absolutně šťastný, neboť i největší štěstí může se v okamžiku zvrátit v opak. Tak či onak, mýtus o Tantalovi se považuje za jeden z nejstarších a nejlepších příkladů potrestání lidské zpupnosti, domýšlivosti a troufalosti, zkrátka toho, čemu se řecky říká „hybris“.

Řecká mytologie nezná žádný „Tantalův smír“; to

však jen kvůli stejnojmennému melodramatu J. Vrchlického a Z. Fibicha. Není ani zajedno, kdo byl Tantalovou manželkou; nejčastěji uvádí Euryanassu, dceru říčního boha Paktóla, pak Eurythemistu, dceru říčního boha Xantha, Plejádu Diónu atd. a ze smrtelných žen dceru krále Amfidamanta Klytiu. Zná však dva další Tantaly: syna Tantalovy dcery Nioby, zabitého za její výzývavou chlubitost bohem Apollónem, a syna mykénského krále Thyesta, kterého stihl stejný osud jako Tantalova syna Pelopa až na to, že ho nikdo nevzkřísil.

Z Tantalových vyobrazení byla ve starověku nejproslulejší *Tantalova muka* od Polygnóta v pokladnici Knidu v Delfech; víme o tom však jen ze zpráv (posledně od Pausania z 2. století n. l.). S jeho obrazem se zachovalo pouze šest váz ze 6.–5. století př. n. l. a několik římských reliéfů na sarkofázích. Nejslavnější novověký obraz *Tantalových muk* od Tiziana (z let 1549–1550) se koncem 17. století zahadně ztratil.

Novověcí badatelé se pokoušeli objevit Tantalovo město Sipylos, ačkoli podle antických autorů zmizelo beze stopy (nebo vůbec neexistovalo). Hledali je hlavně v pohoří stejného jména (severovýchodně od Smyrny), avšak marně, a „Tantalův hrob“, který objevil roku 1836 Ch. F. M. Texier pod horou Tmólem, je jen konvenční název jedné ze starých lýdských hrobek. Naproti tomu můžeme občas najít v antických textech „Tantalovy zahrady“. Označovalo se tak něco, co neexistuje.

Tarpejská skála na římském Kapitolu. Pohled od jihozápadu

TARPEIA

(2. pád *Tarpeie*) – zrádná dcera Spuria Tarpeia, velitele Romulova hradu.

Když Romulus založil Řím a postavil na pahorku Kapitolu hrad, rozhodl se opatřit svým druhům manželky, protože bez žen by se byl Řím brzy vyliadnil. Rozeslal proto posly do sousedních obcí, aby si je tam vyžádali; nikde však nepořídili. Když to tedy nešlo po dobrém, rozhodl se pro lest. Uspořádal v Římě slavnostní hry a pozval na ně všechny sousedy, zejména Sabinů. Uprostřed slavnosti jim pak Římané unesli na dané znamení dcery. Vznikla z toho válka a sabinský král Titus Tatius oblehl Řím. Protože ho nemohl dobýt, podplatil zlatými náramky dceru velitele hradu Tarpeiu a ta mu v noci tajně otevřela bránu. Titus Tatius město obsadil a Římané prchli. Když ho však chtěli znovu dobýt, přinutily sabinské dívky, které se staly

mezitím ženami římských mužů, Romula i Tita Tatia k smíru. Nakonec se Římané a Sabinové spojili a oba jejich králové vládli společně. Zrádnou Tarpeiu pak sami Sabinové potrestali smrtí. Zasyпали ji prý svými štíty, aby tak beze zbytku splnili, co si od Tita Tatia vyžádala, tj. „to, co nosí Sabinové na levé ruce“.

Po Tarpei se dodnes nazývá strmá skála na jižním výběžku římského Kapitolu. Svržení z této skály se v starém Římě považovalo za obzvlášť potupný způsob popravy, k němuž byli odsuzováni jen velezrádci. Dnes je tato skála relativně nižší než ve starověku, neboť údolí pod ní se zvýšilo navážením rumovišť a moderními úpravami.

TARQUINIUS

(2. pád *Tarquinia*) – jméno dvou římských králů a dvou jejich příbuzných.

Ani jeden z nich není jako historická osobnost bezpečně doložen, ačkoli staří římscí dějepisci o jejich existenci nepochybovali. První z nich, Tarquinius Priscus, byl prý v pořadí pátým římským králem a kromě vítězných válek s Latiny se proslavil zejména založením Jovova chrámu na Kapitolu. Druhý, Tarquinius Superbus čili Zpupný, byl sedmým a posledním římským králem. Dal prý vybudovat řadu velkolepých a užitečných staveb, ale Římané s ním nebyli spokojeni, protože je nutil konat těžké práce a stavěl se nad zákony, čímž ponižoval jejich důstojnost. Nakonec ho jako tyрана svrhli z trůnu. Po jeho vypuzení, které klade římská historická tradice do roku 510 př. n. l., Římané prohlásili Řím republikou.

Jiný Tarquinius, Sextus, byl synem Tarquinia Superba. Jeho zneuctění Lucretie, manželky Tarquinia Collatina, bylo prý poslední kapkou, kterou přetekl pohár nespokojenosti římského lidu s vládou králů. Podrobnosti o tom jsou v hesle *Lucretia*.

Pověsti o Tarquiniích známe z různých římských pramenů, nejlépe z Liviových *Dějin*. Lze mít na ně různé názory, ale římská tradice se jich vždy pevně držela. Dnes se považují za vcelku nejhodnověrnější složku jinak legendárních dějin královského Říma. Jméno Tarquiniů je však nesporně historické. Existovalo etruské město Tarquinie a dodnes existuje (severovýchodně od Říma) a rod Tarquiniů známe z města Caere, dnešního Cerveteri. V etruské hrobce ve Vulci se našla i nástěnná malba jed-

ného z Tarquiniů (etruský: Cneve Tarchu Rumach), jak bojuje s Etruskem Mastarnou. Tohoto Mastarnu ztožnil císař Claudius, znalec etruských starožitností, se šestým římským králem Serviem Tulliem, kterého podle římských historiků zavraždil při boji o trůn právě Tarquinius Superbus.

TARTAROS

(2. pád *Tartaru*, lat. *Tartarus*) – bezdná propast věčné temnoty, vzniklá z prvopočátečního Chaosu, a bůh této propasti.

Byla tak hluboko pod zemí, jak je vysoko nebe nad zemí, a rozlehlá byla jako svět živých; vládla v ní trojnásobná tma než v noci na světě. Svržení do ní patřilo mezi nejstrašnější tresty, jaké znaly řecké mýty. Nejvyšší bůh Zeus v ní například uvěznil přemožené Titány, a přestože byli jeho úhlavními nepřáteli, nakonec usoudil, že je potrestal příliš krutě, a propustil je na svobodu.

Tartaros zplodil s matkou země Gaiou hrozného stohlavého obra Týfóna, který měl z Gaiy příkazu Dia za potrestání Titánů zahubit. Zeus ho však přemohl a svrhl rovněž do Tartaru, ale na rozdíl od Titánů ho tam ponechal navždy.

Tartaros se někdy nazývá celé podsvětí, jindy jeho nejtemnější místo se žálářem v podobě železné klece, nebo metonymicky i vládce podsvětí Hádés.

TEIRESIÁS

(2. pád *Teiresia*, lat. *T[ē]iresias*) – syn nymfy Charikly a jejího manžela Euéra, slavný thébský věštec.

O původu jeho věsteckého umění jsou dvě verze. Podle novější, známé od Ovidia, byl prý rozhodčím ve sporu mezi nejvyšším bohem Diem a jeho manželkou Hérrou o tom, kdo má větší potěšení z lásky, žena či muž. Byl totiž v mládí podivným kouzlem proměněn na sedm let v ženu, a tak ho považovali za

Jeskyně na mysu Tainaru, jeden z tradičních „vchodů do podsvětí“

kompetentního, aby spor rozhodl. Dal za pravdu Diovi, který tvrdil, že žena je na tom vždy lépe (dokonce devětkrát lépe), a Héra ho za to z hněvu potrestala slepotou. Zeus mu sice zrak nevrátil, protože bůh nemohl zmařit čin jiného boha, ale aby mu to vynahradil, obdaroval ho věšteckým duchem.

Podle starší verze, řecké, dostal věšteckou schopnost od bohyně Athény: z lásky k jeho matce mu natolik zbystřila sluch, že rozuměl i hlasu ptáků. Za tuto výhodu byl pak z rozhodnutí bohů raněn slepotou. Athéna mu však dala slepeckou berlu, s jejíž pomocí mohl chodit tak jistě, jako kdyby viděl.

Mezi nejslavnější Teiresiovy věštecké výkony patří odpověď thébskému králi Oidipovi, když hledal vraha krále Láia: „Sám jsi ho zabil jsi otcovrahem, právě tak nevědomky jako manželem své matky!“ Stejně neomylné byly i jeho věštby králi Kreontovi za tragických událostí po válce „sedmí proti Thébám“. Kromě své pravdomluvnosti se proslavil ještě dlouhým životem (přežil devět lidských pokolení) a tím, že si z přízné vládkyně podsvětí Persefony zachoval své věštecké umění i po smrti. Když ho navštívil ithacký král Odysseus na prahu podsvětí, předpověděl mu šťastný návrat do vlasti a poradil mu, co má dělat a čeho se má vystríhat, aby se šťastně vrátil. Protože mnohá povolání a nadání bývají v mýtech podobná jako v životě dědičná, slavnou věstkyní se stala i jeho dcera Mantó.

Teiresia známe už z Homérových *Odysseie*, pak zejména

na ze Sofoklových tragédií *Antigona* a *Král Oidipús*, z římských dob hlavně z Ovidiových *Proměn*. Jeho vyobrazení se zachovalo na jedné jihoitalské váze asi z počátku 5. století př. n. l. a na antickém reliéfu blíže neznámého původu *Odysseus a Teiresiás*; obě jsou v Paříži (v Národní knihovně a v Louvru). Nástěnná malba *Teiresiás a Agamemnón* asi z roku 210 př. n. l. se našla i v etruské hrobce v Tarquiniiích.

V novější době nám Teiresia připomněl ve třech básních J. Vrchlický (*Teiresias k chlapci jej vedoucím*, 1895, *Teiresias před Persefonou*, 1896, a *Teiresias*, 1904) a také J. Wolker v básni *Nekyia* (1918). Operu *Prsy Teiresiovy* složil na text Apollinariova stejnojmenného „surrealistického dramatu“ roku 1947 F. Poulenc, balet *Tiresias* roku 1951 F. Ashton.

TELAMÓN

(2. pád *Telamón*a, lat. *Telamon*) – syn aigínského krále Aiaka a jeho manželky Endéidy, král ostrova Salamíny.

Byl přítelem největšího hrdiny řeckých bájí Hérakla a zúčastnil se s ním výpravy proti Tróji. S hrdinou Meleagrem se zúčastnil lovu kalydónského kance a s Iásonem výpravy Argonautů za zlatým rounem do Kolchidy. Proslavil se nejen svými činy, ale i potomky. S první manželkou Periboioi měl syna Aianta, s druhou, Hésionou, syna Teukra. Oba tito jeho synové patřili mezi nejstatečnější vůdce spojených achajských vojsk ve válce proti Tróji a Aiás byl nejsilnějším achajským bojovníkem po

Achilleovi. Příslovečným se stal Telamón svou pohotovostí. Při dobývání Tróje vnikl do města první, a Héraklés, který nesnesl, aby ho někdo předešel, vytasil na něho meč. Telamón se však klidně sehnul a začal sbírat kameny: „Co děláš, Telamóne?“ – „Stavím oltář největšímu hrdinovi Héraklovi!“

Pokud jde o památky výtvarného umění, Telamóna známe hlavně z vázových maleb a reliéfů s výjevy z mýtu o Argonautech. Roku 1961 získalo Britské muzeum v Londýně vázu, na které je *Telamón s Aiantem a Teukrem* (asi z let 470–460 př. n. l.).

Telamóny se nazývají také kolosální sloupy ztvárněné do mužských postav, protějšky ženských karyatid. Známe je pouze z vykopávek u starobylých řeckých chrámů v sicilském Akragantu (dnešním Agrigentu). Pocházejí asi z let 480–470 př. n. l.; jeden z nich, sedm a půl metru vysoký, je v agrigentském Národním muzeu, další čtyři leží před troskami chrámu připisovaného Diovi na tamějším „Návří chrámů“.

Telamón z průčelí tzv. Diova chrámu z let 480–470 př. n. l. v Akragantu (Agrigentu)

TÉLEFOS

(2. pád *Télefa*, lat. *Telephus*) – syn hrdiny Hérakla a Athéniny kněžky Augy, král v Mýsii.

Byl přítelem achajských králů, ale k jejich výpravě proti Tróji se nepřipojil, protože měl za manželku jednu z dcer trojského krále Priama a nechtěl bojovat proti tchánovi. Když Achajci vypluli proti Tróji, omylem přistáli na břehu jeho země a v domněnku, že jsou už v Tróadě, začali ji plenit. Télefos se jim postavil na odpor, byl však zraněn achajským válečníkem Achilleem a ustoupil. Teprve po bitvě při sbírání padlých Achajci poznali, že bojovali proti spřátelenému králi. Avšak ani upřímná lítost, ani bohaté dary Télefovu ránu nezacelily. Vyléčil ji až kov z Achilleova kopí, který na ni podle rady delfské věštírny Achajci seškrabali, protože „ránu lze zacelit jedině tím, co ji způsobilo“.

Télefos měl syna Eurypyla, který přešel z návodu své matky na stranu Trójanů jako poslední jejich spojenec. Padl pak v boji s Achilleovým synem Neoptolemem. Mýty považují Télefa také za zakladatele města Pergamu; podle jeho manželky Hiery bylo pak pojmenováno město Hierápolis (v dnešním jihozápadním Turecku), založené počátkem 2. století př. n. l. pergamským králem Eumenem II.

Télefův příběh zpracovali, jak se zdá, poprvé Stasinos nebo Hegesinos v nezachovaném eposu *Kyprie*, po nich Eurípides v rovněž nezachované tragédii *Télefos* (v dru-

hé polovině 5. století př. n. l.). Jeho vyobrazení známe z několika vázových maleb z 5. století př. n. l., na nichž je zpravidla s Agamemnonem nebo Héraklem. Nejznámější je z nástěnné malby *Héraklés a Télefos* z baziliky v Herkulaneu asi z roku 60 n. l. (dnes v neapolském Národním muzeu). Jako mytický zakladatel Pergamu je zobrazen i na tzv. malém vlysu Diova oltáře z Pergamu z let 180–160 př. n. l. (dnes v Státních muzeích v Berlíně).

TÉLEGONOS

(2. pád *Télegona*, lat. *Telegonus*) – syn ithackého krále Odyssea a kouzelnice Kirky.

Narodil se po Odysseově odplutí z Kirčina ostrova, na němž se Odysseus cestou z Tróje do vlasti nedobrovolně zdržel. Když dospěl, vypravil se hledat otce a dostal se až na Ithaku. Jeho druhové začali však ostrov po nějakém nedorozumění s místním obyvatelstvem plenit. Odysseus se jim v čele svého vojska postavil na odpor a Télegonos, který přišel svým druhům na pomoc, ho v boji zabil. Teprve nad jeho mrtvolou se pak ke svému nesmírnému žalu dozvěděl, že zabil svého otce. Prokázal mu tedy aspoň posmrtnou poctu a odvezl jeho tělo na matčin ostrov, kde ho pak slavnostně pohřbil. Později se prý oženil s vdovou po Odysseovi Pénélopou a měl s ní syna Italia, po němž dostala jméno Itálie.

Příběh o Télegonovi, Homérovi neznámý, zpracoval podle antických zpráv Eugamón z Kyrény ve ztraceném

eposu *Télegonia* (asi v 7.–6. století př. n. l.), později jako satyrské drama Sofoklés a jako tragédii Eurípides (z obou se zachovaly jen zlomky). Na památkách výtvorného umění se doklady o Télegonovi nenašly. Podle některých římských autorů vystěhoval se prý Télegonos do Itálie a založil tam město Praeneste, dnešní Palestrinu (podle Vergilia je však založil Vulkánův syn Caeculus).

TÉLEMACHOS

(2. pád *Télemacha*, lat. *Telemachus*) – syn ithackého krále Odyssea a jeho manželky Pénélopy.

Měl neradostné mládí: ani matčina péče, ani společnost moudrého vychovatele Mentora mu nemohly nahradit otce, který ho opustil, když odešel do války proti daleké Tróji. Nic nevěděl o jeho osudu po celých deset let, na které se boje před Trójou protáhly, ani o tom, co se s ním stalo, když se dalších deset let z války nevracel. V době, kdy sám ještě potřeboval otcovu ochranu, připadl mu už úkol, aby chránil matku. Bylo to nad jeho síly, přesto nezaváhal. Stal se tak hrdinou, který se kladl ještě po tisíciletích za vzor mladým mužům.

Když se tedy Odysseus od Tróje dlouho nevracel, přicházeli na Ithaku zblízka i zdaleka muži, kteří se ucházeli o Pénélopinu ruku. Přesvědčovali ji, že Odysseus už určitě zahynul a že udělá jen dobře, když se znovu provdá. Postupně se jich tak sešlo celkem sto osm, a když Pénélopa jejich nabídky odmítala, dohodli se, že se nerozejdou,

dokud si jednoho z nich nevybere. Současně se rozhodli, že si čas čekání příjemně vyplní: každý den si dali zabít kus z Odysseova stáda, pili k tomu víno z jeho zásob, hlučně se bavili a vůbec se chovali tak, jako by Odysseus už nežil a jeho majetek patřil již jim. Stali se pohromou, se kterou si Pénélopa ani nikdo na Ithace nedovedl poradit.

Télemachos viděl, že musí zasáhnout. Sám se ovšem nemohl proti těmto nevíтанým hostům a příživníkům postavit, bylo jich příliš mnoho a byli silnější. Svolal tedy ithacký sněm, aby se usnesl na výzvě k jejich rozchodu. Nápadníci však sněm rozehnali. Rozhodl se tedy odejít do světa a hledat otce, protože přes všechny zprávy o jeho smrti nevěřil, že zemřel.

Byl to odvážný čin: za prvé věděl, jaká nebezpečí na něho číhají, a za druhé nevěděl, kde by mohl otec být. Odplul nejdřív k pylskému králi Nestorovi, aby se poradil. Nestór ho poslal k spartskému králi Meneláovi, který se vrátil od Tróje poslední a mohl o něm něco vědět. Vypravil se tedy do Sparty a tam se dozvěděl, že Odysseus žije. Meneláos to věděl od mořského boha Prótea, který mu za jeho pobytu v Egyptě řekl, co ví o osudech achajských hrdinů po návratu z Tróje. Odysseus prý bloudil tři roky po dalekých mořích a zemřel, prožil mnoho útrap, ztratil všechny druhy a nyní žije na ostrově nymfy Kalypsy, která mu brání v návratu.

Jak se ukázalo, Meneláovy zprávy byly sice správné, ale zastaralé. V té době už Kalypsó Odyssea propustila a byl na cestě do vlasti. Bohyně

Athéna to zjevila Télemachovi ve snu; rozhodl se proto vrátit se domů. Jelikož předpokládal, že nápadníci budou na něho číhat před hlavním přístavem, zakotvil v odlehlém zálivu a vypravil se do chýše pastýře Eumaia, aby si odpočinul a rozmyslel, co dělat. Setkal se tam s neznámým starcem: byl to Odysseus, kterému dala bohyně Athéna podobu starého žebráka, aby ho nápadníci předčasně nepoznali a nezaabili.

Télemachos a Odysseus se uvítali, jak se na otce a syna patří, a ihned přešli k věci. Podle informací, které Odysseus dostal, sestavil plán, který pak s Télemachovou a Eumaiovou pomocí uskutečnil. Nepoznán se dostal do svého paláce, v krvavém boji všechny samozvané nápadníky pobil a znovu se ujal vlády ve svém domě i nad svým královstvím.

Podrobnosti o Odysseově pomstě a o tom, jak Pénélopa statečně odolávala nástrahám nápadníků, jsou v příslušných heslech; zde ještě několik slov o Télemachovi. Protože Homérova *Odysseia* končí pobitím nápadníků a nastolením míru v Ithace, o dalších jeho osudech se z ní nedovíáme. Vylíčil je až Eugammón z Kyrény v eposu *Télegonia*, o němž je řeč v předchozím hesle. Télemachos prý po Odysseově smrti odplul na ostrov čarodějnice Kirky, kde se s ní potom oženil. Podle jiných autorů se prý oženil s dcerou pylského krále Nestora, podle dalších s dcerou fajáckého krále Alkinoia Nausikaou.

Z antiky se zachovalo kupodivu málo Télemachových

zobrazení. Bezpečně ho známe vlastně jen z vázové malby *Pénélopa tká pohřební rubáš* z druhé poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Městském muzeu v Chiusi) a z některých verzí *Odysseovy pomsty na ženiších*. Sousoší *Pénélopa a Télemachos*, novoatlické dílo z 1. století př. n. l. (dnes v římské Ville Borgese) nese tento svůj název pravděpodobně neprávem. Novověkých uměleckých děl s Télemachem rovněž není mnoho. Jedno z nejlepších vytvořil však Rubens; jeho *Télemachova dobrodružství*, asi z roku 1628, jsou v Escorialu.

Známý a populární se stal Télemachos zejména po vydání *Télemachových příchodů* od Fénelona (1694), které se velmi rychle rozšířily v originálu i překladech po celé Evropě. Z hudebníků inspirovaly jeho osudy A. Campru (1704), A. Scarlattiho (1718), Ch. W. Glucka (1752) a F. A. Boildieua (1806) k operám *Télemachos*.

TELLUMO

(2. pád *Tellumona*) – římský bůh plodivé síly země, mužský protějšek bohyně země Tellury, o níž se mluví hned v dalším hesle.

TELLUS

(2. pád *Tellury* nebo neskl.; lat. též *Terra*, řec. *Gaia*) – římská bohyně země a její plodivé síly, též sama Země.

Byla římskou obdobou řecké bohyně Gaie, ale přes mnohé společné rysy, které od ní převzala, úplně se s ní neztotožnila. Vždy zůstala

Tellus. Mramorový reliéf z let 13–9 př. n. l. na Augustově Oltáři míru v Římě

především božskou matkou země, která dávala vyrůstat ze svého lůna rostlinstvu a živila svými plody lidstvo. Podobala se tak spíš římské bohyni Cereře, a tedy řecké Démétře, se kterou Ceres téměř úplně splýnula.

Chrám měla Tellus v Římě na Esquilinu. Její nejlepší vyobrazení je dnes, stejně jako téměř před dvěma tisíciletími, na Augustově Oltáři míru v Římě (z let 13–9 př. n. l.), kam se po jeho rekonstrukci v letech 1937–1939 dostalo z florentských Uffizií.

TENNÉS

(2. pád *Tenna*; řec. též *Tenés*, lat. *Tenes*) – syn boha Apollóna a trojské královské dcery Prokleie, král ostrova Tenedu.

Proslul zejména tím, že vynalezl spolehlivý prostředek proti přetěžování soudů: každého žalobce, jehož obvinění se ukázalo falešným, dal ihned popraviti sekyrou. Uvedl tak svůj ostrov do přísloví:

řčení „s tenedskou sekyrou“, znamená „přísně a bezohledně“, nebo moderněji řečeno „sekyrářsky“.

Svou tvrdostí a bezohledností si Tennés znepřátelil obyvatele ostrova i sousedy. Také když se achájské loďstvo plavilo k Tróji, zasypal je bezdůvodně kamením. Na to přirazil k břehům jeho ostrova Achilleus a zabil ho. Apollón ovšem svého syna pomstil: za trojské války usměrnil let šípu, který způsobil Achilleovi smrt.

Tennés je dnes znám hlavně z nářek starověkých spisovatelů. Ve výtvarném umění nezanechal stopy.

TÉREUS

(2. pád *Térea*, lat. *Tereus*) – thrácký král, spojenec athénské královské dcery Pandióna a manžel jeho dcery Prokny.

Proknu dostal za manželku odměnou za to, že pomohl Pandiónovi porazit nepřátele, kteří obléhali Athény. Odvedl si ji do Thrákie, kde mu potom porodila syna,

a žil s ní léta šťastně. Při pátém výročí sňatku vyslovila Prokné přání, aby jí dovolil navštívit sestru Filomélu, která zůstala v Athénách, nebo aby ji přivedl na návštěvu. Ochotně jí to slíbil, dal připravit loď a vypravil se na cestu – aniž tušil, jaké tragédii jde vstříc.

Když totiž vstoupil do Pandiónova paláce a spatřil Filomélu, která od posledního setkání vyrostla v krásnou dívku, okamžitě po ní zatoužil. Ovládl se však, přednesl Prokninu žádost a svou výmluvností dosáhl, že Pandión jí přes neblahou předtuchu vyhověl. Na lodi si Téreus netroufal uskutečnit svůj záměr, ale jakmile přistáli na březích Thrákie, odvedl Filomélu do hlubokého lesa a pokusil se jí zmocnit. Dokázala se mu však ubránit, a tak ji zavřel do pastýřské chatrče, aby si vězněním vynutil její povolenost. Prokné pak oznámil, že její sestra mezitím zemřela.

Po nějaké době se Téreus k Filoméle vrátil. Vězení jí nezlomilo, ale zatvrdilo. Znovu se mu ubránila, ba co víc, přešla do útoku. Prohlásila, že si najde cestu mezi lidmi a všechno jim řekne, a jestliže by jí v tom lesy zabránily, naplní je svými žalobami, ať vítr roznese její slova po nebi i po zemi. Snaha ututlat zločin vede však obvykle k novému zločinu, ještě horšímu. Téreus jí vyříl jazyk.

O zločinu může však i němý vydat svědectví. Filoméla našla v chatrči přízi a utkala z ní pokrývku, do které vetkala zprávu o svém neštěstí. Náhoda, o níž se mýty podrobně nezmiňují, jí pak pomohla poslat tuto pokrývku sestře. Prokné se při

nejbližší Bakchově slavnosti vypravila do lesa, uvězněnou Filomélu osvobodila a dovedla tajně do paláce. Tam s ní připravila pomstu.

Byla to nejstrašnější pomsta, jakou si žena a matka mohla vymyslet. Zabila vlastního syna, kterého Téreus velmi miloval, a s Filomélinou pomocí mu ho připravila k večeři. Teprve když se Téreus najedl, prozradila mu, na jakém masu si pochutnal.

Taková řada zločinů nemohla zůstat samozřejmě bez trestu. První postihl Térea jako původce zla. Když se vrhl s vytašeným mečem na Proknu, bohové ho proměnili v dudka; chochol na jeho hlavě dodnes připomíná chochol z Téreyovy přílby. Proknu a Filomélu proměnili bohové rovněž v ptáky: Filomélu ve vlaštovku a Proknu v slavíka, jemuž navždy zůstala na hrudi rudá skvrna od prolité krve.

Pověst o Filoméle a Prokně, jejímž neblahým hrdinou byl Téreus, známe dnes hlavně z Ovidiových *Proměn*. Ze Sofoklovy tragédie *Téreus* se zachoval jen zlomek; zčásti využil této pověsti také Aristofanés ve své komedii *Ptáci* (z roku 414 př. n. l.). Jinak je *Téreus* zobrazen pouze na jedné jihoitalské vázové malbě asi z poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Národní knihovně v Paříži). V novověku namaloval *Téreovy hody* P. P. Rubens v letech 1636–1638 (dnes v madridském Pradu).

TERMINUS

(2. pád *Termina*) – římský bůh mezníků a hranic, ochránce vlastnictví.

V pověsti zaznamenané v Liviových *Dějínách* se o něm říká, že když chtěl král Tarquinius postavit nejvyššímu bohu Jovovi chrám na Kapitolu, všichni bohové souhlasili s odstraněním svých tamějších svatyní, jedině Terminus se nechtěl hnout z místa. Vyřešilo se to tedy tak, že jeho svatyni (obyčejný hraniční kámen) nechali uvnitř Jovova chrámu. Záměr této pověsti je zřejmý: měla nábožensky zdůvodnit posvátnost a neporušitelnost mezníků na pozemcích a nedotknutelnost soukromého vlastnictví vůbec. Původně sice vznikla ve prospěch velkostatkářů, ale časem se její ostří obrátilo. Terminovy ochrany se dovolávali drobní rolníci, jejichž pozemkům hrozilo pohlcení latifundiemi.

K Terminově počtě slavili Římané vždy 23. února svá-

tek terminálií. Majitelé pozemků se toho dne scházeli u hraničních kamenů a po příslušných obětech také na přátelských hostinách. Terminovi přinášeli oběť a volali ho za svědka i při zasazování mezníků. Jeho jméno žije dodnes: stanovený den, určená lhůta, odborný název s přesně vymezeným významem se označují slovem „termín“.

TERPSICHORÉ

(2. pád *Terpsichory*, lat. *Terpsichore*, dosl. „Těšící se z tance“) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Mnemosyny, Múza tance. – Viz heslo *Múzy*.

TÉTHYS

(2. pád *Téthye*, lat. *Tethys*) – dcera boha nebe Úrana a

Terpsichoré a Músaioi. Červenofigurová malba tzv. malíře Pélea na attické amfoře z doby kolem roku 440 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

matky země Gaie, manželka Titána Ókeana.

Svému manželovi, který byl nejstarším Titánem a bohem „vnějšího moře“, zrodila nesmírně mnoho potomků: především všechny řeky a potoky, které ústí do moře, pak tři tisíce dcer a ještě tři tisíce synů. Jejich úplný výčet nám nezanechal ani Homér, ani Hésiodos, ani žádný z antických básníků. Kromě tohoto potomstva se zapsala do mýtů zejména tím, že když Zeus povstal proti svému otci (a jejímu bratru) Kronovi, poskytla útěchu bohyni Hěbě až do doby, dokud Zeus nezvítězil a neodvedl si ji jako manželku na Olymp.

TEUKROS

(2. pád *Teukra*, lat. *Teucer*) – jméno dvou významných a několika dalších postav z řeckých mýtů.

První byl synem říčního boha Skamandra a nymfy Ídaie a nejstarším králem v Tróadě. Přijal do své země Diova syna Dardana, který se pak oženil s jeho dcerou Bateiou a založil město Dardanii. Jeho pravnuke Ílos založil Ílion čili Tróju. Po něm se Trójané nazývali také Teukrové. – U Homéra se tento Teukros nevyskytuje; podle Vergílie pocházel z Kréty.

Druhý byl synem salamínskému králi Telamónu a jeho manželky Hésiony. Se svým nevlastním bratrem Aiantem se zúčastnil trojské války a vynikl jako nejlepší lukostřelec z celého achájského vojska. Když se z Tróje vrátil bez Aianta, který spáchal ještě před jejím dobytím sebevraždu, otec ho vyhnal z

Salamis na Kypru. Pozůstatky gymnázia z římské doby, založeného ve 3.–2. století př. n. l.

domu, že jeho činu nezabrání. Odplul proto do Foiníkie ke králi Bélovi, který mu pak za pomoc v boji proti nepřítelům postoupil ostrov Kypr. Tam potom založil nové město, které nazval po svém rodišti Salamínou.

Na výtvarných památkách se setkáváme s Teukrem pouze na jedné vázové malbě z let 470–460 př. n. l., kde je vyobrazen s *Aiantem* a *Telamónem* (dnes v Britském muzeu v Londýně). Město Salamis, jež odvozuje svůj původ od Teukra, bylo založeno ve 12. století př. n. l. a dlouhá staletí patřilo k nejvýznamnějším na Kypru. Ve 4. století n. l. je těžce poškodilo zemětřesení, od zničení Araby roku 647 leží v troskách (severně od dnešní Famagusty).

THALEIA

(2. pád *Thaleie*; lat. *Thalia* nebo *Thalea*, dosl. „Kvetoucí“) – jméno dvou dcer nejvyššího boha Dia.

Jedna z nich, dcera bohyně

Mnémosyny, byla Múzou komedie. Druhá, dcera Ókeanovy Eurynomy, byla jednou z Charitek. – Viz hesla *Múzy* a *Charitky*.

THALLÓ

(2. pád *Thally* nebo neskl.) – dcera nejvyššího boha Dia a bohyně Themidy, jedna z Hór. Byla bohyní léta, přírodně i jara a květů. – Viz heslo *Hóry*.

THAMYRIS

(2. pád *Thamyrida*, řec. i lat. též *Thamyras*) – thrácký pěvec hrdinských písní, nejslavnější po Orfeovi.

Přestože byl velkým umělcem, rád se svým uměním chlubil. Když to jednou poněkud přehnal a prohlásil, že by zvítězil i nad samotnými Múzami, uražené Múzy ho za to potrestaly slepotou a ztrátou hlasu i sluchu.

Zmiňuje se o něm už Homér v *Íliadě*, ale jeho rodiče ne-

uvádí; neznáme je ani ze zlomků Sofoklovy tragédie *Thamyris*. S jeho vyobrazením se zachovalo celkem sedm váz z 5. století př. n. l., z nichž nejlepší jsou ve Vatikánských muzeích, v Metropolitním muzeu v New Yorku a v petrohradské Ermitáži. Jen pro úplnost: rozšířila se o něm pověst, že se zamiloval do krásného Apolónova přítele Hyakintha a našel v jeho společnosti stejné uspokojení jako jiní muži ve společnosti žen. Stal se tak prý průkopníkem toho, co se ve všech možných jazycích označuje řeckým slovem „pederastia“.

THANATOS

(2. pád *Thanata*, lat. *Mors*) – bůh smrti a sama smrt, syn bohyně noci Nykty a boha věčné temnoty Tartara.

Měl srdce ze železa, černá mrazivá křídla a neznal soucit ani slitování; koho uchvátil, byl beznadějně ztracen. Vzbuzoval hrůzu nejen mezi lidmi, ale i mezi bohy, kteří byli nesmrtelní. Přesto měl tak říkajíc jen výkonnou moc, nikoli rozhodující. Den smrti byl určen osudem; jeho povinností bylo, aby jej přesně evidoval, a když tento den nadešel, dostavil se i on. Vzal člověku duši, odnesl ji do podsvětí a odevzdal ji chmurnému Hádovi.

Jen dvakrát se podařilo smrtelným lidem na Thanata vyzrát. Jednou ho přemohl Héraklés a vyrval mu duši Alkéstidy, manželky krále Adméta; podruhé ho přelstil největší chytrák z lidí, korinthský král Sísyfos. Podrobnosti o tom jsou v příslušných heslech.

Antičtí umělci zobrazovali Thanata jako mladého muže s černými křídly a se zhaslou nebo zhasínající pochodní, a to nejčastěji s jeho bratrem Hypnem, bohem spánku. Známe ho zejména z náhrobních reliéfů a váz, nejlépe však ze čtyř vázových maleb *Thanatos a Hypnos odnášejí mrtvého Sarpédonta do Lykie* ze 6.–5. století př. n. l. (dvě v Metropolitním muzeu v New Yorku, po jedné v Britském muzeu v Londýně a pařížském Louvru) a z náhrobní vázy *Thanatos a Hypnos* z let 470–460 př. n. l. (v Národním archeologickém muzeu v Athénách).

Themis z Rhamnúntu. Nadživotní socha z počátku 3. století př. n. l., dílo sochaře Chairéstrata (Národní archeologické muzeum v Athénách)

THAUMÁS

(2. pád *Thaumanta*) – syn boha mořských hlubin Ponta a bohyně země Gaie, bůh přírodních úkazů na moři.

Lidem se často předváděl v celé své kráse a byl jimi obdivován. Neznali ho jen obyvatelé dalekých severních zemí, ale ani mezi nimi nebylo nikoho, kdo ho netoužil aspoň jednou spatřit, jakmile se o něm dozvěděl. Jeho manželkou byla Ókeanovna Élektra a měl s ní čtyři dcery; tři ohavné Harpyje a krásnou bohyni duhy Íris.

THEIA

(2. pád *Theie*) – dcera boha nebe Úrana a bohyně země Gaie.

Provádala se za Titána Hyperiona a měla s ním tři děti: boha slunce Héliu, bohyni měsíce Selénu a bohyni ranních červánků Éós. – To ovšem bohatě stačilo, aby se udržela na seznamu postav ve světě mýtů.

THEMIS

(2. pád *Themidy*) – jméno bohyně zákonného pořádku, jedné nymfy a kromě jiných též jedné královny.

První z nich byla dcerou boha nebe Úrana a bohyně země Gaie. Svou významnou funkci dostala od nejvyššího boha Dia, který ji miloval stejně jako svou manželku Hérú (ale prý dřív). Měla s ním šest dětí: tři Moiry, které se staly bohyněmi osudu, a tři Hóry, bohyně ročních období a zákonitosti v přírodě i společnosti. Jednou z těchto Hór byla Díké, bohyně spravedlnosti; stála proto s Themidou u Dia vždy, když usedl na svůj zlatý trůn k výkonu soudcovské moci. Jejich společná přítomnost byla výrazem skutečnosti, že zákonný

pořádek a spravedlnost jsou často dvě věci, ale u správného rozsudku musí splynout v jedno. (Římané, důslední právníci, spojili proto Themidu a Diku v jednu bohyni Justitii.)

Podle některých autorů měla Themis kromě svých dcer s Diem i dva syny s Titánem Íapetem, a to Prométhea a Epiméthea. Za jejich matku se však často považuje i Ókeanovna Klymené.

Nymfa Themis žila v Arkadii a s bohem Hermem, svým krajanem, měla syna Euandra, který byl později nepřáteli z Arkadie vyhnán. Vystěhoval se do Itálie a usadil se tam na Palatinském pahorku. Římané mu připisovali za matku bohyni Karmantu, resp. obě tyto jeho matky ztotožňovali.

Themis se jmenovala i manželka dardanského krále Kapyra. Jejich synem byl Anchísés, který spojil osud svého království s osudem Tróje.

Themis měla chrám v attic-kém Rhamnuntu, a to v sousedství chrámu bohyně Nemésidy; postaven jí byl už na sklonku 6. století př. n. l. Ze stejné a o něco mladší doby pochází několik vázových maleb s jejím vyobrazením, z počátku 3. století př. n. l. pak její socha z Rhamnuntu, signovaná Chairéstratem (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Jedno z jejích nemnohých novověkých vyobrazení představuje freska *Bohyně spravedlnosti Themis* od J. Drentwetta z roku 1695 ve Staré radnici v Bratislavě.

Themidiny atributy, váhy a meč (převzaté také Justitií), jsou známy a používány do-

dnes. Zdobí soudní budovy a jednacích síní soudů v Evropě, Americe a Austrálii, má je ve znaku i Interpol.

TERSANDROS

(2. pád *Thersandra*, lat. *Thersandrus*) – syn vyhnaného thébského krále Polyneika a jeho manželky Argeie.

Byl jedním z vůdců tzv. výpravy epigonů (potomků vůdců výpravy „sedmi proti Thébám“), která dobyla Théby. Po smrti krále Láodamanta, který při obraně svého města padl, stal se thébským králem.

Podle básní tzv. trojského cyklu zúčastnil se prý Thersandros achajské výpravy proti Tróji, ale už cestou zahynul v boji s králem Téletem v Mýsii; Homér se o něm nezmiňuje. Podle Vergílie byl naopak jedním z achajských bojovníků, kteří se dostali v známém trojském koni do Tróje a dobyli hrad krále Priama.

TERSÍTÉS

(2. pád *Thersíta*, lat. *Thersites*) – achajský voják před Trójou, známý svou drzostí, žvanivostí a zbabělostí.

Podle Homéra byl „největší šereda ze všech, šmahavý, na nohu chromý, na obě plece nahrblý, sražených prsou, s temenem hlavy nahore smáčkutým, na kterém rostlo jen několik chlupů“. Když šlo o boj nebylo o něm ani vidu ani slychu; tím víc se dal však vidět a slyšet na sněmu. Neustále se hádal s králi, tropil si z nich posměch a všemožně je urážel. Zvláště měl spádeno na vrchního ve-

litele achajských vojsk Agamemnona, jemuž vytýkal zbabělost a hrabivost, ale i největší hrdina Achilleus byl podle něho jen „slaboučký člověk“. Když jednou na sněmu hrozil narušit svými řečmi bojovou morálku armády, ithacký král Odysseus ho umlčel ranami žezlem, až se zkroutil v bolestech a dal se do pláče. Ostatní vojáci mu to jen přáli.

Z trojské války se Thersítés nevrátil; nezahynul však v boji. Zabil ho Achilleus z trestu za to, že zhanobil mrtvolu královny Amazonek Penthesileie, která přišla na pomoc Trójánům a hrdinsky padla v boji s Achilleem.

Thersítés je jedinou postavou *Íliady*, kterou Homér otevřeně haní. Dává mu síce do úst nejednu trpkou pravdu o achajských kráľích, ale považovat ho za „Homérova představitele lidových mas“ není poklona ani pro Homéra, ani pro lidové masy. O jeho smrti se v *Íliadě* nemluví; víme o ní až z antických zpráv o eposu *Aithiopis*, připisovaném Arktínovi z Míléty. Pozdější autoři se zmiňují také o Thersítově otci: byl to prý Aitólán a jmenoval se Agrius.

Z antiky se zachovaly dvě vázové malby s Thersítem; pocházejí asi z poloviny 5. století př. n. l. Na jedné je výjev *Achilleus zabíjí Thersíta* (v Muzeu umění v Bostonu), na druhé je *Thersítés s Meneláem, Odysseem a Helenou* (v Národním muzeu v Tarentu). Jinak jako „tlučhuba a veřejný žvanil“ je Thersítés jednou z nejpoužívanějších postav z *Íliady*, která ožila jako šašek v renesančních dílech o trojské

válce, mezi jiným u Shakespeara. U nás je známý zejména z Čapkovy *Knihy apokryfů*.

THÉSEUS

(2. pád *Thésea*, lat. *Theseus*) – syn athénské krále Aigea nebo boha moře Poseidóna a troizénské královské dcery Aithry, athénský hrdina a král.

Byl jedním z největších hrdinů řeckých mýtů a právem se staví hned vedle Hérakla. Proslavil se mnoha podobnými činy, vyrovnal se mu odvahou a statečností, byl jeho věrným druhem, ne jednou s ním bojoval proti společným nepřítelům. Jako představitel Iónů symbolizoval svým přátelstvím s dórským Héraklem jednotu Řeků a řečtí umělci to svým krajanům, zejména politikům ze znepřátelených městských států, s oblibou připomínali. Za všechny příklady uveďme jen Feidiův reliéf s výjevy z Théseova a Héraklova společného boje proti Amazonkám, který zdobil trůn Diovy sochy v Olympii, čtvrtého ze sedmi divů světa.

Théseův životopis známe nejpodrobněji od Plútarcha, který shrnul pravděpodobně počátkem 2. století n. l. různé starobylé a často si odporující mýty, plné zejména chronologických rozporů, v jednotlivý celek. Za Théseova otce byl tedy oficiálně považován athénský král Aigeus, potomek zakladatele Athén Kekropa; méně oficiálně, ale tím častěji, bůh moře Poseidón. Jeho matka Aithra byla podle některých autorů Aigeovou manželkou, podle jiných milenkou. Po otci, troizénském

králi Pittheovi, pocházel od dobyvatele Peloponnésu Pelopa. Neměl tedy tak vznešený původ jako Héraklés, který byl všeobecně uznávaným synem nejvyššího boha Dia, ale pro jeho předurčení k významné úloze v mýtech to celkem stačilo.

Narodil se v Troizénu, na severovýchodním pobřeží Argolidy, a tam také strávil mládí. Aigeus mu zanechal před svým návratem do Athén, kam ho volaly vladařské povinnosti, pouze meč a sandály. Zavalil je velkým balvanem; vždyť když Théseus dospěje, jistě bude mít dost sil, aby balvan odvalil. Tak se také stalo, a to po šestnácti letech, když Théseus vyrostl ve zdatného muže, který předčil své vrstevníky silou, odvahou, krásou a skutečně královským vystupováním.

První cesta mladého Thésea vedla samozřejmě do Athén, kde se měl stát v budoucnosti podle zákona králem. Ačkoli po moři to bylo sotva den plavby, vybral si delší a nebezpečnější pouť po souši. Chtěl se trochu poohlédnout po světě a podle možností dokázat nějaký hrdinský čin, aby nepřišel k Aigeovi bez slávy. Příležitost se mu naskytla hned na hranicích Troizénu a Epidauru. Žil tam chromý obr Perifétés, který zabíjel pocestné železným kyjem. Théseus mu tuto kratochvíli zarazil; obratně mu vykroutil kyj z rukou a tak ho udeřil, že už víc nevstal. Na Isthmu zas narazil na lupiče Sínida, který chytal pocestné a přivazoval je k vrcholům dvou ohnutých borovic, jež předtím přichytil k zemi; když je pak

Théseus a zachráněné athénské děti, vlevo zabítý Mínotaur. Pompejská nástěnná malba asi z roku 70 n. l. (Národní muzeum v Neapoli)

uvolnil, prudce se vymrštily a nešťastníka roztrhly. Théseus ho po těžkém zápase přemohl a naložil s ním přesně tak, jak mívál on sám ve zvyku. Na paměť tohoto vítězství, které si obzvlášť cenil, založil pak isthmiské hry. V Krommyónu zabil na prosbu rolníků obrovskou šedou svini, která ničila úrodu; byla to však spíš obluda než svině, protože jejím otcem byl stohlavý obr Týfón a matkou ohavná Echidna. Poté osvobodil megarský kraj od loupežníka Skeiróna, který číhal na pocestné pod skálou nad mořem a nutil je, aby si odložili věci a umyli mu v blízké studánce nohy; když tak učinili, mocným kopancem je svrhl do moře. Théseus ho ochotně poslechl, a když mu Skeirón nastavil nohy, uchopil ho za ně a hodil ho do hlubin. U Eleusíny musel podstoupit podobný zápas jako Héraklés s obrem Antaiem. Žil tam silák Kerkyón, který donutil každého, kdo přišel do jeho kraje, aby s ním bojoval na život a na smrt. Théseus přijal jeho výzvu a Kerkyón ji už nikdy neopakoval, jelikož zápas s Théseem nepřežil.

Tyto činy jistě stačily, aby získaly šestnáctiletému mladíkovi díky obyvatel osvobozených krajů a věhlas hrdiny. Théseus proto s radostí pospíchal do Athén. Avšak v samotné Attice, u řeky Kéfisu, mu zastoupil cestu loupežník Damastés, známější pod jménem Prokrústés čili Napínač. Toto jméno, nebo spíš přezdívku, dostal proto, že zval pocestné do své chýše a tam je pak po dobrém nebo po zlém přiměl, aby si lehli na jeho lůžko. Nikoli však proto, aby si odpčinuli:

když jim přečnívaly nohy, usekl jim je, a když je měli naopak krátké, natáhl jim je kosti nekosti až k okraji lůžka. Théseus však povalil na Prokrústovo lože samotného jeho majitele, a protože mu přečnívala hlava, bez dlouhých okolků mu ji usekl. Tato Théseova praxe trestat zločince stejným způsobem, jakým se provinili, měla jistě něco do sebe; přinejmenším jako zastrašující prostředek. A hlavně uvolnila cestu mezi Peloponnésem a Attikou, takže od těch dob byla vždy svobodná pro poutníky i kupce.

Nyní se už Théseus dostal bez překážek do Athén a vyhledal Aigeův palác. Starý král ho v první chvíli nepoznal. Poznala ho však kouzelnice Médeia, která se vešla do Aigeovy přízně slibem, že když se s ní ožení, vrátí mu pomocí svých kouzel mládí. Ihned vytušila, jaké jí hrozí nebezpečí, a aby nepřišla o své postavení, přemluvila Aigea, aby dal Thésea otrávit. Při hostině však Aigeus náhodou pohlédl na Théseův meč a poznal v něm svůj dar, pak se podíval na jeho sandály a okamžitě převrhl číši s otráveným vínem. Obejmul Thésea, představil ho lidu jako svého nástupce a Médeiu vyhnal.

Radost v Aigeově paláci netrvala však dlouho. K městu přitáhli synové Aigeova bratra Pallanta, jimž Théseův příchod překazil plány: chtěli totiž po Aigeově smrti ovládnout Athény. Bylo jich padesát a přivedli s sebou velké vojsko. Théseus se odhodlaně postavil v čelo obránců, vyzvěděl rozmístění nepřátelských sil a odvážným nočním výpadem zničil jejich zálohy. Téměř polovina

Pallantovců při tom padla, ostatní se dali na útěk. Když svým vítězstvím zabezpečil Athénám vládu zákonného krále, vypravil se za dalšími hrdinskými činy: pro blaho svého lidu a pro vlastní slávu.

Attika tehdy trpěla řáděním obrovského býka, který hubil lidi a ničil úrodu. Přivedl ho Héraklés z Kréty, protože mu to rozkázal mykénský král Eurystheus, kterého musel z rozhodnutí bohů ve všem poslouchat. Eurystheus si chtěl toho býka ponechat, ale když zjistil, jak je zuřivý, pustil ho k postrachu celého Řecka na svobodu. Théseus se za ním vypravil, na rovině u Marathónu se mu postavil do cesty a po těžkém zápase ho nakonec zabil. S radostí se vrátil do Athén. Nikdo ho však nevítal. Město leželo v hlubokém smutku.

Už potřetí připruli do Athén poslové krétského krále Mínoa pro strašnou daň, kterou musel Aigeus každých devět let platit za to, že zabil Mínoova syna Androgea, neboť nemohl přenést přes srdce, že Androgeós jako cizinec porazil na athénských hrách domácí závodníky. Tuto daň tvořilo sedm mladíků a sedm dívek; Mínos je pak předhazoval obludnému Mínótaurovi, člověku s býčí hlavou či býku s lidským tělem, zavřenému v knósském labyrintu. Od této daně mohla Athény osvobodit, jak se věřilo, jedině Mínótaurova smrt. Théseus dlouho neváhal a vědom si své povinnosti rozhodl se Mínótaura zabít. Přihlásil se dobrovolně mezi mladíky, kteří měli být odvezeni na Krétu. Král Aigeus mu to nechtěl dovolit, Théseus nicméně prosadil své. Před odjez-

dem se domluvili, že podaří-li se mu zvítězit, ihned se vrátí a vymění černé smuteční plachty na lodi za bílé, aby už zdaleka hlásaly úspěch výpravy.

Když loď přistála na Kréťě, král Mínos se zeptal Thésea, kdo je jeho otcem. Odpověděl, že právě tak jako je Mínos synem Olympského Dia, on sám je synem Diova bratra Poseidóna. Mínos stáhl svůj zlatý prsten a hodil jej do moře; ať ho tedy Théseus s Poseidónovou pomocí vyloví, je-li pravda, co říká. Théseus ve zkoušce obstál; Poseidónova manželka Amfitrita mu prsten ochotně podala a Mínos jej dostal ke svému údivu zpátky.

Tato zkouška byla ovšem jen maličkostí proti úkolu, který ho čekal. Brzy se potvrdilo, že odvážnému štěstí přeje, a Théseovi se dostalo nečekané pomoci. Na první pohled se totiž do něho zamilovala Mínóva dcera Ariadna a tajně mu přinesla dva dary: meč pro boj s Minotaurem a klubko nití, jež měl po vstupu do labyrintu rozvázat, aby pak našel cestu zpátky.

Když Thésea odvedli s o-

statními athénskými mladíky a dívkami do labyrintu, přikázal jim, aby se ukryli u vchodu, a sám se vypravil spleťtými chodbami do samého středu stavby. Minótauros se na něho vrhl, aby ho svými obrovskými rohy proklál, avšak Théseus obratně uskočil a zaútočil na něho mečem. Rozpoutal se divoký zápas. Minótauros supěl a dupal, až se otřásala země, ale Théseus získával svou obratností a důvtipem nad jeho tupou silou převahu. Nakonec vystihl okamžik, kdy mohl býka chytit za rohy (přesně tak, jak se dodnes říká v přísloví), a vši silou mu vrazil do hrudi meč. Pak se rychle vrátil podle rozvinuté nitě z labyrintu a vyvedl z něj i mladíky a dívky. U východu už na něho čekala Ariadna. S největším spěchem zamířili pak k přístavu.

Co následovalo, bylo dílem okamžiku. Théseus dal spustit na vodu svou loď, a než jeho druhové nasadili vesla, prorazil všem krétským lodím v přístavu dna. Poté skočil na palubu a dal rozkaz k odplutí. Když Kréťané útěk zpozorovali, byla už Thé-

seova loď na širém moři, a než stačili opravit své lodě, aby ho mohli pronásledovat, zmizel i s Ariadnou a zachráněnými Athéňany za obzorem.

Po šťastném úniku plul Théseus pod plnými plachtami na sever. Zastavil se až u ostrova Naxu, aby doplnil zásoby vody a osvěžil se krátkým spánkem. Ráno pak pokračoval v plavbě – avšak bez Ariadny. Zjevil se jí totiž ve snu bůh Dionýsos a rozkázal jí, aby zůstala na ostrově, neboť se tam chce s ní oženit. Podle jiné verze ji tam Théseus pouze pro samý spěch zapomněl. (Podle další se jí prý takto zbavil, aby se s ní nemusel oženit, jelikož se mu zalíbila její sestra Faidra, která mu sice nepomáhala, ale byla o nějaký rok mladší. Tak či onak, Ariadna se stala opravdu manželkou boha Dionýsa a Théseus se později oženil s Faidrou.)

Po odplutí z Naxu zastavil se Théseus ještě krátce na ostrově Délu a odtud už zamířil rovnou do Athén. V neustálém spěchu a strachu z krétských lodí (a podle některých autorů i proto, že se trápil kvůli Ariadně), si ani

Théseus přistává na Délu. Černofigurová malba na tzv. Françoisově kráteru od malíře Kleitia a hrnčíře Ergotíma z doby kolem roku 570 př. n. l. (Archeologické muzeum ve Florencii)

neuvědomil, že zapomněl vyměnit černé plachty na stožáru za bílé. Když je král Aigeus spatřil, domníval se, že Théseus zahynul, a v zoufalství se vrhl s pobřežní skály do moře, které pak dostalo po něm jméno Egejské.

Po Aigeově smrti se stal Théseus athénským králem. Vládl moudře a spravedlivě, nežil však spokojeně. Toužil po nových hrdinských činech a nevynechal jedinou příležitost, aby se vyznamenal. S hrdinou Iásonem se vypravil za zlatým rounem do Kolchidy (podle některých autorů se však této výpravy zúčastnil již dříve), s hrdinou Meleagrem se vypravil na lov nebezpečného kalydónského kance, s Héraklem do války proti Amazonkám. Ze všech těchto výprav se vrátil se slávou a z poslední i s manželkou: oženil se s krásnou vůdkyní Amazonek Antio-pou, kterou dostal při rozdělování zajatců od Hérakla. Antiopa se do něho zamilovala, a když přitáhly její bývalé družky k Athénám, aby ji osvobodily, postavila se jim po Théseově boku na odpor a v boji zahynula.

Žal nad manželčinou smrtí se Théseus snažil přemoci prací. Opevnil Athény hradbami, vyzdobil je novými stavbami, dal athénskému lidu zákony v jeho vlastním zájmu a vedl jej k tomu, aby se naučil vládnout si sám. Snažil se zachovat pro svoje město mír a odmítal útočné války. Když ho však vyprovokoval k válce lapithský král Peirithoos, bez váhání se proti němu postavil a vyzval ho na osobní souboj. Jakmile však zjistil, že je stejně silný, navrhl mu, aby oba stáhli svá vojska a uzavřeli smlouvu o

Théseus zabíjí Mínótaura. Podle malby na attické číši z let 490–480 př. n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

přátelství. Tak se také stalo, protože rovnováha sil nevede k válce, ale zabezpečuje mír. Pro Athény byla tato smlouva výhodná. Théseus však, jak se později ukázalo, na Peirithoovo přátelství doplatil.

Krátce po uzavření smlouvy s Théseem se Peirithoos oženil (s dcerou krále Búta Hippodameiou) a na svatbu pozval všechny známé hrdiny z celého Řecka, mezi nimi v první řadě Hérakla a Thésea. Aby dodal slavnosti zajímavosti, pozval na ni i své sousedy Kentaury, kteří byli napůl muži a napůl koně. To byla z jeho strany chyba; člověk si má k sobě zvat slušné lidi a ne napůl zvířata. Kentaurové se zpili, a když byla slavnost v nejlepším, vrhl se jejich vůdce Eurytión na Hippodameiu. Ostatní následovali jeho příkladu a vrhli

se na ostatní Lapithky, aby je unesli. Peirithoos, Héraklés a Théseus se v čele přítomných Řeků samozřejmě a bez váhání postavili na obranu lapithských žen. Rozpoutal se divoký zápas, a to za podmínek nepříznivých pro Řeky, neboť neměli v hodovní síni zbraně. Házeli proto po Kentaurech těžkými poháry, bili je nohama zlámaných stolů, zápasili s nimi holýma rukama. Kentaurové se bránili zbraněmi i kopyty, nakonec však podlehl i většina z nich v boji zahynula.

Po návratu do Athén se Théseus rozhodl znovu se oženit a vybral si za manželku Ariadninu sestru Faidru. Není však jisté, zda k tomuto manželství nedošlo teprve později. Zprávy o něm se shodují jen v tom, že nebylo šťastné. Faidra se totiž zamilovala do Théseova a

Antiopina syna Hippolyta a skončilo to (jak se o tom mluví podrobněji v příslušných heslech) Hippolytovou smrtí a Faidřinou sebevraždou. Vdovcem se však stal v té době i Peirithoos. Navštívil tedy Thésea a navrhl mu, aby si společně našli nové manželky. Oba zatoužili po krásné Heleně ze Sparty (po té, pro kterou vznikla později trojská válka) a unesli ji. Protože skuteční přátelé se pro ženu nerozhněvají, dohodli se, že si o ni hodí los, a ten, komu připadne, pomůže zas druhému získat manželku, kterou si bude přát.

Théseus vyhrál, vzal si tedy Helenu a odvedl ji do Athén. Peirithoos ho požádal, aby mu pomohl dostat za manželku bohyni Persefonu, manželku vládce podsvětí Háda. Marně mu Théseus tuto troufalost vymlouval, a tak mu nezbylo, než aby se s ním podle daného slova za ní vypravil. Bůh podsvětí Hádés je přijal kupodivu vlídně. Když mu Peirithoos přednesl svou žádost, odpověděl, že si to rozmyslí, ať si zatím sednou do křesel v předsíni a vyčkají jeho rozhodnutí. Jakmile se však posadili, ihned k jejich studenému kameni přirostli. Peirithoos ze svého mrazivého trůnu už nikdy nevstal, Thésea po dlouhé době osvobodil Héraklés. Helenu ovšem mezitím její bratři Kastór a Polydeukés unesli. A nejen to: za trest mu zbourali i athénské hradby a vládu nad městem odevzdali jeho úhlavnímu nepříteli Menestheovi.

Největší athénský hrdina se změnil po návratu z podsvětí v ubohého psance. Když se nemohl vrátit do Athén, ode-

bral se na ostrov Euboiu, kde mu patřilo nějaké území. Doufal, že tam najde své syny Démofóonta a Akamanta a že s jejich pomocí dobude opět athénský trůn. Avšak bývalé štěstí se mu po urážce bratra nejvyššího z bohů už nevrátilo; nebyla mu tedy nic platná ani jeho odvaha a síla. Zbývalo mu jen rozloučit se se světem.

Zahynul neslavně: skyrský král Lykomédés vystoupil s nároky na Théseovo území v Euboi a pozval ho proto na svůj ostrov, aby věc vyřešili. Tam ho pak při procházce vyvedl na vysokou skálu a v nestřeženém okamžiku ho svrhl do moře.

Tak našel Théseus smrt v mořských vlnách a nic mu nepomohlo, že byl synem samotného boha moře. Zůstal však živý v mýtech, a nejen v mýtech: v paměti Řeků od nejstarších dob bez přerušení do dneška, v uměleckých dílech starého i nového věku.

Nejpodrobnější „Théseův životopis“ napsal, jak bylo už řečeno, Plútarchos; začal jím své *Paralelní životopisy slavných Řeků a Římanů* (asi počátkem 2. století n. l.). Z něho čerpali všichni pozdější autoři prací o Théseovi, stejně jako on čerpal od předchozích počínaje Homérem (který se však v *Íliadě* a *Odyssei* zmiňuje o Théseovi celkem jen třikrát). Přitom vzniklo ve starověku nemálo děl, v nichž byl Théseus titulním hrdinou. Pravděpodobně nejvýznamnější z nich, Sofoklova tragédie *Théseus*, se až na malé zlomky ztratila. Stal se však jednou z ústředních postav Sofoklovy a pozdější Senekovy *Faidry*, Eurípova *Hippolyta* a mnohých

jiných dramatických a básnických skladeb, například Kallimachova epyllia *Hekalé*. Z římských básníků mu věnovali básně Ovidius a Catullus, verše také Vergilius (v *Aeneidě*).

V novověku se setkáváme s básnickým zpracováním Théseových osudů v Racinově *Faidře* (1677) a pak ve všech dílech o Ariadně, Hippolytovi atd. Titulním hrdinou se stal v dramatu J. Mahena *Théseus* (1909), ve stejnojmenné hře A. Gida (1946) a v dramatické básni *Théseus* od N. Kazantzakise. Operu *Théseus* složil roku 1713 G. F. Händel, skladbu *Théseovo osvobození* roku 1927 D. Milhaud, balet *Théseus v labyrintu* roku 1957 M. Mihaľovici. Théseus je též ústřední postavou v *Ariadně* J. A. Bendy (1775) a B. Martinů (1958).

K dílům ze slov a tónů, jejichž námětem jsou Théseovy osudy, se řadí díla malířů a sochařů. Co do počtu v nich vedou vázové malby, jichž se zachovalo z antiky přes šest set (nejvíc po výjevech s Héraklem), z čehož zhruba polovina představuje *Thésea v boji s Mínotaurem* (většinou z konce 6. a počátku 5. století př. n. l.). Kromě toho se zachovalo sedm náct tzv. cyklických váz s *Théseovými činy* (většinou z 5. století př. n. l.). Nejvíc jich je v řeckých a italských sbírkách; jinak jsou roztroušeny od Athén po Los Angeles a Petrohrad. Pokud jde o Théseovy sochy, známe z nich jen fragmenty; v zmenšené napodobenině se zachovala Myrónova socha *Théseus s Mínotaurem* z poloviny 5. století př. n. l. (dnes v Římském národním muzeu v Termách).

Théseovy činy dali zobrazit Athéňané spolu s *Héraklovými pracemi* na své pokladnici v Delfech (po roce 490 př. n. l.), *Théseus v boji s Kentauřem* byl od poloviny 5. století př. n. l. do konce 18. století n. l. na metopě na jižní straně Parthenónu (dnes je v Britském muzeu v Londýně). *Théseus v boji s Amazonkami* zdobil vlys Apollónova chrámu v Bassách (od konce 5. století př. n. l. do jeho odvozu do Británie v 19. století). Ze soch klasičeské doby zůstaly na svém místě jen metopy zobrazující *Théseovy činy* na athénském Théseiu (450–440 př. n. l.).

Novodobí umělci obrátili pozornost na Théseu až v renesanční době. Z prvních velkých obrazů s tímto námětem uveďme Poussinovo plátno *Théseus nachází meč svého otce* (asi z let 1650–1652); z novějších *Théseův návrat* od J. Šímy (z roku 1933) a *Théseu v boji s Amazonkami* od O. Kokoschky (z roku 1958). Ze soch aspoň dvě díla A. L. Barye, *Théseus zabíjí Minótaura* a *Théseus v boji s Kentauřem* (z let 1850–1860), a jedno A. Canovy, *Théseus zabíjí Kentaura* (z doby kolem roku 1800).

Théseu považovali Řekové víc než jiné mytické hrdiny za historickou osobnost. Athénský státník a vojevůdce Kimón se neváhal vypravit roku 469 př. n. l. na Skyros, aby odamtud přivezl jeho tělesné pozůstatky, a to, co za ně pokládal, Athéňané pak slavnostně pohřbili. Připisovali mu i sjednocení Attiky, první ústavu Athén a položení základů athénské demokracie. Podle přesvědčení, tlumočeného Plútarchem, usiloval o to, „aby (v Athénách) nevládl

král, nýbrž lid, a on sám aby byl jen vojevůdce a strážcem zákona, jinak mají být všichni svobodní“. Stal se tak v očích Athéňanů vlastním tvůrcem a budovatelem jejich státu.

Odedávna vzdávali Athéňané Théseovi téměř božské pocty. A nakolik zůstal živý v povědomí lidí, ukazuje i skutečnost, že nejlépe zachovaný antický chrám pod Akropolí, na jehož původní zasvěcení (Héfaistovi) se v křesťanských dobách zapomnělo, považovali Athéňané za chrám Théseův. Nazývali ho Théseion, i když byl později zasvěcen svatému Jiří, a nazývají ho Théseion čili novorecky Thision dodnes.

THESTIOS

(2. pád *Thestia*, lat. *Thestius*) – syn krále Agénora nebo boha Area, aitólský král.

V mýtech si udržel jméno hlavně zásluhou svých dcer: Althaia se stala matkou hrdiny Meleagra a Léda matkou Kastora, Polydeuka, Klytaimnéstry a Heleny. Měl dva syny, Pexippa a Toxea, ale ti se ničím zvláštním nevyznamenal.

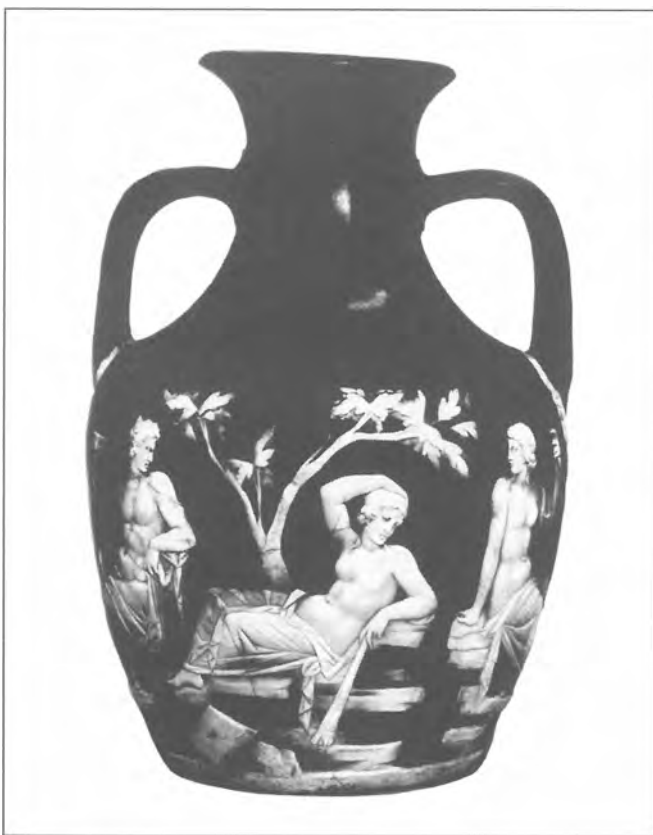
THETIS

(2. pád *Thetidy*) – dcera mořského boha Nérea a jeho manželky Dóridy, matka hrdiny Achillea.

Byla krásná, dobromyslná a vlídná, ale štěstí se jí vyhýbalo; to se však stává i smrtelným ženám podobných vlastností. Zatoužil po ní bůh moře Poseidón a současně s ním i nejvyšší bůh Zeus. K sporu mezi nimi nedošlo, ne-

boť v kritické chvíli se dozvěděli věštbu, že její syn převyší otce. Zeus ji proto přinutil, aby se provdala za smrtelného člověka, a vybral jí za manžela fthijského krále Pélea. Nelze říci, že by ho milovala, ač byl jinak statečným mužem; hlavně si však nerozuměli. Porodila mu syna Achillea, ale krátce potom se s ním rozešla. Přistihl ji totiž, jak zakaluje syna nad ohněm, aby se stal nezranitelným, a v domněnce, že ho chce zahubit, vytasil na ni meč. Vylekaná prchla do moře, takže mu nemohla ani podat vysvětlení, a nikdy se už k němu nevrátila. Avšak ani sláva, že je matkou největšího hrdiny z celého stotisícového vojska Achajců před Trójou, ji netěšila. Zнала totiž věštbu, že zvolí-li si Achilleus místo dlouhé a spokojené vlády ve Fthii válečnou slávu, zahyne v rozkvětu mládí. Jako matka dávala samozřejmě přednost životu svého dítěte, ale Achilleus si zvolil slávu. Děla sice všechno, aby mu život zachránila, dokonce ho ukryla před králem Agamemnonem, který ho lákal do války proti Tróji, a když za bojů před Trójou přišel o svou zbroj, dala mu vyrobit novou přímo u zbrojře bohů Héfaista – ale proti osudu jsou bezmocni i sami bohové.

Do bouřlivých událostí ve světě mýtů Thetis nejednou zasáhla, a to vždy ve shodě se svou mírnou a dobrotivou povahou. Zachránila boha Héfaista, když ho jeho matka svrhla pro tělesnou vadu z Olympu. Poskytla úkryt ve své podmořské jeskyni bohu Dionýsovi, když ho pronásledoval král Lykúrgos. Pomohla dokonce samému Diovi,

Thetis s Péleem a Afrodítou. Tzv. Portlandská váza z let 22–14 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

když se proti němu vzbouřili olympští bohové a připoutali ho k trůnu; přivolala storkého obra Briarea, aby ho osvobodil. Na Thetidině svatbě s Péleem došlo také ke známému sporu o zlaté jablko, který vedl ve svých důsledcích k trojské válce a k Achilleově smrti.

S Thetidou se zachovalo téměř dvě stě padesát vázových maleb. Na více než sto osmdesáti je výjev *Péleus zápasí s Thetidou* (přes sto z nich pochází ze 6. století př. n. l., mezi nimi i jedna v Národním muzeu v Praze), na více než čtyřiceti *Thetis dává Achilleovi novou zbroj*, na

třinácti je *Péleova a Thetidiná svatba*. Nejznámější z těchto jejich vyobrazení jsou na tzv. *Françoisově váze* z doby kolem roku 570 př. n. l. (dnes v Archeologickém muzeu ve Florencii) a na reliéfové *Portlandské váze* z let 22–14 př. n. l., objevené už v 16. století (dnes v Britském muzeu v Londýně). Básní o Thetidině svatbě s Péleem začínal Stasinův nebo Hegezinův epos *Kyprie*, jehož děj (nikoli však doba vzniku) předcházela Homérovu *Íliadu*. Poslední antickou báseň o svatbě složil Catullus.

Z novověkých umělců zobrazil *Thetidu s Péleem a Achilleem* G. Romano v le-

tech 1532–1533 (v Dóžecím paláci v Mantově), *Thetidu s Achilleovým štítem* M. van Heemskerck asi v polovině 16. století (dnes v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni), *Thetidu ponořující Achillea do řeky Stygy* P. P. Rubens asi v letech 1630–1636 (v Beuningenově muzeu v Rotterdamu) a *Thetidu u Dia* J. A. D. Ingres roku 1811 (dnes v muzeu v Aix-en-Provence). U nás namaloval fresku *Thetis prosí Héfaistu o zbroj pro Achillea* F. V. Hárovník v Lobkovickém paláci na Hradčanech (v polovině 17. století př. n. l.) a sochu *Thetis s malým Achilleem* vytvořil B. Schnirch (1872). Ballet *Thetidiná svatba* složil roku 1816 V. M. Jírovec.

THISBÉ

(2. pád *Thisby*, lat. *Thisbe*) – hrdinka tragického příběhu lásky dvou mladých lidí ze znepřátelených rodin, kteří ukončili svůj život sebevraždou. – Viz heslo *Pýramos*.

THOÁS

(2. pád *Thoanta*, lat. *Thoas*) – dost časté řecké jméno, mezi jiným dvou králů a dvou válečníků.

První z těchto králů vládl v Tauridě (na dnešním Krymu), když tam byla Artemidinou kněžkou Ífigeneia, dcera mykénského krále Agamemnona. Druhý byl králem na ostrově Lémnu, dokud ho při vzpouře žen proti mužům nesesadila z trůnu jeho dcera Hipsypyla.

Další dva Thoanty známe z trojské války. Jeden byl Achajec a vůdce Aitolců.

Druhý byl naopak Trójan a padl v souboji se spartským králem Menelaem.

THYESTÉS

(2. pád *Thyesta*, lat. *Thyestes*) – syn élidského krále Pelopa a jeho manželky Hipodameie, mykénský král.

Jeho jméno žije dodnes ve vzpomínce na „Thyestovy hody“, jednu z nejpříšernějších scén, jakou kdy vytvořila lidská fantazie. Tyto hody jsou epizodou z jeho nesmiřitelného boje s bratrem Átreem o mykénský trůn, který proměnil „Mykény bohaté zlatem“ v jeviště krvavých tragédií, plných hrůzy a děsu.

Thyestés a Átreus byli jedné krve a jedné mysli. Ruce si však podali jen jednou, a to při úkladné vraždě svého nevlastního bratra Chrýsip-pa, ke které je navedla jejich matka, aby pomstila nevěru svého manžela. Po tomto zločinu, kterým se mimochodem zbavili eventálního soupeře v boji o otcův trůn, uprchli do Mykén, kde jim poskytl útočiště manžel jejich sestry Sthenelos. Tam žili i za vlády jeho syna Eurysthea. Když Eurystheus zahynul (v athénskému zajetí, do něž se dostal po prohrané válce proti tamějšímu králi Démofóontovi). Átreus se zmocnil berana se zlatým roumem, o němž pravila věštba, že jeho majitel bude vládnout v Mykénách, a prohlásil se za mykénského krále. Thyestés mu však s pomocí jeho ženy Áeropy berana ukradl a prohlásil se za krále sám. Netrvalo dlouho a Átreus ho s pomocí bohů a mykénského lidu přemohl.

Thyestés nato z Mykén uprchl a pro všechny případy vzal s sebou i Átreova malého syna Pleisthena.

Po celou dobu vyhnanství žil Thyestés jediné touhou po pomstě a za její nástroj si vybral právě Pleisthena. Vychoval ho jako vlastního, ale hlavně v nenávisti k Átreovi. Když vyrostl a dospěl, poslal ho do Mykén, aby Átreu zabí. Pleisthenés však úkol nesplnil, protože Átreus byl rychlejší a v sebeobraně ho probodl. Pak ale Átreus podle mateřského znamení poznal, že zabil vlastního syna, a rozhodl se Thyestovi krutě pomstít. Poslal k němu posla s návrhem, aby se usmířili, a pozval ho i s jeho syny na slavnostní hostinu.

Thyestés pozvání přijal, Átreus ho uvedl do hodovní síně a hostina začala. Když už pojedli a popili, Thyestés si vzpomněl na syny a požádal Átreu, aby pro ně poslal. Átreus zavolal sluhy: vpochodovali do síně s velkými mísami, na nichž ležely useknuté hlavy a nohy Thyestových synů Tantara a Pleisthena. Thyestés hrůzou oněměl, zapomněl dokonce na pomstu, a teprve po dlouhém mlčení vypravil ze sebe prosbu, aby mu bratr vydal mrtvolu synů, že je chce důstojně pohřbít. „Už jsi je přece pohřbil, ve svém břiše! To pečené maso, na němž sis pochutnával, byly přece údy a vnitřnosti tvých synů!“

Átreův zločin rozhněval bohy a přivolal jejich pomstu. Pomohli Thyestovi prchnout a seslali na Mykény neúrodu, která měla trvat tak dlouho, jak oznámili věštbou, dokud se Thyestés nevrátí do Mykén. Ve věštbě se však neříkalo, zda se má vrátit jako

král nebo jako mstitel, a tak Átreus usoudil, že stačí, když se vrátí jako vězeň. Dal ho tedy hledat, ale marně; skrýval se v Épeiru. Našel však jeho nejmladšího syna Aigistha. Přivedl ho do Mykén a tam ho pak vychoval stejně jako Thyestés mladého Pleisthena: jako vlastního syna a jako nástroj své pomsty.

Po dlouhé době se Átreovým synům Agamemnonovi a Menelaovi podařilo Thyesta objevit a násilím ho přivedli do Mykén. Átreus ho uvrhl do vězení a poručil Aigisthovi, aby ho zabil, protože se chce vraždou zmocnit mykénského trůnu. Aigisthos ochotně odešel vyplnit rozkaz. Jakmile vstoupil do vězeňské kobky, Thyestés ho poznal a všechno mu vysvětlil. Aigisthos vzkypěl hněvem a touhou po pomstě. Ovládl se však, vrátil se k Átreovi, ohlásil mu splnění rozkazu, a předstíraje radost, doprovodil ho k mořskému břehu, aby se zúčastnil děkovných bohoslužby. Ve chvíli, kdy Átreus zvedl ruce k modlitbě, probodl ho Aigisthos zezadu týmž mečem, kterým měl zabít vlastního otce.

Když Átreus zahynul, Thyestovi nic nepřekáželo, aby se znovu prohlásil mykénským králem. Vládl těžkou rukou, ale opět jen krátce, neboť mstitel nedal na sebe čekat. Byl to Átreův syn Agamemnon, který po smrti svého otce uprchl s bratrem Menelaem ke králi Tyn-dareovi do Sparty. Dal se ohlásit u Thyesta jako cizinec, který hledá spravedlnost, a když vstoupil do trůnní síně, jedinou ranou meče ho zabil. Pak vyhnal Aigistha a jako právoplatný Átreův

dědic se stal mykénským králem. Jeho osudy patří však už do jiného hesla.

Nelítostné boje Thyesta s Átreem (a jejich potomků) o mykénský trůn, v nichž se střídá zrada s úkladnou vraždou a teče krev bratří, se nám zdají jistě povědomé. V té či oné obměně je známe z historie všech trůnů světa. V jednom se však od nich odlišují: svým prvenstvím, přinejmenším v literárním zpracování. Popisuje je jako starou známou věc už Homér v *Íliadě* a *Odysseji*, vrátil se k nim Aischylos v trilogii *Oresteia* (z roku 458 př. n. l.), Sofoklés v nezachovaných tragédiích *Átreus* a *Thyestés*, Eurípides v tragédii *Orestés* (z roku 408 př. n. l.) a zejména ve zlomkovitě zachované tragédii *Thyestés*. Z Římanů napsal tragédii *Thyestes* Seneca (asi v polovině 1. století n. l.) a už před ním Lucius Varius Rufus (asi roku 29 př. n. l.), jež byla považována za jedno z nejlepších děl římské tragické poezie.

Na výtvarných památkách z antiky se scéna z „Thyestových hodů“ nezachovala. Je možné, že pro svou úděsnost nebyla vůbec zobrazována.

TIBER

(2. pád *Tibera*, neživ. *Tiberu*; lat. *Tiberis*) – bůh řeky Tiberu, nejuctívanější z římských říčních bohů.

Podle římských pověstí znamenáných u Varrona, Livia, Vergilia aj. byl prý původně králem v Albě Lonze a vládl tam pod jménem Tiberius. Dávno před založením Říma se prý utopil v

řece, která se tehdy jmenovala Albula a potom dostala po něm jméno Tiber (dnes se jmenuje italsky Tevere). V Římě měl chrám na Tiberiském ostrově.

Z jeho soch jsou známy zejména dvě: *Bůh Tiber* asi z 1. století n. l., dnes v pařížském Louvru, který stál původně s *Bohem Nílem* (dnes ve Vatikánských muzeích) před chrámem Isidy a Serapida na Martově poli, dnešním Navonským náměstím v Římě. Druhá dvojice kolosálních soch *Tibera* a *Níla* zdobí od 17. století fontánu před Kapitolským palácem, sídlem římského senátu.

TIN

(2. pád *Tinia*) – etruský bůh nebe, v podstatě totožný s římským Jovem a řeckým Diem.

Spolu s bohyněmi Uni a Menrvou tvořili trojici nej-

vyšších etruských bohů, z níž se vyvinula (zčásti též pod řeckým vlivem) římská trojice kapitolských božstev Jova, Junony a Minervy.

TÍSIFONÉ

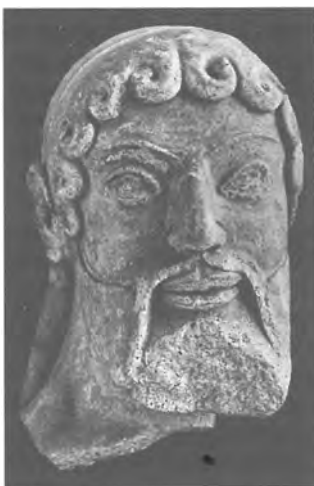
(2. pád *Tísifony*, lat. *Tisiphone*) – jedna ze tří bohyň pomsty Erínyí, „Mstitelka vraždy“. – Viz heslo *Erínye*.

TITÁNI

(resp. *Titánky*; řec. *Títánes*, lat. *Titanes*) – synové, resp. dcery boha nebe Úrana a bohyně země Gaie.

Bylo jich původně dvanáct, z toho šest mužských bytostí (Ókeanos, Koios, Kríos, Hyperión, Íapetos, Kronos) a šest ženských (Theia, Rheia, Mnémosyné, Foibé, Themis a Téthys). Později se k nim počítali i jejich potomci, například Íapetovi synové Prométheus a Epimétheus, někdy i Prométheův syn Deukalión a jiní. Titánové prvního pokolení žili na nebi pod vládou svého otce Úrana a chránili jeho trůn. Jak dlouho tam však žili, přesně nevíme; jinak jsou o jejich osudech mýty zjedno.

Když matka Titánů Gaia porodila Úranovi tři padesátihlavé a storuké obry Hekatoncheiry, kteří byli stejně zpupní jako ohavní, Úranos na ně zanevřel a uvěznil je do nitra země. Gaiu toto jeho jednání s vlastními dětmi velmi rozhněvalo, a proto se ho rozhodla potrestat. Zašla za Titány a přemlouvala je, aby ho zbavili vlády. Nikdo z nich však nechtěl vztáhnout ruku na otce; nakonec se k tomu odhodlal nejmladší

Tin, nejvyšší bůh Etrusků. Pomalovaná terakota z doby kolem roku 500 př. n. l. (Villa Giulia, Řím)

Titán zasažený šípem. Mozaika z 3.–4. století n. l. ve Ville Casale (Piazza Armerina)

Kronos. Lstí zbavil Úrana mužství a tím i moci a prohlásil se místo něho za vládce nad vším, co existovalo. Své bratry a sestry potom donutil, aby mu sloužili jako opora trůnu. Později ho však stihl stejný osud: povstal proti němu jeho nejmladší syn Zeus, vyrval mu vládu a stal se nejvyšším bohem.

Nelítostný boj mezi Kronem a Diem trval deset let. Kronovi pomáhala většina Titánů. Na Diově straně bojovali jeho bratři Poseidón a Hádés a spolu s nimi Kyklóponové a Hekatoncheirové, které Zeus osvobodil z podzemního vězení. K Diovi se však připojili i někteří Titáni, kteří byli s Kronovou vládou nespokojeni, především Ókeanos a jeho dcera Styx se svými čtyřmi dětmi, a kromě jiných zejména Íapetův syn Prométheus. Když Zeus se svými spojenci zvítězil, svrhl Krona a ostatní poražené Titány do věčné tmy Tartaru, kde je dal hlídat nepřemožitelnými storukými Hekatoncheiry.

Diovým vítězstvím vládá Titánů na světě pominula; ne

však úplně a navždy. Podle řeckých mýtů jsou totiž dnešní lidé, kteří vládou světu, potomky Titánů. Když Zeus vyhubil první pokolení lidí potopou, Titán Prométheus, stvořitel člověka, umožnil svému synu Deukaliónovi a jeho manželce Pyrrze, aby se zachránili a založili nový lidský rod. Toto nové pokolení lidí přežilo pak vládu Diovu i všech olympských bohů – a velikány ze svých řad dodnes nazývá titány.

Boj Titánů s Diem a olympskými bohy, známý z nejstarších řeckých mýtů, odedávna inspiroval výtvarné umělce. Výjevy z něj se zachovaly zejména na množství vázových maleb, pocházejících už z konce 7. století př. n. l.; známe však i několik reliéfů a samostatných soch Titánů. Na některých starověkých a tím víc novověkých malbách splývají však Titánové s Giganty. Zaměňují se občas i v literatuře, a to již od dob římských autorů.

Mezi nejlepší novověké *Titánomachie*, jak se tyto obrazy podle řečtiny nazývají, patří freska G. Romana z let 1532–1534 v mantovském Palazzo del Te, protějšek jeho tamější *Gigantomachie*. Kolem roku 1635 namaloval *Pád Titánů* P. P. Rubens, pak řada dalších barokních malířů; z pozdějších uveďme jen A. Feuerbacha (1879). U nás jsou známy zejména fresky *Boj olympských bohů s Titány* od F. Franckena v Státním zámku v Rájci nad Svítavou (z počátku 18. století), v Praze od C. Carlona v Clam-Gallasově paláci (z let 1727–1730) a od G. P. Scottiho a G. B. Zaista v Colloredo-Mansfeldském paláci (z poloviny

18. století). Nástropní malby zobrazující *Pád Titánů* od V. V. Reinera z roku 1718 jsou také v Černínském paláci v Praze. Rovněž sochařská výzdoba schodiště na zámku v pražské Tróji, dílo J. a P. Heermanna z let 1685–1703, se někdy považuje za výjev nikoli z pádu Gigantů, nýbrž Titánů.

V dílech slovesného umění se boj Titánů s bohy příliš neodrazil. Z antiky známe jen jediný *Epos o Titánech*, a to jen ze zpráv. Složil jej v 7. století př. n. l. Eumelész z Korintu a zachovalo se z něho pouze pět veršů. U nás napsal báseň *Sbor uvězněných titanův* J. Vrchlický; vyšla v „Nových zlomcích epopie“ roku 1895.

TITHÓNOS

(2. pád *Tithóna*, lat. *Tithonus*) – syn trojského krále Láomedonta, král Etiopů.

Jeho manželkou byla bohyně ranních červánků Éós, která ho tak milovala, že mu vyprosila od nejvyššího boha Dia dar nesmrtelnosti. Protože mu však zapomněla vyprosit i věčnou svěžest, bez které nestojí nesmrtelnost za nic, Tithónos zestárl a nakonec se tak scvrkl, že se změnil v cvrčka (nebo v poněkud poetičtější cikádu).

Tithónos a Éós měli syna Memnona, který přišel na pomoc Tróji, když ji obléhali Achajci. Při její obraně padl v souboji s největším achajským hrdinou Achilleem.

Tithónos byl v antice pro svůj dlouhý věk velice populární; jako my říkáme „starý jak Metuzalém“ (který žil podle bible 969 let), tak Řekové a

Římané říkali „starý jako Tithónos“. Jeho vyobrazení se z antiky zachovalo málo. Z novověku je nejznámější z Rodinovy sochy *Aurora s Tithonem* (v Rodinově muzeu v Paříži). Pokud jde o literární díla, tak snad z básně *Tithonus* od A. Tennysona (1860).

TITYOS

(2. pád *Titya*, lat. *Tityus*) – syn nejvyššího boha Dia a bohyně země Gaie.

Vynikal obrovskou postavou a ještě větší zpuštěností. Přepadl u Delf Apollónovu a Artemidinu matku Létu a hrozně na to doplatil: Zeus ho za to na místě zabil. Navíc ho odsoudil k věčnému trestu: musel ležet v podsvětí přikovaný k zemi a dva supové mu vyklovali játra, která neustále dorůstala. Z jeho potomků byla nejznámější dcera Európa, která měla s bohem moře Poseidónem syna Euféma, obdařeného schopností chodit po moři.

Tityos unáší Létu, vedle Apollón a Artemis. Červenofigurová malba na Fintiově amfoře z let 520–500 př. n. l. (Louvre, Paříž)

V antice byl Tityův trest stejně příslovečný jako Tantalův, Sisyfův nebo Ixiónův; v novověku se na něj poněkud zapomnělo. Zobrazen je asi na dvaceti vázových malbách, mezi nimi na Fintiově amfoře. *Tityos unáší Létó* asi z roku 520 př. n. l. a na attickém kráteru *Apollón, Létó a Tityos* z konce první poloviny 5. století př. n. l. (obě v pařížském Louvru). Nejstarší jeho vyobrazení, *Apollón zabíjí Titya*, se našlo na etruském bronzovém kotli ze 6. století př. n. l. v hrobce u Perugia (dnes v mnichovském Antikváriu).

TRIPTOLEMOS

(2. pád *Triptolema*, lat. *Triptolemus*) – syn eleusínského krále Kelea a jeho manželky Metaneiry.

Bohyně Déméter se mu odměnila za vlídné přijetí jeho rodiči, kteří netušili, koho mají před sebou, drahocenným darem: dala mu pšeničná zrna a jako prvního člověka na světě ho naučila

pěstovat obilí. Podle jejího přání se stal pak Triptolemos učitelem zemědělství a rolnictví všech národů. Na kouzelném voze, taženém okřídlenými draky, který mu rovněž darovala, létal pak ze země do země a učil tam lidi orat a sít. Neustále ho také ochraňovala před nebezpečím, se kterým se při výkonu této učitelské funkce setkával. Například skýthského krále Lynka, který ho chtěl zabít, aby si присвоil jeho slávu, proměnila v rysa. Podle pozdějších pověstí stal se Triptolemos po smrti soudcem v podsvětí.

Triptolema známe z několika desítek vázových maleb, většinou z 5. století př. n. l., z nichž nejceněnější jsou v Britském muzeu v Londýně, v pařížském Louvru a Národním muzeu v Palermu. Je na nich zpravidla na voze s okřídlenými draky nebo koly a ve společnosti bohyně Démétry a její dcery Persefony (Kory). Nejslavnější jeho zobrazení je na monumentálním reliéfu *Triptolemos mezi Démétrou a Korou*, objeveném při vykopávkách v eleusínské svatyni, který pochází z Feidiový školy a z let 430–420 př. n. l. (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách). Tragédii *Triptolemos* napsal Eurípides; zachovaly se z ní zlomky.

V novověku se na Triptolema téměř zapomnělo a úloha patronky zemědělství připadla římské Cereře. Umělci ho zobrazovali jen zřídka. U nás je reliéf *Triptolema a Cereře* od M. Schrotha z roku 1822 na průčelí zámku Kačina. Vhodně tam symbolizoval určení tohoto zámku jako zemědělského muzea.

Triptolemos na okřídleném voze, vedle Démétér a Persefona. Červenofigurová malba na attickém skyfu z let 490–480 př. n. l. (Britské muzeum v Londýně)

TRITÓN

(2. pád *Tritóna*; řec. *Tritón*, lat. *Triton*) – syn boha moře Poseidóna a jeho manželky Amfitrity, mořský bůh.

Byl obrovské postavy; podle starších představ měl lidskou podobu, podle pozdějších a rozšířenějších byl napůl člověk a napůl ryba. Bydlel povětšinou v podmořském paláci svých rodičů u Aig nebo v Tritónově jezeře v Libyi (někdy se však bůh tohoto jezera považoval za jinou bytost). Po moři jezdil na delfínu nebo ve zlatém kočáře, který dostal od otce. Jeho zbraní byl trojzubec, sice menší než Poseidónův, ale přesto dost silný, aby rozbil jakoukoli skálu. Měl obrovskou zakřivenou mušli; když na ni prudce zatroubil, rozbouřil moře, když zatroubil tiše, utišil i nejprudší mořskou bouři. Pro tuto schopnost se těšil úctě námořníků a obyvatel přímořských krajů. Bohové si ho rovněž vážili, ale hlavně pro jeho původ.

V mýtech, básních a na výtvarných dílech se občas setkáváme s několika Tritóny. Byli to jeho synové, které měl s různými mořskými bohyněmi, a zaměstnávali se zejména škádlením nymf a různými nezbednostmi. Byli považováni za mořské protějšky suchozemských Silénů a Satyrů.

Tritóna a Tritóny známe ze stovek antických vyobrazení, zejména na vázách. Jsou tam

zpravidla ve společnosti Poseidóna a Amfitrity, Nérove a jiných mořských božstev. Z jejich antických soch je nejznámější tzv. *Tritón Grimani*, římská kopie nebo napodobenina originálu, který vytvořil pravděpodobně Skopás asi v polovině 4. století př. n. l. (dnes v berlínských Státních muzeích), dále tzv. *Vatikánské torzo Tritóna* a *Tritón unášející Né-reovny* z hellénistických dob (ve Vatikánu). Z reliéfů patří na přední místo *Průvod Tritónů a Nérove* na oltáři Cn. Domitia Ahenobarba z 1. století př. n. l. (dnes v mnichovské Glyptotéce). Z velkého počtu mozaik s Tritónem uvedme aspoň tu největší: pochází asi z poloviny 3. století n. l. a je dnes v muzeu Bardo v Tunisu.

Novověcí Tritónové určitě převyšují svým počtem starověké. Na obrazech tvoří většinou stafáž jiným bohům, často však také na sousoších a zejména na výzdobě fontán (v Římě např. na fontáně di Trevi, na Navonském náměstí, u tzv. chrámu Vesty aj., v Paříži na náměstí Svornosti i v jiných městech). Ze samostatných jmenujme: *Tri-*

Tritón s Néroveou v mořské krajině. Mozaika asi z 1.–2. století n. l. v římských lázních v Isthmii u Korinthu

tóna od G. L. Berniniho z roku 1637 na fontáně na náměstí Barberini v Římě, *Tritóna* od A. de Vriese z doby kolem roku 1620 v Metropolitaném muzeu v New Yorku, *Tritóny* od I. P. Prokofjeva z roku 1801 v Petrohradu, *Tritóna s Nereovnou na delfínu* z doby kolem roku 1900 od A. Rodina v jeho muzeu v Paříži, *Tritóna* C. Millese z roku 1916 na fontáně v Uměleckém ústavu v Chicagu. U nás je známý zejména *Tritón* od M. Brauna z doby kolem roku 1714 na kašně v Clam-Gallasově paláci v Praze a dále *Tritóni* na fontáně I. F. Platzera z doby po roce 1750 v zámeckém parku na Dobříši, a *Tritón s nymfou* od V. Tilgnera z let 1888–1890 před Národní galerií v Bratislavě. Množství Tritónů zdobí kašny na náměstích a jezírka v parcích v celé Evropě. Rozmohli se zejména od 18. století; ti hodnotnější tam stojí pod ochranou památkových úřadů a ti horší i bez ní.

S Tritónem se můžeme setkat bezmála v každém námořním přístavu. Jmenují se tak malé rybářské čluny i velké opancéřované obludy; na štítu ho mívají exkluzivní restaurace i podniky, pro které je název hospoda eufemismem. Astronomové ho našli také na nebi, kde krouží spolu s Nereovnou jako malý měsíček kolem svého otce Neptuna.

TRÓILOS

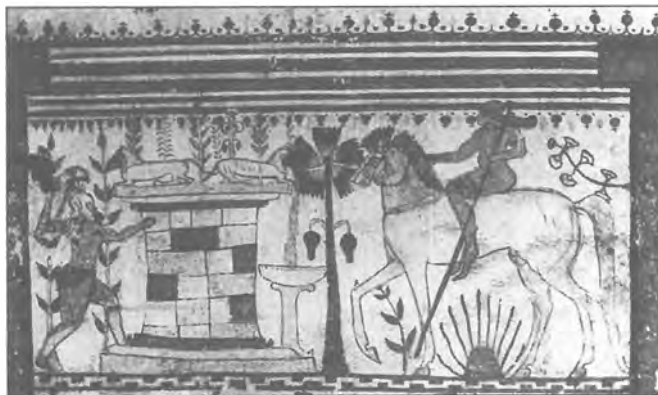
(2. pád *Tróila*, lat. *Troilus*) – syn trojského krále Priama a jeho manželky Hekaby, zabítý za trojské války achajským hrdinou Achilleem.

Z hlediska antických mýtů a bájí je takřkajíc zanedbatelný: Homér mu v celém svém díle věnuje necelý jeden verš („zahynul Méstór, jenž bohům se rovnal, a Tróilos jezdec“), Vergilius v *Aeneidě* pět veršů, Horatius v *Písních* jedinou zmínku, Ovidius v *Proměnách* ani tu ne. Zachovalo se však s ním přes sto vázových maleb, které jsou roztroušeny po muzeích celého světa; zobrazen je i na nástěnné malbě v jedné z nejstarších etruských hrobek. Víme o něm ze zpráv o nezachované sbírce *Kyprie*, která popisovala události, jež předcházely *Íliadu*, a leccos se o něm píše také v Darétových *Dějinách záhuby Tróje*. Jestliže však dnes žije v povědomí lidí, a to výrazněji než mnozí významní hrdinové, má na tom zásluhu Shakespeare.

Troilus a Kressida, Shakespeareova tragikomedie z let 1603–1609 má však s antickými mýty a pověstmi společné jen kulisy a jména některých osob. Podle toho, co se dá zjistit z nejrůznějších antických pramenů, osud prý určil, že dožije-li se Tróilos

dvaceti let, Trója se Achajcům ubrání a bude žít věčně. Nestalo se tak, neboť před tímto kritickým termínem ho zabil Achilleus. To je však jediné, v čem se tyto prameny shodují. Jinak se rozcházejí téměř ve všem, včetně toho, že Tróilovým otcem nebyl král Priamos, ale bůh Apolón.

Podle převládající verze se mladý Tróilos zamiloval do krásné Bríseovny, dcery krále Brísea z nedaleké Pédasy, a když se stala Achilleovou milenkou, ze žárlivosti ji zabil. Sám potom padl za oběť Achilleovi, který si na něho počkal u studně, kam šel napojit koně. U Shakespeara Troilus neumírá a Kressida (jejíž jméno vzniklo spojením a zkomolením jmen Bríseovny a Chryseovny, resp. Bríseidy a Chryseidy, zavedeným do anglické poezie v podobě Criseyda už roku 1383 Chaucerem) po jediné noci lásky odchází výměnou za zajatého Trójana Anténora do achajského tábora, kde uplatní své vlivy a stane se milenkou krále Dioméda. Pokud jde o prameny k této hře, nejvýstižněji to asi cha-

Achilleus číhá na Tróila u studánky. Etruská nástěnná malba z doby kolem roku 530 př. n. l. v Tomba dei Tori u Tarquinii

rakterizoval G. Highet: „Je to dramatizace části anglického překladu francouzského převodu latinské napodobeniny staršího francouzského zpracování latinského výtahu z řecké pověsti.“ Shakespeareovi tu ovšem nešlo o nějaké autentické zpracování antického mýtu. Vytvořil v Troilovi a Kressidě parodii plnou dobových nárazek na nedávnou anglicko-španělskou válku a přitom „trpkou hru“ o otázkách morálky v krutém a nerozumném světě.

Na vázových malbách, o nichž byla řeč výše, se až na výjimky vyskytují pouze dva motivy: *Achilleus číhá na Tróila u studně* a *Achilleus zabíjí Tróila* (na některých se však Tróilos nedá dobře rozlišit od Priamova vnuka Asytanakta). Přes šedesát z nich pochází ze 6. století př. n. l., téměř čtyřicet z 5. století př. n. l.; dvanáct je jich v Britském muzeu v Londýně, jedenáct v pařížském Louvru. Zbývající jsou v různých dalších sbírkách, přičemž víc než v Athénách je jich v New Yorku.

TRÓS

(2. pád *Tróia*, lat. *Tros*) – syn krále Erichthonia a jeho manželky Astyochoy, dardanský král.

Byl vnukem zakladatele dardanského království Dardana a na trůn nastoupil po smrti svého otce Erichthonia. Vládl nad celou Dardanií (na severozápadním pobřeží Malé Asie, u dnešních Dardanel), a když zemřel, jeho království se rozdělilo. Ve zmenšené Dardanii se stal králem

jeho starší syn Assarakos a ve vyčleněné Tróadě jeho mladší syn Ílos, který tam založil nové město Tróju čili Ílion (lat. *Ilium*).

Kromě Assaraka a Íla měl Trós se svou manželkou Kalirhoou ještě syna Ganyméda. Ten však nevládl nikde, neboť nejvyšší bůh Zeus si ho odnesl na Olymp, kde se stal číšníkem bohů. Výměnou za Ganyméda dal potom Tróovi nejkrásnější koně na světě.

Tróovými potomky z Assarakovy větve byli králové Kapys a Anchísés, kteří vládli v Dardanii, a z Ílovy větve Láomedón a Priamos, kteří vládli Tróadě. Vláda obou těchto rodů skončila dobytím Tróje Achajci. Priamův syn Hektór, který se měl stát jeho nástupcem na trůně, padl v souboji s achajským hrdinou Achilleem. Anchísův syn Aineiás se po pádu Tróje vystěhoval se skupinou uprchlíků do Itálie a založil tam město Lavinium, z něhož vzešel Řím.

Ačkoli se král Trós ve svém životě celkem ničím nevyznamenal, jeho jméno nezahynulo. Žije v názvu Tróje a díky Homérovým básním bude žít asi navždy.

TURNUS

(2. pád *Turna*) – syn apulského krále Dauna a nymfy Venilie, král Rutulů.

Vládl nad lidem, který obýval území v okolí dnešního Říma; byl silný a statečný, mezi vojáky vzbuzoval už svým zjevem nadšení. S nelibostí nesl, že se v zemi krále Latina, s jehož dcerou Laviníí byl zasnouben, usa-

dili trojští uprchlíci v čele s Aeneem. Když se Aeneas s Latinem spřátelil a ten slíbil Lavinii za manželku, vypověděl mu Turnus válku. Podle jedné verze vypověděl válku i Latinovi, podle druhé se pouze proti vůli krále Latina postavil v čelo Latinů, kteří se dostali s trojskými usedlíky do sporu, aby jim je pomohl ze země vyhnat. Když pak za války Aeneas prohlásil, že nechce bojovat s latinským a rutulským lidem, ale jen s Turnem, vyzval ho Turnus na souboj, v němž potom po hrdinském boji padl.

Zda je Turnus postavou mytologického původu a nakolik, není bezpečně zjištěno. Spíš se zdá, že je výtvořem římských básníků; konečnou podobu mu dal Vergilius v *Aeneidě*.

TÝDEUS

(2. pád *Týdea*, lat. *Tydeus*) – syn kalydónského krále Oinea a jeho druhé manželky Periboie, hrdina výpravy „sedmi proti Thébám“.

Jako mladý muž zabil v hádce svého strýce a synovce, a musel proto prchnout z Kalydónu. Útočiště našel až v Argu, kde mu dal král Adrástos za manželku svou dceru Déipylo. Současně s ním přišel do Argu i syn krále Oidipa, mladý Polyneikés, kterého vyhnal bratr z Théb. Adrástos ho rovněž přijal a provdal za něho svou druhou dceru Argeiu. Týdeus a Polyneikés pak přemluvili Adrásta, aby jim pomohl dobýt vládu v městech, jež byli nuceni opustit. Po dlouhých hádkách se nako-

nec dohodli, že nejdřív dobudou Théby a potom Kalydón. Adrástos získal k účasti na válce mocné spojence z Argu, ale jejich výprava skončila katastrofálně. S výjimkou jeho jediného všichni před Thébami padli, mezi nimi i Týdeus.

V bojích před Thébami se Týdeus vyznamenal odvahou a s pomocí bohyně Athény porazil na začátku války vybraný oddíl Thébanů. V rozhodující bitvě ho však smrtelně zranil thébský válečník Melanippos. Tu se Týdeus dopustil činu, který zanechal na jeho pověsti nesmazatelnou skvrnu. Když Adrástos krátce po jeho zranění Melanippa zabil a přinesl mu jeho uťatou hlavu, Týdeus se na ni vrhl, aby z ní vysál mozek a obnovil tak svou životní sílu. Bohyně Athéna, která mu právě přispěchala pomoci, se s hnusem odvrátila: všechno má své hranice, i válečné surovosti, ale pro kanibalismus není v nich místa. Týdeus pak v hrozných bolestech skončil.

Někteří autoři připisovali Týdeovi ještě jeden hanebný čin: zavraždění dcery thébského krále Oidipa, plaché a bojácné Isméný. Všichni se však shodli na tom, že jeho syn byl úplně jiný. Těšil se úctě svých druhů, vynikal statečností, které si vážili i jeho nepřátelé, a zanechal po sobě skvělou památku. Byl to Diomedés, pozdější vůdce výpravy epigonů (potomků nezdařené výpravy „sedmi proti Thébám“), která nakonec Théby dobyla. Po smrti Adrástova syna Aigialea, který v této válce padl, se stal králem v Argu. Pod vedením mykénského krále Agamemnona zúčastnil se pak války proti Tróji a pro-

slavil se v ní jako jeden z nejsilnějších a nejobvážnějších válečníků, který s pomocí Athény zahnal z bojiště dokonce boha války Area.

Týdea známe zejména z Aischylovy tragédie *Sedm proti Thébám* (z doby krátce před rokem 467 př. n. l.). Patřil však už předtím mezi hrdiny básní tzv. thébského cyklu; na přelomu 2.–1. století př. n. l. se k němu vrátil Lucius Accius v tragédii *Melanippos*. Z antiky se zachovaly dvě vázové malby s výjevy *Týdeus zabíjí Isménu*, jež pocházejí ze 6.–5. století př. n. l. (dnes v Akropolisském muzeu v Athénách a v pařížském Louvru), a jedna s vyobrazením *Týdea s Melanippem* asi z počátku 5. století př. n. l. (dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku).

TÝFÓN

(2. pád *Týfóna*, také *Tyfáón* nebo *Tyfóeus*; lat. *Typhon*) – obr se stovkou dračích hlav a s hlasem člověka, psa a býka.

Zrodila ho bohyně země Gaia a za otce si pro něho vybrala Tartara, boha nejtemnější podsvětní propasti, do které svrhl nejvyšší bůh Zeus po svém vítězství nad Kronem její syny Titány. Měl se stát jejím nástrojem pomsty: když se však Týfón vypravil na Olymp, Zeus ho po strašném boji přemohl, blesky mu spalil všech sto hlav a svrhl ho rovněž do Tartaru. Tak aspoň říká Hésiodos a po něm většina řeckých autorů; podle římských ho uvěznil pod Etnu na Sicílii nebo pod ostrov Ischii. Avšak i odtud nadále hrozil bohům i lidem. Chrčil oheň, otřásal ze-

mí a ničil svými žhavými slínamy pole, domy i chrámy.

Obludný Týfón si našel stejně obludnou manželku: byla to napůl žena a napůl had Echidna, dcera obra Chrysaora. Děti jim sice z oka nevypadly, ale ani se nezapřely: trojhlavý podsvětní pes Kerberos, dvouhlavý pes Orthos, obrovský nemejský lev, lernská Hydra, kromyónská svině, lycká Chiméra, thébská Sfinx. Jejich dcerou byla podle některých autorů i mořská obluda Skylla.

Týfóna zobrazovali antičtí umělci méně než jiné obludy, i když technické potíže odstraňovali tím, že mu ubírali hlavy. Zachovalo se několik vázových maleb, na kterých *Zeus zápasí s Týfónem* (z 6.–5. století př. n. l.), přičemž na některých je pouze jednohlavý, ale zato okřídlený. Za Týfóna bývá někdy považován i trojhlavý démon ze štítu archaického chrámu Athény na Akropoli z doby kolem roku 570 př. n. l. (dnes v Akropolisském muzeu). Přibližně ze stejné doby pochází i terakotový *Týfón* z *Kapuy* (dnes v Britském muzeu v Londýně). Podle jeho vyobrazení na nástěnných malbách dostala jméno „Týfónova hrobka“ asi z roku 80 př. n. l. v etruských Tarquinii.

Týfónovo jméno znamená doslovně „vířivý vítr“, „větrná smršť“. Z jeho anglické výslovnosti vzniklo zmezinárodněné slovo „tajfun“.

TYCHÉ

(2. pád *Tychy*, lat. *Fortuna*) – dcera Titána Ókeana a jeho

Tyché Antiiochijská. Římská kopie Eutychiidovy sochy z počátku 3. století př. n. l. (Vatikánská muzea)

manželky Téthye, bohyně náhodnosti osudu nebo šťastné náhody.

Žila na Olympu, kde se zdržovala v blízkosti nejvyššího boha Dia; z ostatních bohů měla nejbližší vztah k bohu bohatství Plútovi, kterého spolu s bohyní míru Eirénou od narození vychovávala. Přísluvečný byl její roh hojnosti, pocházející z kozy Amaltheie, která svým mlékem odkojila Dia. Sám se jí naplňoval rozmanitými dary, které rozdávala svým oblíbencům. (Podle některých autorů pocházel však tento roh z hlavy říčního boha Achelóa, kterému ho v zápassu ulomil Héraklés.) Bohové měli Tyché stejně rádi jako lidé, což bylo vzhledem k její funkci pochopitelné.

Původně se Tyché považovala jen za průvodkyni jiných bohů; v bohyni se samostat-

nou působností se vyvinula až na sklonku klasické doby. Její kult se později velmi rozmohl a jako svou zvláštní ochránkyni ji uctívala mnohá hellénistická města. Římská Fortuna byla s ní vcelku totožná; splývala s ní i bohyně štěstí Felicitas.

Antičtí umělci Tyché často zobrazovali, a to obvykle na kouli a s rozpjatými křídly, což mělo symbolizovat její nestálost. Jako ochránkyni měst ji naopak zobrazovali sedící a hlavu jí zdobili věncem v podobě městských hradeb s bránami. Mezi nejlepší její sochy patří tzv. *Tyché z Ostie* (s rohem hojnosti v levé a s kormidlem v pravé ruce), dále *Tyché z Antiochie*, římská kopie díla Lýsippova žáka Eutychida z počátku 3. století př. n. l. (obě ve Vatikánských muzeích) a *Tyché z Prúsy* z 2. století n. l. (dnes v Archeologickém muzeu v Cařihradě). Přirazuje se k nim hlava její sochy z 1. století n. l. v korinthském muzeu a tzv. *Tyché Thessaloničká* z počátku 4. století n. l., pocházející z vítězného oblouku císaře Galeria (dnes v Archeologickém muzeu v Soluni). Sochy stejného druhu ze západních částí římské říše, resp. z římských dob, se označují většinou latinským jménem Tychy, tj. Fortuna.

TYNDAREOS

(2. pád *Tyndarea*, lat. *Tyndareus* – spartský král, syn krále Periéra nebo Oibala a Perseovy dcery Gorgofony.

Mládí prožil na dvoře aitólského krále Thestia, který mu poskytl útočiště, když ho bratr Hippokoón vyhnal z

rodné Sparty; později se tam oženil s Thestiovou dcerou Lédou. Když Hippokoón padl v boji s Héraklem, vrátil se Tyndareos do Sparty a ujal se tam vlády. Pamětliv dobrodiní, kterého se mu jako vyhnanci dostalo, ochotně poskytl azyl synům mykénského krále Átreia Agamemnonovi a Meneláovi, když museli prchnout před svým strýcem Thyestem.

Tyndareos se zapsal do mýtů zejména potomky: syny Kastorem a Polydeukem a dcerami Klytaimnéstrou a Helenou. Přesně vzato, jeho vlastními dětmi byli jen Kastór a Klytaimnéstra; Polydeuka a Helenu měla jeho manželka Léda s nejvyšším bohem Diem, který se k ní vloudil proměněný v labuť. Kastór a Polydeukés se stali slavnými hrdiny (o jejich činech se dočteme v hesle *Dioskúrové*), Klytaimnéstra se provdala za Agamemnona, který si znovu vydobyl mykénský trůn, a Helena za jeho bratra Meneláa, který pak zdědil po Tyndareovi vládu ve Spartě.

Z několika antických výtvarných památek, jež se vztahují k Tyndareovi, je jeho osoba bezpečně identifikována jen na dvou vázových malbách. Jednou z nich je Exekiova amfora *Tyndareos*, *Léda a Dioskúrové* z doby kolem roku 530 př. n. l. (ve Vatikánu) a druhou etruská miska s výjevem *Hermés dává Tyndareovi a Lédě labutí vejce obsahující Helenu* asi z počátku 5. století př. n. l. (v Archeologickém muzeu ve Florencii). Tragédii *Tyndareos* složil Eurípides; zachovaly se o ní jen zprávy a několik zlomků.

TYRÓ

(2. pád *Týry* nebo neskl., lat. *Tyro*) – dcera thessalského krále Salmónea a jeho manželky Alkidiky, manželka iólského krále Kréthea.

Se svým manželem měla syny Aisona, Feréta a Amytháona; kromě toho s bohem moře Poseidónem Pelia a Nélea. Všichni se nějak v mýtech zvěčnili, nejvíc však Peliás, který zbavil Krétheova zákonného nástupce Aisona trůnu. Když se Aisonův syn Iásón domáhal vrácení vlády, Peliás mu slíbil, že mu ji vydá, když mu přinese zlaté rouno z Kolchidy, čímž dal podnět k slavné výpravě Argonautů. O Krétheův trůn se zajímal i Néleus; Peliás ho však vyhnal, a tak se usadil v Messénii, kde založil město Pylos a stal se tam králem. Ferés si založil nové království v thessalských Ferách a Amytháon se proslavil zejména syny Melampodem a Biantem, kteří se stali králi v Argu.

Podrobnosti o každé z těchto postav jsou ve zvláštním hesle.

TYRRHÉNOS

(2. pád *Tyrrhéna*, lat. *Tyrrhenus*) – syn lýdského krále Atya, zakladatel etruského panství v Itálii.

Podle Hérodota vypukl za vlády krále Atya v Lýdii hlad. Obyvatelé jej zpočátku statečně snášeli, a aby uše-

ťřili potravu, vymysleli si různé hry, mezi nimi i v kostky a s míčem, které hráli každý druhý den od rána do večera, a zapomněli tak jeden den na jídlo. Když to však trvalo už osmnáct let, přestalo je to bavit, a král se tedy rozhodl problém radikálně vyřešit. Rozděлил obyvatelstvo na dvě části a losoval, která z nich má zůstat ve vlasti a která odejít, aby se živila jinde. Té části, na kterou připadl los k vystěhování, určil pak za vůdce svého syna Tyrrhéna. Vystěhovalci se soustředili ve Smyrně, postavili si lodě a pod Tyrrhénovým vedením odpluli na západ. Zalíbilo se jim až ve střední Itálii a Tyrrhénos tam potom založil město Agyllu (etruskou Cisiru, pozdější Caere a dnešní Cerveteri). Podle svého vůdce, jenž se stal jejich prvním králem, dali si pak jméno Tyrrhénové.

Strabón na rozdíl od Hérodota tvrdí, že Tyrrhénos nazval po sobě pouze novou zemi a Tyrrhénové dostali prý jméno až od ní. Je to jistě jen nepatrný rozdíl, ale skutečností je, že Řekové nazývali toto obyvatelstvo od nejstarších dob Tyrrhénoi nebo Tyrsénoi, a Římané, jejich bližší sousedé, Etrusci nebo Tusci. Obě tyto formy jejich jména se zachovaly; v názvu Tyrrhénského moře i italské Etrurie a Toskány.

Ačkoli se Hérodotos nazývá „otcem dějepisu“ a Strabón „otcem zeměpisu“, je třeba

vidět v tom, co napsali o Tyrrhénovi, pouhou pověst. (Ostatně Tyrrhénové čili Etruskové se ve svém jazyku nazývali Raeti nebo Rasenna, což má dost daleko k Tyrrhénovi.) Podle toho by byli Etruskové lýdskými kolonisty v Itálii. Mnozí dnešní badatelé s tím celkem nebo v podstatě souhlasí, jiní v nich spatřují přistěhovalce ze záalpských oblastí, další je považují za prapůvodní italské obyvatelstvo. Všechny tyto názory se vyskytovaly už ve starověku. Nebudeme je zde rozebírat, ani hledat racionální jádro výše uvedených pověstí: dostali bychom se k otázce původu Etrusků, nejspolehlivější součástí spleťte „etruské otázky“. Je sice pravda, že v maloasijské Lýdii jsou hrobky, které se podobají etruským, a že na ostrově Lémnu se našel nápis v písmu a snad i jazyku, který se podobá etruskému (dodnes nerozluštěnému), ale H. Th. Bossert, asi nejlepší znalec starověku těchto končin, tvrdí: „Přes všechno úsilí nejsou Etruskové v Malé Asii s jistotou doloženi, a to ani archeologicky, ani historicky, ani jazykově.“

Nové objevy nevylučují ovšem překvapení, avšak Tyrrhénos může klidně zůstat mezi hrdiny z mýtů a bájí právě tak jako Hellénos, Dardanos, Aeneas či Romulus – nebo třeba jako praotec Čech.

ULIXES

(2. pád *Ulixa*) – latinské jméno ithackého krále Odyssea. – Viz heslo *Odyseus*.

UNI

(neskl.) – etruská bohyně, z které se vyvinula římská bohyně Juno, manželka nejvyššího boha Jova (etruského Tinia, řeckého Dia).

ÚRANIA

(2. pád *Úranie*, lat. *Urania*, dosl. „Nebešťanka“) – dcera nejvyššího boha Dia a bo-

Múza Úrania. Římská kopie řecké sochy z 3. století př. n. l. s novověkými doplňky (Vatikánská muzea)

hyně Mnemosyny, Múza hvězdářství.

Múzy byly bohyněmi umění, a neměly by mít tedy podle našich představ nic společného s hvězdářstvím. Ovšem v době, kdy se jejich postavy v řecké mytologii rodily, nebylo ještě hvězdářství exaktní vědou. Později se v ni vyvinulo a Řekové dosáhli na cestě k tomu vynikajících úspěchů. Dnes je ze starověké řecké astronomie všeobecně známa hlavně chybná geocentrická teorie Klaudia Ptolemaia z 2. století n. l., která se stala ve 12. století základem církevního názoru na uspořádání vesmíru, a zapomíná se např. na Aristarcha ze Samu, který vystoupil počátkem 3. století př. n. l. jako první s heliocentrickou teorií, nebo Eratosthena z Kyrény z druhé poloviny 3. století př. n. l., který položil svými astronomickými výpočty základ našeho kalendáře, nebo na Hipparcha z Nikaie z 2. století př. n. l., který si vzal na svá bedra gigantickou úlohu „spočítat hvězdy“ a sestavil první katalog stálic, i na jiné řecké chráněnce Úranie.

Viz též heslo *Múzy*.

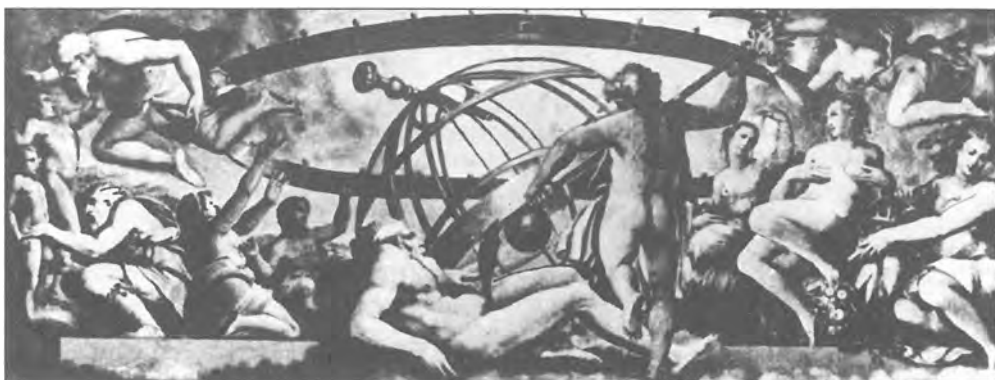
ÚRANOS

(2. pád *Úrana*, lat. *Caelus*) – bůh nebe a samo nebe, vládce nad světem po prvopočátečním Chaosu.

Zrodil se bez otce z matky země Gaie, a když ovládl svět, spojil se s ní v manželství. Prvními jejich potomky

bylo dvanáct Titánů: synové Okeanos, Koios, Kríos, Hyperión, Íapetos, Kronos a dcery Theia, Rheia, Mnemosyné, Foibé, Themis a Téthys. Pak měli spolu ještě tři jednooké obry Kyklópy a tři padesátihlavé a storuké obry Hekatoncheiry. Své děti Úranos nemiloval a obry Hekatoncheiry přímo nenáviděl; pro jejich ohavnost a zpupnost je zavřel do nitra země a zakázal jim vycházet ven. Matka Gaia se tím velice trápila a nakonec se rozhodla přemluvit Titány, aby Úrana zbavili moci. Starší Titánové nechťeli však vztáhnout ruku na otce, odhodlal se k tomu až nejmladší Kronos. Znenačení ho přepadl, srpem ho zbavil mužnosti a tudíž i moci a prohlásil se za nejvyššího vládce nad světem. Z krve zmrzačeného Úrana, která kapala na zem, zrodila Gaia obry Giganty a (podle některých autorů) bohyně pomsty Erínye. Posledním Úranovým potomkem byla bohyně lásky a krásy Afrodíta, jež se zrodila z mořské pěny, kterou při svém zmrzačení oplodnil, a vystoupila z ní na pobřeží ostrova Kypru. (Tak nebo podobně to aspoň tvrdí Hésiodos a řada jiných autorů. Podle Homéra byla však Afrodíta dcerou nejvyššího boha Dia a bohyně Dióny.)

Římský bůh Caelus nebyl s Úranem úplně totožný. Byl považován za syna věčného světla Aethera a kromě potomků připisovaných Úranovi měl ještě syny Vulkána a Merkura. Pokládal se také (s výjimkou nejstarších dob

Zmrzačení Úrana Kronem. Vasariho a Gherardova malba z doby kolem roku 1550 (Palazzo Vecchio, Florencie)

téměř bezvýhradně) za otce římské bohyně lásky a krásy Venuše, jinak totožné s řeckou Afrodítou.

Úranos je představitelem tzv. první generace řeckých bohů, svržených povstáním. Jeho přemožitel a nástupce ve

vládě nad světem Kronos přišel o moc rovněž povstáním, které proti němu zosnoval nejmladší syn Zeus, pozdější vládce nad bohy a lidmi.

Na nebe se dostal Úranos opět až v minulém století, když jeho jménem nazval E.

Bode planetu, kterou objevil roku 1781 W. Herschel. Existenci této planety však astronomové už předtím vypočítali, podobně jako chemici existenci později objeveného radioaktivního prvku uranu.

V

VENUŠE

(lat. *Venus*, 2. pád *Veneris*; řec. *Afrodíté*) – římská bohyně krásy a lásky, totožná s řeckou Afrodítou.

Původně byla bohyně jara a oživené přírody; z této staroitalské bohyně se proměnila, pravděpodobně pod vlivem řeckého kultu Afrodity v jižní Itálii, v bohyni lásky a krásy. Jak k této proměně došlo, nebylo jasné už ani Římanům. Na rozdíl od Afrodity, u níž nebyly ohledně rodičů řecké mýty jednotné, za Venušinu otce byl považován bůh nebe Caelus.

Zvláštní úctě se Venuše těšila zejména za Caesara a Augusta, protože rod Juliů, z

něhož pocházel Caesar, odvozoval od ní svůj původ. Podle konstrukce opírající se o řecké pověsti a mýty byl zakladatelem tohoto rodu, Iulus čili Ascanius (Askanius), synem vůdce trojských přistěhovalců do Itálie Aenea a vnukem Venuše a dardanského krále Anchísa.

Podrobnosti o Venuši v mýtech a umění jsou v hesle *Afrodíta*. Zde tedy jen tolik, že v Římě měla Venuše výstavný chrám na Juliově fóru, který jí dal postavit Caesar jako Venuši Roditelce roku 48 př. n. l.; dodnes se z něj zachovalo několik sloupů. Spolu s bohyní Romou měla chrám poblíž Ko-

losea. Byl to vlastně dvojchrám pod společnou střechou, a to největší na půdě antického Říma; jeho půdorys měřil 110krát 53 metry. Dal jej postavit podle vlastního návrhu císař Hadrianus, který jej také roku 121 n. l. osobně zasvětil. (V jeho pozůstatcích je zčásti vestavěn chrám Santa Francesca Romana se známou kampanilou z 12. století.)

VERTUMNUS

(2. pád *Vertumna*) – římský bůh pravidelného střídání ročních období, později bůh všech změn.

Římané ho převzali prav-

děpodobně od Etrusků, a to poměrně pozdě (asi v 3. století př. n. l.). S jeho původní funkcí souviselo i to, že ho považovali za dárce květů a ochránce ovoce; tím doplňoval svou manželku, bohyni ovoce Pomonu. Jestliže se nám zdá, že změny nejsou tak důležité, aby si zasluhovaly zvláštního boha, ve kterého se změnil právě Vertumnus, jsme jiného názoru než Římané. Vytvářeli si totiž pro každý přírodní jev či úkaz a každou životní situaci zvláštní bohy a božské ochránce (např. pouze bohů dětství měli přes čtyřicet: boha prvního křiku, boha kolébky, boha prvního kroku atd.). Jinak se Vertumnovi připisovala i schopnost měnit svou vlastní podobu, což bylo sice privilegiem každého boha, ale u něho to patřilo jaksi k profesi. O lidech nestálé povahy se v Římě říkalo, že se narodili „ve znamení Vertumna“.

Vertumna uctívali Římané spolu s Pomonou; společný chrám měli na Aventinu. Zobrazovali ho jako mladého muže s věncem klasů nebo listů a s rohem hojnosti. Zachovalo se několik jeho sošek, avšak jen průměrné úrovně. Z novověku jsou známy zejména obrazy *Vertumna a Pomony* od J. Pontorny z roku 1521 (ve Ville Medici v Poggio u Florencie), *Vertumna a Pomony* od A. de Geldera z konce 17. století, který je v Národní galerii v Praze. Povědku *Vertumnus a Pomona* napsal u nás roku 1893 J. Zeyer (podle Ovidiových *Proměn*). – Viz též heslo *Pomona*.

VESTA

(2. pád *Vesty*, řec. *Hestia*) – římská bohyně domácího krbu a jeho ohně.

Protože krb byl shromaždištěm a útočištěm rodiny, považovali Římané Vestu, podobně jako Řekové Hestii, také za ochrannou bohyni rodiny a v širším smyslu i Říma a celé římské říše. Jejím oltářem byl krb, kde ji uctívali společně s Penátý a Láry, a jejím obrazem byl planoucí oheň. Jako ochranná bohyně Říma a říše měla zvláštní chrám na Foru, který připomínal svým okrouhlým půdorysem krb. Uvnitř tohoto chrámu byl „státní krb“, v němž udržovalo věčný oheň šest Vestiných knězek (vestálky), zavázaných k věčnému panenství. Ve svatyni Vestina chrámu se uschovávaly posvátné státní symboly, mezi nimi i paladium, které prý přinesl Aeneas z hořící Tróje. Vestina socha v něm nebyla; nahrazoval ji, stejně jako v rodinném krbu, oheň. Do tohoto chrámu byl vstup mužům zakázán. Jediná výjimka platila pro nejvyššího

kněze, ale ani ten jí zpravidla nevyužíval.

Hlavní veřejná slavnost k Vestině počtě (vestálie) se konala v Římě vždy 9. června. Při této příležitosti ji uctívali také jako dárkyni chleba; z toho se vyvinula její pozdější funkce patronky pekařů. Při nástupu úřadu jí přinášeli konzulové a později císařové oběť v jejím starobylém chrámu v Laviniu, který prý postavil Aeneas, aby v něm uložil oheň přinesený z Tróje.

Vestin chrám na Foru, který ironií osudu několikrát shořel, dal naposledy obnovit císař Septimius Severus po roce 193 n. l. Jestliže dnes vypadá zachováleji než stavby v okolí, je tomu tak proto, že byl v letech 1925–1930 z odkrytých trosk zčásti rekonstruován. Tzv. Vestin chrám na foru Boariu u Palatinského mostu nese své jméno neprávem; dostal je proto, že svým okrouhlým půdorysem připomínal Vestin chrám na Foru. Pochází z 1. století př. n. l., a kterému ze starých bohů byl zasvěcen, nevíme.

Tzv. Vestin chrám z 1. století př. n. l. na foru Boariu v Římě

Je to však s nedalekým chrámem tzv. Fortuny Virilis, původně zasvěceným asi bohu přístavů Portunovi, jedna z nejlépe zachovaných antických chrámových staveb v Římě.

VIKTORIA

(2. pád *Viktorie*; lat. *Victoria*, řec. *Níké*) – římská bohyně vítězství a jeho zosobnění.

V starších dobách ji Římané pokládali za božskou sílu, která pomáhá k vítězství (zejména válečnému). Později ji povýšili podle vzoru řecké Níky na bohyni a dárkyni vítězství. Chrám jí postavili teprve počátkem 3. století př. n. l. na Palatinu. Její kult se rozšířil zejména za císařství, kdy byla prohlášena za nerozlučnou průvodkyni císařů. Kromě ní uctívali Římané ještě dvě starší bohyně vítězství: jedna z nich se jmenovala Pellonia, „Zahánějící (nepřítele)“, druhá Vica Pota, „Mocná vítězka“.

Viktoria si zapisuje vítězství na štít. Římská kopie řecké sochy asi z 2. století př. n. l. (Městské muzeum v Brescii)

Soch Viktorie se zachovalo méně než zpráv o římských vítězstvích. Až na výjimky jsou to průměrné práce bez vyšších uměleckých ambicí. K těmto výjimkám patří například její sochy v muzeu v Brescii a v pařížském Louvru z prvních století n. l. nebo reliéfy z Diocletianova památníku ve Florencii. Jedna z jejích soch stála od Augustových dob v římském senátu, a to (s krátkým přerušením za císaře Gratiana) až do roku 394, kdy byla odstraněna a jako pohanská modla veřejně zničena. Je to samozřejmě jen náhodná shoda, ale lze v tom vidět symbol: rok nato se římská říše rozdělila a v Římě se až do konce jeho starověkých dějin neoslavovalo už žádné válečné vítězství.

VIRBIUS

(2. pád *Virbia*) – zakladatel chrámu Diany Nemorenské u Aricie, uctíváný jako bůh.

Původně se jmenoval Hippolytos a byl synem athénské krále Thésea a jeho manželky Antiopy. Měl nešťastný osud: zamilovala se do něho jeho nevlastní matka, druhá Théseova manželka Faidra, a pokusila se ho svést. Když ji však z úcty k otci odmítl, sama ho obvinila z téhož činu a vyzvala Thésea, aby ho zabil. Théseus obvinění uvěřil, nic nevyšetřoval a rovnou požádal o pomstu svého otce, boha Poseidóna. Ten pak poslal z moře obludu, která vyplašila Hippolytovi koně, takže ho uvláčeli k smrti. Podle římských pověstí se však nad nešťastným Hippolytem smilovala bohyně Diana, kterou

vždy ctil, a požádala boha lékařství Aeskulapa, aby ho vzkřísil. Pak ho přenesla do háje u města Aricie, svěčila ho do ochrany nymfy Egerie, a aby tam mohl klidně žít, změnila mu vzhled i jméno; od těch dob se jmenoval Virbius. Z vděčnosti za to založil Dianě v háji u Nemorenského jezera chrám a stal se v něm knězem. Římané ho tam potom uctívali jako boha.

V některých pověstech splýval Virbius se svým stejnojmenným synem. S tímto mladším Virbiem se setkáváme u Vergilia. Byl spojencem rutulského krále Turna ve válce proti vůdci trojských usedlíků v Itálii Aeneovi.

Chrám Diany Nemorenské u Aricie (jihovýchodně od Říma) existoval až do křesťanských dob. Putovaly tam zejména těhotné ženy, aby si vyprosily od Diany šťastný porod. Pověst o Virbiovi zpracoval (jako pokračování Euripidova *Hippolyta*) Ovidius v *Proměnách*.

VIRTUS

(2. pád *Virtuty* nebo neskl.) – římská bohyně válečné statečnosti a její zosobnění.

Válečnou statečnost si Římané vždy vysoce cenili a od dávných dob ji zařazovali mezi ctnosti, které personifikovali a povyšovali na božstva. Je příznačné, že proti konzervativním snahám oslovovat ji samu o sobě projevovaly se v Římě tendence, podle kterých jejím nevyhnutelným doplňkem musela být občanská čest. Už roku 222 př. n. l., po vítězství nad Galy v bitvě u Clastidia, chtěl

těmto zbožštěným ctnostem postavit společný chrám konzul C. Claudius Marcellus, a však sbor kněží z patricijských rodů to nedovolil. Dal jim ho postavit až po vítězství nad Cimbrý roku 101 př. n. l. odpůrce patricijů, konzul Gaius M. Marius.

Samostatnou svatyni měla Virtus v Římě za Kapenskou bránou. Společný chrám s „Občanskou ctí“ (Templum Honoris et Virtutis), postavený Mariem, však po zániku římské říše úplně zmizel, takže se ani nepodařilo zjistit, kde asi stál.

VULKÁN

(2. pád *Vulkána*; lat. *Vulcanus*, řec. *Héfaistos*) – římský bůh ohně, zejména jeho ničivé síly.

Na tuto jeho původní funkci Římané nezapomněli, ani

když ho později téměř úplně ztotožnili s řeckým Héfaistem. Za jeho otce však obvykle považovali boha nebe Caela (řeckého Úrana). Podobně jako Héfaistos byl podle těchto novějších představ také Vulkán kovářem a zbrojířem; při práci mu pomáhali jednoocí obři Kyklópové. V této nové funkci ho zvali též Malciber, „Měkčitel (kovů)“ nebo „Krotitel (ohně)“, a uctívali ho navíc i jako ochránce před požáry. Jeho sídlo umísťovali většinou pod Etnu na Sicílii nebo na Liparské ostrovy. Jeden z nich, „kmoť všech vulkánů“, se dodnes jmenuje Volcano.

Vulkánův kult byl v Římě prastarý. Na konci Fora pod Kapitolem měl oltář vytesaný do skály (tzv. Vulcanal), u něhož se podle tradice scházel lid k společným poradám už za království. K jeho počtě se konaly vždy 23. srpna slavnosti vulkanálie,

jež byly v císařských dobách spojovány s hrami v cirku. Byly mu obětovány zejména živé ryby, představitelky živlu nepřátelského ohni. Zvlášť ho uctívali kováři, kteří ho považovali za ochránce svého řemesla. K Vulkánově počtě se také spalovaly po vítězných bitvách ukořistěné zbraně.

Pozůstatky Vulcanalu jsou dodnes na Foru nedaleko obloku Septimia Severa. O Vulkánově chrámu na Martově poli víme jen ze zpráv; jeho trosky se nenašly. Zachovalo se však mnoho Vulkánových vyobrazení, zejména kovových sošek. Sochy mu stavěli hlavně lidé, kteří se zachránili před bleskem. O jeho úloze v mýtech a umění se mluví v hesle *Héfaistos*. Zde snad už jen tolik, že jeho jméno je synonymem sopky už od starověku.

X

XANTHOS

(2. pád *Xantha*, lat. *Xanthus*) – jméno jednoho boha, jednoho válečníka a dvou koní z Homérových básní.

Prvnímu z nich říkali lidé Skamandros, tj. stejně jako největší řece v Tróadě, jejímž byl bohem. Xanthem ho nazývali pouze bohové. – Viz heslo *Skamandros*.

Válečník Xanthos byl synem trojského spojence Fainopa a zahynul při obraně Tróje spolu se svým bratrem Thoónem rukou argejského krále Dioméda.

Jeden z koní jménem Xan-

thos patřil největšímu achajskému hrdinovi v trojské válce Achilleovi, druhý jeho protivníkovi, vrchnímu veliteli trojských vojsk Hektorovi. Achilleův Xanthos uměl přý mluvit a předpovídat osudy svého pána. Byl stejně jako druhý Achilleův kůň Balios synem boha Zefyry a Harpyje Podargy.

Když už jsme u koně Xantha: v trojské válce se podle Homéra na koních nebojovalo, koní se používalo jen k vozům, jimiž se dopravovali velitelé na bojiště, což bylo výsadou králů a vojevůdců.

Rovněž výrazem „statečný jezdec“, který byl stálým epitetem několika homérských hrdinů, je třeba rozumět jezdců na válečném vozu.

XÚTHOS

(2. pád *Xútha*, lat. *Xuthus*) – jeden ze tří synů praotce Řeků Helléna, bratr Aiola a Dóra.

Jeho postava, stejně jako jeho otce i bratrů, se ve starých mýtech nevyskytuje a je zřejmě umělou konstrukcí z doby systemizace řeckých mýtů, tj. asi ze 6.–5. století

př. n. l. Podle této konstrukce, která měla mytologicky podložit a zdůvodnit společný původ všech řeckých kmenů, byl prý Xúthos athénským králem, nástupcem krále Erechthea, s jehož dcerou Kreúsou se oženil. Měl s

ní dva syny, Achaia a Ióna, kteří se stali praotci Achajců a Iónů.

Eurípídés učinil Xútha ústředním hrdinou své tragédie *Ión* (asi z roku 412 př. n. l.). Jako skutečného Iónova

otce uvedl však boha Apollóna, takže Iónové mohli odvozovat svůj původ přímo od syna nejvyššího boha Dia. Byl za to zejména Athéňany velice chválen.

Z

ZAGREUS

(2. pád *Zagrea*) – původně asi bůh přírody, později spojovaný s bohem vína a úrody Dionýsem.

Podle tradičních mýtů byl Dionýsos synem nejvyššího boha Dia a thébské královské dcery Semely. Zagreus-Dionýsos se naproti tomu považoval za syna Dia a bohyně Démétry, nebo Dia a Démétriny dcery Persefony. Když se narodil, ukryl ho Zeus ze strachu před svou manželkou Hérrou do jeskyně na krétské hoře Ídē, kde sám kdysi vyrůstal, a světil ho na vychování tamějším horským démonům Kúretům. Odtud se pak dostal složitou (a téměř nerekonstruovatelnou) cestou do pověstí o svém zabití a vzkříšení. Měl prý z Diovy vůle vládnout na nebi, ale Titáni ho z návodu Diovy manželky Héry zabili a vyrvali mu srdce. Bohyně Athéna však jeho srdce včas našla a ještě tlukoucí je přinesla Diovi, který mu je pak retransplantoval a Zagrea-Dionýsa znovu oživil. Poté se jeho osobnost jakoby rozdvojila (přinejmenším podle převládajícího výkladu): Dionýsos zůstal bohem na zemi a Zagreus se stal bohem v podsvětí, kde vítal duše zemře-

lých a pomáhal jim očistit se před Hádem.

Pokud jde o Zagrea-Dionýsa, setkáváme se u antických autorů s tvrzením, že Zagreus byl starším a jiným bohem než Dionýsos. Zeus ho prý měl nejraději ze svých synů a určil ho za svého nástupce ve vládě nad světem. Když ho Titáni z návodu Héry zabili a roztrhali, spolkl jeho ještě tlukoucí srdce a vtělil je do nového syna, kterého bezodkladně potom zplodil se Semelou, tj. do Dionýsa. Ze Zagrea se pak zachovalo jen jméno, které se přikládalo Dionýsovi. Zdá se však, že názor, podle něhož Zagreus po Dionýsově zrození zanikl, u jeho ctitelů nepřevládá.

Zagreovu kultu holdovali zejména přívrženci mystického náboženského učení orfismu, kteří viděli v jeho smrti a vzkříšení symbol zmrtvýchvstání člověka k novému a lepšímu životu. Tento kult, vzniklý už v archaické době, rozšířil se zejména za hellénismu. Mnohé z něho zůstává navzdory rozsáhlým výzkumům temné a pro člověka naší doby těžko pochopitelné.

ZEFYROS

(2. pád *Zefyra*; lat. *Zephyrus*, též *Favonius*) – syn Titána Astraia a bohyně ranních červánků Éós, bůh západního větru.

Byl nejmírnější ze všech větrů, a protože přinášel vláhu, lidé ho považovali za ochránce rostlin. V mýtech sehrál významnou úlohu při smrti spartského mladíka Hyakintha, a to při veškeré své mírnosti vražednou. Ze žárlivosti, že mu Hyakinthos nevěnoval přátelství, srazil disk boha Apollóna, když s ním soutěžil na hrách, takže zasáhl Hyakintha do hlavy a zabil ho. Známe ho také jako služebníka boha lásky Eróta z pohádky o Erótovi a Psýše. Jeho jménem se označoval nejen západní vítr, ale i západ vůbec. Římané ho nazývali také jeho původním latinským jménem Favonius.

Se sedmi svými bratry je Zefyros zobrazen na tzv. *Věži větrů* v Athénách (z konce 2. století př. n. l.), s devětadvacetí na *Aiolově fontáně* v zámeckém parku v Casertě u Neapole (z let 1752–1773). Z antiky se zachovalo osm vázových maleb, na nichž je *Zefyros s Hyakinthem*; pochá-

Zefyros. Podle reliéfu na Věži větrů z konce 2. století př. n. l. v Athénách

zejí z 5. století př. n. l. a jsou hlavně v britských a italských sbírkách. Z děl novověkých umělců je známý zejména z obrazu P. P. Prudhona *Únos Psýchy Zefyrem* z roku 1808 (v pařížském Louvru) a ze sousoší A. Rodina *Zefyros a Psyche* z roku 1884 (v Rodinově muzeu v Paříži). Balet *Zefyr a Flora* složil roku 1795 P. Vranický.

ZÉLOS

(2. pád *Zéla*, dosl. „Horlivost“, „Ctižádost“) – syn Titána Pallanta a jeho manželky Stygy.

Spolu se svou matkou a sourozenci Kratem, Bíou a Níkou, kteří zosobňovali moc, sílu a vítězství, přišel na pomoc nejvyššímu bohu Diovi, když bojoval o vládu se svým otcem Kronem. Po Diově vítězství se už nevrátil k matce do podsvětí, ale povýšený na stálého Diova pomocníka a průvodce sídlil se všemi svými sourozenci v jeho blízkosti na Olympu.

ZÉTÉS

(2. pád *Zéta*, lat. *Zetes*) – syn boha severního větru Borea a jeho manželky Óreithyie.

Spolu s bratrem Kalaidem vynikal nad svými současníky schopností, která byla i pro hrdiny mytických dob něčím mimořádným; dovedl létat. Na rozdíl od Persea, Bellerofonta, Dáidala, Íkara a dnešních lidí měl však svá vlastní křídla, která dostal, stejně jako Kalais, jako dar od otce hned po narození. S pomocí těchto křídel se pak i s Kalaidem proslavil mnoha činy, o nichž se, však podrobné zprávy nezachovaly – až na jednu výjimku, kterou známe z mýtu o Argonautech.

Na pozvání hrdiny Iásona zúčastnili se oba okřídlení Boreovci, jak se Kalais a Zétés po svém otci společně nazývali, s největšími tehdejšími řeckými reky výpravy za zlatým rounem do Kolchidy. Cestou se zastavili v Thrákii, kde žil král a věštec Fíneus, za něhož byla pro-

vdána jejich sestra Kleopatra. Když k němu přišli, zjistili, že jejich sestru vyhnal, oženil se podruhé a z návodu druhé manželky zavřel své syny z prvního manželství do temného žaláře (či dokonce zaživa zakopal pod zem). Bez meškání je osvobodili, ale Fínea, který se obával jejich pomsty, nepotrestali, neboť za činy spáchané pod nátlakem manželky manžel často nemůže. Byli tedy velkomyslnější než bohové, kteří za tento čin potrestali Fínea neutišitelným hladem. Poslali totiž do jeho země obludné Harpyje, jež byly napůl ženy a napůl ptáci, aby mu každé jídlo snědly; co nesnědly, to pak pošpinily výkaly. Kalais a Zétés se nad Fíneem slitovali a rozhodli se, že ho Harpyji zbaví. Vznegli se na svých křídlech do výšky, ukryli se za mrak a zcela podle taktiky moderních stíhačů je ze sluneční strany přepadli. Harpyje se obrátily a jako splašené letěly přes hory a údolí celého Řecka k Iónskému moři. Kalais a Zétés je s větrem o závod pronásledovali až k Plótským ostrovům, poblíž dnešního ostrova Zakynthu, což je v přímé linii rovných pět set kilometrů od Thrákie. Tam je dostihli a byli by je i sestřelili, ale právě v okamžiku, kdy už zaměřovali své šípy, zastavila je bohyně duhy Íris. Jako poselkyně bohů jim oznámila, že nejvyšší bůh Zeus už napříště nedovolí Harpyjím Fínea obtěžovat. Kalais a Zétés se tímto ujištěním spokojili a vrátili se do Thrákie, aby pokračovali v plavbě s Argonauty do Kolchidy. Na paměť jejich návratu dostaly Plótské ostrovy jméno Strofady,

tj. Ostrovy návratu, a mají ho dodnes. – Okřídlené bratry Kalaida a Zéta známe asi z deseti vázových maleb ze 6.–5. století př. n. l., a to zejména z výjevů *Boreovci pronásledují Harpyje* a *Fíneus a Boreovci* (dvě z nich jsou v Britském muzeu v Londýně, další v jiných sbírkách). Jinak se s nimi v dílech antických ani moderních umělců téměř nesetkáváme.

ZÉTHOS

(2. pád *Zéthos*, lat. *Zethus*) – syn nejvyššího boha Dia a jeho milenky Antiopy, thébský král.

Jeho osudy jsou celkem totožné s osudy jeho bratra Amfíona, až na to, že Zéthos byl slavný silák a Amfíón slavný hudebník a že každý z nich se pochopitelně oženil s jinou ženou. Ale i neštěstí, jež postihlo jejich manželky, a v důsledku toho i je samotné, bylo v konečném důsledku stejné. Amfíonovu manželku Niobu potrestala bohyně Létó za urážlivou chlubitost usmrčením všech dětí a proměnou v kámen. Zéthovu manželku Áédonu potrestal zas Zeus za závist k Niobě tím, že když jí chtěla zahubit syna, omylem zabila svého vlastního syna Ítyla či Íta. Poté ji proměnil v slavíka, který svým zpěvem naříká nad zabitým synem.

O Zéthově smrti mýty nic neříkají; víme jen tolik, že podle tradice ho Thébané pohřbili do společného hrobu s Amfíonem. Hrob těchto „thébských Dioskúrů“ se ukazoval v Thébách ještě počátkem našeho letopočtu. – Jinak všechno, co nás může o Zéthovi zajímat, je v hesle *Amfíón*.

ZEUS

(2. pád *Dia*, lat. *Iuppiter*) – syn Titána Krona a jeho manželky Rheie, nejvyšší bůh starých Řeků.

Nebyl vždy nejvyšším bohem ani nevládl od věčnosti; vlády nad bohy a lidmi se zmocnil povstáním proti svému otci Kronovi, který předtím svrhl z trůnu svého otce Úrana, prvního vládce nad světem po prvopočátečním Chaosu. Na rozdíl od nejvyšších (nebo jediných) bohů mnoha náboženství měl svůj životopis. Nebyl od věků navěky neměnný, ani neztělesňoval v sobě jen nejvyšší ctnosti. Řekové si ho vytvořili podle obrazu člověka a podle podoby vládce z tehdejších dob na zemi. Měl tedy lidské vlastnosti a lidské povahové rysy, i když pochoptelně zveličené, jak se patřilo na toho, kdo vládl i nad vládci smrtelníků a nad nesmrtelnými bohy.

Narodil se v jeskyni hory Dikté na ostrově Krétě a jeho matka Rheia ho tam porodila tajně, aby ho zachránila před svým manželem Kronem, který jí vždy každé dítě vzal a z obavy před jeho případnou vzpourou pozřel. Kronovi pak odevzdala dlouhý kámen zabalený do plen a Zeus tak ušel osudu svých starších sourozenců Hestie, Démétrý, Héry, Háda a Poseidóna. Protože se mu Rheia nemohla věnovat, svěřila ho nymfám Adrástei a Ídai, které ho pak krmily mlékem božské kozy Amaltheie a včelím medem. Před nebezpečím ho chránili horští démoni Kúrétové. Když se rozplakal, tloukli meči do štítů a s divokým křikem tančili, takže ho Kronos nesly-

Zeus Otrikolský. Římská mramorová kopie řecké sochy asi z poloviny 4. století př. n. l., připisované Bryaxidovi (Vatikánská muzea)

šel. Na hoře Dikté a na ještě vyšší Ídē dospěl pak Zeus v muže. A také k rozhodnutí, že proti Kronovi povstane a zbaví ho vlády.

Vzpouru proti Kronovi zahájil Zeus osvobozením svých sourozenců, kteří žili v Kronových útrobách, protože jako božské bytosti byli nesmrtelní. Donutil Krona, aby je vyvrhl; sestry Hestii, Démétrý a Héry poslal na konec světa a bratry Háda a Poseidóna vyzval, aby se k němu připojili. Bez otálení ho poslechli a zaútočili společně na Krona. Kronos si přivolal na pomoc své sourozence Titány, a třebaže všichni nepřišli, Diův útok odrazil. V dalším boji ho postupně zatlačil až na vrchol hory Olympu. Ve chvíli nejvyšší nouze přišli však Diovi na pomoc obrovští jednoocí obři Kyklópi. Ukovali mu blesky a hromy, kterými se ubránil, a přešel do protiútoku. Diovy vyhlídky se podstatně zlepšily, když na-

stal rozpor mezi Titány. Ókeanos, Styx, Prométheus a někteří jiní, kteří byli s Kronovou vládou nespokojeni, přešli na Diovu stranu. Přesto zůstával strašný boj celých deset let nerozhodný. Zeus se proto rozhodl vypustit z nitra země storuké obry Hekatoncheiry, které tam uvěznil jejich otec Úranos. S pomocí svých spojenců nakonec zvítězil, Krona a ostatní nepřátelské Titány svrhl do věčné tmy Tartaru a prohlásil se vládcem nad vším, co existovalo a mělo existovat.

Prohlásit se vládcem a stát se vládcem není ovšem totéž a Zeus se musel o tom co nejdříve přesvědčit. Byli tu především jeho bratři Hádés a Poseidón, kteří měli pro svůj původ a své zásluhy o vítězství nárok na podíl na vládě. K boji o moc však mezi nimi nedošlo, neboť se objevil nepřítel, který je sjednotil. Bohyně země Gaia se

na Dia pro kruté potrestání Titánů rozněvala, spojila se s bohem propastné temnoty Tartarem a přivedla na svět stohlavého obludného obra Týfóna, aby Dia zahubil. Byl tak obrovský, že se pod ním prohýbala země, ječel zvířecími hlasy a ze svých dračích tlam chrlil ničivý oheň. Zeus ho však svými hromy a blesky po těžkém boji přemohl a svrhl rovněž do Tartaru. Pak navrhl bratrům, aby se o vládu rozdělili losem. Když souhlasili, postaral se, aby si vytáhl nejlepších: Poseidónovi připadlo moře, Hádovi podsvětí, jemu nebe a země.

Zpočátku vládl Zeus jako tyran, a dvakrát se dokonce pokusil vyhubit lidský rod. Poprvé to chtěl udělat proto, že se mu lidé zdáli slabí a nemohoucí. Překazil mu to však Titán Prométheus, stvořitel lidí, který jim přinesl oheň a vzdělání. Podruhé je chtěl zas vyhubit proto, že mu připadali po těchto Prométheových darech příliš mocní, a bezmála se mu to podařilo. Seslal na svět potopu, ale Prométheus umožnil svému synu Deukaliónovi a jeho manželce Pyrrze, aby se zachránili a znovu osídlili svět lidmi. Když si však Zeus moc upevnil, takže ji nic nemohlo ohrozit, popustil uzdy své vlády a propustil na svobodu své bývalé nepřátele. Zůstal ovšem i nadále absolutním vládcem, a to nejen z titulu vůdce vítězného povstání a volby losem, ale hlavně pro svou sílu.

Bohové si byli jeho síly vědomi, a proto ho poslouchali; někdy sice neochotně, někdy se proti němu i bouřili. Jednou ho chtěli dokonce svrhnout z trůnu, ale s pomocí

storukého obra Briarea se ubránili. Za celé Diovy vlády vypuklo jen jedno povstání, které ji vážně ohrozilo. Byla to vzpoura obludných vlasatých obrů Gigantů, avšak Zeus ji s pomocí ostatních bohů a svého pozemského syna Hérakla bezohledně potlačil. Jinak byli bohové zpravidla toho názoru, že s nejvyšším bohem je dobře být zadobře; to si ostatně říkala i většina lidí. V hérojských dobách byl už Zeus vládcem, který své moci vcelku nezneužíval, a třeba měl mnohé lidské slabosti, byl přece jen nejlepší ze všech do těch dob známých vládců nad bohy i lidmi.

Přestože byl Zeus absolutním vládcem, nevládl zcela neomezeně. Tím se lišil od bohů jiných náboženství, v nichž se bez boží vůle ani vlas nepohnul. Nad ním, stejně jako nad ostatními bohy i lidmi, vládlo ještě něco vyššího, nevyzpytatelného a neměnitelného: osud. Říkalo se ovšem, že Zeus vládne i osudu; byla to však jen metafora, a osudu vládl Zeus stejně jako kterýkoli jiný bůh nebo člověk jen potud, pokud jednal ve shodě s jeho určením. Proti osudu Zeus nic nemohl, ani když si to sebevíc přál. Nebyl jeho vládcem, nýbrž jen strážcem a vykonavatelem.

Jako nejvyšší vládce nad bohy i lidmi byl Zeus původcem a ochráncem božských i lidských řádů. Dával moc králům, ochraňoval lidová shromáždění, upevňoval pořádek a právo, byl svědkem a ochráncem přísahy, trestal nepravosti a porušování spravedlnosti, byl záštitou všech, kteří hledali u něho pomoc (i když při tom nebyl vždy dů-

Zeus z Artemisia. Hlava bronzové sochy z let 460–450 př. n. l. snad od athénské sochaře Kalamida (Národní archeologické muzeum v Athénách)

Diův oltář z Pergamu. Pochází z let 180–160 př. n. l. a po převezení do Berlína byl instalován ve zvláštním Pergamském muzeu (Státní muzea v Berlíně)

sledný). Všechno viděl, všechno slyšel a všechno také věděl (ne-li hned, tak se to aspoň dodatečně dozvěděl). Znal také budoucnost a někdy ji lidem naznačoval různými znameními, hlavně přírodními úkazy, sny a věšt-bami (zvláště když ho o to lidé prosili a přinesli mu příslušné oběti). Dával lidem dobro a zlo, přičemž tyto dary vybíral podle vlastního rozhodnutí ze dvou velkých nádob, které měl ve svém paláci. Jeho nejmocnějšími zbraněmi byly hromy a blesky. Nezničitelný a nezdolný byl i jeho štít aigis čili egida, který si zhotovil z kůže kozy Amaltheie.

Diovým hlavním sídlem byl rozeklaný vrchol hory Olympu v řecké Thessalii, který se ztrácel v oblacích a sahal až k nebi. Tam měl i svůj velkolepý palác, který mu ze zlata postavil bůh Héfaistos. Rád se také zdržoval na krétské hoře Ídē, na Ídē v Tróadě, na fóckém Parnassu, boiótském Kithairónu i na jiných horách. Když se stal pod jménem Juppiter i bo-

hem Římanů, přebýval také na římském Kapitolu. Z Olympu odjížděl, kam se mu zachtělo, na zlatém voze; někdy se přemísťoval i méně nápadně. Prakticky byl však všudypřítomný a o pomoc ho mohl člověk požádat nejen v jeho chrámu, ale kdekoli. Občas přicházel na svět také v jiné než vlastní podobě. Změnit se v člověka, zvíře nebo přírodní jev bylo ovšem výsadou každého boha.

Řízení světa bohů a lidí Dia příliš nezatěžovalo. Většinu času trávil spolu s ostatními bohy na velkolepých hostinách v olympských palácích, kde se podávala jako hlavní jídlo ambrózie a jako nápoj nektar. Tyto pokrmy, jejichž recepturu bohužel neznáme, zaručovaly bohům nesmrtelnost a věčnou svěžest, bez které by nesmrtelnost nestála za nic. Při hostinách, které byly zároveň poradami bohů, seděl Zeus na zlatém trůnu. Obsluhoval ho číšník bohů Ganymédés a bohyně mládí Hébé, tancem a zpěvem ho obveselovaly bohyně půvabu Charitky a

bohyně krásných umění Múzy. Při výkonu vládařských funkcí ho provázeli bohové a bohyně Kratos, Zélos, Bía a Níké jako zosobnění moci, horlivosti, síly a vítězství. Při výkonu soudních funkcí stály u jeho trůnu bohyně zákonného pořádku Themis a bohyně spravedlnosti Díké. Při zabezpečování pořádku v přírodě mu pomáhaly bohyně ročních období Hóry. Nerozlučnými Diovými průvodkyněmi byly i bohyně šťastné náhody Tyché, bohyně míru Eiréné a bohyně duhy Íris, která byla spolu s bohem Hermem i jeho poslem či poselkyní.

Diovou manželkou byla jeho sestra, krásná a vznešená bohyně Héra. Měl s ní tři děti: boha války Area, kováře a zbrojře bohů Héfaista a bohyni věčného mládí Hébu. Prokazoval jí všemožné pocty a vysoce si jí vážil. To mu ovšem nevadilo, aby se občas neohlédl i po nějaké jiné ženě, jestliže se mu zalíbila. Občas je vlastně slabé slovo; Zeus byl, po pravdě řečeno, velký záletník a vybíral si mi-

lenky se stejnou chutí mezi bohyněmi jako mezi ženami z rodu smrtelníků. S bohyní Démétrou měl dceru Persefonu, s Mnemosynou Múzy, s Eurynomou Charitky, s Themidou Hóry a Moiry, s Máiou syna Herma, s Létou dvojčata Apollóna a Artemidu, s Diónou prý také dceru Afrodítu. Neměl to vždy s nimi snadné, dokonce ani mnohé smrtelné ženy po něm netoužily. Neváhal se však proměnit třeba v jejich manžela, v býka, labuť, déšť nebo v cokoli jiného, aby je získal. Počet jeho potomků s pozemskými ženami byl úctyhodný: s Alkménou měl syna Hérakla, se Semelou Dionýsa, s Danaou Persea, s Európou Mínoa, Sarpédonta a Rhadamanthya, s Antiopou dvojčata Amfíona a Zéthá, s Lédou syna Polydeuka a dceru Helenu. U mnohých jeho synů a dcer se ani pořádně neví, kterou nesmrtelnou nebo smrtelnou ženu jim vybral za matku; některé se však zřejmě jen vymlouvaly nebo chlubily, že je otcem jejich potomků. Nejmilější svoji dceru Athénu neměl však se žádnou ženou: zrodil si ji sám ze své hlavy, odkud mu vyskočila hned v plné zbroji. O všechny své děti, právě uvedené i mnohé další, se Zeus řádně postaral, v mnoha případech lépe než o své milenky. Všechny také sehrály významnou úlohu ve světě mýtů; podrobnosti o nich jsou v příslušných heslech.

Héra pochopitelně na Diovo záletnictví nemálo žárlila. Pronásledovala jeho milenky i děti a dělala mu scény, až se otrásal Olymp a na zemi vznikaly bouře. Zeus ji však dovedl vždy nějak upokojit; byl přece nejen manželem,

ale i bohem. Kromě své slabosti vůči ženám, lze-li to tak říci, měl ovšem i jiné nedostatky. Byl přístupný zaslepenosti a někdy ho ovládla bohyně klamu Áté, na čas mohl vyřadit jeho vševědoucnost také bůh spánku Hypnos, a ač to neměl zapotřebí, docela rád se vychloubal. Ostatní bohové uměli těchto jeho slabostí, stejně jako jeho laskavosti a nechuti ke sporům, obratně využívat. Nejvíce a nejlépe ovšem jeho manželka Héra.

Přesto byl Zeus ze všech bohů nejmocnější a nejvznešenější. Patřily mu tituly a epiteta, které znějí ve staré řečtině mnohem lépe než v překladu: vševládny, všemoudrý, bouřevládny, bleskometný, vysokohřmící, jasnobleský atd. Nejčastěji ho však lidé nazývali prostě „Olympský“ nebo „Nejvyšší“, popřípadě zvlášť obřadně „Otec bohů a králů“. Jeho symboly byly hromy a blesky, z ptáků hlavně orel a ze stromů dub. Řekové (i Římané) si ho představovali jako důstojného muže s mocným plnovousem a klidným pohledem, z jehož tváře číší hrdé vědomí svrchované a neotřesitelné moci nejvyššího vládce.

Zeus byl podle dnešního stavu bádání prastarý bůh indoevropského původu, příbuzný indickému Džáušovi, podobně jako etruskému Tiniovi a římskému Jovovi, a Řekové si ho do své vlasti přinesli už z předchozích sídlišť. Původně ho uctívali jako boha nebe a nebeských úkazů, resp. jako vládce počasí. Nejvyšším bohem se stal až v procesu antropomorfizace starých božstev, tj. jejich

proměny v bytosti, jež jsou zjevem i vlastnostmi podobné lidem. Přitom získal, nepochybně též pod vlivem staršího obyvatelstva Řecka, rozmanité nové funkce, které se označovaly zosobňujícími přívlastky. Nakonec ho Řekové včlenili s ostatními bohy a bohyněmi do rodového systému, jak to odpovídalo představám rodové společnosti, a dali mu podobu tehdejšího pozemského vládce, jenže po všech stránkách mocnějšího. Setkáváme se s ním pod jeho vlastním jménem už na tabulkách s krétsko-mykénským lineárním písmem „B“ ze 14.–13. století př. n. l. V podobě, ve které ho známe dnes, ho poprvé představil Homér v *Iliadě* a *Odyseji*, po něm Hésiodos ve *Zrození bohů*.

Dia Řekové ctili nejvíce ze všech svých bohů, a to bez ohledu na chyby a nedostatky, které mu v mýtech připisovali. Stavěli mu chrámy, oltáře a sochy v celém svém světě, který se ovšem neomezoval na dnešní Řecko, ale zahrnoval i pobřežní oblasti Turecka a jižní Itálie s přilehlými ostrovy, a svými výběžky zasahoval na severu až k ústí Donu, na jihu k dolnímu Nilu, na západě k Ebru a na východě daleko za Tigris.

Chrámy zasvěcené Diovi jsou dnes všechny v troskách. Vynikal mezi nimi zejména jeho chrám v Olympii, postavený v letech 460–450 př. n. l. podle plánů Libóna z Élidy. V Athénách to bylo Olympieion, největší chrám na půdě dnešního Řecka, jehož půdorys měřil 108 × 41 metrů a z jehož 104 sloupů vysokých 17,5 metru dodnes stojí patnáct. Jeho základy

Olympieion, chrám Dia Olympského v Athénách. V pozadí Akropolis s Parthenónem

položili Peisistratovci kolem roku 515 př. n. l. a dokončit jej dal až císař Hadrianus roku 132 n. l. Největší chrám vůbec postavili Diovi Řekové v Akragantu na Sicílii v první čtvrtině 5. století př. n. l. Měl půdorys 113×56 metrů a v jeho průčelí se střídaly sloupy s telamóny. Velké a pravděpodobně starší chrámy měl Zeus na Sicílii též v Selinúntu a Syrakúsách, celou řadu chrámů měl i v maloasijském Řecku (v Priéně, Mylase, Labrandu, Euromu a jinde). Z Diovyých oltářů byl nejobdivovanější v Pergamu; pochází z let 180–160 př. n. l. a po jeho objevení K. Humannem byl roku 1875 převezen do Berlína, kde byl zrekonstruován a umístěn v nově postaveném Pergamském muzeu.

Z Diovyých soch je asi nejznámější tzv. *Zeus Otrikolský*, mramorové poprsí vytvořené pravděpodobně podle originálu řeckého sochaře Bryaxida z konce 4. století př. n. l.;

byl nalezen v umbrijském městečku Otricoli a dnes je ve Vatikánských muzeích. Z ostatních je to kolosální hlava *Dia* z *Aigeiry* (na Peloponésu), pocházející z kultovní sochy z 2. století př. n. l. od athénské sochaře Eukleida (dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách), a stejně stará socha *Dia Olympského* v Archeologickém muzeu v Istanbulu. Nejcenější ze všech těchto soch je bronzový, mírně nadživotní *Zeus* z *Artemísia*, pravděpodobně dílo athénské sochaře Kalamida z let 460–450 př. n. l. Jmenuje se podle mysu Artemísia na severní Euboi, kde byl vyloven z moře v letech 1926 a 1928 z trosk starověké lodi, jež odvážela uloupená řecká umělecká díla do Itálie. Není sporu o tom, že je to jedna z umělecky nejhodnotnějších soch vůbec. Její originál je v Národním archeologickém muzeu v Athénách a její přesná kopie zdobí – jako dar

Řecka – vstupní halu budovy OSN v New Yorku. Nejslavnější však byla *Diova socha v Olympii*, vytvořená kolem roku 430 př. n. l. Feidiem ze zlata a slonoviny. Starověk ji považoval za jeden ze sedmi divů světa, ale počátkem 5. století n. l. byla odvezena z rozkazu císaře Theodosia II. jako pohanická modla do Konstantinopole, kde potom beze stopy zmizela. Prý padla za oběť požáru roku 475.

Mnohokrát zobrazili *Dia* také novověcí umělci; výčet jejich jmen by se rovnal seznamu renesančních, barokních, klasicistních i mnohých pozdějších malířů a sochařů, ve kterém by bylo jen málo mezer. Za všechny vzpomeňme jen Raffaela a jeho *Radu bohů* (z let 1515–1516 v římské Ville Farnesina, kde je Zeus ústřední postavou – stejně jako na Rubensově *Shromáždění olympských bohů* (asi z roku 1602) v Obrazárně Pražského hradu.

Po Úranovi a Kronovi byl Zeus posledním nejvyšším bohem starých Řeků. Vystřídal ho pak křesťanský bůh, který se řecky nazývá Theos.

Když se však dnešní Řekové loučí, říkají si „adio“, a zdá se, že v tomto jejich „sbohem“ zní ještě stále Diovo jméno. Ale to se jen zdá –

my se tu však s Diem loučíme, jelikož heslo o něm je poslední v tomto slovníku, zároveň se světem bohů a hrdinů antických mýtů.

POZNÁMKA

Vlastní jména uvádím v této knize podle původního pravopisu, tj. řecká podle řeckého a římská podle latinského. Řecká jména přepisuji proto z alfabety i s označováním délek, římská ponechávám z téhož důvodu bez délek. Zachovávám též změny v zakončení kmene při skloňování; ke každému jménu připojuji pro informaci i druhý pád. Jména z okrajových oblastí řeckořímského světa (babylónská, egyptská apod.) uvádím vzhledem k charakteru této knihy v pořečtělé nebo polatinštěné podobě; připojuji k nim však i původní tvar. U jmen přejímám ovšem zcela zdomácnělé tvary (např. Venuše, Vulkán, Chiméra apod.) a koncové *-a* ve vžitých ženských jménech. I zde však připojuji v závorce původní tvar. – Tímto postupem při psaní a skloňování antických vlastních jmen se sice odchyluji od slovníku ve školním vydání Pravidel českého pravopisu, nikoli však od zásad, které pro ně Pravidla uvádějí, resp. připouštějí. Stejný postup, uplatněný již při prvním vydání této knihy roku 1965, zvolily ostatně i autorské kolektivy Encyklopedie antiky, vydané nakladatelstvím ČSAV Academia roku 1973, a Slovníku antické kultury, vydaného nakladatelstvím Svoboda roku 1974.

V. Z.

SEZNAM HESEL

A		Alexandros.....	34	Arés	55
Abás	7	Alfeios	34	Arété.....	57
Abdéros	7	Alkaios	34	Arethúsa.....	57
Acestes	7	Alkéstis.....	34	Argonauté	57
Adikia	7	Alkinoos.....	35	Argos	62
Admétoš.....	7	Alkmaión.....	35	Ariadna	62
Adónis	8	Alkména.....	36	Aríkia	63
Adrasteia	9	Alkyoné	36	Arión	64
Adrastos.....	10	Alkyoneus	36	Aristaios.....	64
Aegeus	10	Alléktó	37	Arkás	64
Aegyptus	11	Alóeovci.....	37	Artemis.....	65
Aeneas	11	Althaia	37	Askanios.....	67
Aeolus	11	Amaltheia.....	37	Asklépios	68
Áeropé.....	11	Amata	37	Ásópos	69
Aesculapius	11	Amazonky	38	Assarakos.....	69
Afaia	11	Amfiaráoš.....	39	Asterios	69
Afareus.....	11	Amfiktyón	40	Astraia	69
Afrodíta	11	Amfíón	40	Astraios	70
Agamemnón	14	Amfitríta	41	Astyanax.....	70
Agaué	17	Amfitryón.....	41	Atalanta	70
Agénór	17	Ammón	42	Áté	71
Aglaia	17	Amor	42	Athamás.....	71
Achelóos.....	17	Amulius	42	Athéna	72
Achilleus	18	Amyklás	42	Atlás	75
Aiakos	22	Amykos	42	Átreus.....	76
Aiás	22	Amytháón	43	Atropos.....	77
Aiétés	24	Anaxibia.....	43	Atys.....	77
Aigeus.....	24	Androgeós	43	Augeiás.....	77
Aigialeus	25	Andromacha	43	Aurora	78
Aigína	25	Andromeda	44	Autolykos.....	78
Aigisthos.....	25	Anchísés	46	Aventinus	78
Aiglé	26	Ankaios	46	B	
Aigypťos.....	26	Anna	46	Bakchantky	78
Aineiás	26	Antaios.....	46	Bakchos	79
Aiolos	29	Anteia	47	Baukis.....	79
Aisa	30	Anténór	47	Bellerofontés	79
Aisakos.....	30	Anterós.....	47	Bellona.....	81
Aisón	30	Antifatés.....	47	Bélos.....	81
Aithér	31	Antigona	48	Biás	81
Aithlios.....	31	Antilochos	49	Bitón	82
Aithra	31	Antinoos.....	50	Boióťos	82
Akadémos	31	Antiopa	50	Boreás.....	82
Akamás	31	Anúbis	51	Briareós	82
Akarnán.....	32	Anxur	51	Bríseovna	83
Akastos.....	32	Apaté	51	Britomartis.....	84
Ákis	32	Apis.....	51	Búsífris.....	84
Akrisios	32	Apollón.....	52		
Aktaión	33	Apsyrtos.....	55	C	
Alastór	34	Aquilo.....	55	Caelus.....	85
Alétés	34	Arachné	55	Cassiope	85

Castor	85	Echidna	111	F	
Centaur	85	Échó	111	Faéthón	129
Cerberus	85	Eileithyia	111	Faidra	130
Ceres	85	Eiréné	112	Fajákové	131
Clio	86	Élektra	112	Falaris	132
Cloelia	86	Élektryón	113	Fáma	132
Concordia	86	Elpénór	113	Fantasos	132
Coriolanus	86	Empúsa	113	Faun	132
Cupido	87	Endymión	113	Faustulus	133
Curiaiové	87	Enkelados	114	Favonius	133
Cybelá	88	Enýó	114	Fémios	133
D		Éós	115	Fénix	133
Dafné	88	Epafo	116	Ferés	133
Dafnis	88	Epeios	116	Feronia	134
Daidalos	89	Epimenidés	116	Filémón	134
Damoklés	91	Epimétheus	117	Filoktétés	134
Danaé	91	Erató	117	Filoméla	135
Danaos	93	Erebos	117	Fíneus	136
Danaovny	93	Erechtheus	117	Flegyás	136
Dardanos	94	Ergínos	118	Flora	137
Darés	94	Erifýla	118	Fobos	138
Decuma	94	Érigona	118	Foibos	138
Déianeira	94	Erichthonios	119	Foinix	138
Déidameia	95	Erínye	119	Folos	138
Déifobos	95	Eris	120	Fons	139
Deimos	96	Erós	120	Forkýs	139
Démétér	96	Erysichthón	122	Foróneus	139
Démodikos	97	Eryx	122	Fortuna	139
Démofóón	98	Eteoklés	122	Fósforos	140
Démon	98	Eteoklos	123	Frixos	140
Deukalión	99	Euadné	123	Frontis	141
Diana	99	Euandros	123	Fúrie	141
Dido	100	Euénos	123	Fýleus	141
Diké	101	Eufémos	123	Fyllis	141
Diktyнна	101	Euforbos	124	G	
Diktys	101	Eufrosyné	124	Gaia	141
Diomedés	102	Eumaios	124	Galateia	142
Dióna	103	Eumenidy	124	Galateia	142
Dionýsos	104	Eumolpos	124	Ganymédés	143
Dioskúrové	107	Eunomia	124	Gemini	144
Dirké	108	Európa	125	Génios	144
Dis	109	Euros	126	Géryonés	144
Dolón	109	Eurydika	126	Giganti	145
Dóris	110	Eurykleia	126	Glauké	146
Dóros	110	Eurylochos	127	Glaukos	146
Dryády	110	Eurymachos	127	Gordios	147
Dryás	110	Eurymedón	127	Gorgofona	147
Dryopé	110	Eurynomé	128	Gorgony	147
Duellona	110	Eurypylos	128	Grácie	148
E		Eurystheus	128	Graie	148
Efiáltés	111	Eurytión	128	Gráníkos	148
Egeria	111	Eurytos	129	Gryf	148
		Euterpé	129	Gýgés	149

H		CH		K	
Hádés	151	Chaos	191	Kadmos	215
Haimón	153	Charitky	191	Kaineus	217
Harmonia	153	Charón	192	Kákos	218
Harpokratés	153	Charybdis	193	Kalais	218
Harpyje	154	Cheirón	193	Kalchás	218
Hébé	154	Chiméra	194	Kalliopé	219
Héfaistos	155	Chloé	194	Kallirhoé	219
Hekaba	157	Chlórís	195	Kallistó	219
Hekalé	157	Chronos	195	Kalypsó	220
Hekaté	157	Chrýsaór	195	Kameny	220
Hekatoncheirové	158	Chrýseovna	195	Kandalos	221
Hektór	158	Chrýsippos	196	Kapaneus	221
Helena	160			Kapys	221
Helenos	164	I, J		Karmenta	221
Hélios	164	Iakchos	196	Karpó	221
Heliovny	165	Janus	196	Kassandra	221
Hellé	165	Íapetos	197	Kassiopeia	222
Hellén	166	Íasión	197	Kastalia	222
Hémerá	166	Iásón	197	Kastór	222
Héra	166	Íbykos	201	Kátreus	222
Héraklés	168	Ídaia	201	Kefalos	222
Herkules	177	Ídás	201	Kéfeus	224
Hermafródítos	177	Ídomeneus	201	Kéfisos	224
Hermés	178	Ífigeneia	202	Kekrops	224
Hermiona	180	Ífiklés	204	Keleos	225
Héró	180	Ifiklos	204	Kentaufi	225
Hésioné	180	Ífis	204	Kerberos	227
Hesperia	181	Ífitos	204	Kerkópi	227
Hesperovny	181	Íkarios	205	Kerkyón	227
Hestia	182	Íkaros	205	Kéry	228
Himeros	183	Ílioneus	206	Kétó	228
Hippodameia	183	Ílos	207	Kéyx	228
Hippolyta	183	Ínachos	207	Kilix	228
Hippolytos	184	Ínó	207	Kinyrás	229
Hippomedón	184	Íó	208	Kirké	229
Hippomenés	184	Iobatés	209	Kleió	230
Honor	185	Iokasté	209	Kleobis	230
Horatiové	185	Iola	209	Kleopatra	230
Hóry	186	Ioláos	210	Klóthó	230
Hyády	186	Ión	210	Klymené	230
Hyakinthos	187	Íris	210	Klytainnéstra	231
Hydra	187	Íros	211	Klytie	232
Hygieia	187	Ísis	211	Klytios	232
Hylás	188	Isména	212	Kodros	232
Hyllos	188	Ítalos	212	Koios	233
Hymén	189	Julus	212	Kókalos	233
Hyperboreové	189	Juno	212	Kopreus	234
Hyperión	189	Juppiter	213	Kora	234
Hypermnéstra	189	Justitia	214	Korónis	234
Hypnos	190	Juturna	214	Korybanti	234
Hypsipylya	190	Ixión	215	Kreón	235
				Krétheus	236
				Kreúsa	236

Kronos	236	M		N	
Kupido	237	Macháón	256	Najády	284
Kúrétí	237	Máia	257	Narkissos	285
Kybela	237	Mainady	257	Nauplios	285
Kydippé	238	Maira	257	Nausikaá	286
Kyklópi	239	Maius	257	Néleus	287
Kyknos	240	Makaria	257	Nemesis	287
Kyparissos	240	Mania	258	Neoptolemos	287
Kyzikos	240	Mánové	258	Neptun	288
L		Mantó	258	Néreovny	289
Labdakos	241	Marpéssa	258	Néreus	289
Ládón	241	Mars	259	Neria	290
Láértés	241	Marsyás	260	Nessos	290
Lachesis	242	Médeia	261	Nestór	291
Lailaps	242	Medón	264	Níké	292
Láios	242	Medúsa	264	Nil	292
Laistrygoni	242	Megaira	265	Niobé	293
Lakedaimón	243	Megapenthés	265	Níreus	294
Lamia	243	Megara	266	Nisos	294
Láodamás	243	Melampús	266	Nisus	295
Láodameia	244	Melanippa	267	Noh	295
Láokoón	244	Melanippos	267	Nona	295
Láomedón	246	Melanthios	267	Notos	295
Lapithé	246	Meleagros	267	Nox	295
Lárové	246	Melikertés	269	Numitor	295
Latinus	247	Melpomené	269	Nykteus	295
Lato	247	Memnón	269	Nymfy	295
Laverna	247	Meneláos	269	Nyx	296
Lavinia	247	Menestheus	272		
Leandros	248	Menoitios	272	O	
Léda	248	Mens	273	Oceanus	297
Lemurové	249	Mentés	273	Odysseus	297
Léthé	250	Mentór	273	Ofeltés	306
Létó	250	Merkur	273	Oibalos	306
Leukippos	250	Mérionés	273	Oidipús	307
Leukotheá	251	Meropé	274	Oiklés	311
Liber	251	Merops	274	Oileus	311
Libertas	251	Mesaulios	274	Oineus	311
Lichás	251	Métis	274	Oinomaos	311
Linos	252	Mídás	275	Oinóné	312
Lity	252	Minerva	276	Ókeanos	312
Lucifer	253	Mínós	277	Ókeanovny	313
Lucina	253	Mínótauros	278	Olympané	313
Lucretia	253	Minyás	279	Olympos	314
Luna	254	Míthra	279	Omfalé	314
Lykáón	254	Moiry	280	Ops	315
Lykomédés	254	Mómos	281	Orcus	315
Lykos	255	Mopsos	281	Oready	315
Lykúrgos	255	Morfeus	281	Óreithyia	315
Lynkeus	256	Mors	282	Orestés	316
Lynkos	256	Morta	282	Orfeus	318
		Múzy	282	Órión	320
		Myrrha	283	Orthos	320
		Myrtilos	284	Osiris	321

Ótos	321	Polybos	351	S	
P		Polydamna	351	Salacia	386
Pafos	321	Polydektés	352	Salmakis	386
Palaimón	321	Polydeukés	352	Salmóneus	386
Palamédés	321	Polydóros	352	Salus	387
Pales	322	Polyfémos	353	Sarapis	387
Pallas	322	Polykratés	354	Sarpédón	387
Pallás	322	Polyméstór	355	Saturnus	388
Pán	323	Polymnia	355	Satyrové	389
Pandareos	324	Polyneikés	355	Scaevola	389
Pandaros	324	Polyxena	357	Sciron	390
Pandíón	325	Pomona	357	Scylla	390
Pandóra	325	Pontos	358	Seléné	390
Paris	326	Porfyrión	358	Semelé	391
Parky	330	Porsena	358	Semiramis	391
Parthenopaios	330	Portunus	358	Serapis	392
Pásifaé	330	Poseidón	359	Sfinx	393
Pásitheá	331	Práxitheá	361	Schoineus	393
Patroklos	331	Priamos	362	Sibylla	394
Pax	333	Priápos	363	Silénos	395
Pégasos	333	Proitos	364	Silvanus	396
Peirithoos	333	Prokné	364	Sínis	396
Peithó	335	Prokris	364	Sinón	396
Pelagos	335	Prokrústés	365	Sipylos	397
Péleus	335	Prométheus	365	Sirény	398
Peliás	336	Proserpina	369	Sírius	399
Pelops	337	Prótesiláos	369	Sísyfos	399
Penáti	339	Próteus	369	Skamandros	400
Pénélopa	339	Psýché	369	Skeirón	400
Penthesileia	341	Púlymadás	373	Skylla	400
Pentheus	342	Pygmajové	373	Sol	401
Perdix	342	Pygmalión	373	Somnus	401
Periérés	343	Pyladés	374	Sparta	401
Perifétés	343	Pylaimenés	374	Stentór	401
Periklymenos	343	Pýramos	375	Stheneboia	402
Persé	344	Pyréneus	376	Sthenelos	402
Persefona	344	Pyrrha	376	Strofios	402
Perseus	346	Pyrrhus	377	Styx	402
Phaëthon	349	Pýthia	377	Suadá	403
Phaidra	349	Pýthón	378	Sychaeus	403
Philemon	349	Q		Sýrinx	403
Philomela	349	Quirinus	379	T	
Phineus	349	R		Talassius	404
Phobus	349	Remus	380	Talós	404
Phoebus	349	Rhadamanthys	380	Tantalos	404
Phoenix	349	Rhea	380	Tarpeia	406
Pittheus	349	Rhea Silvia	380	Tarquinius	406
Pleisthenés	350	Rheia	381	Tartaros	407
Plejády	350	Rhésos	381	Teiresiás	407
Pluto	350	Rhodé	382	Telamón	408
Plútón	351	Roma	382	Télefos	409
Plútos	351	Romulus	383	Télegonos	409
Pollux	351			Télemachos	409

Tellumo.....	410	Tiber.....	424	V	
Tellus.....	410	Tin.....	424	Venuše.....	434
Tennés.....	411	Tísifoné.....	424	Vertumnus.....	434
Téreus.....	411	Titáni.....	424	Vesta.....	435
Terminus.....	412	Tithónos.....	425	Viktoria.....	436
Terpsichoré.....	412	Tityos.....	426	Virbius.....	436
Téthys.....	412	Triptolemos.....	426	Virtus.....	436
Teukros.....	413	Tritón.....	427	Vulkán.....	437
Thaleia.....	413	Tróilos.....	428		
Thalló.....	413	Trós.....	429	X	
Thamyris.....	413	Turnus.....	429	Xanthos.....	437
Thanatos.....	414	Týdeus.....	429	Xúthos.....	437
Thaumás.....	414	Týfón.....	430		
Theia.....	414	Tyché.....	430	Z	
Themis.....	414	Tyndareos.....	431	Zagreus.....	438
Thersandros.....	415	Týró.....	432	Zefyros.....	438
Thersités.....	415	Tyrrhénos.....	432	Zélos.....	439
Théseus.....	416			Zétés.....	439
Thestios.....	421	U		Zéthos.....	440
Thetis.....	421	Ulixes.....	433	Zeus.....	440
Thisbé.....	422	Uni.....	433		
Thoás.....	422	Úrania.....	433		
Thyestés.....	423	Úranos.....	433		

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ
BOHOVÉ
A HRDINOVÉ
ANTICKÝCH
BÁJÍ

Fotografie Petr Zamarovský
Obálka Michal Houba
Grafická úprava Michal Pelz
Vydalo nakladatelství BRÁNA, spol. s r. o.,
Blanická 25, 121 00 Praha 2,
jako svou 40. publikaci ve spolupráci s Knižním klubem, k. s.,
V jámě 1, 111 21 Praha 1
Odpovědná redaktorka Dana Bryndová
Technická redaktorka Helena Kynclová
Publikaci vyrobila Moravská tiskárna Olomouc, spol. s r. o.,
Studentská 5, 771 64 Olomouc
Stran 456
Čtvrté, upravené vydání, v Bráně a v Knižním klubu první
Praha 1996

Nové, upravené vydání encyklopedie antické mytologie, jejíž pozoruhodná forma „slovníku ke čtení“ nám přibližuje bohy a hrdiny antických bájí zajímavým, čtivým a dramatickým líčením jejich osudů. Encyklopedie je doplněna množstvím fotografií a u hesel o každé významné postavě jsou odkazy na její ztvárnění v uměleckých dílech od antiky až do dneška.

Neboť - jak píše Vojtěch Zamarovský v úvodu k této knize - tito „bohové a hrdinové mají podivuhodný osud: ačkoli nikdy nežili, přežili mnohé historické osoby, které byly skutečnými hrdiny nebo se prohlašovaly za bohy. Zrodila je lidová fantazie Řeků a Římanů (zčásti i jiných národů) v době před vynálezem železného pluhu a většina z nich se dožila atomového věku. Setkáváme se s nimi v příslovích a literatuře, v názvech kosmických raket a v astronomických atlasech, v dílech sochařů a malířů, ve výtvorech dramatiků a hudebníků, v běžné konverzaci i v projevech státníků. Mnozí z nich budou žít v povědomí lidstva tak dlouho jako lidstvo samo.“

ISBN 80-85946-29-7

9 788085 946291 >